

OD PRAVĚKU K DNEŠKU

Josef Pekař

(Podobizna z r. 1930).

OD PRAVĚKU K DNEŠKU

SBORNÍK PRACÍ Z DĚJIN ČESKOSLOVENSKÝCH

K ŠEDESÁTÝM

NAROZENINÁM

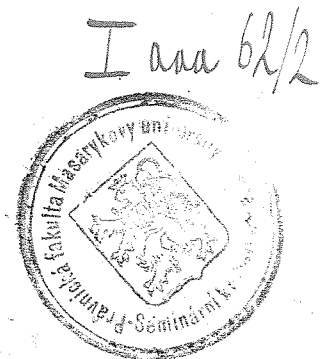
JOSEFA PEKAŘE

VYDAL

HISTORICKÝ KLUB

II

V PRAZE 1930

3811-I

1302/4.

K. STLOUKAL

PORTRÉT RUDOLFA II. Z ROKU 1600

Dvě velké světlemodré unavené oči hledí ze širokého, světlým, silně prošedivělým plnovousem vroubeného obličejce s velkým orličím nosem, oduřkými rty a nápadně vyčnívajícím dolním čelistí. Těžká hlava, zdobená španělským baretem sedí na malé, téměř útlé postavičce, oděné v drahocenný, stříbrem bohatě prošíváný černý brokát španělského kroje. Levá ruka je opřena o dlouhý kord, pravá spočívá na umělecky zrobeném stolku s deskou umně skládanou z vzácných kamenů, na níž leží několik kuriosit . . .

Co se skrývá za touto výraznou tvář padesátníka, obestřenou jakýmsi nevyslovitelným smutkem ?

Málo je postav v galerii císařů a králů, jichž osobnost by byla tak různě posuzována současníky i potomky jako Rudolf II. Byl záhadou již své době, v níž měl nadšené obdivovatele a přátele i odsuzující kritiky a odpůrce, kteří vědomě usilovali o jeho odstranění. A záhadnost osoby roste — jak je v takových případech přirozeno — s časem. Dvorní historikové rakouští nevěděli si s postavou Rudolfovou rady, vzdálenější posuzovali ji schematicky podle svých tendencí a ani doba kritické historiografie nedovedla se shodnouti na jednotném obraze jeho osobnosti. Dosud trvá na jedné straně podoba kreslená temnými barvami, na druhé pak světlý obraz panovníka, který jen pro nepřítelů poměrů nemohl uplatnit svého nadání a skvělých vlastností státnických.

Jaký byl vskutku ten muž, na něž pobělohorští vyhnanci vzpomínali s láskou jako na dárce Majestátu a na jehož vládu nostalgicky vzpomínali i ti ze starých Čechů, kteří zůstali ve vlasti, jako na dobu svobody a blahobytu ?

Pochopiti osobnost Rudolfa II. znamená správně ocenit nejen dobu jeho vlády, ale též mnohé z událostí, které se odehrály za vlády jeho bezprostředních nástupců, neboť česká revoluce bělohorská tkví svými kořeny hluboko v době vlády Rudolfovovy. Za těch dlouhých 35 let, v nichž Rudolf II. měl řídit osudy německé říše i habsburských zemí dědičných a zejména za onoho víc než čtvrtstoletí, v němž trvale sídlil v Praze, bylo upředeno pásmo vývoje, jež se potom již takměř automaticky řítily v daných směrnicích.

Klademe-li otázku viny, či jen příčiny pohrom, které přikvačily na českou zem a celou Germanii v třicetileté válce, Rudolf II. bude souzen či posuzován z jednotlivců v první řadě. Nikoli ovšem tak, že bychom osobě panovníka —

třeba šlo o dobu, v níž vliv vladaře na události byl rozhodující — chtěli přičítati vše, co jeho vláda zavinila. Ale v případě Rudolfově jde, jak poznáme, o vinu tragickou, o osudovou náhodu, která vynesla na trůn — šilence. To je klíč k pochopení záhadné Rudolfovy osobnosti i všech záhad, jež se pojí k době jeho vlády, zejména v posledním jejím desetiletí.

Záhada Rudolfovy osoby a zvláště jeho choroby zůstává ovšem i po tomto zjištění, které není zcela nové. Jeden z nejlepších znalců doby i osobnosti Rudolfovy, bavorský historik Felix Stieve, založil na něm své ocenění Rudolfovy osobnosti i jeho vlády, byť jinak příliš světlými barvami podmaloval svůj skvělý portrét.¹⁾ Záhada zůstává proto, že šílenství Rudolfa II. nebylo stavem trvalým, nýbrž vystupovalo periodicky, střídajíc se s intervaly jasnými, v nichž císař jevil zcela normální úsudek, takže současníci i historikové jsou v rozpacích, šlo-li tu o skutečné šílenství, či pouze o těžkou chorobu nervovou. Pověřivá doba, která ještě věřila v kouzla ďáblova, pomáhala si tu výkladem, že Rudolf je občas posedlý zlým duchem, historiografii pak chyběl dosud pramen naprosto bezpečný, který by umožňoval historiku učiniti si jasnější úsudek o Rudolfově chorobě i jeho osobnosti.

Takový pramen nalezl jsem v šifrovaných tajných depeších, které v r. 1600 (kdy choroba Rudolfova dosáhla kritického stadia, projevivšího se i osudnými rozhodnutími povahy politické) posílal do Říma vedle oficiálních zpráv diplomatických pražský nuncius Filip Spinelli, zasvěcený jako málo kdo ze současníků do tajností pražského dvora.²⁾

Na základě tohoto nového pramene pokusím se načrtnouti portrét Rudolfa II., jak vypadal v druhé polovici r. 1600 a vysvětliti některé události, jež se dosud zdály nepochopitelnými. Nový pramen je naprosto spolehlivý a vůči Rudolfovi nezaujatý. Byloť v zájmu kurie a katolictví udržeti tohoto císaře při vládě, pokud jen to bylo možno a papežská politika Rudolfa vskutku držela, přesto, že věděla, že je neschopný, protože šílený. Řím se bál zmatků, které by nastaly v říši i v zemích dědičných, kdyby byl Rudolf nucen odstoupiti dříve, než byla rozřešena otázka nástupnictví a obával se také toho, že císařův přirozený následník, arcikníže Matyáš, bude příliš povolný vůči kacířům.

*

¹⁾ „Rudolph II., deutscher Kaiser“ v *Allgemeine Deutsche Biographie*.

²⁾ Většina z těchto tajných depeší, jež se v posuzování Rudolfa II. namnoze podstatně liší od pravidelných zpráv nunciem státnímu sekretáři současně posílaných, založena byla v archivu vatikánském v kodexu fondu Borghese III. 52ef, v konvolutu šifer, který je v rozpisu nepřesně označen, takže ušla pozornosti badatelů. Je patrné, že si tyto depeše státní sekretář podržel u sebe a při „pořádání“ písemné pozůstalosti Aldobrandinů byly zařaděny jinam než ostatní korespondence Spinellova.

Rok 1600 je pro Rudolfa II. lidsky i politicky kritický. Neblahé události, které na něho dosud doléhaly od počátku vlády jako těžké rány osudové jednotlivě, jakoby se koncem století nahruly všechny najednou. Vleklá válka turecká přinesla pád pevnosti Kaniže, neshody se Španělskem se vyvrcholily vpádem španělských tlup do Porýní, náboženské spory v říši i v Cechách se zauzlovaly, finanční tíseň se stupňovala, sňatkové plány Rudolfovy byly kříženy provdáním Isabelly Španělské za Albrechta a Marie Medicejské za krále francouzského a při tom rostl stálý nátlak na ustanovení nástupce, visící nad Rudolfem od desetiletí jako Damoklův meč... Unavený císař pod tíhou těchto ran fyzicky i duševně klesl.

Je dosti nesnadno určit, kdy se šílenství Rudolfovo poprvé zřejmě projevilo. Dispozice k němu byla patrně již dědičná, ale v mladých letech se dostavovaly záchvaty jen zřídka, takže mohly býti přičítány na vrub jeho stále trudnomýslivosti nebo horečnatým nemocem, jimiž Rudolf koncem let 70. a počátkem 80. stonal.³⁾ Koncem 80. let však již neušlo bystřejším pozorovatelům, že císař jeví známky duševní poruchy. Byl to sám papež Kliment VIII., dobrý znalec lidí, který při svém pobytu v Praze v roce 1588, ještě jako kardinál-legát polský, vytušil pravý stav Rudolfovy choroby; po svém zvolení upozornil krále španělského Filipa II., že je nutno pomýšleti na volbu nového císaře, ale upozornění vyznělo tehdy na prázdno.⁴⁾

Od r. 1598, po rozrušení způsobeném u Rudolfa návštěvou Albrechta Nizozemského, zasnoubeného právě s Isabellou, nastalo v chorobě císařově podstatné zhoršení. Záchvaty byly častější a prudčí, vrozená nedůvěra k lidem pro-

³⁾ *Doklady o postupu Rudolfovy choroby viz u Stieva: „Die Verhandlungen über die Nachfolge Kaiser Rudolf II. in den Jahren 1581–1602.“ (Abhandlungen der historischen Klasse der k. bayrischen Akademie XV. 1. Mnichov 1880), str. 33, pozn. 93.*

⁴⁾ *Kliment VIII. Dominiku Gennasiovu, nunciu madridskému v listopadu 1600. (Arch. Vatic. Borgh. IV. 162, fol. 335–339.) Místo v dopisu papežově, ostatně i jinak zajímavé pro stanovisko Klimenta VIII. k Rudolfovi II., zní: „Questo pericolo fu previsto da noi insin nel cardinalato, quando andammo et tornammo di Polonia et perciò subito che fummo eletto, discorremmo et facessimo scriver dal duca di Sessa alla M^{te} del re Filippo morto, che era necessario pensare all' elezione d' un re de Romani, et li offerimmo, se voleva pensare al presente re, suo figliolo, che havriamo fatto con gli elettori ecclesiastici tutto quello che havessimo potuto. Il re, ò che si trovasse imbarazzato et preso forse amore all' impresa di Francia, non hebbe per bene di attenderci per il figliolo, se bene haveva per bene, che ci si attendesse per l' arciduca Ernesto. Ma, ò per non esser il negotio riscaldato di là, ò per l' aversione, si fece mai cosa alcuna, anzi nell' ultima dieta imperiale tenuta in Ratisbona gli elettori ecclesiastici erano risoluti et fu portato il negotio securissimo in mano dell' imperatore, se ci voleva attendere et non fu possibile a disporlo. Trovandosi hora la cosa così grave in questo termine, è necessario, come dicevamo, pensare a rimedio, et questi si riducono a un solo, cioè alla elezione del re de Romani.“*

měníla se v zřejmý stihomam. Císař odmítal audience, zanedbával úplně vyřizování veřejných věcí, nepřipouštěl k sobě ani důvěrných ministrů, propadaje i v jasných okamžicích apathii. Tento stav choroby trval v podstatě po celá dvě léta. Malé zlepšení bylo způsobeno dvojím delším pobytem na venkově, v r. 1598 a 1599 v Poděbradech, v r. 1599 a 1600 v Plzni. Ale i tu dostavovaly se záchvaty úplné nepřítomnosti, při nichž Rudolf řádil jako zběsilý. V únoru 1600 v návalu zuřivosti zpohlavkoval komorníka, holiče poranil dýkou na rameni a důvěrným ministrům Rumpfovi a Trautsonovi vyhrožoval, že je dá popravit.⁵⁾ Záchvaty se opakovaly až do jara,⁶⁾ kdy nastalo podstatné zlepšení. Počátkem června vrátil se císař do Prahy osvěžen tělesně i duševně a zdálo se, že zlepšení bude trvalé. V červenci však nastal nový záchvat, nebezpečnější než kdykoli předtím, který potrvál několik měsíců.

Příčina jeho byla podobná jako v r. 1598. V červenci dojelo totiž k pražskému dvoru poselství francouzského krále Jindřicha IV., který oznamoval císaři svůj sňatek s Marií Medicejskou.⁷⁾ Rudolf nesl tento sňatek stejně nelibě jako sňatek Isabellin s Albrechtem Nizozemským. I Marie Toskánská patřila k věčným nevěštám Rudolfovým a její sňatek s králem francouzským byl mu dvojnásob nemilý, protože v Jindřichovi IV. spatřoval jednoho z těch, kteří usilují o korunu císařskou, na níž Rudolf přes všechno zanedbávání císařských povinností tolik lpěl. Časté návštěvy, které si vzájemně činili vůdce francouzského poselství maršál Boisdauphin s papežským nunciem a důvěrné porady nunciovy s residentem Ancelem zesilovaly v Rudolfovi podezření, že francouzský král, papežem po konverzi okázale vyznamenávaný, zamýšlí ve spojení s kurií usilovati o jeho svržení a o dosažení koruny císařské.⁸⁾

Nic z toho nebylo ovšem pravda, styky francouzských diplomatů s nunciem nebyly než okázalými projevy smíru a dobrého poměru Francie s kurií, ale to stačilo, aby chorobná podezřívavost Rudolfova byla vydrážděna až k stihomamu.

Když nuncius koncem září naléhal, aby byl přijat císařem v audience, kterou mu Rudolf již po čtyři měsíce odpíral z obavy, že papežský zástupce s ním chce jednati o nástupnictví, Rudolf se rozzuřil. Změřil tajného radu Hornsteina, který

⁵⁾ Spinelli státnímu sekretáři 28. února 1600. Arch. Vatic. Borghese III. 112. ab, fol. 122. šifra.

⁶⁾ Týž 21. března 1600: „L'humor malincolico che hora travaglia S. M. Ces. più che mai...; S. M. ta più indisposta che mai sia stato et pieno di molte suspettioni.“ ib. Borgh. III. 52 ef, fol. 231.

⁷⁾ Týž 17. července 1600; ib. Borgh. III, 87 d, fol. 129–130. Srov. též zprávy Boisdauphinovy a Anceloy v Bibl. Nationale v Paříži, fr. 3348 a 5562.

⁸⁾ Spinelli státnímu sekretáři 20. září 1600. Arch. Vatic. Borgh. III, 87 d, fol. 320–322. Autograf.

audienci vyjednával, nevraživým pohledem a podrážděným hlasem vykřikl: „Řekni mi pravdu, zda nuncius nemá rozkaz jednati se mnou o nástupnictví!“ Teprve když Hornstein ujistil, že papežský diplomat nemá v úmyslu se dotýkati bolavé otázky, svolil císař knížete Spinelliho přijmouti.

Audience nunciova minula poměrně klidně, ale dva dny po ní propuklo u Rudolfa šílenství dosud nebývalým způsobem. Stěžoval si, že nuncius mu při audience dechl do obličeje a tím jej pošpinil, byl uražen, že zástupce papežův před ním nekleká na koleno jako ostatní vyslanci, nýbrž jen se ukloní. Nechtěl ani slyšeti jména nuncia Spinelliho, protože prý je v Praze osnovatelem spiknutí, které proti němu strojí papež ve spolku s králem francouzským.⁹⁾

Brzy však nastaly věci mnohem horší. V noci z 25. na 26. září odehrála se v císařských komnatách scéna, jakých málo viděl starý hrad pražský. Císař, který rozčilením po audienci Spinellově nemohl spáti, povolal k sobě o 3. hodině ranní nejvyššího hofmistra Wolfganga Rumpfa, předsedu tajné rady a prvního ministra svého dvora, uzavřel se s ním v malém pokoji a prudkými výčitkami se naň obořil. Když užaslý stařec nedovedl odpovídati, posadil jej císař násilím do křesla, vytasil dýku a vykřikl: »Kdo mi zabráni, ty starý zrádče, abych tě skolil?« Nechybělo mnoho a první ministr císařův byl by skončil život rukou svého pána.

V tom okamžiku však jako zázrakem rozlehla se vzduchem hromová rána. Císař ustrašen zanechal Rumpfa a vyběhl z komnaty, aby se podíval, co se děje. Jak se později ukázalo, vyletěla právě v tu kritickou chvíli do vzduchu pražská prachárna umístěná na vltavském ostrově. Rumpf využil chvíle císařova zmatku, otevřel si dvěře komnaty klíčem, který měl náhodou u sebe a prchl.

Druhého dne ráno dal císař k sobě znovu povolati Rumpfa, ale Rumpf odepřel jíti k císaři, prohlásiv, že se nesluší, aby předstupoval před pána, který se jím cítí uražen, dokud se neospravedlní. Dva dny na to, 28. září večer, rozkázal císař, aby Rumpf okamžitě opustil hrad i Prahu. Současně propustil císař téměř všechny své dosavadní ministry. Předseda dvorské rady Pavel Sixt hr. Trautson vypovězen rovněž z Prahy, tajný rada Rudolf Koraduz a dvorský sekretář Jan Barvitius suspendováni z úřadů, propuštěni i tělesný lékař císařův Guarinoni. V tajné radě zůstali pouze Hans Kryštof Hornstein a Karel z Lichtenštejna, jemuž svěřil Rudolf prozatímně úřady hofmistra, maršálka, komorníka i předsednictví tajné rady. Ale ani z těchto dvou nikdo neměl přístupu do císařských komnat. Šílený vladař pronásledovaný mánií stihomanu obklopil se vojáky, jimž nyní jedině důvěřoval. Mladý baron Althan jmenován byl kapitánem tělesné stráže a musil spáti střídavě

⁹⁾ Spinelli 23. října. Arch. Vatic. Borgh. III. 112 ab, fol. 124–127.

s kapitánem Šternberkem v pokoji před císařovou ložnicí. Mimo tyto dva měl k císaři přístup jen plukovník Rusworm.¹⁰⁾

Tak se vsutku udála tato vládní změna v době panování Rudolfova nejosudnější, převrat, jehož vysvětlováním si tolik nalámali hlavy nezasevění současníci i pozdější historikové.¹¹⁾ Vysvětlení je zatím velmi prosté: staří ministři a služebníci byli propuštěni v návalu císařovy nepřítelosti a bylo by zbytečno hledati zde jakékoliv důvody politické.

Vypuzení ministrů Rumpfa a Trautsona, kteří řídili politiku císařského dvora po víc než desetiletí a v celé Evropě platili za muže, kteří mají otežte císařské vlády úplně ve svých rukou, mělo pro říšskou politiku i pro císaře následky téměř katastrofální. Rudolf II., sám vlády skutečně neschopný, neměl potom již ministra, jemuž by důvěřoval; je konec stálému režimu, vládnoucí osoby se střídají, vlády se mění, až přichází osudný rok 1608 a konečně 1611 svržení. Nelze tvrdit, že by stará vláda Rumpfova neměla chyb, že by nemohla být lepší, ale nespornou předností její byla síla tradice. Pohybovala se v ustálených kolejkách, císař se na její representanty mohl spolehnouti a oni znali císařovy slabosti. Jakmile byli z vedení odstraněni, státní stroj se téměř zastavil jako orloj, jemuž z nových ministrů nikdo nemohl porozumět.¹²⁾

Není úkolem těchto řádků líčiti zmatek, který u císařského dvora nastal po odchodu Rumpfa a Trautsona. Pokud jde o Rudolfa samého, byl v té době úplně nepřítel. Jeho rozhodnutí, pokud vůbec jaká činil, jsou plna rozporů, jeho činy dají se vysvětliti jen jako činy šilencovy.

Týž večer, kdy vypověděl z Prahy staré ministry, poslal spěšného posla pro arciknížete Matyáše, ale hned v zápětí litoval tohoto kroku a chvěl se obavou, že Matyáš bude usilovati o jeho svržení. Podezřívá ostatně ze spikleneckých úmyslů kde koho: bratry Alberta a Maxmiliána, papeže, krále francouzského i španělského, nuncia i španělského vyslance Guilléna de San Clemente. Dostavil se u něho i strach před smrtí. Projevil úmysl dát se léčit, ač předtím všechny léky odmítal, ale nedůvěřuje vlastním lékařům, povolal k sobě generálního komisaře

¹⁰⁾ Všechny tyto události líčí Spinelli v důvěrné šifrované zprávě, kterou poslal do Říma po zvláštním kurýru 9. října 1600. *Dešifrát ve fondu Borghese III. 52 ef, fol. 223–225.*

¹¹⁾ *Srov. moji studii „Karel z Lichtensštejna“ ČCH XVIII. str. 162, kde citována i příslušná literatura. Z porovnání pramenů tam užitých s nunciaturami, zoldšitě nově objevenými tajnými depešemi Spinellovými, vynikne jasně, jak výborně byl papežský zástupce informován a jakou cenu mají jeho zprávy. Jimi teprve je záhada plně vysvětlena.*

¹²⁾ *O novém šéfu vlády píše Spinelli, „Carlo Lietistano . . . non ha l'esperienza che bisognaria né la notitia de negotiis né forsi capacità per questa carica.“ Arch. Vatic. Borgh. III. 52 ef, fol. 223–225.*

kapucínů, aby ho léčil. Brzy na to však zanevřel na celý kapucínský řád a chtěl jej z Prahy odstraniti.

V následujících týdnech se choroba valem stupňovala. Rudolf jevil zřejmě známky šílenství, jasné okamžiky byly řidší a kratší. V noci nespál, vyražel ze sebe podivné skřeky a mluvil s cesty. Báł se všech a všichni se ho báli. V sobotu v noci 15. října vyskočil s postele, vyběhl ze své ložnice v košili s mečem v ruce a pobíhal po hradě s hrozivým křikem jako by chtěl povraždit své domnělé nepřátele. Konečně nasadil si meč na obnaženou hrud a chtěl se sám proklát. Když mu byl meč násilím vyrván, skočil k oknu, rozbil je a střepinami si chtěl podřezat hrdlo. Když mu i sklo bylo vyrváno, sáhl ještě v nestřeženém okamžiku po dýce.

Téže noci vtělil se jeho stihomam v utkvělou představu, že příčinou jeho utrpení jsou kapucíni. Ponuré noční zpěvy těchto mnichů, které bylo slyšeti z blízkého kláštera do císařských komnat na hradě, připomínaly Rudolfovi pohřební rekvie a vyvolávaly v něm představy o vlastním pohřbu. Křičel, že mu kapucínské modlitby drásají srdce a vnitřnosti i poslal o půlnoci sluhu k pražskému arcibiskupu Berkovi s žádostí, aby kapucíny ihned vypověděl z Prahy. Když postrašený arcibiskup vzkázal, že to nemůže učiniti, císař poslal ráno nového posla, zapřisáhaje Berku, aby kapucíny z Prahy odstranil, protože prý nemůže dojiti pokoje, dokud jsou v jeho blízkosti.

V jasnějších okamžicích mísily se u Rudolfa utkvělé představy s rozumovými důvody. Strach z nátlaku na ustanovení nástupce spojil se s odporem proti kapucínům; tvrdil Althanovi, že papež v nich má v Praze vyzvědače, kteří stopují jeho kroky a pracují pro jeho nepřátele.

Stejně jako blízkost kapucínů, dráždila Rudolfa i přítomnost bratra Matyáše, jehož ve zmatku po vypuzení Rumpfa povolal do Prahy. Podezřívá arciknížete, že usiluje o to, aby jej svrhl s císařského trůnu. Aby překazil tyto plány a pomstil se zároveň nenáviděnému bratru, zabýval se v zoufalství úmyslem dáti prohlásiti svým nástupcem arciknížete Ferdinanda Štýrského.

Strach z domnělého spiknutí, jehož původ přičítal katolické straně, hnál Rudolfa zároveň do náruče protestantů. V těch dnech povolán byl do Prahy český místokancléř Kryštof Želinský, minulého léta z úřadu svržený a císař se s ním dvakrát důvěrně radil. Chtěl prý zvrátiti loňské usnesení, jímž vláda v Čechách byla dána v ruce katolíků a jmenovati novou vládu, v jejíž čelo měl býti postaven vůdce nekatolíků v Čechách Petr Vok z Rožmberka.

Všechny tyto plány byly jen hrou šíleného mozku, ale nuncius a katolíci chvěli se přece obavami, že by císař mohl učiniti usnesení osudné pro jejich

zájmy a nekatolíci vyčkávající příležitosti, radili se tajně v Praze, co podniknouti.¹³⁾

U Rudolfa zatím dostavilo se po excessích vyčerpání a těžká duševní deprese. Místo zuření sepjatýma rukama prosil své sluhy o pomoc, domníval se, že je očarován a pověřivé okolí bylo ochotno tomu věřiti, protože prý v posteli jeho byly nalezeny ženské vlasy a jiné prostředky, jichž se používalo ke kouzlům. V podezření byla Rudolfova milenka Kateřina Stradová, kterou měl u sebe již na osmý rok, třeba jinak vydržel milenku stěží měsíc.

Jiní se opět domnívali, že císař je posedlý zlým duchem. U dvora se vypravovala historka, že komorník Makovský zašil císaři tajně do oděvu kousek Agnus Dei a císař prý, když oděv ten oblékl, dostal křeče, vrhl se na zem a svíjel se v hrozném křiku, až s něho oděv strhali.

K pověstem o posedlosti přispíval také způsob, jakým se Rudolf choval při službách božích. Dříve účastnil se pravidelně mše, nyní však se kostelu vyhýbal, často jda na mši ještě ve dveřích se obrátil, někdy vůbec vrátil nebo zúčastnil se jen z povzdálí s pokrytou hlavou. Při pozdvihování neklekal, hleděl do země a často se počal na celém těle třásti. Zdálo se, jakoby se bál i znamení kříže a vzkázal prý dvornímu kaplanu, aby nedělal při mši tolik křížů.

O papeži mluvil takovým způsobem, že se nuncius neodvážil o tom do Říma ani referovati, podotknuv pouze, že je zřejmo, že tu z císaře mluvil ďábel.¹⁴⁾ Na rozdíl od normálního stavu klonil se císař nyní svými sympathiemi úplně k nekatolíkům, zabývá se plánem povolati je do vlády, ba u dvora se roztrušovaly zprávy, že Rudolf sám chce přestoupiti k protestantství.¹⁵⁾

Choroba jeho se při tom tak horšila, že se nyní nedovedl ubrániti výbuchům zuřivosti ani při úředním jednání, při němž jindy zachovával setrvačností zdání normálního člověka. Jednou prohlásil sám o sobě, že se domnívá, že šílí. Když mu bylo odpověděno, že jeho choroba se dá léčit, nereagoval na to.

*

V tu dobu — počátkem listopadu — přijel do Prahy z Porýní Dr. Jan Pistorius, pověstný konvertita-katolík Římu duší i tělem oddaný, jehož kurie používala k dů-

¹³⁾ O tom všem obšírně ve dvou šifrovaných zprávách psaných Spinellim 16. října 1600. Arch. Vatic. Borgh. III. 52 ef, fol. 210 a 215—221. Srov. s tím líčení choroby ve vlastnoručním listě, který psal 21. října Matyáš bratru Albrechtovi. Otištěn u *Stieva: Nachfolge pít. VIII.*

¹⁴⁾ Spinelli 6. listopadu, Arch. Vatic. Borgh. III. 52 ef, fol. 207—208.

¹⁵⁾ Srov. s tímto zprávou markraběte Jiřího Fridricha z Anspachu z r. 1601, otištěné L. Rankem: *Zur deutschen Geschichte* str. 285.

věrným službám v říši. Pistorius byl kněz, ale vedle toho znamenitý lékař a obratný diplomat-psycholog. Ze zpráv nunciových nelze přímo vyčísti, na čí popud Pistorius přijel do Prahy, ale nechybíme asi mnoho, předpokládáme-li, že se to stalo z podnětu kurie, třeba věci byly nastrojeny tak, že Pistorius byl povolán samým císařem. Pistorius aspoň podával vedle nuncia své zvláštní šifrované zprávy státnímu sekretáři kardinálu San Giorgiovi o chorobě Rudolfově i o věcech říšské politiky.

Obratnosti jeho podařilo se brzy získati důvěru císaře i dovolení, aby ho směl léčit. A jeho umění vskutku bylo úspěšné. Pistorius pochopil, že Rudolf nestůně nemocí tělesnou, jak se domnívali dřívější jeho lékaři, nýbrž chorobou duševní¹⁶⁾ a založil své léčení na tomto správném poznatku. Zlepšování bylo ovšem pomalé, recidivní záchvaty šílenství se vracely a vlastně trvaly až do Rudolfovy smrti. Suggestivnímu vlivu Pistoriovu podařilo se však přece oddáliti hrozící katastrofu a vrátiti Rudolfa životu. Prvním znamením zotavování byla znovu se probudivší vášeň sběratelská, kterou Pistorius dovedl obratně živiti. Vypravoval Rudolfovi o velkém nebroušeném démantu, který měli ve svých sbírkách římskí jesuité a rozplamenil touhu jeho po něm tak, že císař na nic nemyslel a o ničem nemluvil než o tomto kamenu. Chtěl jej zaplatiti hotovými penězi, třeba pokladna jeho zela prázdnotou a prohlašoval, že země, jestliže drahokam nedostane.¹⁷⁾ Pistorius a později i nuncius Spinelli, s nímž Pistorius udržoval stále tajný styk, žádali papeže, aby diamant sám zakoupil a císaři poslal darem, neboť takovými tretkami lze u císaře dosáhnouti neuvěřitelně mnoho.¹⁸⁾

Koncem listopadu probral se Rudolf péčí Pistoriovou ze zatemnění mysli tak dalece, že se opět začal zajímati o vládní věci a jednati s ministry. Někdy počínal prý si při tom tak, jakoby byl úplně normální.¹⁹⁾ Toto zlepšení potrvало asi tři týdny, ale pak opět přišla recidiva, císař blouznil, trpěl starým stihomamem a vracel se k plánu vypuditi za každou cenu z Prahy kapucíny.

Líčiti všechny periodicky se opakující návaly Rudolfova šílenství, znamenalo by psáti nezajímavou již nosologii těžkého psychopatha a přesahovalo by rámec tohoto thematu, omezeného časově rokem 1600.

*

¹⁶⁾ V jedné z diagnos kurit posílaných Dr. Pistorius píše: „Caesar magno nostro malo gravissime laborat; nullo morbo externo, quem agnoscat, sed melancholia et utinam non spiritali acerbiore malo.“ Arch. Vatic. Borgh. I. 913, fol. 487; ad 1600 nov. 13.

¹⁷⁾ Pistorius kard. San Giorgiovi 17. listopadu 1600. Arch. Vatic. Borgh. III. 124a, fol. 74—75.

¹⁸⁾ Spinelli 18. prosince 1600. Arch. Vatic. Borgh. III. 52ef, fol. 170—175.

¹⁹⁾ Týž 27. listop. *Ibid.* fol. 200.

Co zbývá doplnit k portrétu Rudolfovu po vylíčení těchto excessů šilence? Rysy podoby, která z nich vystupuje, jsou zřejmě temnější, než jaké známe z dosavadních historických prací o Rudolfovi. Chybí tu úplně teplé, někdy až zářivé odstíny, jimiž malovali Rudolfa II. při vši své rezervě Ranke a Stieve a i dosti ponurý obraz Gindelyův je překonán stíny, které zřejmě vystupují pod pozlátkem, jímž zprávy o Rudolfovi přikrašlovali diplomatictí zpravodajové v oficiálních svých relacích z reverence k císařskému majestátu, nebo prostě proto, že nebyli dostatečně informováni²⁰). Tvář, která z portrétu vystupuje, je tvář bezmocného, ubohého šilence. To je nesporné novum, zjištěné na základě nunciových šifrovaných depeší. Jestliže se i tak dobrý znalec Rudolfa II. jako byl Stieve, vyjadřoval o jeho šilenství jen s opatrností, nemáme, tuším, po zprávách Spinellových a Pistoriových důvodu aspoň o občasné choromyslnosti pochybovati.

Opatrnost ovšem je nutná, chceme-li duševní chorobu Rudolfovu blíže určití podle dnešních našich pojmů. Pokus, který učinil historik Turba s pomocí lékaře Hirschla,²¹) nám nyní arci nestačí. Nevystačíme jen s diagnosou těžké choroby nervové. Příznaky jsou povážlivější, upomínají na progressivní paralysu, pro kterou by svědčily i občasné stavy zlepšení a konečně i příšerná choroba, kterou zdědil po Rudolfovi jeho nejstarší syn Julius.²²) Šílenost Rudolfova není však jediným rysem, který nám nově osvětluje tajné zprávy nunciovy. Můžeme si z nich dokreslit i jiné rysy podoby císařovy, známé již ze starší literatury a starších pramenů.

Začneme Rudolfovy vládními schopnostmi. Většina zpráv pramenných

²⁰) Na důkaz, jak i sám nuncius tajil před světem pravý stav Rudolfovy choroby, stůž zde citát z oficiální týdenní relace, kterou Spinelli psal do Říma právě v době nejtěžších excessů Rudolfových po vypuzení Rumpfa a Trautsona, o nichž referoval v tajných šifrách, jak nahoře vypsáno: „S. M^{te} sta ben di salute et allegamente et si spera che habbia da uscire alla capella, [si] dimostra al solito zelantissimo della religione cattolica et della giustitia.“ (2. října 1600. Arch. Vatic. III. 87e, fol. 8.) Z tajných depeší zatím nyní víme, že Rudolf v tom čase volal k sobě vůdce nekatolíků, proklínal nuncia, papeže i celou církev katolickou, ohrožoval své okolí, pomýšlel na sebevraždu a ztrácel všechny pojmy o právu i spravedlnosti. A tak, jak nuncius oficiálně referoval do Říma, mluvil o Rudolfovi patrně i s jinými vyslanci kromě španělského San Clementa, s nímž se povinně radil o všem, co se týkalo habsburského domu. Byla tu patrně klika zasvěcených osob, která udržovala fikci o Rudolfově zdraví aspoň potud, pokud nebude rozhodnuto o nástupci. Jen tak si vysvětlíme zmatené zprávy ostatních diplomatických zástupců a agentů v Praze o Rudolfově chorobě a marné hledání důvodů císařových překvapujících rozhodnutí, jako bylo propuštění Rumpfa, snahy vypovědět kapucíny a j.

Nuncius sám byl informován o Rudolfovi přímo z jeho nejbližšího okolí. Kapitán Althan, který po svržení Rumpfa spal v pokoji před císařovou ložnicí, byl Spinellovým důvěrníkem a Dr. Pistorius byl přímým nástrojem papežské kurie.

²¹) „Beiträge zur Geschichte der Habsburger“ I. v Archiv für österr. Geschichte B. 86 II.

²²) Srov. Gindely: Rudolf II. díl II. str. 338n., kde vylíčený excessy Dona Julia na základě zpráv krumlovského zámeckého hejtmana, chovaných v čl. archivu min. vnitra K 1/148.

přiznává tomuto Habsburku nadání, značné vzdělání, ba dokonce i státnický rozhled. Stačilo to však k tomu, aby byl dobrým panovníkem? U Rudolfa marně bychom hledali po celou dlouhou dobu jeho vlády určitý program, jasné cíle, za nimiž jde. Ani jeho poměr k jednotlivým státům a panovníkům není vyhraněn, všechno se řídí podle okamžitých zálib, spíše osobních než podle zájmů státních. Neřídí osudy své říše, nýbrž je jimi strkán, jen lpění na císařském majestátu a strach, aby nic z něho nepozbyl, je veličinou konstantní. Chybí mu naprosto iniciativa, nemá politických myšlenek. Není možno jej po této stránce ani srovnávat s velkými současníky na trůnech, Jindřichem IV., Filipem II., Alžbětou Anglickou. Je stále zmítán mezi stranami a zájmy, v politice zahraniční i vnitřní. Nedovede se rozhodnouti ani pro katolíky ani pro protestanty, pro Španělsko ani pro Francii. Za takového stavu věcí bylo přirozeno, že císařství bylo za Rudolfa II. vyřadeno z řady rozhodujících velmocí, stavši se hříčkou živelů.

Ochromená vůle Rudolfova byla příčinou, že události vynucovaly si řešení násilná, proti ní a na úkor císařského majestátu. Rudolf ze samého strachu, aby zděděnou autoritu zachoval, postupně celou ji promarnil.

Ale v tomto nezdravém vývoji poměrů v říši i v zemích dědičných leží ještě jiná, osudnější vina. Velké úspěchy zápasících stran, vynucené na císaři nenormální cestou, z náhodného těžení ze situace, jako byl na př. český Majestát na náboženskou svobodu, neměly zdravého základu a staly se v dalším vývoji příčinou katastrof, které opět násilně korigovaly vývoj jednostranně zabředlý. Doba Rudolfova je školou palácových revolucí, které potom vedly k revolucím státním.

Hlavní příčinou tohoto rozvratu autority byl jistě Rudolf II. sám, i když mnoho z jeho zodpovědnosti odečteme na vrub jeho duševní choroby. Byl to — jistě aspoň s ohledem na požadavky doby — jeden z nejschopnějších, byť i nejnešťastnějších panovníků, již kdy vládli. Netřeba se při tom ani mnoho zmiňovati o jeho neschopnosti ve věcech čistě administrativních, které, třeba ve své době důležité, byly přec jen podružné. Nebylo špatněji fungujícího aparátu státního než kanceláře a rady Rudolfovy. Císaři bylo vyřizování státních věcí nudou. Poradní kolegia, jimž měl předsedat, pracovala bez něho, protože raději se bavil prohlížením stájí, sbírek kuriosit nebo přihlížením alchymickým pokusům. Ale nepostaral se ani o to, aby tato kolegia byla řádně vybavena schopnými pracovníky. Rady ani úřady nebyly za Rudolfa nikdy plně obsazeny, byly v nich stálé mezery. Horší však ještě bylo, že práce, kterou vykonaly, ležela po týdny ba často i měsíce na císařově psacím stole, čekajíc na jeho schválení. Rudolf se bál, aby neučinil rozhodnutí, které by uškodilo jeho autoritě a tak místo tajných radů rozhodovali o podpisu aktů a milostech obyčejní komorníci, čistíci císařských bot a kočí, kteří jedni

měli stálý přístup ke králi králů a o jejichž přízeň se byli nuceni ucházeti i zastupci těchto králů, aby získali přístup k slyšení. Styk císaře s vyslanci byl odměřen vždy na chvíli — podmínkou povolení audience bylo pravidelně, že bude krátká, omezená na nejnútnejší.

Co mohla říše, co mohl svět očekávat od císaře takto založeného a nadto periodicky propadajícího šílenství? Ani kdyby byl úplně ozdravěl, Rudolf vlády schopen nebyl.²³⁾

Jiným rysem Rudolfovy povahy, který potřebuje dokreslení, je jeho lakota a netečnost k veřejným potřebám finančním. Rozvrat říšských financí v době Rudolfově je věc obecně známá. Vina svaluje se obyčejně na netečnost říšských stavů, ale vina byla také, vedle zmíněných již nepořádků v administrativě, i jinak ještě na císaři. Rudolf dbal především o rozmnožování svého vlastního jmění a velmi nerad z něho přispíval veřejným financím,²⁴⁾ ač v jeho době rozdíl mezi pokladnou státní a soukromou pokladnou panovníka není ještě přesně veden.

Sympatickým rysem mohlo by se zdáti, že Rudolf své peníze vydával na zakupování nákladných sbírek uměleckých, které Prahu učinily v jeho době po celé Evropě proslulou. Než je jistě zjevem povážlivým, vydává-li panovník nesmírné částky na nákup uměleckých předmětů nebo jen kuriosit, jako byl na př. jezuitský démant, v době kdy veřejné pokladny zejí prázdnotou a kdy se na všech stranách prosbami shánějí příspěvky na odražení hrozícího vpádu nepřátel do země.

Zdá se vůbec, že i ten sympatický rys Rudolfova mecenášství a uměleckých sklonů potřebuje revise. Je ovšem pravda, že Rudolf II. shromáždil na pražském hradě umělecké poklady ceny nesmírné, které by dnes — kdyby nelítostný osud i toto jeho dílo nebyl rozmetal do všech končin světa — zůstaly po něm trvalou památkou. Ale co v této činnosti bylo skutečnou službou umění a co chorobnou mánií sběratelskou, která se stejnou vášní hromadí kuriosity jako hodnotná díla umělecká? Těžko rozlišiti. Tolik však je jisto, že v Rudolfově mecenášství a sběratelství nebylo tvůrčí síly, nebylo onoho vyššího posvěcení, které vytváří nové hodnoty nejen v hmotných sbírkách, nýbrž i v ideovém ovzduší. Praha Rudolfova, císařské sídlo, zůstala v tomto směru daleko pozadu za současnými jinými, mnohem

²³⁾ *Primo křesťany to vyjádřil španělský vyslanec San Clemente, když v lednu 1601 řekl nunciovi: „Se bene la persona di Rodolfo migliore, la persona però dell' imperatore sta sempre male“. Arch. Vatic. Borgh. II 6f, fol. 419—420.*

²⁴⁾ *Karel z Lichtenštejna řekl o tom jednou důvěrně nunciovi: „L' imperatore . . . è avidissimo di accrescere il suo privato peculio et . . . stima più mille scudi nel metterli nella sua cassa che cinquanta milia che se havessero da spendere in Ungaria.“ K 4. prosinci 1600. Arch. Vatic. Borgh. III 52 ef, fol. 198—199.*

menšími centry opravdu kulturního tvoření, přes přítomnost několika vynikajících umělců výtvarníků, ba i přes působení vědců jako byl Tycho de Brahe nebo Kepler. Kulturní život ideový — pokud v Praze vůbec byl — vyvíjel se mimo císařský dvůr a byl nesen živlem národním, jemuž Rudolf stál na hony daleko.

Co vůbec zůstalo v Praze trvalou památkou po osmadvacetiletém jeho sídlení v Čechách? Nemáme jedné velké architektonické památky z té doby, která by děkovala za svůj vznik tomuto císaři, vše, co nashromáždil, rozplynulo se závanem bouří, jakoby na důkaz, jak málo to celé rudolfinské umění bylo v Praze zakořeňeno. Srovnáván se svými habsburskými předchůdci i nástupci, vypadne Rudolf i po této tak často přeceňované stránce své činnosti málem stejně nepříznivě jako po stránkách jiných.

Možno tvrditi, že i práce Brahovy a Keplerovy, které přinesly skutečné obohacení lidskému poznání, byly vykonány jen na okraji vlastní jejich služby u Rudolfa II., kterého při těchto učencích zajímala více jejich pavěda astrologie, v níž chtěl ukojiti svou chorobnou touhu po neznámém, vyplývající z primitivního fetišismu. Živil je na svém dvoře nikoli proto, aby mu odhalovali tajemství vesmíru, nýbrž jako čaroději tajemství vlastního osudu.²⁵⁾

Rudolfův vnitřní poměr k světu a člověku je také záhadným rysem jeho podoby. V dosavadních historiích bývá tento císař líčen jako člověk hlubokého přesvědčení náboženského, cele oddaný ideálům katolické církve. Než i toto povšechné tvrzení vyžádá si asi značných restrikcí. Rudolf vykonával sice formálně povinnosti katolického křesťana, zúčastnil se v normálním stavu pravidelně mše i velkonoční zpovědi, ale nebylo v něm hlubšího přesvědčení náboženského, nebylo zejména onoho činorodého katolictví, jemuž v duchu doby barokní je víra věcí srdce a její propagace životním úkolem.

V náboženských zápasech, jež za jeho vlády vyvrcholily, stojí Rudolf ovšem na straně protireformační, ale více z tradice než z vnitřního přesvědčení. Zákroky proti kacířům jsou na něm vždy vynucovány nunciem nebo jeho rádci, nevycházejí nikdy z jeho iniciativy. Stejně však jako katolíci dovedou na něm i nekatolíci vynutiti rozhodnutí sobě příznivá — císař je tu jen nástrojem cizí vůle. Jeho sympatie mezi stranami náboženskými jsou určovány osobní náladou. Právě v r. 1600 byly chvíle, kdy nenáviděl papeže, nuncia, katolické kněze a vše, co souviselo s římskou církví a stranil nekatolíkům tak, že si v říši činili naděje, že přestoupí k protestantismu.

²⁵⁾ *V době těžkého záchvatu Rudolfovy choroby, v říjnu 1600, dostal na př. Tycho de Brahe rozkaz, postavit v letohrádku za hradem velké přístroje astronomické, aby císaře obveseloval. Cit. Stie ve ze zprávy Manhartovy, Nachfolge str. 77 pozn. 253.*

V záchvatech šílenství měl přímo mystickou hrůzu ze všeho, co souviselo s katolickou bohoslužbou. Vyhýbá se mši a je-li donucen se jí zúčastniti, chvěje se na celém těle, znamená kříže ho děsí, noční modlitby kapucínů mu drásají vnitřnosti, kousek Agnus Dei zašitý v kabátě mu působí křeče. Není divu, že tuto ubohou nádobu lidskou pokládali pověřiví současníci i sám papežský nuncius v duchu středověkých svých představ za posedlou dáblem. Jistě by bylo nadsázkou pokládati Rudolfa za přesvědčeného stoupence církve.

Rudolfův poměr k lidem je chladný a upjatý, vše, co dovede dáti, je nejvýše panovnická blahovolnost a prázdna formálnost. Za celou svou vládu nenašel přítele ani důvěrného ministra. Nedůvěřuje nikomu, i bratry a nejbližší příbuzné udržuje v povinné vzdálenosti jak bylo zděděnou habsburskou tradicí a v hloubi srdce je spíše nenávidí než miluje. Ke stolu sedá vždycky sám, uzavírá se světu, jen s těmi, kteří vycházejí vstříc jeho vášním a sklonům, dovede důvěrněji pohovořiti, aby se brzy zase zahalil pláštěm majestátu.

Jeho důvěrníky stávají se proto lokajové a komorníci, lidé nízkých povah a bez inteligence, kteří ho ovládají a vykořisťují, protože před nimi nemůže skrývati svých lidských slabostí.

Jeho poměr k ženám postrádá citového prvku, jsou mu jen předmětem vášně, dočasnými milenkami, které střídá podle nálady. Po celý život vybírá si nevěsty, dává si malovati portréty dcer knížecích dvorů z celé Evropy, aby nakonec zahořkl ve svém staropanicství, neplodném tak jako byl celý jeho život.

*

Starý portrét, který jsme se pokusili obnoviti v původní podobě smytím příkras přičiněných pozdějšími věky, vystupuje před námi jasně, ale jeho rysy jsou temnější než bylo možno tušiti. Je těžko se blížit k němu jinak než s hlubokým politováním. S lidským politováním nešťastné postavy, kterou osud vynesl v dobách zlých na místo příliš odpovědné, na které její schopnosti naprosto nestačily a s historickou lítostí nad těžkými škodami, které Rudolfova vláda způsobila všem zemím i národům, nad nimiž měl šílený císař panovati.

J. GLÜCKLICH

MAJESTÁT RUDOLFA II. Z ROKU 1608

O NEKONFISKOVÁNÍ STATKŮ

I.

R. 1608 byl Rudolf II. nucen třikrát svolati sněm pro spor, který měl se svým bratrem Matyášem. Na třetím sněmu (druhý — generální — se nekonal, poněvadž se k němu dostavili jen stavové čeští), který zasedal od 19./V. do 27./VI., vedle známých závažných koncesí náboženských dostalo se stavům i cenných ústupků jiných, z nichž nejdůležitější byl závazek králův, kterým se vzdává pro sebe i pro své potomky práva, konfiskovati stavům statky. Koncesse je odpověď na artykul, jímž stavové žádají všeobecně, aby král ani budoucí králové čeští nenastupovali na žádné jejich statky v jakýchkoli pokutách; dále pak jim běží o případy, kde tresty zněly v zřízení zemském na ztrátu cti, hrdla a statku; v těch případech měl provinilec býti pokutován jen na cti a hrdle, statky jeho měly připadnouti nejbližšímu pokrevnímu, jak se to dalo po smrti majitele podle majestátu krále Vladislava z r. 1497. Král na to vše přistupuje a nad to nejen svoluje, aby jeho koncesse byla zapsána do usnesení sněmovního, nýbrž chce všem těm stavům na to vše vydati majestát, který má do 4 neděl po uzavření sněmu odevzdán býti nejvyšším úředníkům zemským.¹⁾

¹⁾ Byl to výsledek delšího jednání o požadavky stavů, formulované ve 24 artykulích, otisknutých u Škály, Historie I. str. 92—7 a u Slavaty, Paměti I. str., 156—159; Rudolfova odpověď na ně je otisknuta u Škály, I. str. 100—104, u Slavaty I. str. 162—166. (Srov. také o těch věcech pokud hleděly k požadavkům náboženským, Gindeley, Geschichte der Ertheilung des böhmischen Majestätsbriefes 21 a násl., Tomek, Děj. Prahy XII. str. 440 a K. Krofta, Majestát Rud. II. str. 16.) Srovnání odpovědi na náš článek otisknuto u Škály na str. 103 a u Slavaty na str. 165, s textem usnesení sněmovního, jež dále se otiskuje, svědčí, že tu bylo ještě další jednání, o němž nemá zprávy ani Škála ani Slavata.

Článek náš zní v tištěných artykulích sněmovních str. XXVII—XXX: „Kdež pak také při J. Mti. císař. stavové toho ve vši ponížené poddanosti vyhledávají — předkládajíce v šťastném kralování nad nimi J. Mti. císař. všelijaké ponížené, poddané a platné služby, nedavši žádnému ze všech jiných zemí poddaným J. Mti. císař. nic napřed a nelitujíc statků svých i také poddaných chudých lidí živnosti, že nade všechny možnosti své na sněmích znamenité a veliké svolení jsou čtlni, jakož pak za slavné paměti J. Mti. králův Českých podobná a tak veliká svolení nikdy jsou se nestaly, ano též jak i nyní, tak vždycky při osobě J. Mti. císař. hrdel a statků svých nelitujíc vynaložiti, věrní poddaní J. Mti. císař. stále býti a vždycky zůstatí chtějí — aby J. Mti. císař. k neumtrající slavné paměti své tu velikou milost jim učiniti ráčil a ty všechny pokuty, v zřízení (!) zemském na čest, hrdlo a statek se vstahující, tak milostivě rozdělití a od nich upustiti ráčil, tak aby toliko na stracení cti, hrdla, kdežby

Než k vyhotovení slíbeného majestátu nedošlo ani po skončení sněmu, ani vůbec r. 1608. A tak, když se v lednu 1609 sešel nový sněm, který především měl vyřídit otázku náboženskou, stavové listiny ještě v rukou neměli; ještě dne 29. července, když po vydání majestátu na náboženství a porovnání mezi stranou podjednou a podobojí plný sněm (protestanté i katolíci) opět se sešel k pravidelné práci, stavové připomínají že „se toho doptati nemohou“, že by týž majestát byl odveden nejvyšším úředníkům zemským, a proto žádají, průtahy učiněni nedůvěřivými, aby se tak stalo, než nastoupí na královskou proposici;²⁾ při tom však si přejí, aby byl vztažen též na pokuty, obsažené v městských právech.³⁾ Než dne 17./9. stavové znovu

buď společně neb obzvláště cti, hrdla v těch proviněních a ne na stracení statkův se vztahovaly; takové pak statky, nepojímajíce je k těm pokutám stracení cti, hrdla, podle milosti krále Vladislava aby na nejbližšího krevního přítele připadly, a na žádné statky v pokutách jakýchkoliv J. Mt. cí. ani budoucí králové Čeští sami ani škrze žádného jiného na budoucí a věčné časy nastupovati a těch artikulův zřízení zemského, kterýchž na pokutu propadení cti, hrdla a statkův, na to všecko trý v hromadu spojení se vstahuje, ta pokuta o statky z téhož zřízení zemského vyňatá a tímto sněmem vyzdvižena byla.

I ráčí J. Mt. cí., prohlídajíce k takovým sorchupsaným věrným a platným službám od stavův J. Mt. cí. činěným, ano také aby budoucně je vykonávati i činiti větší příčiny měli, od týchž pokut propadení statkův od sebe i na místě budoucích králův Českých z štědrosti a milosti své csařské a královské docela pouštíeti a neotlíkati, aby to tímto sněmem nynějším stvrzeno bylo, ale obzvláštěm majestátem všechny tři staovy království tohoto tak opatřiti chtějí ráčí, jakž se sorchu píše, na časy budoucí a věčné k slavné a neumírající J. Mt. cí. památce v tom opatření byli. Kterýchžto majestát J. Mt. cí. od zavření sněmu tohoto ve 4 nedělich pořad zběhlých nejvyšším úředníkům zemským království tohoto k rukám jich odvésti milostivě poručiti chtějí ráčí, jsouc J. Mt. cí. ke všem třem stavům království tohoto té milostivě celé důvěrnosti a naděje, poněvadž tak veliké milosti a dobrodiní od J. Mt. cí. dostávají, že na to vždycky pamatovati a, čímž předně Pánu Bohu a J. Mt. cí. jakožto od Pána Boha nejvyšší vrchnosti sobě vystavené, z práva z povinnosti zavázání sou, to tak vše poddaně a poslušně činiti a vykonávati budou, J. Mt. cí. jim že podobně další i větší milosti činiti milostivě náchylen býti ráčí.“

²⁾ Akta Budovcova, zápis z 29./7. 1609.

³⁾ Míni se tu opět pokuty cti, hrdla a statků, při čemž statek králi připadal. Podle Koldínových pokut, právy městskými obsažených (Josef Jireček, Codex iuris bohemicus tomus IV. pars III. str. 399) propadá čest, hrdlo, statek, kdožbykoli: I. usiloval o bezhrdlí své vrchnosti; II. lstně přemýšlel o zkáze vlasti a obecného dobrého; III. nepřítelům vlasti spoluměšťany prozrazoval; IV. za nepřitele se království tomuto postavil, jako vše obsaženo v MXXVII. Dále V. jak obsaženo v MIII., kdo by mocí na druhého sáhl; VI. zemi hubil a páčil; VII. kdo by komu lidí zajímal a šacoval; VIII. kdož by komu odpověděl, by nic v té odpovědi neučinil; IX. (NIV), kdo by statek J. Mt. král. propadený pod fortelem k sobě přijal. Podle zřízení zemského z r. 1564 propadá hrdlo, čest i statek: 1. kdo v čas volení krále činí bouřku v zemi (A I); 2. buřiče zastává v té době (A II); 3. kromě sněmu obecného radí králi k odcizování některého zboží od koruny (AXVII); 4. domáhá se úřadu zemského za života osoby, která zemský úřad drží (BII); 5. kdo z purkrabí Karlsštejnských něco proti svému závazku činí (BVIII); 6. kdo z obyvatelův nepomáhá proti tomu, kdo by chtěl mocí království odbržeti (DXLVIII); 7. kdo zhoubce přechovává a fedruje (KXXX); 8. kdo slouží proti králi a zemi (KXXXVII); 9. podporuje ty, kteříž slouží proti králi a zemi (KXXXVII); 10. jsa obeslán, že by podporoval zhoubce zemské, nepostaví se (KXLII); 11. kdo mocí a násilím jímá (LIII); 12. kdo se mocí uváže v města, zámky,

urgují vydání jeho⁴⁾ a dne 19./11. se jim dostává na jejich urgování odpovědi, že ten majestát „byvše napsán, založen někam jest“, pročez že císař jej poručil obnoviti, podepsati i stvrđiti.⁵⁾ Ale ještě v lednu 1610 musili se stavové domáhati toho, aby byl jim majestát odevzdán;⁶⁾ dne 1. února dostalo se jim pak odpovědi, že již císař k němu dal vyrýti zlatou bulli a že za tou příčinou posláno bylo pro zlatníka Arnolta, „aby nejdéle do třetího dne bulli pečeť J. Mt. cí. vyryta byla“; jakmile ta bulle bude zavěšena, že listina bude přinesena do sněmu.⁷⁾ To se stalo konečně dne 11. února; toho dne vskutku tak dlouho urgovaný majestát, opatřený zlatou bullí, byl přinesen nejvyšším purkrabím do sněmu „a stavům odveden jest“;⁸⁾ zároveň byl zapsán do desk.⁹⁾

Než originál dnes byl marně hledán, není ho ani v korunním archivu ani v příslušných fondech archivu ministerstva vnitra; za to však v archivu tomto byl nalezen jeho koncept s datem 3. června 1608 v oddělení „Česká dvorská kancelář“ a na základě výše uvedeného údaje z 11. února i deskový opis originálu v trhovém lazurovém kvaternu (D2 V135) fol. A 26—30 s týmž datem.¹⁰⁾

Zápis deskový zní:

Ve čtvrtek po sv. Dorotě.¹¹⁾

My Rudolf Druhý, z Boží milosti volený Římský císař, po všechny časy rozmnožitel Říše a Uherský, Český, Dalmatský, Charvatský etc. král etc., arcikníže Rakouský, markrabě Moravský, Lucemburské a Slezské kníže a Lužický markrabě, oznamujem¹²⁾ tímto listem všem:

Jakož sou toho při nás páni, rytířstvo, Pražané a města, všickni tři stavové království Českého, věrní naši milí, při sněmu obecném, léta tohoto šestnáctistého osmého na

tvrze, dvory, hrady (LII); 13. kdo zemi ohněm hubí (LIII); 14. kdo odpovídá, by nic zlého nečinil (LV); 15. statek králi propadený přijímá k sobě jakýmkoli fortelem (LV); 16. věda o moci učiněné, hned toho hejmanům neoznámi (LVI, LVII).

⁴⁾ Akta Budovcova, zápis z téhož dne.

⁵⁾ Akta Bud., zápis z téhož dne.

⁶⁾ Akta Bud. z 18./1. a 20./1.

⁷⁾ Diarium Karla Zikmundova z 1./2.

⁸⁾ „s mnohem promlouváním, kterak J. Mt. cí. stavům jak při věcech, tak při časnejch věcech majestáty svejmi královskými, kteříž všechny obdarování všech předešlejších králův Českých, ano i csaře Karla Čtvrtého a krále Ladislava převyšují, milosti veliké činiti ráčí“, Akta Budovcova z 11./2.

⁹⁾ Diarium Karla Zikmundova z 11./2.

¹⁰⁾ Za láskavé vyhledání obou dokumentů děkuji co nejvřeleji řediteli archivu min. vnitra p. dru. L. Klicmanovi a úředníkům téhož archivu, p. dru. Jar. Prokešovi a V. Pešákovi. Ve výstahu, ne zcela správně a s chybným datem otiskl zápis deskový Frant. Dvorský v publikaci Albrecht z Valdštejna až na konec roku 1621 (nákl. Čes. Akademie 1892) str. 144, pozn. 35.

¹¹⁾ 11. února (1610).

¹²⁾ Koncept má pouze: My Rudolf etc. oznamujem ...

hradě Pražském při přítomnosti naší císařské jakožto krále Českého v outerej po neděli Exaudi držaném a v pátek po sv. Janu Křtiteli Božím téhož léta zavřeném, mezi jinými artykuli ve vší ponížené poddanosti žádostivě vyhledávali, abychom — vzhlednouce na jich mnohé, ponížené, věrné a platné služby, kteréž sou Nám hned od času šťastného našeho nad nimi kralování (nedávše v tom žádnému ze všech jiných zemí poddaným Naším nic napřed a nelitující statků svých i také poddaných chudých lidí živnosti) prokazovali a nade všechny možnosti své na sněmích znamenité a veliké svolení (čehož jest se za předkův Našich, slavných a svatých paměti císařův Římských a králův Českých podobně nikdá nestalo) činivali, ano též jak nyní, tak vždycky při osobě Naší císařské a královské hrdel a statkův svých vynaložiti, věrní poddaní Naší stáli býti a vždycky zůstati že chtějí — tu milost jim učiniti a ty všechny pokuty, v zřízení zemském na čest, hrdlo a statek se vztahující, tak milostivě rozdělití a od nich upustiti ráčili, aby toliko na stracení cti a hrdla, kdežby buď společně neb obzvláště cti, hrdla v těch proviněních a ne na stracení statkův se vztahovaly; takové pak statky, nepojímající je k těm pokutám stracení cti, hrdla, podle milosti krále Vladislava, předka a praděda Našeho slavné paměti, aby na nejbližšího krevního přítele připadaly a na žádné statky v pokutách jakýchkoli My jakožto král Český ani budoucí králové Čeští sami ani skrze žádného jiného na budoucí a věčné časy nastupovati moci neráčili a těch artykulův zřízení zemského, kteréž na pokutu propadení cti, hrdla a statkův na to všecko¹⁵⁾ trý v hromadu spojení se vztahuje, ta toliko pokuta o statky z téhož zřízení zemského vyňata a týmž sněmem aby vzdvižena byla.

Kdež měvše my takové přednešení a poddanou žádost počátkupsaných stavův království našeho Českého v svém pilném a bedlivém uvážení a přivedše sobě k milostivé paměti, že sme vždycky a každého času od nich k osobě naší císařské a královské všelijakou náležitou poníženou šetrnost a věrnou i upřímnou poddanost vskutku poznali, s nimi milostivě dobře spokojeni a tím jistí býti ráčili, že Nás, krále a pána svého nejmilostivějšího, hned v žádných jakžkoliv těžkých příčinách neopustí, nýbrž s ochotnou myslí, nelitující jmění a hrdel svých, příkladem svých předkův všecko to při nás rádi učiní a vykonají, co poctivým a z tak šlechetné krve české pošlým vzácným lidem učiniti náleží, neb jim tu pochvalu ano i vysvědčení dávati ráčíme, že sou to všecko, jakž se výš dokládá, skutečně upřímně a věrně, což i všemu světu známé jest, netoliko v té tak dlouhotrvající otevřené válce, kterouž sme proti dědičnému nepříteli všeho křestanstva, Turku, vésti ráčili, nýbrž jak v těchto nynějších, tak i ve všech jiných našich vlastních znamenitých a vysocedůležitých nastalých potřebách k obzvláštnímu milostivému zalíbení našemu vykonávali a dostatečně prokazovali a tudy slušně a spravedlivě na Nás vzácné odměny a milosti, jižby se budoucně s potomky svými těšiti mohli, zasloužili.

A protož ve jméno Pána Boha všemohoucího s dobrým rozmyslem Naším, jistým vědomím, mocí královskou v Čechách s radou věrných našich milých k takové ponížené a snažné žádosti stavův království našeho Českého, věrných poddaných našich milých, prohlédající k jejich tak věrným a platným službám, ano také, aby budoucně je vykonávati a činiti větší příčiny jměli, jsme milostivě, dobrovolně a rádi povoliti, ji sobě ve všem jejím znění a položení oblíbili, schválili a k ní přistoupiti ráčili a tímto majestátem naším královským v nejlepší a nejpodstatnější formě povolujeme, sobě ji oblubujeme a k ní

¹⁵⁾ Všecky konc.

přistupujeme, tak že od týchž všech a všelijakých pokut propadení statkův mohovitých i nemohovitých, na čem by tykoli byly záležely, nic ovšem nevyměňujíc, v jakýchžkoliv příčinách a proviněních nám náležejících, od sebe i na místě budoucích králův Českých z štědrosti a obzvláštní milosti naší císařské a královské docela upouštětí ráčíme.

A komuz by koli buď na čest a hrdlo společně aneb obzvláště a rozdílně na čest neb na hrdlo toliko šlo, takového každého pokuta zřízením zemským vyměřená následovati bude, však statkův žádných aby na Nás neb budoucí krále České v žádné pokutě na budoucí věčné časy nepřicházelo a přicházeti nemohlo, než toliko na nejbližší krevní přátely podle vejš dotčené milosti nadepsaného předka našeho, krále Vladislava,¹⁴⁾ připovídající a přiřikající slovem naším císařským a královským za ebe i za budoucí krále Český, že se zase na takové pokuty stracení statkův, v zřízení zemském obsažené (jakožto na věc již do konce umrtvenou a z téhož zřízení zemského mocí nynějšího Našeho jakožto krále jich a stavův království Českého jednomyslného sněmovního snešení, též majestátu tohoto Našeho císařského a královského vyzdviženou a v nic obrácenou) ni žádným vymyšleným způsobem navracovati a na ně nastupovati chtíti neráčíme a moci nebudeme.

Jakož pak i budoucí krále Český v tom vysocě zavazujeme, aby častopsané stavy království našeho Českého při této naší jim učiněné a na nás dobře a věrně zasloužené milosti jměli, drželi a neporušitedlně (ač se chtějí Božího trestání uvarovati) zachovali. Anobrž jestli by kdo z budoucích králův Českých nětco takového, coby nejméněji proti této Naší milosti čelilo neb vztahovati se chtělo, pod jakoužkoliv barvou a způsobem obmejšleti a před se bráti chtěli, nebudou povinni stavové království Českého, nynější i budoucí, k tomu povoliti, nýbrž mají se této Naší milosti stále a pevně držeti a od ní nikoli neupouštětí. Ano také kdoby koli z obyvatelův království tohoto k tomu radil neb napomáhal, ten a takový každý aby předně svou čest ztratil a potom z země beze vší milosti vyhnán byl a na věčné časy i s dědici svými zase nižádným vymyšleným způsobem (v čemž jim duchovní ani světské právo sloužiti moci nebude a nemá) do téhož království navracovati se nemohli a to pod propadením hrdla, statek pak takového aby na zemi připadl.

Nad to vejš i tomu pro lepší a větší ještě bezpečnost milostivě chtíti ráčíme, aby majestát tento náš královský k věčné a neumírající slavné památce naší netoliko k jiným privilejím a svobodám zemským na hradě Karlštejně přiložen, nýbrž také i do zřízení zemského (když by koli vnově vytištěno býti mělo) slovo od slova vepsán a to tak na budoucí věčné časy za právo neproměnitelně držáno a zachováno bylo. Zatím pak, dokavadžby dotčené zřízení zemské k vytištění nepřišlo, milostivě poroučeti ráčíme větším i menším ouředníkům desk zemských království našeho Českého, nynějším i budoucím věrným Naším milým, aby tento náš majestát královský do týchž desk zemských podle pořádku a obyčeje tolikéž slovo od slova vepsati rozkázali, bez zmatkův a všelijaké odpornosti.

¹⁴⁾ Běží tu o privilegium z r. 1497; v zřízení zemském z r. 1564 je to JI.II. Otištěno je v Archivu Českém V. str. 467, dále v témže svazku na str. 219 jako č. 460 zřízení zemského z r. 1500. V obou textech čteme: „tuto zoláštní milost pánuom, rytieřstvou i městuom . . . učiniti jsme ráčili“, kdežto v zřízení zemském z r. 1549, F. 25 a pak v zřízení zemském z r. 1564 jsou vypuštěna slova, „a městuom“ s tendencí vyjmouti města z této milosti. Srov. Kalousek, České státní právo II. vyd. str. 144–145, který vypuštění měst klade již do zřiz. z. z r. 1500, opíraje se o lat. text a poznámku v A. Č. V. str. 219.

Však také při tom té milostivé celé důvěrnosti a naděje k častopsaným stavům království Českého, věrným poddaným Našim milým býti ráčíme, poněvadž tak velikého¹⁵⁾ dobrodiní a milosti od nás sou dostali, že sobě je draze vážiti a na to vždycky pamatovati budou, čímž předně Pánu Bohu a Nám, jakožto od jeho Božské milosti nejvyšší sobě vystavené vrchnosti z práva a povinnosti zavázáni jsou, aby to tak vše (o čemž, že se stane, hned žádně nejmenší pochybnosti míti neráčíme) poddaně a poslušně činili a vykonávali. Jakož sou se pak dotčení všickni tři stavové království našeho Českého v tom¹⁶⁾ poddaně ohlásili, že takovou vzáctnou a znamenitou milost od nás ve vši nejhlubší pokoře vděčně s mnohým poděkováním a srdečným vinšem Nám od Pána Boha všemohoucího prodlouženého věku a dalšího šťastného našeho nad nimi kralování přijímají a toho se zase dle nejvyšší možnosti své všelijakými svými věrnými, poddanými, stálými a platnými službami (nad čímž že bohda své milostivé a obzvláštní zalíbení a potěšení jmíti ráčíme) každého času odsluhovati, ano také i vděčně se k Nám za tuž milost ukázati a skutkem to naplniti chtějí; což sme od nich milostivě přijíti a dále se jim zakázati ráčili, že my týmž stavům království Našeho Českého, věrným poddaným našim milým, další i větší milosti činiti náchylni býti a každého času jich všech nejmilostivějším císařem, králem a pánem býti a zůstávati ráčíme.

Tomu na svědomí zlatou bulli Naši císařskou k majestátu tomuto Našemu přivěsiti sme rozkázati ráčili. Dán na hradě Našem Pražském ve čtvrtek po Navštívení sv. Alžběty¹⁷⁾ léta od narození Syna božského tisícého šestistého osmého a království Našich¹⁸⁾ Římského XXXIII, Uherského XXXVI a Českého též XXXIII.

Rudolf

Sdenco Ad. Poppl de Lobcouicz
S. R. Bohemiae cancellarius.

Ad mandatum Sacrae
Caes. Mti proprium

Jan Menczl m. p.

Tento majestát ve dcky zemské do kvaternu tohoto na vejminku, v témž majestátu obsaženou, vložen a slovo od slova vepsán jest.¹⁹⁾

Koncept má na konci přípisek, který je jedním z dokladů, jak takovéto dokumenty připravovány: „Přeslyšána v radě nejprve od J. Mti. nejvyššího pana purkrabí Pražského²⁰⁾ a J. Mti. nejvyššího pana kanclíře²¹⁾ království Českého, v přítomnosti pana místopísaře téhož království.²²⁾ Placuit J. Mt. cis. dedit. A potom opět přeslyšána ve čtvrtek po Rozeslání sv. apoštolův Páně²³⁾ od J. Mti. nejvyššího pana purkrabí, pana komorníka,²⁴⁾ pana sudího,²⁵⁾ pana Teobalda Švihovského,²⁶⁾

¹⁵⁾ veliké konc. — ¹⁶⁾ v tom k Nám konc. — ¹⁷⁾ 3./7.

¹⁸⁾ Tu se končí text konceptu a následuje přípisek výše uvedený.

¹⁹⁾ Na listě A XXX'.

²⁰⁾ Adam ze Šternberka. — ²¹⁾ Zdeněk z Lobkovic. — ²²⁾ Bohuslav z Michalovic.

²³⁾ 17. července. — ²⁴⁾ Volf Novohradský z Kolovrat. — ²⁵⁾ Adam z Valdštejna.

²⁶⁾ Teobald Švihovský, J. Mti. cis. rada a křaječ; r. 1609 najdeme jej mezi direktory a defensory, nyní byl přítomen asi jako důvěrník stavů podobojí.

nejvyššího pana písaře království Českého.²⁷⁾ Placuit omnibus. Laus Deo.“ Na rubu pak čteme: „Concept z strany upuštění od všelijakých pokut stracení statkův, v zřízení zemském obsažených“. Jinak liší se však koncept kromě odchylek, dříve pod čarou uvedených, jen některými tvarovými odchylkami, píše v lok. „zemským“ „tý“ (místo deskového „zemském“, „té“), dále užívá tvarů „odevřené“, „kderýž“ a p. (místo deskového „otevřené“, „kterýž“). Za připomenutí stojí též, že nejvyšší kancléř za vyhotovení žádal prvotně 20.000 kop mš., potom však se spokojil s 10.000.²⁸⁾

II.

Jak zjevno, dosáhli stavové tímto artykulem sněmovním z r. 1608 a jeho potvrzením z r. 1610 ve formě majestátu „milosti“ velmi veliké, která významem druží se k nejcennějším nábožensko-politickým vymoženostem strany podobojí z let 1608/9, jako byl majestát na náboženství a porovnání, artykul o defensorech, o rovnosti obou náboženských stran v nejvyšších úřadech, nebo vymoženost, platná pro obě strany, že „před zavřením sněmu“ musí býti „na místě a konci postaveny“ také „obecné artykule aneb každého osobní obzvláštní přednášení“.²⁹⁾ Právem také velikost koncesse je zdůrazňována v majestátě samém a byla připomenuta stavům při jeho odevzdávání. Nad to v místě, kde se král vzdává konfiskací „v jakýchž-

²⁷⁾ Jan z Klenového a z Janovic. Kromě Bohuslava z Michalovic a T. Švihovského byli všickni ostatní katolíci.

²⁸⁾ Diarium Karla Zikmundova vypravuje hned v zápise z 11. února: „Potomně volené osoby byly podle starobylého způsobu ze všech tří stavů k panu kanclíři, aby do taxy, kteráž jemu od zlaté bulle náleží, jistá summa od pánův stavů odvedena byla, předně poděkování učiniti a pána se tázati, co by pánu do taxy náleželo; jakož pak páni vyslaní jako pan z Švamberka, pan Švihovský, pan z Felzu a pan z Budova [z] stavu panského, též z rytířstva a stavu měšťského, 8 osob, při relaci oznámili, že jest se panem kanclířem jistá smlouva učiněna, tak že na desíti tisících pán přestal, kteráž pánu v brzkých částech odvedeny býti mají.“ — Akta Budovcova z 13. února vypravují toto: V sobotu pan Ferdinand z Donína učinil ku pánům stavům řeč: „Jakož jsou pána vedle jiných také voliti ráčili, aby s nejvyšším panem kanclířem o taxu z strany majestátu J. Mti. cis., nímž se stavové z pokut propadení statkův propouštějí, jednal, pročž že jest pan kanclíř dvaceti tisíc žádal, ale oni že sou mu podali deset tisíc, však pán mezi desíti a dvaceti tisíci že se chce v rovnání dáti.“ Dána odpověď ode všech tří pánův stavů skrze pana z Budova, že sou se nenadáli, aby z toho pan kanclíř tak mnoho taxy žádati ráčil, poněvadž ta milost na něho tak dobře, jako na jiné se vztahuje, k tomu že také pan Jan Milner při spisování toho majestátu nejuice sám pracoval a jej sám také sepsal; ale však ušetřujíc toho, že již pánu těch deset tisíc kop podáno jest, a nejvyšší páni ouředníci a soudcové zemští k tomu také své hlasy dávati ráčí, že páni stavové již také toho při tom zanechati ráčí, však s tou vejminkou, aby žádná nová sbírka na tuto taxu se nesvolovala, nýbrž z vyměněných zemskéjch peněz aby se taková taxa zaplatila a písaři také z též taxy se spokojili.

²⁹⁾ Tiskně art. sněmu 1609./10. str. XXX: Obecné artykule aby také při každém sněmě uvažované bývaly.

koliv příčinách a proviněních“ jemu náležejících, jest tento ústupek plněji a přesněji vyjádřen než v artykuli sněmovním. Pozoruhodné je i právo, jež dává majestát stavům, kdyby někdo z budoucích králů chtěl proti němu jednati, čemuž pak odpovídá velikost trestů, jimiž se hrozí stavům, kdyby někdo z nich radil k jeho porušení.

Z toho všeho, co o našem majestátu jest dosud pověděno, vysvítá dobře, jaký velký význam byl by nabyt jako opora stavů v ústavním zápase s Ferdinandem Štýrským, kdyby se byli stavové podobojí na obranu své ohrožené svobody náboženské dali cestou méně revoluční, než kterou volili. Zajisté okolnost, že král nyní nesměl trestati jejich rodiny odnětím statků ani v tom případě, že by hlava rodiny pro politické provinění byla odsouzena ke ztrátě hrdla, musila býti stavům neobyčejně silnou záštitou v jejich jen poněkud legálním zápase s králem, v němž by běželo o zachování náboženských a nábožensko-politických svobod.

Než tu právě stavové podobojí poskytují zvláštní podívanou: v nesmírně těžkém zápase, do něhož se pustili, nikoli král, nýbrž oni první porušují velkou vymoženost z r. 1608 o nekonfiskování statků.

Nejprve na sjezdu jejich, konaném 18./3.—23./3. 1619, došlo k usnesení „O zpronevěřilých synech vlasti“, podle něhož měl býti obrácen „k dobrému vši země“ a na zaplacení lidu válečného nemovitý i movitý statek všech těch, kdo beze vši příčiny ze země utekli, vlast svou zradili, proti stavům království radou i skutkem pomáhali, „kteřížto nadše v Apologii zejména položeni jsou“. Poněvadž pak tito všichni mužové neměli býti v zemi trpění „nyní i na časy budoucí“, bylo patrné, že se to ustanovení vztahuje na značný počet osob, o nichž týž sjezd se usnesl, „aby víceji v zemi trpíny nebyli“. ³⁰⁾ Byli to zejména Zdeněk z Lobkovic, nejvyšší kancléř, Jaroslav Bořita z Martinic, Vilém z Vřesovic, nejvyšší mincmistr, Zdeněk Libštejnský z Kolovrat, Albrecht Šebestián Leskovce z Leskovce, Jan z Klenového, nejvyšší písař, Přibík Jenšek z Újezda, písař menších desk, Ferdinand Rudolf Lažanský z Bukové a jiní, dále Pavel Michna, sekretář při kanceláři české „s dědici a budoucími svými“, Jiří Michna, bratr jeho, „tolikéž s dědici a budoucími svými“ a j. ³¹⁾

Na generálním sjezdu, konaném téhož roku 23./VIII.—31./VIII. stavové se rozhodli, tísňeni rostoucím nedostatkem finančním, k prodeji statků duchovních a komorních, ³²⁾ potvrzují předešlá usnesení o konfiskaci statků lidí zpronevěřilých,

³⁰⁾ Tisť. art. sjezdu tohoto str. XXXXVII.—XXXVIII. a str. XI.—XII., též Slavata II., str. 218./19. a Skála III., str. 82. Srov. Gindely, Dějiny českého povstání, I. str. 401.

³¹⁾ Vilém Slavata není do nich pojat, poněvadž v té době (patrně jen na oko) přistupoval na vše, čeho na něm stavové žádali. Viz Slavata, Paměti I., str. 119 a násl., Skála II., str. 70; srov. Bílek, Dějiny konfiskací, str. XXI.

³²⁾ Tisťené artykule tohoto generálního sjezdu, str. LXXXVII.—XCIII.

prve z království vypověděných, k nimž připojují nyní Adama st. ze Šternberka, nejvyššího purkrabího, poněvadž proti přípovědi své ze země ujel, a usnášejí se nyní jasně, že jejich statky mají býti „od direktorův aneb defensorův prodány a peníze na zaplacení lidu vojenskému obráceny“. ³³⁾ Po zvolení nového krále usnesli se stavové tímto úkolem pověřiti nejvyšší úředníky a soudce zemské ³⁴⁾.

Na generálním sněmu 26./3.—11./5. 1620 artykulem „O prodávání a v dky zemské k dědictví vložení statkův prv duchovních a klášterských, tolikéž statkův synův zpronevěřilých, k zemi připadlých a obrácených“ ³⁵⁾ potvrzena všechna předešlá usnesení, jež se vztahují i na ty, „kteříž by se ještě našli a za zpronevěřilé uznáni a vyhlášeni byli“; ³⁶⁾ podrobněji stanoven způsob, jakým má býti novým majitelům jejich majetek zapsán v desky. Král se při tom vzdává všeho majetkového práva ke statkům klášterním a duchovním, jež podle názoru stavů byly statky komorní a jemuž i zde dávají průchod, pravíce o nich, že „slouli komorou královskou“ ³⁷⁾.

Jak mohli stavové podobojí tak snadno dospěti k zásadnímu porušení listiny, které se tolik domáhali, neboť i požadavky politické, vznesené r. 1608 na Rudolfa, mezi nimiž byla žádost o nekonfiskování statků, byly téměř výhradním dílem stavů podobojí? ³⁸⁾ Mnoho nám vysvětluje názor, čistě revoluční, ke kterému se stavové v této věci otevřeně přihlásili, když se dne 29. srpna 1619 jednalo na sněmě o to, aby v náhradu za škody, jež utrpěl na jihu postupem nepřítelů, byly Petru ze Švamberka postoupeny dva statky, náležející Adamovi ze Šternberka, prchlému ze země. Někteří ze stavů, odvolávající se na náš majestát, vystoupili proti tomu a žádali, aby oba statky byly ponechány Janovi ze Šternberka, synovi pana Adama, tím spíše, že mu otec oba dva odevzdal k užívání. Ale tu, jak nám vypravuje Skála, jiní naproti tomu hájili chystané opatření tvrzením, že prý „se ten majestát vztahuje toliko na krále, od něhož vyšel, aby totiž toliko král statkův v pokutu nebral, byli-li by jací dědicové a synové před rukama, a aby ten, kdož co proviní, hrdlo sám propadl, statek pak jeho aby na syny aneb přátele připadl; ale stavové že tu moc mají sobě pozůstavenou, kdyby kdo co proti nim a zemi provinil, takového statek, neušetrujíc v tom ani synův ani přátel, vzíti a k dobrému zemi obrátiti“. A tento názor byl schválen ³⁹⁾ — byl ovšem v souhlase s dosavadními

Tisťené artykule téhož sjezdu, str. CLXXXIII.—III.

³⁴⁾ Skála III., str. 404. Stalo se to na novém generálním sněmu 28./10.—19./11.; současný tisťený německý překlad jeho artykulů, jež jedině jsem měl zde k ruce, sign. brn. univ. knih. 29.046.

³⁵⁾ Tisťené artykule tohoto sněmu, str. LXXIX.—LXXXVI.

³⁶⁾ Ib. str. LXXXV. — ³⁷⁾ Ib. str. LXXXII. — ³⁸⁾ Slavata I., str. 156.

³⁹⁾ Skála III., str. 310. Srov. Bílek, Děj. konfiskací, str. XXII.

konfiskacemi, nad majetkem jednotlivých odpůrců stavy prohlášenými. Zajisté máme v této argumentaci jeden z dokladů pro zjev, tak běžný v mnohých revolucích: revolucionáři si dovolují činy, které, když by byly konány od vlády, již svrhli, byly by jimi prohlášeny nepochybně za křiklavé bezpráví. Toto nazírání jeví se pak nad jiné v artykuli téhož sněmu, jímž se stanoví pokuta na ty, kteří by jakýmkoli způsobem se stavěli a) proti konfederacím, b) proti artykuli o sesazení krále Ferdinanda, c) proti artykuli o zvolení krále Fridricha, tedy pro provinění *politická*. Takový člověk má propadnouti hrdlo i *statek*, a dále se určuje v podrobnostech, že takový trest má stihnouti každého, kdo by nepříteli se poddával, k němu jezdil, chodil, posílal nebo k němu bez povolení vši země jezdit, chodit nebo něco vzkazovati chtěl; kdo by nepříteli za ochranu nebo ušetření žádal, kdo by jakákoli psaní od nepříteli učiněná tajil; kdo ze stavův nebyl přítomen tomuto sjezdu nebo v době, kdy tyto artykule byly uvažovány, ten přistoupit má do 4 neděl po zavření tohoto sněmu k výše uvedeným usnesením, rovněž pod pokutou hrdla a statku. Na konec táž pokuta má stihnouti všechny podjednou, kteří by se do 4 neděl nepřiznali ke všemu, co na tomto sněmě uvažováno, mimo to, že nemíní nic podnikati proti majestátu na náboženství a porovnání.⁴⁰⁾

K těm současníkům, kteří rozuměli majestátu z r. 1608 jako ti, kdo se stavěli proti konfiskaci obou statků Adama ze Sternberka, patří také v té době Jaroslav Bořita z Martinic; jeho nazírání, dále citované, nad jiné ukazuje, že majestát z r. 1608 byl pojímán tak, že *vůbec* mají přestati konfiskace statků ve všech případech, kde dříve je směl vykonávat král. Martinic totiž píše z Mnichova dne 23. dubna 1619 Zdeňkovi z Lobkovic do Vídně o usneseních březnového sjezdu 1619, o nichž byla výše řeč, toto:⁴¹⁾ „Z strany statkův našich — kterýž, kdo ví, jestliže sou nuper[r]imas iniustas conclusiones suas crudeliter exequendo, nám již mocí a bezprávě vzali⁴²⁾ a také já se všemi svejmi (poněvadž manželka má nejmilejší žádného svého vlastního statku jako Jich Mti paní manželky některých Vašich Mti jmiti ráčí, ještě za živobytí mé ve dckách nemá) největším žebrákem bejti musím — prosím vždy, že zapomínati neráčíte nětco od J. Mti královské způsobiti, aby tam brzy a hned časně podstatné v tom napomentí napsáno jim bylo s tím doložením, že jak oni sobě sami své privilegia a zvláště majestát na pokuty od J. Mti. císaře Rudolfa slavné paměti štědrě daný protrhujíc s našimi

⁴⁰⁾ Tisťené artykule sjezdu generálního 23./VII.—31./VIII. 1619, str. CXLIX.—CLI.

⁴¹⁾ Za laskavé zapůjčení originálu tohoto dopisu děkuji p. dru. Frant. Brožkovi, lobkovickému radovi a archiváři v Roudnici; srov. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, str. 1.

⁴²⁾ Podle Škály III. 213, usneseno vzíti v sekvestr majetek Martinicův až dne 3./8. za tím účelem, aby jako z jiných zabraných statků poskytnuta byla výživa členům stavů, postiženým postupem nepřátelského vojska.

statky zacházeti budou a zachází, tak potom též J. Mt. král. s jejich zacházeti chtíti a slušně jmiti ráčí, neb to předce jim udělá nemalé rozmyšlení, si non proderit, obesse tamen haud poterit hoc regis admonitorium serium mandatum.“

Dopis by svědčil, že v této době se ještě na protivné straně na konfiskace nepomýšlelo a že příklad stavů každým způsobem učinil jejich protivníky v této věci méně rozpačitými. Pravdu má ovšem Bílek, že nehledě ke statkům duchovním, stavové ze statků osobám světským zabavených *prodali velmi málo*.⁴³⁾ Mohl dodati, že, když bylo usneseno konfiskovati statky duchovní, připojeno, že se má hleděti k tomu, aby řeholníkům a jeptiškám se zajistil jistý roční důchod⁴⁴⁾ a že se ta povinnost ukládá na generálním sněmu 26./3.—11./5. 1620 těm, kdo zatím duchovní statky koupili; péče o řádné provedení této věci vzkládá se na komisi, v níž byli zastoupeni i *katolíci*.⁴⁵⁾

To vše — nehledě k statkům duchovním — pokud běží o statky světské, svědčí, že až dokonce povstání stavové si vedli v celku *umírněně* a proto přehání Gindely, píše-li, že zabavováním statků po Bílé Hoře bylo jen přemoženým odpláceno, co sami byli konali,⁴⁶⁾ ale zcela „nepodstatné,“ jak tomu chce Bílek,⁴⁷⁾ tvrzení Gindelyho není; zajisté jest otázka, nebyli by šli dále, kdyby se byli udrželi, zda by na př. nebyli skutečně navždy odňali protivníkům velký počet statků, z nichž důchody generálním sněmem 26./3.—11./5. 1620 byly přikázány těm ze stavů, kdo v kraji bechyňském, prachenském byli postupem nepříteli úplně ochuzeni; artykul sně-

⁴³⁾ Viz Bílek, Dějiny konfiskací, stat „Zabavování statkův, nařízené od stavův odbojných“, str. XXI.—XXV.

⁴⁴⁾ Tisťené art. gen. sjezdu 23./VII.—31./VIII. 1619, str. XC.

⁴⁵⁾ Tisťené artykule tohoto sněmu, str. LXXXII.—LXXXV. Cituji tento passus: „a jakož některé osoby, které tak co koupili dle smluv a trhů s nimi zavřených, povinni jsou některým osobám řeholním a klášterním jistý deputát na vychování jejich vydávati: I pokudž by z nich kdo chtěl statek svůj tak koupený od té závady očistiti, bude povinen a má týmž osobám řeholním půl léta napřed věděti dáti a po vyjítí půl léta napřed věděti daného tuž sumu, z kteréž jim úročí a ten deputát vychází, osobám, tímto sněmem k tomu z strany podobojí i podjednou voleným jmenovitě z pánův“ Vilémovi staršímu z Lobkovic, Joachymovi Ondřejovi Šlikovi, Karlovi z Říčán; z rytířstva Prokopovi Dvořeckému, Jindřichovi Ottovi z Losu, Diviši Černínovi z Chuděnic; z měst pražských Abrahamovi Anjelovi z Engelsperku, Simeonovi Sušickému z Sonnenštejna a Jindřichovi Kozlovi z Pečtinovce „položiti. A ty osoby mají to tak opatřiti, aby táž suma těm lidem duchovním s vědomím nejvyšších úředníků a soudců zemských, nynějších i budoucích, zase v jiné místo jisté a bezpečné půjčena a dána byla tak, aby takový deputát v jistotě časy nynějšími i budoucími zcela a zouplna týmž řeholním osobám vycházeti a dáván býti mohl. Což když se tak stane a opatří, tehdy nadepsaní nejvyšší úředníci a soudcové zemští, též nejméně ve čtyřech osobách, mají tomu každému, kdožby takovou sumu k deputátu odloženou zcela zouplna vylpnil, statek jeho z takového platu dčkami zemskými propustiti.“

⁴⁶⁾ Dějiny českého povstání IV., str. 30.

⁴⁷⁾ Bílek, Dějiny konfiskací, str. XXV. Srov. též Pekař, Bílá Hora, str. 34.

movní ovšem ustanovuje, že mají těch důchodů tak dlouho požívat, dokud jim novým sněmem nebude povolena jiná náhrada za jejich škody. K zpravování oněch statků mají ochuzení sami z prostředku svého voliti pro každé panství, jim přikázané, určité osoby, které by přijímaly peníze a odvozovaly jim nařízené deputáty.⁴⁸⁾ Byl-li úmysl, statky ty protivníkům už nikdy nevrátiti, pak rozsah konfiskací, stavy provedených, byl by značný, ale ovšem stále *malý* u srovnání s tím, co provedli potom vítězové nad nimi.⁴⁹⁾

Jak veliký význam byl Ferdinandem II. přikládán našemu majestátu, nejlépe patrné z toho, že když r. 1627 potvrzoval stavům českým jejich stará privilegia, pokud neodporovala obnovenému zřízení zemskému, jmenuje *výslovně* vedle majestátu na náboženství *jedině* toto privilegium jako takové a má za nutné, výslovněji spolu s majestátem na náboženství z r. 1609 je prohlásiti za zrušené.⁵⁰⁾ A tak můžeme souditi, že originál majestátu na upuštění od velikých pokut ztracení statků, který dnes není možno najíti, byl zničen někdy v letech 1620—1627.

III.

Neobyčejně veliká cena koncesse Rudolfovy o nekonfiskování statků byla příčinou, proč stavové moravští žádali na sněmu Olomouckém dne 25. srpna 1608, aby jim arcikníže Matyáš udělil podobnou koncesii, výslovně se odvolávajice na milost, „jako i J. Mt. cís. pánům stavům království Českého učiniti ráčil.“⁵¹⁾ Ma-

⁴⁸⁾ Statky vyčteny v našem usnesení sněmovním, jež má titul „Z strany obyvatel, kteří na statcích svých od nepřítelů škodu vzali“, str. LXXXVI. a násl.; viz též Škál a IV. str. 95 a 116; srov. též Bílek, l. c. str. XXII, XXIII.; Bílek, jak zjevo, právě v té okolnosti, že onen hojný počet statků původním majitelům zcizen nebyl, vidí čin, svědčící příznivě pro stavy. K uvedeným statkům viz tamtéž str. XXI., XXII. ještě jiné, při jiných příležitostech zabrané, ale ovšem ještě rovněž neprodané.

⁴⁹⁾ Bílek dokazuje, že jen v 3 případech stavů vsůtkku prodali stavové podobojí světské statky svých odpůrců a že tu šlo o majetek neveliký. Jaké vlivy při šetření majetku přívrženců Ferdinandových se uplatňovaly, ukazuje Chaloupecký, Česká rebelie na Podřipsku str. 48 a násl.

⁵⁰⁾ Text potvrzení otiskuje Kalousek, České státní právo II. vyd. str. 600—602. Bílek (str. LXVIII. a 541—548) klade zrušení našeho majestátu do r. 1622, v těsnou souvislost se snahou Valdštejnovou, zabrániti odvoláváním se na něj (r. 1621) již nařízené konfiskaci všech statků smířických; teprve prý následkem tohoto obrovské konfiskace. Ve vytykání této souvislosti Bílek zajisté nesmírně přehání, jak zjevo ze samotného líčení Bílkova, v němž vyčítá veliké množství statků, které vláda Ferdinandova dala již v l. 1620 a 1621 zkonfiskovati bez jakéhokoli zřetele na tuto výsadu a nečekala nikterak tedy teprve na dobré zdání Liechtenštejna z 31./7. 1622 a dohodu s Valdštejnem o statky smířické z 16./9. 1622.

⁵¹⁾ Žádost otiskuje Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské I. str. 476.

tyáš se k tomu podvolil ve své odpovědi,⁵²⁾ načež stavové na sněmě 1612 žádali, aby na tuto milost dostalo se jim též zvláštního majestátu, podobně jako jej obdrželi Češi.⁵³⁾ Arcikníže Maxmilian, zástupce Matyášův na tomto sněmě, jim to jménem královým skutečně slíbil⁵⁴⁾ a Kameníček našel v bývalém archivu min. vnitra ve Vídni koncept tohoto majestátu, který má datum 26. června 1614 a který otiskuje v Zemských sněmech a sjezdech moravských II. str. 158—159 pozn. 4.

Sepsán jest, jako to bylo obyčejem, tak, že se drží co možná i slovně povolení sněmovního (jak tomu bylo i u české listiny), a také přejímá mnoho z českého majestátu; Matyáš jako Rudolf upouští od „té pokuty propadení statkův mohovitých a nemohovitých, na čem by ty koli byly a záležely, nic ovšem nevymínujíc v jakýchkoli příčinách a proviněních Nám náležejících“ vše, „tím vším způsobem, jak jsou toho od svrchupsaného bratra Našeho nejmilostivějšího stavové království Českého dosáhli“; budoucně takové v pokutě propadené statky nemají na krále připadati, nýbrž na nejbližší krevní přátele nápadem spravedlivým podle řádu a práva země, „nejinac, nežli jako by táž osoba, kteráž zavinila, mrtva byla“.

Za povstání stavové moravští, pokud běží o poměr k této výsadě, chovají se jako čeští od té chvíle, kdy se k povstání přidali.⁵⁵⁾ Na sjezdu, konaném ke dni 2./5. 1619, usnesli se vypověděti ze země Albrechta z Valdštejna, Adama Lva Licka z Riesenburka, Jiříka z Náchoda a rytmistra Viléma Bravantského z Chobřan s ustanovením, že statky jejich všeliké, movité i nemovité mají býti obráceny k ruce stavům.⁵⁶⁾ Na pozdějším sjezdu svolaném k 7. srpnu téhož roku potvrzují předešlá ustanovení a pojímají v ně nejen Karla z Liechtenštejna, nýbrž i jiné osoby, které by do 4 neděl od tohoto sjezdu před direktory podpisem i přísahou

⁵²⁾ Otiskuje ji Kameníček tamtéž, I. str. 482.

⁵³⁾ V. Brandl, Sněm držaný léta 1612 str. 91 (Ze zápisů Karla z Žerotína), Památky sněmovní, rkp. zemského archivu v Brně č. 22 f. 29a.

⁵⁴⁾ V. Brandl l. c. str. 126, Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 30a.

⁵⁵⁾ Tyto první kroky moravských stavů připomínají ještě postup, k němuž došlo od stavů proti Jindřichovi z Lomnice za Ferdinanda I. (viz o tom Brandl, Sněm držaný léta 1612, str. 57 a násl.), proti zemskému hejtmanu Ladislavovi Berčkovi r. 1608 a proti Lou z Rožmitálu z r. 1610 (viz o tom Chlumecký, Carl von Zierotin und seine Zeit, str. 392 a násl., dále str. 691, 766, 804, též Brandl, Sněm držaný 1612, str. 22 a násl.). Postup stavů moravských proti Berčkovi měl asi vliv na začročení českých stavů r. 1609 proti primasovi staroměstskému Jiříku Hajdeliovi (viz o tom na př. Gindely, Geschichte der Ertheilung des böhmischen Majestätsbriefes, str. 98) a na snahu, aby Zdeněk z Lobkovic byl zbaven úřadu kancléřského (viz o tom Gindely, l. c. str. 123 a násl.), ale jako čeští stavové proti r. 1609, jdou záhy i moravští stavové mnohem dále; kdyby byli zvítězili, byli by vytvořili nový právní fakt, kterým by byli neobyčejně rozšířili svá práva, která v tomto směru, opírajíce se o landfridy, byla vždy větší než právo stavů českých; z toho se někdy vyvozuje, jako by i jejich politická váha byla větší, což je veliký omyl, o němž zde se nemožno šířiti.

⁵⁶⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 148b, 149a, D'Elvert, Schriften XXII. str. 256/7.

se nepřiznali⁵⁷⁾ ke spolku s Čechy a zeměmi přivtělenými. Statky osob, které by těm závazkům nedostály, mají direktoři právo prodati. Výslovně k statkům, dříve propadlým konfiskaci, připojeny nyní statky Zdeňka Žampacha a Jana Kavky z Říčan pro jejich zlé chování k stavům, mimo to též dědičné statky kardinála Františka z Dietrichštejna, který se na věčné časy ze země vypovídá. Hodonín, zkonfiskovaný Žampachovi, byl stavy potom postoupen Matyáši Thurnovi⁵⁸⁾. Na témže sněmu jako dříve v Čechách prohlášena konfiskace statků duchovních a jejich prodej; mělo býti postaráno však o to, aby řeholníkům a jeptiškám zabavených klášterů dostalo se přiměřeného důchodu k živobytí, a ustanovení o tom mají vložiti do kupní smlouvy komisaři, nařízení k prodeji statků duchovních; těm jeptiškám, které by se vdáti chtěly, má býti zabezpečeno jejich věno. Manské statky biskupství olomouckého vyjímají se ze svazku s ním a prohlašují se za dědičné. V následující době na sjezdu stavů, svolaném k 9. prosinci 1619 komisařům, nařízeným k šacování statků osob, které byly podle usnesení předešlých k zemi ujaty, (to jest statků duchovních i těch, již byli ze země ujeli), uloženo znovu, aby se postarali o důchody řeholníkům a jeptiškám zabavených klášterů, ale jen těm, kteří složili přísahu na konfederaci. Na témž sjezdu dali si direktorové, správcové a rady zemské schváliti opatření, která učinili co do správy statků Lva Buriana Berky, který ze země ujel, totiž Velkého Meziříčí, statku budišovského a novo-veselského.⁵⁹⁾ Sněm, svolaný k 15./6. 1620 obírá se opět otázkou zbylých řeholníků a řeholnic. Uznává, že „slušné jest“, poněvadž statky duchovní jsou obráceny k dobrému země, aby mniši a jeptišky v klášteřích zůstávající „náležitě vychování a oděv míti mohli“;⁶⁰⁾ proto osobám, zvoleným při předešlém sjezdu (konaném k 9./12. 1619) k prodeji statků duchovních, se ukládá, aby hned po skončení tohoto sněmu na osoby duchovní „i jiné, kteréžby při těch klášteřích zůstávají musily“, nařídily jistý deputát a postaraly se, aby jim týž plat z jistých míst každého čtvrt nebo půl léta v jistotě docházel. Na témž sněmě se dovoluje Karlovi z Liechtenštejna, aby se směl do země vrátiti na čas za tím účelem, aby do sv. Jiří 1621 mohl prodati své statky.⁶¹⁾ Před tím, na sněmu, konaném ke dni 27./1. 1620 v přítomnosti nového krále Friedricha, usneseno aby ze zabavených statků bylo králi darováno panství kroměřížské a mikulovské, jež obojí byly statky

⁵⁷⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 153ab, D'Elvert, *Schriften XXII.* str. 260/62, srov. Dvořák, *Děj. Moravy* str. 551.

⁵⁸⁾ *Frant. Hrubý, Hrabata z Thurnu a Valsassina, Čes. Časop. Hist.* 1922 (XVIII) str. 330.

⁵⁹⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 fol. 160b, D'Elvert *XXII.* str. 276.

⁶⁰⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 211b, D'Elvert, *Schriften XXII.* str. 325.

⁶¹⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 211b—212a, D'Elvert, *Schriften XXII.* str. 326.

duchovní, královně pak panství chropinské,⁶²⁾ jež bylo původně dědičný statek kardinála Františka Dietrichštejna, ale od r. 1616 rovněž statek olomouckého biskupství.⁶³⁾

V celku tedy i na Moravě jako v Čechách stavy evangelickými rychle nedbáno privilegia o nekonfiskování statků a v celku — nehledě k statkům duchovním — počínání jejich není sice ani zdaleka tak dravé a bezohledné, jako potom u vítězů nad nimi, ale stejně jako české stavy nelze je zprostiti viny, že u nich konfiskace přes zmíněné dalekosáhlé privilegium — vzaly počátek.

⁶²⁾ Památky sněmovní rkp. č. 22 f. 181ab, D'Elvert, *Schriften XXII.* str. 291; srov. Dvořák, *Děj. Moravy* str. 551.

⁶³⁾ Viz o tom Jan Tenora, *První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614, Hlídky* 1912 (XXIX) str. 420 a násl.

J. B. NOVÁK

JAZYKOVÁ PRAKSE NA GENERÁLNÍM SNĚMU 1611

Stavovská ústava zemí koruny České se dostává na začátku XVII. století do velmi svízelného období svého vývoje, stojíc bezradně před úpravou poměru zemí hlavní k tak zv. zemím vtěleným, které se domáhají rovnoprávného postavení s Čechami. Čechové pokládají za hlavu království České, a vlastně stavy království Českého, stavové druhých zemí pokládají za hlavu korunu, kdežto v království Českém vidí jen spoluúd koruny České, třeba nejpřednější. K nejostřejší srážce mezi těmito názory došlo na generálním sněmu v Praze 1611, kde stavové čeští hájili supremacii Čech proti deputacím druhých zemí s úporností někdy až příkrou. Ze při tom bylo dbáno, aby se řeč země, která se pokládala za hlavu celého soustátí, ve všem náležitě uplatnila, nelze se diviti.

Řeč česká byla řečí českého sněmu, jí byly psány královské proposice i usnesení sněmovní, jí byla vedena veškerá jednání sněmu. Platí tato zásada také tak bezvýhradně na generálních sněmech koruny České, jichž se účastnily také deputace zemí, užívajících němčiny na svých sněmech a ve svých úřadech? Dosud se této otázce nevěnovalo mnoho pozornosti a ujal se názor, že na generálních sněmech se jednalo česky, a že jejich usnesení, která byla česká, si dávali Němci ze Slezska a Lužic překládati do němčiny.¹⁾ V teorii čeští stavové vyžadovali, aby vyslaní zemí vtělených užívali na generálním sněmu jazyka českého. Souhlasilo to již s jejich stanoviskem, že deputace ty jdou jednats českým sněmem nebo osobami sněmem českým deputovanými a že s českým sněmem jinak nemohou mluvit než česky. O nějaké rovnocennosti zemí nebylo v ideologii českých stavů ani řeči. Království České bylo podle jejich názorů zemí, která své přednostní postavení v soustátí České koruny opírá o historický vývoj mnoha století a stará, dobře nabytá privilegia, a jejíž řeč je starou tradicí účastna této přednosti.

V praxi se ovšem narazilo na věcné překážky, totiž na neznalost češtiny osob ze Slezska a Lužic k sněmu generálnímu vyslaných, a tu se věci vyvinuly poněkud jinak. Z dřívější doby máme bohužel tak málo zpráv o formalitách jednání

¹⁾ Tak formuluje odpověď na tuto otázku také J. Kapras v *Právních dějinách zemí koruny České, díl II, I, str. 353.*

stavů českých s deputacemi zemí vtělených, že teprve bohatství pramenů generálního sněmu 1611 dává této otázce náležité osvětlení. Nemůžeme tudíž podati celkový obraz z doby minulé, můžeme však v aktech roku 1611 pozorovati, jaké formy se ustálily v posledních letech před bělohorským převratem a souditi podle toho do minulosti. Vidíme-li, že se deputace zemí vtělených bez protestu podrobují určitým formalitám jazykovým, můžeme je pokládati za běžné, neboť na generálním sněmu 1611, za nálady všeobecně podrážděné, kdykoli šlo o prerogativu některé země, a hlavně země České, by se bylo proti každé novotě tohoto druhu protestovalo.

Budeme sledovati deputaci slezskou, horno- i dolnolužickou od jejich vkročení na půdu generálního sněmu při jejich oficiálních stycích s českými stavy a při tom pozorovati zprávy, které udávají, jakého jazyka se při těchto stycích užívalo.

Zpraveni jsme o tom jednak v podrobné relaci vyslaných hornolužických, která si místy všimá jednacího jazyka, jednak v protokolu, pocházejícím od sekretáře Jana Platejsa, který na sněmu měl na starosti vyslané slezské a lužické. K tomu přistupují ještě občasné depeše některých vyslaných domů a jiné zprávy. Nemáme tedy nedostatek zpráv o těchto věcech, a to zpráv naprosto autentických, pocházejících od úředních činitelů, jednání zúčastněných, a psaných proto, aby byly případným úředním svědectvím pro budoucnost.

Sekretář Platejs popisuje podrobně ve svém protokolu uvedení vyslaných zemí vtělených do sněmu 29. dubna a věnuje jazykové stránce dosti pozornosti. Když nejvyšší purkrabí byl hotov s uvítáním deputace moravské v sněmovní světnici za účasti velikého počtu stavů, obrátil se českou řečí k vyslaným ze Slezska, Horní a Dolní Lužice, kterou pak Platejs musil překládati do němčiny, „sodan ich in deutsche sprach tolmetschen und von einem periodo zum andern ihnen der herrn stend meinung mündlichen vermelden müssen“.

Když se Platejs zhostil svého úkolu s blahopřáním a „komplimenty“, oznámil vyslaným slezským a lužickým, že se spisy sněmovní, t. j. proposice, odpověď na ni a j., překládají do němčiny, „in deutsche sprach transferirt werden“ a tak že jim budou odevzdány.

Slezané, Horní i Dolní Lužičané odpověděli, učinivše téměř stejný začátek a konec jako Moravané, jen Dolnolužičané udali, že nemají dosud pověřujících listů, že je však, jakož i další spoluvyslance, každou hodinu očekávají. Na konci všechny tyto tři deputace oznámily, že svoje votum odevzdají, až země předcházející, totiž Morava, bude se svým votem hotova.

Z Platejsova protokolu, ač se výslovně o tom nezmiňuje, je patrné, že od-

pověděli ve svém jazyku na uvítací řeč nejvyššího purkrabí, která jim byla právě přetlumočena, aby jí rozuměli.²⁾

Vyslanci slezští píší 29. dubna o svém vkročení na půdu generálního sněmu vévodovi Karlovi z Münsterberka takto: Když byli toho dne uvedeni do sněmovní světnice a zaujali svá místa, což také učinili vyslaní horno- i dolnolužičtí, oslovil nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka moravské vyslané, načež odpověděl Karel ze Žerotína. Poté nejvyšší purkrabí českou řečí uvítal Slezany i jejich spoluvyslance, což jim sekretář Platejs „in deutscher sprache artikelsweis repetiret“.³⁾

Podobně líčí konečná relace vyslanců hornolužických průběh tohoto slavnostního přijetí ve sněmu.⁴⁾ Vyslanci hornolužičtí v ní vypravují, že Žerotín přednesl českým stavům „něco“ v české řeči; patrně tomu nerozuměli. Poté nejvyšší purkrabí rovněž v české řeči oslovil deputace vtělených zemí, což bylo pak Platejsem přeloženo do němčiny, „verdeuczschet“.

Relace hornolužická referuje dále o odpovědi vyslaných zemí vedlejších, nemluvic o jazyku, jak to opominul i protokol Platejsův. Na štěstí máme ještě jeden pramen, který potvrzuje, co se z Platejsova protokolu dá jen odvoditi. Noviny z Prahy, napsané o den později a poslané do Saska, mají výslovnou zmínku o jazyku. Vypravují totiž, že po řeči nejvyššího purkrabí Slezané a obojí Lužičané, každá deputace zvlášť, promluvili v německé řeči, a že jim nejvyšší purkrabí odpověděl česky, což Platejs přeložil do němčiny.⁵⁾

Podruhé byli povoláni vyslaní zemí vtělených do sněmovní světnice 2. května, kde Žerotín bod za bodem odpovídal na to, co bylo 29. dubna dáno vyslaným ve spisech. Poněvadž vyslaní moravští měli také písemnou odpověď, byla tato odpověď na jejich žádost přečtena. Poté se čeští stavové s vyslanými moravskými srovnali, jak se má odpověděti císaři. Toto celé jednání bylo arci české a bylo sekretářem Platejsem, jak píše ve svém protokolu, oznámeno vyslaným slezským a lužickým s dotazem, zda přistupují k tomu, o čem se čeští stavové srovnali s vyslanými moravskými. Slezané i Lužičané odpověděli, že by chtěli své mínění

²⁾ Viz Sněmy české XV, II, Jan B. Novák, Generální sněm na hradě Pražském 1611, č. 217, Platejsův protokol str. 247.

³⁾ Viz tamže č. 211, str. 240—242.

⁴⁾ Viz tamže úvod str. XCVI.

⁵⁾ Sněmy české XV, II, str. 256: „Welch gleichfals, ein jedes land vor sich, in teutscher sprach vast eben die cortesia wie die Marher vorbringen lassen, hernach der burggraf behemisch geantwortet und sich wegen der stende gegen ihnen bedankt, welches dann volgens der secretari Platteiss verteutsch hat“.

řici, kdyby seznali, na čem se Čechové a Moravané sjednotili, a žádali, aby se jim daly články tohoto ujednání. Nejvyšší purkrabí vzkázal jim po Platejsovi, že se některé body týkají jen Čech a Moravy, a že ještě dnes dostanou výťah, ovšem německý, toho nejdůležitějšího, co se týká vtělených zemí, aby mohli zítra odpověděti.⁶⁾ Takových německých výťahů týká se také zpráva relace hornolužické. Je v ní zmínka, hledě k votu moravskému, že nejvyšší purkrabí hornolužickým vyslaným poslal německý výťah vota, aby se totiž mohli o něm raditi.⁷⁾

Druhého dne, bylo to 3. května, odevzdali Slezané i Hornolužičané své odpovědi, které byly přečteny, patrně v kanceláři, a musily býti přeloženy do češtiny, aby zítra mohly býti předneseny obci stavovské, „darnach befohlen worden, dieselbe beheimbisch machen zue lassen, damit sie morgen der gemeine fürgetragen werden künten“.⁸⁾ U obou kusů se skutečně zachovaly vedle německých originálů české překlady, určené k přečtení v plném sněmu.⁹⁾ Dolnolužičané přišli se svým prohlášením později.

Protokol Platejsův vypravuje o tom, že 3. května Slezané dali doktorem Geisslerem učiniti krátký proslav a odevzdati svou obsáhlou písemnou odpověď se žádostí, aby za jejich přítomnosti byla přečtena, což se pak stalo. Totéž že se opakovalo u Hornolužičanů. Dolnolužičané se omluvili, že nemohli dosud odevzdati svého vota.

Že odpovědi ty musily býti pro plenum sněmu přeloženy do češtiny, slyšeli jsme výše. Ke dni 3. května potvrzuje to také záznam vídeňského diaria, které vypravuje o slezských vyslaných, jak předstoupili za přítomnosti Moravanů a odevzdali písemně své dobré zdání, které prý se přeloží do češtiny a zítra česky přečte.¹⁰⁾ Poté dal nejvyšší purkrabí po sekretáři Platejsovi oznámiti vyslaným slezským a lužickým, že se o přečtených spisech, jakožto věci veliké důležitosti, musí čeští stavové poraditi s Moravany a že vyslané slezské a lužické nechtějí zbytečně zdržovati a je prosí, aby se zase odebrali do svých pokojů.

Při dalším jednání, ve dnech 6. a 7. května, když čeští stavové byli hotovi s odpovědi na spisy slezský a hornolužický a vyžádali si o tom dobré zdání Moravanů, máme zase zprávy o jazykové praxi jednání se Slezany. Moravanům se totiž zdálo, že česká odpověď je příliš ostrá, a nabídli se k prostředkování v tom smyslu,

⁶⁾ Viz Platejsův protokol tamže č. 217, str. 248.

⁷⁾ Viz tamže úvod str. XCVIII.: „durch den obristen herrn burggrafen aber uns in einem extract vordeuczschit zuegeschickt“.

⁸⁾ Viz zprávu berlínského diaria tamže č. 266, str. 315.

⁹⁾ Viz tamže č. 221 a 268.

¹⁰⁾ Viz tamže č. 265, str. 314.

že se mají odpovědi české Slezanům a Hornolužičanům přečísti, ale že se pak mají obojí spisy, jak spis slezský a hornolužický, tak české odpovědi na ně anulovati. Žerotín při tom navrhol, aby se česky napsalo, co mají Moravané Slezanům vyříditi a aby se to dalo českým stavům na uváženou, a žádal zároveň, aby to bylo od někoho jiného slezským vyslaným oznámeno německy. To se českým stavům líbilo, ale žádali, aby sám Žerotín, který zná německy i česky, „solte das fürbringen auch deutsch tun“, což učiniti se prý poněkud zdráhal.

Žerotín s moravskými vyslanými provedl své posláni k Slezanům a Hornolužičanům ovšem německy a bezvýsledně; bylo to 7. května. Slezané a s nimi i Hornolužičané zůstali při svých spisech a čeští stavové též při svých odpovědích na ně, které pak byly sekretářem Platejsem Slezanům a Hornolužičanům přečteny. Platejs praví jen stručně: „von mir den herrn Schlesiern und Oberlausnizern verlesen“, udávaje zároveň, že už bylo pozdě, téměř sedm hodin, a že vévoda Lehnický už před publikováním odejel domů.¹¹⁾

Vídeňské diarium k tomu dodává ve zprávě k 7. květnu o událostech ve sněmu, že replika českých stavů na dobré zdání Slezanů a Lužičanů byla přečtena v německé řeči, „replica in teütscher sprach in beisein der mährischen abgesandten abgelesen worden“.¹²⁾

Po přečtení dal nejvyšší purkrabí tuto písemnou odpověď „každé straně“, t. j. vyslaným slezským i hornolužickým, a vzkázal jim po Platejsovi, že je zapotřebí žádati císaře neprodleně za audienci. Platejs při tomto jednání fungoval jakožto tlumočnick. Slezané i Horní Lužičané svolili, aby byla vypravena deputace k císaři a jmenovali osoby, které mají tento úkol na se vzíti. Dolnolužičané nebyli ještě pohromadě.

O audienci u císaře máme zase zajímavé zprávy, které nám osvětlují jazykovou praxi při styku deputací generálního sněmu s panovníkem. Rudolf tu vystupuje ovšem ve své funkci jakožto král český, a podle toho dopadají formalities jednání. Bylo to slyšení slavnostní, a tu bylo postupováno se vši rigorosností. Musilo býti šetřeno privilegovaného postavení českého jazyka, ač jej císař Rudolf neovládal, a ač mu vyslaní ze Slezska a z Lužic nerozuměli anebo rozuměli nedostatečně.

Když byly deputace generálního sněmu 9. května ráno uvedeny do audienční síně, přednesl za ně císaři nejvyšší purkrabí v české řeči, že stavové uvážili jeho nejmilostivější propositi, jim učiněnou, a že se odhodlali k odpovědi, která se tímto císaři nejpoddaněji podává, a že očekávají na ni nejmilostivější resoluci.

¹¹⁾ Viz tamže č. 217, str. 249—250.

¹²⁾ Viz tamže č. 308, str. 373.

Toto oslovení přetlumočil po té do němčiny císaři nejvyšší kancléř, „in deuczsche sprache verdolmecscht“. Císař odpověděl německy, vzav jejich prohlášení na vědomí, slíbil, že si je prohlédne, o něm se poradí a že se co nejdříve rozhodne. Císařova odpověď byla deputovaným osobám nejvyšším kancléřem ohlášena v české řeči, „dies ist nachmals den deputirten personen durch den obristen herrn canzler in böhemischer sprach vermeldet worden“.

Tuto podrobnou zprávu máme v konečné relaci hornolužických vyslaných hornolužickým stavům o generálním sněmu.¹³⁾ Ač sami Němci, referují o obou jazycích, jimiž se před císařem jednalo, takovým způsobem, že nenechávají nikoho na pochybách, kterou řeč pokládají za oficiální jazyk jednací a kterou za pouhý překlad, nutný arci z důvodů praktických.

O poradách na sněmu s deputovanými ze Slezska a Lužice 11. a 12. května máme zase zprávy, které osvětlují jazykovou praxi při obyčejném vyjednávání českých stavů s německými příslušníky koruny České. Šlo o odpověď císaři na jeho žádost za odklad korunování Matyášova, o jejíž znění se stavové čeští s deputovanými druhých zemí chtěli dohodnouti. Sekretář Platejs jako obyčejně prostředkoval a sám o tom zanechal přesnou zprávu.

Čeští stavové se podle jeho údajů sešli s vyslanými z Moravy, Slezska, Horní i Dolní Lužice ve sněmovní světlici, kde byla odpověď císaři, o níž se snesli Čechové a Moravané, a která byla přeložena do německé řeči, přečtena (verlesen), a o ní dotázáni vyslaní ze Slezska, Horní a Dolní Lužice. Platejs sám o sobě praví, že jim při tom naznačil, bude-li se jim odpověď líbiti, že má býti přednesena některými osobami z českých stavů králi Matyášovi a ještě téhož dne odevzdána císaři. Platejs jako dříve, zastává i zde úlohu tlumočnicka.¹⁴⁾

V relaci vyslaných hornolužických máme nad to zprávu, že císařův list, v němž žádal za odklad korunování, byl ve sněmovně přednesen nejvyšším purkrabím česky a po té sekretářem Platejsem německy. Šlo totiž o informaci Slezanů a Lužičanů, kteří měli dáti své dobré zdání.¹⁵⁾

Ve svém protokolu o dalším jednání generálního sněmu se Platejs bohužel už nedotýká otázky jazykové. Vypravuje sice o své funkci při vyjednávání s vyslanými slezskými a lužickými, ale výslovně neudává jako několikrát dříve jazyk. Náhradou za jeho mlčení v těchto věcech je nám konečná relace vyslaných hornolužických, která se ještě o jazyku zmiňuje.

¹³⁾ Viz Sněmy české XV, II, úvod st. CIV—CV.

¹⁴⁾ Viz Sněmy české XV, II, č. 217, st. 251.

¹⁵⁾ Viz tamže úvod st. CVI.

Z této relace vidíme, jakého jazyka se užívalo, když v sobotu 14. května vyslaní slezští, horno- a dolnolužičtí přišli do sněmu odevzdat svoje »gravamina«. Relace vypravuje, že nejvyšší purkrabí jim oznámil v české řeči a sekretář Platejs v řeči německé, že stavové čeští je prosí, protože je už trochu pozdě, a spisy jsou poněkud obsírné, aby měli strpení až do příštího pondělí, kdy je dají přečísti a pak na ně odpovědět.¹⁶⁾

Analogickou jazykovou praxi na sněmu tohoto dne potvrzuje také linecké diarium ze dne 14. května. Diarium toto praví, že na slezské a dolnolužické námitky, hledě k všeobecným artikulím, které už dříve odevzdali, bylo odpověděno nejdříve česky a potom německy.¹⁷⁾ Gravamina slezská i lužická ještě s jejich jinými spisy byla v pondělí 16. května ve sněmu přečtena, „in publico uberlesen worden“. Relace hornolužická nic nepraví, že by byla bývala přeložena do češtiny. Platejs ve svém protokolu také praví jen stručně: „In gegenwart aller lender herrn gesanten in publico verlesen“.¹⁸⁾ Nezmiňuje se při tom, jak je pravděpodobno, že spisy četl sám.

Když 19. května měli Slezané a Lužičané dostati odpověď na své spisy, byli povoláni do sněmu, a tu jim bylo podle relace hornolužické nejvyšším purkrabím česky a sekretářem Platejsem německy oznámeno, že odpovědi ty budou přečteny,¹⁹⁾ což provedeno sekretářem Platejsem, jak ve svém protokolu udává.²⁰⁾

Při líčení dalšího jednání není už ani v hornolužické relaci zpráva o jazyku, nýbrž jsou tam jako v protokolu Platejsově jen věcné údaje. Jedna poznámka relace hornolužické je závažná svou negativní povahou. Když totiž 21. května mělo ve sněmu dojít ke čtení hornolužické repliky na včerejší odpověď českých stavů, nemohla býti přečtena in publico, protože bylo trochu pozdě a sekretář Platejs nebyl přítomen.²¹⁾ Patrně šlo o čtení spisu psaného německy, což bylo úkolem Platejsovým.

Mimo zprávy dosud uvedené, které se týkaly styků stavů českých na sněmu

¹⁶⁾ Tamže úvod st. CVII: „Es hat aber herr obrist burggraf in böhemischer sprach, herr secretarius Plateiss in deuczsher uns vormeldet...“

¹⁷⁾ Tamže č. 368, st. 464: „Weiter auf der Schlesier und Niederlausniczer bedenken, so vorhin der gemain articl halben denselben ubergeben — erstlich behaimbisch, dann teütsch in beisein der Mahrer abgelesen und corrigiert — aine feine glimpfliche antwort; dieselbe hernach gedachten schlesischen und niderlausniczischen abgesanden nach offentlicher ablesung zu handen geben, dise copeien werden auch zu bekommen sein.“

¹⁸⁾ Tamže č. 217, st. 252.

¹⁹⁾ Tamže úvod, st. CIX: „durch den obristen herrn burggrafen böhemisch und durch herrn Plateiss deuczsch uns angezeigt worden.“

²⁰⁾ Tamže č. 217, st. 254.

²¹⁾ Tamže úvod st. CIX.

shromážděných s deputacemi zemí vtělených a deputace sněmu s císařem, jest mezi písemnostmi generálního sněmu také zpráva hledící k užívání jazyka při styku se zástupci zahraničí.

Bylo to při uvítání vyslanců kurfirsta saského, Gerstenberga a Wolfa z Lüttichau, které kurfirst vypravil do Prahy, aby podporovali politiku Rudolfa II. v jeho posledním sporu s českými stavy, který končil jeho sesazením. Sasští vyslanci píší o svém uvedení do sněmu v listu kurfirstovi ze dne 6. května 1611.

Když přišli do sněmovní světnice, našli tři stavy koruny České, jak katolické tak evangelické, ve velkém počtu shromážděny. Pozdravivše „in pleno consessu“ stavy a odevzdavše pověřující list, přednesli jim na místě kurfirsta saského, oč se u nich uchází, načež byli odvedeni do pokoje desk zemských. Když byli opět povoláni do sněmovny, začal nejvyšší purkrabí česky a děkoval kurfirstovi saskému jménem českých stavů za milostivý pozdrav, vedle blahopřání a jiného, což poté dal sekretáři Platejsovi ohlásit saským vyslancům německy a jim oznámit, že stavové chtějí uvážiti, co jim vyslanci přednesli, poraditi se o tom a co nejdříve jim na to dáti odpověď.²²⁾

Pozorujeme zde zase analogický postup jako při slavnostním jednání s deputacemi zemí vtělených. Jménem sněmu mluví nejvyšší purkrabí i k zahraničním vyslancům, uvedeným do sněmu, česky a dá jim pak tlumočit věc do němčiny úředníkem sněmu. Přímo s nimi jménem sněmu jejich jazykem nejedná.

Ze zpráv uvedených jeví se nám jazyková praxe na generálním sněmu v posledním desetiletí před převratem bělohorským takto: Oficiální řeč generálního sněmu je čeština, jak vysvitá především ze způsobu, jak se mluví ex praesidio a jak se v plném sněmu zachází i s deputacemi jiného jazyka.

K českým stavům a k vyslaným stavům moravských se mluví ovšem jen česky, tu nepozorujeme rozdílu praxe sněmu českého s praxí sněmu generálního.

Deputace knížat a stavů slezských, stavů hornolužických a stavů dolnolužických, které neovládají českého jazyka, se oslovují ex praesidio česky, a užívá se při jednání s nimi tlumočnicka. Tlumočnickem je sekretář české kanceláře. Nejvyšší purkrabí, který zastává funkci předsedy generálního sněmu, chce-li učiniti nějaké

²²⁾ Tamže XV, II, č. 292, st. 354: „Und do wir wieder gefodert worden, hat der obriste burggraf, der herr von Sternberg, auf böemisch angefangen und gegen E. churfürstl. Gn. des zu entbotenen gnedigsten grusses neben angehengtem wunsch und andern im nahmen der böemischen stände sich untertenigt und zum höchsten bedanket und solches hernacher durch den herrn secretarium Plateissen ferner in deuczsher sprach uns anmelden und schlieslichen berichten lassen, das die stände gemeinet wehren, unser an- und vorbringen in bedenken zu ziehen, daruber rat zu halten und aufs eheste, als zu gescheen möglichen, uns hinwieder gebürlichen zu beantworten.“

sdělení Slezanům a Lužičanům přítomným na sněmu, učiní je v jazyku českém, což tlumočník ihned překládá. Naopak se však nebrání zástupcům Slezska a obou Lužic mluvit na generálním sněmu německy a předkládati spisy v německé řeči. Spisy ty bývají čteny na sněmu, což je úkolem zmíněného sekretáře. Tento oficiální tlumočník je vždy přítomen, kdykoliv Slezané a Lužičané se obrací k sněmu nebo sněm k nim. On předčítá jejich písemné projevy sněmu generálnímu. Pozorovali jsme, že se tak nemohlo díti, nebyl-li náhodou sekretář na sněmu, byv zaměstnán jinak. Tato praxe předčítání německých spisů tlumočnickem byla spíše koncesí poskytnutou zástupcům severních zemí koruny České z důvodů praktických než jejich právem, neboť máme také zprávy, že jejich německé spisy musily být přeloženy do češtiny, aby mohly být předčítány v plném sedění generálního sněmu.

Také při překládání sněmovních spisů do němčiny nebo pořizování německých výtahů pro vyslané slezské a lužické projevovala byla značná ochota, jak bylo viděti na případech, kdy presidium sněmu samo se snažilo, aby překlady umožnilo účastenství prací sněmovních deputacím neznalým češtiny.

Ještě liberálnější byli čeští stavové, když se jednalo s vyslanými slezskými a lužickými mimo plenum sněmovní, v komisích a pod. Tu pozorujeme, že se nelpělo na užívání českého jazyka, nýbrž že se činily ještě větší koncese neznalosti češtiny než na sněmu, a že spíše rozhodovala věc, o níž šlo, než forma.

Naopak ovšem při slavnostních okamžicích, jako byla audience deputací generálního sněmu u panovníka nebo přijímání cizích vyslanců, bylo úzkostlivě dbáno, jak jsme pozorovali, aby právu českého jazyka se nestala ujma.

Zamyslíme-li se nad touto jazykovou praxí, jak se vyvinula v české stavovské ústavě, dokud se mohla volně vyvíjeti v době předbělohorské, nemůžeme se ubrániti jakýmsi analogiím s dneškem. Již tehdy se dopracovali stavové čeští podobných norem, jaké byly zavedeny v novém osvobozeném státě československém při jednání se zástupci německých spoluobčanů.

Jednací řád národního shromáždění stanoví sice jazyk československý za jednací řeč národního shromáždění, ale připouští, aby projevy poslanců národnosti německé a národností jiných mohly být činěny ve sněmovně v jejich jazyku. Dodává k tomu, že tlumočníky pro sněmovnu ustanovuje předsednictvo sněmovny.

Vláda a představitelé funkcí sněmovních užívají v sněmovním jednání podle tohoto jednacího řádu ex praesidio řeči československé právě tak jako nejvyšší purkrabí království Českého užíval řeči české, kdykoli mluvil na generálním sněmu. A docela analogicky se zde i tam užívá tlumočnicka při jednání se zástupci nečeskými. Obojí způsob se vyvinul z praktické potřeby nyní jako tehdy zcela samostatně, neboť jazyková praxe generálního sněmu nebyla zákonodárcům republiky vůbec známa.

FR. HRUBÝ

FILIP DU PLESSIS-MORNAY

A KAREL ŽEROTÍN V LETECH 1611—1614

(Morava v zrcadle hugenotského zpravodaje.)

Velký spor, který vypukl r. 1606 mezi republikou benátskou a papežem Pavlem V. o rozsah státní kompetence v církevních otázkách na půdě republiky a který po řadu let obracel k sobě pozornost celé Evropy, dal po dlouhé době nový popud k navázání bližších styků mezi bojovným kalvínským publicistou a jeho moravským vrstevníkem, starým to přítelem a někdy spolubojovníkem v táboře krále Jindřicha Navarského. V zostřujícím se konfliktu mezi oběma italskými soupeři, za něhož vášnivá publicistika republiky, stížená r. 1606 církevní klatbou, jala se sama navazovati styky s nekatolickými mocnostmi evropskými, s Ženevou a s francouzskými hugenoty, domníval se du Plessis-Mornay, že nastává konečně doba k uskutečnění jeho starého snu, chvíle, kdy za obecného konfliktu na půdě italské bude lze konečně založiti pevný svaz všech nekatolických mocí a s účinnou podporou republiky zorganizovati záhubný boj proti papežství před samými branami Říma. Že dojde k náboženské válce světové, v níž spojení evangelíci západoevropští, táhnoucí do Itálie v čele s králem francouzským a anglickým, zničí spolu s republikou benátskou a spoluvěrci německými, rakouskými a českými jak římské papežství tak i spojenou s ním moc obojích Habsburků a založí nový život na světě.

Tyto velké plány a sny byly sice záhy rozmetány, jak posledně ukázal zejména L. Pastor ve svých Dějinách papežů,¹⁾ a to stejně včasným ústupem republiky, která poznávala, že diplomatická i vojenská převaha je zřejmě na straně protivné, jako samým králem Jindřichem IV., jenž byl dalek myšlenky, aby poskytl francouzskému kalvinismu takových triumfů. Než starý bojovný předák francouzských evangelíků nezřekl se nikterak svého plánu docela. Když Jindřich IV. zemřel a ve Francii se tím politická situace značně změnila, vrátil se du Plessis s novým úsilím k své myšlence, maje k tomu v neuklidněném veřejném mínění benátském i v stále kvasících náboženských konfliktech v Německu a v zemích habsburských stále živé podněty. Používaje r. 1611 návratu mladého polského přítele a odda-

¹⁾ L. v. Pastor, *Geschichte der Päpste*, sv. XII. str. 82 a násl.

ného stoupence svých plánů, Ondřeje Reje z Naglovic, do vlasti, rozhodl se s jeho pomocí oživit zájem o svou myšlenku ve všech zemích v úvahu tu přicházejících, t. j. od Benátek až do Čech a do Moravy a zároveň dostati přesné informace o vyhlídkách na její uskutečnění. Spoléhal při tom zvláště na starého svého přítele moravského, o němž dobře věděl, že se dostal v popředí politického života v zemích habsburských a o němž byl přesvědčen, že půjde rád ve všem za plány německých kalvinistů, zejména za pokyny politiky falcké; aspoň v tom smyslu psal do Benátek již r. 1610.²⁾

Mladý Polák, jenž studoval po několik let ve Francii a patrně přímo i na proslulé kalvínské akademii, založené Mornayem v Saumuru, a jenž si získal velkou jeho důvěru, navštívil skutečně na své cestě jak Benátky, tak i země rakouské a české, jednaje všude o svém poslání s význačnými osobnostmi nekatolických stran. Podal také o svém pořízení svému patronovi řadu podrobných zpráv, než své poslání skončil v podstatě nezdarem, ježto ani v Benátkách, ani v ostatních zemích nebyla půda vhodná k uskutečnění Mornayova projektu.

Rejovo poslání do českých zemí není v naší historické literatuře věcí neznámou. Již Petr Chlumecký na ně upozornil ve své monografii o Karlu Žerotínovi,³⁾ opíraje se o rozsáhlou edici Mornayovy korespondence, jež vyšla ve Francii téměř již před sto lety ve 12 obsáhlých svazcích.⁴⁾ Korespondence tato přinesla mimo několik běžných zmínek o Žerotínovi také list, který (s datem 7. června 1611) posílal Mornay Žerotínovi po Rejovi spolu s tajnými šiframi k dopisování o celé věci.⁵⁾ Publikace otiskla i důležitý francouzský list Žerotínův, který moravský zemský hejtman a jaksi hlava moravských nekatolíků poslal Mornayovi v březnu r. 1612 jako odpověď na jeho návrhy a plány, sdělované Rejem.⁶⁾ Než již Jul. Glücklich ve své druhé publikaci o korespondenci Budovcově upozornil,⁷⁾ že rozsáhlé vydání listů Mornayových nepřináší vše, co se zachovalo v pařížské pozůstalosti tohoto význačného člena francouzské hugenotské společnosti. Vskutku se chová v pozůstalosti té ještě řada zajímavých dokladů i o cestě Rejově, mezi nimi pak zvláště dva důležité Rejovy dopisy, psané Mornayovi z moravského okolí Karla Žerotína. První z nich, psaný na Rosicích dne 29. prosince 1611

²⁾ Srov. 12. svazek publikace, citované v poznámce č. 4, str. 8—9.

³⁾ P. Chlumecký, *Carl von Zierotin und seine Zeit*. Brno 1862, str. 795—6.

⁴⁾ *Mémoires et correspondance de Duplessis-Mornay (1571—1623)*; 12 svazků, Paříž v l. 1824—5.

⁵⁾ *Tamtéž*, sv. XI., str. 223.

⁶⁾ *Tamtéž*, str. 415—8.

⁷⁾ Jul. Glücklich, *Nová korespondence Václava Budovce z Budova z let 1580—1616*, *Hist. Archiv Čes. Akademie*, Praha 1912, str. IV.

doplňuje podstatně zmíněný list Žerotínův, druhý pak, psaný o 18 dní později z Olomouce, podává pěkný obraz Moravy a její společnosti po stránce politické, náboženské a hospodářské a přináší tolik nových a zajímavých poznatků a zpráv, že zvláště zaslouží, aby se mu dostalo podrobnějšího pozoru a rozboru.

Z Žerotínova listu Mornayovi a z prvního dopisu Rejova vysvitá, že Mornay chtěl podnítiti především součinnost Štýrska, Korutan a Krajiny s republikou benátskou a pak prostřednictvím těchto zemí i součinnost s ostatními zeměmi rakouskými a se zeměmi českými, po případě i s uherskými. Převaha protestantismu ve všech těchto zemích, dále roztržka v domě habsburském, vzniklá pro spory mezi arcikn. Matyášem a císařem Rudolfem, zdála se to vše umožňovati, zvláště když bylo známo, že sám Matyáš se dostal k vládě jen s pomocí nekatolické šlechty uherské, rakouské a moravské. Než Žerotín a také Jiří Erasmus Tschernembel, na jehož zámku Schwertburce se Rej zastavil již dříve,⁸⁾ musel i nyní zdůrazniti, co v těch letech častokrát uváděl v dopisech svým politickým přátelům: Situace ve Vídni se bohužel změnila docela a na samého Matyáše nelze spoléhati ani v nejmenším. Všichni ti, kdož ještě zbývali u jeho dvora z doby, kdy se opíral o protestanty, byli odstraňováni a do jeho okolí se dostali zcela jiní lidé. Jako žádný Habsburk nevládne ani on, nýbrž je ovládán, a to v poslední době, stvůrami jesuitů, kteří nenávidí katolíky. Jimi bylo způsobeno také smíření v rozvrácené rodině habsburské, takže vláda Matyášova se již v ničem neliší od vlády Rudolfovy. Než nelze spoléhati ani na země samy. Ve Štýrsku a Korutanech dala se evangelická šlechta tak zastrašiti a zotročiti energickou protireformační činností svého arciknížete, že sotva potají vzdychá; země české, Rakousy a Uhry mají sice mezi sebou konfederaci k hájení svých náboženských zájmů, než ta je spíše strašákem na bázlivé, ježto nemá síly ani významu přes to, že ve jmenovaných zemích je katolíků sotva osmý díl a v Uhrách snad ještě méně. Je to proto, že konfederované země nemají společných schůzí ani porad, neinformují se vzájemně a nemají vůbec dostatečného styku. Ano naopak evangelíci v těchto zemích musí stále býti na pozoru, aby sami nebyli zničeni. Poněvadž jejich nepřátelé vidí, že mír je evangelické straně s výhodou, že ona v něm sílí, snaží se spolu se Španěly a s papežem způsobiti novou válku s Turky, aby, až vše bude naplněno vojskem a ve varu, posílali a zničili vše, co je pro svobodu. A ačkoliv se Turek nedává vyprovokovati, tedy válečný plán je stále pohotově a jen ohled na to, že Matyáš bude se musit v Němcích ucházet o císařskou korunu, pokus poněkud zdržuje. Proto třeba evangelíkům v císařských zemích mysleti na zcela jiné věci. To

⁸⁾ Psal odtud Mornayovi 26. listopadu 1611. *Bibliot. Sorbonny v Paříži, rukop. čís. 369, fol. 296.*

ovšem neznamená, že by se plán Mornayův měl zcela zamítnouti; jsou tu mezi šlechtou jednotlivci, s nimiž lze o věci korespondovati a uvažovati a ti, bude-li doba příhodná, nebudou spáti.

Ondřej Rej uvádí ve svém dopise i ty jednotlivce, k nimž by se tu podle Žerotína měl obracet hlavní zřetel: byli to na Moravě vedle Žerotína jeho věrný druh Jiří z Hodic a dále rakouští přátelé Žerotínovi, Jiří Erasim Tschernembel a Reichard ze Starhemberka v Horních Rakousích. Je velmi zajímavé, že z Čech do tohoto kruhu politických hlav nekatolíků kladl Rej (zřejmě podle informací Žerotínových) jediného Václava Viléma z Roupova; je tu snad po prvé ukázáno na tohoto talentovaného ač nezámožného člena staré panské rodiny české, který pak v době povstání se stal předsedou directorské vlády české a pak za Fridricha Falckého nejvyšším českým kancléřem.

Ondřej Rej přibyl na Moravu v prosinci r. 1611; byl tu hostem Žerotínovým a prožil u něho nějakou dobu na jeho zámku Rosicích. Zúčastnil se s ním také panského soudu v Olomouci a zdá se, že byl hostem i několika jiných předních moravských pánů. Dne 15. ledna 1612 dlel na Moravě už přes měsíc⁹⁾ a nemohl si dosti vynachváliti přátelského pohostinství místní šlechty, jakého, jak tvrdí, neužil nikde jinde, jakkoliv mu jméno Mornayovo otvíralo dveře ve všech zemích a jej co nejlépe doporučovalo. Francouzský hugenotský předák byl ovšem na Moravě dobře znám a jak Rej hned v prvním svém listě sděloval, těšil se tu neobyčejně popularitě. Přímé styky mezi Žerotínem a Mornayem, jež se počaly už za prvního studijního Žerotínova pobytu ve Francii, zejména na dvoře mladého Jindřicha Navarského a jež se obnovily r. 1591 v Jindřichově vojenském táboře v severní Francii,¹⁰⁾ později ustaly. Když r. 1610 Žerotín doporučoval Mornayovi jednoho mladého rakouského šlechtice, jdoucího do Francie, podotýkal ve svém listě, že přátelství k otci mladého studenta jej pohnulo, aby se „po tolika letech“ zase k němu obrátil dopisem; než zájem o francouzského přítele a jeho publicistickou činnost pozorujeme u Žerotína po celou onu dlouhou dobu. Když si na př. r. 1600 objednával v Ženevě pro své nové sídlo v Rosicích portréty významných francouzských mužů, přál si mezi nimi míti také obraz Mornayův.¹¹⁾ Také jeho korespondence s A. Polanem, jenž od roku 1596 byl profesorem na universitě

⁹⁾ Srov. jeho druhý list otisklý níže v Přílohách.

¹⁰⁾ Z Žerotínových listů, uložených dnes v knihovnách švýcarských, poznáváme, že se na dvoře Jindřicha Navarského zdržoval v 80tých letech 16. stol. Mornay už tehdy stál ve službách mladého krále. O setkání Žerotínově s Mornayem u Rouanu viz knihu F. Dvorského, *Dopisy Karla Žerotína* str. 31 a 33.

¹¹⁾ Srov. *Mornayovy Mémoires et corresp. sv. XI., str. 136—7. Též F. Dvorský, Dopisy Karla Ž. str. 555.*

basilejské, ukazuje, že měl živý interes o nábožensko-polemické boje Mornayovy ve Francii, a že kalvíniští jeho přátelé ve Švýcařích jej často o nich zpravovali.¹²⁾

Tento interes nebyl na Moravě obmezen jen na něho samého. R. 1600 si na př. zapisoval ve svém deníku také mladý přítel Žerotínův, Zdeněk Brtnický z Valdštejna, jak v květnu na cestě z Nantes do Paříže navštívil a pozdravil v městě Saumur pana Mornaye a jak ještě dvakrát později na svých cestách po Francii a Anglii stylisoval pro něho elegantní latinské dopisy, aby jimi znova vyjádřil svou zákovskou úctu k němu.¹³⁾ Z doby o několik let později máme zprávu, že Mornaye navštívil na jeho sídle i jiný Moravan, Jan Bruntálský z Vrba, aby se rovněž poklonil jeho proslulé učenosti a jej pozdravil.¹⁴⁾ Z toho lze právem předpokládati, že naše šlechta, putující tehdy do Francie za vzděláním, neopominula nikdy v krajinách na Loiře navštívit tohoto vynikajícího muže, známého po celé Evropě jak v táboře protestantském tak i katolickém a že si na něho odnášela trvalé vzpomínky. Proto možno chápati zdvořilost a pozornost nekatolických kruhů moravských k Mornayovu poslu.

Tato pozornost a patrně také interes Mornayův byly tak značné, že Ondřej Rej nakreslil svému patronovi pěkný obrázek té země i té společnosti, v níž Mornaye tak ctíli. Je to zajímavé líčení moravských poměrů, kreslené jak na základě autopsie, tak i po hojných rozmluvách s hostiteli a jemu jsou věnovány řádky následující.

*

Mladému Polákovi se líbilo v Žerotínově vlasti. Imponoval mu již i její zevnějšek. Její lidnatost, jevíci se v hojnosti městeček a vsí, srovnával s lidnatostí Mornayovy Anjou, její úrodnost a hospodářskou produktivitu pak s úrodností každé provincie francouzské, zejména v hojnosti pšenice, v množství dobytka, ryb, vod a bohatství lesů, plných jelenů, daňků a divoké zvěře černé. I moravská vína se mu jevila stejně ušlechtilá jako na př. loirská; nejsou sice — dodává — tak jemná a lahodná jako ona, než jsou namnoze silnější. Toliko splavné řeky tu pohřešoval, ježto ani na té největší — Moravě — neviděl žádných lodí.

Také moravská společnost na něj činila nejlepší dojem. Šlechtu moravskou považoval vůbec za vzdělanější a dvornější nežli šlechtu českou, ač tuto, maje patrně na očích bohatství Rožmberků, Smířických nebo pánů z Hradce, měl daleko za zámožnější nežli kruhy moravské. Než obdivoval důchody i svých moravských

¹²⁾ *Listy A. Polana (v konceptech) Karlu Ž. v univ. knih. v Basileji z r. 1600.*

¹³⁾ *Opis deníku uloženého ve vatikánské knihovně v Římě (viz o něm Dudíkova Iter Romanum I., str. 232) v zem. archivě v Praze. Zápisy ke dni 8. a 10. června a 26. srpna r. 1600.*

¹⁴⁾ *Autobiografie J. Bruntálského v Nár. knih. ve Vídni. Cod. č. 15. 414 fol.*

přátel, neboť dosahovaly, jak psal i 40, 50, 60, ano dokonce i sta tisíc do roka. Skvělé zařízení moravských zámků zdálo se mu rovnati téměř i tomu, co viděl po té stránce vynikajícího ve Francii a v Itálii, srovnává se tedy tak ve svém úsudku i s míněním Fridricha Falckého, který se o Moravě vyslovil podobně o několik let později.¹⁵⁾ Z moravské šlechty, zejména z jejích kruhů bratrských, působil na Reje vedle Žerotína zvláště důvěrný Žerotínův přítel hr. Jiří z Hodic, ten známý člen soudobé šlechty moravské, jenž svým ušlechtilým napomínáním vyvolal r. 1606 známou Žerotínovu Apologii a byl pak jeho nejvěrnějším pomocníkem v pozdějších politických akcích. „Vir magni animi, prudentiae rarae, sed valetudinibus parum firmae“, píše o něm ve svém druhém moravském dopise. Z ostatní bratrské šlechty moravské cenil ještě Viléma z Roupova, později v době povstání jednoho z hlavních rebelů moravských a Oldřicha z Kounic na Slavkově, jenž předčasně zemřel r. 1617.

Velmi imponovala francouzskému hosti politická svoboda země. Postřehl její samostatné postavení v rámci české koruny, její nezávislost na panovníku a takořka republikánské její zřízení. „Absoluti sunt, rex nihil gubernat“, píše na jednom místě; „oni sami sebe řídí i své poddané a to od starodávna a dle staré zvykové tradice. Král jim nemůže proti jejich vůli uložit žádnou daň nebo zákona; svolí-li mu dobrovolně berni, musí jim reversem potvrditi, že tak učinili jen z dobré vůle a ne z povinnosti. A proto ve všech těch věcech, pokud se týkají daní anebo jiných obecných věcí, neposlouchá sedlák nikoho, leč jen svoji vrchnost a šlechtic leč jedině stavovský sněm“. Tato velikost zemské svobody a také morální zisky z ní plynoucí, zdály se Rejovi býti přímo ztělesněny v moravském zemském soudě, jehož lednového zasedání r. 1612 se zúčastnil v Olomouci. Vída jeho nezávislost, vážnost a jeho slavnostní ráz, s jakým byl zahajován i veden, neporušenost jeho jednání a skutečnost, že členství v něm bylo čestné a nemohlo nésti žádného důchodu nebo zisku, byl téměř uchvácen, když viděl celý ten obraz před svými zraky. Když pozoroval, jak soudní řízení se děje bez advokátů, před soudci spíše jako otci a přáteli a jak jen sprostní užívají pomoci prokuratorů, kterých proto také v celé zemi nebylo více nežli čtyři (a také to musili býti lidé „fidei probatae“), a jak soud hleděl všechny pře srovnati přátelskou dohodou, a to i ty nejtěžší, měl dojem, jakoby seděl ve starém athenském areopagu a sledoval všechno přímo s pocitem rozkoše. Spravedlnost a její administrativa se mu v něm zdály býti povzneseny nade vše a takořka svaté. Neboť i všechny nálezy, jsouce vynášeny bez odvolání a tudíž bez vyššího vlivu

¹⁵⁾ Viz jeho dopis, psaný královně do Prahy dne 6. února 1620 z Mor. Krumlova v knížce E. Mendlové-Mráčkové, *Ze zimního království. Dopisy Fridricha Falckého královně Alžbětě z let 1619—1620. Praha 1919 (Naše Vzpomínky IV.) str. 17.*

a zasahování, měly právní cenu absolutní. Zvláště péče o sirotky a sirotčí věci, jež v právním a náboženském citění tehdejšího světa bývaly tak silně zdůrazňovány, jevíly se mu býti na Moravě zvláště vzorně opatřeny. Neboť v každém patnáctidenním zasedání soudu (svolávaného čtyřikrát do roka), věnovaly se jim celé dva dny, a tu byly vedeny a projednávány s takovou důvěryhodností, že se to Rejovi zdálo přesahovati všechno pomyslení. Neobyčejnost tohoto obrazu, který Rej v Olomouci viděl, zdála se mu dokreslovati také ta okolnost, že soud nesoudil podle žádného zákoníka, nýbrž podle starého zvykového práva a jen samy výpovědi opíral v podstatě o normy práva městského.

Tyto Rejovy poznámky o zemském sněmu a o zemském soudu moravském jsou důležitým svědectvím. Kdo se zabývá studiem výchovy soudobé šlechty a vidí, jak se v ní kladl veliký důraz na studium státních a městských zřízení a jak tedy pro tyto věci měli tehdy oko velmi citlivé, dovede teprve náležitě oceniti tento Rejův nelícený obdiv. „Vir nobilis“, jenž měl jednou ve své vlasti zaujímati důležité místo v politickém životě, měl si všude ve světě všimati především této stránky veřejného života, podle ní se cenily země a společnosti městské i šlechtické.¹⁶⁾ Proto také v soudobých šlechtických cestopisech najdeme vedle obvyklého popisování cesty, památek výtvarných, zařízení zámků a pod., tolik místa, věnovaného popisům ústav a srovnávání jich s ústavami domácími. Ostatně i tehdejší humanistická výchova, opřená ve všem o klasické vzory řecké a římské, vedla k tomu už sama. Rejovy řádky, jež i v podrobnostech doplňují dosavadní výsledky badání Brandlových, Kameníčkových a Kaprasových, budou tedy novým vítaným svědectvím ke studiu staré moravské ústavy, a to jak při jejím srovnávání s poměry v zemích okolních, tak také při sledování velikosti té proměny, která se tu udála po katastrofě bělohorské na základě Obnoveného zem. zřízení z r. 1628.

Je zajímavé, že i jiní Rejovi současníci přinášeli o moravské ústavě svědectví podobná. Když Vilém Slavata po událostech bělohorských líčil starý stavovský český stát a ukazoval při tom na Moravu, nemohl rovněž dosti zdůrazniti svobodné postavení této země. Toto bylo podle něho takového rozsahu, že Moravané neměli vůbec žádné příčiny k povstání. Ačkoliv neměli na svobodu náboženskou žádného zvláštního privilegia, píše na jednom místě, tedy přece „v politických věcech činili a řídili se tak svobodně, jako by žádnou vyšší vrchnost nad sebou neměli, a nějaká svobodná republika byli“. A vypravuje dále, jak na svých sněmích činili dalekosáhlá usnesení zákonité povahy a to netoliko „in oeconomicis“, ale také „in politicis“;

¹⁶⁾ Srov. na př. soudobý spisek moravského studenta v Basileji Václava Morkovského ze Zástřízli, *Oratio de viro nobili. Vydáno 1596 v 8° v Ženevě.*

aniž se ptali krále. I jeho postuláty se zabývali teprve poslední den, a to s takovou absolutní svobodou, že nepřipustili repliky se strany královských poselů, nýbrž učinivše své usnesení, hned sněm skončili a rozjízďeli se domů.¹⁷⁾ O právním řízení zemského soudu máme z té doby pěkné a s Rejem souhlasné svědectví kardinála Dietrichštejna. Když byl r. 1625 vyzván, aby poslal do Vídně k přepracování zemský zákoník ve smyslu většího zdůraznění zásahu panovnického, odepsal, že kdyby měl poslati všechny spisy, na nichž spočívá zemské právo, tu by toho nebylo snad jen několik truhel, nýbrž několik vozů spisů a knih, z nichž by se to musilo sestaviti. Neboť vedle t. zv. tištěného zemského zřízení mají na Moravě toliko knihu pana Tovačovského a ani ta není zákoníkem, než toliko pomůckou. Nejsou tam žádné „leges scriptae“, jelikož se vše rozhoduje podle zvykového práva a podle vzoru z předchozích dob, čili „ex rebus jam ante iudicatis“ a v zemských knihách zaznamenaných.¹⁸⁾

Je pozoruhodné, že dojmy, které si Rej odnášel zejména ze soudního jednání moravského, vyvyšovaly mu Moravu po stránce mravní nad všechny okolní země. Češi (t. j. česká šlechta) byli mu nad pomyslení zženštilí pro své bohatství a hospodářský nadbytek. Uhři, kteří se podle něho lišili od Čechů a Moravanů v samých základech, byli zběsilí, prudkých a mravně nevalných povah, Dolnorakušané pak zase zkažení pro blízkost vídeňského dvora. Jediné Hornorakušané — kde sídlil druhý přítel Rejův a Mornayův, Jiří Erasim Tschernembel a Reichard ze Starhemberka — měli podle dojmu Rejova ještě stále v sobě něco ze staré germánské ctnosti.

Stavovskou společnost moravskou, která byla nositelem zmíněné ústavy, odhadoval Ondřej Rej na 50 rodin panských a hraběcích (při čemž si dobře všiml toho, že hrabata měli místo jen ve stavu panském) a na 200 rodin rytířských, počet to, který nám podávají také jiné prameny soudobé.¹⁹⁾ Je pozoruhodné, že Rej zvláště vytýkal ve svém líčení také fakt, že na Moravě bylo mnoho svobodného obyvatelstva mezi selským lidem. Jeho pozoru nešlo také význačné postavení zemského hejtmána, jakožto jediného představitele nejvyšší moci a zástupce králova, předsedy zemských sněmů a soudů, vrchního velitele vojska atd.; byl při tom i poučen, že se Žerotín dostal mimořádným způsobem k tomu úřadu v revoluci a na základě svobodné volby země.

Není pochyby, že v pozadí celého tohoto obrazu stojí postava našeho Žerotína a že z přátelských rozprav s ním vyšel Rejův list; tak máme zde také

¹⁷⁾ J. Jireček, Paměti Viléma hr. Slavaty, sv. II. (Praha 1868), str. 251.

¹⁸⁾ Dops kard. Dietrichštejna císaři ze dne 13. dubna 1625 v zám. arch. v Mikulově.

¹⁹⁾ Fr. Hrubý, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náb. vyznání. ČMM. roč. 46 (1922).

nový pohled do nitra moravského stavovského předáka a do jeho názorů o zemi i o jejím politickém a náboženském životě.

*

Francouzského publicistu a hugenotského předáka mohly arcíť nejvíce zajímati *náboženské poměry* té země, v jejímž čele stál Karel Žerotín. Je proto pochopitelné, že náboženský obraz Moravy vykreslil Rej nejsytěji. Ondřej Rej se ostatně osobně zajímal o tuto stránku moravského života, neboť na jednom místě uvádí, jak sám vedl polemické debaty s představiteli nově tu vznikající církve kalvínské. Rej byl z evangelické rodiny, která byla ostatně dobře známa nejen v literárním světě polském slavným představitelem národní literatury polské v polovici 16. stol., Mikulášem Rejem z Naglovic (1505—1596), ale také věrnou příchylností k polské církvi reformované, a tím i k bratrské Jednotě v Polsku.²⁰⁾ Měl proto pro náboženské otázky smysl už ze svého domova. Je zajímavé, že dojem Rejův stejně jako mnoha jeho cizích vrstevníků, příšlých do českých zemí, nebyl po té stránce příznivý; přílišná volnost ve věcech víry jak v Čechách tak na Moravě nebyla mu sympatická. V Čechách zdála se mu situace aspoň o to jednodušší, že se tam evangelické strany shodly na jednotné konfesi, zemskými zákony schválené. Než přes to ani tam se mu nezdál zmatek církevního řádu a církevní disciplíny menší a také nic se tam neumírňovalo ve vzájemné nenávisti a rozjitření. Tím méně schvaloval naprostou svobodu moravské šlechty v otázkách věroučných a z toho plynoucí svobodné řízení náboženství poddaných. Přičítal tomu nejen zjev, že se tím štěpila již i církev bratrská, kterou, jak ze všeho je zřejmé, bral za svou, nýbrž že se v zemi mohly udržovati nejrůznější sekty, a to mnohé jen ze ziskuchtivosti šlechty, která si jich trpěním zajišťovala větší důchody; aspoň se tak stávalo zejména u novokřtěnců, kteří si jen tím zachraňovali klidné místo na velkostatecích šlechty, že dávali za to značné platy. Rej nebyl snad pro zvětšení panovnické pravomoci v těch otázkách, nýbrž pro vybudování lepší organizace evangelických církví, jíž byli by pak vázáni i sami majitelé statků.

Je pozoruhodné, že podobných nepříznivých svědectví o Moravě máme (nehledě na hlasy se strany katolické) více, a to jak se strany kalvínské tak i luterské. Z doby Žerotínova mládí máme na př. jedno takové svědectví od francouzského lékaře Viléma Arragosia z Toulouse, který se jako náboženský refugiant sezná-

²⁰⁾ V knížce *Consensus in fide et religione christiana inter ecclesias evangelicas Maioris et Minoris Poloniae*, jež byla vydána spolu s *Historica narratio de fratribus orthodoxorum ecclesiis in Bohemia, Moravia et Polonia* (autor Jáchym Camerarius) r. 1605 v Heidelbergu *Ludvíkem Camerariem*, je mezi šlechtou, shromážděnou r. 1596 na generální synodě evang. církvi v Toruni, uveden také „*Christophorus Reij de Naglowice, dapifer Lublinensis ab ecclesiis palatinatus Lublinensis, Belzensis et terrae Chelmenensis nuncius*“ (str. 85).

mil s Žerotínem v Basileji a r. 1589 navštívil Moravu, aby poznal zejména její bratrskou církev, která byla tak blízká kalyinismu. Arragosius byl vzdělaný muž, byl lékařem několika francouzských králů a byl znám také s proslulým lékařem císaře Maxmiliana, s Janem Cratonem, rovněž blízkým přítelem bratří. Také on před svým odchodem z Moravy vylíčil v obsáhlém dopise své moravské dojmy J. J. Grynaeovi do Basileje, v jehož tamní pozůstalosti se list dochoval dodnes.²¹⁾ Arragosius počítal, že na Moravě je na 18 sekt a odnášel si proto ten nejhorší dojem ze země, v níž snad, jak podotýká, jen hojnost všeho způsobila takovou bujnost a libovůli v náboženských věcech, že chléb nebeský se tam najde jen zřídka v pravé čistotě; neboť i starou čistou vírou Husovou tak zhrdli, že je dnes „religionum diversitate“ zcela porušena. Také soud boží se již jasně proto nad mnohými naplňuje a je se obávati — končí zprávu — aby se snad hněv boží nevztáhl na celou zemi. Se strany luterské zase korespondence luterských theologů witemberských vykazují z Moravy hlasy souhlasné.²²⁾

Rej psal již v prvním svém dopise z Moravy, že v českých zemích a v Rakousích není ani osmina obyvatelstva náboženství katolického. V druhém listě sděloval, že v samé Moravě největší část obyvatelstva, zejména ve vrstvách lidových, hlásí se k luterství a toliko menší část k víře bratrské. Než mezi šlechtou se podle něho kruhy nejpřednější hlásily k bratrství. Kalvinismus se podle jeho zprávy počal šířiti v českých zemích hlavně v poslední době a to po vzoru falckém a namnoze na újmu církve bratrské. O katolících uvádí, že na zemském soudě je jich mezi 24 přísedícími sotva 5—6, a to že je také celkem asi počet katolíků ve stavu panském. Stejně málo bylo podle Reje katolíků i mezi nižší šlechtou, v obecném lidu nebyli pak téměř žádní.²³⁾ Ostatně také z toho faktu, že se Rej o katolících zmiňuje až na samém konci svého líčení a téměř jako mimochodem, vysvítá, že katolictví po stránce číselné nepadalo v zemi téměř vůbec na váhu a že vše, co u nás znamenalo, vycházelo jen z jeho posice politické, opřené o katolický dvůr a o jeho protireformační úsilí.

Toto Rejovo svědectví o nápadně nepatrném množství katolického živlu na Moravě potvrzuje znova to, co bylo v poslední době pověděno o náboženských

²¹⁾ Dopis je datován 6. března 1589 na Velkém Meziříčí; orig. v univ. knihovně v Basileji rukop. G. II-1.

²²⁾ Dosvědčuje to na př. korespondence witemberského theologa Pavla Ebera s mor. šlechtou v pol. stol. 16. Korespondence je z části uložena ve věvodské knihovně v Gotě.

²³⁾ O Horních Rakousích po stránce náboženské psal Rej 26. listop. 1611 z Tschernemblova zámku ve Schwertburce, že z 80 osob šlechtických „qui conventum eorum provinciale faciunt et penes quos est summa rei, non sunt decem catholici; item fere de caetera plebe.“ Paříž, knih. Sorbonny rukop. 369 f. 296.

poměrech na Moravě²⁴⁾ a zejména také tu domněnku, že i církevní statky, zejména statky moravských klášterů, měly na rozhraní století 16. a 17. obyvatelstvo téměř vesměs nekatolické.²⁵⁾ Pozoruhodné je, že podle Reje měla bratrská církev moravská značnou číselnou převahu nad bratrskou církví českou.

Z jiných náboženství považoval Rej za vhodné všimnouti si podrobněji ještě moravských novokřtěnců, kteří všude budili pozornost i v kalvínském světě přes to, že byli odmítáni a zavržováni. Také tyto jeho údaje, jak bude níže pověděno, chovají pro nás nové cenné poznatky, obohacující zejména naše vědomosti o novokřtěnském komunismu v životě rodinném.

Z podrobnějšího líčení Rejova je historicky nejdůležitější jeho svědectví o *Jednotě bratrské*. Vedle věcí známých aneb aspoň částečně tušených máme zde důležitá svědectví na př. o poměru Jednoty ke kalvinismu, o bratrském kněžství, o církevním zřízení Jednoty, o bratrském školství, o literární činnosti Jednoty atd. a to svědectví, jež z velké části velmi překvapují. Rejovi informátoři neopomenuli zdůrazniti, že Jednota je mnohem starší nežli církve kalvínské, ježto žila církevním řádem již 50 let před Kalvínem, než jinak ji téměř úplně ztotožňovali s církvemi švýcarskými. Neboť shodná byla již i konfese i bohoslužebné ceremonie. Jakýsi rozdíl byl jen v tom, že při přijímání věřících bratřítí kněží se drželi ještě stále starého obyčeje, platného v původní obecné církvi, podávající klečícímu lidu hostie, tedy jako v chrámech katolických. Ale to byl rozdíl jen vnější, jak to Karel Žerotín zdůrazňoval i jinému svému příteli. Když markrabě krnovský Jan Jiří Braniborský provedl r. 1616 ve svém krnovském knížetství kalvínskou reformaci a žádal Žerotína za nějakého bratrského kněze, znalého německého jazyka, aby mohl v Krnově vykonávat novou bohoslužbu, odpovídal Žerotín, že to bude sotva možné, než ne tak pro rozdíly mezi Jednotou a kalvinismem jako spíše pro nedostatek vhodného kandidáta. Neboť ačkoliv v Jednotě není ještě zavedeno „fractio panis“ a také oltáře posud zůstávají v bratrských zborech, tedy to vše by nepřekáželo; první neznámá, že by to Jednota neschvalovala a druhé také ne, že by jedině s tím souhlasila. Udržuje se to jen z té příčiny, poněvadž se to nemohlo dosud změnit pro pohoršení („scan-

²⁴⁾ Srov. citov. práci podepsaného *Moravská šlechta r. 1619 etc.* v ČMM. roč. 46 (1922), str. 132, a téhož polemiku s J. Tenorou o počtu katolíků v zemi v oné době v ČMM. roč. 1926 str. 777—80.

²⁵⁾ Nový doklad o poměrech na statech klášterských (o nichž bylo mluveno také ve výše citov. polemice v ČMM. 1926) podává nám na př. též dopis Ladislava z Lobkovic na Holešově bratru Zdeňkovi, známému nejspíše českému kancléři, z 12. listopadu r. 1604. Ladislav v něm žaluje na poddané kláštera žďárského, kteří se právo dostali do vlastnictví kard. Dietrichštejna: „Slyším, že sou se ti lidé nejvíce proto spolu spikli, že se obávají, aby katolíci nebyli a to že se zavázali pod jeden druhého vypálením.“ Zám. archiv v Rou d n i c i, D 161.

dali halben“), t. j. patrně, aby Jednota neuvrhla tím větší nenávisť na sebe, že se již s kalvinisty úplně ztotožnila.²⁶⁾

Také vnější tvářnost bratrských zborů blížila se podle Reje úplně prostotě kostelů a modliteben kalvinských; nebylo v nich ani obrazů, ani svícňů, ani jiných „třetek“. Každý zbor, pokračuje dále, má vedle kněze radu starších; tato má na starosti církevní disciplínu a řád, „který je mezi nimi veliký a spojený cum modestia et sanctimonia mira“. Než chudoba jejich kněží, kteří měli k výživě vykázáno jen něco polností a peníze buď žádné anebo jen zcela málo a kteří si ještě i z toho mála musili chovati nějakého hocha a někdy i více jich jako budoucí pomocníky v úřadě kazatelském, jej přímo zarážela. Rej počítal těchto kněží v Čechách, na Moravě a v Polsku na 200 se 4 seniory v čele.²⁷⁾ Senioři měli na starosti dohled nad jednotlivými kněžími po venkově, bděli nad jejich životem, řídili občasně církevní synody a měli péči o kněžský dorost a jeho konečnou výchovu. Proto živili i oni ve svém domě několik mladíků a vychovávali je k budoucímu úřadu, majíce tak v svém domě pro ně jakousi školu. Poněvadž však ani oni neměli tolik důchodů, aby uživili tak značnou „rodinu“, musili věnovati vedle studia vždy také část dne práci a výdělku; proto někteří tkali látky, jiní vázali knihy, upravovali nože a co, kdo dovedl. Toliko nejmenší část dne byla věnována odpočinku. Tak se jejich domy podobaly takorč starým klášterům v prvotní církvi, kde se také žilo „in summa modestia et pietate“.

Skrovnost domácnosti a chudoba těchto seniorů, kteří podnikali na svůj náklad daleké cesty k synodám, navštěvovali často velmi vzdálené nemocné příslušníky své církve a kteří také nesli s velkou úhonou svého skromného statečku časté změny svého působení, Reje až ohromovala. Byl všecek užaslý nejen nad tím, že lze snést takový život a že se mládež neodvrací tou chudobou od kněžského úřadu, ale ještě snad více nad skutečností, že bratrská šlechta, která byla přece velmi bohatá a měla velké roční důchody, projevovala tak málo lásky k své církvi a nechávala ji v tak ohromující chudobě. Jediný Karel Žerotín a hr. Hodic pamatovali podle názoru Rejova na svou církev a dělali pro ni více nežli všichni ostatní, ač z těchto někteří byli mnohem zámožnější.

Rej nemohl nepozorovati, jak tato chudoba musila mít stinné následky na vývoj Jednoty. Všichni tito bratřští kněží se mu sice jevíli jako mužové „vitae

²⁶⁾ List Žerotínův ze dne 9. března 1616 v kópířích bludovských; opis v zem. arch. v Praze. Srov. také A. Gindelyho, *Deřety Jednoty bratrské* (Praha 1865), str. 273.

²⁷⁾ K srovnání možno zde uvést, že J. A. Komenský na jednom místě počítal na Moravě asi 100 bratrských zborů. Srov. jeho *Ohlášení na spis proti Jednotě br. od Sam. Martina z Dražova sepsaný*. Vydal J. Müller (Praha 1898 v Čes. Akad.), str. 177.

peroptimae“, podívoval se jejich čistotě a idealismu, než vzděláním jen poněkud vyšším mohla se jich vykazati částka nepatrná a to právě pro nedostatek vyšších škol, vyplývající z chudoby církve a pro nemožnost dalšího vzdělávání soukromého. Podle Reje neměla Jednota na Moravě žádné školy, leč jen sem tam nějaké pro hochy, a to velmi ubohoucké. Není proto divu, že tato obecná chudoba tělesná i duchovní se pak obrážela i ve tvorbě literární a v tisku bratrských knih, které, jak Rej dí, byly psány už jen v krajní nutnosti, a to jen na základě obecného usnesení synodního a po předchozí cenzuře, nepochybně (jak to lze usuzovati i podle jiných svědectví), aby se bratři nedostatečným vzděláním svých kněží v polemikách nekompromitovali.

Takový obraz podává Rej o Jednotě, jejíž školství na Moravě kdysi v době Maxmilianově a v počátcích vlády Rudolfovy slibovalo vydati ty nejlepší květy a kdy literární činnost její a jejich tiskáren se reprezentovala tím nejlepším, co u nás vycházelo. Tento Rejův obraz, který působí tím truchlivěji, přihlédneme-li k velké expansi katolického školství jesuitského a k rostoucímu protireformačnímu úsilí katolické církve, odvádějící již každou chvíli z řad evangelíků vyznačně konvertity do svého tábora, odporuje takorč všemu tomu, co jsme dosud o Jednotě slyšeli. Skvělé líčení, které podal kdysi o Jednotě Denis ve svém Konci samostatnosti české, stalo se takorč obecným majetkem. Podleh mu J. Bidlo ve svém článku o Jednotě v Ottově Slovníku Naučném a podlehl mu posledně i Hrejsa ve svém rozsáhlém díle o České konfessi.²⁸⁾ Tito autoři líčili vše spíše naopak: Denis nikde neviděl úpadku, naopak viděl Jednotu vzkvétat i dále za císaře Rudolfa. Bratřští kněží nemusejí se již podle něho v době Rudolfově živiti prací ruční, poněvadž se strany věřících je dostatečnou měrou postarano o jejich výživu; počíná se přímo děst šlechtických dotací, zakládají se benefícia bratrská na způsob katolických far a vzdělanější bratrský kněz se stává přítelem, vůdcem a důvěrníkem svého pána na rozdíl od kněze luterského, který není více nežli panským služebníkem. Styk s kalvinismem vyvedl Jednotu z uzavřenosti, poskytl bratřím širší rozhled a vzdělání, pronikl je kalvinskou houževnatostí, aby se stali nad jiné schopnými politickými vůdci lidu. Hrejsa, který mohl jíti hlouběji k pramenům nežli Denis, narazil sice na vážná svědectví odlišná, než ani on nechce připustiti úpadek; zdá se mu toliko, že přílišné proniknutí Jednoty kalvinismem uvolňovalo sice starý slavný její řád, ale že to bylo zase vyvažováno zisky, uvedenými výše.

²⁸⁾ E. Denis-J. Vančura, *Konec samostatnosti české* (Praha 1893), str. 540 a násl. J. Bidlo, v *Ottově Naučném Slovníku* sv. XIII. 169. F. Hrejsa *Česká konfesse* (Praha 1912), str. 389 a násl., 528 a násl.

Že však tento Rejův obraz není přehnaný, to máme takoička doslovně do-
svědčeno také některými jinými soudobými projevy, které dosud v naší historické
literatuře nedošly patřičné pozornosti a které teprve nyní po svědectví Rejově
dojdou náležitěho zdůraznění. Je to především „*Spis mladých kněží bratrských
v markrabství moravském*“ předložený v době českého povstání na Moravě star-
ším Jednoty, a řešící otázku, zda by se neměli bratři spojit s evangeliky v jednu
církve.²⁹⁾ Dále spis *J. A. Komenského, Otázky některé o Jednotě bratří českých*,
napsaný v l. 1631—2, kdy se zdálo, že se již blíží doba vykoupení a nového ži-
vota ve vlasti s pomocí švédského krále Gustava Adolfa.³⁰⁾ Zejména první spisek,
sepsaný pod dojmem vítězné revoluce i na Moravě, kdy nová situace si přímo
vynucovala přemýšlení o věcech příštích, působí dojmem, jakoby přímo navazoval
na stesky Rejovy a dosvědčuje, že neuspokojivý stav Jednoty, její zřejmé hynutí
a klesání si počali uvědomovati i uvnitř Jednoty samé. Jejich líčení těžkého života
bratrských kněží, jejich chudoby, která je nutila po celý týden těžce vydělávati
chleba na rodinu, ať už prací rolnickou nebo řemeslnickou, vstupovati do řemesl-
nických cechů a pak v neděli udřeným a utahaným celotýdenní prací odbývati
někdy troje, čtvero ano i patero shromáždění věřících, je neméně působivé nežli
úžas Rejův. Jak mají studovati — pokračuje spis — a jak účinně a s chutí kázati,
když i v tu neděli mnohý z nich má sotva více leč kus chleba nebo nějaké kaše a
vodu na zapití; jak s radostí pořádati bohoslužby, když i zbory při tom zejí prázd-
notou a mají často sotva více nežli dva nebo tři posluchače. „Kde bývalo poslu-
chačů na sta, nyní jen na desátky, nových nepřibývá, zborové pustnou“ — tak
líčí situaci mladí kněží naříkající, jak se bratrské církve seschly už na 20, 30 neb
40 stoupenců, a i to tak vlažných, že se z nich k bohoslužbám scházel počet zcela
nepatrný.³¹⁾

Tyto stesky potvrzuje i Komenský ve své úvaze. Také on příčinu úpadku sva-
loval na chudobu Jednoty, na nedostatek stálých důchodů, který měl za následek
nedostatek škol a „literního umění“ vůbec, nedostatečné vzdělání kněžstva, ne-
dostatek tisku a tím vším i nedostatek nutné propagace k získávání nových stou-
penců. Tak Jednota podle Komenského jalověla sama v sobě; „jiní při nás nic
zvláštního nevidouce, neměli proč k nám táhnouti,“ zatím co ostatní církve, zejména

²⁹⁾ Spis je znám z polemické knihy *M. Samuela Martiniusa z Dražova Pět a třicet důvodů
neb příčin, pro které všichni evang. Čechové za jedno býti povinni jsou*. Knihu vydal *Jos. Müller* ve Spisech
J. A. Komenského, čís. 3, Praha 1898, spolu s *Ohlášením J. A. Komenského na spis proti Jednotě bratrské
od Sam. Martiniusa z Dražova sepsaný*. *Spis mladých kněží je tam na str. 41—49*. (Vydání České Akademie.)

³⁰⁾ *Veškerých spisů J. A. Komenského sv. XVII*. Brno 1912, str. 263 a násl. Vydal *J. Müller*.

³¹⁾ *Spis mladých kněží na uv. m. str. 44*.

luteráni a kalvinisté, majíce škol dosti, měli i mocnou zbraň propagační a mohut-
něli na újmu Jednoty. Proto se menšil počet zborů, posluchači v nich řídli a ti
„ostatkové planěli a krsali“. Krátce i Komenský viděl nutnost základního obratu
ve správě Jednoty, kdyby se snad měla zase vrátiti do vlasti. Zakládání škol pro
lid po vsích, zakládání latinských škol v městech, vydávání knih, to měl být její
úkol, neboť jen tím Jednota rostla za Blahoslava, Štefana a Eneáše, tím přibývalo
stoupenců mezi lidem, šlechtou a měšťany. Pěkné knihy bratrské si tehdy „i jiní
libovali“, měšťané rádi posílali své syny do bratrských škol, kde se mohli vycvičiti
k městským úřadům a tak založiti existenci.³²⁾ Toto svědectví Komenského Hrejsa
téměř pominul při líčení stavu Jednoty před Bílou horou, že Spisu mladých kněží
moravských pak neuvádí právě to nejdůležitější, t. j. žalostný hospodářský stav
Jednoty, z něhož vzešlo vše ostatní. Hrejsa přiznává sice spisku cenu dokumentární,
vidí z něho, že Jednota „přestala vzrůstat“, ale nachází v něm jen doklad uvol-
ňování starého strohého řádu Jednoty působením kalvinismu.

Jak jsme výše viděli, vinil Rej z toho úpadku do jisté míry bratrskou šlechtu;
než bylo by chybou svalovati z toho všechnu vinu právě na ni. Víme přece, že
právě bratrské školství na Moravě bylo budováno obětavostí této šlechty, ale
že bylo ničeno bezohledným postupem katolické vlády Rudolfovy. Ukazuje to
nejen osud školy ivančické,³³⁾ ale také později marné úsilí Karla Žerotína a jeho
přátel o založení vyšší školy r. 1596³⁴⁾ a opět r. 1600 na Žerotínově statku
přerovském.³⁵⁾ Je pozoruhodné, že Žerotín po 10 letech, kdy nekatolíci dobyli
v zemi plného vítězství a kdy on sám stanul jako zemský hejtman v čele zemské
vlády, neobnovil již svého dřívějšího pokusu; aspoň o tom nic nevíme. Je to možno
vysvětlovati i pak jen tlakem protireformace a postupným obratem i ve vládě cí-
saře Matyáše? Zdá se, že nikoliv docela. Je sice možno, že Žerotín si netroufal
roznécovati za zcela změněných poměrů staré boje a podnikati nový zápas; než

³²⁾ *Komenský, Otázky etc. na uv. m. str. 274*.

³³⁾ O škole ivančické viz článek *J. Cvrčka, Bratrská škola v Ivančicích, v ČMM 1907*. Též *A. Kratochvílový Dějiny města Ivančic. Ivančice 1906, str. 241 a násl.*

³⁴⁾ Že Žerotín chtěl na Moravě založiti vyšší školu r. 1596, dokazuje jeho list ze dne 1. září 1596 *J. J. Grynaeovi do Basileje*: „*Coeptimus paucis abhinc septimanis de schola aliqua erigenda deliberare, in qua adol-
lescentes nostrates, tum qui ad ministerium educantur, tum qui ad rempublicam formantur necessaria doctrina
instruerentur, sed desunt nobis doctores, desunt magistri apti et idonei: nam cum ecclesiarum nostrarum et gen-
tis etiam diversa ab aliis ratio sit, difficile nobis fuerit homines instituto nostro congruentes invenire.*“ *Orig.
v univ. knih. v Basileji, koresp. J. J. Grynaea MSG II. 12.*

³⁵⁾ O Žerotínově úmyslu založiti střední školu v Přerově (na statku, který Ž. zdědil r. 1598 po svém
strýci *Fridrichovi z Žerotína*) srov. jeho list z r. 1599, otištěný u *Dvorského (Dopisy Karla st. z Žero-
tína)* str. 116 a článek *J. Borovičky, Pád Želinského v ČČH. 1922, str. 302.*

není také pochyby o tom, že Jednota na sklonku stol. 16. na Moravě nebyla již schopna vzít na sebe starost o vyšší školství. Martinius z Dražova srovnává pěkně ve svém spise Jednotu se starými kláštery a vytýká jí, že tak jako mniši tupili všechno poznání cizích jazyků a tupili umění literární, tak že činí i bratři, a to i nej-přednější z nich, „kteříž majíce mezi sebou některé učené bratří, nenávidí jich tak velmi, jakoby byli zrádci christianské sprostnosti.“ Nechtějí, aby bratři četli spisy učitelů jiných, aby nebyli uvedeni v pochybnosti.³⁶⁾ A je vskutku pozoruhodno, že i tak význačně plodný theologický spisovatel jako byl Amandus Polan, muž, který stál v mládí po nějaký čas přímo ve službách Jednoty na škole v Ivančicích a byl důvěrným přítelem Karla Žerotína, byl nedůvěřivou Jednotou odmítnut, když se později k ní hlásil z Basileje. Karel Žerotín sliboval sám zabezpečiti výživu tohoto svého přítele, než „otcové víc než jednou se o to radíc, naposledy odepsali, výmluvy své kladouc.“³⁷⁾

Na tuto nechuť k literárnímu vystupování ukazoval ostatně i Rej sám, jak bylo už výše uvedeno. Tak ta Jednota, které Blahoslav vybojoval vstup do literárního a duchovního zápolení, vracela se v rukou prostředních lidí opět k staré výlučnosti a uzavřenosti. Uvážíme-li však, jak v té době již i u nás vzdělání obecně pokračovalo, takže i z městských vrstev celé zástupy mládeže hledaly vzdělání na zahraničních universitách³⁸⁾ a jak s tím nutně rostly po té stránce obecné požadavky, musíme přiznati, že tento nový směr musil býti Jednotě záhubný. Nebyla to krise mravní, ale byla to krise vzdělání, nedostatek schopných lidí. Z nevydané korespondence mezi K. Žerotínem a A. Polanem³⁹⁾ poznáváme, že Žerotín sám se snažil povznést úroveň Jednoty, vydržoval na universitě v Basileji na př. po několik let bratrské studenty a dal je A. Polanovi přímo k ruce v jeho literárním tvoření, než nepozorujeme, že by takové snahy byly měly význačnější výsledek. Nedostatek schopnějších kandidátů kněžství byl před Bílou horou tak značný, že se starší Jednoty obraceli na př. r. 1612 až do dalekého Curychu, aby odtamtud jim přepustili vhodného mladého theologa, který náhodně přišel do Prahy a zde žil po nějakou dobu v blízkých stycích s Jednotou.⁴⁰⁾ Tak se řízení

³⁶⁾ M. Sam. Martiniusa z Dražova *Pět a třicet důvodů etc.*, na uv. m. str. 30.

³⁷⁾ J. A. Komenského *Otázky etc.*, na uv. m. str. 275.

³⁸⁾ Srov. jejich seznamy, pořizené z matrik zahraničních universit, v článku K. Hrdiny, *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině ve Věstníku Čes. Akad. 1919—20*, str. 32 a násl. a v literatuře Hrdinou tu uvedené.

³⁹⁾ Jsou to listy, jež *Dvorský* ve své edici Žerotínových listů označil jen nedostatečnými registy, tak na př. čís. 601 (str. 212) ze dne 21. května 1603.

⁴⁰⁾ Dne 22. března 1612 píše Kašpar Waserus, profesor městské školy curyšské a člen duchovenstva curyšské církve, br. Matouši Konečnému do Prahy, že jeho přání, aby Jednotě ponechali mladého Jana Ulricha

Jednoty dostávalo do rukou sboru kněží, mezi nimiž bylo sice mnoho mravně cti-hodných mužů, ale ještě více lidí sprostných, venkovánů, o nichž se jednou vyslovil pohrdlivě kardinál Dietrichštejn vůči Karlu Žerotínovi známým výrokem, že jsou to řemeslníci a ševci, a o nichž máme po katastrofě bělohorské z Moravy i charakteristické pohrdlivé výroky učených a hrdých jezuitských misionářů, kteří brali útokem jejich posice po moravském venkově.⁴¹⁾ Při vši své čestnosti tito lidé již neimponovali vyšším kruhům, kdy také šířící se zámožnost v obecných vrstvách vytvářela společenské poměry zcela jiné, nežli bylo někdy před 100 lety.

Nelze ovšem ani bratrskou šlechtu zcela zprostiti Rejovy výtky. Není pochyby, že se tu šířil jakýsi odklon šlechtických vrstev od Jednoty. Rostoucí obliba ciziny a studia na zahraničních školách, jež se stávala pro soudobého šlechtice takřka podmínkou nové výchovy a nutila i málo zámožné statkáře vydávati veliké sumy na takové cesty a studia, budila samozřejmě jakousi lhostejnost ke školství domácímu nebo nedávala aspoň cítiti jeho nedostatek tak, jako bylo u generací starších, na něž móda tato ještě neprojevila svého vlivu. V cizině mohla dorůstající mládež poznati také zcela jiné představitele vědy a učenosti; kněžstvo bratrské klesalo v jejich očích jen na prosté venkovské duchovní. Čteme-li, jak těsné bylo přátelství na př. mezi Blahoslavem a mezi otcem Karla Žerotína, Janem z Žerotína na Náměšti, nebo mezi Blahoslavem a Janem z Žerotína na Břeclavi a Fridrichem z Žerotína na Židlochovicích,⁴²⁾ uvážíme-li, jak se na př. tehdy i sama bratrská šlechta účastnila práce na bratrských kancionálech tvořením nových písní a jich vydáváním a srovnáme-li s tím vzájemný poměr obou stran v době před povstáním, posoudíme, jak se poměry skutečně změnily. Můžeme říci, že byla to spíše šlechta doby Maxmiliánovy, která pudila Jednotu do světa, která prostředkovala styky se zahraničím často proti vůli bratrských starších, jak nám to dosvědčují známé folianty bratrské.⁴³⁾ Z její iniciativy došlo tehdy k založení školy ivančické, jí byla založena a udržována tiskárna bratrská a jí byla poskytována i pomoc politická v době pronásledování. Tohoto vřelého vzájemného poměru v době předbělohorské už nebylo, odezíráme-li od samotného Karla Žerotína.

Reutera, nemohou vyhověti, ač by tak rádi učinili, ježto mají pro mor sami nedostatek vhodných kandidátů kněžstvá. Měst. knih. v Curychu, koncept Waserův. Coll. Simleriana MS 162 fol. 108. Reutera a jeho styků s Jednotou týká se tam ještě několik listů.

⁴¹⁾ Listy jezuitských misionářů z Lipníka a Hranic o kardinálově pozůstalosti v Mikulově.

⁴²⁾ Srov. ČČH. 1929, str. 8. Též různá místa bratrských foliantů, zejména z let 70—80tých 16. stol. (Opisy v knihovně Nár. Musea v Praze.)

⁴³⁾ Ukazuje to na př. foliant XII. zejména v otázce přijetí Esroma Rudingera na školu ivančickou, nebo v otázce styků s kalvínským světem západním, kde všude bylo třeba nedůvěřivou Jednotu popoháněti.

Je zajímavé, že poměry v Čechách, pokud se týkaly Jednoty, líčil Rej příznivěji nežli na Moravě. Ačkoliv tam Jednota byla početně slabší nežli na Moravě, a také kněžstva bylo méně, přece jednotlivé zbory se mu zdály býti méně chudobné; také bratrské školství stálo tam podle jeho názoru výše a bylo lépe opatřeno nežli na Moravě. Proto tam také nebylo tolik chudých mendiků, na něž by bylo nutno stále sbírat, a když byly sbírky podnikány, byla jich část ponechávána na potřeby bratrského tisku. Tato Rejova slova by ukazovala, že organizace evangelických církví v Čechách r. 1575 a pak znova r. 1609 za Majestátu přece jen i Jednotě prospívala více nežli vychvalovaná absolutní svoboda na Moravě; tato sice zaručovala majiteli statku plnou vůli v náboženských otázkách, ale při nedostatku vyšší organizace a při nedostatku pocitu solidarity evangelické šlechty jako celku a z toho vyplývajícího pocitu nutnosti pečovat o vyšší společné zájmy společně, vydávala osudy jednotlivých zborů a církví v šanc úplné náhodě. Čteme-li také, jak cílý život nastal v Čechách v náboženském ohledu po Majestátu, jak se tam evangelická církev v městech valem šířila,⁴⁴⁾ takže i Jednota tam zaznamenávala jakýsi vzestup a srovnáme-li s tím to, co se po r. 1608 dalo na Moravě, budeme mimořádně skepticky hleděti na tu politiku, kterou v náboženských věcech sledoval vůdce moravských nekatolíků, Karel Žerotín. Jednotě se v Čechách dostalo tří škol po Majestátu, v Praze u kaple betlemské (1609), v Ml. Boleslavi (1610) a v Soběslavi (1614), jež se všechny uvádějí jako školy latinské, střední.⁴⁵⁾ Nic takového nepozorujeme na Moravě. Také možno pozorovati již od delší doby, že význačnější hlavy a spisovatelé Jednoty od počátku stol. 17. žili spíše v Čechách. Žil tam B. Němčanský († 1609), Jan Jafet († 1614), Mat. Konečný († 1622) a j.; i to ukazuje, že se osudy Jednoty za vlády Rudolfovy zcela proměnily: těžisko jejího života se znenáhla opět přesunovalo z Moravy do Čech přes to, že číselná převaha zůstávala v Moravě.

Onďrej Rej naznačuje částečně, kam se obraceli ti, kdož opouštěli Jednotu i z kruhů duchovenstva. Byla to nově se v Čechách a na Moravě šířící *církev kalvínská*, která přejímala rády a způsoby kalvínské církve ve Falci, zejména pokud se týkalo samé večere Páně. Rej neměl k ní sympatií, vytýkal jejím představitelům, že šíří jen zmatek v náboženském životě, kloníce se hned k bratřím a hned zase k podobojím a nemajíce žádného pevného řádu a směru. Rej jim vytýkal, že se uchýlili od Jednoty jen proto, že se jim znechutil její přísný řád; neboť jejich učení zůstávalo v podstatě úplně shodné s učením Jednoty, byl jim jen »*amor christianus*

⁴⁴⁾ Srov. Fr. Hrejsa, *Čes. konfesse*, str. 501 a násl.

⁴⁵⁾ Srov. Z. Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. stol.* (Praha 1901), str. 76, 77, 78.

et charitas atque ordo longe diversus«. S mnohými kněžími této nové církve Rej osobně rozmlouval, kritisoval rozštěpení, jež v Jednotě způsobili a ukazoval na opačný vývoj v Rakousích a v Polsku, kde se církevní věroučné směry evangelické snažily spíše jednotiti v rozličných uniích a tím společnou věc posilovati.

Není pochyby, že tento nový směr, který se šířil jak v Čechách, tak i na Moravě, rostl jednak ze studia bratrského dorostu kněžského na zahraničních školách kalvínských, zejména v Heidelbergu nebo ve Švýcařích, jednak z množící se nechuti nad neutěšeným životem bratrských kněží, nad jejich chudobou a nemožností věnovati se plně povolání kazatelskému a svému studiu. Tato nechuť vznikala tím spíše, že kalvínská církev ve Falci nebo ve Švýcařích zaujala v otázce beneficí a kostelů prostě místo dřívější církve katolické, čili ujímala fary, jejich důchody, desátky atd. Ze tato nechuť se skutečně šířila z velké části z této materiální otázky, ukazuje i Spis mladých kněží bratrských, kteří byli přesvědčeni, že Jednota musí na tuto bolest zhynouti. Byli pro to, aby se Jednota také hlásila o fary a o jejich důchody, o jmění a desátky, které k nim podle zemských zákonů museli platiti i příslušníci církve bratrské, třebaš bohoslužeb a kostela neuzívali. Poněvadž tito příslušníci byli většinou lidé chudí, mohli pak tím méně pomáhati svým zborům a svému kněžstvu. Mladí kněží tím chtěli získati vedle nutných prostředků k výživě svého kněžstva také potřebné důchody na vydržování škol a k upevnění celé církevní organizace. Byli při tom vůbec pro zjednodušení náboženského života, pro spojení Jednoty po stránce organizační i věroučné s církví podobojí, nebo lépe řečeno, s luterány, pro prodání zborů a domů Jednoty na prospěch společné církve nové. Toto spojení bylo podle mladých lehce proveditelné, neboť evangelická církev na Moravě a její kněžstvo bylo většinou »*orthodoxní*« — je to mimochodem řečeno velmi cenné nové svědectví⁴⁶⁾ — t. j. opouštěla příkře luterské ubiuitářství a oblíbujíc si mírnější směr melanchtonský, se sblížovala se směry kalvínskými.

Z Komenského spisu *Otázky některé o Jednotě bratří českých* poznáváme, že v Čechách se tato nová církev, zvaná také církví *orthodoxní* (bratří *orthodoxové*), šířila hlavně v městech, ale že měla ve svých řadách již i část panstva. Nevyšla tam jen z Jednoty, nýbrž také z levého křídla novoutrakvistů.⁴⁷⁾ Její slabost viděl Komenský rovněž v tom, že neměla ještě žádné organizace a proto se (r. 1631) klonil i on k tomu, aby se Jednota s ní spojila, a to za podmínku, které by nové spojené církvi dávaly nadále za podklad hlavně mravní řád Jednoty.⁴⁸⁾

⁴⁶⁾ *Spis mladých kněží etc.*, na uv. m. str. 46.

⁴⁷⁾ *O stoupencích směru orthodoxního srov. též u Hrejsy na uv. m. str. 369—371.*

⁴⁸⁾ *J. A. Komenského Otázky atd.*, na uv. m. str. 271.

Všechno to nám kreslí zajímavý obraz náboženských poměrů v Čechách i na Moravě v době před samou Bílou horou. Vysvítá z něho, že zdar českého povstání byl by tu vyvolal asi jednotnou českou církev evangelickou, která by měla velkou většinu, církev směru melanchtonsko-kalvínského, v níž by byli splynuli podobojí a bratři. Komenský sám podotýká, že na Moravě se spis mladých kněží dostal dále, t. j. až k moravským direktorům a že se stal r. 1620 předmětem hojných úvah, oprav a dodatků. Vskutku již na prvním revolučním sjezdu moravském (v květnu r. 1619) stavové se usnesli zvoliti si k řízení náboženských věcí evangelických církví podobnou společnou konsistoř, jakou měli v Čechách,⁴⁹⁾ a na podzimním sjezdu v Brně (v pondělí po druhé neděli adventní), jednajíce znova o této záležitosti, také »školu hlavní budto jednu nebo více«; tehdy byli zvoleni i zvláštní defensoři k vybudování všech těch věcí pod vedením zemského hejtmána.⁵⁰⁾ Nevíme dnes sice nic o jednání této komise (jako o mnohých jiných soudobých akcích), než už sám označený fakt ukazuje, že o věci bylo hojně uvažováno a že i na Moravě bylo by vítězství revoluce nepochybně bývalo zajistilo klidný vývoj naznačeného zjednodušovacího procesu. Tak by byla stará Jednota, neodpovídající již poměrům a duchu nové doby, zhasla, ale to dobré a kladné z ní bylo by nepochybně prospělo společné církvi nové.

List Rejův, doplněný Spisem mladých kněží moravských, nám také objasňuje, proč se r. 1619 mohla tak lehce uskutečnití falcká kandidatura na český trůn. Nebyli to jen bratři, kteří zde rozhodli, ani snad jen politické naděje, upínající se k této volbě: český národ v Čechách a na Moravě a v Čechách, zejména střední stav, široké kruhy městské, se hlásily k náboženství, jež stálo zřejmě blíže směrům reformovaným nežli výlučnému starému luteranismu, představovanému kurfiřtem saským.

*

Velmi zajímavé jsou také řádky, které věnoval Rej ve svém obsáhlém dopise ze dne 15. ledna 1612 *moravským novokřtěncům*. Tato sekta nenacházela sice nikde ve světě sympatií, než všude se zřejmě zajímali o její kacírství a Rej ve svém vypravování o Moravě se dvakrát k ní vrátil. Novokřtěnci byli i jemu nesympatičtí a jak bylo řečeno, kladl to na vrub jen ziskuchtivosti moravské šlechty, že se takové kacírstvo mohlo v zemi udržeti.

O moravských novokřtěncích bylo v nové době již mnoho psáno; nejen o jejich osudech vnějších, nýbrž také o jejich náboženství, o jejich životě sociálním a konečně

⁴⁹⁾ Ch. d'Elvert, *Schriften XXII.*, 253.

⁵⁰⁾ Tamtéž str. 271.

i o jejich významu na poli moravské hospodářské a průmyslové výroby.⁵¹⁾ Proto लेकरý údaj Rejův je znám už z literatury. Tak na př. fakt o jejich společném bydlení, společném jmění a společné práci na podkladě náboženského komunismu. Nebo údaj (arcit zřejmě přehnaný), který býval v té době často tradován, že všech novokřtěnců na Moravě bylo šedesát tisíc, sdružených asi ve 20 společných obcích. Rej byl informován i o jejich rovněž nám známém zamítavém stanovisku vůči válkám, na něž dávali kontribuce jen z donucení a pro něž, nechtíce býti příčinou vylévání krve, nic nevyráběli, ačkoliv, jak Rej dí, byli mezi nimi řemeslníci vynikající, t. j. nevyráběli ani zbraní, ani nic podobného, co by mohlo sloužiti boji. Také nepracovali pro zbytečný luxus, ač se zabývali většinou i uměleckým řemeslem, jímž, přicházejíce z krajin hospodářsky i kulturně daleko pokročilejších, vynikali v méně vyspělém našem ovzduší neobyčejně.⁵²⁾ Než Rej podal také několik důležitých údajů, jakých se nedočteme v dosavadní novokřtěnské literatuře nikde. Sám Loserth, když psal svůj článek o jejich komunismu, byl nucen přiznati, že bohužel v tom, jak se tento komunistický rys jevil ve vlastním užším jejich životě, nejsme informováni dostatečně.⁵³⁾ A právě po té stránce list Rejův přináší informace velmi vítané.

Z vypravování Rejova poznáváme, že se zejména jejich manželství zakládalo na zcela zvláštních rádech a že i tu jejich péče spěla jen za tím, aby vše, co v lidstvu vede k individualismu, t. j. i život rodinný a jeho štěstí, nemohlo rozrušiti komunistický řád obcí. Proto byly nejen děti brány rodičům už v třetím roce ke společnému vychování, nýbrž také mladí příslušníci obcí byli tak vedeni do manželství, aby tato byla považována spíše jen za zákonitou instituci k udržování potomstva. Žádná dívka a žádný mladý muž nemohli voliti podle svého srdce; naopak o výročních shromážděních, stanovených jednou nebo dvakrát do roka pro ty, kdož si přáli uzavřítí sňatek, musel každý mladý muž vybrati si jednu ze tří mu navržených dívek nebo žen, při čemž bylo vše tak zařízeno, aby všechny tři byly mu cizí, neznámé, patrně ze vzdálených, přespólních obcí. A tak »ex primo conspectu« musil voliti. Často se proto stávalo, že mladý muž musil si vzítí již

⁵¹⁾ *Literatura o novokřtěncích u Zibrta III.* 233 a 293. Význačnější jsou jednak práce Beckovy, jednak Loserthovy a poslední R. Wolkanova *Geschichts-Buch der Hutterischen Brüder. Standort-Colony, Canada 1923.* O významu novokřtěnců na poli hospodářské a průmyslové výroby viz též článek Fr. Hrubého, *Nové příspěvky k děj. mor. novokřtěnců ve sborníku Českou minulostí (práce žáků Václava Novotného) Praha 1929, str. 213 a násl.*

⁵²⁾ Fr. Hrubý na uv. m.

⁵³⁾ J. Loserth *Der Communismus der mähr. Wiedertäufer im 16. u. 17. Jhd.* AÖG 81 (1894) str. 248. Viz též práci L. Müllerové, *Der Kommunismus der mähr. Wiedertäufer. Lipsko 1927 str. 89 a násl.*

zestárlou ženu, anebo naopak mladá dívka chtěc nechtíc dostala muže starého. Nemohl-li se kandidát ženitby rozhodnouti, musil posečkati do shromáždění příštího a pak opět voliti podobným způsobem. Po vykonaných volbách a oddavkách byla svatební hostina, ale opět taková, že mužové jedli a hodovali s muži (jak se vždy v obcích jídalo) a ženy s ženami. Teprve pak si každý ženich odváděl svou nevěstu domů.

Děti, jak už Loserth poznal ze svých pramenů,⁵⁴⁾ byly vychovávány společně, sotva odrostly mateřskému prsu. Z Reje poznáváme, že tato výchova byla organizována takorůzka vojensky a to tak, že děti byly přidělovány vždy po dvanácti starším ženám výchovou pověřeným. Často bylo v takovém společném vychování v jedné obci na 200—300 dětí, jak Rej dále sděluje, a to po většině ve velké špině a nečistotě, takže značná část jich hynula. Ačkoliv na jiných místech se chválila čistota novokřtěnců, zejména v jejich praxi lékařské a také u dětí byla v jejich řádech velmi zdůrazňována,⁵⁵⁾ lze nepochybně tomuto Rejovu líčení dáti víru, pakliže si představíme ony společné domy novokřtěnské, které se, jak Loserthovi zpravodajové udávají, podobaly takorůzka holubníkům, majíce veliký počet světniček s drobnými okny a jsouce přeplněny a nacpány až pod samu střechu. O velkém úmrtí dětí podávají proto i jiné doklady svědectví souhlasná.⁵⁶⁾

Z jiných věr, jak Rej sděloval, byli novokřtění ve svém vyznání nejbližší kalvinismu. Také ten ještě nejvíce schvalovali, majíce i večeri Páně o velkonocích podobnou kalvinistům. I z knih užívali jedině německých překladů biblí, vydaných od reformovaných církví švýcarských, než jinak všechno zavrhovali; modlili se sice za vrchnost, avšak uznávali nad sebou jedině Boha a panovníky považovali jen za nutné zlo, dané lidem »in ira Dei«. Rejovi se zdáli vésti celkem život bezúhonný, než ani proto k nim necítil sympatií a to pro jejich nadutost a pýchu, s jakou pohrdali všemi jinými lidmi, považující je za nekřesťany.

*

Tím vším se skončilo poselství Ondřeje Reje, který se z Moravy obrátil hned do své vlasti, skončiv tak také obvyklou tehdy několikaletou studijní dobu na zahraničních školách a v cizích zemích. Žerotín mu psal ještě 28. prosince r. 1612 dlouhý a zdvořilý latinský list jako odpověď na jeho několik dopisů z Polska, v nichž Rej také oznamoval smrt svých dvou bratří ve válce moskevské. Líčil Rejovi onemocnění hr. Jiřího z Hodic, které nastalo brzo po Rejově odchodu z Moravy i jeho smrt, již velmi litoval; neboť ač s Hodicem, jak dodával, nebyl

⁵⁴⁾ AÖG 1894 str. 243, 270, 279.

⁵⁵⁾ Tamtéž str. 281.

⁵⁶⁾ Tamtéž 248, 284.

v žádném poměru příbuzenském, přece neměl nad něho přítele dražšího. K svému listu připojil Žerotín také dva dopisy, jež Rejovi přišly ještě na Moravu buď od Filipa Mornaye neb někoho z jeho přátel, dodávaje, že jemu samému Mornay neposlal již žádné odpovědi na jeho poslední list dubnový.⁵⁷⁾

Než francouzskému příteli Žerotínovu naskytla se ještě příležitost obnoviti staré přátelství. Bylo to r. 1614 u příležitosti studijní cesty mladého 16 letého francouzského vévody Jindřicha de la Trémouille, po matce vnuka Viléma Oranžského a mladíka, vyšlého z jednoho z nejpřednějších francouzských rodů hugenotských. Du Plessis Mornay jako starý přítel jeho zemřelého otce, načrtl mu sám plán cesty, pokud by se týkala východních zemí evropských, určiv v něm za cíl vedle návštěvy císařského dvora ve Vídni také navštívení hornorakouského Jiřího Erasma Tschernembla, moravského Karla Žerotína a českého pana Václava Budovce. Pro Karla Žerotína měl mladý vévoda od Mornaye francouzský doporučující list z 20. dubna 1614.⁵⁸⁾ K Žerotínovi Mornay poslal hoča tím spíše, že on poznal kdysi sám hochova otce ve Francii a také, jak v dopise dodává, pro Žerotínovo místo ve vzdělaném světě a pro tu slávu, kterou si všude získal svým statečným vyznáváním víry. Necht jen — pokračuje — i mládí hochovo, plné nadějí, chutná z Žerotínových velkých vědomostí, jež jsou pravou ctností a necht je veden jeho příkladem k podobnému životu ve své vlasti.

Žerotín ovšem nezůstal nic dlužen této velké zdvořilosti. Když v srpnu mladý vévoda skutečně zavřel se svým průvodem z Vídně do Žerotínových Rosic, byl přijat s největší pohostinností. Jak oznamoval do Francie vychovatel mladého vévody,⁵⁹⁾ projevil rosický pán nejen velké uspokojení nad takovou návštěvou i nad tím, že opět něco zvěděl o samém Mornayovi, nýbrž prokázal příchozím „nejlepší, nejplnější a nejzdvořilejší pohostinství“, jakého se jim nedostalo nikde od té doby, co vyjeli z Francie. „Je to pán velmi vážený ve všech zdejších krajinách — dodává — a to právem, neboť je toho velmi hoden“. Také sám Žerotín poděkoval Mornayovi za návštěvu velmi uhlazeným a zdvořilým listem francouzským, zajmavým to dokumentem, který ukazuje, že Žerotínovi byla stále běžná nejen sama řeč francouzského národa, ale že mu byl vlastní i její duch, takorůzka jako rodilému Francouzovi.⁶⁰⁾

Vévoda de La Trémouille měl navštívit také královský dvůr polský a při tom

⁵⁷⁾ Opis listu Rejovi v zem. arch. čes. v Praze (z kópií bludovských).

⁵⁸⁾ Opis jeho v knih. Sorbonny v Paříži, rukop. čís. 372, fol. 67.

⁵⁹⁾ Vychovatel slul du Plessis Belley a byl to rovněž hugenotský šlechtic francouzský; opis jeho listu v knih. Sorbonny v Paříži, rukop. čís. 372 fol. 292 v. — 293 v.

⁶⁰⁾ Tamtéž fol. 298—299; list ze dne 20. srpna 1614.

patrně i starého Mornayova přítele Ondřeje Reje, dále kurfiřtské dvory braniborský a saský a pak se přes Prahu, Vídeň, Štýrsko, Benátky a Švýcarsy vrátiti do vlasti. Z toho plánu byla uskutečněna jen návštěva Drážďan, neboť polský král a kurfiřt braniborský byli mimo svá sídla. List, kterým pan du Plessis-Bellai popisoval krátce tu cestu, je pro nás zajímavý mimo jiné také několika řádky, které věnuje cestě po Moravě a po Slezsku. Na Moravě navštívili také hlavní města Brno a Olomouc a odtud přijeli do Vratislavi. Kdežto o obou moravských městech nezmiňuje se ani řádkem, byl Vratislaví unesen, nazýváje toto hlavní město Slezska jedním z nejkrásnějších měst, která na cestě viděli. V Praze, odkudž list byl psán, byli zase hosty pana Václava Budovce. Zvěděli i tam hojně novinek. Du Plessis-Belley byl zvláště tím překvapen, že papež je v Čechách zcela málo ctěn a že ani duchovenstvo tam není na sněmích vůbec zastoupeno. V Praze zase Václav Budovec nezůstal v pohostinství nijak za svým přítelem moravským, jak nás o tom poučuje citovaná publikace Glücklichova.⁶¹⁾

Zdá se, že to byly poslední přímé styky mezi Žerotínem a jeho francouzským přítelem. Ani v korespondenci Žerotínově ani v Mornayově nenacházíme po nich více žádných stop. Za to po letech přišla chvíle, kdy Karel Žerotín se vši přátelskou myslí obnovoval vzpomínky na Mornayova posla pana Ondřeje Reje z Naglovic. Když se po všech kritických převratech pobělohorských chápal i on emigrantské hole, byl to Ondřej Rej, jenž mu vzkázal po bratrských emigrantech v Polsku, aby přišel k němu a užil jeho trvalého pohostinství. Dne 8. září 1628 psal Žerotín bratru Janu Cyrilovi do Polska, že přijal jeho prostřednictvím dopisy od pana Reje „o němž sem již ani nevěděl, aby živ byl, ovšem, aby se tak dobře měl, jak oznamuje“. Byl jimi velmi rozradován „chvále Pána Boha, že mi tak dobrého přítele zachovati ráčil a v takových neřestech a nesnázích, jaké přítomné sou, ukázal“. Den před tím psal z Náměště do Polska také emigrantu panu Vilému Dobříkovskému, že nebude-li mu povoleno usaditi se ve Vratislavi, obrátí se do Polska, aby užil pozvání pana Ondřeje Reje „svého dávného známého a velkého přítele“, jež mu již dvojím psaním nabídl.⁶²⁾

Než polského pohostinství nemusil již užít, ač mu je nabízel i sám vév. Rafael Lesčinský, známý ochránce polské Jednoty. Dne 17. ledna 1630 oznamoval panu Rejovi, děkuje mu za jeho přátelství, že došel přece útulku ve Vratislavi a chvála Bohu i plné náboženské svobody, takže se tam již trvale usadí, aby byl blíže vlasti. Tento list je psán jazykem francouzským, jistě jako vzpomínka na francouzské poselství Rejovo na Moravě před 18 lety.

⁶¹⁾ J. Glücklich, *Nová korespondence Václava Budovce z B. str. VII a násl.*

⁶²⁾ Opis listu v zem. archivu českém v Praze (z kopií bludovských).

PŘÍLOHY.

29. prosince 1611. Rosice.

I.

Ondřej Rej z Naglovic Filipu du Plessis Mornay-ovi: podává Mornayovi zprávu o výsledku svého poslání ke Karlu z Žerotína a vykládá, proč nekatolické stavové v zemích císaře Matyáše nemohou zatím pracovati pro plán Mornayův, čelit proti papeži a katolickým velmocem habsburským.

(Soudobý opis v bibliotéce Sorbonny v Paříži; rukop. čís. 369, fol. 169—170.)

Illustris domine. Apud illustrem promarchionem Moraviae d. Carolum baronem a Zerotinio plures insumpsi dies, quia hic meta; eorum, quae abs te, ultimum hic effudimus pectus. Sed spe maiori; magna isto in negotio non hinc speranda, etenim, ut ante scripsi, et procul dubio bar. Tchernemblius⁶³⁾ luculentius multo, desunt iis vires et viri, casus nisi omnia mutet. Nunc, ut est res disposita, coelum nisi producat alium solem, non herba, non granum hinc proveniet, vix cui partum eliciendi aut juvandi. Rex⁶⁴⁾ est, ut caeteri, ex Austria domo, regitur, non regit idque a mancipiis jesuitarum et papae, a Cleselio,⁶⁵⁾ nempe episcopo Vienensi, Trautsamio, Canio (?) et quodam Demequau,⁶⁶⁾ inimicissimis protestantium. Hinc consecuta conciliatio universae domus, quae dispartita erat; remoti, qui sunt aut melioris notae aut pietatis. Odium cum imperatore parum est, quod facere potest ad nostrum institutum. Neque auditur enim, neque est quisquam, qui ipsi fidit. Principes Germaniae gaudent, res suas stabiliunt, hoc quasi interregno pacem quamcunque quam vel turbarum speciem malunt. Hic consilia imperatoris spernuntur, rem nostram nihil auxiliari possunt. Privati ergo requirendi, pulsandi, privatorum si tantae vires aut animi tanti, excipe in Bohemia unicum Gulielmum a Rupa,⁶⁷⁾ in Moravia Zerotinum et comitem ab Hodicz,⁶⁸⁾ eius intimum, in Austria baronem Tscerneml et Richardum de Staremberchi,⁶⁹⁾ reliquum vix numerum implet. Sed in Stiria et Carintia nemo est, qui aut velit aut ausit, tam sunt abiecti metu principis, exterriti, concussi. Ungari nihil praeter res suas domesticas, in formidine adhuc a Batorio,⁷⁰⁾ Turca et rege, accito, ne iis bellum reducat. Et hoc est quod agitur versatur a factione adversa, instante Papa

⁶³⁾ Jiří Erasim Tschernembel, majitel statků Schwerberg a Windegg v Hor. Račousích, jeden z vůdců tamní nekatolické šlechty; zemřel jako emigrant v Ženevě r. 1627.

⁶⁴⁾ To jest král Matyáš.

⁶⁵⁾ Kard. Melichar Khlesl (1552—1630), biskup vídeňský a novoměstský, důvěrný rádce císaře Matyáše.

⁶⁶⁾ Pavel Sixt Trautson (1550—1621), jeden z předních ministrů císa. Rudolfa a pak Matyáše. Demequau = de Meggau, Leonhard H. hr. z Meggau, tajný rada a nejo. komoří Matyášův.

⁶⁷⁾ Václav Vilém z Roupova na Žitenicích, později jeden z hlavních vůdců čes. povstání.

⁶⁸⁾ Jiří hr. z Hodic na H. Dunajovicích, Plavči, Rudolci a Tavíkovovicích († 1612).

⁶⁹⁾ Reichard ze Starhemberka (1570—1613), šlechtic hornorakouský a přítel Karla Žerotína.

⁷⁰⁾ Gabriel Batory, vév. sedmihradský, jenž se zmocnil vlády se souhlasem císaře Rudolfa r. 1608 a byl zavražděn r. 1613.

et Hispano. Vident enim nostros undique recolligere vires, pacis tempore privilegia sua fovere tueri nec violari ab iis posse, nisi ut restauretur cum Moscovia bellum (?),⁷¹⁾ repleantur milite cuncta ac ita exurgatur, compescatur, si quid pro libertate. Id propter cum Transilvaniae principe Gabriele Battorio (alias vitae peioris, nostrae tamen confessionis) concitatae sunt turbae, irritatus semel et iterum Turca. Ille ni aut mitior aut hic prudentior pacis servator esset. Cuditur tamen adhuc haec incus, regni romani ambitus nisi nunc impediret, imponeret moram, rex ipse ni cogere ad electionem suscipere iter et lectorum favorem captare. Unio porro ut sit lata, in Bohemia, Austria, Silesia et Moravia⁷²⁾ pars non sit octava catholicorum, in Ungaria pars longe minor, nec tamen facultas eius magna virorum atque consiliorum ob quendam defectum. Unio ista larva est tantum, terret quae timidiore paulum nunc factos catholicos, cuius revera minora commoda quam incommoda tum propter solutionem disciplinae ecclesiasticae, tum propter quandam lassitudinem et mentis omissionem universalem. Neque est consilium iis commune, neque communicatio vix unius et alterius inter privatos conventus aut consultationes nullae. Igitur iudicabis, quid hinc sperari aut produci potest hac tempestate, nam si opportunior detur, hi, quibus rem aperuisti, non dormitabunt. Deus interim exurgat ipse necesse, novos animos, novos nobis antiquis illis donis divinis coruscantes heroes reddat, magni enim nihil est christiano in toto orbe nihil. Sed haec omnia melius a Zerotino, qui me causa tui tractavit, habuit ut temetipsum; quocumque veni causa tui, gratissimus, acceptissimus veni. Noli putare, ignotum esse hic nomen tuum; notius, celebrius crede extra ubique quam in patria tua, ingrata magis nescio utrum iniqua. Tuus hic, qui omnes has regiones illustrat autoritate, prudentia, supra caeteros clarus, tuam amicitiam a me quasi renovatam iterum exosculatur inque amore tuo exultavit, ut fas est inter antiquos, tam tamque bene meritos milites Christi. Nihil non propter te aut tua consilia faciet efficiet jus tibi sese utendi dedit. Sed ad me summus quem unquam percipiam fructus, ex vestrum utroque redundat, ergo vestro conspectu, convictu, quid tibi dicam? Vereor, ne in adulationis fines transcendam, superbiam turgeam nimis tanto honore fato quodam, quod nec sperare licitum fuit. Licet tamen ac summe decet vos celebrare in omni vita vestro exemplo accendi incendi ad assequendam minutam aliquam ex vestris laudibus maximis praestantissimis, quibus lucet seculum, terra ut coelum stellis. Prosternor, illustris domine, coram deo ut mei misereatur, infirmitatem, tenuitatem meam sustentet, indignus ne forte fiam vestro amore, favore coelitus mihi concesso. Eundem precor, ut vos quam diutissime servet, spiritum suum adaugeat ad ecclesiae suae defensionem atque promotionem. Rossicz in arce Zerotini, quae iis, quae tua Salmuriensis⁷³⁾ splendet. 4. Calend. Januarii 1612.

⁷¹⁾ Snad má býtí „cum Turca.“

⁷²⁾ Míni se stavovské konfederace jmenovaných zemí.

⁷³⁾ Saumur, město a hrad nad Loirou ve Francii, jehož správu s okolním krajem dostal du Plessis Mornay za své služby od krále Jindřicha IV. r. 1589.

15. ledna 1612. Olomouc.

II.

Ondřej Rej z Naglovic kreslí Filipu du Plessis Mornay-ovi obraz Moravy, její společnosti a jejích poměrů zeměpisných, politických a náboženských.

(Soudobý opis v bibliotéce Sorbonny v Paříži, rukop. čís. 369, fol. 170—173.)

Illustris domine, 4 Calen. Januarii postremas ad te, quae Venetos spectant. De Bohemia, Moravia imprimis iuvat aliquod verbum ex observatis meis. Libertas religionis cuique datur religioni. Communis confessio in Bohemia tantum est facta, legibus, privilegiis fundata imperatoris. Sed confusio inde non minor disciplinae ecclesiasticae, solutio periculosa, ab odiis exacerbationibus nihil remissum. In Moravia iste consensus non est, sed quisque pro arbitrio vivit, dominus quisque quam vult religionem fovet, tolerat, mutat. Sunt tamen praecipui et primi lutherani et fratres bohemicae confessionis, quae eadem est cum vestra, quin antiquior longe, ut mihi monstrarunt ex fide librorum impressorum quinquaginta ante Calvinum annis. Caeremoniis tantum paucis discrepant, quod ex altari capiuntur ostiae, populo in genua per ordines flexo in os ingrendae a ministro. Tempa non habent imaginem ullam, non candelas, non alias nugas, reliqua prorsus ut ecclesiae vestrae. Est quoque cuique coetui cum ministro senatus, qui curam habet disciplinae et ordinis, qui inter eos magnus, cum modestia sanctimonia mira coniunctus. Praecipuus est inter eos dominus promarchio Zerotinius tuus, comes ab Hodicz, vir magni animi, prudentiae rarae, sed valetudinis parum firmae. Baro item a Rupa,⁷⁴⁾ a Caunitis.⁷⁵⁾ Et multi alii sive ex proceribus sive ex nobilitate, ex plebe, primi. Plebs licet potior sit lutherana. Ministri hi fratres vitae sunt peroptimae, doctiores quoque nonnulli, ob defectum scholarum et sumptuum non cuncti. Scholam non habent ullam nisi pro pueris unam et alteram idque misellam. Pastoribus alimenta tantum conceduntur agri, non aut paucissimi nummi. Tenentur tamen quisquis illorum alere et educare a puero, qui ipsi datur futurus minister. Multi sunt, qui multos alunt secundum agros et alimenta, quibus utuntur. In universum ducenti sunt ministri tales in Moravia, Bohemia et partibus Poloniae, Silesiae vicinis. Seniores habent quatuor, qui et visitant cunctos et cunctorum labores, scholas in suis aedibus habent. Singuli plures iuvenes alunt, instruunt ad recte obeundum ministerium. Vivunt tanquam in monasteriis antiquis stricte in summa modestia ac pietate. Sed magna ex parte non possunt familiam tantam iuvenum sustentare ac propter diei aliquam partem oportet, ut consumant ad lucrandum aliquid manu laborando, alii in telis texendis, alii in libris ligandis, cultellis adaptandis et si quae alia norunt. Minima tamen pars est diei, quae otio datur, reliquum in studia elocatur. Stupebam, extra me eram hic totus, non ob id tantum, quod vita talis possit ab iis tolerari, juvenus paupertate non deterreri a ministerii munere et onere, sed maxime quod isti barones, quibus pinguiore nullibi (multi sunt, qui 40, 50, 60 ad centum usque millia coronatorum redditus annui habent) non maiorem caritatem habeant, aliter non prospiciant eccle-

⁷⁴⁾ Vilém z Roupova na hradě znojenském, později jeden z hlavních původců povstání na Moravě.

⁷⁵⁾ Oldřich z Kounic na Slavkově, Uh. Brodě, Žďanicích a Lomnici († 1617), od mládí přítel Žerotínův.

siae, cuius membra se profitentur esse. Unus est saltem ex domo Zerotinorum, promarchio noster et comes,⁷⁶⁾ quem dixi, qui faciunt soli plura quam caeteri omnes, quorum singuli sunt iis ditiores. Addam id adhuc de senioribus atque ministris, utut sint tam tenues, suis tamen sumptibus eunt et redeunt ad omnes synodos, visitant aegrotos, saepe remotos, nonnunquam cum iactura rerum suarum ut et sedem mutare, cum synodus iubet, quod inter eos frequens. Et haec est ratio regiminis et conditionis ecclesiae Moravianae. Bohemicae minus sunt, parum egenae, quoniam scholis aliquibus gaudent, ministri non sunt tam multi. Sed neque ut et in Moravia pauperes mendici multi atque ob id collectae quoque perpaucae, quarum pars insumitur ad sustinendam typographiam et imprimendos libros, qui nisi in summa necessitate scribuntur ex communi consensu, communi examine prius praemisso vulgantur.

Est quoque novum quoddam in Moravia et Bohemia erroneum calvinistarum genus, qui propter caeremonias Caenae domini receptas ut in Palatinatu sic vocitari gaudent, cum et revera doctrina est ipsis prorsus eadem, sed amor christianus et charitas atque ordo longe diversus. Nam sese eximi ab omni disciplina ecclesiastica volunt, certam ipsius formam nullam inter se habent, alios tanquam ordinis observatores nimios et pietatis cultores contemnunt. Hinc quandam rupturam fecerunt ecclesiae, iam cum fratribus, iam cum lutheranis se iungunt, saltem ut ministri plerique et qui illos sequuntur ingenio et moribus, vagi res suas faciant et neutrisque sordescant. Cum praecipuis saepe mihi sermo fuit, saepe cum illis audacter de nostra polonica unione et de austriacis quibusdam orthodoxis, qui caeremonias lutheranas amplectuntur, cum iis communicant, modo ne scandalo aliis fiant, separent ecclesiae patientis a pontificiis et aliis hostibus corpus. Sed frustra. Volunt enim et nolunt idem, prout est cum quo loquuntur, vovent unionem, suspirant et tamen ab ea recedunt, vellent, ut ab ordine antiquo ad confusionem illorum vitae reliqui accedant.

Iam vero, quod ad alias sectas spectat. Tolerantur et istae ab istis baronibus, nummis obaesis, modo ab iis lucrum veniat, credunt, quidcunque exercent, suas haereses permittunt. Absoluti sunt enim. Rex nihil gubernat, illi seipos et subditos illorum ab antiquo tempore consuetudine longa. Sed non sunt nisi anabaptistarum genera quaedam ab arianismo parum remota, quorum plerique communitates faciunt, ex communibus facultatibus coemunt domos, quas conglobant in unam, ut una vivere possint. Agros quoque, ex quibus victitant et artificiiis manualibus atque opificiis, quae imprimis exercent et ob quae refinentur ab illorum patronis. Vivunt sordide, quod illi interpretantur ad pietatem conforme. Liberi ipsorum a matribus accipiuntur a tertio anno, ut una educentur cum reliquis, matres ne impediatur a laboribus et neque pater. Viri cum viris et qui adolescentes iam ad labores apti una cibum capiunt omnes, foeminae seorsum. Quae vero in matrimonium dantur, non nubunt, quibus volunt, aut a quibus postulantur, sed quem cuique sors offert. Nam qui nubere cupit, ternae ipsi constituuntur, quas minime vult et quas saepe vidit nunquam, ex quibus eligit unam, quae ipsi placet. Neminem ad mortem puniunt, nemini verberanti resistunt, dicunt se credere symbolum apostolorum et illorum fidei regulam esse. Nos quoque non male credere assentiunt, si modo vitam duceremus iis similem prorsus eandem, extra quam dicunt mundum esse corruptissimum et filios mundi. Libros alios praeter biblia ab ecclesiis helveticis in germanicam linguam translata non

⁷⁶⁾ T. j. hrabě Jiří z Hodic.

admittunt nec legunt. Alias vitae innocentis, quoad exteriora utut turgentis superbientis in eo, quod despiciant cunctos aestiment quasi pro infidelibus non christianis. Sed de ecclesia satis; de republica et gente ipsa paucis.

Antiqua haec sedes Marcomannorum partem Bohemiae regni facit, cum quo tamen praeter linguam nihil commune habet. Bohemis multo sunt cultiores, opibus licet illi longe maiores. Separatum regimen et quae ad illud exercetur ab Moravia. Rex iis nullum tributum aut legem imponere potest ipsis invitis. Si vero quando regi aliquos nummos concedunt, oportet ut iis scripto attestetur id non esse ex debito a Moravia factum, sed ex mera voluntate atque concessu ordinum. Nemo agricola nisi domino, aut si est liber, ordinibus pareat, tum cum quid est dandum in usus publicos, aut faciendum propter bonum commune. Quatuor sunt inter eos ordines, baronum et comitum (inter quos hic differentia nulla neque praeeinentia, nisi aetatis aut dignitatis), ecclesiasticus, equestris atque civilis. Omnibus praeeest promarchio, qui locum regis tenet, eligitur quoque a rege. In interregno, si vacat aut si est perversus, instituitur ab ordinibus aut deponitur perversus et novo ab iis creato cedit. Sic factum triennium ante cum renuntiavit imperatori et qui ab iis constitutus est Carolus Zerotinius. Idem est confirmatus a rege. Idem praeeest belli et pacis tempore in iudiciis, in consultationibus cunctis praeter iudicia civitatum et dominorum ad iudicandos subditos. Est apud eos iudicium solenne, quod absolute pronunciat in causis nobilium et quicquid concernit iurisdictiones terris annexas. Quatuor atque viginti⁷⁷⁾ sunt tales iudices, ex quibus sex sunt tantum ordinis equestris, reliqui omnes comites aut barones. Promarchio praeeest, cardinalis⁷⁸⁾ ut episcopus ipsorum assidet ipsi cum caeteris cum quodam decore et dignitate. Eliguntur qui sunt equestris ordinis a baronibus, barones deputant et nominant quatuor ex illorum ordine, ex quibus rex unum ex arbitrio eligit, qui usque ad mortem munus id gerit, nisi forte ob scelus illud amittat. Nullam hinc iudices utilitatem quaerunt aut possunt habere, idcirco etiam iusticia et eius administratio sancta. Legibus paucis iisque municipalibus antiquis utuntur, quae non sunt scripta, ex fide bona et conscientia recta discernunt. Credas, illustris domine, sine fraude hic sicubi terrarum iudicia absolvi, tanquam coram patribus et amicis ius suum quisque dicit nude, producit, procuratore aut advocato nisi rudiores utuntur plerisque et in gravissimis litibus convenit per amicam compositionem sic, ut advocati (qui oportet ut sint nobiles et fidei probatae) non sint nisi quatuor in tota provincia, quae 17 miliaria germanica continet, 50 comites et barones patres familias, 200 ultra nobiles, duas urbes,⁷⁹⁾ oppida quam plurima et liberos ex plebe multos, qui possident agros. Lictores non sunt quam 40 in universum,⁸⁰⁾ quos vos vocatis les sergens. Caeterum magna cum maiestate geruntur omnia. Rex ipse si citatus fuerit, per procuratorem appareat oportet, qui unus est tantum pro rege et quicunque opera ipsius uti velit; pupillorum procurator et advocatus est promarchio ipse, et quia singulis trimestribus quindecim tantum diebus celebrantur iudicia ista, bini ex iis pupillaribus causis dantur, quae tanta fide geruntur, ut ipsam superent fidem. Scriba vero sive notarius supremus unus est tantum, qui vicarios habet tres aut quatuor, qui omnia decreta describunt in libros et acta publica, quae asservantur

⁷⁷⁾ *Zemský soud měl jen 20 členů, 14 ze stavu panského a 6 z rytířského. 24 jich bylo, počítáme-li i se 4 nejvyššími zem. úředníky.*

⁷⁸⁾ *T. j. kard. Frant. z Dietrichštejna, biskup olomoucký.*

⁷⁹⁾ *T. j. Olomouc a Brno.*

⁸⁰⁾ *Míní se zemská policie; srov. u Kamenického, Zem. sněmy mor. sv. III., str. 548.*

a camerario et iudice provinciali, qui est unus ex dictis 24 quique pronunciat in omni actione; solas tantum causas honoris promarchioni relinquit ut ut is praesideat et cuncta gubernet. Haec ego omnia ad oculum vidi, examinavi, conspexi cum voluptate tanta ac si areopagi fuisset. Bohemis et Hungaris similis est quoque ratio iudiciorum, perdisimilium morum. Mirum est idque incredibile pene, quam isti utrique destituantur viris, Bohemi ob rerum affluentiam et opes magnas in pace quam sint effoeminati facti, Hungari vix pacem nacti quam sint vecordes genio vili abiecto. Austria vero aulas regum atque principum habuit semper, unde corruptiores, vaniores sunt redditus, remotiori Austria superiori excepta, quae adhuc aliquid germanicae antiquitatis habet.

Sed redeamus ad Moraviam, quae argumentum epistolae huius. Ut neque poli elevatione sic neque fertilitate terrae caedit Andegavensi vestrae,⁸¹⁾ vina aequae generosa, non tam lepida aut gustui grata quantumvis fortiora in locis plerisque, fructibus iisdem abundat peponibus⁸²⁾ ut ex consensu omnium intellexi aequae bonis ut in Italia, ego ut vix credam, credo tamen Salmurienses non minus esse bonos delicatos quam qui in Italia crescunt. Caeterum abundantia tritici, armenti, piscibus, frequentia populi nulli provinciae gallicae cedit, stagna frequentia, rivos, sylvas complures et in iis quam plurimos cervos, apros, dorcas et reliqua ad venandum et aucupandum continet affatim. Fluvium navigabilem, qui unus defectus, non habet, unus est paulo insignior, qui tamen naves non fert dictus Morava, qui nomen genti dedit. Nunc vero ad gentis humanitatem, civilitatem primorum inprimis nunc descendendum esset, si ista calamo describi posset, si non haec nota Europae satis fuisset, ex universa Europa cum hic versentur perpetuo incolae cives. Unum id addam me in Galliis fuisse in magno multorum honore, favore, sed et per triennium acquisito et propter tuam commendationem; qua etsi usus sum ex beneficio tuo aliis quoque in nationibus, in ista plus quam alibi unico mense unicum te propter, qui veneraris ubique et porro haec est vera cultura, civilitas intemerata, quae virtutem tantam tamque celebrem colit, quamvis remotam, quamvis in umbra. Jam vero quod ad splendorem aedificiorum et palatiorum; ex iis, quae sunt in Italia aut Gallia visa abs me, non sunt postrema, paria dicam audacter. Sed forte quia sum semifrater Bohemis et Moravis vereor, si plura dicam, ne ex affectu videar loqui. Concludo ergo voto et suspiriis, ut, quemadmodum deus hic ecclesiam suam ab antiquis temporibus fundavit, nunc ad eum statum reduxit plerisque ut iam innotuerit, Christus — non sint in senatu bis duodenali quam quini vel seni, in toto ordine baronum vix plures, inter nobiles pauci, inter plebeios fere nulli sint pontificii si proportio instituatur —, ita inquam eandem ecclesiam suam protegat, uniat, pacem concessam conservet. Idem et tu illustris domine pro iis haec a nobis perscripta in meliorem ut consuevisti capies partem. Olomuntii, quae est provinciae urbs capitalis, 15. Januarii anno 1612.

Illustri tuo nomini devotus

Andreas Rey de Naglovic.

De Anabaptistis Moraviae id mihi inter scribendum exciderat. Habitant gregatim in diversis circiter in viginti locis, in universum sunt sexus utriusque millia 60. Se-

⁸¹⁾ *Andegavensis (provincia), kraj na Loire, Maine-et-Loire kol měst Angers a Saumur.*

⁸²⁾ *Řecký název, znamenající buď melouny nebo okurky.*

mel et iterum celebrant nuptias in anno in certo aliquo loco, quem jubent accedere publicando ex suggestu quicumque nubere velint sive masculos sive foeminas. Hi sese postea eligunt invicem ex primo conspectu interveniente ministro ex tribus unam, quae nolit velit nubat ipsi oportet. Saepe etiam ex tribus juvenis vetulam ipsum volentem capiat necesse. Ex propositis vero pars alterutra si nullum aut nullam velit, per sex menses oportet ut patiat moram. Post copulantur, cibum capiunt viri cum viris, foeminae cum foeminis, deinde quisque abducit suam. Unus in quaque domo sive grege gubernat, cui caeteri sunt obsequentissimi. Foeminae cuique seniori dantur infantes 12, qui ab iis nutriuntur in loco communi, saepe ducenti, trecenti in magno foetore squalore, sic ut pars magna illorum saepe decedat. In Coena domini pane integro utuntur, ex quo quisque particulam rumpit et dat sequenti, idem vasculum aliquod vini. Sedes habent in locis tantum fertilissimis, extra Moraviam non alibi reperiuntur ad vitae istae normam. Pro magistratu precantur, sed eum non suum esse agnoscunt. Deus inquit unus est magistratus. Reges sunt dati in ira dei. Ad bellum nemo illorum contribuit unquam, ne dicunt causae simus sanguinis effusi, quod si cogantur, permittunt ut ipsis vi adimatur. Ut sint inter eos opifices praestantes, nihil tamen faciunt, quod aut ad bellum esset aptum, ad se defendendum vel oppugnandos hostes. Item in quo minima est species luxus aut superfluitatis.

OT. ODLOŽILÍK

POSLEDNÍ SMÍŘIČTÍ

Od počátku XVII. století šel rod Smiřických, který se v XVI. století dostal mezi nejbohatší rody české, rychle k zániku. R. 1608 umřel Zikmund Smiřický, který připojil k velikým državám rodovým ještě panství dubské a kumburské. Po Zikmundovi zůstalo pět dětí, synové Jaroslav, Jindřich Jiří a Albrecht Jan a dvě dcery Eliška Kateřina a Markéta Salomena.¹⁾ V den otcovy smrti synové byli vesměs nezletilí. Náhlé smrti, jako byla Zikmundova, nebyly v rodině Smiřických řídkým zjevem. Už v XVI. století usychaly ratolesti dosti široce rozrostlého rodu jedna za druhou a statky se seskupovaly a spojovaly v rukách potomků jedné větve. Prostředního ze tří synů Zikmundových, Jindřicha Jiřího příroda obdařila velmi skoupě: od dětství byl nedostatečný na rozum a tak jenom zřídka vystupoval na dějiště veřejného života. Za to však k oběma jeho bratřím Jaroslavovi i Albrechtu Janovi se upínaly veliké naděje příbuzných i přátel, které se bohužel zakrátko úplně rozplynuly. I Jaroslav i Albrecht Jan velmi záhy následovali svých předčasně zesnulých předků ve chvíli, kdy se Smiřičtí mocensky a majetkově dostali na vrchol a ve stavovské společnosti české zaujali jedno z nejpřednějších míst. Tajemná nepřízeň osudu, která už v XVI. století stíhala mužské členy rodu a málokterému z nich dovolila plně rozvinouti schopnosti a síly, nad posledními Smiřickými slavila snad největší triumf, odvolávajíc je se světa v prvním rozpuku mužného věku.

Zikmund Smiřický byl dobrý hospodář i dobrý otec. I on osiřel v mládí a probíjel se s počátku dosti těžce životem. Jakoby tušil, že záhy opustí své děti a že nebude moci převést je přes úskalí mládí do dospělého věku, snažil se včas urovnávat cestu oběma zdravým synům a zabezpečiti klidný život nešťastného Jindřicha Jiřího. Příštím dědicům Smiřických panství se mělo dostati především dokonalého vyššího vzdělání, jehož otec těžce postrádal. Po předčasné smrti otcově byl Zikmund hodně zanedbáván a když se po vzoru mnoha jiných členů svého stavu vypravil na studie do Wittenberka, shledal, že ani jeho příprava ani přiro-

¹⁾ Jejich životní osudy míváme načrtnouti v této stati. Přední pozornost bude věnována arci oběma bratřím Jaroslavovi a Albrechtu Janovi, zejména jejich studiím a cestám a bude upozorněno na jejich styky s tehdejšími vzdělanými světem. Téma je jenom výsekem ze studií o stytech Čech se západní Evropou kolem Bílé Hory a pro nedostatek místa mohlo býti spíše jenom načrtnuto než zeorubně propracováno. Mním to učiniti, až budu mít po ruce i domácí prameny, kterých v Britském Museu není.

zené schopnosti nedostačují. Pobyt ve Wittenberku, kde dlel r. 1570 s Václavem Budovcem z Budova,²⁾ Zikmundu Smiřickému ani jinak nesvědčil: přišel do rukou učitele, přátelícího se více s Bacchem a Martem nežli s Musami, a tak se dostal na kluzkou půdu lehkého života universitní mládeže, z něhož jej vytrhl teprve odchod z města. Teprve později se značnými obtížemi doháněl, co zanedbal v mládí, a osvojil si dobře i němčinu i vlaštinu a zčásti i francouzštinu. Na dvoře Maxmiliánově a potom i Rudolfově získal mnoho praktických zkušeností a několikrát se v jejich službách i soukromě vypravil za hranice, do Němec, Italie, Francie a Belgie. Smysl pro hospodárnost se u něho znenáhla vyvinul ve spořivost, kterou byl znám ve stavovské společnosti. Na vzdělání svých dvou synů však nemlnil šetřiti výdajů.³⁾

Když nejstarší syn Jaroslav povyrosl, byl poslán nejprve na školu do Zhořelce, kde předtím nějakou dobu studoval i jeho otec i oba záhy zesnutí otcovi bratři Jaroslav a Albrecht. Gymnasium zhořelecké, zkvétající od doby Maxmiliána II., měli Smiřičtí ve veliké oblibě a tak není divu, že volba opět padla na tento ústav. Ve Zhořelci držel nad Jaroslavem ochrannou ruku mladý profesor gymnasia, doktor filosofie a medicíny Kašpar Dornavius, který potom byl po několik let Jaroslavovým vychovatelem a společníkem na cestách a Smiřickým zůstal až do posledka věrný. Uprostřed léta 1602 odebral se Jaroslav v průvodu otcově a Dornaviově do Basileje a byl otcem uveden k nejslavnějším profesorům akademie basilejské Janu Jakubu Grynaeovi, Amandu Polanovi, Jakubu Zwingerovi a j. Do alba universitního však byl Smiřický zapsán až r. 1603 s Dornaviem i Janem Huberem z Risenbachu. Příchod mladého Smiřického do Basileje vzbudil ohlas i ve společnosti tamních humanistických básníků, kteří mohli očekávati, že v něm vyroste štedrý příznivec jejich umění. Jeden z nich Jan Filiczki, rodem Maďar z Filefalvy, potomní vychovatel Hodějovských z Hodějova, pozdravil jej latinskou básní, kterou později pojal do své sbírky vytištěné r. 1614 a připsané Hodějovským. Také J. Grasser uctil později Dornavia a Smiřického veršovanou skladbou.⁴⁾

Dornavius, jehož péči byl už r. 1600 svěřen i Adam Budovec z Budova,

²⁾ *Menčtk, Studenti z Čech a Moravy ve Wittenberku ČČM 1897, str. 261.*

³⁾ *Zprávy o tom má Kašpar Dornavius ve spise Princeps iuventutis, hoc est de vita et morte ... Domini Alberti Joannis L. B. de Smirzic etc, (1619), str. 12. Životopis Dornaviův napsal A. d. Sellmann, Caspar Dornau, ein paedagogischer Neuerer im Anfang d. XVII. Jhrdt. Paedag. Magazin, Heft 118. Langensalza 1898.*

⁴⁾ *Johannis Filiczki de Filefalva, Carminum liber primus (Basilej 1614), str. 20–21; o stycích básníkůvých s Čechy mívám pověděti několik slov jinde. Výtisk básni Grasserových, vydaných až r. 1614, je v Bibliothèque Nationale v Paříži. Verš o Smiřickém zní: Jaroslaum alacrem calore Achillem vivaci variam instruis per artem ...*

pobýval se Smiřickým stále i v Basileji, poněvadž zdraví Jaroslavovo už tehdy nebylo asi příliš pevné. Mezi Smiřickým a Adamem Budovcem, studujícím v Basileji od července 1604 se dvěma vychovateli, Slezáky Šimonem Věžníkem a Janem Gebhardem, a s fámulem Kryštofem Flekem, původem z Čech, se rozvinulo přátelství, které je spojovalo po několik let, podobně jako jejich otce. Jaroslav Smiřický pokračoval rychle ve studiích a už v prosinci 1603 se odvážil vystoupiti veřejně. Jeho řeč *De concordia oratio, conscripta et in illustri Rauracorum Academia publice recitata IIX Eid. Decembr. MDCIII.* vyšla r. 1604. Jaroslav ji věnoval svému otci Zikmundovi. Adam Budovec se s počátku vzdělával ve vědách politických a rovněž vystoupil na akademické řečníště. Jeho přednáška *De quaestione politica an in eo, cui officium politicum committitur, aetas, genus, divitiae spectanda* byla vykonána v červnu 1605 a potom vytištěna s dedikací otce a pochvalnými veršiky Jaroslava Smiřického. Později se běh jejich studií poněkud rozdvajil. Adam Budovec se více obíral bohoslovím a r. 1606 si zvolil za předmět své druhé these otázku theologickou; promluvil tehdy *De signis seu notis infallibilibus, ex quibus unusquisque cognoscere potest, an sit permanens vere catholicae ecclesiae Dei membrum.*⁵⁾ Jaroslav Smiřický, jenž se měl jako nejstarší uvázati po otci v rozsáhlá zboží Smiřických, připravoval se dále na dráhu politickou a na služby dvorské. Jeho nová these zněla: *De consiliariis florilegium politicum.* Kdežto po Budovcově projevu není dnes stopy, rozprava Jaroslava Smiřického, na niž Adam Budovec napsal veršovanou pochvalu, byla vydána tiskem jako osmé číslo knížky *Speculi aulicarum atque politicarum observationum libelli octo*, a to v jejím čtvrtém vydání, které roku 1610 vytiskl Lazar Zetzner, knihkupec, tuším, v Kolíně nad Rýnem.⁶⁾

Druhá řeč Smiřického není rozsáhlá práce a v knížce drobného formátu nezašla více než 44 strany, nicméně zaslouží povšimnutí jako ukázka, jakého vzdělání nabyl člen mladé šlechtické generace. Dílo je vyšperkováno citáty z řeckých i římských klasiků a ovšem i ze soudobých spisovatelů, obírajících se podobnými tématy a svědčí o značné zběhlosti a sečtlosti Smiřického. Je věnováno výkladu o vlastnostech rádců, jimiž se má panovník obklopiti, vidí-li, že jeho síly a schopnosti nedostačují na pevné řízení státu. Z politických otázek, na něž se v knížce odpovídá, některé neměly jenom akademický ráz, nýbrž byly palčivé zejména v Čechách za vlády Rudolfovy. Větší část spisku se však obírá praktickými otázkami dvorské služby rad královských, u nichž není třeba tu prodlévati.

⁵⁾ *Truhlář, Rukověť k písemnictví humanistickému, str. 168—9.*

⁶⁾ *Výtisk v Britském Museu 522 a 12; tam jsou též dvě vydání z r. 1599 (Štrasburk a Wittenberk) a třetí z r. 1600 (Štrasburk). Knížka byla velmi oblíbená.*

V létě r. 1605 ukončil Jaroslav Smiřický studie v Basileji a dne 30. září 1605 se dal i s Dornaviem zapsati na universitu v Heidelberce.⁷⁾ Nepobyli tam dlouho. Už v zimě 1605—6 se počali obíratí myšlenkou na cestu do Itálie. Otec Jaroslavův nebránil tomuto plánu, avšak přál si, aby cestovali s Adamem Budovcem. I Václavu Budovci se myšlenka společné pouti líbila. Nešlo jenom o citové důvody. Budovec, horlivý člen Jednoty bratrské, viděl, že se Jaroslav jednou stane dědicem rozlehlých panství Smiřických a vlivnou osobou v zemi; přál si, aby se důvěrným stykem s Adamem utvrdil v reformované víře, v níž byl v Basileji vychováván, a potom po návratu posílil řady bratrské a ke kalvinství se klonící šlechty. Byl si také jist, že Dornavius a Jan Gebhardus, vychovatel Adamův, si svorně podají ruce a že budou dbáti o to, aby jejich svěřenci neutrpěli úhony, a také jinak podporovati jeho úmysly. Měl však námitky proti cíli cesty. Ve svém mládí sám procestoval Itálii, navštívil i Věčné město, a poznal nejenom krásy země, ale i nástrahy, které pod modrým italským nebem hrozily přichozím ze severu. Věděl, kolik krajanů se tam dalo oslniti zevním leskem katolických obřadů a chrámů a odcizilo se střizlivému náboženství otců; pamatoval, že jenom pravice Boží jej vytrhla z úkladů, které duším i tělům mladých cizinců strojily obyvatelky apeninského poloostrova. Pan Zikmund Smiřický, jenž také znal Itálii ze svých cest, poslechl varovného hlasu starého přítele a tak plán nebyl uskutečněn v původní podobě. Na jaře r. 1606 pustil se Adam Budovec z Basileje, nikoliv za Alpy, nýbrž domů. Cestou byl stižen neštovicemi a zůstal potom v Čechách. Otec se o něho strchoval a přál si raději, aby pobýval ve vlasti, staral se o hospodářství a včas se oženil. Jaroslav Smiřický vydal se potom na cestu sám s Dornaviem. Z Basileje se brali na jih, dotkli se Itálie a potom se obrátili do Francie. V únoru 1607 pobývali v Blois mezi Orleansem a Toursem, když už předtím spatřili Paříž. Z Francie se pak dali přes Kanál do Anglie, nedbajíce toho, že anglický vyslanec v Praze, Štěpán Lesieur upozorňoval Budovce na neklid, trvajíc v zemi od t. zv. prachového spiknutí r. 1605. O jejich pobytu v Anglii nemáme mnoho zpráv; projeli asi bez velkého zdržování Anglii a Skotskem. Nicméně ani tak neopomenuli seznámiti se s vynikajícími osobnostmi v zemi. Dornavius asi tehdy navázal styk s anglickým historikem Vilémem Camdenem, s nímž si později dopisoval, vzpomínaje společných rozhovorů. Je těžko myslitelné, že by ke Camdenovi nevedl svého svěřence. Z Anglie pospíšili do Holandska a odtud do Čech. V srpnu 1607 těšil se už Václav Budovec z přítomnosti a z rozhovorů s Jaroslavem a byl okouzlen jeho skromností, zbožností i střídmostí.

⁷⁾ *Toepke Die Matrikel d. Univ. Heidelberg II, 227 a Šimák, Studenti z Čech a Moravy atd. ČČM. 1905, str. 296.*

Cestami po Francii, Anglii, Holandsku a Německu nebyla zvědavost mladého Smiřického ukojena. Touha po Itálii nepohasla; také otec si přál, aby poznal dokonale dvorské mravy a proto se chystal poslati jej na dvě léta na knížecí dvory vlašské. Budovec jej opět zrazoval z tak dlouhého pobytu, nenamítaje nic proti kratší cestě, když se přesvědčil o pevnosti Jaroslavovy povahy.⁸⁾ Možná, že varovný hlas Budovcův opět sklonil vážky otcových úvah na zápornou stranu. Působily však i jiné důvody. Věrný strážce duchovního i tělesného zdraví Jaroslavova, Kašpar Dornavius se zatím nasytil cest po Evropě a překročiv třicátku, zatoužil po klidném rodinném životě ve Zhořelci. Vystoupil ze služeb Smiřických a počátkem ledna r. 1608 se oženil s Alžbětou Glychií z Milčic. Četní přátelé věnovali jim k sňatku svazek blahopřejných veršů *Casparis Dornavii et Elisabethae Glyciae sacrum nuptiale Gorlicii VII. Eid. Januarii A. MDCIIX amicorum votivo plausu honoratum*, který uspořádal a srdečnou předmluvou opatřil Konrád Rittershusius, profesor práva v Altdorfě, přítel Dornaviův i Jaroslava Smiřického, o němž je v předmluvě několik velmi lichotivých slov.⁹⁾ Do památníku napsal báseň i Jaroslav Smiřický i mnozí jiní Češi, s nimiž se Dornavius seznámil buď na cestách nebo za svého pobytu v Praze. Čteme tu báseň Adama Budovce, Bartoloměje Havlíka Srnce z Varvažova, Adama Zalužanského ze Zalužan, Jiřího Karolidesa z Karlšperka, Jana Kampána Vodňanského, Jana Jaroměřského z Čáslavě a Jakuba ml. Krupského z Německého Brodu, rektora školy čáslavské. Přátelské pouto mezi Smiřickými a Dornaviem se sňatkem nepřetrhlo.

Za nedlouho poté dopadla na Jaroslava Smiřického mnohem těžší rána než odchod vychovatelův. Dne 27. května 1608 odešel na věčnost jeho otec, zanechav po sobě vdovu a pět dětí, z nichž nejstarší byl právě Jaroslav. Jemu připadla tak hlavní starost o rodové panství — na dlouhý pobyt v Itálii nebylo nyní ani pomyslení. Také politické události v zemi žádaly si přítomnosti představitele mocného rodu. Václav Budovec i po smrti Zikmunda Smiřického držel ochrannou ruku nad Jaroslavem a uváděl jej pozvolna do politického života. V říjnu 1610 odebrali

⁸⁾ Viz o tom, co pověděno, Glücklichovo vydání Budovcovy korespondence na příslušných místech. Listy Dornaviovy Camdenovi jsou otištěny v publikaci Th. Smitha V. Cl. G. Camdeni et ill. virorum ad G. C. epistolae . . . z r. 1691.

⁹⁾ *Tua vero peregrinatio illustris fuit non solum a lumine litterarum, quod tecum circumferebas, quoque iras: sed etiam a comitatu illustris Baronis Dn. Jaroslai a Smiricz etc., qui tanta cum gloria vixit tecum et in tuo discipulatu, ut ambigam rem faceretis, plusne lucis a praeceptore discipulus talis, an a discipulo tali ac tanto praeceptor mutaretur: necnon plusne ille dignitatis afferet litteris a genere illustri, an acciperet a litteris et ad familiae splendorem adjungeret. Me quidem certe ipsius illustris benevolentiae significatio, quam praebuit saepicula ad me missis ingenii admirandi monumentis, mirifice aliquoties affecti ipsique devincit ad quaevis officia, quae a mediocritate nostra proficisci possunt.*

se oba na výzvu nejvyšších úředníků zemských do Třeboně a snažili se pohnouti Petra Voka z Rožmberka, aby půjčkou přispěl na vyplacení pasovského vojska. V té době byl Jaroslav už úplným sirotkem, neboť v březnu r. 1610 rozžehkala se se světem i jeho matka. Snad právě její skon urychlil Jaroslavovo rozhodnutí proměnit stav svobodný jako to téhož roku učinil i jeho druh Adam Budovec, splniv tak staré přání otcovo. Mladý Smiřický spojil své životní osudy s Annou Eliškou ze Zap. Jeho rodinné štěstí trvalo jenom několik měsíců. Dne 16. února 1611 neúprosná smrt, jež skosila tolik jeho předků, přetrhla náhle nit jeho života. Jaroslav Smiřický následoval na věčnost i otce i před necelým rokem zesnulou máti.

Ohromné dědictví Smiřických připadlo nyní nejmladšímu ze tří bratří, Albrechtu Janovi, za něhož je zatím spravoval poručník Albrecht Václav Smiřický z větve náchodské. Albrecht Václav měl tehdy něco přes dvacet let a patrně teprve před nedávnem se vrátil ze studií a cest. I on se vzdělával nejprve ve Zhořelci s Michalem Slavatou; když opouštěli gymnasium, věnoval jim jeden z profesorů Eliáš Kűchler knížku Παραινέσις ad discentem iuventutem scholae Gorlicensis. Jako před tím Jaroslav a později Albrecht Jan odešli oba do Heidelberku, kde byli zapsáni dne 8. října 1607 i se svými vychovateli.¹⁰⁾ I Albrecht Václav se těšil přízni souvěkých humanistických básníků, kteří se od něho jistě mohli nadíti štedré finanční podpory. Ještě za pobytu v Heidelberce r. 1608 věnoval mu falcký bibliotékař Gruterus Janus, užívající pseudonymu Ranutius Gherus, druhý svazek své sbírky *Delitiae CC Italarum poetarum huius superiorisque aevi illustrium*, jejíž první svazek byl připsan jinému českému šlechtici, vzdělávajícímu se rovněž v Heidelberce, Bohuchvalovi ml. Berkovi z Dubé a Lipé. V dedikaci Albrechtu Václavovi vzpomíná Ranutius Gherus jeho předčasně zesnulého otce Václava, i jiných členů rodu Smiřických, otce Jaroslavova Zikmunda a Jaroslava Smiřického, jenž se proslavil cestami do ciziny, účastí na válečných výpravách i službou na dvoře Maxmiliána II. a Rudolfa II., kde byl od r. 1570 dvorským maršálkem a od r. 1587 hofmistrem. Ranutius Gherus vyslovil přání, aby Albrecht Václav vstoupil do šlépějí svých předků a dovršil jejich slávu. S počátku se mohlo zdáti, že se přání lichotícího humanisty bude plnit. Albrecht Václav užil hodně cest a dobrodružství¹¹⁾ a po návratu do vlasti rozvíjel na svých statečích slibnou činnost, která mu získala hojně obliby ve straně pod obojí.

¹⁰⁾ Toepke l. c. 237, a Šimák l. c. 296.

¹¹⁾ Nemohl jsem bohužel nahlédnouti do Besídky zábavy a poučení 1882, č. 72, kde jsou popsána; srov. Zíbrt I., č. 18. 767. Jinak je možno říci o jeho cestách jenom, že byl 3. února 1609 i s Michalem Slavatou v Ženevě. Tehdy se zapsali do pamětní knihy, chované dnes v univ. knihovně ženevské. Smiřický tam napsal: *Nulla possessio, nulla vis auri plus quam virtus aestimanda est. Slavata pak: Justitia virtus omnium est, domina et regina virtutum. Smiřického provázel Mikuláš Theofilův z Greifswaldu, o němž ještě bude řeč.*

Avšak po čase se ukázalo, že ani on se neměl vymknouti tajemné sudbě, jež odvolávala se světa poslední Smiřické, když se přiblížili prahu mužných let.

Mládí studie Albrechta Jana, jehož poručníkem se r. 1611 stal Albrecht Václav, se velmi podobaly cestě, již šel po několik let jeho starší bratr Jaroslav i jeho poručník.¹²⁾ Vzdělání nejmladšího z trojice synů, jenž se narodil r. 1594, věnovali Smiřičtí snad ještě více péče, než výchově nejstaršího Jaroslava. Prvním jeho učitelem v domě otcovském byl Mikuláš Theofilův, jenž pečoval i o výchovu Albrechta Václava.¹³⁾ R. 1605, tedy ve věku jedenácti let, byl poslán Albrecht Jan do Zhořelce a pobyl tam až do r. 1611. Vzpomínky, které tam po sobě zanechal, byly příznivé. Dornavius, jenž se ho tam ujal po r. 1608, vzpomíná i jeho chování i dobrého prospěchu ve studiích. V paměti mu utkvěla zejména scéna z 19. ledna 1611, kdy byli vynikající hoši zvoleni k praktickému řečnickému výstupu, zobrazujícímu říšský sněm Maxmiliána I. v Řezně. Albrechtu Janovi byla přiřčena role prvního ze světských kurfirstů, krále českého a uherského, a jeho řeč upoutala pozornost přítomných obsahem i přednesem.

Za pobytu ve Zhořelci stihly Albrechta Jana obě těžké ztráty, otce i matky. Když se pak r. 1611 se světem rozloučil jeho nejstarší bratr, odebral se 17 letý Albrecht Jan na dobro domů, aby se porozhlédl po rozsáhlém dědictví. Byl však příliš mlád a nezkušený, aby je mohl spravovati a tak, když je vzal pod svůj dohled o tři léta starší Albrecht Václav, vydal se ještě v létě r. 1611 na vyšší studie do Heidelbergu. Dne 7. července tam byl zapsán i se svým vychovatelem a průvodcem Bedřichem Seideliem ze Zhořelce.¹⁴⁾ Do Heidelbergu nelákala jej a mnohé jiné české studenty jenom proslulá universita, nýbrž i dvůr kurfirstův a přísné kalvínské prostředí. Z profesorů heidelbergských nejvíce péče věnoval

¹²⁾ Za to, že můžeme zevrubně vypsati život Albrechta Jana, nejvíce vděčíme knížce *Kašpara Dornavia Princeps iuventutis, hoc est de vita et morte Illustris et Generosi Domini, Dn. Alberti Joannis, L. B. Smirzici atd., která vyšla v Hanově r. 1619 a byla věnována sestře Albrechtově Markétě Salomeně a jejímu choti Jindřichu Slavatovi (výtisk v Britském Museu). Cenná data též obsahuje řeč Jesseniouva, pronesená na universitě po Albrechtově smrti; výtah z ní otiskl *Friedel Pick* ve studii *Joh. Jessenius de Magna Lessen* (1926) str. 290 n. Podle pozn. 81 na straně 303 výtisk je v *Predigerseminar ve Wittenberce*. Na žádost o fotografii odpověděla správa knihovny lažonickým sdělením, že tam knížka není... O Jessenia a báseň *V. Klimenta Žebráckého Smiřičtias se opírá životopisný náčrt, který otiskl Jan Petr Lotichius ve IV. sv. své Bibliothecae poeticae atd. (Frankfurt 1625). Článek E. Lipnického Albrecht Jan Smirzycki (o Przegład Polski 1890, str. 203—229) líčí jenom účast Albrechtovu na českém poostání a o jeho mládí má velmi málo zpráv.**

¹³⁾ Není jasné, byl-li příbuzný právníka a po nějaký čas profesora hodaňské university, často zaměstnaného diplomatickými poselstvími na dvůr císařův, anglický a škotský, o němž píše *Jöcher, Gelehrtenlexikon IV., 1121—2*. Podle Dornavia umřel r. 1611.

¹⁴⁾ *Тоерке* l. c. 254 a *Šimák* l. c. 296.

Albrechtu Janovi proslulý klasik Gruterus Janus, jenž, jak pověděno, věnoval jednu ze svých sbírek Albrechtu Václavu Smiřickému a i o Jaroslavovi napsal několik lichotivých slov v předmluvě k svému vydání Tacita.¹⁵⁾ Albrechta Jana často brával do vévodské knihovny, kterou spravoval. Studie na universitě byly jenom částí programu výchovy dědice Smiřických panství. Stejně důležité bylo pozorování života na dvoře kurfiřta falckého, jenž za několik let měl dosednouti na český trůn. Albrecht Jan Smiřický nebyl tam sám: s ním, jakož i předtím a potom dleli v Heidelbergu i jiní mladí šlechtici buď z Jednoty bratrské, nebo z té části strany pod obojí, která měla sklon ke kalvínství, a doplňovali praktickými zkušenostmi a styky s vedoucími falckými státníky své teoretické vzdělání. Dornavius připomíná, že Albrecht Jan poznal Grunia, Plessena, Markvarta Frehera, Ludvíka Cameraria a j.

I rušný život ve falcké residenci za nějaký čas ztratil pro něho půvab a Albrecht Jan zatoužil po jiných zemích. Ačkoliv cestování bylo považováno za nutný doplněk školského vzdělání, nechybělo mezi příbuznými a přáteli těch, kdo se obávali, aby zdravý i duševní vývoj poslední zdravé ratolesti rodu Smiřických neutrpěla úhony v cizích krajích, a přáli si raději návratu do vlasti; nepochybně i tenkrát promluvil Budovec, stále ještě vzpomínající svých italských zkušeností. Avšak na konec převážila fatalistická nálada, že osudu nelze nikde uniknouti, a Albrecht Jan dostal svolení.

Jeho cesta po Evropě trvala dlouhou řadu měsíců a předčila obvyklé vyjíždky jeho druhů. Z Heidelbergu se bral přes Bádensko a Alsasy do Švýcar a navštívil patrně Basilej. Odtud zahrnul do Burgundska a vrátil se znovu na švýcarské území, do Ženevy. Tam se chvíli pozdržel a na podzim r. 1612 se pustil do Francie. První zastávkou tu byl Lyon. Odtamtud vedla cesta Albrechta Jana a jeho průvodce do Dauphiné a na jih Francie do Languedoku a Gaskoňska. Za Pyreneje, do katolických Španěl se však nepustili, nýbrž zamířili do Paříže, kamž dospěli patrně uprostřed zimy. V Paříži vyčkali jara, procestovali severovýchodní Francii a vydali se do Belgie, patrně z Artois. Tam nejprve upoutaly jejich pozornost hrady a města vévodství flanderského — tehdy asi spatřil Albrecht Jan mohutný hrad flanderských vévod v Gentu, pod nímž r. 1540 po boku Ferdinanda I. bojoval jeden z jeho předků, Jaroslav Smiřický. Z Flander odešli přes Brabantsko do Antverp, odtud do Holandska a posléze stanuli na břehu Severního moře.

¹⁵⁾ ... *talem de se excitat per Germaniam, per Galliam, per Britanniam, per Belgium, per Italiam famas, ut a nemine non prima licet iuventa haberetur inter doctos nobilissimus, inter nobiles doctissimus, inter utrosque summus.*

Pokoušení přeplaviti se na druhý břeh bylo těžko odolávati, zejména když počasí bylo k plavbě příznivé. Londýn byl jejich první zastávkou — dospěli tam patrně z Rotterdamu přes Gravesend. V hlavním městě země se nezdrželi dlouho; ještě v létě se vydali na cestu po Anglii a navštívili Cambridge i Oxford a prohlédli si mnohé památné hrady. Albrecht Jan byl by se rád vypravil i do Skotska a Írska, avšak tam byly nepokoje a bouřlivé moře nevěstilo příznivou plavbu. Smiřický dal na konec přednost návratu do Londýna, kde pobyl nyní déle než po prvé. Prohlížel město a často prodléval i na dvoře krále Jakuba I. a obdivoval se nejenom jeho horlivosti ve víře, nýbrž i vzdělání politickému. Okázalých slavností na počest Fridricha Falckého a dcery Jakubovy Alžběty, konaných r. 1613, arci nespáčil, avšak je zcela možné, že byl svědkem jejich uvítání v Holandsku, k němuž se sešly zástupy diváků z okolních zemí.

Na podzim r. 1613 opustil Smiřický na radu svých známých Londýn; byly patrně obavy, že mu podzimní počasí nebude sloužiti. I Albrecht Jan, jako jiní jeho příbuzní, byl zřejmě náchylný k chorobám plicním. Vrátil se tedy do Paříže, kde žil po celou zimu. V hlavním městě Francie čas plynul rychle. Valnou část dnů ztrávil Smiřický v míčovnách a šermírnách pařížských, zároveň však doplňoval své vzdělání stykem s francouzskými spisovateli a učiteli Jak. Aug. de Thou, teologem Petrem Moulinem, Janem Hofmanem, básníkem Janem Morellem a j. Ani v Paříži nemínil skončiti svou dlouhou pout Evropou; k zemím, jež procestoval, chtěl připojiti ještě Itálii, v níž v mládí pobyl i jeho otec a po níž tak vášnivě toužil jeho bratr Jaroslav. Jeho kroky však tentokrát nezdrželo varování Budovcovo, nýbrž truchlivá zvěst z domova. Sychravé jarní počasí rozhlovalo zdraví jeho poručníka Albrechta Václava tak, že neodolal zákeřnému útoku smrti a dne 24. dubna 1614 skonal. Slabomyslný bratr Jindřich Jiří nebyl arci s to uvázat se ve správu statků a tak na místo do Itálie, ujížděl Albrecht Jan překotně přes Německo domů.

Smrt Albrechta Václava naplnila zármutkem nejenom příbuzné, nýbrž i sjednocenou církev českou. Smiřický byl horlivý ve víře a staral se zejména o to, aby církevní řády zaváděné po majestátu v duchu české konfese, byly zachovávány na rozsáhlých panstvích Smiřických a to stejně na jeho statcích, jako na dědictví Albrechta Jana, jež zatím spravoval. Roku 1613 vydal zevrubné nařízení, jak by se kněží, správcové školní při službách církevních na panstvích jeho chovati měli, z něhož je patrné, že se snažil o to, aby církev česká byla udržována v jednotě věroučné a pevném řádu, jehož nedostatek v předchozích desetiletích oslaboval její postavení v zemi.¹⁶⁾ Není divu, že jeho smrti želely nejenom sbory na panství

¹⁶⁾ *Církevní řád otiskl Fr. Dvorský jako II. číslo Příspěvků k dějinám církevním v Čechách, Sborník Historický 1884, str. 23—31.*

Smiřických, nýbrž celá církev. S mnoha kazatelen v zemi byly proneseny smuteční řeči, které potom vyšly v Praze i s popisem pohřbu v objemné knížce *Processus, aneb vypsání slavného pohřbu dobré a vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Václava Smiřického z Smiřic atd.* Přátelé zesnulého vydali také knížku smutečních latinských básní a Václav Karyon složil a vytiskl *Dvě písně pohřební...¹⁷⁾* V květnu byl Albrecht Jan už doma a mohl se zúčastniti slavného pohřbu, jenž vyšel dne 4. června z domu Smiřických na Malé Straně; dne 8. června bylo pak tělo Albrechta Václava uloženo do hrobky ve velikém městském kostele náchodském.

Albrecht Jan byl po tříletém vzdálení ze země srdečně uvítán příbuznými i přáteli ve vlasti. K nim se přidružil i Kašpar Dornavius, jenž mu poslal ze Zhořelce spisek *Invidiae Encomium* s dedikací a srdečnou předmlouvou, datovanou dne 25. července 1614.¹⁸⁾ Smiřický rád přijal věnování a obdaril svého někdejšího učitele částkou 500 tolarů. V té době, kdy byla předmluva psána, přejímal Albrecht Jan své ohromné dědictví. Nebyl to úkon snadný a potrvál od 15. července do 3. srpna. Dva z úředníků Vavřinec Ondřej Poličský a Pavel Strádal vypsali okázalé přijetí, jehož se dostalo mladému pánovi, když se uvazoval v rodové statky. Kouřimský duchovní Adam Spacier pozdravil tutéž událost latinskou skladbou *Felix reditus et auspiciata inauguratio novi herois atd.*¹⁹⁾ Albrechtu Janovi však pobyt v Čechách nespědčil. Sotva se zotavil z překotné cesty a sotva uvedl své dědictví do pořádku, počal popouštěti uzdu své touze po dalších cestách a zejména po Itálii, kamž chtěl původně odjetí rovnou z Paříže. Správa panství byla svěřena spolehlivému Tobiáši Štefkovi z Koloděj,²⁰⁾ rodáku náchodskému, jenž už předtím sloužil předkům Albrechta Jana a získal si jejich plné důvěry; potom už nic nebránilo cestě za hranice země, kde mu všechno mohlo připomínati řadu předčasně zesnulých příbuzných a předků a sváděti k předtuchám konce, který vskutku byl vzdálen jenom několik málo let.

Albrecht Jan zamířil přímo do Itálie a jenom cestou se zdržel v některých jihoněmeckých městech, jichž předtím neviděl. Průvodcem na cestě mu byl básník Dom. Porsius, rodák frankfurtský. Porsius byl vzděláním právník, avšak po vzoru

¹⁷⁾ *Zíbrť IV., č. 2988 a I, 18767.*

¹⁸⁾ *Výtisk v Britském Museu; titul zní Caspari Dornavi Invidiae Encomium ad... Dn. Albertum Joannem Smirzicium L. B. a Smirzic; dedikace Q. D. B. V. Ill. et Generoso Dn. Dn. Alberto Joanni Smirzicio... felicem reditum ex peregrinatione Cermanica, Gallica, Scotto-Britannica, Belgica, felicissimum vitae diuturnae cursum precatus, hoc quaecunque adfectus et obsequii monumentum offerere. Dedic. Caspar Dornavius.*

¹⁹⁾ *Zíbrť I., 18766.*

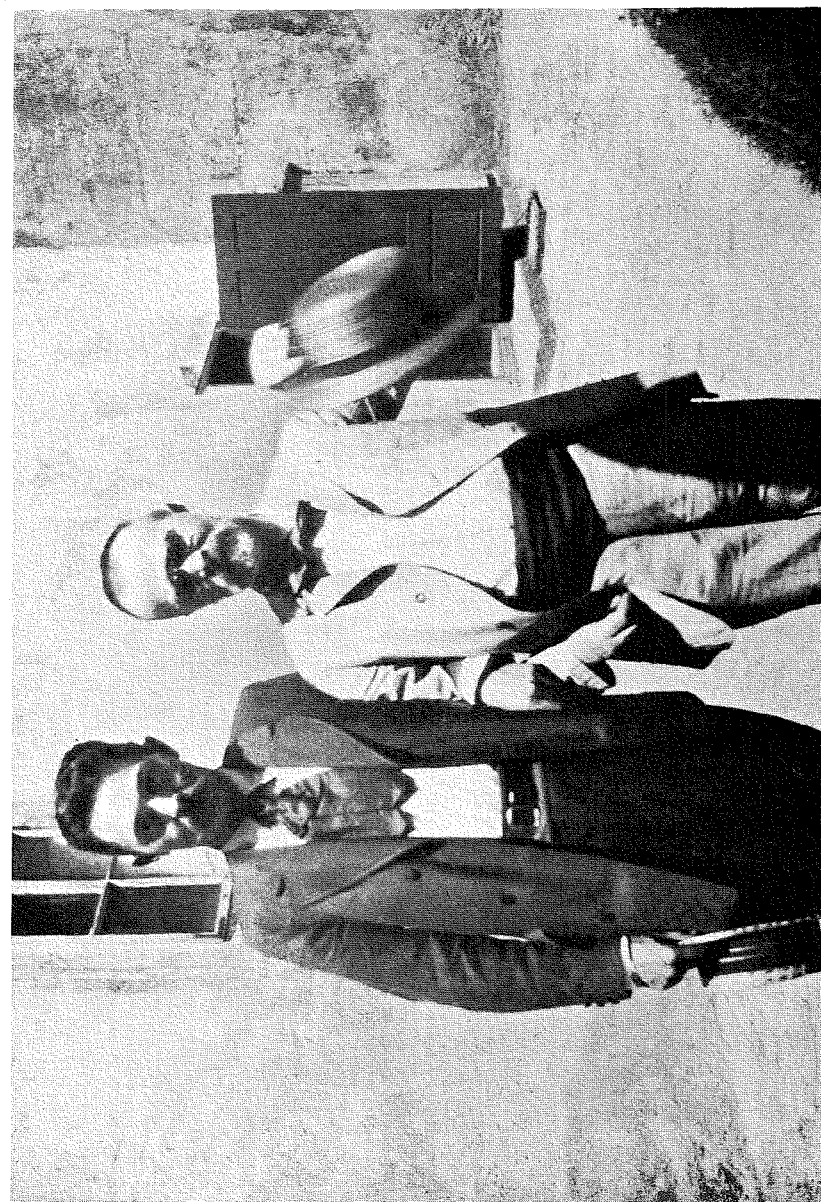
²⁰⁾ *Jireček, Rukověť k dějinám lit. české II., 262—3.*

svých příbuzných se obíral se zálibou humanistickým básnictvím. Později dosáhl vynikajícího postavení ve službách lantkraběte hessenského. Cestovní program Albrechta Jana byl pestrý; byla v něm zahrnuta všechna významná italská města: Řím i Benátky, Neapol i Florencie, Milán a Ferrara, Bologna a Janov a konečně Verona i Siena — v Sieně dleli ještě r. 1615.²¹⁾ Dojmy a zkušenosti byly neobyčejně bohaté. Smiřický byl bystrý a vnímavý a měl smysl pro krásu staveb v italských městech, veřejných či soukromých. Se zálibou se také pouštěl do horů s obyvatelstvem a pozoroval veřejný i rodinný život v Itálii. Protestanta a příštího politika zajímaly arci především církevní a politické poměry a pak školy a knihovny v bohatých italských městech. V Itálii se věnoval Albrecht Jan i literární činnosti a za Porsiova vedení skládal i básně.²²⁾ V cestování z místa na místo snadno uplynul rok a jejich program byl vyčerpán. Smiřický by se asi nebyl mnoho vzpíral cestě do Španěl, na jejichž hranici stanul za své cesty Francií, avšak na konec převážily praktické úvahy i únava z neustálého střídání dojmů, a tak se o Veliké noci r. 1616 vrátil domů. Jeho cesty byly ukončeny a nyní nastávala povinnost starati se o rodinná zboží i o veřejný život v zemi. Porsius však zůstal i nadále v jeho službách a Smiřický i ve vlasti pokračoval v klasických studiích i ve skládání básní. Z domácích básníků stál mu na blízku Václav Klement Žebrácký, jenž oslavil rod Smiřických veršovanou skladbou, opěvující slavné skutky předků Albrechta Jana.²³⁾ Za hranicemi, zejména v Německu, bylo jméno

²¹⁾ Kalista, *Češi v Sieně 1574–1646*, Č Č H. 1927, str. 123.

²²⁾ *Mluví o tom Dornavius l. c. str. 28; Lotichius ve svém životopisném náčrtu, l. c. str. 171. Oba se dovolávají svědectví Porsiova. V dedikaci Lotichiově Porsiovi psané r. 1628, která se čte na počátku IV. knihy jeho Bibliothecae poeticae, je toto zajímavé místo: „Inter alios pulcro exemplo fuit Generosissimus ille tuus Smirtzicius, Bohemiae nuper dynasta potentissimus, qui cultissimo ingenio et virtutibus tuis mirifice illectus Te tantum non dittonibus ac bonis suis amplissimis archipraefectum constituere, verum etiam ingenio suo, alioquin felicissimo, studiis atque animi bonis elegantioribus, ducem ac moderatorem eligere ac sequi unice decreverat... Sub his negotiis quantum Musis, mellitissimis illis puellis ac Deabus, quibus a teneris sacramentum feceras, tribueris, vel illud declarat, quod saltem non ipse per ocium Epigramma aliquod aut Elegiam etiam integram facili et divite vena deproperare, verum etiam Generosissimum florentissimumque Smirtzicium ad idem studii genus manu ceu magistra ducere eiusque ingenium alioquin fertilissimum scribendi carminis arte formare, excolere atque exercere studiose contenderis. Neque vero in cassum cecidit cultura isthaec. Tantum enim, Te duce, in litteris poeticis profecit florentissimus Dynasta, ut ἀποσχεδῖος et inter manum, ut aiunt, super quacunque facile incidente materia expeditum ac fere muneris omnibus absolutum, carmen exararet, ut melius etiam vix ipse quidem Naso aut Tibullus (absit dicto vanitas) elaborare potuisse videri queat. Neque vero imprudens aut inscius haec effutit. Sed specimina, inquam, ac reliquiae carminum Smirtzicianorum, quales ex liberali communicatione tua consecutus sum nuper, id ipsum clare laquantur, ex quibus velut ex unguibus leo, apparet veritas“.*

²³⁾ Václav Klement byl vychovatelem asi u Albrechta Václava Smiřického v l. 1613/14 a i potom, když měl jiné zaměstnání, stál Smiřickým blízko; jeho báseň vyšla až po smrti Albrechta Jana r. 1619.

Prof. Goll s prof. Pekařem na výletě (kol 1900).

Smiřického rovněž známo a nechybělo těch, kdo rádi spojili jeho jméno se svými literárními plody, vědouce, že je nemine štedrá odměna.²⁴⁾

Správu svých statků vedl v témže duchu jako jeho poručník Albrecht Václav. Upevňování církevních řádů podle české konfese a úprava soudního řízení ležely Albrechtu Janovi nejvíce na srdci. Studie na kalvínské universitě a delší pobyt v tom prostředí vedly jej právě směrem, k němuž ukazovala i rodinná tradice. Styky s význačnými šlechtici z Jednoty, Budovcem a Václavem Vilémem z Roupova podporovaly jeho sklon ke kalvínství. Když urovnal poměry na svých zbožích a pevně se v zemi usadil, počal se rozpomínati na radu, kterou mu dával Dornavius už r. 1614, když mu posílal *Invidiae Encomium*, a po něm snad i jiní, aby si vyhledal choť a nenesl sám tíhy, jež na něm, jako na jediném zdravém potomku Smiřických spočívala. Jeho volba padla na dceru Filipa Ludvíka, vévody hanavského, Emílii Elišku. V Čechách nechybělo těch, kdo neradi viděli chystaný sňatek a kdo by chtěli, aby jeden z nejmocnějších českých pánů raději nabídl svou ruku české šlechtičně a nerozmnožoval cizího živlu, vzrůstajícího se povážlivě už od desítiletí ve stavovské společnosti české. Avšak vrchu nabyli ti, kdo si přáli spojení rodu Smiřických s rodem vévod hanavských, proslulých přichylností k reformované víře a svázaných příbuzenskými pouty s mnoha panovnickými rodinami.

V předvečer Bílé hory sňatek Smiřického nebyl jenom soukromou věcí: měl sloužiti i politickým zájmům té části české šlechty, která už s habsburskými panovníky přestávala počítati. V pozadí stojí tu opět starý přítel rodiny Smiřických, Václav Budovec z Budova, důvěrný známý vévody Filipa Ludvíka, jenž tolikrát zasáhl do života synů svého starého přítele Zikmunda Smiřického a nyní nepochybně sprádal nitky nového svazku. Jeho vlivem byla cesta rychle urovnána, takže se zdálo, že za nedlouho budou vítati obyvatelé Smiřických vsí a městeček svou paní. Ještě r. 1617 došlo k zásnubám, které vzbudily ohlas i v Německu. Básník I. P. Lotichius, příbuzný Petra Lotichia, jehož básně Smiřický horlivě čítával, napsal v listopadu 1617 na počest snoubenců veršovanou skladbu *Hortulus Smirtzicianus bipartitus, in quo vere illustris et generosissimi domini, Dn. Alberti Joannis L. Baronis in Smirtzitz, domini Sckalae, Dymokurii, Nachodae, Kostelecii ad saltus Hercynios etc. sponsi virtutes pene incomporabiles, vivo tamquam in speculo per arbores, dein illustris et generosae nymphae Aemyliae Elizabethae, comitissae in Hanaw et Rhienec, dominae in Muntzberg etc., tum sponsae, cum*

²⁴⁾ Ve spise, který po smrti Smiřického vydala universita, jsou četné básně humanistických spisovatelů, domácích i cizích, kteří v cizině s ním měli styky už za jeho života. Viz Friedel Pick, l. c. str. 290.

animi tum corporis dotes representantur per herbas.²⁵⁾ Sňatku jako by už nestálo nic v cestě.

Než osud, jenž tolikrát dolehl drtivě na rodinu Smiřických, nedal na sebe ani nyní dlouho čekat. V Čechách dozrála nespokojenost s králem Matyášem a počala se měnit v činy. Albrecht Jan Smiřický stál v předních řadách těch, kdo začali a potom vedli odboj, a tak sňatek byl odročen, dokud se poměry v zemi nevyjasní. Budovec i jiní stavovští předáci potřebovali pomoci Smiřického, jenž se bez výhrad a rozpaků stavěl do proticísaršského tábora a rád nabízel své služby. V jeho domě na Malé Straně se konala dne 22. května r. 1618 památná porada o náhlém soudu nad místodržícími Martinicem a Slavatou. Podle Budovcovy výpovědi byla věc smluvena napřed mezi ním, Thurnem a Smiřickým a teprve později byli do plánu zasvěceni jiní — není však nepravděpodobné, že věc měla průběh jiný.²⁶⁾ S jinými náčelníky odboje zúčastnil se Smiřický i připravené exekuce; písař Fabricius, jenž neprozřetelně napomínal rozohněné pány k opatrnosti, okusil mladistvé síly Smiřického, než následoval ze zámeckého okna svých představených.²⁷⁾ Smiřický tak stál u kolébky českého povstání i dlouhé války, za níž úplně vyhasl jeho rod a obrovské rodinné jmění, pozvolna rozmnožované a zcelované, přešlo úplně do cizích rukou.

Účast Smiřického na přípravách odboje proti Matyášovi byla význačná; do popředí ho nesly nejenom jméno a rodový majetek, nýbrž opravdový zájem na stavovské věci. Byl tehdy teprve třiadvacetiletý, avšak svými cestami i důvěrným stykem s hlavními strůjci odboje nabyt dostatečné orientace politické. Vedle sestárlého Budovce i vedle někdejšího regenta panství smiřických a potom měšťana pražského Štefka z Koloděj a jiných zasedl Albrecht Jan Smiřický ve sboru třiceti direktorů, kteří měli spravovati zemi. Byl z nich asi nejmladší, avšak svým zápalem a svou ochotou k hmotné podpoře odboje mnohé převyšoval. Neváhal vypravit na svůj náklad svého hofmistra a rádce Dominika Porsia jako vyslance direktorů do Němec i do Nizozemí na panovnické dvory, aby tam vyložil smysl i cíle českého odboje. Jako Budovec a mnozí jiní z české šlechty nebyl ani Albrecht Jan pro polovičaté řešení pře s králem, nýbrž pro úplnou roztržku. Zraky této strany se obracely nejvíce na kurfiřtství falcký, odkudž doufali dosáti vydatné podpory v rozvíjejícím se zápase s císařem. Smiřickému se dostalo cti, že spolu s Václavem

²⁵⁾ *Tiskem vydána r. 1628 jako dodatek ke IV. svazku Lotichiovy Bibliothecae poeticae, str. 183–228; za básní následuje 9 epigramů na snoubence a 10 epigramů, napsaných dodatečně a věnovaných památce zesnulého Albrechta Jana.*

²⁶⁾ *Gindely Dějiny českého povstání I, 227 a Markus Stavovské apologie atd. ČČH. 1911, str. 200, p. 20.*

²⁷⁾ *Skála, Historie česká II, 136.*

z Roupova, Bohuslavem z Michalovic a Prokopem Dvořeckým z Olbramovic byl přítomen důvěrným poradám s vyslancem Bedřicha Falckého, hrabětem Albrechtem ze Solmsu v červenci r. 1618, které posílily odhodlání stavů k odboji.

Činnost Smiřického, již dodávala zvláštního zabarvení stále patrnější náchylnost k plicnímu neduhu i mladická ctižádost, neunikla pozornosti ani jeho přátel, ani protivníků. Za nedlouho se počaly šířiti zprávy, že jeho naděje se pnou výše a že nemá zůstatí jenom jedním z direktorů. Pro ty, kdo chtěli definitivní roztržce s Matyášem a Habsburky, stávala se naléhavou otázka, kdo po nich dosedne na český trůn. Nebylo jistě třeba míti obav, že nebude dosti kandidátů ze zahraničí. Zdá se však, že se napřed na nějakou chvíli vynořila kombinace zvoliti za krále domácího velmože a uniknouti těžkému výběru cizích kandidátů, jako se stalo v XV. stol. za Jiříka z Poděbrad. Albrecht Jan Smiřický by nebyl býval nevhodným kandidátem. Rodové jmění jej mocensky stavělo na přední místo v zemi, jeho věrnost evangelickému vyznání byla známa a mohl tudíž počítati s podporou bratrské šlechty i toho křídla strany pod obojí, které se chýlilo ke kalvínství. Chystaný sňatek s hanavskou princeznou jej měl nadto přivésti do příbuzenských svazků s mnoha panovnickými rody protestantskými a zvýšiti jeho společenské postavení. Václav Budovec by mu jistě nebyl odepřel podpory, kdyby se o kandidatuře vskutku vážně jednalo, a svým vlivem by snad získal i jiné. Není tedy divu, že se pověst, že Smiřický pomýšlí na královskou korunu, v Čechách vynořila a na chvíli udržovala.²⁸⁾

Na počátku podzimu r. 1618 se Smiřický rozhodl, že se sám vypraví do vojenského tábora za 1100 pěšáky, které před tím najal. Jeho druhové z direktoria dali svolení a tak opustil koncem září Prahu ve skvělém průvodu své družiny, oděné v bílou a červenou livrej. V ležení stýkal se Smiřický s oběma vůdci Thurnem a Hohenlohem a horlivě se seznamoval s válečným uměním. Život v táboře mu však nesvědčil a sychravé počasí říjnové a listopadové záhy počalo hubiti jeho tělo; Thurn i Hohenlohe radili k návratu do Prahy, možná i proto, že jim dychtivost nejmladšího z direktorů nebyla příliš po chuti. Vhodná příležitost se naskytila, když bylo třeba důvěrně informovati vévodu Arnošta Mansfelda, obléhajícího Plzeň, o tajných záměrech obou vojevůdců. Smiřický vzal na sebe rád tento úkol. Pospíšil do Prahy, kde jenom přenocoval a proměnil koně a ihned uháněl k Plzni. Byla to jeho poslední cesta z Prahy. Chvat, s jakým byla konána, byl osudný. Smiřickému se už za jízdy přitížilo a zakrátko potom bylo zhoubné dílo nepohody, přepínání sil a nepravdělného života ve vojenském ležení dovršeno. U Plzně se Albrecht Jan

²⁸⁾ *Zaznamenává ji Skála l. c. II, 185; dlužno poznamenati, že ani Jessenius, ani Dornavius ani Lotichius o ní nemají zmínky.*

tak roznemohl, že musil býti nakvap dovezen do svého domu na Malé Straně, z něhož před několika měsíci vyšel podnět k osudné defenestraci.

K loži nemocného byli povoláni čtyři věhlasní lékaři, avšak naděje na uzdravení se záhy proměnily v jistotu, že lidské umění není s to zvrátiti osudovou sudbu. Léky nepomáhaly a Smiřický se při plném vědomí počal chystati na dálnou pouť za svými předky a příbuznými. Povolán duchovní, který vyslechl jeho vyznání víry, posloužil mu Večeří Páně a ztrávil s ním poslední hodiny. Kromě něho dleli u dohasínajícího Smiřického přední z direktorů, Václav Vilém z Roupova, starý přítel otcův Václav Budovec, a snad i jiní, s nimiž Smiřický dlouho rozmlouval, nedbaje napominání, aby šetřil svých sil. Dne 18. listopadu 1618 o třetí hodině s půlnoci vydechl Albrecht Jan naposled.

Bolest nad jeho skolem nedolehla jenom na příbuzné a snoubenku, nýbrž na celou zemi i na hojně přátele za hranicemi. Zástupy se hrnuly do domu Smiřických, aby ještě naposled shlédly vystavené tělo, oděné svatebním rouchem. Na hlavě, která snad na chvíli snila i o svatováclavské koruně, spočíval rozmarinový věneček, ozdobený perlami, který poslala nevěsta i se zlatým řetězem a penízem, ozdobeným její podobiznou. Když dne 28. ledna 1619 bylo jeho tělo přenášeno z malostranského domu do rodinné hrobky v Kostelci nad Černými Lesy, byla účast tak veliká, že se smuteční průvod podobal pohřbu královskému. Nejenom příbuzní a druhové ze sboru direktorů kráčeli za rakví: i kurfiřt falcký byl zastoupen svým vyslancem Achácem z Donína a rodina hanavská dvořanem Peldenheimem. Pohřební řeč pronesl člen Jednoty a sjednocené konsistoře české Jan Cyrill Třebíčský, jenž potom 4. listopadu r. 1619 s Jiřím Dikastem postavil královskou korunu českou na hlavu Bedřicha Falckého. V Kostelci se rozloučil se zesnulým kouřimským duchovním Adam Spacier.²⁹⁾ Den před pohřbem, v neděli dne 27. ledna 1619, uspořádala smuteční slavnost i pražská universita, jež mnoho očekávala od přízně Smiřického. Smuteční řeč proslovil rektor Jan Jessenius. Jeho proslov i s básněmi přátel zesnulého byl potom vydán v knížce *Lessus vetustissimae Academiae Pragensis super obitu eheu immaturo* atd.³⁰⁾ Ani přátelé za hranicemi nezapomněli. Kašpar Dornavius napsal a v Hanavě vydal často vzpomenutou knížku *Princeps iuventutis*, věnovanou švakru Smiřického Jindřichu Slavatovi a Markétě Salomeně roz. Smiřické, v níž je zevrubně vylíčen běh Albrechtova života.

Smrtí Albrechta Jana nebyl konec pohromám, které stihaly Smiřické. Ze sourozenců zůstával na živu slabomyslný Jindřich Jiří, jenž arci nemohl převzít správu

²⁹⁾ Tituly kázání, jež byla vydána tiskem, jsou u Zírta, I, 18. 766.

³⁰⁾ Viz výše pozn. 12.

rodového jmění, a dvě sestry.³¹⁾ Mezi nimi se za nedlouho rozpoutal prudký zápas o dědictví, jenž jakoby měl dovršiti chmurnou hru osudu s rodinou Smiřických. Mladší ze sester, Markéta Salomena byla provdána za Jindřicha Slavatu, starší Eliška Kateřina byla už od r. 1608 vězněna na hradě Kumburku, protože se o ní proslýchalo, že měla milostný poměr s člověkem neurozeným. Po smrti Albrechta Jana měla ona větší právo k dědictví, než mladší Markéta Salomena, jíž se zastávali mnozí z direktorů, zejména pan Václav Vilém z Roupova. Vyhlídka na ohromné dědictví lákala Otu Jindřicha z Vartenberka; pomocí svých přátel vysvobodil Elišku Kateřinu z vězení na Kumburce, dal se s ní oddati a ihned začal přejímati Smiřická panství. Jičín přešel první do jeho rukou. Choť Markétin Jindřich Slavata přednesl věc direktorům, kteří předvolali Otu z Vartenberka před svůj soud. Ota neposlechl a dostavil se do Prahy teprve později na výzvu opětovanou králem Bedřichem Falckým. Není divu, že v Praze bylo na zákrok přátel Markéty Salomeny rozhodnuto v jeho neprospěch. Po rozsudku měli býti Jindřich Slavata a jeho choť uvedeni komisaři nejvyšších úředníků zemských ve zboží Smiřická. Komisaři zamířili dne 1. února 1620 nejprve do Jičína. Eliška Kateřina se však nemínila podrobiti výroku soudu a bránila se úporně ve svém sídle exekuci pomocí svých mušketýrů. Celý den trval zápas; když se schylovalo k večeru, zapálil některý z mušketýrů, zmožený pitím, skladiště prachu ve sklepe a část zámku vyletěla do povětří. Jindřich Slavata a mnozí členové komise zahynuli v troskách, řada osob byla popálena a zraněna. Elišku Kateřinu našli těžce zraněnou v ssutinách; skonala za nedlouho a byla pohřbena v polích za městem, poněvadž duchovní správce jičinský nechtěl dovoliti, aby byla pochována v kostele.³²⁾

Markéta Salomena se dlouho netěšila z ohromných zboží Smiřických, které její manžel zaplatil smrtí. Jak napsal Pavel Skála ze Zhoře, brzy měla zakusiti celá země horší záhuby, než jaká se stala v Jičíně. Nejen jediný dům, nejen jediné město, nýbrž celé království do gruntu kleslo a stavové pod obojí ne do povětří, ale mezi mnohé národy téměř všickni z vlasti rozplašeni a z ní vyvrženi byli.³³⁾ Mezi těmi, kdo hned po bitvě bělohorské prchali za hranice, byla i Markéta Salomena roz. Smiřická, která jako její bratr Albrecht Jan, věrně stála při odbojných stavech a r. 1620 byla pokaždé na blízku dvora i královských manželů. Za hranice ji však nedoprovázel Jiří z Náchoda, jenž se jí po ovdovění okázale

³¹⁾ O osudech posledních členů rodiny Smiřických píše *Dvorský Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621, str. 145 a n.* Viz též *Bílkovy Dějiny konfiskací na příslušném místě.*

³²⁾ Podle *Skály vypravuje o tom Sedláček, Hradý a zámky sv. V, 189 a n.*

³³⁾ *Skála l. c. II, 442.*

dvořil a pomýšlel na sňatek s ní, nýbrž jenom synáček Albrecht Jindřich Slavata a slabomyslný bratr Jindřich Jiří. S počátku dleli jako mnozí jiní emigranti ve Vratislavi, později, když tam nebylo bezpečno, prchli do Holandska, kde v Haagu sídlil zimní král i se svým dvorem. Přátelské pouto mezi královskou rodinou a poslední Smiřickou se ani ve vyhnanství nepřetrhlo. Markéta Salomena patřila do družiny české šlechty, která obklopovala českého krále. Někdy r. 1624 se zapsala do památníku jedné z dvorních dam královských, kněžny Langenbruckové.³⁴⁾ Zápis je český a stručný — ‚Bud' ve všem vůle Boží‘ — a vyjadřuje nejlépe resignovanou náladu šlechtických exulantů, která vane i z jiných zápisů v albu. Snad jediný z nich, Jáchym Slavata, její příbuzný, zachoval i v těžkých chvílích veselou mysl a tam, kde jiní psali zbožné věty a filosofické průpovědky, dovedl vepsati lehkomyšlné veršiky: ‚In Waffen und Liebe, ich micht stets übe. In Lieb und Waffen, will ich entschlafen‘, slušící dobře vojákově, jenž po léta doprovázel zimního krále a dokončil někde na bojišti. I jiný ze Slavatů, Michal, bratr Viléma Slavaty a druh Albrechta Václava Smiřického ze studií a cest, dlel v Holandsku a na blízku Markéty Salomeny. Dne 29. září 1623 se dal zapsati na universitu leydenskou; zároveň s ním byli zapsáni do alba universitního slabomyslný Jindřich Jiří Smiřický a šestiletý hošťaček Albrecht Jindřich Slavata, syn Markétin. Podle zápisu Michalova v albu kněžny Langenbruckové dleli v Leydenu ještě 2. srpna 1624. Albrecht Jindřich byl pak 9. září r. 1628 zapsán na universitu ve Franekeru s vychovatelem Jiřím Hugem a třemi svěřenci, z nichž dva byli Češi.³⁵⁾

Zatím se v Čechách rozhodovalo o jejich dědictví. O účasti Albrechta Jana Smiřického na českém povstání nemohlo býti pochyb; už 18. března 1621 byla jeho památka prokleta a za krátko nato, dne 26. dubna byly jeho statky zabaveny ve prospěch komory královské. R. 1623 byla pak i Markéta Salomena odsouzena k smrti a ke ztrátě statků. Majetek Smiřických by byl úplně propadl konfiskaci, kdyby oň neprojevil zájem příbuzný Smiřických Albrecht z Valdštejna. Příležitost byla vhodná, poněvadž o slabomyslném Jindřichovi Jiřím bylo těžko dokazovati, že se něčím proti císaři provinil. Valdštýn se prohlásil za jeho poručníka a snažil se zachrániti pro něho a ovšem i pro sebe z dědictví Smiřických, co jenom bylo možné. Věc nebyla snadná, ale Valdštejnovi se přece jenom podařilo r. 1622 vymoci na císaři podstatnou část rodového majetku Smiřických, jíž znamenitě rozhojnil své domény v severních Čechách.³⁶⁾ Podle kšaftu otcova měl býti Jindřich

³⁴⁾ Je v Britském Museu, v oddělení Egerton MSS. 1864.

³⁵⁾ Viz *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae a album univ. franekerské*, jež se dosud chová v rukopise v říšském archivu v Leeuwarden.

³⁶⁾ Podrobnosti jsou u Dvorského l. c. str. 156 a n.

Jiří chován a opatrován na Smiřických panstvích. Valdštýn se vskutku snažil, aby podmínce vyhověl a tím utvrdil své nároky. Dlouho však neměl zdaru, poněvadž Markéta Salomena se bránila. Teprve r. 1628 byl Jindřich Jiří přivezen z Hamburku; byl potom opatrován na Hrubé Skále až do r. 1630, kdy se rozloučil se světem. Z majetku Smiřických, který spojil se svými panstvími, se však ani Valdštejn dlouho netěšil; chebská katastrofa učinila konec jeho životu i moci a jeho ohromné jmění, zahrnující v sobě i někdejší zboží Smiřická, bylo rozchvaceno jeho protivníky a oblíbenci císařovými.

Ještě za života Valdštýnova dlela Markéta Salomena v Čechách a pokoušela se získati zpět svůj majetek. Bylo to za saského vpádu r. 1631—2; když však panování saské v Čechách brzo vzalo konec, opustila i ona zemi. Po druhé přišla do Čech s vojsky švédského generála Banéra r. 1639 a uvázala se zase jenom na krátko v držení rodových statků. R. 1645 dlela i v Kostelci nad Černými Lesy, avšak i tento třetí pobyt byl krátký. Vestfálský mír zavřel jí brány do vlasti nadobro a zmenšil její naděje na vrácení rodového jmění. Ani potom se sice nevzdala pokusů, avšak úspěchu právních zákroků se nedočkala. Umřela v padesátých letech XVII. století v cizině, neznámo kde. Její syn Albrecht Jindřich jí dlouho nepřežil. Jeho životní dráha byla nedlouhá, avšak bohatá. Záhy v mládí vstoupil do holandské armády a za války třicetileté bojoval po boku švédských vojsk v hodnosti rytmistra. Po ukončení vojen žil nějaký čas v Drážďanech a potom přesídlil do Hollandska na statky své choti. Tam zemřel r. 1656 v Brederodě. Jeho manželce podařilo se teprve po jeho smrti vymoci na Leopoldovi I. značnou částku peněz jako odškodné za zabavená zboží Smiřická, která byla tehdy už pevně v rukách jiných držitelů. S Albrechtem Jindřichem odumřela v cizině poslední ratolest jedné z nejmocnějších rodin českých, na jejímž jmění mnohý cizí rod založil svou budoucnost a své mocné postavení v zemi.

ZD. KALISTA

1644—1645

(Příspěvky z italských archivů k českým dějinám těchto let.)

České příběhy let 1644—1645 jsou plny epického vzruchu. Země stává se — po krátkém oddechu — znovu jevištěm válečných událostí a na její půdě — u Jankova — dochází k jedné z nejosudovějších bitev třicetileté války. Je přirozeno, že lomozivé a třeskuplné události válečné zastihují tu — na čas aspoň — skryté hlasy vnitřních dějin českých. Historik, který přistupuje k líčení těchto let, je strhován na jedné straně pestře barevným vírem vojenských pochodů, bitev a šarvátek, na druhé straně pak neslyší nežli pokřik a bědování, jež stálé útrapy válečné mění už od let v jakýsi těžko stupňovatelný doprovod českých dějin. Jak u Denise tak u Rezka — abychom jmenovali alespoň dva z význačnějších autorů, kteří se tímto údobím české historie obírali — převažují tyto vnější rysy českého života nad ostatním historickým materiálem.

Není ovšem pochyby, že české příběhy v letech 1644—1645 byly víc než pouhý řetězec vojenských událostí a víc než pouhý pláč oloupených. Jsou to osudová léta českého národa — ve vnitřním slova smyslu — a značí jaksi poslední dramatickou peripetii českých zápasů v době třicetileté války.

Máme-li pochopiti význam tohoto údobí našich dějin, je třeba arci odpoutati se poněkud pohledem od událostí, jež odehrávaly se na vlastní české půdě a povšimnouti si jednání, jež v roce 1644 počínají ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrücku mezi stranou habsburskou a stranou francouzsko-švédskou. Jednání ta vnáší do dlouhého a zvolna již únavou se zalévajícího zápasu třicetileté války nový neklid. Na všech stranách sbírají se síly k rozhodnému úderu, kterým by ještě v posledním okamžiku bylo možno vrhnouti nepřítele zpět a získati výhodnější posici pro počínající mírové konference. Naděje i nebezpečí rostou. — Přirozeně, že ohlas tohoto dramatického napětí zaléhá i do českých řad a to nejen mezi exulanty, ale i mezi českou šlechtou, která zůstala ve své vlasti. Kolísající jazýček evropské rovnováhy jako by upoutal na chvíli českou veřejnost obou táborů v napiaté očekávání: všichni cítí, že je to okamžik, rozhodující hluboce o národní budoucnosti.

Není arci úkolem této drobné práce, zachytiti dramatickou peripetii českých dějin v plném rozsahu. K tomu bude třeba ještě seskupiti velmi mnoho materiálu, který je dnes rozptýlen nejen v našich domácích archivech českých, nýbrž i v zahraničních archivech, jmenovitě, jak se zdá, v méně dostupných archivech švédských.

Moje studie přináší prozatím přehled toho, co jsem našel k historii těchto let v italských archivech, především ve fondech benátských a vatikánských.

Dispacci benátských vyslanců a zprávy papežských nunciů jsou, jak známo, z nejživějších politických záznamů XVI. a XVII. století.¹⁾ V našem případě není to však jen stará diplomatická tradice obou mocností, která dodává těmto zprávám jejich významu. Jak republika svatého Marka tak kurie měly na válečných událostech let 1644—45 a na počínajícím mírovém jednání svůj zvláštní zájem. Hrozící nebezpečí turecké, jemuž zejména Benátky blížily se čím dále tím neodvratněji, nutilo obě mocnosti, aby se pokusily o likvidaci dlouholetého zápasu, odehrávajícího se na evropském západě. Jen od sjednoceného křesťanstva mohla se napadená Itálie nadíti pomoci proti přesile sultánově. Diplomatická akce, kterou rozvinuly jak Benátky tak kurie, aby dosáhly svého cíle, měla dvojitý ráz. Zástupci obou mocností působili jednak přímo jako zprostředkovatelé v městech vestfálských, jednak nepřimo v jednotlivých hlavních městech států, zúčastněných na mírovém jednání.

Pro badatele, který se obírá českými dějinami let 1644—45, jsou přirozené z archivních fondů, vztahujících se k tomuto jednání, nejdůležitější ty, které mají nejblíže k našim událostem. Jsou to konkrétně zprávy, jež poslali vídeňský posel republiky benátské Giovanni Giustiniani a zástupce papežské stolice při dvoře Ferdinanda III., nuncius Camillo Melzi, svým vládám.

Giovanni Giustiniani byl již delší čas pověřen ve Vídni. Byl to, nemýlím-li se, jeden z nejlepších reprezentantů soudobé benátské diplomacie, člověk širokého rozhledu — a to jak v politice tak v denním životě — na hony vzdálený všem ilusím, plně konkrétní, při tom však neobyčejně obratný v jednání a s jakousi nevtíravou houževnatostí sledující svůj cíl. Jeho dlouholetý pobyt na vídeňském dvoře prohloubil jeho výtečné osobní vlastnosti bohatými zkušenostmi. Poznal tu lidi, naučil se je oceňovat a odvažovat. V jeho zprávách naleznete neobyčejně živé charakteristiky jednotlivých osobností z okolí Ferdinandova. — Mezi účastníky vídeňského dvorského života, kteří defilují při čtení Giustinianiových záznamů před našima očima, ozývá se přirozeně i řada českých jmen; jsou tu reprodukovány rozhovory s Martinicem, Slavatou a j. Prostřednictvím těchto svých přátel informoval se vyslanec bez pochyby o českých věcech. Jak uslyšíme ještě, chystal se sám r. 1645 k návštěvě království, chtěje se zúčastniti projektovaných koruno-

¹⁾ O významu diplomatické korespondence benátské a jedn. jejich edicích (pokud mají význam pro naše dějiny) pojednal jsem stručně v úvodu k drobné své práci „Zprávy benátského vyslance Niccola Sagreda z Čech z roku 1647—48“ v Čas. spol. přát. starož. čes. r. XXXVII. str. 185 sq. O papežské diplomacii (spec. ovšem XVI. stol.) pojednává u nás práce Stloukalova „Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku“ str. 63 sq.

vačních slavností v Praze. K návštěvě sice tehdy nedošlo — Giustiniani navštívil Prahu až roku 1646 — nicméně pozornost, kterou věnoval království a jeho otázkám, byla vždy dosti bdělou, zaznamenávajíc jak válečné události, které se na české půdě sběhly, tak ohlasy zbědovaných poměrů v zemi i konečně zvěsti z ovzduší mírových jednání, které se týkaly království. V Giustinianiho korespondenci s Benátkami z let 1644—45 cítíte zřetelně, jak otázka česká dorůstá své osudové výše, pronikajíc do popředí jak diplomatických dohovorů válečných stran tak diplomatického zájmu zprostředkovatelů.

Camillo Melzi, papežský nuncius na dvoře vídeňském, nemohl se v diplomatické zdatnosti z daleka rovnati vyslanci benátskému. Přišel do Vídně teprve nedávno, z jara 1644²⁾, a jeho posice byla s počátku ještě stížena tím, že celý dvůr v něm viděl především zástupce nenáviděných Barberinů. Melzi nejen že nepoznal za krátký čas své působnosti jednotlivé representanty dvorského okolí Ferdinandova tak jako Giustiniani, ale měl dokonce co bojovati s nedůvěrou svého nového okolí, kterou jen stěží přemáhal hojnými sliby. Jeho zprávy do Říma z let 1644—45 jsou však zajímavé aspoň potud, že zachycují zřejmě i druhý kořen zájmu, který měla kurie na výsledcích dlouholetého evropského zápasu jakožto hlava tehdejšího katolického světa. Melzi dovedl obratně hájiti zájmy katolicismu, ustupujícího před přesilou nových poměrů. Snažil se poctivě zachrániti alespoň to, co se svého stanoviska zachrániti mohl. Jeho zprávy — třebaže vzdáleným echem — tvoří pendant k bojovným plánům papežských nunciů při dvoře císařském z dob postupující protireformace. Nejsou to už vítězné fanfáry nástupu: čtete-li je, cítíte, jak hovoří z nich stísněná řeč defensivy, znesnadňované vždy novými a novými útoky a nejistotami. — Čech Melzi v letech 1644—5, tuším, ještě neznal: jeho návštěva v zemi, k níž mělo dojíti v době proponované korunovace Ferdinanda IV., selhala stejně jako návštěva Giustinianiho. Jsa teprve krátký čas ve Vídni, neměl ani těch osobních styků s dvorskou šlechtou českou, jako měl Giustiniani. Bohemica jeho zpráv jsou proto spíše podepřením „dispací“ benátského posla, doplňující je pouze svým bedlivějším zřetelem k otázkám náboženským, který jak řečeno, všeobecně charakterisuje tuto diplomatickou korespondenci.

Zprávy obou diplomatů italských Giustinianiho a Melziho (Benátky, Archivio di stato, Senato Secreta — Dispacce di Germania F. 88—91, Vatikán Nunc. Germ. 29, 39, 141 a 142) doplnil jsem jen nepatrně výpisky z bibliotéky Chigi, jež bylo mi umožněno opatřiti si laskavostí p. markýze Dra G. Incisy della Roc-

²⁾ Zpráva Giustinianiho z 11. VI. 1644 (II. zpráva psaná toho dne) zmiňuje se o tom, že nuncius přibyl do Víd. Nového Města a je očekáván na dvoře; zpráva z 2. VII. 1644 (IV.) konstatuje, že slavil ve středu 29. června svůj slavný vjezd do Vídně.

chetta a spl. min. Prof. Dra V. Kybala. K doplnění některých míst benátských depeší, uniknuvších mi při excerpcování v archivu benátském, použil jsem opisů „dispací“, které mi byly ochotně zapůjčeny z vídeňského býv. domácího, dvorního a státního archivu. Literaturu omezil jsem přirozeně na nejnútnejší, jsa si jist, že bych příliš hustými odkazy studii, která nechce býti než příspěvkem k dějinám osudného pro nás dvouletí třicetileté války, zbytečně zatěžoval. Pro mne osobně není tato práce než částí širšího studia, obírajícího se středoevropskou politikou kurie na sklonku třicetileté války, jehož počátky jsem vyznačil kdysi ve svém článku „Císař Ferdinand III. a papež Innocenc X. v prvých letech pontifikátu“ (ČČH. XXXIII. až XXXIV.) a věřím, že se k ní v tomto rámci ještě jednou vrátím.

*

Zprávy benátského vyslance Giustinianiho z Vídně z jara roku 1644 ukazují opět silnější vzplanutí válečných nadějí na straně habsburské. Zejména stoupení španělské strany na dvoře vídeňském zřejmě vystupují vždy bojovněji, snažíce se přesvědčiti svoje okolí o nutnosti pokračovat ve válce až do jejího vítězného skončení. Neodmítají sice přímo jednati o míru, neboť vědí dobře, v jaké nebezpečí by vystoupení proti mírové akci je nutně uvádělo vzhledem k všeobecné náladě veřejnosti, ale obcházejí tvrdošíjně tento předmět rozhovorů tvrzením, že na straně nepřátelské není opravdové vůle k míru. Auersperg, jeden z nejvýznačnějších příslušníků španělské frakce na dvoře vídeňském, naznačuje v rozhovoru Giustinianimu, že se očekávají nepokoje ve Francii: došly prý již zprávy o nepokojích v provincii Guienne, v jižní Francii, a v jiných územích — a postavení vlády pokládá se za tak otřesené, že nebude moci již dlouho ve válce pokračovat.³⁾

Jak se zdá, smýšlení španělské frakce konečně na vídeňském dvoře ovládlo — k čemuž cestu připravily mu arci i příznivé okolnosti, provázející osudy habsburské věci na východě, v Německu a t. zv. dědičných zemích rakouských. 14. května 1644 sděluje Giustiniani do Benátek, že dvorská válečná rada, prozkoumajví současný stav věcí, a shledavší tu oproti minulosti značné pokroky, usnesla se doporučiti císaři, aby co možná pozdržel mírová jednání a snažil se zatím vši silou pokračovati v započatých akcích vojenských. Usnesení vycházelo z předpokladu, že švédská strana v říši se vnitřně už dlouho neudrží. Jak naznačil vyslanci první důvěrník císařův hrabě Trautmansdorf — očekával se hlavně odpad lantkraběnky hessenské od Švédů.⁴⁾

³⁾ Zpráva Giustinianiho z 7. V. 1644.

⁴⁾ Zpráva Giustinianiho z 14. V. 1644.

V Münsteru marně usiloval papežský nuncius Chigi o to, aby prosadil příměří: „sotva jsem začal“ — píše v prosinci 1644 o tomto svém jednání při zahájení mírového kongresu kardinálu Panzirolovi — „hovořiti o tomto projektu tu s tím tu zase s oním, leč zpozoroval jsem, že každému je proti mysli jakožto nepřítel; císařští měli Švédy mimo Německo,⁵⁾ vojsko pohotově a byli v očekávání velkých událostí, Španělé mi řekli [přímo], že je jejich nepřítelem, kdo něco podobného proponuje, protože prý mají dosti sil, aby odolali každému útoku ve Flandrech i aby dobyli zase nazpět Katalonie a Portugall; Francouzi se zakotvili v úspěších, kterých získali . . .“⁶⁾

Situace císařských v říši — přes všechnu neschopnost generálů jako byl Gallas a p. se nepopíratelně zlepšila. Vystoupení Dánska v alianci s císařem přimělo Torstensonova k tažení na sever, čímž jak císaři tak jeho spojencům v jižním a středním Německu se znatelně ulehčilo. Švédské posice v dědičných zemích následkem odchodu Torstensonova byly silně ohroženy a očekávalo se, že se podaří v poměrně krátké době vypudit úplně švédské posádky, rozložené dosud po českých, moravských a slezských městech. Zpráva Giustinianiho z konce června 1644 zmiňuje se o přípravách k obležení Olomouce, k němuž se chystal Burian Lacek z Valdštejna.⁷⁾ „Věřt se“, uzavírá zpráva, „že města bude dobyto snadno a rychle“.

Po pádu Olomouce měl se císař odebrat do Prahy, aby byl blíž armádě a mírové konferenci — mělo-li by se v ní ovšem, jak významně Giustiniani podotýká, ještě dále pokračovati.⁸⁾

Mimo naději však situace se brzy zvrátila v neprospěch císařův. Neschopností Gallasovou ztraceny především příznivé podmínky, jichž dosáhli císařští vystoupením dánským v říši. Jeho nerozhodnost a váhavost nejenom že umožnily Torstensonovi vyhnouti se porážce, již mu spojená moc císařsko-dánská hrozila, ale nedovedly ani zabránit škodám, jež švédské vojsko natropilo na dánském území. Na císařském dvoře s největší trpkostí přijata zpráva, že Torstenson se konečně z Dánska hnul — ke Slezům a že Gallas jej nechal ujít bez újmy tváří v tvář

⁵⁾ Torstenson byl zaměstnán, jak hned dále uslyšíme, v Dánsku. Chigi ovšem mluví v nadsázce: úplně mimo říši Švédové nebyli. Torstensonova armáda měla tu řadu posádek, a některé sbory švédské pokračovaly zde dále ve svých operacích.

⁶⁾ Chigi Panzirolovi 8. prosince 1644. Vatik. archiv Paci 18.

⁷⁾ . . . il Co Vlasco di Vallestein ch'assistè al comando delle truppe che stanno nella Moravia s'è avvicinato ad Olmütz con 3^m huomini la maggior parte paesani et cinta la Piazza travaglia con tutte le prove per ricuperanza all' obbedienza di S. M. . . . (Zpráva Giustinianiho z 30. června 1644. III.)

⁸⁾ Pokrač. předchozí zprávy: „ . . . si confida facile et presto l'acquisto dopo il quale si parla che Cesare passerà a Praga per trovarsi più vicino a gli eserciti et al negotio ancora se continueranno li trattati di Munster . . .“

vojsku, které rozhodně mělo převahu, jsou situovány daleko výhodněji, než nepřítel a jsou nad to posílány pomocnými sbory.⁹⁾

Závažnější nebezpečí však než neschopnost Gallasova a nový postup Torstensonův znamenaly pro věc císařskou události uherské, jmenovitě neklid, který znovu se začal objevovat u nedávného spojence francouzsko-švédského knížete sedmihradského Jiřího Rákóczy. Rákóczy, který v době, kdy Švédové byli nuceni přenést svoje válečné pole do severního Německa, tvářil se dosti smířlivě a nebyl neochoten patrně k smíru, na zprávu o návratu Torstensonově a jeho pronikání ke Slezsku opět začal se vyhýbat dalšímu jednání. Zpráva Giustinianiho z 10. září 1644 zaznamenává všeobecné obavy dvora, že Sedmihrady, jakmile se dovědí o dalším postupu Švédů, úplně přeruší mírovou akci.¹⁰⁾

Nebezpečí, hrozící císařské věci z Uher bylo tím větší a závažnější, že se v něm ozývala současně i *hrozba tureckého vystoupení* v evropském konfliktu. Někdy počátkem září 1644 měl Giustiniani rozmluvu s Maxmilianem Trautmansdorffem a Trautmansdorf se mu nikterak netajil vážnou situací, v níž se habsburské země ocitají vzhledem k nejistému chování Turecka. V tajné radě prý se o této věci hovořilo a bylo konstatováno, že v případě, že by se Turci chopili zbraně ve spojení s Francií a Švédskem, nebudou moci t. zv. dědičné země spojenému útoku vzdorovat. Trautmansdorf naznačil, že za podobných okolností se počítá na straně císařské na pomoc z Itálie: jak Benátky tak papež i konečně ostatní italská knížata nemohla by ve vlastním zájmu připustit tak hlubokého porušení mocenské rovnováhy v Evropě, jehož nebezpečí nad to bylo by zvyšováno sesílením tureckého vlivu v Uhrách a novým tlakem Osmanů na západ.¹¹⁾

I na západě se situace císařských a jejich spojenců Španělů však znatelně tou dobou již zkalila. Příčinou toho byly úspěchy Francouzů v Porýní, jež vyvolávaly u knížat porýnských — jmenovitě pak u obou duchovních kurfirstů, spojenců císařských, arcibiskupa mohučského a kolínského — značné obavy a jakousi stísněnost. — Ve Vídni mluvilo se velmi zřetelně o odklonu těchto drobných mocností od věci habsburské.¹²⁾ Přirozeně, že podobné pověsti nemohly nikterak přispěti k pozdvižení bojovné nálady v okolí Ferdinandově.

V Cařihradě zatím vyjednával s Turky nově vyslaný císařský vyslanec Heř-

⁹⁾ Zpráva Giustinianiho z 10. září 1644 (II.)

¹⁰⁾ Císař, jak zpráva dodává, hned vypravil zvláštního kurýra do Cařihradu, aby o tom podal zprávu tamnímu vyslanci.

¹¹⁾ Zpráva Giustinianiho z 3. září 1644. (I.)

¹²⁾ Zpráva Giustinianiho z 24. září 1644. (I.)

man Černín z Chudenic.¹³⁾ Naděje vídeňského dvora, skládané v tuto ambassádu, nebyly však dosti pevné. Se strany turecké sice docházely zvěsti velmi vlídné, věstící úspěch poselství Černínova — ale na druhé straně rostla i podezření: chování Rákóczyho nasvědčovalo tomu, že kníže nikterak nehodlá se vzdáti svých válečných plánů — a přes všechna ujišťování paši budínského, že sultán nedovolí tomuto svému vasalovi účastniti se válečně na straně protihabsburské — nevěřilo se, že by tak činil bez vědomí Porty. Zbrojení turecké, jehož účel byl přísně tajen, jen zvyšovalo nejistotu o smýšlení a zámyslech osmanských. Charakteristická pro situaci, jaká byla v této době na vídeňském dvoře, byla nápadná vlídnost, s níž byl traktován vyslanec benátský. Snad bylo v tom kus jakési temné politiky, jejímž účelem bylo, odstranit na straně benátské veškerou podezření vzhledem k Černínovu jednání v Cařihradě — zdá se však, že příčinu této změny dlužno hledati především v politickém kalkulu, který, jak jsme shora slyšeli, byl Trautmansdorf počátkem září r. 1644 naznačil Giustinianimu a který počítal s eventuelní pomocí Benátek a Itálie vůbec v případě tureckého útoku. Vyslanec benátský byl v této době zván i k intimním slavnostem dvorským, k nimž dotud míval přístup pouze vyslanec španělský.¹⁴⁾

Nebezpečná situace, v níž věc císařská vždy hlouběji zabředala, vyvolala na dvoře vídeňském konečně zřejmou nervositu a neklid. Počátkem října 1644 počíná se ve Vídni mluvit o tom, že císař se odebere do Lince, aby odtud mohl snáze čeliti nesnázím, jež přivodil postup Francouzů na Rýně. Z Lince, jak se proslýchalo, měl se císař odebrati do Prahy nebo do nějakého jiného příhodného místa, odkud by mohl jednak úspěšněji pozorovati události a operace válečné, jednak přihlížeti mírovému jednání, jež se před půl rokem bylo započalo v městech vestfálských.¹⁵⁾

Mírové jednání mělo arci nyní pro Ferdinanda a jeho země daleko větší význam nežli před půl rokem. Situace nutila císařské, aby se snažili co možná je upíšíti a dosáhnout ještě včas míru — než eventuelně vynořením se hrozivé moci

¹³⁾ O ambassádě Černínově do Cařihradu r. 1644 pojednává vlastní denník Heřmana Černína z doby jeho poselství, vydaný Fr. Tischerem v práci „Heřman Černín z Chudenic“ (Praha 1907). Jinak podrobnou bibliografii literatury, vztahující se k této důležité diplomatičké misi Černínově viz u Zibrta (Bibliografie české historie I. č. 8017 a V. č. 15313). K zprávám Giustinianiho, jež se dotýkají poselství Černínova a jsou důležitá pro poznání poměrů Benátek k této záchranné akci domu rakouského, se vrátím ještě ve zvláštním článku.

¹⁴⁾ O těchto kurtoasiích zmiňuje se Giustiniani 16. července 1644. (II.)

¹⁵⁾ „... Li progressi dell' armi Francesi al tratto del Rheno hanno persuaso S. M. a più non differire di portarsi nella città di Linz con tutta la Corte a disegno di transferirsi poscia per qualche mese a Praga ovvero in altro luoco dove riputerà più utile per assistere all' emergenze dell' armi et a quelle del negotio ugualmente...“ (Zpráva Giustinianiho z 8. října 1644 I.)

turecké budou naděje jejich úplně zmařeny. Císař dal rozkaz vyjednavacům, aby se, pokud možná, nezdržovali ve sporu o plné moci, který byl zatím zauzčil celé mírové jednání, a hleděli dostat se kupředu ve vlastní materii.¹⁶⁾ Ovšem překonati překážky, jež stanuly v cestě mírové konferenci vestfálské, nebylo tak docela snadno. Nehledě k právě zmíněným formálním rozporům, jejichž nutnost byla jen této době plně srozumitelná¹⁷⁾ — byly tu i jiné závažnější příčiny, proč jednání jak v Münsteru tak v Osnabrücku nemohla se pohnouti kupředu. Na jedné straně Francouzi, Švédové a jejich spojenci, vidouce, že situace jejich den ode dne se plní novými nadějemi, zatím co posice strany habsburské zřejmě se sesouvala, zdržovali pod různými záminkami průběh dohovorů — na druhé straně zase Španělé, kteří za daného stavu věcí nemohli si činiti o eventuelním míru žádných ilusí, snažili se, seč byli, aby uzavření jeho zmařili nebo alespoň oddálili. Císař, jednak zdržován diplomacií katolického krále, jednak tísněn situací čím dále tím neodvratněji naň naléhající a hrozivým nátlakem svých říšských spojenců, dlouho váhal. Španělé s úzkostí pozorovali každý jeho krok: vši moci snažili se zejména zabrániti schůzce Ferdinandově s Maxmilianem Bavorským, jedním z nejhorlivějších propagatorů míru na straně říšských spojenců Ferdinandových, k níž mělo dojiti koncem roku 1644, nabízejíce císaři značné sumy peněz, jen aby jej vytrhli z nebezpečného kruhu bavorského „défaitismu“.¹⁸⁾

I na straně císařské však byly vážné důvody, které poněkud brzdily její snahy, dosáhnouti co možná rychle míru s Švédskem, Francií a jejich spojenci. Byla to především silná nejistota v očekávání, jaké budou mírové podmínky nepřátel, kam až půjdou jejich požadavky a co z nich eventuelně budou ochotni koncedovat. Nebezcísně začala se ozývat v mírovém jednání otázka česká — a pohnouti touto otázkou znamenalo dotknouti se nejcitlivějšího místa habsburské politiky v době třicetileté války — jediné dosud vážné neohrožené posice, kterou byl tento rod získal v průběhu dlouholeté války.

Horšící se situace válečná přiměla Ferdinanda III. svolati znovu český sněm: byl to již druhý sněm roku 1644 — a bylo lze očekávati, že nové požadavky, vznesené na stavy, nebudou těmito přijaty příliš vlídně, neboť již jarní sněm téhož léta si ostře stěžoval, že nemírnými náklady válečnými „toto dědičné JM království . . . ne k zlepšení, nýbrž k většímu ztenčení přivedeno

¹⁶⁾ Rozhodnutí to sdělil Giustinianimu Trautmansdorf v jednom rozhovoru (Zpráva Giustinianiho z 8. října 1644. II.)

¹⁷⁾ Všechny zprávy, jež byly mými prameny, Giustiniani, Melzi, Chigt a j. se o nich zmiňují. Třebaže však jsou tyto spory dobově velmi zajímavé, nezdržuji se u nich, ježto vyběhají z rámce mého tematu.

¹⁸⁾ Zpráva Giustinianiho z 15. října 1644 (I.)

jest.¹⁹⁾ Leč obavy, provádějící na dvoře svolání českého (a současně moravského) sněmu²⁰⁾ netýkaly se patrně jen finančních otázek, jež měly v těchto shromážděních býti přetřásány, nýbrž i problémů par excellence politických.

Jak známo, valná část české šlechty, která zůstala jinak věrna Ferdinandovi II., postavila se nesmířitelně proti thesi, uplatňované v uvozovacím patentu „Obnoveného zřízení zemského“ z 10. května 1627, že totiž odboj proti zvolenému králi dál se „in forma universitatis“ — zastávajíc stanovisko, že rebelie byla dílem jen jedné strany v zemi a že je proto nejvýš nespravedливо, trestati celé království odnětím jeho privilegií.²¹⁾ Na Moravě Zdeněk hrabě Žampach na Hodoníně protestoval r. 1627 velmi ostře proti tomu, aby on, šlechtic, který „hrdlo, statek i všechno jmění své pro JMCou vynaložil a nic toho, co by k ourážce JMCé a slavnému domu Rakouskému též přisaze a poctivosti... bylo, nikdy nepřičinil... měl o svobody a práva svá starobylá bez viny přijíti a pokutován býti“.²²⁾ A sněm markrabství ozval se ještě před několika lety (1637) ve zvláštním memoriálu, podaném císaři a nadepsaném výmluvně „Dubia“, v němž snažil se vyložit císaři svoje pochybnosti o jednotlivých kusech „Obnoveného zřízení zemského“, pokud se nesrovnávaly se starým zřízením zemským, a vycházejí z myšlenky, vyslovené před desíti lety právě citovaným protestem Žampachovým, žádal nápravu: návrat k starým poměrům, k bývalým svobodám a k dřívější ústavě zemské.²³⁾

Veškeré pokusy o zvrácení „Obnoveného zřízení zemského“ byly však ve Vídni odmítány dotud se svrchovanou nelibostí. Drobný ústupek Cechům r. 1640, povolující, že stavové, vyřídívše královskou proposici, mohou se raditi o menších věcech, jež by se nedotýkaly osoby a práv královských (dotud měli jen právo raditi se o proposici královské) — byl věru lehkým vykoupením všech těch stesků a volání po opravě křivd, způsobených „Obnoveným zřízením zemským“, jež se ozývaly jak na straně české tak na straně moravské. Leč situace, jaká se utvářela pro stranu císařskou ve válce třicetileté na sklonku roku 1644, nutila dvůr přemýšlet o přáních stavů obou zemí — a zejména ovšem království českého —

¹⁹⁾ „Tito artikulóvé na sněmu obecném, kterjž držán byl na hradě pražském létha Panie 1644 v auterj po památce Sv. Marka Evangelisty Pánie to jest 26 dne měsíce dubna a zavřen téhož léta v auterj po neděli Exaudi to jest 10 dne měsíce máje... ode všech čtyř stavův království českého svoleni jsou.“ (Rukopis v zemském archivu českém v Praze.)

²⁰⁾ O obojím zmiňuje se zpráva Giustinianiho z 1. října 1644. I.

²¹⁾ Toto stanovisko uplatňovala zejména t. zv. zemská rada ve svém memoriálu z 14. prosince 1624, otiš. v práci H. Tomana „Schicksale des böhmischen Staatsrechtes in den Jahren 1620 bis 1627“ (1870) str. 46—53. Sr. též J. Kalousek: „České státní právo“ (1892) str. 420 sq.

²²⁾ Protest Žampachův je otiščen u Kalouska „Čes. st. právo“ str. 602—3.

²³⁾ Sr. Kalousek „České státní právo“ str. 458—9.

vážněji a hlouběji než dříve. V městech vestfálských začínalo se mluviti o amnestii, již mělo se se strany císařské dostati všem rebelům od r. 1618 a tím ovšem otázka obnovy starých privilegií českých posunovala se znovu kupředu, jsouc podepřena tentokráte mocnějšími argumenty síly, než bylo tomu v poddaných žádostech stavů a jejich representantů.

Bohužel máme příliš málo zpráv o tomto sněmování na hradě pražském, zahájeném „ve čtvrtek po památce svatého Martina, to jest 17. dne měsíce listopadu“ a zavřeném „téhož léta v auterj v vigilii S^o Tomáše Apoštola Pánie, to jest dne 20. měsíce prasince“²⁴⁾ — a jeho jednání zůstanou nám temnými snad i později, až bude shromážděno kolem něho větší množství dokladového materiálu, než máme dnes v rukou. Není pochyby totiž, že většina jednání dala se za kulíсами, s vyloučením širší veřejnosti a mimo doslech i věkům budoucím. Charakteristická pro celé shromáždění jsou však, tuším, alespoň jména těch, jež sněm zvolil jakožto relatory svých usnesení ke dskám zemským: Nehledíme-li k stavu duchovnímu, v němž objevují se vesměs jména cizí, jsou to povětšinou — a to jak mezi panstvem tak mezi rytířstvem — příslušníci staré české šlechty. Jen poslední dvě osoby mezi relatory stavu rytířského — Jan Hubryk z Kamersdorfu a Jan Bonaventura Papacon (Papazon) z Klarsteyna — jsou zřejmě původu nečeského. V čele panstva stojí Hendrych Libštejnský z Kolovrat — týž pan Hendrych, který roku 1625 spolu s Jaroslavem Bořitou z Martinic a Humprechtem Černíkem účastnil se horlivě boje o zachování dosavadní ústavy české²⁵⁾ a za ním následují Sezima z Vrtby, Bern. Ign. Bořita z Martinic, Jan Hartvig z Nostic, Hen. Volf Berka z Dubé, Jan Oktavián z Vchynic, Hendrych Vilém Slavata, Ferd. Libštejnský z Kolovrat, Vilém Krakovský z Kolovrat, Václav starší Vratislav z Mitrovic, Václ. Jiří Holický ze Šternberka, Zdeněk z Valdštýna, Václav Michna z Vacinova, Frant. Vil. z Talmberka, Fr. Přibík z Oujezda, Aleš Vratislav z Mitrovic, P. J. Kokořovec z Kokořova, Václav mladší Vratislav z Mitrovic a Jar. Kryštof Krakovský z Kolovrat. To všechno jsou rodiny, jež v době Bílé hory stály na straně Ferdinandově, zástupci oné loyální šlechty, která vším právem si stěžovala, že byla potrestána spolu s rebely. A stejně mezi rytířstvem setkáváme se s erby, jichž účast na povstání r. 1618 byla minimální nebo vůbec žádná, jako byli Skuhrovští ze Skuhrova, Kořenští z Terešova, Klenovští z Klenového, Vítové ze Rzávého, a j. Je to rytířstvo, jehož hlasem v jednáních o „Obnovené zřízení zemské“ byl, tuším, pan Humprecht Černín z Chudenic.

²⁴⁾ Artikuly sněmovní nacházejí se v rukopisu v zem. archivu v Praze.

²⁵⁾ Sr. Kalousek „České státní právo“ str. 430.

Náladu, která obklopovala zasedání sněmu českého v zimě r. 1644, tlumočí zřetelně listy paní Sylvie Kateřiny Černínové z Chudenic psané v této době jejímu manželovi Heřmanu Černínovi do Cařihradu.²⁶⁾ Dopisů těch povšiml si už kdysi Pekař ve své „Knize o Kosti“.²⁷⁾ Zařazením v dobovou souvislost získají však citáty jejich značně na své výraznosti. Listy hraběnčiny jsou plny prudkých nájezdů proti „vyvoleným lidem“ t. j. proti dvorské aristokracii, která plně zaujala místa u kormidel. Paní Sylvie Kateřina s trpkostí konstatuje, jak česká šlechta, odstrčená a odkázaná na svoje hospodářské starosti, upadá v lesku své cti. „V Čechách ničemu přijíti nedají, dokud ta pokuta nás nemine,“ píše vyčítavě v jednom svém psaní.²⁸⁾ — A tento pokořující pocit bezmoci spočíval patrně nejen na hrdé Černínce, ale na většině tehdejší mimodvorské české šlechty.

Není divu, že za takových okolností vzrůstala se v okolí císařově značná nervosita. Znovu — tentokrát naplněn konkrétnějším cílem — procitl projekt odebrat se do Prahy, o němž jsme slyšeli shora. Začalo se uvažovat o tom, neměl-li by císař sám zasáhnout do českých věcí a svým osobním vystoupením odvrátit nebezpečí, jež hrozilo dynastii uvnitř království. „Nejzávažnější příčina, která nutí JMC k tomu, aby se odebrala do Prahy — píše 12. listopadu 1644, krátce před zahájením českého sněmu vyslanec Giustiniani dóžeti — je přání zajistit onu korunu malému arcivévodovi svému synu, tak aby jeho přijetím co zákonného nástupce v království se strany oněch národů byly zmařeny praktiky těch, kteří uprostřed událostí válečných a mírových jednání snaží se znovu získati vlasti starou její privilej svobodné volby královské, v čemž setkávají se otevřeně nejen poddaní nespokojení, ale i ti, kdož, bohatě císařem obdařeni, vydávají se [jinak] za nejoddanější obránce jeho velikosti...“²⁹⁾

Bohužel, v dalších zprávách Giustinianiho, jenž, zůstav po odjezdu císařově do Lince ve Vídni, ztratil jaksi bezprostřední spojení s dvorem a tak také patrně i mnoho zpráv o politických událostech, traticích se v zákulisí dvorských porad — stopy ve směru naznačeném právě citovanou zajímavou zprávou z 12. listopadu

²⁶⁾ *Vydal je Fr. Tischer ve Věst. král. čes. spol. nauk. 1908 III. („Dopisy Sylvie hrab. Černínové rozené Caretto-Millesimovy s choťem jejím Heřmanem hrab. Černínem z Chudenic z let 1635—1651.“)*

²⁷⁾ *Knihy o Kosti I. str. 140.*

²⁸⁾ „Dopisy Sylvie hrab. Černínové“ str. 66. Dopis je dán 5. ledna 1645, těsně po uzavření sněmu.

²⁹⁾ „... Il motivo più efficace che persuade S. M. a condursi in Praga è il desiderio di rassegnare quella Corona all' Arciduchino suo figliuolo accio che accettato da quei popoli per legittimo successore al Regno cadano estinte le machine di quelli che fra i vantaggi dell' armi et la trattatione del negotio cercano di redimere alla patria la vecchia prerogativa d' eleggere cioè il proprio Re in che conspirano apertamente i sudditi mal contenti non meno che quelli i quali beneficiati dall' Imperatore si palesano i più partiali alla grandezza di lui...“

1644 takřka úplně mizí — až na jedinou. Je to depeše z 25. listopadu, v níž vyslanec ohlašuje, že císař i nadále pevně sleduje plán korunovati arcivévodu — pozdějšího Ferdinanda IV. — na krále českého: vypravil prý do Prahy knížete Václava Eusebia z Lobkovic a ten po delším jednání se sněmem vrátil se zase na dvůr — prozatím se však neví, co byl sjednal.³⁰⁾ Po této zmínce uzavírá se však diplomatická korespondence Giustinianiho úplně, nedovedouc nám povědět o českých událostech z konce roku 1644 nic víc, než co shora naznačeno.

Pokud se týče Lobkovic, o němž je řeč v posléze citované depeši, byl skutečně — spolu s Františkem Karlem Matyášem ze Štenberka a Janem Jindřichem Chanovským z Dlouhé vsi — komisařem sněmovním. Těšil se, jak se zdá, nejen důvěře českých stavů, ale současně i důvěře strany španělské na dvoře císařském: byl právě krátce před tím vyznamenán řádem zlatého rouna.³¹⁾ Leč ani jeho dost pečlivý životopisec Ad. Wolf nedovede nám říci o jeho misi při listopadovém sněmování českém r. 1644 nic bližšího.³²⁾

Jisto je však, že napětí, s nímž sledovány byly na dvoře události české, nepolevilo ani po uzavření českého sněmu koncem prosince 1644. Sněm sice zaujal stanovisko dosti loyální, jak co se týkalo otázek finančních, tak v otázkách politických, pominuv úplně veškerý žádosti, jichž se dvůr tolik obával — leč okolí Ferdinandovo patrně vycitovalo dobře nejistou rezervu v chování české šlechty proti její dědičné vrchnosti.³³⁾ Jednání mírové konference, blížící se čím dál tím neodvratněji české otázce, rozdmýchávalo tento nepokoj vždy výš a výš. Císař konečně někdy v polou ledna 1645 se rozhodl, neodkládati již déle cesty do Prahy.³⁴⁾

*

³⁰⁾ „... Il protetto di coronare l' Arciduchino Re di Bohemia sta sempre fisso nell' animo dell' Imperatore. A tale oggetto ha ispedito a Praga il Principe di Locoviz et questo dopo haver seriosamente trattato con quella Dieta si è restituito di nuovo alla Corte non penetrandosi ancora quello abbia riportato della dispositione di quei sudditi...“ Že se to s přípravami ke korunovaci Ferdinanda IV. za krále českého na dvoře myslilo vážně, svědčí i pokračování této zprávy, kde se dovídáme, že císař vzal malíčkého arcivévodu již jeho chůvám a zřídil mu zvláštní dvůr, v jehož čelo postaven predestinovaný aio princův hr. Auersperg.

³¹⁾ Vyznamenání dostalo se současně vedle Lobkovic i Vilému Slavatovi (což je konečně také přiznáno, byl Slavata jedním z bojovníků za Obnovené zřízení zemské proti Martinicovi a s.), hraběti Šlikovi a knížeti z Eggenburku. O ceremonii viz *Theatrum Europaeum V. (Frankfurt 1647) str. 384.*

³²⁾ Životopisec Lobkovicův — Adam Wolf: „Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopolds I. 1609—1677“ (Wien 1869).

³³⁾ Reserou tu lze dobře postihnout, srovnáme-li prázdny celkem text sněmovních artikulů z podzimu 1644 s textem sněm. snešení z 1645, o němž bude níže řeč.

³⁴⁾ „... Il pensiero poi dell' Imp^{re} sarebbe di fermarsi in Praga, chiamarvi l' Imperatrice e li figli e quivi coronar l' Imp^{ce} e poi ancora il figlio; l'interesse è per molti emolumenti che sente S M^{ia} quando dimora in Praga, molte rendite che gode l' Imp^{ce} dopo ch'è incoronata, la sicurezza d'haver il figlio Re di Bohemia prima

21. ledna 1645 sděluje Giustiniani dóžeti, že císař je doposud — i s bratrem svým, arcivévodou Leopoldem Vilémem — v Linci. 28. t. m. však již píše o cestě Ferdinandově do Prahy: císař jel přes Budějovice a takřka bez zastávky dorazil — jsou to tři dny — do Prahy, jsa vítán na všech stranách poddanými, kteří vidí v jeho přítomnosti jakousi záruku, že císařská armáda podnikne vše možné, aby země byla v této době ochráněna před hrozcím vpádem vojska Torstensonova.³⁵⁾

Ferdinand III. — o tom není pochyby — vstupoval, přicházející v lednu 1645 do Čech, na půdu velmi nebezpečnou. Jak vnější tak vnitřní události proměnily opět se tisící hladinu českého života v rozbourěné moře živlů. Nezdar Gallasův, který, vytáhnuv z Dánska za Torstensonem, ocitl se konečně v Magdeburce v takřka beznadějně situaci, tísněn armádou Königsmarkovou a nemaje vůbec jízdy, jež byla při pokusu prorazit do Čech nad Wittenbergem Torstensonem rozprášena a pozajímána³⁶⁾ — zavinil, že království bylo opět — tentokrát nebezpečněji než kdy před tím — otevřeno nepříteli. Příchod vojska Torstensonova byl očekáván s tím většími obavami, že nastávající zima nevyklučovala se strany švédské nepřijemných překvapení, poskytujíc v zamrzlém terénu otužilým severským vojákům půdu nad jiné výhodnou pro rychlé a nebezpečné pochody, jejichž ostří mohlo lehce zasáhnouti až k samému srdci habsburských zemí dědičných — k Vídni a k Dunaji. V okolí Ferdinandově ozývaly se obavy z vpádu švédského vždy hlasitěji a důrazněji.³⁷⁾

I obyvatelstvo české bylo nanejvýš zneklidněno, neboť nový vpád vojska Torstensonova do země nemohl znamenat než nové kontribuce, nové plundrování, požáry atd. Už od srpna 1644 mluvilo se v Čechách o novém nebezpečí, hrozcím se strany švédské. Po ztroskotání Gallasova pokusu o návrat do Čech, přirozeně že strach

che nel Congresso di Munster si tocchi il punto se quel Regno è ancora elettivo o se è divenuto hereditario, la maggior vicinanza a tutti gli affari dell' Imp^o . . .“ (Depeše nuncia Melziho kard. Pamfilimu z 28. ledna 1645, Nunc. Germ. 142.)

³⁵⁾ „ . . . Imperatore . . . pervenne . . . a Budwais venerdì della passata settimana et senza niente arrestarsi ha proseguito il camino verso Praga, dove entrò a 25 di questo mese accompagnato dalle acclamazioni più piene di quei sudditi, li quali animati dalla presenza del loro signore Sovrano gli esibiscono poderose assistenze per agevolare i mezzi a tener lontano l' inimico da quei contorni et se alla prontezza di tale dichiarazione corrisponderanno l' opere caderà profittevole assai a quest' urgenze il viaggio della M. S. . .“ (Zpráva Giustinianiho z 28. ledna 1645.) O datu přiježdu císařova se soudobé zprávy poněkud rozcházejí. *Theatrum Europaeum V. str. 654* klade je na 28. ledna, což je však jistě chybné, jak ukazuje Rezek („Děj. Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války“ Praha 1890 str. 399) na základě jiných současných materiálů. Rezek sám má za to, že císař vjel do Prahy 24. ledna, což by se celkem shodovalo s údajem benátské depeše.

³⁶⁾ O této bitvě, kládouc jí k Lužici, zmiňuje se depeše Giustinianiho ze 17. prosince 1644.

³⁷⁾ Nejjasněji vyjadřuje všechny tyto obavy dvora depeše Giustinianiho ze 17. pros. 1644. cit. v před. pozn.

v zemi houští až k zalknutí. Počátkem ledna 1645 sděluje Giustiniani dóžeti, že království je zachváčeno panikou: šlechta opouští svoje venkovská sídla a uchyluje se do lépe opevněných a hájených měst, berouc s sebou celý svůj mobilní majetek.³⁸⁾

Na straně císařské dály se arci horečné přípravy k uhájení království, jehož důležitost rostla nyní i tím, že v mírových jednáních začínaly proskakovat první rozhovory o jeho osudu. Zprávy Giustinianiho z konce prosince 1644 zmiňují se na několika místech o stahování císařských armád do Čech: v zemi stál v prosinci již Hatzfeld se svým sborem, z Uher povolán sem generál Götz — byla zahájena jednání o pomoc z Bavor.³⁹⁾

Leč uklidnit rozčilení v zemi nebylo tak zcela lehké, tím spíš, že Torstenson čím dál tím hrozivěji se blížil k severní hranici království. „Nikdy nebylo hůře než nejčy“ — píše zoufale paní Sylvie Černínová z Chudenic koncem prosince 1644 svému manželu Heřmanovi do Cařihradu — „Nesmím vo všem psáti“.⁴⁰⁾ V dalším dopise jejím čteme, že požádala císaře, aby směla přijmouti švédskou salvagardi na statky svého manžela.⁴¹⁾ A bylo patrně takových opatrných, kteří hleděli za každou cenu uchrániti především svůj zpusťšený majetek, v zemi víc, neboť musily býti vydány zvláštní patenty, zapovídající — pod ztrátou všeho jmění — jakékoliv dobrovolné platy Švédům.⁴²⁾ Království ve své bezbrannosti poddávalo se samo nepříteli bez boje.

Příchod Ferdinandův, jak se zdá, vlil opravdu v rozrušené obyvatelstvo novou naději. A to také bylo jeho prvním účelem: upevnit vlastní posici uvnitř království.⁴³⁾ V prvém okamžiku projeví i stavové daleko povolnější ochotu ke korunovačným nákladům — a tak projekt, připravovaný od podzima minulého roku, zdál se konečně zralým k provedení: císařovna očekávala ve Vídni již s netrpělivostí manželův pokyn, aby se odebrala se synem do Prahy.⁴⁴⁾ Spolu s ní měl odejet do Prahy i benátský vyslanec.

³⁸⁾ „ . . . Tortenson . . . fa correre numerose partite di Cavalleria dentro il Regno di Bohemia ancora li cui sudditi spaventati dall' impressioni di quelle armi hanno abbandonato le abitazioni di campagna et cercano ricovero a se stessi non meno che a proprii averi dentro li luochi più forti . . .“

³⁹⁾ Zpráva Giustinianiho z 24. pros. 1644 a z 31. t. m. (I.)

⁴⁰⁾ „Dopisy Sylvie hrab. Černínové rozené Caretto-Millesimony s choťem jejím Heřmanem hrab. Černinem z Chudenic z let 1635—1651“ *Věstník křál. čes. spol. nauk 1908 III. str. 60.*

⁴¹⁾ Tamže str. 62.

⁴²⁾ Dopisy Sylvie hr. Černínové I. c. str. 65.

⁴³⁾ „ . . . Il motivo più efficace di questo viaggio ha per oggetto d' animar quei sudditi per mantenersi immutabili ne gli uffitti del proprio dovere . . .“ (Depeše Giustinianiho z 14. ledna 1645.)

⁴⁴⁾ (Pokrač. depeše cit. v pozn.³⁵⁾ „Oltre i proietti scritti che hanno dato impulso alla mossa da Linz si maneggia quello di Coronare l' Arciduchino Re di Bohemia et l' Imperatrice ancora, la quale con atti d' im-

Leč — provedení plánu záhy zmařila vichřice válečná, rozpoutavší se znovu nad Čechami. Dlouho s obavami očekávavý Torstenson, jehož předvoj už koncem prosince 1644 objevil se v Čechách na saské hranici, vtrhl konečně koncem ledna se všemi silami do království. Na straně císařské, jak se zdá, nebyli na tak náhlý útok připraveni. 4. února 1645 oznamuje Giustiniani ve své depeši, že Švédové pronikli až na čtyři míle ku Praze — probouzejíce všude úděs a pustošice kraj — a obsadili města Chomutov a Žatec, v nichž zmocnili se bohatě zaopatřených vojenských zásobáren císařských. Stojí prý nyní před Mostem. Císař je v Praze a prohlašuje, že se účastní osobně eventuelní obrany města. Obyvatelstvu pražskému byly rozdány zbraně.⁴⁵⁾

O úmyslu Torstensonově nemohlo býti pochyb: cílem jeho operací v Čechách nebylo nic jiného než — zabrániti korunovaci mladičkého syna Ferdinandova za krále českého. Hádalo se však obecně, že se v zemi nezdrží, nýbrž, dosáhnuv svého a zmařiv projektované slavnosti pražské, zamíří na Moravu, aby povzbudil Rákóczyho, který ještě váhal přerušiti úplně jednání s císařem a vystoupiti otevřeně proti Habsburkům. Na Moravě byla těžce ohrožena švédská posádka v Olomouci a krom toho bylo lze se nadít zde se strany švédské poněkud lepších podmínek pro eventuelní utkání s nově utvořenou císařskou armádou, ježto se očekávalo, že Bavoři, kteří se k ní v Čechách připojili, aby zabránili vpádu Torstensonovu na vlastní území, nebudou tuto sem následovati.⁴⁶⁾

pacienza attende dell' affettione del marito questa si giusta decorosa dimostrazione. — La nobiltà et la Dieta del Regno conspirano con favorevole inclinazione al successo et si spera la riuscita in questa congiuntura che le truppe di Baviera augmentando vigore agli Imperiali affrancano le gelosie degli attentati contro quel Stato ...

⁴⁵⁾ „... Tortenson è entrato improvvisamente in Bohemia ... et senza ostacolo ha penetrato sì a dentro quel Regno che le partite di lui si sono avanzate in distanza di sole quattro leghe dalla città di Praga con terrore e danno gravissimo di quei sudditi tutti. Nella marcia ha destrutto molti luochi et guarnito di militie le città di Cometau et Saz l'una et l'altra di conseguenza dove li Cesariani lasciavano custodita la copia grande di vettovaglie et altre munitioni da guerra ... Hora stringe Brix ... ferma il piede l' Imperatore in Praga et dichiara di voler assistere colla presenza sua alla difesa di quella nostra città dentro cui ha introdotto l'infanteria sortita ultimamente da Magdeburgh, agli habitanti ha dati l'armi ...“ (Depeše Giustinianiho z 4. února 1645.) Pokud se týče správnosti těchto údajů třeba srovnati Rezka „Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třic. vál.“ str. 398 s q., kde tažení Torstensonovo v Čechách je popsáno kriticky přesně. Zpráva Giustinianiho přináší, tuším, k líčení Rezkovu některá drobná plus.

⁴⁶⁾ (Pokračování depeše cit. předch. poznámkou.) „Li più pratici non reputano che s'impegni egli [Torstenson] ne gli attentati contro Praga ne che longamente si trattenghi tampoco dentro la Bohemia ma che cavate ricche contributioni da Popoli et impedita la dichiaratione per la successione dell' Arciduchino a quella Corona si trasferisca nella Slesia con gli oggetti ... di spalleggiare cioè il Ragozi et divertirlo dall'accomodamento, introdurre nuovi soccorsi dentro Olmitz et dar soggetto alle truppe di Baviera di separarsi da quelle dell' Imperatore per non si discostare dalli Stati et interessi del Padrone ...“

Situace, vyvolaná vpádem Torstensonovým do Čech, byla arci svrchovaně vážná. Vstup Švédů na půdu království znamenal zcela nepochybně, že osudy země dozrávají k dramatickému rozuzlení. Podařilo-li by se Torstensonovi získat korunovaci Ferdinanda IV. a zakotvit pevně v dalších opevněných místech v Čechách — bylo by to bývalo jistě jen se svrchovaným nebezpečím pro věc císařskou — jak v ohledu diplomatickém, tak se stanoviska vojenského.

Císařští, vědomi si vážnosti svého postavení, zahájili v lednu 1645 v Münsteru a v Osnabrücku usilovné jednání o mír. Ale tato diplomatická akce ztroskotala, jak se zdá, v povšechných nesnázích konference — rozplývající se stále v nekonečných sporech ceremonielních a brzděné nadto nyní vítěznými Švédy a Francouzi.⁴⁷⁾

Bylo záhy zřejmo, že nelze zabrániti rozhodnutí zbraní. Na straně císařské se horlivě pokračovalo ve vojenských přípravách k odrazení nebezpečného vpádu Torstensonova. Vrchním velitelem nově formované armády byl ustanoven generál Hatzfeld, jako podvelitelé přidání mu generálové Götz a Jan z Wertu — péče o pěchotu svěřena baronu de Suys.⁴⁸⁾ Trvalo to ovšem dosti dlouhý čas, než ze zbytků armády Gallasovy, z uherského sboru Götzova, sboru Hatzfeldova a pomoci vyslané z Bavor byla vytvořena konečně jednotná armáda, schopná postavit se na odpor tak silnému a chytrému nepříteli, jako byl Torstenson. Švédové zatím pronikali čím dále tím hlouběji do země. Zpráva Giustinianiho dóžeti z 11. února 1645 zmiňuje se o dalších jejich úspěších: dobyli konečně i zámku mosteckého a vyssávají nyní svými kontribucemi celý kraj až na vzdálenost tří mil od Prahy, znemožňující zároveň zásobování hlavního města tak, že toto se ocitá v svrchované tísní.⁴⁹⁾

Hrozivě napiatá situace, jejíž rozuzlení záviselo neodvratně na válečném štěstí obou nepřátelských armád, nutila císařské k opatrnosti. Pro úzkostlivou nejistotu, s níž sledoval Ferdinand III. postup a osud své armády, je jistě charakte-

⁴⁷⁾ „... Continovano questi ministri Cesarei di mostrare ogni buona inclinazione alla pace ...“ (List Chigiho Pamfilimu z 31. ledna 1645 v Bibl. Chigi A. I. 1.) Šifr. depeše kard. Pamfilioho Melzimu z 11. března 1645, však konstatuje; „a Munster ... l' affare ... incontrava tuttavia malagevoli difficoltà“ (Nunc. Germ. 39).

⁴⁸⁾ Zpráva Giustinianiho z 11. února 1645. (I.)

⁴⁹⁾ „Avanza l' esercito Svedese con franco passo dentro il Regno di Bohemia. Alle impressioni sue si è umiliata anco la città di Brix et reso hora maestro initeramente di quella larga campagna obliga a contributioni tutto il circostante paese sino tre leghe lungi da Praga con molto profitto di lui non meno che incomodo gravissimo all' incontro di quella metropoli medesima, li cui abitanti privi dell' alimento soportano con impacienza il difetto et la sola presenza di S. M. vale a contenerli dentro d' una giusta moderatione ...“ (Zpráva Giust. z 11. února 1645 I.)

ristické to, co zaznamenává svrchu citovaná zpráva benátského vyslance z 11. února 1645: císař prý, louče se s generály, odjíždějícími z Prahy za armádou, měl k nim delší, důtklivý proslov, v němž je napomínal, aby postupovali stále v dobrém vzájemném dorozumění a v boj nepouštěli se než po nejpečlivějším prozkoumání situace — „neboť od událostí tohoto tažení závisí, udrží-li se nebo padne-li dynastie“. Soudilo se obecně, že za daných okolností se budou císařští generálové chovat co možná nejopatrněji, vystříhajíce se jakéhokoli hazardování s válečnou štěstěnou.⁵⁰⁾

Situace císařské armády byla znesnadňována však i nejistotou, která postupovala jak ji samu, tak její okolí a české prostředí vůbec. Už počátkem února zachytil nuncius Melzi několik velmi hrozivě znějících zpráv o Čechách.⁵¹⁾ Koncem tohoto měsíce někdy objevili se ve vojsku ložtujícími v městech pražských špioni: Zpráva Giustinianiho z 4. března 1645, zmiňujíc se o zajetí těchto vyzvědačů, poznamenává, že to byli *poddaní císařští* — snad někdo z českých rebelů, kteří se účastnili války ve vojstě švédském. — A vznikeny doslechly o špionech v císařské armádě, počaly v zápětí proskakovat i pověsti o temných živlech v řadách občanských. Právě citovaná depeše benátského vyslance z 4. března 1644, pokračujíc, zmiňuje se o *spiknutí mezi pražským měšťanstvem*, jež, srozuměno s Torstensonem, chtělo prý vydati město a s ním i císaře a jeho bratra do rukou nepřátelských. Švédové učinili dokonce pokus, zmocnit se obou na lovu. Polapením švédských vyzvědačů, kteří se vetřeli mezi císařské vojsko, bylo však spiknutí v pražském měšťanstvu prozrazeno a císař nařídil zahájit neprodleně procesní řízení proti spiklencům.⁵²⁾

⁵⁰⁾ „... Prima che questi Generali siano partiti da Praga l'Imperatore ha loro incaricato colle più affettuose rimostranze di ben intendersi l'uno coll' altro; procedere colla misura di tutte le avvertenze nell' intraprendere cimento et protestato a tutti che dagli eventi di questo tentativo dipende la preservatione o l'ultima cattura di questa Serenissima Casa. Onde da gli uomini sensati viene creduto che non di leggieri si esportano li Capi all' azardo del conflitto se non con molto vantaggio et che questo consiglio si arditto cader possa anco senza effetti...“ (Zpráva Giustin. z 11. února 1645. I.)

⁵¹⁾ „Depeše z 4. února 1645 (Nunc. Germ. 142), zmiňujíc se o odjezdu císařově do Prahy, podotýká: „si penetra che il motivo principale sia stato per assicurarsi di qualche sollevatione che si temeva in quel Regno et in quella Città [Praga].“

⁵²⁾ „In Praga si sono arrestati prigionieri più uffittali et altri soldati che sebbene Bohemi, vasalli dell' Imperatore, servivano l' inimico et s' erano portati dentro quella città per ispiare gli andamenti degli Imperiali. — Dalla confessione di questi ha penetrato Sua Maestà che il Tortenson tenga secrete corrispondenze con alcuni borghesi di Praga malcontenti et che macchinasse i modi per impadronirsi di quella città non meno che delle persone di Sua Maestà et del Arciduca medesimi, ai quali ha fatto tendere insidie da una squadra de soldati, mentre si portavano ai piaceri della Caccia. — Hora fa Sua Maestà continuar la formatione del Processo per giungere alla cognitione de' complici ne' maneggi si dannosi, dentro quali viene creduto che non pochi saranno gli interessati...“ (Zpr. Giustinianiho z 4. března 1645 II.)

Nevíme bohužel nic bližšího o tomto vyšetřování a nedovedeme bezpečně říci, jak dalece zpráva Giustinianiho — podepřená jinak v některých bodech soudobými zprávami jiných pramenů — odpovídala pravdě.⁵³⁾ Buď však jak buď — tento citát ilustruje jistě příznačně nervositu a hlubokou nedůvěru, jaká byla na straně císařské vůči českému obyvatelstvu.

Za takových okolností je arci přirozeno, že v armádě Ferdinandově nemohl zavládnouti žádný bojovný elán. Torstenson pronikal nezadržitelně dál na českém západě. 25. února 1645 oznamuje Giustiniani, že Švédové stojí ještě u Chomutova a Žatce, a jak se zdá, nepomýšlejí ani na to, usadit se trvaleji v zemi, nebot posílají veškeru svoji kořist do Lipska. Císařští spojili se s Bavyrou u Plzně.⁵⁴⁾ 4. března však již se dovídáme z depeše vyslancovy, že Torstenson se pohnul ze Žatecka směrem ke Klatovům.⁵⁵⁾ Šest dní nato oznamuje Giustiniani, že Švédové přešli nedaleko Orlíka na pravý břeh Vltavy.⁵⁶⁾ To se již ocitáme v bezprostřední blízkosti osudné bitvy u Jankova. Depeše nuncia Melziho z 4. března 1645 líčí výmluvně napětí, které zavládlo tou dobou ve Vídni, kde den co den se očekávalo, že dojde k bitvě.⁵⁷⁾ I mezi luterány, kteří dosud setrvali ve Vídni — procitl jakýsi neklid.⁵⁸⁾

Torstenson zatím, přešed Vltavu, dal se k Sedlčanům a odtud k Voticům, míře zřejmě na Moravu, kam, jak svrchu řečeno, volala jej jednak posádka, položená v Olomouci, jednak širší politické a vojenské zájmy jeho země. Bylo zřejmo, že císařská armáda nemůže již déle váhat, nechce-li vydávati se v nebezpečí, že Švédové, spojívše se na Moravě s Rákóczym, nabudou opět značné převahy nad ní a donutí ji k boji za daleko horších podmínek, než měla nyní. Rychlým pochodem od Strakonice přes Vltavu k Táboru a odtud na sever dostihli císařští

⁵³⁾ Pokud se týče věrohodnosti její, lze poukázat na *Theatrum Europaeum V. 683—4*, kde se vypráví v podstatě totéž — pouze s tím rozdílem, že se zde nemluví nic o švédských spojencích mezi pražským obyvatelstvem. V české historické literatuře, týkající se pobytu Ferdinandova v Čechách 1645, pokud jsem se jí obíral, nikde jsem nalezl stop k zprávě Giustinianiho. Jedině v „Pamětech“ Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdružic (vyd. Menčíkovo str. 174) shledal jsem zmínku o postínání jakýchsi oficírů v Praze poč. roku 1645 „jak se pravilo, že nefechtovali když Engesfort [podoůdce Gallasů, poražený u Wittembergu] byl jat“. Snad je to pendant zpráv z *Theatrum Europ.* a našich pramenů. Je jisto arci, že císařští měli obavy před spojení švédskými ve vlastních zemích. Tomu nasvědčují, tuším, zejména v poslední době ostře obnovované a připomínané mandáty proti nekatolickému obyvatelstvu v Čechách.

⁵⁴⁾ I. Zpráva Giustinianiho z 25. února 1645.

⁵⁵⁾ II. zpráva Giustinianiho z 4. března 1645.

⁵⁶⁾ I. Zpráva z 11. března 1645. Pochod Torstensonův v Čechách i na dále lze sledovati u Rezka.

⁵⁷⁾ Nunc. Germ. 141. V uvedené zprávě jsou i data o událostech v Čechách v této době, shodující se podstatně s Giustinianim.

⁵⁸⁾ Zpráva Giustinianiho z 11. března 1645. I.

konečně Švédy u Jankova. Tam došlo 6. března k dlouho očekávané bitvě, jejíž vítězství po jakémsi váhání sklonilo se rozhodně na stranu švédskou: císařská armáda byla rozbita, 7000 mužů ztraceno, 4000 zajato Švédy — mezi nimi generálové Hatzfeld, Brouay, Mercy, Zahraděcký, don Felix, Trautisch, a spousta vyšších i nižších důstojníků dalších.⁵⁹⁾

Katastrofa byla dokonalá. Jen Jan z Wertu se zachránil se zbytky svého sboru ku Praze. Císař, obdržev zprávu o nešťastném výsledku bitvy, rozhodl se s největším spěchem opustit Prahu, jejíž situace pokládána v prvním okamžiku za ztracenou. Panika, která zachvátila okolí Ferdinandovo, v nejednom příznačně připomíná zmatek, zavládnuvší v Praze a na Hradčanech po osudné bitvě bělohorské. Kdo ví, co by se bylo tehdy stalo s Prahou a jaký obrat by byly válečné události pro Čechy vzaly, kdyby byl Torstenson, vábený stále vyhlídkami svého projektovaného tažení do Moravy, místo k Jihlavě se byl od Jankova obrátil k hlavnímu městu království!

Útěk Ferdinandův z Prahy v březnu 1645 znamenal patrně jedno z nehlubších pokoření, jež Habsburkové byli zažili během celé třicetileté války. Císař se svým bratrem, arcivévodou Leopoldem Vilémem, provázeni pouze několika dvořany, vsedli na rychlé koně a — bez zastávek prý — celých třináct hodin v sedle — prchali, až dostihli Plzně. Zde se oba bratři rozdělili: císař jel dále do horních Bavor, arcivévoda přímo na Linec. V Čechách zůstali jen starý, podlomený Gallas a pak Colloredo, jimž svěřena obrana království a jeho hlavního města. Jediné, co zbylo jim k dispozici z dobře vyzbrojené a silné armády, postavené před několika měsíci proti Torstensonovi, byly roztržštěné hloučky, jež zatím byl sebral Jan z Wertu.⁶⁰⁾

Neklid, který byl ve Vídni před bitvou u Jankova, propukl arci po prvních zprávách, jež došly sem o porážce císařských, v strmý a nezadržitelný zmatek. Zpráva Giustinianiho z 11. března 1645, psaná patrně pod dojmem prvních informací o katastrofě, uzavírá konstatováním, že jak Čechy, tak ostatní dědičné země rakouské jsou nyní vydány na milost a nemilost švédské armády.⁶¹⁾ Zoufalá nejistota, probuzená nebezpečím švédským, jemuž byla jankovskou bitvou otevřena cesta až k Vídni, rostla však současně i vysoko se vzdouvajícím strachem z událostí uherských. Dalo se očekávat, že Rákóczy nyní nebude již déle váhat vstoupiti v otevřené nepřátelství proti císaři. A za Rákóczym vyvstávalo opět — daleko

⁵⁹⁾ Literaturu o bitvě u Jankova cituje v plné šíři Závěrečná „Bibliografie české historie“ sv. V. str. 193 sq.

⁶⁰⁾ O útěku císařově a událostech ostatních vypráví zpráva Giustinianiho z 18. března 1644. I.

⁶¹⁾ „... rimarrà sotto l'arbitrio de Suedesi il Regno di Bohemia et il rimanente delle provintie hereditarie“ — Zpráva Giust. z 11. břez. 1645. II.

hrozivěji ještě než dříve — nebezpečí turecké: nebylo jisto, zda Turci, zlákáni příležitostí nad jiné vhodnou, nepřeruší jednání s Heřmanem Černým a neobráti se proti císaři. Zmatek rozrůstal se bouřlivými plameny na všech stranách. Nepřítomnost císařova ve Vídni přispívala jen k jeho prohloubení.

O významu bitvy jankovské nebylo lze se klamat. Vyslanci zprátených států — mezi nimi i benátský vyslanec Giustiniani — dostavili se k císařovně, aby ji ujistili účastí v katastrofě. Císařovna byla zřejmě hluboce událostmi deprirována. Vůči Giustinianimu projevila znovu naději, že Benátky neopustí císaře v jeho tísní — zejména proto, že se jedná zároveň o věc víry a společný zájem všeho katolického světa. Bohužel, vyslanec nedovedl jí odpovědět jinak než příslibem, že Benátky učiní vše, co budou jako zprostředkovatel mezi válčícími mocnostmi moci, aby přivodily mír. Jinak prý jsou příliš vázány přípravami, jež činí Turci za neznámým doposud cílem. Při vši zdvořilosti vyslancově — odpověď na první volání o pomoc byla jasná. — Jediný světlý paprsek, dotknuvší se během této truchlivé audience tváře císařovny, byla, tuším, její zmínka o zprávách Heřmana Černého z Cařihradu, jež dávají naději na pokojné vyrovnání s Turky. Ale císařovna sama hned dodala, že Turkům nevěří a že je třeba vyčkat dalších událostí.⁶²⁾

Také císař v slyšení, jež udělil Giustinianimu po svém návratu do Vídně, snažil se dovést vyslanci nutnost aktivní účasti benátské na straně habsburské, poukazuje opětovně k nebezpečí, jež hrozí i republice z úspěchů švédských. Ohlásil mu, že pošle co nevidět do Itálie zvláštního posla, žádat o pomoc. Nuncius prý mu dal jakési naději.⁶³⁾

Trautmansdorf v rozhovoru s Giustinianim vystoupil konečně přímo s plánem jakési aliance mezi knížaty italskými — včetně papeže a Benátek — která by měla za účel podepřít kolísající moc císařskou a zabránit tak eventuelnímu útoku Švédů na Itálii. To byl už přímý diplomatický útok na rezervovanou dotud posici republiky a Trautmansdorf byl si patrně vědom jeho nezdolatelých takřka obtíží. Rozvinul celou svoji výmluvnost, aby dokázal Giustinianimu, jak nebezpečnou se může státi jeho zemi vítězná právě švédská ctižádost: Torstenson prý se vyjádřil, že v krátké době hodlá se zmocnit Rakous a Štýrska a potom že přejde do Itálie, aby dobyl Švédsku starých jeho práv, jež má v této zemi.⁶⁴⁾

Jakkoli hrozivě se však zvedal stín Torstensonův nad zeměmi rakouskými —

⁶²⁾ Zpráva Giustinianiho z 18. března 1645. II.

⁶³⁾ Zpráva Giustinianiho z 25. března 1645. II.

⁶⁴⁾ Zpráva Giustinianiho z 25. března 1645. III. Starými právy Švédů na Itálii dlužno rozumět domnělá práva, jež švédský král si tu osoboval ze svého titulu krále „Gothů a Suedů.“

hrozba jeho vpádu do Itálie byla příliš slabá, než aby byla mohla vzburcovat Benátky a ostatní italská knížata k vojenské pohotovosti. Nebyl to přece jen Valdštejn, který r. 1627 hrozil novým »sacco di Roma« — a Itálie byla zaujata daleko aktuálnějším nebezpečím, hrozcím jí z Východu, se strany turecké.

Ani papež, na jehož pomoc Vídeň patrně nejvíc spoléhala, nejevil příliš mnoho ochoty podpořiti ohroženou věc císařskou. Marně poukazoval císař nunciiovi na nebezpečí, jež hrozí po porážce jankovské katolicismu nejen v dědičných zemích habsburských, ale i v celém Německu: vítězství švédské znamenalo by prý zmar všeho toho, co podnikl otec jeho i on sám v těchto zemích pro obnovu víry. — Nuncius odpovídal jen povšechnými sliby, poukazuje stále na vyčerpanost papežské pokladny a na vlastní nezbytné potřeby Svaté Stolice.⁶⁵⁾ Jeho instrukce byly jasny: papež se nechtěl exponovati příliš na straně habsburské, aby neztratil důvěry Francie a nepozbyl tak svého zprostředkujícího postavení mezi oběma válečnými tábory — a jeho posel nemohl přirozeně zradit tyto základní směrnice papežské politiky. Řím sice těžce nesl katastrofu jankovskou — list kardinála Pamfiliho Melzimu z 1. dubna 1645 mluví dokonce o tom, že papež byl zprávou o bitvě úplně zdrcen⁶⁶⁾ — ale přes to odolával: na nunciiovy zprávy o naléhání císařských odpovídal vždy znovu poukazem na finanční nesnáze kurie a pod.

Za takových okolností bylo ovšem diplomatické posláni císařského posla, vyslaného do Itálie s prosbami o pomoc, Waltera Leslie, už od počátku vlastně beznadějně. Benátčané dali Leslieovi ještě před jeho odchodem z Vídně ústy Giustinianiho velmi zřetelně na srozuměnou, že jakékoliv ucházení se o jejich pomoc by bylo marné.⁶⁷⁾ Leslie v Benátkách proto, tuším, ani se nepokusil o nějakou diplomatickou akci. Leč ani ve Florencii a v Římě nepochodil: velkovévoda odvolával se na papeže, papež na velkovévodu a přes opětovné audience císařský

⁶⁵⁾ Šifr. zpráva Melzimu z 25. března 1645. Nunc. Germ. 142.

⁶⁶⁾ „Ha cavate lacrime dagli occhi a N^{re} la rotta data dal Torstensonone all' esercito Imple considerando SB^e oltre al danno presente le conseguenze che se ne possono temer di magr' male...“ (List Pamfiliho Melzimu z 1. dubna 1645 Nunc. Germ. 39.) Císařští nemeskali celou zprávu oznámiti (ze zřejmých důvodů) Giustinianimu, který ji reprodukuje v depeš z 15. dubna 1645. I.

⁶⁷⁾ Zpráva Giustinianiho z 25. března 1645. III. Pokusy se strany císařské, získat v Benátkách úvěr pro další akce válečné tím arci neskončily. 8. dubna 1645 [I.] zmiňuje se Giustiniani o prosbě Trautmansdorfově, aby senát benátský se aspoň zaručil některým bankéřům benátským, kteří prý by nebyli neochotni půjčiti císaři 500.000 zl. na 5% úrok, aby měli jistotu, že splátky budou dodržovány. I to však vyslanec odmítl. Také další pokus, dostat od Benátčanů peníze prodejem některých částí Přímoří (Terstu, Rjegy) byl se strany republiky přijat s nejvyšší opatrností. Naposledy uchránil Giustiniani svým varovným hlasem Benátky, aby neposkytly císaři peněz, jež žádal k opravě a vojenskému znovuvybudování území mezi Turečkem a republikou a které měly patrně také sloužit jen k jeho užším cílům a potřebám válečným.

posel nedosáhl ani v Toskáně, ani u kurie ničeho. Jediné, co přinášel ze své italské cesty, vraceje se do Vídně, byl příslib z Neapolska.⁶⁸⁾

Stejně žalostně jako posláni Leslieovi v Itálii, dopadla však i jednání, jež vedla hrabata Kurz a Jaroslav B. z Martinic v Mnichově s kurfirstem Maxmilianem za tím účelem, aby poskytl císaři novou pomoc ve formě armádního sboru o 4 až 5000 mužích, začez se mu mělo dostatí jednak určité sumy na penězích, jednak zástavou některé území v dědičných zemích habsburských: buď Kladsko s Münsterbergem a Frankensteinem ve Slezích, nebo Klatovy, Domažlice a Sušice v Čechách event. Chebsko, Gorice, či kus Horních Rakous. Kurfirst odepřel tentokrát z obavy, aby pomocí císaři neutrpěl sám škody — vzhledem k hrozcímu vpádu Francouzů do jižního Německa.⁶⁹⁾

Jediné, čeho dosáhla císařská diplomacie v tomto tvrdém boji o zachování habsburského dědictví — byla peněžní pomoc se strany polské. Ale i tato byla vykoupena znamenitým ústupkem se strany Ferdinandovy: král Vladislav dosáhl konečně toho, oč dlouho byl jednal s Vídní — výměny panství treboňského v Cechách, které mu bylo postoupeno r. 1632, za slezská knížectví Ratiboř a Opolí, při čemž se zavázal poskytnouti císaři půjčkou 400.000 tolarů. Jak se zdá, povolil císař v tomto bodě jen proto, že byl tísněn nejvyšší nutností — a to snad ještě ne bez určitých obav, neboť nebylo ve Vídni neznámo, že pokladny Vladislavovy jsou prázdné a že finanční pomoc polská, dojde-li vůbec, dojde jistě se značným opožděním.⁷⁰⁾

Diplomatická akce se strany císařské, obracející se o pomoc k sousedním a spřáteleným státům, nesporně selhala. A nebezpečí, hrozcí císaři, rostlo tím víc, že dosavadní spojenec jeho, kurfirst saský Jan Jiří, přestrašen vítězným postupem Švédů, začal jednati s nimi o neutralitu. Na krátko bylo lze jeho vyjednávání oddáliti, ale bylo zřejmo, že akord Sas s nepřáteli císařskými je přece jen otázkou času.

Torstenson zatím po svém vítězství hnul se přes Mladou Vožici, Cernovice a Pelhřimov k Jihlavě: armáda jeho šířila na všech stranách spoušť, drancující a pu-

⁶⁸⁾ O cestě Leslieově sr. můj článek „Císař Ferdinand a papež Innocenc X. v prvých letech pontifikátu“ ČČH XXXIV., str. 296 sq.

⁶⁹⁾ O jednání s Bavorsy zmiňují se zprávy Giustinianiho z 20. března 1645 (I.), 25. t. m. (III.) a 1. dubna t. r. (I.) O nabídkách českého a rakouského území Maxmilianovi, o nichž čteme u Rezka (Děj. Čech a Moravy za Ferd. III. až do kon. třic. vál. str. 411), není tu však zmínky, nýbrž jen o ústupcích Bavorsku ve Švábích.

⁷⁰⁾ O jednání s Polskem zmiňuje se hlavně II. depeše Giustinianiho z 20. května 1645. Cifra, kterou uvádí tato zpráva Giustinianiho, nesouhlasí arci s cifrou, o níž se zmiňuje kopie zástavního listu pořízeného 6. června 1645 českou dvorskou kancelář, otištěná d'Elvertem v „Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder insbesondere Mährens im siebzehnten Jahrhundert“ IV. Bd. str. 248.

stošíc krajinu, kterou se ubírala, až ke Kutné Hoře, k Čáslavi a Kolínu. 11. března zmocnili se Švédové Jihlavy. U Jihlavy se Torstenson poněkud zdržel opevnováním města. Olomouc zatím bez jeho zakročení byla zproštěna obležení, neboť Burian Laček z Valdštejna se svým sborem stáhl se zatím k Brnu, aby hájil tohoto města před eventuelním přepadem se strany vítězných nepřátel. Švédové však uhnuli z Jihlavy k jihu, ke Znojmu, jehož po krátkém odporu dobyli, a odtud rychlým pochodem zamířili přímo k Dunaji. 24. března k večeru dosáhla švédská armáda Kremže a zahnávši císařské oddíly, usazené v tomto městě, zahánzdila se konečně 29. t. m. přímo nad řekou.⁷¹⁾

Bylo arci zřejmo, že Torstenson nemíní se spokojit jen dobytím a obsazením Kremže. Už 25. března zabrali Švédové nedaleký Stein a několik dní po kapitulaci Kremže pronikl generál Wittenberg až k mostům vídeňským. Objevením se Švédů takřka před hradbami vídeňskými arci panika v hlavním městě dosáhla vrcholu. Jak zprávy Giustinianiho tak zprávy nunciovy z této doby líčí živě hromadný útek dvorské šlechty, která už při prvních zprávách o proniknutí Torstensonově ke Kremži prchala z města, stěhujíc se hlouběji do Rakous a hlavně do Štýrska.⁷²⁾ Konečně i dvůr rozhodl se v spěchu přesídlit do Štýrského Hradce — a ve Vídni zbyl jen císař, obklopen ministry a generály.

Na bedrech těchto mužů spočinula nyní bezprostředně obrana říše. Nálada v okolí Ferdinandově nebyla nikterak povznášející. Počátkem dubna líčí nuncius Melzi situaci císařovu velmi pessimisticky: obyvatelstvo t. zv. zemí rakouských je ožebračeno, šlechta, pokud měla ještě jaký majetek, se rozprchla, vojsko není placeno a následkem toho neposlouchá, nemá vůdců, kteří většinou buď padli nebo byli zajati v bitvě u Jankova, císař je nepopulární — »není tu bdělé ostrážitosti u ministrů ani mužné a silné rozhodnosti u jejich pána«.⁷³⁾

Pokusy zmobilizovat obyvatelstvo dědičných zemí habsburských k obraně proti Švédům vyzněly na prázdno: V Čechách ani k vyhlášení veřejné hotovosti nedošlo — stavové uvolili se místo ní složit 10 zl. za každého muže a 50 zl. za

⁷¹⁾ O pádu Kremže mluví depeše Giustinianiho z 1. dubna 1645 (I. a III.). Pokud se týče dat o tomto tažení Torstensonově sr. též B. Dudík „Schweden in Böhmen und Mähren“ (Wien 1879), str. 125 sq.

⁷²⁾ O stěhování šlechty zmiňuje se depeše Giustinianiho z 1. dubna 1645 (III.) a 15. t. m. (II.), a zpráva Melziho z 8. t. m. (Nunc. Germ. 141).

⁷³⁾ „le cose vanno poco bene, la gente è assai impaurita, gran parte della nobiltà se n'è fuggita chi in quà e chi in là. Molti hanno mandato via le Donne, li figliuoli et le cose più pretiose, la soldatesca non è pagata, non obedisce, ha perso li suoi Generali et li suoi Officiali, non vi è molto amore verso il Principe, non vi è vigilanza ne Ministri, non vi è risoluzione masehia et vigorosa nel Padrone...“ (Šifr. zpráva Melziho z 8. dubna 1645, Nunc. Germ. 142.)

koně — a v Dolních Rakousích nebylo lze lidi vůbec sehnat, ježto se rozprchli do hor a lesů. Za to čím dále tím hrozivěji začala se ozývat na všech stranách temná znamení, věstící nebezpečí. Nejasná hrozba, kterou jsme shora zaslechli ve zprávách Melziho z počátku února 1645, ozývá se znovu v listech paní Sylvie Kateřiny Černínové z Chudenic jejímu choti Heřmanovi, předpovídajících co nevidět rebelii v Čechách.⁷⁴⁾

V těžkém ovzduší okolí Ferdinandova vracelo se nyní arci častěji než dříve slovo *mír*. Španěl s největší trpkostí viděli přesídlení císařovny Marie, choti Ferdinandovy, která svým vlivem na manžela dotud chránila jejich zájmy, do Štýrského Hradce. Věděli dobře, že císař nyní, jsa vystaven útokům situace i naléhání ministrů nebude dovést dlouho vzdorovat myšlence míru.⁷⁵⁾

Bylo-li však už na sklonku roku 1644 slovo »mír« příliš těžkým na vídeňském dvoře, doléhalo nyní tím tíže v myšlení Ferdinandovo a jeho ministrů a rádců. 22. dubna 1645 zmiňuje se Giustiniani v listu dóžeti o mírových vyhlídkách vídeňské vlády a z dopisu je příliš zřejmo, že situace neposuzovala se na straně císařské nikterak optimisticky. Podmínky okamžitého míru, jak se o nich na dvoře mluvilo, byly velmi kruté: císař měl vrátit dědici Zimního krále celou Falc, tak jak ji byl odňal jeho otci, Maxmilianu Bavorskému měl odstoupit náhradou za válečné škody Horní Rakousy, dovoliti návrat emigrantů do vlasti a v držení jejich dřívějších zboží, obnoviti svobodu náboženského vyznání v dědičných zemích a vrátit Čechům jejich privilej svobodné volby královské. »Vše to« — uzavírá Giustiniani svoji zmínku — »jsou podmínky vysoce kruté, které jsou v rozporu s celým minulým úsilím strany rakouské a proto napínají se veškery síly, aby alespoň v některém směru byly tyto pohromy odvráceny.«⁷⁶⁾

Na dvoře se uvažovalo o možnostech separátního míru. V první řadě přicházel v úvahu mír s Francií, v němž mohl císař nadíti se přece jen výhodnějších podmínek. Počátkem května 1645 mluvilo se ve Vídni o tom, že Francouzi byli by ochotni uzavřít s císařem mír, zřekl-li by se tento spojenectví se Španěly, vrátil německým knížatům jejich svobodu a země jim odňaté a obnovil Čechům jejich

⁷⁴⁾ Tischer: *Dopisy Sylvie hrab. Černínové Věst. kr. č. u. pol. 1908 III. str. 72.*

⁷⁵⁾ O nesnáziích Španělů zmiňuje se zpráva Giustinianiho z 15. dubna 1645. (II.)

⁷⁶⁾ „... per haver la pace in Germania sarà costretta Sua Maestà di dare l'Austria Superiore al Duca di Baviera in compenso del Palatinato; permettere che siano restituiti gli emigranti alla Patria et nei beni; la libertà di coscienza dentro i stati hereditari et ai sudditi della Bohemia la vecchia prerogativa di eleggere il loro Re. Tutte condizioni durissime le quali come repugnano alla vastità delle passate massime d'Austriaci così impiegano tutte le industrie per divertire se sia possibile in qualche parte almeno queste iature...“ (Zpráva Giustinianiho z 22. dubna 1645. II.)

výsadu svobodné volby královské (s platností však až po smrti syna jeho Ferdinanda IV.).⁷⁷⁾

Jednání v Osnabrückeru a v Münsteru, dozrávajcí konečně alespoň k jakémus takémus rozhodnutí, vnesla do neurčitosti těchto dvorských rozhovorů poněkud ostřejší světlo. Spory o plné moci a otázky ceremonielní v městech vestfálských postupem času se poněkud uklidnily — a 10. června 1645, na den Nejsvětější Trojice, odevzdali švédští vyslanci v Osnabrückeru a francouzští vyslanci v Münsteru slavnostně druhé straně svoje mírové proposice. Mírový návrh švédský, podepsaný Axelem Oxenstiernou a J. A. Salviiem, měl celkem 18 bodů. Hned v prvním artikulu, zahajujícím formálně mírový projekt, významně bylo zdůrazněno, že se jedná ne pouze o likvidaci nepřátelství rakousko-švédského, nýbrž o ukončení všech těch nepokojů, jež povstaly v říši „ab initio motuum Bohemiae“. Třetí článek, shrnující, tuším, nejdůležitější požadavky proposice, navazoval na tuto arengu: Švédové tu žádali, aby vzájemné nepřátelství bylo skončeno všeobecnou a neomezenou amnestií v říši, která by se vztahovala na všechny stavy říšské, jmenovitě pak ovšem na spojence švédsko-francouzské. Na prvním místě z těchto spojenců — což je zajímavé — bylo jmenováno království české — po něm dům falcký, virtemberský, bádenský atd. Restituce se měla vztahovati nejen na všechny statky a zboží, jednotlivým stavům odňaté, nýbrž i na veškera důstojenství jejich a práva a to jak ve věcech světských tak ve věcech duchovních. Výslovně podotčeno, že mají býti anulovány veškery konfiskační nálezy — jmenovitě pak konfiskační nálezy pražské.⁷⁸⁾ 4. článek proposice jaksi dodatkem k tomu ještě žádal, aby restituce, k níž by takto došlo, byla zákonitě zajištěna každému ze stavů tak „ut nullius in posterum facto inde deici possit vel debeat.“ —

⁷⁷⁾ „... S' ode intanto che Francesi proietino a Cesare d' accomodarsi seco quando acconsenta di separarsi da gli interessi de' Spagnuoli, di restituire la libertà alla Germania, a Principi li stati tolti loro et che li sudditi Bohemi dopo la morte del presente Arciduchino elegger possano senza nuove contrapositioni il loro Re in conformità delle vecchie prerogative di quei Popoli ...“ (II. zpráva Giustinianioho z 6. května 1645.)

⁷⁸⁾ „... necessum est ut ante omn[ia] a Ser[mo] Imp[er]e Rom[ano] per un[iversa]lem et illimitatam Amnistitiam universi et singuli status tam mediate quam immediate Imp[er]o subiecti in primis qui cum Regibus Regnisque Suecie Gallieque quacunque necessitudine iuncti fuerant aut et[ia]m nunc sunt Electores, P[rin]cipes, Comites, Barones, Civitates, liberaeque Imperii nobilitas (inter alios Regnum Bohemiae cum annexis, Domus Palatina, Wirtenbergica, Badensis, Augusta Vindelitorum) tam quoad ditiones et bona tam quoad dignitates, libertates et iura restituantur plenarie in eum statum in sacris et profanis, in quo ante exortos anno 1618 Imperii motus prosperrime floruerit non obstantibus sed annullatis quibuscumque interim per proscriptiones, confiscationes, res iudicatas gen[er]ales aut part[icu]lares transactiones precipue Pragensem aliove quocumque modo factis in con[tra] mutationibus ...“ (Citováno podle opisu švédské proposice přiložené k listu Melziho z 1. července 1645 v Nunc. Germ. 141; latinská kopie tato v srovnání s německým překladem návrhu v Theatrum Europaeum V. str. 794 ukazuje zřejmě nepřesnosti této traduce.)

Není pochyby, že tyto požadavky znamenaly pro stranu císařskou nehlubší bod její porážky: uznáv je, byl by ztrácel císař nejen všechno to, co on a jeho předchůdci od r. 1618 byli získali, nýbrž i výhody sporného postavení, v jakém se nacházely věci v Čechách před tímto datem. — To, co žádaly artikuly další, nemělo už té váhy jako postuláty paragrafu 3. a 4. Kladli-li na příklad Švédové co podmínku míru v říši v artikulu 5., aby nový král nebyl volen leč „vacante imperio“ a aby zákony, válka, mír, smlouvy a berně byly vyhlášovány toliko „cum comitali liberoque omnium Imperii ordinum suffragio et consensu,“ nebo dále v artikulu 6., aby stavové měli právo uzavírat smlouvy se zahraničními mocnostmi — nebylo lze v tom spatřovati konečně fakticky nic více než utvrzení resp. dovršení anarchie, v níž říše tonula už od století. Stejně po pravdě artikul 8. o amnestii vojákům, kteří bojovali v řadách švédsko-francouzských, představoval jen doplněk shora citované klausule o všeobecné restituci. Ani paragrafy, týkající se válečné náhrady Švédsku a Francii (10., 11., 12.) — třebaže představovaly výminky pro vyčerpané finance císařské hodně trpké — nebyly v jádře pro císařské vyjednavče nepřijatelný. Ale bylo příliš dobře zřejmo, v čem je jádro švédské proposice.

Francouzská proposice mírová z 10. června 1645 znamenala přes všechnu svoji tvrdost přece jen jakési zmírnění švédského mírového návrhu — zejména v místech, v nichž byli císařští nejcitlivější. Ze zpráv papežského posla v Münsteru Chigiho víme, že francouzští míroví zmocněnci Servient a d'Avaux byli poněkud překvapeni příkrostiti spojenecké proposice a že zaváhali, když jim byl návrh sdělen: teprve na instrukci z Paříže připojili se patrně k proposici švédské.⁷⁹⁾ Leč ani potom nebylo mezi nimi, jak se zdá, žádoucí jednoty a zejména v otázkách náboženských rozcházelo se stanovisko d'Avauxovo dosti ostře s míněním Servientovým.⁸⁰⁾ Je konečně přirozeno, že Francouzi se nechtěli nějak přílišně

⁷⁹⁾ O tom zmiňuje se list nuncia Chigiho kard. Pamfilimu z 12. května 1645 (Vatikán Nunc. Paci 18). Jak se zdá, byla ovšem proposice švédská původně — zejména ve věcech náboženských — daleko náročnější než v definitivním znění z 10. června. Chigi alespoň v citovaném právě listě uvádí některé body její, které prý se dověděl „per via segreta“ — a kterých pak — aspoň ne expressis verbis — v proposici z neděle trojicové nenacházíme. Tak bod 2. žádá, aby protestantské vyznání bylo restituováno ve všech místech, kde r. 1618; bod 3. ustanovuje, že na příště se v říši věci náboženské nesmějí porovnávatí prostým hlasováním ale „per via di transattione o sia compositione delle parti“; podle bodu 4. mají býti v mír pojati jak luteráni tak kalvinisté; další artikul (5.) požaduje, aby spravedlnost v říši byla vykonávána stejně příslušníky obou vyznání a tribunály obsazeny rovnoměrně oběma stranami; konečně poslední 6. bod mluví o nutnosti dohody ve věcech církevních statků a jiných záležitostech náboženských. Není vyloučeno — ač ovšem byly-li informace Chigiho správné — že aspoň v některých z těchto bodů Švédové ustoupili na nátlak Francie.

⁸⁰⁾ Zpráva Chigiho z 16. června 1645 (Vatikán Nunc. Paci 18). Podle zprávy Chigiho z 12. května t. r. byl d'Avaux, „più pio che Servient“.

exponovati v záležitostech, které se jich přímo netýkaly. Francie měla sice zájem na tom, aby říše byla oslabena, ale zajištění konfesíonálních posic evangelických stavů týkalo se jí nanejvýš nepřímým jakožto jeden z prostředků k tomuto cíli. Proto také francouzská mírová proposice z 10. června 1645 přecházela švédské články o svobodě náboženské v říši mlčením,⁸¹⁾ omezujíc se pouze na povšechnou žádost všeobecné amnestie a na ryze politické postuláty, týkající se ústavy říšské, jež uváděla celkem ve shodě se Švédy. O Češích nebylo ve francouzském mírovém návrhu nikde přímé zmínky a jen datové označení požadované amnestie, jež měla — stejně jako u Švédů — vztahovati se na všechny události od roku 1618 — napovídalo, že koruna francouzská je ochotna zastati se českých emigrantů. Hlavní důraz v proposici francouzské byl položen však, tuším, na paragraf 3., v němž Francie žádala od císaře závazek, že se na příště nebude vměšovati do bojů a sporů francouzsko-španělských. To byl přímý útok na nerozlučnou dotud alianci obou větví habsburského rodu, jež znamenala pro Francii vždy živé nebezpečí a jejíž oslabení mělo být jedním z nejdůležitějších cílů a výsledků dlouholetého boje.

Kruté mírové podmínky strany švédsko-francouzské roznitily však — ku podivu — ve Vídni novou jiskru odporu. Trautmansdorf netajil se v rozhovoru s Giustinianim tím, že požadavky obou proposic jsou pro císaře nepřijatelné. Nepřátelé prý zřejmě nechtějí mír. „Z formy jeho rozhovorů mohl jsem jasně vyzpozorovati“ — dokládá vyslanec — „že nejvíc zneklidňuje jeho mysl požadavek, aby věci v Německu byly uvedeny v ten stav, v jakém byly roku 1618, jinými slovy aby autorita císařská zůstala značně ztenčena, knížata, jejichž državy byly zabrány, uvedena zase do svých států, českým poddaným vrácena stará jejich privilej svobodné volby království a proskribovaným a emigrantům povolen návrat do vlasti a na jejich zboží. To všechno jsou podmínky, které, protože přinášejí ve svých důsledcích přetěžké škody [jak] pro tuto dynastii [tak] pro její spojence a nejlivnější ministry, jmenovitě pro Trautmansdorfa, držícího znamenitou část

⁸¹⁾ Je ovšem otázka, zda zmínka o věcech náboženských nebyla aspoň v některém exempláři francouzské mírové proposice. Chigi totiž ve svém listě kard. Pamfilimu z 16. června 1646 (Vat. Nunc. Pac. 17.) vyprávěje o odevzdání proposice francouzské oběma zprostředkovatelům, zmiňuje se, že mu byla omylem odevzdána kopie, která mu nepatřila, „ove stava l'articolo che mancava nell' altra messo sotto il num. 7 nel quale prometteva la Francia di voler concordare le cose della Religione in Germania per via d'un commun consentimento“: obdržev tuto kopii, odmítl ji s podotčením, že se nesluší papežskému zástupci ji přijmouti. Po některých vysvětleních vzali franc. zástupci tento exemplář zpět a odevzdali jej druhému přítomnému vyslančí-prostředníkovi Contarinimu. Ale i ten odmítl zprostředkovati, vymlouvaje se, že citovaný artikel patří do proposice švédské a ne francouzské. A skutečně také ve francouzském mírovém návrhu z 10. června (pokud známe jeho text z *Theatrum Europaeum*. V. 792) tohoto bodu nenacházíme.

konfiskovaných statků, odrazují stranu rakouskou vždy více od mírového jednání . . .“⁸²⁾

Bylo potřebí pouze prudšího závanu událostí, aby nově probuzená jiskra odporu se zachytila. Španělé, kteří už dříve bojovali na císařském dvoře proti všem mírovým tendencím, pozorovali s napětím její kolísání. —⁸³⁾

*

Hned po návratu Ferdinandově z Prahy, koncem března 1645, započalo se na straně císařské s přípravami k odražení Torstensonova. Zmínili jsme se již shora, jak nesnadné byly tyto počátky a znovuvybudování armády a obrany říšské vůbec. Stín deprese, utkvívající na celém okolí císařově, měnil tyto přípravy v jakési bezradné hemžení lidí bez jednotné vůdčí myšlenky.

Není vyloučeno, že kdyby byli Švédové hned po bitvě u Jankova zamířili proti Vídni, bylo by došlo ke kapitulaci hlavního města. Fakt, že se zdrželi na Moravě dobýváním a opevňováním měst, jako byla Jihlava, Znojmo atd., stal se konečně příčinou neúspěchu celého Torstensonova tažení do Rakous z jara r. 1645: císařští, třebaže v největším zmatku, přece jen alespoň jakž takž zreorganisovali, opírajíce se o těžko překročitelný Dunaj, svoji obranu. Torstenson, přitáhnuv k řece, pokusil se na několika místech o přechod — leč bez úspěchu. Všechna důležitější místa byla zatím již obsazena a pokud napomáhal jejich obraně široce rozlité Dunaj, byl jakýkoli pokus o útok již předem bez vyhlídek. Torstensonovi podařilo zmocnit se pouze několika dalších míst na levém břehu veletoku: mimo jiné i Korneuburgu. Největší úspěch, jehož Švédové v tomto svém úsilí dosáhli, bylo, tuším, dobytí t. zv. Wolfschanze a několika ostrovů v Dunaji u Vídně. Na další využití tohoto vítězství, které konečně mohlo otevřít Švédům i cestu k vlastnímu útoku na residenci Ferdinandovu, neměl však již Torstenson sil: Vídeň byla příliš dobře chráněna a Švédové marně čekali na pomocné sbory z Uher — od Rákóczyho.

Torstenson se zatím usadil v Mistelbachu a jeho armáda „čistila“ levý břeh dunajský, zajíždějíc až na Moravu, kde 17. dubna vzdal se Švédům na milost a nemilost Mikulov. Leč toto více méně nečinné vyčkávání událostí se brzy Torstensonovi znechutilo: Rákóczy, od jehož posil odvisely nyní útočné schopnosti švédské armády, konečně sice přerušil své váhání, vstoupiv 22. dubna 1645 v Munkáči do spolku s Francií — ale (z příčin, jež brzy poznáme) nespěchal

⁸²⁾ Zpráva Giustinianiho z 1. července 1645. I.

⁸³⁾ Jejich vyčkávání líčí zpráva Giust. cit. v před. pozn.

nikterak spojit se se Švédy. Torstenson — tísněn nedostatkem potravy — rozhodl se proto zanechat marných pokusů o přechod Dunaje a vrátit se na Moravu, která, jsouc odříznuta od vlastního centra t. zv. zemí rakouských, byla vydána armádě švédské takřka úplně v šanc.

Po odtažení Torstensonově na Moravu⁸⁴⁾ si císařští zřejmě oddechli. Vír hlubokého zmatku, který vyvolávala přítomnost nepřítelova v Rakousích a před branami vídeňskými v jejich řadách, se uklidnil. Nejtemnější okamžiky byly překonány — a deprese, která ovládla okolí Ferdinandovo v polou minulého měsíce, byla poražena konečně novou bojovnou energií. Mezi úzkostné rozhovory a dohady o mírových podmínkách, o nichž jsme shora vyprávěli, proniklo i několik světlých paprsků: V první řadě byla to, tuším, zpráva o bavorském vítězství nad Francouzi u Mergentheimu. Zvěst ta působila ve Vídni velmi povzbudivě. Dalo se očekávat, že Francouzi po této porážce budou povolnější a dvůr nad to si sliboval od nového vítězství Maxmilianova, že kurfirst, jehož důvěra v konečný úspěch věci císařské zdála se v poslední době již neodvratně podlomenou, přece jen vytrvá v spojení s císařem až do konce.⁸⁵⁾

Ještě radostnější však byly zprávy, jež přinesl s sebou vyslanec Heřman Černín, vrátivši se 1. června 1645 ze své cesty do Cařihradu. Poslání Černínovo skončilo plným úspěchem: spolu s ním vjížděl do Vídně zvláštní vyslanec sultánův, který měl dojednat podmínky dalšího míru mezi císařem západním a císařem východním. Bylo zřejmo, že Turci, hledající vhodné místo k útoku na bašty západoevropského světa, našli toto místo jinde, než se očekávalo.

Nejtěžší mrak, který visel nad obzorem Ferdinandova okolí, byl tak rozbit. Průvod, v němž vjížděl Heřman Černín s tureckým vyslancem do císařské residence, rozhořel se nevidanými barvami, v kterých mísily se ohlasy dalekého Orientu s nádherou domácí šlechty a pestrými kroji vojáků. Jako by tísněnost, která tak těžce svírala Vídeň a vídeňský dvůr v uplynulých měsících, se rozevírala a uvolňovala v této bohaté a marnivé hře podivného koloritu.⁸⁶⁾

Jen jako poslední ohlas nebezpečí zřejmě již se vzdalujícího ozývaly se tu a tam dosud neutlumené pochybnosti, nedůvěřivě pozorující jednání Turků. Ferdinand III. sám v rozmluvě s benátským vyslancem doznal otevřeně své obavy, pokud se týkalo tureckých plánů v Uhrách⁸⁷⁾: působilo jistě podivně, že Rá-

⁸⁴⁾ O tomto zmiňuje se III. zpráva Giustinianiho z 15. dubna 1645.

⁸⁵⁾ Dojem vítězství u Mergentheimu na dvoře vídeňském vypisuje II. zpráva Giustinianiho z 13. května 1645.

⁸⁶⁾ Bohatý obraz slavnostního vjezdu Černínova do Vídně popisuje depeše Giustinianiho z 3. června 1645 (I.)

⁸⁷⁾ Zpráva Giustinianiho ze 17. června 1645. I.

kóczy — vasal sultánův — přes všechny přísliby se strany Porty i paši budínského a přes všechny příkazy jejich, stál doposud s celou svou armádou v poli, připraven k bojovnému tažení na západ. 17. června vytáhl z Košic, 30. června překročil Váh a několik dní na to objevil se jeho předvoj u Lednice a Hustopeče. Spojením armády Rákóczyovy se Švédy, operujícími na Moravě, jež bylo den co den očekáváno, zvedalo se nebezpečí, hrozící dědičným zemím habsburským a Vídní opět v hrozivých obrysech nad obzorem. — Turci byli v této době zřejmě již rozhodnuti: jejich útok mířil nikoli na území Ferdinandovo, nýbrž proti Benátkám, chtěje jim vyrvat jejich námořní posici v Levantě. Zdálo se však, že Porta chce zaměstnat císaře v Uhrách, aby nemusila počítati s ním v novém svém zápase a že proto tajně živí a podporuje bojovné úmysly sedmihradského knížete.

Leč neklid tohoto podezření se brzy utišil. Pro Portu bylo by znamenalo přílišné zesílení moci neklidného vasala větší nebezpečí než císař — zaneprázdněný nad to vlastními svými záležitostmi. Koncem června byl vyslán z Cařihradu k Rákóczymu čauš se striktním příkazem, aby okamžitě zastavil veškeré válečné operace.⁸⁸⁾ Kníže už dříve váhal — obává se odporu cařihradské vlády — vystoupiti útočněji proti císaři — a slyšeli jsme, jak Torstenson marně dovolával se jeho pomoci při svém útoku na Vídeň. Nová výzva přirozeně jen posílila toto váhání: zastavit započaté operace nebylo arci tak snadno — ale Rákóczy nechtěl se přece jen rozejít s Portou. 14. července oznamuje Giustiniani ve své depeši dóžeti, že mírová jednání s knížetem ožívají.⁸⁹⁾ Císař konečně, vida, že Turci jsou již dokonale zaujati svými válečnými podniky (koncem června přistála turecká flotila u břehů krétských a jala se obléhat Kaneu), neváhal použiti ostřejšího tónu vůči tureckému vyslanci, žádaje se vším důrazem, aby Porta zakročila u Rákóczyho ve smyslu mírových ujednání, která byl učinil Heřman Černín v Cařihradě. Vrchní velení císařské armády činilo zároveň horlivě přípravy k vojenskému zakročení proti knížeti.⁹⁰⁾ Tlaku všech těchto událostí věčně váhající Rákóczy neodolal. 26. srpna ohlašuje Giustiniani dóžeti, že byl uzavřen se Sedmihrady mír.⁹¹⁾ Rákóczy dosáhl podmínek velmi výhodných: bylo mu odstoupeno 7 komitátů hornouherských, a vedle toho podařilo se mu prosadit v mírové smlouvě i některé artikuly, které zabezpečovaly mu další důvěru s ním spojené uherské šlechty — jmenovitě ustanovení o svobodném vyznání víry v Uhrách, restituci bývalých protestantských

⁸⁸⁾ Giustiniani dóžeti 24. června 1645 (II. zpráva).

⁸⁹⁾ II. zpráva z tohoto dne.

⁹⁰⁾ Zpráva Giustinianiho z 22. července 1645 (II.)

⁹¹⁾ Datováno v St. Pölten na cestě k dvoru do Lince

kostelů, vypovězení Jezuitů ze země a zabezpečení starých výsad království.⁹²⁾ Ve zprávách nuncia Melziho vidíme zřetelně, jaké obavy a jaký neklid probudil tento mír v okolí kurie.⁹³⁾ Ale pro císaře byly všechny tyto ústupky — jakkoli bolestivé — nutny k zabezpečení vlastní jeho posice.

Torstenson, který tak dlouho marně očekával pomoc a posilu se strany Rákóczyovy, ocitl se přirozeně po uzavření míru mezi knížetem a Ferdinandem III. v svrchované tísní. Už od několika měsíců se na straně císařské horlivě zbrojilo. Vyjasňující se situace probudila tu jakousi novou energii. Velením armády byl pověřen koncem března 1645 bratr císařův, arcivévoda Leopold Vilém. Trvalo ovšem několik týdnů, než se opravdu ujal velení. Arcivévoda dožadoval se totiž co generalissimus císařské armády naprosté nezávislosti, chtěje, aby mu bylo zabezpečeno totéž postavení, jaké měl kdysi Valdštýn, a, jak se zdá, musil překonati mnoho odporu v okolí bratrově, než mu v této věci bylo povoleno.⁹⁴⁾ Teprve počátkem května 1645 byly jím požadované podmínky schváleny a Leopold Vilém chopil se s plnou energií reorganisace císařské armády. Měl-li arcivévoda v okolí Ferdinandově mnoho nepřátel, byl přece jinak mezi šlechtou a obyvatelstvem velmi populární. Jeho jmenování generalissimem bylo přijato s všeobecným uspokojením — a ani tvrdé požadavky, jimiž Leopold Vilém, chtěje si opatřiti peníze nutné pro vyzbrojení nové armády, byl nucen zatížit šlechtu dědičných zemí, nezabavily jej jeho popularity. Nebylo nikoho, kdo by se byl vyhnul žádané půjčce. Každý se nutil, aby arcivévodovi vyhověl.⁹⁵⁾ I tak povážlivé opatření, jako byl soupis všeho kostelního a klášterního jmění pro případ krajní potřeby, k němuž

⁹²⁾ O podmínkách mírových zmiňuje se zpráva Giustinianiho z 1. září 1645.

⁹³⁾ K zprávám těmto, které přes to, že se týkají také dnes části našich dějin, s thematem mým přímno nesouvisí, vrátím se podrobněji ve větší své studii o vztazích Ferdinanda III. k papeži Innocenci X. v prvých letech jeho pontifikátu.

⁹⁴⁾ O jednáních, předcházejících jmenování Leopolda Viléma generalissimem císař. armády zmiňují se depeše Giustinianiho z 8. dubna 1645 (II.) a z 22. t. m. (II.) Posléze jmenovaná depeše podotýká, že arcivévodův požadavek naprosté nezávislosti ve vedení armádním byl položen na přání Bavor.

⁹⁵⁾ „ne si è chi hora ardisca non obbedire studioso ciascheduno di meritare l'affetto di questo principe si acclamato dal universale e nell' impiego di cui tanto dimostrano di confidare li popoli tutti non senza riflesso di molta osservazione negli huomini politici, che questi applausi... siano bastanti di derogare alla grandezza della Maestà Sua...“ Citátem, který uvádím z depeše Giustinianiho z 13. května 1645 (II.) proniká jasně zajímavý motiv rozporu mezi arcivévodou a okolím Ferdinandovým. Zajímavým doplňkem této depeše vyslancovy je bezesporně list Chigiho kard. Pamfilimu daný v Münstru 7. července 1645, v němž nuncius píše: „Per la parte dell' Imperatore mi pare di veder ogni di più maggior certezza che vogli questa Pace non solo attesi i disvantaggi... ma ancora quando avesse grandi vittorie per la gelosia che ha del fratello che con l'aura e con amore che si guadagna, non possi farsi Re de Romani ad esclusione del figlio di Sua Maestà Cesare“ (Vatikán Nunc. Paci 18.)

nový generalissimus musil přikročit, bylo přijato bez odporu: jen jezuité se mu tajně vzpírali.⁹⁶⁾

Císařská armáda rostla. Nejen v Rakousích, ale i v Čechách bylo sbíráno vojsko. Tento druhý armádní sbor měl svými operacemi způsobit diversi proti Švédům. Hlavní útok zůstával arci vyhrazen armádě, která se sbírala v Rakousích. Leopold Vilém se snažil, aby to bylo vojsko opravdu řádně vypravené, ve svém jádru pevné a schopné k boji. A jeho snahy setkávaly se po této stránce, jak se zdá, s plným zdarem. Počátkem července 1645 konstatuje Giustiniani ve své depeši dožeti, že císařská armáda valem mohutní — zatím co Švédové slábnou a řídnou.⁹⁷⁾

Torstenson, jak známo, obrátiv se koncem dubna 1645 z Rakous na Moravu, přitrlh k Brnu a oblehl je s celou svou armádou, chtěje patrně dobytím jeho zajistit plně svoji posici na Moravě a vyrvat tuto zemi císařským. Historie obléhání Brna tvoří, tuším, jednu z nejpoutavějších kapitol v příbězích let 1644—45 a má také dnes již svoji dosti rozsáhlou literaturu.⁹⁸⁾ Na straně císařské byla arci obrana města sledována se svrchovaným napětím a zřejmý odraz toho jeví se i ve zprávách obou diplomatů, které jsme až dosud sledovali — Giustinianiho a Melziho. Takřka v každé zprávě vyslancově i nunciově, pokud se dotýkají událostí válečných v květnu až srpnu 1645, je zmínka o Brnu.⁹⁹⁾

Brno se ukázalo pro Švédy těžším oříškem než patrně Torstenson očekával. Útoky Švédů selhávaly — a armáda dostávala se čím dál tím do nebezpečnější posice, neboť okolí města bylo brzy vydrancováno a zásobování, které už v Rakousích, jak jsme slyšeli, nebylo valné, uvázlo nyní úplně. K dovršení všeho objevil se v řadách švédských — mor. Torstenson brzy seznal, že síly jeho na ztečení města nestačí. Zbývaly jen dvě možnosti, jak zmocnit se Brna: buď posílit armádu oddíly, které stály tou dobou pod velením Königsmarkovým někde ve Slezích nebo spojit se s Rákóczym. Königsmarka se Torstenson marně dovolával — a historii Rákóczyova tažení jsme už shora naznačili: Nepatrná posila, kterou syn Rákóczyův Zikmund byl uvedl do ležení švédského, Švédům nepomohla a k spojení s hlavní částí sedmihradského vojska vůbec nedošlo.

Po uzavření míru mezi císařem a Rákóczym padala Torstensonovi i naděje, zmocnit se Brna vyhladověním, neboť, stoje s prořídou armádou na Moravě proti

⁹⁶⁾ Zpráva Giustinianiho z 20. května 1645. II. se při této příležitosti ostře obrací proti Tovaryšstvu.

⁹⁷⁾ Zpráva Giustinianiho z 8. července 1645. II.

⁹⁸⁾ Nejdůležitější z ní udává Rezek ve své Kronice str. 426, podrobně uvedena je v Zibrtově Bibliografii díl V. str. 195 sq.

⁹⁹⁾ Z depeš Melziho třeba uvést jmenovitě depeši z 13. května 1645 (Nunc. Germ. 141), z 8. a 26. srpna (tamže), z listů Giustinianiho list z 13. května 1645 (II.), 24. června (II.), 8. července (II.) a 26. srpna t. r.

nebyla celá otázka, pokud se týkala mírového jednání v městech vestfálských, úplně vyřešena. Stanoviska obou stran stála tu dosud příkře proti sobě. Císařští ve své kontraposici k francouzskému mírovému návrhu z 10. června 1645, podané 25. září t. r., omezili se na to, že proti požadavku všeobecné amnestie od r. 1618, obsaženém v 4. bodě francouzského návrhu, postavili prostě usnesení říšského sněmu a obdobně v ostatních artikulích vymezili svou ochotu vyjítí vstříc stanovisku francouzskému datem a ustanoveními amnestie řezenské.¹¹⁰⁾ Také císařská odpověď Švédům, podaná o něco později, zůstala ve všem věrna tomuto stanovisku, odmítajíc důsledně rok 1618 jakožto dolení mez požadované restituice.¹¹¹⁾

Bylo zřejmo, že obě stanoviska nelze smířit prostě přímou cestou dohody. Císařští chtěli nechtěli musili pomýšlet na kompenzace v jiném směru, kterými by vyvážili a umožnili ústup nepřátelského bloku v tomto pro ně tak důležitém bodě. Šlo nyní o to, převést pozornost mírové konference na jiné pole, na němž by koncesse nepřátelům byly pro císařské zástupce snazší. Příležitost se naskytla, tuším, když Francie někdy počátkem srpna 1645 vytasila se s návrhem, že by byla ochotna ustoupiti od požadavku válečné náhrady, byla-li by jí za to odstoupena města Breisach a Filipsburg. Trautmansdorf, jak se zdá, pochopil dobře výhody, jež tento přechod Francie k otázkám územních ústupků znamenal pro věc císařskou — jmenovitě pak pro nejohrovenější problém mírového jednání. V Giustinianiově depeši z 12. srpna 1645 je zachycen rozhovor, který měl vyslanec s ministrem a z něho vidíme, jak živě působila zvěst o nových požadavcích francouzských na prvního rádce Ferdinandova. Zástupci říšských stavů prohlásili nový postulát Francouzů za nepřijatelný — vyprávěl Trautmansdorf Giustinianimu. Neváhali prý dokonce vytknout francouzským zástupcům, jak málo se nová jejich žádost srovnává s jejich stálým ujišťováním, že nemají v říši jiného úmyslu než vydobýti jí znovu jejich starobylých privilegií. Entretien mělo však alespoň v jedné věci kladný výsledek: Francouzi, setkavše se s rozhodným odporem, dali na jevo, že nejsou neochotni v této věci se dohodovat a lze očekávat, že nyní i v jiných bodech projeví více dobré vůle ke kompromisu.¹¹²⁾

¹¹⁰⁾ Text kontraposice císařské je přiložen k zprávě Melziho z 21. října 1645 (Nunc. Germ. 141).

¹¹¹⁾ Text císařské odpovědi Švédům nachází se v depeši Melziho ze 7. listopadu 1645 (Nunc. Germ. 141).

¹¹²⁾ „Trautmsdorf... Mi confidò che li Ministri Francesi a Munster si sono lasciati intendere con quelli degli ordini d' Imperio di pretendere la conservazione delle Piazze di Brisach et Fillisburgh per mercede dei dispendii impiegati da quella corona nella guerra, che al tenore di questo proietto habbino Imperialisti palesato grave risentimento, dichiaratisi che giammai consentiranno a tale dimanda et rimproverato loro poscia appertamente che l'ambitione et l'interesse di mantenersi il possesso di due piazze si importanti in Germania non corrisponde alle vecchie professate dichiarazioni di non aspirare cioè ad altro che di restituire all' Imperio gli ornamenti dell' antica liberta. Che Francesi all' incontro udite si risoluto dichiarazioni gli habbino soggiunto che modereranno le loro dimande, da che poter sperarsi che finalmente si disponghino alla convenienza...“

Poslední věta Trautmansdorfovy řeči — tak jak je zachycena v právě citované depeši Giustinianiově — zní arci dosti temně. Ale pro toho, kdo pozoruje celý vývoj událostí válečných a mírového jednání mezi Ferdinandem III. a jeho protivníky v letech 1644—5 nemůže býti o jejím smyslu na pochybách. Nebylo bezvýznamné, že císařští hned od počátku byli ochotni jednati právě o proposici francouzské, třebaže její podmínky nebyly jistě méně kruté než podmínky návrhu švédského¹¹³⁾: francouzské válečné cíle byly vysloveně politické a nedotýkaly se tak hluboce vnitřních záležitostí zemí habsburských jako cíle švédské. Odpor, se kterým přijímali císařští s počátku požadavek odstoupení Brisachu a Filipsburku, kterým přijímali císařští s počátku požadavek odstoupení Brisachu a Filipsburku, byl, jak se zdá, více otázkou taktiky. Jinak nebyl Trautmansdorf neochoten navázat na francouzské plány, zejména pokud mohl jejich prostřednictvím vyhnouti se problémům tak obtížným jako byl problém všeobecné amnestie od r. 1618, požadovaný oběma nepřátelskými proposicemi z června 1645.

Přímým vystoupením Trautmansdorfovým na mírové konferenci vestfálské (na sklonku r. 1645) končí vlastně dějinné drama, jehož jsme byli svědky. Situace strany císařské — před několika měsíci ještě tak zoufalá — byla alespoň jakž takž politicky a vojensky vyvážená a hrabě mohl sledovati mírovou cestu za daleko klidnějších podmínek, než mohli císařští zástupci z jara tohoto roku. Trvalo ovšem dlouho, než podařilo se skutečně dosíci kýženého míru a leckdy i v letech 1646 až 1648 situace císařských nabyla opět velmi dramatické a vzrušující podoby. Ale té sráznosti, již měla v údobí, námi právě stručně vylíčeném, nedosáhla již, tuším, později nikdy.

Doslov dějinného dramatu, jímž jsme prošli, obrací se nevyhnutelně opět k Cechám, jejichž půdu jsme opustili s císařem na počátku března 1645, abychom jen letnými pohledy sledovali běh událostí v zemi po bitvě jankovské. I zde posice dynastie nesporně průběhem osudného léta zpevnila. Ještě v květnu 1645 ozývalo se v království, jak jsme slyšeli, temné znamení bouře. Ale už koncem tohoto měsíce schází se na hradě pražském památný sněm, jehož rozhodnutí mělo hluboko zasáhnouti do dalších osudů českých. Ani o tomto sněmu, který trval více než dva měsíce, byv otevřen v pondělí po neděli Rogationum, t. j. 22. května a zavřen v pondělí u vigílii Svatého Jakuba, jinak 24. července, a byl jistě vyplněn jednáními nad jiné pohnutými, nevíme bohužel dnes zatím než to, co přinášejí sněmovní snešení. Ale tentokrát jsou tyto artikuly, jindy jen stroze určující berní povinnosti obyvательства, příznačně výmluvnější. Už obvyklý úvod, v němž se odůvodňuje povolení nových, neobvyčejně krutých berní, rozvíjí se v širokou periodu, zdůraz-

¹¹³⁾ O tom víme z listu Chigiho kard. Pamfilimu z 16. června 1645. (Vat. Nunc. Pací 18.)

ňující, že »nyní právě čas, příčina důležitá, potřeba a sama povinnost toho jest, aby všichni věrní synové Vlasti [s] Nejmilostivější Vrchností od Pána Boha vystavenou králem a pánem svým též [s] milou Vlastí opravdově se spojili, všechny privátní interesse neboližto vlastní zisky i jiné nepřiležitosti stranou odložíce o . . . všeobecné defenzí, obranu a pomoc tolikéž pečovati a se starati nápomocni byli . . .«. Jsou to jistě slova výmluvná a zřejmě bez rezervy. Ještě v mocnějším přívalu vět otevírá se však smýšlení sněmovní ve zvláštním artikulu, který nese charakteristický nápis: »Ponížené děkování s horlivým vyznáním všech čtyř stavův stále jich poddané věrnosti a poslušnosti k Bohu a jeho S^{té} Římské katolické církvi i k jeho císařské a královské milosti jakožto dědičné vrchnosti své nejmilostivější«: stavové děkují tu králi za jmenování arcivévody Leopolda Viléma nejvyšším velitelem císařské armády a za rozhodnutí Ferdinandovo bránit s nasazením vlastního života svého dědictví — »kterýmžto milostivým a tak velikým císařským a královským ohlášením svým . . . JMC je všecky každého času v nejhlubší pokoře stále zůstávající poddané věrné a poslušné čtyry stavy své i se všemi potomky jich sobě nanejvýš obligirovati a zavázati ráčil při JMC Nejmilostivějšímu císaři, králi a pánu svém jakožto pravým otci vlasti tolikéž při jich Milo. slavných dědicích JM a páních svých milostivých i celým slavným domu Rakauským své a všech svých statky a životy až do nejposlednější krůpěje krve jakožto věrným a poslušným dědičným poddaným dobře přísluší a náleží ctně a šlechtně vynaložiti«. A pokračují, přecházejíce v horlivé osvědčování své loyálnosti: »Jakož pak všecky nadepsané contributi JMC i za tou příčinou tím raději jsou povolili i na tom docela se ustanovili, předce dále při JMC všecka nejposlednější jmění svá i s hrdly a životy se vši horlivou ochotností věrně vynasaditi, zvláště poněvadž to ne bez velikého nad tím zhození uznávati musí, jak nepřítel ten tak dávno vinšovaný a vysoce žádostivý pokoj proti slušnosti a křesťanský lásce na takový časy a punkty conditionirovati neboližto zakládati a stavěti příliš vysokomyslně se pokouší: skrz kteréžto ta v tomto království před mnoha sty let vstípená a po těžkém vystání mnohých ukrutných útiskův zase prospěšně navracená i chvála Bohu pevně utvrzená starodávná svatá pravá katolická a právě apoštolská římská samospasitedlná Religie neboližto náboženství (v kterémžto oni s potomky svými milými stále bez proměny živi býti i umříti hotově resoluovávají jsou) hrubě zlehčeny a potlačeny, království pak tohoto znamenitý gruntovní první základy, práva a ustanovení zrušeny a v nic obráceny, dotčení pak stavové s dědici a budoucími svými v pokojném držení a užívání statkův a zboží svých, které jim předkové jich milý po sobě zanechali a oni je po nich řádně a poslušně zdědili i sami spravedlivě nabyli, k tomu též draze koupili a zaplatili, turbirování a hindrování, in summa všecek obecní veřejně

potřebný prospěch do nejhorší confusí uveden a zapleten i také s největším nynějších i budoucích příběhů nebezpečstvím skrze nezřízenou týchž zlobivých nepřátel ani tak mnohou křesťanskou hanebně vylitou krví dosavad ještě neuhašenou žádostivost marné cti i chvály docela navrácen i do nejhlubší propasti dokonalé ruiny a přehořké bídy, zkázy a záhuby uvržen byl . . .«.

Přirozeným vyvrcholením této v perlivých periodách na odiv stavěné oddanosti je „poddaná prosba z strany brzkého Jeho milosti císařské sem do tohoto království příjezdu a radostného korunování Její Milosti Císařové i Jeho Mil. staršího dědičného prince za krále českého“ v závěru snesení sněmovních.¹¹⁴⁾ Václav Eusebius z Lobkovic — tentokrát opět spolu s F. M. ze Sternberka a J. J. Chanovským z Dlouhé vsi jmenovaný komisařem sněmovním — dosáhl, jak se zdá, toho, oč marně usiloval v předešlém svém poslání z podzimu roku 1644.

Důvody, jež přiměly českou šlechtu, zůstavši ve vlasti, k obratu a k zřeknutí se všech zámyslů na restituci starých privilegií, vyplývají, tuším, dost jasně ze shora uvedených citátů sněmovního snesení r. 1645. Vítězství Torstensonova byla zároveň vítězstvími české emigrace. V pozadí tragického obrazu českých dějin let 1644—45 ozývají se příznačně hlasy vystěhovalců jako byl Ondřej Haberveš z Habernfeldu a j. Už Tonner kdysi ve své edici drobného spisku Habervešova „Bellum Bohemicum“ upozornil na autorovu snahu očistit Ferdinanda II. ze stínu krutosti sváděním viny krvavé exekuce staroměstské na pány, „kteříž oknem vyřeteli“.¹¹⁵⁾ A stop zřetelné benevolence Habervešovy proti Habsburkům našlo by se v této knize víc: pro Habervešela byl dům rakouský dům staroslavny a ani jeho „Odpověď na vylučování, kteráž proti Čechům namítána jsou od JMC Ferdinanda plnomocného vyslance při vyjednávání o všeobecný mír v Monasteru“, připojující se obsahově k „Válce české“, jakkoli ostře polemisovala s námitkami císařského zástupce při mírové konferenci, nikde nevybočila z mezí úcty panovníkovi povinné.¹¹⁶⁾ Tato loyálnost emigrantů vůči Habsburkům byla jistě nad jiné výmluvným znamením jejich nadějí. V době, kdy moc rakouská klesla vítězstvími Švédů a vlivem celkové politické situace tak hluboko — mohli arci doufat, že

¹¹⁴⁾ Artikuly sněmovní v textu jsou citovány podle rukop. zápisu v zemském archivu českém, jehož jsem užil už shora při sněmu r. 1644.

¹¹⁵⁾ „Ondřeje z Habernfeldu vypravování o vojně české od r. 1617“. Z latiny přeložil Em. Tonner (V Praze 1867) str. XXX. Jak Tonner v úvodě ke své edici spisku Habervešova podtrhuje, byl při tom Ondřej z Habernfeldu obecně odpůrcem lehkomyšlné rebelie.

¹¹⁶⁾ Obovinění Ferdinanda II. z křivopřísežnictví, jež ve „Válce české“ bylo postaveno ještě bez reser, klausuluje se tu dokonce — obdobně jako v předchozím spisku rozhodnutí o popravě staroměstské — „návodem zlych rádců.“ (Tonnerovo vyd. cit. v před. pozn. str. 131.)

Švédové stanou se opravdu žádoucím nástrojem Svrchovaného a dopomohou jim opět k návratu do vlasti a k opuštěným zbožím a domovům — byt pod vládou nenáviděných Habsburků.

Pro českou šlechtu, která zůstala ve vlasti, znovuobjevení se emigrantů v zemi a jejich návrat k starým majetkům znamenaly arci boj na život a na smrt. Šlechta, která ještě z podzimu 1644 stála v dost rezervovaném postavení vůči dynastii, snažíc se využití její tísně k obnovení starých svých přání a postulátů, poznala nyní, že koketování s nepřáteli Habsburků by se jí mohlo stát osudným. Věc její byla příliš úzce spjata s osudy tohoto rodu.

Ani nový vpád Švédů do Čech z podzimu roku 1645 a nové útrapy, jež s sebou přinesl, nebyly s to oťrásti její věrností. V srpnu roku 1646 konečně došlo k dlouho připravované korunovaci Ferdinanda IV. za krále českého. — Po návratu císařově do Vídně dostavil se k Ferdinandovi III. nuncius, aby mu blahopřál jménem papežovým a zároveň vyslovil potěšení nad úspěšným postupem rekatolisace v Čechách. Císař podle líčení nunciova byl zřejmě hluboce uspokojen výsledkem své cesty: „chválil oddanost, jakou dávali na jevo Češi při této příležitosti vůči jeho osobě a vyprávěl, jak chtěli, aby se zdržel v jejich hlavním městě a jak je utěšil tím, že se sem vrátí po skončení uherského sněmu. Po stránce náboženské speciálně prý se věci zlepšily tak, že Češi sami zřetelně prohlásili, že se zříkají oněch výminek a svobod v ohledu náboženském, kterých se [pro ně] dožadovali protestanti v Múnstru a [císař] prý také toto osvědčení... dal do řečeného města poslati...“¹¹⁷⁾

Nemýlím-li se, naráží poslední věta na sněmovní snesení z r. 1645, jež jsme shora citovali. Ferdinand byl tímto aktem plně usmířen: jeho nedůvěra vůči Čechám zmizela. Lze říci, že scéna mezi císařem a nunciem, kterou jsme právě stručně zachytili, tvoří jakési poslední echo, uzavírající veliké drama českých dějin let 1644—45 — tak jak jsme je sledovali v proudu válečných událostí soudobých.

¹¹⁷⁾ „L' Imp^{re} mostrò gran consolatione di simil successo, lodò assai la propensione che havevano mostrata li Bohemi in quest' occasione verso la sua persona e casa, disse che haverebbero voluto ch' egli si fosse trattenuto in quella Città ch' egli l' haveva consolati con darli intentione di ritornarvi finita la Dieta d' Ungheria. Che nel particolare della Religione le cose erano migliorate a segno che li medⁿⁱ Bohemi havevano dichiarato et proffessato che non si curavano di quelle conditⁿⁱ e libertà di Relig^{ne} che li Protestanti richiedevano nel Congresso di Munster e che però egli haveva mandata in d^a Città la d^a dichiarazione e protesta...“ (Zpráva Melziho z 25. srpna 1646, Nunc. Germ. 142.)

J. CIBULKA

SOCHA BAROKNÍHO SVĚTCE

Jako mají různá období své vyhraněné projevy slohově-výtvarné, podobně mají také zvláštní náměty, k nimž se znovu a znovu vracejí, zaujímajíce k nim dokonce určité stanovisko, které jen jim je vlastní. Dle námětu a jeho pojetí lze zhusta aspoň přibližně udati vznik výtvarného díla. Barokní doba v Čechách, jejímuž pochopení *Josef Peřař* věnoval tolik duchaplné práce, přivedla k rozkvětu obraz a hlavně sochu svého světce Jana Nepomuckého a sice záhy již určitě vyhraněnou, takže pozdější doby na ní mnoho nezměnily. Socha ta oživila kostely a kaple, náměstí a cesty v Čechách, ale hlavně zaujala místo na mostech. Z Čech pronikala do okolních zemí koruny české a do zemí rakouských, celou katolickou Evropou i do jiných dílů světa. Není vlastně jiného výtvarného díla, které by se z Čech jako předloha tolik rozšířilo celým světem. Třebaže nebyla tato socha vrcholným dílem umění v Čechách rozkvetlého, je přece jen daleko nejpočetnější složkou našeho uměleckého exportu a v cizích zemích, aspoň částečně katolických, zhusta jedinou, ale za to častou ozvěnou z Čech.

Při pohledu na toto veliké množství svatojanských soch u nás a v cizině, a hlavně u vědomí, že tu jde nejen o námět, nýbrž i o jeho vyhraněný výraz, vycházející z Čech a jinde napodobovaný, vzniká otázka, jaké jsou začátky svatojanské sochy.

Odpověď je již od delší doby ustálena. Vychází se od sochy na Karlově mostě v Praze. R. 1681 dal baron Mat. Wunschwitz vídeňským dvorním sochařem Mat. Rauchmüllerem zhotoviti model gypsový asi půl metru vysoký (tab. III.), dle něhož r. 1682 vyřezal Jan Brokov na Wunschwitzově zámku Ronšperku sochu sv. Jana Nep. v nadživotní velikosti z lipového dřeva. Dle tohoto modelu ulil r. 1683 Wolff Hieronymus Heroldt v Norimberku v bronzu sochu, která byla 31. srpna téhož roku, mylně pokládaného za třísté výročí světcovy smrti, postavena na Karlově mostě, kde dosud stojí. Rauchmüllerův první gypsový model nalezl r. 1898 A. Podlaha v soukromém majetku pražském,¹⁾ Brokovův dřevěný model stál nejprve v zámecké kapli na Ronšperku, potom od r. 1718 na Wunschwitzově domě na Václavském náměstí (č. p. 793) a konečně od roku 1819 na hl. oltáři kostela na Skalce v Praze. Srovnání obou modelů poučuje na první pohled, že se Brokov úplně přidržel Rauchmüllerovy komposice, třebaže ji svým způsobem vyjádřil, takže

¹⁾ *Method* roč. 24, str. 131.

invenčně autorem je Rauchmüller.²⁾ Ve všech třech variantách stojí tu světec v podobě vousatého kanovníka. Na klerice má dlouhou rochetu s krajkami, na ramenou kožesinový plášť s ocásky, svázaný provázky se štrápci, u krku ležatý límec, na hlavě biret a kolem hlavy věnec pěti hvězd. Levou rukou k sobě tiskne krucifix a podpírá jej dole pravou rukou, v níž též drží palmu. Celá postava je barokovým způsobem S -ovitě prohnutá o postoji kontrapostovém, při čemž pravou nohou stoupá na nízkou desku.

Rauchmüllerův model, Brokovem jen formálně protvářený, ale věcně nezměněný, stal se vzorem oněch četných barokních soch. Nestalo se to jen tím, že stál na význačném místě svatojanského kultu, ale zajisté i proto, že barokní době zcela vyjadřoval představu světce. Tak přišel Brokov a více ještě Tyrolák Rauchmüller ke cti, že Čechům vytvořil prototyp svatojanské sochy. Takové bylo dosud všeobecné mínění.

Než věci se mají jinak. Svatojanská socha i dle svého barokního typu je staršího data a nic nenasvědčuje tomu, že by byla vznikala mimo Čechy. Naopak Rauchmüller převzal už v Čechách známý typ. Dokladem toho je dosud neověřena socha téhož světce v Ústí nad Orlicí, přesekaná sice, ale v podstatě zachovaná, bezvadně datovaná rokem 1663 a dnes stojící na podstavci z r. 1713 (tab. II. 4.) Je tedy o 18 let starší Rauchmüllerova modelu a o 20 let mostecké sochy. Vidíme též ústroj, jen u krku má světec široký límec a na něm dva jazyky, na rukou pak manšety. Dle kroje je tedy také starším Rauchmüllerova pojetí, třebaže se samotné jazyky ještě dlouho udržovaly. Také atributy jsou tytéž, jenže převráceny, kolem hlavy zase věnec hvězd. Postava je již zkroucena oním pohybem, který zůstal typickým pro svatojanskou sochu. Zajisté není možno zvatí ústeckou sochu prototypem svatojanských soch, ale tolik aspoň nutno dovoditi, že už před r. 1663 existoval nějaký prototyp svatojanské sochy, dle něhož byla vytvářena r. 1663 ústecká socha a r. 1681 Rauchmüllerův model, který jen atributy převrátil. Vznik svatojanské sochy je tím posunut výše a pravděpodobně do Čech, ale ani tím není vyřešena otázka jejího původu.

Sochy a obrazy jsou v podstatě výtvarným projevem kultu, ale zhusta lze v jejich vývoji rozeznávat dvě podstatné psychologické fáse: 1. *historický obraz* konkrétní události, v níž je světec rozhodujícím činitelem. Obraz je vlastně epickým vypravováním s panegyrickým cílem. 2. *representativní obraz* samotného světce, na němž je odloučen ode všeho dějového prostředí a jen sám jako osobnost, zhusta

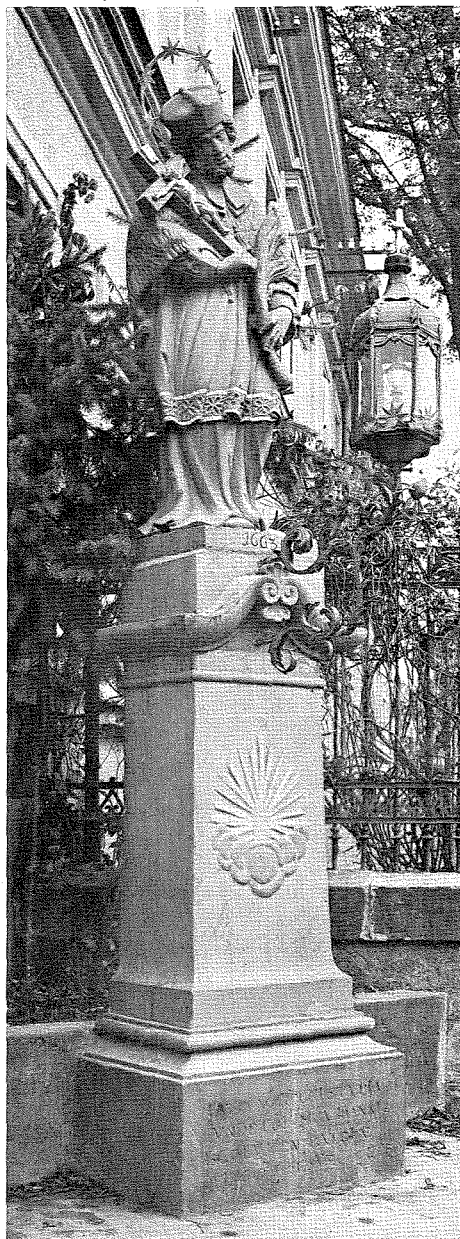
²⁾ Viz Oskar Pollak, *Johann und Ferdinand Brokoff, Prag, 1910, str. 25, 26.* — K. B. Mádl, *Sochy na Karlově mostě v Praze, Praha 1921, str. 7 n.*

1. Dřevoryt v Pontanových Hymnech z r. 1602.
2. Rytina v Berghauerově díle „Protomartyr poenitentiae“ z r. 1761.

3. Kaj. Bendl (?), Relief na dveřích svatovítských. 1639.
4. Socha v Ústí nad Orlicí. 1663.

5. Mat. Rauchmüller, Sádrový model. 1681.

6. Jan Brokov, dřevěný model sochy na Karlově mostě. 1682.

7. Býv. nástěnný obraz v kapli staroměstské radnice. (Dle rytiny u Berghauera.)

8. Socha z Liborky, dnes v soukr. majetku v Břevnově.

s atributy čili symbolickými náznaky své svatosti, předmětem obrazu a kultu.³⁾ Tento druhý druh je teprve zcela kultovým obrazem osoby světce.

Podobně se také vyvíjí obraz Jana Nepomuckého v Čechách. V době, kdy mu byla vzdávána úcta, aniž byl dosud prohlášen za blahoslaveného nebo svatého, byly vyobrazovány z jeho života ty události, které tkvěly lidu na mysli jako nejvýznamnější a nejpamátelnější. Proto shledáváme na nejstarším obraze, dřevorytu v Pontanových hymnech z r. 1602⁴⁾, vyobrazeny tři výjevy: zpověď královny, svržení s mostu a světceův hrob (tab. I. 1.). Jan Nepomucký je již v knize zván svatým a pražským kanovníkem, ale vyobrazen je ještě jako prostý vousatý kněz v klerice a superpelliceu s nimbem. Obraz je založen tak, že vpravo v popředí na křesle s vysokým opěradlem světec poslouchá zpověď královny, vlevo je viděti uctíván světceův hrob u sv. Víta a za ním se hlubokou sloupovou síní otvírá pohled na Karlův most se scénou svržení, zatím co vpravo vzadu oknem, rámovaným pozdněgotickou špaletou, je viděti město.

Otázkou je, kam klásti prototyp obrazu. Odpověď je obtížnou proto, poněvadž jde o velmi nedokonalou repliku. Ale dva prvky jsou tu směrodatnými, zbytek pozdněgotické špalety u okna a hluboký souvislý prostor sloupové síně s výhledem do krajiny. Pozdněgotické prvky trvaly u nás po celé XVI. století, ale hloubkové perspektivní založení souvislého prostoru ujímalo se šíře teprve od polovice století a právě zadní stěna s výhledy dává mysliti na vlivy nizozemského romanismu. Proto bych vznik prototypu tohoto obrazu kladl do 2. pol. XVI. století, ale nelze vyloučiti, že vznikl prototyp už v druhé čtvrtině téhož století.

Druhým obrazem (tab. I. 2.) je rytina v Berghauerově díle⁵⁾, závislá na témž prototypu. Nalézáme tu tytéž tři náměty stejně disponované, jen zpovědník je dle kožtíšku již kanovníkem. Další změna je v pozadí obrazu, kde se nyní i vpravo celým obloukem otvírá výhled na Prahu, avšak kreslíř opomenul dokresliti hloubku sloupové síně, po př. klenby, takže vedle síně vlevo je vpravo pouhý oblouk bez síňové perspektivy. Tato nesourodost opět potvrzuje, že rytina Berghauerova i s dřevorytem Pontanovým závisí na společné předloze, v replikách pozměněné. Berghauer vykládá, že se takový dřevěný tabulový obraz dříve nalézal v kostele

³⁾ Tento základní rozdíl dojího pojetí, doplněný ještě alegoricko-symbolickým pojetím starokřesťanským, zavedl jsem a rozvinul v knize: *Starokřesťanská ikonografie a zobrazování Ukřižovaného*, Praha 1924, str. 36 násl., 84 násl.

⁴⁾ *Georgius Bartholdus Pontanus a Breitenberg, Hymnorum sacrorum de B. M. V. Mariae et S. Patronis S. R. Bohemiae libri tres, Pragae 1602, str. 203.*

⁵⁾ *J. Th. A. de Berghauer, Protomartyr poenitentiae... Joannes Nepomucenus. Augustae Vindelicorum 1761, II., 121.*

Božího Těla na Karlově náměstí. Samozřejmě nebyl tam trvale po celé XVI. a XVII. století, neboť kostel byl v rukou kališníků i kalvinistů, ale v době Berghauerově tam obraz byl. Na klenbě znázorněné síně je nápis: S. IOANNES NEPOMUCZKY 1532. Dle toho by prototyp rytiny (a tím i dřevorytu) existoval už 1532. Absolutně nelze věc vyloučiti, ale proti ní mluví jednak zmíněné pokročilé perspektivní hloubkové založení obrazu s výhledy a dále podrobnost mřížky kolem hrobu. Prvotní mříž, o níž jsou zprávy z 2. pol. XV. století, byla nízká z rovných železných prutů zkřížených. Druhá mříž byla vyšší a zdobnější s rozvilinami. Obě ukazuje Bendlův relief u sv. Víta.⁶⁾ Mříž na rytině i dřevorytu vyobrazuje zřejmě rozvilinovou mříž. Ta však byla postavena teprve za Václava z Volfenburku (1534—48), tedy po r. 1532, který je na Berghauerově rytině udán jako datum obrazu. Z toho následuje, že buď nutno opustiti datum 1532, anebo připustiti, že předloha z r. 1532 byla při dřevorytu Pontanově i rytině Berghauerově pozměněna dle současného stavu věcí. Ať už byla původní předloha z r. 1532 či nikoliv, tolik je jisto z Pontanových hymnů, vydaných r. 1602, že v 2. pol. XVI. století musela existovati.

Ikonografická osnova naznačuje však ještě, koho a co ctil barok. Václav Hájek z Libočan, jak známo, rozlišil v „Kronice české“ (1541) dva Jany, jednak Jana Nepomuckého, kanovníka pražského a mistra tamního učení, umučeného r. 1383 pro hájení zpovědního tajemství, jednak doktora Johánka z Pomuku, sufragána arcibiskupova, utopeného r. 1393 pro potvrzení nového opata kladrubského. Obraz reprodukováný Pontanovým dřevorytem i Berghauerovou rytinou týká se Janazpovědníka, kdežto o události kladrubské není v ranní ikonografii zmínky. Okolnost ta znovu odkazuje vznik obrazu spíše do 2. pol. XVI. století, kdy ono rozlišení bylo už obecnějším a právě zpovědník na rozdíl od druhého byl světcem. Při nejmenším však praví námět prvních svatojanských obrazů, epicky a historicky založených, že v 2. pol. XVI. století byl Jan Nepomucký ctěn pouze jako mučedník zpovědního tajemství.

Druhou vývojovou fází je jakási příprava k reprezentativnímu obrazu, která spočívá v tom, že barokní světce není už vyobrazován ve sledu životopisných scén, nýbrž jako jedinec, ale dosud v průvodu českých patronů. Tak jej r. 1631 namaloval Mat. Mayr ve svatovítském chrámě na stěně proti kapli sv. Zikmunda.⁷⁾ Je to kanovník s kožíškem, bílým límcem a biretem. Vzhledem k tomu, že Berghauerovo dílo bylo publikováno teprve r. 1761, je tento obraz prvním zpodobně-

⁶⁾ Viz F. Stejskal, *Sv. Jan Nepomucký*, Praha 1922, II., 7, 8.

⁷⁾ A. Podlaha a K. Hilbert, *Metropolitní chrám sv. Víta v Praze*. Praha 1906, str. 237. (*Soupis památek atd., Praha-Hradčany, I.*)

ním v kanovníckém úboru. Poprvé je mu do ruky dán atribut palmy jakožto mučedníkovi.

Třetí vývojová fáze obrazu spadá přibližně do let 1630-50. Vyznačuje se tím, že je vyobrazován už izolovaný kanovník s palmou nebo knihou, ale ještě bez kříže. Především bych tu upozornil na relief na řezaných dveřích (Kajetána Bendla?) u sv. Víta z r. 1639 (tab. II. 3.), kde vousatý světce se svatozářím bez biretu a s kožíškem nese knihu.⁸⁾ Vespod je vyobrazena scéna svržení, nahoře je nápis „S: IOHAN. D. BEICHTIGER.“ Potom, co bylo svrchu řečeno, je jasným smysl obrazu. Vznikl na základě prvotního trojdílného obrazu, kde hlavním motivem byla zpověď (proto název „Beichtiger“) a vedlejším svržení (proto takový relief vespod). I tu je zdůrazněn charakter zpovědníka. Ale světce sám se již osamostatnil k reprezentativnímu obrazu, třebaže ve volném sledu ostatních patronů. Novým atributem se stala kniha. Už r. 1630 na nástěnném obraze ve svatojirském kostele kanovník se svatozářím držel palmu a nedlouho potom byl namalován obraz v kapli staroměstské radnice, kde jako atributy měl palmu a otevřenou knihu. Obraz tento byl ohledán r. 1719 staroměstským malířem Janem Ongersem a Janem Jakubem Brunnerem a přičten r. 1631, kdy byla opravována kaple.⁹⁾ Typově může dobře z té doby pocházeti. Obraz zašel r. 1882, ale Berghauer rytinou (tab. IV. 7.) aspoň přibližně zachoval podobu. Obraz svatojirský zanikl. Podobné jsou atributy na jiných současných obrazech, jichž popisy známe, na př. v královské oratoři svatovítského chrámu (př. 1621, s palmou), na oltáři sv. ostatků v kapli svatováclavské kolem 1650-60, s palmou a knihou.¹⁰⁾ Na obraze mrtvého světce z majetku Škretova ze sklonku 1. pol. XVII. století má světce jako nový atribut kříž¹¹⁾, jaký byl dáván mrtvým do ruky nebo jaký nosili v ruce barokní misionáři-zpovědníci. Nyní už byl jen krok k všeobecnému prototypu: stačilo vedle obvyklé palmy zpovědníkovi přidati kříž místo knihy. To se muselo státi kolem r. 1650-60, je-li v Ústí nad Orlicí už replika, pocházející z r. 1663. Zároveň byla socha prolnta barokním pohybem, kterého na předcházejících obrazech nebylo. Kdo byl tvůrcem nové sochy světce s křížem a palmou, barokně prohnuté, nevíme.¹²⁾

V polovici XVII. století byl repertoire svatojanských obrazů ještě rozhojněn

⁸⁾ *Tamtéž*, str. 198 násl., obr. 279.

⁹⁾ Viz F. Stejskal, *lib. cit.*, str. 40.

¹⁰⁾ *Tamtéž*, str. 42.

¹¹⁾ E. Šittler a A. Podlaha, *Album svatojanské*. Praha 1896, obr. 4.

¹²⁾ Stejskal (*lib. cit. str. 45*) se zmiňuje ještě o soše na Strahově z r. 1646, ale takové jsem nenalezl. Poprsí, připojené r. 1641 na Milánský svícen, se ztratilo.

o scénu almužníka,¹³⁾ ale nový námět už nesouvisí se sochou, neboť typ vousatého kanovníka s palmou a křížem byl již ustálen a začal býti v 2. pol. XVII. století dokonce volně pojímán, jak ukazuje obraz K. Kulíka u sv. Víta.¹⁴⁾ V následující době se daly jen ojedinělé pokusy přehodnotiti pojetí. Tak na př. M. F. Brokov na soše z Liborky, dnes v soukromém majetku v Břevnově (tab. IV. 8.), vyobrazil poklekajícího světce v úboru kanovníka a kříž vtiskl do rukou přilétajícímu andělu.¹⁵⁾ Nový způsob se ujal ještě méně než onen, který, patrně vlivem italských obrazů bratříkáckých a kanonisačních, líčil pozdvižení světce a anděly jako výstup na nebe, jako na př. socha na Malém náměstí v Hradci Králové z r. 1718. Barokní sochou zůstal onen typ, jenž je r. 1663 doložen, patrně replikou, v Ústí nad Orlicí a v letech 1681—2 variantami M. Rauchmüllera a J. Brokova v Praze.

Zář pěti hvězd pochází patrně ještě z doby, kdy nebylo dobře možno přiznati nimbus mučedníkovi, jenž dosud nebyl kanonisován, nýbrž jen za svatého považován, ale zůstala typickým atributem.

Obraz svatojanský není tedy výslednicí složitých vlivů a dlouhého vývoje, nýbrž, jako mnohá jiná díla barokní, je dílem exaltovaného okamžiku, který po krátké přípravě přinesl platný a hotový typ. Aspoň v 2. pol. XVI. století, ne-li již r. 1532, existoval obraz, který život Jana-zpovědníka líčil scénou zpovědi, svržení a uctívání hrobu, až byl kolem 1630 vyobrazován světec sám, zprvu v průvodu českých patronů, pak izolovaně, s přívlastky palmy a knihy. Kolem 1650 přívlastek kříže vytlačil knihu a jím označený „zpovědník“, dle palmy „mučedník“, stal se všeobecně uznaným a ctěným typem, na němž už ani pozdější doba nenalezla, co by změnila. Rauchmüller a Brokov užili hotového již typu a tak přispěli k jeho rozšíření, ale nejsou jeho tvůrci, jak bylo dosud obecně přijímáno. Autorem je neznámý umělec, pravděpodobně v Čechách působící. První dosud známou ozvěnou jeho díla je socha v Ústí nad Orlicí z r. 1663.

¹³⁾ Stejskal, str. 42, 43.

¹⁴⁾ Soupis, str. 250.

¹⁵⁾ V. V. Štech, Z dílny Matyáše Brauna. Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádl, Praha 1929, str. 160.

FR. TEPLÝ

O ZRUŠENÍ HUSITSKÉHO KOSTELÍKA NA KŘIŽÁNKU

Při Lhotě Zelenské, na západ v lese, ukryval se nedaleko pěšiny z Dol. Bousova do Kopidlna starožitný kostelíček sv. Kříže, podle něhož les i poloha slula *na Křižánku*. Vystavila jej nábožná mysl lidu a fundovali, udržovali majitelé blízké tvrze Milkovic u vsi Záhuby. Ve starých listinách nazývá se Křiženeč, Křižáneč, z toho na Křižánku. Patronátní právo náleží r. 1399 Janu z Míchalovic, r. 1416 panoši Janu z Veselice, r. 1417 urozenému Zdeňkovi z Vlčího pole (de Wlczy-pole),¹⁾ jichž rody měly ve svatyni své hrobky. Před válkami husitskými stlíli ve faře na Křižánku plebani, po nich husitský kněz. Když farníci působením nedaleké Boleslavi přidali se k českým bratřím, fara přestala, pole zarostla nebo sedláci za malý plat je najali. Vladycké rodiny přilnuly k učení sub utraque. Na Vlčím poli (Výšpole) chlebili do r. 1594 Valkounové z Adlaru, po nich Vladislav Odkolek (1594): jeho dědic Jindřich Odkolek z Ujezdce r. 1623 prodal Vlčí pole Polyxeně z Pernštejna, nyní Lobkovicovně, ke Kosti. Řítonice (Žítonice) drželi Bubnové z Bubna ke Skašovu a Březnu; Milkovice Klusákové z Kostelce, od r. 1551 Rašínové z Ryžburka; Marta z Veselice provdala se za Adama Krajíře († 1588), jenž měl více statků v okolí; ve Veselici a Domousici po Harasech, Bírcích z Nasilé zasedl Petr z Kouče, jenž r. 1620 pro víru odešel do ciziny. Lhota Zelenská od 15. stol. zčásti příslušela ke Kosti, na dvorci hospodařili od r. 1530 Šánovcové, od r. 1585 Vilém Odkolek z Újezda...

Za dob první protireformace mezi venkovským lidem těchto končin misijními mnoho nevyřídili. Pro nedostatek světského kněžstva byly zařizovány farní obvody příliš veliké a tudíž duchovně nevýdatné. Děkanství v Sobotce obsahovalo v l. 1630—1730 territorium celého panství Kosteckého ba i vesnice za jeho hranicemi, až na Zelenskou Lhotu a Osenice, které přifařeny do Libáně. Děkan má sice 2 kaplany; ale což je to na takovou šíř, když sám děkan obyčejně vikářem anebo šlechtic, jenž farní obročí užívá jako zaopatřovací beneficium? Nad to tehdejší venkovské duchovenstvo rekrutovalo se ponejvíce z řad městských řemeslníků nebo úřednických rodin zámeckých — selské duši mnoho nerozumělo a vždycky

¹⁾ Lib. Conf. V. 235. VII. 204, 243.

ku cti a slávě Boží nepracovalo. Vojenské nepokoje učinily vsi zalesní či hornátecké útočištěm vesnic dolňateckých: do jejich lesů utíkal kdekdo s majetkem, jakmile se rozneslo, že vojenské partaje ať císařské ať švédské se domovu jich přibližují. Roku 1645 sedláci z Markvartic uschránili se do rozsáhlých lesů kolem Křížánku panství starohradského; ale císařští páni soldati je tady počátkem října vyslídili a vzali jim 34 kusy posledního dobytka. Za takových okolností sousední lid považoval Švédy, když několikrát obsadivše Kost stali se jejich vrchností, za své příznivce. Nový majitel Kosti hrabě Heřman Černín po r. 1637 měl sám tak politické náboženství, o poddané v tomto směru se příliš nestaral. Vždyt za úředníky na Kosti postavil Hossiana, Rovenského, hejtmana a důchodního, vyslovené jinověrce a purkrabí Bůva ze Skuřiny byl evangelík. Černín se k tomu sám naivně přiznal místodržícím Pražským, když oba první s úřadu sesadiv, dal je v Praze uvězniti pro podvod. Doslechnuv, že místo vězení na rathouze Starého města z lozumentu stále ven vycházejí, po Praze se procházejí a o něm uštěpačná slova roztrušují a tak toho arrestu, jenž pána mnoho peněz stojí, lehce sobě váží — napsal, že jsou lidé neerbovní, neosedlí, běžní a povětrní, za katolické se hlásivše toho neaprobují...³⁾ A Bůva i poté za dlouhá léta mu dále sloužil. Z toho všeho snadno pochopíme, že na vesnicích, daleko od kostela a v lesích položených i po r. 1650, kdy protireformace začala podruhé a houževnatěji tím, že vrchnosti se musely zavázati: jinověrců netrpěti a je za úředníky nezřizovati, ještě dlouho žily zbytky českých bratří, starých podobojí, jimž obecně dáno jméno „husiti“, třeba že daleko měli k jich učení jakožto lidé sice neústupní od přesvědčení, ale nábožensky málo uvědomělí. Jejich „evandělické náboženství“ byla jakási směs pověra a obyčejů katolicko-husitských. Tu v nich pěstovali oblíbení poustevníci, písmáci, staří bratřští — vrchnosti ani katolické je nepronásledovaly, neboť jim na tom záleželo, aby lid dle rady českých bratří příliš srdce nevěšel na pozemská zboží a ony mohly v případě odumrtí svěsti selskou půdu do svých popluží. Kněží české církve do hor nešli než jen jako do přechodné stanice nebo po vysvěcení, jakž viděti z nehodného faráře Matouše Filonomuse Benešovského v Libáni před r. 1583³⁾; posluhoval si zbožný lid tudíž in religione sám skrze svoje starší a ta funkce zůstávala potom v rodu dědičnou, jako u Maxů v Z. Lhotě, třeba že i některý takový „duchovní vůdce“ či písmák čisti neuměl! Jen někdy zavítal k nim kočovný učitel náboženství, jakž vidno z výpovědi Petra Ulrycha z Oseka r. 1692, že za času kněžete Fridlantského na Kosti v l. 1632—34 chodíval do nějaké chalupy na kraji lesů ku správě boží (bohoslužbám) poslechnout kázání

³⁾ Concept. český VIII Fa 1640. — ³⁾ Borový: Martin Medek, 495.

kněze podobojí jménem Matěje.⁴⁾ Něco více prozrazuje děkan Sobotecký Adam Ignác Mladota ze Solopisk,⁵⁾ při vysvětlivce r. 1682 v říjnu patronu Heřmanu Jakubovi Černínovi, proč druhého kaplana potřebuje nevyhnutelně a tudíž i k výchově jeho hmotné pomoci panské...

...Na panství Kosteckém blíž *Doleního Bousova v lesích jináč v Vlčím poli* nachází se jeden *kostelček* velmi pevně od štverhraného kamenní vystavený, kdežto od starodávna u Sv. Šimona Judy říkávali, a že ten kostel jim ku poctivosti od předků vystavený byl, z toho se souditi může. Nicméně nyní od předešlých časů, ani se doptati nemohu, aby který katolický kněz kdy tam mši sv. sloužil, nýbrž jináč nikdo se nedoptá a neuslyší, než že říkají tomu místu (sice ke službám božím slušnému a hodnému) Kalvínský kostel. A souditi to mohu z toho, že ti lidé tam zůstávající dosavad nákou v sobě skrytou nábožnost předešlou mají, nebo ku pohoršení jiným v dny sváteční hmotné práce v polích konávají a někteří staří odjinud tam, majíce kostel tu, kde bydleli, pohřbit se žádají, což dovoliti jim jsem nesměl, poněvadž místo to pollutum et violatum jest a aby čest boží se tam oslavovat mohla, lidé pak katolictví křesťané, aby tam pohřeb svůj míti mohli, reconcilírované dříve byti musí.

Pročež aby taková *jeskyně a zbor* proti církvi sv. nařízení mezi katolíky nebyla a oni aby příležitosti neměli k falešnému náboženství, na svědomí svém to majíce za slušné sem uznal, aby takové místo skrze dovolení velebné consistoře reconcilírované bylo a aby tam čest boží a sv. apoštolů se rozmáhala a zvěčovala. K tomu cíli osadní tam lidi sem povolal a jich se dotazoval, zdali by chtěli zbirku nákou učiniti, dyby ročně jednou aspoň tam mše sv. se konala. Kteřížto rádi se uvolili, 1 zl. 10 kr. od obce ročně sebrati a za služby boží dávat (poněvadž nic odtad jiného užítku duchovnímu vycházet nemůže). Já pak naproti tomu z lásky mé uvolil sem se nad to, dokudž bych děkanem byl, darmo ještě jednou mimo tu o posvěcení jim sloužívati, nad čímž velice povděční byli a abych to Vaší vysoké hraběcí Milosti přednesl, mne žádali....

Podobnou relaci podává v témž čase nejmenovaný farář libáňský:.. obec Zelenohotecká opanovala a se ujala jisté kapličky v hustém lese ležící, *Křížánek* nazvanou, ode dřeva vystavenou na půdě starohradecké panské, kteřížto poddaní černínovský s tou kapličkou a věcmi zádušními dle libosti a vůle jejich od mnohých let... disponují a collatorami se nazývají..., ale ani faráři ani officírům na kanceláři počet nevedou, anobř na den sv. Matěje každoročně hromadu obecní a zádušní držívají,

⁴⁾ J. Peřař: Kost I, 196.

⁵⁾ Biografii jeho uvádím v *Dějních Miličina* str. 112—14.

sobě sami kostelníky, zvoníky a hrobaře z obyvatelů své obce Z. Lhoty ustanovují. Kostelníci věci zádušní u sebe zachovávají a zvonce z kostela má jeden chalupník na dvou dřevách zavěšený naproti (sit venia) chlívkům a s tím zvoní poledna, taky hrany umrlému nechť je křtěnec neb nekřtěnec, zaopatřený potřebami k spasení věčnému velebnými svátostmi nebo nekatolík a tělo mrtvého oni Lhotečtí bez vědomí a přítomnosti svého faráře libušského (!) sami do toho lesa Křížánku zanášejí a při té kaplici na loket do země zahrabávají. Jaké ceremonie zachovávají při tom, Bůh a oni nejlépe vědí. Nejspíše tu i s dětmi křty vybejvají; nebo se tu ženy uvádějí a tak se věděti nemůže, zdaliž všichni ke křtu v Libáni aneb kde jinde přicházejí...

Tu obec Z. Lhota proti vši opakované záповědi jako od stavu duchovního tak světského v každý Boží hod po poledni do té kapličky Křížánku se shromažďují a tam jisté písničky a čtení držívají, takže již mnozí z těchto vesnic, jakož jsou: Vlčí, Puk, Bacalky, Veselice, Řítonice, Skuřina, k nim se připojují a takové písne a čtení — jaký sou P. Bůh nejlépe ví — bedlivě poslouchají a zatím obyčejné nešpory v chrámu Páně Libanským s požehnáním velebné Svátosti oltářní zanedbávají, opovrhují a za nic sobě pokládají... Po vykonaných službách božích jednou toliko v roce a sice tu neděli po Nalezení sv. Kříže v tom lese Křížánku při kapli pivem, páleným tak se ožirají, až v tom lese rozličné hřtchy a nepravosti vykonávati se opovažují, takže Bůh Nejsvrchovanější skrze ty zlé činy a skutky k spravedlivému hněvu pohnut a lid jinší pobožný pohoršen jest a z toho netoliko je vinný ale také nevinný, celé panství, ale také celé království pro ty zlé skutky spravedlivě by trestati mohl... Mnozí z nich bez zaopatření z tohoto světa scházejí, jakož mně o dvou povědomo a tak, aby jejich nedbalost a zatvrzelost na světlo nevyšla, je bez vědomosti faráře zahrabují...⁶⁾

Za třicet let libáňský farář Jan Stella opakuje podobné stížnosti, patrně dle záznamů svého předchůdce v Pamětnici... Prý Lhotáci jednou v roce kromě žen a dětí ve filiálním kostele Vosenickém se zpovídají, ale testimonium peractae confessionis nedonášejí do Libáně, nýbrž kněz si je sám osobně vyhledávati musí, což již od r. 1707 se srdečnou bolestí snáší... Vícekráte písebně i oustně pro Boha sem je napomínal, prosil a žádal, aby od mnohých zlých a nešlechtných obyčejů odstoupili a k řádu církevnímu jako jiní přistoupili a podle mého catholického cvičení a učení živi byli; nicméně ale to všechno neprospívalo, anobř mně po třikráte násilí učiniti chtěli, takže sem od nich s velikým posměchem a hanbou odjít musel... Ač jsem p. hejtmanu na Kosti Jindř. Holanovi písebnou i oustnou zprávu podal, žádného zastání a žádné assistence jsem nedostal... Konečně r. 1715

⁶⁾ Oba originály v archivu hradeckém.

tu neděli po Nalezení sv. Kříže, ačkoli Lhotečtí kněze za mši sv. požádali, přece po ní naň outok a kvalt učinili krze odněti zvonku a jeden z nich, zeť Václava Linka, rychtáře Z. Lhoty, schvalně jím (knězem) strčil, až na zem upadl. A Stella praví, že všechno konal na nařízení p. vicariusu t. č. faráře Doubravského a že chtěl, aby zvonec zádušní visel tam, kde patří, na vízce kostelíčka Křížánku. Jakkoli přemrštěně psal na všechny ouřady, že „on mezi těmi husity a zlejmi lidmi odpořilejmi živobytím mezi nimi bezpečný není a jim sloužití jistě nemůže“, trvalo dvě léta, než „volání po spravedlnosti realiter předsevzato.“

Za takových okolností došlo k výslechu a protokolu r. 1717 ^{8/6} na radnici v Sobotce. Kostelníci filiálního kostelíčka *Nalezení sv. Kříže v lese Křížánku* na gruntech hraběte Schlicka Jirík Poláček (51letý) a Jakub Maličský (48letý) se svědky: Jakubem Přadýnkem ze vsi Spařenec, Janem Štolovským ze Skuřiny (58l.), Mikulášem Juklem z Rakova (75letý), z nichž poslední jako literát ve zmíněném chrámečku přede mší zpívati pomáhal, vyjádřili se po česku takto: R. 1715 ^{9/5} jmenovitě tu neděli po sv. Kříži či o pouti téhož kostelíčka po službách božích celebrant Jan Jg. Stella, farář v Libáni, když kostelníci dle obyčeje mši zaplatili, chtěl zvoník Martin Šmíd zvonek, jehož užíváno jen ku pohřbům a bohoslužbám mešním nočním, jako vždy činíval, zase sebou vzíti a ve svém bytu uschovati. Farář však strhnuv mu zvoneček s ramen, dal jej svému libáňskému kostelníku s příkazem, aby jej odnesl do Libáně. Jirka Poláček však hned odporoval, snaže se zvonku zmocniti, což se mu podařilo teprve po delším zápolení za pomoci několika sousedův. Odpor popudil faráře tak, že Poláčka popadl za vlasy, povaliv ho k zemi, chumáč vlasů mu vytrhl. I běžel na Maličského, když do kostelíka se obrátil, aby kostelní věci uložil, volaje: „Pojď sem, ty šelmo luterianská! Co's povídal, že již zvonec nesou a že vaše věc jest?“ Maličský poklekl před knězem, prose, že ničímž nic vinen není; ale farář ho přece dvakráte pěstí až do krve udeřil a nedbaje okrvavení, dvě rány španihelskou holí mu přidal, spílaje všem: psi luterianští... Kdo se koliv tu více pohřbí, toho vykopati a k šibenici položiti dám! Hromada běhnův, některé z nich honil, ale nedohonil. Nato vrátiv se do svatyňky, odtrhal všechny obrazy a vzal je sebou do Libáně. Nikdo se mu neprotivil. Potom v osmi dnech, přibrav robotné lidi z panství Starohradského, nad kostelem, kde zvonky visívaly, polštáře, v kostnici umrlčí máry posekati poručil, kostelní dveře závorou zatvrditi a zatlouci dal.

Na takovéto jednání farářovo stěžovali si Zelenolhotští u Kosteckého ouřadu, jenž přednesl hraběnce Waldsteinové jakožto poručnici nezletilého Františka Jos. Černína, pána na Kosti. Hraběnka učinila oznámení konsistoři v Praze a ta volala

Stellu k zodpovídání: po vyslyšení nařídila doubravickému faráři Jiřímu Ant. Ne-radiusovi jakožto vikáři tamního traktu, aby spolu s farářem Vosenickým Václavem Norb. Tesánkem celou záležitost bedlivě vyšetřili a libáňského faráře s oněmi dvěma kostelníky konfrontovali, požádavši hospodářskou správu na Kosti, aby celou obec v Zelené Lhotě dohnala k výslehu na faru Libáňskou ke dni $30/8$ 1718. Přišli do jednoho. Hejtman kostecký nakázal zvláštním oběžníkem, že „den před výslechem nemají sedláci ničeho píti a ráno ničeho jísti.“ Čekali v Libáni celý den: až k večeru vikář zavolav je na farní dvůr, poslal je zpět domů s podotknutím, aby nazejtří zase přišli, ale jen svrchu pojmenovaní, že se dostaví také Pavel Ant. Koch, důchodní z Kosti. Postavili se i s důchodním; leč úředníka i poddané vikář poslal zpět, že prý nejsou přítomni všichni svědci; kteří, nepověděl. Třetí den vypravil se do Libáně sám kostecký hejtman Holan. Čekal celé dopoledne, ale k výslehu lhoteckých sedláků ho nepřivolali. I odebral se do Libáně opět následujícího dne: tu mu oznámeno, že výslech již skončen, že zbývá než výpověď Mikuláše Jukla. Vyslychal ho před hejtmanem farář z Vosenice. Vytýkal sedláku, že vypovídá jinak než v Sobotce.

Neslušným jednáním popuzený úředník poradil konšelům a starším obecním na místě celé obce vesnice Lhoty Zelenské k panství kosteleckému patřící stížnost k vrchnosti F. J. Černínovi, z níž vysvítá, že duchovní komise nepočíná si právě nestranně. Suppliku spisoval Martin Klíma, měšťan ze Sobotky. Opakuje v ní již známé události, podotýká, že se u vrchnosti ucházeli o směřodatnou resoluci již 20./5. 1715, že všechno chtějí dle pravdy stvrditi tělesnými přísahami, nýbrž i také více svědků představit, však v tom žádného slyšení užítí jsme nemohli. Panu faráři od strany jeho šest svědků proti naší straně připuštěno jest, kteří proti naší straně společně svědčili... Naše strana jenom po jedné osobě k té konfrontaci volána: však nicméně, kdyby oni své svědectví ineate provésti měli, z těch všech svědkův žádný bez ublížení své duše, že jest on p. farář tehdež žádně hole v rukou neměl a že oni žádného od něho bítí neviděli, takové svědectví říci nemohou. I p. farář Vosenický Tesánek při takovém společném vyslejhání kostelníka Poláčka na stranu soukromí za ruku odvedl a k němu mluvil: ... Pro Boha, nemluvte toho, bude s Vámi zle! — a tak jej od jeho pravdy odstrašiti usiloval. I znamenajíce..., že snad skrze takové vyslejhání my chudí a hloupí sprostáci v naší pravdě potlačeni býti míníme (sic) a naší odporne straně naproti tomu se tady nadřzovati usiluje: z té tedy příčiny V. v. hrab. Milosti, vrchnosti naší... takového vystálého examentu v věrné poddanosti v samé pravdě poslušnou zprávu činíme, aby V. v. hr. Mt nás ubohé, chudé dědičné poddané v té nám učiněné křivdě vrchnostlivě zastati a nás, kdybychme tak jako prve při témž chrámě Páně sv.

Kříže v Křížánku bez poplatkův náš pohřeb užítí nemohli, prostředkem milostivého v tom při velebné konsistoři pražské jednání do panství k děkanství Soboteckému pod zprávu duchovní a s pohřby těl mrtvých k chrámu P. Vysopolskému sv. apošt. Šimona a Judy, tak abychme jako jiní katoličtí křesťané na posvátném místě své pohřby užítí mohli a více tak kaceřování nebyli, obrátiti ráčili...

Na stížnost, jež 25./1. 1719 hraběte došla, nařídil pán ještě téhož dne úřadu na Kosti, aby podal obšírnou zprávu, neboť některý den před tím obdržel obranu faráře Stelly, zajímavě takto stylisovanou.⁷⁾

Předně: Zvonek od obce jejich skrze kostelníka Libáňského jsem vzíti neporučil, ale dobře zvonek od záduší Křížánského koupený a k téměř záduší patřící (kterej obec Zelenolhotecká od záduší vzala a do vesnice jej odnesla, jakož i kvatli na zádušní věci sobě učinila) jsem vzíti a na vížku toho kostelíčka, tu kde patří a náleží, jsem zavěsiti poručil.

Za druhé: Že jsem před 2 lety taky jeden zvoneček vzal, pravda jest, a to proto jsem učinil, abych dokázal, že každý farář, jakožto rector ecclesiae věci zádušní pod správou a ochranou míti má a žádně sedlák, kterému takové věci zádušní nepatří, aniž jemu od někoho k ochraně odevzdané jsou, s nima dle své libosti zacházeti může. Dále, co jsou v tom punctu Vaší Vys. Hrab. Excellenci přednášeli, s. v. lhali a nepravdu psali.

Za třetí: Při vykonání 5. *Máje* tu neděli po Nalezení svatého kříže pouli že bych dva sousedy zbil, jednoho okrvácel, druhému mnoho vlasů z hlavy vyrval, tomu tak není, aniž žádný podle dobrého svědomí řícti a dokázati nemůže, toliko jednomu přes hubu dvakrát s pěstí jsem dal, a to proto, že jest na mne přivedl osum zbůjníků, z kterých jeden chtěl mne o život připraviti a pak z přísahou tu klečíc, zapíral, Pána Boha hněval a duši své ubližoval; druhého pak jsem tehdež ani nespáčil.

Za čtvrté: Psův luterianských jsem jim nadal a že do pekla půjdou, jakož i že těla mrtvá na místo popravni zanésti dám, to můž býti, avšak s tou vejmínkou, jestliže oni takové podezřelé a pokoutné čtení a spěvu (snad luterianských) každý hod Boží v tom velikým a hustým lese s mnohými jinými okolo ležícími vesnicemi mívati a užívati více budou, těla pak mrtvá bez vědomosti, povolení a přítomnosti kněze při tý na polovic zbořené kapliče, skrze 90 letou bábu na obě oči slepou pochovávat i takového obyčeje, hůř než luterianského užívati budou.

Za páté a posledně: Že by od colatorství Libáňského Zelenolhotáci odstoupiti a k jakémukoliv chrámu Páně na panství Kosteleckém přivtělení býti chtěli a žádali, i s tím vším spokojen jsem a za tu velikou milost jak vys. důstojnou arcibiskupskou konsistoř Pražskou, tak Vaší Vys. Hrab. Excellenci poníženě prosím a žádám, aspoň toho velikého budoucího odpovídání za tak neposlušnou, svívolnou, tvrdošijnou a nepřikladnou obec Zelenolhoteckou před přísným a spravedlivým soudcem Kristem Pánem, který svou nevinnou krev z rukouch jednoho každého

⁷⁾ Orig. v Konsistorním archivu pražském.

duších lidských správce požádati ráčí, zbaven budu a odpovídati nebudu. Já pak když toho účinnivého skutku potěšitelně očekávajíc zůstávám

Vaš Vys. Hrab. Excellence ponížený služebník

Joannes Ignatius Josephus Stella,
na ten čas farář Libánský, m. p.

Hejtman Henricus Rochus Holan, důchodní Koch, purkrabí Jan Jakub Malý, písař obroční Andre Ferd. Siegl sepsali protokolárně založenou relací dno 26./3. 1719, příloživše protokoly výslechů jednak in originali, jednak in copiis. Staví se na stranu Lhotských, neboť čpělo vrchního, že bez přítomnosti kosteckých úředníků, patrně zúmyslně vikář konfrontaci stran podnikal. Úředníci doporučují přifaření kostela i osadníků na Křížánku do Výšopole a tak do Sobotky, neboť prý tak se předejde dalším „nepřístojnostem“.

Konsistoři, zvyklé na podobné zjevy, přicházela lhotecká příhoda dost nevhod. Mladá vrchnost kostecká Fr. J. hr. Cernín, jakožto syn vlivného a oblíbeného purkrabí pražského Heřmana Jakuba Černína († 1710) měl již tenkrát pověst svobodomyšlného šlechtice a jako patron na 15. panstvích měl právo podací skoro ke 100 farám a přes 100 školám v diecési, takže s takovým magnatem všude se počítat muselo; nad to oženil se (1717) s dcerou belgického markýze Vesterloo, politického přítele arcibiskupa Kuenburga a hofmistra císařova. Mladá paní přinesla si z cizozemí křesťanštější názor nejenom ve věcech poddanských, ale též církevních, docela protichůdný zkonstatělému dvornímu vzduchu vídeňskému — konsistoř byla by casum lhotensem prope arcem Kost ráda aplanírovala, než nešlo všecko hladce, zejména i proto, že z protokolu Stellova dno 2./9. 1718 vycházely najevo některé „lutriánské neřády“ lhoteckých, z protokolu vikáře Neradia dno 19./12. nálež bez censury v Kutné Hoře vytištěné „modlicí knihy Ragska Růže“, která na str. 268 má zařikávání mračen způsobu podivného, husitského. Našli ji u slepé stařeny Evy Svobodové. Přiznala se, že ji často potřebuje a museli jí knihu násilně odňati. Podle ní jako nějaký farář křtila, uváděla. Šlikovský hejtman ve Starém Hrádku dopisem dno 10./7. 1718 ostře se vyjádřil: „Das Dorf Lhota wieder (widder) christl. catolischen glauben, gebrauch und manier teilet und machet, alss nie zu keiner Kirchn - raithung kommet, sich ohne Pfarrer und erlaubniss begrabet, ein lediges Mensch zur Hebamme hat, so die Kinder in nothfall falsch taufet, die Weiber mit schändlichen böhmischen Sprüchwörtern, die Herr Pfarrer, wie sie lauten, erzählen musz, nach 6 Wochen in die Kirchen einführet...; auch nicht die östliche beicht verrichten, sondern nur in ihr Kirchl vor sich singen, gehen und andere sachen mehr, die Herr Pfarrer besser sagen würdt, üben... Dával návrh: dieses Kirchl völlig einzureissen und zu

kassiren,⁸⁾ Svědkové farářovi Jakub Javůrek, Jiřík Košťák ze vsi Sedliště, Košťákova žena Dorka udali, že Lhotečtí kněze, když zvonec bral, prali, okrvavěli, kleriku na něm roztrhali. Najmě Dorota dramaticky děj vylíčila: „Lhotečtí se svolávali, Poláček na ně ve dvířkách stojící křičal: Hej, sacramenti, neodcházejte, bude nám kněz bráti zvonec, držte při sobě. Když se jich 8 sběhlo k sínci, ptala jsem se jich, co budete dělat? Odpověděl Jiří Štolovský: Bude nám zrádce popská zvonec brát!.. Já hned k p. faráři běžela a jemu sem pravila: Vašnosti, neračte jim zvonečku bráti, bude zle... Odpověděl: Já jim ho nevezmu, ale dám jej zanejtovat na vížku tak jako je na Blýškově... a jim dodal: aby vám jej nemohli odtud ukrást.

Na to jeden, nevím zejména kterež křičel: Uhoď sakramenta... tak Štolovský se s pravídkem na p. faráře vopráhl a Maličkej mu pravil: Hej, neper, ztratíš ruku — než trkni — s pomazaným na pomazaného muž' bejt! Na který slova Štolovský hned hlavou p. faráře trkl, až na zem padl, takže kříž, kterež na procesí mívá, jemu z ruky dál nežli na 3 lokte odlít a čepička s hlavy jemu spadla. To vidouce já sem křičela: Nastojte, co děláte, našeho pastýře nám zamordujete. Tu se mnou jeden zrzavej taky strčil, až sem bráborala přes hrob a pravil: Co čupko křičíš? seš náká jeho náhončí? V tu chvíli jeho (faraře) 4 zdvihli a na něm kleriku v tom zdvihání, když jeden sem, druhý tam tahal, roztrhli, kterou kleriku já sem mu sešpendlila a má kmotra mně špendlíky k tomu dala.“ — Pravdu výroků Dorotinych osvědčila Dorota, manželka Jakuba Javůrka ze Sedliště. Podobně Václav Skočpole, soused, radní písař a spolu kantor města Libáně. O sebe se prý bál, že může být bit a proto se hned „stranil“; o faráře se nebál, nebo jsem myslil, že mu jakožto člověku posvěcenému nic neudělají; ale mně mohli přitom nejlípej na hříbet naklásti.⁹⁾

Duchovní komisse se nejvíce sháněla po kacířských knihách českých, jelikož z řečí svědečných prokmitalo, že Lhotečtí v lesním kostelíčku svém konají tajné pobožnosti a mají k nim „náky modlicí škartky“. Leč nikdo o nich nechtěl ničeho věděti, až Václav Kysval ze Zelenský Lhoty, 22letý podruh sedláka Karla Maxa, jehož sestru měl za manželku. Na otázku: taky-li jste viděl, aby váš švagr hospodář měl náky knihy podezřelý aneb aby něco proti katolický křesťanský víře k. p. proti svatým aneb jinšimu článku víry svatý katolický mluvil? se vyjádřil: Dost jsem od něho slyšel proti svatým. On říká: „co mně pacholek může spomociti aneb dáti aneb já u něho pořiditi, když hospodář nechce mi to dát“ a dokládá, že svatí byli hříšníci a jako my, když pokání činíce do nebe se dostali, tak že on taky k Bohu se může dostat. A svatí co mu spomůžou, kdyby Bůh nechtěl? A někteří blázni

⁸⁾ Opis l. c. — ⁹⁾ Orig. l. c.

(tak on říkává) že před figurou nákyho svatého dřevěnou ruce spínají, klekají a volají; však ale jak je má svatý slyšeti, když má uši a neslyší, oči a nevidí a hubu a nemluví. Tak taky když procesí byla v Jeticích mezi octavem Božího těla a dle obyčeje první oltář u statue uprostřed vsi stojící sv. Jana Nepomuckého postaven byl, tehdy byla řeč na Zelenský Lhotě, že bude procesí k sv. Janu Nep. do Jetic, tak on pravil: Co pak ten Nepomucký, právě nic nespomůže, poněvadž kamennej jest. Lépe jest se doma pomodlit aneb kdekoliv jinde, nežli tam jít. Vo nejsvětější Rodičce Boží říkává, že dyť je byla Panna Maria jedna a se neproměňovala tu černou v tváři, tu červenou, tu jinou a jinou: tu malou, tu velkou malují a figurují. Proti očištcí to říká, že nejní žádněj očištec, že on má na světě dost velkej očištec, tam že nejní žádnýho, to taky že nebude věřit a by mu to 100 lidí aneb kněží mluvilo, ano že sám od duchovního slyšel, že mše sv., která se dává sloužit za mrtvý, a světla, který se rozsvěcují za ně, že platný nic nejsou, že se to jenom dělá pro peníze. Kněh žádných sem neviděl u něho, jen jednu má nehroubu — monstravit supra breviarium in 8a — jest drobet větší nežli tahle, nevím, je-li postilla aneb summarie, jsou v ní evangelia a epištoly na každý svátek a neděli a dycky po epištole jest modlitba; tu říká, že si nedá vzít, byt kněz přišel, že by snáz na místě zůstal, než by mu ji dal, protože jest kniha spravedlivá. Na otázku: Taky-li jste slyšel něco podobnýho od jinýho některýho souseda Zelenohlotskýho? respondet: To neslyšel, ale myslím, že jest jeden jako druhej, nebo můj hospodář sám říkává, že neví, co jest to, že se k němu sousedi tak nescházejí jako prve. Prve dycky ve svátky že se k němu na čtení a zpívání scházeli — on sice sám neumí čísti, ale jeho synek asi 17letej, ten jim čítal a zpíval. Ještě lonskýho roku dřivej nežli já se k němu dostal do podruží; od toho času t. j. od Hromnic juž se u něho nescházejí.. chodívají o vejroční hody po poledním na nešpor v Křížanským kostelíčku a tam zpívají, ale můj hospodář ten tam nejde, on říká, že si raději doma pospívá, že to bude jedna věc. Zpívají v kostelíčku z kněh, jsou tak na arše psaný, starý, všelijaký, asi 12 archů je jich... a po zpívání je sobě dobře ukládají, někdy je jeden k sobě vezme, někdy druhej a říká, kdyby se co šustlo a kněz přišel, aby je dobře skovali. A jiný dobrý (knihy) taky psaný mi ukázali, který ztratil mládenec aneb žák z Libáně některej, když v Záhubech mrtvýmu tělu spíval: oni pak sedláci je dostavše, je schvalně chovají, kdyby se co šustlo a na ně přišlo, aby místo těch 12 archových tyto mohli ukázati. Těch 12 archových jsem viděl v Křížánku, když Balcarovy dvě děti maličky umřely: tehdy jsme z nich zpívali. Ty druhý dobrý taky jsem viděl, nebo mýho hospodáře syn je má (u sebe).

Otázka: Ale jak víte, že oni chtějí, kdyby se co šustlo, podstrčiti ty dobrý?

Resp: když jest mi můj hospodář povídal, pravice, my Václave, z těch, co má synek nikdy nespíváme, nežli jiný máme, z kterých zpíváme. Nevím, kdybychom se vám směli svěřiti, tehdy bych já vám ukázal pěkný psně a jiný všelijaký věci, jako byste můj vlastní syn byl — ty co má chlapec, ty bychom vokázali, kdyby kněz přišel a druhý starý bychom skovali... tak mi pravil po Hromnicích letos, když jsme spolu seděli a řemeslo dělali, on je krejčí a já punčochář.¹⁰⁾

Mají taky nákou modlitbu, kterou jak pan pater nad mrtvým tělem říká: tý jsem já jakživ roveň neslyšel — ten jí říká v domě nad mrtvým, kterej se do toho dá, někdy Václav Žďárský z Zelený Lhoty, někdy starej Peterka z Rakova. Babu taky starou slepou mají, která šestnedělky uvádí, pochovává a mračna vodí. To všechno bez ublížení mý duše můžu přísahou potvrditi, jenom to pro Boha prosím, aby to na mne pronešeno nebylo... snad by mne mohli třeba z světa svísti skrže to, jak oni sou i obzvláště můj hospodář sám říká, že kdyby mu co kdo oblížil, že by do roka živ nebyl, že by on ho dobře trefil...¹¹⁾

Po ničem se tak úředníci a missionáři tolik nepídili jako po české knize, jež jinověřt obživovala i udržovala. Český sněm a nový arcibiskup Kuenburg nejednou si vládě stěžují, že emisari z ciziny kacírské knihy do Čech vtrusují a tak kacírské učení netoliko v pomezních krajinách, ale také již i v místech vnitra země šíří. Proti nim vyšly císařské patenty r. 1713 a r. 1717 10/12. kterými zahájeno nové stíhání a pronásledování knih a nekatolíků, tudíž i Zelenohloteckých. Hejtman Holan obdržel nařízení z Prahy, aby zatknul odpořilé sedláky i s knihami, zejména stařenu Evu Svobodovou, porodní bábu, prý již babku stoletou, zaříkávačku ledného povětří a jakousi hadačku¹²⁾ neb prorokyni. Než mušketyři došli do vsi, dávno podezřelí muži uprchli, popadli lvu a vedli před duchovní komisi na Libán.

Examen Evy Svobodové, poddaný Černínovský ze vsi Zelenský Lhoty, náleží k pozoruhodným listinám své doby.

1. Otázka: Jak Vám říkájí a jak stará jste? Odpověď: Eva, již mně bude tento rok 100 let.
2. Otázka: Taky-li jste někdy babívala? Odpověď: Babila, juž více než na 50 let; já juž taky jako dievka jsem 17¹³⁾ povila.
3. Otázka: Taky-li jste někdy křtila? Odpověď: Křtila.

¹⁰⁾ Sedláci řemeslovali, aby přišli k nějakému groši, kterýž jinak těžko sháněli, neboť co se urodilo snědli a dobytek vlastní neměli, než nájemný.

¹¹⁾ Protokol nedatovaný, ale k r. 1718 ante 19. Dec. náležející v Kons. archivu Pražském.

¹²⁾ Kde takový hadač bydlel, dosud na Tábořsku, na př. ve Vratišově u Jistebnice a jinde „u Hadačů“ se říká, přijmět Hadačové mají.

¹³⁾ t. j. děti narozených povíjanem ke křtu zavázala.

4. Otázka: Jak mnoho asi jste jich pokřtila? Odpověď: Pokřtila jsem na Zel. Lhotě 3 a v Jeticích 1.
5. Otázka: Nikdež víc? Odpověď: Nikdež víc.
6. Otázka: Povězte způsob, jak křtíte? Odpověď: Vezmu vody z kostela, kostelník mně ji dá v Markvarticích neb v Vyšším Poli, obmeju s ní děťátko mezi vočima a na prsou a řeknu: Ve jméno Boha Otce, Syna, Ducha svatého, přijmi Ducha božího; k tomuž ti dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý a Pán Ježíš Kristus, amen.
7. Otázka: Jsou-li ty děti živý, který jste vy křtila? Odpověď: Dvě Hazdrovy, co jsem křtila, byly pokřtěny zase v Libáni a čtvrtý den umřely, třetí Strakovo v Libe (. . . nečitelno) pokřtěno.
8. Otázka: Taky-li nějaký šestinedělní ženy uvádíte? Odpověď: Uvádím v Křížánku, na 50 let nechybí.
9. Otázka: Jak pak uvádíte? Odpověď: Vezmu svíčku, dám šestnedělce a řeknu jí: Poznamenejte sebe i děťátko křížem svatým, andílka božího! Potom říkám s ní Otčenáš, Pozdravení andělské, Věřím v Pána Boha. Vejdi sem jako Panenka Maria, jsi-li čistá, nejsi-li čistá, vejdi ven. Potom u oltáře říkám Otčenáš a obecní zpověď. O milosrdný a dobrotivý pane Jesu Kriste, který jsi mne ráčil stvořiti a svou předrahou krví vykoupiti, očistiž mě i šestnedělku s andílkem jejím. K tomuž ti a mně dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý, Pán Ježíš Kristus, amen. Na to ještě říkám s šestnedělkou Otčenáš, Zdravas Panno Maria. Když se ale jde okolo oltáře, zhasne se svíčka a matka s ní dítěti pod nos drobet jenom kouří. Potom šestnedělku, když mám vodičku svěcenou, pokropím u oltáře i taky hned napřed u dveří.
10. Otázka: Co pak máte za kropáč? Odpověď: Z peří husího mám kropáč svázaný juž kolik let.
11. Otázka: Taky-li někdy pochováváte mrtvá těla při Křížanským kostelíčku, t. j. abyste něco při nich říkala aneb je s vodičkou kropila? Odpověď: Nekropila mimo Hazdrových 2 dítek blížencův. Řekla jsem: Pánu Ježíši Kristu vás poroučím, aby vaše dušičky odpočívaly v nebeském království s Pánem Kristem. Pokropila jsem hrob i dítky.
12. Otázka: Kdo pak pohřbíval děti Balcarovy před Svatým Duchem, kdo je uváděl a nad nimi co říkal? Odpověď: Já jsem uváděla a taky jsem nad nimi říkala, ale nekropila jsem, neměla jsem vodičky.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Vodička byla starým — jen svěcená voda.

13. Otázka: Taky-li jste nad velikých lidí mrtvými těly co říkala a je kropila vodičkou? Odpověď: Nekropila, ani neříkala, mohla bych to na mou duši vzít.
14. Otázka: Povězte, kam vycházíte, když mračna vystupují? Odpověď: Jdu na pole, tam se modlím, na křížovou cestu aneb po mezi, ony (mračna) za mnou s pomocí Boží běžej. Pustím-li je na rybníky, padnou na rybníky, pustím-li je na lesy, padnou na lesy. Já je letos dvakrát poslala na Záhornické rybník a na Březenské u Boleslavi a na Červenské Kosteckej.
15. Otázka: Kterej to čas bylo? Odpověď: Ve žních na Březenské rybník, ten tejdén před sv. Jakubem; na Záhornické taky ten čas. Nebo můžou se rozdělit, když jest jich mnoho. Já je cejtím, jejich řeč, jak ony hlučejí, když jdou i taky je vidím.
16. Otázka: Odkud pak vyšly ty mračna? Odpověď: Vyšly z Kolínský a Bezenský jeskyně.
17. Otázka: Co vezmete do rukou, když proti nim vyjdete? Odpověď: Jitroci černej, kleknu na něj holejma kolenama a potom jej vezmu do pravé ruky s kořenem vzhůru, dám ho potom pod kámen jakékoli, když juž vyříkám a mračna se zalejou.
18. Otázka: Co se modlíte aneb co říkáte proti těm mračnům? Odpověď: Modlím se Pánu Bohu Otčenáš. Pro Boha prosím, neračte mne k tomu míti; já jsem udělala slib Pánu Bohu, že je budu do smrti voditi a tak se živiti a nepovím až před smrtí. Dělam kříže naproti mračnům a taky sebe žehnám křížem. Nesmím s žádným mluvit, žádnému děkovat za pozdravení, jenom v srdci. Devět křížů musím dělat: Ve jméno Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha svatého zaklínám vás, škodnice, skrze Boha živého, abyste nemohly škoditi ani obilíčku, ani stromovíčku, ani dobytečku, ani domečku, abyste šly za mnou, kudy já vám cestu ukážu k rybníku Záhornímu, Červenskému, abyste nemohly ani za brázdu škoditi, ani vokolo rybníka, ani vokolo lesa. K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý, amen. (Prý třikrát to musí babka říct. Když se mračna rozdělí, řekne: Provodiž tě Pán Bůh tam . . . ukáže, udělá kříž.¹⁵⁾
19. Otázka: To vás lidi žádají, abyste mračna vedla? a kteří? Odpověď: Žádají sousedi všickni.
20. Otázka: Co vám za to dávají? Odpověď: Dávají mně krajíček chleba, žemličku, někdy mně někdo pošle hrníček vařeného vaření.

¹⁵⁾ Připsáno jinou rukou. Opis protokolu bez data v arch. hradeckém, podepsán vikářem Neradiem a farářem Tesánkem.

21. Otázka: Taky-li ještě jinší žehnání aneb zaklínání lidem užitečný umíte?

Odpověď: Neumím žádný jiný, jenom žehnání ohně.

22. Otázka: Kterak pak oheň žehnáte? Odpověď: *Když hořt* nějaká chalupa aneb chlív aneb stodola, tehdy *říkám* takto:

Vítej, vítej, nevděčný hosti,
co jsi zasáh', na tom měj dosti,
jako Kristus Pán měl dosti,
když na kříži vylil krve množství!

Po třikráte vopakuji a naposledy dodám: K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý a Pán Ježíš Kristus, amen. Udělám tři kříže proti ohni a vedu ho, kam chci, do voblaků nebo na stranu.

Podle těchto výsledků seznala konsistoř, že farář Stella se provinil než zvýšenou stolou, ostrým vymáháním těže — naproti tomu však nikoho holt nezranil, jelikož ji u sebe neměl, jakž svědci buď odvolali nebo více se nepamatovali; ale Lhotáci „se přečinili“ schůzkami u K. Maxy, kdež on zejména mluvil neslušné věci proti katol. náboženství, zpívali společně faráři utajované písně, pochovávali bez kněze mrtvolu s neobyčejnými modlitbami. . . babka Svobodova sama se přiznala, že křtí, uvádí, na žádost Lhotských nepřipustnými prostředky mračna sem a tam vodí, při požárech ohání se pověřenými říkačkami (superstitiose Sprüchel). Všichni faráři při nebezpečném sběhu, když jim chtěl zvonek odebrati, nectně „popských zrádců“ zvyňadali, jej hlavou do příkopu srazili. . . do uvedeného kostelíka v lesích k podezřelým schůzkám chodívají, že svatyni chrámek nepodobný, bez dveří, stále otevřený, ani oken nemá, leč jen místo oltáře jakési prkno s namalovaným kalichem, po jehož stranách po jednom andělu, — a sám kostelík stářím k zemi schýlený na spadnutí se přiklání a proto hrabě František Jos. Schlick již prve za jeho zrušení žádal — starobylé knihy jakés husitské ukrývají, z českých pergamenů zpívají. . . Z těch a podobných příčin konsistoř zúčastněným vrchnostem navrhuje, aby kostelík „u Křížánku“ sbouraly, Zel. Lhotu k Vosenicům přifařily a k Libáňské faře v náhradu za ušlé příjmy připojily ves Řmenín.

Současně podala konsistoř vikárii dekret dto 12./5 1719, v němž nařizuje, aby Libáňský farář za assistance hejtmána vykonal ve vsi Z. Lhotě visitaci, nekatolické knihy zabavil, do Prahy poslal. Kostelíček v Křížánku má být zrušen, staveníčko se zemí srovnáno a na místě postaven kříž nebo boží muka: více se tam pohřbívati nesmí. Aby Lhotečtí zboření násilně nepřekazili, má jim hrabě Černín každý odpor přísně zapověděti a hrabě Schlick dáti faráři k ruce několik robotných lidí. Štolovský, Maličský, Maxa propadají trestu exkomunikace, což se

vrchnosti jich oznamuje; babku Svobodovou mají poslati k dalšímu výsledku do Prahy. Vrchnosti ochotně uposlechly, poněvadž „neslýchaná věc, aby poddaní nad kapličkou, byť jen dřevěnou, právomoc měli, s ní a věcmi zádušními dle libosti a vůle své od mnohých let disponovali a collatorami se nazývali“. Nejprve však zapotřebí, aby obec Zelená Lhota z přijatých užiteků záduší toho vydala počet kněží a oficírům. Našlo se, že kostelík má pole, kterých užívají Jakub Karásek a Jan Vácslavka; ale od r. 1668, tedy po 51 roků, nájmu každý po 35 kr. ročně nezapravili, což in summa učiní 25 kop 30 gr. Matěj Košťák dle purgkrechteních register na kostecké kanceláři má gruntu svém 16 kop 30 gr. zádušního kapitálu křížáneckého, Jakub Filigar 13 kop: „žáden až posavad ani grejcaru neodvedl a nezapltil“. Chudičský inventář svatyně vyказuje kromě zvonku 2 cejnový, 2 dřevěné svícny, 2 korouhvičky, crucifix, 5 plachetek, 1 ubrus a 6 šátků na oltář, 4 železné krávy na gruntech Václava Skuřiny, Václava Žďánského, Jana Balcara, † Jana Vácslavka s platem po 35 kr. ročně; než Žďánský dluhuje od r. 1702 obnos 9 kop míš., Skuřina 5 kop.

Hrabě sub silentio se táže kosteckého úřadu, může-li Svobodová pro vysoký věk podjati cestu do Prahy, nepůsobí-li ouřední jednání mezi poddanými nepokoj (1./5. 1719). Jeho hospodářský rada Jakub Jos. Richtersohn píše Holanovi, že se mu zdá, aby Lhota přidělena byla ke kostelu ve Vyšším Poli a tento jako filialní přifařen k Dolnímu Bousovu, poněvadž do Sobotky daleko (8./5. 1719). Hrabě poroučel, aby se úředníci neukvapovali a sám psal obšírný dotaz k appelačnímu radovi JUDru Antonínu Dvořákovi z Boru, jenž 13./5. 1719 doporučil Černínovi tento dvojitý postup: buď ať odpoví konsistoři, že bez předchozího nařízení král. místodržitelství nepřisluší církevnímu soudu provádění zmíněných exekucí osob a osadního majetku — anebo spíše ať vyzve arcibiskupa, aby celou lid rozjitřující záležitost bez dlouhých průtahů hleděl urovnati, poněvadž se zdá, že v lesní krajině kolem Křížánku žár kacírství čím dál tím více okolí své zachvacující pod popelem doutná a že by mohl vyšlehnout ve zjevný plamen a že tudíž je povinností katolické vrchnosti neprodleně nastoupiti prostředky, aby pohoršující zásady, všeobecné víře odporující, ihned z kořene vymýceny. . . ; neboť je strach, že při stálém rozčilení výsledků Lhotáci buď uprchnou jako Maxa, anebo snad zjevně k Lutheranům přejdou.

V tom farář Stella z Libáně, maje v ruce nařízení konsistoře, provedl za souhlasu hejtmána Starohradského rázný kus: *v noci mezi 4. a 5. květnem 1719 s hejtmánem a poddanými starohradskými vybrali se ke kostelíčku, do základu jej zbořili a dříví z něho na fara do Libáně zavezli. Nežli sluníčko vyšlo, vyjžděly povozy z lesů zpět — z kostelíčka Nalezení sv. Kříže nezbyla než hromádka*

kamení . . . Již na ráno dávají Lhotečtí psáti žalostivou žalobu hr. Černínovi, v níž litostivými slovy projevují svůj veliký žal nad zkázou svého kostelíčka, „sice jenom ode dřeva dosti chatrně vystaveného i tuze sešlého, jenž však pro jich potřeby dlouho ještě obstátí by mohl, nebýt zlosti faráře v Libáni, jeho dávného usilování, abychme těla naše mrtvá do města Libáně nebo do vesnice Bystřice pochovali a jemu od dovolení platiti museli, což na Křižánku nám volno“. Stěžují si na velikou štolu Stelovu, neboť přes možnost ode křtu ordinárně i nejchudší podnik po 1 zl., od copulací nejméně 3 zl. platívá a kdyby pod ním pohřbívali, nad slušnost jako jiní podfarní lidé by přetahování byli.¹⁶⁾ Když p. faráře k duchovnímu posluhování nemocných do naší obce požádáme, po každé, poněvadž on na žádném jezdeckém koni jeti, ani se dvouma kusy potahu vézti se nechce, nýbrž čtyry tažný pro něj skutečně poslati musíme a také se štyrmi kusy potahu koňského k průvodům pohřebním voziti se dává . . . a ke všemu ještě od nás by decimací (desátek kněžský obilní) požadoval. Poněvadž ale, milostivé hrabě a pane, pane, vrchnosti naše milostivá a dědičná, jsouce my všichni lidé smrtedlnému pádu podrobení, však hodina, cíl poslední živobytí našeho, před námi skryta jest, a kdyby teď v tak postaveném způsobu Pán Bůh všemohoucí někoho z nás prostředkem smrti časné z tohoto klopotného života k věčnosti vytrhnouti ráčil, my z poníženě představených příčin to tělo mrtvé kam pohřbíti nevíme, nicméně však dle řádu církve svatokatolické živi jsouce, tak také podle téhož církevního ustanovení jakožto lidé katoličtí těla naše mrtvá na posvátný místa pohřbovati povinni jsme . . . Prosí, aby přifaření byli do panství kosteckého pod správu církevní k děkanství Soboteckému a s pohřbem do Markvartic nebo do Vyššího Pole a slibují děkanu dle chudé možnosti své desátek . . .

Rozboření Křižánku překvapilo a rozeznilo kosteckého hejtmana Holana : i píše 10./5. 1719 kollegovi panství starohradeckého Františku Knypfovi dotaz o neobtěžné oznámení, zda-li jednal na milost poručení velebné konsistoře Pražské. Urozený a statečný vладыka Knypf odpovídá 10./5., že stalo se s vůlí konsistoře ze dne 14./4. poněvadž „tam od Zelenolhotáků, kteříž žádní collatoři bejti nemohou, aniž toho“ že by kostel byl jejich, nedokážou, ale kostelíček v gruntu panství zdejšího leží a J. Exellenci pánu mému milostivému a ne sedlákům náleží, věcí zlost než pobožnost proti církvi sv. katolické se provozovala. Zvon a jiná kostelní ornamenta mají Lhotáci vydati faráři. Aby pak v Křižánku, tu kde kostelíček byl a *krchov zůstane*, znamení bylo, velebné konsistoře vůle býti ráčí, aby se tam Boží muka neb kříž postavil, poněvadž tam ze vsi Zelenské Lhoty mrtvá těla v Pánu odpočívají . . . jen

¹⁶⁾ Konsistoř tomu faráři sama dala důtku pro vysoké poplatky. 1 zl. rýnský = 12 korun předválečných.

plot třeba spraviti, aby tam lečjakýs dobytek choditi nemohl . . . Hejtman Hollan 27./5. 1719 podal hraběti žádané dobré zdání, že by přifařením Lhoty k Vosenicům poměry nijak by se nezlepšily, neboť spory s knězem by začaly znova, když obec Lhota neodvádí desátků, nýbrž platí jenom ode křtů a pak za mše mrtvých (de requiem či při pohřbech). Odloučením Řmenína, kde je 16 sedláků, 3 chalupníci, ve Lhotě pak 9 sedláků a 5 chalupníků, stala by se ujma děkanu v Sobotce, k němuž Řmenín odvádí desátek 3 str. 2 měřice pšenice, 10 str. a 1/2 m. žita, 11 str. ovsa, kdežto Zelená Lhota pouze: do Libáně nic, k záduší ročně 1 zl. 10 kr. ze železných krav. Mimo to Řmenín leží od Markvartic malou 1/4 míli, od Libáně ale 1/2 míle; Z. Lhota od Libáně 1/2, od Vosenic rovněž 1/2 a od Vyšopole pouze 1/4 míle. Doporučuje přifaření k V. Poli, jelikož Lhotští dobrovolně se zavazují desátkem děkanu v Sobotce, odtrhnou-li je od Libáně. O Evě Svobodové píše, že žije a že by mohla podniknouti cestu do Prahy povozem.¹⁷⁾ Ze všech úmyslů patrně sešlo, neboť r. 1723 28./6. české gubernium na oznámení rektifikační komise nařizuje krajským hejtmanům vyšetření „jich Lhoteckých opětované opovázlivosti, že proti zákazu konsistoře sami bez kněze v Křižánku mrtvé pochovávají, zvoncem zvoní (mají jej zase ve vsi u jakého chléva pověšený), na hřbitově Eva Svobodova uvádí — a do Prahy volána u konsistoře se nepostavila — Místodržitelství k zamezení dosavadních protikatolických zvyků poroučí přefaření Lhoty k Vosenicům a Řmenína k Libáni. Nic se nestalo. R. 1726 v květnu žaluje obec Lhotecká Černínovi na nové útisky „šlikovské stránky“ — úředníci na Kosti, hejtman Grim, důchodní Jan Vočenášek, purkrabí Ondřej Siegel, obroční Jan Tembler připojili faráři Stellovi „nepříznivé votum, žádajíc, aby myslí pokojného lidu se zbytečně nehejbal“. R. 1733 7./3. krajský hejtmané Fr. Rud. hrabě ze Swerts-Sporuku a Matěj Jos. Macht z Löwenmachtu dopisují z Doubí hraběti Černínovi, že dle nařízení rektifikační komise dojeleli do Křižánek ke kapli sv. Kříže, se sedláky promluvili, jim přísně všechny excesy zapověděli. Navrhují, aby Zelená Lhota připadla faře Vosenické, ale ves Řmenín zůstala k Libáni. Relaci, že v ten smysl do Prahy učiní.

Vdova M. Isabella Černínova hejtmanům odpověděla 25. července. Podle výslechu se sedláky na městském úřadě v Sobotce vychází na jevo, že farář libáňský zavínil ty všechny mrzutosti a také svou chtivostí peněz ovečky své od sebe odvrátil, tak že bez něho obřady si samy vykonávaly. Zneuctil místo sám, když se s nimi do rvy pustil a je zbil. Když kněz opustil moderamen judicii et discretionis, potom se nedívme nevzdělanému sedláku. Proč jim zvonek bral? Proč téhož ne-

¹⁷⁾ Orig. a kopie v arch. hradeckém.

vrátil? Mírněji si počínali ti hrubci než on vzdělaný, který tvrdí, že byl nemocen a po 4 denní zimnici oslabený a přece 6—8 osob se mu muselo bránit! Nemohu chválit, že bez kněze pohřbívají, ale dovedu si to úctou k místu a předkům vysvětlit. Nepřistupuji k tomu, aby Lhota připadla do Vosenic a od Markvartic ves Remeník k Libáni, poněvadž ze Lhoty do Vosenic daleko, Vosenický hřbitov malický a každá rodina má své místo na něm. Které by postoupili Lhoteckým? Remeníšti do Libáně z týchž důvodů nechtějí; za to Lhotečtí by se spíše do Výššího pole pohnouti dali. Co se týče těch ceremonií, které stařena vykonávala, ano i děti křtila, ženy na místě demolovaného kostelíka uváděla, děti pohřbívala, není nic jistého,¹⁸⁾ to by už strašiti nemělo, protože ta žena před 12 léty umřela a tak obřady ty skončily. Jen ať farář věci kostelíku vrátí a je rád, že obyvatele kostelu odlehlých vesnic Lhoty, Skuřina a Záhuly o zvonění Ave Maria tolik stojí. Za to by je měl chválit a ne jim té útěchy odmítati.

R. 1736 24./1. píše Vojt. Václav von Wendau jménem pražského gubernálního hejtmanů, aby zamezili v lese Křížánku „humatio corporum et alia hussitica attentata“, kterých se Lhotečtí na místě bývalé kaple dopouští tím, že tam vykonávají nekatolické pobožnosti a před $\frac{3}{4}$ rokem bez kněze tam pohřbili 5 mrtvol — o libáňském faráři že nechtějí ani slyšet. Aby hejtmané (na žádost konsistoře) je napomenuli, jim pohrozili a de casu in casum zprávu podávali.

Na to krajští hejtmané Swerts-Spork a V. J. Chanovský z Dlouhé vsi 4./4. 1736 psali hraběnce Černínové, aby úřad kostecký je Lhotecké ad audiendum verbum do Výšepole na 16. dubna přivedl. Paní totéž poroučí do Kostí s tím, že jim vrchní, jestliže ještě contra ritum catholicum cosi vyvedou, má skutečným trestáním pohroziti.

To je poslední listina o jinověrcích ve Lhotě Želandské v hradeckém archivu.

¹⁸⁾ Svobodová se přiznala! Farář křtíval se zvonem, neboť jej dávalo Lhoteckým vydat.

J. PEČÍRKA

ŘÍMOVSKÉ PAŠIJE

V Římově nad Malší je zázračná Panna Maria. Bohuslav Balbín z tovaryšstva Ježíšova vypravuje ve spisu „Diva Montis Sancti“, vydaném v Praze r. 1665 a věnovaném historii Svaté Hory příbramské a zejména líčení a vypočítávání nesčetných zázraků svatohorské Panenky Marie, že do Říмова putovalo každoročně na osmdesát tisíc věřících. Stejně jako na Svatou Horu a na jiná mariánská místa. Horlivý jezuita přirovnává veliké zástupy, které putují v Čechách a na Moravě — ne však ve Slezsku, kde kacířství ještě na mnohých místech je hluboce zakořeněno — k oltářům Panny, k množství vod, spějících jako řeka k moři. „Vidíte korouhve zbožnosti široko daleko po letním kraji poletovati a ve dnech zasvěcených Marii tisíce a tisíce lidí, jako vojska naverbovaná k obléhání svatyň Panny, k těmto o závod směřovati...“

Římov měl pro zbožné poutníky přitažlivost hned několikerou. Panna Maria stála tam v Loretě, jejíž vnitřek napodoboval interieur Mariina domu v Lorettu, a stavěli tam křížovou cestu. A tak bylo možno nejen oddat se v loreťanské kapli ilusi, že modlitba k Panně je přednášena v místě posvěceném tajemným zvěstováním, nýbrž i na vlastní oči spatřiti výjevy z utrpení Kristova a navštívit jeho hrob. Na jednom místě byly tu soustředěny téměř všechny atrakce, jakými se proti-reformace úspěšně snažila připoutat lid k vyznání katolickému. Neboť nescházel tu vlastně ani nejúčinnější agitační prostředek: divadelní hra, náboženské drama, jehož mnohotvárný děj byl tu ovšem zhuštěn jen do několika nehybných výjevů z pašijí. Chyběl tedy jen veliký, bohatě vyzdobený, přepychem udivující, zlatem se třpytící a barvami hrající chrám. Ale na místě chrámu byla tu prostší, snad ještě účinnější příroda, s blankytem nebe, se zlatem léta neb s barvami podzimu, dle doby pouti, příroda, splývající s dílem rukou lidských v jediný mocný souzvuk. Tento souzvuk působí hlubokým dojmem dodnes a budí o Římov zájem. Neboť stavby, sochy i obrazy římovské nemají, o sobě hodnoceny, vynikající úrovně. Jsou nositeli idejí plnějších a významnějších sebe sama, charakteristických pro dobu vzniku římovských pašijí nejen ve smyslu náboženském a náboženské propagace, nýbrž i s hlediska uměleckohistorického, idejí v pravém slova smyslu barokních.

Je známo, jakou měrou se účastnili na okázalé, uměním zušlechtné protireformační náboženské agitaci jezuité. Také Římov byl založen a zbudován jezuitou a to krumlovskými. Měli od r. 1584 v Krumlově kolej, založenou Vilémem z Rožmberka,

a pevnou, ač těžce ohrožovanou državu. Jejich vyhnanství za vlády direktorů trvalo sotva čtrnáct měsíců a již v srpnu 1619, patnáct měsíců před bitvou na Bílé hoře, pokračovali v Krumlově, chráněni Buquoyovými vojáky, plnou silou a úspěšně v katolické propagaci, neprotivíce se ani — jak vypravuje historie — zázrakům. Jesuité nikdy neztráceli času. Již dva roky po svém příchodu do Prahy sklídili úspěch s divadelní hrou „o církvi a její moci nad národy“ (1558), následujícího roku dovedli v kostele sv. Klimenta překvapit a upoutat dotud v Praze nevidanou nádhrou božího hrobu dle „způsobu vlášského“, plného barev, světél, květů, soch i živých postav a slavným průvodem na den Božího těla, při němž na oltáři stávali a zpívali studenti převlečení za anděly; roku 1562 postavili o vánocích v Klimentském kostele jesle a o velikonocích představovali tam studenti „poslední večeri“ a „utrpení Kristovo v zahradě getsemanské“; roku 1570 a 71 prý provozovali „Umučení Páně“. I v jiných pražských katolických kostelích byly již v době předbělohorské stavěny o vánocích jesle, o velikonocích olivety a boží hroby, ale teprve Bílá hora otevřela všem těmto a podobným způsobům náboženské poesie a katolické propagace dveře dokořán. A tak se mohl, jak čteme v „Knize o Kosti“, pan Humprecht Jan Černín z Chudenic pochlubit císaři Leopoldovi, že o velikonocích vykonal pobožnost neméně než u šedesáti pražských božích hrobů! Tehdy, hned po r. 1620 a více ještě po skončení třicetileté války, byly v Čechách i na Moravě hojně zakládány svaté hory, křížové cesty a Lorety. Povolení ke stavbě Lorety v Římově dal kardinál Arnošt hrabě z Harrachu 20. července r. 1648.

Nebyla první Loreta v Čechách (v Hájků byla založena r. 1623, v Praze r. 1626 atd.) a svým prostým zevnějškem nemohla se měřit s Loretou pražskou, i zevně bohatou plastickou dekorací připodobněnou svatému domu v Lorettu. Zato temný vnitřek s cihlovými zdmi, na nichž tu a tam se spatřuje kus „staré“ fresky — jako v Lorettu — a v pozadí oltáře za mříží černá dřevěná Madona (ze 17. stol.) tlumočí věrně náladu originálu. Kaple je spojena krytým chodníkem se čtverečným ambitem, k jehož východnímu křídlu je připojen kostelík sv. Ducha a v jehož severním křídle je pod věží východ na volné prostranství osázené mohutnými lipami, odkud poutník nastupuje cestu do polí a k Malši, aby shlédl drama pašijí.

Ale napřed nutno se zmínit o tom, co říkají o římovské křížové cestě prameny. Není toho zatím mnoho. Nejvíce se dočteme v pamětní knize chované na římovské faře, kterou začal latinsky psát P. Kašpar Haudt, poslední jezuitský misionář římovský, přišedší do Říмова as r. 1775, a po zrušení misie v r. 1786 první tamní lokalista až do r. 1797, kdy odešel na jinou faru. O vzniku římovské Lorety a křížové cesty zapsal v podstatě toto: Jan Gurre, kdysi koadjutor tovaryšstva Ježíšova, Moravan, původem z Brna, povoláním lékárník, který po čtyřicet let žil v koleji

krumlovské a dvakrát se obětoval ošetřuje morem nakažené, vystavěl v Římově Loretu a zároveň dvacetpět zastavení trpícího spasitele. A sice postavil těchto pětadvacet stanic tak, aby vzdálenost mezi jednotlivými měřila tolik mužských kroků, kolik v Jerusalemě měří stadii, a aby, pokud možno, každá stanice si zachovala svou polohu, buď k východu, buď k jihu, buď k západu. Pisatel dodává, že tato zpráva je dochována částečně tradicí a částečně záznamem, o čemž možno čísti ve starém deníku. Než Gurre přistoupil k dílu, poslal do Jerusalema jistého kapucína, dav mu prostředky na cestu, jemuž jedině bylo uloženo, aby přinesl pravdivý náskres oněch stanic. A opět ověřuje pisatel věrohodnost této zprávy i úspěšný výsledek posláni mnichova, tentokrátě poukazem na přímý pramen, na kresbu mnichovu, která bývala uschována v archivu krumlovském „než byla přenesena do archivu pražského“. Dále čteme, že Loreta a křížová cesta byly postaveny r. 1640 z peněz pátera Gurre a z almužen, které k tomu účelu sebral a že r. 1680 muž ten zasloužil v Římově zemřel a 28. března v Loretě byl pohřben. Pamětní kniha obsahuje dále m. j. též opis listiny, již 20. července kardinál Harrach povoluje v Římově vystavění kaple jména a k počtě P. Marie. O datování jak Lorety, tak ambitu a křížové cesty čteme tu ostatně ještě několik v různých dobách zapsaných záznamů a přípisků (na př. že Loreta stála již r. 1653, pak že byl stavěn ambit a křížová cesta a že asi r. 1670 bylo vše hotovo), které nemají ale dokumentární ceny. Celkem je kořist, poskytnutá těmito prameny, značně hubená a lze ji redukovat vlastně na datum založení Říмова. Jinak by bylo, kdyby existoval zmíněný starý deník a kdyby se našel jerusalemský plán mnicha, jehož jméno v římovské literatuře zní pater Alex.

Z chudé literatury o Římově vezmeme si z Trajerovy Historisch statistische Beschreibung der Diözese Budweis (1862) zprávu, že statek v Římově dostali jesuité r. 1626 od Jana Udalricha knížete z Eggenbergu, že stavba Lorety byla dokončena 12. srpna r. 1658 a stavba křížové cesty r. 1670. J. Braníš v Soupisu památek budějovického okresu (1900) věnoval křížové cestě římovské „pro její namnoze skrovnou uměleckou cenu“ jen malou zmínku. Datuje zbudování Lorety, ambit, kostelíka i křížové cesty mezi roky 1658 až 1672. S prospěchem lze užiti malé monografie „Římov, poutní místo v jižních Čechách“ od E. Drobila (1903), kde zejména jsou, částečně dle pamětní knihy, zaznamenány mnohé opravy římovských staveb, soch i obrazů během 19. století. Konečně bylo by možno uvést porůznu zaznamenané zázračné události, které opřádají jak zbožné odhodlání krumlovského lékárníka Gurre vystavit Římov, tak tajemné povolání kapucína P. Alexa k cestě do svaté země. Ale je zbytečno obklopotvat křížovou cestu římovskou touto zázračnou, příznačně protireformační folií, obzvlášť když nám jde zejména o její uměleckohistorické ocenění.

Myšlenka a forma křížové cesty s řadou zastavení vznikla v 15. století, prý pod dojmem poutí na svatá místa v Jerusalemě, a nabyla monumentálního útvaru v tak zvaných svatých horách, „sacri monti“, s množstvím samostatných kaplí, jevišť to jednotlivých scén, na úbočích. Tento typ, k němuž zásadně patří i křížová cesta římovská, je reprezentován nejlépe několika svatými horami v Piemontu, zejména nejstarší z nich ve Varallu. Tam se rozrostl výpravný program přes rámec pašijí do veliké šíře, naplniv čtyřiačtyřicet kaplí soustředěných na poměrně malé rozloze mírně stoupajícího svahu. Cyklus začal pokušením Adama a Evy, následovaly scény ze života P. Marie, z dětství Ježíšova, pak z jeho veřejného působení; poslední večeri počínalo v jedenácti zastaveních líčené utrpení Kristovo, po němž následovala ještě jeho zázračná zjevení. Cyklus končil smrtí P. Marie. Základní kámen k první kapli ve Varallu, ke kapli svatého hrobu, byl položen r. 1491 a tak je možno chápat založení velikého náboženského divadla varallského jako přirozený výraz zvrucněného náboženského citění té doby. Avšak podnět byl i tu dán zbožností a horlivostí jedince.

Roku 1481 vrátil se Františkán Bernardus Caimi, který byl po řadu let kvardiánem bratří božího hrobu v Jerusalemě, zpět do Itálie. Prý ze zármutku nad zuboženým stavem svatých míst v Jerusalemě, ale spíše ještě pro poutníky, kteří nemohli podniknout cestu do svaté země, pojal plán zbudovat v severní Itálii poutní místo, které by se podobalo Jerusalemu, jakýsi nový Jerusalemský. Hledal proto krajinu, která by se podobala jerusalemskému místu lebečnému a byla i jinak svou polohou příhodná k uskutečnění plánu. Nalezení tohoto vhodného místa bylo provázeno, jak se vypravuje, zázraky. Roku 1487 odešel Caimi znovu do Jerusalema, aby získal ještě podrobnějších plánů ke svému dílu a teprve rok po jeho druhém návratu do vlasti, 1491, začalo se ve Varallu stavět. Zda tu nevzpomeneme cesty českého kapucína z Říma do Jerusalema, vykonané za podobným cílem prý někdy v polovině 17. století?

Ve Varallu se budovalo na kaplích, s výjimkou asi tří ještě pozdějších, do r. 1645. Tedy v polovině 17. století byla tato podivuhodná svatá hora hotova a patrně lákala k sobě mnohé poutníky z celé Evropy. Tito mohli spojit svoji zbožnou pout do Varalla s návštěvou nedaleké svaté hory v Ortě, zasvěcené sv. Františku, jehož krásnou legendu bylo tu možno vidět asi v 16 zastaveních, a rovněž blízkého sacro monte ve Varese, kde ve 14 kaplích byl vylíčen život P. Marie a Krista. Obě tyto svaté hory vznikly, jako mnohé jiné v severní Itálii, pod vlivem Varalla, s nímž souvisely i po stránce výtvarné. (Kaple v Ortě byly, až na několik málo pozdějších, vytvořeny v době od r. 1591 do r. 1680; kaple ve Varese pocházejí z jediné periody stavební, ze začátku 17. století. Do téže doby spadá

marianská svatá hora v Oropě se 17 kaplemi a veliký, neuskutečněný plán vytvořit v Graglii svatou horu asi o stu kaplí.) Kaple ve Varallu mají — jak lze na př. vidět na obrazovém plánu z r. 1671 (viz obr. v textu) — různé tvary. Jsou obdélné i centrální, jsou vyzděné

s nejjednodušším členěním zevnějšku pomocí lisen neb pilastrů, nebo se v průčelí otvírají v půvabnou renesanční loggii, mají všední sedlové či stanové střechy nebo jsou zakončeny kopulí s útlou lucernou v temeni. Je tu ve výstavbě i v půdorysu celá řada variant i stylových růzností, což je vysvětlitelné různým stářím kaplí. S jejich stavbou se začalo, jak již víme, r. 1491 a pokračovalo se v ní nepřetržitě až do r. 1645 a tu je přirozeno, že stylové poměry, které tehdy architektura italská prodělávala, se zračí i v těchto drobných stavbách. Stejně tomu je v Ortě, kde vedle typické formy raně renesanční nalezneme tvar vyspělého baroka, podobně tomu je — zejména pokud jde o rozmanitost stavebních typů — i ve Varese. Dojem, jakým z různých prvků, ale přec harmonicky utvořený malebný celek takové svaté hory působí, jest ovšem neobyčejný. Poutníku, ubírajícímu se cestou zastavení, naskýtají se vždy nové a nové pohledy, zrakem obsáhne vždy jinou skupinu kaplí, nerovnost terénu přidává na rozmanitosti, střídání a variace architektonických forem brání umdlení oka. Ale

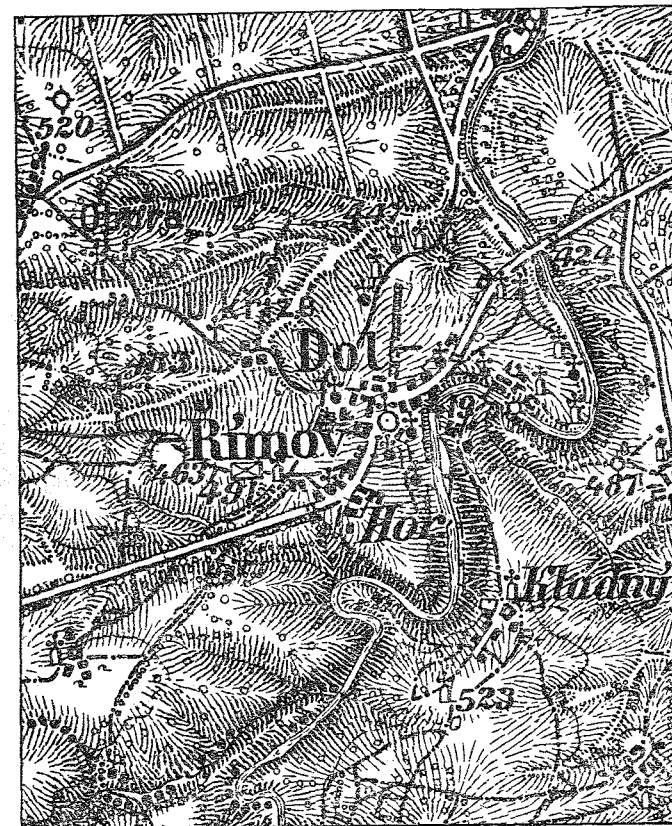
SACRO MONTE ve Varallu dle rytiny z r. 1671.
(Z knihy Butler, Ex voto.)

poutníku nestačí tato architektonická procházka, ani jí třeba nedbá; přišel, aby se podíval do kaplí na skupiny neživých herců, kteří předvádějí „divadla andělská“.

Před nástěnným obrazem krajiny stojí tu životně veliké, kolorované figury lidské a zvířecí, vytvářející výrazné skupiny, které mají dle doby svého vzniku různé dramatické napjetí, mají také různou hodnotu, jsou ale vždy do krajnosti — jak v té které době to bylo možno — naturalistické (ve Varallu na př. mají sochy přilepené umělé vousy a vlasy a některé jsou oděny do plátěných šatů). Výtvarný kořen tohoto naturalismu dlužno hledati v umění modenského sochaře Quida Mazzona (as 1450—1518), tvůrce několika terakotových skupin oplakávání Krista (Modena, Ferrara, Neapol), v nichž detailní popis reality se pojí s živým, ale ušlechtilým vyjádřením citu v celek nesmírné, hluboké výraznosti. Umění Mazzonovo bylo ve smyslu vývoje umění vyvrcholením výtvarného úsilí rané renaissance o přesné podání skutečnosti a stalo se v době následující, kdy sochařství bralo se cestou nového, mocného idealismu Michelangelova, zdrojem pololidového umění svatých hor, křížových cest a jesliček. Ale ve Varallu má toto umění ještě rysy osobité, zejména v mohutném Ukřižování od Gaudenzia Ferrari (1523), jehož mohutný dojem jest účinně stupňován nástěnným obrazem, tvořícím pozadí skupině plastické a rozmnožujícím ji o zástupy lidí a o zjevy andělské.

Byla-li jedním pramenem Mazzonova umění příroda, byla jeho druhým neméně vydatným pramenem divadelní hra, jak byla v době jeho života opět ve zvýšené míře pěstována z potřeby náboženské: hra vánoční, hra velikonoční. A tyto hry byly také přímým pramenem utváření svatých hor. Svatá hora ve Varallu s množstvím malých kaplí jest přímo rozvinutím simultanního jeviště středověkých mysterií, kde na jednom velikém podiu stálo vedle sebe množství menších jevišť, sloužících ku sehrání různých výjevů, jest dále svého druhu obdobou periegetických her pozdního středověku, které méněce jeviště, se odehrávaly v celém městě a jejichž jednotlivé scény byly navzájem spojovány průvodem diváků (Frey, l. c.). Ale jsou tu i vzájemné rozdíly. Simultanní jeviště bylo pouze náznakem skutečnosti a divák sledoval hru s jednoho místa. Při periegetických hrách měnil sice divák místo, ale procházejí v průvodu známými ulicemi města, mohl míti jen zcela nevýraznou představu, že jde vskutku po stopách předváděného děje. Svatá hora ve Varallu vznikla z přání vytvořit nový Jerusalemský, dát poutníku pokud možno realnou představu, že dlí na místě utrpení Kristova; plán jejího založení, zabírající a upravující celý krajinný úsek, proponující peklo a očistec pod zemí, je vzdálen náznakovosti středověkých jevišť. Má v jádře již rys barokní. V Římově, kde křížová cesta je součástí zcela neupravené krajiny, kde neutváří krajinu, nýbrž s ní splývá, kde nadto jevištěm dvou výjevů je sama příroda, uplatněná tak ve své nekonečnosti,

je tento rys barokní zcela zřejmý. (Morper l. c. nazývá typ svatých hor o mnoha kaplích *Haufenanlage*, označuje jej za primitivní typ česko-moravských poutních míst a, postihují-li dobře smysl jeho vývodů, má jej za vývojového předchůdce architektonicky pevně organovaného a v jeden stavební celek semknutého typu ambitového, v němž jednotlivé kaple jsou přivtěleny k ambitům, tvořícím rámeček budovy chrámové. Zdá se ale, že oba tyto typy — kaplový i ambitový — existovaly vedle sebe, jako dvě na sobě nezávislé realizace dvou různých tendencí baroka, jeho realismu a jeho idealismu, čili jeho vcítění se v přírodu, které se projevilo nejplněji v realistickém krajinářství 17. století, a jeho neomezených výrazových možností i nesmírné invence kompoziční, vymykající se realitě, plně tvůrčí fantazie a vymýšlející stále nové umělé formy pro půdorys a prostor stavby či postoj a výraz figury.)

ŘÍMOV (výstřih ze spec. mapy).

Křížová cesta jde od s.-z. rohu obce do polí směrem s.-s.-v., láme se pak k j.-v., jde, překročivši silnici, podle Malše, obrací se stoupajíc k z.-s.-z., vede krátce silnicí, konečně se stáčí — opět proti toku Malše — k jihu.

Na mapě několik zastavení chybí.

Římovská křížová cesta čítá pětadvacet zastavení na území v rozloze zhruba 1 km² (viz mapu). Je to území kopcovité, svažující se tu mírně, tu příkře k řece Malši, jejíž tok se zde ostře obrací k východu a navrací opět druhým prudkým záhybem do dřívějšího směru severního. Křížová cesta vede do polí, do luk, do háje, do řídkého lesa,

tu klesá do úžlabiny, tu prudce stoupá na návrší s rozhledem na široký kraj, jde podél toku Malše nebo vysoko nad strání k řece srážně spadající. Je to neustálá změna krajinné scenerie, sestup střídá se s výstupem, otevřená krajina skýtající pohled na několik kaplí se střídá se zákoutím neb dolíkem, v němž jediný výjev pašijí či kaple jsou izolovány, aby tím více působily. To celé uspořádání křížové cesty, kterému nechybí rafinovanost na př. v natočení kaplí vzhledem k přichozímu poutníku, jemuž se objeví nový výjev z Kristova utrpení až když stojí před kaplí samou, a dále zřejmý úmysl, aby se kaple uplatnily i v celku krajiny, na př. v pohledu z druhého (pravého) břehu Malše, svědčí o tom, že celkový plán byl tu vytvářen na základě rázu krajiny, že krajinou bylo určeno umístění některých význačných stanic — tak zejména Olivetu v izolovaném dolíku a na přilehlé skalce, Božího hrobu v borovém lesíku pod strmou strání, Kalvarie na temeni kopce. Tento plán mohl vzniknout jedině v době, jejíž umění mělo smysl pro realnou krajinu a její rozmanité formy a jest tudíž charakteristický pro umění 17. století.

Malebnosti a rozličnosti terénu odpovídá v Římově i rozmanitost kaplových typů. Jsou tu kaple, do nichž nutno vejít, abychom spatřili výjev, jemuž byly určeny, jsou tu jiné, otevřené, jejichž prostor jest zcela ponechán skupinám figur a do nichž se díváme arkádou (brankou), jsou tu brány — budiž uvedeno, že všechny tyto typy nalzáme ve Varallu — a jedna kaple průchodní s obrazy na bočních vnitřních stěnách, jsou tu kaple nikové s prostranným jevištěm pro skupinu figur, jedna z nich s arkádovou logií (předsíní) v průčelí, konečně kapličky s nevelkým výklenkem pro obraz a kaplové stěny. Ale i kaple jednoho typu nejsou stejné, lišíc se navzájem půdorysem i výstavbou. A ovšem i stylem.

Bylo již řečeno, že římovské stavby nejsou po stránce architektonické nijak významné. Působí ale právě svojí rustikálností, vzájemnou neúměrností jednotlivých prvků na průčelí, svou těžkopádností nebo dekorativním opakováním jednoho motivu až k bizarnosti. Působí snad i tím, že hrubou formou přece jen prozaňuje jejich vlašský původ. Časově patří kaple římovské křížové cesty do dvou stavebních období, ač dle stylových znaků bychom ji rozdělili do období tří. Známe datum, kdy vystavěna byla kaple Božího hrobu; do nadpraží nízkého vchodu, vedoucího z předsně kaple do komůrky s hrobem je vtesán letopočet 1658. Asi podobně jako ve Varallu, začali i zde ze zbožné úvahy, nebo z tradice budovat pašije zastavením posledním. Trajer, jak již víme, uvádí, že r. 1670 byla křížová cesta dokončena. Toto datum můžeme přijmout pro ukončení prvního stavebního období, jehož kaple mají rysy jednak renaissanční a jednak raně barokní. Že existují tu vedle sebe znaky dvou slohů v jedné době stavební lze snadno vysvětlit předlohou římovského

stavitele, která nemusela býti slohově jednotnou. Svaté hory piemontské by mu na příklad byly poskytly zásobu tvarů z různých období.

Kaple „Velký Pilát“, „vodní brána“ a „stádní brána“ (obr. 1) mají charakter mladší doby svého vzniku. Nejdůležitější průčelní motivy této skupiny jsou: arkáda mezi pilastry spojenými bohatě profilovaným římsovým; rozeklaný renaissanční štít s pinií uprostřed; sdružené římsy lemované věncem prejzů. Tohoto motivu je zejména bohatě užito na podivuhodné kapli „Velký Pilát“, jejíž vysoké průčelí, vertikálně členěné nastavovanými pilastry, je jím třikrát nad sebou horizontálně přerušeno. Do raně barokní skupiny tohoto stavebního období patří největší počet kaplí. Jejich průčelí jsou méně členěna; je tu užito pilastrů rámujeících arkádu nebo výklenek, trojbokých štítů, někde — na kaplích arkádových — omezí se dekor na úzkou římsovou lištu a profilovanou římsu korunní (obr. 2—4). Půdorysy kaplí této skupiny jsou různé; vedle půdorysu obdélného vyskytuje se tu též půdorys centrální, a to u osmiboké kaple „Loučení“, jejíž nároží jsou zakryta pilastry zalamovanými uprostřed v tupém úhlu podle stěn (obr. 5). Je tu konečně u kaple s „Pietou“ půdorys se zadní stěnou segmentem zaoblenou.

Do druhého stavebního období patří dvě nikové kaple: „Malý Pilát“ a „U Heroda“ (obr. 14—15). Ořimsovany štít je tu tvořen dvěma křivkami sbíhajícími se v ostrý hrot nebo se římsa nad středem vypíná stlačeným segmentem, rohy kaplí jsou zkosené; v kapli „Pilátově“ stojí rámujeící pilastry kose k výklenku jeviště. Krátce, vidíme tu formy vrcholného baroka, které ovšem nesmírně účinně kontrastují s přímočarým stylem staveb období předchozího. Datovati je možno tyto kaple do první čtvrti 18. století. (Zcela stejné kaple stojí na krumlovském „Kreuzbergu“. Trajer (l. c.) uvádí, že povolení ke stavbě křížové cesty na Kreuzberg, jehož kostelík a ambit byly stavěny v r. 1711, bylo dáno až r. 1754. Toto datum není ovšem závazné pro vznik kaplí římovských, neboť v Krumlově mohla být forma římovská opakována.)

Výjevy z utrpení Kristova byly v Římově zpodobeny částečně na obrazech, částečně skupinami životně velikých soch, někde před namalovaným pozadím. Obrazy jsou z velké části zničeny, nahrazeny kopiemi nebo obrazy novými, nebo jsou přemalovány. Plastiky zachovaly si, přes časté opravy (jejichž výčet nalezneme v knížce Drobilové) a přes opětovný nový barevný nátěr, svůj původní ráz i formu. Bylo jich užito při čtrnácti zastaveních. Dle slohových znaků i dle různého stupně dovednosti jejich původců možno je přiřknouti několika sochařům či řezbářům a podobně jako kaple rozděliti do dvou období.

Nejprimitivnější je skupina poslední večere, třináct tuhých, poněkud sražených dřevěných figur vypracovaných pouze v partiích obrácených k diváku, s mírnými

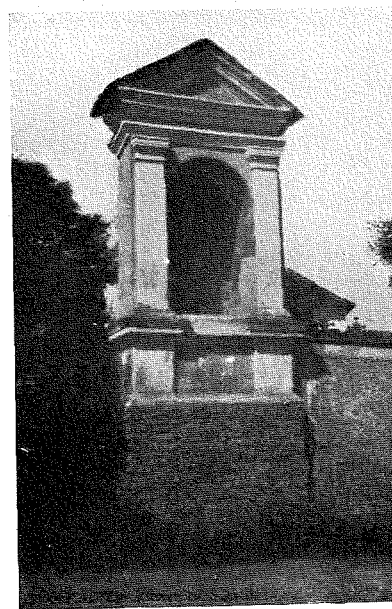
posuňky rukou a celkem bezvýrazných (obr. 6). Umění řezbáře této skupiny nevyhovovalo patrně požadavkům jezuitských budovatelů křížové cesty, neboť jeho skromné umění se tu dále již neobjevuje. Jemnější ruku a více dovednosti měl řezbář, který vyřezal dřevěné figury Krista a tří apoštolů v kapli zvané „pustá ves“. Štukové postavy spících apoštolů v téže kapli (obr. 8), které velmi trpěly — bylať tato kaple několikrát poškozena; nápis uvnitř na průčelné zdi zaznamenává renovaci již r. 1778 a znovu r. 1795 — a byly dle zápisu pamětní knihy r. 1868 opraveny s použitím původních zbytků, mohou být připsány sochaři, který vytesal kamenné sochy „Olivetů“. Jak již bylo řečeno, jest skupina „Olivetů“ (obr. 7) umístěna v přírodě, anděl před malou nikovou kapličkou na vysoké skalce; uprostřed svahu klečící Kristus a v dolíku tři spící apoštolové. Sochy jsou tesány dosti neuměle, jsou zřejmě dílem sochaře, kterému tesání nebylo příliš běžné, nicméně mají ráz českých plastik raního baroka. Jsou datovány vrytými letopočty — 1660 — a krom anděla označeny vrytými písmeny J. G., buď signaturou nám neznámého sochaře, nebo monogramem zakladatele křížové cesty Jana Curre.

Do následujícího desetiletí dlužno položit vznik devíti skupin dřevěných figur umístěných v sedmi kaplích. K postavám plastickým jsou v pěti scénách přidány figury namalované na prknech. Líčí se tu výjevy, které se odehrály po jetí Krista, jeho potupná cesta do města, zastavení u Kaifáše, zapření Krista Petrem, bičování, korunování korunou trnovou, Ecce homo, setkání Krista s P. Marií, jeho umlčení pod tíží kříže a konečně Pieta. Všecky tyto plastické skupiny, charakterem navzájem příbuzné, jsou patrně dílem tří řezbářů, jejichž naturalistické umění se povznáší vysoko nad práci jejich římovských předchůdců. Zejména vyniká řezbář scény u Kaifáše (obr. 10), s Petrem (obr. 11), bičování, korunování (obr. 9), setkání a Piety (obr. 12). Jeho líčení je dramatické, drastické tam, kde děj toho vyžaduje, tklivé v setkání matky se synem; účinně je odlišena ušlechtilá tvář i postava Kristova od nestvůrných tváří a hrubých postav jeho katů; řezbářská práce je podrobná, plasticky bohatá, draperie měkká, tělo se jadrně modeluje pod přiléhavým oděvem; akt Krista ve scéně bičování je živě a ušlechtilě modelovaný; posuňky rukou jsou výrazné a volné, tělo je ohebné a pružné. Pieta, v kompozici variace typu pozdně středověkého, a setkání Krista s Marií jsou mistrovskými kusy tohoto římovského anonyma z doby před r. 1670.

Skupina Kalvarie, tři kamenné sochy, Maria, Jan a Máří Magdalena pod třemi kříži s plechovými, malovanými figurami Krista a lotrů, stojí na návrší v přírodě (obr. 13). Sochy jsou hrubě pracované, mají pathos zralého baroka. Na podstavcích sochy P. Marie a sv. Jana jest vryt nápis, z něhož se dozvídáme, že skupinu Kalvarie tesal sochař Friedrich Haslinger z Hornu r. 1705. (Horn leží

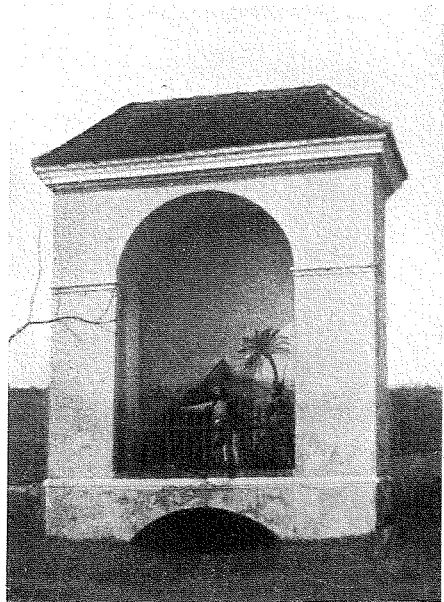
Římov. 1. Stádní brána (mezi 1658—70).

2. Kaplička s výklenkem (1658—70).

3. Kaple „U Kaifáše“ (1658—70).

4. Kaple „U Cedronu“ (1658—70).

5. Kaple „Loučení“ (1658—70).

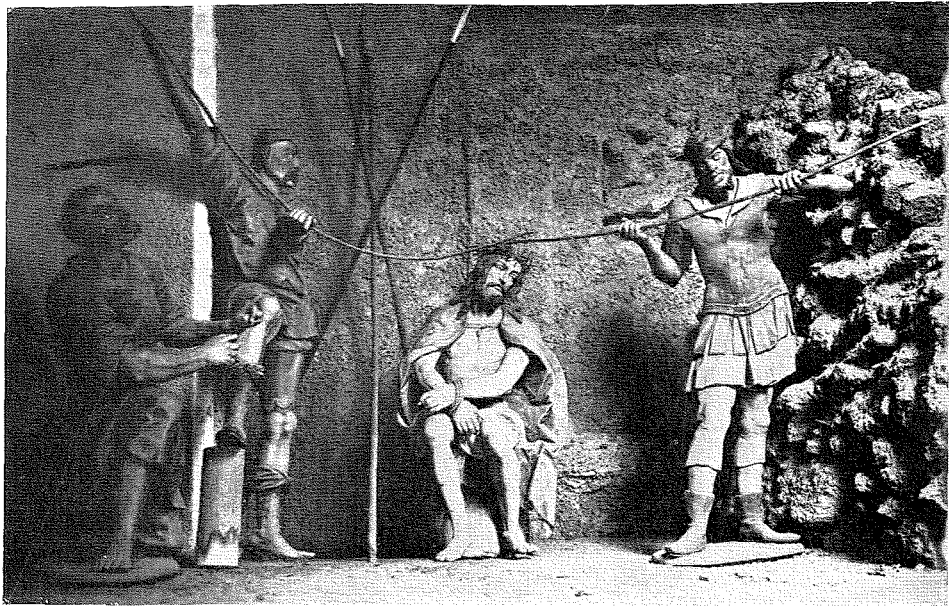
6. Poslední večeře (ca 1658).

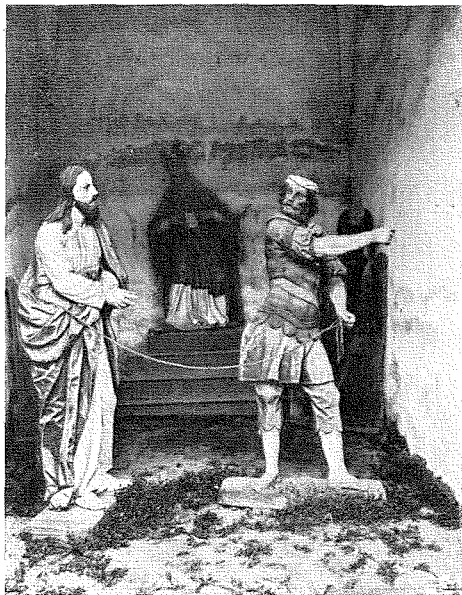
7. Olivetská hora (1660).

8. Spící apoštolové z „Pusté vsi“ (ca 1660).

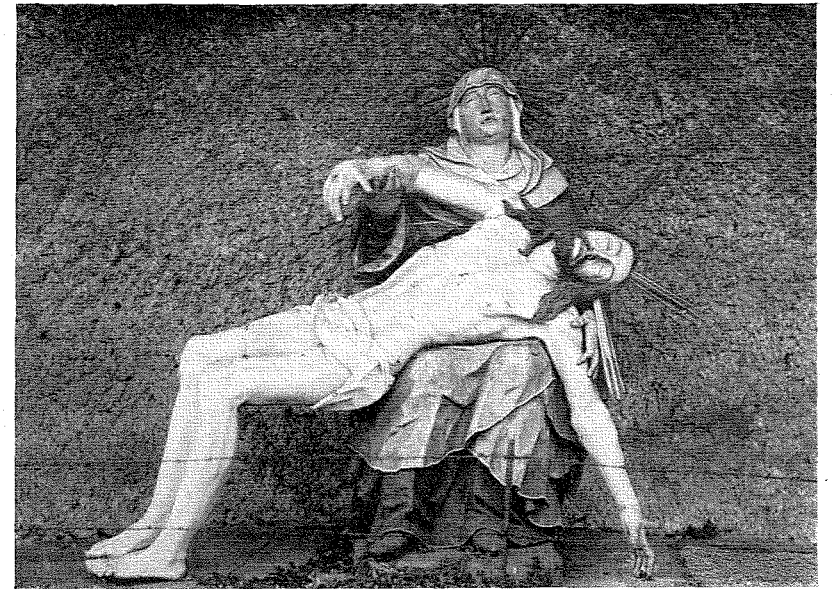
9. Kristus trním korunován (mezi 1660—70).

10. Kristus u Kaifáše (1660—70).

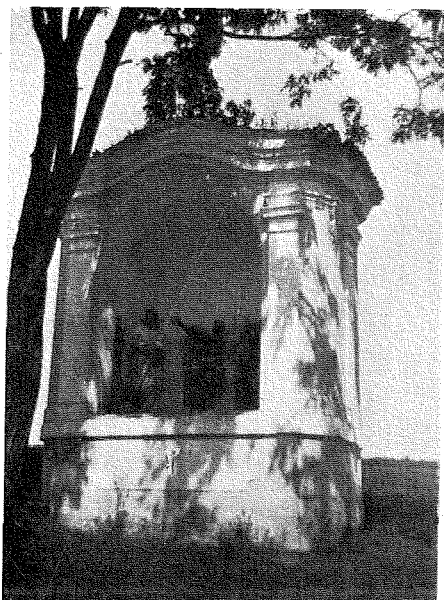
11. Petr a děvečka (1660—70).

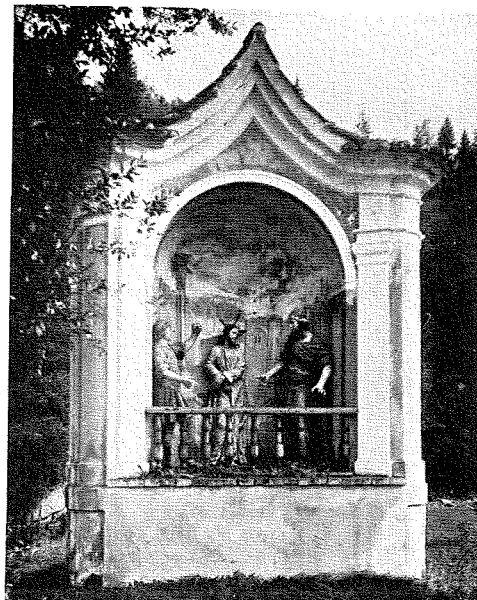
12. Pieta (1660—70).

13. Skupina pod křížem (1705).

14. Kaple „U Heroda“ (1. čtvrt 18. stol.).

15. Kaple „Malý Pilát“ (1. čtvrt 18. stol.).

16. Kristus před Herodem (1. čtvrt 18. stol.).

v Horních Rakousích; Haslingerova stopa se tam, soudě dle Soupisu památek, neobjevuje.) Křížovou cestu časově uzavírají skupiny ve dvou vrcholně barokních kaplích, líčící výjevy u Piláta a u Herodesa (obr. 16). Liší se od skupin řezbáře Piety velmi podstatně podáním roucha, gesty, postoji, celým rytmem i napětím scény, její stupňovanou výrazností, pathosem. Datujeme je souhlasně s kaplemi do první čtvrti 18. století.

I když sochy římovské, ony ze 17. století, nejsou díla vynikající, která bychom mohli uvést v přímý vztah k umění nějakého významného soudobého sochaře cizího, přece nás zajímá, kde dlužno hledat jejich kořeny. A tu zjistíme, že jejich v podstatě renaissanční naturalismus tkví, přes časovou vzdálenost téměř dvou set let, v půdě naturalismu lidového Mazzona, že je jedním z pozdních proudů onoho bohatě rozvětveného umění svatých hor a jeslí, k němuž modenský sochař položil v poslední čtvrti 15. století základ a které se tak bohatě projevilo ve svatých divadlech piemontských. Zda tato nemohla být prostředníkem mezi italským renaissančním naturalismem a prostým uměním římovských pašijí? Tím spíše, když i architektonické typy i tvary kaplí římovských mají tam své, ovšem nedostižené vzory. Bylo to tu ostatně již napověděno: což jestli cesta onoho tajemného kapucína Alexia, poslaného zbožným lékárníkem Gurrem do Jerusalema, nevedla do svaté země, nýbrž do severní Itálie, do Nového Jerusalema, který právě tehdy byl dobudován ve Varralu? Zda tam nekreslil Alexius svůj plán, zda nenavštívil také františkánskou Ortu a výstavné Varese, a zda odtamtud nepřivedl nějakého zednického mistra, aby i v Římově postavil velké jezuitské divadlo nového Jerusalema? V polovině 17. století by to nebylo bývalo ničím neobvyklým.

A což je-li zpráva o Alexiově cestě vůbec jen zbožnou fantasií, vědomou legendou, která měla sesílit svatý ráz jihočeského Jerusalema, což je-li i ona odvozena z historie o založení svaté hory ve Varallu? Zdá se to být pravděpodobné. Pak by byl možná severoitalský stavitel římovské křížové cesty byl s sebou do Čech přinesl i legendu o jerusalemské pouti . . .

*

Hledal jsem soudobé hlasy o římovských pašijích. Bylo by mne zajímalo, jakým dojmem působilo veliké jezuitské divadlo římovské na poutníky v době baroka. Ozval se mně pouze jeden a to velmi pozdní hlas. Dne 25. srpna r. 1796 odpoledne přišel do Říмова zbožný milčický rychtář František J. Vavák. Do svých pamětí pak zapsal stručný popis křížové cesty, že možno tam dosáhnouti jerusalemských indulgentií a že všechny štace sám také sešel. Ale o dojmu, jaký si odnášel z pašijí nad Malší, které dodnes svým neobyčejně celkem hluboce působí, bohužel pomlčel.

LITERATURA

B. Balbín, *Diva montis sancti*, Praga, 1665 (knihovna národního musea. Sign. 44 C 17). — J. Trajer, *Hist.-statist. Beschreibung der Diözese Budweis*. Budweis, 1862; J. Braniš, *Soupis památek hist. a uměl. v polit. okrese Česko-Budějovickém*. Praha, 1900; E. Drobil, *Římov, poutní místo v již. Čechách*. Praha, 1903. — T. V. Bílek, *Dějiny řádu tovaryšstva Ježíšova*. Praha, 1896; Z. Winter, *Život církevní v Čechách*, II. Praha, 1896. — S. Butler, *Ex voto, studio artistico sulle opere d'arte del S. Monte di Varallo*. Novara, 1894; P. Goldhardt, *Die heiligen Berge Varallo, Orta und Varese*. Berlin, 1908; J. Morper, *Heilige Berge und marianische Gnadenburgen in Böhmen und Mähren*. *Christliche Kunst* XXII. Jahrg. 1926. — K. Künstele, *Ikongraphie der christl. Kunst I. Freiburg i. B.*, 1928; D. Frey, *Gotik und Renaissance*, Augsburg, 1929. — J. Pečírka, *K italskému naturalismu ranní renesance*. *Volné Směry*, ročník XXIII. — Za laskavé informace a za většinu zde reprodukováných snímků děkuji p. F. Gabrielovi, faráři v Římově.

JOS. V. ŠIMÁK

MÁTI KAPUCÍNŮ

Sedal jsem v nízké bílé jizbičce, z níž neviděti víc než vyrudlou střechu prejzovou a kus oblohy. Pod okny jásavá červeň letních květů, shora žhoucí žár, ve světničce chládek. Ticho a libý klid za vysokými zdmi jako v zászvěti, třebaš uprostřed hlučící Prahy. A v to ticho a v ten klid vyznívala jen co hodinu starodávna píseň zvonků loretánských.

Bylo v hradčanském kapucínském klášteře, kde jsem se skláněl nad folianty jeho letopisů, vázaných v bílé kůži, psaných divnou literou před dvěma sty lety. V oněch dobách vítězná protireformace a tuhého absolutismu, jež dusily a tísnily, ale také rozkvetly v Čechách v novou úchvatnou krásu a nesmírnou duševní práci, v níž (o čem se ještě nevědělo) někde v hloubi klíčily zárodky příštích jiter, v dobách vzrušených citů, jež se děsily zjevení, věřily v divy a zázraky, anobř i kouzla a v hrozná zapsání dábelská, v dobách, jež chtěly spojit i hořkou samotu askése i svůdná kouzla rozkoše, ale v nichž především zanícené oddání se vůli boží a církvi naplňovalo smysl života.

Psáno tam o osobách, jichž činy i jména jsou dávno zapomenuty a zapadly v prachu. K těm starým literám se mi přikmitovaly zašlé obrazy světic nahoře v ambitech v Lorettě a také staré portréty neznámého panstva nádherných krojů a ohromných vlásenek, jak jsem je vídal od dětství v zámeckém korridoru v Mnichovém Hradišti, o nichž mi nikdo nic povědět neuměl. Až tyto letopisy. Jich barvy nestačí arci na fresku smělé perspektivy a úchvatné síly, jaké vytvářeli mistři doby barokní; jen několik rysů o té, které se dostalo kdysi jména „máti kapucínů“.

I.

Převzácné pošlosti byla slečna Marie Markéta Černínová z Chudenic, když se roku 1704 vdávala do rodu neméně vznešeného, snad nejbohatší nevěsta tehdejších Čech. Rodiče její byli Heřman Jakub hrabě Černín, pán 99 panství, prvním svým majetkem velmož v Českém království, a Marie Josefa Slavatová z Chlumu a Košumberka. Ženich z prastaré rodiny hrabat z Valdštejna, z větve, jež měla dědit kdysi vévodství Frydlantské, syn Arnoštův a Marie Anny z Kokořova. Nevěsta mladičká, sotva patnáctiletá, ženich 24 roků a již tajný rada JMsti císaře Leopolda I.

Svatební průvod oslňoval skvostnými rouchy, krajkovím i krumplováním od stříbra i zlata, i také krásou líček pod vysokými účesy, i bílých šijí a ramen, ověšených drahokamy a perlami. Mezi nimi nevěsta drobného, útlého vzrůstu, nasnědlá, tmavých očí, nebyla právě nejhezčí, ba snad ani neměla sličnosti, jen půvab mládí, ale svatební výstroj její se dojistá rovnal cenou některému otcovu panství.

Jakého vychování se dostalo dcerce staré české šlechty? Zdá se, že nebylo valné. Snad v dvorské courtoisii, snad v povrchním ovládnutí řeči vlašské, francouzské, německé (a to dosti chatrně) a docela nic v jazyce mateřském. Prabába její byla upřímná „stará Češka“ Zuzana z Harasova, děd Humprecht i otec její byli v mládí svém velmi dobře vycvičeni v řeči české, o Marii Markétě však mohl napsati životopisec její řádový, že byla Germánka. Snad česky uměla, ale její korespondence jest německá. Nejvíce se kladl v těch částech důraz na výchovu náboženskou a zvláště u Slavatů v Hradci Jindřichově, majících svou vlastní kolej jesuitskou; nepochybně byl tedy některý otec z Tovaryšstva Ježíšova informátorem v náboženství i mladé Černínce. Avšak se podobá, že ne právě důkladným.

Tuším, že noví příbuzní — ženich měl ještě mladšího bratra Jana Josefa a tři sestry Arnoštu Josefu, Barboru Josefu, Markétu Josefu — nepřijali nevěstu mezi sebe srdečnou upřímností, a zvláště u švakra znamenala od počátku nepřítel, jenže na venek se maskovala hledanou zdvořilostí. A nejspíš odtud vycházely brzy po té všeliké posmíšky, na nichž si septem pochutnávaly boudoiry i salony lehkovážného panstva, o životě mezi mladými manžely, ano již věděla fama ne tak vtipná jako zlomyslná, že dojde k rozvodu, poněvadž prý paní odpírá býti svému choti manželkou. Pomluvy ty arci umlkaly, když hned r. 1705 Marie Markéta povila prvorozence Františka Arnošta a rok poté Františka Josefa. Snad hraběnka o zlých řečech ani nezděděla, leda až později, a chlad příbuzných, možná utajovaný, zapomínala v proudu hlučného života.

Starý hrabě Arnošt umřel 28. června 1708 a tu manžel Marie Markéty nastoupil dědictví, sic už rozdělené, ale přece ještě nemalé, ujav Hrubou Skálu s Turnovem, Mnichové Hradiště se Zvířetici, Valečovem a j. drobnými statky, Bělou pod Bezdězem, Dokzy, Byšice, Komorní Hrádek nad Sázavou a palác pražský; Jan Josef obdržel Křivoklát a Duchcov s Horním Litvínovem; sestry jejich se vdaly do rozličných rodů.

Hrabě František Josef, jenž se brzy potom (1714) stal i dvorským sudím, otevřel veliký dům. V Praze i ve Vídni, když bývali u dvora, co den vítali u Valdštejnů hosti, dávány skvělé tabule, společnosti, zábavy a plesy, v nichž rafinované svůdné toiletty, duchaplné i galantní řeči, dráždivé historky, poklony a požitky splývaly v opojný vír. Hrabě si vydržoval vlastní kapelu, jsa veliký milovník

i znatel hudby a zpěvu, snad i své divadlo, též své dvorské umělce a řemeslníky, kteří se předháněli, aby panstvu svému prozářili život radostí, kratochvílí a krásou. Plýtváno se radovánkami, dary, penězi (náklad pohlcoval na 1000 zl. denně) a málo se dbalo, že touto marnotratností se zatěžuje i knížecí jejich jmění značnými dluhy.

Za léta rodina často trávila v Hradišti, kde rozsáhlý zámek, vystavěný otcem (zvláště když sešel Valečov, vyhořely Zvířetice a úřady soustředěny na Klášteře), dával půvabné a pohodlné zátiší. Širá zahrada po vzoru francouzském hýřila před zámkem nádherou květných koberců, ale vábila i podál tichými besídkami u šumících fontán, i libým šerem úzkých stezniček, prostříhaných v bludišti hustého bezu a jasmínu, i hlubokým stínem v kaštanových alejích a pak v salateréně, tam kde se aleje sbíhaly, drobném to pavillonku, ale vyšperkovaném vším uměním dekorativní architektury, jehož plafond, nesený bílými karyatidami, se pyšnil mistrnou freskou, legendou rodovou o Jindřichu z Valdštejna a 24 jeho synech před králem Přemyslem. A když pokročil čas a stromy se odívaly v barvy jeseně, sjížděli se z daleka hosté na Hradiště a širé hvozdy bělské se pak ozývaly vytím láje, pokřiky lovců a hlučnými fanfárami slavných honů, a večer pak zářila a šuměla okna zámecká rozmařilým veselím.

Vášnivý cit baroku miloval kontrasty. Vedle plného poháru — memento mori. I na Hradišti jen nevysoká zeď odlučovala hříšný přepych od kající přísnosti. Již nebožtík Arnošt z Valdštejna založil a dokončil r. 1699 v pozadí zámecké zahrady klášter tuhé řehole otců kapucínů, a z nich si bral své rádce a zpovědníky, a zemřel také v jejich prostředku. Otcové bývali zváni ke dvorské tabuli a o nedělích a o svátcích všecko pyšné panstvo se pokorně sklánělo v sprostném kostelíku nejchudších z chudých sv. Františka, kteří vzali na se, aby svým odříkáním a obětí života přispěli k spáse štedrých fundátorů.

Zvláště od r. 1713, kdy Českou zemi řádil strašlivý mor, ale valdštejnská panství ostala ušetřena, jak se věřilo pevně, na přímluvu sv. Anny a ustavičné modlitby mnichů, zbožnost zámeckých, kteří se v úzkostech sem utekli, se stupňovala. Hrabě dal vytesati pěknou sochu svaté Ochránitelce a postaviti ji před klášterem i zřídil nadání na pobožnosti před ní. Hned se počaly hromadná procesí a pouti k soše i do kláštera a vzrostly v málo letech nad pomyslení; o sv. Anně až 20.000 lidí přicházelo z daleka k oslavě matky Mariiny, k zpovědem a přijímání. A odtud vzešel pojednou netušený obrat i v životě panstva.

R. 1714 se dostal do hradištského kláštera nový český kazatel. Totiž r. 1707 vyprosil si ještě nebožtík hrabě od arcibiskupa, aby mniši měli také kázání německá v druhém kostele městském P. Marie před zámkem; odtud měl konvent kazatele dva.

Nový člen měl jméno Jan Maria a předcházela ho zvláštní pověst, ač teprve před 6 lety byl oblečen v hábit řádový. Rodák z Kutné Hory Václav Vavřinec František Olitzler byl až do 55. roku svého duchovním světským farářem v Slatiňanech u Chrudimě,¹⁾ zatoužil však po samotě řeholní i vstoupil 21. listopadu 1708 mezi kapucíny; s radostnou dychtivostí obstárlý novic se podroboval zkouškám pokory a ponížení, aby mohl složit sliby řádové. Hluboký duch i nevšední učenost, bylť doktorem pražské university, oslňovaly, ušlechtilé a obratné jeho způsoby okouzlovaly, a nad to vládl darem výmluvnosti přímo úchvatné. Sám řád vyznal, že málo měl takových kazatelů, a Hradišští ujišťovali nadšeně, že neslyšeli dosud slov tak jímavých.

Hraběnka Černínka nesdílela až do této doby valdštejské náklonnosti ke kapucínům, ano spíše jimi pohrdala; prý z návodu své hofmistryně, ale snad také proto, že z domova cenila především jesuity. Ale když přijela r. 1715 na Hradiště a slyšela o neobyčejném kazateli, zašla si, z marné jen zvědavostí, poslechnout jeho kázání. A vrátila se na zámek, až do srdce rozechvěna, roznicena a v zkroušených slzách. Hned potom si vyžádala, aby ji vyzpovídal.

A P. Jan Maria nepřestal, jako snad dosavadní zpovědníci hraběnci, na pouhém jejím vyznání, aniž dbal vznešenosti své kajčnice, nýbrž jal se rozbíratí její svědomí, jako nikdo dosud. Sic uctivě a jemně, s otcovskou shovívavostí, ale i při tom hraběnka poznávala v zahanbení, že vlastně o své víře podstatně ničeho neví, i prosila sklíčeně kněze kapucína, aby jí přispěl, aby jí byl rádcem a učitelem a trvale zpovědníkem, k čemuž hradištský guardian, oceňuje výtečného spolubratra, ochotně svoloval.

Od té doby paní nechyběla v oratoři, kdykoli P. Jan Maria kázal, a volala jej k sobě čím dál častěji, potom i denně se mu zpovídajíc a svátost oltářní z jeho rukou přijímajíc. A zpovědník neostal jen duchovním služebníkem své velitelky, těšitelem v soužení, pomocníkem v záhadách života, nýbrž stal se jí ve všem vůdcem, apoštolem celé její duši. Čím spíše ho poznávala, tím víc se kořila jeho pronikavému duchu, hluboké zbožnosti, vroucí opravdovosti, nadpozemskému zápalu. Slyšela od něho, že jest lépe se odvracet od světské pompy, od šatů hříšně odkrytých a nádherných, od nočních zábav, smyslných divadel, pomlouvačných klepů, marného utrácení času, ale raději doma se obíratí zbožnou četbou a mysliti na věci nebeské. Hraběnka brala si slova jeho k srdci a v nitru jejím vzklíčila naprostá změna a přerod. Sama si vyznávala, že byla dosud jen povrchní dáma, honící se za modou, nádhrou, obdivem kavalírů, nyní cítila zjevně, že všechno to jest marnost marností proti světlu duchovnímu, svítícímu v království Toho, jenž řekl: »Já jsem pravda, cesta i život«.

¹⁾ V tom se letopisec kapucínský mýlí. Slatiňany nebyly samostatnou farou, nýbrž filiálkou u Chrudimě. Olitzler byl farářem v Chroustovicích, poté v Trojovicích do r. 1700, potom není od něm zpráva.

A proto již nebyvalo viděti hraběnku Valdštejnovou v lesklých salonech a také v jejím paláci hosté již nebyvali zváni. Zmizel v domácnosti přepych, nastala prostota; nepřijímala u sebe dam, přišly-li v šatě příliš vystřiženém, marnotratné dary přestaly. Její dosavadní okolí, a zvláště ti, kdož se u valdštejského stolu přižívovali a z jejich štědrosti těžili, těžce nesli obrat a v P. Janovi Marii viděli veliké své nebezpečnosti; neposledním mezi nimi byl sám duchcovský švagr hrabě Jan Josef.

Zprvu se pokoušeli cestou postranní, aby dostali pátera z Hradiště. Propůjčil se k tomu útoku r. 1715 děkan Jiří Fiala, jemuž sám klášter v jeho obci byl nepřijemný, a tím tíže nesl, jak se jeho farníci hrnou v zástupech na kázání kapucínovo, kdežto při jeho exhortách kostel zíral prázdnotou. Vzav si záminku z řeči, kterou P. Jan Maria měl, když vyhlášoval arcibiskupské dispense postní, vyžádané od místodržících, obvinil kazatele u guardianu, že mluvil posměšně a s ústipky, jakoby si byl arcibiskup vedl neprozřetelně a špatně; jako místní představený duchovní žádal, aby P. Jan Maria svá slova veřejně odvolal a příště se mírnil. Nadál se děkan, že ten účinek kapucínu přede všemi velmi ublíží.

Patrně však nepochodil, neboť brzy poté žaloval znova a hůř. Prý P. Jan Maria smělostí svou s kazatelnou ovečky jeho jen mate, ba uvádí v nebezpečnosti, že si budou zoufati, neb líčí jejich křehkosti jako neodpuštělné hříchy; na místě božím si počíná spíš jako komediant, ano zlehčuje a hyzdí sv. náboženství, an rozbírá veřejně tělesné hříchy bez ostychu tak neslýchaným způsobem, že spíše k nim svádí, než od nich odstrašuje.

Než guardian znal svého spolubratra. Aby stížnost mohl odbýti tím určitěji, zavedl vskutku vyšetřování. Ptal se noviců, kteří pátera slyšeli, vážných osob z města i ze zámku a zapsal všecky jejich výpovědi. Odpověděl pak děkanovi listem velmi zdvořilým, ale zdrcujícím, cituje doslova všechna ta svědectví, jež vyznívala jednomyslně svrchovaným obdivem, jak dovede J. Maria chytiti přímo za srdce, nic však na pohoršenou, nýbrž na vzdělání lidu, aby se varoval hříchu, dbal ctnosti, bál se trestů pekelných a doufal ve slávu nebeskou. Přidal pak guardian i peprné úsudky, jak se mohl děkan snížiti k takovým pomluvám: kazatele tak vzorného, zbožného, úctyhodného dosud nebylo slýcháno.

Na ten čas tedy útoky proti hraběncinu oblíbenci selhaly, a zvěděla-li o nich Marie Markéta, tím více k němu přilnula a jeho vedení odevzdala všechnu péči o duševní své blaho. Ano vyprosila si poté od provinciála, aby byl P. Jan Maria sprostěn všech jiných povinností a jen jí pro její spásu byl trvale ponechán. Čemuž provinciál Michelangelo z Dubrovníka po jistých rozpacích, které však uklizeny byly, ochotně povolil, listem z Bratislavy 23. listopadu 1717.

Pro milého zpovědníka zalíbila si paní všechen jeho řád a odtud i na to jen myslila, jak by mu dobře činila. Když její manžel r. 1714 koupil Svijany a podědil na Moravě Třebíč od svých příbuzných, bylo asi jejím přičiněním, že hned potom založil i v Třebíči kapucínský konvent a obmyslil ho štedrým nadáním; hraběnka později (1722) sama tu almužnu nemálo rozhojnila.

Hned poté r. 1716 vyprosila mateřskému klášteru v Praze na Hradčanech od svého bratra Františka Josefa Černína (jehož palác sousedil s mnichy) pro zásluhy P. Jana Marie znamenitý roční příspěvek: měščně po sudu piva, tolikéž ke 3 božím hodům a k tomu po 1 tučném teleti, o vánocích 6 kapounů, o velikonočních 4 beránky, o letnicích kopu kuřat, k tomu v obilí ročně 15 korců žita, 4 k. pšenice, 6 k. ječmene, 2 k. hrachu, 2 centnýře másla, 1 ct. sýra, peníze na 1. ct. tresek a každé soboty 3 zl. do kuchyně. Což mělo trvati potud, pokud bude P. Jan Maria živ; vskutku placeno po 8 let, až r. 1724 zaměněno darem jiným. — Sama pak dala přestavěti střední loretánskou kapli ve východním ambitu u veliký kostel Narození P. Marie, k čemuž koupila pozemek od hraběte z Trautmansdorfa a na dílo zjednala Kryštofa Dienzenhofera, stavbu pak dokončil r. 1718 slavný syn jeho Kilian. Ještě potom 1719 znova dala stavěti při kapli sv. Kříže pro sebe oratoř, nákladem 10000 zl. a přidala konventu ročně sud piva; na lékárnu a dílny darovala jim r. 1720 na 3000 zl. a skvěle obdařila knihovnu. Na shromáždění české provincie r. 1717 a 1718 poslala po 150 zl., r. 1720 uhradila v Brně všecky její útraty, r. 1721 na kapitulu v Jihlavě přidala 100 zl.; o dalších darech jejích bude ještě zmínka. Drobných pak dobrodiní jejích bylo bez počtu, že řád nestačil děkovati. I odvděčili se jí vzácným tehdy vyznamenáním, davše jí čestný titul „mateře kapucínů“; jakž se potom i ona s chlubnou radostí podpisovala, píšíc velebným „synům svým“.

Jako matka pak zatoužila, aby mohla býti s nimi vždy a se neodlučovati ani po smrti. I prosila opět provinciála, aby směla býti, až umře, i pohřbena v některé hrobce kapucínské. I toho jí dovoleno — listem z Bruselu 5. února 1717 (oznámil provinciál 20. kv. t. r.) — pouze s podmínkou, že pohřeb bude bez veškeré okázalosti, rakev nesmí býti ověšena erby a místo jejího posledního odpočinku bude odděleno od rakví ostatních bratří.

II.

Větší přízeň, kterou hraběnka prokazovala nyní Hradčanům, měla snad důvod v rozladění, které nastalo mezi ní a klášterem v Hradišti. Sic ještě za guardianu Dorothea Nisského byla dobrá vůle; konvent r. 1717 k svátku své dobroditelky

podal ji duchovní vázané, obětuje jí všecky milosti, kteréž získali kněží, sloužíce 24 mše, novici pak a bratří laici, počtem 30, vykonáním zpovědi a přistoupením ke stolu Páně, což na zámku bylo vděčně přijato. Ale již guardian Servatius Týnecký r. 1719 se nedovedl zavděčiti.

Což bylo dosti nepadno, ježto se hraběcí rodina tenkrát daleko vzdálila. Byl totiž 27. dubna r. 1719 hrabě František Josef jmenován zemským hejtmanem moravským; přesídlil do nového svého působiště, do Brna. Rozumí se, s chotí i dětmi, ale provázeli je na jejich výslovné přání (a se svolením tehdejšího visitátora P. Placidia) i P. Jan Maria a fr. Eusebius Hranický. Na Moravě se prý hrabě Valdštejn osvědčil obratným, moudrým a přísně spravedlivým úředníkem (k tomu poslednímu jest arci doklad jen v tom, že dal 2 podvodné pekaře ztrestati pranýřem), ale v Brně mu nesvědčilo. Objevila se u něho choroba a přivolání lékaři, brněnský fysik Ph. a MUDr. Valentin Vevier a dr. Thun z Vídně, radili mu, aby změnil povětrí. Vyžádal si dovolenou, vrátil se hrabě do Čech na své statky, ale když jeho neduh jen rostl a ukázal se dnou a bolestným hostcem, složil konečně svou hodnost, pak i všechny úřady ostatní. Krutý ten obrat životní sklíčil arci a zkormoutil jeho mysl, ale i jemu v samotě i v chorobě se stala útěchou slova P. Jana Marie. Útěchou i radou. I on rozpustil své dvořanstvo, hudebníky, umělce a pokud choroba dovoľovala, věnoval se jen správě statků a pobožnostem vedle své choti.

Tu oživily opět o hraběnce klepy, staré i nové. Povídalo se, že prý se hraběnce v Brně nelíbilo, a aby dostala manžela odtud, že podplatila 100 zl. doktory k takové radě. Povídalo se s ústipky o novém životě hraběte a víc nepravdivého než podstatného.

Při návratu však vrchnosti do Hradiště počalo napětí mezi klášterem a fundátorem, z příčin málo jasných a zprvu snad malicherných. Hraběnka si přála, aby německé kázání, dosud u P. Marie, bylo přeneseno do klášterského chrámu sv. Tří Králů; představenstvo provinciální dalo r. 1720 k tomu svolení, ale se závazkem, aby nebylo na závadu ani pobožnostem v kůru ani českým bohoslužbám, aby tedy byla německá exhorta odpoledne. Paní však chtěla míti německé kázání ráno, české odpoledne, a když guardian, tehdy P. Adam Domažlický, její vůli oznamoval vyšším, provinciál uznal za dobré zatím rozhodnutí odložit, až se poradí. Hraběnka tím byla dotčena.

Zatím při novém shromáždění provinciálním nastala podle řádu výměna osob v hradištském sboru řeholním. Přišli sem noví bratří P. Demeter Slavkovský, jemuž připadl úřad novicmistra, český kazatel P. Protas Svinenský, P. Malachiáš zákristián, P. Barnabáš Viškovský, mezi laiky br. Jiljí Štyrský, všichni již věku obstarožného. Brzy propukly spory mezi nimi samými. Demeter zasedl si na

jednoho z noviců, Sylvestra, Jana Degby z Prahy, studenta v metafysice, aby ho vytiskl z řádu, a přes odpor guardiany, vikáře i většiny konventu, provedl svou. Obojí pak žalovali na se u provinciála, znova a znova, až konečně mocí své autority uložil všem mlčení, ale tak, že vyhoštěný novic vyhlášen byl za nevinna. Věci ty arci způsobily pohoršení u hraběcího dvora, ale nebyly prvními ani jedinými. Už předešlý guardian P. Servatius, jenž se zatím dostal do Mostu a poté byl zvolen mezi definitivy, byl tam špatně zapsán, také P. Emerich Plzenský (byl v Hradišti r. 1715-16 a nejspíš opět 1718-19), P. Barnabáš a P. Malachiáš. Opět příčinou byly řeči o P. Janu Marii. Ale tentokrát horší.

Mluvílo se v klášteře hradištském, v klášteře třebečském, ale také u augustiniánů v Bělé. Kdysi prý P. Jan Maria u stolu, když byl přítomen i P. Emerich, — nevíme, kdy a zda všechno na ráz či v různých dobách, — že jsou zpovědníci povinni zavazovati zloděje, aby vyzrazovali spoluvinníky, že je větší vinou krádež u rodičů nežli vražda, že není větších zlodějů, nežli mezi Čechy, a v tom se s ním Emerich pohádal, a sám hrabě byl tím, jako Cech, hrubě dotčen, až se zamračil a ukončil tabuli. Jinde se mluvilo, že P. Jan Maria není ani kapucín, ani světský kněz a neví ani, jak po kapucínsku žítí. V přítomnosti P. Malachiáše prý řekl synům hraběcím: „Až dorostete, nebudte takými „cholmeisery“ jako otec“. Hraběnka prý jeho návodem je krutá na děti a pruty je bije. Jinde se hovořilo o služebnictvu valdštejnském, o pojezdném Janu Michalu Hammovi, že lidi karabáčuje a chudým řemeslníkům na mzdě utrhá. Také o pážeti se říkalo, že chodí otrhané, poněvadž panstvo šetří. — O tom a jiném však se dlouho u Valdštejnů nevědělo.

Žaloby na hraběncina inspirátora se donesly až do Říma k samu generálovi, ale patrně od někoho mimo řád. Je prý kamenem úrazu a skalou pohoršení. Dlí celý den v hraběcím domě a většinou u hraběnky, míchá se do všeho, do politiky i do domácnosti, jako by tu byl hofmistrem. Jezdí s hraběnkou v kočáře, sesazuje a dává vyháněti věrné služebníky, když mu neprokazují úcty větší nežli hraběti. Má nebezpečné výklady o zpovědi, o svátostné milosti z knih jansenistických. Urození a hosté u Valdštejnů se mu musí zpovídati. Káže proti modě, aby paní nenosily zlata, stříbra ani šperku, ale sprosté roucho v barvě kapucínské, tak aby se kněžny a královny nelišily od měštek; to všechno budí u panstva pohoršení a nechut k celé řeholi. Chlubí se prý páter, že má výsadu z Říma, a netřeba mu poslouchati jeho představených; už 2 léta trvá mimo svůj klášter a má takovou protekci, že mu vše projde. Ozve-li se někdo, do toho se bije, jako do P. Servatia, ačkoli je definitivem.

Generál se dal informovati z Prahy. Provinciál odpověděl 12. dubna 1721. Dosvědčil, že se stala veliká změna u Valdštejnů, jenže od světa k životu bohomysl-

nému; nechtěl svoliti, aby páter měl u nich úřad trvalý, ale hrabě si vynutil; nepřipouštěl ani, aby k nim často jezdil ven, než páni si vymohli breve papežské. Avšak není odtud žádného pohoršení, naopak. Hraběnka chodí co neděli a svátek do kapucínského kostela na kázání a na mši, denně přijímá svátosti z rukou svého zpovědníka, poté ji doprovází kněz domů k obědu. O dnech všedních chodí P. Jan Maria do paláce po 7. hodině a slouží tu v kapli mši, poté rozjímají o otázkách svědomí, jak paní si napřed určí, o polednách je oběd, při čemž se hovoří jen o věcech ušlechtilých, politických i mravních; potom se baví s dětmi. Po hře se páter modlí a před večerí vrací do kláštera. U hraběte nepije ani vína ani piva, nevečeří tam. Mísí-li se zpovědník do vnitřních věcí, se neví; ale křivě se mu přičítá, že je příčinou toho, co hrabě dělá. V kočáře s hraběnkou v Praze nejedí, jen jednou jel před 2 lety s hrabětem z Prahy do Hradiště, a venku snad jednou neb dvakráte na Hrubou Skálu, ale k tomu má dovolení od papeže, též aby se dal nositi v noštkách, ale toho nikdy neužil. Snad radil k propuštění toho neb onoho sluhy, ale jen když zvěděl naň něco pohoršlivého; co se o něm v té věci mluví, je pomluva: bylať od hraběnky propuštěna komorná, která neposlechla své paní, když jí radila (asi na zprávu zpovědníkovu), aby si nebrala toho, jež si zvolila, slibujíc jí za to dar 1000 zl. a 100 zl. služby; odtud se ona mstí. V podezření z jansenismu Jan Maria není, v těch otázkách svědomí, jež hraběnce diktuje, nic takového není; paní je čte hostem po obědě, a to s velikým užitkem, jsou skvělé — škoda, že páter již nekáže; vynikal by nad všechny kazatele české; hraběnka míní je poslati do Říma a vydati tiskem. — Nic neví, že by se dvořané musili u něho zpovídati, ale snad je má k tomu hraběnka. Páter ovšem zavrhuje výstřední šaty a dává přednost prostým před krumplovanými, ale to činila i císařovna Eleonora a j. dámy; není však pravda, že radí své paní k šatu sprostému; jde-li kam, i ona vystupuje v rouše drahém; v prosinci měla kožíšek hedvábný, kunou podšitý. Co jiného se o páteru mluví, je pomluva, pohřichu i u samých bratří z pouhé závisti.

Tím žaloba byla odražena. Není však pochyby — je později zmínka o tom —, že provinciál o visitaci připomněl P. Janovi Marii, arci co nejšetněji, aby se střežil jakékoli působnosti u Valdštejnů krom věcí pouze duchovních. Snad se to neutajilo a vzrážilo hněv, a hraběnka několikrát varovala klášterníky, aby zpovědníka jejího se nedotýkali.

Bouře však vybuchla a všechno propuklo, když se hraběnka dověděla o účasti svého švakra ve všech těch pletichách. Zatím co hrabě František Josef ležel nemocen a ona ho ošetřovala a zaň se modlila a dávala na modlení, přijela v květnu 1721 do Čech císařovna Alžběta Kristina, aby se léčila v Karlových Varech. Když pobývala v Praze, byla s dvorem svým hostem u Valdštejnů, jenže tu

chorého hostitele zastupoval Jan Josef, arcí na bratrovy útraty; jiný příbuzný sloužil panovníci při kratochvíli v lesích, ale valdštejským personálem, na hostinu u hr. Černína se vypůjčili jejich stříbro, u presidenta čes. komory hr. Zikmunda Hrzána z Harasova valdštejský nábytek. Všem se za to dostalo milostivého uznání, ale o hradištských pánech se nestalo zmínky. Či vlastně stalo — arcí nevíme, zda v přítomnosti císařovnině či jindy —, jenže nikoli s povděkem a uznáním, nýbrž s posměšky, jaká se stala u nich proměna, jak slepě se dají vésti svým páterem a žijí nyní sprostě a nedůstojně, až budí pohoršení; ohřály se při tom i všechny řeči o Janu Marii.

Celá společnost se bavila tím domnělým skandálem, jediný světicí biskup Mayer se ujal nepřítomných, a potom psal hraběnce, těše ji, aby nedbala pomluv o svém zpovědníku, jehož zná a ví, jak dokonalým jest křesťanem; jest již údělem ctnosti, že se závist jako had snaží ji uštknouti.

Paní patrně už před tím zvěděla o všech těch pomluvách a utrhaních i kde jsou jejich původy, a sotva ze zdroje čistého a pravdivého. Snad „máti“ zhlížejíc se jen ve svém duchovním vůdci, nedůtklivě žádala, aby všichni „synové“ schvalovali bez námítky, cokoli učiní. Ale nyní probudila se v ní hraběnka a fundátorka, i našla o svých „synech“ slova pramálo něžná a laskavá.

Psala sama provinciálu P. Ludvíkovi Antonínovi Jihlavskému, pobouřené a ostře, žalujíc na křivá ústa mnichů hradištských, zejména P. Malachiáše; o něm psal tuším i zvláště P. Jan Maria, že není možno, aby v konventu setrval. Provinciál vyšetřoval, a zatím se snažil ukrotiti hněv panstva, nabízeje jakékoli dosti učinění. Ale když sám hrabě žádal odstranění provinilců a guardian připustil, že P. Malachiáš měl zlé úmysly, byl neblahý kněz poslán až do Nisy slezské, a také o jiných určeno, že budou přeloženi.

Provinciál zatím chystal k blížícímu se svátku hraběncinu pravidelné uctivé blahopřání a také duchovní dar, milosti za všechny bohoslužby v provincii tohoto dne.

Nežli však k tomu došlo, Valdštejnová psala sama 7. července z Bělé, posílajíc příspěvek 100 zl. na řádovou kapitolu t. r. v Jihlavě, ale stýskájíc si opět na hradištské; zejména prý předešlý guardian P. Servatius byl původce toho pohoršení, a není pochyby, že tím zavinili chorobu jejího manžela. Psala též o poslední církevní slavnosti v Hradišti, nejspíš o minulých letnicích, kdy bylo množství lidu u přijímání; na pohoštění hostí v zámku padl celý jelen; kněží a úředníků bylo u tabule na 30 osob; hraběcí manželé se bohužel účastniti nemohli.

Provinciál tehdy nebyl v Praze přítomen — i přijal psaní kustos, někdejší guardian hradištský, P. Jiří Antonín Budějovský, i byl těmi stesky a žalobami nemálo zkormoucen. Nepřijímal ovšem prudká slova panina všechna za bernou minci, i dal

psáti do kláštera hradištského, co na to odpovědí. Mniši — jménem guardian, vzdáleného v kongregaci, odpovídal vikář, sám obviněný P. Demeter — snažili se ovšem obvinění docela vyvrátiti.

Zatím obdrželi v Bělé psaní biskupa Mayera a zvěděli o klepech pražských za pobytu císařovnin. Hrabě se nesmírně rozlítil, i dal psáti hned bratrovi, že přeláme ruce i nohy tomu, kdo by se otíral o jeho rodinu. Než tím rozčilením se mu velmi přitížilo, i povolán na rychlo Dr. Meissner, a vyšetřil, že je zle. Hraběnka v úzkosti opět vzala útočiště k provinciálovi, prosíc 24. července z Bělé, aby bratři se modlili za uzdravení jejího manžela.

Ale již na hněv zapomínala. Psal jí totiž sám generál, jemuž se bylo dostalo zpráv o neblahých těch sporech a ovšem mu záleželo na tom, aby se nevole utišily; psal velmi uctivě, vděčně a pokorně, prose jménem řádu, aby prominula, čím se kdo prohřešil ať vědomě či bezděky, a hraběnka byla velmi dojata a usmířena. Píšíc provinciálu, oznamovala o tom všem a spolu žádala o sdělení, kdy a kde bude provinciální kapitola, aby mohla přispěti na ni ještě viktualiemi.

Zdálo se, že se vlny utišily a také napětí mezi bratry Valdštejny se umírnilo. Na den pak sv. Anny se chystali v Hradišti k veliké slavnosti; ohlášeno bylo biřmování, k němuž zavítal biskup Mayer, ale také slavné processí, jež povolil 15. července arcibiskup Khünburg, lituje, že sám nemůže je vésti a splnomocňuje k tomu biskupa; k processí pak propůjčeny byly účastníkům od papeže odpustky na sedm let. I mladým Valdštejnům mělo se dostati svátosti; rodina hraběcí přijela proto z Bělé; duchcovský strýc byl pozván za kmotra. Slavnost vskutku byla velkolepá, jak hraběnka poté provinciálovi vypsala. Lidu se shromáždilo na 15000, nesen v průvodu 130 korouhví, 12 sošek, na 4000 bylo konfirmandů. Biskup Mayer se překonával ve společnosti duchaplností a dvorností, mezi hostmi krom okolní šlechty byla i choť hraběte Václava z Morzina, u tabule panské 16 osob, děti u zvláštního stolu, úředníků na 30, ostatního průvodu na 60; večer před sv. Annou přijel hrabě duchcovský asi s 20 dvořany. V klášteře hostili na 60 duchovních. Jan Josef z Valdštejna stál potom mladšímu synovci Františku Josefovi kmotrovstvím při biřmování a obdařil jej k tomu prstenem o 3 briliantech; k švekrůši se choval líbezně, k ostatním s vybranou zdvořilostí, takže se hraběnka radovala, že vzájemným kyselostem je konec.

Ale hned po slavnosti 28. července navštívil potom duchcovský pán klášter, kde se dobře znal s P. Demetrem a Emerichem, a ti mu již zahradou vyšli naproti a hovořili s ním. A že se blížil čas k obědu, pozval se k mnišskému stolu, a tu sám přivedl řeč na staré věci, zejména na poměr P. Jana Marie k hrabatům, jak všem z nich škodí, míchaje se do věcí světských i dvorských; divil se, že mu toho

představení dovoluji. Guardian nebyl přítomen, i odpověděl za všechny senior Jiljí, oni že za nic nemohou, provinciál však že již v tom zakročil. Řekl hrabě: „Nyní již provinciál mlčí, neboť dostal od hraběnky veliký dar.“ Odvětil Jiljí, že o tom ničeho nevědí. Stýskal si též hrabě, že synovci jeho se necvičí v tom, co sluší jejich stavu, a tu senior opatrně odpovídal, jim že nenáleží o tom souditi, ať hrabě upozorní bratra svého sám. A vzpomenu i jiných řečí a výtek, již svrchu zmíněných.

Ještě týž večer zvěděla hraběnka o těchto hovorech, jistě že převráceně s přídavky a smyšlenkami, a oheň byl na střeše. Hrabě zuřil, paní neméně. A hned ráno 29. července neznajíc se rozhořčením psala guardianovi, ať si předvolá ty tři nevděčné její syny, kteří jako dravci si rozdrhli hubu proti ní, ať se neopovází již páchnouti do zámku; přečti jim tento list a ztrestej je. Stydí se za to, že se má zváti mateří takových vlků a pomlouvačů. Nebožtíka frátera Vendelína div nenosili na rukou za nějakou tu láhev vína, k P. Janovi Marii, jehož prostřednictvím jim plynou tisíce dobrodiní, si vedou jen hrubě, podle a zlomyslně. Od něho, jenž vede ji cestou nebeskou, slyší něco jiného než od druhých, kdož mluví jen o žraní, chlastu a marných věcích a stýskají na těžkost svého odříkání. Až vyzví všecko, čím ji pomlouvali — a má lepší špehouny, nežli oni, slůvka se neřekne mezi mnichy, aby o něm nezvěděli v zámku —, postará se o jejich potrestání. List tento ať guardian pošle provinciálovi, jemuž zároveň píše.

Vskutku hned 1. srpna psala hraběnka do Prahy obšírné psaní, prudké a hněvivé, volající po trestech; jinak hrabě třeba odejme všecku podporu i Hradišti i Třebíči. Také bělští augustiniáni odpískají, že se smočili; v Římě proti P. Janu Marii propadli nadobro, a hrabě míní také jim odeprti příspěvek 10.000 zl. Především žádá, aby ve všech 3 provinciích každé utrhačství proti P. Janu Marii bylo zapověděno co nejpřísněji. Nakonec přece omlouvá svá popuzení strachem, aby manžel její proto neupadl do horší choroby.

Provinciál se už napřed v kongregaci právě minulý byl postaral opatrně o uklidnění, způsobiv, že živly, které byly příčinou sporů, byly dosazeny jinam, ale aby neutrpěla samostatnost řehole, neodvoláni všichni, kterých hrabě žádal. Ostali v Hradišti ještě Protas i Barnabáš, a potvrzen guardian Adam, ač (jak žalovali poté obvinění) byl stejně s nimi, ale opustil je a svaloval vše na ně, aby sám vyvázl. Emerich poslán do Jihlavy, Jiljí do Znojma, Demeter do slezského Břehu. — Guardian i hrabě obdrželi seznam proměněného konventu poslední dni července, takže mohli týž den 1. srpna provinciálu odpovídati.

Hrabě ovšem pojímal změny tak, že onino 3 byli z trestu vyloučeni, i poděkoval prelátu kratičkými slovy. Guardian však mrzelo, že ostal Protas, český ka-

zatel, jehož by se byl rád zbavil; i projevil obavy, aby snad, setrvá-li v Hradišti, nevnesl starý kvas mezi nové bratří. Provinciál však pominul tohoto pokynu, za to však dal Protasovi důtklivé upozornění. Snažil se pak získati u Valdštejnů i dřívější milost pro P. Servatia a zapomenutí ostatním. Ale Marie Markéta, jakkoli jindy dobromyslná, nedala se hned uprositi, a nad to byla znova popuzena dopisem švakra Jana, poslaným z Dobrovicevsi na její výčitky, v němž našla si ne přímo potvrzení všeho toho, z čeho mnichy vinila.

I píše 5. srpna z Hrubé Skály provinciálovi, že P. Servatius, jak nyní ví, byl nejhorším původem těch ohavných klepů. Ale když nyní bylo dáno jí a P. Janu Marii v Římě zadostučinění tak skvělé a sám arcibiskup i biskup Mayer se ho zastávají, zapomene na to, co bylo, jen když sami kapucíni už dají pokoj. Ty tři už provinciál naučí zavřítí hloupou, hrubou a podlou tlamu, aby už neřkali „My za to nemůžeme“, ale ještě je v Hradišti P. Barnabáš, který jako špehoun a had brojí proti ní, guardianovi a P. Janovi Marii a stále si s P. Servatiem dopisují. Na provinciálovy přímluvy tedy se spokojí a nežádá jeho vyhoštění až do příští kapitoly, promíjí všem, zachovají-li již pokoj. Oni tři však musí dáti zadostučinění.

Chtěje ukliditi i poslední rmut, uložil provinciál obviněným bratřím, ať patrony písemně odprosí. Demeter učinil tak sám od sebe již dřív, nežli opustil Hradiště. — Emerich se však listem 10. srpna hájil, že není vinen; dobrotivých pánů si vždy vážil, choval se k nim uctivě a sloužil hraběti v jeho nemoci, jak mohl; hraběnce se dostalo o něm nepravdivého osočení. Nepomlouval, nežaloval; co vskutku řekl, bylo pověděno jinak. Nemluvil o Janu Marii, nežli co sám slyšel z jeho úst, a sám guardian si stýskal na jeho pýchu. Na krutost pojezdného a utrhování mzdy si postižení lidé sami stěžovali, on však je jen posílal k vrchnosti a sám nic neudával. Téhož dne psal i P. Janu Marii, odmítaje od sebe každou vinu, ať poví to pánu, že se svádí na něho cizí hříchy; poroučí tu křivdu bohu. Je již 64 léta stár, z těch 44 léta v řádu vždy bezúhonný, a oddaně sloužil i tomuto patronu, u něhož padl nyní v nemilost. P. Jan Maria mohl tomu všemu předejti; není snad třeba při lidské křehkosti pro slůvko se hned mstíti a na úkor lásky bližního ničiti.

Zatím i hrabě Valdštejn psal provinciálovi z Hrubé Skály 15 srpna. Blahopřál mu k blízkému svátku (25 srp.), ale přál by mu tím raději, kdyby spolu nastala u jeho podřízených obroda mnišských řádů a lásky, neb aspoň opatrnosti, aby neseli koukole mezi bratří rodné ani řeholní. Ačkoli se stalo veřejné pohoršení a mělo by býti i veřejné dostiučinění, spokojí se nápravou soukromou; buď dán pokyn hradištským, ať se nemíchají do jeho věcí; budou-li u jeho stolu, ať si nevybírají v pokrmech a nevyčítají před ním, jak se žije u jiných; nic jim po tom, jak řídí si domácnost a si vede k dětem. Ať se modlí v kůru a děkují bohu, že

obojí konvent má ve všem dostatek. Druzí vzdálení at' mlčí; ne-li, přijde pokuta, Hradišti i Třebíči; čeká sic dlouho, ale pak ztrestá bez smilování. Vyčtl potom všecko, co klade za vinu těm třem. Povinni jsou odprosou.

Provinciál, poděšen tvrdým zněním hrozby, vyzval tedy Emericha, at' se podrobí. Co zbývalo? Hodilo se páterovi, že nastávaly narozeniny hraběcí, — a hrabě zase ležel nemocen, — i napsal mu 18. října list úctyplné oddanosti, přeje mu úlevy v bolestech, potěšení v zármutku, navrácení zdraví; k tomu pak připojil — uváděje výslovně, na rozkaz svého představeného — pokornou prosbu, provinil-li se čím bezděky a mimo vědomí, aby mu bylo odpuštěno.

Také Jiljího napomínal provinciál 26. srpna ze Sušice, aby se pokořil. Ale fr. Jiljí odpovídaje 24. září, naprosto popíral jakoukoli vinu. Co se mu přičítá, mluvil sám hrabě duchcovský. Nic neřekl dětem hraběcím urážlivého o otci; jen když mladí páni byli v klášteře obědem a se potom bavili hrou, a mladší řekl, že zdědí po strýci Duchcov, pověděl: „To si budou moci mostštit kapucíni gratulovati, obdrží opět dobrého patrona“. Dokonce vinil Jiljí P. Jana Marii, že ten ho pomluvil. Neodprosíl.

Do rmutných těch pletich potom zasáhla náhle Smrt. Již v květnu 1721, když měl hrabě těžší záchvat nemoci, se prý v Hradišti v kostele klášterském třikrát při kázání naklonil obraz Spasitelův na oltáři sv. Felixe; tenkrát nevěděli, co o tom mysliti, ale potom se říkalo, že bylo znamením. Dne 24. února 1722 o 3 hodině po bolestné trýzni, zaopatřen svátostmi, prostřed konventu kapucínskému, jenž se modlil nad umírajícím, František Josef z Valdštejna vypustil duši, stár jsa teprve 42 léta. Tělo jeho dovezeno potom do Prahy, a tiše, neokázale, jak sám byl nařídil, uloženo v hrobce rodové u sv. Víta.

Provinciál kapucínský poslal pak guardiany P. Adama z Hradiště a P. Timothea z Nového Města Pražského, aby projevili truchlící rodině účast celé řehole a těšili ji v jejím sklíčení.

III.

Sotva však zapadl nad hrabětem kámen hrobový a minula doba smutku, opět se počalo panstvo starati o vdovu Marii Markétu a jejího zpovědníka. Paní byla ještě v květu života, i nadáli se, že jí zhořkne samota a že se vrátí opět do světa, a Jan Maria do svého kláštera.

A když se předpovědi neplnily, zase klíčily a se trousily klepy, nejspíše z duchcovského zámku, jak hraběnka rozhazuje jmění rodové na církevní účely, zanedbávajíc při tom výchovu dětí a šetříc na nich, takže chodí v šatě roztrhaném.

Prý sám císař zakročí a děti jí odejme. Zpovědník její si vede jako všemocný pán, poroučí v důchodech, ve správě, mladým hrabatům a tím více čeledi, osvojuje si autoritu větší nežli nebožtík hrabě.

Provinciál, jemuž řeči takové doneseny, upozornil P. Jana Marii na ně, aby pamatoval na svou čest a dobro hraběnčino a nedal dojíti k nepřijemnostem. Kněz však odpověděl uctivě, ale důstojným sebevědomím. Může se radovati s apoštolý, že je tupen pro jméno Páně; neosobuje si vážnosti, ctí-li jej u Valdštejnů, je to úcta upřímná; u mladých pánů jest jen zpovědníkem, nikoli hofmistrem; nemíst se do správy, ledaže předkládá úředníkům žádosti prosebníků, jimiž je zasypáván; mladý hrabě po absolvování filosofie půjde na práva do Lyonu. Je ohavná lež, že císař míní zakročiti; zbožné dary vyčítají jeho paní dámy, které plýtvají zlatem na přepych a marnosti; když hraběnka dříve rozhazovala na šaty, na hody, na dary, nikdo se nad tím nepozastavoval, aniž měl obavy, ochudí-li tím své děti.

Hraběnka doslýchala tyto řeči, ale již jimi pohrdala. A aby ukázala, že se nebojí, tím štědrěji otvírala ruce své. Listem z Belé 3. července 1722 darovala celou svou knihovnu kapucínům hradčanským po své smrti, vymínivši, že zatím jí má užívati P. Jan Maria. Na blahopřání provinciálovo ke svým jmeninám, k němuž přiložen byl koš hrušek, odměnila se krabičkou „zlatých jablek“, patrně dukátů, a vzkázala do Prahy, aby se bratr hospodář postaral o 6 pěkných vepřů v ceně 30 zl., že je zaplatí. Při Lorettě zřídila nadání 30.000 zl. na mše (ale pro liknavost patrona kněz. z Lobkovic vloženo do desk až r. 1726), jiné nadání na kůr hudebníků, pro něž poté koupila za 2000 zl. sousední dům Smitzerův a za 3225 zl. vyvadila jeho břemena, pak složila kapitál na chování 9 hochů choralistů. Před tím r. 1722, 18. května, 28. srpna a 2. října obdařila Lorettu bohatými rouchy, o nichž nejspíše sama pracovala, poté nádhernými čalouny, baldachýnem v ceně 2000 zl., dvěma stříbrnými korunami pro sochu P. Marie a Ježíška, dvěma stř. lampami v ceně 1900 zl., pak i skvostnou monstrancí, jejímž dírkem je postava Abrahamova, držícího 2 kmeny, na nich sv. Jáchym, Anna, P. Maria, emailové obrázky, křišťály, perly, amethysty. — R. 1723, 29. dubna odkázala řádu 3000 zl. (jež jí neb. manžel zapsal 24. října 1721 na zboží Hradištském), tak aby každý z 30 klášterů po její smrti obdržel po 100 zl.; za života jejího budou bráti aspoň 5% úroky. Krom toho roční příspěvek na šaty po 15 zl. Na beatifikaci sv. Fidela z řehole kapucínské přispěla 6000 zl.; zajistila dvojí věčné světlo v oněch lampách v Lorettě hradčanské, třetí v Lorettě chrudimské (úroky z kapitálu 400 zl. z důchodů hruboskalských), čtvrté u sochy sv. Františka na mostě Karlově. R. 1722 zvětšila roční almužnu Třebíči, 1723 a 1724 uhra-

dila vychování při řádových kongregacích v Chrudimi i v Hradišti. Pro Lorettu pražskou koupila za 520 zl. nový zvon.²⁾

Nový provinciál r. 1723 P. Koloman nemohl než počítí své působení projevem vroucích díky přestědré dobroditelce, i slíbil dva dni mší v každém klášteře za ni i za duši nebožtíka hraběte.

R. 1722 založila při piaristickém gymnasiu v Kosmonosích na panství bratřově učení filosofické. Když se pak na jaře 1723 s úspěchem léčila v Karlových Varech, projevila i tomuto městu svou přízeň darem 1000 zl. na zřízení mostu kamenného, 300 zl. na opravu radnice a hodin, a stříbrné lampy v ceně 1900 zl. do tamní kaple. Vracejíc se, zajistila hradčanskému konventu dary vína, dříví, másla a j. Provinciál jel ji potom uvítat do Hradiště s pozdravem a blahopřáním; dáváje zprávu guardianu na Hradčany právem připsal: „Nunc dulce est esse guardianum in Hradschin“.

Usmířena již docela s řeholí hradištskou založila r. 1722 trvalé nadání na udržování slavného processu k soše sv. Anny, což na její žádost (ze Skal 11. října) arcibiskup 21. října vlastnoručním listem schválil a konsistoř dekretem 16. listopadu potvrdila. A již prve znamenajíc, že k těm poutem kostel sv. Tří Králů nestačí, a pro památku svého chotě, položila již r. 1721 základy ke svatyni nové ke cti sv. Anny, již svěřila tuším opět Kiliánu Dientzenhoferovi. Dílo podivuhodné, nezvyklé koncepce, osou v pravém úhlu k lodi chrámu kapucínského, kterýž úhel však vyplněn vedlejšími kaplemi, chodbami a oratorií, spojené se Třemi Králi v jednu prostoru otevřeným obloukem, ale zase samostatná kaple. Levý bok její zevně vystrojen jako bohaté průčelí domyšleného velikého chrámu, po vzoru Loretty. I dekorace bohatá, ale harmonická, architekturou, plastikou, štukem, řezbou i malbou vyzvedla stavbu na pravý klenot souvěkého umění. Než i vnitřní inventář kaple darovala patronka, roucha, nádoby, lampy, vásy, obrazy, a k tomu věnovala 1000 zl. na její udržování. Kaple se všemi požitky inkorporována byla výlučně klášteři, tak aby nikdo jiný, ani děkan místní, neměl na ni nároků. Stavba dokonána a slavně posvěcena 9. června 1724 biskupem Mayerem. — Nežli ještě k tomu došlo, zvětšila paní 1. ledna 1724 značně roční almužnu hradištským bratřím; k tomu darovala jim 5000 zl. na knihovnu (krom knih, jež jim dala sama) a uložila pro ni v důchodě 1000 zl., aby odtud vycházelo ročně 50 zl. na její doplňování, což potvrdili 20. září 1724 svými podpisy a pečeti Fr. Josef hr. Cernín a Fr. Karel hr. Sweerts Spork.

²⁾ Dostal nápis: *Expensis et liberalitate Excell. D. D. Mariae Margarethae Comitissae Waldstein, natae Comit. Czernin de Chudenitz pro honore Vnigeniti flili VaeqVe genitricis sine Labi Conceptae CaMpana Consecrata est die 9. Decembris 1795.*

R. 1725 hraběnka přikoupila statek Loukovec a hned založila tu nový kostel Povýšení sv. Kříže, rovněž pěkné stavby i výzdoby, jenž r. 1726 byl dokonán. Z tohoto statku pojistila r. 1725 roční plat 260 zl. na vydržování 2 alumnů v konviktě sv. Bartoloměje v Praze.

Naklonila se pak ve svém dobročinném zanícení i lidumilnému řádu panen sv. Alžběty, i dala 6000 zl. na stavbu jejich kostela v Praze na Slupi, opět dílem Dientzenhoferovým. Dne 26. června 1724 počali bourati dosavadní skrovnou kapli, 25. listopadu 1725 byl nový chrám vysvěcen, 18. dubna 1726 položen základ ke klášteři; jeho dokončení se fundátorka nedočkala, ale složila zatím kapitál na vychování 12 sester a odkázala 2400 zl. na další stavbu.

Chtěla-li velikými těmi dary hraběnka své nepřítelkyni vydrážditi, toho arci dosáhla, zejména u duchovského švakra, jenže ten mohl míti i důvody spravedlivé, aby se neztencilo jmění synovců za takovéto poručenské správy a neupadl tím význam rodu. Snažil se všelijak, aby omezil panino mecenášství, ano prý zas i u dvora projevil své obavy. O hraběncině životě dokonce složen byl jakýs pamflet a roznášen po jiných domech; hraběnce samé měl ho donésti při nastrojené návštěvě někdejší soused její, druhdy loukovecký pán, starý hrabě z Bredova, jenž netušil celého komplotu. Než místo aby paní zahanbil, odešel zahanben sám; Valdštejnka vyčtla mu ostré levity, co si o nich a zvláště o švakra myslí, a dobře se naň uchystala: předložila překvapenému hosti připravené už účty o svém hospodaření, v jakých dlužích a závadách tonula panství, když přejímala poručenství, co za těch několik let ušetřila a zaplatila, a že všechna ta dobrodíná činí z vlastních úspor, nikoli na účet majorátu. Dala mu vše s ironickou prosbou, aby předložil je dvoru, a přesvědčil tam, co si na ni vymýšlejí.

Triumfovala, ale přece byla bolestně sklíčena těmi pletichami, i ulehčila si stesky do Říma zástupci tamnímu kapucínskému P. Maximiliánu z Wangen, a došla vskutku od něho vlídné útěchy. Aby pak předešli opětným možným žalobám na P. Jana Marii, psali kapucíni svému sekretáři v Římě P. Romanovi de Ficino; sekretář pak spěchal je uklidniti 2. září 1724, že žádných denunciací nebylo, a kdyby přišly, že nevěří, dokud se nepřesvědčí.

Oddanost, kterou se paní přivíjela církvi a svému řádu, vždy tíže již tou dobou nesla, že jí, jakožto ženě, klauzura zapovídá přístup do klášterů, třebaž byla jejich fundátorkou. Až se utekla s prosbou k novému papeži Benediktu XIII. a dosáhla od něho breve 9. září 1724 s platností na 6 let: pokud nepřekážeji zvláštní předpisy, a svolí-li představení, smí dvanáctkrát do roka vejíti do konventů, jichž je dobrodítelkou, v průvodu 4 vážných mužů a 4 žen v počestném oděvu, ale nesmí tam ničeho přijmouti z jídla a pití a odejde před západem slunce.

Škoda, že nemohla toho již užítí, když v létě t. r. bylo valné shromáždění řádové právě v Hradišti, jí na velikou radost a potěchu.

V květnu r. 1725 se hraběnka dlíc v Dokzích těžce rozstonala, i věřila, že s lože již nevstane. I psala na rozloučenou 3. června list vzdáleným svým synům: „Žehnám se s vámi, milé mé děti, a jsem na cestě k věčnosti. Nastupuji tu cestu s radostí, neb jsem se již dlouho odvrátila od světa, i přeji i vám tolikéž, abyste se dobře chovali a křesťansky. Zavazuji vás, abyste tak studovali, abyste mohli býti jednou užiteční zeměpánů. Ctěte svého ujce, jehož pravou přítelkyní jsem v životě i smrti, k mému nejmilejšímu bratru se utíkejte, mí páni synové. Otce kapucíny ctěte jako své bratří a číňte jim tolik dobrého, co můžete. Mého zpovědníka P. Jana Marii milujte, ctěte a važte si ho jako otce svého, neboť máte, jak jsem vám již častěji říkala, své i mé prostředky onde. Povedete-li si moudře, nepochybují, že ve 20 letech se ujmete svých statků, a že starší mladšímu bude dobře hospodařiti; poručníky vám už stanoví jeho Majestátnost. Obdrží-li však starší dispens, může sám na se vzítí správu a spolehnouti se na mého hejtmána Birnera. Nedejte se od nikoho navěsti, abyste měnili hospodářství, nechte vše, jak nyní je. Žehnám vám a umírám jako vaše věrná máti.

Zanechávám vám všecku svou hotovost, z nichž jsem neučinila žádných odkazů, krom něco otcům kapucínům na Hradčanech a z mého statku Loukovce na několik let. Pěči mějte o P. Jana Marii“.

Zatím však jinak bylo v božích radách souzeno a hraběnka z Valdštejna zase s lože povstala. Psala o tom radostně arcibiskupu Khünburkovi, provázejíc svou zvěst statným jelenem, začož jí arcibiskup 14. července děkoval i blahopřál.

Za nemoci její provinciál i definitoři čeští putovali do Říma na generální shromáždění, při čemž jednáno o zmíněnou již beatifikaci bl. Fidelia. Hraběnce měli při tom vyjednatí některé její fundace, i poslala za nimi onen svůj příspěvek ve formě krabičky, a když jí otevřeli, byla plna ryzího zlata. Ten čas také nuncius papežský ve Vídni, Grimaldi, uslyšev o hraběnciných zásluhách, uctil ji darem jí velmi vzácným, částčkou dřeva sv. Kříže, kterouž ona vděčně přijala, ale potom odkázala klášteru na Hradčanech.

Ježto však po nemoci slabost Marii Markétu již neopouštěla, a také staříčky již 77letý zpovědník její trpěl dnou, a tím jich zbožné styky hrozily přerušením, vyprosila si paní u sama gener. vikáře kapucínského v Římě, aby P. Jan Maria směl bydleti v jejím paláci (čehož dosud z přísné opatnosti nebylo dovoleno), aby byl po ruce, kdyby jí hrozilo nebezpečí; svolení vskutku dáno 30. května 1726. A potěšení její bylo dovršeno, když na její prosbu (doprovázenou vývodou, že pochází po matce z rodu Rožmbersko-Slavatovského, a tedy z knížat Ursinů),

kteřou předložil augustinián P. Benignus Sychrovský, dlící tehdy v Římě, v audienci papeži 30. července t. r., dovolil jí papež konečně 31. srpna, aby směla čtyřikrát do roka býti i hostem u kapucínů, a tím jako účastna chudého jejich stolu a pokorného rozhovoru. Chystala se k tomu s nesmírnou radostí ke dni sv. Františka 4. října, jenže zlá nepohoda jí účast zkazila. Ale vystrojila aspoň bratřím i hostem v refektáři jejich pravou hostinu.

Na konci roku 1726 paní pobývala na Hrubé Skále. Vrátil se tehdy majordán dědic František Arnošt z ciziny a 19. prosince přibyl na Hradiště. Guardian i vikář učinili mu uvítání, ale mladý pán je přijal chladně; druhý den odjel za matkou, po 2 dnech do Prahy, aniž vůbec přišel do klášterského kostela, tím méně mezi mnichy. Poté se odebral do říše, kde měl svatbu s princeznou z Fürstenberka. Teprve v květnu r. 1727 se vrátil do Prahy s mladou svou chotí.

V ten poslední čas vlády na panství se splnilo konečně 28. dubna 1727 mateři jeho, že poprvé zasedla u stolu v refektáři kapucínském v Hradišti, v průvodu své komorné a 2 jeptišek alžbětinek; vše, co bylo připraveno, dodala arci ze svých zásob. Podívala se i do cel bratří domácích i hostinných a pobyla v klášteře do 4 hodin. Opět 14. května byla tu hostem, tentokrát se svou snachou, mladou Fürstenberkovou; po obědě pozvala konvent ke hře v husu, při čemž dávala ceny. Tu byla naposled v Hradišti. Dne 19. května skrze svého plnomocníka odevzdala svému prvorozenci jeho díl, panství Mn. Hradiště, Bělou a Dokzy (Svijany, Hr. Skála a Komorní Hrádek připadly bratru mladšímu), sobě ponechavši pouze Loukovec. Dne 23. června František Arnošt z Valdštejna za hlaholu trub a zvonů se ujal panování; máti jeho již přítomna nebyla. Otcové kapucíni oddaně vítali nového patrona, ale brzy vzpomínali na vládu odešlé své „mateře“; roční almužna, kterou jim hrabě 10. srpna vykázal, zmenšena byla zas na míru původní, co jim r. 1723 hraběnka přidala, bylo škrtnuto.

Od té doby už někdejší své paní nespátrali. A s koncem její vlády se vlastně chýlil i její život, třeba nebyla věku pokročilého, ale již sklíčena chorobou, která se vracela. Síly její tělesné udržovala především síla duševní, rozněcovaná stále působením P. Jana Marie. Ale ten, stařeček 79letý zemřel r. 1728, a tím padla i její podpora. Pověst spravedlivého ho dlouho přežila; předpověděl prý — svědčí později písař arcibiskupský — nejen chvíle své smrti, anobř i den, kdy paní jeho za ním bude následovati.

Nepřečkala ho dlouho. K nemoci její, vodnatelnosti, přidružila se růže v levé noze, jež uvrhla ji od počátku r. 1728 na Komorním Hrádku na lože; tam ošetřovalo ji 5 panen sv. Alžběty a noví zpovědníci P. Sabinus a P. Mauric Viškovský.

Kdož milovali paní svou, již se báli, že jí tu dlouho nebude. Nebot znamení smrti rodu Valdštejnského se již ohlásilo; na starém náhrobku v chrámě choce-radském se objevily kapky potu. Hraběnka, tušíc svůj konec, zaslíbila se v ten čas sv. Prokopu — ležít klášter jeho vedle tohoto panství — aby jí byl průvodcem do věčnosti; i modlila se k němu a uložila pak vikáři choce-radskému, aby se postaral o důstojnou oslavu svátku tohoto patrona z celého zboží; cítc pak rostoucí slabost, přijala z rukou jeho poslední pomazání.

Toho dne 4. července po půlnoci se vzbudila a s velikou zkroušeností zpovídala a přijímala, potom se modlila (jak v nemoci činila ráno i večer podle slibu) k svaté léčitelce Valburze, a užila kapky jejího balsamu v posvátné vodě sázavské, zbývala v lahvičce právě kapka poslední. Oznámil jí pak lékař, že zánět jest již beznadějný, i prosila zpovědníka, aby se modlil s ní a dodával jí posily, a tak, odevzdána do vůle boží, setrvala do rána. Po hodině sedmé P. Sabinus, zname-naje, že se blíží poslední chvíle, rozloučil se s ní jménem všeho řádu, slibuje věčnou vděčnost za to, co pro ně učinila, a prose za odpuštění, v čem jí kdy zarmoutili. Odpověděla: „I já jsem vás kolikrát zarmoutila, odpusťte mi“. Podobně se s ní plačky loučily panny alžbětinky a starý sluha Jan; z příbuzenstva byla přítomna jen hraběnka Götzova. Hraběnka pak odprošujíc všechny, komu ublížila, odpouštěla také vinníkům svým, prosíc zpovědníka, aby veřejně ohlásil. Potom na jeho vyzvání vzbudila zkroušenou lítost, přijala plnomocné odpuštění a líbajíc podaný kříž, zavřela oči. Po chvíli opět prožrela a tak tiše zesnula po 8. hodině ranní. Bylo jí teprve 39 let.

V tu chvíli právě veliké zástupy pobožných na Sázavě se modlily za svou patronku a dobroditelku, a když se rozneslo, že již opustila svět, srdečně zaplakali.

Jak paní si za života přála, nepřevlékali ani neumývali jejího těla, nýbrž přioděli ji hábitem kapucínským a hlavu závojem alžbětinským, a tak vložili do rakve. Do večera spočívala ve své ložnici, pak zanesli ji do oratoře, kde vykropena vikářem z Choce-rad. 5. července se dály v kapli zámecké bohoslužby, k nimž přibyli 2 piaristé z Kosmonos a 2 františkáni z Hájku, rekvie zpíval vikář, záslibnou mši četl piaristický rektor. Večer se potom hnul pohřební průvod ku Praze; v Mnichovicích po 11. hod. v noci vyšli mu duchovní i celá obec se světly a za bití zvonů vsťric a doprovodili až za městečko. Ráno 6. července k páté hodině dovezena rakev do Prahy na Hradčany a tam pohřbena tiše v hrobce kapucínské, jak si nebožka byla vyprosila.

V tu noc, než dokonala, i jiné znamení se prý ukázalo v zámku Hradištském. Slyšeli hlas zvonku, jakoby na mši zvonil; slyšel i sám syn hrabě František Arnošt.

Provinciál kapucínský nařídil ihned za spásu zesnulé trojí pobožnost po celé provincii, a sama nebožka poručila v závěti své 6000 zl., aby každý z 30 klášterů dostal po 200 zl. a tolikéž mší za ni obětoval.

Vzpomínali poddaní i bratři řeholní, zvláště na Hradištsku. Jinak bylo jim za panování Františka Arnošta, jenž nechodil v šlépějích matčiných. Ale po letech nastal i u něho obrat a sám vstoupil aspoň do III. řádu sv. Františka a zemřel 13. září 1748 jako kapucín. R. 1760 následoval jej i mladší bratr, pán hruboskalský, přijav přímo hábit kapucínský a jako br. Jan 2. února 1770 v řádu zemřel. Tenkrátě jistě radostí v nebesích se chvělo srdce „matky kapucínů“.

FR. TISCHER

O NÁBOŽENSKÉM Hnutí NA OPOČENSKU ROKU 1732

Ke vzniku hnutí náboženského na Opočensku r. 1732 značný vliv měly zásady kazatele církve ve Velkém Hennersdorfu Jana Liberdy, které kořeny zapustily hlavně donesenými knihami jeho, z nichž zvláště se rozšířily mezi lidem věroučné „Pravidélko Hennersdorfské“ a zpěvník „Harfa na hoře Sion znějící“, jak dosavadní badání nesporně zjistilo. Knihy samy o sobě by ovšem nebyly mohly rozpoutati vzpouru proti stávajícím poměrům, kdyby jejich rozšiřování nebylo podporováno živým slovem těch, kteří je tajně do Čech donášeli. Emisaři to byli, kteří udržovali mezi tajnými souvěrci v Čechách naději na pomoc krále pruského, a to nejen morální, ale i podle potřeby vojenskou, která jim ke svobodě náboženské aneb kdyby ji císař povoliti nechtěl, alespoň k emigraci po příkladu emigrantů solnohradských dopomoci měla.

K propuknutí bouře samé jistě značně přispěla zpráva, že kazatel Jan Liberda v Postupimi dne 30. srpna 1732 v čele deputace emigrantů českých z Velkého Hennersdorfu přijat byl ve slyšení králem pruským Bedřichem Vilémem I. a jemu pomoc pro tajné souvěrce v Čechách přislíbena. Zpráva o tomto slyšení — dle ústního vypravování emigrantů českých z Velkého Hennersdorfu pro tajné souvěrce české tak příznivém — rozšířila se záhy také písemně po Čechách, jmenovitě koloval v domech tajných evangelíků na Opočensku výpis z dopisu Liberdova o slyšení jeho v Postupimi do V. Hennersdorfu zasláného, pořízený emigrantem Jiříkem Mojžíšem, který Václav Javůrek z V. Hennersdorfu do Šestajovic přinesl, kde v domě Jana Javůrka dne 24. října 1732 nalezen a zabaven byl.

Liberda ve zmíněném dopisu psal, že na cestě z Halle do Berlína přišel do Postupimi, neboť se dověděl, že král pruský Bedřich Vilém I. tam prodléval. V bráně městské musel oznámiti účel svého příchodu do Postupimi, že chce totiž požádati o slyšení u krále. K bráně přišel potom jeden z důstojníků, který jej vyzval, aby hned ke králi šel. Šel tedy a králi se představil. Rozmlouvati s králem v této chvíli nemohl, poněvadž král byl vojenskými záležitostmi zaneprázdněn. Odešel proto bez meškání, když již králi jeho jméno bylo oznámeno a chystal pro krále memoriál s historií o utlačování lidu českého pro náboženství v přítomném čase. Druhého dne jel král do Berlína, kam jej i Liberda následoval. Tam sdělil mu

probošt (Jan Arnošt Schubert), který byl učitelem náboženství královské princezny, že k němu přišla královna se zprávou, že král memoriál o pronásledování lidu českého pro náboženství dostal, jenž vzbudil jeho velký zájem. V Berlíně mohli tři z deputovaných s králem promluvit, který jim poručil, aby se do Postupimi odebrali, kde chtěl s nimi důkladněji promluvit, poněvadž měl v Berlíně k tomu málo času. V Postupimi se všichni deputovaní ke králi dostavili a dosti dlouho s ním mluvili. Král jim zapověděl, aby nikomu nesvěřovali, co s nimi mluvil, podle jehož poručení se zachovali. Liberda povzbuzoval proto emigranty Hennersdorfské k vytrvalosti v naději, že Bůh jim a milému lidu českému milostí svou pomáhati bude.¹⁾

Možno tedy Liberdu pokládati za intelektuálního původce bouře opočenské. Za vlastního původce hnutí pokládán emigrant Jan Moc, rodák opočenský, absolvovaný bohoslovec, jemuž byl list propustný ku svěcení na kněze odepřen, pročez na kněze vysvěcen nebyl, nýbrž vstoupil do služeb misionáře kraje královéhradeckého P. Matěje Třebického T. J., v nichž dvě léta setrval. Po této době oženil se v Opočně, prchl do Saska, kde odpadl od víry katolické a podnikal odtud třikrát do roka jako emisař obchůzky po krajině opočenské, kde z dřívější své zkušenosti krajinu i lid dobře znal, a lidi stejného smýšlení v bludu nejen převrácenými řečmi potvrzoval, ale i horlivě povzbuzoval, aby se veřejně o povolení svobody náboženské pokusili. Byl na svých tajných pochůzkách velmi obezřelý a obratný a znamenitě se dovedl skrývati, takže bylo obtížné jej při některém podnikání dopadnouti. Sám veřejně nikdy nevystupoval, nýbrž za zástupce svého používal Matěje Tauce, bývalého učitele meziříčského, který, pro odůvodněné podezření z kacírství místa učitelského zbaven, zahradničil v Rohenicích. Matěj Tauc pokládán současnou tradicí za původce listu krále pruského — nebyl-li i v tom inspirátorem jeho Jan Moc — napsaného poddaným opočenským písmem zlatým, v němž byli povzbuzováni, aby trvali na žádosti své o povolení svobodného vykonávání evangelické bratrské víry s ujištěním o vojenské pomoci krále pruského, kdyby se jim to však nikterak nepovedlo, konejšeni ujištěním, že bude jim poskytnuta možnost vystěhovati se do země pruské, kde je král chtěl opatřiti všemi časnými potřebami, jakých se vystěhovalcům solnohradským dostalo. Těmito zprávami emisary ústně pronášenými a předstíranými doklady písemnými dotvrzovanými, z nichž autentičnost listu krále pruského není možno prokázati, svedeni, posílení klamnými nadějemi a sliby nerozumných horlivců z Velkého Hennersdorfu do Čech přicházejících odvážili se poddaní opočenští žádosti v tehdejší době ne-

¹⁾ Příloha I.

slýchané o svobodu náboženskou s podotknutím, kdyby jim vyhověno nebylo, že se horšího odvážití chtějí.

Poddaní opočenští horlivě živili klamně naděje své na tajných schůzkách náboženských, které konány nejvíce u Václava Klance v Meziříčí, Matěje Tauce v Rohenicích a chalupníka Mikuláše Jakla v Slavětíně. V Slavětíně sice nebyli při schůzkách dopadeni, za to však tam nalezeno značně mnoho knih kacířských, převahou Liberdových.

Náboženská bouře sama vznikla v Meziříčí. Když 14. září 1732 ve vesnici Meziříčí — kde byla fara katolická — na služby boží se seznámělo, šel kaplan po třetím zvonění do kostela, nenalezl tam kromě několika žen nikoho. Počkal půl hodiny, až by se sešli, ale nikdo již nepřicházel. Příčiny této neúčasti se nemohl doptati. Konečně vyšel z kostela, vešel do domku, jenž se nacházel nablízku, kde našel četné osadníky ve světnici shromážděné, kterých se tázal, proč nejdou do kostela, ač již odzvoněno. Shromáždění však mu odpověděli, aby se jen odtud klidil, je-li mu život drahý. Kaplan odebral se k faráři, který churavěl, jemuž událost tuto oznámil. Farář šel na to sám do naznačeného domku, kde zpronevěřilí osadníci byli shromážděni, aby je napomenul a se otázal, jakou to schůzku konají a proč k službám božím se nedostavili. Shromáždění však mu odpověděli, aby se jen se svými službami božími a falešným učením klidil, že budou mít jiného správce duchovního, který jim bezpečnější cestu ke spasení ukáže. Farář na to odešel a regenta panství o události zpravil. Druhého dne [15. září] dostavili se zpronevěřilí osadníci meziříčtí na zámek Opočen žádající slyšení u svého pána dědičného Rudolfa hraběte Colloredo, který jim dal oznámiti, aby přání svá regentu panství přednesli. Zástup však se nechtěl tímto vzkazem spokojiti žádaje, aby před hraběte předpuštěn byl. Když hrabě přání jejich vyhověl, tu jeden z nich jménem celého zástupu přítomných i nepřítomných takto k hraběti promluvil: Ješto každý člověk nejprve pečovati má, aby pravou víru poznal a ji vyznáváje spasen býti mohl, oni však jasně poznali, že víra, kterou posud vyznávali od starobylé pravé víry a čistého slova božího se liší, proto pečující o spásu duší svých a nechtějící věrolomni býti Pánu svému, pro tuto víru svou po příkladu mnohých do cizí země, kde pravá víra se vyznává a čisté slovo boží káže, odejítí hodlají, dříve však ještě chtěli se pokusiti, zda by u svého pána dědičného dovolení docílili, aby svým nákladem si kostel vystavěli a v něm svobodně náboženství své v jednotě bratrské víry a čistého slova božího, v němž i předkové jejich zemřeli, vyznávati a kazatele neporušeného slova božího sobě chovati mohli s tím doložením, že nejsou osamoceni, ale podobně smýšlejících jest veliké množství nejen na panství opočenském, ale i na všech okolních panstvích, ba v celých Čechách. Hrabě Col-

loredo s velkým pohnutím mysli k nim přísnými slovy promluvil s hrozbou trestu, kdyby od své přenáhlené a neslýchané žádosti upustiti nechtěli. Zástup však jednomyslně prohlásil, že všichni jsou hotovi za víru svou nejen statky a zdraví, ale i život obětovati, aniž dříve zámek a komnatu tuto opustiti, pokud slibu o splnění žádosti své neodbrželi. Hrabě pozoroval rozkvašenou mysl zástupu a z obavy, aby se skutku nebezpečnějšího neodvážili, jim odpověděl, aby se v pokoji domů odebrali, že bude o jejich žádosti — která jest velikého dosahu — uvažovati, poněvadž není v jeho moci jim svobodu náboženskou povolit, aby jen měli strpení, že žádost jejich na místě příslušném k vyřízení předloží.

O události zpravil hrabě bez prodlení krajský úřad ve Velkém Barchově, sám pak se odebral do Prahy, aby sobě u král. místodržitelství potřebnou direktivu vyžádal.

Fantastické přemlouvání emisáře Jana Moce neslo nyní ovoce, neboť nejen meziříčtí, ale i značné množství poddaných na panství opočenském ve vesnicích Rohenicích, Šestajovicích, Slavětíně, Jílovicích a Jeníkovicích za vedení bývalého učitele meziříčského Matěje Tauce, k němuž se připojil i mlynář Václav Čejka a myslivec Mikuláš Pancíř, domáhali se povolení ke svobodnému vykonávání víry evangelické bratrské.

Dne 16. září 1732 přišla na zámek Opočen deputace sedláků jeníkovských a meziříčských s Matějem Taucem v čele, kde předložili v kanceláři vrchnostenské písemní žádost či memoriál o povolení k vyznávání víry evangelické bratrské, jako to byli ústně již předešlého dne meziříčtí učinili.

Veliká nedočkavost zmocňovala se poddaných opočenských, kteří hned v domech a pod širým nebem tajné schůzky náboženské konali, své písničky kacířské zpívali v plném shromáždění a planými nadějemi k vytrvalosti ve svém nezřízeném předsevzetí se povzbuzovali, a to s takovým výsledkem, že zanechávali polní práce a zahálce se oddávali, ba odvažovali se i do kostela meziříčského vniknouti a tam beze všeho ohledu a nedbajíce napominání faráře i kaplana k pohoršení osadníků katolických své písničky kacířské zpívali. Této své domnělé svobody však jenom krátce užili, neboť na vyšších místech pomýšlelo se již na vojenské potlačení hrozivě ze vzrůstajícího hnutí.

Dne 18. září 1732 dorazily do Meziříče dvě setniny vojska, jedna jízdní a jedna pěší, obklíčily vesnici, kdy se toho obyvatelé nejméně nadáli, a odvezly spoutané poddané na četných vozech pod silnou stráží vojenskou na zámek Opočen; i do Opočna a Rohenic položeno po setnině vojska, které pak do ostatních vesnic podle potřeby posíláno.

Ještě téhož dne [18. září] přijel na zámek Opočen krajský hejtman Křištof

Voračický z Paběnic a o několik dní později (21. září) dva vyšetřující komisaři od apelačního soudu, radové Václav Josef Oudrčský z Oudrče a Jan Václav Řehák, kteří delší čas s výslechy uvězněných ztrávili, shledavše, že v předsevzetí svém jsou zatvrzelí a bludu svého i pod ztrátou hrdla se přidržovali. Uvěznění byli z velké části lidé na celém panství nejmohovitější. Ježto počet uvězněných se množil, byli 22. října 1732 rozvezeni do vězení po sousedních městech Hradci Králové, Jaroměři, Bydžově, Novém Městě nad Methují, Trutnově a Jičíně.

Původce a inspirátor hnutí, emisař Jan Moc tentokrátě opět vyvázl, obrátiv se do Saska, hledal pak útočiště v Polsku, ale odevšad vypuzen, obrátil se do Uher. Jeho zástupce na Opočensku, Matěj Tauc, uvězněn prozatím s hlavními spoluvinníky v městské věži královéhradecké. Na uprchlé původce hnutí, emigranty Jiříka Urbana, Lukáše Piksu, Jana Moce a Jiříka Mojžíše, vydán dne 2. října 1732 otevřený patent po kraji královéhradeckém k jejich stíhání a uvěznění.²⁾ Matěj Tauc vydal — byv okolnostmi donucen — komisařům od apelačního soudu seznam zbloudilých poddaných, počtem 500 osob a z písně tehdaž složené vycházelo na jevo, že do tisíce osob do bratrstva toho — jak se sami přívrženci jeho nazývali — náleželo.

Zajímavá zpráva, která ovšem vyžaduje ještě potvrzení v dalším badání, pravila, že pět set uprchlíků z království českého, kteří krále pruského za ochranu chtěli žádati, nebylo k němu připuštěno, nýbrž král, seznav jejich žádost a tu důležitou okolnost, že bez dovolení císařova a svých pánů dědičných ze země odešli, poručil svému generálu, aby je jakožto neposlušné poddané císaře i pánů dědičných, věrolomné Bohu a církvi, ze země pruské vojskem vyvésti dal a zakázal jim, aby se pod trestem ztráty hrdla do Pruska a ostatních zemí krále pruského neopovážili vrátiti, z nichž někteří se domů vrátili, jiní, obávající se vrchnosti svých, v rozličných zemích mimo Čechy se zdržovali, očekávající, že poměry pro ně selepší.

Náboženské hnutí na Opočensku vzbudilo pozornost na místech nejvyšších. Již 1. října 1732 dotazoval se na ně arcibiskupa pražského Daniela Josefa Mayera z Mayernu nuncius apoštolský z Vídně. Nepříznivá zpráva, které se nuncius doslechl o poddaných opočenských, kteří se odbojně svobody náboženské dožadovali, tak psal arcibiskup 7. října 1732 nunciuovi, také arcibiskupa poděsila, ač z počátku se jen z doslechu o ní dověděl, když však se potvrdila tato zpráva vysláním komisařů soudu apelačního z nařízení krále. místodržitelství, zalekl se i arcibiskup tohoto zla, které mohlo velké zmatky způsobiti ve veřejném pořádku. Když nedostal o tomto nebezpečném hnutí ani od krále. místodržitelství, ani od biskupa královéhradeckého

žádné zprávy, umínil si ji vyžádati od biskupa diecesního, aby ji co nejrychleji nunciuovi sdělití mohl. Zatím, než by ho autentická zpráva došla, sděloval nunciuovi, že na panství opočenském v minulém měsíci září kolem sta poddaných uvězněno pro vzpuru při domáhání se svobody náboženské a vyslýchání také pro vzpuru proti pánu dědičnému a moci světské. K potlačení vzpory bylo povoláno z okolních posádek vojsko. Při prohlídce příbytků uvězněných poddaných nalezeno veliké množství knih kacířských. Náčelníci a vůdcové vzpory uprchli a vydán na jejich dopadení krajským hejtmanstvím patent s popisem osob. V arcidiecesi pražské takto se postupuje proti kacířství: Když někdo z kacířství podezřelý aneb v kacířství samém dopaden světské moci udán a zatčen, světský soudce koná všeobecný výslech a ten prostřednictvím krále. apelačního soudu zároveň s knihami neb jinými corpora delicti sdělí konsistoři pražské, která nařídí výslech komisary z vikářů venkovských a jiných osob světských. Po výslechu a provedeném procesu vynese konsistoř rozsudek a sdělí jej králi. apelačnímu soudu, takže o blaho duše stará se biskup, o trest časný soudce světský, kterýžto postup určen králem. pragmatikou z r. 1721 za předchůdce arcibiskupova Ferdinanda hrab. Khünburka. Arcibiskup očekával odpověď od svého sufragána, zdali se proti kacířství v diecesi královéhradecké stejným způsobem pokračuje.

Arcibiskup obrátil se téhož dne na biskupa královéhradeckého Mořice vévodu Saského o autentickou zprávu o náboženském hnutí opočenském, poněvadž sám nuncius u dvora císařského se již o hnutí tomto dověděl a arcibiskupa o informaci požádal. I očekával arcibiskup rychlou informaci svého sufragána tím spíše, poněvadž náleží k povinnostem jeho jako metropolitě, aby kacířství ani ze vzdálených zemí, tím spíše pak z blízka, ze sousední diecese do arcidiecese vniknutí nemohlo. Očekával též podrobnější zprávu o hnutí, zda se týká hlavně náboženství nebo pouze veřejných, politických, časných a vrchnostenských poměrů, zda byl zaveden proces církevní, zda moc světská koná výslechy dle krále. pragmatiky z r. 1721.

Biskup Mořic vévoda Saský obdržel dopis arcibiskupův 10. října 1732 v Chrasti, i sděluje arcibiskupovi 12. října, že nebyla planou zpráva o náboženském hnutí na Opočensku, kde misionáři velmi horlivě působili, ale on sám i konsistoř jeho nic neobmeškali z toho, což povinnost jim ukládala při vypuknutí tak nebezpečného hnutí, nýbrž i vyžádali si k udržení veřejného pořádku pomoci světské, takže vojsko a komisaři soudu apelačního byli vysláni. Zprávu o hnutí slíbil biskup podati přímo nunciuovi apoštolskému do Vídně. Hnutí opočenské, tak zpravoval biskup dále, jest hlavně hnutím náboženským a jen částečně se týká též časných poměrů veřejných, politických a vrchnostenských, z církevní strany nebylo přistoupeno k výslechům, nýbrž výslechy koná moc světská, které nebyly ještě konsistoři

²⁾ Příloha II.

biskupské sděleny, aby mohla zavést proces církevní podle král. pragmatiky z r. 1721. Biskup hleděl zabránit škodě, která náboženství a veřejnému pokoji hrozila, veškerým úsilím staraje se, aby ze sousedství nemohlo se kacířství šířit do jeho diecese.

Dopis biskupův arcibiskupa Mayera neuspokojil, neboť stěžoval si 13. října nunciiovi do jednání biskupa královéhradeckého, že jenom povrchní zprávu mu o hnutí opočenském podal, vlastně však dosti zřejmými slovy docela podati odepřel, ač jemu jakožto metropolitovi moc náleží, zvláště v tak nebezpečných případech, kde jde o škodu náboženství a nebezpečí pro veřejný pořádek, informace od sufragána svého si vyžádati.

I sám císař Karel VI. obrátil se vlastnoručním dopisem z 5. listopadu 1732 na arcibiskupa o zprávu o náboženském hnutí opočenském a stavu náboženství katolického v království českém, kde zvláště dle informací císaře došlých v diecesi královéhradecké duhovenstvo horlivost v hlásání nauky náboženské na jevo nedávalo a životem svým pohoršení působilo. Hlavním úkolem zůstávalo, aby se odpomáhalo nedostatku far zakládáním nových far z prostředků solní pokladny, k čemuž i císař sám chtěl přispívat, na které fary měli dosazováni býti schopní a příkladní faráři, aby se zlo z kořene vyvrátilo a již uchytili nemohlo, a tak hned v začátcích se pomoc vyhledala, poněvadž v náboženských otázkách třeba s láskou a poučováním pokračovati, nikoliv mocí a násilím. Ježto nezřídka s náboženskými otázkami souvisí i otázky světské, jest třeba, aby obojí moc svorně a ve srozumění pokračovala, poněvadž na spolupůsobení moci duchovní a světské blaho obecné založeno jest, žádal císař za zprávu, jak se v nápravě poměrů náboženských pokračuje a pokračovati hodlá, a za návrh, aby nebezpečným nepokojům náboženským v nynější době i pro budoucnost zabráněno býti mohlo, čemuž i světské úřady napomáhati mají.³⁾

Arcibiskup podal 8. listopadu 1732 císaři obšírnou zprávu o stavu náboženství v arcidiecesi pražské, o příčinách šíření se kacířství a o prostředcích k odpomoci.

Tajné kacířství — tak praví arcibiskup ve své zprávě — rozšířeno jest hlavně v městech pražských a na venkově v krajích čáslavském, kouřimském, chrudimském a mladoboleslavském, příkladem uváděje bouře selské na panstvích červeno-pečeckém a malešovském, které měly částečně pozadí náboženské, neboť tam přívrženci kacířství nalezeni. Stálá duchovní správa pěstovala pilné katechisování, v čemž podporována častým konáním misí, které od postního času až do svátku Nejsv. Trojice se konávaly, nejvíce v odlehlých vesnicích. Kacířství udržovalo

se nejhůževnatěji v místech odlehlých a hornatých, kde lid čtení knih nesmírně milovný, knihy luteránské a jiných sektářů nekatolickými emisary, kteří čas od času po Čechách se potulovali, nejen sám horlivě četl, ale i jiným předčítal a je v bludu posiloval. Arcibiskup — aby čtení kacířských knih postupem času bylo odstraněno — dával tisknouti v řeči české i německé katolické knihy, zejména katechismy a duchovní čtení, které duchovní správcové a misionáři za kacířské vyměňovali aneb lidu rozdávali, a to zvláště v krajích, kde kacířství shledáno. Udržování kacířství živila i ta okolnost, že vrchnosti a jejich úředníci nedbali řádně císařských patentů o vykořenění kacířství, zvláště patentu z 18. prosince 1725, a duchovní moc ne příliš horlivě ve vykonávání dohledu na náboženský život poddaných podporovali, takže se stávalo, že pro špatnou podporu úředníků a průtahy spoluvinníci osob kacířských mohli včasné uprchnouti, ale také uvěznění již pro kacířství nežli výslech před soudem světským započítati mohl, často na útěk se dávali a bez napravení a v bludu umírali. Hospodáři, zvláště v městech pražských dítky své a čeládku neposílali na kázání a křesťanská cvičení, která pak navštěvovala hostince i za služeb božích otevřené. Mnoho zla způsobili také potulní písničkáři, jejichž náboženské vyznání nebylo ani možno zjistiti, světskými i duchovními písničkami, v nichž často vybásněné události a pohoršlivé případy vypravovali. Písničky tyto nebyly podrobeny cenzuře a zvláště o slavnostech církevních, poutích a posvíceních u kostelů na veřejné ulici ve velkém množství na prodej vykládány, ano i zpívány, aby tím většího odbytu docílily. Dozor nad vykonáváním náboženských povinností, zvláště zpovědi velikonoční, duchovním správcům znemožňován, čímž se snadno stávalo, že kacířští predikanti ze sousedních zemí, zvláště Saska a Lužice, ano i z Uher do měst pražských, a to nejvíce na Nové město přicházeli, kde je měšťané do domů svých přijímali, schovávali a nad jejich bezpečností bděli. Predikanti tito pořádali pak nočního času v odlehlých zahradách tajné náboženské schůzky, při nichž lidu shromážděnému kacířskou večeri pod obojí podávali. Touto agitací sváděli neuvědomělý lid, zvláště lehkověrné starce k pokrytectví, namlouvajíce jim, že mohou zevně po katolicku žít, jen když v srdci zůstanou vře evangelické oddáni a při příležitosti večeri pod obojí přijímatí budou, kterýmižto podvratnými zásadami lid do svých tenat lákali. Zlé účinky objevovaly se také pro nedostatek horlivých a nábožensky vzdělaných učitelů, které vrchnosti bez dorozumění se správcem duchovním přijímali, kteří mnohdy nezkušení a nezpůsobili byli. Také tvrdé nakládání s poddanými ve věcech manželských, zvláště odpírání souhlasu k sňatku manželskému, některými vrchnostmi prováděné, působilo zhoubně na smýšlení poddaných. Snoubenci nemohouce dojíti souhlasu k uzavření řádného manželství, nechtějíce za žádnou cenu od sňatku

³⁾ Příloha III.

upustiti, do zemí kacířských prchali a od víry katolické odpadali, odkud pak prostřednictvím emisařů příbuzné své za sebou k emigraci a odpadu lákali.

Nejvydatnější pomoci proti šíření se kacířství poskytuje stálá duchovní správa a zřizování nových far, které z velkého počtu 2000 nepřízní času na polovici klesly, ač od času arcibiskupa Arnošta hr. Harracha na sněmech stále o zřizování far se jednalo, než k uskutečnění nedocházelo pro nedostatek peněžních prostředků, neboť farní pokladna nestačila, patronové pak nechtěli svá svěření zatížit a statky znehodnotit přijímáním nových břemen, ač statek s právem patronátním o 200 kop českých výše byl ceněn a patron měl nárok na třetinu pozůstalosti beneficiátovy. Jmění kostelní, které nezřídka na výživu faráře přispívalo, nalézalo se ve správě patronů, kteří mnohdy podle vlastní libovůle bez svolení konsistoře s ním nakládali, proti výslovnému znění pragmatiky císařovy z 9. října 1724, která pravila, že, kdyby zádušní peníze patron sám pro sebe si vypůjčiti chtěl, nemá se tak nikdy státi bez vědomí biskupa neb jeho konsistoře. Rozmáhání kacířství čelilo by se velice pořádným pravidelných misí po venkově ku pomoci a podpoře stálé duchovní správy a vikářů, jimiž by zjištěné nedostatky mohly k nápravě přivedeny býti, avšak nelze nalézt pramene, z kterého by se na ně náklad mohl vésti, leč solní pokladnu neb dobrovolný příspěvek od stavů zemských.

I v dopisu nunciovi do Vídně z 12. listopadu 1732 za hlavní příčinu šíření se kacířství v Čechách, které z prvků staré víry bratrské a luteranské pozůstávalo, pokládal arcibiskup Mayer, že v některých farnostech vesnice a samoty tak osamocené, nepřístupné a roztroušené jsou, že farář nestačí zameziti tajných schůzek, které nekatolictví emisaři co nejtajněji svolávají, při nichž večeri pod obojí podávají bez rozdílu času a místa v chatrčích a lesích, jak ve dne tak v noci, při nichž lid k přetvářce vybízejí. Jest tedy nejvyšší potřebou mimo správce duchovní vysílati do venkovských krajů, zvláště odlehlých, misionáře, kteří by svojí prací duchovní správy podporovali.

*

Poddaní opočenští byli ku práci na šancích odsouzeni a byli v říjnu 1734 do Prahy dopraveni. Počet jejich byl 33, z nichž umístěno 22 ve strážnici na šanci mariánské, a to: Matěj Kupka, zahradník z Jílovic, Mikuláš Pancíř, myslivec panský z Jeníkovic, Václav Glantz z Meziříčí, Mikuláš Jakl, sedlák ze Slavětína, Jan Hovorka, chalupník z Jeníkovic, Jan Hrubý, sedlák z Jeníkovic, Mikuláš Šafář, zahradník z Rohenic, Jan Javůrek z Šestovic, Jakub Jakl, zahradník ze Slavětína, Václav Čejka, mlynář z Nového Města, Václav Javůrek z Šestovic, Jan Franc, chalupník z Meziříčí, Tobias Nemeček, Matěj Tauc, zahradník z Rohenic, Mikuláš Schwarz, chalupník z Rohenic, Mikuláš Jakl, chalupník ze Slavětína, Matěj Hla-

váček, chalupník a Jan Hlaváček, sedlák z Jeníkovic, Matěj Kupka, sedlák ze Slavětína, Václav Horák, sedlák z Jílovic, Jan Franc, chalupník z Roztok, Jan Vaněček, sedlák z Meziříčí.

Ostatní, počtem 11 umístěni v lazaretu za branou poříčskou, a to: Jiří Reichert, chalupník z Rohenic, Jan Leyfer, kovář ze Slavětína, Jan Sviták, chalupník z Jeníkovic, Václav Zvontíček, sedlák ze Slavětína, Jan Hubáček, rychtář a sedlák z Meziříčí, Jan Nemeček, chalupník z Šestovic, Jan Hlaváček, sedlák z Bolehoště, Jan Jiří Bartoš, zahradník z Králové Lhoty, Václav Lacina, zahradník z Králové Lhoty a Jan Volný, ovčák ze Zárbynice na Chlumecku.

Král. místodržitelství žádalo 24. září 1734 arcibiskupa Jana Mořice hr. Mander-scheida, aby uvězněné poddané opočenské v strážnici na baště mariánské vyučovati dal ve víře katolické a dovolil, by v neděle a svátky na služby boží ke kapucínům na Hradčanech choditi směli pod vojenským dohledem; v lazaretu za branou poříčskou staral se o služby boží pro vězně administrátor tamní Vodička.

Když byli podle zpráv faráře u sv. Petra na Poříčí křížovníka Jana Alexandra Malce z 5. ledna 1735 a sakristána u sv. Víta Bohumila Stehlíka z 18. ledna 1735 od bludu kacířství rozhrěšeni a žádosti o propuštění ke král. místodržitelství 18. ledna 1735 a arcibiskupovi 21. února 1735 podali, v nichž dokládali, kterak pro své poblouzení a provinění proti víře katolické skrze podvod lidí nepravých do velikých úzkostí a vězení uvedeni, v němž 28 měsíců prodlévati nucením a manželky své a dítky i živnosti, z nichž kontribuci platiti povinni jsou, v nynějších těžkých časích zanechatí museli, takže živnosti jejich v nic uvedeny a ke zkáze přivedeny byly, nadešla doba jejich propuštění z vězení.

Císař Karel VI. listem z 11. října 1735 odpustil uvězněným poddaným opočenským zbytek trestu, načež podle výnosu české kanceláře ze dne 24. října 1735 na svobodu propuštění byli; ovšem návrat jejich do církve katolické nebyl upřímný, jak se jasně objevilo r. 1742.

Literatura. Klugar, Katechismus (1746) str. 785—877. — Rezek, Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách str. 78—85. — Volf, Soupis nekatolíků panství opočenského z r. 1742 (Příspěvek k bouři opočenské r. 1732) VKCSN 1908 č. IV. — G. A. Skalský, Exulantenprediger Johann Liberda (1911). — J. V. Šimák, Několik dokladů k bouři opočenské r. 1732, VČA XXVI.

Předcházející článek založen na původních zprávách archivu arcibiskupského v Praze, zvláště na zprávách Frant. Ignáce Schertzera, děkana vysokomýtského a vikáře půlkraje chrudimského (příl. č. IV) a Josefa Štřelského, faráře v Osicích u Pardubic (příl. č. V).

PŘÍLOHY.

I.

Latinský překlad (misionáře Antonína Koniáše) dopisu kazatele Jana Liberdy z Berlína do V. Hennersdorfu poslaného a ve výtahu emisaře Jiříka Mojžíše Václavem Javůrkem na Opočensko přineseného, který 14. října 1732 u Jana Javůrka v Šestajovicích nalezen a zabaven byl.

Omnibus fratribus in Christo Jesu, Domino nostro. Dominus Jesus consolans corda vestra et adaugens in vobis fidem omnipotentis, benigni et veracis Dei et confortans vos in immutabilibus promissionibus suis, prout et in charitate et amore sui super omnia et in amore cuiusvis proximi, praecipue vero in dilectione mutua propter gratiam, cuius participes estis, et propter thesaurum coelestem sancti et infallibilis Evangelii, in quo habetis conversationem, item in cordiali dilectione proximi sicut sui ipsius, et in spe omnium vobis revelatorum bonorum et thesauris in Christo repositis, ad suam aeternam laudem et gloriam. Amen. Qui charitatem habet dicat: Amen, qui spem habet dicat: Amen. Ergo Amen, Alleluja in Christo Domino dilectissimi fratres et sorores. Obligamur Domino Deo gratias referre, pro hac gratia, qua nos dignatus est in itinere nostro et proposito, ipse benignissimus et clementissimus Pater dirigere et iter nobis praebere et in via mediare. Sit nomen eius benedictum ex hoc nunc et usque ad saeculum. Cum perexissem Halla Berlinum, perveni Potzdamum, inaudiivi enim ibi regem esse, debui equidem in porta civitatis pateri, quod ad regem progrediar. Mox igitur unus militarium officialium ad me venit ad portam mihi dixit, ut me actutum ad regem conferrem. Ivi eique me ostendi, nihilominus tunc temporis ei loqui non potui, quia aliis laboribus cum militia occupatus fuerat. Sine mora igitur abivi, cum iam nomen meum regi innotuisset, et praeparavi memoriale et historiam de moderna persecutione gentis boemae. Die subsequa perexit rex Berlinum, quem et ego secutus sum. Ibi informatus sum a quodam praeposito, qui principissam regiam examinavit et ad Coenam Domini disposuit, quomodo ad hunc praepositum regina venerit eique recensuerit: Regem accepisse memoriale ratione persecutionis Boemorum remque hanc sibi vehementer cordi sumpsisse. Deinde tres cum eo locuti sunt, qui ipsis praecepit, ut progredierent Potzdamum, se ibi velle pluribus illis loqui, ibinamque ei tempus minime suffecit. Potzdami autem omnes coram eo comparere debuimus et satis diu illi colloquebamur, ille vero nobis prohibuit, ne ullibi revelaremus ea, quae nobiscum locutus est, quod et facimus. Quapropter dilectissimi fratres confidite, quod Dominus Deus nos et nostram dilectam gentem boeam clementer iuvare dignabitur et orate pro nobis pariter, ut Deus nos ulterius iuvare dignetur, ut nomen eius Sanctissimum ob hoc benedicere possimus. Hic usque ad 8 Septembris nos adhuc commorari oportet, idcirco nos hac hebdomada non expectate. Actum nobis submiserunt Isaiam Prophetam, cap. 49 a v. 7 usque ad finem.

(Dopis psán Liberdou po slyšení dne 30. srpna 1732 v Postupimi v prvních dnech měsíce září 1732.)

II.

Patent do kraje Hradeckého z 2. října 1732 o stáhání předních emisařů činných při vzniku náboženského hnutí na Opočensku.

Pánům obyvatelům kraje tohoto milostivé poručení lit. A dostatečně se k vyrozumění dává, kterak v kraji královéhradeckém na panství Opočně při examinování těch tam již na 500 rozmnožených od víry katolické samospasitedlné skrze kacířské svůdce k kacířství převrácených poddaných tolik vypadá, že by ti zejména vypsaní svobodníci, jmenovitě Jiří Urban, Lukáš Piksa, Jan Moc a Jiří Mojžíš z nadjmenovaného panství zběhlí poddaní (jichžto již na 30 osob do luterské země zběhnout jmělo) největší svůdcové a jako emissarii a praedicanti býti měli. Poněvadž pak na tom mnoho záleží, aby takoví lidé k doptání byli, pročež na vše strany bedlivě pozor dáti se má a arrestem přidržáni býti mají.

Lit. A.

Vypsání těch svůdcův kacířských, totiž Jiří Urban je prostřední skrovný postavy, červený podlouhlý tváře, vlasy svislý, požloutlý a dlouhý, při čele drobet přistřihaný, modrý oči, světlý obučí, špicatej suchej nos, málo přitmavělý vousy, však ale větším dílem je opucovaný, prostředně řmotnou řečí, mluví česky i také německy, zelenej soukenej kabát po řemesnicku ušitej, hladký placatý mosazný knoflíky, modrej soukenej brustflek, při něm mosazný malý kulovatý knoflíky, z tlustýho floru halstuch, úzký kožený kalhoty, dole do límečka ušitý, bílý vlněný punčochy a střevíce rohatý.

Lukáš Piksa dlouhé a skrovné postavy, černou podlouhlou tvář, černý, svislý, dlouhý vlasy, černý oči i obučí, dlouhej suchej nos, černý vousy, mluví česky i německy, má modrej soukenej kabát po řemesnicku ušitej.

Jan Moc dlouhý a suchý postavy, podlouhlý suchý tváře, vlasy dlouhý počernalý, černý obučí, když se směje, tehdy zamužuje oči a šklíbí se s nima, má černý soukený kabát.

Jiří Mojžíš, ovčácký pacholek, zůstává v Bračicích neb Vlačicích okolo Čáslavě, jest malý, tlustý a složený postavy, tlustej obličej, drobet doličkovatý, ohnutej suchej nos, podlouhlý svislý vlasy, zelený soukenej kabát z kerlickýho sukna a placatý mosazný knoflíky při něm.

III.

Císař Karel VI. žádá arcibiskupa Mayera za zprávu o náboženském hnutí opočenském a náboženských poměrech v Čechách vůbec, jakož i za návrhy, jak by se šíření kacířství čeliti mělo. Vídeň, 1732. 5. listopadu.

Hochwürdiger Erzbischof, lieber Fürst! Aus dem, was so oft hernach mündlich mit Euch geredet hab, werdet Ihr leicht glauben können, wie unlieb und schmerzlich mir noch weiters im Herz gewesen, dass in meinem Königreich Böhmen unter selben Unterthanen, absonderlich auf denen Colloredischen und anstossenden Gütern in Glau-

bensachen alleweil mehr und schwere Irrungen und Abfälle sich ereignen wollen. Es seind die öftere Nachrichten von meinem Governo eingelofen, dass es sich damit in keiner weiterer Folg annoch anlasse, sondern alles bald wiederumb durch die angeruckte Miliz und die von Prag dahin abgegangene Commission in Ruh gesetzt worden seie. Weilen aber in dergleichen Materien öfters die Sachen sich aus Forcht nur zum Schein beilegen, das Feuer und Gift aber dennoch unter der Aschen glooset und fortgreift (wie mir dann geheimbe Nachrichten zukommen, dass viele wirklich in acatholische Landen in der Still emigriert sein sollen) und im Königreich ohnedem hin und her vom alten Ketzertumb noch ein Gift steckt und ich zwar von Euerem wachsam = und groszen Hirteneifer pro comisso vobis grege mehr als genug gesichert bin, auch dessentwegen in meinem Gewissen genug gethan Euch zu diesem Oberhirtenamt zu benennen, und dann mich sicher verlassen kann, dass Ihr an Euch und eueren Untergebenen in spirituali nichts unterlassen werdet, damit nicht nur in loco mali selbst solche heilsambe Mittel schleinig vorkehrt werden, wodurch die irrige Schaaf wieder mit Lieb auf rechten Weeg gebracht und darinnen durch eifrig und fleiszig genugsambe Instruction (dann viele die Ignoranz und Mangel der Lehr vorschützen) beständig erhalten werden mögen. Ihr Euch weiters dahin (wie auch mit Euch geredet und gern zu Allem Euch die Hand bieten und verhilfflich sein werde) besorget sein werdet, dass in dem ganzen Euch untergebenen Königreich, absonderlich im Königgrätzer Bistumb (wo ich Euch nicht verhalten kann sicher und von vielen Orthen gehört zu haben, dass das Meiste zu diesem Ubel die Geistlichkeit selbst, absonderlich Pfarrer mit ihren nicht besten und exemplarischen Leben, weniger Doctrin und Fauligkeit, die Untergebenen fleisziger instruiren und ihnen das Wort Gottes auszulegen, sondern ehender bedacht sein umb Geld auch die Unterthanen mehr zu angairen, als ihnen die Sacramenta zu administriren und den geistlichen Trost mit christlichen Lieb zu geben) die Seelsorg so eingerichtet, wo nöthig, auch mehr Pfarreien gestiftet, zu welchem auch die Salz cassa helfen könnte, ich auch gern dazu helfen werde und die Pfarrer, die gesetzt worden, sowohl examiniret, auch so taugliche und tugendliche Subjecta sein mögen, damit dadurch das Ubel aus der Wurzel gehebt werde und nicht mehr einwurzele, nach dem alten: Principiis obsta, welches umb desto nöthiger, als sehr wohl bewuszt, dass die Religionssachen nicht durch Gewalt und Coaction (welche auch beizutragen autoritate saeculari nicht unterlassen werde) sondern mit Lieb und Predigen nach dem Evangelio befördert werden sollen. Weilen aber oft in so hacklichen Religionssachen öfters auch darauf ankombt, was dahinüber auch weltliche Coniuncturen mit anstoszen und die itzige so beschaffen sein, dass darauf nicht acht gegeben werden kann, und dann das publicum mit dem ecclesiastico beständig einig gehen und sich darüber zu verstehen umb desto nöthiger hat, als in dessen Beedes und salus publica zu viel damit verknüpft ist, so vertraue mich und verlange von Euch nach der auch mir geleisteten Pflicht, dass Ihr mir berichtet, was Ihr forderist bei dem jüngst ausgebrochenen Casu und sonst vor remedia vorgekehrt habt oder noch vorzukehren gedenkt, auch mir weiter rathet und eröfnet, was Ihr sowohl in spirituali, als a parte saeculari und mit dessen Beistand weiters vorzukehren rathsamb findet, umb das hin und her glosend und laufende Ubel vor gegenwärtig und künftig von Grund zu heben und zu hindern, wozu ich vor mich und durch mein Governo und Stellen alle kräftigste Assistenz, wie es der Zustand der Sachen erfordern wird, auch allzeit schleunig angedeihen lassen werde, worüber Ihr dann in Nöthigem Euch mit

dem Governo politico beständig wohl verstehen werdet, und setze ferners mein ganz gnädigstes Vertrauen in Euch, dass Ihr mir in eigener Particular-Nachricht und sicherer Direction alles dazu Nöthige frei, treu und wahrhaft berichten und an Hand geben werdet, dann ich nacher darüber nach der Noth und von Euch von der Wahrheit berichtet, das Nöthige ernstlich und gesambter Hand vorkehren könne, welches mich von Euch verlasse, mich in Euer und Eueres Cleri eifriges Gebet empfehle und allzeit Euer ganz gnädigster Herr verbleibe

Carl.

Wien, den 5. November 1732.

IV.

František Ignác Schertzer, děkan vysokomýtský a vikář púlkraje chrudimského, zpravuje arcibiskupskou konsistoř pražskou o vzniku náboženského hnutí opočenského. Bez data; praes. 21. listopadu 1732.

Gratosae reverendissimi archiepiscopalis officii ordinationi debitum morem gerendo ea, quae in causa motus et disturbii ex parte subditorum opocznensium mihi innotuere securius, hisce humillime inservio, et quidem, quod in causa hac famam vulgi attinet, utpote pro more suo minus fundata de die in diem variat in partes diversas.

Initium autem motus et disturbii mihi recensuit ill. mus dominus Joannes Norbertus comes de Collovrat, paulo ante tabularis plenipotentarius in dominio opocznensi et affinis moderni possessoris domini opocznensis ill. mi domini comitis Rudolphi de Colloredo sensu et verbis quasi sequentibus:

Dum die quapiam dominica in pago quodam quantum fallor Mezricz nuncupato, in quo parochus residet, pro divinis more solito compulsatum fuisset et tertio peracto pulsu ad peragenda divina capellanus ad ecclesiam venisset, praeter aliquot personas faemineas nullum ex parochianis reperit in ecclesia. Substitit is media hora cogitans eos venturos, ast comparuit nullus. Sciscitavit ex aedituis rationem, qui autem se nescire asserebant. Tum demum exiens ex ecclesia intravit villam rusticam ecclesiae vicinam et invenit copiosos in cubili congregatos, quos cum interrogasset, cur absoluto dudum pulsu pro divinis non compareant? Cui illi, ut se expediat, si caput integrum ferre praelegit, reposuerunt. Quo super capellanus accedens curatum — aliquantum valetudinarium — eidem nuntiavit, qui se propiciens personaliter ad villam, ubi congregati erant, expedit, eosdem monendo: Quid conventionis inibi habeant et cur pro divinis non compareant? Qui eidem voce unanimi reposuerunt, ut ille cum divinis suis et falsa doctrina, qua animas eorum in viam damnationis ducit, se expediat, habituros se alium, qui viam securiorem iisdem commonstret. Quo super parochus recessit et supremum domini regentem super facto informavit. Subsequa die mane comparuerant eorum viginti aliquot in arce opocznensi petentes audientiam apud ill. mum dominum comitem, qui iisdem nuntiarum fecit, ut sua, si quae habent, apud regentem domini proponant: ast illi nullo modo recedere voluerant asserentes, se cum domino suo loqui velle et debere, quo super ill. mus dominus comes eosdem admisit, quorum unus nomine totius communitatis praesentium et absentium in hunc sensum sermocinatus est: Cum cuilibet homini maxime

curae esse debeat, ut fidem veram agnoscendo et tenendo animam suam salvam facere possit, illi autem clare agnoscant, fidem hanc, quae isthic tenetur et praedicatur a vera veterana fide et puro verbo Dei longe alienam esse adeoque amore salutis animarum suarum, nolentes perfidi fieri Domino suo et ob fidem exemplo aliorum in partes alienas, ubi vera fides tenetur et purum verbum Dei praedicatur, abire, praesentibus licentiam tanquam a Domino haereditario suo sibi expetunt, ut expensis suis sibi ecclesiam aedificare et in ea liberum religionis suae, in qua et antecessores eorum demortui sunt, nimirum v jednotě bratrské víry a čistého slova božího exercitium habere ac praedcatorem incorrupti verbi Dei sibi servare possint. Super proposito eorum commotus ill. mus dominus comes eosdem severioribus verbis aggressus, minando iisdem verbera, carceres, ni a suo futili petito remittant; qui tamen pervicaci fronte una voce reposuerunt, se paratos esse ob fidem suam non modo possessiones suas, sanitatem, sed et vitam libenti animo amittere, neque ex arce et cubili citius discedere velle, donec annutum petiti sui consequantur. Advertens desperatam proterviam illorum ill. mus et metuens, ne periculosior ab eis fors fiat insultus, iisdem reposuit, ut in pace se domum conferant, se hodie super petito illorum, utpote gravioris momenti, deliberaturum, et die subsequa post meridiem responsum accepturi revertantur.

Interim data indilate notitia officio districtuali ill. mus se Pragam expedit, necessaria hac in parte apud regiam locumtenentiam facturum.

Die vero altera commendatae fuerunt ad pagum compagniae duae, una desultoria, pedestris altera militum, cingentes pagum, paganos ad carceres reginaehradecenses devexerunt in curribus compluribus. Et haec sunt, quae ex ore alte fati ill. mi domini comitis de Kollowrat habeo, quo super in discursu memorato ill. mo dixi: ludico, quod hac in parte multum negligentiae parochi adscribetur. Qui mihi reposuit: Parochum novi optime, est vir bonus et exemplaris, non credo, quod in ipso reperietur defectus.

Intermedio tempore delegati fuerunt Reginaehradecium commissarii ab inclita appellatione, qui longius tempus cum examinibus incarceratorum absumperunt, et prout passim dicitur, eos in proposito suo pertinaces et errorem suum etiam cum amissione vitae manutinentes invenerunt. Absolutis examinibus alii eorum in carceribus reginaehradecensibus servati, alii ad custodiam Opoznam devecti sunt, actutum autem mihi refert quidam vir consularis hujas, missivam circularem ab officio districtus advenisse, quod octo eorum ex carceribus opocznensibus transfugerint, ut, si eos transire contigisset, interciperentur. Fama quidem vulgaris fert, quod homines hi quibusdam novis ab officialibus oeconomicis exactionibus pressi causam hanc fidei pro titulo et pallio assumant. Certum quidem est, quod homines isti in toto dominio potentissimi sint, optimorum mediorum et possessionum.

Lapis autem offensionis huius inibi exorti mali dicitur esse quidam Joannes Motz, patria opocznensis, theologus absolutus, qui ob denegatas sibi litteras dimissorias ad sacros ordines promoveri non poterat, exinde absolutis studiis vagando se sustentabat et demum per biennium Patri missionario districtus hradeensis ab obsequiis fuit et cum eo districtum peragrabat. Ante annos autem aliquot Opoznae matrimonio junctus, paulo post cum uxore ad partes haeterodoxas abiit, hic non modo binis et ternis vicibus ex Saxonia advenisse eo dicitur et pseudodoctrinam eis praedicasse taliterque dominium opocznense malo hoc imbuisse fertur, cujus substitutum in absentia egisse perhibetur actualis pagi illius ludimagister, parochi domesticus et commensalis, de quo fama communi narratur, eundem aureo caractere literas formasse et quasi a rege Prussiae ad pa-

ganos hos exaratae forent, iis exhibuisse, in quibus ad perseverentiam petiti sui quoad libertatem exercitii religionis animantur, quod si autem nullatenus iisdem placidare deberet, ut in ditiones suas emigrent, se eos omnibus temporalibus ad exemplum emigrantium salisburgensium provisurum et ob hoc sub- et obreptitium factum ludimagistri dicitur ille ex mandato dominorum commissariorum arctissimae custodiae inclusus esse.

Et haec sunt, quae in causa disturbii opocznensis partim ex narratis mihi ill. mi domini comitis de Kollowrat, partim fama communi inaudii.

V.

*Josef Štřelský, farář v Osicích u Pardubic, zpravuje arcibiskupskou konsistoř pražskou o vzniku náboženského hnutí opočenského.
Bez data; praes. 25. listopadu 1732.*

Etsi notabili iam tempore in dominio opocznensi per R. R. P. P. missionarios S. J., Patrem videlicet Antonium Konias et P. Franciscum Materzovsky complures de haeresi suspecti numerati sint, nihilominus tamdiu suam palliare conati sunt malitiam, donec tandem anno currente 1732 in publicam prodidisset lucem, quod potissimum actum est coryptheo quodam Mathia⁴⁾ Motz, homine utcunque litterato, prius defuncti P. Trzebicky S. J. districtus hradeensis missionario, suae missionis servo, tandem ad partes haereticas transfuga et apostata. Is brevi tempore inde redux, abjurata rursus haeresi, in gremium s. matris ecclesiae receptus, nihilo melior factus est. Si quidem tam territorii, quam personarum optime gnarus, hinc inde transeundo, familiaritatem iniiit cum eiusmodi farinae hominibus, quorum occulta haeresis sibi perquam bene perspecta fuerat. Hos ille in suo errore non solum perversis sermonibus confirmabat, verum ad audendum plura (quae suo maligno intento suffragari valeant) instanter animabat nequam seductor. Tantum autem phantastica sua persuasione effecit, ut subditi domini opocznensis duce praeunte quodam actuali ludirectore ecclesiae Mezrzicensis⁵⁾, adjunctis sibi molitore⁶⁾ et venatore⁷⁾ pluribusque aliis eiusdem domini subditis a saeculari sua superioritate publicum suae religionis exercitium juxta tenorem articulorum in formalibus sub lit. A⁸⁾ appositorum et mihi a reverendo capellano mezzricensi communicatorum, insuper etiam specialem pro persolvendis divinis suis ecclesiarum designationem expetere praesumpserint.

Verum inordinatae huic subditorum suorum petitioni sapientissima obviavit ill. mi Comitis de Kolorado loci domini providentia. Is enim, suscepto interim eorum memoriali, similia subditis suis concedere esse extra spheram suae activitatis, reposuisse fertur, nihilominus patientiam eos habere jussit, quoadusque propositum negotium in foro competentis sum sortiatur eventum.

Ast malevola turba morae impatiens, tum intra domesticos parietes, tum extra claustraria conventicula instituendo, consuetas cantilenas suas, indubie haereticas, cumu-

⁴⁾ Recte Joanne. — ⁵⁾ Mathias Tauc. — ⁶⁾ Venceslaus Čejka. — ⁷⁾ Nicolaus Pancf.

⁸⁾ Artikule o vře otřřeny v Klugarově Katechismu, str. 788–793 a výklad podán u Rezká, Dějiny prostónárodního hnutí náboženského v Cechách, str. 80–82.

latim decantare seseque vanis exhortationibus ad constantiam sui inordinati propositi animare non destitit, et quidem cum tanto applausu haec acta fuere, ut intermissis laboribus agrestibus (prout ex fide dignis illuc tunc temporis transituris habetur) non jam rusticari, sed solemniter feriari viderentur. Ut autem directe suam contra romanam ecclesiam palam facerent passionem, in ecclesia mezzricensi similibus insuetis cantilenis, secluso omni respectu spretaque tum curati loci tum ejusdem capellani zelosa dehortatione ad scandalum plurium ibidem praesentium piorum catholicorum divina et ordinariam concionem praevenerunt.

Interim autem accepto a subditis suis memoriali suprafatus ill. mus comes loci dominus indilate seriem rei ad districtuale officium capitaneatus deferre non intermisit. Proinde etiam hac sua praesumpta libertate valde exiguo tempore usa est plebs dissoluta. Nam sub laetissima Mezzricii encaeniorum solemnitate cohortes militares submissae pagum Mezzricz, incolis nil simile suspicantibus, undique cinxerunt et omni extra passu praeccluso eosdem captos manibus post terga ligatis in curribus comitante robusta custodia militum Opoznam et ad diversas circumjacentes civitates secure incarcerandos devexerunt.

His vixdum persolutis ab inclyto regio appellationum tribunali deputati advenere commissarii legalique instituta inquisitione et examine, minus reis (illis videlicet, qui se seductos ab aliis profitebantur et sui se facti poenitere remonstrarunt) liberis dimissis, pertinaces reliquos et perversores denuo ad suos carceres partim Hradecium, partim Bydžovium, Neostadium, Trutnovium, Giczinium et alio ad ulteriorem usque inquisitionem carceribus mancipandos remiserunt.

Hi, qui incarcerati sunt, potiori ex parte in sua de facto perdurant pertinacia; de reliquis qui pro tunc evaserunt, seductoribus, diligens ubique fit inquisitio. Aliis ad sua domicilia dimissis provisi sunt missionarii, qui eos in fide catholica sedulo instruant, vacillantes in fide confirmet et residuum hocce territorium ab omni labe haeretica pro possibilitate sua emundent.

Suprafatus corypheus Mathias⁹⁾ Motz hac vice evasit et ut passim fertur hinc inde suum, uti ad Saxoniam, Poloniam sumpsit refugium, verum ubique infelix repulsam passus ad Ungariam demigrasse dicitur. Substitutus suus ludimagister mezzricensis Reginaehradecii cum octo suis complicibus in turri civitatensi oclusus manet incarceratus.

Pagi hac lue infecti sunt complures, inter quos in dominio opocznensi praecipue et totaliter a R. P. Konias missionario haeresi infecti dicuntur tres, videlicet Mezzricium, Králova Lhota et Bohuslavice. Ex aliis tum ejusdem, tum aliorum dominiorum pagis personae quam plurimae, nam in solo cathalogo illius pessimi ludimagistri (qui NB iam semel ob haeresim delatus fuerat et professionem fidei elicere coactus est) quem cathalogum tametsi multum invitatus inclitae appellationum commissioni extradere coactus est, de nomine notati ultra quingenti dicuntur et nova, etsi stylo rudi, ab iisdem respiscen-tibus actualiter composita et hic publice divulgata cantilena, ultra mille in fraternitatem hanc (prout ipsi vocant) inscriptas testatur personas.

Porro tantae audaciae et praesumptioni horum simpliciotarum ansam praebuisse palam fertur ludimagister mezzricensis, qui (an Marte proprio aut ex instigatione principalis sui Mathiae¹⁰⁾ Motz), conflictam nomine regis Prussiae ejusdemque nomine subscriptam sigillo regio munitam epistolam haereticae huic plebi detulisse passim dicitur, in qua ad constantiam in proposito suo omnimode animabantur cum hac assecuratione,

⁹⁾ Recte Joannes. — ¹⁰⁾ Recte Joannis.

se iisdem, id est regem Prussiae, brevi tempore militares auxiliares copias ad 18.000 virorum se extendentes submissurum, quo auxilio freti eo animosius luem suam haeticam in publicum producere attentarunt. Verum etsi de simili formata epistola plurimum spartum fuerit, quia tamen neminem, qui eam legisset aut vidisset, reperi, de rei certitudine multum asserere non valeo.

Nihilominus sit quod sit de hac confusa sorte quosdam non solum ex dominio opocznensi, verum et ex aliis Boemiae locis ante excitatam palam hanc commotionem (quorum pariter ad 500 numerantur) ad regem Prussiae pro protectione suum sumpsisse refugium ex alegata sub. lit. B¹¹⁾ et per P. missionarium Konias pro reverendissimo episcopo reginaehradecensi ex boemico idiomate in latinum versa mihi que 17. currentis communitata epistola facile colligi potest; sed an tamen haec epistola in se genuina aut an non a Mathia¹²⁾ Motz vel alio sibi simili nequam confecta sit, etiam dubitari potest.

Caeterum communis hic fama volat conformis praetentae, quingentos fere ex regno Boemiae ad regem Prussiae protectionis causa confugisse, nihilominus ad regem admissos non fuisse, solummodo rex per generalem quandam suum, cognita petitione et citra facultatem tum Suae Augustissimae Majestatis tum etiam suorum dominorum agnito discussu, quod eosdem tamquam suo regi et dominis inoboedientes, ecclesiae et Deo foedifragos, e sua terra per milites educi demandaverit et reverti sub poena capitis ad Prussiam aut alias terras suas prohibuerit, quorum aliqui iam domum redivisse dicuntur, alii vero metuentes superioritates suas hinc inde, donec in meliori statu res collocabitur, in locis diversis extra Boemiam morantur.

Et haec est integra series, quantum colligere licuit, motus opocznensis, etsi praeter ista inter plebeios complura alia spargantur, quae cum exili vel quandoque nullo nitantur fundamento vel in ipsis contradicant terminis, locum non obtinent veritatis.

¹¹⁾ Příloha č. I. — ¹²⁾ Recte Joanne.

FR. TÁBORSKÝ ZE STARÝCH ŠPALÍČKŮ

(Uryvek)

Drobným, nevšimáným, šlapaným chudobkám, které leda děti vážou do věnečků, dali u nás, na východní Moravě, pěkné jméno „jiskerky“. Lidová duše vycítila, jak čiperně ony hledí z trávníku a jak jej oživují. Hotové jiskerky. Takovými jiskerkami jsou také chudobky v literatuře, drobné, nevšimané, odhazované špalíčkové písničky.

Před lety získal jsem jich několik špalíčků. Přes 500 písní. Každý špalíček hodně starý a hodně opotřebovaný. Zašivali do nich písničku za písničkou. Zpívalo se z nich kdysi často. Písňe zašity bez ladu a skladu, staré i nové, nábožné i světské, cenné i bezcenné, poetické i odrhovačky. Zrovna jako je život a jako jsou lidé. Časové jejich rozpětí — přes půl druhého sta let, od roku 1707 přes polovici minulého století. Ty nejstarší písňe byly už vydávány jako špalíčky. Byly to svažečky o 5—9 písňích, malého formátu (9·5×7·5 cm), tištěné v Praze i na venkově.

Zajímavější ještě, než časové, je rozpětí místní, kde písňe byly tištěny a vydány. Čechy, Morava, Slezsko, Slovensko, snad i Bavorsko tiskly a vydávaly tyto české písňe. V Čechách ovšem nejvíce Praha: u Vojtěcha Jiřího Koniáše (1707, 1710), Jana Julia Jeřábka (1753), V. Šlereta a M. Hollauera (1789, zároveň také v Příbrami), u Josefy Elsewangrovy u pěti korun (1799), Jana Rokosa (1799), Františka Jeřábka v klášteře sv. Havla (1799), v České expedici na Novém městě, ve Spálené ulici, u M. Gintla v Plateise, Jana Bohumila Meisnera v Plateise v krámě knihařském, Bedřicha Stýbla „na Dobyčím trhu v knihařském krámě“ a také na Příkopech (Kolovratské třídě), u Hrabovských dědiců, u Jana Spurného, Václava Turečka, Františka Průši v „Karolíně“, a také v Jalovcové ulici, v červeném domě, t. j., jak na jiné písni, z r. 1849, udáno, „v staré české expedici, v Jalovcové ulici, v červeném domě čís. 147“.

Mimo Prahu byly tištěny a vydávány: „v Hoře Kutný“ nebo „na Horách Kutných“ u Antonína Vondráčka (1799, 1802), v Hradci Králové, v Chrudimi u Jozefa Košiny (1827), u vdovy F. Košinové a S. Pospíšila, v Jičíně, „v Jindřichov-Hradci“ (1755, 1790) u Aloisia Josefa Landfrasa, v Litoměřicích u K. V. Medaury, v Litomyšli (1816, u Ant. Augusty 1855), v Mladé Boleslavi (1858), Pardubicích (1769), Písku, Příbrami mimo zmíněné V. Šlereta a M. Hollauera u Jana Martina Kyhnely (1721) a u Anýšky Pileciusovy.

Na Moravě: v Holomouci (17... utrženo), Hradišti, Jihlavě (Ripplův tisk a sklad) a Znojmě u M. Hofmanna.

Ve Slezsku: v Těšíně (1811, u Procházky 1825).

Na Slovensku: „v Baňské Bystřici“ nebo pouze „v Bystřici“ u Jana Tumlera, v Miškolci (1848), Prešpurku a Skalici nebo Uherské Skalici u Škarnyclů a synů (1845).

V Bavořích: v Bamberku — není-li to chyba tisku místo Vamberku.

Již toto rozsáhlé území českých špalíčkových písní — ono bude ještě větší, až se prohlédnou špalíčkové písňe vůbec, já zůstávám jen při svých — jest vážným historickým dokladem. Ukazuje, jak živá byla lidová potřeba českých písní nejenom v Čechách, ale i na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. A to v době, kdy v našich zemích bylo vládní snahou zatlačovat český jazyk a ze škol jej odstranit. Drobní zpěváci a prodavači těch písní šířili je ve všech těch zemích o poutích, jarmarcích, posvíceních, a lid je kupoval a zpíval. A zajímavě: nikdo se na Slovensku nepozastavoval nad tím, že jsou tištěny spisovnou češtinou, i ty, co byly tištěny na Slovensku. Lid cítil jazykovou jednotu zcela přirozeně a ty písničky ji utvrzovaly. Jiskerky.

*

Ale i s jiných stránek jsou ty drobotiny zajímavé. Vidíme v těch starších, ze samého počátku XVIII. století, jak české vědomí státní a národní je stále živé.

Měj se dobře, krajino milá
Českého království,
kterás mne zplodila!

volá se v písni tištěné r. 1707 u V. J. Koniáše a tak i v písni k sv. Václavu z téhož roku:

Neb zem Česká tuze hyne,
ach Václave rozmilý,
povstaň, povstaň v tuto chvíli
a podívej se nyní,
jak se pejcha provádí
a nás ubohé hubí!

S jedné strany Turek na nás,
Francouz taky se valí.
Ach Václave ctný, udatný,
nebs nám byl rek spanilý,
ochraňuj nás té chvíle,
Čechy své roztomilé!

V jedné písni (bez data) je poznamenáno: „Zpívá se jako: Což jest ta Česká zem velik[á]“ etc., svědectví o plném ještě sebevědomí lidovém. Ale v pozdějších písňích vyvětrává toto vědomí, ztrácí se českost světcova i českost proseb a tužeb prosebníků.

Vidíme z těch písniček i změny nálad, změny smýšlení a vkusu, jaké nastávaly u nás v předešlých dvou stoletích. Vidíme, jak kult hlavního českého světce, vévody České země, poznenáhlu ustupuje novému světci, Janu Nepomuckému. Malý špalíček z r. 1707 jest ještě svým zevnějškem i obsahem úplně svatováclavský. Na první stránce jest obraz sv. Václava mezi dvěma anděly a z šesti písní v něm jsou dvě k sv. Václavu: velebná starodávná hymna a pozdější „Píseň o S. Václavu, patronu českém“ („Kam pospícháš, choti Krista? Ach, nešťastná cesta tvá! Bratr tvůj, Boleslav hrozný, ukrutný oumysl má. — Země Česká, polituj! Na smrt chvátá Václav tvůj!“ 15 strof, otištěna již v kancionále Holanově 1693, u Kamarýta II. 151 jen 2 strofy), a teprve na samém konci je „nová“ píseň k sv. Janu Nep. Ve větším špalíčku, totiž ve sbírce už jako hotový špalíček vydané, „Výborné horlivé písně k slávě Boha svého, k počestnosti svatých jeho, k potěšení jazyka českého hod lásky tisknout dal“ r. 1778, už je pravý opak: nejdříve jsou písně k sv. Janu Nep., jichž je celkem šest, a potom teprve stará píseň k sv. Václavu, v jejíž 5. strofě se apostrofuje asi 70 svatých a světic. Tak tomu bylo ovšem i v zpěvnících oficiálních. „Písně k veřejné i domácí pobožnosti“ z r. 1789, vydané direktí císař. král. normální školy, mají už jenom píseň k sv. Janu Nep. a teprve v dodatku „Staré písně“ je také „O svatém Václavu píseň starodávná.“ A tak je tomu ještě i v Kamarýtově sbírce „České národní duchovní písně“ (v Praze a Hradci Králové 1831 a 1832), kde v obou dílech nejdříve jest 15 písní k sv. Janu Nep. a za nimi teprve 7 písní k sv. Václavu. Je tu patrná tendence, která se jevila i v okázalém zevnějšku oslav nového světce. Ji vyslovuje i píseň ze zmíněných „Výborných horlivých písní“ z r. 1778:

Nejsem zavázán žádnému,
jen Pánu Bohu samému,
Janovi Nepomuckému,
patronu mému milému.

Kdyby oblak papír bylo,
moře se v inkoust obrátilo
a nebeské hvězdy v péří,
andělé svatí písaři,

Když ryby ven z vody půjdou,
ptáci bez péří lítat budou,
když mlejnský kámen poplyne,
tenkrát má láska pomine.

ještě by nebylo dosti
vypsati mé upřímnosti,
tu, kterou já mám k svatému
Janu Nepomuckému.

Ta tendence vytvořila tradici, silnou, dosud trvajíc. Jako hoch býval jsem v našem moravském městě jako ministrant při hlučné večerní oslavě před sochou sv. Jana Nep. na náměstí: mnoho světél, mnoho květín, mnoho kněží, hudba, tympany, intrády,

kdežto o svátku sv. Václava po tiché mši, kdy kněz od oltáře už odešel, zanotil kostelník hlasitě: „Svatý Václave, vévodo České země“, a lid v kostele vpadl a dozpíval sborem, bez varhan. Jako hoch cítil jsem už ten rozdíl a bývalo mi líto svatého Václava. Vychovávali mě doma tak, že jsem cítil s těmi, komu se křivdilo a koho odstrkovali. A tak jsem to vídal i v Praze jako student na universitě, i později: bohoslovci kráčejíci, tehdy ještě dlouhou řadou, po Karlově mostě, smekali všichni jako na povel před sochou sv. Jana Nep.; před sochou sv. Václava na mostě nesmekl ani jeden. Tradice ta trvá i dnes, kdy v jubilejním roce svatováclavském otevřen byl v Římě český duchovní ústav a dáno mu jméno „Nepomucenum“. Podotknout ještě třeba, že ani jedna ze všech těch písní k novému světci nevyrovná se hloubkou citu a krásou výrazu nejstarší písní svatováclavské.

Jiná zajímavost. Poznámky na špalíčkových písních: „Zpívá se jako . . .“ jsou zvláštními doklady kulturními. O jedné byla už zmínka. Pod titulem nové písně k P. Ježíši „Kde jsi, můj Ježíši, lásko moje? Mé srdce tě hledá v každé době“ je poznamenáno: „Zpívá se jako: Ach, Amor, Kupido, netrap více!“ Nebo píseň „Velice kvíliti musím, nařikati pro nepravosti, které jsem páchal“ zpívá se jako: „Poslyštež, bohové, raněno etc.“ Ti bohové, ten Amor, Kupido dokazují, že se u nás ještě v XVIII. století zpívaly písně s ovzduším trochu antickým, písně anebo již dozvuky veršování českých humanistů, asi nejspíše studentů, a že ty písně byly dosti známy, když se na ně skladatelé nových písní odvolávají. V jiné písní se udává, že se zpívá jako „Táh' generál Kec k Jankovu.“ V jiné, pozdější, zaráží už poznámka, že se zpívá jako „Die Feierabendstunde schlägt“; nebo „Nový valčík“, tištěný v Mladé Boleslavi, zpívá se jako „Ach Herr Jegerle!“; nebo „Veselo jest, kde je muzika“ zpívá se jako „Wenn ich morgen früh aufstehe, etc.“; nebo „Již teď celá ves tancuje“ — zpívá se jako „Das ganze Dorf versammelt sich“, patrně překlad (v Praze 1831); jiná už je v germanisaci pokročilejší:

Vale, lásko ošemetná,
adié, lebe wohl!
Přestává upřímnost všecka!
denn du bist Falschheit voll;

Dein Herz ist plné hořkosti,
du bist beze vší starosti,
es freuet mich, daß ich schon bin
zbaven tvojí zlosti.

Je tištěna v Jihlavě, vždy v 8 strofách 8veršových střídá se verš český s německým anebo část verše je německá a druhá část je česká. Nebo „Veselá muzika nebo Lustige Musik“:

Die Welt ist mein Hausbesitz,
hvězdy, slunce i měsíc —
Leuchten prächtig in den Saal,
neb já držím často bál.

A tak dále jde tento nevkus v 12 strofách 8veršových. „K dostání v české expedici“! Nebo „Odbyty vdovec“:

Pásla beránky na našem poli,
je jetelinkou setý, zvoraný —
wos, wos, wos ist denn dos?
Zarmoutí se nad tím kdos.

A tak to jde v 15 strofách. Tištěno v Praze u Bedřicha Stýbla, na Dobytčím trhu v knihařském krámě r. 1848. Doklady, jak němčina vtírala se a vnikala všude, i do těch lidových špalíčkových písní, jak kazila jazyk („neb já držím často bál“, „k dostání“) a jak už vznikaly dokonce i utrakvistické lidové veršovačky u nás, jako vznikaly utrakvistické školy, zcela po chuti Vídně.

*

Další zajímavost: ještě v polovici XVIII. století rádi otiskovali pěkné duchovní písně nekatolické. V malém špalíčku z r. 1755, vytištěném v „Jindřicho-Hradci“, je píseň „Když přijde k soudu Kristus Pán.“ Ta už je v kancionále „Písně chval božských“, jež pečlivě vytiskl a vydal v Praze 1541 Pavel Severýn z Kapí Hory, horlivý luterán a přítel Českých bratří. (Věrné facsimile vydal Dr. Zdeněk Tobolka jako III. díl svých „Monumenta Bohemiae typographica.“) Změněn jest maličko jen původní první verš a vynechána je druhá strofa, formálně nejslabší, a ve 4. strofě: „Tuť před jeho obličejem přenižádným obyčejem již nevymluví se člověk, buď král, papež, kdožkolivěk“ je papež vynechán. Rytmičky je to k lepšímu: „buď on král neb kdožkolivěk.“

Také dvě vánoční písně, „Již slunce z hvězdy vyšlo, radujte se, lidé!“ a „Kristus, syn Boží, narodil se nyní,“ ve svazečku též asi Koniášově otiskovaná — podle tisku soudíc, titulní a poslední list chybí — jsou úplně převzaty z tohoto kancionálu Severýnova.

Pozorovat dále, čím starší jsou písně, tím jazyk i sloh v nich je zachovalejší, pevnější, čistší, výraznější, plastičtější a také textová stránka jest věrnější než v otiskách pozdějších. Tak „Píseň starodávná o svatém Václavu, mučedníku a patronu země České,“ otiskovaná u V. J. Koniáše v Praze 1707 — tento pražský tiskař rád tiskl „Ke cti a slávě boží . . .“, Panny Marie, sv. Václava, sv. Vojtěcha a všech patronů českých,“¹⁾ má 9 strof a šestá má znění, kterého později nebývá:

Vy dědiči České země,
zpomínejte na své plémě,
S. Víte, S. Vojtěše, S. Zigmunde, S. Prokope!
Kriste eleison!

V témž svazečku Koniášově je píseň „Velký Bože, láska moje“ Má 6 strof; uvedu z nich tři. Výraz pevné, upřímné, oddané víry, následkem toho její neobyčejně pevný a vroucný tón, jakého v pozdějších písních už nebývá. Zní ta píseň jako daleká ozvěna mohutného hymnu Řehoře Nazianského, hymnu o Bohu „Ó Ty, kterýž jsi nahoře!“

Velký Bože, láska moje,
miluji tě,
že ty miluješ mne,
že ty, který jsi,
že ty mocný jsi,
že ty Pán Bůh jsi.

Nic bez tebe není nebe,
když nejsi tam
přítomný, Bože sám.
Pekelnou žalost
můž' změnit v radost
tvoje přítomnost.

Poslyš nebe, poslyš země:
Miluji tě,
můj Bože, miluji.
Nic ta zem není,
nic nebe není,
jestli Bůh není.

V jiném takovém svazečku-špalíčku, podle sazby také asi z počátku XVIII. stol. (nezachoval se titulní ani poslední list) jest mezi pěti písněmi zlomek písně „Matka bolestná pod křížem,“ kterou jsem také nenalezl jinde. Píseň hluboké krásy:

¹⁾ Josef Volf, Domnělý knihotiskař Jan Nep. Koniáš čili skutečný knihotiskař Vojtěch Jiří Koniáš. Zol. otisk ze Sborníku prof. J. Máchala.

Tecte slzy, vláhu dejte,
po lidských lícech spadete!
Všem já tu rosičku žádám,
ach, kým všem ten déšť vyžádám!

Jest čas pláče, čas kvílení;
ať se pláče bez prodlení!
Stojím pod křížem plačící
jako hrdlička skučící.

Ba právě jsem osamělá,
již již nemám, co sem měla;
Rachelka sem, již jest veta,
syn můj vyšel z toho světa.

Slunce papršky schovalo,
aby se tak zachovalo
Pánu umírajícímu,
Bohu skonávajícímu.

Jako žalostné hrany dopadají ty trocheje a daktyly a verše a celé strofy. A ta zdrčenost matčina — „jako hrdlička skučící“! Škoda, že slovy páte strofy „A kdež jest . . .“ končí zlomek. I v této písni jako bychom slyšeli ohlas církevního hymnu, ohlas „Ite moesti cordis luctus“:

Zněte truchlé srdce jeky,
zněte smutné vzlykoty,
vyroňte se slzí řeky,
zbudte bolné rykoty.

(Překlad Sušilův.²⁾ Ale v naší písni zní to mnohem srdečněji, vznešeněji a mnohem životněji a plastičtěji. Zdá se, že skladatelé těchto písní studovali a znali církevní hymny.

Jinde viděti, jak světská píseň milostná proměněna rázem na píseň nábožnou. Tak pěkná píseň patrně z konce XVII. stol. „Ach, což přeběda počnu?“ Otištěna ve svazčku-špalíčku „Písničky pobožné, nyní opět vnově vydané a vytištěné . . . v Praze u Vojtěcha Jiřího Koniáše léta 1710.“ Jest poslední z pěti písní a z nich nejpěknější. Skutečná opět báseň a co zvláštního — má formu gazely. Ohlas umělé písně světské.

Ach, což přeběda počnu?
Kdež tebe hledat budu,
má lásko, Bože můj?
Všickni mne opustili,
i tvoji apoštolí,
má lásko, Bože můj.

Ach, bloudím, bloudím hrubě,
hledaje srdcem tebe,
má lásko, Bože můj,
Zdaliž vysoké hory
něco o tobě vědí,
má lásko, Bože můj?

Ach, neb zdaliž v pustinách
tvářtvou přede mnou skrýváš,
má lásko, Bože můj?
Zdaliž tmavé jeskyně
vědí něco o tobě,
má lásko, Bože můj?

Aneb zdaliž na lukách
mezi kvítky se skrýváš,
má lásko, Bože můj?
Snad jsi mezi ně utek',
neb jsi sám krásný kvítek,
má lásko, Bože můj.

Ach, netrap mne více,
mé zarmoucené srdce,
má lásko, Bože můj!
Již jest dosti ztrápené,
až na nejvyšší smutné,
má lásko, Bože můj!

Už tyto tři písně dokazují, že doba ta, konec XVII. a počátek XVIII. stol., nebyla u nás tak zhola beze vsí poesie, jak se říká. Kde je život, jest i poesie.

*

Jiný svazček-špalíček — bez titulního a posledního listu, ale podle písma a sazby asi také z tiskárny V. J. Koniáše na počátku XVIII. století — má 9 písní, vesměs vánočních. Z nich jsou dvě ukolébavky a jedna koleda. Až na jednu, všechny jsou i jinde otištěny, na př. v Kamarýtově sbírce, ale ne tak věrně a ne tak úplně. Starý špalíček má text mnohem poetičtější. Nejedna jeho detail, naivně rozmlýlý, s tak svěžím realismem podaný, řekl bych s pohádkovým realismem, jest v Kamarýtově sbírce retušován anebo prostě vynechán, takže vánoční píseň čtena u Kamarýta po písni v starém špalíčku vypadá jako obraz „Narození Páně“ od malíře nazarénského vedle obrazu starého prostosrdcečného Nizozemčana. Na příklad, v koledě „Veselé vánoční hody! Zpívejte, děti, koledy!“ vynechán u Kamarýta tento žánrový detail, pěkný jako Dürerův dřevoryt v „Marienleben“:

Jozef z poctivého rodu,
poctivý stařec, v tu dobu
sekeříčkou dříví štípal
a kašičku lžičkou míchal
přesvatému dětátku.

Místo 14 strof této koledy jest u Kamarýta jen 6; místo 16 strof krásné vánoční

²⁾ Hymny církevní. Převodl a vyložil František Sušil. Brno 1859.

písně „Toto malé dětátko“ jest u Kamarýta jen 5 a opět s několika změnami na neprospěch písní. Ale tady to ještě nevádí tolik, jako v překrásné ukolébavce „Chtíc, aby spal, tak zpívala synáčkovi.“ V ní, jak známo, matka kolébá synáčka a zpívá mu. Názvy nejmilejších květin ho oslovuje:

Ó fialo, ó lilium,
ó růže má!
Nynej, vonné konvalium,
zahradko má!

Potom názvy nejmilejších hudebních nástrojů a zpěvavých ptáků:

Ó loutno má, ó labuť má,
můj slavíčku!
Nynej, líbezná harfo má,
cimbaličku!

To je přece rozkošné a zvláště s tím zakončením: „cimbaličku!“ Tak to říkají dosud naše matičky, aspoň ty venkovské, na př. na východní Moravě. Valašské maměnky, s přírodou ještě srostlé, říkají dosud svým maličkým, dokud je chovají a kolébají: Ty moja ovečko! — Ty moja baruško! — Ty moja hrdličko! — Ty můj holúbku! — Ty můj chrobáčku! — Ty moje jabúčko! (jablíčko) — a ještě jinak. Kdo zná cimbál, přisvědčí, že vyvrcholení těch názvů „můj slavíčku“ — „cimbaličku“ je velice šťastné a přiléhavé. Ale u Kamarýta místo „cimbaličku“ čteme: „můj věnečku!“ Tím všecek ten rozkošný pel je setřen i logická sečlankovanost a gradace. Kamarýt našel již ochuzené znění. Bartoš (BNP 524) má v této strofě správné znění z vesnice Velké.

A ještě jiná, nešťastná změna je u Kamarýta a také u Bartoše v této ukolébavce. Ve špalíčkové písní matka uspává dítě: „Na dobrou noc dej hubičku, nynej, dítě! Kolébat bude matička, nynej hbitě!“ A uspí dítě. Radostně šeptá pak svému okolí: Spí miláček. Teď všichni kolem buďte tiši, ať mi ho nezbudíte!

Spí miláček. . . Umlkněte,
angelové!
Se mnou k Bohu přiklekněte,
národové!

Tato krásná chvíle je u Kamarýta a Bartoše načisto pokažena. Místo šťastného potvrzení matčina „Spí miláček . . .“ čteme u Kamarýta a Bartoše matčino domlouvání: „Spí, miláčku!“, čímž i logika situace je porouchána.

Druhou ukolébavku z tohoto špalíčku jsem jinde už nenalezl. Je také rozmilá, jako ty staré dřevoryty s tématem narození Páně, jimž se hodně podobá svou přirozenou, nefalšovanou naivností a pohádkovým realismem.

Pojď sem, dětátko, mé pacholátko,
pojď sem do jesel, jež zhřívá osel.
Nynej, nynej, mé Jezulátko!
Nynej, nynej, mé pacholátko!

Jiní kuchaři, kašičku vaří,
jiní zpívají, tebe vzývají.
Nynej —

Vztáhni ručičky do kolíbičky,
nožičky schovej, nad hříchy shověj!
Nynej, nynej, atd.

Ó svatá máti, nech syna spáti,
neb tichá ovce, dítě, zdřímat chce.
Nynej —

Hleď, Ježíšku, hleď, Jozef stojí teď,
Panna kolíbá a tebe líbá.
Nynej, nynej, atd.

Matko Ježíše, kolíbej tiše
a mému Milku dej pospat chvílku!
Nynej —

Angelé tvoji vůkol tě stojí,
po Pánu touží a tobě slouží.
Nynej, nynej, atd.

Hle, usnul Ježíš . . . Každý ho utiš!
Jdi, volátko, pryč! Osle, tu neříč!
Nynej, nynej, mé Jezulátko!
Nynej, nynej, mé pacholátko!

Božství s lidstvím, a jak s chudobným, ale srdečným lidstvím, jest tu sloučeno velice mile.

KLAUSEROVA POZŮSTALOST

18. května 1754 nařizoval dekret císařovny Marie Terezie, aby byly registry, chované na Hradě Pražském, opatřeny vlastním personálem a aby byly uvedeny do patřičného pořádku. Úkol tento byl svěřen německému koncipistovi ve službách král. fiskálního úřadu Janu Josefu Klauserovi (Clauserovi), jenž za vedení král. archiváře Bugnera a podle návrhů ředitele vídeňského domácího, dvorského a státního archivu Rosenthala provedl uspořádání archivu. O jeho významu a práci, kterou v místodržitelské a komorní registratuře vykonal, vypravuje nám podrobně Rud. Koss v pojednání: Provenience českých archívalií ve státním archivu vídeňském (Zprávy českého zemského archivu VI. 1924, str. 173–254).¹⁾

Klauser stal se v pokročilém již věku manželem ovdovělé dvorní knihtiskařky Žofie Kirchnerové, provdané v prvním manželství za Karla Františka Rosenmüllera, v druhém pak za Hynka Kirchnera. Jako takový tiskl n. př. Dobnerovy Annales Hageciani a jiná veliká a důležitá díla a těšil se u svých současníků veliké úctě.²⁾ Vedle této tiskařské činnosti byl i velkým milovníkem i sběratelem knih a rukopisů a platil za nejlepšího bibliografa své doby. Známemu milovníku knih hr. Valdštejnovi, biskupovi v Litoměřicích, byl rádcem i sběratelem. Pro českou literaturu má význam i jako vydavatel jediných českých novin, které po jeho smrti zanikají.

Po jeho smrti v létě 1771 zbyla po něm velká knihovna, již se chtěla vdova jeho zbavit, poněvadž tu bylo mnoho dluhů. A o jejím obsahu a prodeji pojed-

¹⁾ *Srv. Neuer Prager Tytular- u. Logiments-Calender zu Ehren des heil. Wenzeslaus 1755: Teutscher Concipist u. pro tempore zu Einrichtung deren so genannten Alten Statthalterisch- und Cammer Registratur allergnädigst eingestellter Registrar, logiert im Thein in seinem Hause, zugleich Ingrossist bei dem Consensu delegato in causis summi principis et commissorum; později je jmenován král. archivářem a registrátorem a konečně tiskařem. Čeští stavové dali mu uspořádati roku 1762 také svůj archiv, viz list Dobnerů Pitterovi z 26. I. 1762. Viz i Neue Kronik von Böhmen II. 1780, str. 212. O jeho pokusech vydati zákoník viz Stupecký, Čas. Č. Mus. 1903, str. 16 ad. O jeho knihtiskařské činnosti viz Volf: Z dějin král. doorské knihtiskařny, Čas. Nár. Mus. 1921, 98/110; o jeho sběratelství viz Volf, Joh. Jos. Clauser als Büchersammler, Prager Presse 1928, 29. XII.; Osudy Rosova Slovníku, Český bibliofil 1929, str. 13 ad.*

²⁾ *Srv. Dobner, Annales Hageciani III., 31, 122, 397; Balbin, Boh. docta, ed. Ungar, I., předmluva. Byl literárně činným, viz tamže. Jeho dopisy litoměřickému biskupovi hr. Valdštejnovi viz Schlenz, MGDB. 1911, str. 396 ad. Založil první podpůrné bratrstvo knihtiskařů v Praze, viz Verbindung der Buchdrucker Kunstverwandten, 1768.*

návají t. zv. Currendacten domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni, která jsou jak pro archivářskou, tak i pro sběratelskou činnost Klauserovu velice důležitá.³⁾

V indexu kurrendních akt vídeňského domácího, dvorního a státního archivu z l. 1742/1848 je ihned za zprávou o úmrtí Klauserově a o jeho zanechané bohaté sbírce vzácných listin, rukopisů a tisků vlastnoruční relace Rosenthalova z 22. srpna 1771, která upozorňuje na důležitost pozůstalosti, na nebezpečnost jejího prodeje do cizích rukou a na zachování její pro pražský archiv.⁴⁾

Rosenthal sděluje české a rakouské dvorní kanceláři, že dostal nedávno z Prahy zprávu, že tam zemřel Jan Josef Klauser, jenž byl registrátorem místodržitelské a komorní registry a guberniálního archivu.⁵⁾ Znal jej jako německého koncipistu od r. 1736 osobně⁶⁾ a z dopisů již dříve, a dosvědčuje, že byl podle všeobecného úsudku nejen vždy pilný a mnohými učenými vědomostmi nadaný služebník státu, nýbrž že zanechal také velikou knihovnu, v níž jsou nejvybranější vzácné knihy, jež se ani v mnohých velkých knihovnách v Čechách nenacházejí, dále veliké sbírky vzácných rukopisů, tištěných sněmů a patentů od nejstarší doby až do nejnovější, českých mincí a jiných užitečných věcí, které při svých častých návštěvách Prahy osobně viděl. Ubezpečuje dále, že Klauser získal za ochráníl tyto věci poctivým způsobem, koupiv je za vlastní peníze od důvěry hodných osob nebo osvojiv si je jinou poctivou cestou. Nepřivlastnil si nic z král. registry, jsa příliš poctivým člověkem. Proto patří vše plným právem jeho dědicům a věřitelům.⁷⁾

³⁾ *O Klauserovi, koncipistovi fiskálního úřadu, je v Kurrend-Actech od r. 1755 mnoho zmínek, jako C. A. 2/1755 a 12/1755: hrabě Věžník podává 17. července 1755 zprávu o Klauserovi a o jeho upotřebení v Praze ve věcech vyhledávání pohraničních spisů (Grenzangelegenheiten); C. A. 14/1755: normy pro Klausera pro rozdělovací práce, jež mají býti podniknuty, při spisech starší české dvorní kanceláře, z nichž by byla utvořena skutečná stará místodržitelská registratura, dále staré komorní registry a spisů od Švédů odvezených; CA 17/1755, 24-7/1755, 49/1755: návrh na zřízení staré české komorní registry; zřízení místodržitelské a komorní registry a j. O tom viz Koss, Zprávy zemského archivu VI l. c.*

⁴⁾ *Curr. Acten, Nr. 9/1771: Anzeige in betreff der Sammlung verschiedener raren Bücher und Schriften in der Verlassenschaft des verstorbenen Registrators und Concipisten bei dem königl. Procuraturamte zu Prag Johann Jos. Clauser.*

⁵⁾ *... der bei dem königl. böhm. Gubernio über die sogenannte alte Statthalterische und Kammerregistratur zu Prag und das dortige Archiv angestellt gewesene Registrar und Concipist bei dem königl. Procuraturamte J. J. Clauser ...*

⁶⁾ *Srv. Arch. min. onitra v Praze 1756/1763, Publ. G 1/8; aus Statthalterei Registratur von dem H. v. Rosenthal a. 1736 erhobene u. nach Wien transportirte Reskriptum wegen Kais. Ferdinands die Reformation in dem Egerischen Bezirk, dann die dahin einschlagende Religionsreformation betr.*

⁷⁾ *Dieser Mann, den ich seit dem J. 1736, schon als damaligen Concipisten, sowohl persönlich, als aus dem bisherigen Briefwechsel gekannt habe, ist nicht allein nach allgemeinem Zeugnisse jederzeit ein fleissiger und mit vielen gelehrten Kenntnissen begabter Diener gewesen, sondern er hat auch eine mit den auserlesensten*

Poněvadž pozůstávají sbírky Klauserovy většinou z takových důležitých kusů, jež by se mohly státi nebezpečnými, kdyby je cizí ruce získaly, bylo by žádoucí, aby se dala císařovna pohnouti, důležitější části pro král. gubernium zakoupiti, poněvadž by mohlo mnoho sloužiti k doplnění král. registratury. Dědicům nezbyvá nic jiného, chtějí-li dluhy zaplatiti, než sbírky ve veřejné dražbě prodati. Dluhy ty nepovstaly snad z nějaké nehospodárnosti zesnulého, nýbrž spíše z jeho nedostatečné služby a z příliš veliké drahoty životních potřeb a zajisté i z jeho činnosti v tiskárně Rosenmüllerovské, kterou z nouze převzal.⁸⁾ Leccos by se dalo později i pro Vídeň upotřebiti.

Dále hlásí kanceláři, že se právě chystal k tomu, aby předběžně oznámil Klauserovi, že se mu dostane nařízení, aby se ohlédl v Praze po jistých polských, Čech se týkajících listinách a spisech z doby císaře Rudolfa II., jichž bylo pro určité práce (Ausarbeitungen) zapotřebí. Zároveň měl do Vídně ohlásiti, jaké jiné důležité listiny tam během doby našel. Nyní prý bude s tímto rozkazem čekati až do nového obsazení tohoto úřadu.

Českorakouská dvorní kancelář zaslala dosti pozdě, teprve 14. února 1772, státnímu kancléři 3 kusy seznamů Klauserových rukopisů a státní kancléř je postoupil 20. února Rosenthalovi, aby s urychlením podal svou zprávu o tom, které kusy této sbírky by se pro „nejvyšší službu“ hodily. Urychlení je prý nutno v zájmu dědiců i věřitelů Klauserových.

Rosenthal vyhověl rozkazu 11. dubna 1772. Pořídil seznam nejvýznačnějších listin, jež měly pro stát důležitost a předložil jej kancléři.⁹⁾

und in manchen grossen Büchersälen in Böhme nicht vorhandenen raren Büchern versehene Bibliothek, nebst andern beträchtlichen Sammlungen von seltenen Manuscripten, gedruckten böhm. Landtagschlüssen und Patenten von den ältesten bis auf die neuen Zeiten, böhm. Münzen und mehr andere nützlichen Sachen nachgelassen, wovon ich selbst zu den Zeiten meiner oftmaligen Anwesenheit zu Prag vieles bey ihm gesehen habe. Mir ist auch sicher bewusst, dass gedachter Clauser alle solche Nebensammlungen theils um sein eigenes baares Geld aus verschiedenen unverdächtigen Privathänden erkaufet und gerettet, theils sonst durch andere redliche Wege an sich gebracht und seine Ehrlichkeit nicht zugegeben habe, sich hievon etwas aus den dortigen königl. Registraturen zuzueignen; mithin, dass hieran Niemanden, ausser den Erben und Gläubigern, ein rechtlicher Anspruch zustehe.

⁸⁾ ... so wäre zu wünschen, dass Ihre k. k. ap. Maj. sich allergnädigst bewegen lassen möchten, die wichtigsten Sammlungen für allerhöchst dero kön. Gubernium zu desselben weitern Disposition, auch allenfalls zur künftigen Anzeige, wenn vielleicht hieher etwas davon dienlich wäre, ablösen zu lassen; da sonst wegen der von dem Verstorbenen, dem Vernehmen nach, hinterlassenen, wie wohl aus keiner Unwirtschaft, sondern vermutlich eher von der Unzulänglichkeit seiner Besoldung und dem teuren Lebensunterhalte, ungeachtet der von ihm vor etlichen Jahren aus Not übernommenen Rosenmüllerischen Hofbuchdruckerei herrührenden namhaften Schulden kein anderes Mittel zu deren Tilgung vorhanden sein würde, als die nachgebliebenen Vorräte durch öffentliche Teilbitung jedem andern meistbietenden Zahler hinzulassen.

⁹⁾ Viz přílohu.

V této nejpoddanější zprávě uvádí, že v seznamu, jenž mu byl českorakouskou kanceláři zaslán a jež vrací, nejsou sice takové kusy uvedeny, jež by měly býti zajištěny vlastně císař. král. dvornímu archivu, ale přece prý poznamenal a označil leccos, co může dobře posloužiti při různých příležitostech. Nepochybuje, že bude českorakouská dvorní kancelář sama ochotna, zakoupiti všechny rukopisy, zaznamenané na stranách seznamu 1—37, poněvadž obsahují tyto strany důležité kusy zvláště ve věcech lesních, nařízení, získání, zástavy a p., jejichž originály nebo opisy nebyly dosud nalezeny.¹⁰⁾

Pokud se týče novějších patentů, jest jimi asi registratura vídeňská král. české dvorní kanceláře dostatečně zásobena, ač bude jistě také leccos chyběti. Pokud se týče starší doby až do Ferdinanda II., bude asi v registratuře nějaká mezera, neboť česká dvorní kancelář přesídlila trvale do Vídně teprve okolo r. 1624. Proto by se doporučovalo celou sbírku patentů zakoupiti, poněvadž by se mohly jimi jak česká dvorní kancelář, tak asi i král. guberniální archiv v Praze doplniti.¹¹⁾

V době císař. král. direktoria bylo sice nařízeno, aby se jeden nebo dva výtisky všech tištěných patentů a nařízení uložil k uschování v domácím archivu pro potřeby v budoucnosti. Při pozdějších změnách se však na to zapomnělo. Záleží proto na rozhodnutí vyšších instancí, má-li býti v budoucnosti opět tak postupováno a mají-li býti případné duplikáty patentů v registratuře české dvorní kanceláře do archivu odevzdány.¹²⁾

¹⁰⁾ ... doch habe ich aus denselben verschiedene wichtigere Sachen angemerket und ausgezogen, welche in allerhand Gelegenheiten zur künftigen Nachricht dienen können und wovon nach den Vorfällen die abschriftliche Mitteilung auf Begehren allemal unschwer zu erlangen sein möchte; indem nicht zu zweifeln ist, dass hochgedachte k. k. Hofkanzlei geneigt sein dürfte, die sämmtlichen Manuscripte von pag. 1—37 wegen der darunter begriffenen vielen wichtigen Materien, besonders der Lehenssachen, Aufträgen, Erwerbungen und Pfandbriefen, deren Originale oder auch nur Abschriften grösstenteils bisher nicht zu finden gewesen, zu dero eigenem Gebrauche an sich zu bringen und von den Clauserischen Erben abzulösen.

¹¹⁾ Mit der Sammlung der Patente hat es zwar, soviel die jüngeren Zeiten angeht, eine andere Beschaffenheit, indem die hiesige königl. Böhm. Hofkanzleiregistratur damit ziemlich versehen sein wird; von den älteren hingegen bis auf Kaiser Ferdinand den II., unten welchem erst um das Jahr 1624 hochgedachte Böhm. Hofkanzlei ihren Sitz von Prag hieher nach Wien für beständig überlegt hat, dürfte sich vermutlich wohl einiger Abgang äussern, und weil auch von den jüngern Zeiten gleichwohl nicht alles vorhanden sein möchte, so würde hiedurch das abgängige theils bei gedachter Böhmischen Hofkanzleiregistratur, theils auch vielleicht bei dem kön. Gubernio zu Prag guter Maassen ersetzt werden können.

¹²⁾ Zur Zeit des kais. kön. Directorii wurde zwar veranlasst, ein oder zwei Exemplare von allen gedruckten Patenten und Verordnungen in das k. k. Hausarchiv zur Nachricht und Verwahrung auf künftige Vorfälle abzugeben; welches auch im Anfange geschehen, hernach aber bei den erfolgten Veränderungen unterblieben ist. Es beruhet daher bei dem höheren Befunde, ob hiemit künftig fortzufahren und etwan zu seiner Zeit von den in der dortigen Hofkanzleiregistratur vielleicht nach und nach hervorkommenden älteren Duplicaten ein Stück hieher zur Aufbehaltung mitzuteilen beliebig sein möchte.

Klauserovu sbírku českých sněmovních usnesení shledal Rosenthal skoro úplnou, jen asi 12 usnesení scházelo. Srovnal její čísla se svým úplným seznamem sněmovních usnesení od r. 1541, který si pořídil r. 1736 v Praze, a to v zemských deskách podle sněmovních kvaternů u zemřelého Ramhofskeho. Byly mu však známy i mnohé před r. 1541, jež měl v opisu. Poněvadž je tato sbírka sněmů v registratuře české dvorní kanceláře neúplná, mohla by býti zakoupením sbírky Klauserovy dobře doplněna.¹³⁾

Domácí archiv nepotřeboval z této sbírky sněmů ničeho a to z dvojí příčiny: jednak zakoupil před několika lety Strakovy rukopisy, mezi nimiž je mnoho českých sněmovních usnesení, jednak se postaral Rosenthal sám již za časů Karla VI. o to, aby měl úplnou sbírku tištěných sněmovních usnesení od r. 1541—1740, z nichž je pouze šest rukopisných, které si ze zemských desk opsal. Tuto sbírku mohl by v budoucnosti archivu věnovati.¹⁴⁾

Moravských sněmovních usnesení Klauser ve své sbírce neměl. Rosenthal učinil tu připomínku, že jich má také několik, ale úplná sbírka jejich že není ani ve Vídni, ani kde jinde; úplný jejich seznam bylo by prý možno sestaviti pouze podle král. zemských desk v Brně.

Konečně tu byla sbírka kalendářů, jejichž důležitost popsal Rosenthal ještě ve službách české dvorní kanceláře a i později při různých příležitostech. Česká dvorní kancelář jich má pouze málo. Zvláště by bylo velice prospěšno a užitečno, získati t. zv. Titulární a rodinné kalendáře. Starší část, sahající až k r. 1439, byla by i domácímu archivu k velikému prospěchu.¹⁵⁾

¹³⁾ Die Clauserische Sammlung der Böhm. Landtagschlüsse habe ich, nach deren Zusammenhaltung mit meinem vollständigen Verzeichnisse von 1541, welches ich im J. 1736 zu Prag vermittelt der mit dem H. v. Ramhofske sel. bei der königl. Landtafel selbst genau durchgegangenen sämtlichen Landtägquaternen zur verfassen Gelegenheit gehabt, ziemlich vollzählig gefunden; und gehen etwa nur 12 Stück ab. Von den älteren aber, vor dem Brande der Landtafel in gedachtem J. 1541, sind mir etliche mehrere bekannt, die ich auch selbst sammt diesen andern abschriftlich besitze. Da die in der königl. Böhm. Hofkanzleiregistratur befindliche Böhm. Landtägsammlung, wozu ich vormals von meinem in Böhme hin und wieder zusammengebrachten Vorrathe manchẽ doubletten abgegeben habe, nicht so selbständig ist, so könnte vielleicht, nach höherem Gutbefinden, diese Clauserische Sammlung zur weiteren Ergänzung dienen.

¹⁴⁾ . . . welche Sammlung indessen zum notdürftigen Gebrauche an der Hand ist, auch allenfalls künftig zu gedachtem Hausarchive gewidmet werden könnte.

¹⁵⁾ Soviel endlich die Kalendersammlung anbelanget, ist nicht zu läugnen, dass dergleichen sonst wenig geschätzte Überbleibsel, laut der in der Consignation beigetzten Anmerkung, und wie mir es selbst aus der Erfahrung in verschiedenen Vorfällen, auch noch von den vormaligen Zeiten der königl. böhm. Hofkanzlei bekannt ist, ihren guten Wert und Nutzen haben; und steht lediglich bei Dero Wohlgefallen, ob Hochdieselbe wenigstens die sogenannten Böhm. Titular- und Familienkalender, welche bei der Böhm. Registratur nicht vollständig beisammen sind, teils zu ihrem, teils zu des königl. Gubernii Gebrauche, zu behalten für gut finden

Českorakouská dvorní kancelář předložila 28. srpna katalog Klauserovské knihovny státní kanceláři, která jej zaslala 3. září Rosenthalovi, aby podle návrhu českorakouské dvorní kanceláře určil kusy, které by z této sbírky mohly býti domácímu archivu užitečné. Po provedení záznamů měl býti tento seznam i s přílohami opět dvornímu a státnímu kancléři předložen.

Rosenthal podal svou zprávu teprve den před štedrým večerem r. 1772. Jest tak důležitá, že ji zde přetiskuji doslova, poněvadž nám podává obraz celé knihovny, jak se Rosenthalovi, znamenitému znalci knih, jevila. Zní:

Ich habe in Folge der mir unterm 3. Sept. 1772 gnädigst mitgetheilten und hiebei zurückkommenden Original Notae der kais. kön. böheim und oester. Hofkanzlei die hier wieder angeschlossenen drei Volumina Catalogi der Clauserischen Bibliothek, sobald es wegen anderer unverschieblichen Arbeiten die Zeit gestattet hat, genauest durchgesehen, aber nicht darinnen gefunden, was für das kais. königl. Hausarchiv eigentlich diensam und nötig und was nicht bei Vorfällen teils in der hiesigen kais. Bibliothek, teils unter meiner eigenen böheim. Büchersammlung leicht zur Hand wäre, wiewohl auch der nachgelassenen Clauserischen Wittib, welche die Bezahlung der verbliebenen Schulden auf sich genommen hat und den gesammten Büchervorra tumgehend verkaufen sucht, nicht wohl zuzumuten sein würde, e i n z e l n e S t ü c k e davon hinauszugeben.

Nach der Verfassung des Catalogi, welcher nicht nach den verschiedenen Klassen der Wissenschaften, sondern bloss nach der Localität eingerichtet ist, fallen zwar die mit allerhand geringen Sachen ohne ordentliche Abteilung untermischten Bücher nicht so sehr in die Augen; doch besteht die ganze Sammlung in einer überaus grossen Anzahl der raresten und seltensten Werke und Stücke von allen Wissenschaften und Künsten, welche in mancher vornehmen Bibliothek nicht anzutreffen sein dürften. Insonderheit ist der ansehnliche Vorrat an Böheimischen Sachen von allen Gattungen und von den ältesten Zeiten her sehr stark und vollständig, worunter vornehmlich etliche der ältesten Böheimischen Bibeln, eine fast vollkommene Sammlung der älteren Böheimischen Landsordnungen von Caroli IV. Zeiten her, wie auch der ältesten Stadtrechte, welche auch bei der künftigen Einführung des neuen allgemeinen Codici noch allemal als Fontes zum guten Gebrauch dienen können; viele Scripta in den vormaligen böheim. Religions- und die meisten Impressa von Zeit der böhm. Unruhe oder Ketzerempörung und des weiteren dreissigjährigen Krieges sowohl der Anzahl, als Seltenheit halber einen beträchtlichen Teil ausmachen.

Es würde zu bedauern sein, wenn diese Bibliothek in andere fremde Hände ganz oder einzeln geraten und nicht in Böhme selbst zum gemeinen Nutzen, etwan zu Händen der Universitäts-Bibliothek zu Prag, erhalten werden sollte, da endlich auch an den zur Ablösung derselben erforderlichen Geldmitteln bei einer so nützlichen Anwendung wohl kein Mangel sein könnte (C. A. 7/1772).

möchte. Mit den übrigen älteren aber, die sogar bis auf das Jahr 1439 hinauf steigen, könnte dem Hausarchive wohl gedient sein, im Fall allerhöchsten Orts genehmigt werden sollte, diese sammt obengedachten Sammlungen von den Clauserischen Erben ablösen zu lassen.

Po tomto dobrozdání z 23. prosince 1772 nastává ve vyjednávání delší přestávka. Teprve 4. července 1773 byl Rosenthal znovu vyzván, aby podal zprávu, které kusy z Klauserovy sbírky by měly být zakoupeny do domácího archivu.¹⁶⁾

Rosenthal také s odpovědí nespíchal. Podal ji teprve 14. ledna 1774, odvolávaje se při ní na své dřívější zprávy z 11. dubna a 23. pros. 1772.¹⁷⁾ Zpráva jeho je celkem krátká. Posílá seznamy spisů Klauserových české dvorní kanceláři zpět a podotýká, že již dříve pořídil seznam důležitějších věcí. Pro budoucnost si ponechává domácí archiv možnost a volnost sdělení těch kusů, které by potřeboval. Prozatím by mohly posloužit některé dokumenty komisaři ve věcech markrabství Brandenburského, zvláště pokud se týkají některých míst a lén v Chebsku.¹⁸⁾

Z celkového prodeje literární pozůstalosti Klauserovy do Vídně tedy sešlo a vdova počala se ohlížeti po kopcích v Praze. Knihovnu o 6000 sv. koupil klášter Strahov za 2000 zl., jak je známo.¹⁹⁾ Archivální kusy, zvláště genealogie šlechtických a rytířských rodin, koupil knihtiskař Jan Ferdinand šl. z Schönfeldu, čímž byl položen základ k jeho diplomaticko-heraldickému archivu, jak se v novinách Prager Oberpostamtszeitung 1792, č. 20, 192 Addr. chlubí. Dobrovského zápis konečně praví, že vzácnější rukopisy byly prodány do dvorní knihovny ve Vídni. Dokladů jsem ve Vídni proto nenašel.

¹⁶⁾ C. A. 11/1773: Die böhm.-öst. Hofkanzlei hat laut der anliegenden Notae v. 25. Juni a. c. die Consignation der von Prag anhergelangten Clauserischen Schriften anher mitgeteilt. Der H. Hofrat . . . beliebe demnach diejenigen Stücke hierinnen anzuzeichnen, welche etwa im das geheime Hausarchiv übertragen zu werden verdienen dürften.

¹⁷⁾ C. A. 2/1774.

¹⁸⁾ Dermalen aber möchte vielleicht dasjenige, was darinnen wegen Wilhelmsdorf oder Wilmersdorf und der im Egerischen Kreise gelegenen Ortschaften und Burglehen halber enthalten ist, dem jetzigen Herrn Commissario im Markgräfl. Brandenburgischen Sachen zur Ergänzung der Nachrichten oder auch zu einigem weiteren Lichte dienen können. Wien, 14. I. 1774.

¹⁹⁾ Volf, I. c. Druhá část (Qu–Z) všeobecného katalogu této knihovny uchovala se rukopisně v knih. Nár. Musea: catalogus bibliothecae Clauserianae, str. 533/1098. O katalogisaci její viz Hirsching, Bibliotheken, III., 271/2.

PŘÍLOHA.

Cur. Acten 6/1772. Soupis Klauserovy sbírky, jenž až na malé výjimky není psán Rosenthalem, zní: Auszug aus den Consignationen über die Clauserischen Collectiones von Manuscripten, Landtagsschlüssen und Patenten.

- pag. 1. Ein in braunen Leder gebundenes Manuscript, worauf a tergo ein Zettul: Manuscripta das Königreich Böhmeim und dessen Lehen betref., worinnen: Inventarium aller Privilegien des Königreichs Böhmeim, welche auf dem Schloss Carlstein gewesen. Anno 1598 den 8. Juni.
- pag. 3. Rudolf Grafen zu Montfort Lehen-Revers über das Böhm. Lehen Alten Montfort de anno 1361.
- pag. 4. Gerlach Erzbischoffens zu Maynz Pfandbrief über die Veste Aldenberg de anno 1362.
- pag. 6. Johannis Erzbischoffens zu Maynz Lehen-Revers über das von dem König Wenzel zu Lehen empfangene Gut Babenhausen de anno 1372.
- pag. 6. Consignation oder Catalogus über einige die Jura Regis et Regni Bohemiae betreffende Documenta.
- pag. 9. Beschreibung des Ursprungs von der Stadt Eger, und was für Märkte, Dörfer im Egerischem Kreise gelegen, und frey ledigs eigen sind, auch zum Theil von der Burg daselbst zu Eger zu Lehen empfangen worden, und der Stadt mit Halsgericht zugehören pag. 767.
- pag. 9. Referat in Sachen Heinrich Freyh. zu Burg Milchlingen wegen ansuchenden Consenses, damit er seine von der Krone Böhmeim zu Lehen rührenden Güter und das Schloss Wilhelmsdorf für ein Stammhaus im fränkischen Creise machen könnte. ddo. 8. Juli 1608 pag. 803.
- pag. 13/19. Markgrafens zu Meissen Donationsbrief über einige der Kron Böhmeim gegen 4500 Mark-Silber übergebenen Herrschaften, Städte und Landen, de anno 1289 pag. 1129.
- Erbeinigung Georg Herzogen zu Sachsen mit Wladislao König in Böhmeim de anno 1505. pag. 1143.
- Erbeinigung Ernst und Albrecht Gebrüder und Herzogen zu Sachsen mit König Ladislaus de anno 1482, pag. 1151.
- Anmerkung, wie Brandenburg sammt der Churstimme und Wahl an die Kron Böhmeim kommen, dann Erbeinigung betreffend pag. 1191 usque 1217.
- Erbeinigung zwischen der Kron Böhmeim und dem Marggrafen zu Meissen de anno 1505, pag. 1229.
- Verzeichniss derjenigen Oerter, welche Chur Pfalz, Bischoff zu Würzburg und Herzog in Franken vom Böhmeim Pfandweis bekommen, pag. 1222.
- Verzeichniss der von Kaiser Ferdinando II. als König, und der Kron zu Böhmeim ordentlich empfangenen Lehen pag. 1247.

- Verzeichniss der verschwiegenen und dispensirten kommanden Lehen, pag. 1301.
Zum Ende befindet sich eine Anmerkung respectu der von Chur Sachsen zu Lehen tragenden Ober- und Niederlaussnitz.
- pag. 15. In einem Separaten Convoluto befinden sich acht Stück copei. Consignationes deren in dem Königl. Kron-Archiv in der St. Wenceslai Kapell ob dem Königl. Schloss zu Prag aufbewahrten Documenten des Königreichs Böhmeim.
Diese sind dem verstorbenen von dem für gewesten Herrn Obristen Burggrafen Krakowski Grafen von Kollowrath zur Copirung communiciret worden.
- pag. 21. Acta die Böhmeim. Unruhen betreffend, wobey Fürst Liechtensteinische Patenten, und andere Originalia befindlich.
Calendarium pro Archivo Regni Bohemiae.
Acta Diaetalia Bohemica sub Maximiliano de anno 1574 in copia.
Landtags-Acta Ferdinandi I. conscripta a Sixto de Ottendorf de anno 1546, usque 1548.
- pag. 22. Böhmisches Lehenrecht Caroli IV. de anno 1359, das ist: Stare Prawa feudalni od Karla 4^{ho} de anno 1359. kdezto nekolik listuv in originali vyřezano.
Sieben Fasciculi, betitult: Micae bonae mentis, oder Brosame guter Gedanken in Gestalt eines Glossarii, worinnen nicht nur allein viele undeutliche in Lateinisch-Böhmisches und Deutscher Sprache meistens abgekommene, nicht mehr übliche Wörter, dann verschiedene Tauf- und andere Namen, dann Rechtssprüche, sondern auch einige genealogisch-heraldisch-geographisch- und historische, nicht minder Münz- und dergleichen Sachen enthalten; zum Behuf der Diplomatie und Einrichtung des Archivi im Königreich Böhmeim, aus verschiedenen Documenten, Landesordnungen, Stadtrechten, Böhmisches Chroniken, Historien, und vielen andern Büchern zusammen getragen von Joh. Joseph Clauser anno 1755.
- pag. 25. Ein eben derley Buch „(nämlich altes M. S.)“ worinnen Drey Verträge zwischen Rodolpho II. König zu Böhmeim und Sigismundo König und denen Ständen zu Pohlen.
- pag. 27. Ein Manuscript betitult: Collectanea ab anno 1602 ad annum 1616, die Böhmeim. Unruhen betreffende wichtige Schriften und Nachrichten.
- pag. 29. Wladislaische Landsordnung de anno 1500. (als ein ganz besonderes und selten anzutreffendes Stück).
- pag. 30. Consignatio Articulorum, quos in futura Pacificationis transactione inclyti Regni Poloniae Commissarios J. D. Cancellarius Regni Poloniae proposituros existimat. Extract-Schreiben des Bischofs zu Bresslau an Ihre Mayst. den Kaiser, des Königs Sigismundi in Polen Jurament betrff. de anno 1589.
- pag. 31. Transactio inter Deputatos Imperatoris Rudolphi II. Regis Bohemiae et Hungariae ex una: et Sigismundi III. Regis Poloniae ex altera parte de anno 1589.

- Kais. Decret, mittelst welchem wegen des der Kron Böhmeim zuständigen Rechts, so es ausser der Wahl eines Röm. Kaisers im Churfürstentag hat, Cynosur gesetzt wird, de anno 1630.
- Relation Lehen und Ritterdienst der Lehensinhabern benannt: Anspach, Brandenburg, Burg Michlingen, Chur Pfalz, des Dachau- Eger- und Elbogner-Creises, Grafen von Schwarzenburg, Herrn von Limburg, Schönburg, Lichtenberg, Pfaltz, Neuburg, Stadt Nürnberg, Reussen von Plauen, Voitländische Ritterschaft, Wertheim und Württemberg betrff. de anno 1605.
- pag. 32. Plenipotencia Rudolphi II. Imperatoris et Regis Bohemiae, et provinciarum, data, de anno 1589.
Conditiones quibus pacisci vult Polonus et Regnum illius cum Archiduce Maximiliano et tota domo Austriaca, simul de Renovatione Pactorum veterum cum Imperatore et Regnis Bohemiae et Hungariae.
- pag. 33. Juramentum ab Ordinibus seu statibus Regni Bohemiae praestitum 1589.
- pag. 34. Verzeichniss desjenigen, was sich den 24 Jan. 1588 bey- und in Pitschen zugetragen, nebst Niederlag Erzherzogens Maximiliani als erwählten Königs in Polen. Conditiones Pacis, Maximiliano Archiduci a Polonis propositae.
Moskowitzischen Grossfürstens in dieser Anliegenheit an Kayser Rudolphum II. gethanen Schreibens de anno 1587.
Recessus inter deputatos Commissarios Rudolphi II. Imperatoris et Sigismundi Regis Poloniae 1589.
- pag. 35. Dreyzehnen Fasciculn verschiedener Copial Rescripten, Decreten, Verordnungen, Privilegien Hofkanzley-Kammer- dann andere Schreiben ab anno 1263 bis 1752.
- pag. 37. Drey Fasciculn bestehend aus Copien deren in dem alten Kays. Königl. Stadthalterischen Archiv befindlichen ältesten Documenten, wovon die Originalien auf Pergament geschrieben.
Diese Copien werden deshalb angemerket, weil selbe nach heutiger Schreibart copiret, und deren Originalia wegen ihres Alter sowohl, als anderen Schreibart nicht leicht jedermänniglich lesbar sind. Schrift Rosenthals.
N. B. hiebey gehet der 4te Fasciculus ab, und wird solcher nach Versicherung der Erben aufgesuchet werden.
Calender-Sammlung:
Titular. von anno 1703—1770 (der einzige von 1744 geht ab).
Familien etc. von 1722—1770 (gehen ab von 1725, 1744, 1745 und 1757).
Patenten-Sammlung von anno 1549 bis 1770. Böhmeim. Landtags-Schlüsse ab anno 1452, 1479, 1492, 1497, 1514, 1519, 1521, 1522, 1523, 1525, 1527, 1532, 1539, 1540, 1541, etc.
N. B. die nicht unterstrichenen sind nur Extractus.
Mähr. Landtäge von 1567 anfangend.
Za tento přepis a jinou pomoc děkuji upřímně p. prof. Dr. Jar. Krčmářovi ve Vídni.

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM ŠKOLSTVÍ V KRAJI BOLESLAVSKÉM KONCEM XVIII. STOLETÍ

Doba tereziánská a josefinská má v ohledu školském velký význam tím, že nejen pečovala o organizaci škol, nýbrž i o řádnou docházku. To znamenalo velmi mnoho pro zvýšení kulturní úrovně širokých vrstev a bylo kladnou položkou ve vývoji národnostním. Povinná návštěva školy byla zdůrazněna již r. 1781, když krajské úřady byly zplnomocněny užítí v případě potřeby i donucovacích prostředků proti nedbalým rodičům. Roku 1787 byli dosazeni krajsští školní komisaři, zřízení dekretem 14. září 1786, kteří měli pečovat o náležitý stav škol, zejména pak o řádnou docházku, a konali za tím účelem školní visitace.¹⁾ Uvedení komisaři provedli podle instrukce ze dne 9. II. 1789 soustavný soupis a popis všech škol v krajích a jejich práce poskytuje vhodného poučení o školách koncem stol. XVIII.²⁾ V kraji boleslavském byl soupis proveden krajským komisařem Fr. Ant. Zenkerem v letech 1790—1798 a jeho zpracování bylo dokončeno 17. XI. 1798. V materiálu tom, chovaném v archivu ministerstva vnitra a svázaném ve dvou svazcích, je popsáno 233 škol,³⁾ k nimž byly dodatečně doplněny r. 1799 popisy škol v Jíkví (s. o. Nymburk) a r. 1800 soupisy nekatolických škol v Heřmanicích (s. o. Frýdlant) a ve Wüchensdorfu (s. o. Nové Město p. S.).

Na začátku prvního svazku jsou uvedena ve zvláštním seznamu za sebou panství a v nich v abecedním pořadí sídla škol. Při těchto se pak uvádí řadové číslo mezi školami v celém kraji, druh školy a označení patrona. Pak následují v pořadí a s čísly, stanovenými v seznamu, výkazy pro jednotlivé školy. Každý výkaz se skládá ze dvou částí. V první se uvádí jméno školní obce a obcí přiškolených, druhu školy a příslušného panství,⁴⁾ dále část statistická. Sem patří celkový počet školních dítek, pak zvláště dětí chudých, které byly vyučovány bezplatně, dětí, za něž rodina ne-

¹⁾ Otašar Kádner, *Dějiny pedagogiky. Kn. Dědictví Komenského, sv. XIII. Praha 1910, str. 629—636; Jan Šafránek, O Josefském popise obecných škol v království českém. Praha 1902, str. 1.*

²⁾ Podal o nich zprávu již Jan Šafránek v uvedeném spise a upozornil také na jejich význam po různých stránkách; sro. i práci téhož autora *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů I, str. 170 a n. Praha 1913.*

³⁾ Počet ten se neshoduje s počtem škol, uvedeným Šafránkem, jenž jich stanovil jednak 231 (*O Josefském popise, str. 15*), jednak 221 (*Školy, str. 185 I. dílu*). Byl však určen jak podle jednotlivých fassí, tak zejména na základě přehledu na začátku prvního svazku fassí.

⁴⁾ Někdy jsou připojeny i poznámky jiné, na př. o dětech nekatolických a pod., sro. fassí č. 183.

platila školného proto, že platila již za své tři děti školou povinné, dítek, osvobozených od placení školného pro nemoc, a konečně dětí, za něž se školné platilo. Ve všech těch výkazech se najde počet dětí vždy i podle pohlaví, jen v oddělení nemocných tohoto dělení není. Uvedené rubriky nejsou zastoupeny u všech škol, částečně osvobození se vyskytují jen výjimečně, nemocní skoro vesměs. Rubriky jsou tištěné, až na rubriku nemocných, jež byla vpisována jednak při soupisu, jednak při opravách.⁵⁾ Na dalších třech stranách výkazu najdeme označené důchody školy, z realit, kapitálu, kostela, od vrchnosti, školního místa i od míst přiškolených, vše namnoze s četnými poznámkami. Následují skoro všude podpisy učitele, duchovního event. zástupce náboženské obce, rychtáře s konšely — někdy též z přiškolených obcí —, správce panství nebo jiného představitele vrchnosti a krajského komisaře. Fasse jsou datovány a to z různých měsíců a let.⁶⁾ U škol, kde bylo několik učitelů, je takových fassí tolik, kolik bylo učitelů a tím se stalo, že u některé školy jsou fasse z různé doby, byl-li počet učitelů později rozmnožen.⁷⁾

Druhá část výkazu, vyhotovená převážnou většinou na tištěných formulářích, se týká speciálně školní docházky. Uvádějí se tu děti podle jednotlivých škol a to nejdříve ve školní obci, pak v přiškolených místech, roztroušených a vzdálených domech. Z rubrik je jednak rubrika věku od nejstarších dětí jedenáctiletých do šestiletých a to podle pohlaví a náboženství, dále se označuje někde doba, od níž chodí děti do školy a konečně je rubrika školní docházky ve třech odděleních, — návštěva stálá, přerušovaná a žádná. Výjimečně najdeme rubriku chudých⁸⁾ a velikou zvláštností jsou ve výkazech i jména.⁹⁾ Na konci tohoto seznamu je připojen souhrnný přehled podle jednotlivých míst a pak resumé docházky podle pohlaví s rubrikami „chodí do školy“ a „nechodí“, při čemž jsou do první skupiny zařaděny děti, navštěvující školu nepřetržitě i s přestávkami. I tento druhý seznam je někde datován a opatřen alespon některými podpisy — zpravidla duchovního a učitele.¹⁰⁾

Ve výkazech je řada oprav, z čehož je patrné, že byly revidovány. Nejvíce oprav se týká počtu dětí, jenž musil býti většinou zmenšován, poněvadž v seznamu

⁵⁾ Tak chybějí údaje v rubrice platících školné v 1 případě na panství Mladá Boleslav, v rubrice nemocných na p. Mladá Boleslav a Frýdlant v 1 případě, ve 2 př. na p. Hrubý Rohozec a Semily, v 1 př. na p. Malá Skála.

⁶⁾ Zhruba jsou ze čtyř let, 1790—1793 (z r. 1790 87 škol, 1791 61, 1792 41, 1793 23); z r. 1794 jsou 4 fasse, z r. 1795 0, 1796 12, 1797 5.

⁷⁾ Tak na př. u školy ve Strenici je hlavní fassa ze 3. V. 1791, fassa pro pomocníka ze 13. III. 1798.

⁸⁾ Na př. u fasse č. 6.

⁹⁾ Jména dětí jsou uvedena u škol: Mladá Boleslav (židovská), Rejšice, Luštěnice, Čechelice, Turnov (židovská); také u školy v Jíkví, jež však do seznamu byla připojena teprve dodatečně.

¹⁰⁾ Docházka není uvedena na p. Doksy u dvou škol a na p. Mnichovo Hradiště u 1 školy.

byly přiškoleny obce, vzdálené více, než byla normální vzdálenost.¹¹⁾ Jiné opravy se týkají dětí, osvobozených pro nemoc od placení školného, neboť ty nebyly někde ve výkazu označeny.¹²⁾ Jsou však i opravy v důchodech a pak v docházce, kde byli skoro vesměs škrtáni dvanáctiletí, ač pro ně byla rubrika vytištěna.¹³⁾ Výkazy nejsou také stejně úplné, často chybí podrobně docházka a pod. Někde jsou v nich doplňky, týkající se dalších osudů školy, přiškolení a odškolení obcí a j.¹⁴⁾ Při fassích najdeme tu a tam různé přílohy. Největší část jich tvoří výkazy nadací pro učitele a zpěváky — celkem 43,¹⁵⁾ — řídce se vyskytují i věci jiné — tři opisy guberniálních nařízení,¹⁶⁾ v jednom případě výtah z účtu,¹⁷⁾ dvakrát doplňky krajského komisaře k výkazům a j. v.¹⁸⁾

V kraji boleslavském bylo r. 1798 celkem 233 škol na 54 panstvích a statcích a lze je rozdělit podle druhu. Mimo hlavní školu v Mladé Boleslavi byly tu tři městské farní školy, 103 farní, 76 filiálních, 35 lokálních, dvě městské, devět obecních, dvě židovské a dvě evangelické.¹⁹⁾ Evangelíci navštěvovali mimo vlastní

¹¹⁾ Srv. na př. poznámku u čís. 4: *Sind über die vorschriftsmässige Lage entfernt u. daher abgeschlagen.*

¹²⁾ Na př. u č. 197: *Hier kömt 1 von 10 krankheitshalber abzuschlagen u. verbleiben zahlende 51. Jinde ovšem je poznámka: Ein von zehen ist schon unter der Zahl der Armen mitbegriffen č. 205, srv. podobně i u čís. 179, 180.*

¹³⁾ Srv. poznámku u č. 7: *Abgeschlagen als zwölfjährige. Někde byli ponecháni i dvanáctiletí. na př. u školy hlavní, pak u č. 16, 207, 213, 215 a pod.*

¹⁴⁾ Na př. u č. 21, 85, 151, 179.

¹⁵⁾ Srv. č. 1, 10, 12, 15, 16, 18 atd.

¹⁶⁾ U čís. 4, 79, 106.

¹⁷⁾ Srv. č. 205.

¹⁸⁾ U čís. 15, 145.

¹⁹⁾ Uvedená čísla byla stanovena na základě přehledného výkazu fassí, neboť údaje o druhu školy nejsou v jednotlivých fassích úplně a jasné. Součty Šafránkovy v první práci (*O Josefinském popise, str. 15*) se s nimi celkem shodují, čísla z druhé práce (*Školy, str. 184–185*) se však od nich liší. Šafránek zařadil na př. do skupiny škol lokálních zde školy v obcích Ringenhain, Korce a Dražejov, ač jsou v přehledu i ve výkazech uvedeny jako filiální, a zařadil sem i školu ve Vísce (?), zato však vynechal zase lokální školy v Rynolticích a ve Vyskeři. Jeho počet lokálních škol dlužno tedy upravit na 37–4+2, celkem 35, kterýžto počet stanovil sám v práci své. Týž autor uvedl ve spise „Školy“ i jména obcí, v nichž školy byly. Od té doby se však nomenklatura místní značně změnila a pak Šafránek škol nelokalisoval, takže není často jasné, o kterou obec jde. Obec Güntersdorf přeložil na Huntřív, domníváje se patrně, že je to Huntřív v s. o. Železný Brod, ač uvedená obec byla zároveň samostatným statkem, patřícím konventu kláštera sv. Magdaleny de Poenitentia v Lubáni v Pruském Slezsku. Řád ten získal statek smlouvou ze dne 3. V. 1736 int. 10. III. 1738 od Jana Jakuba Roericha v. Kleinberg (*D Z V 506 K 8*). Statek ten byl postoupen Prusku vídeňskou kongresovou akťou 9. VI. 1815, jež byla zařaděna do smlouvy o výmazu statku do Vídeň 30. IX. 1831, int. 8. XI. 1831 (*D Z V 1160 C 5*); srv. i hlavní knihu pro statek Güntersdorf (*G VIII, fol. 61 u kraj. soudu civ.*) a odd. Grenze (*N 55*) v archivu min. vnitra v Praze; též Schaller, *Topographie, IV, 301*. Lokalisace škol bude tedy zajisté prospěšná a najde se v příloze č. II.

PŘEHLED ŠKOLSTVÍ V KRAJI BOLESLAVSKÉM K ROKU 1798.

Čís. řad.	Panství, statek	Počet škol	Školy											Počet žáků		Platí škol. %	Neplatí			Docházka %
			h	mp	p	f	l	m	o	e	ž	prostý	%	chudí %	ne-moc. %		část. %			
1	Benátky	2			1		1						217	0·8	50·7	44·3	5			40·1
2	Nový Berštejn . .	5			1	3				1			384	1·4	56·5	38·2	5·3			91·2
3	Bezno	2			2								321	1·2	53·9	40·2	5·9			57·2
4	Bělá	7			3	2	1	1					658	2·4	46·6	47	4·3	2·1		67·3
5	Mladá Boleslav . .	3	1			1						1	389	1·4	54·9	38·9	6·2			61·4
6	Stará Boleslav . .	2			1	1							111	0·4	54·9	38·7	6·4			61·8
7	Brodce	1			1								95	0·4	51·6	43·2	5·2			80
8	Březno	1			1								196	0·7	47·4	47·5	5·1			100
9	Dětenice	2			2								219	0·8	49·7	44·8	5·5			34·1
10	Dobrovice	3			2			1					361	1·3	51·7	42·7	5·6			55·6
11	Doksy	12			4	4	2			2			867	3·2	60·2	31	6·6	2·2		81·2
12	Domousnice	1						1					99	0·4	44·4	49·6	6			59·6
13	Český Dub	8			3	3	2						1294	4·8	50·3	44·3	5·4			55·2
14	Starý Dub	1			1								126	0·5	50	45·2	4·8			42·9
15	Frydlant	23			8	11	2			2			2153	8	52·5	40	5·1	2·4		95·9
16	Grabštejn	13			5	5	2			1			1460	5·4	53·8	30·3	5·5	10·4		93·4
17	Güntersdorf	1			1								64	0·2	46·9	48·4	4·7			51·6
18	Houska	4			1	2				1			213	0·8	56·5	35·4	8·1			57·4
19	Mnichovo Hradiště	7			4	2	1						924	3·4	51·2	43·5	5·3			64·9
20	Německé Jablonné	6			1	3	1			1			625	2·3	54·7	39·3	6			78·6
21	Kosmonosy	3			1	1	2						342	1·3	52·8	41·2	6			20·8
22	Kost	4			3		1						477	1·8	60·3	35·8	3·9			60·8
23	Košátky	1			1								90	0·3	50	43·4	4·4	2·2		16·7
24	Krnsko	1			1								141	0·5	49·6	45·4	5			28·4
25	Křinec	1			1								111	0·4	48·6	46	5·4			49·5
26	Lemberk	5			2	2	1						610	2·3	49·5	45·4	5·1			71·4
27	Liberec	12			4	6	1	1					2439	9	50·7	41·3	5	3		69·4
28	Liblice	1			1								52	0·2	59·6	34·6	5·8			67·3
29	Lobeč	3			1	2							318	1·2	50	44·8	5·2			78·9
30	Loučeň	4			1	2	1						350	1·3	56	38·1	5·9			59·2
31	Luštěnice	1			1								80	0·3	60	32·5	7·5			70
32	Lysá	2			2								384	1·4	48·5	46·5	5			68·9
33	Mělník	11		1	6	2	1			1			1042	3·9	49·2	23·2	4·9	22·7		73·8
34	Mimoň	5			2	3							672	2·5	50	45·1	4·9			68·4
35	Mladějov	1			1								62	0·2	59·7	33·9	6·4			90·3
36	Navarov	2			2								274	1	50·2	44·9	4·9			44·9
37	Nebužely	2			1					1			118	0·4	60·6	32·2	7·2			73·2
38	Nymburk	1		1									128	0·5	56·3	37·5	6·2			73·4
39	Hrubý Rohozec . . .	4			2	1	1						635	2·4	47·3	47·7	5			43·9
40	Nový Ronov	1					1						131	0·5	46·6	48·1	5·3			38·2
41	Rožďalovice	1			1								232	0·9	51·3	43·1	5·6			53·9
42	Řepín	1			1								134	0·5	51·5	37·3	6·7	4·5		10·4
43	Semily	9			6	1	2						1443	5·3	49·4	46	4·6			37·3
44	Skalsko	1			1								64	0·2	50	45·3	4·7			60·9
45	Hrubá Skála	8		1	2	1	2			1		1	927	3·4	52·1	42·5	5·4			42·9
46	Malá Skála	4			3	1							665	2·5	47·3	47·7	5			29·3
47	Smržovka	7			2	4	1						889	3·3	47·2	47·7	5·1			54·7
48	Sovinky	1			1								51	0·2	49	47·1	3·9			58·8
49	Stránka	1					1						98	0·4	50	44·9	5·1			59·2
50	Stráž	5			2	2	1						563	2·1	50·4	44·7	4·9			83·3
51	Svijany	9			4	1	4						760	2·8	54·5	37·5	5·8	2·2		56·1
52	Vidim	2			1	1							183	0·7	57·2	36·5	6·3			61·9
53	Kropáčova Vrutice	1					1						62	0·2	48·4	46·8	4·8			41·9
54	Zákupy	14			4	8	2						1710	6·3	51·8	40·3	5·4	2·5		80·7
Kraj boleslavský celkem		233	1	3	103	76	35	2	9	2	2	27.013	100	51·9	41·6	5·5	1		59·8	

Poznámka: Vysvětlení značek pro jednotlivé druhy škol je v poznámce na příloze II.

dvě školy ještě 31 škol, od 15 výše jich chodilo do 4 škol,²⁰⁾ od 10 výše do 9, do 10 pak do 18 škol; nejméně evangelíků bylo ve dvou školách (po 1) a ve 4 (po 2). Židé chodili, nehledě ke dvěma školám vlastním, ještě do 23 škol, více, než 5 dětí bylo ve 4 školách²¹⁾ a mimo to v 19 méně, než 5 — v tom po 1 v 6 školách. Nejvíce škol bylo na panství frýdlantském (23 — 9·9⁰/₀), zákupském (14 — 6⁰/₀), pak následují Grabštejn (13 — 5·6⁰/₀), Doksy, Liberec (12 — 5·2⁰/₀), Mělník (11 — 4·7⁰/₀).²²⁾ Všechna ostatní panství měla škol méně, 19 panství mělo jen po 1 škole (0·4⁰/₀), 8 po 2 (0·9⁰/₀) a 4 po 3 školách (1·3⁰/₀). Více než polovina panství a statků měla tedy nejvýše tři školy a celkem měla 47 škol, t. j. o málo více, než pětinu škol vůbec. Jen na 6 panstvích bylo na každém přes 10 škol.²³⁾ Každá ze škol měla skoro vesměs jednoho učitele, po dvou učitelích měly školy v Bělé p. B., — kde však fásse pro druhého učitele chybí — ve St. Boleslavi, v Dobrovici, ve Frýdlantě, v Chrastavě, v Německém Jablonném, v Mimoni, Nymburce, v Sobotce a ve Strenici; v Mladé Boleslavi byli 3 učitelé, v Liberci pak 6. V uvedeném počtu jsou započítáni učitelé na zvláštních třídách pro dívky, které byly zřízeny při hlavní škole v Ml. Boleslavi, pak v Bělé a v Liberci, dále učitel kostelní hudby ve Frýdlantě a v Liberci industriální učitelka.

Celkový počet dětí, povinných v kraji boleslavském školní docházkou, byl c. 27 tisíc. To byly děti, jež podle předpisů měly do škol choditi a jak jsou uvedeny ve výkazech po provedených opravách. Na základě zjištění, jak velký měla škola obvod, bylo možno stanovit počet žactva vůbec, množství dětí, platících školné, od něho osvobozených vůbec nebo částečně, a zjistiti docházku. Na tom podkladě lze také srovnávat, třebas není materiál z téhož roku, poněvadž větší rozdíly časové mezi fássemi nejsou příliš veliké ani časté.

Z dětí školou povinných byla většina pohlaví mužského, opačný poměr byl u $\frac{1}{3}$ obcí (76), rovnost v 8 případech,²⁴⁾ jindy nebylo pohlaví označeno (Nosálov). Nejvíce dětí — nad 1000 — mělo sedm panství (Liberec, Frýdlant, Zákupy, Grabštejn, Semily, Český Dub, Mělník),²⁵⁾ nejméně jich bylo na panství Sovinky, Liblice, Mladějov, Kropáčova Vrutice, Güntersdorf, Skalsko.²⁶⁾ Nad 250

²⁰⁾ Byly to školy: Krchleby (16), Kostomlaty (22), Lysá (16), Mšeno (21).

²¹⁾ Luštěnice, Krnsko, Rožďalovice, Strenice (13) — ostatní následují teprve s počtem 6 a 5.

²²⁾ Výkaz Šafránkův o počtu škol na jednotlivých panstvích nečiní ovšem nároku na úplnost (Školy, str. 185).

²³⁾ Srv. přehlednou tabulku škol v kraji boleslavském v příl. I.

²⁴⁾ Březínka, Götzdorf, Gränzenzendorf, Kadlín, Libuň, Loukov, Luštěnice, Žerčice.

²⁵⁾ Počet dětí a procento z celkového počtu byly u uvedených panství tyto: 2439 (9), 2153 (8), 1710 (6·3), 1460 (5·4), 1443 (5·3), 1294 (4·8), 1042 (3·9).

²⁶⁾ Počet dětí i v procentech byl: 51, 52, 62, 62, 64, 64 (0·2⁰/₀).

žáků mělo devět škol (mezi 854—254 žáky),²⁷⁾ 25 jiných obcí mělo nad 200 žactva, do 30 žáků 4 školy, pak 10 do 40. Počet škol byl úměrný počtu žactva na 8 panstvích,²⁸⁾ čemuž odpovídá na nich i normální počet žáků na jednu školu (95—120). Největší rozdíl ve prospěch škol byl u Doks, Frýdlantu, Svijan, ve prospěch žactva u Liberce, Čes. Dubu a Semil.²⁹⁾ Nejvíce žáků připadlo na 1 školu na panství Rožďalovice (232), Liberec (203), Březno (196), nejméně u Sovinek, Liblic a Housky (51, 52, 53). Z celkového počtu bylo chudých a osvobozených od placení školného nejvíce na statku Domousnice (49·6), nejméně na panství Mělník (23·2), na všech školách v kraji 41·6⁰/₁₀.³⁰⁾ Pro větší počet sourozenců byly osvobozeny děti jen na 10 panstvích, nejvíce na p. Mělník (22·7), nejméně na p. Bělá (2·1), v celém kraji 1⁰/₁₀.³¹⁾ Pro nemoc osvobozených bylo nejvíce na p. Houska (8·1), nejméně na p. Kost (3·9), v celém kraji 5·5⁰/₁₀.³²⁾ Školné se platilo nejvíce na p. Nebužely (60·6), nejméně na p. N. Ronov, Bělá (46·6), v celém kraji 51·9⁰/₁₀.³³⁾ Největší počet platících byl na školách židovských, evangelických a na škole hlavní (66·7, 62, 59·8⁰/₁₀), nejmenší na školách městských (39·2), u ostatních druhů přesahují 50⁰/₁₀ celkového počtu. Opačný je poměr obou skupin při osvobozených od placení školného pro chudobu (27·3, 31·6, 33·3—56·8⁰/₁₀). Částečně osvobození byli zastoupeni nejvíce ve školách farních (7·6), nejméně v lokálních (1·1) — vedle nich se vyskytují jen u městských farních a filiálních škol. Nemocní kolísali počtem mezi 6·9⁰/₁₀ (hlavní) a 4 (městské).

²⁷⁾ Nejvíce žactva měly školy: Liberec 854, Mimoň 281, N. Jablonné 280, Semily 270, Turnov 268, Vratislavice 268, Lysá 265, Mladá Boleslav 261, Hodkovice 254.

²⁸⁾ Brodce, Dobrovice Domousnice, Kosmonosy, Křinec, Hrubá Skála, Stránka, Stráž.

²⁹⁾ V ⁰/₁₀ první skupina: Doksy (5·2 školy, 3·2 žáci), Frýdlant (9·9—8), Svijany (3·9—2·8); druhá skupina: Liberec (5·2—9), Č. Dub (3·4—4·8), Semily (3·9—5·3).

³⁰⁾ Z jednotlivých obcí neplatilo školné nejvíce dětí na školách: Vysoká 73·8, Bělá 67·7 (v tom 41·5⁰/₁₀ vyučovaných augustiniány bezplatně), Rovensko 59·9; nejméně obce Tuhaň 19, St. Skalka 16·7, Sobotka 8·3.

³¹⁾ Nejvíce částečně osvobozených bylo v obcích: Čechelice 43·1, Machnín 11·9, Andělská Hora 8·9; nejméně v obcích: Rochlice u Liberce 0·5, Röhrsdorf 0·9 a Schönwald 1⁰/₁₀. Celkem bylo takových obcí 21, z nichž 6 připadlo na panství Frýdlant, po 2 na p. Grabštejn, Doksy, Mělník, Zákupy, 3 na Liberec, po 1 na p. Košátky, Řepín, Svijany a Bělou.

³²⁾ Z jednotlivých míst bylo takových nejvíce v obci Korce 14·9, St. Skalka 8·3, Doksy a Oldřichov 7·7, nejmenší u Sobotky 1·2, Čechelice 1·9, Mělník 2·3⁰/₁₀. Vůbec se nevyskytují nemocní u 6 obcí: Bozkov, Železný Brod, Bzí, Jenišovice, Nové Město p. S., Vysoké.

³³⁾ Nejvíce platících bylo v obcích: Sobotka 90·6⁰/₁₀, St. Skalka 75, Tuhaň 73·4; nejméně ve vsích Vysoká 20·5, Čechelice 31·4, Bělá p. B. 29·3. Průměr se nejvíce přibližuje 40—50. Uvedené čtyři skupiny dětí jsou registrovány podle jednotlivých panství v příloze čís. I. Někde bylo třeba procenta, připadající na ně, poněkud upravit, aby bylo docíleno souhlasu v součtu. Ač změny, jež byly provedeny, jsou poměrně jen malé, přece dlužno pokládati u některých panství procento pouze za přibližné oprávněné.

Může-li býti statistický materiál fassí, jak bylo naň dosud blíže poukázáno, vitanou pomůckou při různém speciálním badání, na př. o populaci, sociálních poměrech a pod., jsou údaje o školní docházce důležité zase po jiné stránce. Ukazují názorně, pokud byly zachovávány úřední předpisy, a označují nepřímo a v základě vzdělanostní úroveň. Nejsou vždy snad zcela spolehlivým obrazem skutečnosti, poněvadž jde o zprávy úřední, jež mohly býti různě upravovány a přizpůsobovány. Nevznikly také v témže roce³⁴⁾ a nelze je proto srovnávat všude se stejnou oprávněností. Výkazy ty však jsou za daných okolností nejspolehlivějším pramenem a srovnání rovněž není nemožné, jak bylo již výše zdůrazněno. Při posuzování docházky třeba počítati zase jen s dětmi, jež podle předpisu měly do školy choditi, ne tedy se žactvem z míst vzdálenějších, jehož se uvádí ve fassích velmi mnoho a jež škol nenavštěvovalo. Proto jsou procenta docházky, uvedená pro jednotlivá panství v příloze, výrazem nejideálnějších poměrů a ilustrují vzdělanostní úroveň ve světle nejpříznivějším. Při tom třeba mít na paměti, že v procentu žáků, chodících do školy, není zahrnuta jen docházka stálá, nýbrž i nepravidelná.

Největší docházka byla na panství Březno (100), pak následuje Frýdlant (95·9) a Grabštejn (93·4), nejmenší na p. Řepín (10·4), Košátky (16·6) a Kosmonosy (20·8). Průměr v kraji byl 59·8, to znamená, že děti, jež chodily do školy stále nebo s přestávkami, bylo asi 60⁰/₁₀ celkového počtu. Stoprocentní návštěva byla na p. frýdlantském ve 14 školách,³⁵⁾ na p. Grabštejn v 5,³⁶⁾ ve 3 na p. Nový Berštejn³⁷⁾ a Zákupy,³⁸⁾ ve 2 na p. Doksy³⁹⁾ a konečně panství Březno, Houska, Lobeč, Smržovka a Mnichovo Hradiště měly nejlepší docházku vždy v jedné škole.⁴⁰⁾ Vůbec nechodily děti do školy ve dvou školách (Mladé, Paseky), ve 3 školách pak není docházka označena.⁴¹⁾ Podle různých druhů škol byla největší návštěva u škol obecních (85·6), pak evangelických (75·1), o něco menší u městských, filiálních a u školy hlavní (c. 72). Na školách farních a lokálních

³⁴⁾ Tak na př. na panství frýdlantském jsou fassé 4 škol z r. 1790, 10 škol z r. 1792 a 9 škol z r. 1793; na p. Kost 2 fassé z r. 1790, 1 z r. 1792 a 1 z r. 1797 a pod.

³⁵⁾ Arnoltice, Dětrichov, Frýdlant, Kunratice, Libverda, Lusdorf, Nové Město, Mníšek, Dolní Pertoltice, Raspenava, Schönwald, Ves, Wustung, Wünschendorf.

³⁶⁾ Grabštejn, Andělská Hora, Chotyně, Křížany t. Suchá, Machnín.

³⁷⁾ Dubá, Osinalice, Vrchovany.

³⁸⁾ Cvičkov, Glasert, Zákupy.

³⁹⁾ St. Skalka, Tuhaň.

⁴⁰⁾ Březno, Korce, Vrátno, Lučany n. N., Hlavice. Docházka u ostatních škol byla: 91—99⁰/₁₀ u 22 škol, 81—90⁰/₁₀ u 28, 71—80 u 29, 61—70 u 37, 51—60 u 24, 41—50 u 24, 31—40 u 15, 21—30 u 7, 11—20 u 6, u 1—10⁰/₁₀ u 4 škol.

⁴¹⁾ Boseň, Nosálov, Zátyní.

přesahovala nemnoho 60⁰/₀, 55⁰/₀ měly školy městské farní a nejméně školy židovské (50·2⁰/₀). Židé, pokud nechodili do vlastních škol, navštěvovali školy velmi málo. Větší už byla školní docházka evangelíků, ač i zde je viděti návštěvu podprůměrnou.

Při školní docházce dlužno počítati s několikerým vlivem. Tak padá na váhu zajisté moment sociální a děti, jež platily školné, tvořily asi převážnou většinu dětí školu navštěvujících. Jen u 14 statků nevyrovná se docházka počtu platících. Tento vliv sociální se neuplatnil při docházce jedině, neboť ta převyšovala počet žactva, platícího školné, alespoň většinou. Na docházku působilo i zaměstnání obyvatelstva. Nejmenší procento docházky je v území zemědělském (54·9), větší v oblastech průmyslových a zemědělských (60·3), největší pak v krajích průmyslových a řemeslnických (67·9), ačkoliv počet škol tu byl právě nejmenší (43) proti počtu škol v krajích smíšených (98) a čistě zemědělských (92).⁴²⁾ Národnostní poměry obyvatelstva se uplatnily rovněž, patrně v souvislosti s germanisačním úsilím, jež se ve školství projevovalo, a český živel částečně od školy odpuzovalo. Počítali se podle Schallera v kraji boleslavském 9 panství německých, 4 většinou německá, 32 česká, 6 většinou českých, 3 smíšená na polovic, pak jest procento dětí, které chodily vskutku do školy, u první skupiny 72·5⁰/₀, u druhé 67·8, u třetí 55·8, u čtvrté 54·2 a ve smíšených okresech 66·6⁰/₀. Při tom na panstvích německých byl počet škol o něco menší, než na českých (91 + 14 = 105 proti 89 + 22 = 111, — 17 škol bylo v území smíšeném). Záleželo ovšem také na správních orgánech jednotlivých panství, ne tak na patronovi resp. majiteli. Na panstvích Krist. Clam Gallasa (Frýdlant, Grabštejn, Lemberk, Liberec, Luštěnice) na př. docházka značně kolísala, ač týž majitel.⁴³⁾

Které z uvedených vlivů se uplatnily většinou, nedá se všeobecně říci, jest třeba posuzovati docházku individuálně a to nejen při jednotlivých panstvích, nýbrž i podle škol. I na témže panství je totiž v docházce mezi školami velký rozdíl a dokonce při fassích z téže doby.⁴⁴⁾ Nelze toho vysvětliti jinak, nehledě k možným obtížím terénu u škol s několika přískolenými osadami, než velmi odlišnými poměry, v nichž se tehdy školství vyvíjelo. Tu působily vlivy místní, představitelů obce, učitele a duchovního. Ti vytvářeli ovzduší, v němž škola žila, a mohli působiti podstatně, za jinak podobných podmínek, k jejímu rozkvětu. Jich zájem, svědomitost a péče spoluurčovaly tak stupeň docházky a tím také vzdělanostní úroveň obyvatelstva.

⁴²⁾ Uvedené skupiny byly voleny přibližně podle údajů Schallerových.

⁴³⁾ V procentech 95·9, 93·4, 71·4, 69·4, 70. Podobně tomu bylo i na panstvích Jos. Valdštejna (Hrubá Skála 42·9 a Sotjany 56·1) a Arnošta z Valdštejna (Mn. Hradiště, Bělá, Doksy 64·9⁰/₀, 67·3, 81·2) a pod.

⁴⁴⁾ Tak na př. na p. Český Dub (fasse z r. 1791) Dlouhý Most 86, Letařovice 29·3; p. Nové Benátky (1791) Nové Benátky 80·1 a Mladé 0; p. Dobruška (1791) Dobruška 32·7 a Rejšice 85·5; p. Lysá (1791) Lysá 95·8 a Kostomlaty 42.

Příloha II.

SEZNAM ŠKOL V KRAJI BOLESLAVSKÉM K ROKU 1798.

Politický okres:	Soudní okres:
MLADÁ BOLESLAV (19):	Nové Benátky (6 = 4 p, 1 f, 1 l): Nové Benátky p, Brodce p, Lysá n. L. p, Dolní Slivno p, Struhý f, Mladé (zrušená osada v m. o. Milovice) l. Mladá Boleslav (13 = 1 h, 8 p, 1 f, 2 l, 1 ž): Bezno p, Ml. Boleslav h, Ml. Boleslav ž, Březno p, Bukovno l, Dobruvice p, Kosmonosy p, Krnsko p, Luštěnice p, Plazy f, Rejšice p, Strenice p, Zerčice l.
BRANDÝS n. L. (2):	Brandýs n. L. (2 = 1 p, 1 f): St. Boleslav p, Dřísy f.
DUBÁ (22):	Dubá (21 = 6 p, 9 f, 2 l, 4 o): Deštná l, Doksy p, Dražejov f, Dubá p, Horky o, Jestřebice f, Korce f, Kruh p, Libovice o, Panská Ves (m. o. Nedamov) f, Okna l, Osinalice f, St. Skalka (m. o. Skalka) o, Tachov f, Konrádov (m. o. Tumboř) f, Tuhaň p, Vidim p, Vrchovany f, Zátyní f, Žďár o, Bořejov (m. o. Zdírec) p, Štětí (1 = 1 p): Štětí p.
FRÝDLANT (22):	Frýdlant (17 = 5 p, 9 f, 2 l, 1 o): Albrechtice f, Arnoltice f, Bullendorf p, Dětrichov l, Engelsdorf f, Frýdlant p, Háj o, Hejnice p, Kunratice f, Lázně Libverda f, Dolní Oldříš f, Dolní Pertoltice f, Raspenava p, Ringenhain f, Schönvald l, Ves p, Wustung f. Nové Město p. S. (5 = 2 p, 2 f, 1 o): Bernsdorf p. S. f, Jindřichovice p. S. p, Lusdorf p. S. f, Nové Město p. S. p, Wünschendorf o.
MNICHOVO HRADIŠTĚ (21):	Bělá p. B. (12 = 4 p, 6 f, 1 l, 1 m): Bělá p. B. m, Bezdědice l, Bezděz p, Březinka f, Čistá f, Katusice f, Dolní Krupá p, Lobeč f, Nosálov f, Skalsko p, Kovaň (m. o. Krásná Ves) p, Vrátno f. Mnichovo Hradiště (9 = 5 p, 2 f, 2 l): Bakov n. J. p, Boseň p, Březina l, Mnichovo Hradiště p, Klášter Hradiště n. J. f, Kněžmost f, Loukov p, Loukovec p, Mukařov l.
JABLONEC n. N. (16):	Jablonec n. N. (10 = 4 p, 5 f, 1 l): Honsberk p, Jablonec n. N. p, Josefodol f, Kokonín f, Lučany n. N. f, Dolní Maxov f, Rádlo f, Rychnov p, Rýnovice l, Šumburk (m. o. Šumburk—Jistebsko) p. Tanvald (6 = 3 p, 2 f, 1 l): Albrechtice l, Polubný p, P. chovice p, Smržovka p, Šumburk n. D. f, Tanvald f.

- NĚMECKÉ JABLONNÉ (22):** Cvikov (7 = 2 p, 3 f, 2 l): Cvikov p, Glasert f, Krompach l, Kunratice l, Dolní Lichtenvald f, Mařenice p, Röhrsdorf f.
Německé Jablonné (15 = 6 p, 5 f, 3 l, 1 o): Brniště p, Dubnice l, Heřmanice f, Německé Jablonné p, Janovice f, Jítava p, Kněžice o, Křížany t, Suchá p, Lemberk f, Petrovice l, Postřelná f, Rynoltice l, Schönbach p, V. Valtinov f, Zibřidice p.
- JIČÍN (9):** Libáň (2 = 2 p): Dětenice p, Rožďalovice p.
Sobotka (7 = 4 p, 3 l): Dolní Bousov p, Domousnice l, Libošovice l, Markvartice p, Mladějov p, Všebořsko (část o. a m. o. Obrubce) l, Sobotka p.
- JILEMNICE (4):** Vysoké n. J. (4 = 3 p, 1 l): Zlatá Olešnice p, Paseky n. J. l, Roprachtice p, Vysoké n. J. p.
- LIBEREC (26):** Chrastava (13 = 5 p, 5 f, 2 l, 1 o): Grabštejn f, Andělská Hora f, Hrádek n. N. p, Chotyně f, Chrastava p, Bílý Kostel n. N. l, Machnín f, Oldřichov na Hranicích o, Dolní Suchá f, Údol sv. Krištofa p, Nová Ves p, Horní Vítkov p, Wetzvalde l.
Liberec (13 = 4 p, 6 f, 2 l, 1 m): Janův Důl f, Gränzen-dorf f, St. Habendorf f, St. Harcov f, Hodkovice p, Jeřmanice l, Liberec m, Mníšek p, Dlouhý Most l, Ostašov f, Rochlice u Li-berce p, Ruprechtice f, Vratislavice n. N. p.
- ČESKÁ LÍPA (19):** Česká Lípa (2 = 1 p, 1 f): Častolovice f, Dobranov p.
Mimoň (17 = 6 p, 10 f, 1 l): Bohatice f, Brenná f, Břevniště f, Götzdorf f, V. Grunov f, Hvězdov f, Jablonec l, Německá Kamenice f, Kummer f, Kuřívody p, Mimoň p, Noviny f, Osečná p, Pertoltice p. R. f, Stráž p. R. p, Svěbořice p, Zákupy p, 2 e.
- MĚLNÍK (16):** Mělník (16 = 1 mp, 10 p, 2 f, 1 l): V. Borek f, Čechelice p, Hořín p, Chorušice p, Kadlín p, Liblice p, Mělník mp, Pšovka (m. o. Mělník) p, Mšeno p, Nebužely p, Nebužely e, Řepín p, Mělnické Vtelno f, Vysoká p, Vysoká e, Záhory l.
- PODĚBRADY (8):** Nymburk (8 = 1 mp, 4 p, 1 f, 2 l): Kostomlaty p, Krchleby f, Křívec p, Loučeň l, Měly p, Nymburk mp, Ronov (část o. a m. o. Oskořínek) l, Všejanya p.
- SEMILY (10):** Železný Brod (5 = 3 p, 1 f, 1 l): Železný Brod p, Bzí p, Držkov p, Loučky l, Záhory f.
Lomnice n. P. (2 = 1 p, 1 l): Libuň p, Tatobity l.
Semily (3 = 2 p, 1 l): Bozkov p, Loukov (m. o. Rybnice) l, Semily p.

- TURNOV (16):** Český Dub (7 = 3 p, 3 f, 1 l): Bílá f, Český Dub p, Hlavice p, Letařovice (m. o. Hradčany) f, Světlá p. J. p, Vlastibořice l, Všelibice f.
Turnov (9 = 1 mp, 3 p, 1 f, 2 l, 1 ž, 1 o): Jenišovice p, Přáslavice (část o. a m. o. Karlovice) f, Přepeře l, Rovensko p. T. p, Turnov mp, Turnov ž, Hrušnice (m. o. Turnov) o, Všeň p, Vyskeř l.

Mimo hranice dnešních Čech byla škola v Güntersdorfě nedaleko Lubáně (Laubau) v Pr. Slezsku.

Poznámka: Seznam je upraven tak, že se uvádějí jména obcí, jak jsou v úředním místopisném lexikonu z r. 1927 (Administrativní lexikon obcí v Čechách. Praha 1927), podle politických okresů a v nich zase podle okresů soudních. Pro přehlednost jsou školy označeny podle druhu takto: hlavní h, městské farní mp, farní p, filiální f, lokální l, městské m, obecní o, evangelické e, židovské ž.

ZŘÍZENÍ ADMINISTRACE STÁTNÍCH STATKŮ

Každá větší sekularisace, konfiskace či jiné vyvlastnění velkého pozemkového majetku jest problémem nejen hospodářským a sociálním, nýbrž i administrativním. Z veliké části na úpravě administrace spočívá další vývoj. V naší historii se to ukázalo několikrát, ale právě administrativní povaha věci nevystoupila nikdy tak silně jako v druhé polovici 18. stol. Četné statky zrušeného řádu jezuitského i rozsáhlé statky zrušených klášterů připadly do správy státní. Stát měl tolik statků jako sotva kdy před tím. Zejména v Čechách jich bylo mnoho, a proto Čechy se staly za Josefa II. pokusným objektem, na němž nová úprava státních statků měla být nejdříve vyzkoušena. Proto došlo ke zřízení administrace státních statků v Čechách, a podle českého vzoru též na Moravě a v jiných zemích rakouských. Skoro půlstoletí trval pak tento úřad, a i když zanikl, odevzdal svému nástupci, finanční správě, hotovou tradici, kterou vypěstoval v souhlasu s ústřední správou finanční ve Vídni: tradici, která způsobilá, že z ohromného počtu státních statků, které administrace dostala do vínku při svém založení — na 80 panství a statků v Čechách — za sto let zbývaly kromě několika nadačních panství sotva 2 nepatrné statečky. Jak by nelákalo poznati příčiny? ¹⁾

*

Soukromé vrchnosti v 17. a 18. stol. zřizovaly někdy „administraci“ jako ústřední úřad pro správu svých panství. Učinil tak i stát, a to ještě dříve, než-li se mu dostalo velkého přírůstku ze statků církevních. Na Moravě sice ze starých statků korunních a komorních se do 18. stol. neuchovalo nic, za to v Čechách komorní statky byly dosti velké. S menšími změnami trvaly od 15. a 16. stol., čímž byla dána možnost, že také jejich správa byla tradičně dobře vybudována, aspoň pro ty doby, dokud do státního hospodářství nezalehl ohlas nových hospodářských myšlenek. Předchozí vývoj možno tu pominouti, ²⁾ neboť nám jde jen

¹⁾ Podávám tu úryvek z chystané práce o správě a prodeji státních statků v 18. a 19. stol. Srov. stručný výťah ve Věstníku Československé Akademie Zemědělské V. 1929. — Použité spisy, pokud není udáno jinak, jsou z archivu dvorské komory vídeňské, nyní v archivu pražského hradu, BD: (Böhmische Domänen).

²⁾ Pro 16. stol. srov. V. Pešák, Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II. Časopis pro dějiny venkova XVI. 1929, a pro 17. stol. mou práci Hospodářské instrukce — přehled zemědělských dějin v 15.—19. století. Praha 1930.

o úřad administrátora, jak byl zřízen v letech sedmdesátých 18. stol. Tehdy (r. 1769) byly odhaleny podvody na některých komorních panstvích v Čechách, a proto místo dosavadního přímého styku správy panství s ústředním úřadem v Praze a ve Vídni byl zřízen úřad zprostředkující a dohlížející: *komorní administrace*. V Čechách se stal administrátorem Kocian a po něm Ledebur v letech 1773—76. V téže době také statky exjesuitské, od r. 1773 pod státní správou, měly své vlastní tři administrátory. Instanční cesta byla rozdvojená, administrátor komorní podléhal dvorské komoře, administrátoři statků exjesuitských podléhali dvorské kanceláři. Tato správní roztržičnost sotva byla výhodná pro řádné hospodářství. Aspoň systém několika administrátorů byl odstraněn, když r. 1776 dvorní rada Raab byl jmenován vrchním ředitelem komorních a exjesuitských statků. Ale v nejvyšší instanci rozdvojení trvalo dále, a mimo to jmenování Raabovo bylo jenom dočasné a sledovalo jiný účel, než-li úpravu administrativy, chtějíc mu přidati moci při provádění jeho „pozemkové reformy“.³⁾ Na Moravě státními statky se staly teprve statky jezuitské, od r. 1773 spravovány dvěma inspektory. Ostatně nebylo jich tolik jako v Čechách, takže bylo možno již r. 1780 organisovati jejich správu pevněji: Kaschnitz byl jmenován vrchním ředitelem všech státních statků na Moravě, k nimž brzy po sloučení Slezska s Moravou přibýly i statky slezské, jež od r. 1773 měly svoji administraci v Opavě.

I v Čechách však, když počátkem r. 1782 byl Raab odsazen z vrchního ředitelství, ukázala se nutnost, upravit také definitivně správu komorních a exjesuitských statků, tím spíše, že v téže době k ní přibýla skupina nová, statky zrušených klášterů. Třeba tu podotknouti, že výnos těchto statků neplynul do všeobecné státní pokladny: exjesuitské statky patřily studijnímu fondu, statky zrušených klášterů patřily náboženskému fondu, a i rozličné statky nadační od r. 1783, jako statky ústavu šlechtičen, universitní, i také statky nejvyššího purkrabství zůstaly svému určení. Státu však připadla péče o jejich správu; proto také od té doby se zavádí pojmenování *státních statků*, ač trvalo dlouho, nežli zevšeobecnělo, a jednotlivé skupiny byly ještě i potom často jmenovány také původními názvy. Šlo o to, jak zařídit tuto správu. V únoru 1782 byli pro Čechy jmenováni *dva administrátoři*. Každému byla přidělena polovina statků a v jejich středu bylo mu určeno sídlo. Byl to administrátor Erben ve Zbiroze pro statky zhruba na západ od Prahy, a administrátor Schmid v Pardubicích pro statky východní.⁴⁾ Admi-

³⁾ O tom jsem podrobněji psal v *Pozemkové reformě v 18. století*, Praha 1928, kde jsou také uvedeny seznamy státních a státem spravovaných statků. Tamtéž o Kaschnitzovi.

⁴⁾ Srov. „Pozemková reforma v 18. stol.“, na str. 77 jsou vyjmenovány statky jednotlivě, jak byly rozděleny mezi oba administrátory.

nistrátoři podléhali dvorské komoře vídeňské, která jim také vydala instrukci, na rozdíl od zvyku tehdejší doby ani ne příliš dlouhou, jakoby již tehdy tušila, že tato organizace se neosvědčí, a že bude za dva roky změněna.⁵⁾

Instrukce ukládala administrátorům, aby na každém statku co nejdříve provedli likvidaci. Nebylo to možné jinak, nežli že každý administrátor navštíví osobně každý statek, zúčastní se účetní likvidace, při tom si získá potřebné informace o statku i úřednících, aby mohl také o všem podati zprávu komoře. Pro většinu statků nebylo ani řádného bilančního přehledu. V tom měli pomoci úředníci statků: sestaviti ihned rozpočet výnosu, příjmu i vydání. Administrátor pak měl podati komoře dobré zdání o tomto rozpočtu, dbaje při tom všemožné péče, neboť rozpočet bude také možná již podkladem k prodeji statků, o němž se již tehdy začínalo mluvit.

Potom byly vypočteny běžné povinnosti administrátorovy. Péče o poddané v duchu josefském byla uvedena na prvním místě, tím spíše, že k tomu vedl i důvod hospodářský; na velké části státních statků byla již rozdělena panská půda poddaným za plat, a proto dobrý stav panských důchodů byl těsně spojen s dobrým stavem poddaných, s jejich platební schopností. Podle možnosti mělo jim panství opatrovati i vedlejší výdělek, v povoznictví, řemeslech. Povinné platy od nich bylo nutno vymáhati přísně, aby nezlajdačili, ale při tom spravedlivě. Menší stížnosti poddaných mohl vyřídit administrátor sám, větší však musil oznamovati komoře. Rozumí se, že i péče hospodářských úřadů o pozůstalosti, sirotčí peníze a sirotky byla zdůrazněna. Pohořelým poddaným na státních statcích byla císařem povolena almužna ve výši jedné desetiny škody, kterou utrpěli požárem, arcí jenom na staveních a inventáři hospodářském; takové almužny mohl administrátor povolovati o své újmě, v jiných případech, kdy poddaní potřebovali podpory, musil věc předložit dvorské komoře. Tehdy se vláda již snažila také pomáhati poddaným jiným způsobem, a to bylo přikázáno také administrátorům: vésti řádně kontribuční sýpky anebo je zakládati nově. Zrovna tak měli nabádati poddané ke zlepšení vlastního hospodářství: pěstovati len a konopí i tkalcovství, chov dobytka, vzdělávati pusté pozemky, zakládati nové usedlosti, zlepšovati vyučování na venkovských školách i také dohlížeti na policejní opatření: a nebyla by to druhá polovina 18. stol. libující si ve statistice, kdyby si dvorská komora nebyla vyžádala od administrátorů každoroční tabellární výkazy, jak tento vývoj pokračuje.

⁵⁾ *Instruktion, nach welcher sich die zwei in Böhmen über die Kameralherrschaften aufgestellte Administratoren zu verhalten haben. BD I Admin. 34. ex mart. 1782. — Jednání o instrukci ve státní radě s resolucí císařovou ve státním archivu ve Vídni 626 ex 1782. — Obsah instrukce pro administrátora Ledebura z r. 1773 je v cit. práci „Hospodářské instrukce“, v části třetí, státní 1773.*

Několik předpisů bylo vydáno pro věci církevní a patronátní. Na kněžská beneficia chtěla komora dosazovati jenom kněží, kteří byli již ve službě na komorních panstvích, výjimečně však mohli býti navrhováni i schopní kněží ze zrušených řádů, aby se jim ušetřilo na pensi. Uchazeči musili míti vysvědčení ze zkoušky před pražskou konsistoří s prospěchem primae classis, a s týmž výsledkem potvrzení od probošta Kindermanna o vyučovacích schopnostech na normální škole. Podle těchto schopností administrátoři navrhovali z uchazečů terno. Péče o řádné hospodářství s kostelním jměním byla jim ovšem také přikázána.

V soudním ohledu zůstaly vrchní úřady i nadále pro správní spory poddaných první instancí, od nich šlo odvolání ke krajským úřadům; administrace tu měla jen dohled, pln-li vrchní úřady tuto svoji povinnost správně. Šlo-li však o právní věci mezi komorními statky nebo spory se sousedy, musil vrchní úřad před rozhodnutím ohlásiti vždycky věc administraci, která si vyžádala dobré zdání komorního prokurátora nebo — v nerozhodném případě — přednesla věc komoře. Patent o řízení poddanském, který byl vydán v září minulého roku 1781, platil ovšem i pro komorní statky.

Předpis o hospodářství byl velmi krátký, neboť na komorních i exjesuitských panstvích v Čechách byl již zaveden aboliční systém, při němž byly rozděleny pozemky; jen někde zbýval nějaký dvůr, ovčín nebo rybník a tam administrace se měla starati o zvýšení důchodů. Totéž platilo o různých průmyslových podnicích, které byly pronajaty. Nutno dbáti, aby nájemné z nich bylo vydraženo co nejvýše, anebo mohl býti podnik i prodán, kdyby náklady stavební a jiné byly větší než nájem. Na opravy a stavby nových podniků bylo třeba sestaviti napřed podrobný rozpočet, náklad do 200 zl. mohl povoliti administrátor sám, jinak si musil vyžádati schválení. Do konce října předkládaly hospodářské úřady stavební plán na příští rok, a administrace tyto plány hned předložila komoře. Jenom ve výjimečných případech mohla býti provedena také stavba v nákladu přes 200 zl. jen na rozkaz administrátorův, hrozilo-li nebezpečí v prodlení, ale dodatečně musil býti náklad vyúčtován.

I v jiných výdejových rubrikách summa 200 zl. byla hranicí, do níž mohl administrátor povoliti výdej sám. To se však netýkalo nových platů služebních ani pensí, stejně bylo mu zakázáno bráti pro sebe či pro jiného zálohy z důchodů. Slevy pachtýřům a podaným byly možné jenom se svolením komory. Důchodní peníze byly od hospodářských úřadů jako dříve zasílány komorní pokladně v Praze, ale příslušnou kvitanci poslal pak hospodářský úřad administraci, která zase její opis předložila dvorské komoře; na všech statcích, kde se tak ještě nestalo, musila býti řádná kontrola pokladny.

Účetnictví bylo zavedeno tak, že vrchní úřady každý měsíc posílaly administraci „měsíční cedule“ pro každý statek, a koncem roku, vždy do konce února, také účet celoroční; tento celoroční účet byl administrací jen přehlednut a poslán pak dále do Vídně. Totéž platilo o uzávěrce za minulý rok a bilanci na příští rok i jejich porovnání a vysvětlení, což posílaly vrchní úřady zároveň s celoročním účtem. Revisi účtů prováděla hlavní komorní účtárna, a jestliže byly nalezeny výtky, povinností administrace bylo, aby je u hospodářských úřadů vyšetřila. Účty sirotčí, kostelní a obecní, které dříve podléhaly lokální revisi, byly pro příště přiděleny administraci a jejím revidentům.

Účty lesní byly odděleny od ostatních účtů hospodářských a svěřeny zvláštnímu lesnímu pojezdnému; od něho šly k administraci a odtud k účtárně. Jinak ve věcech lesnických, pokud souvisely s hospodářstvím, měl se administrátor vždycky dohodovati s nejvyšším lovčím, který měl dohled na všechny lesy na statcích komorních i exjesuitských. Také lesní personál podléhal nejvyššímu lovčí, kromě zmíněného lesního pojezdného, který patřil k personálu hospodářskému.

K obsazení míst vrchních a prvních hospodářských úředníků i tohoto lesního pojezdného podával administrátor své návrhy nadřízenému úřadu. O přijetí a propuštění nižších zřízenců hospodářských i zámeckých, jako kancelářských písařů, sládků a p., rozhodoval administrátor sám. Suspensi vyšších úředníků mohl o své ujmě provést jenom tehdy, když přišel na zpronevěru nebo hrozila-li škoda z ponechání úředníka na místě. O obsazení míst a suspensích měl administrátor každý čtvrt roku podávati tabellární výkaz.

Pro svoji písemnou agendu vedl podací protokol, a koncem každého měsíce posílal jej komoře k nahlédnutí; výslovně bylo připomenuto, že komora protokol vrátí, takže není třeba zbytečně jej opisovati. Spisy byly ukládány v řádné registratuře, aby bylo možno vždy naléztí priora. O statcích komorních a exjesuitských podávala administrace zprávy přímo dvorské komoře, o statcích zrušených klášterů však komisi zřízené při guberniu.

Chtěl-li se administrátor vzdáliti ze svého sídla neúředně na dobu přes 14 dní nebo jeti za hranice, musil míti svolení od komory. Každoročně měl cestovati po statcích, tak aby aspoň jednou do roka navštívil každý statek; koncem roku měl o visitaci podati zprávu komoře. Vždy za 2—3 roky při visitaci měl provést také likvidaci. Na těchto cestách nesměl bráti stravu od úředníků zadarmo, nýbrž za plat, nemohl-li se již stravovati v hostinci. I v případech nepředvídaných, jež nebyly pojaty do instrukce, měl administrátor vždycky splniti svoji povinnost. —

Bylo arci snazší instrukci vydati, nežli provést ji. Nezáleželo ostatně tolik na jejich podrobnostech jako na prvním bodě: seznámiti se se všemi statky, uvésti

je do pořádku po stránce účetní a sestaviti bilance. To byl předpoklad řádné nové administrace: chtěla-li míti kontrolu nad správami jednotlivých panství, musila je sama dobře znáti. A protože tento předpoklad nebyl splněn ani tentokrát ani ještě v několika letech pozdějších, nemohla se tato administrace osvědčovati.

Administrátoři neměli dosti času, aby se věnovali jenom správě statků, nejvíce proto, že byli zároveň komisaři při provádění abolice a dělení panských dvorů na městských statcích. Relace, kterou podal administrátor Schmid asi po půldruhém roce svého úřadování, jest dosti výmluvná:⁶⁾ Jeho díl administrace od března 1782 měl 5 panství komorních a 10 exjesuitských, ale brzy potom přibyly k němu ještě statky exkartouzské a statek Pohled ze zrušeného cisterciáckého kláštera jeptišek. K finalisaci aboličních smluv musil zajížděti do mnohých měst, nejen ve svém okrsku, nýbrž i do západních Čech, a v několika městech měl teprve abolicí zaváděti. Účast na dražbách rozličných realit zrušených klášterů zabrala také hodně času. Krátce na státní statky mu nezbyvalo času, a personálu měl také málo, jediného revidenta. Oba administrátoři měli dosud dohromady jen osm úředníků. Po této stížnosti byl Schmidovi přidán písař, a druhého revidenta dostali oba administrátoři.

To se stalo v srpnu 1783, a za několik měsíců — byly obě administrace zrušeny. Již tu se ukazuje značná bezradnost císařova v organizaci správy státních statků, jež se projevila později ještě několikrát. Odpor proti dvěma administrátorům vycházel jednak zdola od vrchních úředníků panství, kteří se cítili omezování proti dřívější volnosti, ale celá organizace byla podrobena kritice i nahoře, v ústředních úřadech. Tak poděbradský vrchní Wildt poslal kancléři hr. Chotkovi návrh, aby obě administrace byly zrušeny: jsou neúčinné, neboť většinou jsou vázány na rozhodnutí komory, která jenom opisují, aby je dekretovaly hospodářským úřadům a zatěžovaly je často zbytečným písařením. Bylo by mnohem lépe, kdyby místo tohoto figurujícího úřadu vrchní hospodářské úřady zase — jako bylo kdysi, když komorní statky spravoval baron Toussaint a Posch před r. 1770 — posílaly své zprávy přímo dvorské komoře. A vrchní úředníci by mohli míti zároveň inspekci nad okolními menšími statky. Nesporně by se při tom ušetřilo, a dohled na statky by mohl býti lepší.⁷⁾

⁶⁾ Srov. *Pozemková reforma v 18. stol.*, str. 86, 77. — *Personál administrací tvořili většinou úředníci, kteří pracovali již v raabisaci při lokálních pracích na panstvích: aktaři Stok a Leon, revidenti Neumann a Unruh, kancelisté Zeiler, Gill, Hesse, Glanz, novým revidentem jmenován přísečníký písař Lachenbauer, k abolicí přidán komisař Ehrinfeld.*

⁷⁾ *Přednes českorakouské dvor. kanceláře, dv. komory a bankovní deputace z 23. prosince 1783, s resolucí císařskou z 29. ledna 1784, soukromá expedice Chotkova nejvyššímu purkrabí v Čechách hr.*

Tento návrh Wildtův, který byl, jak se zdá, smluven snad přímo s hr. Chotkem, přišel do Vídně už vlastně pozdě (v únoru 1784). Neboť dvorské úřady, tehdy spojené, zabývaly se už koncem roku 1783 poměry administrace, a císař dostav o tom zprávu rozhodl (29. ledna 1784): Obě komorní administrace v Čechách budou zrušeny a *připojeny ke guberniu*; tam bude ustanoven zvláštní referent pro domény a jezuitské statky: stane se jím Erben, kdežto Schmid bude beztoho normálně pensionován. Důvěrným dopisem kancléřovým bylo toto císařské rozhodnutí sděleno nejvyššímu purkrabí v Čechách hr. Nostitzovi s výzvou, aby podal plán, snad s přispěním Erbenovým, jak zaříditi správu státních statků v Čechách, zvláště v této přechodné době, i aby také uvážil výhody a nevýhody možné z toho, kdyby některým vrchním úřadům byla svěřena inspekce okolních menších statků.

Ale ani tento nový plán, jenž znamenal v podstatě, že státní statky v Čechách bude spravovati jediný administrátor, který bude zároveň referentem u gubernia, se neuskutečnil. Celý další rok uplynul podáváním dobrých zdání, návrhů a protokolů o několika poradách, nežli se dospělo k výsledku jinému: administrátor nemůže býti kontrolorem sám nad sebou a *nemůže proto býti referentem* u vyššího úřadu, u gubernia; za to jest nutno, aby byla vybudována řádná administrace. Bylo tím popsáno mnoho papíru, ale celé jednání nepostrádá zajímavosti, neboť různí referenti osvětlili z rozličných stran tuto důležitou otázku, jejíž zodpovědění pro Čechy mělo míti také dalekosáhlé následky pro úpravu státních statků v celé říši.

Erben podal brzy své dobrozdání.⁸⁾ Podle daného rozkazu počítal s tím, že administrátor bude gubernijním referentem, žádal však pro něho možnost rychlého a samostatného rozhodování. Proto se postavil proti rozhodování dikasteriálnímu, jako bylo v jiných odděleních gubernia: k vyřízení spisů tohoto nového referátu jest nutná místní znalost poměrů na panstvích, kterou má právě jen administrátor, často je také třeba rychlého rozhodnutí, a proto nelze spisy předkládati schůzi všech radů gubernia. Stanovisko, že nad správami panství jest kontrola nutná, zastával Erben velmi rozhodně; mohl ostatně ukázati jenom na to, že právě zpronevěry na panství brandýském, pardubickém a poděbradském asi před 15 léty

Nostitzovi 19. února 1784. Zpráva Wildtova z Pardubic 11. února 1784. BD 1, 46 febr. 1784. — Vhodné příležitosti chápali se mnozí úředníci na panstvích k podávání reformních návrhů, jedním z nich byl také autor anonymního návrhu (třebaže se podepsal „ein ungarischer Beamte“), jak prospěti panstvím, bude-li jejich zájem spojen se zájmem úředníků. Tamtéž 12. mart. 1784.

⁸⁾ Zpráva Nostitzova z Prahy 17. března 1784 neju. kancléři hr. Kolovratovi, s připojeným promemoria Erbenovým dat. v Králově Dvoře 8. března, obšírný referát hr. Rottenhanna bez data, přednes dvorské kanceláře, komory a bankovní deputace 25. května, výtah z protokolu dvorské účetní komory 31. července, nový přednes 15. srpna a dekret českému guberniu 26. srpna 1784. BD 1, 55 aug. 1784, též 33. iun. 1784.

vedly k tomu, že byl zřízen zvláštní administrátor. Proto referent gubernijní musí míti zároveň moc vrchního ředitele, jenž by měl k ruce 7—8 úředníků. Postup úřední navrhoval Erben takto: hospodářské úřady budou posílati své zprávy přímo guberniu, pouze je označí vnějším nadpisem „in Domänensachen“. Spisy budou ihned přiděleny referentu-administrátorovi, který běžné věci vyřídí sám a dá je zapsati do běžného protokolu, a jenom důležitější věci přednese v radě gubernia; v tomto případě rozhodne zemská vláda, ale expedici provede také referent. Moc referentova bude vymezena dosavadní instrukcí pro oba administrátory, a císař ještě rozhodne, jak dalece má zasahovati gubernium. Dále ještě Erben podrobně naznačil, jak často a jak má administrátor prováděti inspekci na panstvích, jaká bude účetní revize a kolik personálu bude třeba.

Nejvyšší purkrabí český hr. Nostitz a vicepresident gubernia hr. Lažanský posuzující návrh Erbenův schválili jej. Doplnili jen drobnost o archivu administrace: celý tento archiv měl zůstat u referenta, nikoliv u gubernia, které by musilo k němu ustanoviti zvláštního registranta, nemluvě o tom, že archiv administrace je veden jiným systémem nežli gubernijní registratura.

Velikou péči věnoval této otázce referent dvorské kanceláře hr. *Rottehann*. Znaje české poměry a jsa také dobrým hospodářem na svých panstvích v Čechách, nedal si ujíti příležitost, aby zpracoval svůj referát na důkladné basi národohospodářské i administrativní. Dal si nejprve dvě otázky: *potřebuje stát vlastních statků* a má na nich hospodařiti v *režii* či *pronájemem*? V duchu změněných názorů státovědeckých našel rychle odpověď k první otázce: *vlastních domén*, které bývaly dříve k výživě panovníkově, za dnešního zřízení stát nepotřebuje, neboť všechny potřeby státní jsou pod jednotnou správou, a také úvěr je spíše osobní, takže ani k jeho dosažení není třeba státních statků. Tím méně pak je jich třeba proto, že stát jim nemůže věnovati takovou péči jako soukromník. To však zase neznamena, že by se měly prodati co nejrychleji za každou cenu; bude nutno zlepšiti je a pak vhodně prodati. Stát by si měl ponechati jen tolik půdy, kolik potřebuje pro hřebčiny, a také všechny lesy, které jsou ve státní správě chráněny lépe nežli v soukromém vlastnictví. Za to nadační statky ať stát podrží ve své správě, jenom je arronduje a správu co možná zjednoduší; i když se tato správa nevyrovná soukromé správě, z prodeje statku, který jest už spravován špatně, neměla by nadace také užitku, ale mohla by časem býti poškozena poklesem peněz, kdežto výnos statku se vždycky přizpůsobí poměrům. Poměr mezi hospodářstvím v režii a pronájemem zařídil by se v jednotlivých případech. Rottenhann byl zásadně jen proti generálním pachtům všech statků, iichž se účastní obyčejně celé akciové společnosti, jdoucí jenom za ziskem. Za to byl ochoten podporovati pronájem

jednotlivých pozemků poddaným, i pronájem celých dvorů nebo jednotlivých položek důchodních. Kde nebyl možný takový pronájem, tam i na státních statcích musí zůstatí režijní hospodářství. Vzorem musí býti soukromé panství, nutný jest politicko-ekonomický popis statku i plán dalšího hospodářství a úprava účetnictví. Takový plán jest nutný zejména na těch panstvích, kde byla provedena abolice roboty, a pro něž ústřední správa neměla bližších dat ani popisů v nových poměrech. Kriticky si rozebral referent i správu vrchnostenskou, aby ukázal jak na abolovaných panstvích, kde bylo odstraněno vlastní hospodářství ve dvorech a reluovány naturální povinnosti, na příště budou v agendě převážně věci soudní, veřejně politické, školské, kontribuční a vojenské, jak důležitá bude kontrola účetní, a jak bude nutno, aby lesní hospodářství bylo vedeno vědeckěji. Ještě řadu podrobností o příští správě vyložil referent dvorské kanceláře, jejíž mínění na konec bylo formulováno tak, aby i nadále zůstali *administrátoři dva*, s tím rozdílem, že by sídlili v Praze a nad nimi byl by referent u gubernia.

S tím však nebyl spokojen císař, kterému šlo o zjednodušení správy a zmenšení počtu úřednictva. Vytkl to kanceláři, že neposuzuje účel administrace správně. Věci účetní v každé zemi povede administrační účtárna při guberniu a v ústředí ve Vídni vrchní revise při účetní dvorské komoře, v právních případech budou státní statky zastupovány komorním prokurátorem, takže pro vlastní administraci stačí v každé zemi *jediný administrátor*. Nebude ovšem referovati guberniu ani tam choditi — tak napsal císař, který před půl rokem nařídil, že administrátor bude u gubernia referentem — neboť guberniu tak málo záleží na tom, co vynáší některý státní statek, jako na tom, co vynáší lobkovické panství Mělník nebo schwarzenberský Krumlov. Odpadne-li prostřednictví gubernia, ušetří se mnoho písáření.

Císař snažil se nyní věc zjednodušiti, ale dvorské úřady viděly poměry přece jen složitější.⁹⁾ Podvolily se císařskému přání, že bude jediný administrátor, ale aby jeho práce byla ulehčena, navrhovaly jako střední článek mezi ním a hospodářským úřadem ještě *vrchní ředitelský úřad*. Všecky státní statky v Čechách budou nově rozděleny, a určitá skupina statků ležících v blízkosti bude přidělena takovému „vrchnímu řediteli“, jímž by byl vrchní úředník velikého komorního panství. Celkem mělo býti v zemi šest takových vrchních úřadů. Vrchní úředník kromě toho, že by spravoval své vlastní panství, měl by inspekci nad podřízenými statky, mohl by je navštívit častěji nežli administrátor, jemuž by podával zprávy. Ale proti tomu se postavila zase účetní dvorská komora: buď budou vrchní úřed-

⁹⁾ Extrakt protokolu o poradě spojené dv. kanceláře, dv. komory a bankovní deputace z 11. čerona 1784. Tamtéž 33 iun. 1784.

JAN ČERNÝ,
sedlák v Daliměřicích, s chotí Annou
(rodiče Jana M. Černého a matky prof. J. Pekaře).

níci vykonávají inspekci nádavkem ke svému vlastnímu úřadu a pak nestačí dobře na oba úkoly, nebo to budou úředníci zvláštní, ale pak by náklad byl větší než na dosavadní dvě administrace. Účetní komora pokládala za účelnější, aby nad správami statků byla *jediná administrace*, ale řádně vybavená personálem. Císaři se zamlouvaly lépe návrhy účetní komory a schválil je. Schválil počet úředníků, kteří budou k administraci přiděleni. Zdálo by se, že toto rozhodnutí císařovo z 15. srpna 1784 lze pokládati za definitivní datum vzniku administrace. Ale byl to Josef II., vznětlivý a snad již chorobný, plný velikých a dobrých plánů, jichž neovládal úplně; často bojoval se svým úřednictvem, aby zlomil jeho odpor, ale třeba říci také, že mnohdy v takových případech, kde nebylo odporu hyrokracie, přece se úředníkům s tímto císařem úřadovalo těžce. Bylo to i v tomto případě.

V srpnu vyslovil císař souhlas s tím, že bude *jediná administrace* v Čechách a tak i v každé zemi, schválil i počet personálu. V září zdůraznil ještě toto stanovisko pro Moravu, opakuje, že podle jeho systému správy statků mají existovati administrace samostatné zrovna jako jsou inspekce soukromých vrchností, nesloučené se zemským úřadem; dokonce rozmnožil při té příležitosti personál vrchního ředitelství státních statků na Moravě, ačkoliv tam byl již upraven náboženský fond a tím také počet statků ve státní správě, kdežto v Čechách jich ještě stále přibývalo. Moravská administrace byla tím skutečně ustavena, císařským rozhodnutím 10. září 1784, vedena jsouc i dále osvědčeným Kaschnitzem. Ale za dva měsíce císař jakoby na to všecko byl zapomněl! Koncem listopadu totiž spojené dvorské úřady podaly návrhy na jmenování administračního personálu pro Erbenovu kancelář.¹⁰⁾ Podkladem byl návrh Erbenův, s nímž se stotožnilo i české gubernium i dvorská účetní komora; menší rozdíly byly jen ve stanovení příbytečného. Mělo býti jmenováno celkem 10 úředníků, jak císař již dříve schválil. Ale nyní byl císař popuzen, když dostal návrh. „Tak se neodstraní nepořádky a průtahy se zřízením administrace“ — rozhodl ostře. Tak jenom místo dvou administrací se zřizuje administrace *jediná*, ale personál zůstává téměř všechen. Vždyť přece císař chtěl administraci odstraniti vůbec, a proto právě jmenoval Erbena referentem u gubernia. Jest tedy nutno především sestaviti jasnou instrukci, aby hospodářské úřady věděly, s čím se mají obraceti na gubernium, to jest jenom ve věcech nej-

¹⁰⁾ *Návrhy Erbenovy na obsazení míst z 19. a 26. října 1784, zpráva českého gubernia 28. října, pak noty Zinzendorfovy z 29. října a 21. listopadu, přednesy dvorských úřadů 29. list. a 23. prosince 1784, dále billety císařovy 9. března 1785 (o zřízení komise aboliční) a 7. dubna 1785, expedice dv. kanceláře a list Rottenhannův českému guberniu 10. dubna, konečně i plán ke správě solin v Haliči a výťah protokolu dvorské duchovní komise 24. března 1785 o platech úředníků komorní administrace. BD 1, Admin. 23. apr. 1785.*

důležitějších a zásadních, kdežto takové věci, o nichž dosud rozhodovali administrátoři, vyřídí budoucně hospodářské úřady samy. Proto také referent Erben nebude potřebovatí tolika personálu ani zvláštních místností, neboť bude úřadovati v guberniu a stačí mu, jako jiným referentům, jeden nebo dva koncipisté. Na inspekci panství bude gubernium vysílati Erbena nebo jiného úředníka z gubernia nebo z krajského úřadu nebo vrchního z jiného panství.

Jen proto jsme uvedli podrobněji nové rozhodnutí císařovo, aby bylo vidět názorně, jak se úřadovalo, a jak novým rozkazem bylo zcela vyvráceno rozhodnutí dřívější. Státním statkům to ovšem nepomáhalo. Bylo třeba nových dlouhých výkladů, aby císař poznal, že sám jedná proti sobě. Hrabě Kolovrat a hr. Chotek uzavřeli svůj přednes striktní otázkou, má-li zůstat v Čechách administrátor či nikoliv?¹¹⁾ Tu konečně císař také jasně odpověděl: v každé zemi bude zřízen komorní *administrátor*, podle zásad, které schválil již v březnu a v srpnu toho roku. Aby administrátor Erben byl o svém úkolu ještě lépe poučen, dal jej císař povolati do Vídně, a s ním ještě administrátora moravského Kaschnitze a dolnorakouského Holzmeistersa, neboť úprava, k níž se po tak dlouhém jednání dospělo v Čechách, měla být podle tohoto vzoru vskutku zavedena i v ostatních zemích.

Za těchto porad, jež se konaly ve Vídni počátkem roku 1785, byly vyřešeny také všechny *zbývající otázky organizační*: Byl jmenován personál administrace i personál účetní, byla sestavena podrobná instrukce pro administrátora; konečně byl i v centru ve Vídni ustaven ústřední úřad pro správu státních statků — dvorská komise domén.

Administrativní kancelář Erbenovu tvořili dva adjunkti, sekretář, aktuár, revident, čtyři kancelisté. Celkový osobní náklad ročně činil 9400 zlatých.¹²⁾

¹¹⁾ Na císaře působilo zvláště pevně stanovisko presidenta účetní komory hr. Zinzendorfa. Bilettem z 31. prosince 1784 si vyžádal jeho zvláštní dobrozdání o spise státní rady, v němž se jednalo o administrátorech, a o některých návrzích Kaschnitzových. Zinzendorf hned (4. ledna 1785) vyložil své názory: místním úředníkům na panstvích nelze svěřiti ještě vrchní dozor, administrátor pak jako representant velkého majetku vrchnostenského nemůže být zároveň referentem u gubernia, aby sám sebe kontroloval. Byl pro zřízení účtáren v každé zemi a zastával se zejména administrace české, na jejímž personálu se nesmí šetřiti, tím spíše že vynášti více (600.000 zl.) než moravská administrace (400.000 zl.), kde byl personál již rozmnožen. Pozůstalost Zinzendorfova ve státním archivu ve Vídni 148 b.

¹²⁾ Jména těchto úředníků, kromě Erbena, jenž zaujímal v pražské společnosti význačné místo, jsou bezvýznamná, ale pro studium spisů administrativních přece jest nutno seznámiti se s nimi. Prvním adjunktem s platem 1000 zl. ročně byl jmenován dosavadní aktuár administrace Josef Stock, druhým adjunktem důchodní v Brandýse Josef Štěnička (1000 zl.), sekretářem Josef v. Managetta (800 zl.), aktuárem dosavadní první kancelista Josef Zeiler (600 zl.), revidentem Benedikt Dítl, dosud revident báňského úřadu (500 zl.), kancelisty Jiří Gill (400 zl.), Fr. v. Glanz (300 zl.), Václav Glůck (300 zl.) a Josef Lhotský (300 zl.); sluha Josef Helfert měl 200 zl. — Erben sám měl původně určeno platu

Administrace byla doplněna také organizací *účetní* služby pro státní statky, rovněž podle návrhů účetní dvorské komory. Toto účetnictví bylo velmi důležitým problémem. Již tehdy, když císař schvaloval r. 1782 instrukci pro dva administrátory, upozornil také na to, jaké péče zasluhují účty, tím spíše, že na panstvích, která přišla nyní pod státní správu, byly účty vedeny velmi rozličnými formami. Proto nařídil, aby vhodný úředník, který se vyzná v českém zemědělství, navštívil asi dva komorní a dva jezuitské statky v Čechách a podle získaných zkušeností aby sestavil účetní formuláře. K tomu úkolu byl vyhlédnut účetní rada Meyner, který za Raaba spolupracoval na zavádění aboličního systému v Čechách a znal zde většinu komorních panství. Meyner svůj úkol splnil, sestavil formuláře, ale jejich dokončení a schválení se protáhlo ještě přes tyto začátky administrace, takže byly zavedeny teprve v r. 1787.¹³⁾

Zatím však se snažila účetní komora aspoň o to, aby sjednotila účetnictví, jak v zemích tak i revisi účtů ve Vídni. Dosud totiž účty komorních a jezuitských panství revidovala ve Vídni hlavní komorní účtárna, kdežto pro panství nadační byla tam nadační účtárna. Budoucně revisní úkol měl připadnouti vlastní účtárně administrativní v každé zemi a ta byla přičleněna k účtárně gubernijní. Potřebný personál byl přidělen z hlavní komorní účtárny vídeňské, kde pro české statky komorní a jezuitské pracovalo dosud 12 osob, z nichž část bylo nyní možno přeložiti do zemí. Tím tedy účtárna státních statků v Praze, ovšem jako oddělení gubernijní účtárny, dostala celkem osm úředníků, jednak z Vídně, jednak od dřívější administrace. Osobní náklad stálých platů byl 4200 zl., ad personam 600 zl., příbytečné 200 zl., celkem 5000 zl. Podobně také na Moravě byla zřízena účtárna státních statků s pěti úředníky s osobním platem 2350 zl.¹⁴⁾ Přeložení

2500 zl. a cestovné, ale za pobytu ve Vídni byl mu na jeho žádost plat zvýšen na 4000 zl. ročně, kromě volných místností kancelářských a bytu, jež se měly nalézti v některém zrušeném klášteře; do té doby musí Erben míti kancelář ve svém bytě, za to dostal příbytečné. Promemoria Erbenovo dat. ve Vídni 14. února 1785, přednes do kanceláře 21. února a 10. března, dekrét českému guberniu 25. března. BD 1, 24. mar. 1785. — Administrace česká byla pak r. 1786 usídlena v klášteře Servitů na Starém městě pražském, zařízení stálo 4.692 zl. Tamtéž 14 ex maio 1786.

¹³⁾ *Circulár státní rady o přednesu dvorské účetní komory ze 14. listopadu 1786. Č. 4613 státní rady ex 1786 ve státním archivu ve Vídni.*

¹⁴⁾ *Jména opět bezvýznamná, ale ke studiu účtů jest často dobře znáti také účetní úředníky. Do Prahy byli přiděleni z hlavní komorní účtárny vídeňské: Mates Holfeld v. Ehrenhold, účetní rada jako vice-knihvedoucí, účetní úředníci Karel Pacher, Václav Dvořák, Jan Bergmann, ingrosista Antonín Wisbauer a z komorní administrace pražské byli přiděleni Maximilian Neumann, Josef Hesse, Josef Lachenbauer. — Na Moravě byl nově přijat účetní rada Josef Streck, z Vídně byli přiděleni účetní úředníci Jan Achbauer, Alois Rasmann, ingrosista Felix Kopp a nově přijatý akcesista Antonín Gross*

úředníci se již v prosinci 1784 stěhovali z Vídně do Prahy i do Brna,¹⁵⁾ takže počátkem roku 1785 mohly nové účtárny státních statků již fungovati. Za úředníky byly z Vídně posílány také účty státních statků, aspoň z předchozího desetiletí, totiž od r. 1774, pro exjesuitské statky od r. 1773.¹⁶⁾ Datum 23. prosince 1784, kdy byla schválena císařem systemisace míst, lze pokládati za počátek české administrace.

Administrace byly ustaveny tedy v Čechách i na Moravě; v Dolních a Horních Rakousích mělo se tak státi co nejdříve a potom i v ostatních zemích. Zbývalo však ještě, dáti jejich úřadování takový směr a takového ducha, jak vyžadovala správa státních statků. O tom po několik neděl v únoru a v březnu se konaly *porady* zmíněných tří administrátorů, k nimž přibyl později ještě administrátor hornorakouský Lehrbach. Radili se administrátoři mezi sebou i s úředníky dvorskými, zvláště s referentem hr. Rottenhannem, ale sám císař zasahoval také a několikrát dal administrátory k sobě povolati, zejména Kaschnitze, jemuž byl velmi nakloněn, i také Erbena. Vzniklo několik elaborátů instrukce administrátorské, ale před jejich aprobačí bylo nutno rozřešiti otázku instanční. Mnoho záleželo na tom, komu budou administrace podřízeny, jak rychle se bude úřadovati. Administrátoři nebyli spokojeni s tím, že byli podřízeni guberniu, a vytýkali, že tímto způsobem agenda vážne. Vskutku, jakou křížovou cestu musil projíti jen poněkud důležitější spis: správa statku - administrace - gubernium - účtárna gubernijní - zpět gubernium - dvorská kancelář - dvorská účtárna - zpět dvorská kancelář - císař - zpět dvorská kancelář - gubernium - administrace - správa statku. Kdo by se mohl diviti, že vyřízení trvalo často příliš dlouho, měl-li spis 12 takových zastávek. Ale správě statků, vyžadující zpravidla rychlého rozhodování, nemohlo to býti k dobru. Na nátlak administrátorů vyzval císař (17. února) presidenta dvorské komory hr. Kolovrata, aby se uradil osobně s administrátory, mohla-li by správa býti zlepšena tím, že by administrace byly opět podřízeny přímo dvorské kanceláři, s vyloučením gubernia.¹⁷⁾

¹⁵⁾ *BD 1, 47 nov. 1784.*

¹⁶⁾ *Do Čech bylo těchto účtů posláno 5.307 kusů; starší účty, které byly ve dvorské účetní komoře pro česká panství od r. 1744, měly býti posílány dodatečně jenom tehdy, bude-li jich třeba. Seznam odeslaných účtů ve spise 23 apr. 1785.*

¹⁷⁾ *V obsáhlém fasciklu jest billet císařův Kolovratovi 17. února 1785, zprávy tří administrátorů o instrukci a dalším jednání 23. února a 23. března, referát Rottenhannův v konceptu i v opisu, přednes o instrukci 8. dubna, protokol o schůzi 11. dubna, expedice všem administrátorům 7. (13.) dubna 1785. Tamtéž 25 apr. 1785. — Opis císařovy resoluce z 5. dubna také v pozůstalosti Zinzendorfově 148 b ve státním archivu ve Vídni, a tamtéž circulandum státní rady s referátem o přednesu dvorské kanceláře z 31. března a rovněž s opisem císařovy resoluce a billetu, ve spisech státní rady č. 1317 ex 1785.*

Názory se však rozcházely a nezbylo nic jiného, nežli že v přednesu o výsledku těchto dvouměsíčních porad a jednání (31. března) rozřešení hlavní zásady bylo ponecháno císaři. Jistě pod vlivem častějších hovorů s administrátory přijal císař mnohé jejich mínění. Souhlasil s tím, aby jejich autorita byla dostatečně rozšířena. Chtěl také, aby jednání bylo zjednodušeno a odstraněno zbytečné písaření a proto rozhodl: *pokud nebude skončen aboliční systém a daňová rektifikace* (oba tyto veliké úkoly byly přidány administrátorům k jejich vlastní práci), budou administrátoři podávati zprávy a dotazy *přímo do Vídně*, bez gubernia. Zato účtárny pro státní statky zůstanou v zemích a administrátoři v peněžních věcech si vyžádají od nich vždycky napřed dobré zdání a v důležitých případech ke svým zprávám, posílaným do Vídně, připojí vždycky mínění účtárny. Gubernium nebude na státní statky zasahovati více nežli na jiné statky soukromé, to jest jen v dozoru při provádění všeobecných zákonů na ochranu poddaných.

Nejvyšší instance v centru, ve Vídni — rozhodl dále císař — jest nutná, aby bylo lze přehlédnouti důchody ze státních statků všech zemí. Aby však referent ve dvorské kanceláři nebyl tím příliš zatížen, rozdělil císař tuto dvorskou instanci; ve věcech statků komorních, exjesuitských a nadačních podřídil administrátory *dvorské kanceláři*, ve věcech statků náboženského fondu však přímo *duchovní dvorské komisi*. Ale v obou případech na příště věci státních statků nebyly přednášeny v gremiu celého úřadu, nýbrž ve zvláštní komisi. V každém z těchto dvou úřadů byl totiž jeden referent pro státní statky; oba měli se scházeti nejvýše jednou týdně odpoledne ke schůzi, jíž předsedal vicekancléř baron Gebler, aby tu rozhodli potřebné věci, které pak referenti expedovali. Dvorský kancléř i nejvyšší dvorský kancléř měli býti informováni o výsledku těchto porad teprve dodatečně předložením protokolu, ale jinak tato agenda neměla jich rušiti, neboť byli už beztoho velmi zaměstnáni. Jenom velmi důležité věci bylo nutno předkládati k rozhodnutí také jim, po případě i císaři.

Současně pak v jiném listu hr. Kolovratovi císař hned rozšířil kompetenci této komise také na věci aboliční.¹⁸⁾ Souhlasilo to s tím, že také administrátorům byla svěřena abolice roboty a dělení panských dvorů, takže i v tomto ohledu dvorská komise se stala jejich nadřízenou instancí; pro abolicí však byl do komise jako referent přibrán dvorní rada Dornfeld, který měl již tuto agendu ve dvorské komoře. Tak byla zřízena *dvorská komise pro státní statky a abolicí* jako nejvyšší instance pro země české, rakouské i haličské a to pro nejbližší dobu *bezprostředně* nad administracemi; jenom v Haliči pro velikou vzdálenost zůstalo gubernium nadří-

¹⁸⁾ *Billet císařův hr. Kolovratovi 7. dubna 1785. Tamtéž 23 apr. 1785.*

zenou instancí, ale také jeho zprávy, které o státních statcích posílalo do Vídně, byly předkládány této dvorské komisi.

Podle těchto směrnic byla ještě rychle upravena *instrukce pro administrátory* a znova předložena císaři, který ji schválil ihned (8. dubna), neboť již několik týdnů naléhal, aby administrátoři nebyli zdržováni ve Vídni příliš dlouho. V podstatě byla hotova, neboť i na ní se pracovalo již několik měsíců. Administrátoři sami předložili v únoru návrh,¹⁹⁾ který však neuspokojil zejména referenta hr. Rottenhanna, neboť on právě dohotovil instrukci vlastní, kterou sestavoval delší čas, obsírnější a podrobnější, nežli byl elaborát administrátorů. Ve dvou schůzích byla předčítána administrátorům. Byli ochotni ji přijmouti, obávali se však, že součinnost v abolicí a v pracech daňových i katastrálních jim znemožní, aby ji splnili přesně v nejmenších podrobnostech; báli se gubernia — kdyby mu byli podřízeni — které je zvyklé dodržovati každou instrukci do písmene. Chtěli jakousi rezervaci, že totiž v hlavních bodech budou plniti instrukci přesně, v ostatních však, zejména politických, jenom tak, pokud poměry jim to dovolí. Měli i rozličné poznámky věcné k jednotlivým bodům; těch Rottenhann použil a upravil ve svém elaborátu. Dosáhli také toho, že jim byl přidělen adjunkt pro agendu administracní, aby byli volnější pro abolicí a rektifikaci daňovou. Vymohli si také, že přesné popisy a výkazy výnosu na těch statcích, kde byl ještě zaváděn systém aboliční, byly oddáleny až do úplného skončení systému, až poměry se ustálí; ušetřili si tak mnoho práce, ovšem ústřední správa této pomůcky ještě několik let potom postrádala.

Schválením instrukce bylo skončeno několikaleté jednání o správě státních statků.²⁰⁾ Po mnoha pokusech a změnách, jimiž správa spíše trpěla, byla zjednána základna pro další vývoj. Snad i čtyři administrátoři, kteří z jara r. 1785, počátkem dubna, se rozjížděli z Vídně, byli naplněni velkým míněním o svém úkolu, tak jako to načrtl hr. Rottenhann v úvodu instrukce: z administrace se buduje takto jeden z nejvýznamnějších státních úřadů v zemi. Neboť statky, které jsou jí podřízeny, tvoří takřka malou provincii a administrátorovi přísluší péče o její blaho

¹⁹⁾ „Instruction, nach welcher sich die gesammten in Ländern über die Kameral-, Exjesuiten-, Religionfonds-, Stiftungs- und andere dergleichen Güter, die von Seite des Staats verwaltet werden, aufgestellte Administratoren zu verhalten haben“, v cit. spise 25 apr. 1785, tvoří sešit o 32 listech z poloviny popsaných, rozdělujíc látku v tyto oddíly: I. Poddání. — II. Kostely a duchovenstvo. — III. Soudnictví. — IV. Hospodářství. — V. Pachtovní podniky. — VI. Stavby. — VII. Pokladny. — VIII. Účetnictví. — IX. Lesnictví. — X. Obsazování hospodářských úřadů. — XI. Prodej realit. — XII. Povšechný způsob úřadování.

²⁰⁾ Podrobnější obsah instrukce uvedu jinde. V cit. spise 25 apr. 1785 jest uchována v původním konceptu, jež psal hr. Rottenhann, v opise tohoto konceptu, do něhož byly pak činěny opravy podle rozhodnutí císařova, a konečně v čistopise schváleného textu, čítajícím 60 fol.

mravní i politické; nesmí se proto ubíjeti v detailech, nýbrž stále musí míti před očima tento veliký úkol; stará se ovšem také o zvýšení důchodů ze statků, ale v tom nesmí viděti jediný cíl, nýbrž ještě důležitější jest podpora mravního i občanského blahobytu poddaných... Vyznání josefského ovzduší bylo tak vštěpováno i administrátorům, s ním i víra ve význam státních statků; ostatně více než theoretická víra působilo to, že administrace byla zabezpečena, existence administrátorů spojena s existencí státních statků. Přes to však byly vlivy silnější než tato víra a vyvolaly brzy prodej státních statků. Administrace sama v příštím půlstoletí měla se přesvědčiti, jak působí tyto silnější vlivy — lidský prospěch a státní pokladna!

EM. JANOUŠEK

RAABISACE NA PANSTVÍ KARLŠTEJNSKÉM

(Příspěvek k srovnání raabisáčnických dávek a měření s dávkami
a měřením josefského katastru.)

Otázce raabisace věnováno bylo právě v posledních poválečných pracích z oboru dějin zemědělských hojně pozornosti. Příčiny tohoto zvýšeného zájmu spočívaly zajisté již v samé podstatě problému. Raabův systém stojí na prahu nového údobí v osudu českého sedláka, otevírá jinou, světlejší kapitolu v jeho historii a svými důsledky udává ráz vnitřnímu životu české vesnice ve značné části Čech v první polovici století devatenáctého. Byly to také důvody vnější, jež obrátily pozornost na toto řešení agrární otázky v minulosti, mezi nimi především nynější pozemková reforma. Hledalo se jaksí historické zdůvodnění, posílení a snad i analogická ilustrace moderního problému. Tento vliv jest na příklad patrný již v tom, že se dřívější ustálený vědecký termín, raabisace, jaksí aktualizuje a vystupuje v srozumitelnějším, zároveň však záměrnějším názvu: pozemková reforma, parcelace, dělení velkostatků. Jinak však, což nutno konstatovati, nezasáhla tato okolnost, až na několik frásovitě načrtnutých úvodních statí a nelogických extempore v textu, nijak rušivě do historických soudů a vědeckých závěrů dosavadních prací. Časově první přichází v této řadě důkladná studie Novákova.¹⁾ Přináší dobré osvětlení celého pojmu, v konkrétních případech provádí nás všemi fázemi raabisáčnického plánu, poučuje o základních ustanoveních raabisáčnické smlouvy, věnuje pozornost i způsobu Raabovy hospodářské kalkulace a sestavuje též výsledky nových peněžitých dávek na několika panstvích. Po práci Novákové je v celku jasno, co vše nový systém sedlákovi přinesl a jak radikálně zasáhl do jeho poměru k vrchnosti. Hned za touto studií je nutno jmenovati práci Kazimourovu.²⁾ Pojednání Novákovovo nevyšmá si však tou měrou, jak by bylo třeba, činnosti Raaba samotného a osudu

¹⁾ Novák V., *Raabův systém a provádění jeho na některých panstvích v Čechách*. Čas. pro dějiny venkova. R. VIII., 1921. r. IX. 1922.

²⁾ Kazimour J. Dr., *K dějinám dělení velkostatků v 18. století*. Praha 1921, str. 47.
Základní práce Grünbergova pro toto thema: *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bauerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien*. Díl I., II. Lipsko 1893/94, se zde ovšem rozumí samo sebou.

jeho myšlenek a plánů na vídeňském dvoře. A mezeru tu nezaplnila ani třetí práce Procházková,³⁾ která přináší spíše nové doklady, než nové poznatky do celého problému. Cenné jsou však Procházkovy zprávy o dalším osudu raabisace na městském panství česko-budějovickém a jeho podrobný popis raabisáčnických knih. Mezeru práce Novákovy vyplnil důkladně teprve V. Černý.⁴⁾ Podává pečlivě obsah všech aktů daného předmětu se týkajících, především z vídeňských archivů, pokud je již neznal Grünberg, vylíčil osudy Raabova systému a Raaba samotného na vídeňském dvoře, šel dále i k jeho epigonům, stopoval podrobně všechna nejvyšší nařízení, jež normovala postup celého systému a uvedl konečně i přehled výsledků raabisace, jež si ve Vídni v r. 1787 sestavili. Na počátku své studie pokusil se Černý také o náčrt ideologického pozadí této otázky. Zvláštní místo mezi těmito pracemi jest vyhraditi pojednání Mendlovu.⁵⁾ Přichází s širším hlediskem, nejde mu o raabisaci samu, nýbrž především o její důsledky v další budoucnosti a touto cestou doufá pak zcela důvodně dojít k řešení otázky o ceně a významu reformy pro život dominia i sedláka.

Po všech těchto pracích najdeme však přece ještě celou řadu otázek s raabisací spojených nezodpověděnu. Lépe řečeno podrobným poznáním podstaty Raabova systému problémy tyto se teprve vynořují. Dosavadní studie, až na Mendlovu, nešly dále, než k vysvětlení pojmu samotného, chtěly nám především říci, co to byla raabisace a jaké změny přinášela do patrimoniálního rázu života na jednotlivých dominiích. Zřetel jejich obrácen byl hlavně k normativní stránce celé věci, což je ovšem vedlo k vytýkání znaků společných. Představujíce nám celý systém jaksí v jeho statické formě, sváděly bezděky k představě uniformity dalšího vývoje raabisovaných panství. A tu vzniká hned otázka, bylo-li takové uniformity? Představuje nám raabisáčnická smlouva zároveň již obraz života určitého dominia i v dalších letech, nepřizpůsobila se snad jednotlivá její ustanovení různým podmínkám, s nimiž se u každého dominia setkala? Ptáme se zkrátka po dynamické stránce celé reformy. Chceme znáti ne podstatu a text, nýbrž účelnost a životnost té velké řady odstavců a paragrafů raabisáčnické smlouvy, jež vnesly starý patrimoniální život do nové formy. Abychom dostali odpověď na tyto otázky, musíme zvoliti poněkud jinou metodu, než jaké bylo v dosavadním badání o této věci užito. Postavíme se totiž na stanovisko určitého dominia. Nebudeme tedy posuzovati reformu samu, nýbrž spíše reformované dominium a jeho život v prvních letech přelomu. A ačkoliv je v tomto případě pří-

³⁾ Procházka J., *Parcelování velkostatků za Marie Terezie v Čechách*. Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě, č. 10. Praha 1925, str. 67.

⁴⁾ Černý V., *Pozemková reforma v XVIII. století*. Zvl. ot. z Čas. p. d. v. r. XIV. a XV. Praha 1928.

⁵⁾ Mendl B., *Z novějších dějin agrárních (1789—1848)*. Čas. p. d. v. r. VI. a VII.

rozeně nezbytné přidržení se jednoho určitého dominia—v našem případě tedy panství karlštejského—vyplyne nám ze zkoumání tohoto mnoho poznatků, které překročí nejednou hranice místní historie a osvětlí určitá místa Raabovy reformy do té míry, že bude možno pronést i několik všeobecných soudů.

Konfrontujeme-li tedy několik, a to právě nejdůležitějších novot nového systému s denní praxí jednoho dominia hned nazítří provedeného převratu—v tomto pojednání omezil jsem se jen na prvních deset let, totiž léta 80. století osmnáctého—jsme postaveni brzy před dvě otázky. Jak přijímal poddaný tuto novinku? Přinášela mu ulehčení? Předem vylučuji zde otázku morálního významu zrušení roboty, neboť tento problém se musí zkoumati na zcela jiném podkladě. Můj zájem jest veden jen k hospodářským číslům. Kde v tomto případě však hledati objektivní měřítko? Je tu na snadě srovnání s neraabisovaným dominiem. Avšak sama ta léta, jež jsme si zvolili pozorovati, přinášejí nám měřítko objektivní nepochybné. Jsou to čísla urbaniálního patentu josefského. Srovnání čísel těchto s čísly raabisáčnými leží na snadě, nelze je však provést mechanicky bez podrobného zkoumání relativní hodnoty každého z nich. Jest především třeba obě dvě hodnoty převést na společný základ, či-li stanoviti pro ně jaksi společného jmenovatele. Jmenovatelem tím je pro nás výměra půdy. Je známo, že raabisaci zavedená robotní reluce, právě tak jako rozdělení a dědičný nájem panských pozemků opíraly se nejen o velmi přesné vyměření, nýbrž i o dosti podrobné klasifikování půdy. V obou těchto směrech byla raabisace jakousi předzvěstí principů, na nichž založeno bylo vypracování katastru josefského. A tu zase stojíme před novou otázkou, na níž vlastně závisí zodpovědění předcházejících. Jaký je poměr raabisáčného a josefského měření (prozatím ovšem na našem dominiu), či-li jinak, jakým způsobem se sdělával josefský katastr na raabisovaném dominiu? Zkoumajíce tyto věci budeme pak míti nejednou příležitost nahlédnouti do pracovního postupu sestavovatelů katastrálních elaborátů a podaří se nám také poněkud objasniti některá nejasná místa, s nimiž jsme se setkali u panství karlštejského v josefských katastrálních sumářích.

To je tedy jeden směr zájmu. Jest však ještě jiný. Dosud jsme se tázali po osudu sedláka, lze se však tázati i po situaci vrchnosti. Není ovšem neznámou věcí, že majitelé patrimonií nehleděli na raabisaci příznivě. Hlavní úlohu v jejich argumentaci hrál poukaz na nebezpečí menšího výnosu a tím hospodářského úpadku panství. Raab ve své kalkulaci konkrétně dovozoval, že je tomu právě naopak, výnos se zvýší. Bylo tomu tak vskutku? Určitější odpověď zde může nám dáti jen vývoj raabisovaného panství v další budoucnosti. A v něm právě hraje důležitou úlohu jeden pozoruhodný fakt, totiž rozdíl mezi určitými ustanoveními

veními zatímní smlouvy raabisáční a smlouvy finální. Rozdíl právě v bodech pro osud celé reformy základních. Avšak i v tom časovém výseku, jemuž chceme věnovati pozornost, najdeme několik zajímavých podrobností, jež vnesou světlo i do této otázky. Skutečnosti ty můžeme pozorovati v první řadě na panství karlštejském, a to je především důvod, proč jsem si zvolil právě toto panství za předmět svého zkoumání. Panství to, dávný majetek karlštejského purkrabství a po jeho zrušení v r. 1625⁶⁾ pak spolu s Milínem stolní statek českých královen, dává císařovna Marie Terezie v r. 1755 v užívání nově založenému Ústavu šlechtičen na Hradčanech.⁷⁾ V době námi sledované soustřeďovala se vrchní správa panství karlštejského jakož i ostatních ústavních statků v rukou dvou ústavních komisařů v tak zv. Ústavní Komisi (Stiftscommissäre in oeconomicis, Stiftcommision). Jedním z nich byl sám nejvyšší purkrabí. Stiftkomise tato stává se tu jaksi zástupcem právního majitele a mluvčím jeho zájmů. A ona právě při provádění Raabovy reformy na statcích její správě svěřených měla příležitost nejednou na tyto zájmy poukázati a velmi rozhodně je hájiti. Příležitosti takové nemohlo však býti na statcích komorních a exjesuitských, jichž, jak víme, se raabisace především týkala. Zde panovnice totiž sama prováděla vlastnická práva a jakmile bylo ve Vídni zásadně rozhodnuto v této věci a Raab byl jmenován generálním ředitelem, nestál již v konkrétních případech mezi Raabem a císařovnou žádný jiný mluvčí vrchnostenských zájmů. Na panstvích našeho ústavu a tedy i na karlštejském postavila se jmenovaná Ústavní Komise na stanovisko majitele a její námitky a konečně i odpor proti novému systému prodloužily podstatně mezeru mezi zavedením prozatímním a finalisací reformy na ústavních statcích (1779—1785). A v této, u srovnání s jinými případy daleko delší době musel Raab na těchto statcích ještě jednou svést boj o svou myšlenku. Důvody a protidůvody této polemiky a zejména pak čísla uváděná k průkaznosti argumentů z obou stran přinášejí nám tedy mnoho vítaných dokladů pro posouzení Raabovy hospodářské kalkule a pro srovnání její se zcela jinak založenou kalkulací zástupců vrchnosti.⁸⁾

⁶⁾ O něm B. Rieger v odstavci o některých statcích zvláštních v souborném díle: „O král. hradě Pražském“. Knihovna sborníků věd právních a státních. Praha 1907.

⁷⁾ K. K. Theresianisches adeliges Damenstift am Prager Schlosse. Mimo Karlštejn má ústav v užívání ještě statek Milín. Jako vlastnictví pak obdržel panství Cerhenice a Ledč. Několik dat o velikosti těchto statků a jejich správě podává v jubilejní monografii inspektor panství F. Jitschinsky, Kurze Darstellung der Gründung und des Bestandes des k. k. ther. a. D. am P. Schl. bis auf die gegenwärtige Zeit. Prag, 1855, str. 218.

⁸⁾ Archiválie, o něž se moje práce opírá, pocházejí hlavně z archivu Inspekce statků tereziánského ústavu šlechtičen, mimo to též přímo z karlštejského patrimoniálního archivu. Oba tyto fondy uloženy jsou v Čsl. stát. archivu zemědělském. Inspekce statků, tak se totiž nazývá hospodářská centrála všech ústavních statků, zřízena byla teprve v r. 1808, ale do jejího archivu odevzdala administrace státních statků, která po jistou

Panství karlštejské nebylo právě největší z bohatého nadání štedré císařovny.⁹⁾ Tereziánský katastr stanoví jeho velikost na 8284 strychů rustikálu zdaněného na 78 a 9/64 osedlého a 7128 str. dominikálu. Mělo 5 dvorů, jeden pivovar, 3 školy, 4 fary a 2970 duší. Cena jeho v té době byla odhadována na 210.148 zl. Ležíc v kopcovitém a pro hospodářství nepřilíš vhodném terénu porůční řeky Berounky v kraji Berounském neskýtalo ani rozlohou svých 18 vesnic¹⁰⁾ obraz účelně ohraničeného a uzavřeného dominia. Nepravidelný obrys jeho půdorysné situace, dělený ještě tokem řeky Berounky, přinášel s sebou ovšem hojně sousedů. Ochranné městečko Hostomice leželo pak celé již mimo hranice dominia, tvoříc samostatnou enklavu. Ústavní Komise, jež, jak jsme již dříve poznamenali, měla vésti vrchní správu statků, našla na Karlštejně a Milíně již pachtýře a i když se po 6 letech nájem končil pronajala panství dále. První nájemce platil 11.100 zl. Druhý, M. Jonák z Freyenwaldu, v letech 1758—64 13.000 zl. a v roce 1770 uzavírá pak měšťan Nového Města Pražského K. Galle novou nájemní smlouvu na 13.300 zl. na 6 let.¹¹⁾ Tento termín a ani výše sumy nebyly dodrženy. Dekretem císařovny z 24. prosince r. 1774¹²⁾ byl nájem zrušen a počátkem r. 1775 přejímá obě panství Ústavní Komise svěřujíc přímé vedení jich dosavadnímu lennímu písaři na Karlštejně Janu Vítovi Praxlovi, vrchní dozor pak ponechán inspektorovi Veselému, který za dob pachtu spravoval panství Ledčské a Cerhenické. Nájem tento nebyl nikterak malý. Podle mínění Raabova, s nímž se budeme podrobněji v dalším vypravování zabývat, překročovala tato suma vlastně skutečný výnos panství. A tak, když došlo v r. 1778 k přípravám k zavedení systému, hospodařilo se na Karlštejně ve vlastní režii sotva tři léta, v nichž bylo stěží možno odčinit všechny škody, které tento neblahý nájem byl panství způsobil. Raab podává u příležitosti zavádění reformy dobrozdání o stavu hospodářství na Karlštejně,¹³⁾ viní otevřeně za neobyčejně špatný stav panství dosavadní

dobu statky ty spravovala (1784—1808), řadu spisů dřívějších a této okolnosti vděčíme, že jsou mezi nimi též a vlastně především i akta raabisace. V patrimoniálním archivu nalezi jsme pak doklady měření josefského, bohužel nikoliv v žádoucí úplnosti. Bylo by zajisté možné sledovat analogické thema i na některém jiném ústavním panství. Pro Karlštejn rozhodla ta okolnost, že oba archivy byly mně na jednom místě tak snadno přístupné.

⁹⁾ Největší bylo Ledčské, nejujnější Cerhenické.

¹⁰⁾ Patřily k němu: Ochranná městečka Hostomice a Budňany. Vsi: Zadní Třebáň, Přední Třebáň, Bělč, Klučice, Srbsko, Koda, Tetín, Hyskov, Vráč, Lodenice, Mezouň, Dobřítě, Velké Kuchaře, Trněný Újezd, Velká a Malá Morina a Velké Ledčice a malé enklavy v několika sousedních dominích.

¹¹⁾ Opis pachtovních smluv v archivu inspekce. 14./XI. 1758 a 7./XI. 1770.

¹²⁾ Opis dekretu v archivu inspekce.

¹³⁾ Raabovy „Poznámky“ z 5./X. 1778.

nájemce, kteří, chtějíce docílit vysokou nájemní sumu, káceli o překot lesy a uvrhli svými nemírnými požadavky řadu poddaných do velké bídy a ohromných přímých dluhů. Také inspektor Veselý při své revisi shledal smutný obraz. Našel zde velké dluhy na kontribuci (23.417 zl.) a téměř tolik na vrchnostenských dávkách (24.193 zl.), které musely býti vymáhány přímo zabavováním sklizně na jednotlivých statcích. Poddaní ze zoufalství se oddávali pití. V panských stájích bylo málo a k tomu ještě špatného dobytka i ovcí. Hospodářské budovy byly zničeny a oprava jejich si vyžádala 10.000 zlatých. Pivovar, který dával dříve 40 várek, stačil nyní produkovati sotva 27. Lesy byly tak zničeny, že na dobu téměř 30 let nebylo možno od nich čekati žádného výtěžku a sotva stačily krýti domácí spotřebu.¹⁴⁾ Dalo se tedy čekati, že tato špatná situace panství přinese nejednu komplikaci při zavádění reformy.

Rozhodnutí o zavedení systému na ústavních statcích padlo ve Vídni dne 1. dubna 1778¹⁵⁾ a 4. dubna sděluje je českorakouská dvorská kancelář Raabovi.¹⁶⁾ Stalo se tak v době největšího rozmachu Raabovy činnosti. Těžký boj o systém byl již dávno vítězně vybojován, na všech téměř komorních a exjesuitských panstvích pracovalo se plným tempem. Na statcích měst královských provedeny byly již prvé počátky. A krátce po našem rozhodnutí rozhodnuto bylo též o zavedení reformy na Moravě. Ústavní komisaři — byli jimi tehdy, první, Karel, Egon kníže Fürstenberg, druhý, hrabě Adam Sternberg — zástupci to ústavního jmění, ač, jak další vypravování ukáže, nebyli nikterak přáteli nařízené reformy, neměli za toho ovzduší valné vyhlídky, že by se svým odporem něco pořídili. A tak již 2. května druhý komisař hrabě Adam Sternberg oznamuje hospodářskému řediteli panství karlštejského a milínského Praxlovi nejvyšší rozhodnutí a nařizuje mu podrobiti se při zařizování nového systému dispozicím Raabovým.¹⁷⁾ Jakýsi slabý odpor hlásí se přece ze skromných a opatrných vět dopisu představené ústavu Marie A. Glatz von Althausen zasláno ještě v dubnu přímo císařovně.¹⁸⁾ Představená, vyslovujíc obavy, že poddaní první rok po zavedení systému nebudou platiti, což se stalo, jak se doslechla, i na komorních panstvích, táže se, jak se mají tedy krýti potřeby ústavu. Císařovna vlastnoručně poznámkou přímo na žádosti žádá na Raabovi vysvětlení. Raab, jenž tehdy dlel ještě ve Vídni, dovedl v celku lehkou rozptýlit všechny obavy uživatelek tere-

¹⁴⁾ O výsledcích revise dekret Ústavní Komise řediteli Praxlovi z 11./III. 1778.

¹⁵⁾ O něm V. Černý, l. c. str. 57.

¹⁶⁾ Orig. dekretu v raab. aktech archivu inspekce.

¹⁷⁾ Dekret Komise Praxlovi z 2./V. 1778.

¹⁸⁾ Orig. dopisu v raab. aktech inspekce, tam též koncept Raabovy repliky.

zianské nadace. Dokazoval bezpředmětnost informací představené o neplacení na komorních panstvích. Naopak, platí se velmi dobře, v Brandýse na příklad zaplatili poddaní téměř vše, taktéž ve Zbizoze, Mirošově, Točniku, Králově Dvoře a Smrkovicích, pouze v Pardubicích a Poděbradech jsou větší nedoplatky,

K provádění svého systému na ústavních statcích nemohl však Raab přistoupiti ihned. Důležité rozhodnutí císařovny o zavádění systému na Moravě volalo jej do této země. Přece však již v červnu oznamuje z Brna do Karlštejna, Ledče a Cerhenic, že v nejbližší době dostaví se na panství jeho pomocník účetní rada Paschka¹⁹⁾ k vypracování potřebných elaborátů, tak, aby Raab po svém příchodu na panství mohl celou věc za několik dní ukončiti. Sotva počal Paschka pracovat, ukázala se prozatím nevýznamná sice, ale pro pozdější vývoj charakteristická překážka plynoucí z nejasnosti Raabova dekretu o zavádění reformy na ústavních statcích. Bylo třeba blíže vysvětliti, zda císařovna svým rozhodnutím svěřila Raabovi všechnu vrchní správu statků, právě tak jako na statcích komorních. Jelikož však tato pravomoc patřila zmíněné již Ústavní Komisi, vzniká otázka, jaký je tedy poměr Raabův k ní. Zdá se, a pozdější události opodstatní tento dohad, že Komisi záleželo tehdy na tom, aby jí řízení statků bylo i na dále ponecháno. A tak došlo v této věci opět k novému zákroku u císařovny. Císařovna v srpnu rozhodla ve prospěch Komise.²⁰⁾ Její vrchní správa zůstává dekretem nedotčena. Rozkazům Raabovým podléhají úředníci čistě jen v záležitostech zavádění systému. Jeho zavedením Raabova pravomoc na těchto statcích přestává. V té době pracuje již Paschka a s ním pardubický sirotčí písař Brünner velmi pilně na všech přípravách a mimo tyto dvě epizody nebyly tedy jejich práce již ničím rušeny.

Úkolem obou úředníků bylo vypočítati podle platných instrukcí a method průměrný roční výnos panství a hodnotu novou reformou ušlých zisků (ekvivalent), dále pak museli sestavit návrhy na přiděl půdy. Ale hned při sdělávání ekvivalentu setkali se tu s mimořádnými okolnostmi. Jak jsme již výše zaznamenali, bylo panství až do konce r. 1774 v nájmu. Účty z nájemní periody neměl ovšem hospodářský úřad po ruce. Nezbyvalo tedy, než vzít za podklad elaborátů pouze účty z posledních tří let vlastní rezie. Hned předem zřekl se Paschka toho odhadovati výnos panství podle výše nájemného. Jednak proto, že nájemce, chtěje docílit vysoké sumy, panství ničil, a dále i z toho důvodu, že se ve skutečnosti stanovené sumy nájemného nikdy nesešly. Zejména v posledních letech platil pachtýř místo stanovených 13300 zl. vlastně jen 8833 zl. Z tříleté periody vykal-

¹⁹⁾ Nota Raabova tamtéž. O přidělení rady Paschka Raabovi, viz Černý, l. c. str. 70.

²⁰⁾ Dekret Komise z 30./VIII. 1778 Praxlovi.

kulován byl tedy průměrný roční výnos panství na 6844 zl. Pro náš účel není třeba prozatím sledovati bod za bodem každé číslo této kalkulace, ač nebylo by nezajímavé zejména pro retrospektivní obraz poddanských poměrů nahlédnouti podrobně do všech příjmových položek. Uvedu zde z jednotlivých rubrik jen čísla konečná. Hned na prvním místě stojí výnos ze dvorů (po srážce výdajů 5840 zl.). Druhá rubrika stálých platů, jimiž se zde rozumějí různé důchody z městečka Hostomic a Budňan, dále jiné smluvně vymíněné závazky, mlynářské platy, domovní činže atd., nese 710 zl. V páté najdeme nájem z hospod, kováren a přívozů v celku 865 zl. Honba, rybolov a jeden rybník nesou 127 zl., pivovar čistého 2295 zl., z vinopalny platí pachtýř 170 zl., rubrika lesů vykazuje 1099 zl., solní obchod 1355 zl., atd. V celku jest to 13.307 zl. 26 $\frac{1}{3}$ kr. Ovšem to není příjem čistý. Způsob, jakým se zde kalkuluje, je poněkud jiný, než jsme dnes zvyklí prováděti. Vedle položek hrubého příjmu najdeme tu i položky převedené již na čistý příjem (pivovar, dvory). V dalších položkách tedy uvádí se dále vydání (rezie) spojené s některými příjmovými položkami, jichž výnos před tím byl udán jen v hrubé cifře. Zde činí sumu 2251 zl. Odečteno od předešlé sumy, dává 11.055 zl. V této kalkulaci o takovou příjmovou cifru však nejde. V ní vypočítává se pouze čistý výnos, jenž vyplyne pak po odečtení skutečného vydání a vydání to činí 4211 zl. Mezi výdajovými položkami nejvíce si vyžaduje extraordinarium (2381 zl.), po něm jsou platy zaměstnanců (1150 zl.). Odečteme-li oba zmíněné druhy výdajů, obdržíme výše uvedenou sumu 6844 zl., stanovící průměrný výnos za staré rezie. Preliminární kalkulace výnosu za nového systému skýtá ovšem obraz značně změněný. V příjmových položkách mění se především podstata položky I. (dvory). V kalkulaci figuruje stále ještě jako výnos ze dvorů spíše však proto, aby se zde při srovnání obou příjmů naznačilo, že právě její suma má nahraditi vše, co zrušením robotního hospodářství ušlo z příjmů panství. Další položky pak, až na malou změnu ve druhé, Paschka nemění. Podrobněji se pak věnuje odhadu obou druhů položek výdajových. A zde byl vskutku nejchoulostivější bod celého rozpočtu. Za robotního systému se velká část rezie všech odvětví panského hospodářství hradila robotní prací. Na té bylo závislé nejen polní hospodářství, nýbrž i lesní a jiné hospodářské podniky. S ní počítalo se na příklad i ve smlouvách při pronájmu vinopalny, mlýnů a hospod. Osvobozením od roboty platila vrchnost za služby rychtářům a hajným. Hospodaření bez roboty muselo býti i v těch odvětvích, která nebyla přímo novým systémem dotčena, postaveno na zcela jiný základ. Záleželo tedy mnoho na tom, jak se odhadne peněžně ta velká řada různorodých služeb, které zrušením roboty ucházejí vrchnosti. Z hlediska poddaného hrála ovšem větší úlohu položka příjmů ze dvorů, zde šlo o velké sumy. Pro situ-

aci vrchnosti v další budoucnosti a pro celý další vývoj dominia bylo eminentně důležité právě stanovení peněžní hodnoty robotních služeb mimo dvory. O důležitosti těchto cifer byli přesvědčeni již sami kalkulátoři a proto probírají velmi podrobně položku za položkou. Přesto však byla zejména tato část rozpočtu při finalisaci ještě jednou revidována a ona právě, jak uvidíme, hrála velkou úlohu v polemice vedené o účelnosti systému pro ústavní statky. Z příjmových rubrik zastavuje se Paschka nejdříve u pivovaru, kde se za nového systému musí hotově zaplatit kácení potřebného dříví, což činí 57 zl., dovoz dříví tohoto pak vyžádá si nový výdaj. Přichází dále v úvahu vození ledu pro pivovar i jednotlivé hospody. A tak se setkáváme při této položce s novým (režijním) vydáním 561 zl. Pomínutím podobných služeb u pronajaté vinopalny stoupá i tu režie z 15 zl. na 55 zl. U lesního hospodářství není rozdíl veliký, zde se však musí peněžním ekvivalentem nahradit výhoda dřívějšího osvobození od roboty 9 hajným. V celku stoupají tu výdaje z 867 zl. na 977 zl. Potřeba platit dovoz soli objeví se též v režijním vydání příslušné rubriky. Podobně též u cihelen a vápenek. Všude, jak vidíme, činí největší položku dovození a přivážení materiálu, jež se podle povahy služby různě hodnotí. Hlavní váha odhadu nespočívala však v peněžní taxě, nýbrž ve stanovení nutného počtu for v budoucnosti. V čistě výdajových položkách jeví se zase ze známých již důvodů rozdíl v kácení a přivážení dříví pro ústavní budovu v Praze na Hradčanech. Tatáž příčina pak zvyšuje i výdaj na úřednické platy a na opravu panských budov. Novou větší položku pak činí náhrada rychtářům za ušlou výhodu osvobození od roboty (155 zl.) a šenkýřům za to, že ztrácejí bezplatný dovoz piva. Zvyšuje se tedy celková suma vydání místo starých 6463 zl. na 7983 zl., tedy více o 1520 zl. Čekali bychom, že kalkulátoři připočtou tuto sumu do první rubriky. Najdeme tam však cifru 8913 zl. Jak se k ní došlo? Dalo by se totiž předpokládati, že kalkulující úředníci vypočítavše si ušlý zisk, tedy v našem případě ze dvorů a jiných robotních služeb, to jest 5840 zl., plus 9 zl. z rubriky druhé a shora vypočtenou sumu 1520, dohromady 7370 zl., vyjdou od této cifry při stanovení výše dominikálních činží a robotní reluce. Obvyklá tehdy metoda byla však poněkud jiná. Vycházela zajisté z výměry půdy, jejíž tereziánský odhad převedla na vídeňské míry. U Karlštejna činil rustikál 11.624 měr 13 měřiček, k dělení určený dominikál ve vlastní režii, pronajatý a v deputátech 3861 měr 13 m. Počítalo se však dále ještě s počtem robotních dní a domovními činžemi. Na prvním místě stanovena výkupní částka domovní činže podle výše a druhů roboty. Na Karlštejně tedy 138 sedláků povinných robotou potažní mělo platit 690 zl., každý po 5 zl. 10 chalupníků s grunty přes 20 měr po 4 zl. 3 menší chalupníci po 3 zl. 204 domkářů po 2 zl. a 53 noví nájemci po 1 zl. 30 kr.

Potom teprve došlo na relucii a dominikální činže. Každá měra rustikálu zatížena byla relucii po 17 kr. 11.624 měr vyneslo tedy 3293 zl. A 3861 měr pronajatého dominikálu neslo pak po 1 zl. 6 kr. za míru 4273 zl. Noví usedlíci konečně platili ještě domovní činže po 4 zl. Sečtením všech těchto čísel obdržíme oněch 8913 zl. Nahradivše tedy touto sumou starou I. rubriku (Dvory), přicházejí kalkulátoři ke konečné cifře hrubého příjmu za nového systému 16.371 zl. a odpočítavše zvýšené výdaje 7983 zl. obdrží výnos 8388 zl. U srovnání se starým výnosem 6844 zl. jest tento preliminář budoucího výnosu značně větší (o 1544 zl.).²¹⁾

Aboliční úředníci museli dále ještě před příchodem Raabovým vykonati druhý, neméně důležitý úkol: připravit návrhy na rozdělení půdy. Že to nebyla zejména na Karlštejně práce lehká, ukáže hned první pohled na žádosti poddaných o přiděl. Dětilo se celkem 5 dvorů. Poučnick, Krupna, Bělč, Mezouň, Dobříč. Poptávka po gruntech byla značná. Na 402 měr ode dvora poučnického přišlo na příklad petici na 1098 měr. Lepší situace byla u dvora Krupny, tam na 472 měr se žádalo o 565 měr. Velký rozdíl byl u Bělče, se 754 měrami se mělo uspokojiti žádostí na 1762 měr. Největší dvůr Mezouň s 872 měrami měl vyhověti žádostem na 2614 měr a konečně na 439 měr dvora Dobříčského bylo petici na 575 měr. Raabovo tvrzení o skutečném hladu po půdě má zde, jak vidíme, dostatečnou konkrétní ilustraci. Žádosti za přiděly nebyly malé. Nejméně skromní byli poddaní ze Srbska, žádali všichni po 60 měrách. Tato cifra vůbec převládá. Někteří poddaní jsou ovšem skromnější, z Bělče, Zadní Třebáně a z Budňan se žádá většinou jen po 20 měrách, ba některým stačí i přiděl jen 10 měrový. Je přirozené, že se všem vyhověti nemohlo.²²⁾

Konečné rozhodnutí o přidělech vyhradil si ovšem Raab pro sebe. Na Karlštejn přijíždí 4. října. Po jeho revisi sestaveny pak ředitelem Praxlem tabulky přidělové. V nich rozlišují se jednak ti poddaní, kteří již před přidělem měli buď něco polí, nebo aspoň domek, dále ti, kteří s určitým počtem gruntů převzali i hospodářské budovy a konečně noví usedlíci, kteří si svá obydlí teprve museli stavěti. Prvních je nejvíce. Požadavky jejich jsou pochopitelně značně seškrtány. Výjimka se činí, což je pro celý systém velmi charakteristické, při žádostech vrchnostenských zaměstnanců, zejména pak úředníků. Tak sám ředitel Praxl žádá o 40 měr a také je obdržel. Obroční dostal též žádaných 20 a též i sládek svých 30. Je dále dbáno též na jiné vrchnostenské zaměstnance, kteří reformou ztrácejí vlastně své

²¹⁾ Celou kalkulaci s řadou příloh a výkazů najdeme v raab. aktech Inspekce.

²²⁾ Podrobné tabulky všech petic sestavené definitivně ředitelem Praxlem 25. a 26./VIII. v patrim. archivu.

zaměstnání. U prvních třech jmenovaných to nepřichází v úvahu, ti zůstali nadále ve vrchnostenských službách i se svými pozemky. Ovčák poučnický dostává z tohoto dvora plných 60 měr, které žádá, totéž krupenský, bělečský, mezouňský, 30 měr pak ovčák dobříčský. Žadatelé s většími grunty vycházejí většinou naprázdno, 60 měr žádaných poddanými ze Srbska zmenšuje se většinou na 8 měr přídělu, ač se jedná zde o bezzemky. V první skupině dosahuje největší příděl 30 měr a to jen ve dvou případech a jen v Zadní Třebáni, která byla vůbec výjimečně obdařena. Číslo 20 přichází také v této vsi 5krát, jinak jen u fořta, hajných a mušketýrů. Jinak převládá tu jen malý příděl mezi 6 a 10 měřicemi. Ve skupině druhé shledáváme čísla větší, lví podíl na přídělu zde mají, jak jsme již shora podotkli, panští zaměstnanci. Zde je pravidlem číslo 60 a 40. Novým usedlíkům rozděleno půdy nejvíce a ve větších přídělech než ve skupině prvé, průměrně od 25 do 30 měr a také se tak radikálně v jejich požadavcích neškrtilo.²³⁾

Hlavním úkolem Raabovým, který se mohl na Karlštejně zdržeti od 5. do 8. října, ovšem bylo vypracovati na podkladě připraveného materiálu prozatímní smlouvu a dohodnouti se o ní s poddanými. Základní všeobecně platná ustanovení této smlouvy²⁴⁾ jsou známa odjinud. Pozornost naši upoutají zatím Raabovy poznámky (Anmerkungen),²⁵⁾ které smlouvu tuto doprovázejí a vysvětlují. Hned na počátku jich musíme konstatovati, že se Raab nikterak nevázal konečnými výsledky kalkulace svých pomocníků. Viděli jsme, že tito došli k sumě výnosu 8388 zl., Raab však stanoví pro výnos sumu o hodně nižší (o 912 zl., to jest 7476 zl.). Marně jsem pátral v archivu po dokladech, jak Raab toto snížení odůvodňoval. V polemických poznámkách Ústavní Komise, přičiněných, jak později uvidíme, k finalisačnímu procesu celého systému, mluví se o tom, že tak Raab učinil z pouhého soucitu. Je to zcela možné, neboť Raab dále ve svých poznámkách líčí stav panství v nejčernějších barvách, dává vinu především neblahým následkům dlouholetého pachtu. Podle jeho názoru může nastati zlepšení jen zavedením nového systému. Zruinování a velikými dluhy obtíženi poddaní vítají, jak Raab píše, tuto reformu jako velké požehnání, neboť za dřívějších dob byli přetěžováni nezvyklými robotami. Peníz, který někteří z nich platili, aby byli

²³⁾ Před příchodem Raabovým byl též připraven odhad budov určených k prodeji a také i stanoveny pro prodej ceny dobytka. Neuvádím v textu oněch čísel, jelikož pro thema, jež sleduji, nehrají žádné úlohy. Při svém líčení pomůjím vůbec ty věci, které jsou známy již z dosavadních prací o raabisaci.

²⁴⁾ Kontraktmässiges Einverständnis.

²⁵⁾ Smlouva z 5./X. a poznámky z téhož data v raab. aktech. Do smlouvy nejsou pojata městečka Hostomice a Budňany. S nimi uzavírá Raab smlouvy zvláštní. S Hostomicemi 6./X., s Budňany 7./X. Zachovány tu v podstatě staré povinnosti, ovšem všeobecná ustanovení Raab. smlouvy se na tyto poddané vztahovala také.

od těchto tíživých břemen osvobozeni, převyšuje daleko, jak Raab na několika konkrétních případech dovozuje, výši novým systémem zaváděných platů. Také odstranění tíživé nerovnosti v rozdělení kontribuce vítají poddaní s radostí. Přecházejí pak k výhodám vrchnosti, Raab poznamenává, že vedle většího zisku, totiž o 631 zl. proti starému (v původní kalkulaci byl rozdíl ovšem větší, 1544 zl.), ušetří se dále všechny investice, které by vrchnost musela dáti do zruinovaného panství. Obejde se dále ztráta, již doznala vrchnost robotním patentem z r. 1775 (u Karlštejna činí 1048 zl.). Prodejem dobytka a hospodářských budov získá se 9096 zl. Jelikož vrchnost v důsledku dříve vyložených příčin měla ve dvořích v celku jen málo dobytka (149 krav, 1173 ovcí), nahradí se tato ztráta brzy vzrůstajícím blahobytem poddaných, kteří ke svému počtu domácího zvířectva, jež nyní mají (888 hovězího, 223 koní, 1443 ovcí, 193 vepřového), brzy budou moci dokoupiti tolik, aby celkový stav chovu neklesl. Nynější populace, čítající 2970 duší, zvýší se v krátké době, právě tak jako majetkový stav, čímž ovšem stoupne konsumní schopnost poddaného, která se na konec musí objeviti v příjmových položkách všech zbývajících odvětví panského hospodářství. (Na př. pivovary, vinopalna atd.)

Tak, jako se Raab nevázal připraveným materiálem při cifře výnosové, změnil a to daleko radikálněji i poplatkové schema, jež byli jeho pomocníci ve svých přípravných pracích navrhli. Předně se musel rozdíl výnosových cifer ukázati v tak zvaném ekvivalentu. Ten, jak jsme viděli, vypočítal Paschka na 8913 zl., u Raaba musí býti ovšem menší o oněch 912 zl., tedy klesá na 8001 zl. Poplatkové návrhy pak změnil do základů a také je značně zjednodušil. Kalkuloval zde totiž podle způsobu moravského.²⁶⁾ Byly to jistě jeho moravské zkušenosti, které jej přiměly, aby i v Čechách, na tomto mimořádně zničeném dominiu, zkusil životnost své moravské obměny. V takovém případě ovšem nemohl užiti připravených elaborátů svých pomocníků. Sloučiv dominikál i rustikál v konečnou sumu 15.486 měřic vypočítal si velmi lehkou jednotný poplatek na každou míru, který by ho přivedl k stanovenému ekvivalentu. Poplatek ten činil 31 kr. za míru. K tomu dále muselo se, jak moravské schema vyžadovalo, rovným dílem rozvrhnouti i ordinarium z rustikálu, které u Karlštejna činilo 4442 zl. Na jednu míru přišlo 17 kr. Dohromady byla pak každá míra zatížena 48 krejcarů. Dominikalistům se tím půda zlacíněla (místo původně stanovených 1 zl. 6 kr. jen 48 kr.), rustikalistům zase ubylo kontribuce. Uvedme příklad. Poddaný V. Marek ze Zad. Třebáně

²⁶⁾ Rozdíl moravského a českého způsobu vyložil Procházka l. c. str. 37, zejména podle Raabova cirkuláře z 25./I. 1780. V praktickém provádění najdeme některé, menší ovšem úchytky od vyloženého schématu.

č. 5 měl okrouhle 33 měr rustikálu vlastního. Podle původního návrhu platil by kontribuce 11 zl., robotní reluce à 17 kr. za míru 9 zl. 21 kr., ale ještě jako sedlák 5 zl. domovní činže, úhrnem 25 zl. 21 kr. Podle Raaba kontribuce pouze 9 zl. 21 kr., robotní reluce à 31 kr. za míru 17 zl. 3 kr., dohromady 26 zl. 24 kr., tedy více o 1 zl. 24 kr. Na druhé straně dominikalista nově usedlý platil by na příklad za 10 měr původně činže z polí 11 zl. a 4 zl. činže domovní. Podle Raaba polní činže jen 5 zl. 10 kr., ale k tomu 2 zl. 50 kr. kontribuce; tedy místo původních 15 zl. jen 8 zl. Je tedy zřejmé, že rustikalisté byli v tomto případě v nevýhodě. Mimo to museli ještě pomáhati fúrami svážeti obilí, které dominikalisté podle smlouvy byli povinni odváděti pro vojenské dodávky místo vrchnosti. Platy stanoveny v zásadě v obilí s vymezenými stálými cenami.²⁷⁾ Značné zadlužení karlštejských poddaných přimělo Raaba, aby dal přímo do smlouvy nový, v jiných případech neobvyklý, odstavec o způsobu splácení těchto dluhů. V něm obdařují se poddaní jakýmsi desítiletým moratoriem. Platům bezzemků věnován též zvláštní odstavec. Tito budou platiti též určitý poplatek (domkár 1 zl. 30 kr., bez domku 1 zl.). Tyto peníze však nepůjdou do vrchnostenské pokladny, nýbrž budou odváděny obecnému fondu (Fondum publicum) k ulehčení kontribučních platů v těžkých dobách. O úlevách ve splácení dlužné kontribuce nemohl ovšem Raab o své újmě rozhodovati a není o nich též zmínka ve smlouvě. Zakročil však v této věci zvláštním promemoriem u císařovny, která u příležitosti schválení všech prozatímních smluv povolila karlštejským v té věci tříleté moratorium. To jsou tedy asi ty body, které smlouvu karlštejskou odlišují od jiných zatímních raabisáčnických smluv. Z nich nejzajímavější jest ovšem fakt, že právě na Karlštejně, jediném to vedle Milína dominiu v Čechách, zkoušel Raab moravský variant svého systému. Skončiv práci i na ostatních ústavních statcích předkládá Raab ve zvláštním promemoriu svoje elaboráty i smlouvu ke schválení. Kromě toho zaslal je i Ústavní Komisi.²⁸⁾ Císařovna již 26. X. dává své schválení. Tím tedy byl rozhodnut osud statků tereziánského ústavu na dalekou budoucnost.²⁹⁾

Raabova pravomoc na těchto statcích vymezená, jak jsme viděli, úkolem zavést reformu, prozatím tedy končí. Druhá etapa pracovní — finalisace a definitivní upravení celého zařízení — mohla se vykonati až po skončeném vyměřování. S tím

²⁷⁾ V tom je hned odchylka proti schematu Procházkou vyloženému, v něm se totiž stanoví platy z polovice v obilí a z polovice v penězích.

²⁸⁾ Dosavadní práce o raabisaci (Procházka, Novák) pokud dávaly nahlížeti do kalkulace nového systému, nevěšmaly si onoho rozdílu mezi elaboráty aboličních úředníků a Raabových škrťů. Rozdíl zde byl i tehdy, když se moravský způsob nezaváděl. Poukazují tu jen na smlouvu Cerhenickou a Ledčskou.

²⁹⁾ Opis Handbiletu z 26./X. v archivu Inspekce.

se také hned na počátku r. 1779 počalo a do jeho postupu mohl tedy Raab nejednou zasáhnouti. Jinak musel svěřiti první počátky své reformy tentokrátě dobré vůli Ústavní Komise a obratnosti hospodářských úředníků, z nichž zejména v inspektorovi Veselém nalezl, jak nejednou vzpomíná, horlivého přívržence své myšlenky. Jeho styk s novým životem na ústavních statcích omezuje se v dalších letech jen na odpovědi a vysvětlivky různých dotazů a námitek o významu jednotlivých ustanovení smlouvy, jimiž jej v dostatečné míře s bohatou při tom protiargumentací zásobuje guberniální sekretář Duchet, účetní referent statků přidělený ku pomoci druhému komisaři. V prvním roce nového hospodářství podával Raabovi sám inspektor Veselý podrobnější, ovšem jen soukromé zprávy později však — a Raab sám na tuto okolnost v polemice o finalisaci poukazuje — byl úředníkům veškerý styk s Raabem zakázán. Již 16. I. 1779 odpovídá na řadu námitek a dotazů, jež mu Duchet poslal v protokolech z 30. října 1778 a 4. ledna 1779 sestavených při revidi systému prováděné druhým komisařem.³⁰⁾ Musí se tu vyjádřiti o úpravě vojenských dodávek, příštích platech úředníků, hlavně pokud se týče deputátu, o nových smlouvách se šenkýři a nájemcem vinopalny. Sekretář Duchet, jehož vliv se na hospodaření ústavních statků v této době stále patrněji projevuje, zaujat byl zejména pro moravský způsob vzájemné výpomoci poddaných, jak jej Raab zavedl na Karlštejně a Milíně. Přál si také, aby se podobně postupovalo i v Ledči a Cerhenicích,³¹⁾ kde Raab až na menší výjimky užil opět způsobu českého. Podtrhává spravedlnost moravského způsobu, všímá si velikých rozdílů mezi platy rustikalistů a dominikalistů při české methodě. Staví se též proti tomu názoru, že rustikalista má právo na menší platy, poněvadž musel grunt zaplatiti, kdežto dominikalista ho při reformě dostává zdarma. Ukazuje na příkladu cerhenickém, že slevila-li se v raabisáčnické smlouvě celá dlužná částka jednoho každého rustikalisty tížící jeho grunty, dostal tento svůj grunt vlastně též zadarmo, jelikož na příklad v Cerhenicích na 4235 zl. hodnoty gruntů bylo koncem r. 1778 zapláceno pouhých 503 zl. Upozorňuje dále na to, že situace dominikalistů jest též horší zejména proto, že nebudou moci při placení používati výhod bonifikací atd. V Duchetových vývodech hlásí se ovšem prozatím jen vzdáleně námitka, jež později, jak uvidíme, hrála při polemice o finalisaci roli rozhodující, totiž nesouhlas s Raabovou methodou vypočítávání čistého výnosu statku a též ekvivalentu.

Přes to, že, jak vidíme, přál Duchet a jistě i ostatní hospodářští úředníci všem

³⁰⁾ Unmassgebige Erinnerungen über das Protokoll dt. 30./X. 1778 a 4./I. 1779 z 16./I. 1779. Nemohu se zde šířeji rozhověti o jednotlivých zajímavých bodech celé této korespondence.

³¹⁾ Nedatovaná Nota Duchetova Raabovi z počátku r. 1779.

výhodám moravského způsobu, ukázala se v praxi především u placení kontribuce nejedna překážka. Rozvržení ordinaria, jemuž podléhali podle zemských zákonů jenom rustikalisté, mělo se nyní změnit, ovšem jen v rámci vnitřní repartice v dominiu a obsáhnouti všechny poddané bez rozdílu. Bylo tedy vlastně třeba udělati repartice dvě, jednu podle platných předpisů připravenou k potvrzení krajskému úřadu a druhou se zcela jinými čísly k domácí potřebě. Tuto komplikaci obešlo však, ovšem jen jaksi účetnický, nařízení Ústavní Komise z 26. V. 1779.³²⁾ Podle něho mělo zůstatí stále při původním rozvržení. Rustikalisté budou platiti fakticky celou kvotu kontribuční, za to však z robotní reluce se jim sleví ta částka, kterou přeplatili na kontribuci proti původně stanovené sumě. Dominikalisté zaplatí pak celou činži a mimo to i na ně připadající část kontribuce. Raab, obdržev o tomto zařízení zprávu, souhlasil a poznamenal, že v definitivně upravených knihách bude bez ohledu na faktický způsob placení celá kvota předepsané kontribuce zapsána u jednotlivých kontribuentů.³³⁾ Z celé této korespondence nejeví se tedy nikterak vážnější odpor proti nově zavedené reformě. Můžeme dokonce na straně zástupců vrchnosti konstatovati, zejména pak u Ducheta, i shovívavost. Když totiž zasílá opět s obsáhlou notou Raabovi k informaci půlletní seznamy zaplacených dávek, které u dominikalistů jsou dokonce přeplaceny (o 578 zl.), u rustikalistů však vykazují schodek (1579 zl. proti zaplaceným 853 zl.), posuzuje tuto okolnost v celku příznivě, omlouvaje onen schodek nezvyklostí prvního roku a nepříznivou dobou přede žněmi ku placení. Záplava námitek a výhrad se tím však ještě nekončí, již 20. srpna rozepisuje se Duchet rozsáhle o výhodách a nevýhodách nových smluv se šenkýři, mlynáři a vinopalníkem. V odpovědi své stává se Raab po první útočnější a ztrácí již patrně klid nad zbytečnou starostlivostí Duchetovou, poznamenává, že v řadě jeho námitek jsou i takové, které si může vymýšlet jen nepřítel systému.³⁴⁾ Mezi tou dobou prováděly se pilně na panství měřičské práce, které s počátku vedl Ing. Seige.

První rok nového života skončil tedy v celku klidně a uspokojivě a dával hojně světlých nadějí do budoucnosti. Přes to však jak správcové fondovního jmění, tak i řada příznivců ústavu mezi šlechtou nebyli o účelnosti nového systému pro tereziánskou nadaci ještě zcela přesvědčeni. Když tedy na počátku r. 1780 přicházely do Vídně od měst a některých komorních panství zprávy méně příznivé a zdálo se, že stárnoucí císařovna nebude Raabovi ve všem tak vydatnou podporou, jako dosud, domnívali se, že nastává příznivější doba pro odpor. Mezi

³²⁾ Nařízení Komise z 23./I. 1779 v patrimon. archivu.

³³⁾ Raabova Gegennota z 6./XII. 1779 v archivu Inspekce.

³⁴⁾ Raabova Gegennota z 31./VIII. 1779.

těmi, kdož od počátku věci nepřáli, byl sám sekretář Duchet.³⁵⁾ Ve Vídni se náhle objevily pověsti, že Raab svou reformou připravil Ústav o řadu tisíc. Raab ovšem nemeškal a zakročil přímo u císařovny hned 12. února obsáhlým promemoriem.³⁶⁾ Ony pověsti odmítal a neopomenul též poznamenati, že na správu ústavních statků nemá nyní žádné ingerence a nenese za ně také žádné zodpovědnosti. Od konečného upravení věci — finalisace — pak si sliboval umlčení i těch posledních námitek. Tuto finalisaci chtěl míti provedenu co nejrychleji, a poněvadž je závislá na úplném skončení měřičských prací, navrhoval, aby ústavním komisařům bylo samotnou císařovnou připomenuto rychlé jeho skoncování, k čemuž mohl by poskytnouti vítanou pomoc profesor matematiky na pražské universitě, Herget. Provádění finalisace nebylo ovšem již výhradně v rukou Raabových. Po zřízení Aboliční komise v r. 1779³⁷⁾ byla vlastně před definitivním potvrzením smlouvy původní práce aboličních úředníků ještě jednou ve Vídni účetnický revidována a celá kalkulace znovu přezkoušena. To se také muselo státi i s účty karlštejnskými a Raab, chtěje dojíti pokud možno nejdříve k finalisaci, pokládal za účelné, aby všechny účty ústavní zaslány byly do Vídně, kde by je mohl v době, než bude skončeno měření, příslušným způsobem zpracovati buď on sám nebo jeho pomocníci. Marie Terezie neváhala ani tentokrátě schváliti Raabovy návrhy. Dekretem česko-rakouské kanceláře z 26. II. 38) jsou oba ústavní komisaři vyzváni, aby s prof. Hergetem vyjednali urychlení měření a všechny nutné účty zaslali do Vídně. A tak již 3. VI. předává protokolárně česko-rak. kancelář Raabovi 26 balíků účtů k revisi,³⁹⁾ a ten dává je ihned do práce radovi Liškovi a Paschkovi. A 19. června píše konečně sám první komisař Raabovi, že měřičské práce na všech ústavních statcích budou skončeny buď koncem srpna nebo počátkem září.⁴⁰⁾

Za takové situace bylo tedy možno přistoupiti k prvním přípravám finalisace a tu se hned na počátku ukázalo,⁴¹⁾ že bude třeba celou původní kalkulaci do základů předělati, při čemž bude nutno odhady některých položek určití přímo na místě v dorozumění s hospodářskými úřady. Při tom bylo též rozhodnuto, že

³⁵⁾ Raab v konceptu jednoho ze svých pozdějších promemorií označuje Ducheta jasně za nejdříve tajného a později zjevného nepřitele nové reformy. Stojí zde zajisté též za zmínku, že tuto charakteristiku Raab pro čístopis škrtil.

³⁶⁾ Promemoria z 12./II. 1780 v raab. aktech.

³⁷⁾ O ní píše Černý, l. c. str. 61.

³⁸⁾ Dekret z 26./II. 1780 též v raab. aktech.

³⁹⁾ Výťah z protokolu z 3./VI. r. 1780, jakož i dopis prvního komisaře Fürstenberga císařovně z 1./VI. provázející zaslání účtu v orig. v raab. aktech.

⁴⁰⁾ Dopis Fürstenbergův Raabovi z 19./VI., tamtéž.

⁴¹⁾ Nota Paschkova Raabovi ze 17./X. 1780, tamtéž.

se na Karlštejně a Milíně zruší moravský způsob a finalisační výpočty se budou i na těchto statcích dělati podle metody české. Již 20. října oznamuje Raab prvnímu komisáři,⁴²⁾ že rada Paschka a s ním jiný hospodářský úředník Rucker přijedou za tím účelem na panství a pobudou tam asi 5 neděl. Mezi tím dokončeny byly úplně s vydatným přispěním profesora Hergeta všechny měřičské práce.⁴³⁾ Paschka a Rucker nemohli se na Karlštejně a ostatní panství vypraviti ihned, přišli tam teprve v prosinci. Raab i oba jeho pomocníci přistupující znovu ke kalkulaci byli si jistě vědomi, jak je nutno si právě v tomto případě zvlášť opatrně počínati. Věděli tentokrát již dobře, jak zcela zvláštním a neobvyklým okolnostem je aboliční systém na těchto panstvích vystaven a dovedli jistě předvídati, že jejich elaboráty mají projíti zkušebním ohněm přísné kritiky tajných i zjevných nepřátel reformy. A Paschka vskutku v první své pracovní zprávě z 29. I. r. 1781 oznamuje Raabovi, že začal vlastně od počátku a proto, že jde práce jen zvolna ku předu. Na Karlštejně a Milíně objevila se však mimo to i jiná neznámá. Poddaní totiž nechtějí nikterak ustoupiti od původně zavedeného moravského systému. A překážku tu, ač poddaní v této věci nebyli úplně shodni, nepodařilo se odstraniti ani zakročení Duchetovu. Rustikalisté chtěli sice platiti podle moravské metody, bránili se však tomu, aby dováželi vojenské dodávky od dominikalistů. Objevila se právě v tomto případě pochopitelná pýcha zakoupených sedláků nechtějících sloužiti nedávným ještě bezzemkům a chalupníkům. A podobných námitek byla uváděna celá řada. Všechny tyto okolnosti oddálily opět finalisaci a mimo to bylo nutno všechny elaboráty dáti ještě k revisi guberniální účtárně, jelikož se jednalo o fondovní jmění. A tak teprve počátkem dubna r. 1781 zaslány kalkulační seznamy do Vídně a 20. t. m. oznamují oba úředníci, že jsou hotovi. Zbývalo nyní jen sestaviti finalisační protokol a předložiti jej se všemi elaboráty k prozkoumání a schválení aboliční komisi. K této konečné redakci přijel tedy do Vídně i Duchet. Tam Raab dovedl již celou věc uspíšiti. Nebyla to ovšem malá práce. Finalisační akta všech 4 statků, která promemoriem z 14. července Raab císařovně předkládá, obsahují kromě obsáhlého protokolu o finalisaci a podrobného rozboru finalisačních čísel u každého panství zvlášť ještě velkou řadu nejrůznějších účetních dokladů a výkazů, které čítají na desítky objemných sešitů.

V protokole sestaveném dne 15. V. 1781⁴⁴⁾ rekapitulují se nejdříve ještě jednou jednotlivé etapy zavádění systému na ústavních statcích, vykládají se dále příčiny, které vedly k nové kalkulaci a kalkulace ta rozebrána jest mimo to podrobně

⁴²⁾ *Dopis Raabův Fürstenbergovi z 20./X. 1780, tamtéž.*

⁴³⁾ *O tom Duchet Raabovi v dopise z 23./X. 1780, tamtéž.*

⁴⁴⁾ *Jsou na něm podepsáni: Raab, Paschka, Rucker, Duchet a Ing. Seige.*

pro každý statek zvlášť v dalším, k protokolu přiloženém elaborátě zvaném Finalisierung.⁴⁵⁾ Pro panství karlštejnské sestavil tento rozbor s datem 9. V. Rucker. Nově zvolená metoda určování peněžní hodnoty starého robotního hospodářství přinese nám, jak později uvidíme, opět nová čísla, jež nebude nezajímavě srovnati s předešlymi. Jsou to vlastně již čísla třetí, a přece ani zde se neskončí ten pestrý kaleidoskop čísel, jenž se s raabisací tak náhle přihnal do jednoduchého účtování patrimoniálních úřadů. Liší se hned číslice odhadnutého výnosu (6844 zl. podle staré kalkulace, 6391 zl. podle finální). Jest však velmi obtížné srovnávati jednotlivé rubriky obou kalkulací, nekryjí se totiž ve svém významu a mimo to původně se kalkulovalo s léty 1775, 6 a 7, nyní r. 1776, 77, 78. Přes to musíme se pokusiti o srovnávání a příslušné sumy ovšem redukovati. Tak, srovnáme-li výnos dvorů, konstatujeme, že stará kalkulace hodnotí jej více o 400 zl. U pivovarů je to však naopak a též u lesů. Ale v celku velké rozdíly tu nejsou. Najdeme je však v odhadu položek režijních a výdajových a kromě toho uvidíme tu také i zcela jinou metodu stanovení peněžní hodnoty robotních služeb u těch hospodářských podniků, které raabisací nebyly přímo dotčeny. Kdežto ve staré kalkulaci bylo při každé rubrice zvlášť poznamenáno, oč bude v režii i v hotovém vydání v nových poměrech více vyžadovati a rozdíl starého a nového vydání vyjadřoval nám jaksi peněžní odhad ztracených služeb, počíná si nová kalkulace zcela jinak. Sestaví nejdříve součet těch příjmových rubrik, které nejsou přímo dotčeny novým systémem. (Vynášejí na Karlštejně 10.565 zl.) Stanoví dále vydání (režii) s nimi spojené (7598 zl.) a k této staré režii připočítává pak novou, vzniklou právě reformou, činí zde 1894 zl. Takto ovšem je příjem menší než režie o 1167 zl. Aby se zachoval neztenčený shora vypočítaný výnos panství 6391 zl. musí tedy nové platy zajistiti tuto sumu i ono pasivum nedotčených rubrik, čili peněz 7558 zl., a tato suma se zde nazývá ekvivalentem. Zdržme se však ještě u vypočítávání hodnoty ušlých služeb. Řekl jsem již dříve, že ve správnosti tohoto odhadu spočívalo vlastně jádro systému. Byl-li odhad správný, nezasáhl nový systém nijak rušivě do ostatních odvětví vrchnostenského hospodářství, nebyl-li, pocítily to nejvíce právě tyto rubriky. Počítala-li již stará kalkulace na tomto místě velmi pečlivě, tím více dbala zde opatrnosti druhá. Stará kalkulace počítá na příklad u pivovarů nových vydání za dovoz a kácení dříví 240 zl., nová tam píše 300 zl., ale mimo to vypočítává ještě řadu jiných služeb u tohoto podniku, kterých stará kalkulace pominula. Celková čísla pak jsou 561 zl. u staré, proti 661 zl. u nové. Dovoz piva šenkýřům

⁴⁵⁾ *Promemoria z 4./VII. 1781. Protocollum commissionis z 15./V. 1781, a Finalisierung des Robotabollitionsystems z 9./V. 1781.*

odhaduje stará na 202, nová 217; zkrátka všude téměř nová čísla jsou větší. Konečná suma u původní kalkulace je tedy 1520 zl., u nové, jak jsme slyšeli 1894. To znamená tedy, že podle Ruckerova názoru ztrácelo panství novým systémem v ostatních odvětvích svého hospodářství o 370 zl. více, než napočítal původně Paschka. Při výnosu 6391 zl. je to plných 5 procent. Toto kolísání právě na tomto místě je pro kalkulaci celého systému charakteristické. Nenajdeme však shodu ani v ekvivalentu. Původní kalkulace vypočítala jej na 8913 zl., Raab jej snížil na 8001 zl. a konečná kalkulace pak počítá se sumou 7558 zl.

Pro rozdělení tohoto peníze na poddané užil se zde i přes jejich odpor, o němž jsme výše četli, způsob český. Dominikalistům se počítalo za míru více, rustikalistům méně a všude ovšem rozhodovala výměra a klasifikace půdy. Všeho rustikálu naměřeno bylo proti starému odhadu 11.624 plných 21.757 měř. I této sumy jest si třeba povšimnouti, ukazuje zcela jasně, že katastrální odhad tereziánský vyjádřil jen o málo více, než polovinu půdy. U dominikálu jest tento poměr daleko menší, místo 3862—3924 měř. Na podkladě této výměry rozvrhla se nejdříve rustikalistům kontribuce 4645 zl., která zatížila jednu míru $12\frac{7}{8}$ kr. Robotní reluce neplatila se však z celého rustikálu, vyloučeno bylo z něho z různých příčin 2225 měř. Na zbývajících 19.531 rozpočítal Rucker reluci průměrně na $14\frac{3}{4}$ kr. na míru. Na dominikální půdu, již rozděleno bylo 3739 měř, připadl pak dividend daleko větší, totiž na míru průměrně 50 kr. V celku tedy bylo možno očekávat od nově zavedených platů 7994 zl. Po malých ještě redukcích došla nová kalkulace konečně k tomu, že výnos panství po reformě bude větší o 182 zl. než dříve. Jest to vlastně již třetí suma, kterou na tomto místě čteme, první kalkulace vypočetla zvýšení o 1544 zl, Raab je redukoval na 631 zl. Rucker dále dokazuje, že toto zvýšení může vzrůst až na 1017 zl. ušetřením řady nyní odpadajících prací a zejména propuštěním obročního. Raabovi v jeho zmíněném promemoiru tedy zbývalo vlastně jen objasniti některé body protokolu a finálního rozboru, při čemž nezapomněl poukázat na to, že finalisací končí se všechny nesnáze, které s sebou přinášel prozatímní stav. Nyní půjde již vše daleko lépe, vždyť při celé věci udělal vše, co se pro blaho Ústavu a hospodářské prosperity jeho statků udělati dalo. Nezbyvá tedy nic více, než potvrditi navržené platy a celou akci tím skončiti. Zatím, než se tak stane, opisují se na čisto nové knihy a posílá se též duplikát finálních aktů Ústavní Komisi k nahlédnutí a k formálnímu schválení.

*

Reforma ústavních statků byla tedy podle mínění Raabova skončena a všechny spory a námitky vyřízeny. Ve skutečnosti nebylo tomu tak, ba naopak boj o nový

systém na těchto statcích vlastně teprve počal. Ukázalo se hned, že správčové tereziánské nadace nevykládali si zaslání finalisačních aktů za věc formální, nýbrž chopili se právě této příležitosti, aby podnikli rozhodný útok proti nové reformě. Zdálo by se překvapující, že se setkáváme právě zde s tak rozhodným odporem, vždyť přece víme, že důvěrník Ústavní Komise, sekretář Duchet, byl do celé věci zasvěcen a Raabovým úředníkům při finalisaci pomáhal. Naznačili jsme však hned na počátku, že to byla v první řadě úplná beznadějnost jakékoliv protiacke a nikoliv zaujetí pro reformu, jež přiměly oba ústavní komisaře uposlechnouti císařovnin rozkaz. Ke konci roku 1781 byla ovšem již situace jiná. Raabova hvězda ve Vídni pohasínala, ba ukazovalo se též, že bude vůbec od řízení celé věci odstaven. Nestalo se tak sice v úplnosti, přece však již v říjnu r. 1781 bylo zřejmo, že nezůstane již dlouho generálním ředitelem komorních a exjesuitských statků. To tedy bylo signálem všem odpůrcům jeho systému k akci a mezi nimi potkáváme brzy též oba ústavní komisaře. I jejich protidůvodů jest třeba si blíže všimnouti. Dosud jsme slyšeli mluvit jen autora reformy a jeho pomocníky. Uvádějce jejich argumenty i číselné doklady, nemohli jsme se nepozastaviti nad tím, že číselná základna, z níž vycházely jejich prognosy budoucí prosperity panského hospodářství, nebyla jednotná. Nyní tedy uslyšíme mluvit i druhou stranu a uvidíme, že jest to opět jiný základ, z něhož posuzují panské důchody a že jejich pohled do budoucnosti postřehl tam ještě řadu jiných možností a komplikací. Raab, jež vedla především snaha pomoci poddanému, a který ve své reformě viděl v první řadě jednu z cest, jak rozřešiti problém neutěšených poddanských poměrů, byl jednak daleko větším optimistou a maje na zřeteli spíše celek svého plánu, nemohl dobře počítati v jednotlivostech s konkrétními poměry určitého velkostatku, jež reformoval. Zástupci vrchnosti, nevážíce si ruce ideologickými tendencemi, posuzovali věc se stanoviska užšího, za to však konkrétnějšího a výsledek byl, že jejich prognosa budoucnosti byla velmi chmurná a varující.

A takovou jest již v prvním velmi obsáhlém vyjádření z 27. října,⁴⁶⁾ jež první komisař, kníže Fürstenberg, posílá 14. listopadu do Vídně zároveň s finálními akty s novou žádostí, vlastně stížností ústavní děkanky z 21. X. A obavy před budoucností stupňují se ještě v dalších dvou podáních, jež o rok později adresují oba komisaři českému guberniu. A v souvislosti s touto akcí jest dále

⁴⁶⁾ Celá korespondence též v raab. aktech archivu Inspekce. Jsou to: Dopis Fürstenbergův z 14./XI. 1781, žádost děkanky, vyjádření Komise z 27./X. r. 1781. Promemoria Raabova z 3./VII. 1782. Podání Komise guberniu z 31./VIII. a 11./IX. r. 1781. Dobrozdání gubernia z 16./X. 1781. Promemoria Raabova z 15./XI. 1782. Protokol česko-rah. kanceláře z 29. 30./XI. 1781. Promemoria Raabova z 26./IX. 1782. Dobrozdání dvorní účtárny z 19./IX. 1783.

petice ústavu o mimořádnou půjčku 5000 zl., která má vlastně ilustrovati konkrétně, do jaké situace přiveden byl ústav Raabovou reformou. Podání děkanky Ústavu omezuje se na tvrzení, že raabisací klesl výnos nadačních panství ze 4 až 5 procent dřívějšího výnosu pouze na 3, a že tímto způsobem je Ústav každoročně ochuzen o více než 7000 zl. Fürstenberg sám ve svém doprovodním dopise připouští, že tvrzení o 3 procentech není právě přesné, přiznává však, že suma 7000 zl. je vskutku správná. A obě tato tvrzení má pak doložiti obsáhlý elaborát. S celou řadou účetních výkazů a příloh dokazuje se zde, že kalkulace Raabova a jeho pomocníků odhadla nepřesně celý provoz panství, a to, jak v minulosti, tak i pro budoucnost. Nejdříve tu slyšíme několik všeobecných námitek, dále se pak probírá u každého jednotlivého panství položka za položkou, aby konečně celá argumentace vyvrcholila v tom, že novým systémem je tereziánská nadace ochuzena o velké tisíce a že konečně nezbyvá nic jiného, než značně zvýšiti peněžní dávky poddaných anebo se *vrátiti ke starému robotnímu hospodářství*. Je ovšem pochopitelné, že bylo nutno přinésti velkou řadu důvodů, aby se mohlo přijíti s návrhem tak radikálním a dalekosáhlým. Ve všeobecných námitkách setkáváme se nejednou i s řadou těch, které již dříve, hned na počátku Raabovy činnosti, byly jeho odpůrci vyslovovány. Jsou to na příklad varovné hlasy o zmenšení chovu dobytka a ostatní hospodářské produkce a s tím souvisí potíže se zásobováním vojska. Přímo ústavních statků se týká základní námitka, že není možno s výnosem těch statků, při nichž, jako nadačních, je nutno přece počítati se stálou sumou výnosovou, prováděti experimenty a má-li již k nim dojiti, musí se zde kalkulovati daleko opatrněji a vlastně zcela jinak, než počítal Raab a jeho úředníci. Statky byly dány v užívání nadaci, aby vynášely určité procento ze své odhadní ceny a to je podle názorů komisařů cifra, od níž je třeba vyjít. Tato suma byla přece směrodatná pro dárce a musí se jí řídit i kalkulanti. A ona musí býti Ústavu na věčné časy zaručena. Zjišťovati výnos statků podle účtů nemůže v tomto případě vésti k žádné bezpečné sumě, jelikož hospodářství jest přece vydáno stálému kolísání, které se pak obráží v účtech. Za robotního hospodářství byla dále konána řada služeb, které se vůbec v účtech nikdy neobjeví (pomocné práce při povodni, služby při panských honech, povozy pro úředníky). Odmítá se zde i argumentace, že bude možno zvelebiti hospodářství v ostatních odvětvích. Vždyť k tomu jest vždy potřeba kapitálu, který přece se mnohem obtížněji shromažďuje, když hlavní výnosové položky jsou cele v rukou poddaných. Nevěřit se též ve větší konsum na dominiu, vždyť ti lidé, kteří dostali pole, vlastně již dříve na dominiu žili a jejich situace se tou trochou polí, co dostali, nijak radikálně nezměnila. Komisaři nechápou dále, z jakých důvodů sleveny byly rustika-

listům tak rozsáhlé nedoplatky z kupních smluv za grunty a jak se dále může ve finální kalkulaci tvrditi, že se ušetří plat obročního, když se dávky budou odváděti v obilí. A hned se namítá dále, kde vezme vrchnost náhradu za dávky poddaného, který, utrpěv elementárními škodami, nebude moci platiti a tento důvod platí stejně i pro poddaného. Kdo mu nahradí takové škody, a kdo mu pomůže, když vrchnost, spjata v přesné platové schema, bude míti tak malou možnost pohybu, že mu nebude moci ani sleviti, natož pak pomáhati. Kalkulace Raabova zajisté počítá s náhradami za ušlé práce při opravách panských budov, nebere však v úvahu nutnost novostavby v případě ohně. A ten případ nastal na příklad v Ledči. Proč se pro tyto okolnosti nepočítalo s určitou rezervou. A vůbec při odhadech ušlých hodnot robotní práce šlo se příliš nízko. Při této příležitosti nezapomenou komisaři uvésti zejména tu poznámku, že v této věci se ukázalo, jak bylo nesprávným dávatí grunty i hospodářským úředníkům, neboť tito, majíce pochopitelně zájem na tom, aby se platilo co nejméně, přičinili se o to v nízkém odhadu všech položek, ježž měli přece plně v rukou. Přichází se dále s otázkou, již jednou připomenutou, proč se při stanovení výnosu nehledělo k cifře nájemní sumy, která je přece o tolik větší. A na snadě ležel tu i argument, proč se na Karlštejně setkáváme s třemi číslicemi výnosu a právě tolika ekvivalentu.

A k těmto všem námitkám, opravdu vážným, pozorujeme-li je se stanoviska toho, že cifry výnosu se zde nesmí nikdy snížit, má dále dodati důrazu nově zpracovaná kalkulace. V první části svého dobrozdání chtěli autoři jeho dokazovati, jak jsme viděli, především to, že se systém nehodí na statky ústavní, v další části pak, probírajíce jedno panství po druhém, dokazují rozborem staré kalkulace, oč se zde méně počítalo a na co se zapomnělo. Kalkulační elaboráty vypracoval pro tento účel guberniální úředník J. Goltz doprovodiv je obsáhlým výkladem. A tak máme tu zase nové a to již čtvrté číslice. Goltz pozastavuje se hned spočátku nad tím, že prvé kalkulaci stačil tříletý průměr a k tomu ještě po tak neblahém nájemném hospodářství, a hned pak přichází k bodu pro celou kalkulaci nejchoulostivějšímu, k odhadu ušlých služeb. Na tomto místě viděli jsme již dvě číslice, 1520 zl. v původní kalkulaci, 1894 ve finální a Goltz píše zde opět novou a to 2396 zl. Dochází k tomuto rozdílu jednak tím, že vytýká, kde v příjmových rubrikách se pro budoucnost počítalo bezdůvodně více (ušetřený deputát, ušetřené pivo ke žním atd.) a na druhé straně, kde se ve výdajových (režijních) rubrikách odhadovalo méně (u pivovaru píše na př. o 48 zl. více a mnohé jiné). A autoři vyjádření uživše jeho výpočtů dovozují dále, že onen malý přebytek (182 zl.), ježž finální kalkulace ve výnosu pro budoucnost vykazuje, mění se tu ovšem ve schodek. Je proto nutně podle mínění komisařů opráti se o hodnoty mnohem stá-

lejší, to jest o rektifikační odhad. Odhadní cena Karlštejna činí 206.680 zl. 5% z ní okrouhle 10.000. A tu zase ukazují se nedůslednými komisaři, když se chtějí spokojiti jen s 8000 zl., k nimž ovšem jest třeba připočísti za oněch 2396 zl. ušlých prací a tak se dostáváme po několika ještě redukcích k číslici 11.159 zl. a ta tedy musí býti vrchnosti nahrazena peněžními dávkami poddaných. A opět jest třeba srovnávati. Raab zde vyšel od cifry 8001, původní kalkulátoři od 8913 zl. a finalisace od 7558 zl. Návrh komisařů by poddané daleko více zatížil. A to ještě není konec výhrad. Opakuji se dále Duchetem již před finalisací vyslovované pochybnosti o správnosti vyššího zdanění dominikalistů proti rustikalistům. Komisaři glosují dále některé méně jasné odstavce raabisací smlouvy, pozastavují se nad nízkým tarifem za práce, nesouhlasí s tím, aby platy bezzemků odváděny byly do obecního fondu, vždyť i u těch vrchnost ztrácí roboty. Vyslovují obavy nad neblahými následky volné volby mlýnů a konečně přinášejí doklad nad jiné vážný, totiž výkaz vskutku velkých nedoplatků. Na Karlštejně až do konce června r. 1781 byli rustikalisté dlužni 3507 zl. dominikalisté 336 zl. A tyto nedoplatky staví komisaře před vážnou otázkou, co dělají dále. Ač, jak dokazovali shora, nynější platy nenahradí nikterak ušlý zisk, přece ještě nejsou správně placeny. Neplatí-li poddaní nižší dávky, jak budou platiti vyšší? A tuto základní otázku zodpovídají tedy návrhem, aby v tom případě, kdyby nebyl dán souhlas k zvýšení dávek, povolen byl návrat k starému robotnímu hospodářství. Oba komisaři podporující tento požadavek byli si předem vědomi, jak velké finanční náklady by tento návrat znamenal, a ve svém dobrozdání je vskutku také vypočítávají. Na karlštejnském panství počítají s restaurací tří dvorů, 2 ponechávají rozdělené (Dobříč, Bělč), což by stálo nejméně 9000 zl. Netají se dále s tím, že by se zde narazilo i na odpor poddaných, jemuž míní čeliti jednak tím, že dva dvory ponechají rozdělené, jednak doufají, že ti panští úředníci, kteří při reformě dostali příděl, opět jej vrátí, budou-li zase přijati do panské služby. A všechny tyto oběti jest komise odhodlána přinést, jen aby zachránila budoucnost jí svěřené nadace.

Revise finálních aktů u Ústavní Komise, již Raab považoval jen za formální, byla tedy velmi pronikavá a zdaleka ne formální. Sahala, jak vidíme, na sám kořen Raabovy práce na těchto statcích. Dalo by se tedy předpokládati, že důkladná její argumentace a dalekosáhlé návrhy budou ve Vídni pečlivě zkoumány, a že to bude v první řadě Raab, který zde bude dotázán o úsudek. Nic takového se nestalo. Ve Vídni tou dobou robotní abolice nestála již v popředí zájmu, Raab ustupoval stále více do pozadí a vůbec o celé věci nebyl ani uvědomen. A tak obsáhlý elaborát Komise zůstal sice ležeti u dvorního úctárny, ale dosáhl zatím jen

odložení finalisace. A teprve v polovici následujícího roku 1782, když Raab, jsa členem nové Aboliční Komise, mohl opět aktivněji zasáhnouti do celého procesu, měl též příležitost zabývat se osudem své reformy i na statečích ústavních a její finalisací. Avšak ani tehdy nebyl mu ještě dán k vyjádření říjnový elaborát komise, měl vlastně jen vysvětliti ten fakt, že počátkem r. 1782 obrátil se Ústav k císaři se žádostí o mimořádnou půjčku 5000 zl., jejíž potřebu dokazoval zmenšením důchodů způsobeným raabisací. Raab, vyloučiv předem možnost, že by se byly důchody Ústavu jeho reformou zmenšily, poukázal hned na to, že sám nese zodpovědnost za celé hospodářství, a že v dobách prozatímní platnosti, kdy všechny výhody systému nemohou se ještě zcela projevit, záleží vše v první řadě na tom, jak je panství řízeno. Na ústavních statečích však dělalo se vše možné, aby se reforma sdiskreditovala. Probrav dále ještě jednou celou kalkulaci, nemohl, než poukázati na svůj návrh finalisace a jí co nejdůrazněji doporučiti. Jelikož je však přesvědčen, že jest to především vina správy, neprosperuje-li systém, zdá se mu nejvýhodnějším, aby ústavní statky vzaty byly z pravomoci Ústavní Komise a svěřeny péči administrátorům komorních statků. Erbenovi Milín a Karlštejn, Schmidovi Cerhenice. Ledeč pak pro své rozsáhlé lesy mohl by býti předán Dvorní Komisi in monetariis, která by jeho přírodní bohatství mohla náležitou měrou využít. V tomto, v celku umírněném ve formě, v důvodech však rozhodném dobrozdání — můžeme zde poznamenati, že tón jeho zachovaného konceptu jest značně ostřejší — přichází se tedy s návrhem, který se stanoviska budoucího osudu panství není o nic méně radikální, než vyhrůžné gesto ústavních komisařů o návratu k robotě. Hrozba proti hrozbě. Tím ovšem spor rozhodnut nebyl. Ve Vídni půjčku povolili, ale chtěli ještě znáti názor gubernia na celou věc. A gubernium zase si nechalo vše ještě jednou vysvětliti od Komise. Ve svém podání guberniu z 31. VIII. r. 1782 opakuje Komise řadu argumentů, jež byla uvedla ve svém loňském říjnovém elaborátě a také naň poukazuje. Základním motivem je tu opět, že systém panství značně poškodil a ohrozil nebezpečně budoucnost celé nadace. Za robotního hospodářství statky skvěle prosperovaly, udělalo se úspor 163.416 zl. Každý rok přinesl ze všech panství 33.000 zl., z nichž 30.000 se plně spotřebovalo. Nyní se sežene sotva 20.000. A nedoplatky z minulého roku nejen že nebyly zaplacené, nýbrž ještě stouply, ba někde poddaní před finalisací vůbec nechtějí platiti. S návrhem na návrat k robotnímu hospodářství se zde nesetkáváme, přichází teprve v druhém podání, jež si gubernium od Komise opět vyžádalo, jako odpověď na Raabovo dobrozdání o žádosti o půjčku. Opakuji se tu opět všechny známé již důvody, ale mimo to musí se Komise hájiti i proti Raabovu obvinění o špatném hospodářství. Druhý komisař hrabě Stern-

berg vyčítavým tonem prohlašuje, že se rád vzdá funkce, kterou tak dlouhá léta bezplatně zastává, jest však zřejmé, že s myšlenkou změny administrace nadšen není. Což však je v tomto případě velmi závažné a pro tehdejší situaci Raabova systému příznačné, jest ta okolnost, že gubernium se staví plně na stanovisko komisařů. Rekapitulujíc ve své odpovědi do Vídně ze dne 16. X. 1782 stvrzuje též, že nové hospodářství vynáší opravdu méně a nevěří, že by za nové správy nastala nějaká radikálnější změna. Vždyť přece hospodářští úředníci jako držitelé gruntů mají na prosperitě systému sami zájem a jistě jej nesabotují. A oba komisaři, byť by se u druhého dala konstatovati jistá nechuť, nikdy se zásadně proti systému nevyslovili. Vinu za nedoplatky nese systém sám. Jak může na příklad dominikalista dobře platiti — a argumenty tyto z tohoto místa uváděné jsou jistě zajímavé — má-li třeba 24 měr. Jedna třetina úhoří, jednu zaseje ozimem a jaří a počítá-li se s úrodou 4 zrn, sklídí různých druhů obilí 64 měr. 16 ponechá na setí, 5tičlenná rodina spotřebuje jistě 45 měr, zbývají tedy 3 na zaplacení vrchnosti. Kde jsou nyní vydání na opravy, oděv atd. A což teprve ti, kteří mají méně, a my víme, že jich na Karlštejně bylo hojně. U rustikalisty podle tvrzení gubernia je to ještě daleko horší. Za takového stavu věcí přimlouvá se i *gubernium za návrat k robotě*.

V Praze tedy zvítězila komise úplně. Ve Vídni byla přece jen situace jiná. Všechny elaboráty dostal do rukou Raab a ten s obvyklou svou houževnatostí opakoval vlastně ve svém promemoriu z 29. XI. to, co byl řekl již při finalisaci v r. 1781. Užil prostě té taktiky, že, aniž by rozebíral jednotlivé argumenty odpůrcovy, postavil tvrzení proti tvrzení. Vinu nesnázi vidí stále jen v tom, že neměl možnosti přímo statky spravovati. Kalkulaci svých úředníků pokládá za jediné správnou a prohlašuje, měla-li by býti dělána ještě jednou, nedopadne jinak, neboť protikalkulace Komise není v ničem založena na reálních podkladech. Vůbec podle jeho úsudku je celé vyjádření Komise pouze umělou spleť všech stokrát již řečených a stokrát již vyvrácených námitek proti celému systému. Jestli jsou nedoplatky, je vina jen nedostatečná správa. Nemůže tedy v tomto případě nic jiného raditi, než naznačenou již dříve změnu správy a doufá, že tato přivede brzy statky k žádoucí finalisaci. Dvorní účtárna, které celý tento konflikt byl 20. XII. t. r. předložen k rozhodnutí s úsudkem nespěchala. Raab pak během této doby užil ještě jednou příležitosti, aby upozornil na nutnost co nejrychlejší finalisace ústavních statků a zejména pak na reorganizaci jejich správy. Stalo se tak v dobrozdání, jež jako člen Aboliční komise dával o několika jiných statcích jejímu předsedovi Zinzendorfovi dne 26. XI. t. r. Rozhodnutí a vlastně vítězství svého se již Raab nedočkal. Padlo až po jeho smrti. V září (19) r. 1783 staví se totiž dvorní

Tab. I.

ZADNÍ TŘEBÁŇ.

RUSTIKÁLNÍ TABELA RAABISAČNÍ					KATASTR				
Čís.	Jméno	Značka pole	Popis	Výměra ve čtver. sázích	Čís.	Jméno	Popis	Výměra jitra, sáhy	Čís. top.
5	Marek V.	a	Acker na Trzebansku zwischen n. 13, 14	2127	5	Marek V.	II. pol. Pole na Třebansku	1,527	143
„	„	b	„ na Borzich zwischen n. 11 u. Gem.	4512	„	„	IV. pol. Pole na Bořích	2,1312	330
„	„	d	Wiesen pod Lhotkou zwischen n. 7, 11, 12	1010	„	„	luk III. pol. Louka pod Lhotkou	1010	282
„	„	e	Item Wiesen zwischen n. 10, 12, 14 . . .	2401	„	„	luk III. pol. Louka pod Lhotkou	1,801	275

atd. Mám tak provedeno několik případů z několika vsí.

BĚLČ.

DOMINIKÁLNÍ TABELA RAABISAČNÍ					KATASTR				
Čís.	Jméno	Značka pole	Popis	Výměra ve čtver. sázích	Čís.	Jméno	Popis	Výměra jitra, sáhy	Čís. top.
6	Zikan V.	a	Acker n. VII. hinter der Scheuer	1544	6	Zikan V.	III. pol. Pole za stodolou	1544	663
„	„	b	„ n. IX. v Střešinách	2968	„	„	III. „ Pole v Střešinách	1,1368	677
„	„	c	„ n. XIII. v Doubkách	2063	„	„	IV. „ Pole v Doubkách	1,463	785
„	„	d	Garten	308	„	„	zahrad I. pol. Zahrada	308	510

účtárna zcela na stanovisko Raabovo, odmítá všechny výhrady a námitky Komise a přimlouvá se dokonce i za Raabův návrh, aby statky ústavní dány byly do správy komorním administrátorům. Dvorní účtárna odmítá námět kalkulovati podle rektifikačního odhadu a přijímá v úplnosti cifry Paschkovy a Ruckerovy a to-muto zejména dává k vyjádření protikalkulaci Goltzovu, Rucker ovšem škrtná v ní velmi radikálně a z celého rozdílu v odhadu ušlých služeb přijímá s výhradou v celku jen 11 zl.

Dobrozdání účtárny rozhodlo. V r. 1784 vede již Karlštejn administrátor Erben. A snad jen přejímací práce a jistě i organizační nejistota a kolísání ve správě komorních statků zaviny ještě novou přestávku v ukončení finalisace, a tak teprve 22. III. 1785 připojuje Josef II. na finální smlouvu Karlštejnskou, připravenou Erbenem již 27. IX. 1784, svůj podpis. 20 odstavců toho tak těžce vybojovaného dokumentu neuzavírá v sobě vše, co přinesla poddaným smlouva prozatímní a proto jí také nenahrazuje. Tato totiž v řadě paragrafů podržela na dále svou platnost. Znovu se však formulují ta ustanovení, která pro další budoucnost měla význam základní. U Karlštejna rozdíl ten musel býti tím patrnější, když finální smlouva, jak víme, zavádějíc proti dřívějšímu moravskému nyní český způsob, měnila do základů celou strukturu poplatků. Ve staré smlouvě platili všichni poddaní stejně z jedné míry vrchnosti 31 kr. a 17 kr. kontribuce. V nové platí dominikalista 50 kr. a rustikalista $14\frac{3}{4}$ kr. a celou kontribuci. Také s poplatky bezzemků provedeny změny. Bylo jim sleveno. Majitel domku platil proti původním 1 zl. 30 kr. pouze 1 zl. a podruh místo 1 zl. jen 45 kr. A český způsob zbavil též rustikalisty povinnosti voziti od dominikalistů vrchnostenský díl dodávkového obilí. Změna formy moravské na českou neodůvodňuje nám však jeden a to právě nejdůležitější rozdíl mezi zatímní a finální smlouvou. Odstavec 11. finální smlouvy ustanovuje zcela jasně, že vyměřené dávky musí býti vždy v úplnosti odváděny *a to podle vůle poddaných* buď v penězích nebo v libovolném druhu obilí, v přepočítání podle právě platných trhových cen.⁴⁷⁾ Avšak v § 5 druhého odstavce zatímní smlouvy čteme něco zcela jiného: Poddaní budou odváděti dávky prvních deset let v penězích a po jejich uplynutí již jen v obilí podle pevně, jednou pro vždy, stanovených cen. Kdyby však vrchnost si přála, aby se platilo dále v penězích, musí s poddanými každých deset let jednati. Je tu tedy rozdíl zásadní a na první pohled patrný. Kde najdeme vysvětlení této

⁴⁷⁾ *Werden die Unterthanen den paktirten, und auf jeden insbesondere auffallenden Betrag der Robotrelution sowohl, als auch der Dominikalgrundzinze — somit ihre sämtlichen Gaben, ohne mindeste Rücksicht auf Wetterschäden jedesmal ganz jedoch nach ihrer Willkür in baaren Gelde oder in einer willkürlichen Gattung Körner nach den jedesmal bestehenden Marktpreisen, oder aber zum Theil in diesem oder jenem ordentlich entrichten . . .*

dalekosáhlé změny? Dosah její ukáže nám zajisté teprve budoucnost, ale již v době zavádění systému byla zřejmá důležitost tohoto rozdílu. Je podivné, že se na tomto místě nepozastavila ani Komise. Určité vysvětlení ovšem přináší nám fakt, že zde jde o bod, jenž od počátku raabisace byl stále sporný. Na určitou dobu rozhodla stále kolísání v tomto směru ještě Marie Terezie, souhlasíc I. IV. 1780 s tím,⁴⁸⁾ aby se dávky ve všech dalších smlouvách vyměřovaly z polovice v obilí a z polovice v penězích. A i Josef II. byl nucen do věci zasáhnouti a rozřešil ji poněkud jinak. V resoluci o návrzích brandýsského vrchního Schmelzinga 30. VI. 1784⁴⁹⁾ ustanovil, aby se na příště raabisační dávky stanovily zásadně v penězích, aby však bylo poddanému ponecháno přece na vůli, chce-li platiti peníze nebo obilí. A zde je tedy kořen oné změny. Nesmíme však zapomenouti i na to, že text finální smlouvy byl přece připraven Raabem již v r. 1781. A i na tuto otázku dá nám odpověď koncept finální smlouvy. Raab, řídě se císařovniným rozhodnutím z r. 1780, ustanovuje nejdříve pro prvních deset let placení penězi a po nich pak placení z polovice v obilí a polovic v penězích. Víme již, že finalisace se zdržela a provedena byla teprve v r. 1785, kdy v této věci platila již jiná resoluce z r. 1784 a proto tedy původní znění škrtnuto a nahrazeno textem shora vyloženým. Je to opravdu zvláštní osud, jenž stihl Raabovu reformu právě na Karlštejně. Ve dvou základních bodech, na nichž vlastně postavena byla celá budova a jimiž byla určována prosperita panství do budoucnosti, to jest v ekvivalentu a způsobu placení dávek, najdeme kolísání a nejednotnost.

*

V r. 1785 vstupuje tedy karlštejnské panství již definitivně do nového života. A není opravdu záviděníhodný jeho osud. Nový systém, jak jsme viděli, v prvních letech nepomohl mnoho ani vrchnosti a ani poddaným. K starým, velkým dluhům poddaných přibýly ještě nové. V r. 1782 bylo jich u dominikalistů i rustikalistů skoro 7000 zl. a v r. 1788 nebylo nikterak lépe. Vidíme tu číslici 11.878 zl. vedle nemalé dlužné sumy za panské budovy a dobytek (4262 zl.). Avšak prosperitu panství v novém životě ponecháváme jinému, širěji založenému, zkoumání. Zde ještě chceme rekapitulovati, co nám ona dříve uvedená snůška čísel může říci vůbec o ceně Raabova systému. Ponecháme-li stranou jeho ideologické a morální důsledky, které jsou nesporně veliké, nutí nás k úvaze hospodářská stránka věci. Viděli jsme tu před sebou zajímavý zápas, v němž z obou stran byla uváděna jako argumenty různá hospodářská čísla. Kde zde byla pravda? Nemůžeme

⁴⁸⁾ O něm činí zmínku, ovšem v jiné souvislosti Černý, l. c. str. 64, též u Grünberga, l. c. I., str. 311, II., str. 428–429.

⁴⁹⁾ Též u Černého, l. c. str. 124 a zejména u Grünberga, l. c.

přece předpokládati, že by odpor ústavních komisařů vůči reformě sáhl až k ne-reálním argumentům. Ba naopak, znajíce poněkud budoucí osudy našeho dominia, nemůžeme řadě uváděných jejích důvodů nepřiznati oprávněné průkaznosti. A konečně celý osud reformy byl přece v rukou právě hospodářských činitelů. Měly-li výhody, které systém poddanému přinášel — a to byla jedna z hlavních příčin jeho vzniku — zůstatí trvalými, nesměly ničiti hospodářství vrchnosti, a na něm konec konců poddaný zůstával stále závislý. Budoucnost ukázala, že se Raabovi kalkulátoři v leccěms mýlili. Ale bylo vůbec tehdy možno vyjádřiti číselnou hodnotu všech příjmů panství robotou obhospodařovaného? Robotní systém tkvěl ještě hodně hluboko v naturálním hospodářství. A v této skutečnosti skrývá se podle mého názoru hlavní příčina ekonomické nepropracovanosti Raabovy myšlenky. Ideologické její tendence předcházely daleko možnosti, které skýtal robotní systém. A osudy tereziánské nadace jsou tu výmluvným dokladem, jak daleko do společenské struktury bylo by třeba jíti, aby se hnulo se starým hospodářským pořádkem. Mělo-li býti pomozeno poddaným, musela konec konců přinést oběti sama vrchnost.

A tereziánská nadace již v této době oběti, byť malé, fakticky, jak jsme viděli, přinést musela. Co z nich tedy získal poddaný? V celku málo nám poví, že na Karlštejně vznikly dvě nové osady a 114 nových usedlostí⁵⁰⁾. Číslice ty měly význam pro svou dobu a přinášely doklady teoretikům zvýšené populace. Nás však především zajímá, jak tito noví usedlíci a právě tak i staří žili, kolik vrchnosti odváděli a co jim zbylo. Řekli jsme již na počátku, že v tom směru bude nám měřítkem urbaniální patent Josefův. Chceme-li však užiti jeho čísel, musíme nejdříve srovnati i základ, z něhož vychází, totiž výměr půdy. A tak ono první srovnání vede nás ke srovnání druhému, ke srovnání raabisačního a josefského měření. Patent z 20. IV. r. 1785,⁵¹⁾ nařizující měření katastru, zastihl panství Karlštejnské právě na prahu nové éry. Jak se zde prováděl? Jest v celku na snadě domněnka, že k jeho údajům bylo užito nedávno skončeného měření raabisačního, které, jsouc vykonáno zkušenými inženýry, bylo daleko důkladnější, než měl býti měřen katastr josefský. Mimo to dále raabisační měření bylo věcí velmi nákladnou, a poddaní neměli je ještě ani celé zaplacené. Je přirozené, že tedy od nich vyšla iniciativa, aby geometrické tabulky raabisační sloužily za podklad novým katastrálním faším. Víme na příklad, že na panství karlštejnském obec Ledčice svými

⁵⁰⁾ O tomto přírůstku a též o celém stavu panství poučí nás jeho popis z r. 1787, sestavený podle dotazníků door. rady Dornfelda. Výsledky přehledky Dornfeldovy pokud se týkají abolice uvádí Černý, l. c. str. 144 a 150. Nevím však proč v tabulce třetí uvádí panství Chřib jako majetek Tereziánského ústavu?

⁵¹⁾ Tisťen u Kalouska v Řádech a Instrukcích. Archiv český XXV., č. 600.

zástupci při katastrální komisi ze dne 13.VI. 1785 žádá, aby vzhledem k tomu, že se před třemi lety měřilo k úplné spokojenosti majitelů gruntů, byla nyní od této práce osvobozena⁵²⁾. Není pochyby, že Ledčice, o nichž jediné se protokol zachoval, nečinily výjimku, nýbrž pravidlo. Stačí jen několik konkrétních případů, pro něž jsem si zvolil obec Zadní Třebáň a Bělč. Geometrické tabulky raabisáčnı založeny jsou tak, že toto srovnání lze provést velmi lehko. U každého poddaného popisují se jednotlivá, písmeny malé abecedy označená pole, podle svého umístění v určité, místním názvem označené části vsi s vyjmenováním jeho sousedů. Tito se zde udávají popisnými čísly svých usedlostí. Hned nato uvádí se výměra jednoho každého pole a to nejdříve ve čtverečních sázích a teprve potom se klasifikuje do 4 tříd, avšak ve výměře převedené již na dolno-rak. míry a v nich se také udává celková suma. Užiti pro srovnání původních řası josefského katastru byla by práce nesmırně obtížná, jsme však v té šťastné situaci, že vedle těchto řası musely vrchnosti při vyměřovací akci poříditi i individuální výtahy pro každého jednotlivce a tyto právě poslouží nám pro srovnání velmi dobře. Popis gruntu v nich je velmi podobný popisu v tabelách a ztotožníme-li si podle něho pole, stačí pak nahraditi písmeno z tabel topografickým číslem katastru.⁵³⁾ Příklad ukáže to názorněji. (Viz Tab. I.)

Jest přirozené, že odchylky v podrobnostech jsou. Od jednoho statku se něco odprodalo, ke druhému přikoupilo. Poddaní dále uplatnili tu též řadu stížností proti výši výměry, které vyslovovali v několika případech hned po tom, když seznali výsledky měření raabisáčního. Ale celková suma výměry dominikálu a rustikálu celého panství shoduje se téměř úplně. Na Karlštejně se jistě počítalo s 1584 sáhy na jedno jitro, a to pak činilo 3 míry raabisáčních tabel (po 528 čtver. sázích). V katastru udaná celková suma karlštejnského rustikálu a dominikálu čítá 14.600 jiter, přepočítáno na míry činí 43.800 měř. A v součtu vsı půdy měření raabisáčního nacházíme sumu jen o málo nižší, totiž 43.779 měř.

Podrobné srovnání raabisáčních tabulek s katastrem přináší nám ještě jiný, neméně zajímavý poznatek. Raabisáčnı inženýři, měřice na jednotlivých panstvích, nesestavovali pouze tabely, nýbrž nakreslili i pro každou obec podrobné mapy.

⁵²⁾ *Protokollum in anliegenheit des allerhöchsten Orts vorgeschriebenen neuen Ausmessung und Fasionierungs Geschäftes z 13./VI. v patrim. archivu „— žádáme, bysme tím způsobem od vlastního, nyní přede-psaného vyměření našich gruntů vystřihání zůstati mohli.“*

⁵³⁾ *Raabisáčních tabel vázaných ve tři objemné knihy a dělených na rustikálnı a dominikálnı je několik druhů. Z nich uvádım. Geometrische Realausmessungstabelle A, der eingekauften eigenen Rustikalgründen. Z dominikálnıch pak zajímá nás tabela D, der von aufgehobenen Mayerhöfen emphiteutisch vertheilten Dominikalgründe.*

V nich pak, označujíce jinak rustikál, jinak dominikál, užili přirozeně týchž značek, které uvádějí v knižních tabelách. Pole našeho dříve uvedeného poddaného ze Zadní Třebáně č. 5. V. Marka, označené v tabelách rustikálnıch písmenou „a“, najdeme na mapě vsi Zadní Třebáně spolu s ostatními polmi se značkou *N. 5 a* s udanou výměrou, nebo pole dominikalisty V. Zikana č. 6. z Bělče najdeme v tabelách dominikálnıch označené písmenou „c“ a na mapě dvora Bělče v panském gruntě č. XIII. se značkou „N. 6 c“ a výměrou. Jestliže jsem v předešlém výkladě ukázal, že raabisáčnı měření bylo na Karlštejně podkladem pro data měření josefského, máme vlastně v raabisáčních mapách zmapované výsledky katastru josefského na tomto dominiu. Což je ovšem fakt tím významnější, víme-li, že josefský katastr žádných map vůbec nemá.⁵⁴⁾ Jestliže se na Karlštejně neměřilo, neznamená, že se neprováděly ostatní práce s katastrální akcí josefskou spojené. Bylo jich stejně mnoho jako na jiných panstvích a stejně i panství karlštejnskė zahrnováno bylo velkou záplavou instrukcí a poučení, jimiž, jak pražská Vrchnı komise (Steuerregulierungoberkommission), tak zejména podkomise kraje berounského (Unterkommission) řídila zpracování všech katastrálnıch elaborátů, a stejně jako jinde se i zde muselo spěchatı se vsım přímo překotně. Písemná pozůstalost obou komisı, jimž každé panství a tedy i karlštejnskė muselo podávati podrobné čtrnáctidennı a měsıční zprávy o postupu pracı, ukázala by nám ne jeden zajímavý fakt o tomto měření na Karlštejně, nemůžeme však v této souvislosti jıti tak daleko. Avšak již velká řada cirkulárů berounské podkomise, kterou si na Karlštejně pečlivě zapisovali do knih patentů,⁵⁵⁾ dá nám dobře nahlédnouti do jednotlivých fází katastrálnıch pracı na Karlštejně. Počátkem r. 1788 byli zhruba na Karlštejně se vsemi elaboráty hotovi a také v knihách patentů cirkuláře berounské podkomise se již neobjevují. Teprve bernı a urbáriálnı patent z 10. II. 1789 přinesl jich opět nemalý počet a to též od berounské podkomise, koncem března tohoto roku reorganizované. V roce tom bylo třeba vypracovati rozvrhové tabulky gruntovní daně a vrchnostenských urbáriálnıch dávek bernı reformou předepsaných. Rozvrhové tabulky (Superrepartitionsauszüge) daně gruntovní nelıší se nikterak od tabulek obvyklých na jiných dominiích. Lze zde jen upozorniti na to, že i dominikalistům jest tu předepsána daň, jest ovšem ve výměře polı jasně vymezeno, zda pole je vlastní nebo emfiteutické. Daň z pronajatých polı se ovšem uvádı

⁵⁴⁾ *Takových map se na karlštejnském panství z 24 zachovalo 19 v patrim. archivu. Též v patrim. archivu Ledčském a Cerhenickém jsou některé. Soupis vsch raabisáčních map byl by zajisté žádoucí. I pro panství hořtické najde se jich několik v Čsl. stát. archivu zemědělském.*

⁵⁵⁾ *V patrim. archivu Karlštejnském zachovalo se jich několik právo pro 80. léta 18. stoletı s menšími mezerami.*

zvláště, vždyť tu přece podle raabisační smlouvy platila sama vrchnost a nikoliv poddaný, ač je mu připsána k jeho gruntům. Všimněme si ještě rozdílu celkové sumy daní u rustikálu proti staré výměře. Vesnice Zadní Třebáň z poddanského i panského rustikálu platila staré daně 245 zl. 43¹/₄ kr. nové méně: 235 zl. 14³/₄ kr. Z celého rustikálu platilo se starých daní 4688 zl. 26¹/₄ kr., nových jen 4193 zl. 59³/₄ kr. Dominikál byl zatížen starou daní 1755 zl. 48 kr., nová pak byla vyšší 2096 zl. 30 kr. To ovšem po propočtech Pekařových není neznámo, že berní reforma Josefova zatížení rustikálu zmenšuje.⁵⁶⁾

Nás však zajímá seznam druhý, propočítávající podle klíče urbariálního patentu dávky vrchnostenské. A seznamu tohoto uijeme právě pro naše srovnání dávek raabisačních a urbariálních. Můžeme tak učiniti zcela dobře, víme-li, že základ, z něhož se při stanovení obou čísel vychází, jest stejný. O poměru raabisačních dávek k urbariálním uvažovalo se hned po vydání únorového patentu. Po cirkulárním nařízení z 19. V. 1789 vylučujícím dominikalisty, podruhy, domkáře a všechny ostatní podané platící méně než 2 zl. kontribuce z dosahu urbariálního patentu, jednalo se vlastně jen o osud robotní reluce u rustikalistů. O této věci pak bylo zásadně rozhodnuto ve Vídni též v červenci.⁵⁷⁾ Tam, kde robotní reluce je menší, než sazba podle urbariálního patentu, zůstane i nadále při ní, kde je vyšší, bude platiti poddaný podle všeobecné úpravy. Museli tedy na Karlštejně, právě tak jako na každém jiném raabisovaném dominiu, sestaviti nejen seznam urbariálních povinností jednoho každého poddaného, nýbrž vedle toho i jakousi srovnávací tabulku poměru obou dávek, raabisační a urbariální. A na Karlštejně takové tabulky podle obcí sestavené také najdeme.⁵⁸⁾ O platech v nich vypočtených jednalo se pak zvláště s každým jednotlivým poddaným, chce-li platiti podle staré nebo podle nové úpravy. Protokol o takovém jednání s vyjádřením každého jednotlivce připojuje se tedy k příslušnému seznamu urbariálních dávek.⁵⁹⁾ Z obou těchto dokumentů můžeme tedy uvésti pro ves Zadní Třebáň několik případů.

⁵⁶⁾ Pekař J., *České katastry*. Praha 1915., str. 323, a j.

⁵⁷⁾ Viz o tom u Grünberga, II., str. 443.

⁵⁸⁾ Je přirozené, že k mnohým těm výpočtům, které s sebou přinesla josefská nařízení, užito bylo různých pomocných tabulek. Pro výpočet urbariálních dávek rozesílaly krajské podkomise zvláštní klíč (*Urbarial Schlüssel*) za 36 kr. Kromě toho vydal vídeňský nakladatel Josef von Kurzbeck k tomuto účelu v r. 1789 pomocné tabulky za 24 kr. zvané *Schlüssel, oder Hilfstabellen zu Berechnung der Urbarialschuldigkeiten* ve třech částech.

Spisy a tabulky týkající se měření josefského nezachovaly se v patrim. archivu Karlštejnském bohužel v žádoucí úplnosti. Zmíněné srovnávací tabulky tam však jsou.

⁵⁹⁾ *Protokoll über die Hinausgebung und Zurückstellung der mit dem Grundertrag der neuen Steuer, und der neuen Urbarialschuldigkeit berechneten Individual Fassionsauszugsbogen dann über die darüber geschehene Erklärung der Grundbesitzer und der Obrigkeit.*

Jméno	Čís.	Celkový výnos	Raab. dávky	Urbar. dávky	Volí povinnost
J. Chalupecký	2	107 zl. 19 ⁵ / ₈ kr.	15, 34	20, 1 ¹ / ₂	starou
V. Marek . .	5	83 zl. 45 ⁵ / ₈ kr.	12, 22 ¹ / ₄	14, 11 ³ / ₄	„
D. Křížek . .	7	256 zl. 31 ³ / ₈ kr.	34, 42 ¹ / ₄	43, 27	„
J. Horák . .	15	249 zl. 14 ¹ / ₄ kr.	37, 43 ¹ / ₂	43, 2 ³ / ₄	„

Rozdíl je očividný, ovšem pro konečný úsudek jest třeba provésti ještě určité redukce. Zatím však věnujme pozornost i panskému rustikálu, který, jak víme, byl pronajat za týchž podmínek jako dominikál, totiž o plnou třetinu draže než činila robotní reluce. Uvedení poddaní ze Zadní Třebáně mají též něco gruntů takových a výnos jejich jakož i naň připadající urbar. dávky vedeny jsou v seznamech separátně. Zde ovšem, jak uvidíme opět z příkladu, jest rozdíl mnohem menší. Uvádím k vůli stručnosti jen příklad jeden. Známý nám J. Chalupecký má z panského rustikálu výnos 12 zl. 25⁵/₈ kr. dávek raabisačních z něho platí 1 zl. 40³/₄ kr., urbariálních pak by měl platiti o málo více, totiž 1 zl. 55 kr. A i u ostatních je tento rozdíl stejně malý. V Zadní Třebáni i s panským rustikálem platili rustikalisté raab. dávek 226 zl. 7 kr. Podle urbariálního patentu bylo jim však vyměřeno 292 zl. 33¹/₄ kr., tedy více o 66 zl. 26¹/₄ kr.

To ovšem ještě neznamená, že tento rozdíl vrchnost raabisovaných panství ztratila, nebo, že oň poddaní platili méně. Nesmíme totiž zapomenouti, že do onoho procenta vrchnostenských dávek zahrnut byl vedle panských důchodů i kostelní desátek. I ten jest v jednom z katastrálních elaborátů vyjádřen číselně v peněžní hodnotě, která se musí ovšem odečísti od celkové cifry urbariální povinnosti. Do vrchnostenské pokladny plynula pak jen takto redukováná suma. A s ní teprve můžeme srovnávati s konečnou platností raabisační dávky. Rozdíl obou čísel zmenší se takto podstatně, vlastně téměř mizí. Tak J. Chalupecký platící raab. dávek z panského i vlastního rustikálu 17 zl. 14³/₄ kr. platil by bez desátku vrchnosti úplně stejnou sumu, u V. Marka pak poměr obou dávek by byl proti starým 13 zl. 55¹/₂ kr., nové 13 zl. 41¹/₂ atd. Pro celou ves jeví se poměr staré daně k nové 250 zl. 39¹/₄ kr. k 250 zl. 37¹/₄ kr. Podle urbariálního patentu byla by tedy vrchnost dostávala ze Zadní Třebáně o celé 2 kr. více, než

podle raabisací smlouvy. Z celého panství pak jí vynesla robotní reluce a pronajatý panský rustikál, pokud jej měli zakoupení rustikalisté 4801 zl. 52 kr. Urbariální dávky byly by jí přinesly dokonce méně o 179 zl. 56 $\frac{1}{4}$ kr. totiž 4621 zl. 55 $\frac{3}{4}$ kr. Jsme si vědomi toho, že poměr ten, platící pro jedno dominium, nemusí ještě býti stejný na jiném raabisovaném panství, přes to však s touto výhradou můžeme říci, že raabisací reforma nepřinesla, alespoň na panství Karlštejském, rustikálním poddaným o nic více, než by jim byl dal urbariální patent. S hlediska toho faktu, že urbariální patent nevesel vlastně v činnost, vypadá ovšem soud o raabisaci jinak, mně však zde šlo pouze o případ první.

Užijme čísel urbariálního patentu i pro posouzení situace dominikalistů. Víme dobře, že se na ně patent nevztahoval a že provádíme tu vlastně teoretický experiment. Přes to však přinese nám toto srovnání ještě další rozvedení našeho konečného úsudku. Dominikalista J. Koranda z Bělče č. 20 měl odhadnutý výnos dědičně pronajatého panského pozemku na 72 zl. 9 $\frac{2}{8}$ kr., z čehož platil vrchnosti činže 21 zl. 12 $\frac{1}{2}$ kr. Z ní musela ovšem vrchnost odvésti na daních 7 zl. 51 $\frac{1}{2}$ kr. zbývalo jí tedy 13 zl. 21 kr. Předpokládejme nyní, že by tento poddaný byl rustikalistou, totiž, že by podléhal taxě urbariálního patentu i ve svých dávkách vrchnosti. Podle uvedených tabulek vypočetli jsme si tedy, že by byl povinen vrchnosti odváděti pouze 11 zl. 22 kr., tedy méně o plné 2 zl. V důsledku tohoto experimentu — a počítal jsem jich z různých obcí velmi mnoho se stejným výsledkem — můžeme tedy svůj dřívější soud rozšířiti a říci, že Raabova reforma přinesla poddaným s vlastními grunty asi stejné úlevy, jaké by byli získali urbariálním patentem, avšak ty, kterým dala půdu, zatížila daleko nad míru patentem stanovenou, berouc od nich více, než oněch obecně uznávaných 30% jejich výnosu. A toto větší zatížení pocítovali tito nájemci daleko více, jelikož jejich usedlosti byly většinou velice malé.

Skutečnost a čísla ukazují nám tedy onu pozemkovou reformu v XVIII. století poněkud v jiném světle, než do kterého jí chtějí postaviti její ideologická zdůvodnění a její osud v dalších letech zkoriguje ještě nejednu naději jí do vínku dávanou a přinese nám teprve její skutečné ocenění.

K. KAZBUNDA

DVĚ KAPITOLY Z DĚJIN „STOLICE DĚJIN“ NA PRAŽSKÉ UNIVERSITĚ

I.

Stolice všeobecných dějin a pomocných věd historických ve van Swietenově plánu filosofických studií z r. 1783. Profesor Ignác Cornova, jeho jmenování a činnost. Cornovův úmysl dedikace jeho vydání „P. Stránského: Res publica bohema“ trůnu. Martinho revise studijního plánu z r. 1790—91. Dějiny předmětem nezávazným. Cornovova žádost o zproštění úřadu z 18. července 1795. Prof. F. A. Steinský profesorem pomocných věd historických. Ministr hr. Rottenhan prosazuje jmenování konservativního profesora Karla v. Bockleta nástupcem Cornovovým proti kandidátu dv. stud. direktoria, M. V. Voigtovi, aby nebyla kliká pokrokových „scholiarchů“ na pražské universitě posílána. Profesor na lyceu v Linci Fr. Mik. Titze nástupcem Bockletovým. Povznesení studia dějin reformou filosofických studií z r. 1805. Všeobecné dějiny opět povinným předmětem. Zřízení zvláštního oboru „dějin německých a rakouských států“.

Pomocné vědy historické.

Teprve doba osvícenství se svou zásadou svobody ducha a požadavkem volného badání a pěstování věd povznesla i v Rakousku význam studia dějin, učinivši je po prvé řádným předmětem filosofických studií. Vlna racionalismu, která se v poslední čtvrtině XVIII. století přelila ze západní Evropy do Německa a Rakouska, učinila, jak současné prameny vyznávají, studium filosofie obzvláště oblíbeným. Vlastním středem filosofického studia stala se ovšem teoretická a praktická filosofie. K hlubší výchově filosofické bylo však shledáváno nezbytným, seznámiti studující mládež s veškerou látkou a pokrokem lidského myšlení, jehož základy jsou jednak ve zjevech přírodních, jednak ve svobodném jednání a vývoji lidstva. Filosofie nazývá se v pramenech XVIII. století namnoze naukou o člověku, která čerpá své poznatky a doklady z dějin národů a států. Tento úzký vztah vědy dějepisné k filosofii způsobil, že se mělo nyní dostati historii na universitě postavení důstojnějšího a významnějšího, ačkoli o jejím moderním samostatném poslání jako svobodného speciálního oboru badání dosud mluvíti nelze. Historie byla považována za pouhou součást filosofického vzdělání, jakousi pomocnou vědu filosofickou.

Její místo bylo dosud jediné v celku filosofického studia. „Průvodkyně a společnicí (Gefährtin) všech věd, studiem lidstva, školou života, moudrosti a mravů¹⁾“ nazývá se věda historická v přípravných pracích nové, osvícenské reformy filosofického studia.

Reformou touto byl koncem r. 1781 pověřen prefekt dvorní knihovny, dvorní rada Gottfried van Swieten, syn známého státníka z doby Marie Terezie.²⁾ Jako předseda studijní komise měl přizpůsobiti filosofická studia duchu doby a provésti tak část velkého reformního díla josefinského. V duchu osvícenského racionalismu a státního utilitarismu sledovalo studium filosofické dvojí účel: všeobecnou kulturu srdce a speciální výchovu státního občana, obojí na podkladě zdravého rozumu. Tak i věda dějepisná měla jednak do základů vyšetřiti příčiny událostí (Ursachen der Dinge zu ergründen) a dospívati k úsudku pomocí kritického rozumu, jednak „nezměřitelným pokladem zkušenosti“, jež historie lidstvu poskytuje, přispěti k výchově ať právníka ať duchovního.³⁾ tam výkladem vzniku zákona a státních zřízení, zde pochopením původu různých náboženství a jejich osudů. „Noch aber war die Geschichte für ihn (den Schüler) nichts weiter als das Register menschlicher Thaten und Handlungen“. Napříště nemají býti dějiny více pouhou a částečnou sbírkou světových událostí; přehled důležitějších událostí, jak se ho žák dostane, musí se od nynějška vztahovati na všechny doby a národy a zabývati se jejich *příčinami*. „Nun solle sie (die Geschichte) ihm als die Quelle der Erfahrung, der Piegel der

Článek tento, jenž má býti střední částí širší práce, která mluví o obsáhnouti dobu od obnovení stolice „historiarum“ r. 1746 až do situace, vzniklé rozdělením pražské university r. 1882, a chce podati vnitřní dějiny katedry od vydání osvícenského plánu filosofických studií z r. 1783 až do r. 1848, je založen na tomto archivním materiálu: *Archivalie pražské: Archiv university Karlovy a spisy guberniálního archivu v archivu ministerstva vnitra. Archivalie vídeňské: Archiv býv. c. k. ministerstva vyučování (spisy studijní dvorské komise a spoj. dvorsk. kanceláře) a domácí, dvorní a státní archiv: spisy státní rady (fond nejčestnější a akta ministra Fr. hr. Kolowrata (M. K. A.).*

¹⁾ „Innere Anordnung“ k novému plánu u přednesení studijní dvor. komise císaři z 16. července 1783 v archivu min. vyučování ve Vídni, č. 152 ex 1784. 4. Universität in Wien, Philosophie in genere. „Sie (die Geschichtskunde) soll — čteme tam dále — wie der Frh. Hess sich ausdrückte, von der Stufe des Vorwitzes und einer eiteln Gedächtnissache zum hohen Rang des Nachdenkens und der Weisheit hinaufsteigen.“ Srovnej i toto hledisko: „Was die Lehrart angeht, von welcher die Ausführung dieses Planes ganz abhängt, so komme es vorzüglich darauf an, der Jugend nicht blos Philosophie, sondern selbe *philosophieren* zu lehren und sie zum eigenen Nachdenken anleiten und anzugewöhnen: solches zu erreichen wäre die sokratische Methode zu gebrauchen und könnte durch Lesung klassischer Schriftsteller in dieser Sache ein grosser Vorschub gegeben werden.“ (Spis státní rady č. 2583 z 31. července 1783.)

²⁾ Dvor. bilet z 29. listopadu 1781, č. 2810 státní rady.

³⁾ Tak i u náboženské vědy, opírající se o důvody nadpřirozené, měl žák poznati, „wie diese Lehre auch mit gesunder Vernunft übereinstimmt, deren Wahrheit von daher abgeleitet und durch natürliche Gründe bewiesen wird.“

Sitten, vitae civilis magistra, und als eine philosophische Lehre von Ursachen und Folgen als eine wahre Physiologie des menschlichen Geschlechts dargestellt werden.“⁴⁾

Při organizaci filosofického studia jako celku šlo především o vhodné a účelné seskupení vyučovacích předmětů a zjednání potřebné rovnováhy mezi učebnou látkou. Van Swieten sestavil učebné předměty, jejichž počet byl značně rozšířen, do tří oddělení, která představovala postupný vývoj celkového filosofického vzdělání a odpovídala třem ročníkům universitního studia filosofického. Rozmnožení učebné látky žádalo totiž, aby byl dosavadní dvouletý kurs filosofický rozšířen na tři roky. V prvním roce měly býti výklady z oboru historie omezeny na pouhou průpravu, úvod do studia všeobecných dějin, který měl býti posluchači podáván ve dvou týdenních hodinách vedle přednášek z logiky, psychologie, metafysiky, elementární matematiky, přírodních věd s fysikální geografií a klassické literatury. Tato historická propaedeutika omezovala se na výklad o pojmu a užitku všeobecných dějin, výběru a ceně historických pramenů a měla „sumárním a chronologickým přehledem událostí“ poskytnouti žákovi přípravu „zur philosophisch-pragmatischen Behandlung der Geschichte“, k vlastnímu studiu všeobecných dějin, které bylo položeno do vyšších dvou ročníků.

Ve druhém roce bylo těžiště filosofického studia ve vědách přírodních, fysice a matematice. V oboru vzdělání historického měl studující získati ve dvou týdenních hodinách podle synchronistické metody přehled všeobecných dějin až do pádu říše západořímské a stěhování národů, „überall mit dem Zeugnis der Schriftsteller bestärket“. Profesor měl v jednotlivých epochách soustřediti pozornost posluchače na dějiny národa hlavního, vládnoucího (Hauptvolk), vedle něhož hrají národy ostatní (Nebenvölker) úlohu podružnou. Především bylo přihlížeti k dějinám Řeků a Římanů, poněvadž jejich znalost sloužila i za přípravu ke studiu krásných věd v příštím ročníku.

V ročníku třetím, jehož hlavní disciplinou byla vlastní filosofie, metafysika a kosmologie, mělo se ve všeobecných dějinách pokračovati — ve čtyřech hodinách týdně — až do současné doby, při čemž by se položil důraz na dějiny německé od Karla Velikého a jejich ústavu, zvláště pak na vývoj feudálního systému ve středověku. V době novější měl býti posluchač kromě výkladu o objevech zámořských poučen o velkých vymoženostech doby osvícenské, „Wiederherstellung der

⁴⁾ Podle citovaného už přednesení van Swietenova císaři ze 16. července 1783 z archivu minist. vyučování ve Vídni. K dotyčné stud. komisi pod předsednictvím van Swietenova náleželi ještě dvor. radové bar. Störk, fac. med. dir., v. Heinkle, jur. fac. dir., v. Greiner, v. Sonnenfels, v. Schmidt, dále opat broumovský jako ředitel fak. theol., řed. fak. fil. Nagel a řed. hum. st. P. Gratian Marx.

Wissenschaften und Veränderungen in der Religion“. Praktický závěr studia historie tvořilo „statistické“ vylíčení současného stavu států a národů s hlediska zákonů dějinných.⁵⁾

Tak stalo se historické studium integrující součástí řádného filosofického kursu. Šlo ovšem, jak vidíme, jenom o dějiny všeobecné, neboť k výkladům z dějin rakouských nebo dokonce dějin užší vlasti české nemohla, či vlastně nechtěla se dosud — jak níže vyloženo — rozhodující místa odhodlati. Avšak i v oboru dějin všeobecných bylo vlastně třeba počítí od základů, neboť studující mládež přinášela si z gymnasia jenom jistou znalost dějin starověkých, kterých tam bylo zapotřebí ke studiu klasických autorů. Dějinám novějším na střední škole dosud vyučováno nebylo. Tento nedostatek průpravy zavinil, že se musilo vyučování dějinám na universitě, měla-li býti celá látka vskutku podle předpisu vyčerpána, pohybovati v obrysech nejširších, aniž by se mohlo pouštěti do výkladů podrobnějších. Mělo se omeziti na pouhé pragmatické vylíčení „velikých dějinných změn“, při tom ale, jak řečeno, přihlížeti i k výkladu příčin, které ony změny přivodily. Nový studijní plán nezapomínal ani na badání dějzpytné — ačkoli bylo považováno toliko za věc zvláštního zájmu a horlivosti — a to předpokládalo pěstování zvláštních pomocných věd, studia starořecké kultury, diplomatiky, heraldiky a numismatiky. Pro tento obor, který byl do té doby zahrnut ve stolici t. zv. krásných věd, byly nyní ustanoveny dokonce dvě samostatné, ovšem mimořádné stolice.

Podle osnovy van Swietenovy bylo studijním plánem z r. 1783 na filosofické fakultě zřízeno pět řádných a pět mimořádných stolic. K dosavadním třem řádným předmětům, filosofii, fysice a matematice, přistoupily jako řádné katedry všeobecné dějiny a krásné vědy s přednáškami o klassické literatuře, stolice do té doby mimořádné. Předměty mimořádnými staly se přírodní vědy s fysikální geografii, diplomatika s heraldikou, nauka o antických starožitnostech (Alterthumskunde) s numismatikou, praktická matematika a technologie, nauka o přírodních a průmyslových produktech, věda to povznesená fysiokratickými sklony reforem josefínských.⁶⁾

⁵⁾ Podle citovaného přednesení van Swietenova císaři ze 16. července 1783 a „innere Anordnung“ v archivu minist. vyučování ve Vídni. Kromě filosofie, praktické matematiky a všeobecných dějin patřila k vyučovacím předmětům ve třetím ročníku ještě aesthetika, nauka o básně a řečnictví (krásné vědy), ve druhém k výše jmenovaným ještě filologie.

⁶⁾ Srovnaj též poznámku stát. rady, bar. Martiniho v jeho votu k novému plánu: „...finde ich den auf 3 Jahre eingerichteten Plan sehr gut durchgedacht und wünsche nur, dass bei der Ausführung mehr auf die Bildung gutter künftiger Landwirthe als feuriger Ästhetiker die Rücksicht getragen werden möge“. Spis státní rady č. 2583 ex 1783. Karel Ant. bar. Martini (1726–1800), působil od r. 1754 jako historik na vídeňské

Plán van Swietenův byl státní radou důkladně zkoumán, a když jej byl jak baron Martini tak i hr. Kounitz sám shledal „velmi dobře promyšleným“ a „výtečně sestaveným“, byl 30. července 1783 schválen i císařem.⁷⁾ Prakticky měl býti proveden nový řád v nastávajícím roce — jaksi na zkoušku — jenom na universitě vídeňské. Teprve školním rokem 1784/1785 měl býti zaveden i v Praze a na ostatních vysokých školách.⁸⁾ Hlavní váhu kladl bar. Martini na obsazení stolic vynikajícími odbornými silami. Měli býti na ně dosazeni „jedině schopní učitelé, kteří dovedou svému úkolu dostáti“. Jedině v tom spatřována záruka, že bude zamýšleného účelu vskutku dosaženo, již vzhledem k nedokonalé průpravě, kterou si posluchači přinášeli ze střední školy, a k nedostatku pomůcek literárních.⁹⁾

*

V době, kdy se jednalo o obsazení universitních stolic podle nového plánu filosofických studií, byla katedra všeobecných dějin na pražské universitě právě uprázdněna. Krátce po vydání patentu, zavádějícího nový plán i na universitu pražskou, zemřel po krátkém působení profesor „universálních a literárních dějin“ exjesuita P. Jan Jindřich Wolf.¹⁰⁾ Koncem školního roku 1784 a počátkem roku příštího suploval stolicu dějin profesor poesie staroměstského gymnasia, Ignác Cornova.

Profesor Cornova byl tehdy stár 43 let.¹¹⁾ Před zrušením jesuitského řádu

universitě, od r. 1760 pak jako člen studijní dvorské komise. Jako spolupracovník van Swietenův má spolu hlavní zásluhu na povznesení studia dějin na universitě zřízením zvláštní stolice na fakultě filosofické. R. 1782 byl povolán do státní rady.

⁷⁾ Přednesení „Studien- und Bücherzensurs-Hofkommission“ ze 16. července 1783, spis státní rady č. 2583 ex 1783.

⁸⁾ Patent ze 7. června 1784.

⁹⁾ Martini upozorňoval zvláště na nutnost, aby byly zvoleny a sepsány účelné knihy k přednáškám. Na tomto požadavku trvalo se přes padesát let bez úspěchu. Co bylo ovšem v této době myšleno k usnadnění studia, mělo — jak uslyšíme — v době reakce posloužit cenzuře a kontrole universitních přednášek.

¹⁰⁾ Profesor Jan Jindřich Wolf A. A. L. L. et Ph. Dr. kanovník katedrály královéhradecké, a humanitní profesor gymnasia malostranského, byl povolán r. 1783 na universitu jako nástupce profesora dra. Frant. Lothara z Ehemantu, prvnho profesora „všeobecných a literárních dějin“ na fakultě filosofické (1775–1782). Do té doby, od r. 1746, byla stolice „historiarum, geographiae et heraldicae“ u fakulty právnické (profesoři Karel Michael O'Linghe (1746–1755), a Albert Douzeaidans (1755–1779). Této době bude příležitostně věnována jiná moje práce. Profesor Wolf, narozen 31. ledna 1745, zemřel 17. června 1784, je autorem dvou spisů z oboru historie: „Erste Vorlesung von dem wahren Begriffe der Eigenschaften und dem Nutzen der Universalhistorie“, a „Geschichte des Königreichs Böhmen zum Gebrauche der studirenden Jugend“, obě z roku 1783. Za poslední práci poskytla mu státní rada odměnu 50 dukátů. (Přednesení spoj. dv. kanceláře z 9. června 1783, spis státní rady č. 2128/1783.)

¹¹⁾ Narozen v Praze 25. července 1740, zemřel v Praze 25. června 1822. Otec jeho, zchudlý kupec, byl původu italského, rodák z Coma. Viz Wurzbachův „Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich“

působil šest let jako profesor na gymnasiích v Brně, Chomutově a Klatovech a na šlechtickém Ferdinandu v Olomouci, před tím jeden rok jako řádový kazatel. Po zrušení řádu měl Cornova, jenž byl slabé tělesné konstrukce, v úmyslu vzdáti se nadobro učitelské činnosti a to i z důvodů zdravotních a spokojiti se s pensí jesuitům vyměřenou; jakmile se však poněkud zotavil, zmocnila se ho, jak později ve své žádosti z r. 1795 uvádí, touha po nové práci.¹²⁾ Přišla mu tudíž velmi vhod nabídka se strany jeho přítele, proslulého profesora matematiky, býv. jesuity Steplinga, aby se ucházel o profesuru poesie na staroměstském gymnasiu v Praze, kterou též obdržel. Odtud, od r. 1776, v době profesora Ehemanta, je prof. Cornova uváděn jako výpomocná síla pro rhetoriku mezi profesory filosofické fakulty. Povzbuzen vicepresidentem gubernia hr. Lažanským, požádal po smrti Wolfově o zatímní suppleturu stolice dějin, a na naléhání přítele, známého učence, universitního knihovníka K. R. Ungara, rozhodl se, ucházeti se o toto místo, na něž měl zajisté nárok už před povoláním Wolfovým, definitivně.

Ředitel filosofických studií v Čechách, známý osvícenec, profesor K. J. Seibt, podporoval žádost Cornovovu u gubernia „in Ansehung seiner bekannten ausgebreiteten Gelehrsamkeit“ a pro jeho mnohaletou učitelskou činnost, a i gubernium přimluvalo se za Cornovu ve Vídni, přihlížejíc i k tomu, že není jiného zasloužilého kandidáta.¹³⁾ Ve Vídni mínili však postupovati tentokrátě přísně podle nového předpisu, a obsaditi uprázdněnou stolicí teprve po výsledku zvláštního konkursu.¹⁴⁾ Byla to přísná písemná klausurní zkouška, při níž bylo kandidátům předloženo k vypracování bez pomůcek a za dozoru několik odborných otázek. Odpoledne následovala kratší ústní zkouška ve formě přednášky na uložené thema, jež měla prokázati vnější způsobilost kandidátovu. Od výsledku této zkoušky „ceteris paribus“ záviselo pořadí, kterého se pak uchazečům dostalo v ternu návrhu, který podával studijní direktorát, gubernium a konečně studijní dvorská komise a státní rada panovníkovi k rozhodnutí. 7. července 1784 nařízeno vypsati na uprázdněnou stolicí dějin konkurs.

III. 8 a nekrolog R. z Rittersbergu „Ignaz Cornova“ (Nekrologe verdienter Böhmen) v Hormayerově „Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst“ XIV. 122 z 10. října 1823.

¹²⁾ Žádost Cornovova z 18. července 1795, č. 29572/gub. publ. Gubern. archiv v Praze. (Viz níže.)

¹³⁾ Zpráva gubernia císaři z 1. července 1784 č. 11107. Gubern. archiv v Praze publ. 1784 fasc. G. VI. 2.

¹⁴⁾ Door. bilet hr. z Blümegenu předsedovi komise pro revisi studií bar. van Swietenovi, Vídeň 29. listopadu 1781, spis státní rady č. 2810/1781: „In Besetzung des Lehramtes die grösste Sorgfalt und die beste Auswahl getroffen werden, ohne Rücksicht der Nation und Religion und alles per concursum, was nicht weltbekannte, geschickte Männer sind“. Cornova má za to, že van Swieten trval sám na konkursu: „nur so glaubte er gewissen Empfehlungen für Andere kurz auszuweichen“. Rittersberg l. c. v Hormayerově „Archivu“.

Cornovy se toto rozhodnutí, jak z jeho známého pozdějšího dopisu hr. Hartigovi vyplývá, nemile dotklo. Neuvážil, nebo nevěděl, že jde o nový všeobecný předpis na důkaz národnostní, náboženské i osobní nestrannosti a vzpomínal jen, že se jeho předchůdci dostalo stolice bez konkursu. V tomto případě měl však pražský konkurs ještě jiný význam. Studijní komisi vídeňské šlo při tom též o obsazení nově zřízené stolice dějin na universitě ve Freiburgu i. d. Breisgau, jediné to universitě v tenkráte ještě rakouských zemích venkovských. Ve Vídni byl totiž současně vypsán konkurs o tuto stolicí, a nejzdatnější síly, které by vyšly z obou konkursů, pražského i vídeňského, měly býti vybrány pro ony dvě stolice.

Ke konkursu pražskému přihlásil se kromě Cornovy jenom světský učitel na pražské normální škole, Frant. Ant. Steinsky. Studijní direktorát — a s ním i gubernium — vyslovil se pro Cornovu pro výsledek jeho písemní i ústní zkoušky, v níž byl Steinského zřejmě předčil. Prof. Seibt uvedl ještě ve prospěch Cornovův, že je sám po devět let svědkem jeho zdárné učitelské činnosti, že Cornova vykonával po čtyři léta bezplatně úřad censora „generis mixti“ a že toho času stolicí dějin již supluje. I proslulý matematik, profesor St. Wydra, vyslovil se velmi pochvalně o Cornovově zvláštní způsobilosti.¹⁵⁾ Ve Vídni vynikl při konkursu o Freiburg mezi pěti kompetenty, všemě silami světskými, soukromý učenec, Jos. Maria Weissegger,¹⁶⁾ který byl v konečné klasifikaci kvalifikován ještě výše než Cornova. Nakonec doporučila studijní dvorská komise, aby se stolice dějin ve Freiburgu dostalo Weisseggrovi, stolice pražské pak Cornovovi, poněvadž byl direktorem filosofických studií tak vše doporučen¹⁷⁾ a stolicí již po několik měsíců supluje. Cornovově konkurentu, Steinskému, jemuž též neupíral studijní direktorát určitého úspěchu a zásluhy, dostalo se, jak níže uslyšíme, na návrh gubernia nově zřízené stolice pomocných věd historických. Druhé zklamání připravil Cornovovi výměr jeho platu. I v tomto ohledu cítil se skromný, ale velmi citlivý učenec dotčen a zkrácen, neboť oba jeho předchůdci, Wolf a v. Ehemant, měli jako profesoři všeobecných dějin plat 800 zl. ročně,¹⁸⁾ kdežto jemu — při větším počtu hodin —

¹⁵⁾ Zpráva gubernia císaři ze 6. září 1784 č. 15215 v gub. archivu v Praze, G. VI. 2. publ. 1784.

¹⁶⁾ J. M. Weissegger (později von Weisseneck) nar. ve štyrském Rieggersburgu 12. VII. 1755, zemřel 14. III. 1817. Weissegger působil ve Freiburgu v Breisgau (kde žil až do své smrti) až do r. 1797. Z jeho historických spisů zaslouží zmínky jeho životopisy habsburských panovníků (Historisches Gemälde) od Rudolfa I. až do Marie Terezie v 5 svazcích. Při obsazení stolice dějin ve Freiburgu bylo zvláště směřodátným, aby se jí nedostalo protestantovi, „weil auch der bescheidenste Mann von dieser Religion in Ansehung der Päpste und der Reformation leicht anstößig werden dürfte“. (Spis státní rady č. 2258 ex 1784.)

¹⁷⁾ Přednesení „Studien- u. Bücherzensurshofkommission“ z 13. října 1784, spis státní rady č. 4235 ex 1784.

¹⁸⁾ Tentýž plat, 800 zl. byl systemisován až r. 1746 při zřízení stolice „historiarum“ při fakultě právnické. Nejvyšší purkrabí zasadil se poč. r. 1792, v době revise studia, aby se Cornovovi dostalo zvýšení platu, dvors.

vyměřen plat pouhých 500 zl. Pociťoval to jako snížení prestiže vědy historické vůbec a ceny svých osobních schopností zvláště, konečně dotýkal se ho trpce i hmotný nedostatek, neboť se byl těšil, že mu bude nyní možno pečovat lépe o starou matku. Zatím souviselo i toto opatření se zvláštním všeobecným nařízením císaře Josefa II., který výslovně trval na úspoře ve školství universitním, maje především na zřeteli větší rozvoj škol triviálních.¹⁹⁾

S Cornovou dostal se kritický dějezpýt, jenž je příznačný pro historiografii oné doby, za universitní katedru. Dobnerova „Monumenta historica“ spěla k ukončení, Dobrovský s Pelcem začali nedávno vydávat své „Scriptores“, učená společnost uveřejňovala kritické články Dobnerovy a Dobrovského. Cíl, jež Cornova svými výklady i literární prací sledoval, byl pravým osvícenským cílem historie: poučení a osvobození individuálního ducha od předsudků. Přinášel si za katedru výzbroj osvícence, skeptickou kritiku, lučavku analýsy. Dovedl šťastně rozřešiti poměr subjektivity osvícenských snah a objektivitu historického poznání. Náboženská a národnostní tolerance, jež především v Rakousku padala na váhu, pomáhala mu vymaniti vědu historickou z omylů, kterých se jak doba reformační, tak i barokní na úkor historické pravdy dopouštěla, a otevřiti tak i nový pohled do vyspělosti národa českého a buditi vědomí národní. Zvláště poučným je po této stránce, jak níže připomenuto, jako komentář k historickému dílu Pavla Stránského. Hlavní zásluhou Cornovovou však zůstane, že aspoň v praxi dovedl vymaniti studium historie z jistého područí celku filosofických studií a povznésti je zcela moderním způsobem na vědu samostatnou svými bohatými podněty ke speciálnímu kritickému badání.

Též o jiné stránce osvícenské bytosti Cornovovy třeba se tu aspoň letmo zmíniti, o jeho cenění člověka a péči o něho a jeho svobodu, jak se projevovala v jeho známé vynikající účasti na hnutí zednářském.²⁰⁾ I tyto sklony mohly býti

kancelář shledala však, že se zásadně nemá nic měniti na výši platu, vyměřeného učitelům stavu duchovního. Toto odmítnutí dotklo se Cornovy tím více, že se při tom současně ponechávala „každému pilnému učiteli“ volnost, čísti s předchozím souhlasem stud. konsessu i kollegia mimořádná. (Spis st. rady č. 816 ex 1792.)

¹⁹⁾ „Da Mein Augenmerk hauptsächlich auf die Vermehrung und Dotirung der Trivialschulen gerichtet ist, so ist umso mehr auf die möglichste Ersparung bei den höheren Schulen zu sehen“. Z resoluce císaře Josefa II. z 30. července 1783 při schoolení nového studijního plánu, spis státní rady č. 2583 ex 1783 a č. 152/1784 v archiv. min. vyuč. ve Vídni (4. Univ. in Wien. Philosophie in genere). Příjmy řádného univers. profesora kolísaly odtud z pravidla mezi 500—800 zl., při čemž padalo na váhu, jde-li o duchovního, jenž má býti v klášterě a pod. Profesor všeob. dějin na universitě vídeňské, Adaukt Voigt měl r. 1783 600 zl. Příjmy ostatních profesorů byly do r. 1784 daleko vyšší.

²⁰⁾ Z veliké literatury o Cornovovi jako svobodném zednáři upozorňují aspoň na článek dra Jos. Volfa: Modlitby svobodného zednáře (vydané r. 1784), knihovna Veraiikonu III. 1914. Vděčný úkol, vylíčiti osobnost Cornovovu jako dějeписce, historika teprve čeká.

jeho historickému dílu na prospěch. Získaly mu též hojně příznivců mezi vlivnými šlechtici, na druhé straně vynesly mu ovšem ne-li nepřázeň, tedy aspoň nedůvěru mezi přívrženci absolutismu, který byl největším nepřítelem osvícenství, a jenž byl v Rakousku od vyvrcholení francouzské revoluce a nastoupení Františka I. zřejmě na postupu.

Zcela podle předpisu přednášel Cornova v prvních letech své činnosti v prvním ročníku po dvě hodiny týdně „průpravu“ (Vorbereitung) k všeobecným dějinám, v II. a III. roce pak všeobecné dějiny po dvou (ve II. ročníku) a po třech (ve III. r.) hodinách týdně. „Nach eigenen Aufsätzen“, čteme při tom vždy v současném seznamu přednášek. Látku bylo třeba podle předpisu vyčerpati celou, z literární činnosti Cornovovy možno však souditi, která období a které osobnosti poutaly ho při tom jako historika nejvíce.²¹⁾ Byla to zejména doba války třicetileté, postava Přemysla Otakara II., Karla IV., Jiřího z Poděbrad, Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Josefa II. a j.

Mělo býti pouhým projevem loyality neprávem podezírané či jen manifestací objektivnosti historika, že se Cornova z jara 1792 rozhodl, věnovati císaři svůj německý překlad Stránského díla „Respublica bohema“, které hodlal dovésti až do současné doby, a jež, jak podotkl, poopravil tam, kde se dal Stránský zavésti na scestí předsudky proti vyznáním náboženským a nejosvícenějšímu panovnickému domu. Právě tato práce Cornovova se svým komentářem a vylíčením doby novější patří k nejvýznamnějším pramenům ke studiu jeho bytosti jako historika, politika i člověka-osvícence. Než v době, která se po posledních výstřelcích francouzské revoluce začínala obracet s rostoucí nedůvěrou proti stoupencům mravních původců velkého myšlenkového převratu, a kdy i Cornova byl čítán mezi ony „exaltované“ hlavy, byla provázena pravděpodobně jistými pochybnostmi i jeho dedikace. Císařský kabinet vyzval česko-rakouskou dvorskou kancelář, aby dílo Cornovovo dříve posoudila. Tato, prostudovavši dosud vyšlý první díl práce Cornovovy,

²¹⁾ Historické práce Cornovovy pocházejí největším dílem z doby, kdy přestal býti profesorem: Kurze Übersicht der merkwürdigsten Empörungen in Böhmen. — Der zweite panische Krieg nach Livius (1798). — Briefe an einen kleinen Liebhaber der vaterländischen Geschichte Böhmens (3 d.) a pokračování pod titulem: Unterhaltungen über die Geschichte Böhmens (4 d.). — Das Leben Joseph II. (1802). — Die Jesuiten als Gymnasiallehrer. — Paul Stransky's Staat von Böhmen, übersetzt, berichtet und ergänzt von Cornova (7 d.) 1792—1803 (poslední 3 díly jsou samostatnou prací C.). — Die Erbverbrüderung der Häuser Böhmisch — Lützelburg und Oesterreich—Habsburg (1805). — Der grosse Böhme Bohuslaw von Lobkowitz zu Hassenstein (nach seinen Schriften geschildert. 1808). — Jaroslav von Sternberg, Sieger der Tartaren (1813). Das Nöthigste aus der alten Geschichte für junge Leser (8 sv. 1814—15). — Biographie des FM Kollowrat Krakowsky. — De rebus Sueco Pragae obsidente gestis commentariolus (1801). — Poměr Přemysla Otakara II. k papežům (1791). — Kterak Karel IV. počínal si proti domu bavorskému (1795). — Jití Poděbradský (1798) a j.

shodovala se s úsudkem vídeňského profesora diplomatiky, Řehoře Grubera, že jde sice o dílo učence jinak uznaného a v dějinách obeznaného, o dílo, jež „není neprospěšné“, že však jako „pouhý překlad“ postrádá přes připojený komentář veškeré původnosti a důkladnosti, vůbec povahy díla klasického, a že se tudíž za dedikaci mocnáři nehodí.²²⁾ Odmítnutí dedikace se Cornovy těžce dotklo. Posílilo ho v domněnce, že je „nahore“ v nemilosti. Další zklamání a znechucení přineslo snížení významu stolice dějin změnou studijního plánu v téže době.

*

Shroucením a smrtí císařského osvícence, a se zmarem velké části jeho díla utrpěla i prestiž stolice dějin. Vnitřní i vnější události přivodily krizi názorů a jejich představitelů. Ze spisů státní rady se dovidáme, že sice již císař Josef II. sám uložil bilitem z 9. února 1790, tedy několik dní před svou smrtí, nejvyššímu kancléři, hr. Kolowratovi, aby bylo odpomoženo vadám školního studia. Toto nařízení patří však zřejmě do rámce ústupků, na skleslém panovníku okolnostmi vynucených. Po nastoupení nového císaře vyžádal si nejv. kancléř nových rozkazů, načež Leopold II. nařídil 7. dubna 1790, aby byly zahájeny porady o reformě studia a sice za předsednictví bar. Martiniho. Bar. Martini, původce prvního studijního plánu z r. 1773, zvráceného reformou van Swietenovou, obrátil se s celou energií svého vášnivého ducha proti dílu svého druha. Půldruhého roku trvá úporný zápas obou mužů, až z něho vychází bar. Martini jako vítěz.

Martini přimlouval se mezi jiným za opětné zavedení latiny jako jazyka vyučovacího, vyslovil se pro dozor biskupů na vyučování theologické a pro novou úpravu zkušebního řádu. Jeho návrh reformy studia filosofického týkal se především vyřazení vyučování dějinám — a stejně i aesthetice — z předmětů řádných, závazných. Dosavadní průprava ke studiu dějin v I. ročníku měla vůbec odpadnouti. Martini chtěl tím netoliko uleviti „mladistvému rozumu, přetíženému přílišnou rozmanitostí vyučovacích předmětů I. ročníku“, nýbrž považoval toto kollegium vůbec za zbytečné, při nejmenším za předčasné. „Co se nazývá průpravou k dějinám, jest vlastně filosofickým přehledem celých dějin“, tak odůvodňoval bar. Martini svůj návrh, „a sluší jenom těm, kdož byli již absolvovali celý kurs dějin“. Především však žádá Martini, aby dějiny vůbec přestaly býti předmětem závazným. Závaznost (Zwang) je prý něčím, s pojmem vyššího studia neslučitelným. Směrodatnou má prý býti jediné úvaha, má-li žák ke svému přístupu povolání všeho toho, co je předepsáno, vskutku *zapotřebí*. Vyučování dějinám mělo býti jako ne-

²²⁾ Přednesení čes. rak. dovs. kanceláře z 18. dubna 1792, č. 2232/Stát. rady a prius 1862/St. r. ex 1792.

závazné položeno jenom do obou vyšších ročníků, při tom však rozmnoženo na jednu hodinu každého dne. Začal se ujímat nebezpečný názor, jenž byl, jak ještě uslyšíme, dlouhou řadu let na úkor pravému pochopení významu historického vzdělání, že je totiž při troše péle a záliby možno osvojiti si ony vědomosti i soukromým studiem.

Bar. Martini vyslovil se též proti dosavadnímu způsobu přednášení. Profesor měl býti při svém výkladu vázán učebnicí nebo aspoň zvláštní instrukcí, jejíž návrh by sice vypracoval sám, která by však podléhala úřednímu schválení. Martini kritisoval příkře způsob přednášení, „diktování v posluchárně“, obchodování se „scripty“. Málo se prý při tom hledělo na důkladnost: „Die meisten Lehrer lassen ihren mündlichen Vortrag als Orakelspruch nachschreiben“. „Man begnügte sich mit den oberflächlichen Kenntnissen einer Wissenschaft, wodurch dann alles in unnützen Wortkram und Gedächtniswerk ausarte.“²³⁾ Za učebnici dějin, které by se měl přednášející držeti, navrhoval Martini učebnici Remerovu, a kdyby tato pro svou „přílišnou abstraktnost a těžkopádnost“ nevyhovovala, tedy knihu Millotovu s vypuštěním stati o církevních dějinách. Veřejné ústní zkoušky měly napříště odpadnouti, poněvadž zabírají dvakrát do roka mnoho času (12 týdnů), a jelikož je příliš mírná klasifikace zbavuje ceny.

Van Swieten vzal své dílo energicky v ochranu. Trval, aby dějiny i aesthetika zůstaly jako nezbytné přípravné vědy bezvýjimečně povinnými předměty pro každého posluchače filosofie, a bránil se opětnému zavedení latiny jako jazyka vyučovacího. Martini hájil zase stanovisko, aby byla sice posluchači dána příležitost k odbornému vzdělání, aby však nebyl nucen k něčemu, „co by mu později bylo snad méně zapotřebí“. V jednom ohledu bylo námitkám van Swietenovým vyhověno. Nový plán byl dán k posouzení universitním konsessům a tudíž profesorům samým, aby měli příležitost vyslovit se o věcech, „die ihr Acker und Pflug sind“.

²³⁾ Přednesení bar. Martiniho ze 24. června 1790 ve vídeňském archivu minist. vyuč. 1790/147, 4. Wien Jurid. Srv. spis státní rady (nota čes. rak. dovs. kancl. bar. Kressla) č. 4731 ex 1791. Už před Martinim kritisoval onen způsob přednášení dvor. rada Heinke. Neznal, jak dí, pro žáka nic škodlivějšího než diktování v posluchárně, „denn hierdurch werde viele Zeit versplittert, die Aufmerksamkeit der Schüler blos auf den Schall der Worte gehäuft und von dem Sinne derselben abgezogen, zugleich aber auch der bedenklliche Schriftenhandel begünstiget, welcher den Schülern so viele Auslagen machet. Wirklich seien schon seit längerer Zeit im Publikum viele Klagen zu hören, dass die Professoren in der Philosophie blos nach ihren Schriften lehren, und die Schüler diese entweder mit Zeitverlust selbst schreiben oder Abschriften davon mit nicht geringen Auslagen kaufen müssen“. (Přednesení čes. rak. dovs. kancl. z 23. srpna 1789, spis st. rady č. 2775 ex 1789.) R. 1798 bylo profesorům zakázáno, honati pro své žáky, kteří navštěvovali veřejné universitní kursy, soukromé přednášky o témže předmětu a prodávati jim písemné „explikace“, t. zv. „scripta“.

Z vyjádření pražského studijního konsessu zaznívá patrně hlas Cornovův. Cornova, který byl v kritické době 1789/90 děkanem filosofické fakulty, snažil se v dohodě s Meissnerem, profesorem aesthetiky, zachrániti význam své stolice nepřímo aspoň tím, že by studující, kteří by s prospěchem absolvovali dějiny a aesthetiku, měli při obsazování míst přednost. Co do látky samé doporučoval, aby profesor dějin mohl podati posluchačům výklad o teritoriálních změnách států v jednotlivých obdobích, a jejich tehdejším vzájemném politickém poměru. Požadoval i zřízení numismatického kabinetu a trval aspoň na písemných zkouškách.²⁴⁾

Martinimu nebylo nesnadno strhnouti za sebou většinu rádců císařových, kdy císař Leopold sám byl naplněn starostmi a pochybnostmi o správnosti dřívějšího postupu. Česko-rakouský dvorský kancléř bar. Kressl, státní radové Eger, ostatně Martinioho příbuzný, hr. Izdenczy i hr. Hatzfeld postavili se proti Swietenovi.²⁵⁾ Nepomohlo, že sám hr. Kounic, podporován — což je pozoruhodno — mladým arciknížetem-následníkem Františkem, bránil vymoženosti doby josefínské. Marně poukazoval Kounic, že nový plán Martinioho „vysazuje vládu před tu- i cizozemskou veřejností nebezpečí velkého zkompromitování.“²⁶⁾ Počátkem prosince 1791 byl van Swieten s titulem tajného rady propuštěn, 21. února příštího roku potvrdil císař Leopold plán Martinioho. Učebné předměty rozděleny na závazné (Zwanggegenstände) a volné (freyegegenstände). Všeobecné dějiny a aesthetika patřily nadále ku „freygelassene Studien“. Jedině k dosažení doktorátu práv a theologie byly nezbytny. Nová osnova byla zavedena ve Vídni již školním rokem 1791/92, v zemích ostatních rokem následujícím.

Rozmnožení počtu hodin vyučování dějinám bylo kompensací pochybné ceny. Při znehodnocení studia samého nemohla námaha učitele odpovídati ani mravnímu výsledku ani hmotné odměně. Od školního roku 1791/92 jest všeobecným dě-

²⁴⁾ „Jene, welche die Universal-Geschichte und die Theorie der schönen Künste und Wissenschaften mit Nutzen erlernen haben, sollten bey Anstellungen immer den Vorzug erhalten. — Wäre dem Professor der Geschichte allerdings zu gestatten, dass er seinen Zuhörern von jedem Zeitraum, in welche er die Geschichte einzutheilen pflegt, eine kurze Übersicht von der damaligen geographischen Stellung der Nationen, der damals üblich gewesenen Aeren des politischen Verhältnisses gegeneinander etc geben dürfe. — Zu den Vorlesungen der Universal Geschichte und der andern Nebenwissenschaften wäre kein Schüler unbedingt zu zwingen, sondern es bey dem bedingten Zwang in Ansehung der Universal Geschichte zu belassen“. Z dobrého zdání pražského stud. konsessu (filos. fak.) v přednesení čes. rak. dvorsk. kanceláře ze 7. února 1792, akt. státní rady č. 816 ex 1792.

²⁵⁾ Jeden z nejlionějších členů státní rady, hr. Hatzfeld, nazval van Swietena sice učencem mnohých zásluh, hárá však jeho neústupnost: „allein er hat den Fehler an sich, der den meisten Gelehrten gemein ist, scientia inflat, die Gelehrten aus Stolz des Geistes begreifen nicht, dass dasjenige, was ihnen nicht gut scheint, dennoch gut sein könne“. Spis st. rady č. 4450 ex 1791, 29. září.

²⁶⁾ Spis st. rady č. 4731 ex 1791.

jinám vyhrazeno osm týdenních hodin, čtyři ve druhém, čtyři ve třetím ročníku, od roku 1794/95 jen dvě hodiny ve druhém, za to však deset hodin (čtyři dopolední a šest odpoledních!) ve třetím ročníku. Kromě toho byla volnost vyučování dějinám na universitě omezena předepsaným používáním školní učebnice Remerovy! Není divu, že profesor Cornova pomýšlí za těchto okolností a po posledních událostech vzdáti se úřadu, jehož se byl ujal s nadšením a v němž byl docílil nepopíratelných úspěchů. Dojmy posledních let a snad i obava před dalšími důsledky hlásící se reakce, která kladla zřejmě větší váhu na výchovu poslušných občanů než mužů vědy, přispěly pravděpodobně ke Cornovově rozhodnutí, požádati o přeložení do výslužby. Možná, že při tom hrála skutečně značnou úlohu i jeho choroba, kterou svou žádost za pensionování odůvodňuje, ačkoliv žil potom ještě 27 let.

Koncem školního roku 1795, dne 18. července, podal profesor Cornova guberniu žádost,²⁷⁾ aby byl s ukončením semestru propuštěn ze služby s pensí kněze exjesuity, 300 zl. ročně. Poukazoval při tom na svá slabá prsa, která prý utrpěla dlouholetou (29 letou) činností učitelenskou, „da ihm Anstrengung zur Gewohnheit geworden ist, wie sie es bei jedem Lehrer werden muss, dem der Fortgang der Schüler am Herzen liegt“. Jeho svěžest, duše učitelské činnosti, prý znatelně utrpěla a s ní i naděje „Nutzen zu schaffen“. Vyslovil naději, že mu bude možno zlepšiti si pak své hmotné postavení soukromou literární činností, „weil seine schriftstellerischen Kleinigkeiten wenigstens im Auslande bis itzt gelesen worden sind“. Zní to přes vrozenou skromnost pravého učence napolo jako výčitka, napolo jako úmysl docílit nepřímo souhlasu k soukromé literární práci. Svou žádost o pensionování doložil lékařským vysvědčením.²⁸⁾

Ve vyřízení žádosti Cornovovy neshledáváme ani stopy kritiky jeho smýšlení nebo zadostiučinění nad odchodem učence, jehož činnost by byla nevítanou. Naopak. Gubernium soudilo, že by bylo oboru historie a literatury vůbec s velikým prospěchem, kdyby Cornova zůstal universitě zachován, neboť jeho dlouholetá činnost učitelská podala prý svědectví zvláštní jeho lásce (Hang) k oboru, kterak na něm lpí, jeho vytrvalosti, a mnohé důkazy „von nützlichen Fortschritten der Jugend“. Vzhledem k jeho zdravotnímu stavu bylo by však prý pro něho nikoli odměnou nýbrž trestem, žádati od něho, aby ve svém úřadě, a byť i jenom krátký čas, setrval.²⁹⁾

²⁷⁾ Žádost Cornovova guberniu z 18. července 1795 sub 29572 gub.

²⁸⁾ Vysvědčení lékaře Fr. Karla O'Reilly (?) ze 6. července 1795 (příloha žádosti Cornovovy) svádí plicní neduh Cornovův na námahu plic přednášením čelnému posluchačstvu ve veliké síni, a upozorňuje, „dass eine fortgesetzte Ausübung dieser Pflichten die bedenklichsten, unheilbarsten Folgen haben würde“.

²⁹⁾ President gubernia, Kajetán ryt. z Blumenkrone, door. direktoriu 23. července 1795 č. 20904 gub., fasc. 111/304. Později postavil se i studijní konsess vřele na stranu Cornovovu, shledovaje zejména pensí 300 zl.

I vídeňské direktorium litovalo odchodu učenice, jenž zastával své „důležité“ místo „mit allgemeinem Ruhme und Beifall“. Jenom okolnost, že by Cornova přinesl jinak svému povolání v oběť své zdraví úplně, přiměla direktorium i státní radu, že navrhly, aby žádosti Cornovově bylo vyhověno.³⁰⁾ Skoro by se zdálo, že obavy Cornovovy o nedůvěře v jeho osobu byly úplně bezpodstatnými, kdyby nebylo níže vzpomenuté poznámky Rottenhanovy o jeho „exaltovanosti“ a klíce pražských scholiarchů-osvícenců, jimiž míní zřejmě profesory Cornovu, Seibta, Aug. Meissnera a Wydru. Na uprázdněné místo vypsán v říjnu konkurs na den 11. prosince 1795.

Jakmile vešlo ve známost Cornovovo pensionování, podali posluchači třetího ročníku filosofie guberniu žádost, aby oblíbený profesor vyučoval aspoň až do příchodu svého nástupce. Cornova projevil na dotaz studijního konsessu ochotu čísti ještě nějaký čas za dosavadní plat ročních 500 zl., ale jediné pod podmínkou, že bude přednáseti toliko čtyřikrát v týdnu a jenom hodinách ranních. Sbor profesorský pomohl si z nepříjemné situace, do níž ho žádost studentstva, která byla podána přímo guberniu, uvedla, prohlášením „dass es nicht möglich sey, dass jemand von diesen Professoren die erwähnte Lehrkanzel einstweil versehe“.³¹⁾ Cornova přednášel pak ještě jeden semestr;³²⁾ poněvadž však jeho nástupce nebyl do té doby ještě jmenován, převzal v dubnu 1796 supplování stolice všeobecných dějin profesor diplomatiky a heraldiky Fr. Steinsky.

Jak pověděno, byly josefinským studijním plánem zřízeny pro diplomatiku s heraldikou a nauku o antice s numismatikou — název „pomocné vědy historické“

nepřiměřenou u profesora, který působil čtort století „mit allgemeinem Beifall und so vieler Auszeichnung“, kdežto přemnozí jiní exjesuité, „jejichž zásluhy nemožno naprosto porovnávat se zásluhami Cornovovým“, obdrželi 400 zl. pense. (Č. 33503/gub. 1795 publ.).

³⁰⁾ Přednesení direktoria ze 24. srpna 1795, č. 3107/st. rady ex 1795: „Obschon noch zu wünschen wäre, dass der Exjesuit Cornova das ihm anvertraute wichtige Lehramt der allgemeinen Geschichte, das er bisher mit allgemeinem Ruhme und Beifall verwaltet hat, noch ferner besorgen könnte: so bleibe bei den von ihm vorgestellten und durch das beigebrachte Zeugnis des Arztes bestätigten misslichen Umständen seiner Gesundheit, die er bei Fortsetzung des Lehramts ganz aufzuopfern Gefahr läuft, dem Directorium doch nichts anders übrig, als sich mit dem Antrage des Guberniums zu vereinigen und um die höchste Bewilligung zu bitten, dass der Bittsteller in den Ruhestand gesetzt, für ihn die ihm gebührende Exjesuitenpension pr. 300 fl. angewiesen und zur Besetzung des durch seinen Austritt in Erledigung kommenden Lehramts an der prager Universität der gewöhnliche Konkurs ausgeschrieben werden dürfe.“ Schwáleno ve dnech 2.—4. září 1795 stát. rady: Egerem, Izdenczym, Zinzendorffem a Reischachem Císařská resoluce ze 4. září: „Ich genehmige in einem und dem andern das Einrathen des Directorii. Franz.“

³¹⁾ Spisy č. 31799, 33503 gub. ex 1795 faxc. 111/304 publ. Guberniální archiv v Praze.

³²⁾ Supplování v druhém semestru Cornova odmítl. Podání Cornovovo z 18. března 1796 sub 9851 v gub. archivu v Praze publ. 1796 fax. 98/13. Stud. dir. vystavil mu vysvědčení, že Cornova splnil svůj mimořádný úkol až do března „mit dem ihm allzeit gewöhnlichen Eifer und Fleiss“.

ujímá se teprv od reformy r. 1825 — dvě mimořádné stolice. Obor tento, dotud součást stolice „krásných věd“, nebyl ještě samostatně obsazen. Mezi domácími silami byl sice vynikající znalec tohoto oboru, zvláště numismatiky, piarista Adaukt Voigt, ten však složil právě pro své otřesené zdraví svou profesuru na universitě vídeňské. Z nedostatku jiných kompetentů byl tudíž v říjnu 1784 pro tuto disciplinu, a to pro obě její stolice zároveň, navržen a mimořádným profesorem jmenován 32 letý učitel normální školy v Praze, František Antonín Steinsky, rodák litoměřický. Přispěl k tomu jeho nedávný úspěšný konkurs, který podstoupil s Cornovou o stolicí všeobecných dějin. Podlehl při něm sice, nicméně byl uznán způsobilým ku přednášení pomocných věd, „da er auch zu diesen, mit der Geschichte so nahe verwandten Gegenständen hinlängliche Kenntnis besitze“.³³⁾ Dozajista spolupůsobily při tom i důvody úsporné, a to nejen co do spojení obou stolic jednou osobností. Steinsky mohl totiž při tom vyučovati i nadále na normální škole; dokud by tam požíval dosavadního platu 400 zl., mohl podle předpisu obdržeti za svůj současný „doppeltes Lehrfach“ na universitě toliko poloviční doplatek, t. j. odměnu 100 zl.³⁴⁾

Pro obor pomocných věd předpisoval studijní plán z roku 1783 jenom vědomosti nezbytné k podpoře studia historického. V úvodu měl profesor vyložiti základní pojmy, dějiny a význam diplomatiky a heraldiky, v teorii měl pak za pomoci listinného materiálu vykládati písmo, styl, formule, pečeti, křesťanskou chronologii a pod. Při přednáškách o antických starožitnostech měl přihlížeti hlavně ke staré chronologii, mythologii, klassickému umění a středověké geografii. Podobně měly se i výklady z numismatiky pohybovati jenom v hlavních obrysech.³⁵⁾ Při revisi studijního plánu upravil Martini r. 1792 kollegia z oboru pomocných věd tak, aby se nekřížila s předměty řádnými a mohla býti poslouchána nejen filosofy nýbrž i právníky. Profesor Steinsky přednášel pomocné vědy 32 let, a sice jak v seznamech přednášek čteme, většinou podle vlastních pojednání, později ovšem i podle předepsaných učebnic, diplomatiku a heraldiku podle učebnice vídeňského profesora Řehoře Grubera, numismatiku podle učebnice vídeňského numismatika

³³⁾ Archiv minist. vyučování ve Vídni, ad 197/5-Prag-fil. (fasc. 30) a č. 107, fasc. 285. Steinsky narodil se v Litoměřicích 16. ledna 1752, zemřel v Praze 8. března 1816. (Datum jeho smrti bylo dosud neznámo (viz Wurzbach), z aktů bylo možno je zjistiti.) Z jeho odborných studií třeba uvésti: „Auswahl der merkwürdigsten Alterthümer Aegyptens zum Behufe akademischer Vorlesungen“ (Prag 1787) a „Schreiben an den Herrn Hofrath von Born über etne in Stein eingeschlossen gefundene Münze“ (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen VI.)

³⁴⁾ Přednesení „Studien- Hof- und Bücherzensurs-Kommission“ z 13. října 1784 č. 4235 stát. rady. Teprve o pozdějších letech obdržel Steinsky plný honorář 600 zl. ročně.

³⁵⁾ Podrobnější instrukce v archivu minist. vyučování ve Vídni sub ad 193 z r. 1784. (Besondere Anleitung, wie der Entwurf für das philos. Studium auszuführen ist.)

J. J. Eckhela.³⁶⁾ Při přednáškách o antických starožitnostech kladl váhu na znalost antické architektury a skulptury, od školního roku 1803/04 přednášel v posledních měsících semestru i o uměleckém vkusu a bibliografických zvláštích. V hodinách odpoledních pořádal profesor Steinsky se studenty pravidelné vycházky do archivů, návštěvy knihoven, sbírek mincí a sbírek uměleckých.

*

O nástupci Cornovově na stolicí všeobecných dějin měl rozhodnouti duch reakce proti osvícenskému racionalismu, směr, který zavládl od vypuknutí války s republikou francouzskou v okolí mladého císaře Františka. Konkurs, jenž byl na uprázdněnou stolicí vypsan na den 11. prosince 1795, ukázal se v tomto případě více méně formálním. Přihlásilo se k němu osm kandidátů. Zvláštní zmínky zasluhuje z nich profesor rhetoriky na gymnasiu v Chomutově, Michael Václav Voigt, profesor gymnasia v Litoměřicích, František Mik. Titze, jeho kolega, Alois Klar, profesor poesie tamtéž, dále gramatikální učitel gymnasia malostranského, Frant. Niemetschek, a mimořádný profesor dějin německé říše a dějin všeobecných na lyceu v Linci, dr. Karel z Bockletu.³⁷⁾ Bockletovi, ač byl původně žádal, aby mu byl konkurs zcela prominut, povoleno, aby se mu podrobil u zemského presidia v Linci. Kandidátům bylo předloženo k vypracování po jedné otázce ze starých, středních a novějších dějin, jak je vybral prezident pražského gubernia z 18 otázek, připravených studijním konsessem.³⁸⁾ Podle předpisu měla býti odpověď kandidátem

³⁶⁾ Odr. 1784—1803 čel Steinsky u I. ročníku „Anfangsgründe der Diplomatik u. Heraldik“ (1 h. týdně), v II. ročníku „Alterthumskunde und Anfangsgründe der Numismatik“ (1 h.), od r. 1804 pak všechny tyto předměty jako předmět „volný“ ve 3 h. týdně.

³⁷⁾ Žádost Bockletova stud. konsessu s Lince 15. října 1795, přihláška Voigtova z Chomutova z 18. října 1795 a ostatních v gubern. archivu v Praze sub 784/96 ve fasc. 98/13 publ. 1796. Kromě uvedených kandidátů konkurovali ještě Ant. Mossig, gramatik, učitel gymnasia v Litoměřicích, Frant. Posselt, býv. hofmistr hrab. z Wallisu, a Abrah. Jacob Pensel, profesor poetiky v Lublani. Alois Klar (1763—1833), známý humanista, od r. 1806 profesor klasické literatury na pražské universitě, proslul později svými deklamatorními cvičeními i účastí na zřízení ústavu slepců v Praze.

³⁸⁾ Studijní konsess byl vyvolán v život dekretem z 8. února 1791 jako instance, nadřízená všem shromážděním učitelů (Lehrerersammlungen) fakult, gymnasií a hlavních škol celé země. V čele jeho byl rektor university; kromě rektora skládali se „Studienkonsess“ ze 6 assessorů, z nichž 4 byli vysíláni z učitelů shromážděných čtyř fakult, po jednom pak z učitelů shrom. všech gymnasií a hl. škol. Tito „representanti“ nahradili dřívější „direktory studií“ z doby tereziánské a byli ve svém oboru referenty a předsedy zkušebních komisí. „Studienkonsess“ bděl nad prováděním studijního plánu, podával guberniu návrhy na obsazení učitelských míst, byl instancí ve věcech kázně a pod. Toto značně liberální zřízení, které umožňovalo styk vysokého a nižšího školství, bylo zrušeno dekretem z 29. října 1802, a úřad někdejších „direktorů studií“ byl obnoven. V době, o níž pojednáváme, vystřídal se jako direktor filosof. studií strahovský opat Milo Grün (zemř. 1816), maltézský převor Frant. Wilhelm, generál křivozovů Jos. Ant. Köhler (zemř. 1839) a opat strahovský Hier. J. Zeidler.

vypracována „in uno continuo“ za nepřetržitého dozoru během dvanácti hodin. Profesor Bocklet potřeboval však k tomu, jak se ukázalo, plně tři dny, dokonce s několikadenními přestávkami.

Všecky tři pražské instance, sbor profesorů filosofické fakulty, studijní konsess i gubernium shodly se v sestavení tercia a navrhly podle výsledku zkoušky na prvním místě profesora Voigta, na druhém Titzeho, na třetím profesora Niemetschka. K návrhu jejich přidalo se i vídeňské „Hof-Studiendirektorium“, při čemž nezůstal nepovšimnut nepřístojný způsob zkoušky Bockletovy. Vyslovilo se ve svém přednesení císaři pro Voigta jednak pro jeho elaborát a „poutavý způsob přednášení“, jednak pro jeho devítiletou služební dobu. Povolání Voigtovo na stolicí dějin mělo býti zároveň ohledem na gymnasijské profesory vůbec, poněvadž by se prý musilo schopných a zasloužilých gymnasijských učitelů v Čechách, kteří mají beztak velmi nepatrnou vyhlídku na postup, těžce dotknouti, kdyby se oné stolice nedostalo žádnému z nich. I státní rada, která měla návrh studijního direktoria v poslední instanci zkoumati a učiniti panovníkovi konečný návrh, připojila se k onomu stanovisku. Tu vytyčil se s vážnými námitkami státní ministr hr. Rottenhan, někdejší nejvyšší purkrabí pražský.³⁹⁾

Samojediny, proti všem ostatním hlasům presidia direktoria i votantům státní rady podal hr. Rottenhan ve věci obsazení uprázdněné stolice Cornovovy obšírné separátní votum s jasnou tendencí. Neupřál Voigtovi, kterého, jak dí, znal z doby svého působení v Čechách, talentu a velké sečtělosti, označil ho však za hlavu „stejně exaltovanou“ jako byl jeho předchůdce, Cornova. „Stolice všeobecných dějin“, píše hr. Rottenhan ve svém zvláštním votu, jest „nejvyšší důležitosti v současné době zmámení (des Schwindelgeistes), kdy se téměř všichni mladí učenci dopouštějí hříchu zkreslující události, aby ověřili své politické a náboženské názory“. A poměry v Praze zvyšují prý ještě závažnost této okolnosti. Hr. Rottenhan poukázal na rozdíly mezi Vídní a Prahou. Ve Vídni jest akademická mládež při studiu rozptylována ruchem residence, kavárnami, divadly a pod.⁴⁰⁾ V Praze naproti tomu mohou se studenti nerušeně soustřediti ku přemýšlení a rozjímání, což usnadňuje vliv profesora na žáky. K tomu přistupuje v Praze, jak Rottenhan připomenul,

³⁹⁾ Jindřich Frant. hr. Rottenhan ze staré šlechty francké, narodil se v Bamberku 1737, zemřel ve Vídni 1809. Od r. 1766 působil pod Eg. Fürstenbergem u pražského gubernia. R. 1782 byl povolán do českorak. dvorské kanceláře, r. 1791 vrátil se na krátký čas do Prahy jako nejv. purkrabí. R. 1792 odešel opět do Vídně do spoj. dv. kanceláře, kde zasáhl jako předseda revizní komise zejména do reformy školství. R. 1796 byl jmenován státním ministrem a členem státní rady.

⁴⁰⁾ Koncem 18. století vynořila se z těchto důvodů myšlenka přenésti universitu z Vídně do některého venkovského města, St. Pölten či jinam.

ještě národní charakter, rozuměj nationalismus, vlivem osvícenství se probouzející. Za těchto poměrů může prý studující mládež v Praze býti skvělým přednesem a říznou deklamací „elektrisována“ daleko snáze než v jiných zemích. Mimo to tvoří prý na pražské universitě několik profesorů „koalici“, která udává výlučný tón jak v učebné látce tak v ohledu disciplinárním.

Již z těchto důvodů nemělo podle soudu Rottenhanova direktorium při svém návrhu přihlížeti ku přednostem přednesu Voigtova! Ministra Rottenhana zajímá až nápadně důvod, proč byl vyloučen z tera profesor Bocklet. Chce jej spatřovati hlavně v tom, že potřeboval ke zpracování daných temat nepoměrně více času než druzí. Právě elaborát Bockletův zamlouval se však Rottenhanovi větší znalostí detailu i bohatšími a hlubšími vědomostmi, kdežto u Voigta padala na váhu spíše ona forma, styl. Rottenhan shledával v elaborátu Voigtově všude stopy nevítaných všeobecných úvah o pokroku lidského ducha po způsobu a ve výrazech „jistých společností“ . . . Rušil ho deklamatorní tón, kterého užil profesor Voigt v jednom z pojednání, při výkladu, co vše zavinila staletí ignorance, ve spojení s výpady na duchovenstvo, knížata a šlechtu. Tento „oberflächlicher Tadelgeist“ byl podle soudu Rottenhanova u Voigta zřejmě na úkor objektivnosti, nezáujatosti, vůbec historické věrnosti.⁴¹⁾

Ačkoliv byl názor Rottenhanův direktoriu i státní radě znám, trvaly přece oba úřady na svém původním návrhu. Rychlost vypracování nebyla prý při posudku směrdatnou, nýbrž jistota, s níž se konkurent shostil svého úkolu. Rottenhan, vyhradiv si zvláštní votum, zavinil průtah celého čtvrt roku, jenž nebyl věci nikterak na prospěch, neboť profesor Steinsky, který převzal, jak pověděno, po Cornovovi suppleturu stolice, nevyplňoval podle úsudku dvorského studijního direktoria, onoho důležitého místa právě nejlépe.⁴²⁾ Státní ministr Zinzendorff kritisoval odmítavě elaborát profesora Bockleta, jehož se hr. Rottenhan tak vřele ujímal, a ukazoval, že pojednává o Mariovi a Sullovi, zaměnil zásady obou odpůrců, přikládaje Sullovi, jenž přivedl naopak k veslu aristokracii, demokratické snahy Mariovy! A konečně: „Wie sollte eine zu Prag offenstehende Professur einem anderen als

⁴¹⁾ *Votum Rottenhanovo z 6. čerona 1796 sub 1830/St. rady. Otázky konkursu z 11. prosince 1795: 1. Welche Hauptabsicht hatte König Servius Tullius bei Einführung des Census, u. was frommte oder schadete die Eintheilung des Volkes in Klassen und Centurien? 2. Was war die Urquelle der Kreuzzüge, woher das Fieber, das Halb-Europa ergriß? Was bewirkten sie gutes oder böses? Auf welcher Seite ist das Übergewicht? Welche Aenderung erzeugten sie vorzüglich in Deutschland? 3. Was gab unter Ludwig XIV. Frankreich das grosse Übergewicht gegen das übrige Europa? Worin bestand der eigentliche Charakter seiner Politik und Kriegskunst?*

⁴²⁾ *Dvě podání Steinského o jeho suppletuře, z 3. března a 13. dubna 1796 v gub. archivu v Praze, publ. 1796, fasc. 98/13. sub 17479.*

einem prager Professor zu teil werden!“ Proto hlasoval i hr. Zinzendorff cum maioribus pro Voigta.⁴³⁾

Je věru nápadným zájem, který jeví hr. Rottenhan při svém odporu k osvícenskému směru na pražské universitě pro profesora Bockleta, kterého, jak dříve, zná též osobně. Skorem se vtírá myšlenka, že Bocklet byl kandidátem Rottenhanovým, a že se na jeho popud o pražskou stolici ucházel. Ministr hr. Rottenhan navrhl nakonec císaři, aby byly elaboráty obou konkurentů, Voigtův i Bockletův, zaslány jako anonymní k nestrannému posouzení profesorskému sboru a konsessu university freiburské. Při tom ovšem musila zůstatí beze zřetele námitka stud. direktoria do zevního způsobu zkoušky Bockletovy. Kdyby dal sbor profesorský ve Freiburgu přednost Bockletovi, mohl by prý profesor Voigt — tak usuzoval ministr Rottenhan — převzítí jeho dosavadní katedru v Linci, „wo dieser Mann ausser Zusammenhang mit den Prager Scholiarchen in die Lage gesetzt würde, sich seinen gelehrten Arbeiten mit mehr Unbefangenheit zu widmen!“ Tolik běželo Rottenhanovi o změnu ducha na stolici po Cornovovi a neutralisování vlivu pražských osvícenců na universitě, seskupených kolem Seibta, Meissnera, Pelcla, Wydry a Ungara.

Císař František, jako v podobných případech častěji, nedbal úsudku většiny státní rady. Přidal se k mínění Rottenhanově, ba odmítl dokonce vyžádati si zvláštní vyjádření university freiburské. Konservatism Rottenhanův a Bockletův vyhovoval ovšem nejlépe smýšlení císařově. Bocklet měl vítanou příležitost osvědčiti své názory při odpovědi na druhou otázku o křížových výpravách. Hr. Rottenhan byl na to zvláště upozornil, i na okolnost, že Bocklet prokázal svoje „sehr gute Gesinnungen“ nanovo ve svém nedávno vydaném pojednání, kde kladl důraz na nutnost, aby morálka, založená na náboženství byla učiněna předmětem řádných přednášek i pro netheology. Byla to myšlenka císaři Františku velmi sympatická a prosadil ji sám, jak ještě uslyšíme, při revisi studijního plánu r. 1804. Dne 13. června 1796 podepsal císař František jmenování profesora Karla v. Bockleta profesorem všeobecných dějin na pražské universitě.⁴⁴⁾ Voigtovi nedostalo se však profesury Bockletovy v Linci. Po několika letech, v červenci r. 1802, byl na lyceum do Lince povolán profesor Frant. Mik. Titze, navržený r 1796 pro Prahu za Cornovu secundo loco.

Plat Bockletův jako profesora všeobecných dějin na universitě pražské byl

⁴³⁾ *Přednesení „Hof-Studiendirectoria“ z 2. května 1796 sub 1830 St. R. Pro Voigta hlasovali i st. radové Schweiger, Izdenczy, Eger a Reischach.*

⁴⁴⁾ *„Zu dem in Prag durch den Todt (sic!) des Kornova erledigten Lehramt der allgemeinen Weltgeschichte, ernenne ich den Professor Bocklet von Linz. Franz.“ Orig. resoluce sub 1830/St. rady.*

o 300 zl. zvýšen, čímž dosáhl opět výše příjmů obou předchůdců Cornovových, 800 zl. Stalo se tak na zakročení pražského studijního konsessu a gubernia ještě před jeho jmenováním. Gubernium označilo dosavadní plat 500 zl. za zcela nepřiměřený pro filosofického učitele, zejména v případě, že se stane profesorem — „jak pravděpodobno“ — osoba světská, která nemá k dispozici naturálního bytu a jiných příjmů duchovního. Od zvýšení platu slibovalo si gubernium možnost, „geschickte Männer zu erhalten und selbe in ihrer Verwendung desto mehr aufzumuntern“. ⁴⁵⁾

Profesor v. Bocklet přednášel na pražské universitě všeobecné dějiny v přehledu a na základě učebnice Remerovy podle předpisu, jenž přispěl k znechucení Cornovově, dvě hodiny týdně ve II. ročníku a deset hodin týdně (z toho šest odpoledních) ve III. ročníku. Téměř osmiletá doba činnosti Bockletovy v Praze nezanechala žádných patrnějších stop; ani ve výchově vědeckého dorostu, ani v historické literatuře a znamená zjevný pokles stolice s výše, na niž ji přivedl Cornova, jenž dovedl buditi u svých žáků lásku a horlivost k historické vědě vůbec a kritickému samostatnému badání zvláště. Stolice historie v době Bockletově není více pilířem pokroku historického badání, nýbrž, zcela v duchu franciscejského režimu, stává se spíše obrannou baštou proti náporu osvícenského racionalismu a probouzejícího se romantismu, jež byly i vzpruhou a povzbuzením citění a uvědomění národně českého. Přirozený výklad historického vývoje kritickým rozumem, jak jej měl na mysli van Swieten, ustupuje po odstoupení Cornovově výkladu teleologickému, nadpřirozenému, který můžeme odtud sledovati až do doby Vietzovy.

Profesor Karel Joachim Maria v. Bocklet zemřel v Praze snětlivou chorobou v 45. roce věku dne 7. ledna 1804. ⁴⁶⁾ Od 18. ledna supploval stolicí všeobecných dějin jeho někdejší konkurent z roku 1795, Michael Václav Voigt, tehdy už doktor filosofie, a od r. 1798 profesor rhetoriky na staroměstském akademickém gymnasiu. Ve své žádosti o supplementuru stolice ⁴⁷⁾ podotýká Voigt, že bylo výslovným přáním jeho zesnulého přítele, aby právě on byl jeho zástupcem za katedrou, poněvadž prý podle názoru Bockletova — tak odůvodňuje, zajisté opportuni-

⁴⁵⁾ Spisy č. 31799, 33503 gub. ex 1795. Gubern. archiv v Praze, fasc. 111/304 publ.

⁴⁶⁾ Podle zachovaného úmrtního oznámení v universitním archivu v Praze. Jtných osobních dat o Bockletovi nepodařilo se mi sehnati. V Linci působil 10 let, doktorátu filos. dosáhl na universitě vídeňské. Zanechal dvouletého synáčka, pozdějšího hudebního skladatele Kar. Maria z Bockletu, jenž se mu narodil v Praze.

⁴⁷⁾ Žádost Voigtova filosof. direktorátu o supplementuru z Prahy, 10. ledna 1804 sub 1010, fasc. 98/643 publ. 1796—1805 v gubern. arch. v Praze: Voigt podotýká, že by se nehlásil, „wenn er nicht überzeugt wäre, dass dies der Wille seines nun verewigten Freundes selbst seye, indem ihm derselbe schon im vorigen Sommer ersuchte, seine Stelle zu vertreten: weil er glaubte, dass der Unterfertigte in den Gang seiner historischen Vorstellungen am meisten eingedrungen seye.“

stický, ono přání — vnikl on, Voigt, nehlouběji do chodu jeho historických výkladů. Nebylo to ostatně po prvé, co Voigt supploval na pražské universitě. R. 1799 přednášel po dva měsíce za Steinského pomocné vědy historické, a celé čtyři roky, až do r. 1802, supploval stolicí theoretické filosofie, která byla vlastní doménou tohoto nadšeného žáka Aristotela.

Když byl počátkem r. 1804 vypsan konkurs na místo, smrtí Bockletovou uprázdněné, hlásil se profesor Voigt, nedav se zastrašiti svým vnějším neúspěchem r. 1796, znovu. ⁴⁸⁾ Setkal se při tom opět se známými starými rivaly z litoměřického gymnasia z konkursu na místo po Cornovovi. Nejvážnějším soupeřem byl mu Frant. Mikuláš Titze, tehdy už řádný profesor světových a říšských dějin na lyceu v Linci, méně padali na váhu druzí dva, profesor poetiky na litoměřickém gymnasiu, Alois Klar a profesor Mossig, jenž byl mezitím přeložen z Litoměřic na gymnasium v Plzni. Profesor Titze požádal o stolicí Bockletovu, ačkoli byl právě navržen pro stolicí dějin na universitě vídeňské, která byla už šest let pouze supplována. Nechtěje, jak též ve své žádosti ⁴⁹⁾ podotýká, zanedbati naskytnuvší se příležitosti k postupu a pamětliv slibné přípovědi, které se mu dostalo pro příště po pražském konkursu z r. 1795, rozhodl se ucházeti se o stolicí pražskou. Titzemu byl, stejně jako Voigtovi „pro jejich známé schopnosti“ konkurs prominut, zkouška druhých dvou, zejména Mossigova, vypadla pak tak málo uspokojivě, ⁵⁰⁾ že nepřicházeli vůbec v úvahu. Bylo tudíž rozhodnouti mezi Voigtem a Titzem.

Profesor Titze započal svou učitelskou činnost před 13 lety na gymnasiu v Litoměřicích. Od té doby, co převzal Bockletovu katedru v Linci, podrobil se 13. ledna 1803 s úspěchem konkursu o stolicí dějin na universitě vídeňské a supploval tam po čtvrt roku profesuru německého státního práva. Podle úředních spisů ovládal jazyk německý, latinský a český. Měl za sebou několik menších prací a připravoval prý v oné době dvě větší latinská díla filosofického obsahu. Voigta poznali jsme dostatečně z kritiky ministra hr. Rottenhana. Filosofickému direktorátu pražskému nebyla známa dodatečná přihláška Titzeho a proto s ním ve svém posudku o výsledku konkursu Voigta neporovnával. Za to vyslovilo se gubernium,

⁴⁸⁾ Žádost Voigtova o stolicí dějin ze 7. března 1804, tamtéž, č. 7624.

⁴⁹⁾ Žádost Titzeho císaři z Lince 17. dubna 1804, tamtéž sub 18269.

⁵⁰⁾ Otázky konkursu z 20. března 1804: 1. Wie soll der akademische Vortrag der Universalgeschichte in Rücksicht der Form und des Inhalts eingerichtet werden, damit er den Bedürfnissen und Kenntnissen der Jugend angemessen und nützlich seie? Soll er mehr in der alten oder neuen Geschichte verweilen? 2. Waren die Römer selbst in den besten Zeiten der Republik ein aufgeklärtes Volk, und wie befand sich die Menschheit sowohl in als ausserhalb Rom in den Provinzen unter ihrer Regierung? Haben wir Grund, sie unbedingt zu bewundern und zur Nachahmung aufzustellen? 3. Wie bildete sich der Stand der deutschen Reichsstädte im Mittelalter, warum und wodurch wurden sie am mächtigsten und wie sanken sie wieder herab?

že Titzemu neublíží, postaví-li ho stejně jako r. 1796 na místo druhé, za Voigta. Zmínilo se pochvalně o činnosti Voigtově, jako velmi záslužné a podle všeobecného úsudku postavení, o něž se uchází, hodné. I delší služební doba mluvila pro Voigta. Naproti tomu bylo možno uvést ve prospěch Titzeho fakt, že byl již řádným profesorem světových dějin. Studijní dvorská komise hodnotila však tuto poslední okolnost jen jako zcela nahodilou. Porovnávala opět dřívější elaborát Voigtův a Titzeho z roku 1795 a dospěla znovu k úsudku, že Voigt tehdy Titzeho překonal. Kromě toho měl profesor Voigt za sebou o 4 léta delší služební dobu a suploval již různé předměty na pražské universitě k plné spokojenosti. Proto vyslovila se studijní dvorská komise znovu jednomyslně pro Voigta, připojila však ke svému návrhu poznámku, že se Voigt uchází zároveň o uvolněnou stolicí logiky a metafysiky v Krakově, čímž ovšem způsobila, že státní rada, asi též ze známých nám již důvodů, považovala Krakov za vhodnější místo působnosti pro Voigta než Prahu. Pro Krakov je prý obzvláštní potřebou, aby získal schopnou sílu zejména pro obor filosofie, a státní rada navrhla proto panovníkovi, aby pražskou katedru dějin propůjčil Titzemu, ovšem toliko v případě, že by se Voigtovi dostalo stolice filosofie v Krakově.

Při panovníkově rozhodnutí hrály zajisté spolu roli i dřívější důvody Rottenhanovy z r. 1796. Z ohledů konservativních a pro zvláštní poměry v Praze nedoporučovalo se posílit tamní „universitní kliku“ mužem smýšlení tak pokrokového, jakým byl prof. Michal Václav Voigt. Dne 18. srpna 1804 udělil císař František stolicí všeobecných dějin v Praze profesoru Titzemu. Prof. Voigt byl krátce nato jmenován profesorem filosofie na universitě v Krakově.⁵¹⁾

*

Titzově činnosti v Praze otevřely se krátce po jeho nastoupení nové možnosti reformou filosofického studia z roku 1805, kterou se dostalo i studiu dějin zaslouženého povznesení z jeho dosavadního znehodnocení zařazením mezi „volné“ předměty. Vůdčí myšlenkou nového studijního plánu⁵²⁾ byla zásada, předměty filosofického studia co možná rozmnožiti, při tom však rozlišiti nutné od pouze pro-

⁵¹⁾ Přednesení spoj. dvorsk. kanceláře (hr. Ugarte) ze 6. července 1804, zachováno v archivu min. vyučování ve Vídni. Spis státní rady č. 2957/2712 z r. 1804 s votem Lorenzovým a Zinzendorffovým. — Prof. Michal Václav Voigt narodil se ve Frýdlandu r. 1765, zemřel v Olomouci r. 1830. Na universitě krakovské působil jako profesor filosofie od srpna 1804 do vídeňského míru r. 1809, načež byl přeložen do Loova. R. 1813 stal se knihovníkem lycea v Olomouci a ředitelem filos. studií. Jeho literární práce obírají se filosofií, zejména Aristotelem. Napsal též dějiny university krakovské (r. 1806).

⁵²⁾ Císařská resoluce ze 16. července 1805 a konečné jednání sub č. 393/Stát. rady ex 1805.

spěšného. S tohoto hlediska byly učební předměty zařaděny do tří tříd. Do první třídy náležely předměty, které byly uznány za nezbytné a tudíž povinné pro všechny studující bez ohledu na zvláštní povolání. Byly to dosavadní „závazné“ předměty, teoretická a praktická filosofie, elementární matematika a fyzika, a k těm přistoupila nyní jako první povinný předmět na podnět samého císaře věda náboženská (Religionswissenschaft)⁵³⁾ a vedle jedné hodiny řečtiny i všeobecné dějiny, ačkoli se o „obecné nezbytnosti“ této vědy mínění referentů rozcházela.

Zásadně stavěla se však komise pro revisi filosofických studií proti názoru v posledních letech XVIII. století běžnému, že lze potřebných vědomostí z oboru dějin nabýti způsobem soukromým, aniž by k tomu bylo třeba zvláštního universitního studia. Účelem universitního studia vůbec, tak uvažováno, jest buditi v mladých lidech *zálibu* pro určitou práci a nabádati k ní. „Třeba konečně nahlédnouti,“ čteme v odůvodnění komise, „že znalost velikých, jak šťastných, tak i neblahých událostí a změn, jež se na světě přihodily, a vysoce poučná znalost jejich *příčin*, jež může býti i pro budoucnost zdrojem naděje nebo obav, sluší každému studujícímu jinochu, a tu musí se zvláštní stolice dějin jeviti spíše užitečnou a nutnou než zbytečnou.“ „Náklad státu z toho vycházející je bohatě vyvážen, pakli učitel, který smýšlí dobře s prospěchem státu a náboženství, vyličí při přednášce živým způsobem lidské vášně, působení rozličných charakterů, požehnání velikých talentů a cností, kletbu zlých skutků, učiní tak žáka moudřejším, probudí v něm ušlechtilé sklony a vykoná nepozorovaně blahodárný vliv na kulturu mladých srdcí.“ A ani žák nemusí prý považovati za ztracený čas strávený nad studiem dějin, pšli tomu věnovanou.⁵⁴⁾ Hledisko, vzdálené sice ideálu kritického hledání pravdy z dob osvícenství, cíle čistě utilitaristické, přece však i stopy snahy poznati příčiny, vývoj věcí, a pevný úmysl povznesti prestiž vědy historické, v posledním desetiletí tak pokleslou.

Všeobecné dějiny byly tudíž zařaděny jako pátý předmět do skupiny předmětů povinných, měly však ostatním býti toliko „na roveň postaveny“. Od každého vzdělance lze prý právem očekávati znalost přehledu vývoje osudů světa, nepřehlížejíc ani k výchovnému významu studia dějin.⁵⁵⁾ Pro každého člověka — čteme

⁵³⁾ Z katedry této rozvinul v Praze svou známou činnost P. Bolzano. Víme, že i Bocklet doporučoval zřízení podobné stolice pro netheology.

⁵⁴⁾ Akt státní rady č. 393 ex 1805.

⁵⁵⁾ „weil von jedem gebildeten Menschen, wenn auch nicht nur detailirte Kenntnis, doch wenigstens eine allgemeine Übersicht aller Hauptschicksale des Menschengeschlechts und daher eine summarische Kenntnis aller grösserer Weltbegebenheiten mit Recht erwartet werden kann, und überdiess die Geschichte so viel zur Bildung des Menschen und zur Weckung edler Gefühle beiträgt“. (Z vota státní rady k elaborátu dvorsk. komise pro revisi studia z 30. ledna 1805, akt státní rady č. 393/1805.)

v dobrém zdání státní rady — jenž chce činiti nárok na učené vzdělání, jest znalost rozmanitých poměrů, v nichž se lidstvo ode dávna nalézalo, a příčin jeho vývoje nezbytnou. Proto mělo být napříště vyučováno světovým dějinám i na lyceích, a studijní komise zanašela se dokonce úmyslem, zavést v příhodné chvíli tento předmět i na filosofických učilištích, kde se dosud vyučovalo jedině dějinám starověkým. Z těchto důvodů staly se r. 1805 všeobecné dějiny jako předmět první kategorie opět studiem obligátním.

Mezi četnými předměty druhé skupiny (počtem 12), které nebyly shledány nezbytnými, nýbrž jenom užitečnými a způsobilými pro speciální vzdělání a povolání („freye Lehrgegenstände“) byly na sedmém místě *dějiny německé a rakouských států* (deutsche und oesterreichische Staatengeschichte), a dále „pro zvláště učené zájmy“ a jako pomůcka „zum gründlichen Studium der Geschichte“, z pomocných věd historických diplomatika s heraldikou. Uvažováno při tom i o studiu dějin umění a věd; o archaeologii výslovně řeči nebylo.⁵⁶⁾ Nejvýznamnějším bylo ovšem zřízení nového samostatného oboru historického studia, dějin německých a rakouských států.

Myšlenka zříditi zvláštní stolicí pro „dějiny rakouské monarchie“ vynořila se již při poradách o novém plánu filosofickém z roku 1783. Podle všech známek zavdala k tomu podnět správní, výchovná potřeba v Haliči, získané při prvním dělení Polska. Studijní komise navrhla tenkrát, aby byla taková stolice zřízena pro Halič, aby vychovala příští generaci polskou ve státním duchu rakouském, „weilen sich sonst kaum derjenige Grad der Brauchbarkeit für den Galizier hoffen lasse, die ihm eine seinen Umständen angepasste Erziehung gewähren sollte“. Referent státní rady bar. Martini platnost těchto zvláštních důvodů však tenkrát neuznával. Jako v jiných případech měla i v tomto míti primát universita vídeňská: „Až bude jedenkrát“, napsal, „zde, ve Vídni, dosazen učitel dějin rakouské monarchie (und mit Nutzen bestanden seyn wird), teprve potom může být rozšířeno tímto směrem i studium na jiné universitě.“⁵⁷⁾

O pět let později, r. 1788, uvažováno znovu o zřízení katedry rakouských dějin, avšak při stolicí státního práva na fakultě právnické. Bylo to odůvodňováno tím, že „das Staatsrecht der Monarchie eigentlich nichts anderes sei, als die Vollendung oder Erweiterung von der Geschichte der österreichischen Staaten“. Ve Vídni měl tento úkol převzít inspektor politických věd na terez. savoyské aka-

⁵⁶⁾ „Sollte das jedesmalige Zeitbedürfnis noch eine andere Spezialgeschichte wichtig machen, auch noch eine andere von einem ausserordentlichen Lehrer vorgetragen werden“, a to jako kollegium přístupné každému podle jeho sklonů a příštího povolání. (Tamtéž.)

⁵⁷⁾ Votum Martiniho na přednesení stud. dvors. komise ze 24. března 1784 č. 1063 státní rady.

demii, prof. Mumelter, autor malé knížky z tohoto oboru, v Praze měla být svěřena na návrh v. Swietenüv „dem durch sein Werk über die Geschichte Böhmens in- und ausser Landes rühmlich bekannten Pelzel Franz“. Dvorská kancelář vyslovila se však tentokrát sama proti zřízení stolice rakouských dějin, a sice jednak pro „obzvláštní zahraniční poměry mocnářství“, jednak, poněvadž a dokud není potřebné učebnice, jelikož přednášení tohoto předmětu „niemals und am allerwenigsten blos der Willkühr eines Professors überlassen werden könne, was er davon seinen Schülern über Gegenstände diktiren wollte, die selbst noch im landesfürstlichen Kabinete problematisch sind.“⁵⁸⁾

Při revisi filosofických studií r. 1805 ožila plodně ona myšlenka zřízením zvláštního oboru dějin německých a rakouských států, ovšem jenom jako předmětu nezávazného, volného. Jako předmět povinný (Zwangstudium) bylo studium dějin německých a rakouských států myšleno jedině pro právníky a sice z důvodu, že právníci na vedoucích místech musí znáti, „co vděčí celé Německo blahodárnému žezlu rakouského císařského domu. Musí dovést budit vlastenecké smýšlení i v jiných a působiti za všech poměrů v duchu úmyslů státu. Musí jinými slovy znát poměr vlasti k cizině, a těchto vědomostí nabudou právě studiem a znalostí dějin německých a rakouských států.“ Tedy i zde hledisko ryze utilitaristické beze vší stopy požadavku poznání a bezohledného vylčení historické pravdy. Ovšem je tu zdůrazněno aspoň hledisko vyššího vzdělání: „Studující vyšších ročníků má nabýti hlubší a podrobnější znalosti dějin své vlasti, než jaká by mu mohla býti poskytnuta jenom v rámci dějin všeobecných“. Podle plánu z r. 1805 měly být dějiny všeobecné jako předmět první kategorie přednášeny v prvních dvou letech po třech hodinách týdně, dějiny německé a rakouských států pak především ve třetím roce taktéž tři hodiny týdně a sice jedním a tímtéž profesorem, který by tudíž přednášel devět hodin týdně.⁵⁹⁾

Do třetí skupiny učebných předmětů byly konečně studijním plánem z r. 1805 zařaděny obory, jejichž studium bylo považováno jenom za předmět zvláštní záliby nebo které předpokládalo jistou zámožnost, jako na př. astronomie, a v našem oboru numismatika. Tím byl dosavadní celek pomocných věd historických jaksi roztržen. Jinak byla i diplomatika s heraldikou považována za nezbytné jedině

⁵⁸⁾ Přednesení stud. a cens. dv. komise z 5. srpna 1788, spis č. 2636 st. rady ex 1788, nota neju. kanceláře ze 17. srpna 1789, spis st. rady č. 2692 ex 1788.

⁵⁹⁾ Co do počtu hodin universitního profesora platilo v zásadě, že nemá býti přetíženo (überbürdet) více než jednou hodinou přednášky denně, „weil sonst die Cultivirung ihrer Wissenschaft leide“, po r. 1824 byly však po příkladu profesorů lékařské a theologické fakulty i pro profesory na fakultě filosofické zavedeny až 2 hodiny denně.

pro „učeného badatele“ a pro ty, kdo zvolí za své povolání službu v archivech a knihovnách: „Der also nicht Geschichtsforscher werden will“, čteme v posudku z r. 1805, „kann jene Hilfswissenschaften leicht entbehren“. Poněvadž však tyto vědy bývají prý později často ze záliby pěstovány, shledáno záhodným, aby byly již posluchači na universitě dány dobré základní předběžné vědomosti a sice ve druhém a třetím roce ve spojení s návštěvami archivů a sbírek numismatických.

Vzhledem k velkému počtu „volných“ předmětů druhé kategorie bylo uvažováno o prodloužení doby filosofického studia na čtyři léta. Nakonec bylo však od toho upuštěno, a zůstalo při dosavadním tříletém studiu, za to pečováno o účelnější rozdělení předmětů a větší počet profesorů.⁶⁰⁾ Třetím ročníkem, v němž bylo vyučováno ponejvíce předmětům volným, lišila se právě filosofická fakulta od nižších filosofických učilišť a lycejí, s nimiž měla v prvním a druhém roce společné předměty první kategorie. Účelem třetího ročníku bylo poskytnouti studujícímu tak bohatý výběr vědy, aby podle svých osobních sklonů a prospěchu, jež si od toho slibuje, mohl voliti co možná nejvíce.⁶¹⁾ Nikdo neměl býti připuštěn „ad gradum“, kdo by neabsolvoval tříletý filosofický kurs s dobrým prospěchem. Zamýšleno zavésti opět častější „disputationes“ (v matematice „tentamina“), aby student měl příležitost ukázat svůj talent a cvičit se v úsudku a závěru, i slavnostní veřejné zkoušky, neboť ony činily učiliště známým a proslulým, podávaly žáku zároveň přehled potřebných vědomostí a obracely jeho pozornost i ke stránce vnější, k přednesu.

II.

Revise filosofických studií z roku 1824. Powondrův studijní plán a studium všeobecných a rakouských dějin na universitě. Všeobecné dějiny předmětem nezávazným. Protesty z odborných kruhů. Zásadní spojení oboru pomocných věd se stolicí dějin. Profesor F. M. Titze jako historik a paedagog. Nástupce Steinšského, Jan Helbling z Hirzenfeldu, jako profesor pomocných věd. Odchod prof. Titzeho do Vídně. J. Henniger z Ebergu. Povolání profesora J. L. Knolla z Olomouce do Prahy. Národní německé smýšlení Knollovo. Nedůvěra císaře Františka v lojalitu Knollovu. Knollův odpor proti dluhu Fr. Palackého. Knollův odchod na universitu vídeňskou. Jan Kleemann. Profesor university olomoucké,

⁶⁰⁾ Tak měla býti pro numismatiku povolána i podle studijního plánu z r. 1805 jiná síla než pro diplomatiku a heraldiku, v Praze přednášel však profesor Steinský i nadále celý obor pomocných věd.

⁶¹⁾ Podle projednávání plánu z r. 1805 sub 393 stát. rady a podle retrospektivních úvah z r. 1824 sub 5120/3853 stát. rady.

Kar. Jan Vietz jmenován na přímlavu Kolowratovu nástupcem Knollovým v Praze. Vietz jako profesor a historik. Vietzův memoriál z r. 1844 pro povznesení universitního studia dějin všeobecných a dějin rakouských zvláště.

Studijní plán z roku 1805 zůstal v platnosti dvacet let. V posledních letech Titzova působení v Praze byl však význam studia historie novou reformou poznovu snižen. Souviselo to s požadavkem zkrácení doby filosofického studia na dva roky, jež bylo základní myšlenkou nové revise filosofických studií, která byla v podstatě dílem bývalého piaristy, vládního rady Tomáše Powondry.⁶²⁾ Zkrácení studijní doby vyžádalo si redukce řádných učebních předmětů, a tou bylo postiženo opět i studium dějin.

Až do školního roku 1825 trvalo tříleté studium filosofické. Novou revisi mělo býti vyhověno námitkám a stížnostem, jež se prý ozývaly zvláště z německých zemí mocnářství na toto tíživé („drückend“) prodlužování studijní doby. Zamýšleného účelu onoho třetího roku, jímž bylo, jak víme, poskytnouti studujícímu velkým výběrem t. zv. „volných“ předmětů možnost, vybrati si z toho co možná nejvíce pro své příští povolání a pro své osobní sklony, nebylo prý dosaženo. Místo toho bylo prý jen slyšeti, že lepší žáci jsou třetím ročníkem pouze zdržováni, a že třetí ročník studenty dostatečně nezaměstnává. Z těchto důvodů se absolvování třetího ročníku v praxi všelijakým způsobem obcházel, takže se vlastně stával illusorním. Hlavní myšlenkou návrhu Powondrova bylo proto redukovati povinný studijní kurs restrikcí obligátních předmětů na dva roky. V důsledku toho byly z dosavadních šesti povinných předmětů „první kategorie“ plánu z r. 1805⁶³⁾ eliminovány řečtina (nahrazena byla „cvičením v latině“ jako předmětem povinným) a — všeobecné dějiny.

Powondra měl proti ponechání všeobecných dějin mezi předměty povinnými několik námitek. Jednak muselo by se tak prý vzhledem k určitému počtu studijních hodin státi na úkor jiných předmětů, na př. přírodních věd. Kdyby měly všeobecné dějiny zůstatí předmětem přísně předepsaným, a jako takový býti svého času předmětem zkoušky, bylo by prý třeba přednáseti je v obou ročnících. Vyžadovalo by to „vielen häuslichen Fleiss, besonders wenn etwas Reeles geleistet werden soll“, což by podle mínění Powondrova bylo přetížním, které nepovažoval za

⁶²⁾ Tomáš Powondra nar. v Kromětíži 25. ledna 1786, zemř. v Tridentu 27. března 1832. Působil jako piarista na lyceích v Linci a Olomouci, pak na universitě vídeňské. R. 1823 stal se vládním radou a předsedícím stud. dv. komise, r. 1828 proboštem v Tridentu.

⁶³⁾ Věda náboženská, teoretická a praktická filosofie, elementární matematika, fysika, universální dějiny a řečtina.

odůvodněné. Mínil, že by všeobecné dějiny byly na místě spíše až ve druhém ročníku, kdy vědomosti studujícího jsou již vyspělejší a jeho schopnost přemýšlení na vyšším stupni. Vedle toho zdálo se mu, že proti ponechání všeobecných dějin jako předmětu povinného mluví i nedostatek schopných odborných sil, zejména na nižších filosofických učilištích, a dále, důvod nejpodivnější, nedostatek učebnice, „und also die Vorlesungen geschrieben werden müssen! Welch' eine Plage für die armen Schüler!“ Tedy nikoli, jak bychom snad podle jiných známek čekali, učebnice z důvodů censurních a kontrolních, nýbrž prostého pohodlí! Dosavadní způsob přednášení všeobecných dějin podal prý konečně „nejevidentnější doklady“, že tento obor nevede k takovým výsledkům, jak by si bylo přáti: profesori nepokročí prý namnoze při svých výkladech tuze daleko za 16. století, takže se posluchači nedostane přehledu novějších dějin, což musí dohánět soukromou četbou.

Dvorní rada bar. Türkheim⁶⁴⁾ zastával tehdy samojediný názor odlišný. Žádal, aby všeobecné dějiny (i přírodní vědy) zůstaly předmětem povinným, a sice na místě „Religionslehre“, a podal v tomto smyslu separátní votum. Docílil však jedině toho, že se studijní dvorská komise rozhodla učiniti studium všeobecných dějin (a přírodních věd) nepovinným jenom „prozatím“ a kryla toto své rozhodnutí platonickým nařízením, že třeba o jejich studium „obzvláště pečovati a žáky k němu nabádati“. Z tohoto důvodu měly být položeny hodiny dějepisu hned za předměty povinné, „damit die Schüler, wenn sie schon einmal im Schulgebäude sind, gleich auch bei jenem Unterrichte bleiben“! Státní rada přidala se s referentem bar. Stiftem (27. srpna 1824) k návrhu Powondrově. Dalo se předpokládati, že císař nevezme ohled na stanovisko Türkheimovo a nebude ochoten obětovati svou myšlenku studia vědy náboženské na fakultě filosofické jako předmětu povinného vědě historické. Usneseno tudíž, aby všeobecné dějiny byly napříště předmětem volným, a jenom, kdyby zkušenost prokázala nutnost toho, měly být později prohlášeny opět za předmět povinný.⁶⁵⁾

Stohoto hlediska byl upraven rozvrh hodin veškerých filosofických studií tak, aby v případě, že by byly jednou všeobecné dějiny prohlášeny zase předmětem povinným, nemusela nastati ani v učebním plánu ani v osobním stavu profesorském žádná

⁶⁴⁾ Ludvík bar. Türkheim (1777–1846) profesor lékařské fakulty university vídeňské, dvorní rada, referent spoj. dvors. kanceláře a předsedící studijní dvorské komise.

⁶⁵⁾ Resoluce císaře Františka, Vídeň 28. září 1824: „Die Religionswissenschaft ist von der Studienkommission angetragenen Obligatorischen Lehrzweigen beizuzählen, und ist, wenn die Erfahrung es nachweisen sollte, dass es nötig sey, die allgemeine Weltgeschichte oder Naturgeschichte oder einen anderen freyen Lehrzweig den berührten Zwangsfächern anzureihen, Mir hierüber sogleich ein gutächlicher Vortrag zu unterlegen“. (Přednesení stud. dvors. komise z 12. června 1824, akt státní rady č. 5120/3853 z r. 1824.)

změna. Studijní dvorská komise hlásila už po třech semestrech, v dubnu 1826, že onen případ nastal a sice proto, že prý odpadl dosavadní nedostatek způsobilé učebnice a s tím i nutnost diktování.⁶⁶⁾ Výkaz návštěvy „volných“ předmětů ukázal, že si nedala všeobecné dějiny zapsat ani třetina posluchačů, nebo si je sice zapsat dali, po čtrnácti dnech se však do přednášek více nedostavili. Ani pátý díl jich nesložil z dějepisu zkoušky. Nemůže být výmluvnějšího svědectví pro pokles tohoto významného oboru vzdělání s výše, na niž jej kdysi povznesl Ignác Cornova. Studijní direktori z Benátska byli první, kteří podali jednomyslně návrh, aby byly všeobecné dějiny prohlášeny opět předmětem povinným. Druhý podnět vyšel z vicedirektorátu filosofických studií university vídeňské, a i převážná většina ostatních studijních direktorátů vyslovila se na dotaz studijní dvorské komise ve stejném smyslu. Navrhováno, aby byly všeobecné dějiny přednášeny napříště jako předmět povinný ve druhém ročníku, přírodní vědy pak v prvním.

Důvody, které studijní dvorská komise pro svůj návrh přinášela, jsou charakteristické pro způsob, jak doba na historické studium pohlížela. Vyšší stupeň znalosti všeobecných světových dějin je prý pro každého, kdo činí nárok na nejen vyšší, nýbrž obecné vzdělání, nepostradatelným. Jde-li o předmět nepovinný, „musí si profesor dát takřka záležeti, aby se žákům zalíbil, což není vždy na prospěch mládeže“. Avšak i zájem státně policejní padal tu na váhu: „Wenigeren Schülern könnte man weit kecker mit sicherem Erfolge und mit minderer Gefahr entdeckt zu werden, lehren, was den politischen Staatsgrundgesetzen zuwider ist, als grossen und vermischten Collegien“. Kdo je studia dějin skutečně dychtiv, sáhne v případě, že předmět zůstane nezávazným, ke knize, jejíž tendence bývá mnohdy velmi napováženou, ne-li zřejmě škodlivou. Již z těchto důvodů nemá prý státní správa přenechati výchovu dospívající mládeže v oboru dějin náhodě. To byly hlavní argu-

⁶⁶⁾ Mtněna učebnice Jacob Brand: *Allgemeine Geschichte III. Aufl. Wien 1826 bei Geistinger*. V letech 1822–1824 ozývalo se nepřetržitě jak z gubernií tak i stud. direktorátů volání, aby byla vydána tiskem nějaká učebnice dějin, „an welche sich die Professoren zu halten haben“. Pojem svobody slova a vyučování byl oně době cizí, zájem státu byl policejně chráněn i na půdě akademické. Dosavadní učebnice Remerova nevyhovovala a stud. dvors. komise rozhodla se v této věci pro práci německého katolického duchovního Jac. Branda, která vyšla právě ve druhém vydání ve Frankfurtě n. M. Dílo bylo doporučeno i vídeňskými profesory dějin a pomoc. věd histor. Martinem Wicoschem a Arnetem jako censorsy, přesto shledala policie dodatečně úraz v některých výrazech jako „satrap“, „despot“, byt i v dějinách starověku, ba i ve vylíčení známého vypravování Menenia Agrippy, „secessus plebis in Montem Sacrum“! Stud. dvorské komisi bylo obsírně přesvědčovat císařský kabinet, že vytržení závadných listů a nahrazení jich jinými, nově tištěnými, jak policie zamýšlela, bylo by udělalo „závadným“ místům tím větší propagandu. Přesto shledána Brandova učebnice „pode vší kritiku“ a stud. dvors. komisi uloženo, aby vyzvala všechny profesory dějin, aby se sami chopili tohoto úkolu. Leč bezvýsledně. (Spisy státní rady č. 6572/1825, 5359/1827.)

menty studijní dvorské komise, ba dvorní rada v. Lang a opat kláštera u Skotů žádali dokonce, aby se všeobecné dějiny světové staly napříště povinným předmětem nejen ve druhém, nýbrž i v prvním ročníku. V prvním roce přednášel by profesor o starší době až do Karla Velikého, v druhém o době novější. Většina votantů měla však za to, že jde o látku, která může býti při pěti týdenních hodinách vyčerpána během jednoho roku, neboť základy přinášejí si prý studenti již z gymnasia, takže na universitě půjde spíše o přehled, který by jim profesor poskytnul v hlavních momentech, v jejich pragmatické i *příčinné* souvislosti, při čemž by ukázal na význam a konstruktivnost ušlechtilých mravních sil u porovnání s destruktivní povahou sil nespořádaných, morálky náboženské prostých.⁶⁷⁾

Státní rada bar. Stift⁶⁸⁾ využil těchto hlasů k zakrytému útoku na nedávné Powondrovo dílo, kterému upíral dodatečně znalost vzájemné souvislosti jednotlivých odvětví filosofického vzdělání i jejich významu pro příští povolání studujících; protože však studijní plán z r. 1824 byl beztak považován jenom za zatímní a pokusný, navrhl toliko, aby otázka prohlášení všeobecných dějin za předmět závazný nebyla řešena zvlášť, nýbrž teprve u příležitosti revise celého Powondrova plánu. Proto mělo zatím zůstatí při dosavadním postavení studia všeobecných dějin jako předmětu „volného“; nanejvýše mohlo by prý býti předepsáno jako povinné pro všechny stipendisty, chovance konviktů a studujících, osvobozené od kolejného.⁶⁹⁾ Předpokládaná „brzká“ revise dala však na sebe čekati ještě řadu let a na dosavadním postavení stolice dějin nezměnilo se nic až do školního roku 1841/42, kdy nařízena částečná obligátnost v duchu onoho návrhu Stiftova.

Nedotčeno zůstalo Powondrovým plánem z r. 1824 studium dějin německých a rakouských států a pomocných věd historických. Již předešlou reformou z r. 1804 byla „deutsche und österr. Staatengeschichte“, také „vaterländische Geschichte“ zvaná, zařazena, jak víme, jako speciální nezávazný, a jedině pro právníky ne-

⁶⁷⁾ „Was das Studium der Geschichte betrifft, fordert (nach ihrer Ansicht) die Behandlung derselben keinen grossen Zeitraum, denn der Lehrer derselben in der Philosophie habe nicht erst ihre Materiale den Schülern zu geben, dieses müssen sie aus dem Gymnasium mitbringen, sondern er hat es ihnen in einer pragmatischen Verbindung darzustellen, darum auch nur die Haupt-nähmlich jene Momente herauszuheben, welche von wichtigen Folgen gewesen sind, in diesen den Zusammenhang von Ursache und Wirkung und die immerwährend gleichartige Wiederkehr der letzteren bey der Gleichartigkeit der erstern zu zeigen und dadurch den Werth von wahrer Geistesbildung, Veredlung des Herzens durch Religion und Moral, von geordneter und kluger Thätigkeit und umgekehrt das Wohl der Menschen Zerstörende der Irreligiosität, Unsittlichkeit, Unwissenheit und Roheit, des Müssigangs, der Thorheit und Unordentlichkeit anschaulich zu machen“. (Přednesení stud. dvorské komise z 15. dubna 1826 spis státní rady č. 2818/1826.)

⁶⁸⁾ Ondřej Jos. bar. Stift (1760–1836), od r. 1810 státní a konferenční rada.

⁶⁹⁾ Přednesení studijní dvorské komise z 15. dubna 1826, spis státní rady č. 2818 ex 1826.

zbytný předmět do druhé skupiny učebných předmětů. Za přípravného revisního jednání r. 1824, kdy se toto odvětví historického studia dostalo do druhé kategorie t. zv. volných předmětů, navrhoval sice vládní rada Rössler,⁷⁰⁾ aby tento předmět docela zanikl, poněvadž je prý beztak zahrnut v dějinách všeobecných, referent Powondra zastal se však studia rakouských dějin. Dovožoval, že považuje zvláštní kollegium o „vlasteneckých dějinách“ v každém případě za užitečné a již z důvodu literární výchovy na vyšších učilištích téměř za příkaz. Vzhledem k tři sta let staré jednotnosti císařského státu rakouského, jenž zasáhl v posledních stoletích do všech velkých světodějnych událostí, je prý stolice dějin rakouských vlastně kollegiem o dějinách posledních tří století, tedy dějinách novějších, jaké je již zavedeno na celé řadě cizích universit. Právě vzhledem k restrikci filosofického studia na dva roky a k velkému počtu předmětů „volných“ je prý na místě a nutno, aby bylo vyučování dějinám rakouským dodáno co možná největšího půvabu (Reiz). Vládní rada Powondra měl dokonce za důležitější, aby se posluchač seznámil po případě jenom s pouhým obrysem dějin světových, za to však v druhém roce poznal důkladně dějiny vlasti a posledních století. Potíže působilo při tehdejší nazírání, jež neznalo z důvodů státního zájmu svobodu slova a vyučování, že ani v tomto oboru nebylo k dispozici žádné řádné učebnice. „Es ist wahrhaft traurig“, čteme v jednání státní rady o dotyčném přednesení studijní dvorské komise z 12. června 1824, „dass seit den 20 Jahren, als dieses Lehrfach eingeführt ist, noch keiner der österreichischen Professoren ein Lehrbuch hierüber geschrieben hat“!

Pomocné vědy historické, diplomatika s heraldikou a numismatika, do té doby dva samostatné obory, byly novým studijním plánem z r. 1824 spojeny v jediný „volný“ předmět a to jak z důvodu jejich homogenity, tak i restrikce učebných sil. Na universitě vídeňské měly býti přednášeny pohromadě během jednoho roku, na universitách ostatních, tak i v Praze, měl je profesor pomocných věd od nynějška přednášeti střídavě, a sice — za pomoci listinného materiálu, sbírek a pod. — diplomatiku a heraldiku v jednom, numismatiku pak v příštím roce. Podle okolností mohl si k výkladům zvoliti ještě některý jiný analogický předmět, jako dějiny umění, archeologii a pod.⁷¹⁾ Roku 1827 nastala v tom další změna.⁷²⁾ Pomocné vědy historické byly jako předmět příbuzný přiděleny systemisovanému profesoru dějin všeobecných a rakouských států; zvláštní síla pro pomocné vědy byla restringována. Profesor všeobecných dějin měl použití jedné hodiny, o kterou by

⁷⁰⁾ Jan Gottfr. ryt. Rössler (1764–1825), vládní rada, od r. 1817 direktor právnických studií na universitě vídeňské.

⁷¹⁾ Přednesení stud. dvorské komise z 12. června 1824, akt státní rady č. 5120/1824.

⁷²⁾ Přednesení stud. dvorské komise z 3. února 1827, akt státní rady č. 958/1827.

přednášel na příště ze svého hlavního oboru méně, k přednáškám z oboru pomocných věd. V Praze zůstalo však, jak uslyšíme, fakticky při dosavadním stavu.

Vyučovací řečí byla od doby tereziánské němčina. Teprve r. 1790 požadoval, jak již víme, bar. Martini, aby bylo na každé fakultě aspoň některým předmětům vyučováno latinsky. Mělo se tím čelit citelnému úpadku tohoto jazyka učeného světa. Většina revisní komise se tehdy s ním plně shodovala, jenom probošt prof. Dannemayer a kanov. Spondon vyslovili se proti znovuzavedení latiny jako jazyka vyučovacího, poukazujíce, že by pak žáci přednášce vůbec nerozuměli, a že si lze znalost latiny osvojiti soukromým studiem.⁷³⁾ Do r. 1812 přednášela se latinsky, jakožto „řečí učeného světa, theologů a filosofů“, vlastní filosofie, elementární matematika a fysika. Vicedirektor filosofických studií Schönberger navrhoval sice r. 1804, aby byly i „staré dějiny“ aspoň z části přednášeny latinsky, ale revisní komise za předsednictví hr. Rottenhana rozhodla v tomto případě proti latině jako jazyku vyučovacímu. I sami učenci nekorrespondují prý více mezi sebou latinsky jako kdysi, ostatně je prý o znalost jazyka latinského pečováno dostatečně na gymnasiu i zřízením zvláštního studijního stolice pro cvičení v latině (Übung in Latein). Studijním plánem r. 1824 stala se výhradním jazykem vyučovacím němčina. Jenom vládní rada J. M. Leonhard⁷⁴⁾ trval ještě nyní na tom, aby aspoň jeden předmět, a sice právě dějiny, byl přednášen latinsky, zůstal však se svým míněním osamocen.

*

Nedostatek bezprostředních pramenů, vzpomínek či korespondence žáků a pod., ztěžuje v této době poznání osobnosti profesora a jeho vlivu na posluchače přímo z jeho činnosti. Spisy úřední umožňují to jenom do jisté míry, zato však objasňují dobře stránku administrativní a dovolují splniti úkol, který jsme si vytkli, vylíčiti vnitřní dějiny katedry. Jako byla vlastním oborem Voigtovým nikoli historie, nýbrž speciální filosofie, tak nesl se i zájem Titzův daleko více k latinské filologii a literatuře než ku všeobecným dějinám, jejichž stolice byla mu svěřena. Ve svých starších literárních pracích obíral se výhradně římskými klassiky, C. Nepotem, Luc. Annaem Florem, Pomponiem Melou a j. Titzův krásný latinský styl byl všude uznáván a ceněn. Ovládal všechny jeho nuance dokonale. Tak hledal na př. v dílech, připisovaných římskému historiku L. A. Florovi právě pro zvláštnosti svérázného, elegantního stylu autora jiného, přítele Horatiova, básníka Jul. Flora. Klassiky římské a řecké pěstoval i později, v Praze. Svou edici dopisů C. Caecilia Plinia (1820) mnil připisati korunnímu princí Ferdinandovi.

⁷³⁾ Spis státní rady č. 4731 ex 1791.

⁷⁴⁾ P. Jan Michal Leonhard (1782–1863), humanista, církevní historik, od r. 1818 vládní rada a referent pro nižší školství u stud. dv. komise. R. 1828 byl vysvěcen na biskupa.

Jistý obraz o osobnosti profesora Titzeho jako historika-paedagoga možno si učiniti nejlépe na základě jeho přednášky, kterou pronesl r. 1804 v Linci při opětném zahájení dějepisných studií na tamním lyceu, o „nejjednodušším a nejpłodnějším způsobu výkladu dějin při akademických přednáškách“.⁷⁵⁾ Povahu dějin spatřuje v nepřetržité hře dějinných sil a jejich vzájemném účínu. Dějepisec podává toliko pravdivý a přesný referát o změnách, filosof hledá příčinu a důsledek, souvislost a zákony oněch změn. Historik musí býti tudíž zároveň filosofem a naopak, filosof nesmí prý však v historikovi převládnouti. „Unsere neuesten Historiker“, stěžuje si Titze, „sind dagegen mehr Philosophen als Historiker“. Marně hledá mezi nimi nějakého Thukydidu nebo Sallustia. Na dějiny pohlíží jako na dějiny lidského pokolení; dějiny občanských společností („Geschichte der bürgerlichen Gesellschaften — unsre eigenste Geschichte“) pokládá za nejdůležitější, nejpoučnější, dějiny politické, dějiny v užším slova smyslu, poskytují podle něho historikovi vlastní látku. Výklad, jak a jakými prostředky přiblížily změny v občanských společnostech tyto jejich pravému určení,⁷⁶⁾ „nämlich zur gemeinsamen, wahren Staatsglückseligkeit beförderlich oder an derselben hinderlich gewesen“, považuje za vlastní úkol a konečný účel akademických dějepisných přednášek. Nezavrhuje při tom sice přehled celku, dnes tak zdůrazňovanou souvislost s vývojem širším, celkovým, daleko větší váhu klade však na výklad o jednotlivých státech, na př. římském. Podle zásady „ex omnibus aliquid, ex toto nihil“, pokládá takovou metodu za poučnější než „registrování celých světových dějin“ a činí právě po této stránce výtky učebnicím Remerově a Gattererově. Podrobnost, „genügende Umständlichkeit“ je mu příkazem dějepisů právě tak jako všeobecnost příkazem filosofie. Při vyšetřování fakt přijímá sice známou zásadu „quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando“, větší důraz klade však na příčinu a důsledek, místo na „quid“ a „quando“ na „quo consilio“, „quo eventu“.

S tohoto hlediska uvažuje Titze, jak učiniti, tak praví, „nemožné možným“, a předněti ve 4 týdenních hodinách během roku světové dějiny, aniž by se vyučování dějinám stalo „suchou trýzní pro paměť“. Především chce při tom přihlí-

⁷⁵⁾ „Akademische Rede über die einfachste und fruchtbarste Behandlung der Geschichte in akademischen Lehrvorträgen. Zur Feyer der Wiedereröffnung der Studien am k. k. Lyceum zu Linz 1804. Verfasst und gehalten von Franz Niklas Titze, k. k. öffentl. ordentl. Professor der Universal- und teutschen Reichsgeschichte“. (Příloha žádosti Titzeho o stolici pražskou ze 17. dubna 1804 l. c. sub 18269 v gub. archivu v Praze.)

⁷⁶⁾ „Ebenso ist es die höchste Aufgabe für den Historiker wahrhaft und genau zu referiren, was mit dem einzelnen Menschen und mit den bürgerlichen Gesellschaften von jeher für Veränderungen vorgegangen, durch welche sie ihrer wahren Bestimmung genähert oder von derselben entfernt worden sind“. L. c. Akademische Rede etc.

žeti ke „státu“, jeho vzniku (z rodiny) a jeho vývoji, rozvoji či úpadku. Podle toho míní si rozdělit látku přednášek. Vychází při tom z Aristotelovy „politiky“. Výklad příčin prospěchu či nepospěchu státu má posloužiti posluchačům za poučení z dějin v jejich příštím povolání, zejména ve státní službě, neboť úkolem universitních čtení není podle Titzeho vychovávat jen učené historiky, nýbrž „brauchbare, praktische Staatsbürger“. Tedy dozvuk osvícenského utilitarismu státní raisony, ovšem bez jeho moderního hesla pěstování vědy pro vědu. První část akademických výkladů, vznik a rozvoj státu, hodlal Titze demonstrovati na dějinách Germánů. Z této příčiny vydal asi později v Praze své jediné dvě větší studie historického rázu o starých Germánech.⁷⁷⁾ Věren své, ovšem dávno již překonané zásadě, nevyučovati podle hledisek všeobecných, „solchen alles zusammenbauenden Systemen“, které prý „nakonec připraví o veškeren reální užitek z dějepisu“ (!), dává Titze přednost vyličení dějin speciálních. Ostatně jsou mu dějiny německé vlastně dějinami všeobecnými. Pro analýsu konstruktivnosti a zvláště destruktivnosti sil ve státě — za tyto poslednější považuje libovůli a sobectví — pokládá za názorné čtení o dějinách francouzských od Ludvíka XI. ve spojení s výkladem z dějin španělských a anglických, vždy se zřetelem k dějinám papežství. Shledává tam tytéž podvatné síly, které přivodily již pád Karthaga, říše makedonské i Říma samého. V souladu se svým pojetím úkolu dějepisce vyslovuje se Titze spíše pro monografii; nechtěl by líčiti „dějiny zeměkoule“ jako Herodot. Před Polybiem dal by přednost Xenofontovi, Liviovi. Dionys Halikarnasský a Plutarch odpovídají mu zase nejlépe jako vzory formy pro jejich střed líčení mezi přílišnou stručností a rozvláchnou výmluvností.

Jinak znechucovala Titzemu dějepisné výklady různá úskalí, která mu bylo často obeplouti a různé ohledy, na něž mu bylo bráti zřetel, což se přičilo jeho smýšlení, které se líčí jako na tehdejší dobu značně liberální. Těmto poměrům odpovídal prý i způsob jeho přednášení. Leccos prý při výkladu pouze naznačil, leckterý výrok posluchačův při zkoušce „přeslechl“.⁷⁸⁾

Do reformy vyučování r. 1824 četl Titze pro první dva ročníky po 3 hodinách všeobecné dějiny, řídě se při tom předepsanou učebnicí Remerovou, a pro

⁷⁷⁾ „Vorgeschichte der Deutschen. Zur Ergänzung der meisten, bisher erschienenen Bearbeitungen und Lehrbücher der deutschen Geschichte“ (1820) a „Aeltere Geschichte der Deutschen. Erstes Bändchen, abschliessend an dessen Vorgeschichte der Deutschen“ (1823). Jeho vynikající znalost římských historiků mu tuto práci zajisté usnadnila.

⁷⁸⁾ Wurzbach vypráví, že když kandidát při zkoušce došel ku předmětu choulostivému, převzal slovo Titze, dávaje si odpověď sám a doprovázel ji spokojeným úsměvem a přikyvováním hlavou, jakoby byla vyšla z úst kandidátových.

třetí ročník tři, někdy jen dvě hodiny dějiny německých a rakouských států, zvláště pro posluchače práv.⁷⁹⁾ Od školního roku 1824/25 přednášel všeobecné dějiny již jako předmět „volný“ denně podle Remera, později podle zmíněné už učebnice Brandovy, a vedle toho po tři hodiny v týdnu dějiny rakouských států s použitím učebnice, zavedené pro tento předmět na gymnasiích! V posledních třech letech svého působení v Praze vyučoval Titze kromě svého oboru jako supplující profesor i paedagogice (Allgemeine Erziehungskunde) podle malé učebnice Mildeho, předmět, který se prosadil teprve studijní reformou z r. 1824.⁸⁰⁾ Roku 1813 byl profesor Titze děkanem filosofické fakulty, r. 1820 rektorem pražské university.

Vystupování profesora Titzeho bylo vážné a důstojné, při tom však sympatické a důvěru vzbuzující. O jeho rozržitosti a pedanterii kolovala řada anekdot.⁸¹⁾ U studentstva byl pro svou laskavost oblíben. Mladý Palacký seznámil se s Titzem, autoritou v oboru, který ho byl právě upoutal, záhy po svém příchodu do Prahy.⁸²⁾

*

První profesor pomocných věd historických na pražské universitě, František Steinsky, zemřel 8. března 1816. Pro rok 1811 byl zvolen děkanem filosofické fakulty. Skoro dva roky suploval pak pomocné vědy profesor všeobecných světových dějin, Titze. Profesor Titze zastával vůbec už před rokem 1827 názor, že stolice pomocných věd má býti jako disciplína historie spojená se stolicí dějin. Tenkrát nesouhlasila však ještě studijní dvorská komise se spojením obou oborů a 2. srpna 1816 nařídila, aby byl o katedru pomocných věd vypsán konkurs. Vyšel z něho vítězně Jan Nep. Helbling ryt. z Hirzenfeldu a 15. listopadu 1817 byl jmenován profesorem diplomatiky, heraldiky a numismatiky.⁸³⁾ Přednášel vždy po 2 hodinách v jednom semestru diplomatiku a heraldiku, v druhém nauku o antických starožitnostech a numismatiku, od r. 1824/25 pak obojí střídavě,

⁷⁹⁾ Každoroční „Verzeichniss der ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an der k. k. Universität zu Prag vom ... bis ... gegeben werden“. Od r. 1826: „Personalstand der kais. kön. Universität zu Prag und Ordnung der öffentlichen, ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an derselben in dem Schuljahre ... gehalten werden“.

⁸⁰⁾ Přijmy profesora dějin byly v době Titzeho zvýšeny na 1200 zl. ročně. Za přednášky z pedagogiky měl přidavek 200 zl.

⁸¹⁾ Tak se o něm na př. vyprávělo, že se při své každodenní chůzi z bytu na fakultu snaží choditi vždy po stejných kámenech dláždění. Jinou humornou anekdotu o jeho pozdní ženitbě zaznamenal Wurzbach.

⁸²⁾ Dr. V. J. Nováček: Františka Palackého korespondence a zápisky I. 123, 171. V Praze 1898.

⁸³⁾ Přednesení nejv. kancléře hr. Ugarte z 28. června 1816, č. 4854, fasc. 285, archiv min. vyučování. Konkurrenty Helblingovy byli Lorenz Dlass, Jos. Adolf Hanslík a Alex. Alois Uhle. Helbling narodil se 3. prosince 1789.

rok od roku podle nového předpisu. Diplomatičku a heraldiku četl podle starých učebnic z XVIII. století, Gruberovy a Gattererovy, od r. 1835 též podle novější Schönemannovy, numismatiku podle Eckhela; Na rok 1826 ohlásil v I. semestru „úvod do numismatiky“ podle vlastní, studijní dvorskou komisí schválené „skizzy“. V tomtéž roce četl zcela výjimečně i chronologii podle Gatterera⁸⁴⁾ a Grubera⁸⁵⁾ a genealogii podle Gatterera po 2 hodinách v týdnu. Oborem nejbližším byla mu numismatika. Na podnět studijní komise zřídil roku 1823 na fakultě po příkladě vídeňském a po vzoru Arnethově, ovšem s prostředky skromnějšími, kabinet mincí, který čítal r. 1849 deset tisíc kusů a jež řídil jako bezplatný kustos. Za své zásluhy na tomto poli byl jmenován členem musejní společnosti.

R. 1827 provedla studijní komise, jak pověděno, myšlenku Titzovu a spojila katedru pomocných věd historických v jedno se stolicí všeobecných světových dějin. Touto reformou stal se profesor Helbling přespočetným. Byl sice prozatím na svém místě ponechán,⁸⁶⁾ uloženo mu však, aby se napříště podrobil pokaždé konkursu o stolicí všeobecných dějin, sice by byl během tří let „normalmässig behandelt“, t. j. pensionován. Proto přihlásil se Helbling v listopadu 1828 po odchodu Titzově ke konkursu na stolicí všeobecných dějin. Výsledek byl však označen jako „velmi nepřítivný“. Při té příležitosti dovídáme se též bližší podrobnosti o jeho kvalifikaci vůbec. Profesor Helbling byl poněkud nedoslýchavý, nedovedl prý udržeti patřičnou kázeň,⁸⁷⁾ a způsob jeho přednášení zavdával prý často podnět k smíchu. Vystupování jeho bylo prý vůbec neobratné a ne vždy stejně důstojné. Jak by tu prý mohl profesor, který nedovede udržeti ani deset posluchačů v klidu, ovládnouti 250—300 žáků, jako profesor všeobecných dějin! Gubernium navrhovalo, aby byl Helbling svého místa zproštěn, a aby mu bylo zatímně svěřeno místo guberniálního archiváře, o něž se též ucházel, ale nedošlo k tomu, a sice, jak v aktech výslovně uvedeno, pro jeho neznalost českého jazyka. Buď se nenalezlo pro prof. Helblinga nic vhodného nebo měl vlivné přímluvčí, prostě vidíme, že Helbling, ač studijní dvor. komise naléhá r. 1833 znovu na jeho odstranění, neboť byl označen jako profesor přímo za neschopného (untauglich), přednáší dále a vede svou nejistou existenci se skromným ročním platem 600 zl. bez nároku na postup ještě dlouhou řadu let — až do r. 1860 — dále. Nějakou dobu setkáváme se s ním jako s redaktorem úředního schematismu pro král. české, v pohnuté době

⁸⁴⁾ Gattererův „Abriss“ chronologie vyšel v Göttingen r. 1777, genealogie r. 1788.

⁸⁵⁾ Gruber: *Diplomatische Zeitkunde*, Wien 1784.

⁸⁶⁾ Dekret stud. dvorské komise č. 3079/1826.

⁸⁷⁾ Dobré zdání direktora filos. studií v Čechách Köhlera sub 625/1828 v univ. archivu v Praze C 171, přednesení nevj. kancléře, hr. Mittrouského z 23. října 1830 č. 4791/743, archiv minist. vyučování ve Vídni.

r. 1848 zasahuje profesor Helbling, neznámo z jakých pohnutek, i do politického života, přičiňuje se dosti horlivě o smír mezi oběma národnostmi.

*

Když se r. 1823 odchodem profesora Wikosche⁸⁸⁾ uprázdnila stolice všeobecných světových dějin a pomocných věd historických na universitě vídeňské, hlásil se o ni i profesor Titze, který byl tenkrát stár 56 let. V ternu, navrženém studijní dvorskou komisí, byl Titze skutečně uveden na prvním místě pro své „sehr ausgezeichnete Dienste, rümlichst bekannte literarische Werke, wichtige, gediegene Kenntnisse“. Nejvážnějším jeho konkurentem byl tehdy profesor dějin na lyceu v Olomouci, J. L. Knoll, který byl navržen secundo loco. I vědecká a pedagogická v Olomouci, profesora došla pochvaly, lpěla však na něm dosud — jak hned uslyšíme — příhana jeho liberální, všenněmecké minulosti, a již z této příčiny rozhodl se asi císař František pro Titzeho, který byl ostatně shledán i státní radou nejzpůsobivějším. Celé dva roky ležel ale dotyčný spis v kabinetu císaře, čekaje na vyřízení.⁸⁹⁾

Po odvolání profesora Titzeho do Vídně, supploval stolicí dějin všeobecných a rakouských států na pražské universitě od 1. listopadu 1828 gramatikální učitel gymnasia jičínského, Josef Henniger sv. p. z Ebergu.⁹⁰⁾ Henniger měl za sebou

⁸⁸⁾ Martin Jan Wikosch, rodem z Uherského Brodu na Moravě (nar. r. 1754), působil jako profesor dějin na lyceu v Innsbrucku a Olomouci, roku 1808 povolán byl na universitu vídeňskou. Po jeho pensionování r. 1823 supploval za něho až do příchodu Titzova stolicí dějin ve Vídni prof. pomocných věd historických a ředitel kabinetu mincí J. Arneth. Wikosch zemřel 28. října 1826. Z jeho prací zaslouží zmínky jeho „Grundriss der Universalgeschichte“, který však nepokročil za I. díl (*Alte Geschichte*).

⁸⁹⁾ Přednesení stud. dvorské komise z 15. dubna 1826, votum státní rady ze 24. května 1826, císařská resoluce, Baden, 10. července 1828. Až státní rady, č. 2698 ex 1826. Jako ve svém oboru první kapacitě, kterou se Titze jmenováním na universitu vídeňskou stal, bylo mu při jeho jmenování uloženo, aby odstranil konečně citelný nedostatek a sepsal učebnici všeobecných světových dějin, jež by nahradila knihu Brandovu, která upadla, jak jsme slyšeli, v nemilost. (Resoluce císařská z 2. ledna 1828, spis státní rady č. 5359 ex 1827.) Měl při tom vytknouti v pragmatické souvislosti jenom hlavní momenty, jež byly provázány důležitými následky. Vedle této směrnice bylo mu uloženo dbáti při tom hlediska náboženské morálky a loyality. V této práci pokročil Titze za devět let, jak r. 1837, když bylo naň studijní komisí naléháno, vyznal, do smrti Augusta I. Vyslovil naději, že dokončí knihu za rok, bude-li zproštěn ostatních povinností, vyučovati, zkoušet a pod. Titze byl tehdy stár 68 let a často churavěl. Státní rada, nevěříc, že by svůj úkol skutečně do roka provedl, usnesla se zprostiti ho raději povinností sepsat učebnici, než zatížit zbytečně erár supplementurou stolice a rozhodla se sepsat novou učebnici. Z podaných návrhů zamlouval se studijní komisí nejlépe plán profesora Knolla, který vystřídá Titzeho na stolicí dějin v Praze. (Přednesení stud. dvorské komise z 15. dubna 1837 a 28. května 1838, spisy státní rady 2239/1837 a 3681/1838.)

⁹⁰⁾ Henniger narodil se r. 1778 v Uhrách (Schawol). Kromě filosofie na universitě pražské studoval i po jeden semestr práva. Pak sloužil 13 let, až do r. 1812 ve vojsku u jízdy jako rytmistr. Byl c. k. komořím. Od r. 1818 působil na gymnasiu v Jičíně. Žádost Hennigerova o supplementuru z 9. srpna 1828 v univ. archivu v Praze sub C. 171.

už tři konkursní zkoušky, mezi tím dvě z dějin, pro Salzburg (1819) a Innsbruck (1822). Měl nemalé znalosti jazykové — česky uměl též — jeho vědomosti odborné a schopnosti pedagogické jsou však označeny jenom jako dostatečné. Když byl vypsan formální konkurs na stolicí Titzovu, přihlásil se k němu i profesor Henniger. Konkursu dne 13. listopadu 1828 účastnilo se kromě něho ještě pět jiných kompetentů: Ph. Dr. Jos. Frant. Denkstein, rodem z Cech, kněz řádu křížovníků, tehdy 31letý, humanitní učitel na soukromém ústavu ve Vídni Václ. Haklick, rodem z Prahy, tepelský premonstrát a profesor dějepisu a náboženství na filosofickém učilišti v Plzni Ferdinand Kugler, dále Karel Jan Vietz, t. č. praktikant u vrch. policejního ředitelství ve Vídni, který složil nedávno přísnou zkoušku ze světových dějin a konečně profesor pomocných věd historických na pražské universitě, Jan Helbling ryt. z Hirzenfeldu, jehož povinností bylo, jak víme, účastnit se každého konkursu o stolicí dějin.⁹¹⁾ Kromě uvedených osob ucházeli se ještě o onu stolicí, aniž by se však podrobili konkursu, úředník u censury knih Ph. Dr. Jan Klees, rodák z Frankfurtu n. M. a Josef Leonhard Knoll, profesor dějin na universitě olomoucké, kterého jsme právě poznali jako konkurenta Titzova při obsazování vídeňské stolice dějin.⁹²⁾

Ředitel filosofických studií v Čechách, generál řádu křížovníků Köhler, doporučil ve svém návrhu první instance na prvním místě profesora Knolla, kterého označil ve svém dobrém zdání jako důkladného badatele, který dovede buditi ve svých žácích obzvláštní lásku k studiu vlasteneckých (t. j. rakouských) dějin. Na druhé místo postavil pro jeho vynikající konkursní elaborát profesora Vietze, na třetí Denksteina. Toto pořadí přijalo za své též gubernium⁹³⁾ i studijní dvorská komise, ačkoli vyžádané votum censorů z vídeňské university, prof. Keplera a Fickera vyznělo primo loco pro Vietze. Ani profesor Titz, byv též dotázán na svůj úsudek stran obsazení jeho někdejší stolice, nehlasoval pro svého nedávného konkurenta, prof. Knolla.⁹⁴⁾ Studijní dvorská komise navrhovala však Knolla i z důvodů, že pro-

⁹¹⁾ Otázky konkursu z 13. listop. 1828 k písemnému vypracování ve 12 hodinách: „1. Wie entstand das Kastensystem in Aegypten? Welchen Wert hatte es? Und welche wissenschaftlichen Zweige wurden von der Priesterkaste betrieben? 2. Welche neue Reiche seit dem Falle des weströmischen Reiches bis auf Karl den Grossen sind durch deutsche Völker in Italien gestiftet worden? 3. Was ist das Lehensystem? Dessen Ursprung, Ausbildung und Folgen für Könige und Völker. 4. Welche Quellen und Hilfsmittel hat man für die österreichische Geschichte? 5. Zu welcher Zeit unter was für einem Fürsten und auf welche Art ist Oesterreich eine Hauptmacht von Europa geworden?“ Pro ústní zkoušku ve formě přednášky: „6. Welchen Nutzen hat das Studium der Geschichte? Welches Studium ist nützlicher, das der alten oder das der neuern Geschichte?“

⁹²⁾ Akt státní rady č. 6079 ex 1830.

⁹³⁾ Přípis Chotkáv z 30. srpna 1829.

⁹⁴⁾ Navrhl terno: Denkstein, Vietz, Kugler,

fesor dějin měl podle posledního předpisu přednáseti i pomocné vědy historické, a tu považovala Knolla, jenž přednášel od r. 1825 v Olomouci oba obory, za nejlepší kapacitu. Dále mluvila pro Knolla okolnost, že musil býti po ztrátě západní Haliče za válek napoleonských, kdy byl Krakov připojen k velkovévodství varšavskému, přeložen v říjnu 1810 z jagellonské university krakovské, kde působil od r. 1806, na lyceum do Olomouce, což bylo proň spojeno s hmotnou ztrátou, neboť měl pak v Olomouci menší služné. Přes to prý, jak studijní dvor. komise zdůraznila, „badal neunavně dále, vyučoval, publikoval“. Mínila tudíž tím spíše vyhověti Knollově žádosti, aby byl přeložen do Prahy, do blízkosti velké knihovny. K názoru stud. dv. komise⁹⁵⁾ připojil se i referent státní rady bar. Stíft a doporučil panovníkovi 9. listopadu 1830, aby byla pražská stolice dějin obsazena Knollem. Jeho místo v Olomouci měl v tom případě převzít K. J. Vietz.

Profesor Josef Leonhard Knoll byl Němec z Čech. Narodil se v Králíkách 6. listopadu 1775; podle úředních spisů uměl též česky. Studoval na gymnasiu v Litomyšli, filosofii ve Vídni. V ohledu politickém nebyl však u vídeňských úřadů dobře zapsán. Po válkách napoleonských účastnil se totiž horlivě probuzeného německého národního hnutí a hleděl tohoto ducha, jenž se neshodoval právě s myšlenkou rakouskou, propagovati i mezi svými žáky. Prostředkem bylo mu pořádání slavnostních her po způsobu řeckých národních slavností olympických. R. 1820 dostal se z té příčiny do policejního vyšetřování a byl od té doby pod policejním dozorem. Jakkoliv se v posledních letech zřejmě „polepšil“ ve smyslu rakousky loyálním,⁹⁶⁾ přece bylo dosud při každé příležitosti vzpomenuo jeho politických antedecencí. Tak i nyní, když se jednalo o jmenování prof. Knolla profesorem dějin

⁹⁵⁾ Přednesení jeho. kancléře hr. Mittrowského, Vídeň 23. října 1830 č. 4791/743. Archiv minist. vyučování ve Vídni. Ze žádosti Knolloy císaři o pražskou stolicí, z Olomouce, 20. listop. 1828: Der ehrerbietigst Unterzeichnete, ein Böhme aus Grulich im königgrätzer Kreise, bittet um den erledigten Lehrstuhl von Prag auch aus dem, wie er glaubt, ehrenvollem Grunde, damit er, durch die Verpflanzung in die Hauptstadt seines besondern Vaterlandes, zugleich in den Besitz jener Fülle literärischer und commerzieller Hilfsmittel gesetzt werde, die es möglich machen, seine allgemeinen sowohl als vaterländischen Geschichten, die Frucht und das letzte Ergebnis seiner durch ein volles Viertel-Jahrhundert fortgesetzten Studien und Forschungen ans öffentliche Licht zu stellen, und daher einem dringenden Bedürfnisse des höhern wissenschaftlichen Unterrichts in möglichst kurzer Zeit abzuhelfen“. Žádosti Knolloy, uložené v archivu pražské university sub C 169, užil i dr. Josef Pfitzner při své práci: „Das Erwachen der Sudetendeutschen im Spiegel ihres Schrifttums bis zum Jahre 1848“, Augsburg 1926, str. 74, 181, 186 sq. Pfitzner považuje Knolla za Němce vyslého spíše z josefismu než z hnutí pro Mladé Německo. Na rakouskou loyaltitu Knollovou pohlíží se škepsí, správnou jistě až potud, pokud nebylo Rakousko či Vídeň střediskem myšlenky velkoněmecké.

⁹⁶⁾ V době závodění Knollova (s Titzem) o stolicí vídeňskou, vystavila už stud. dvors. komise Knollovi vysvědčení příznivé. Budť prý svými přednáškami smýšlení „povinné rakouskému poddanému“. (Spis státní rady č. 2698/1826.)

v Praze, vyzval císař František, doplniv vlastnoručně příslušnou resoluci, presidenta „Polizei- und Censurhofstelle“, hr. Sedlnitzkého, aby mu byla dříve než rozhodne, podána „přesná a spolehlivá zpráva“ o Knollově politických zásadách, jeho „Denkungsart und Benehmen“, poněvadž má prý v paměti, že býval v podezření „einer gewissen Hinreigung an das Treiben so mancher norddeutscher Professoren“. ⁹⁷⁾ Sedlnitzky vystavil však tentokráte Knollově loyaltě, religiositě a bezúhonnosti nejlepší vysvědčení. Je prý už ze svých někdejších sklonů vyléčen, a to trvale, takže se prý netřeba obávati, že by opět upadl do dřívějších chyb. Konečně bylo by prý možno kontrollovati policejně činnost Knollovu v Praze snáze než v Olomouci, kde je fakulta jenom pod dozorem krajského úřadu. Dostane-li se mu pražské stolice, bude jeho styk s akademickou mládeží nenápadně pozorován podobně jako dosud v Olomouci. ⁹⁸⁾ Císař František podepsal nato, 7. ledna 1832 jmenování Knollovo professorem dějin na universitě pražské a Vietzovo na olomoucké. Rozhodnutí panovníkovo bylo provázeno pokynem Sedlnitzkému, aby podržel činnost Knollovu bedlivě v patrnosti. ⁹⁹⁾ 11. března zahájil Knoll v Praze své přednášky.

Nedůvěra v loyaltitu Knollovu, o níž tento zajisté dobře věděl, zdá se mi býti skoro jednou z hlavních příčin, proč se Knoll chápe v příštích letech tak horlivě kritiky působení Palackého. Je mu to vítanou příležitostí, aby v důvěrné korespondenci s osobnostmi vysoce postavenými prokázal touto ostrou kritikou svoje tak dlouho podezírané loyálně rakouské a dynastické smýšlení a uvolnil si snad tím způsobem i cestu k dalšímu postupu, jak se mu též nakonec podařilo. Ovšem, hodně z toho je přičísti na vrub jeho houževnatého německého cítění, které dráždilo národně české pojetí díla Palackého.

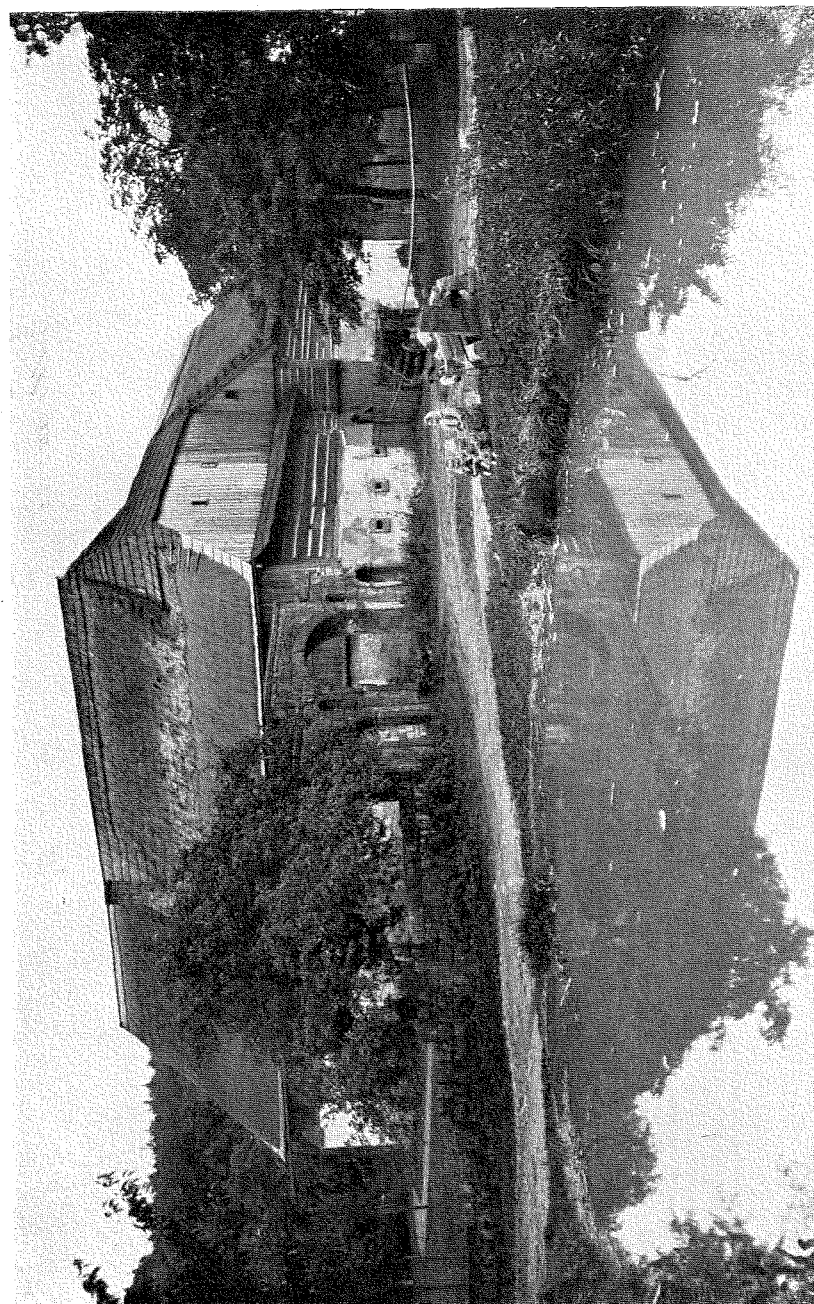
Ještě než vyšel první díl dějin Palackého, poskytly mu drobné poznámky Palackého v Hormayrově „Taschenbuchu“ z r. 1832 (ke článku „Die Stadion“) o nezdaru germanisačního úsilí císaře Josefa II. příležitost, aby v důvěrném přípise nejv. kancléři, hr. Mittrowskému ukázal na nebezpečí národní české výchovy Casopisem Českého Musea pro myšlenku rakouskou. ¹⁰⁰⁾ Rozvoji slavismu v Čechách

⁹⁷⁾ *Vlastnoruční resoluce císaře Františka k přípisu Sedlnitzkému ze 4. října 1830, ad 2008/Min. Kolowrat Akt ex 1831.*

⁹⁸⁾ *Přednesení Sedlnitzkého císaři Františku I. z 19. srpna 1831, č. 3181/2008/M. K. A.*

⁹⁹⁾ „*Sie haben aber denselben ganz unbemerkt, aber eindringlich im Auge behalten zu lassen und Mir, wie er zu widrigen Bemerkungen Anlass gibt, sogleich die Anzeige zu erstatten.*“

¹⁰⁰⁾ *Přípis z 20. června 1833 v článku Fr. Dvořského: „Frant. Palacký a náš nepřítel“ v Památníku na oslavu stých narozenin Františka Palackého. V Praze 1898 str. 443 sq. „Jak by vypadala jednota celé říše, co by se stalo s rodinou panovníčkovou, německým obyvatelstvem tak věrně milovanou, kam by se děl pokrok v umění, vědě a evropské civilizaci, kdyby v Karolinu a v Klementinu na místě němčiny stala se čeština jazykem vyučovacím se svou „Umnici“ a nedokončenou „Krasovědou“? Veřejný, společný duch Čech, Moravy i Haliče,*

MATOUŠŮV STATEK VE FRYDŠTEJNĚ U TURNOVA
(rodiště matky J. M. Černého a matky prof. J. Pekaře).

přikládá choutky separatistické a zcela falešně vidí v českém hnutí propagaci ruské universální říše. Stejně horlivě staví se prof. Knoll později proti Palackého návrhu, aby učená společnost uveřejňovala i pojednání v jazyku českém. Snahou jeho bylo při tom, jak dít, zabrániti, aby se společnost nauk nestala „kolonií výboru českého národního musea“ a nesloužila k „rečechisaci“ země a šíření slovanských knih, aby vydání kroniky Dalimilovy neprohloubilo propast mezi oběma národnostmi a pod. Největší rozčilení připravil mu ovšem Palacký svými „Dějiny“. Knoll obracel se proti jejich národnímu pojetí i v universitních přednáškách.¹⁰¹⁾ Národní německý rys povahy Knollovy jako člověka i historika vystupoval vůbec do popředí při každé příležitosti; pořádal se studentstvem veřejné německé deklamace a povzbuzoval je k speciálnímu badání v dějinách.

V tomto duchu působil Knoll na pražské universitě šest let. Zastával v té době nejvyšší akademické hodnosti. Hned po svém příchodu do Prahy r. 1833 byl zvolen děkanem fakulty, roku 1836 rektorem university. Stejně jako jeho předchůdce přednášel podle předpisu všeobecné a světové dějiny v přehledu jako volný předmět každodenně na podkladě učebnice Brandovy, dějiny rakouských států pak obyčejně po tři hodiny v týdnu podle učebnice gymnasijní.

Těžiště činnosti Knollovy spočívalo v jeho činnosti pedagogické, nikoli publicistické. Studijní dvorské komisi vadí při posudku jenom poněkud „hoher Styl“ Knollova jinak prý krásného a zajímavého způsobu přednášení. Po tom, co pověděno, je přirozeno, že národní české myšlence, která právě v jeho době, po založení Matice České vůčihledě sílila, nedostávalo se z universitní katedry historie podnětů a pobídek ani nejmenších, ačkoli Knoll sám uznává (či snad právě proto), že právě „historie ukrývá čerstvý, oživující pramen“ k povzbuzení národního vědomí a přivoláním velké minulosti dovede nadchnouti pro starou samostatnost, svobodu, vznešenost i slávu.¹⁰²⁾ Naopak, Knoll považoval svou činnost spíše za protiváhu českého národního ducha, hlásícího se v důsledku úsilí Palackého, Šafaříka, Kollára, Čelakovského, V. Al. Swobody, Preslů stále uvědoměleji ke svým právům. Nepřímo, vědou samou, dovedl ovšem tento temperamentní učenec působiti prospěšně i na své české žáky, jako Tomka.¹⁰³⁾

musí zůstatí podle Knolla skutečně německým, má-li Rakousko zůstatí nadále mocnárstvím německým, prvním knížectvím v mocném německém spolkovém státě.

¹⁰¹⁾ Palackého *Gedenblätter* 129 „Eine Knolliade“.

¹⁰²⁾ Z Knollova citovaného příspěvu *Mittrowskému* z 20. čerona 1833. *Dvorský l. c.* 451.

¹⁰³⁾ O vlivu Knollově na posluchače podává *W. W. Tomek svědectví ve svých pamětech I. 83, 112: „K setrvání v této práci (t. j. dějepis války husitské) povzbuzoval mě s jedné strany P. Rozsypal, s druhé profesor Knoll, u něhož jsem vždy býval za čas jednou na návštěvě“.* „Ačkoli jsme se v propaedeutice profesora

Publicistická činnost Knollova je nepatrná. Mnohý jeho plán nepokročil za pouhou myšlenku. Působí to tím trapněji, ježto se Knoll se svými velkými plány do budoucnosti přímo vynášel.¹⁰⁴⁾ Nejlépe ještě lze poznati jeho bytost jako historika z jeho studií, které napsal ještě z Olomouce do Hormayrova „Archivu“: „Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Böhmen und Mähren“.¹⁰⁵⁾ Je to studie o pramenech českých dějin až po Stránského a Pelcla. Již sama Knollova periodisace dějinných epoch svědčí jeho hluboké religiositě, která byla pro něho charakteristickou a jež mu též nakonec spolu dopomohla na stolicí vídeňskou. Hlavní epochy organisace křesťanství jsou mu dělidlem dějinných období. Tak nese první období zmíněné Knollovy práce nadpis „Die bischöfliche Kirche zu Prag“, druhé: „Die bischöfliche Kirche zu Ollmütz“. Podobně rozdělil i později, kdy se přihlásil k úkolu Titzem opuštěnému a nabídl se sepsati novou učebnici světových dějin, v programu své práce dějiny na dobu pohanskou a křesťanskou, kterou mnil počítí teprve Konstantinem Velikým. Jinak klade při tom Knoll váhu na pragmatické vylíčení osudu a vývoje lidstva v jejich vnitřní souvislosti. Vládní rada Pletz, referent stud. dvorní komise, označil tenkrát — „ponechávaje, jak dí, theologické důvody stranou“ — podobnou metodu periodisace dějin za „durchaus unwissenschaftlich“, dodávaje, že může býti mínění o významu Knollově jenom na úkor.¹⁰⁶⁾

Knollova religiosita, jako německé při tom však již loyálně rakouské smýšlení a konečně i okolnost, že pracuje na učebnici dějin — ač ani on toho úkolu neprovedl — padaly nejvíce na váhu, když se po pensionování profesora Titzeho (30. srpna 1837) jednalo o obsazení stolice dějin na universitě vídeňské. Knoll, který se, hnán svou velkou ctižádostí, o tuto stolicí ucházel,¹⁰⁷⁾ byl tehdy stár již

Knolla učili mnoho o vlastnostech potřebných dějepisci, o zřídlech a kritice historické, přece jsem to vše pochopil prakticky najednou teprv z této knihy Palackého (Die älteren Geschichtsschreiber Böhmens) a pocítil jsem, jak má posud pravá historická metoda scházela, jakož i také, která odvislé jest dějepisectví od přístupnosti zřídlel...“

¹⁰⁴⁾ Kromě zmíněných učebnic pomýšlel Knoll na sepsání většího díla „Die Kunst Geschichte darzustellen“ a na organisaci vědecké práce historické vůbec. V Praze založil r. 1836 na popud nejv. purkr. hr. Chotka velkou pamětní knihu university Karlo-Ferdinandovy.

¹⁰⁵⁾ „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst“. XII. Jgg. Wien 1821.

¹⁰⁶⁾ Spis. stát. rady č. 4043 ex 1838. Knoll doprovodil svůj návrh zvláštním pamětním spisem nejv. kancléři hr. Mítrowskému (z 21. června 1837) o „zásadách, na nichž by se měla zakládati historie mocnářství Rakouského“, kde se na obranu německo-rakouského dynastického patriotismu obrací znovu ostře proti historickému dluhu Palackého a jeho myšlence potýkání Slovanstva s Germánstvem. Viz Dvorský l. c. 462 sq.

¹⁰⁷⁾ Knollova žádost o přeložení do Vídně byla více doporučena direktorem filos. studií v Čechách Köhlerem 15. října 1837, č. 156 v univ. archivu v Praze, sub C. 171. Knollovi podařilo se získati pro sebe Köhlera od svého příchodu do Prahy. Již v říjnu 1832 vystavuje mu direktor filos. studií vysvědčení „jednoho z nejvýtečnějších profesorů svého oboru“, „horlivého badatele, od něhož lze právem očekávati sepsání řádné učebnice nebo jiného prospěšného dějepisného díla“. (1) Köhler guberniu 17. října 1832, č. 1073, tamtéž C 169.

62 let, přesto však měl podle úsudku stud. dv. komise „noch viel Lebens- und Geisteskraft“. Jako třetí v ternu konkuroval i tentokrát s Knollem historik university olomoucké prof. K. J. Vietz.¹⁰⁸⁾ V září r. 1838 byl Knoll na návrh státní rady jmenován profesorem dějin světových a dějin rakouských států a profesorem diplomatiky a heraldiky na universitě vídeňské.¹⁰⁹⁾ Zemřel ve Vídni již po třech letech, 27. prosince 1841. Stolice pražská byla jeho odchodem do Vídně znovu uprázdněna.

*

Po Knollově odchodu do Vídně suploval stolicí dějin na pražské universitě od října 1838 do dubna 1840 profesor Jan Kleemann, doktor filosofie.¹¹⁰⁾ I Kleemann přednášel stejně jako jeho předchůdce nárys všeobecných dějin podle Branda a rakouské dějiny podle gymnasijské učebnice. Studijní dvorská komise zmiňuje se pochvalně o jeho výtečných odborných vědomostech a dokonalých schopnostech paedagogických. S uznáním setkává se způsob jeho přednášení, jeho důstojné, klidné, rozumné a při tom laskavé zacházení s mládeží, jeho skromnost i bezúhonné mravní zásady. Definitivnímu obsazení stolice dějin v Praze byla studijní dvorská komise rozhodnuta věnovati tentokrát zvýšenou pozornost. Žádal si toho především „im ganzen lebhafter Geist“ pražské akademické mládeže, a pak nesmělo se pouštěti se zřetele, že v Praze studuje na filosofii daleko větší počet posluchačů než kdekoli jinde.¹¹¹⁾ Český národní duch hlásil se již v oné době důrazně o svá práva. V oné době poprvé začala se vláda opravdu obávat nepříjemných důsledků toho ve směru panslavistickém. Výchovný po stránce národního uvědomění význam historie projevil se už před lety založením Českého Musea a jeho Časopisu. Nejnovější usnesení stavů, postavit na nábrežích „velikolepou budovu musejní“¹¹²⁾ bylo novým dokladem úcty, s níž se v zemi pohlíží na minulost a historické vzdělání.

Ke konkursu, který byl vypsán na místo po Knollovi, přihlásilo se neobyčejně

¹⁰⁸⁾ Vietz byl navržen pro svou osvědčenou „metodu vyučovací a horlivou snahu o rozšíření vědy“ (Spis stát. rady č. 4043 ex 1838).

¹⁰⁹⁾ Votum Jüstelova a resoluce císaře Ferdinanda V. z Milána, 5. září 1838, spis státní rady č. 4043 ex 1838. Ve Vídni měl Knoll plat o 300 zl. vyšší než v Praze, t. j. 1500 zl. ročního příjmu.

¹¹⁰⁾ Naroděn v Černoovicích v Čechách r. 1808, studoval gymnasium v Jindřichově Hradci, universitu v Praze. Byl vychovatelem v rodině pol. podm. hr. Clam-Martince, který se stal jeho přímluvcem. Žádost Kleemannova o suppleturu ze 24. září 1838 v univ. archivu v Praze sub C 171.

¹¹¹⁾ Č. 144 ex 1840, státní rady.

¹¹²⁾ Přednesení Sedlnitzkého císaři z 28. května 1840 č. 1432/M.K.A. (Mělo to býti v místech, kde pak postaven pomník císaře Františka.) Byla to doba „českých balů“, pořádaných studentstvem. Přitažlivost národní české Prahy pro venkov jevila se v rostoucí účasti poutníků z venkova ve dnech svatojanských. Ústavův ruch v Hanoversku, Prusku a Sasku budil i vědomí práva přirozeného.

mnoho kandidátů. Kromě Kleemanna ucházel se o stolicí dějin profesor světových dějin v Zadaru, Ondřej Moschinger, rozen z Čech, Ph. Dr. Adolf Ficker, profesor na lyceu v Lublani, Jan Kaiser, prof. v Gorici, Karel Lorenz Sieber, profesor světových dějin a latinské filologie na filosofii v Tarnówě, Josef Siebinger, profesor biskupského filosofického učiliště v Kremži, Theol. dr. Frant. Richter, knihovník university v Olomouci a známý nám už profesor olomoucké university, historik Karel Jan Vietz.¹¹³⁾ Moschinger a Richter nepřicházeli v úvahu; první odvykl prý za své činnosti v Zadaru přednáškám v německém jazyku, Richter byl pak příliš stár a churav. Pražský studijní direktorát sestavil pro obsazení stolice následující ternu, které přijalo za své i gubernium: Na prvním místě navrhlo pro jeho „výtečné odborné vzdělání“ Vietze, ačkoli se jako řádný universitní profesor konkursu nepodrobil,¹¹⁴⁾ na druhém místě Siebera, na třetím pak Fickera pro jejich zvláště zdařilé konkursní elaboráty. Vídeňští censoři, profesori Jan ryt. Lichtenfels a Knoll, který byl též požádán o dobré zdání stran svého nástupce, navrhli však na prvním místě prof. Fickera,¹¹⁵⁾ který prý nechává ostatní kandidáty „daleko za sebou“. Pro svého někdejšího konkurenta Vietze se Knoll nevyslovil. Studijní dvorská komise, uvažujíc o věci za předsednictví vicekancléře barona z Lilienau, domnívala se však, že profesory Siebera a Fickera třeba ponechat stranou pro jejich služební mládí, neboť byli jmenováni profesory teprve r. 1837 a 1839 a neodbyli si tudíž dosud ani předepsaného tříletého provisoria. Dvorská studijní komise soudila ostatně, že „rychlá záměna profesorů má nepříznivý vliv na zdar vyučování“. Vrátila se k ternu, navrženému oběma pražskými instancemi a vyslovila se pro Vietze, který byl, jak víme, už roku 1830 doporučen pro pražskou katedru na druhém místě. Svými poučnými a poutavými přednáškami, prozrazujícími hluboké odborné vědomosti, přispěl prý zdatně k povznesení universitního studia dějin a vzbudil u studující mládeže potěšitelným způsobem smysl a zájem pro tento obor. Na druhé a třetí místo v ternu postavila studijní dvorská komise profesory Kaisera a Kleemanna. Tento návrh studijní komise nebyl však jednomyslným. Osm radů podalo separátní votum a hlasovalo pro prof. Kaisera, a sice z dvojího důvodu. Kaiser byl především služebně starším; byl profesorem už 19 let, kdežto Vietz

¹¹³⁾ Žádost Vietzova císaři o přeložení do Prahy z Olomouce 4. listop. 1838 v universitním archivu v Praze sub. C. 171.

¹¹⁴⁾ Podle patentu ze 14. listop. 1837: „Öffentliche Professoren, wenn sie um die Übersetzung an eine andere Anstalt, jedoch für ihr eigenes Lehrfach ansuchen, sich einer neuen Concursprüfung zu unterziehen nicht verpflichtet seyn sollen“. Přednesení stud. dv. kom. z 5. září 1837, č. 4989 st. rady.

¹¹⁵⁾ Mlžen známý statistik Adolf Ficker (1816—1880), v letech 1844—1850 profesor na univ. v Olomouci, později v Černovicích a rada v ministerstvu obchodu ve Vídni. Napsal „Grundriss der Weltgeschichte“ (2 d.).

teprve od r. 1832. Nebyl sice doktorem filosofie jako Vietz, což bylo tehdy předpokladem na universitě, která udílí hodnost doktorskou, tomuto nedostatku dalo se však podle úsudku votantů odpomoci udělením doktorátu čestného. Hlavně padala však v jejich úsudku na váhu Kaiserova osobní situace v Gorici. Jistý desátník byl na jeho udání degradován a uvězněn pro jakési politické pikle, a prof. Kaiser obával se nyní jeho msty. Právě pro své upokojení byl žádal o přeložení do Prahy.¹¹⁶⁾ Poněvadž dal svůj případ ověřiti krajským úřadem, mínila část radů dvorské komise vzít na to zřetel.

Druhá část votantů studijní komise čelila prvním námitce, že pouhé senium není směřodátným, že Vietz je uznanou veličinou a profesorem university, kdežto Kaiser působí v Gorici na pouhém filosofickém učilišti. Konečně navrženo, že by v případě jmenování prof. Vietze do Prahy mohl býti Kaiser přesazen na jeho místo do Olomouce, čímž by stejně ušel vendetě, kterou se cítí ohrožen.¹¹⁷⁾ Rozhodnutí o tom zůstávalo v předposlední instanci státní radě.

Profesor Karel Jan Vietz narodil se v Milešově v Cechách 16. června 1798. V letech 1815—1817 konal filosofická studia v Praze, v letech 1819—1822 právnická ve Vídni. Čtyři roky byl ve Vídni domácím učitelem zeměpisu a dějepisu v rodině barona z Ulmu, vicepresidenta nejv. soudního úřadu a generála bar. Radoševiče z dvorské vojenské rady i jiných vysokých hodnostářů. Od r. 1822 působil jako praktikant u kriminálního senátu ve Vídni. Rok nato konkuroval společně s Henningerem o stolicí dějin na lyceu v Innsbrucku, kdy byl navržen na prvním místě,¹¹⁸⁾ v následujících letech závodil o tutéž stolicí ve Štýrském Hradci,

¹¹⁶⁾ Č. 1088 Min. Kolowrat Akt ex 1838.

¹¹⁷⁾ Přednesení nejv. kanceláře hr. Mittrowského z 23. listopadu 1839 v archivu minist. vyučování ve Vídni a přednesení stud. dv. komise ze 7. ledna 1840, akt státní rady č. 144 ex 1840. Referent st. rada Jüstel.

¹¹⁸⁾ Pro zvláštní zajímavost a přiznačnost podávám zde výsledek konkursu o místo profesora dějin všeobecných a státních rakouských na lyceu v Innsbrucku koncem r. 1823, o němž konkurroval i Vietz, tehdy praktikant u kriminálního senátu ve Vídni. Vietz byl jak dvorský studijní komisi tak i státní radou navržen pro onu profesuru primo loco. Odůvodnění návrhu, aby mladý, 25letý Vietz byl pověřen onou katedrou, je zajímavé. Stud. dv. komise, přihlížejíc k neomezeným možnostem, které byly profesoru dány již faktem, že nebyl při přednášce vázán žádnou předepsanou učebnicí, měla za záhodno, aby byla stolice svěřena tuzemské a mladší síle, o jejímž loyálním smýšlení není pochybností: „Gerade bei dem Lehramte der Geschichte, wo man zur Auswahl eines zweckmässigen Lehrbuches so wenig Hoffnung hat, sey es so wichtig, dieses Fach von inländischen, geschickten und gutgesinnten Professoren bearbeitet zu sehen. Es sei daher erwünscht, wenigstens an den grösseren Lehranstalten gewandte, unternehmende junge Männer zu haben, von denen man wenigstens einigermaßen hoffen kann, dass sie sich nicht blos auf die Abhaltung ihrer Lehrvorträge beschränken werden.“ A referent státní rady bar. Stíft souhlasí s tímto hlediskem, považuje v pohnuté současné době mladší síly, ku podivu, za spolehlivější než starší: „Überhaupt leidet der Grundsatz, die Reife des Charakters aus dem vorgérückten Alter abzuleiten, grosse Ausnahmen; Feilmoser, Bolzano, Pokorný, der Professor der Kirchengeschichte zu Linz Weingartner

Linci a Lublani, kde se ucházel též o obor latinské filologie. Tehdy sloužil jako praktikant u vrchního policejního ředitelství ve Vídni. Roku 1825 doplnil ve Vídni své vzdělání za účelem dosažení doktorátu filosofie přísnou zkouškou ze světových dějin. Roku 1832 dostalo se mu, jak víme, Knollovy stolice dějin světových a rakouských států a pomocných věd historických v Olomouci, kde toho času působil jako skutečný universitní profesor.

Vietz měl bohaté jazykové znalosti. Vedle znalosti češtiny a němčiny uměl prý (podle úředních spisů) i latinsky, italsky, francouzsky a anglicky. Jeho ústní přednes shledáván pouze dobrým, ne právě živým,¹¹⁹⁾ zato jeho vědomostem vystaveno censory nejlepší vysvědčení. Jsou nazývány hlubokými a jeho universální odborné vzdělání důkladným.¹²⁰⁾ Též Vietzův střízlivý a klidný soud, který pronášel při svých přednáškách, byl podle zásluhy ceněn. Pro tuto vlastnost především zamlouval se svým vídeňským censorům, poněvadž prý „v době tak smělé jako je současná“, třeba si zvláště u historika ceniti střízlivého a skromného úsudku více než čehokoli jiného.¹²¹⁾

Rozhodné slovo při obsazení pražské stolice dějin pronesl tentokráte státní ministr Frant. hr. Kolowrat, jehož hlas padal ve všech význačných správních a osobních otázkách, zejména pokud šlo o Čechy, nejvíce na váhu. Hr. Kolowrat označil už dříve, když se jednalo o obsazení stolice dějin v Olomouci, Vietze za muže, jehož si lze v každém ohledu, zejména pro jeho důkladné vědomosti a patriotismus, vážit, a jemuž může býti proto ona stolice s plným uspokojením své-

u. s. w. sind im Alter gereifte Männer und mussten von den Lehrämtern entfernt werden. Dagegen zeichnen sich junge Männer als Professoren in jeder Hinsicht rühmlich aus, wie z. B. zu Wien die jungen Männer Baumgartner und v. Ettingshausen.“ (Bolzano byl stejně jako prof. Jan Weingartner (1784–1843) suspendován r. 1823. Andr. Baumgartner, nar. 1793, byl profesorem fyziky, v. Ettingshausen, nar. 1796, prof. matem. a fyziky na vídeňské universitě.) Nejzajímavější jest však výsledek. Císař František, jenž si vždy ponechával plnou svobodu rozhodování a též čas k tomu, neudělil však onoho místa Vietzovi, ačkoli mu byl navržen na prvním místě, nýbrž, změnilo vlastnoručně návrh resoluce, udělil stolici dějin v Innsbrucku světs. knězi, Ingenuinu Weberovi, vychovateli u hrab. Wolkensteina, ozav patrně zřetel na přání vlivného starého šlechtického rodu tyrolského, přes to, že elaborát Weberův byl stud. dozor. komisí pro „Unkorrektheit der Darstellung“ označen výslovně za nejslabší, takže nedával prý vůbec vyhlídky na úspěch. (Akt státní rady č. 7.920 ex 1823, přednesení stud. dozor. komise z 22 listop. 1823, císař. resoluce z 19. listop. 1824.)

¹¹⁹⁾ Spis státní rady č. 6079 ex 1830.

¹²⁰⁾ Tak referenti stud. dozor. komise profesori filosofie v. Lichtenfels a Beer: „Anmut und Tiefe, Gründlichkeit, Bestimmtheit, Vollständigkeit und universalhistorische Behandlung, Belesenheit, einfacher, gefälliger Stil.“ Profesori Kepler a Ficker vyslovili se již dříve, při projednávání obsazení stolice po Titzovi, na prvním místě pro Vietze.

¹²¹⁾ „Urteil nüchtern und mit Bescheidenheit, was man bei einem Geschichtsforscher besonders in einer so kecken Zeit, wie die gegenwärtige ist., vorzüglich berücksichtigen müsse.“ Spis státní rady č. 6079/1830.

řena.¹²²⁾ Když pak šlo o obsazení stolice pražské, uvedl hr. Kolowrat znovu, že jsou mu výtečné schopnosti Vietzovy známy netoliko z aktů, nýbrž i „odjinud“. „Pražská universita, nejstarší a nejméně frekventovanější“, napsal, „potřebuje po Knollovi opět profesora, jakým bude Vietz“.¹²³⁾ Zda-li při tom měl hr. Kolowrat, jak se mu při jeho rozhodnutích tak často, zejména se strany německé přisuzuje, na mysli i národní český zájem, třeba velmi pochybovati. Hr. Kolowrat řídil se vždy daleko více hlediskem rakouským než národně českým. A tak ani tentokrát nevstoupil za katedru dějin v Praze profesor smýšlení národně českého. Ostatně se, jak víme, žádný takový nehlásil. Snad nese na tom vinu i nedostatek českého dorostu vlivem výchovy Knollovy.

Císař Ferdinand resolvoval 1. února 1840 podle návrhu Kolowratova. Stolice pražské dostalo se profesoru K. J. Vietzovi. Do Olomouce přišel za něho prof. Kaiser, do Gorice pak za Kaisera dr. Jan Kleemann, který byl dotud suploval pražskou stolici, podle úsudku Kolowratova k naprosté spokojenosti a „s applaussem“.¹²⁴⁾ Tak splnila se touha Vietzova, již dal výraz ve své žádosti, kterou podal trůnu o přeložení do Prahy. Někdejší chudý sirotek, studující kdysi na universitě Karlo-Ferdinandově, stal se tam nyní profesorem důležitého oboru historického.¹²⁵⁾

O vědeckém a pedagogickém významu profesora Vietze bylo dosud, stejně jako o jeho osobních datech jenom málo známo. První pokus o hodnocení Vietze jako historika a profesora podnikl Kamil Krofta ve svém díle o Antonínu Gindelym,¹²⁶⁾ použiv při tom myšlenek Vietzova úvodu do studia dějin, vydaného r. 1844 („Das Studium der allgemeinen Geschichte nach dem gegenwärtigen Stand der historischen Wissenschaft und Litteratur“), dosti moderního to výkladu historických pramenů. Víra v zasahování božské Prozřetelnosti do vývoje dějinného, katolicismus a dynastická lojalita charakterizuje tu Vietze jako historika. Jeho katolicismus je však tolerantní, stejně jako se Vietz vyznačuje i nezaujatostí po stránce národnostní. Má slova uznání pro činnost Palackého, což třeba zvláště uvést na rozdíl od intransigence jeho předchůdce, prof. Knolla. Vietz není proti horlivému pěstování rozličných jazyků národních. V dynastické lojalnosti vidí pojem vyššího patriotismu

¹²²⁾ *Votum Kolowratovo ze 6. listopadu 1831, č. 2008/M. K. A. ex 1831.*

¹²³⁾ *Votum Kolowratovo z 25. ledna 1840, č. 155/M. K. A. ex 1840.*

¹²⁴⁾ *Tamtéž. Vídeňští referenti vystavili takéž Kleemannovi dobré vysvědčení: „Arbeitet recht brav und werde jenen ruhigen Ueberblick, dessen der Historiker auf dem Lehrstuhle bedürfe, bald völlig gewinnen.“ (Č. 144 státní rady ex 1840.)*

¹²⁵⁾ *Žádost Vietzova ze 4. listop. 1838 v univers. archivu v Praze sub C. 171. Plat prof. dějin v Praze obnášel stále, jako od dob Titzových, 1200 zl. ročně.*

¹²⁶⁾ *K. Krofta: Antonín Gindely. Zprávy zems. archivu Král. Čes. IV. 1915, str. 151, 152.*

rakouského („Hingebung an das angestammte Fürstenhaus als Nationalgefühl, als Vaterlandsliebe im engeren und weiteren Sinne“). Odtud zvláštní důraz, který, jak uslyšíme, klade na povznesení studia dějin rakouských. Zmíněná již objektivnost historika, jehož vzorem zdá se býti göttingký profesor A. L. Schlözer, jeví se i v jeho umírněných výrociích o francouzských „hlasatelích svobod“ a „barbarském středověku“. Krofta soudí, že byla-li Vietzova univerzitní čtení zařízena podobně, jak se jeví v jeho knize, mohli z nich jeho posluchači, pokud měli zájem o historii, míti užitek velmi značný, byť by si snad z nich neodnášeli mnoho podnětů k samostatné činnosti vědecké.

K potvrzení správnosti analýsy Kroftovy možno k charakteristice Vietze jako historika uvést ještě úsudek profesora náboženské vědy Jacoba Beera, který hodnotí jako censor konkursního elaborátu Vietzova z r. 1829¹²⁷⁾ jeho smýšlení, zejména po stránce jeho religiosity, výkladu historických zjevů, dynastického cítění a rakouského patriotismu zcela podobně jako Krofta.

Profesor Kar. Jan Vietz působil na pražské universitě třicet let.¹²⁸⁾ Budeme míti jindy příležitost sledovati podrobně jeho činnost po roce 1848. Rozvoj vědy historické, a kapacity, které později společně s ním historický obor na universitě pražské zastupovaly, zatlačily ovšem Vietze do pozadí, určitých zásluh, zejména s hlediska doby předběžnové, upříti mu však nelze. Jeho memorandum z roku 1844, svědectví jeho živého zájmu o povznesení vědy historické na universitě, je toho dokladem.

Vylíčili jsme, jaké protesty odborných kruhů vyvolalo snížení studia dějin na „nezávazné“ studijním plánem z r. 1824. Návrhům, podaným brzy na to, aby bylo učiněno povinným aspoň pro stipendisty a posluchače, kteří byli osvobozeni od školného, bylo vyhověno teprve školním rokem 1841-42, kdy se všeobecné dějiny staly jaksi předmětem „polopovinným“. Od tohoto roku přednáší profesor Vietz v Praze všeobecné dějiny denně (v hodinách odpoledních!), dějiny rakous-

¹²⁷⁾ „Vietz . . . weiss die Verwicklung und Entwirrung der oft so verworrenen Weltbegebenheiten gegen die in unsern Tagen immer mehr um sich greifende Schicksals-Idee, jedesmal auf die Alles leitende Vorsehung zurückzuführen, verräth klare und nüchterne Ansichten über Religion, Recht und Vaterlandsliebe“. (Č. 6079 gub. ex 1829.) Odpovědi na otázku, „za kterého panovníka a jakým způsobem stalo se Rakousko první evropskou mocností“, použil tehdy Vietz k exkursu, jenž měl býti manifestací jeho vřelé lásky k Rakousku a dynastií, takže i státní rada ocenila Vietzův „herrlichen Patriotismus“ zmínkou, že bylo „pravým potěšením nad jeho práci prodlévati“.

¹²⁸⁾ V době jeho onemocnění, od 1. prosince 1842 až do 20. dubna 1843 suploval za něho stolicí dějin PhDr. Herrmann Suttner, „Lehramtsadjunkt“. Profesor Vietz, od r. 1863 „císařský rada“ byl pensionován po překročení 70. roku koncem letního semestru 1871. (Přednesení min. vyučování K. Stremayra císaři z 25. listopadu 1870 č. 4686/K. Z.) Zemřel v Praze 2. srpna 1872.

kých států pak třikrát týdně i nadále jako předměty volné, kromě toho však pro druhý ročník každodenně všeobecné dějiny (stále ještě podle Branda) jako předmět obligátní pro všechny stipendisty (Stiftlinge) a posluchače, osvobozené od kolejného.

Toto řešení nebylo ovšem jako polovičaté způsobilým zvýšiti pokleslou prestiž studia a stolice dějin. Proti podobnému zanedbávání historického vzdělání v Rakousku, jež bylo na škodu nejen po stránce ideální nýbrž i co do potřeb správních, ozývaly se odborné hlasy i nadále. I profesor Vietz, byv studijním direktorátem vyzván, aby pronesl svůj názor o věci, vyslovil se v červnu 1844 s důrazem pro povznesení dějepisného studia. V době tak pohnuté a tak kvapící, jako současná, změnil se prý zajisté okolnosti a poměry, jež byly směrnatým před dvaceti lety. „Potřeba důkladného historického poučení (Aufklärung) se od té doby neobyčejně stupňovala“, tak že je záhodno pomýšleti na nápravu dosavadního stavu. Vietz se dotkl ve svém obšírném memoriálu¹²⁹⁾ nejprve obzvláštního a vysokého významu studia světových dějin pro všeobecné vzdělání a nepřijemných důsledků, které má dosavadní předpis studia dějin v zápětí. Studenti zámožní nedávají si prý všeobecné dějiny jako předmět nepovinný vůbec zapsati, a poněvadž právě oni pro své rodinné styky a pod. dosahují spíše postavení než studenti druzí, nepřimášejí si do svého povolání historického vzdělání a orientace. U doktorandů, kteří ke zkoušce narychlo něco namemorují, jeví se též následky nedokonalého předběžného vzdělání historického. Obligátnost tohoto předmětu u studentů od školného osvobozených má zase za následek různé hanlivé poznámky z obecnstva, kterým nelze dobře čeliti. Studenti od kolejného osvobození — a je jich v II. ročníku jedna třetina — chodí pak namnoze k povinné pro ně zkoušce z dějin nepřipraveni a nazdařbůh, vědouce, že jim z nich špatná známka na absolutoriu nehrozí, a že jim bude v nehorším případě zaplatiti školné. Poměry tyto, jež snižují dějiny na předmět méněcenný, jsou prý stejně trapny pro profesora jako pro vysokou školu.¹³⁰⁾

¹²⁹⁾ „Unterthänige Ausserung“ profesora dra K. J. Vietze, Praha 21. června 1844. (Univerzitní archiv v Praze sv. C. 171.)

¹³⁰⁾ Tamtéž. Srovnaj podobný soud známého hudebního kritika Ed. Hanslicka o této věci v jeho pamětech (Eduard Hanslick: Aus meinem Leben. Berlin 1911. I. 24): Zmiňuje se o tom jako o prapodivné a nepochopitelně abnormitě rakouského předběžnového vysokého školství: „Wer also Schulgeld zahlte, brauchte nichts von der Naturgeschichte und Weltgeschichte zu wissen und keine Prüfung daraus zu bestehen. Da die obligaten Fächer vermeintlich anstrengend genug waren, und die damaligen Professoren der Naturgeschichte und Weltgeschichte zu den trockensten und abstossendsten an der Prager Universität gehörten, so zahlte, wer nur immer konnte, das Schulgeld und kaufte sich damit von zwei Wissenschaften los, die in jedem andern Staat für unentbehrlich gelten. Insbesondere, dass die Weltgeschichte und österreichische Geschichte nicht von allen Studierenden gehört werden musste, sondern als eine Art Strafe für die Nichtzahlenden systematisiert war, wird heutzutage kaum jemand begreifen.“

Vietz staví se ve svém memoriálu i proti běžnému, výše už dotčenému názoru, že si lze vědomosti historické opatřit soukromou četbou, aniž by k tomu bylo zapotřebí zvláštního universitního kollegia. Rhapsodická četba nenahradí prý nikdy řádně vedeného školního studia na universitě, které nemá nic společného s memorováním speciálních dějin na gymnasiu: „Geschichte lesen und Geschichte nach ihrem innern Zusammenhange unter Anleitung eines Mannes von Fach ordentlich betreiben und scharf auffassen, sind natürlich sehr verschiedene Dinge“. Pozdější povolání, připomíná dále Vietz, odvádí ostatně od zájmu pro studium dějin, které dovede vzbudit jediné školní výchova. Objektivním výkladem historické skutečnosti možno prý konečně čelit různým výkladům, jež slouží kritice současných poměrů, a vzítí nimbus různým svůdným teoriím.¹³¹⁾

I v oboru *dějin rakouských států* poukazoval prof. Vietz ve svém podání na nedostatky a škodlivé důsledky současných studijních předpisů. Právníkům nedostává se předběžných vědomostí historických, nutných k jejich studiu rakouské statistiky, posluchači filosofie vědí pak vlastně více o dějinách Ameriky, Francie a Anglie než o dějinách rakouských.¹³²⁾ Největší váhu kladl však při tom Vietz na politický význam studia dějin rakouských, dějin „vlasti“.

V době, kdy ve Francii kladen — na podnět Guizotův — a stejně v Rusku na popud Rumjanceva a Uvarova zvláštní důraz na studium dějin vlasti, k povzbuzení a povznesení národního vědomí, a kdy podobné myšlenky byly prováděny se zdarem i ve státech německých, bylo v Rakousku vyučování rakouským dějinám — nepovinným. Při výkladu o plánech filosofického studia měli jsme příležitost sledovati názory směrodatných osobností a úřadů na studium „vlasteneckých dějin“ na universitě. V Rakousku byl ovšem pro jeho svérázné státoprávní i národnostní poměry pojem „natio austriaca“ podstatně odlišný od poměrů v jiných státech. Vietz vidí pojem onen ve vypěstění stejného ducha a smýšlení vzdělaných vrstev.

Při svých vývodech obrací se tu Vietz i proti jiné námitce, jež byt i nevy-slovena, byla jednou z hlavních příčin zdrženlivosti rozhodujících kruhů co do

¹³¹⁾ „Ich weiss in der That gegen die zahlreichen Irrthümer über Thatsachen u. bestehende Verhältnisse gegen die Verläumdung im Grossen und gegen das Blendwerk schimmernder Theorien auf mein Gewissen kein anderes Mittel, als die Darlegung des Sachverhaltes, als die Beleuchtung der wirklichen Zustände, als nur eben die historische Beleuchtung.“

¹³²⁾ „Junge Leute z. B., welche die Magyaren für Slaven halten, welche nicht zu erklären wissen, warum Kaiser Franz II auch I. dieses Namens sei, warum Se. Majestät als König von Böhmen und Ungarn der V. heisse etc., kommen alle Jahre vor.“ Rakouským dějinám vyučovalo se velmi přehledně jen ve II. gramatik, třídě na gymnasiích.

vyučování rakouským dějinám. Byla to námitka, že přednášení jich je pro některé jejich „spinosní partie“ na pováženou z ohledů politických. Vietz má naproti tomu zato, že při přednášení netřeba klásti důraz ani na hledisko katolické ani protestantské. Pravdivé, nestranné vylíčení musí podle jeho názoru vypadnouti pro panovnícký dům a jeho zásluhy příznivě. Při tomto svém, snad trochu odvážném mínění, má Vietz podle všeho na mysli léta 1548 a 1621. Ve ztrestání „menšiny“, která neznala ve svých nárocích mezí a byla neustále ve styku s cizinou, nevidí, jak píše, nic tyranského.

Kromě toho má Vietz asi na mysli i velký vliv, který vykonával v oné době na obrození českého národa svým historickým dílem František Palacký. Z nedostatku zájmu o celorakouské dějiny, důsledku to lhostejnosti vlády vůči tomuto předmětu, „vrhá se prý veřejnost v „provinciích“ na vlastní, speciální dějiny, o jejichž pěstování je tu a tam podporou stavů a soukromými učenci dobře postaráno, čímž dán podnět k samostatnému studiu a četbě těchto provinciálních dějin“. „Ein tüchtiger und anziehender Unterricht in der allgemeinen österreichischen Geschichte für Alle an höheren Lehranstalten“ — tak dokládá Vietz skoro v duchu Knollově svůj návrh, aby dějiny rakouských států byly pojaty jako povinný předmět do nového, třetího ročníku filosofického studia, jež by bylo v tom případě opět za vésti, — „würde gewiss schon in der nächsten Zeit dazu mit beitragen, den Provinzialpatriotismus auf sein rechtes Maass zurückzuführen“. ¹³³⁾ A provinciální patriotismus mohl snadno vésti k politickému separatismu!

Hlas Vietzův ve prospěch povznesení studia dějin na universitě vyzněl jako jiné podobné naprázdno. I na tomto poli nedovedl se těžkopádný předběžnový aparát vídeňský rozhodnouti k nápravě. Dal se i zde překvapiti událostmi roku 1848, který teprve přinesl vysokému učení plnou svobodu. Českému obrození nedostalo se v době předběžnové podnětů z universitní katedry dějin, které mohly býti podle okolností nejpůsobivějšími. Ve svém úsilí o povznesení pokleslých práv české národnosti čerpalo poučení a povzbuzení z díla učenců soukromých, v prvé řadě Palackého. Baštou české národní věci zůstávala v oné době universitní stolice českého jazyka a literatury, nikoli stolice dějin.

¹³³⁾ Zmíněná Vietzova „Unterthänige Ausserung“ z 21. června 1844.

ZD. HÁJEK

ŠPILBERK V MEMOÁRECH POLSKÝCH VĚZŇŮ

I.

Mezi národy evropskými, jimž kongres vídeňský nepřinesl splnění jejich tužeb, měli Italové a Poláci nejvíce důvodů k nespokojenosti s řešením, jaké vypadlo na jejich účet. Neboť, zůstala-li Itálie i po kongresu pouhým pojmem geografickým,¹⁾ lpěla na Polsku nadále křivda diplomacie 18. století, již tělo Polska roztrženo bylo na tři části. Tímto řešením, jež značnou část Italů a Poláků přivedlo pod panství rakouské monarchie, byl zároveň určen poměr obou národů k říši, jejíž systém vládní zvyšoval nadto míru jejich národního neštěstí. Byl to poměr utlačovaných k utiskovateli, který se projevoval soustavným úsilím o poddrívání státního organismu a více méně připravenými pokusy o vzpouru a revoluci.

Avšak v říši, která opírala svoji moc o zkušenou byrokracii a silné vojsko, a která mimo to nalézala podpory ve spolku evropských velmocí, zvaném sv. aliancí, úsilí toto naráželo na odpor stěžejí překonatelný a hroutilo se hned v zárodcích, jimiž byly především tajné spolky, kypřící sice půdu národního uvědomění, nevládnoucí však dostatečnými prostředky, aby dosáhly byť i částečného splnění svých cílů, mnohdy velmi vysokých. A tu se stávalo, že světlé vidiny státu národního, zbaveného cizího jha, státu, v němž místo poddaných by zaujali občané s rovnými právy před zákonem, schváleným zástupci lidu, měnily se v skutečnost, kterou představovaly temné kobky věznic a řinčení řetězů. Tak se zahajovala nová kapitola v dějinách obou uvedených národů, kapitola, kterou možno nadepsati „dějiny martyria“.

Na ponurých stránkách této historie název „Špilberk“ ozývá se nejčastěji. Jest to název hradu, vypínajícího se na příkrém vrchu prostřed Brna, hradu, který z původního sídla brněnských knížat údělných a později markrabat a purkrabí moravských,²⁾ poklesl na pověstnou věznicí, stavší se postrachem všech, kdo přišli do rozporu se zákonem. Avšak v době první poloviny 19. stol. přestal býti Špilberk pouhým nástrojem trestající spravedlnosti. Stal se místem útisku probouzejících se národů a takřka symbolem systému, který bývá spojován s jménem knížete Metternicha a policejního presidenta hr. Sedlnitzkého.

¹⁾ Šusta, *Dějiny Evropy*, I. str. 152.

²⁾ Šujan, *Dějepis Brna*, 2. vydání doplněné, Brno 1928, str. 72 a n.

O tomto systému mnoho se již psalo, avšak otázce, jak za něho bylo nakládáno s odpůrci politickými, věnovalo se doposud málo pozornosti. Příčina toho jest samozřejmá: rakouská vláda nedovolovala přístupu k pramenům, jež by byly s to kompromitovati také po této stránce její „péči“ o národy jí podřízené. Proto pokud otázce vězeňské věnována byla někde zmínka, bylo to zpravidla na podkladě vzpomínek těch osob, jimž se dostalo nežádoucí příležitosti poznati tento systém vlastním utrpením. Avšak všechny tyto prameny téměř bez rozdílu nesou zpravidla jisté vady, byť i vedeny byly upřímnou snahou vylíčiti pravdu. Vady tyto vyplývají ze způsobu uvěznění samého. Vězeň byl zbaven styku nejen s vnějším světem, nýbrž i se svým nejbližším okolím, takže mnohdy nemohl věděti ani to, co se dalo v jeho sousedství. Z toho důvodu třeba na vzpomínky jejich pohlížeti jako na zápisky prostého vojína, který, jsa slepým nástrojem nadřícené moci, nemá tušení o vojenských úkolech vyšší jednotky a tím méně o operačních plánech. Uvedené prameny jsou dále pouhé „vzpomínky“ a nikoliv „zápisky“, ježto vězňové nesměli užívat psacích potřeb ani papíru a podrobeni byli nadto přísným prohlídkám. A tu k vadám, všem vzpomínkám vlastním, přistoupila ještě vada zvláštní, která vyplynula z mimořádného postavení těchto osob: byla to jizva v duši, rána krvácející po dlouhá léta a jitřící se znovu při vzpomínce na vytrpěné příkoří.

Nehledě k těmto vadám, nelze však vzpomínky vězňů odkládati stranou jakožto prameny podružného rázu, neboť mají zase s druhé strany jisté výhody proti památkám přímým, t. j. úředním aktům. Za prvé přinášejí zpravidla charakteristiky osob, jež byly konkrétními vykonavateli vězeňského řádu, a za druhé — což jest ještě důležitější — mluví k nám z nich lidská duše, která zakusila působivost utrpení, jež byla tímto systémem uložena. Z těchto důvodů vzpomínky vězňů jsou doplňkem velmi důležitým k pramenům úředním a jedině na podkladě použití obou a při vzájemné kontrole a kritice jejich lze si učiniti správný názor o tom, jak se s vězni nakládalo, a co jim bylo vytrpěti.

S tohoto stanoviska, t. j. na podkladě úředních aktů, hodlám podrobiti rozboru memoáry polských vězňů špilberských. V české i německé literatuře, pokud byla věnována dějinám Špilberku, není o polských věznicích ve věznicí špilberské takřka ani zmínky.³⁾ Lze to do jisté míry přičísti tomu, že pobyt slavného básníka italského Silvia Pellica a ještě více jeho spis, vylíčení tohoto pobytu obsahující, „Le mie prigioni“, zastínil poněkud utrpení těch, kteří tam sdíleli s Itály společný osud. Než byl-li Špilberk nazýván „Golgotou národů rakouských“,⁴⁾ patří tento název

³⁾ Uvádím pouze literaturu nejnovější: Šujan, *cit. spis*, str. 82, *Netopil, Der Brünnner Spielberg*, Brno 1923, str. 22; *Nopp, Špilberk, jeho dějiny a památnosti*, Praha 1926, str. 20.

⁴⁾ *Sr. Ostaszewski- Barański, Z Moravskéj zemi*, Lvov 1908, str. 135.

„Golgoty“ na prvním místě Polákům, a to jak výměrem trestů, tak hlavně počtem uvězněných.

Zmiňovati se o proviněních, jež přivedla Poláky v tato místa, vymyká se z rámce našeho pojednání. Stačí pouze podotknouti, že uvěznění byli jednak členy tajných spolků, tvořících se v Haliči záhy po polském povstání z r. 1830, jednak účastníky tak zvané revoluce krakovské, pokud unikli záhubě, připravené jim se strany selského obyvatelstva.⁵⁾ Ježto pak členové prvních spolků tajných a zejména účastníci nezdařené výpravy Josefa Zaliwského do ruského Polska na jaře r. 1833⁶⁾ posílání byli k odpykání trestu na pevnost Kufstein v Tyrolích, objevují se polští vězňové na Špilberku teprve v r. 1839, kdy špilberská věznice, přechovávajíc po amnestii Italů v září r. 1838 pouze maďarského provinilce Ladislava Lovasyho, jevila se vhodnou oporou ořesené moci státní v Haliči. Od té doby každoročně se zavíraly brány špilberské za politickými provinilci polské národnosti. Největší příliv nastal v r. 1847, avšak ještě všechny politické procesy v Haliči nebyly u konce, když změněná situace politická rázem učinila přítrž další persekuci.

Pokud se mi podařilo zjistiti, bylo všech polských vězňů na Špilberku 192. Amnestie vyhlášená dne 20. března r. 1848 a provedená tři dni na to, vrátila jim 151 novému životu.⁷⁾ Přes to však zůstávali někteří ještě po několik měsíců v dalším uvěznění, neboť se jim přičítaly za vinu ještě jiné zločiny nežli velezrada a rušení vnitřního klidu státu, na něž jediné se vztahoval uvedený akt milosti.⁸⁾ Vězňové polští na Špilberku patřili k výkvětu mladé inteligence haličské, která byla tehdy takřka jedinou nositelkou myšlenky národní a spolu s ní i myšlenky odboje. Proto byli mezi nimi zastoupeni ponejvíce drobní statkáři, hospodářští úřed-

⁵⁾ Z literatury, pojednávající o tomto hnutí, viz zejména: Sala, *Geschichte des polnischen Aufstandes vom Jahre 1846, Vídeň 1867*; N. W. Berg, *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831—1862, Krakov 1880*; Schnür-Peplowski, *Z przeszłości Galicji (1772—1862)*, 2. sv., Lvov 1894; Krajewski, *Tajne związki polityczne w Galicji od roku 1833 do roku 1841, Lvov 1903*; Limanowski, *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r. Krakov 1913*; tjž, *Historja demokracji polskiej w epoce porozbiorowej, wyd. druhé, část druhá, Varšava-Krakov 1922*.

⁶⁾ O této výpravě viz monografii Naglerowé, *Wyprawa Zaliwskiego 1833 r. (Przewodnik naukowy i literacki, roč. 47, 1919, sv. 45, Lvov 1919)*.

⁷⁾ Patent z 20. března r. 1848 uložen jest ve špilberském archivu u Zemského úřadu v Brně, fasc. „Transportierung in das und aus dem Strafhaus 1840—1845.“ Otištěn jest též v „Mährtsche-Ständische Brünner-Zeitung“ No 85 z 26. března 1848. Seznam amnestovaných vězňů viz v témže fasciklu.

⁸⁾ Z amnestie byli vyloučeni vězňové: Erasmus Czajkowski a Justin Begejowicz, odsouzení pro pokus vraždy na policejním řediteli Guthovi v Přemyslu, Josef Siekierski a Šimon Gorecki pro zavraždění starosty Maršla v Pilzně a Vladislav Czaplicki. O tomto bude zmínka později.

níci, mandatáři,⁹⁾ domácí učitelé, studenti a kněží, převážnou většinou lidé mladí, ba velmi mladí. Z ostatních vrstev společenských možno uvést jen několik příslušníků vyšší šlechty, jako byli knížata Woronečtí, bratři Jindřich a Augustin, hrabata Ignác Komorowski, Bonawentura Bukowski a Želislav Bobrowski. Zato vrstvy výrobní a zejména selské mají v seznamech vězňů špilberských zastoupení nepatrné. Jest s dostatek známo, že vrstvy tyto stály stranou úsilí revolučního, prameny špilberské jen dodatečně potvrzují tuto skutečnost.¹⁰⁾ Pohraniční strážníky, jejichž jména se také dosti často vyskytují v seznamech špilberských, dlužno počítati při tehdejší úrovni kulturní širokých vrstev lidových, nezbytně k třídě inteligence. Vysoký počet kněží (20), a to jak obřadu latinského, tak i řeckokatolického (8)¹¹⁾ jest pouze svědectvím, že kněžstvo v politických dějinách Haliče první poloviny 19. století hrálo úlohu nemenší, nežli kněžstvo naše v době probuzení národního.

Vězňové polští, vrátivše se do své vlasti se zdravím třeba většinou podlomným, nestali se mrtvým údem svého národa, nýbrž pokračovali dále v díle, jež bylo jejich životním úkolem — v práci pro národ a jeho osvobození. V tomto cíli byli zajedno všichni, ale rozcházeli se v prostředcích k jeho dosažení. Proto vidíme-li některé z nich na barikádách vídeňských¹²⁾ a lvovských ještě v témže roce 1848, aneb v roce příštím pod prapory generála Bema v Uhrách, setkáváme se s druhými na poli tiché práce kulturní, kde dosahují mnozí vzácného zadostiučinění za utrpení na Špilberku prožitá, jako na př. Albín Dunajewski, který se stal kardinálem-biskupem krakovským, nebo Jindřich Schmidt, který proslul řadou historických prací a j. Čtyři z těchto vězňů zanechali nám také své paměti, vyličující jejich pobyt na Špilberku. Jsou to Alois Pruski, Vladislav Czaplicki, Jindřich Bogdański a Robert Nabelak.

Bylo svrchu řečeno, že Špilberk byl takřka symbolem vládního systému knížete Metternicha a jeho věrného druha hr. Sedlnitzkého. V systému tomto trestu zbavení svobody připadla úloha prvotřídní. Kdo měl možnost někdy probírat se v aktech, otázky této se dotýkajících, dá nám zajisté za pravdu, pokud se týče hodnocení této otázky. Neboť nemohla býti otázka tato významu menšího, rozhodo-

⁹⁾ Mandatáři se nazývali v Haliči vykonavatelé patrimoniální moci šlechtické. Byli placeni šlechtou, avšak potorzení dostávali od krajských úřadů. Viz Limanowski, *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w r. 1846, str. 40*. Sr. též Łozitski, *Z czasów i aktów dominikalnych, Szkice z historji Galicji w XIX. wieku, Lvov 1913, str. 120 a n.*

¹⁰⁾ Za povstání v r. 1846 pouze horalé městečka Chocholowa, ležícího na hranici slovenské, se postavili na stranu povstalců. Viz o tom Radzikowski, *Powstanie chocholowskie, Lvov 1904*.

¹¹⁾ V tomto počtu nejsou zahrnuti tři theologové.

¹²⁾ Byl to zejména Julian Goslar, který v r. 1852 odsouzen byl k smrti a popraven. Viz Schnür-Peplowski, *Z przeszłości Galicji, sv. II., str. 343-4*.

vala-li se u podnoží trůnu prosba vězňů, aby jim dovolena byla četba knih,¹³⁾ aby jim bylo dovoleno nositi vous, u téhož podnoží trůnu, kde se snad současně řešily zásadní otázky vnitřní i zahraniční politiky. Z toho vyplývá, že znalost této složky může přispěti značnou měrou k plnému poznání uvedeného systému vládního, neboť každý systém vládní může býti do jisté míry charakterisován také podle toho, jakých prostředků používá, aby učinil neškodnými své odpůrce, nehledě již k tomu, že způsob zacházení s nimi jest zároveň i symptomem určité doby.

Vycházejíce z těchto předpokladů, pokládáme za nutné pojednati dříve o vězeňském systému špilberské věznice, nežli přijdeme k rozboru memoárů polských vězňů. Ježto pak při každém systému běží nejen o literu předpisů, nýbrž zároveň i o její nástroje, bude nutno zmíniti se též o jednotlivých osobnostech, jež svým postavením úředním byly povolány k tomu, aby tento systém prováděly.

II.

V době, kdy se zavřela špilberská brána za prvními provinilci z Haliče, měl Špilberk již za sebou smutnou tradici nejobávanější trestnice v Rakousku. Netřeba snad ani připomínati, že tradice tato měla podklad v určité praxi, která se vytvořila na Špilberku během dlouholetých zkušeností, a která takřka srostla s jeho představou. Z toho vyplývá, že pro poznání poměrů a method, jichž se v zacházení s vězni haličskými používalo, nutno bude navázati styky s prameny, týkajícími se jejich předchůdců — italských karbonářů.

Když v dvacátých letech minulého století přibyli na Špilberk první vězňové italské, neznal ještě rakouský zákonník trestní rozdílu mezi provinilci politickými a prostými zločinci. Mluvílo se v něm pouze o jednotlivých kategoriích žaláře, odstupňovaných různě podle míry provinění. Ježto pak velezrada byla zločinem, který podléhal trestu žaláře těžkého, znamenalo to výslovně, že s velezrádným vězněm má býti nakládáno způsobem stejným, jako s kterýmkoliv provinilcem jiným, k této kategorii odsouzeným.¹⁴⁾ Avšak císař František I. učinil za pobytu Italů na Špilberku řadu rozhodnutí, aby vězňům odsouzeným pro velezradu byly poskytnuty jisté úlevy, jež by poněkud zmírnily jejich postavení. Úlevy tyto byly vyhlašovány postupně a týkaly se hlavně lepšího pohodlí při spánku, lepší stravy

¹³⁾ *Doklady o tom viz výše.*

¹⁴⁾ *Zpráva policejního ředitele brněnského Petra Mutha o knize Silvia Pellica „Le mie prigioni“, přiložená k přípisu presidenta moravsko-slezského gubernia hraběti Sedlnitzkému, č. 837/pr. z 30. prosince 1832; fasc. „Spielberger Hochverraths- Sträflinge, Behandlung, Bekleidung, Beköstigung, Spaziergänge, Bitten, Begünstigungen 1823—1837.“ A. Z. Ú. v Brně.*

a povolení některých prostředků k udržování čistoty těla.¹⁵⁾ Jinak předpisy platné všeobecně pro všechny věznice zůstaly nedotčeny, naopak mnohé z nich se těšily zvýšené pozornosti samého presidenta policejního, hr. Sedlnitzkého. Při oné, takřka pověřené hrůze vládních kruhů před tajnými spolky,¹⁶⁾ jest snadno pochopitelné, že byly to předpisy, vztahující se na úplnou izolaci vězňů před vnějším světem a na zajištění před útekem. Po této stránce se tedy vězňové političtí srovnávali úplně s vězni prostými. Vnějšími znaky toho byly trestanec oděv, vyholená tvář a okovy na nohou, předepsané váhy.

Ježto předpisy, týkající se různých úlev pro politické vězně, byly vydávány většinou od případu k případu, jevila se po čase potřeba, aby byly náležitě rozříděny a shrnuty v jeden organický celek, který by byl bezpečným vodítkem pro vězeňské orgány při vykonávání jejich povinností. Potřeba tato se stala obzvláště nálehavou počátkem roku 1833, kdy se v souvislosti s očekávaným příchodem většího počtu vězňů italských¹⁷⁾ vynořila otázka, aby dosavadní ředitel špilberské věznice Alois v. Dickmann, který neprojevil dostatek „rozhodnosti a přesného jednání, jakého jest potřebí k udržení kázně“,¹⁸⁾ nahrazen byl osobou, odpovídající svými vlastnostmi více účelům tohoto vězeňského ústavu. Iniciativa k tomuto kroku vyšla od tehdejšího gubernátora moravsko-slezského hraběte Inzaghyho a spolu s ní i myšlenka, aby pro nového ředitele věznice byla pořízena instrukce, která by shrnovala všechny dosavadní předpisy. Úkolem vypracovati instrukci tuto byl pověřen policejní ředitel brněnský Petr Muth,¹⁹⁾ jakožto první instance, nadřízená špilberské věznici. Sedlnitzky, jemuž se plán zamlouval, učinil o tom dne 14. dubna r. 1833 příslušný návrh císaři a již měsíc na to předložil instrukci k nejvyššímu schválení.²⁰⁾ Avšak císař, přikloniv se k návrhu dvorního rady a referenta státní a konferenční rady pro vnitřní záležitosti říše Jana Pilgrama, že potřeba instrukce není nálehavou, ježto zacházení s vězni velezrádnými upraveno jest všeobecnými a pro ně zvlášť vydanými předpisy, zamítl návrh předložené instrukce (rozhodnutím ze dne 18. čer-

¹⁵⁾ *Vortrag v. 27. Dez. 1833 des Präsidenten der Polizei-Hofstelle mit dem Instructionsentwurf für den Obervorsteher des Strafhauses am Spielberge rücksichtlich der Behandlung der italienischen Hochverrathssträflinge, Cab. Zahl 34 v. J. 1834; „Haus-Hof- und Staatsarchiv“ ve Vídni. Sr. též cit. zprávu Muthovu.*

¹⁶⁾ *V špilberských aktech jsou zachovány služební přísahy úředníků špilberských, v nichž se tyto zavazují, že nejsou a ani napříště nebudou členy tajných spolků.*

¹⁷⁾ *Sedlnitzky Inzaghyemu 6. března 1833 (Přípisy Sedlnitzkého nejsou nikdy číslovány). Fasc. „Spielber Normalien“ I.*

¹⁸⁾ *Inzaghy Sedlnitzkému 245 et 246/g. z 16. března 1833; fasc. týž.*

¹⁹⁾ *ibid.*

²⁰⁾ *Cab. Zahl 1488, Vortrag des Präsidenten der Polizei-Hofstelle dat. 14 April 1833 a Cab. Zahl 2443 dto 14 May 1833. H. H. u. St. A.*

vence 1833), svoliv pouze k tomu, aby také s vězni, nově na Špilberk přicházejícími, bylo nakládáno po způsobu vězňů starších.²¹⁾

Než uvedeným rozhodnutím císařovým nebylo ještě vydání instrukce nadobro pohřbeno. Neboť Sedlnitzky, odvolávaje se na to, že císař při prvním návrhu předložení instrukce povolil, učinil nový pokus, aby se jí dostalo schválení. Úsilí jeho bylo tentokráte korunováno úspěchem, ježto sám Pilgram, shledav její oprávněnost,²²⁾ přimluvil se u císaře za její schválení.

Instrukce, potvrzená císařem dne 14. listopadu r. 1834,²³⁾ byla dílem humanity, neboť způsob, jakým se mělo podle ní zacházeti s vězni politickými, ustupuje značně před hrůzami, v nichž jest nám na př. Špilberk líčen v době pobytu barona Trenka za vlády Marie Teresie. Avšak humanita, která se v instrukci z r. 1834 projevovala, byla věrným obrazem ducha tehdejších kruhů vládních, toho ducha, který v plodné práci duševní, nespoutané předsudky, spatřoval ohrožení zájmu státu a panující dynastie. Proto úlevy, jež byly vězňům instrukcí touto poskytnuty, zmírňovaly téměř výhradně utrpení tělesná, nepřinášejíce hojivého léku pro bolesti duševní.

Ačkoliv „špilberská instrukce“ měla býti katechismem řediteli věznice a orgánům, jemu podřízeným, přece obsahovala místy ustanovení příliš všeobecná, tak že i po jejím vydání vznikala potřeba doplňovati ji různými pokyny. Týkalo se to zvláště těch otázek o způsobu zacházení, v nichž mezi vězni politickými a vězni prostými nemělo býti rozdílu. Na podkladě zmíněné instrukce a nařízení doplňovacích, k ní vydaných, spočíval vězeňský systém špilberský na těchto zásadách:

Ihned po svém příchodu do věznice byli podrobeni vězňové přísné prohlídce, při níž byly jim odebrány všechny věci, nevyjímaje ani předmětů devotních, jež jedině se svolením hr. Sedlnitzkého mohly jim býti opět vydány.²⁴⁾ Prádlo mohli podržeti své, avšak pouze to, jež právě při prohlídce měli na sobě. Jinak měli nárok pouze na vězeňskou košili a podvlékačky směli dostati jen na podkladě lékařského dobrozdání a se schválením gubernia.²⁵⁾ Oděvem se nelišili od prostých zločinců, pouze v zimě na rozdíl od těchto dostávali krátký kabátec a vězňové,

²¹⁾ *ibid.* A. h. *Entschliessung ad No 1892, dto z 28. srpna 1833.*

²²⁾ Pilgram odůvodňoval nyní návrh Sedlnitzkého tím, že v brzké době lze očekávati značný přírůstek trestanců nejen z Milánska, nýbrž i z Haliče, pro něž, kdyby byli umístěni jinde nežli na Špilberku, vydání instrukce jest nutností. *Cab. Zahl 34 ze 6. ledna 1834.*

²³⁾ *ibid.*, A. h. *Entschliessung ze 14. listopadu 1834.*

²⁴⁾ Tak na př. hr. Sedlnitzky povolil italskému vězni Petru Stradovi, aby směl míti v cele košovou křížek. *Viz přípis jeho gubernátoru hr. Aloisu Ugartovi z 23. června 1837; fasc. „Spielberger Hochoerraths-Sträflinge 1823—37.“*

²⁵⁾ *Viz na př. přípis ředitele věznice Bayera presidiu gubernia ze dne 29. června 1845; fasc. „Sp. H.-S. Behandlungen etc. 1838 a n.“*

stižení reumatismem, zvláštní kazajku.²⁶⁾ Nezbytnou složkou tohoto výstroje byla železná pouta, jež vězňům po celou dobu jejich pobytu ve věznici nebyla snímána, pokud ovšem zdravotní stav jejich si nevyžádal opatření jiného. Původně také v tomto ohledu nebylo rozdílu mezi vězni politickými a prostými. Avšak již koncem r. 1837 zaveden byl pro vězně politické pohodlnější způsob poutání, při čemž zároveň i váha okovů stanovena byla na 4 funty. Tato váha byla rozdělena tak, že na každý kotouč, upevněný nad kotníky, připadalo po 1 funtu, na řetěz oba kotouče spojující a $1\frac{1}{8}$ vídeňského lokte dlouhý, 2 funty. Řetěz a kotouče opatřeny byly řeménky, jež připevněny vhodně k pasu a pod kolena, činily pohyb méně obtížným.²⁷⁾ Teprve mnohem později (koncem r. 1847) bylo učiněno opatření, aby okovy nebyly připevňovány na holé nohy, nýbrž na kožené holeně.²⁸⁾

Překročivše práh špilberské tvrze, ztráceli vězňové svou individualitu a stávali se pouhým číslem, jímž byli označováni i v úředních hlášeních z důvodu opatrnosti před prozrazením širší veřejnosti. Po převlečení do vězeňského oděvu a zakování do želez byli odvedeni vězňové do cel pro ně vykázaných, kde byli nuceni se podrobiti ještě jedné proceduře, srovnávající je s ostatními nedobrovolnými obyvateli Špilberku — ostříhání hlavy a úplnému vyholení tváře. Když později, zejména již za pobytu polských vězňů nastal proti tomuto opatření všeobecný odpor, který se nepodařilo ani různými prostředky donucovacími zlomit, učiněn byl se strany ředitele špilberské věznice návrh, aby bylo povoleno aspoň krátké přistřihování, nedošel však vyřízení.²⁹⁾

Pojem Špilberka bývá často spojován s představami hrozných slují podzemních, hemžících se hmyzem a různou havětí. Bylo by však omylem, kdyby někdo tyto představy chtěl přenášeti také na ubytování vězňů politických v době, do níž spadá uvěznění Poláků. Stávalo se totiž jen zřídka, že vězňové tito bývali ubytováni v celách přízemních³⁰⁾ a tím méně v podzemí. Bydleli však úplně odděleně od ostatních trestanců. K úlevám, milostí císařovou jim poskytnutým, patřilo, že směli býti umístěni po dvou v jedné místnosti, kde na rozdíl od vězňů prostých,

²⁶⁾ *Cab. Zahl 1488 z r. 1833 (H. H. u. St. A.); viz též přípis presidia gubernia morav.-slez. hr. Sedlnitzkému č. 549/g. z 3. července 1831; fasc. „Sp. H.-S. 1823-37.“*

²⁷⁾ Ředitel špilberské věznice Bayer presidiu gubernia m. s. č. 190 z 24. června 1839; fasc. „Spielberg 1831—1839.“

²⁸⁾ Přípis zástupce ředitele špilberské věznice Förstra presidiu gubernia m. s. ze dne 26. října 1847 č. 437 a dekrét presidia č. 437/g. P. z 28. října t. r.; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen“ etc. 1838 a n.

²⁹⁾ Ředitel věznice Adelburg presidiu gubernia m. s. č. 7/g. P. z 3. ledna 1848; fasc. „Spielberg 1839—1852.“

³⁰⁾ *Sr. na př. Tagraport č. 246 z 9. července 1847; fasc. „Transportierung etc.“*

spících na holých prknech,³¹⁾ bylo pro každého dřevěné nemocniční lůžko se slavníkem, prostěradlem, poduškou, vyplněnou řezankou, a jednou, po případě i dvěma houněmi.³²⁾ K jiným výhodám vězeňského zařízení cel politických vězňů patřily též některé předměty k udržení čistoty, jako škopek k umývání, sklenice, malý věšák, prkénko k postavení nádob s jídlem, některé předměty toaletní, hřeben, kartáček na zuby, kartáč na vlasy a pod.³³⁾ Okna teprve v době pobytu Poláků byla opatřena hustým mřížovým železným.³⁴⁾ Když si později vězňové na toto opatření stěžovali, vyšlo se jim vsříc tím způsobem, že byly tyto mříže zeleně natřeny.³⁵⁾ Zato podle § 4 zmíněné instrukce povoleno bylo osvětlování cel do devíti hodin večera, lampou, zavěšenou do otvoru ve dveřích.³⁶⁾

Byl-li již ve věci pohodlí patrný rozdíl mezi vězni politickými a vězni prostými, jevil se tento rozdíl ještě zřetelněji v otázce stravování. Tu třeba ovšem podotknouti, že se praxe odchylovala často od předpisů, neboť nejen v memoárech, nýbrž i v úředních aktech se vyskytují četné a odůvodněné stížnosti na jakost a jednotvárnost stravy. Kdežto obyčejní trestanci na Špilberku dostávali pouze teplé pokrmy bez masa,³⁷⁾ byla vězňům politickým povolena dvojnásobná porce, jaká se vydávala nemocným.³⁸⁾ Podle toho dostávali vězňové ráno a večer po dvou žejdlíčích polévky, ráno hovězí s houskovými řezy, večer zapraženou. Oběd sestával ze tří chodů, z hovězí polévky s kroupami, krupicí aneb nudlemi, z $\frac{2}{3}$ funtu telecího masa zadělávaného, pečeného aneb upraveného v karbanátky, a z moučnicku nebo zeleninového příkrmu.³⁹⁾ Na toto stravování, jež se pronajímalo vězeňskému hostinci (za doby Poláků byla to hospoda Meislova), určen byl denní obnos 25 kr. k. m.⁴⁰⁾ Mimo to dostávali vězňové političtí 12 lotů obyčejné housky, jež byla

³¹⁾ Cit. zpráva policejního ředitele Mutha k č. 837/Pr z 30. prosince 1832.

³²⁾ Presidium gubernia m. s. hr. Sedlnitzkému č. 549/g. P. z 3. července 1834; fasc. „Spielberg 1823–37.“ Sr. též Cab. Zahl 1488 z r. 1833 a Cab. Zahl 34 z r. 1834. (H. H. u. St. A.)

³³⁾ ibid.

³⁴⁾ Hr. Ugarte Bayerovi č. 323/g. P. ze 16. července 1841; dto Sedlnitzkému a policejnímu řediteli Maltzovi; fasc. „Spielberg 1839–1852.“

³⁵⁾ Sedlnitzky hr. Rudolfu Stadonovi 10. srpna 1847; fasc. týž.

³⁶⁾ Hr. Ugarte Bayerovi č. 311/g. P. z 15. října 1839; fasc. týž.

³⁷⁾ Cit. zpráva policej. ředitele Mutha k č. 837/Pr. z 30. prosince 1832.

³⁸⁾ Porce tato jest v pramenech nazývána „doppelte Drittelportion“ nebo „Mittelportion“. Viz na př. „Übersicht der rohen Materialbedarf zu einer einfachen und doppelten Drittelportion, für die im Spielberger Strafhause insitzenden Verräther“, k č. 696/Pr. z 22. listopadu 1837; fasc. „Sp. H. S. 1823–1837.“

³⁹⁾ Ibid., viz též přípis Förstera presidiu gubernia m. s. z 29. srpna č. 328 (fasc. „Behandlungen etc.“) a přípis presidia gubernia m. s. Sedlnitzkému 549/g. P. z 3. července 1834 (fasc. „Sp. H. S. 1823–37.“) Sr. též Cab. Zahl 1488 z r. 1833 a Cab. Zahl 34 z r. 1834.

⁴⁰⁾ Cit. přípis č. 328 z 29. srpna 1847.

vydávána k večerní polévce, a 12 lotů chleba, jehož množství mohlo býti na podkladě lékařského dobrozdání zvýšeno na 18, někdy až 24 lotů.⁴¹⁾ Přídělem chleba ustupovali vězňové političtí před trestanci obyčejnými, jimž se dostávalo chleba $1\frac{3}{4}$ f.⁴²⁾ V případě onemocnění mohli vězňové na podkladě lékařského doporučení obdržeti též přiměřenou dávku mléka, vína i piva.⁴³⁾ K požitkům doby tehdejší patřil též šňupavý tabák. Vydáván byl opět na podkladě lékařského schválení, nikoliv však jako požítek, nýbrž jako lék, jmenovitě pro zesílení zraku.⁴⁴⁾ Všechna tato přilepšení vyžadovala schválení se strany gubernia a v měsíčních výkazech byla zanášena do zvláštní rubriky „sub nomine medicinae“. Kouření bylo přísně zakázáno, avšak i v případech výmínečných se dávalo k němu svolení. Ovšem tu již o tomto ústupku nerozhodovalo gubernium, nýbrž sám policejní president hr. Sedlnitzky. Kouření bylo povolováno zase jenom jako prostředek léčebný, který se osvědčoval při léčení nemoci na Špilberku dosti rozšířené — skorbutu dásní.⁴⁵⁾ Při tom nesměl vězeň nikdy kouřiti v cele aneb na chodbě, nýbrž jediné při procházce na vězeňském dvoře, nebo ve zvláštní cele k účelu tomuto určené. Dávka tabáku byla přesně předepsána a po jejím spotřebování příslušné potřeby kuřácké vydávány byly dozorcí, aby nedošlo k jejich zneužití.⁴⁶⁾

Zvláštní kapitoly by vyžadovalo podrobné vylíčení toho, jak se zacházelo s vězni politickými po čas jejich onemocnění. Na tomto místě pro charakteristiku poměrů stačí podotknouti, že vina za nedostatečnou péči o nemocné spadala v značné míře na instrukci z r. 1834, která mimo ozdravovací prostředky svrchu uvedené povolovala vězňům politickým jakožto jedinou „úlevu“ pouze to, že směli v případě onemocnění zůstatí ve svých celách.⁴⁷⁾ Z toho jest viděti, že tu nebyl brán ohled na vězně samé, jako spíše na to, aby vězňové političtí ani na lůžku nemocného nepřišli do styku s vězni prostými ve vězeňské nemocnici. Zato byly vydány přesné předpisy o lékařské ordinaci, která se konala ve zvláštní místnosti, pokud vězeň

⁴¹⁾ Viz na př. přípis ředitele věznice Adelburga presidiu gubernia m. s. č. 649/g. P. z 29. ledna 1848; fasc. „Behandlungen etc.“

⁴²⁾ Vortrag der vereinten Hofkanzley z 5. ledna 1833 č. $\frac{988}{844}$ 1833; H. H. n. St. A.

⁴³⁾ Doklady o tom viz ve fasc. „Behandlungen etc. 1838 a n.“

⁴⁴⁾ Viz na př. přípis Bayera presidiu gubernia m. s. č. 323 z 22. září 1841; fasc. týž.

⁴⁵⁾ Viz na př. přípis policejního ředitele brněnského Hasenöhrla guberniu m. s. č. 634/pr. z 6. října 1843, k němuž jest přiloženo lékařské parere guberniálního rady a protomedica Dra Ondřeje Morsetiga o zdravotním stavu vězně Ignáce Zielitřského; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc.“

⁴⁶⁾ Sedlnitzky hr. Ugartovi 29. listopadu 1843; fasc. „Spielberg 1839–1852.“

⁴⁷⁾ Cab. Zahl 1488 z r. 1833 (H. H. u. St. A.) Viz též přípis presidia gubernia m. s. Sedlnitzkému č. 549/g z 3. července 1834; fasc. „Sp. H. S. 1823–37.“

nebyl připoután trvale k lůžku, a vždy v přítomnosti ředitele věznice aneb jeho zástupce. Opatření toto směřovalo jednak k tomu, aby věžňové nepřišli spolu do styku, jednak, aby jim se strany lékařských orgánů nebyly poskytnuty nějaké úlevy.⁴⁸⁾ Není úkolem tohoto pojednání vypočítávati různé nemoci, mezi špilberskými vězni rozšířené, ani uváděti prostředky, jichž bylo používáno k jejich léčení, ač by to bylo zajímavé nejen pro poznání poměrů špilberských, nýbrž i pro kulturu té doby. Nebude však s místa podotknouti, že polští věžňové útrapy vězeňské snášeli vytrvaleji nežli věžňové italské, jak svědčí nejen poměrný počet onemocnění, tak zejména počet případů smrti. Kdežto Italové zemřeli čtyři, zaznamenán jest u Poláků, počtem téměř pětkrátě hojnějších, případ pouze jediný (Jindřich Hubický⁴⁹⁾. K osvětlení byl povolen věžňům dvakrátě za den pohyb na čerstvém vzduchu⁵⁰⁾ na některém z nádvoří špilberských. Ovšem nevycházeli věžňové k této procházce hromadně, nýbrž jen v určitých skupinách za doprovodu dozorců. Pobyť na vzduchu byl stanoven na dvě hodiny denně, mohl býti však prodloužen až na čtyři hodiny, když byl doporučen lékařem.⁵¹⁾ Bylo také nařízeno, aby se věžňové občas koupali, ve vanách, připravených ve zvláštní místnosti, avšak předpisu tohoto nebylo dbáno.⁵²⁾

Obraz vězeňského systému špilberského byl by neúplný, kdyby v rámci jeho nebylo zhruba načrtnuto, jakým způsobem trávili věžňové dlouhé dny svého pobytu na Špilberku. Obšírná korespondence, jež byla otázkou zaměstnání vězňů věnována, jest svědectvím, že sotva byla pokládána za podřadnou složku vězeňského systému. Z obsahu jejího pak vysvítá, že právě v této složce duch doby a spolu s ním i systém vládní jeví se nejvýrazněji. Mám tu na mysli některé z těch známek reakční ideologie, jako nedůvěru k inteligenci a odpor k rozumovému vzdělání, v nichž se pramenila úzkoprsost v opatřeních, přecházející často v pedanterii.

Vybrati pro vězeň politické zaměstnání, jež by odpovídalo jejich schopnostem, a při tom zároveň hovělo předpisům vězeňského pořádku, nebylo věcí tak jednoduchou, jak by se snad na prvý pohled zdálo. Z různých návrhů, císaři v tom

⁴⁸⁾ Sr. přípis gubernátora Inzaghyho řediteli věznice Dickmannovi č. 1119/g z 12. srpna 1832; fasc. „Spielberg 1831–39.“

⁴⁹⁾ Fasc. „Todesfälle“; hlášení Bayera o smrti Hubického č. 64 z 21. února 1847; fasc. „Transportierung etc.“

⁵⁰⁾ Viz přípis presidia gubernia m. s. hr. Sedlnitzkému č. 549/g. P. z 3. července 1834; fasc. „Sp. H. St. 1823–1837“; viz též Cab. Zahl 1488 z r. 1833 (H. H. u. St. A.).

⁵¹⁾ Tak na př. procházka 4 hodiny dovolena byla vězni Ignáci Zielinskému. Viz „Dekret an den k. k. Gubrat und Polizeidirektor Hasenöhrl“ z 28. dubna 1843; fasc. „Spielberg 1839–1852.“

⁵²⁾ Svědčí o tom stížnost italského vězně Confalonieriho, v níž uvedl, že se za svého několikiletého pobytu na Špilberku nekoupal ani jedenkrátě. Přípis gubernátora m. s. hr. Inzaghyho Dickmannovi č. 602/g. p. z 18. července 1831; fasc. „Spielberg 1831–39.“

smyslu učiněných, došel posléze schválení návrh, jímž se doporučovalo pletení punčoch z ovčí vlny, po případě též cupování vláken.⁵³⁾ Návrh tento hověl nejlépe požadavkům bezpečnosti, ježto pletení bylo možno prováděti dřevěnými tyčinkami a ve vězeňských celách. Když se však později stávalo, že byl vlny nedostatek, učiněn byl ředitelem věznice návrh, aby vedle pletení punčoch bylo též zavedeno pletení slaměných svazků pro slaměné klobouky. Než návrh tento narazil na řadu překážek, z nichž nejzávažnější byla ta, že při pletení bylo by nutno užívatí nůžek, a byl pro to hr. Sedlnitzkým zamítnut.⁵⁴⁾ Zato bylo v době uvěznění Poláků povolováno pletení barevnou přízí na kanavě, avšak náklad na toto zaměstnání hradili si věžňové sami z peněz, jež jim byly odebrány při jejich příchodu do věznice.⁵⁵⁾ Některým Italům bylo též z důvodů zdravotních povoleno řezání pilou. Poláci vykonávání této práce odmítali.⁵⁶⁾

Uvedená zaměstnání nepřinášela vyčerpání fyzického, a třeba byla příliš jednotvárná, mohla přece poskytovatí jisté rozptýlení v tísní ponurých dní. Aby však byla spíše úlevou nežli trestem, potřebovala ještě vhodného doplnění v zaměstnání duševním. Leč právě v této potřebě projevila vláda nejméně ochoty vycházeti věžňům vstříc a tím oslabila všechny ostatní výhody, jim poskytnuté. Jak možno souditi na podkladě aktů úředních, byl výběr vhodné potravy duševní pro politické vězně oříškem ještě tvrdším, nežli stanovení zaměstnání tělesného. Po řadě žádostí, podávaných jak se strany vězeňské správy, tak se strany vězeňských duchovních (zvláštěních zásluh získal si tu zejména páter Vincenc Žák),⁵⁷⁾ svolil posléze císař František k tomu, že se mohou věžňům vydávati pouze knihy náboženského obsahu, o jejichž výběru by rozhodoval policejní prezident hr. Sedlnitzky. Později bylo toto povolení rozšířeno i na knihy takové, jež by věžňům poskytlí možnost poučení v jejich oboru, nebo jež by byly s to umožniti jim nové zaměstnání po propuštění z věznice.⁵⁸⁾

⁵³⁾ Viz přípis presidia gubernia m. s. hr. Sedlnitzkému č. 549/g. P. z 3. července 1834; fasc. „Sp. H. S. 1823–37.“ Sr. též přípis presidia gubernia Bayerovi č. 175/g. P. z 19. července 1843; fasc. „Spielberg 1839–1852.“

⁵⁴⁾ Bayer presidiu č. 238 ze dne 4. srpna 1843 a odpověď hr. Sedlnitzkého ze dne 29. září t. r.; fasc. „Arbeitsführung.“

⁵⁵⁾ Sedlnitzky guberniu 13. října 1846; policejní ředitel Hasenöhrl guberniu č. 442/g. p. z 28. října 1847 a resoluce k němu ze 6. listopadu 1847; fasc. „Spielberg 1839–1852.“

⁵⁶⁾ Bayer guberniu č. 289 ze 27. listopadu 1844 a dekret presidia z 24. prosince 1844; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

⁵⁷⁾ Žádosti tyto jsou uloženy ve fasciklu „Bücher-Erfolgung.“

⁵⁸⁾ Zásada tato jest vyslovena v četných přípisech hr. Sedlnitzkého guberniu m. s. Viz na př. přípis z 26. listopadu 1846; fasc. „Spielberg 1839–1852.“ Sr. též přípis presidia gubernia m. s. presidiu generálního velitelství v Brně č. 52. z 25. dubna 1841; fasc. týž.

Všechny, takřka nepřetržité pokusy, činěné se strany vězňů, aby jim byla povolena také díla jiného obsahu, tříštily se o neústupnost hr. Sedlnitzkého. Jediné vězňům duševně chorým směla být vydána „lehčí četba“, za niž byla pokládána díla přírodopisná neb zeměpisná, nikoliv však beletrie.⁵⁹⁾ Pro stanovisko hr. Sedlnitzkého k vzdělávací četbě vězňů jest charakteristické, že si dával předkládati k schválení i knihy, uznané censurou za přípustné, a že i z těchto knih některé vyškrtával, jako nevhodné pro politické provinilce.⁶⁰⁾ Knihy hr. Sedlnitzkým schválené, byly zaopatřovány vězňům z jejich vlastních peněz, uložených v depositu.⁶¹⁾ Jen výjimečně se stávalo, že vězňům bez prostředků byla zakoupena určitá kniha z peněz tajného fondu policejního.⁶²⁾ I při četbě bylo dbáti pokynů policejního ministerstva, podle nichž na př. pouze jedna z povolených knih směla být do cely vydána.⁶³⁾ Že při četbě díla v cizím jazyku, k němuž bylo potřebí užívati slovníku, povolení četby v tomto rozsahu se stávalo illusorním, netřeba snad ani připomínati. Podobně nevyslyšenými zůstávaly prosby vězňů, aby jim byly povoleny břídlivé nebo dřevěné tabulky k řešení početních úloh a k studiu cizích jazyků.⁶⁴⁾ Hr. Sedlnitzky nedal se pohnouti ani takovými důvody, že by vězňové tímto rozptýlením byli odvráceni od konspiračních myšlenek a rušení domácího pořádku.⁶⁵⁾

Jistou náhradu za zaměstnání duševní mělo vězňům poskytovat náboženské vyučování, spojené s duchovní útěchou. Dostávalo se jim ho každého týdne ve zvláštní místnosti od vězeňského duchovního, zvláště pro ně určeného. V neděli a ve svátky byla pro ně sloužena zvláštní mše, při níž obyčejní trestanci nesměli být přítomni.⁶⁶⁾ Již samo zařízení vězeňské kaple, opatřené několika chóry, z nichž bylo viděti pouze na oltář, pečovalo o to, aby ani při bohoslužbách nepřišli vězňové spolu do styku. Když se po revoluci krakovské počet vězňů na Špilberku

⁵⁹⁾ Sedlnitzky hr. Rudolfo Stadionovi 29. ledna 1847; fasc. týž.

⁶⁰⁾ Sedlnitzky hr. Ugartovi 1. listopadu 1845; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

⁶¹⁾ Policejní ředitel brněnský Maltz presidiu gubernia m. s. č. 344 ze dne 2. května 1841; fasc. „Bücher-Erfolgung.“ Viz též přípis presidia gubernia m. s. presidiu generálního velitelství v Brně č. 52 ze dne 25. dubna 1841; fasc. týž.

⁶²⁾ Na př. uherskému vězni Kladróbtzovi povoleno bylo zakoupiti uherskou gramatiku, aby se mohl vzdělávati ve své mateřtině (Sedlnitzky Ugartovi 5. června 1845; fasc. „Spielberg 1839—1852“), nebo polskému vězni Janu Guździakovi byla zakoupena učebnice fyziky a pod. (Sedlnitzky guberniu m. s. 16. září 1845; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“)

⁶³⁾ Sedlnitzky guberniu m. s. 1. listopadu 1845; fasc. týž.

⁶⁴⁾ Sedlnitzky hr. Rudolfo Stadionovi 10. srpna 1847; fasc. „Spielberg 1839—1852.“

⁶⁵⁾ Návrh tento učinil hr. Rudolf Stadion. Viz jeho přípis hr. Sedlnitzkému 334/g. P. z 13. září 1847; fasc. „Bücher-Erfolgung.“

⁶⁶⁾ Presidium gubernia m. s. hr. Sedlnitzkému č. 549/g. z 3. července 1834; fasc. „Sp. H. S. 1823—37.“

značně rozmnožil, byly z důvodů bezpečnostních slouženy mše dvě.⁶⁷⁾ Nebylo námitek proti tomu, aby varhaník-vězeň Jan Andrusikiewicz doprovázel mši hrou na varhany a vězňové zpěvem nábožných písní.⁶⁸⁾ Podobně se vyšlo vstříc i jiné prosbě, aby totiž o svátcích velikonočních směli vězňové přistupovati k zpovědi a přijímati Tělo Páně.⁶⁹⁾

Třebas význam náboženského vyučování pro zmírnění bolesti duševní nelze podceňovati, byl tu přece ještě prostředek jiný, který mohl přinášeti vězňům útěchu ještě účinnější. Prostředkem tímto byl písemný styk s těmi osobami, jimž nebyl lhostejným osud uvězněných na Špilberku. Avšak pro hojivou sílu tohoto léku chovaly zodpovědné úřady tak málo pochopení a dobré vůle, že zhořkly sousto chleba nejen těm, jimž poskytl útulku za branami Špilberku, nýbrž i jejich rodinám a příbuzným. Špilberk — to byl tajemný svět ve vesmíru, k němuž nebylo lze proniknouti. Proto vězňové nemohli udržovati písemné styky se svými rodinami a naopak. Jediné, co jim bylo povoleno, byly suché zprávy úřední o jejich zdraví, jež čas od času byly zaslány jejich příbuzným. Tito pak a pouze tyto směli uvězněným odpovídati. Avšak v jejich dopisech nesmělo být více nežli stručné zprávy o zdravotním stavu a záležitostech rodinných,⁷⁰⁾ vše ostatní, i slova naděje neb útěchy,⁷¹⁾ zanikala pod černí censorské tužky. Vězeň také nikdy nedostal dopisu do rukou, nýbrž byl mu pouze obsah jeho v okleštěné formě předčítán ve vězeňské kanceláři. Podobně i úřední zprávy, zasílané příbuzným uvězněných,⁷²⁾ nebyly nikdy opatřeny podpisem vězňovým. S počátku bylo pravidlem,

⁶⁷⁾ Hr. Rudolf Stadion dvorskému kancléři Pillersdorfovi č. 299/g. P. z 10. srpna 1847 a odpověď Pillersdorfova z 19. srpna 1847; fasc. „Seelsorge.“

⁶⁸⁾ Vrchtní komisař policejní Bezděk presidiu gubernia m. s. č. 738/pr. ze dne 15. září 1847 a resoluce k němu ze 17. září t. r.; fasc. týž.

⁶⁹⁾ Hr. Ugarte Sedlnitzkému 232/g. P. z 5. června 1841; fasc. „Spielberg 1839—1852“.

⁷⁰⁾ Viz na př. resoluci gubernia m. s. č. 249/g. P. z 30. června 1840, aneb přípis hr. Sedlnitzkého hr. Ugartovi z 12. ledna 1844; fasc. týž.

⁷¹⁾ Viz na př. dopis polskému vězni Maxu Müllerovi, psaný jeho matkou a přiložený k přípisu presidia haličského gubernia č. 14705 ze dne 4. prosince 1847; fasc. týž. Z dopisů bývaly pořizovány německé překlady a v těchto teprve byla „závadná“ místa cenzurována. Srovnáním originálů s tímto překladem lze sledovati činnost censury.

⁷²⁾ Zprávy tyto byly podávány vždycky německy. V dopisech příbuzných vězňů vyskytují se žádosti, aby uvězněni směli podávati zprávy o sobě polsky, ježto němčina působí adresátům obtíž, jak svědčí dopis choti Vilibalda Sleczkowského. V špilberském archivu se zachovala část té korespondence, kterou příbuzní uvězněných posílali na Špilberk v bláhové důvěře, že se dostane do rukou adresátů. V nich se zračí namnoze ta hrůza nejistoty, kterou úřední zprávy o stavu vězňů vzbuzovaly v pozůstalých, jak svědčí na př. srdcelomný výkřik matky uvězněného kněze Antonína Szersznika v dopise, kde takřka zaklíná syna prosíc, aby jí vlatnoručně napsal aspoň doě slova „jestem zdráv“. Ačkoliv haličský gubernátor hr. František Stadion se přimlouval u svého bratra

že všechny dopisy, určené pro velezrádné vězně haličské, přicházely do rukou císařových, který rozhodoval o tom, má-li býti jejich obsah vězni oznámen.⁷³⁾ Později povolení k tomu udělal hr. Sedlnitzky, avšak za zvýšeného počtu haličských vězňů na Špilberku postoupil tuto svoji pravomoc guberniím haličskému a moravsko-slezskému.⁷⁴⁾

Také zásilky jakéhokoliv druhu nebývaly vězňům doručovány. Tento zákaz se týkal i předmětů devotních a památkových.⁷⁵⁾ Nebyly dovoleny ani návštěvy, neboť podle § 44 instrukce z r. 1834 pouze dozorcí, vězeňský duchovní a zdravotní personál se směli s vězni stýkati.⁷⁶⁾ Avšak i z toho pravidla se staly dvě výjimky, vzácné jinak v dějinách Špilberku. První se týkala italského kupce Josefa Guenzatiho, jemuž se v r. 1837 dostalo nejvyššího svolení, aby směl navštívit svého syna Filipa, druhá sestry italského vězně Karla Trollieta Karoliny, jíž svolení k návštěvě bratra vymohl staříčkův její otec u podnoží trůnu⁷⁷⁾ v roce 1845. Schůzka tato se konala v zahradě ředitele věznice za dozoru vrchního komisaře policejního. Jen výjimečně byly tehdy vězni sňaty okovy a převlečen byl do občanského oděvu.⁷⁸⁾ Rozmluva se směla dotýkati pouze rodinných záležitostí. O návštěvu Špilberka se pokusil později také bratr uvězněného hraběte Bonaventury Bukowského Eduard, avšak jeho cesta do Brna vyzněla na prázdno.⁷⁹⁾

Jak z podaného náčrtu vězeňského systému špilberského vysvítá, byly předpisy o zacházení s vězni politickými plněny do nejmenších podrobností. Proto zbývá zodpověděti ještě otázku, jaký osud očekával vězně, kteří nějakým způsobem pořádek tento přestoupili. Jest obvyklým zjevem ve všech takřka věznicích, že vězňové

Rudolfa Stadiona, aby v „zájmu humanity vyhověl přání nešťastné matky, stojící takřka nad hrobem“, nepodařilo se mu prolomiti tu ledovou zeď, která svírala srdce moravského gubernátora. Dopis tento jest přiložen k č. 14072 ze dne 17. listopadu 1847. Resoluce k němu z 29. prosince 1847; fasc. týž.

⁷³⁾ Viz resoluci presidia gubernia m. s. č. 240/g. P. z 30. června 1840; fasc. týž.

⁷⁴⁾ Sedlnitzky hr. Rudolfu Stadionovi 10. srpna 1847; fasc. týž.

⁷⁵⁾ Svědčí o tom na př. proužek plavých vlásků dívčích, svázaných modrou stužkou a přiložených k dopisu Marie Dwernické. Tato památka jest rovněž zachována v aktech špilberských, kde očekává svého umístění v polském oddělení špilberského musea, aby byla veřejným svědečtím režimu hr. Sedlnitzkého. Dopis s vlásky jest přiložen k přípisu haličského gubernia guberniu m. s. č. 3039 ze dne 8. března 1848; fasc. týž.

⁷⁶⁾ Viz přípis presidia generálního velitelství v Štýrském Hradci presidiu gubernia m. s. z 11. ledna 1843; fasc. Sp. H. S. „Behandlungen etc. 1838 a n.“

⁷⁷⁾ Sedlnitzky guberniu m. s. 16. ledna 1837 (fasc. „Sp. H. S. 1823—37“) a přípis z 10. června 1845 (fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc.“)

⁷⁸⁾ Ředitel špilberské věznice Bayer podal stížnost na toto jednání vrchního komisaře policejního Bezděka. Č. 207 ze dne 13. června 1845; fasc. týž.

⁷⁹⁾ Dopis Eduarda Bukowského jeho bratru Bonawenturovi ze dne 24. listopadu 1845; fasc. „Spielberg 1839—1852“.

hledí si všelijak zmírniti ztrátu svobody, a jest zcela přirozené, že tato snaha jest tím větší, čím se důsledky tohoto omezení svobody projevují citelněji. Také ve věznicích špilberské nechybělo na různých pokusech o zpříjemnění pobytu, ba nechybělo ani na pokusu útěku, jak svědčí na př. případ známého poštmistra Droueta, dvě léta na Špilberku vězněného.⁸⁰⁾ Provinění toho druhu — pokusu o útěk za éry Italů a Poláků na Špilberku nebylo — přinášela v zápětí různé tresty, jež byly mocnou oporou vězeňského pořádku. Ježto v instrukci z r. 1834 nebylo zvláštního ustanovení ohledně trestů vůči politickým vězňům, vyplývalo z toho, že se na ně vztahují tresty, jichž se používá za přestupky domácího řádu u vězňů obyčejných. Tresty tyto spočívaly v dítce, v postu, v bití holí, v odděleném vězení a v několika způsobech spoutání.⁸¹⁾ Pokud byli na Špilberku Italové, nedošlo vůbec k použití přísnějších stupňů z uvedených trestů, neboť jejich chování odpovídalo v celku ustanovením domácího pořádku.⁸²⁾ Zato za pobytu Poláků byly použity i některé z trestů přísnějších, jako spoutání rukou železy (u vězně Jana Gudziaka),⁸³⁾ ano i trest deseti ran holí (u vězně Stanislava Cymborského).⁸⁴⁾ O potrestání tímto způsobem rozhodoval hr. Sedlnitzky. Oddělené vězení bývalo spojeno s odnětím lepší stravy a nalézalo se v podzemních místnostech věznice.⁸⁵⁾ Všechny tresty bývaly zapisovány a při žádosti vězňově o amnestii rozhodovaly zhusta o jeho dalším osudu.

Tomuto systému vězeňskému měli se podrobiti polští vězni, jimž trest smrti za velezradu změněn byl v několikaletý žalář na Špilberku. Když však první vězňové polští v r. 1839 přišli na Špilberk, bylo s nimi s počátku nakládáno jako s vězni

⁸⁰⁾ Viz Nopp, cit. spis, str. 40.

⁸¹⁾ Hr. Ugarte hr. Sedlnitzkému č. 162/g. P. z 25. dubna 1840; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

⁸²⁾ V pramenech se vyskytuje pouze několik málo případů, kdy byl italský vězeň potrestán odděleným vězením, jako na př. hr. Confalonieri pro pokus korespondence se svým sousedem (Bayer presidiu gubernia č. 133 ze dne 21. dubna 1840; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“), aneb Foresti pro urážku ředitele věznice Dickmanna a pod. (Viz přípis presidia gubernia m. s. 1379/g. z 20. září 1832; fasc. „Sp. 1831—39“).

⁸³⁾ Policejní ředitel Hasenöhrl presidiu gubernia č. 763/pr. z 23. listopadu 1844 (fasc. Spielberg 1839—1852). Gudziak se provinil tím, že zahrnul nadávkami nižšího představeného Thumu a mrštil po něm botou. Viz též raport Thumu č. 376 ze dne 12. listopadu 1844.

⁸⁴⁾ Sedlnitzky hr. Ugartovi 16. září 1843. Tímto trestem byl Stanislav Cymborski potrestán za to, že dal nižšímu představenému Thumovi políček, když ho tento napomínal, aby při návratu z procházky nezdravil vězňů, umístěných v cele č. 1. Viz raport polic. ředitele Hasenöhrla č. 585/pr. z 25. září 1843 a raport představeného Thumu č. 284 ze dne 30. srpna r. 1843; fasc. týž. Viz též přípis Hasenöhrla presidiu gubernia ze dne 25. září 1843 č. 625/pr.; fasc. týž.

⁸⁵⁾ Viz na př. přípis policejního ředitele Hasenöhrla presidiu gubernia ze dne 5. října 1846 č. 666; fasc. týž.

obyčejnými⁸⁶⁾ jediné s tou výjimkou, že nekonali těžkých prací. Otázku jejich lepšího postavení rozvířil teprve přípis gubernátora Haliče arciknížete Ferdinanda gubernátoru moravsko-slezskému hr. Ugartovi, v němž se arcikníže přimlouval za to, aby polští vězňové vzhledem k jejich mladistvému věku a poměrně malému výměru trestu (nikdo z nich nebyl odsouzen na dobu delší pěti let)⁸⁷⁾ nebyli chováni společně s obyčejnými zločinci. Hr. Ugarte vyhověl této žádosti, a umístiv politické vězně polské do zvláštních místností, obrátil se na hr. Sedlnitzkého s dotazem, zda i na Poláky se má vztahovati instrukce z r. 1834, určená původně jen pro vězně italské národnosti. Hr. Sedlnitzky předložil tento dotaz císaři Ferdinandovi I., který dne 2. února 1840 rozhodl, aby také s vězni polskými na Špilberku bylo nakládáno podle této instrukce. Současně s tím bylo též rozhodnuto, aby na Špilberku byli usmířeni ti provinilci z Haliče, kteří byli odsouzeni nikoliv pro velezradu, nýbrž pro „rušení vnitřního klidu státu“, ačkoliv podle trestního zákonníka (§ 458 lit. c. č. I.) měli odsouzení pro tento zločin odpykávati svůj trest v některé z věznic provincionálních.⁸⁸⁾ Takové byly obavy před politickým hnutím, šířícím se v Haliči po povstání listopadovém. Z těchto důvodů nemůže také překvapovati, že Poláci stojí na prvním místě v počtu špilberských vězňů. Tuto skutečnost hlásá dodnes budova, obrácená směrem k Údolní ulici, kterou pro veliký příliv provinilců z Haliče bylo nutno zvýšiti o jedno poschodí.⁸⁹⁾

*

V době světové války řada českých lidí se dostala do rakouských věznic, aby v nich pykala za provinění stejného druhu, za něž pykali Poláci před r. 1848. Také mnozí z nich (Viktor Dyk, Vincenc Cervinka a j.) sepsali své paměti z doby svého utrpení, jež bylo utrpením nejen jejich, nýbrž i celého národa. Z pamětí těchto jest viděti, jak míra utrpení uvězněných závisí nejen na určitých předpisech, jimiž jest pobyt vězňů vázán, nýbrž stejnou měrou a mnohdy ještě více na osobách, s nimiž jest se vězňům stýkati. Proto nelze také k rozboru memoárů polských vězňů přistoupiti dříve, dokud nebude aspoň stručně uvedeno, jakým osobám byl osud polských vězňů vložen do rukou.

Když dvorní rada a referent státní a konferenční rady pro vnitřní záležitosti říše Jan Pilgram předkládal císaři Ferdinandovi k schválení návrh hr. Sedlnitzkého, aby také na vězně haličské byla rozšířena platnost instrukce z r. 1834, neopo-

menul při tom zdůrazniti, že účelem této instrukce nebylo pouze zlepšiti zacházení s vězni politickými, nýbrž zavésti nad nimi také přísnější dohled.⁹⁰⁾ To odpovídalo skutečnému stavu věcí, neboť již počet dozorců, střežících t. zv. „tajné oddělení“ špilberské věznice, t. j. oddělení, v němž byli chováni vězni velezrádní, byl větší, nežli počet dozorců u obyčejných trestanců.⁹¹⁾ Všeobecně se totiž vycházelo ze zásady, že na každých pět vězňů velezrádných má připadnouti jeden dozorce. K vězňům velezrádným byly vybírány osoby naprosto spolehlivé, jimiž byly vysloužilí vojáci, konající na Špilberku již službu delší dobu. Při výběru tomto se přihlíželo též k jejich národnosti, při čemž národnost „haličská“ byla méně vítanou, nežli národnost německá neb česká, ačkoliv i tu byly výjimky z obecného pravidla, jak svědčí na př. jméno dozorce Bukowinského, rodem z Piskorowic v kraji přemyšlském,⁹²⁾ o němž se i nejednou zmiňují memoáry polských vězňů. Povinností těchto dozorců bylo konati t. zv. „vnitřní dozor“, t. j. hlídati vězně s chodby, dohlížeti na jejich obsluhu, kterou vykonávali prostí zločinci,⁹³⁾ a doprovázeti vězně na procházky.⁹⁴⁾ Jak si při této službě měli počínati, o tom poučuje nejlépe přísaaha, kterou bylo jim skládati: neposkytovat vězňům úlev, vystupovati vůči nim vždy vážně a klidně, nemluvit s nimi než to, co vyžaduje služba, nepodávati o nich nikomu zpráv, zachovávat o všem, co by se ve věznici přihodilo, přísné mlčení až do hrobu atd.⁹⁵⁾ Za správné plnění těchto předpisů dostávalo se dozorcům haličského oddělení uznání ve formě zvýšeného žoldu o 3 kr. denně oproti dozorcům u vězňů obyčejných. Dozorci byli podřízeni desátníku, který byl zároveň klíčníkem. Když po revoluci krakovské se počet vězňů značně rozmnožil a s nimi stoupl i počet dozorců, bylo zřízeno pro „tajné oddělení“ místo vrchního dozorce, jež bylo uděleno manipulantskému šikovateli Františku Schuhovi, Němci, rodilému z Cukmantlu ve Slezsku.⁹⁶⁾ S touto osobností přicházeli však vězňové patrně málo do styku, neboť ve vzpomínkách jejich není o něm vůbec slyšeti.

⁹⁰⁾ Viz cit. Cab. Zahl 240, resoluce Pilgramova ze dne 27. ledna 1840.

⁹¹⁾ Viz Cab. Zahl 1892 z r. 1833; H. H. u. St. A. Sr. též na př. přípis hr. Ugarta Bayerovi č. 281/g. P. z 30. března 1835; fasc. „Spielberg 1831–39“.

⁹²⁾ Standbuch der Wachmannschaft der k. k. Spielberger Mannschaft. Z. A. v Brně.

⁹³⁾ Bylo přihlíženo i k tomu, aby vězňové, určené k obsluze vězňů politických nebyli „haličské“ národnosti. Tak na př. vězeň Ondřej Martinov byl zbaven tohoto úkolu vzhledem k této překážce. Viz přípis policejního ředitele Maltze č. 938/pr. ze 4. ledna 1841 a dekret presidia gubernia č. 111/g. P. z 9. ledna 1841; fasc. „Personale“.

⁹⁴⁾ Maltz hr. Ugartovi č. 399/Pr z 5. čerona 1841; fasc. týž.

⁹⁵⁾ Eid für den Obergefangenwärter der Spielberger geheimen Strafhaus-Abteilung; fasc. týž.

⁹⁶⁾ Hasenöhrl guberniu m. s. č. 280, 302 a 308/pr. z 30. dubna 1847 a „Conduit-liste über Franz Schuh“; fasc. týž.

⁸⁶⁾ Viz přípis Bayera presidia gubernia m. s. č. 375 ze dne 2. prosince 1839; fasc. „Personale“.

⁸⁷⁾ Viz přípis gubernia m. s. č. 485/g. ze dne 4. prosince 1839 hr. Sedlnitzkému a nejvyššímu kancléři hr. Mitrowskému; fasc. týž. Proními vězni byli Valentin Doroba, Antonín Karasiewicz a Michal Domin.

⁸⁸⁾ Viz Cab. Zahl 240 de anno 1840; H. H. u. St. A. ve Vídni.

⁸⁹⁾ Vedle četných zmínek v aktech úředních viz též Netopil, cit. spis, str. 22.

Zato jméno bezprostředního správce „tajného oddělení“ vrylo se do paměti všech, kdo měli čest státí se jeho členy. Přišel „pan Thun“, „pan Tuna“ říkal — to jsou obvyklé obraty, jež čteme takřka na všech stránkách memoárů polských vězňů. Nuže, kdo byl tou osobností významnou, která ještě po letech soustředila na sebe tolik zájmu a vzpomínek? Především třeba poznamenati, že osobnost uváděná pod těmito jmény jest osobností mythickou, neboť skutečný správce „tajného oddělení“ se nazýval jinak nežli František Thuma. Byl rodilý Brňan (nar. r. 1805), a prosloužil řadu let u brněnské policie, kde dosáhl hodnosti šikovatele, stal se v r. 1841 „zatímním podpředstaveným“ špilberské věznice (der provisorische Untervorsteher)⁹⁷⁾ se zvláštním úkolem, aby dozíral jediné na politické provinilce. Úřad tento byl zřízen již za éry italských vězňů (r. 1827) a po celou dobu, kdy byli Italové na Špilberku uvězněni, zastával jej Jan Wegrath, o němž nejednou slyšíme v knize Silvia Pellica. Avšak tento muž, rodilý z Vídně a znalý vedle své mateřštiny jazyka italského a francouzského, nebyl uznán schopným zastávati svůj úřad v době, kdy Italy vystřídali Slované. Byl dán proto do předčasné pense⁹⁸⁾ a jeho místo zaujal Thuma, který jako rodilý Čech rozuměl na tolik polsky, že obstál při zkoušce z jazyka tohoto, již se byl podrobil na policejním ředitelství.⁹⁹⁾ Ačkoliv znalost polštiny byla podmínkou pro obsazení úřadu tohoto, bylo s druhé strany přísně nařízeno, že správce „tajného oddělení“ jest povinen dorozumívati se s vězni pouze německy a že nikdy nesmí dáti nejmenším najevo, že řeči oné rozumí.¹⁰⁰⁾ Zatím co Wegrath vedle správy oddělení vězňů italských dozíral ještě na špilberský ústav pracovní, zvaný „Bastlercy“,¹⁰¹⁾ neměl Thuma funkce jiné, nežli dozor nad „tajným oddělením“, který prováděl každodenními prohlídkami v různou hodinu denní. Místo bylo úřednické a bylo spojeno vedle naturálního bytu, otopu a osvětlení s platem ročních 400 zl. k. m., který byl později Thumovi zvýšen za jeho věrné služby na 600 zl. k. m.¹⁰²⁾ Není ani potřebí, aby k charakteristice tohoto muže, v jehož rukou spočinul osud polských vězňů, sbírány byly zprávy, roztroušené v memoárech. Neboť již v úředních aktech se nám Thuma představuje jako přísný strážce zákona, zabíhající ve své horlivosti do pedantství, a při tom muž nadmíru ješitný na své postavení. Tyto jeho vlastnosti bývaly patrně

⁹⁷⁾ *Presidium gubernia m. s. řediteli špilberské věznice Bayerovi č. 5320; Z. A.*

⁹⁸⁾ *Viz přípis kancléře spojené kanceláře dvorské hr. Mítrowského č. 242 ze dne 29. února 1840 hr. Aloisu Ugartovi; fasc. „Personale“. Sr. též přípis téhož 1420 z 24. listopadu 1839; ibid.*

⁹⁹⁾ *Policejní ředitel Maltz presidiu gubernia č. 694/pr. z 27. října 1841; ibid.*

¹⁰⁰⁾ *Sedlnitzky hr. Ugartovi 20. srpna 1841; fasc. týž.*

¹⁰¹⁾ *Presidium gubernia m. s. Bayerovi č. 337 z 26. září 1835; fasc. týž.*

¹⁰²⁾ *Presidiální dekret č. 275/9 P z 3. srpna 1847; fasc. týž.*

pramenem těch častých konfliktů, k nimž mezi ním a vězni docházelo. Bylo by však nespravedlivé, kdyby nebyly uvedeny i dobré stránky Thumovy povahy, jak se nám jeví na podkladě úředních aktů, úzkostlivá péče o to, aby se vězňům dostalo všeho, co jim podle předpisů přísluší, a účinná pomoc v době jejich onemocnění, jak se ukázalo na př. při těžké nemoci Jindřicha Hubického.¹⁰³⁾ Ačkoliv neměl vyššího vzdělání, byl nepochybně člověkem průměrné inteligence tehdejšího úřednictva, čehož dokladem mohou býti jeho úřední hlášení, vynikající nejen úhledností písma, nýbrž i obratnou stilisací.

Orgánem nadřízeným Thumovi a bdícím nad jeho činností byl ředitel špilberské věznice. Netřeba ani podotýkati, že vedení ústavu, čítajícího koncem let čtyřicátých minulého století i s dozorci na 900 osob, ústavu, v němž vedle vězňů politických bylo na 500 nejtěžších zločinců z celé říše a mnohdy pravých vyvrhelů lidské společnosti, vyžadovalo zvláštních schopností. Požadavky, jaké na ředitele věznice špilberské byly kladeny, jsou velmi vystižně shrnuty v jednom přípisu hr. Rudolfa Stadionu nejvyššímu kancléři hr. Inzaghy. Podle nich měl ředitel věznice špilberské spojovati mužný věk a pevné zdraví s energií, odvahou, rozhledem, přísným, avšak vždy klidným vystupováním, se zaručenou poctivostí, nejčistší mravností a hlubokou nábožností. Měl dále jakožto vrchní správce „tajného oddělení“ býti mužem naprosté důvěryhodnosti, korektního smýšlení politického, neochvějně mlčelivosti a nepřístupnosti povahy. Posléze vedle znalosti služby měl míti též zručnost v udržování přísné kázně a měl ovládati některý ze slovanských jazyků, jmenovitě český nebo „haličský“.¹⁰⁴⁾

Jest přirozené, že najíti muže, který by v sobě slučoval všechny uvedené vlastnosti, nebylo věcí jen tak jednoduchou. Jak se z pramenů dovídáme, bylo místo ředitele věznice špilberské obsazováno zprvu guberniem moravsko-slezským na podkladě konkursu, veřejně vyhlášeného. Když se však stal Špilberk věznicí se zvláštním určením, nebylo již obsazení místa ředitele věznice ohlašováno novinami, nýbrž byl pouze se strany gubernia podáván návrh vhodných osob policejnímu ministerstvu a nejvyšší kanceláři dvorské, aby zvláštní požadavky na kvalifikaci pro toto služební místo nepropadly do veřejnosti.¹⁰⁵⁾ Od té doby také nejmenovalo ředitele více gubernium, nýbrž sám císař.

Zdá se, že z vlastností svrchu vypočítaných, byla ceněna nejvíce zručnost v udržování kázně, neboť úřad ředitele věznice byl svěřován nejčastěji osobám

¹⁰³⁾ *Viz přípis polic. ředitele Hasenöhrla presidiu gubernia č. 15/pr. z 11. ledna 1847; fasc. „Behandlungen 1838“ etc.*

¹⁰⁴⁾ *Přípis č. 179/g. P. z 25. června 1847; fasc. týž.*

¹⁰⁵⁾ *Ibid.*

vojenského stavu. K němu příslušeli všichni ředitelé, vystřídavší se na Špilberku za éry Italů — Moric Smrczek, Alois Dickmann a Antonín Bayer. Úřad tento byl opět spojen s naturálním bytem na Špilberku a roční odměnou 900 zl. k. m. Mimo to dostával ředitel věznice zvláštní remunerace za správu „tajného oddělení“.¹⁰⁶⁾ Když později počet vězňů v tomto oddělení stoupal, byl plat ředitele zvýšen na 1200 zl. k. m.¹⁰⁷⁾

Za pobytu Poláků se vystřídali ve správě věznice špilberské dva mužové, uvedený již Antonín Bayer a Josef Abramowich von Adelburg. Antonín Bayer byl vysloužilý major a již před tím, nežli se stal ředitelem věznice na Špilberku, zastával týž úřad v provinciální věznici moravské na Cejlu.¹⁰⁸⁾ O jeho povaze a nakládání s vězni nelze si na podkladě aktů úředních učiniti náležitě představy. Od nadřízených orgánů bývala mu nejednou vytykána přílišná umíněnost a samovolné jednání, odporující předpisům.¹⁰⁹⁾ Vzhledem k těmto jeho vlastnostem docházelo mezi ním a mezi policejním ředitelem Hasenöhrelem k častým konfliktům. Také poměr jeho k Thumovi nebyl nejlepší, jak svědčí několik stížností, jež Thuma podal na něho policejnímu řediteli.¹¹⁰⁾ Proto v r. 1846 sám hr. Sedlnitzky pohrozil Bayerovi, že z jeho jednání vyvodí „nepříznivé důsledky“.¹¹¹⁾ Avšak Bayer nezměnil již svého chování a brzy po této důtce zemřel dne 11. dubna r. 1847, zastávaje službu až do poslední chvíle. V době uvěznění Poláků byl již Bayer starcem, stíženým několika chorobami. Jim patrně dlužno přičísti, že upadl v nemilost, neboť za éry Italů vykonával svůj úřad k spokojenosti svých nadřízených. Když byl polský vězeň Jindřich Hubicki stížen v lednu r. 1847 náhlým chrlením krve, odmítl Bayer na žádost Thumovu poslati v noci pro vězeňského lékaře, aby poskytl nemocnému ošetření. Při tom se prý vyjádřil, že „k vůli nějakému vězni nemůže býti noční dobou pobouřeno celé město“.¹¹²⁾ Myslím, že ani z tohoto, zajisté tvrdého výroku, nelze usuzovati na celkový poměr Bayerův k polským vězňům, neboť i v tomto případě omlouvá Bayera do jisté míry jeho otřesený stav

¹⁰⁶⁾ Sedlnitzky hr. Ugartovi 20. srpna 1841; fasc. „Personale“.

¹⁰⁷⁾ Dekret an den brünner k. k. Polizeikommissär v. Adelburg 416/g. P. ze 14. října 1847; fasc. týž.

¹⁰⁸⁾ Přípis presidia gubernia č. 29.279, „Spielbergs-Sachen Personalien I“ 237, fasc. 1. Jahrgänge 1833—1858 (Z. A. v Brně). Viz též přípis hr. Sedlnitzkého gubernátoru Moravy hr. Inzaghyemu z 10. srpna 1833; fasc. „Personale“.

¹⁰⁹⁾ Policejní ředitel Hasenöhrl guberniu č. 200/pr ze dne 24. března 1847; fasc. „Personale“; dto 422/pr. z 18. června 1846; fasc. týž.

¹¹⁰⁾ Raport Thumův, přiložený k č. 691/pr. z 3. listopadu 1845; fasc. „Personale“. Viz též č. 15/p. z 11. ledna 1847; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

¹¹¹⁾ Sedlnitzky hr. Rudolfo Stadionovi 4. července 1846; fasc. „Personale“.

¹¹²⁾ Viz raport Thumův k cit. č. 15/p. z 11. ledna 1847.

zdravotní. Omlouvá ho tím více, že netrvalo ani dva měsíce a Bayer následoval Hubického v cestě na onen svět.¹¹³⁾

Po smrti Bayerově místo ředitele věznice po půl roku zůstávalo neobsazeno. Prozatímně správu věznice vedl „nižší představený“ (Untervorsteher) Karel Förster, který, jakožto úředník, sloužící na Špilberku 16 let, byl první mezi uchazeči o ředitelské místo.¹¹⁴⁾ Než Förster, ačkoliv svým dřívějším povoláním měl stejné doporučení k úřadu tomuto¹¹⁵⁾ jako jeho předchůdci, nehodil se k samostatnému vedení věznice pro nedostatek rozhledu, energie a pevnosti charakteru. Mimo to nedoporučovaly ho jeho poměry rodinné a vůbec špatná pověst, které jeho rodina požívala.¹¹⁶⁾ Když pak k tomu všemu postihla ho za doby jeho prozatímního řízení trestnice příhoda tak nemilá, jako objevení padělaných peněz u jednoho z vězňů,¹¹⁷⁾ byl osud jeho žádosti zpečetěn. Avšak tentokráte nejen Förster byl zklamán ve svých nadějích, nýbrž i všichni ostatní uchazeči z vojenského stavu, neboť ředitelem věznice byl jmenován úředník policejního ředitelství brněnského — Josef Abramowich von Adelburg.¹¹⁸⁾ Při prohlášení žádosti, jež v r. 1847 o místo ředitele byly podány, neubráníme se dojmu, že policejní ředitelství brněnské, podávající k nim dobrozdání, vynasnažilo se velmi o to, aby po zkušenostech z dřívějších let dostalo za představeného věznice „svého“ člověka, jemuž by mohlo plně důvěřovati.

Nový ředitel věznice se doporučoval nejen energií, odvahou a přísností, nýbrž i silnou konstrukcí tělesnou a imposantní postavou.¹¹⁹⁾ Když nastupoval svůj úřad, byl 41 let star. Pocházel z Vídně, kde také absolvoval právnicko-politická studia na teresiánské akademii rytířské. Možno-li věřiti tomu, co uvádí služební výkaz o jeho znalostech řečí, byl by Adelburg mužem nevšedních schopností. Úřednickou službu zahájil v r. 1828 jako konceptní úředník u gubernia moravsko-slezského v Brně, avšak v r. 1834 přestoupil do služeb policejního ředitelství brněnského,

¹¹³⁾ Hubický zemřel 19. února r. 1847 ve 2 hodiny odpoledne. Viz hlášení Bayerovo č. 64 z 21. února 1847; fasc. „Transportierung etc. Todesfälle 1840—1845“.

¹¹⁴⁾ Hr. Rudolf Stadion nejvyššímu kancléři hr. Inzaghyemu č. 179/g. P. z 25. června 1847; fasc. „Personale“.

¹¹⁵⁾ Dosáhl hodnosti nadporučíka a o bitvě u Augustenburga v Sasku byl raněn. Viz jeho žádost o zvýšení služného, přiloženou u přípisu Sedlnitzkého ze dne 30. ledna 1848; fasc. týž.

¹¹⁶⁾ Vrchní komisař policejní Bezděk presidiu gubernia m. s. č. 143/pr. z 10. února 1848. Viz též přípis ředitele věznice Adelburga guberniálnímu radovi Feylovi č. 206/g. ze dne 17. března 1848; fasc. týž.

¹¹⁷⁾ Förster presidiu gubernia m. s. č. 511 z 23. července 1847; fasc. týž.

¹¹⁸⁾ Dekret an den brünner k. k. Polizeikommissär v. Adelburg 416/g. p. ze 14. října 1847; fasc. týž.

¹¹⁹⁾ Hr. Rudolf Stadion hr. Sedlnitzkému a dto nejvyššímu kancléři hr. Inzaghyemu č. 179/g. P. z 25. června 1847; fasc. „Personale“.

kde s nevelikým přerušením setrval až do svého jmenování ředitelem věznice. Svou loyaltitu prokázal mimo jiné bedlivým střežením hr. Mikuláše Wesselenyiho, když tento byl nějaký čas konfinován v Gräfenberku ve Slezsku.¹²⁰⁾ Z pramenů jest patrné pouze to, že se ujal svého úřadu s velikou horlivostí, která však nevyučovala, aby se u nadřízených orgánů nepřimlouval za zlepšení postavení vězňů. Jisté světlo na povahu Adelburgovu by snad vrhala skutečnost, že, pověřen byv úkolem, aby vybavil vším potřebným vězně, propuštěné na svobodu v březnu r. 1848, podal vyúčtování tak nepřiměřené běžným cenám, že samo nově zřízené ministerstvo vnitra nařídilo místodržiteli hr. Lažanskému, aby provedl přísné vyšetřování, zda „běží tu pouze o nedostatek opatrnosti či o nepoctivost“.¹²¹⁾ Obhajoba Adelburgova ani dobrozdání Lažanského ministerstvo vnitra nikterak neuspokojily, jak jest viděti z toho, že ještě po osmi letech, kdy již špilberská věznice byla zrušena, vyšetřování s Adelburgem bylo obnoveno.¹²²⁾ Tehdy však již bylo od „vesny národů“ příliš daleko, než aby mu mohlo býti něco prokázáno.¹²³⁾

Kdežto věznice kufšteinská podléhala úřadům vojenským,¹²⁴⁾ byla správa „tajného oddělení“ na Špilberku podřízena dozoru brněnského ředitelství policejního. Policejní ředitel byl povinen navštívit každý měsíc Špilberk, aby se přesvědčil o stavu vězňů a správném plnění instrukce. Později úkol tento zastával vrchní komisař policejní. Jemu mohli vězňové podávat stížnosti a zároveň předkládati i svá přání, v tom i žádosti o amnestii. V době pobytu Poláků se vystřídali v úřadě policejních ředitelů brněnských guberniální radové Karel Ludvík Maltz a Bedřich Hasenöhrl.¹²⁵⁾ Oba dbali přesného plnění předpisů, a pokud byly zjištěny nějaké nesprávnosti v zacházení s vězni, zejména když se jednalo o lepší stravu, snažili se zjednatí nápravu. O vrchním komisaři policejním Leopoldu Bezděku, který

¹²⁰⁾ Viz „Qualifications-Tabelle des k. k. brünner Polizei-Unterkommissärs Josef von Adelburg“ ze dne 4. června 1847 a k tomu přípis vrchního komisaře policejního Bezděka č. 402; fasc. „Personale“. Sr. též přípis hr. Sedlnitzkého hr. Aloisu Ugartovi ze dne 9. května 1840; fasc. „Transportierung etc“.

¹²¹⁾ Hr. František Stadion hr. Lažanskému č. 7240/404 z 31. března 1849; fasc. týž.

¹²²⁾ Obhajoba Adelburgova č. 542/pr. z 26. prosince 1848; dobrozdání Lažanského č. 2/Sp. ze 4. ledna 1849; fasc. „Transportierung etc.“ V r. 1855 byl jmenován Adelburg ředitelem zřizované věznice ilavské na Slovensku. Viz č. 7934 z 8. září 1855; Z. A. v Brně, cit. fasc. — Viz přípis hr. Lažanského ministerstvu vnitra č. 741/Sp. 1856; fasc. týž.

¹²³⁾ Viz přípis ministerstva vnitra místodržitelství mor. čís. 6215/MJ z 23. července 1858; fasc. týž.

¹²⁴⁾ O pobytu haličských vězňů v pevnosti kufšteinské viz (Stefan Mulkowski), Kufstein, wiezienie stanu i dola Polaków w nim osadzonych przez więźnia stanu skreślone. Poznań 1849.

¹²⁵⁾ Mimo podpisy na úředních hlášeních viz též Schematismus der Markgrathums Mähren und Herzogthums Schlesien für das Jahr 1839 etc.

po smrti Bedřicha Hasenöhrla v r. 1847 vedl prozatímně správu policejního ředitelství, bude zmínka na jiném místě.

O svých návštěvách podávali policejní úředníci zprávy gubernátoru moravsko-slezskému, který zasílal je s příslušným doprovodem policejnímu presidentu hr. Sedlnitzkému. Jak jest viděti z četných přípisů, vyžadoval Sedlnitzky přesných informací o všem, co se na Špilberku děje, a také k většině opatření bylo potřebí jeho schválení nebo povolení. Přes to vliv gubernia na poměry vězeňské byl nemalý, neboť Sedlnitzky, který byl duchem ne příliš iniciativním, řídil se v značné míře návrhy gubernátorů. Za pobytu Poláků úřad gubernátorů zastávali Alois hr. Ugarte, Rudolf hr. Stadion a hr. Leopold Lažanský. Pouze o hr. Stadionovi máme zprávu, že se osobně přesvědčil o poměrech v tajném oddělení.¹²⁶⁾ Hr. Lažanský navštívil Špilberk, aby ohlásil vězňům amnestii. Také o tom bude zmínka až při rozboru memoárů. Při guberniu byl též zvláštní referent pro věci špilberské, avšak tento do otázek nakládání s vězni nezasahoval, maje na starosti pouze věci osobní a hospodářské. Úřad tento v době Poláků zastával guberniální rada Isidor Feyl.

Jak bylo již svrchu uvedeno, přicházely s vězni do styku ještě osoby, jejichž úkolem bylo pečovati o jejich zdravotní a duševní stav. Vězeňským lékařem, určeným také pro „tajné oddělení“, byl Dr. Arnošt Rincolini. Úřad svůj zastával na Špilberku od r. 1832 za roční odměnu 400 zl. k. m., k níž dostával ještě osobní přídatky za ordinaci u politických vězňů.¹²⁷⁾ Jeho pomocníkem byl ranhojič Václav Linhart, který také již za pobytu Italů na Špilberku působil.¹²⁸⁾ Na podkladě pramenů úředních lze míti za to, že Dr. Rincolini měl v poměru k vězňům dosti společného s ředitelem Bayerem. Ne-li více, tedy aspoň tolik, že se o vězně příliš nestaral. Ještě dnes působí trapně, čteme-li vysvědčení, jakého se dostalo muži, který byl znám veřejnosti jako vědecký pracovník v oboru dějin umění,¹²⁹⁾ od neodborníků v lékařské vědě, jimiž byli vrchní komisař policejní Bezděk a hr. Rudolf Stadion. „Na svou úlohu při zvýšeném počtu vězňů velezrádných“ — psal hr. Stadion Sedlnitzkému — „Dr. Rincolini, jak ho znám z vlastního pozorování, vůbec nestačí. Jest člověkem krajně podřízeného vzdělání lékařského, ve veřejnosti nemá vůbec praxe a důvěry, jest nerozhodné a stále kolísavé povahy, nedovede si po-

¹²⁶⁾ Hr. Rudolf Stadion hr. Sedlnitzkému 266/g. P. ze 7. září 1845; fasc. Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.

¹²⁷⁾ Viz přípis Adelburgův presidiu místodržitelství z 8. března 1851 č. 26/pr.; fasc. „Personale“.

¹²⁸⁾ Linhart provedl slavnou amputaci nohy Maroncellího, jak nám to vylíčil realistický Siloto Pellico ve svém spise „Z mých žalářů“. Str. 200, překlad M. Netvala z r. 1882.

¹²⁹⁾ Viz na př. jeho článek „Notizen über in Mähren vorhandene vorzügliche Kunstwerke der Malerei“ (v Homajerově Archivu 1825). Cit. u Šujana, Dějepis Brna, str. 15–16.

moci ani v obyčejných případech atd.¹³⁰⁾ Pochybuji, že by bylo vůbec možno, aby kterýkoliv pacient vydal o svém lékaři svědectví více zdrucujícího. Proto v případech těžšího onemocnění vězňů byli povoláváni k ordinaci lékaři jiní, jako na př. guberniální rada a protomedikus Ondřej Morsetig, krajský fysik Pöschl a j.¹³¹⁾ Když posléze vězňové političtí ztratili k Rincolinimu důvěru do té míry, že předstírajíce bolesti zubů, hleděli se dostat do styku s ranhojičem Linhartem, aby se s ním poradili o svých chorobách vnitřních,¹³²⁾ stal se Dr. Rincolini pro „tajné oddělení“ osobou zbytečnou. V důsledku toho byla mu ponechána pouze ordinace v oddělení prostých zločinců a pro „oddělení tajné“ bylo zřízeno místo zvláštního lékaře (v r. 1847), jež bylo obsazeno doktorem Ant. Pfrangem, policejním lékařem okresním. Dr. Pfrang byl synem městského fysika v Olomouci a v době, kdy se ujal úřadu, byl star 33 let.¹³³⁾ S jeho příchodem se změnilы zdravotní poměry v „tajném oddělení“ k lepšímu. Dr. Pfrang vymohl pro vězně kožené holeně, aby železa nespočívala na holých nohách,¹³⁴⁾ a nešetřil lékařskými „parere“, aby se vězňům dostalo větších porcí chleba a přilepšení ve stravě různého druhu. Odporučením pro jeho přijetí za vězeňského lékaře bylo mimo jiné i to, že mluvil česky.¹³⁵⁾ K asistenci a k vedení nutných záznamů byl přidělen novému lékaři ranhojič Jan Winter, zastávající před tím místo chirurgického pomocníka ve všeobecné nemocnici.¹³⁶⁾

Duchovní útěchu poskytoval polským vězňům P. Karel Nöttig, správce fary na Petrově a pozdější biskup brněnský po smrti biskupa Schafgotsche.¹³⁷⁾ Ježto o svých týdenních návštěvách nepodával zpráv, jest jeho činnost zahalena závojem tajemství, který odhalují poněkud jen vzpomínky vězňů. Když se však jednalo o to, má-li některému z vězňů býti povolena lehčí četba a Nöttig byl dotazován na dobrozdání, tu se zpravidla přimlouval ve prospěch dotyčného vězně, jak svědčí na př. vysvědčení, vydané jím Robertu Chmielewskému, upoutanému silným rheumatismem trvale k lůžku.¹³⁸⁾ Požadavek loyality byl na kaplana vězeňského tím

¹³⁰⁾ Hr. Rudolf Stadion hr. Sedlnitzkému č. 143/g. P. z 28. června 1847; fasc. „Personale“. Bezděk presidiu gubernia m. s. č. 343/pr. z 15. května 1847; fasc. týž.

¹³¹⁾ Tito lékařové vydávali též zvláštní vysvědčení o stavu vězňů, jež jsou chována ve fasciklu „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

¹³²⁾ Bezděk presidiu gubernia m. s. č. 343/pr. z 15. května 1847; fasc. „Personale“.

¹³³⁾ Ibid. Viz též přepis Sedlnitzkého z 30. července 1847; fasc. týž.

¹³⁴⁾ Viz na str. 339.

¹³⁵⁾ Viz cit. přepis č. 343/pr.

¹³⁶⁾ Ibidem.

¹³⁷⁾ Viz Catalogus cleri dioeceseos Brunensis 1928, str. 5.

¹³⁸⁾ Zeugnis... etc. z 23. prosince 1846; fasc. „Spielberg 1839—1852“.

větší, ježto duchovní cvičení se konala bez přítomnosti vězeňských orgánů. Nöttig po této stránce nikdy nezklamal. Podotýkám to ne tak k vůli němu, jako spíše k vůli jeho předchůdci P. Jiřímu Vrbovi, o němž vyšlo najevo, že za peněžitou odměnu zprostředkoval různé úlevy italskému vězni Pallavicinimu.¹³⁹⁾ Mši ve vězeňské kapli sloužil pro Poláky kapucín Daniel Pokorný. Jest charakteristické, že i v návrhu pro jeho ustanovení bylo zdůrazněno, že „jest podle řeči utraquista a bez exaltace pro slavismus“, ačkoliv kněz tento do bezprostředního styku s vězni nepřicházel.¹⁴⁰⁾ Když bylo povoleno, aby byly slouženy mše dvě, čítával druhou mši kapucín Bedřich Luczny.¹⁴¹⁾ Vězňům náboženství evangelického poskytoval útěchy vikář brněnské obce evangelické Dr. Stoeplin.¹⁴²⁾ Vězňové náboženství řeckokatolického se zúčastnili náboženských cvičení spolu s katolíky. Když tito v době velikonoční přistupovali k přijímání Těla Páně, učinil P. Nöttig vězňům řeckokatolickým návrh, aby se obřadu také zúčastnili. Než všechno úsilí pohnouti je k přijímání Těla Páně pod jednou způsobou zůstalo bezvýsledným.¹⁴³⁾

Tím jsme se v celku seznámili se vším, co bylo nám třeba vědět o vězeňských poměrech na Špilberku, a přistupme nyní k svému původnímu úkolu!

III.

Dříve nežli přejdeme k rozboru vlastnímu, nemohu si odepřít, abych se čtenářem nesdělil svých dojmů, s nimiž jsem sledoval zprávy memoárů. Postup mé práce byl takový, že seznámiv se dříve se vším, co obsahovaly památky přímé, přistoupil jsem k četbě památek nepřímých. Byl jsem si vědom, že vím v leccěms mnohem více, nežli mohl vědět vězeň zakovaný v okovech, avšak seznával jsem při tom dobře, že můj obraz Špilberku není úplný, že tu chybí nejen četné detaily, nýbrž že i kontury obrazu tohoto jsou místy mlhavé a vyžadují propracování, aby obraz náležitě vynikl. Prostředkem, který mi byl k dokreslení obrazu nápomocen, bylo několik svazeků zažloutlých memoárů, chovaných ve lvovských knihovnách. Každý historik přistupuje se zvědavostí a někdy i s jistou pietou k památce minulosti, která je s to otevřít mu bránu k jejímu poznání. Avšak mne vzpomínky

¹³⁹⁾ Přepis Sedlnitzkého z 2. listopadu 1839; fasc. „Seelsorge“.

¹⁴⁰⁾ Dekret č. 174/g. P. z 3. května 1840; fasc. týž.

¹⁴¹⁾ Bezděk presidiu gubernia m. s. z 10. srpna 1847 č. 611/pr. a přepis gubernia nejvyššímu kancléři Pillersdorfovi z 11. srpna č. 299/g. P. a jeho odpověď z 19. srpna; fasc. týž.

¹⁴²⁾ Ibid. Sr. též přepis Ugartův Sedlnitzkému č. 128/g. P. z 5. dubna 1841; „Spielberg 1839—1852“.

¹⁴³⁾ Hr. Ugarte Sedlnitzkému č. 232/g. P. z 5. června 1841; fasc. týž.

polských vězňů lákaly přece jiným kouzlem, nežli liány úředních aktů špilberských, chovaných dosud u Zemského úřadu v Brně. Lákaly mne tím, že v nich naleznou nejen určitá fakta, která by mi objasnila mnohé otázky, nýbrž že v nich přijdu do bezprostředního styku s těmi, jejichž jména jsem nejednou čítával v hlášeních úředních. A vskutku, pročítaje stránky memoárů těchto, měl jsem dojem, že beseduji s jejich autory a vyptávám se jich na různé podrobnosti. Že však dávám jim též sám různá poučení a opravuji někde jejich omyly.

Tímto způsobem chci též pojednat i o jejich vzpomínkách. Vzpomínky tyto zařazuji podle časové posloupnosti.

S vylíčením pobytu polských vězňů na Špilberku vystoupil nejdříve *Jan Alois Pruski* v nevelikém spisku „*Więźniowe stanu roku 1846 w Cytadeli Szpilberg*“ (Lvov 1848). Spisek byl sepsán ještě pod živým dojmem prožitých útrap, neboť byl již dokončen dne 9. dubna. Autorem jeho byl mladý muž, 24letý dominikánský aktuár rodem z Buczacze ve východní Haliči. Na Špilberk byl odsouzen k osmi-letému žaláři pro účastenství při výpravě na Narajów v kraji březanském v únoru r. 1846.¹⁴⁴⁾ Podle úředního výkazu, z něhož čerpáme tyto zprávy, byl prý člověkem velmi lehkomyšlným a nepatrného vzdělání.¹⁴⁵⁾

Přihlížíme-li k tomu, jak jest ve spisku Pruského vylíčen vězeňský řád špilberský, nejsme s to dáti mu vždy vysvědčení střízlivé objektivity. A nejsme s to učiniti tak ani tehdy, když srovnáním s prameny ostatními dojdeme k závěru, že se zprávy jeho neuchylují v podstatě od toho, co známe odjinud. Příčina toho spočívá v tom, že Pruski ne bez tendence, snadno pochopitelné, vylíčil ve svém spisku pouze to, co na systém špilberský vrhalo temné stíny. Nemám nikterak v úmyslu, abych systém tento obhajoval — vylíčení jeho v předešlé kapitole, při čemž jsem použil jedině pramenů úředních bez zřetele k tomu, co přinášejí prameny memoárové, jest již dostatečnou jeho obžalobou. Než s druhé strany nemohu také zamlčeti, že ve spisku Pruského nenalézám všeho, co tam v zájmu pravdy mělo býti. Ukáži to ihned na jeho zprávách, týkajících se Stanislava Brzesciańskiego.

Pruskému se dostalo cti, že byl uvězněn společně s mužem, který jak vysokým výměrem trestu, tak zejména pokročilým věkem vzbuzoval úctu nejen všech vězňů, nýbrž platil i celému národu za typ mučenníka, jak ukázaly ovace, soustředivší se po

¹⁴⁴⁾ O výpravě na Narajów viz Piotr Stebelski, *Proces kryminalny Teofila Wiśniowskiego i towarzyszy o zbrodni zdrady stanu, Lvov 1909, str. 17 a n.; Boleslav Limanowski, Historia ruchu rewolucyjnego w Polsce w r. 1846, Krakov 1913, str. 181 a n.; sr. též jeho Historia demokracji. polskiej w epoce porozbiorowej, vyd. 2-hé, část II., str. 186 a n.*

¹⁴⁵⁾ Fasc. „*Auskunfts-Tabellen*.“

návratu vězňů ze Špilberka na jeho osobu.¹⁴⁶⁾ Těchto poct si Stanislav Brzesciański vskutku zasluhoval, neboť se i ve vězení choval zmužile. U Pruského s jménem Brzesciańskiego se setkáváme dvakráte. Nejprve líčí nám scénu, jak „kati“ povalili tohoto starce na zem, aby ho zakovali do želez, při čemž pronesl Brzesciański památná a často citovaná slova: „Jsem šťasten, že za milovanou vlast budu nositi tato příkrá železa.“¹⁴⁷⁾ Druhá scéna, kterou Pruski předvádí, působí ještě dramatictěji. Když Brzesciański byl podle předpisu „domáciho pořádku“ zbaven svého vousu, zvedl Pruski ustríženou bradu se země, aby ji po svém návratu z vězení odevzdal jeho rodině jako dokument násilí. Avšak nebylo mu to dovoleno a tato „relikvije mučennictví“ byla mu odňata.¹⁴⁸⁾

Bylo by nesprávné, kdybychom chtěli Pruskému vytýkati, že příhod s Brzesciańským použil k tomu, aby utrpení vězňů vynikla v ostřejším světle. Že však uvedený cíl sledoval, o tom přesvědčují nás zprávy úředních aktů. A přesvědčují nás tím spíše, že s jménem Brzesciańskiego se setkáváme téměř výhradně ve fasciklu „*Begünstigungen*“ t. j. ve fasciklu, v němž jsou uložena hlášení a rozhodnutí, týkající se úlev, poskytovaných vězňům. Z těchto pramenů se pak dovídáme, že a) Brzesciańskému byla zvýšena dávka chleba z 12 lotů na 18, b) že mu byla pro churavost snáta pouta s obou nohou, že c) dostal zíněnou podušku místo slaměné a že d) mu bylo povoleno kouření tabáku.¹⁴⁹⁾ Známe-li špilberský systém a onu rigorosnost, s níž se dbalo o přesné jeho plnění, jsme nuceni nepředpojatě přiznati, že se Brzesciańskému dostalo takřka všech úlev, jež systém tento mohl vězni poskytnouti. Zjištěním těchto faktů příkrost vězeňského řádu špilberského není nikterak zmírněna. Jest jím však s dostatek prokázáno, co o spisku Pruského bylo svrchu uvedeno, neboť jest nemyšlitelné, že by Pruski, který sdílel s Brzesciańským jednu místnost, nevěděl o úlevách, jež byly tomuto starci poskytnuty.

Než tendenčnost spisku Pruského neprojevuje se pouze při líčení vězeňského řádu, nýbrž jest patrna i tam, kde se Pruski zmiňuje o osobách, jež na plnění jeho dozíraly. Konkrétní příklad uvedu na osobě vrchního komisaře policejního,

¹⁴⁶⁾ Stanislaw Brzesciański byl jedním z vůdců povstání v kraji sanockém. O jeho činnosti viz Stebelski, cit. spis, str. 159 a n.; Limanowski, str. 174 a n.; Dembiński, Rok 1846, Kronika dworów szlacheckich zebrana na pięćdziesięcioletną rocznicę smutnych wypadków lutego, Jasło 1896, str. 299 a n.; Schnür-Peplowski, Krwawa karta, Lvov 1896, str. 127 a n.; Józef Białynia Cholodecki, Sanockie w r. 1846, Lvov 1906, str. 8 a n. Podle úředního výkazu se narodil Brzesciański r. 1788 v Ustianowé v kraji sanockém (fasc. „*Auskunfts-Tabellen*“).

¹⁴⁷⁾ Pruski, cit. spis, str. 14.

¹⁴⁸⁾ Ibid. str. 16.

¹⁴⁹⁾ ad a.) Přípis Adelburga presidii č. 487/g z 23. listopadu 1847 a resoluce k němu z 25. listopadu; ad b.) přípis Försträu presidii č. 307 ze dne 16. srpna 1847 a rozhodnutí k němu tamže; ad c.) přípis Adelburga presidii č. 79/g. P. 22. února 1848 a resoluce ze 6. února; ad d.) Sedlitzky guberniu 18. září 1847.

Leopolda Bezděka. „Ten pan vrchní komisař“ — píše Pruski — „tázal se nás s tvářností protektora, čeho si přejeme, jaké máme stížnosti a prosby, a když vážený a známý kolega náš Henryk Szmidt se ho tázal, zda by směl míti v cele obraz milované osoby, laskavý pan komisař odpověděl: Myslíte, pane, že vaše nevěsta bude čekat dvacet let na zločince — co je to za hloupost! Avšak unesen krásou, nařídil, aby do rukou Jindřichových byl vydán ten drahý poklad jeho duše.“ Dále pak stojí, že vrchní komisař konal své návštěvy jen „pro forma“ a že chválil stravu, na jejíž jakost si vězňové stěžovali.¹⁵⁰⁾

Kdo by nebyl náležitě zasvěcen do vězeňského pořádku špilberského, učinil by si na podkladě těchto zpráv představu ne valně příznivou o osobě, která byla určena k tomu, aby byla záštitou spravedlnosti. Než na štěstí jsou tu ještě prameny jiné, které tuto představu opravují, a jsou to nejen vzpomínky jiných vězňů, nýbrž i prameny úřední. Z těchto pramenů pak vysvítá, že policejní komisař Bezděk právě v době, kdy Pruski dlél na Špilberku, nejen se zasazoval u nadřízených a podřízených mu orgánů o zlepšení vězeňské stravy,¹⁵¹⁾ nýbrž že podal i řadu návrhů, směřujících k zlepšení trpkého postavení vězňů. Tak se na př. přimlouval o odstranění okenních mříží, aby si vězňové nekazili při práci a studiu zraku, přimlouval se za to, aby jim byly povoleny tabulky pro řešení matematických úloh, přimlouval se o zřízení lékárníčky pro případ náhlého jejich onemocnění, přimlouval se, aby jim byl vydán druhý pár bot a na zimu teplejší prádlo a podporoval posléze žádost, aby jim bylo dovoleno užívatí přiborů při jídlu místo dřevěných lžic.¹⁵²⁾ Uvedené návrhy sotva mohou být dokladem pro tvrzení Pruského, že Bezděk konal své návštěvy u vězňů pouze „pro forma“. Nepředpojatému člověku jsou dokladem jeho dobré vůle, jsou mu svědectvím, že se Bezděk exponoval více, nežli mu to doporučovalo jeho úřední postavení. Ostatně ani zpráva svrchu citovaná nebude vykládána v neprospěch Bezděkův tím, kdo zná poměry ve špilberské věznici. Ať již důvod k umístění podobizny Szmidtovy nevěsty ve vězeňské cele byl takový, jak jej Pruski uvádí, nezmění se tím nikterak skutečnost, že Bezděk v tomto případě překročil vězeňský pořádek. Neboť z případu italského vězně Petra Strady jest nám známo, že žádosti jeho, aby směl míti v cele kovový křížek, bylo vyhověno hr. Sedlnitzkým jedině pod tou podmínkou, že gubernátor vezme na sebe osobní zodpovědnost, že tohoto předmětu nebude zneužito.

¹⁵⁰⁾ Pruski, cit. spis, str. 18–19.

¹⁵¹⁾ Bezděk presidiu gubernia 9. února 1848; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

¹⁵²⁾ Viz 1.) Hr. Rudolf Stadion č. 259/g. z 27. července 1847; fasc. „Spielberg 1839–1852“; dto 377/g. p. z 18. prosince 1847; fasc. týž; dto 496/g. p. z 27. listopadu 1847; fasc. týž; přípis Bezděka presidiu č. 782/pr. z 29. září 1847; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc.“

Myslím, že není potřebí, abych uváděl ještě více dokladů k svému názoru na spisek Jana Pruského. Kdyby však ani těchto dokladů nebylo, již sama volba výrazů, jichž autor užívá k zvýšení působivosti svého líčení, stačila by k svědectví o jeho zaujatosti, která jest ostatně pochopitelná, uvážíme-li, že psal svůj spisek ještě pod velmi živým dojmem svého utrpení. Zabralo by příliš místa, kdybych chtěl podat soupis všech různých epithet, jež Pruski dává špilberským osobám a předmětům. Na ukázkou, jakým tónem jest neseno jeho líčení, stačí uvést větu z úvodu, kde se vypravuje o příchodu vězňů na Špilberk: „Jakmile byly brány za námi zavřeny a hloučky ozbrojeného žoldáctva obklopily povozy, křik pronikavý jako zlověstných ptáků noci se rozlehl kolem nás a úsměv radosti se rozlil po tvářích katů našich“.¹⁵³⁾ Tak mohli bychom pokračovati ještě dlouho, nežli by celá stupnice barvitosti slohu autorova byla vyčerpána.

Než právě z toho jest patrné, že spisek Pruského nemůže být tím, čím bychom jej chtěli míti, t. j. nemůže být spolehlivým pramenem k poznání poměrů špilberských, nýbrž jest agitační brožurou, jejímž cílem bylo vzbuditi odpor k režimu nedávno svrženému. Tuto skutečnost se snaží Pruski marně zamluviti tím, když se na potvrzení pravdivosti svých údajů dovolává zapisníku, ve vězení vedeného,¹⁵⁴⁾ neboť ani zprávy, docházející potvrzení v úředních aktech, nejsou s to ji zvrátiti. Zamlčovati, že mnohé zprávy, jež jsou u Pruského zapsány, vyskytují se též v úředních pramenech, bylo by nedůsledností tím větší, že nejen jejich vylíčení, nýbrž často i jejich motivace se shodují úplně. Svědčí o tom na př. zpráva o přemístění vězňů, bydlicích v přízemních celách, vlhkých a nezdravých, na prvé patro vězeňské budovy. Neboť podle ní došlo k této změně obydlí v souvislosti s těžkým onemocněním vězně Leopolda Madejewského,¹⁵⁵⁾ což se shoduje plně s tím, co jest zaznamenáno v úředních hlášeních. Z těchto se nadto dovídáme, že Madejewski trpěl kostižerem, takže mu hrozila amputace nohy. Ježto pak lékařská komise, která byla k němu povolána, shledala přízemní ubikace nevhodnými, vydalo gubernium rozkaz, aby vězňové političtí nebyli v nich napříště chováni.¹⁵⁶⁾

Nelze posléze přejíti mlčením ani to, že u Pruského jest zaznamenána důležitá zpráva o zajímavé organizaci, kterou mezi sebou vězňové založili, aby se

¹⁵³⁾ Pruski, cit. spis, str. 12.

¹⁵⁴⁾ Ibid. str. 11. Ostatně i tuto zprávu o vedení denníku ve vězení dlužno vzíti v pochybnost. Pruski na př. uvádí, že ona příhoda se Szmidtem se stala dne 27. září (str. 18). Podle úředních pramenů konal však Bezděk prohlídku věznice dne 24. září. Viz přípis presidia gubernia hr. Sedlnitzkému č. 381/g. P. fasc. „Spielberg 1839–1852.“

¹⁵⁵⁾ Pruski, cit. spis, str. 23.

¹⁵⁶⁾ Dekret an den amtierenden Polizei-Oberkommissär Leopold Bezděk č. 459/g. P. ze 7. listopadu 1847; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“

řídili nejen určitými zásadami v poměru k dozorcům a ve vzájemném styku, nýbrž, aby se prostřednictvím jejím seznámili též s principy demokratickými. Důležité jest, že k zprávě této jsou též připojeny stanovy,¹⁵⁷⁾ neboť na podkladě jejich lze se bezpečně seznámiti s těmi politickými a kulturními ideály, jimiž žila polská inteligence před r. 1848. Po této stránce má spisek Pruského cenu historického pramene, jehož význam stoupá tím, že v úředních pramenech o tomto vnitřním životě vězňů nemáme zpráv. Avšak pozadí, v němž tento obraz „špilberské republiky“ jest načrtnut, má opět ráz politicko-agitační. Z toho vyplývá, že k sepsání paměti věrohodnějších bylo potřeba, aby vlna politického vzbouření opadla. V této době uklidnění psal své paměti *Vladislav Czaplicki*. Jeho kniha „*Pamiętnik więźnia stanu*“ (Lvov 1862) nese již zřejmé stopy zotavených nervů a zahojených bolestí.

Vladislav Czaplicki patřil nepochybně k nejmladším vězňům špilberské věznice, neboť v r. 1847, kdy byl odvezen na Špilberk, čítal teprve 18 let. O jeho předešlém životě z uvedené knihy vzpomínek se nedovídáme takřka nic. Než ani v jiné knize vzpomínkové, vydané ještě téhož roku, ale o něco dříve, není mnoho údajů z jeho vlastního životopisu, takže zbývají tu pouze úřední výkazy. Podle nich se Czaplicki narodil v Przeworsku v řešovském kraji a byl dominikálním úředníkem. Provinil se velezradou a vraždou, začež soudem lvovským byl odsouzen k patnácti letům těžkého žaláře, kterýžto trest byl mu rozhodnutím nejvyššího soudního místa zvýšen na osmnáct let. Jest zajímavé, že také o tomto spisovateli vzpomínka poznamenává úřední zpráva, že byl člověkem malých schopností duševních.¹⁵⁸⁾ Nebyti spisů Czaplického, těžko bylo by této zprávě nevěřiti. Czaplicki se zúčastnil revolučního hnutí v r. 1846 a jen zázrakem unikl smrti. Své dojmy z povstání vylíčil v knize „*Powieść o Horożanie*“ (Lvov 1862), která jest důležitým pramenem pro dějiny revoluce v r. 1846, neboť Horożana, ležící v samborském kraji nedaleko Dněstru, byla jediným místem, kde také rusínští sedláci se dopustili násilí na účastnících povstání.

Nehledě k tomu, že vzpomínky Czaplického byly psány mnohem později, nežli spisek Pruského,¹⁵⁹⁾ vynikají nad něj nejen zevrubnějším vylíčením poměrů špilberských, nýbrž i spolehlivostí zpráv. Bylo by to patrné i tehdy, kdybychom neměli pramenů úředních. Neboť Czaplicki nejen píše slohem prostým vši vášni-

¹⁵⁷⁾ Pruski, cit. spis, str. 39 a n.

¹⁵⁸⁾ Fasc. „*Auskunfts- Tabellen*.“

¹⁵⁹⁾ Czaplicki v úvodě své knihy „*Powieść o Horożanie*“ uvádí, že napsal tento spis již dvě léta po událostech, t. j. tedy v r. 1848. Než v r. 1851 byl zatčen v Krakově a tu matka jeho rukopis spisu zničila (str. V). Kdy psal své paměti vězeňské, ve spise „*Pamiętnik więźnia stanu*“ neuvádí.

vosti, nýbrž snaží se také posuzovati věcně vězeňský pořádek i jeho vykonavatele. Nemůže býti pochybnosti o tom, že delší odstup časový byl mu v této snaze značně nápomocen. Avšak i při tomto předpokladu nelze si nevšimnouti, že Czaplickému běželo v prvé řadě o to, aby zachoval věrný obraz utrpení svých krajanů.

Toto úsilí zaznamenati pravdu, vysvitne nejlépe ze srovnání některých jeho zpráv se zprávami Pruského. Jak bylo svrchu uvedeno, jest charakteristickou známkou spisku Pruského to, že marně zastírá snahu vylíčiti všechno v temných barvách. Ačkoliv již ze srovnání se zprávami úředními jest tato snaha zřejmá viditelnou, přece údaje Czaplického ji potvrzují ještě výrazněji. Tak na př. Pruski, mluvě o zařízení vězeňských cel, stěžuje si na množství hmyzu, štěnic a stonožek, jež „po stech se procházely po jeho lůžku“.¹⁶⁰⁾ Jest pravda, že Czaplicki nesdílel s Pruským jednu místnost, avšak s druhé strany jest si těžko představit, že by právě v jeho cele byly poměry tak odlišné od poměrů v cele Czaplického, který doslova píše: „V novém našem vězení při srovnání s lvovským padla nám rázem do očí jak čistota, tak i pořádek ve všem. Stěny i podlaha byly v úplném toho slova smyslu bílé, bílá, dokonce dosti příjemná lůžka, čisté slamníky, prostěradla, houně na přikrytí a žíněné podušky.“¹⁶¹⁾ Stěžuje-li si Pruski dále na vězeňskou stravu pravě, že „maso bývalo ve stavu chemického rozkladu“ aneb, že „nemaštěné knedlíky, podobné kočičím hlavám, 14 dní ležely vězňům v žaludku“,¹⁶²⁾ není u Czaplického ani slůvka o tom, že by strava byla špatné jakosti. Naopak Czaplicki vzdává dokonce chválu špilberskému chlebu, který nazývá pěkným a chutným.¹⁶³⁾

Tak bylo by možno pokračovati ještě hodně dlouho, nežli byly by vyčerpány všechny rozdíly mezi zprávami Pruského a Czaplického. Ze vzájemného srovnání obou se ukazuje, že zprávy Czaplického jsou věrohodnější a jsou věrohodnější i tehdy, máme-li na zřeteli známý zjev psychologický, že nepříjemné dojmy mizejí během doby z lidské paměti. To ovšem platí nejen o zprávách, týkajících se vězeňského pořádku, nýbrž i o charakteristikách jednotlivých osob vězeňského dozoru. Ze srovnání se zprávami Jana Pruského vysvitne to opět nejlépe. Jak bylo uvedeno v druhé kapitole, zastával úřad vězeňského lékaře v „tajném oddělení“ od druhé poloviny r. 1847 Dr. Pfrang. Zdá se již takřka zbytečným připomínati, že Dr. Pfrang nedošel ve spisku Pruského milosti. Pruski viní ho z toho, že se nesnažil vyšetřiti stav nemocných, že všechno léčil podle jednoho receptu atd. Tuto charakteristiku zakončuje pak vulgární větou, že by mu nesvěřil

¹⁶⁰⁾ Pruski, cit. spis, str. 17. — ¹⁶¹⁾ Czaplicki, cit. spis, str. 195–6. — ¹⁶²⁾ Pruski, ibid., str. 21 a 19.

¹⁶³⁾ Czaplicki, ibid., str. 194.

k léčení zvířat, natož lidí.¹⁶⁴) I kdybychom neměli vzpomínek vězňů jiných, již to, co se o působení Dra Pfranga zachovalo v úředních pramenech, stačilo by k tomu, aby chom zprávy Pruského pokládali ne-li za podezřelé, tedy aspoň za přehnané. Neboť z pramenů těchto jest viděti, že Dr. Pfrang nejen vydával četná dobrozdání, na jejichž podkladě se dostávalo vězňům různých úlev, nýbrž, že se též staral o to, aby vůbec byly zlepšeny hygienické poměry ve špilberské věznici, že v případech těžkého onemocnění vězňů naléhal na svolání lékařské komise atd.¹⁶⁵) Avšak zprávy Pruského možno tentokrát vyvrátiti i zprávami jeho druha v utrpení. Czaplíckí nechválí sice zdravotních poměrů špilberských, avšak Dru Pfrangovi vydává toto vysvědčení: „Tamní lékař, jakýsi mladý člověk, upřímně se námi zabýval a proto jak František Urbaňski (před tím jest líčeno jeho onemocnění), tak i my jsme mu složili dík.“¹⁶⁶)

Tento výsledek konfrontace zpráv Pruského se zprávami Czaplíckého má pro nás zvláštní cenu tím, že také charakteristiky jiných osob, s nimiž se ve spisu Czaplíckého setkáváme, můžeme pokládati za věrohodné. A můžeme je pokládati za věrohodné tím spíše, že docházejí potvrzení v memoárech, o nichž bude teprve řeč. Z toho vyplývá, že na spis Czaplíckého možno hleděti jako na historický pramen, vyplňující spolehlivě ty mezery, jež nese na sobě obraz, vykreslený jediné na-podkladě záznamů úředních. Platí to v první řadě o povahopisu osob, hrajících hlavní role na špilberské scéně.

Kdybych se neobával výtky, že parafrasuji cizí zprávy, nikdy bych si neodepřel potěšení, abych neseznámil čtenáře prostřednictvím Czaplíckého s těmi osobami, které poznal částečně v druhé kapitole tohoto pojednání. Tím však, myslím, s dostatek naznačuji, že charakteristiky těchto osob, s nimiž se v „Pamětech“ Czaplíckého setkáváme, jsou nejen podány velmi výstižně, nýbrž, že ani neodporují těm představám, jež jsme si o nich učinili při studiu pramenů úředních. Ctíme-li na př. v těchto pramenech hlášení „podpředstaveného“ Thumy, v nichž Thuma s jistou oblibou zdůrazňuje své zásluhy o přesné udržování vězeňského pořádku,¹⁶⁷) vidíme před sebou přísného úředníka, s nímž možno vycházeti po dobrém pouze tomu, kdo se bezpodmínečně podřizuje jeho rozkazům. Jakým způsobem si „pan Thun“ při tomto „udržování pořádku“ počínal, o tom nechť již poučí nás zpráva Czaplíckého: „Rád si opravoval rukávy svého pláště

¹⁶⁴) Pruskí, *ibid.* str. 33.

¹⁶⁵) Sr. na př. *přípis Adelburgův presidiu gubernia m. s. č. 9/g. P. ze 4. ledna 1848 a k němu přiložené „Parere“; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1838 a n.“*

¹⁶⁶) Czaplíckí, str. 205.

¹⁶⁷) Sr. na př. jeho hlášení č. 284 z 30. srpna 1844; fasc. „Spielberg 1839–52.“

nebo okuláry, chvílemi se bavit řetízem hodinek, nebo čistil si prach s oděvu. Snažil se co nejušilovněji o to, aby si dodal vážnosti a proto, postaviv se po vojensku, podepřel si bok jednou rukou, druhou vložil do kamizolky, levou nohu posunul napřed, hlavu vztýčil, srahl obočí a tvářil se, jako by byl hluboce ponořen do myšlenek o nějakých velikých věcech.“¹⁶⁸)

Myslím, že k této charakteristice podpředstaveného Thumy není potřebí mnoho poznámek. Každému jest zajisté patrné, že představa Františka Thumy, známého z úředních aktů, splývá tu v jednu osobnost „s panem Thunem“ v líčení Czaplíckého.

Nebudu předváděti více dokladů, týkajících se charakteristik špilberských osobností, neboť z ukázky podané jest dostatek viděti, jak zevnějšek a činnost těchto osob se vryly do paměti vězně, který při svém líčení neměl jiného zájmu, nežli vypsati právě jen to, co mu zůstalo v paměti. Avšak rozbor jeho spisu byl by neúplný, kdybychom přešli mlčením otázku, jak doplňuje úřední prameny líčením vnitřního života polských vězňů.

V spise Czaplíckého se setkáváme vsutku s mnohými zprávami, jež bychom marně hledali v úředních pramenech. Nevyskytují se mnohdy ani v memoárech vězňů ostatních, neboť každá skupina žila svým zvláštním životem. Jest pochopitelné, že neznajíce vězeňského pořádku špilberského, byli bychom nuceni se spokojiti s předpokladem, že Czaplíckí nemohl psáti něco, co by odporovalo skutečnosti v době, kdy ještě mnozí ze špilberských vězňů byli na živu. Jestliže však špilberský pořádek známe, není nesnadné prohlásiti, že i zprávy Czaplíckého, pokud se týkají vnitřního života vězňů, jsou pravděpodobně spolehlivé, neboť zprávy tyto ani na jednom místě nevybočují z rámce pořádku tohoto. Tu pak třeba podotknouti, že to platí i o zprávách takových, v nichž jest líčeno, jak vězňové tento pořádek přestupovali.

Z těchto zpráv se tedy v první řadě dovidáme, že vězňové netrávili volný čas pouze uvažováním o svém osudu při pletení punčoch, nýbrž, že se též bavili hrou v šachy, jež si pořídili z chleba, že psali tyčinkou k pletení punčoch na deskách knih, potřených omastkem z knedlíků a posypaných pískem, a že si dokonce zhotovili karty z papíru, v němž dostávali šňupavý tabák.¹⁶⁹) Přestupovali také zákaz styků s jinými oddíly vězňů tím, že se s nimi dorozumívali klepáním na zeď podle zvláštní abecedy, jejíž znalost si přinesli již z lvovské vazby vyšetřovací.¹⁷⁰) Vytvořili si vzdělávací kroužky, v nichž jednotlivci přednášeli různé obory vědní.¹⁷¹) Oslavili druhé výročí nešťastné revoluce krakovské smuteční panichidou, uspořá-

¹⁶⁸) Czaplíckí, str. 192. — ¹⁶⁹) Czaplíckí, str. 198 a n. — ¹⁷⁰) *ibid.*, str. 40 a 207–208. — ¹⁷¹) *ibid.*, str. 234.

danou ve vězeňské cele.¹⁷²⁾ V celách i na procházkách zpívali sborově národní písně.¹⁷³⁾

Trvalo by příliš dlouho, kdybych měl uvádět všechny podrobnosti, jimiž Czaplicki doplnil obraz špilberské věznice z doby před r. 1848. Některé z uvedených zpráv jsou svědectvím, že ani na Špilberku nechybělo vynalézavosti mezi uvězněnými, čili, že i špilberský pořádek poskytoval možnost a někdy i dokonce příležitost k svému obcházení. Zásluhou Czaplického dále zůstane, že na podkladě zpráv Apolináře Stokowského vylíčil podrobně vznik a organizaci „špilberské republiky“,¹⁷⁴⁾ jejíž obraz se sice poněkud liší od obrazu, vykresleného Pruským, což však lze vysvětlit tím, že se organizace tato teprve vyvíjela a jednotlivé stanovby byly měněny. Nemenší zásluhou Czaplického jest i to, že podal pěkné charakteristiky svých druhů v utrpení a že zaznamenal některé z písní Juliana Goslara, jež opěvují nešťastný osud špilberských vězňů. Avšak dříve nežli se rozloučíme s knihou Czaplického, chtěl bych se dotknouti ještě jedné zpráv, jež také nejsou obsaženy v pramenech úředních a jež tam ani obsaženy býti nemohou. Jsou to zprávy, týkající se poměru moravského obyvatelstva k vězňům, jednak po cestě jejich Moravou, jednak po jejich osvobození v březnu r. 1848.

Novější badání, zejména na poli dějin české literatury, ukázalo, jak listopadové povstání polské nezůstalo bez ohlasu mezi naším národem, jak vyvolalo první krizi v našem slovanofilství, a jak působilo nejen na rozvoj literatury naší určitým směrem, nýbrž, jak i mělo vliv na politické probuzení národa našeho.¹⁷⁵⁾ Z badání tohoto dále vysvítá, že většina národa, stojíc tehdy na straně Poláků, spěchala s účinnou pomocí vstříc těm, kteří po prohraných bitvách spěchali k západu, aby tam okusili hořký chléb emigrace.

Někdy bývá poukazováno na to, že mnozí z těch, kteří se původně opájeli polskými sympatiemi, velmi schladli během doby ve svém polonofilství.¹⁷⁶⁾ K tomu dlužno však poznamenati, že to byli vskutku jen jednotlivci, neboť, jak ukazují zprávy Vladislava Czaplického, sympatie k Polákům se udržely v neztenčené míře i tehdy, když Poláci procházeli zeměmi našimi v okovech na rukou. Jest pochopitelné, že v době vlády přísných řádů policejních nebylo možno projevovati tyto

¹⁷²⁾ *ibid.*, str. 235.

¹⁷³⁾ *Czaplicki*, str. 200.

¹⁷⁴⁾ *Ibid.*, str. 243 a n.

¹⁷⁵⁾ Viz *Souček*, *Dvě pozdní mystifikace Hanžovy (Rozpravy Čes. Akad. věd a umění, tř. III., čís. 59)*, v Praze 1924; *Krejčí*, *První krise našeho slovanství. Slovan. Přehled XX (1928)*; *Zd. Nejedlý*, *Bedřich Smetana, II. díl; Albert Pražák*, *Obrozenské tradice (Naše národní tradice III sv.)*, v Praze 1928; *Jirásek*, *Rusko a my*, v Praze 1929.

¹⁷⁶⁾ Viz *Jirásek*, *Rusko a my*, str. 143.

sympatie způsobem jiným, nežli hlasitě vyslovovanou lítostí nad osudem nešťastných, aneb nějakou tichou demonstrací. Avšak za to byly tyto projevy tím upřímnější, jak svědčí na př. příhoda, která potkala oddíl Czaplického ve Vyškově na Moravě v červnu r. 1847. Nechám o tom mluviti samého autora: „Ve Vyškově neméně milá, neméně příjemná nás čekala příhoda. Když jsme vjeli do toho města, všude nás vítali srdečně a každý z procházejících smekal klobouk. Ženy přistupovaly a vítaly nás i slovy i pohledem i rukou. A když první vůz zahrnul na rynek — jako by na pokyn čarodějské ručky, všechna okna se otevřela a v každém okně stály ženy a držely v rukou květy a věnce. A znovu, jako by na dané znamení, spouštěly dolů pěkné kytice, jako by nám chtěly ukázat, že květinami chtějí nám ustlati cestu; věnce zdvihaly do výše a dávaly nám na srozuměnou posuňky, že jsou uvity pro nás, že patří nám. Celá veřejnost, obklopující naše povozy, stála s odkrytou hlavou a také my jsme sňali své čapky, klaníce se na všechny strany.“¹⁷⁷⁾

Když pak jarní vánek r. 1848 přinesl s sebou vlahý deštěk svobody, tu tiché a skrývané sympatie s polskými vězni se změnily rázem v nadšené ovace. Czaplickému nebylo sice popřáno, aby byl přítomen všeobecnému aktu milosti, neboť v jeho úředním výkaze lpěla skvrna, která ho z amnestie vylučovala. Bylo již svrchu uvedeno, že podle výkazu tohoto se neprovinil Czaplicki pouze velezradou, nýbrž i vraždou. Avšak tento záznam byl omylem, snad zúmýslným omylem toho, kdo tento výkaz sestavoval u lvovského soudu appelačního.¹⁷⁸⁾ A tu, nežli tento omyl byl vysvětlen úřední cestou a nežli Czaplicki byl propuštěn na svobodu (14. dubna r. 1848), přicházeli takřka každého dne do zahrad pod Špilberkem obyvatelé brněnští, aby již neskrýtě dávali několika uvězněným na jevo své city sympatií, vrcholící v symbolických náznacích nenávisti k svrženému režimu.¹⁷⁹⁾ I když v těchto ovacích měly hlavní podíl dívky, nelze to pokládati za pouhý kus ženské romantiky, neboť i romantika tato vykvetla z určitého prostředí a měla ideový podklad. Ačkoliv jest pravda, že také Němci hleděli v té době na Poláky příznivě, zpráva Czaplického jest svědectvím, že tyto projevy sympatií pocházely v první řadě od obyvatelstva českého, neboť tu výslovně stojí, že dívky, shromážděví se na úbočí Špilberku, zpívaly před okny věznice nějakou „slovanskou“ píseň. Dále také jména těch dívek, jež Czaplicki po svém propuštění z věznice navštívil a ve svém spise uvedl, mají zvuk čistě „slovanský“ — Marja Kanja

¹⁷⁷⁾ *Czaplicki*, str. 187—8.

¹⁷⁸⁾ Viz *přípis ministra vnitra hr. Pillersdorfa hr. Lažanskému č. 742/M. I. ze dne 14. dubna 1848; fasc. „Transportierung“ etc.*

¹⁷⁹⁾ *Czaplicki*, str. 286 a n.

(Marie Káňová), Marja Miczanek (Marie Mičánková) a Karolina Polczyk (Karolina Polčíková).¹⁸⁰⁾

Shrneme-li ještě jednou vše, co o spisu Czaplického bylo řečeno, přijdeme k závěru, že „Pamiętnik więźnia stanu“ vyniká v mnohém nad spisek Pruského. Není již agitační brožurou, nýbrž vážným dílem vzpomínkovým, z něhož možno čerpati spolehlivé zprávy o dějinách Špilberku. Obsahuje řadu bystrých charakteristik různých osob, jež působí tím životněji, čím jsou podány prostěji. I když se v něm vyskytují některé omyly,¹⁸¹⁾ jsou tyto omyly zřejmě neúmyslné. Jest proniknut snahou vylíčiti vše pravdivě — cituje zprávy z druhé ruky a netají se s pochybnostmi. Zkrátka, „Pamiętnik“ Czaplického jest cenným pramenem historickým, ustupujícím jen celkovým zpracováním a literární formou před vzpomínkovým spisem třetího spisovatele vzpomínek — před spisem *Jindřicha Bogdaňského*.

Kdybychom měli podrobně vylíčiti životopis tohoto spisovatele, znamenalo by to vypsati celé dějiny tajných spolků, tvořících se v Haliči po polském povstání r. 1831. Neboť Bogdaňski byl jedním z těch, kteří stáli u kolébky tohoto hnutí konspiračního, a byl členem všech význačných spolků, jimiž se hnutí toto šířilo. Z těchto důvodů dlužno se omeziti na suchá data životopisná, jako jsme to učinili u spisovatelů dřívějších, ačkoliv na rozdíl od těchto máme o Bogdaňském podrobné zprávy nejen z jeho vzpomínek, nýbrž i ze soudních protokolů.

Jindřich Bogdaňski se narodil 21. března 1804 v Nižankovicích v kraji přemyslském. Normální školu, gymnasium a filosofii studoval v Přemyslu, právnická studia konal částečně ve Vídni, částečně ve Lvově, kde je skončil v roce 1829. Zúčastnil se jako dobrovolník polského povstání v r. 1831, stal se posléze (v roce 1835) auskultantem v soudním oddělení při Lvovském magistrátu. Revoluční činnost na půdě Haliče zahájil Bogdaňski vstupem¹⁸²⁾ do t. zv. „bezejmenného spolku“ v dubnu r. 1834, z něhož přešel nejprve do podřadného spolku karbonářského, zvaného „Přítelem lidu“. Po reorganisaci karbonářů v Haliči se stal členem Lvovského „poremбу“ a zástupcem jeho u vyšší vlády, zvané „dikasterii“. Ve spolku

„Stowarzyszenie Ludu Polskiego“, který vznikl v roce 1835 po úpadku karbonářů, byl Bogdaňski členem komitétu, udržujícího styky s theologi řeckokatolického semináře ve Lvově. Ale již v r. 1837 se zúčastnil zakládání nového spolku, zvaného „Mladou Sarmacií“, v němž se stal členem t. zv. „městské rady“ Lvovské, která byla nejvyšším orgánem revolučním pro Lvovský kraj. Když pak tento spolek byl opět reorganisován a dostal název „Sprzysiężenie demokratów polskich“, zaujal v něm Bogdaňski členství v „jizbě demokratické“ a spolu s tím i členství v „radě powiatové“ Lvovské. V této době bylo jeho úkolem rozšiřovati revoluční myšlenky mezi akademickou mládeží a organisovati ji v nižší revoluční spolky. Avšak 16. srpna roku 1841 byl zatčen a po dlouhém vyšetřování byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl změněn v osmiletý žalář na Špilberku (v lednu r. 1845). Podle úředního výkazu byl mužem dobromyslné povahy, skromný a klidný. Z tohoto jeho chování byl učiněn závěr, že se již vzdal „exaltovaných idejí“ a že nepatří proto k nebezpečným povahám.¹⁸³⁾

Paměti Bogdaňského nesou název „*Pamiętnik Henryka Bogdańskiego*“ a zaujmají dva obšírné svazky, jež nebyly dosud vydány tiskem. Chovány jsou v rukopisném oddělení „Ossolinea“ ve Lvově (L 3486 I, II) a obsahují nejen vylíčení pobytu na Špilberku, nýbrž i dějiny vši revoluční činnosti v Haliči včetně s revolucí krakovskou a událostmi z r. 1848. Myšlenku sepsati paměti pojal Bogdaňski již ve své vazbě vyšetřovací, avšak její uskutečnění dokončil teprve koncem září r. 1867. Podle zprávy v úvodu spisu¹⁸⁴⁾ byl sice „Pamiętnik“ sepsán již před tím, avšak podlehl zničení, když jej dal Bogdaňski v r. 1864 k uschování profesorovi Stupnickému. Zda se zpráva tato týká též špilberské kapitoly (II. svazek, oddíl IX), není z ní patrné.

Srovnáme-li „Pamiętnik“ Bogdaňského se vzpomínkami vězňů ostatních, poznáme na prvý pohled, v čem má nad nimi převahu. Kdežto ostatní spisovatelé vzpomínek nebyli na Špilberku uvězněni déle jednoho roku, odpykal si Bogdaňski téměř polovinu svého trestu, tak že přebýval na Špilberku déle, nežli tři ostatní spisovatelé dohromady. Za druhé převyšuje Bogdaňski své druhy vzděláním, věkem a životními zkušenostmi.

Avšak tyto vlastnosti, zajišťující spisu Bogdaňského jistou převahu nad vzpomínkami vězňů ostatních, nemohly by býti ještě zárukou, že spis Bogdaňského jest nejlepším pramenem k dějinám utrpení Poláků ve špilberské věznici. Mohlo by se — a snad právem — namítnouti, že tyto přednosti zeslabuje jistá okolnost, a to

¹⁸³⁾ *Auskunfts-Tabelle* č. 1263; fasc. týž.

¹⁸⁴⁾ *Pamiętnik Henryka Bogdańskiego*, I, list 2.

¹⁸⁰⁾ *Ibid.* str. 299.

¹⁸¹⁾ *Tak na př. Czaplický na str. 205 píše, že se o povolení, aby nemocným vězňům by snižta železa, chodilo až do Vídně. Ve skutečnosti rozhodovalo o tom gubernium. Jindřich Woroniecki, o němž jest ve spise nejednou zmínka, nebyl stár 70 let (str. 217), nýbrž pouze 54 (fasc. „Auskunfts-Tabellen“). Podobně Brzesciaňskému nebylo 70 let v té době, nýbrž pouze 60 (viz *ibid.*). Varhaník Andrusikiewicz pravděpodobně nesloužil v polském vojsku za povstání 1830–31. (Sr. Radzikowski, cit. spis.) Těžko lze srovnati se špilberským pořádkem zprávu, že Andrusikiewicz vyučil hr. Komorowského hře na varhany. Podle špilberských pramenů nebyli přítomni při mších politických vězňů proští zločinci atd.*

¹⁸²⁾ *Přidržují se tu údaje, který učinil Bogdaňski při soém výslechu. Akta karne, Tgbz. 3490, XXXIX BV., Reg. 89. (Archivum państwowe ve Lvově). V „Pamiętniku“ není o účastenství v tomto spolku zmínky.*

okolnost ne nezávažná, že totiž Bogdański psal své vzpomínky příliš pozdě, že je psal v době, kdy již vymizelo mnoho z jeho paměti.

Při této námitce bylo by možno hájiti spis Bogdańského tím, že život vězňů na Špilberku byl příliš jednotvárný, než aby obraz jeho nezůstal v živé paměti. Mohlo by se též poukázati na to, že náhlá změna života, kterou přináší uvěznění, zanechá v duši nesmazatelné stopy a p. Avšak, uvádějice tyto důvody, jsme si dobře vědomi toho, že by svrchu uvedené námitky příliš neoslabily. Proto nezbývá, než obrátiti se opět k srovnání s prameny úředními.

Sledujeme-li tedy v prvé řadě, jak se srovnává vězeňský systém, vylíčený ve spise Bogdańského, se zásadami vězeňského pořádku podle úředních aktů, dospíváme k přesvědčení, že jest spis Bogdańského po této stránce úplně spolehlivý. Neboť nenalzáme tu takřka místa, kde bychom mohli prohlásiti, že se Bogdański zmýlil, že tomu nebylo tak, jak to vypravuje. Ba naopak jsme udiveni spíše spolehlivostí jeho paměti, jak ukazují některé doklady.¹⁸⁵⁾ A tato slova platí neztenčenou měrou i o osobách, s nimiž vězňové přicházeli do styku, jak svědčí na př. charakteristika, kterou podal Bogdański o vězeňském lékaři, doktoru Rincolini. Bogdański do této charakteristiky zahrnul též ranhojiče Linharta a praví o obou v množném čísle: „Byli to lidé již starší, mrzutí a neschopní jako obvykle úřední lékaři za rakouské vlády, jež na jejich místo nekvalifikuje schopnost, nýbrž zásady politické. Nemohli jsme si stěžovat na jejich zacházení s námi. Byli to dobří a jemní lidé a bylo viděti, že chápou naše postavení. Avšak od lékaře jsme požadovali odstranění choroby, na což však těžko bylo u nich spoléhati.“¹⁸⁶⁾ Stačí, abychom z této charakteristiky odstranili pouze narážku na úřední lékaře, a máme tu v podstatě totéž, co o tomto vězeňském lékaři napsal hr. Rudolf Stadion ve svém hlášení hr. Sedlnitzkému.¹⁸⁷⁾

Jsmo-li již u povahopisu osob, nemůžeme nepodotknouti, že tyto povahopisy jsou u Bogdańského psychologicky hlubší, nežli u Vladislava Czaplického, který si všímá více zevnějšku, nežli nitra určité osobnosti. Při tom třeba zdůrazniti také

¹⁸⁵⁾ Tak na př. Bogdański si zapamatoval, že Leander Pawlikowski, který přišel s jeho skupinou na Špilberk, byl uvězněn s počátkem s jakýmsi Maďarem (Pamětník, I. 97). Tato zpráva dochází vskutku potvorení v pramenech úředních (fasc. „Transportierung“ etc.), neboť tehdy pobýval na Špilberku Maďar Jan Kladrobetz a do příchodu Leandra Pawlikowského seděl sám v cele. Nebo Bogdański uvádí, že policejní komisař Bezděk přinesl v druhé polovině druhého roku uvěznění nemocnému Robertu Chmielewskému knihu s popisem různých cest, (I. 103). Z úředních pramenů se dovídáme, že touto knihou byla buď kniha Schützova „Allgemeine Erdkunde“ (32 sv.) nebo „Museum der neuesten Erdbeschreibung.“ Viz přípis policejního ředitele Hasenöhrla presidiu gubernia m. s. č. 868 z 31. prosince 1846 a přípis Sedlnitzkého z 29. ledna 1847; fasc. „Spielberg 1839—1852.“ Podobných dokladů bylo by možno uvésti více.

¹⁸⁶⁾ Bogdański, cit. spis I. 109.

¹⁸⁷⁾ Viz str. 355.

to, že v „Pamětech“ Bogdańského jsou zachovány také povahopisy těch osob, jež v r. 1847 nebyly více na živu (ředitel věznice Antonín Bayer,¹⁸⁸⁾ policejní ředitel Hasenöhrl), nebo těch, jež nepřicházely s vězni více do styku (Dr. Rincolini, Linhart). S hlubším pojetím povah jednotlivých osob též nejspíše souvisí, že se některé zprávy Bogdańského rozcházejí se zprávami Czaplického. Týká se to na prvním místě zpráv o vězeňském kaplanu a pozdějším biskupu brněnském Karlu Nöttigovi. Kdežto Czaplicki píše, „že se vězňové neradi zpovídali, ježto vězeňský kaplan se u nich netěšil nejlepší reputací“,¹⁸⁹⁾ vyjadřuje se Bogdański o Nöttigovi těmito slovy: „Upřímnost, vážnost, přiměřený takt v jeho chování vůči nám a při tom pěkná a čilá povaha byly rysem jeho charakteru a tak až do konce stále stejně se k nám choval.“¹⁹⁰⁾ A neméně pěknou vzpomínku věnuje Bogdański duchovním cvičením, konaným každého týdne, pravě: „Rozmluvy naše s kaplanem byly obyčejně příjemné a živé. Vždy měly podklad náboženský a morální, avšak nebyly kostelními kázáními ani výkladem katechismu.“¹⁹¹⁾ Zato se shoduje Bogdański s Czaplickým v líčení ředitele věznice Adelburga a podpředstaveného Thumy, ač tento vystupuje u něho ve světle poněkud příznivějším.¹⁹²⁾ Kdybychom se posléze chtěli zabývat ještě vzpomínkami Pruského, mohli bychom proti jeho zprávám o vrchním komisaři policejním Bezděkovi postaviti řadu citátů, z nichž by bylo viděti, jak byl Pruski v posuzování tohoto úředníka jednostranným.

Bylo-li při rozboru spisu Vladislava Czaplického uvedeno, že spis tento obsahuje řadu zpráv, jež nejsou zaznamenány v pramenech úředních, jest naopak u Bogdańského spíše výjimkou, když nelze jeho vypravování doložiti prameny úředními. To ovšem neznamená, že bychom tu neměli zpráv, jež v pramenech těchto nejsou obsaženy. Neboť jako u Czaplického jsou tu opět charakteristiky jednotlivých vězňů, s nimiž Bogdański v době svého uvěznění přicházel do styku. Jsou tu zprávy o porušování vězeňského pořádku tukáním na zeď, z něhož se na př. vězňové dozvěděli o revoluci v Haliči r. 1846.¹⁹³⁾ Jsou tu zprávy o předstírání duševních chorob, zprávy, jež vzbuzují úsměv, čteme-li v úředních pramenech

¹⁸⁸⁾ Bogdański (I. 91) udává, že Bayer zemřel teprve na podzim v r. 1847. Ve skutečnosti zemřel Bayer již 11. dubna 1847.

¹⁸⁹⁾ Czaplicki, cit. spis, str. 223.

¹⁹⁰⁾ Bogdański, ibid., I. 80.

¹⁹¹⁾ Ibidem.

¹⁹²⁾ Pokud se týče Thumy, jsme nuceni poznamenati, že Bogdański zapomněl ve svých vzpomínkách uvésti cosi, o čem se dovídáme z úředních pramenů. Thuma totiž dovolil Bogdańskému, aby napsal své choti vlastnoruční dopis. Poněvadž však toto jednání odporovalo předpisům vězeňským, podal ředitel Bayer na Thumu udání moravskému guberniu. Viz jeho přípis č. 223/g. P. z 13. července 1846; fasc. „Spielberg 1839—1852.“

¹⁹³⁾ Bogdański, I. 140 a n.

diagnosy těchto nemocí.¹⁹⁴⁾ Než ze všech těchto zpráv, jimiž Bogdański doplnil obraz špilberského pořádku, nejvíce nás zaujme líčení, jak vězňové se dozvěděli o revoluci vídeňské v březnu r. 1848, a jakým způsobem došli vysvobození ze svého utrpení. Vylíčení tohoto aktu milosti jest beze sporu nejcennějším místem ve spise Bogdaňského, přinášejíc mimo jiné obsah pověstné řeči, kterou pronesl tehdy vicegubernátor Moravy hr. Leopold Lažanský k amnestovaným vězňům, obviniv je ze šíření komunistických zásad a z krveprolití, spáchaného v Haliči r. 1846.¹⁹⁵⁾ Nelze pochybovati o tom, že se tato událost odehrála tak, jak jest vylíčena ve spisu Bogdaňského, neboť zpráva o ní se shoduje v podstatě nejen s protestem, který vězňové polští proti tomuto tupení jejich národně-politických snah uveřejnili v „Tygodniku Polském“ brzo po svém příchodu do Haliče,¹⁹⁶⁾ nýbrž i s referátem, otištěným dne 26. března v „Brünner Zeitung“.¹⁹⁷⁾ Avšak neodporuje ani zprávě, kterou podal hr. Lažanský ministerstvu vnitř,¹⁹⁸⁾ ač se později hájil, že nepoužil výrazů, vytykánych mu v protestu polských vězňů.¹⁹⁹⁾

Ačkoliv „Pamiętnik“ Bogdaňského jest jedním z nejdůležitějších pramenů pro činnost a rozvoj tajných spolků haličských, nedostalo se mu doposud zhodnocení kritického.²⁰⁰⁾ Ponechávajíc tento úkol badatelům povolanějším, pokládáme s druhé strany za svou povinnost připomenouti, že v kapitole, kde líčí, co po revoluční činnosti následovalo, jest pramenem úplně spolehlivým, jak se ukazuje nejen srovnáním se vzpomínkami jiných vězňů, nýbrž i s prameny úředními. Ježto pak předčí

¹⁹⁴⁾ Týká se to nemoci Leonarda Stawského, který předstíral duševní chorobu (Bogdański l. 148). V úředních pramenech stojí, že „se k fyzickým utrpením tohoto vězně připojil nepořádek v duševních pochodech, pod formou t. zv. monomanie“. Stawski si totiž vsugeroval, že mu dávají do jídel jed. Ředitel věznice Adelburg navrhoval, aby byl dán Stawski do blázince, a Bezděk se připojoval k tomuto návrhu. Č. 126/g. P, z 22. února 1848; fasc. „Behandlungen etc. 1838 a n.“

¹⁹⁵⁾ Bogdański, l. 161 a n.

¹⁹⁶⁾ „Tygodnik Polski“ wydawany przez Tomasza Kulczyckiego 1848, Lvov, str. 177 a n.

¹⁹⁷⁾ Mährisch-Ständische Brünner-Zeitung No 85. Referentem o aktu amnestie byl H. Wyndham.

¹⁹⁸⁾ Č. 167/Sp. 848 z 24. března 1848; (fasc. „Transportierung“). V této zprávě Lažanský praví, že se obrátil k vězňům řečí „vorin ich denselben vorerst die begangene Verirrung um so eindringlicher zu Gemüthe führte, als mir die Verhältnisse dieser Sträflinge durch meine frühere amtliche Stellung in Galizien genau bekant sind . . .“

¹⁹⁹⁾ 203/Sp. z 5. dubna 1848. Lažanský tu reagoval na článek, který byl otištěn ve „Wiener Zeitung“; (fasc. týž).

²⁰⁰⁾ Výjimku činí ukrajinský badatel Teršakovec, který shledává ve vídeňských archivech prameny k dějinám národního obrození ukrajinského, srovnával zprávy úředních aktů se zprávami Bogdaňského, při čemž dospěl k názoru, že některé z jeho zpráv jsou „fantastické.“ Viz jeho Materiali i zamitki do istorii nacional'nogo vidroždenja Halickoj Rusi 1830 ta 1840 r. Ukrajsko-ruskij Archiv, t-III, Lvov 1907, str. 37. Citovaný spis Krajewského jest vlastně pouhým výtahem z „Pamiętniku“ Bogdaňského.

také ostatní vzpomínky literární formou, bylo by žádoucí, aby nezůstával přístupným pouze úzkému kruhu badatelů, nýbrž aby byl vydán tiskem.

Nejpozději se vzpomínkami na pobyt špilberský vystoupil Robert Nabelak. Spis jeho „Pamiętnik więźnia stanu“ (Lvov 1875) nese stejný název jako spis Czaplického, avšak neobsahuje pouze vylíčení pobytu ve vězení, nýbrž celý životopis autorův od útlého mládí. Rodištěm jeho byla ves Konty Bryczanskie v kraji řešovském nedaleko Przeworsku, avšak ještě v jinošském věku se přestěhoval s rodiči na Volyn, kde navštěvoval známé lyceum v Křemenci. Stav se potom hospodářským úředníkem, byl zatčen pro podezření z účastenství na spiknutí Konarského a uvězněn v Kyjevě. Propuštěn v r. 1840, odebral se do Haliče, kde ihned zahájil revoluční propagandu v kraji tarnovském a přemýšlenském ve spolku s hlavními organizátory revoluce krakovské, Janem Tyssovským, Františkem hr. Wiesiołowským, Lvem Mazurkiewiczem a Theofilem Wisniowským. Avšak ještě před vypuknutím revoluce byl zatčen a po zrušení trestu smrti byl odsouzen k sedmi-letému vězení na Špilberku. Podle úředního výkazu projevil sílu vůle a touhu po revoluci. Po propuštění z věznice měl býti postaven pod policejní dohled.²⁰¹⁾

O „Pamětech“ Roberta Nabelaka lze říci sotva více, nežli, že jsou to vbledlé vzpomínky. Ačkoliv spisovateli utkvěly v mysli jisté podrobnosti, jež jsou s to vzbuditi zdání, že byly zaznamenány pod svěžím dojmem, jsou tu s druhé strany zprávy, jež se nikterak nesrovnávají se špilberským pořádkem. Tak na př., zaznamenává-li Nabelak zprávu, že pro urozenější vězně byly předpisovány dražší léky, nežli pro vězně nižšího postavení společenského,²⁰²⁾ jest to zřejmě výplodem jeho fantazie. Podobně stěží lze věřiti zprávě, že si vězňové vymohli od správce věznice povolení, aby jim jakási trestankyně z Haliče vařila národní jídla.²⁰³⁾ Píše-li Nabelak, že byli po vyhlášení amnestie odpraveni do Haliče nejdříve páni a pak teprve chudáci,²⁰⁴⁾ zapomněl při tom podotknouti, že si „páni“ hradili sami cestovní výlohy. Do říše fantazie patří dále i zpráva, že v jakési „černé knize“, chované na Špilberku, bylo o Nabelakovi zaznamenáno: „smrtný nepřítel vlády — nikdy nenapravitelný“ atd.²⁰⁵⁾ Nemohlo tam býti napsáno více, nežli jest svrchu uvedeno.

Vzhledem k těmto a ještě jiným dokladům, jichž tu neuvádíme, dlužno zprávy Roberta Nabelaka přijímati s velikou opatrností, což platí nejen o špilberském pořádku, nýbrž i o osobách vězeňského dozoru. Mám tu v prvé řadě na mysli charakteristiku vězeňského kaplána Karla Nöttiga, který podle mínění Roberta Nabelaka byl prý členem tajné policie.²⁰⁶⁾

*

²⁰¹⁾ Auskunfts-Tabelle k č. 8272. — ²⁰²⁾ Nabelak, cit. spis, str. 201. — ²⁰³⁾ Ibidem, str. 198.

²⁰⁴⁾ Ibidem, str. 207. — ²⁰⁵⁾ Robert Nabelak, str. 205. — ²⁰⁶⁾ Ibidem, str. 200.

Ve vězeňské literatuře 19. stol. nebylo mimo Dostojevského „Zápisky z mrtvého domu“ slavnější knihy nad spis Silvia Pellica „Z mých žalářů“. Jsem dalek toho, abych snižoval význam spisu, který se zasloužil o propagaci odporu k vládě Metternichově více, nežli celé kupy brožur z doby předbřeznové. Nemohu se však tajiti svým přesvědčením, že spis tento má více hodnot díla literárního, nežli pramene historického. Když vzpomínky Pellicovy na špilberskou věznici byly vydány poprvé tiskem v r. 1832, obdržel tehdejší policejní ředitel brněnský Petr Muth od hr. Sedlnitzkého pokyn, aby k nim podal své vysvětlení. I když jsme si plně vědomi toho, že tu běželo o výklad, který měl býti předložen panovníkovi, nemůžeme s druhé strany nepřiznati oprávněnost některých námitek, jež kompetentní úředník vznesl proti spisu Pellicovu.²⁰⁷⁾ Nemám zprávy o tom, zda také na vzpomínky vězňů polských úřady rakouské reagovaly. Tolik však mohu na podkladě srovnávání jejich s prameny úředními prohlásiti, že by proti vzpomínkám Vladislava Czaplického a Jindřicha Bogdaňského sotva našly tolik námitek, jako proti spisu Silvia Pellica. Vzpomínky Jana Pruského a Roberta Nabelaka mají ovšem cenu akademickou.

²⁰⁷⁾ Zpráva policej. ředitele Mutha, přiložená k přípisu gubernia m. s. č. 837/Pr. z 30. prosince 1832; fasc. „Sp. H. S. Behandlungen etc. 1823—1837.“

J. KLIK

KAPITOLKA Z NÁRODNÍHO RUCHU DOBY PŘEDBŘEZNOVÉ

Sledujeme-li podrobněji vývoj národnostních poměrů v Čechách v době předbřeznové, neubráníme se v jedné věci jejich srovnání s dobou předhusitskou. V tom totiž, že jako v době předhusitské mají i v XIX. stol. naše města zevní ráz zcela neb z největší části německý, třebaže v obou obdobích jest početní převaha nepochybně na straně české. V době předhusitské udržovaly tento umělý německý nátěr bohaté rodiny patricijské, z jejichž středu se rekrutovala téměř veskrze správa obce, na niž neměla tudíž rok od roku rostoucí, ale sociálně slabší česká většina úměrného vlivu. I v době předbřeznové spolupůsobily zgermanisované úřady městské (magistráty), státní, i školy na posilu německého živlu v našich městech. Ale zde právě jest nutno zdůrazniti, že nebyly to *pouze* germanisující vlivy úřední, jimž mohli Němci děkovati, drželi-li posice, na něž početně neměli právo, nýbrž že význačnou roli hrála zde i okolnost, že němčina byla v době předbřeznové i v městech s českým obyvatelstvem netoliko řečí úřední a vyučovací, nýbrž i jazykem *styku společenského* a to často i u osob smýšlejících dobře česky.

Že skutečnost tato sama sebou na vývoj národnostních poměrů, t. j. na udržování německé nadvlády v našich městech působila velmi mocně, jest nade vší pochybnost. Nebylo zajisté bez významu již samo mocenské postavení, jež si tím zajišťovala německá menšina v zemi, a nelze také podceňovati psychologický význam tohoto fakta, jež na jedné straně budilo přehnané sebevědomí u Němců, vedlo je k přeceňování sil a podněcovalo k výboji, na druhé straně bylo však s to, způsobit chaos v myslích lidí nevyhraněných, kteří posuzující poměry dle jejich zevních znaků, byli přesvědčeni, že posice Němců v českých městech je nezměnitelná a nevyhleditelná. Deprese vznikající z toho na straně české a německá orientace lidí nerozhodných či konjunkturálních byly pro Němce další kladné položky uvedené situace.

Jak patrně, má nemalou vinu na tehdejších poměrech národnostních zvláštní ráz života společenského, jenž dlouho Čechy byl přezírán, takže zůstal nevyužit pro jejich snahy národní. Lze vlastně lépe říci, že byl to nedostatek jakéhokoliv společenského styku *českého* vůbec. Do třicátých let XIX. stol. nelze totiž mluvit, až na zcela ojedinělé výjimky, o českém životě společenském ve vlastním slova smyslu. Je to tím podivnější, protože právě zde bylo vhodné pole pro rychlou

a účinnou práci národní. „I dějí se vskutku v mnohém ohledu valné pokroky,“ píše „Květy“ ještě r. 1840,¹⁾ kdy se už situace v tomto ohledu značně zlepšila, „ale společenský život náš posud jako zanedbaný a opuštěný churavec postonává a nikdo se nenabízí, kdo by jej vzkřísil a na nohy mu pomohl.“ Národní snažení se totiž do té doby omezovalo téměř výhradně na činnost literární a vědeckou, sice naprosto nezbytnou a neobyčejně úspěšnou, ale přece jen na příliš úzký kruh omezenou.²⁾

Léta třicátá znamenají zde obrat. Na četných místech se tvoří společenské kroužky, jejichž členové nejen že se sami navzájem posilují a předcházejí v pracovní energii cele zasvěcené věci národní, nýbrž snaží se, aby nejrozmanitějšími formami života společenského připoutávali nenápadně k českému táboru nové řady netečných neb neuvědomělých občanů.³⁾ Vskutku jest nutno uznati, že tím způsobem byli české věci přibližováni stále noví lidé, které dosavadní metody obrozenecké práce nedovedly přivést do českých řad. Silný vzrůst národního ruchu, jež přinesla léta čtyřicátá,⁴⁾ není ovšem jen dílem tohoto vzrůstajícího se života společenského, ale s druhé strany není nejmenší pochyby, že jím vlastenecká horlivost byla rozšířena a zesílena velmi podstatně. Současným časopisům, jejichž venkovští dopisovatelé musili dosud omezovati své organizační zprávy na referáty o českých (a snad ještě častěji o německých) představeních divadelních, přibývá od konce let třicátých nová vděčná látka. V každém téměř čísle „Květů“ nebo „České Včely“ se chlubí od té doby některý jejich mimopražský spolupracovník a to ze zemí českých i ze Slovenska (styky se Slovenskem byly tehda velmi čilé), že také u nich konečně začíná svítat, že se tam tvoří kroužky vlastenců, kteří všude i v společenských místnostech propagují češtinu. Nejen že všude česky hovoří a debatují (nepleťme se, i to byl často čin manifestační, jehož se každý v společnosti neodvážil), nýbrž

¹⁾ Str. 55.

²⁾ I toho se dotýká citovaný již článek z Květů. Zdůrazňuje, že bez probuzení života společenského nelze pomyslet na oživení jazyka českého, vyzdvihuje význam t. zv. besed společenských, a pokračuje dále v ironii až nespravedlivé: „Kdo si hlavu a srdce učenou pedanterií tak přeplnil, že v nich obou již pro nic jiného místa není, nežli pro prach ze starých foliantů, kdo se ve své učené komůrce lidu a světu tak odcizil, že neví jak na besedách myšlenky podobou elektrických jisker poletují, a z nich rychleji než z kňeh do života přecházejí, bude snad potřebu společenského styku uprati a ze své nelidské výsosti na něj jako na marnou hříčku hledět“.

³⁾ Velmi obsáhlou literaturu vztahující se k předmětu vyčerpává téměř úplně Zdeněk Nejedlý v knize *Bedřich Smetana II.* (1925), kde jest této otázce věnována nejen samostatná kapitola „Nová společnost“ (str. 168–189), nýbrž i velmi mnoho místa ve všech ostatních partiích.

⁴⁾ Pochvalují si jej všechny současné prameny. Mnoho dokladů obsahují i *Korespondence F. L. Čelakovského*, *Korespondence Vinařického* a j. Srv. též J. Heidler, *Čechy a Rakousko v polit. brožurách předbřeznových* (1920), str. 65 sq., 98 sq., 113 sq. a m. j.

i agitují pro členství v „Matici české“⁵⁾ a pro odběr českých knih, čtou a kolportují české časopisy, pořádají přednášky na nejrozmanitější themata,⁶⁾ deklamovánky, besedy, akademie, výlety a jiné společenské zábavy, při nichž přísně dbají, aby se mluvilo česky, zpívaly české písně a šířila známost o českém písemnictví. Práci tuto vhodně doplňuje organisování divadelních představení a zakládání knihoven pro mládež školní, řemeslnou i pro dospělé.⁷⁾ Význam všech těchto akcí měl pro rozšíření češtiny a pro stmelení české společnosti význam dalekosáhlý. Poučují nás o tom dobře přečetné zprávy v současných časopisech i v korespondenci, jež vesměs nejen že zdůrazňují význam společenských styků pro pronikání jazyka českého hlavně do vrstev měšťanstva, nýbrž zároveň poučují, jak takové podniky společenské, které bývaly dostaveníčkem vlastenců i ze vzdálenějších končin, přispívaly k účelnější organisaci národní práce, často již i z toho důvodu, že vedly k vzájemnému poznávání pracovníků městských s venkovskými a k poradám o vzájemné spolupráci a jejím plánovitěmu postupu.⁸⁾ Pravidelná korespondence plná účinných podnětů bývala doplňkem těchto styků. Pracuje se soustavněji, plánovitěji a metodičtěji; využívá se ekonomičtěji všech sil, jež jsou k dispozici, při čemž se zvlášť zdůrazňuje význam bezprostředního styku všech vrstev obyvatelstva.

⁵⁾ *Podrobné cifry o rozmachu Matice české v letech čtyřicátých uvedené u J. Hanuše, Národní Museum a naše obrození II.* (1923), 434 poz., ukazují nejlépe, že tato agitace vsuktu měla úspěch. Jak bylo i ve Vídni pracováno pro rozvoj Matice srv. dopis J. Podlipského Riegrovi z 21. II. 1841 (Heidler, *Příspěvky k listáři dr. F. L. Riegra I.*, str. 6). Viz i K. A. Vinařického *Korespondence II.* 352.

⁶⁾ W. W. Tomek dokonce na počátku let čtyřicátých na takovýchto hospodských schůzkách „mladších lidí stavu řemeslnického s mladšími spisovateli“ čítal a vykládal proní soazky Palackého *Archivu českého*. Píše o tom v *Pamětech I.*, 168.

⁷⁾ Ze zpráv Květů i České Včely vysvítá, že o zakládání knihoven hlavní zásluhu mívali nejčastěji kňeží. Namátkou jen uvádím, že byly založeny neb reorganisovány knihovny: 1838 v Litomyšli, v Polici, v J. Hradci, ve Vlašimi; 1840 v Rakovníku, v Lužanech, v Slaném, v Ledci, Vys. Mýti, v Plzni, v Přelouči, v Častolovicích, v Rokycanech; r. 1841 v N. Strašecí, v Podčepicích, v Dobrušce, v Brandýse n. L., v Nymburku, v Jaroměři atd. atd. V Květech vyšel 10. října 1839 str. 326 i návod, jak si vésti při zakládání knihoven. Většina zpráv o zřizování nových knihoven, psaných pochopitelně s epickou šíří, vyznívá nejen v chloubu, že se tak děje pro „zdůstojnění jazyka českého“, nýbrž i v stesk a žaloby nad částí obyvatelstva, jež provádí české snahy úsměšky a opovržením.

⁸⁾ Z desítek referátů a zpráv o těchto „besedách“ vyjímám aspoň citát z popisu schůzek v Lázní svatojácké v Praze 1841: „Jazyk český plynul tam sladce a líbezně, jako nebes harmonie, jako věštba příštích krásných dnů, jako rukojemství naší touhy a našeho snažení“. Květy, 9. září 1841. Jest zajímavé, že na význam „besed“ pro česká města upozorňoval r. 1838 i Kuzmany ve svých dopisech a poměrech uherských. Květy 1838, str. 15. Citovati literaturu další znamenalo by vlastně jmenovati téměř všechny monografie našich měst, pokud ovšem dovedeny byly do XIX. st. a vštítají si věci vnitřních. Líčí celkem shodně společenský ruch let čtyřicátých a zdůrazňují jeho národně politický význam.

Lze mluvit tedy nejen o nové metodě, nýbrž i o nové organizaci a nové technice národní práce. Dbá se s úspěchem o to, *aby se rozšířila základna české národní společnosti* a pracuje se cílevědoměji a intenzivněji ve všech vrstvách obyvatelstva. „Všude jest půda úrodná, jen rádlá a semene žádostivá, všude žeň po srpu toužící a bílá“, píše do Prahy z Vodňan r. 1844.⁹⁾ Jen po dělnících se volalo, a ti právě měli být získáváni novými formami vlastenecké práce a — lze říci — i novou propagační výbroží, která se přirozeně přizpůsobovala změněné situaci a doplňovala se prostředky dříve opomíjenými nebo přezíranými.

Dnes, kdy se těšíme z plnosti národního života, jsme ovšem spíše nakloněni k podceňování anebo aspoň k nedoceňování oné mravenčí práce s opakujícími se zklamáními a s drobnoučkými jen úspěchy. A více se shovívavým úsměvem než s uznáním hledíme i na metody onoho postupu, třeba bychom věděli, že cílem jeho bylo konec konců zachytiti co možná nejširší kruhy obyvatelstva městského i vesnického a vrátiti je národní společnosti české.

Tehdy však, kdy pro uvědomělé občany byl událostí každý *český nápis*, jenž se objevil na firmě českého živnostníka v českém městě, často jako výsledek dlouhodobé usilovné práce metodami právě vyznačenými,¹⁰⁾ měla tato činnost význam dalekosáhlý a žádná její složka se nesmí pokládati za zbytečnou neb nedůležitou a to tím méně, že šlo nejen o probuzení jazykové, nýbrž i o první organizování české společnosti, jež za málo let vystupuje jako *činitel politický a sociální*.

A s tohoto hlediska nutno posuzovati i jeden z velmi účinných a úspěšných, třebaš dnes zdánlivě malicherných prostředků české propagandy na počátku let čtyřicátých, *české bály*. O nich bylo sice již vícekrát psáno,¹¹⁾ a jejich národně

⁹⁾ *Květy* 9. III. 1844, str. 119.

¹⁰⁾ Do čtyřicátých let vlastně ani českých nápisů nebylo. Ještě 9. června 1842 píše *Květy*, že se zde onde objevují české nápisy, ale že jsou to bílí havrani. A ještě v l. 1844–5 byly nápisy na firmách atp. vesměs německé na př. v Hlinsku, v Lounech, v Roudnici, ve Vys. Mýtě, v Slaném, v Kutné Hoře, v Kralovicích, v Horažďovicích, ve Vodňanech, v Mníšku, v Polici, v Č. Skalici, v Mělníku atd. atd. Tedy v místech větších i menších. Když se r. 1844 usnesli řemeslníci v Turnově, že budou postupně nahrazovati německé nápisy českými, byla z toho v české společnosti neobyčejná radost, turnovští byli kladení za vzor ostatním městům. První česká firma v Mladé Boleslavi z r. 1844 byla zvaná „magnetem srdce i ruce vlastenců po sobě mocně táhnoucím“ (Srv. *Květy* 1844, 523, 599). Od poloviny let čtyřicátých plno obšírných dopisů z rozličných měst radostně oznamuje, že českých nápisů přibývá. Odvahu k vyvožování českých firem zvýšila nepochybně diskuse vedená r. 1845 v *Květech* (288, 307 sq.) o tom, neškodí-li přílišná horlivost v této věci zájmům českých živnostníků a zakončená vehementním článkem stříbrníka J. Kaisbergra shrnujícím důvody pro nutnost a prospěšnost českých nápisů. Také Šembera v *Dějínách Vysokého Mýta* napsal r. 1845, že jsou v městě firmy německé, ale že již bystřejší řemeslníci a obchodníci tohoto špatného obyčeje zanechávají (str. 9).

¹¹⁾ Hlavní data o literatuře viz Z. Nejedlý, B. Smetana II., 264–268.

buditelský význam byl po zásluze oceněn, přes to však nebude, tuším, zbytečné zmíniti se zcela stručně o několika neznámých detailech z počátků českých bálů a to nejen proto, že z nich lze poznati, jak dobře chápala jejich *propagační význam národní*, ba i politický, tehdejší policie, nýbrž i proto, že bude osvětleno, jak právě ony mocně zasáhly do životních osudů muže, jenž byl tehdy duší české národní práce — *Josefa Kajetána Tyla*.

*

České bály nutno, jak naznačeno, chápati jako významný článek v řetězu systematických a cílevědomých snah vybojovati českému jazyku *rovnoprávnost ve všech oborech života společenského*, aby se tak národní obec česká mohla postaviti sebevědoměji po bok společnosti německé a reklamovati pro sebe stejná práva i v životě kulturním (v tom oboru hlavně péče o vlastní školství počíná zaměstnávatí myslí Čechů) i veřejném. Šlo dále o to *připoutati vhodným způsobem k české věci určité kruhy měšťanské* a tu právě společenské zábavy poskytovaly k tomu formu nejvhodnější a takticky nejúspěšnější. Nutno zvláště vytknouti, že dle přčetných referátů o besedách i bálech českých měli jejich pořadatelé často na mysli v prvé řadě účinek, jež společenské styky měly na *národní uvědomění žen i dívek*, které vlivem výchovy i prostředí se déle vzdalovaly národní práce, než muži¹²⁾ a jež přece — vzhledem k jejich vlivu na výchovu nové generace — bylo nutno získati stůj co stůj. K jejich probuzení se od konce let třicátých pracovalo soustavněji — srv. na př. nadšený článek, jež r. 1838 napsal baron Villani, *Vlastenkyním k novému roku*¹³⁾ — a právě společenské zábavy byly jedním z hlavních, úmyslně volených prostředků, jež měly zainteresovati ženské kruhy o národní snažení české. Skutečnost, že těmito bály vystupují Čechové okázale, ba takřka slavnostně před veřejnost, a to pod vůdcovstvím svých literátů, dodává jim významu zvlášť manifestačního.

První pražský bál český, konaný 5. února 1840, se vyvinul z domácích besed, jež byly pořádány od polovice let třicátých na několika místech v Praze (obdobné besedy byly i na venkově) a shromažďovaly pod vůdcovstvím *Tylovým* četné literáty a jiné vynikající osobnosti společnosti české.¹⁴⁾ Tyl, zdá se, byl také první, jenž postřehl, že lze i tyto zdánlivě bezvýznamné zábavy zasvětit do služby ideje

¹²⁾ Stížnosti na to se objevují ze všech míst. Srv. na př. *Květy* 1844, str. 382, 444, 548, 583; r. 1845 str. 72 atd. Viz i Sedláček, *Dějiny Písku* II., 229 a j.

¹³⁾ *Květy* 1838, č. 1.

¹⁴⁾ O nich J. Turnovský, J. K. Tyl (1881), 411, Z. Nejedlý, B. Smetana II. 264 sq. Srv. i *Korespondence K. Vinařického* II., 140 a *Květy* 1840, 55.

národní, a proto se nespokojil s dosavadní jejich formou, nýbrž dal jim ráz *okázalých akcí veřejných*. „Ukrytost naše nepřivede nás k cíli“, napsal ¹⁵⁾ a změnil proto r. 1840 tyto besedy, omezené na poměrně úzký kruh měšťanů, v mohutnou manifestaci národní.

O tom, jak k provedení záměru došlo, se dosavadní výklady podstatně různí; jejich rozbořem se netřeba příliš zabývat, neboť světlo do tohoto chaosu vnáší nepovšimnutá dosud obšírná relace policejního ředitele *rytíře Petra Mutha*, poslaná zemskému presidiu, když se jednalo o ples druhý.¹⁶⁾ Muth vidí přirozeně v pořádání českých bálů *panslavistickou demonstraci*, či dokonce *protistátní komplot* a proto předeseílá svým líčením obšírné zprávy o národním hnutí českém, sice dojísta přehnané, ale přes to velmi zajímavé. I pokud jde o vlastní fakta, jsou podrobnosti Muthem uvedené význačné pro poznání ducha odpůrců českých snah národních.

V Praze, a v Čechách vůbec, jest prý, vykládá Muth, velmi mnoho *ultraslavistů*, kteří mají za to, že dosáhnou slávy potíráním všeho německého a rozšiřováním jazyka slovanského. Starší a vzdělanější z nich (policii ovšem také dobře známí!) nevystupují prý z ohledu na své povolání i z nejrozmanitějších důvodů jiných na veřejnost, přenechávajíce to mladším, jejichž činnost v skrytu dirigují. A právě tito skrytí ultraslavisti to byli, dokládá policejní ředitel, kteří se shodli na tom, manifestovati r. 1840 zvláštním způsobem pro své záměry a výsledků této manifestace využítí pro své další snahy.

Usnesli se, že uspořádají v konviktském sále bez všelikého ohlášení český bál, jehož náklad uhradí rozprodejem lístků mezi stejně smýšlející slavisty, nebo mezi živnostníky, které se ostatně snaží zlákat pro své cíle. Smluvili se dále, že budou o bále užívatí výhradně *českých tiskovin*, že s pozvanými hostmi i se služebnictvem budou mluvití pouze česky a nestrpí hovor německý. K provedení tohoto záměru se nabídl dle Mutha *J. K. Tyl*, „zuřivý Slovan“, tou dobou zaměstnaný jako furýr u místního pluku.¹⁷⁾ Tyl také opatřil u přednosta revisního úřadu *Stuchlého* „impri-matur“ k českým tiskopisům, ač tyto neměly býti propuštěny bez vědomí policie.¹⁸⁾

¹⁵⁾ *Květy* I. c.

¹⁶⁾ *Zpráva z 11. II. 1841* uložena jest i s ostatními listinami k věci se vztahujícími v archivu ministerstva vnitra. Pres. T. 23.

¹⁷⁾ Muth má ovšem pravdu, že akci vedli lidé mladí, z větší části ještě málo známí; že však nejen provedení záměru, nýbrž myšlenka sama byla od Tyla ukazuje dopis J. Pospíšila Tomáši Buriánovi z 29. února 1840. Vedle Tyla ve výboru byli i *Vrtátko*, *Sabina*, *Pichl*, *Picek*, *Nebeský* a j., lidé to vesměs mladí. Srv. *Český, Z dob našeho probuzení (1875)*, 96, *Turnovský*, *J. K. Tyl*, 412.

¹⁸⁾ *F. A. Stuchlý byl nakloněn české věci. Byl sám též ve styku s českými literáty. Viz Hanuš, Národní museum a naše obrození II.*, 430. Za svůj čin byl, jak sděluje Muth v zmíněné relaci, dodatečně pokárán.

Ta se dozvěděla o celé věci již pozdě, takže nemohla „manifestaci“ zabrániti. Pořadatelé se totiž nestarali vůbec o povolení, přenechávajíce tu věc hostinskému *Worlikovi*, jenž ovšem lehce ho od policie dosáhl.¹⁹⁾ Bál, konaný 5. února vyzněl, celým svým uspořádáním, od dekorace až k zpěvu českých písní, v mohutnou českou demonstraci, takže věc vzbudila, — příznává Muth, — nelibost na vyšších místech. Z líčení Muthova jest tedy patrné, že Tyl vlastně se svými druhy obelstil policejního ředitele. Povolení k zábavě opatřil si hostinský — patrně pod rouškou žádosti za obvyklou nevinnou zábavu — a censura českých tiskovin, jimiž v prvé řadě mělo býti manifestováno, byla provedena bez vědomí Mutha, od něhož bylo by svolení jistě se nedosáhlo, ale jenž stěží již mohl povolení udělené zrušiti.

Bál splnil své poslání. Rozptýlil pro budoucnost mínění, že čeština jest nevhodným jazykem pro vyšší styk společenský a vytvořil již tím psychologicky vhodné prostředí, aby byli pro ni získáváni další příznivci. Dle *Tomka* ²⁰⁾ byla tím způsobem obrácena pozornost i „na plody české literatury a vůbec na vyšší duchovní potřeby“; *Jakub Malý* zas vyzdvihuje skutečnost, že se českých bálů účastnila i aristokracie i vyšší byrokracie, čímž byl český živel „aspoň formálně zbaven svého héliotství“.²¹⁾ Tyl dosáhl tudíž svého cíle, bál se stal skutečně všestranným *propagačním prostředkem národního života českého*. Jest proto pochopitelné, že české listy ve svých referátech oplývaly chválou ²²⁾ a také „Bohemia“ přinesla, třebaš opožděně, posudek plný uznání, netajíc se tím, že český bál byl z nejzajímavějších zjevů celé sezony a podtrhujíc jeho neobyčejnou zvláštnost, že pozvánky i všeliké tiskopisy byly české.²³⁾ Věc vzbudila dokonce i pozornost za hranicemi. Ještě v dubnu se mohly pochlubiti „Květy“, že i „liriska Danica“ přetiskla jejich obšírný referát o bálu ²⁴⁾ a také Muth ve zmíněné relaci připomíná, že i zahraniční listy si povšimnuly této ultraslavistické demonstrace. Že vůbec v novinách způsobil bál velký rozruch, patrné i z Tylova vypravování v České včele 8. dubna 1848, kde Tyl vzpomíná, že o prvním bálu se „v německých novinách tolik divného povyku natropilo,“ že bylo poručeno všem časopisům,

¹⁹⁾ *Neodpovídá tedy skutečnosti, co o jednání s policií vykládá A. Mattuška v článku České bály, Květy 1885, 386. Také řada jiných jeho údajů jest mylná. To na př., co vykládá se o Vrtátkovi, jenž slibuje, že k bálu napíše básničku, se týká nepochybně bálu 1841, kdy byly rozdávány „Pomněnky“ s básněmi dvaceti českých literátů a v tom i Vrtátkovou. R. 1840 dostávali návštěvníci pouze Sabínovu báseň „Vlastenkám“.*

²⁰⁾ *Paměti z mého života I.*, 168.

²¹⁾ *Vzpomínky a úvahy starého vlastence*, str. 117.

²²⁾ *Obsáhlý referát přinesly hl. Květy, 1840, str. 55–6. Přetiskuje jej z největší části Č. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo*, 309. Týž otiskuje i úsudek *Filípkův z Vlastimila 1840*, str. 149.

²³⁾ *Bohemia 1840, č. 29. (8. března)*. Tiskopisy byly tištěny u Pospíšila.

²⁴⁾ *Květy 1840, 420.*

„aby se všechny zprávy o místních věcech policejnímu úřadu k cenzuře předkládaly.“ Účel nařízení je, dokládá Tyl, ten, „abychme nemohli nic trochu živějšího o věcech napsati, které se tenkrát v Praze z národní strany podnikaly.“

Význačnější byl však ohlas pražské manifestace na českém venkově. *Pražský příklad posílil sebevědomí českých měšťanů* a dodal jim odvahy, aby také okázale vystoupili na veřejnost a pořádali zábavy, při nichž by ostentativně bylo užíváno češtiny.

Již 9. dubna 1840 přinesly Květy nadšený článek „*Ovoce společenského bálu v Praze 5. II. 1840*“, v němž se rosepisují o tom, že dle pražského vzoru již byly uspořádány české bály v *Benešově, Berouně, Jičíně a Liptovském Sv. Mikuláši*. A ve všech zprávách o těchto bálech se zdůrazňuje veliký jejich význam pro české, resp. i slovenské probuzení, neboť řada občanů byla získána české věci.

Není divu, že na rok 1841 se chystal v Praze bál, jenž svým uspořádáním i rozsahem měl převýšiti ples prvý. Byl proto zamluven i větší sál a to na Barvířském ostrově, právě od toho roku nazývaném „Žofín.“ Plesová kancelář byla v bytě Riegrově,²⁵⁾ duší celé akce však byl opět Tyl. Již 23. prosince 1840 se dostavil, jak sděluje Muth, na policejní ředitelství faktor tiskárny *Franta „vášnivý stoupenec slovanského hnutí“* a předložil žádost podanou českými literáty a domáhající se povolení českého bálu na 27. leden 1841. Franta se zároveň ústně dožadoval povolení k užívání českých tiskopisů potřebných na bále. Muth ovšem žadatele příkře odmítl odvolávaje se hlavně na to, že neví, kdo vlastně jsou oni „známí literáti“, jejichž jménem jest žádost podána, jakým způsobem se ustavili jako samostatná korporace a jak splnomocnili ty, již jsou na žádosti podepsáni. Muth zdůvodňuje tuto svou opatrnost tím, že prý již dříve dostal důvěrné zprávy, že pořadatelé karnevalu z r. 1840 chtějí na rok 1841 uspořádati manifestaci mnohem okázalejší než byla první. Odmrštěný faktor Franta opakoval svůj pokus o dosažení dovolení ještě jednou, ale byl přirozeně Muthem znovu vykázán. Policejní ředitel se obával zajisté provokace; ostatně důtko, již dostal pro uspořádání prvního bálu (sám mluví o „nelibosti na vyšších místech“), nutila jej pochopitelně k opatrnosti. Ani pořadatelé nemínili ustoupiti. Již 2. ledna 1841 podali žádost novou, podepsanou *J. K. Tylem a Janem Tomičkem*.²⁶⁾ Žádost psaná Tylem mluví ovšem i o užívání českých tiskopisů a obsahuje jako přílohu i ukázkou českého vstupního lístku. Policejní ředitelství má věc co nejdříve vyříditi a vyřízení poslati tiskaři

²⁵⁾ Viz *Osvěta* 1903, 773, v článku *M. Červínkové-Riegrové, Vzpomínky z mladých let F. L. Riegra. Srv. i Jahn, F. L. Rieger (1861), str. 16.*

²⁶⁾ Originál v archivu mín. vnitra v uvedeném fasciklu.

Janu Spurnému.²⁷⁾ Muth přirozeně nevyhověl ani tentokráte, nýbrž dal si předvolati Tyla, jemuž znovu vyložil, že neví o existenci žádného zákonně uznaného spolku českých literátů, jejichž jménem by on, Tyl, a Tomiček mohli mluvit. Vytkl Tylovi i činnost loňskou a sdělil, že povolení by mohl získati jen majitel sálu Novotný, ovšem pod podmínkou, že by šetřil zákonných ustanovení a užil tiskopisů buď zcela německých nebo aspoň oboujazyčných.²⁸⁾ Zdůraznil dále, že nikdo z hostů by nijakým způsobem nesměl býti omezován. Patrně se obával, aby se nikomu nebránilo mluvit německy, nebo aby se snad dokonce za německy pronesené slovo nevybíraly pokuty na české národní potřeby, jak se to tehdy v českých kruzích společenských praktikovalo.²⁹⁾

Při jednání na policejním ředitelství došlo k ostrému výstupu mezi Muthem a Tylem; Muth udává, že musil Tyla varovati před jeho prudkostí a dokonce mu dokazovati lež; Tyl zase ještě po letech vzpomíná, jak rozhorlen od Mutha odešel.³⁰⁾

Přesto, nebo snad právě proto, Tyl neustoupil. Již 7. ledna se odvolal s Tomičkem na zemské presidium. Není žádného nařízení, dokládá v stížnosti, které by zamezovalo soukromým společnostem pořádání zábav; ostatně v novinách již jest oznámena celá řada podniků obdobných, proti nimž policie nezakročila. Nejvíce, zdůrazňuje se, se stěžovatelů dotklo, že hlavní důvod zákazu jest v tom, že o bále se má užiti *českých tiskovin*. Stěžovatelé dosud věří, že „s řádnými syny země spravované nejspravedlivější vládou“ nedošlo to přece tak daleko, aby se musili teprve doprošovati, chtějí-li v společenských kroužcích užívati své mateřštiny, tak milované od milionů, doporučované od vlády i úřadů a v nejnovější době znovu význačně poctěné.³¹⁾ Podávají ostatně žádost jménem všech českých občanů, kteří by v jejím odmítnutí viděli *urážku svého mateřského jazyka*. Tyl polemisuje dále s Muthovou výtkou, že akce má ráz *separatistický* a dovozuje, že není v ní nic vylhaného, jak policejní ředitel tvrdil. Každý slušný člověk bude míti na zábavu volný přístup — jaký tedy separatismus. Tyl postřehl, jak patrně,

²⁷⁾ Byl to známý vydavatel *Vlastimila, Palečka, a jiných českých publikací.*

²⁸⁾ *O odporu policie píše již 6. ledna 1841 dr. Staněk Vinařickému. Korespondence K. Vinařického II., 357.*

²⁹⁾ *V Květech jest roztroušeno mnoho zpráv z venkova o vybrání těchto pokut. Srv. i Malý, Vzpomínky a úvahy starého vlastence 116, Naše znovuzrození I., 64.*

³⁰⁾ *V České včele z 12. dubna 1848.*

³¹⁾ Tyl patrně myslí na audienci českých spisovatelů u ministra *Kolovrata* na podzim 1840, při níž *Kolovrat* zdůraznil význam znalosti češtiny pro úřady a slíbil podporovati české požadavky školské i jiné. Výboru *Učené společnosti* pak doporučil, aby si více všímali češtiny. „*My se musíme ujímati českého jazyka, sice zahynem; podívejme se na Maďary*“. *Heidler, Čechy a Rakousko 104, Korespondence Vinařického II., 349, Kalousek, Děje král. české spol. nauk, 157 poz.*

dobře, že hlavním důvodem zákazu jest Muthova nenávisť k českému jazyku. „On vídal všude samá strašidla, kdekoli si naše národnost kousek půdy vydobyla, a třeba na ní jen veselý tanec prováděla, on v tom čenichal zradu a krev“, praví později, vzpomínaje těchto událostí.³²⁾

Stížnost Tylova byla již 9. ledna vrácena zemským presidiem policejnímu ředitelství a sice s rozkazem, aby okamžitě byla na ni dána odpověď. Muth ovšem čekal, že Tyl si bude stěžovati a připravoval si odpověď. Protože vyslechl dosud jen Tyla, předvolal si 11. ledna i druhého žadatele a stěžovatele — Tomíčka — a podrobil jej výslechu. Tomíčkův výslech přinesl mu překvapení a lze říci i úspěch. Ač Tomíček podepsal 2. I. žádost a 7. I. stížnost, staví se před Muthem nevědomý a pokouší se setřásti se sebe jakoukoli zodpovědnost. On nic. Tyl prý mu žádost přednesl s výzvou k podpisu a on podepsal, neuváživ dobře její obsah, neboť Tyl jej ubezpečil, že za vším sám stojí. Není tedy prý správné, tvrdí-li se v žádosti, že oni, nebo speciálně on, Tomíček, vystupují jako splnomocněnci jiných a Tomíčkoví jest prý velmi nemilé, dá-li se to z žádosti dovozovati. Nechtěl činiti nic, co by snad působilo nepřijemnosti, a domáhá se toho, aby žádost byla posuzována jako by byla podána jen Tylem. Není zcela jasno, co přimělo Tomíčka k této taktice, neboť za několik dní na to jest na nové žádosti opět jeho podpis.³³⁾ Patrně působil okamžitý strach z policejního ředitele. Silou povahy ostatně Tomíček nevyňikal nikdy.

Muthovi ústup Tomíčkův byl velmi vítaný. Ještě téhož dne, kdy vyslychal Tomíčka, dohotovil obsáhlé memorandum zemskému presidiu, v němž jednak obhajuje svůj postup, jednak shrnuje nové důvody, jimiž chce zemské presidium pohnouti, aby odvolání Cechů zamítlo. Dle svého zvyku píše ovšem hodně ze široka. Již od let, vykládá, lze v jednotlivých provinciích říše sledovati *hnutí směřující k rozšíření slovanské řeči a kultury*. Stoupenci jeho, náležející většinou k vzdělanějším vrstvám, byli zprvu málo četní a spokojili se tím, že bez větší okázalosti se věnovali svým snahám, nyní však pro nový směr byli získáni mnozí mladší mužové, kteří se netají úmyslem vše poslovaniti. Ti ovládli hnutí a vytvořili vlastně stranu „*Čechoslovanů*“ neboli „*ultraslavistů*“, jejímž cílem jest bojovati proti německému vlivu v zemích dědičných. V nejnovější době, zvláště pod dojmem vývoje věcí uherských, se Slované stali bojovnější a snahy jejich se zvrhly

³²⁾ Česká včela 12. IV. 1848.

³³⁾ Muth sám v relaci o Tomíčkově, tehdy spoluredaktorovi „*Pražských novin*“ připomíná, že již v aféře Čelakovského jde o známou suspensí Čelakovského z redaktorství r. 1835 zaviněnou právě Tomíčkem] vystupoval jako „*verfängliches Redaktionsindividuum*“ a byl označen jako neschopný k tomuto povolání; nyní [1841] jest však bohužel opět Štěpánkem zaměstnáván.

v uzavírání rozličných spolků, které daly již úřadům podnět k vyšetřování. A třebaže se jim nedokázala velezrada, bylo konstatováno, že hnutí jest nebezpečné a že i slavisté pražští jsou mu blízcí. Loňské vyšetřování ve Vídni, dokládá, ukázalo prý to zjevně, neboť byl při něm vyšetřován i pražský lékař *Staněk*.³⁴⁾ Staňkovi podobných jest prý v Praze plno. Muth popisuje po té podrobně, jakou manifestaci si dovolili tito ultraslavisti při loňském bále a snaží se všemožně dokázati, že i letos jde o čin, jež nemůže policie za žádnou cenu dovoliti.

Současně, vlastně již dříve, podnikl Muth ještě jinou akci: podal hlášení vojenskému adjutantu hraběti Degenfeldovi, u jehož pluku Tyl byl zaměstnán jako furýr. Upozornil ho na Tylovo smýšlení a dožadoval se zákroku. Nazapomněl se ani zmíniti, že Tyl je vůbec člověk domýšlivý, jehož jednání třeba dobře sledovati. Tyl skutečně byl podroben vojenskému výslechu, upozorněn, že jeho jednání se nesrovnává s jeho úřadem a vyzván, aby svou žádost odvolal. Také pro budoucnost má se prý podobných akcí vystříhati.

Tyl, nechtěje si zahrávati se svou vlastní existencí, se musil ovšem podrobiti, takže již 19. ledna zemské presidium oznámilo policejnímu ředitelství, že stěžovatelé své podání odvolali. Nebyl to však ústup úplný, nýbrž jen taktický. Právě 19. lednem jest datována nová žádost o český bál, podaná ne již českými literáty, nýbrž *pražskými měšťany*. Jako jejich zástupci jsou podepsáni mlynář Hlavsa, řezník Ulik, sládek Vorecký, P. Mňouček, Fridrich Pštross — a co nejvíce překvapuje — J. Tomíček, jenž se před několika dny před policejním ředitelem celé akce zříkal. Žadatelé zdůrazňují, že přípravy k bálu již tak pokročily, že vzešla by velká škoda, kdyby nebyl uskutečněn a protože bylo Tylovi zabráněno vésti další jednání, přejímají pořadatelství sami pražští měšťané.

Osudy této žádosti nejsou známy; koncept jejího vyřízení se v policejních papírech nezachoval. Bál byl ovšem za změněné situace povolen, ale jistě se to nestalo s urychlením, jak bylo žádáno — snad se vyskytly ještě nové překážky, či byly žádány na pořadatelích určité garancie.³⁵⁾ Bál byl totiž projektován na 27. ledna, ale toho dne se nekonal. Teprve 29. ledna mohla oznámiti „*Česká*

³⁴⁾ Muth má patrně na mysli vyšetřování ze září, jehož důvody a z části i průběh nově osvětlil Volf v článku „*Ve jménu všech Čechoslovanů*“ v *České Revui* 1928, 99 sq. Čeští studující ve Vídni poslali totiž pod označeným titulem pozdrav dru Staňkovi, jemuž se podařilo zachrániti těžce nemocného Vinařického. Policie, jak ostatně i z uvedené relace Muthovi patrně, se bála tajného spolku „*Čechoslovanů*“ a zatkla řadu osob, mezi nimi i Podlipského, Kampelíka a j. O vyšetřování píše V. Staněk Vinařickému 12. X. 1840, o sobě se však nezmiňuje. K. A. Vinařického *Korespondence* II., 350.

³⁵⁾ Obtíž, blíže neoznačených, vzpomíná i Rieger v dopise faráři Huškovi ještě v listopadu 1841. *Heidler, Příspěvky k listáři F. L. Riegra* I., 10.

Včela“, že „s vyšším povolením bude dáván pro českou společnost bál 3. února“. Současně zvala Č. včela, stejně jako Květy i Bohemia na hudební zkoušku 29ho konanou. Tedy vše se pak dalo v největším spěchu v poslední chvíli.

Žadatelé, kteří musili tedy bál odložit, ustoupili ještě v jiné věci: tiskopisy, při něm užití, nebyly české jako r. 1840, nýbrž dvojjazyčné a to pravděpodobně na přání purkrabího Chotka, jenž zdůvodňoval to tím, že v Čechách jsou dva národové a že proto i oznámení mají býti dvojjazyčná.³⁶⁾ Nařízení Chotkova vskutku bylo dbáno,³⁷⁾ výklady o tom, jako by Pichl s Trojanem a Riegreem odstríhali německou část návštěví a vyvěsili vyhlášky pouze české,³⁸⁾ neodpovídají skutečnosti, a tím ovšem padá i kombinace, jako by snad při známém zatčení Riegrově r. 1842 spolupůsobila i msta za tento Riegrův čin.³⁹⁾ Demonstrace takováto se sice stala, ale až o 2 roky později, 1843 a strůjcem jejím byl pravděpodobně Dr. Pichl.⁴⁰⁾

Čím větší byly obtíže pořadatelů, tím pronikavější byl jejich úspěch. Právě boj pořadatelů s policií vyvolal neobyčejný zájem o tento podnik, jenž již tím nabyl rázu opět demonstračního. „Při této rozepři se mnoho nepříjemného, ale i více příjemného přihodilo“, píše Dr. Staněk již 28. ledna Vinařickému,⁴¹⁾ „mezi jinými to, že přání té malé částky vlastenecké mládeže se zmohlo velikého publikum tak, že každý baží do toho bálu jenom si přístupu zaopatřit a máme jistou naději, že i šlechta se tam okáže.“ Staňkova předpověď se splnila, ba naděje Čechů byly mnoho předstíženy.

I referent Bohemie, mluvící (5. II.) o organizaci a průběhu bálu jen v superlativech („mustervoll, glänzend, überraschend“), netají se obdivem nad společností, jež se sešla. Mezi půl třetím tisícem přítomných byli nejen koryfejové literatury, nýbrž i mnoho osob z nejvyšších kruhů šlechtických, kteří dle Bohemie hovořili skoro výhradně česky. I mezi Čechy za hranicemi, kteří dobře chápali propagační význam bálů, byl o bál r. 1841 neobyčejný zájem; Podlipský přiznává na př. v dopise Riegrovi, že čte ve Vídni Ost und West proto, že má zprávy o českém

³⁶⁾ M. Červínková-Riegrová, uv. čl. v Osvětě 1903, str. 773.

³⁷⁾ Srv. referát Bohemie z 5. II. 1841.

³⁸⁾ Píše tak i Zíbrt, uv. spis, str. 312, Nejedlý, B. Smetana II. 270, poz. 62.

³⁹⁾ V tom smyslu píše Jahn, F. L. Rieger, 2. vyd. str. 13. Ve vydání prvním správně udává rok této demonstrace.

⁴⁰⁾ Rieger sám ve vzpomínkách klade událost do r. 1842 nebo 1843. Památník Nár. besedy. Pichla jako iniciátora akce označuje dr. Staněk v dopise Čelakovskému z 2. III. 1843. Korespondence a zápisky F. L. Čelakovského III./1, 89.

⁴¹⁾ Korespondence K. Vinařického II., 359.

divadle i bále dříve než Květy.⁴²⁾ Že i v cizině byl interes o české bály, jest patrné z toho, že Danice Ilirska přinesla opět referát od svého pražského dopisovatele,⁴³⁾ a že, jak vysvítá z dopisů Šafaříkových Srezněvskému z konce r. 1841, dávali si na pražských bálech schůzku vynikající učenci naši a cizí.⁴⁴⁾ S tím větším zájmem provázen byl proto bál doma, kde v mnoha městech pražský vzor byl — jako r. 1840 — napodobován. Referáty, posílané do pražských časopisů z venkovských měst o českých bálech, jsou stále hojnější a všechny zdůrazňují *blahodárný jejich vliv na národní život*, ba leckdy prisuzují jim význam vůdčí.⁴⁵⁾

*

Pro Tyla celá akce vedená k uskutečnění národních manifestačních bálů r. 1840 a 1841 měla ještě jiné nepříjemné dozvuky, které, jak naznačeno, mocně se dotkly jeho života. Muth totiž nezapomněl, jak byl Tylem kompromitován r. 1840 a jak i r. 1841 s ním právě Tyl vedl hlavní boje a zanevřel proto tím více na něho i na české národní hnutí vůbec. Příležitost k odvetě se mu naskytla velmi záhy. R. 1842 jednal Stöger o zřízení českého divadla, v němž by se Tyl stal režisérem. Byla to událost, jež vzbudila ve veřejnosti neobyčejný rozruch a jež byla ovšem nejdůležitější pro Tyla samého. Vždyť se měl uskutečnit veliký sen jeho života a on měl státi v čele velké české scény. Sen ten však byl rozbit Muthem. Byly to jistě i jiné momenty, jež spolupůsobily na Mutha, když vynášel ortel nad osudem Tylovým,⁴⁶⁾ ale české bály to byly v prvé řadě, jež policejního ředitele proti Tylovi tak popudily. Dokazuje to sám Tyl, jenž po letech o věci vypravuje v článku nedávno objeveném.⁴⁷⁾ Když byly totiž již plány na otevření Stögerova divadla hotovy, a s Tylem bylo smlouveno, že se ujme úkolu režiséra, přišla o tom

⁴²⁾ Heidler, Příspěvky k listáři F. L. Riegra I., 6. Květy přinesly referát 11. II., Č. včela 9. II. Zíbrt, přetiskující v uv. spisu referáty o tomto i pozdějších bálech (312 sq.), vynechává pasáže nebo jejich části, jednající o nadšených manifestacích pro krále, k nimž při bálech docházelo, Malý J. (Vzpomínky a úvahy starého vlastence) přehnaně vykládá, že tyto loyální projevy neměly jiný účel, „než snahu počínajícího ruchu národního, který byl byrokracii nepohodlný, očistiti od všelikého podezření záměru politických“.

⁴³⁾ Česká včela 1841, str. 156.

⁴⁴⁾ Korespondence P. J. Šafaříka II., 859, 870.

⁴⁵⁾ Tak byly na př. r. 1841 bály v Plzni, 1842 v Turnově, Ml. Boleslavi, ba i v Pešti, 1844 v K. Hoře, Slaném, Horažďovicích, Táboře, Polné, Přešticích, Chotěboři, Sázavě, r. 1845 v Litomyšli, Lužanech atd. atd. Srv. Květy 1841, str. 343; 1842, str. 24, 56, 484; r. 1844, str. 23, 47, 67, 72, 80, 99, 103, 120, 452, 460, 503, 540, 591; r. 1845, str. 4, 43, 60, 76, 139, 472, 484 atd.

⁴⁶⁾ Srv. M. Hýsek, J. K. Tyl (1926), str. 204.

⁴⁷⁾ Je to článek „Nebezpečný proslov“. Příspěvek k dějepisnému našeho národního vyvinování. Tyl otiskl jej v České včele 15.—22. dubna 1848. Stát upadla v zapomenutí a teprve 1929 byla objevena a vydána F. Strejčkem (nákl. F. Topiče, stran 64).

zpráva do Květů. Muth se o tom při censurování dozvěděl, dal si ihned Stögera zavolat a vybízel jej, aby úmysl svůj změnil a Tylovi žádné funkce nesvěřoval. Když se Stöger odvolával na vynikající schopnosti Tylovy, uznal sice Muth, že Tyl by úkol režiséra řádně zastal, ale přes to energicky trval na svém: Tyl je prý osoba nebezpečná a pod jeho správou bylo by divadlo jen místem, z něhož šířily by se myšlenky nespokojenosti a revolty. Stöger se zmínil o svém jednání s Muthem Tylovi, dotazuje se ho zároveň, byla-li mezi ním a policejním ředitelem jaká nehoda. Tyl, jenž poznal, že Muth se mstí za jeho akce o uskutečnění českých bálů, chtěl se sice odvolati; hrozil, že půjde žalovat „až k císaři“, ale Stöger jej od toho odvrátil, boje se nových zápletek a šikanování svých podniků. Pokusil se raději ještě jednou u Mutha zakročiti a vymoci Muthovo svolení po dobrém. Bylo to však marné. „On jen syčí a kypí“, pravil Stöger Tylovi po této nezdařené intervenci, „když je o vás zmínka. Tak jsem ho ještě neviděl“. Byl konec. Muth nepovolil, naopak ještě více se zatvrdil, když Tyl napsal pro otevření Stögerova divadla prolog, jež Muth, neznající česky, pokládal za velezrádný.⁴⁸⁾ Tyl byl tehdy předvolán k policejnímu řediteli, aby se z věci zodpovídal. Bylo to prvé setkání obou mužů od jednání bálových, a ukázalo znovu hlubokou jejich nenávisť. Byli to zajisté představitelé dvou zcela odlišných světů.

A přece se zdá, že i nad touto nenávisť vítězila Tylova láska k českému divadlu, k vůli němuž přemohl i svůj oprávněný hněv. Dokládá aspoň sám, že později na radu Stögerovu podnikl rozličné kroky, aby urovnal svůj spor s Muthem a mohl se věnovati touženému povolání. Ale marně. „Mysl jeho byla ohražena zdí železnou“, praví, a dodává teskně: „A tak jsem při divadle jen tak ledabylo živořil, hledě zarmouceně, jak pomalu jeho zkáza přichází“.⁴⁹⁾

⁴⁸⁾ *Srv. Č. očela 15. IV. 1848; přetisk Střežkův, Nebezpečný proslov, str. 45–46.*

⁴⁹⁾ *Ibidem, str. 49.*

J. BOROVIČKA

PALACKÝ V ITALII ROKU 1847

Úryvek z životopisu.

Koncem srpna (29. VIII.) roku 1847 vydal se Palacký s celou rodinou do Nizy po druhé. Zvolili tentokrát jinou cestu nežli před třemi lety: jeli severní Itálií přes rakouské území. Déle se zdrželi až v Terstu, kam dojeli 2. září, urazivše tu cestu s malými celkem zastávkami (až do Celje drahou a pak příležitostí a poštou). Zůstali tam celé dva dny, odpočívajíc a prohlížejíc město a přístav. Náhoda jim přála, že se tam setkali s malířem J. Schönemannem, milým známým z Říma z r. 1839, který „vypravoval mnoho o nynějších věcech římských“; po oba dny byl jim příjemným společníkem.

Bylo věru co vypravovat o Římu a o změnách, které nastaly v církevním státě a v poměru papežství k italskému národu od té doby, co v létě minulého roku (16. VI. 1846) na Petrův stolec dosedl nový papež. Palacký za svých studií v Římě před desíti lety dobře pozoroval bědné veřejné poměry v církevním státě a na vlastní oči se přesvědčil o hrozné a ubohé vládě Řehoře XVI., mnicha a scholastického theologa, který — podle bystrého postřehu pruského diplomata při papežském dvoře — viděl v svém státě jen klášter a v svých poddaných jen mnichy a který na všechny naléhavé otázky pohnuté doby měl jedinou odpověď: poslouchat, věřit, čemu učí církev, a jehož jediná státnická moudrost byla přísnost. Celý ten starý systém skončil všeobecnou nenávisť k starému papeži a jeho nástupce Mastai Ferretti, který přijal tiaru jako Pius IX., uznal za nutné nastoupit cestu oprav a ústupků nové době. Obsáhlá amnestie politická, již zahájil nový papež svůj pontifikát, převýšila obecné očekávání a setkala se s bezmezným nadšením. Vliv rakouského konservativního vyslance při kurii, hraběte Lützowa, ochotného podporovatele Palackého v jeho badání ve Vatikáně, přecházel na liberálního, nikterak však radikálního francouzského diplomata hraběte Rossiho a ušlechtilý, ale slabý a v politice zcela nezkušený nástupce Petrův dostával se z vleku politické doktriny vídeňského kancléře, který nešetřil napomínáním k neústupnosti a radami ve smyslu krajně konservativním. Dlouhá přestávka, která nastala po prvním rázném kroku v reformní činnosti, nezbavila již Pia trvalé přízně poddaných a následující jeho politické činy v druhém roce jeho pontifikátu — zmírnění censury, zřízení státní konsulty a povolení občanské gardy — učinily z něho nejen v očích poddaných, nýbrž i v mysli většiny italského národa libe-

rálního vladaře, *papa del progresso*, t. j. onu nestvůrnost, již svět podle Metternichových slov až do té doby byl ušetřen. Odklon od fantastických a spikleneckých pokusů Mazziniových a obrat k realismu, který se uskutečnil v italském politickém smýšlení v letech čtyřicátých, projevil se velmi významně právě v sjednocovacím hnutí a postavily papeže do středu vlasteneckých citů; všechny směry italského nacionalismu obracely se nyní k osobě nového papeže, a jeho hymna zpívaná všude, kde bila italská srdce pro jednotu a svobodu, zněla zároveň jako bojovný křik proti cizincům, t. j. především proti Rakousku. Zeslání císařské posádky ve Ferrare, které bylo provedeno právě v té době v červenci 1847, o něž se vedlo živé diplomatické vyjednávání ještě t. r. na podzim, stupňovalo jen vlastenecké rozhořčení v církevním státě a odpor k cizáckému panství, třebaže k obsazení Ferrary byla monarchie formálně oprávněna kongresovou aktou vídeňskou; víc ovšem ještě nežli papežská diplomacie bouřilo se italské národní vědomí, které pocívalo již jako živou urážku každé zhoršení politického statu quo na poloostrově. A toto národní citění, bouřlivě se tehdy projevující od moře až k Alpám, spatřovalo v zidealizovaném pontifiku Piovi onoho ochránce a vůdce národa, jež prorokoval Gioberti a jiní buditelé italští; sám Mazzini v slavném listu k Piovi se tehdy (8. IX. 1847) přiklonil k obecným nadějím vlasteneckých Italů, kteří v primátu papežově viděli mocnou sílu pracující pro sjednocení Itálie.

To vše arci nebyly ovšem věci zcela nové pro toho, kdo sledoval orloj světa tak pozorně jako Palacký — pokud to ovšem bylo možné za tehdejších censurních poměrů — ale všechny ty zprávy, čerpané dosud jen z druhé ruky, z novin, nabyly prudších barev a skutečnějšího osvětlení ve vypravování Schönemanna, bývalého stipendisty rakouské vlády, který již patnáct let trávil ve věčném městě jako svobodný člen mezinárodní umělecké obce. Malíř Schönemann byl dobře obeznámen s italskými a římskými poměry a právě toho roku splatil daň obecného nadšení k národnímu papeži obrazem, který dodnes zdobí arcibiskupský palác v Praze. Setkání s Schönemannem přineslo toho roku Palackému první zasvěcení do vzrušeného běhu politických událostí italských.

Cesta z Terstu vedla ho tentokrát na italské území přímo přes moře. Noc ze 4. na 5. září ztrávili na parochodu Arciduca Federigo; do Benátek dojeli velmi zmořeni — zvláště Terezie, která nesnášela moře — k sedmé hod. ráno. I zde našli známé, Schöblovy, kteří společně s nimi jeli parníkem, a švagra prof. Ř. Zeithammra, jež Palacký náhodou potkal na nábřeží *dei schiavoni*, procházející se tudy s dětmi. Benátky i Terst znali sice již všichni z první rodinné cesty, ale těšilo znovu se obdivovat krásám kouzelného města na lagunách. Na druhý den po prohlídce „knížecího paláce“ pokračovali v cestě, do Vicenzy drahou, pak

diližencí až do Verony, kde přenocovali. Příští den ztrávili celý ve voze cestou podle Gardského jezera; zastavili se až v Brescii, aby prohlédli památnosti města a přespali. Následujícího dne (8. IX.) po dopolední zastávce v Calciu dorazili po 4. hodině do Milána, urazivše kratinkou trať z Treviglia opět drahou.

Nepomýšleli zdržet se dlouho v lombardské metropoli, kterou všichni již dobře znali z dřívějších italských cest. Zastavili se v Miláně jen proto, aby si poněkud odpočinuli a zařídili si další cestu; dát do pořádku pasy u rakouských i sardinských úřadů a zjednat příležitost do Nizzy, to vše zabralo trochu času, ale třetího dne (10. IX.) seděli již opět ve voze, ujíždějící na jih k Riviéře. Nicméně i ten krátký čas, strávený v Miláně, rozhojnil pozoruhodně Palackého politickou zkušenost.

Království lombardsko-benátské a jeho hlavní města nezůstala v té době již ušetřena nadšení a nadějí, společných všem italským vlastencům. Země mrtvých, jak při svém návratu do Milána (1840) nazval jeden špilberský vězeň svůj rodný lombardský kraj, probudila se i pod rakouským policejním útlakem k stejnému italskému citění jako kraj za Ticinem a stejné ideály svobody a jednoty italské oživovaly všechna srdce vzdělaných vrstev. Rok 1847, *das verworrenste Jahr*, jak řekl Metternich, ukázal bouřlivé vření v rakouských provinciích a náhoda tomu chtěla, že právě ve dnech, kdy Palacký se zastavil v Miláně, došlo tam k nezasvěceným projevům, které ostře osvětlily nepřátelský poměr obyvatelstva k rakouské vládě.

Na jaře tohoto roku vídeňská vláda chtějíc v pohnuté době vyjít aspoň poněkud vstříc náladě lombardských provincií a přispět tak k uklidnění myslí, povolala na starobylý stolec sv. Ambrože hraběte Romilliho ze staré milánské šlechty, tehdy kremonského biskupa, muže sice čistých mravů, ne však příliš samostatného úsudku a bez hlubších vědomostí. Nový arcibiskup byl vskutku uvítán všeobecnými sympatiemi a až před osmnácti měsíci byl ještě pouhý venkovský farář, který se dosud nijak nevyznamenal v své církevní důstojnosti, nejméně zajisté v Miláně, bylo jeho jmenování v lombardských kruzích vlasteneckých považováno za politickou událost veliké důležitosti; proto také snaha učinit z jeho jmenování politický úspěch italský, *un italiano successo*, a demonstrovat tak proti německému panství. A vskutku se příjezd arcibiskupův změnil v jakousi lidovou národní slavnost, při níž šlo především o národní myšlenku a pak teprve o oslavence, a o toho zase jen proto, že to byl Ital. Uvítání Romilliho, jak tvrdili i rozvášní pozorovatelé, bylo připravováno s větší láskou a okázalostí, nežli před devíti lety slavnosti při korunování císaře Ferdinanda. V neděli 5. září, kdy byl arcibiskup slavnostně uveden do dómu, byla večer přichystána skvělá iluminace města, ale nenadálý déšť překazil rozvi-

nutí rozsáhlé slavnosti, pozoruhodné i technicky. Proto si municipalita vymohla na guvernérovi souhlas, aby se iluminace, která se tentokrát měla omezit jen na dóm a arcibiskupské náměstí, opakovala znovu o nejbližším svátečním dni (8. září), třebaže se již při nedělní slavnosti staly pokusy o politické projevy protirakouské. Při druhé iluminaci, o mariánském svátku, došlo také skutečně k vážnějším organizovaným demonstracím, při nichž demonstrující davy se prudce srazily s policií a tekla krev; teprve jízdní žandarmerie zjednala pozdě v noci klid. Také druhého dne večer se opakovaly demonstrace, jimž musilo učinit konec vojsko. Tyto projevy, první politické demonstrace většího rozsahu na lombardském území, vylučovaly jakoukoli pochybnost o pravém smyslu věci: místo projevů vděčnosti k panovníkovi za jmenování Itala arcibiskupem — tak si to asi představovaly vídeňské kruhy — ozývala se v milánských ulicích Piova hymna a volání: *morte ai Tedeschi*. Policejní ředitel milánský v raportu, který poslal do Vídně, nečinil si ilusí o významu událostí ze dne 8. a 9. září; byly mu vážným znamením, že milánští liberálové a jejich stoupenci jsou hotovi vstoupit v zápas za ideje neodvislosti a svobody italské nebo, což je totéž, jak psal, za svržení cizáckého panství rakouského, až nastane vhodná chvíle.

Tyto demonstrace spadají právě ve dny Palackého pobytu v Miláně. „Pozdě na noc chodili sme po městě dívat se na illuminaci strojenou k nastolení nového arcibiskupa“, poznamenal si Palacký do denníku. Prožíval je stejně živě jako celé město, které jimi bylo hluboce vzrušeno; octl se skoro v samém jejich středu, neboť hospoda, kde se ubytoval (Regina D'Inghilterra) „vedle Canobbiany“, ležela velmi blízko hlavního dějiště pouličních manifestací. Nejen to, demonstrace a jejich význam byly zajisté probírány v dlouhých hovorech, které měl Palacký druhého dne se sekretářem z presidia zemské vlády milánské Kolbem. Kolb, dobrý známý Palackého již z druhé jeho italské cesty — tehdy ještě vrchní policejní komisař v Miláně — byl, možno říci, osobní přítel rodiny a prokazoval českému učenci na jeho cestách italským územím cenné úsluhy; i nyní byl Palackému nápomocen velmi účinně. Dlouhý pobyt Kolbův v lombardsko-benátském království i jeho služba daly mu možnost poznat, čím opravdu žili rakouští poddaní v Itálii, a jeho původ nebránil mu utvořit si o tom správný úsudek. I tentokrát, když po demonstracích přišel za Palackým do hospody, mohl dodat mnohou zajímavou podrobnost o jejich průběhu i o názorech rakouských úřadů; zůstali spolu v rozhovoru dlouho do noci.

Toho dne odpoledne, kdy potom v noci bylo v milánských ulicích slyšet vzdorný hlas nové Itálie, bouřící se proti rakouským poutům, četl Palacký v Augšpurských novinách z 5. září, které se mu dostaly do rukou „v gallerii Cristofori“, článek Vocelův „O Slovanech a jejich snahách v Čechách a na Moravě“. Pražský

publicista bránil v této apologetické stati české vlastenectví proti podezření z panslavismu. „Nejtoužebnější přání českých vlastenců (Nationalböhmen) nikdy nemohou směřovat výše nežli k tomu, uvéstí řeč otců a tím i jejich národnost y práva zaručená zákony, při čemž ovšem o nějakém utiskování německého živlu v Čechách nemůže býti řeči.“ Těmito skromnými slovy, která zněla jako tichá omluva a prosba, připomněla se Palackému rodná země onoho bouřného dne, kdy Mladá Itálie promluvila v lombardské metropoli odbojnou řečí proti tyranům. Nebylo bez užitku, že Palacký v samý předvečer velkých událostí, v nichž byl povolán k vůdčí úloze, uslyšel tuto sebevědomou mluvu cizího národa, toužícího po svobodě.

Z Milána brali se zvolna známou cestou jako před třemi lety na Janov a Savonu a potom za jasného a pěkného počasí podle pobřeží překrásnou cestou (Cornice) do Nizzy, kam dorazili k večeru šestého dne (15. IX.).

První týden, který Palacký ztrávil s rodinou v Nizze, minul ve všedním shonu rychle; hledání vhodného bytu v soukromí, návštěvy u známých z minulého pobytu a různé pochůzky zabraly všechn čas. Osmého dne (22. IX.) vydal se Palacký na zpáteční cestu sám, zanechav rodinu v Nizze, aby tu přečkala zimu v lepším klimatu. Zvoliv tentokrát trať přes Col di Tenda, „neveselou těsným údolím a horami“. Minulá cesta přes Splügen zdála se mu proti tomu procházkou a Terezii hned v prvním psaní z cesty (24. IX.) varoval, aby snad tudy nejela při svém návratu. Až od Coni, když již sestupovali s hor, zdála se Palackému cesta lepší a přívětivější.

První delší zastávku učinil v Turině, kam přijel časně zrána 24. září a kde se zdržel až do odpoledne. Hlavní město království sardinského, celkem bez starodávných památek, skýtalo jiné pozoruhodnosti a Palacký využil krátkého času velmi ekonomicky. Prohlédl egyptské museum, již tehdy neobyčejně významné, a prostřednictvím známých z Nizzy, kteří mu dali doporučení na italské občany do Turina, byl uveden i do královny soukromé knihovny a zbrojnice, vynikající to sbírky zbraní, shromažďovaných bojovnou dynastií savojskou. Prošel se i městem provázen advokátem z Nizzy, který byl jeho společníkem na cestě, a navštívil i katedrální kostel, „odkudž jda — jak si poznamenal do denníku — viděl sem krále domů se vracejícího“.

Vysoká postava, ušlechtilý, vážný, ba zasmušilý a přece půvabný zjev sardinského krále neupoutal pozornost jen cizího náhodného chodce. V té době Carlo Alberto a jeho Piemont octli se právě na rozhraní svých osudů a obrátili na sebe zraky Evropy. Až do nedávna ještě doufali ve Vídni, že tento váhavý král, rozpoltný v svém nitru, odolá svodům proroků italské národní myšlenky a zůstane, i on, jediný panovník z italské krve, pevnou oporou konservativní metternichovské

politiky, pro niž Itálie byla jen geografickým pojmem. Carlo Alberto dočkal se však konečně své hvězdy, na niž čekal věren svému životnímu heslu a která ho opět zavedla do tábora italských vlastenců a revoluce, té revoluce, kterou v mládí zradil a na začátku svého kralování udusil v krvi. Bylo to nyní cosi jako vykoupení jeho štvané duše: octl se tentokrát v bezpečné ochraně kohosi vyššího, po boku náměstka Kristova na zemi, jež zvolna následoval na cestách liberální a nacionální politiky italské. Svůj osud spojoval nyní s osudem Itálie a snil o lize proti Rakousku, jejíž hlavou bude papež a mečem on sám; jako hrdinný Šamyl — psal v polovici září toho roku — chtěl bojovat proti rakouské přemoci. *Il principe della gioventù*, jak byl nazýván v svém mládí, budil nyní jako vladař opět staré naděje, že jako *il rè guerriero d'Italia* bude bojovníkem týchž ideálů. Kde se objevil, byl pozdravován jako král svobodné Itálie a snad i Palacký zaslechl nadšené volání: *viva il rè d'Italia!* když viděl Karla Alberta kráčet turinskými ulicemi.

Palackého návštěva Turinu spadá právě v dobu mocného vzepětí politického v Piemontě. Málem by byl i v Turině zažil vlastenecké manifestace, jež byly posledním popudem k zevnímu obratu královny politiky ve směru svobodomyšlném a přivodily změnu politického systému. Po třetí tedy na své podzimní cestě zahlédl Palacký novou Itálii, tentokrát v osobě panovníka, jenž rovněž soustřeďoval na sebe touhu po svobodě a sjednocení země a jehož synu skutečně bylo dopřáno politicky uskutečnit dílo, započaté nešťastným otcem. To byl poslední mocný dojem, s nímž Palacký odjížděl z Itálie, takřka v předvečer bouře.

Věru nebylo toho málo, co uviděl za krátkého zářijového pobytu v Itálii a o čem mohl cestou přemýšlet. Italský politický problém postavil se mu výrazně před oči v nejdůležitějších svých složkách: papež a svoboda, Rakousko a cizí panství, Piemont a národní král — to vše pro myslivého pozorovatele, který dovedl čísti v knize dějin a sám kráčet v prvních řadách vlastního národa, nebyly již jen „přízračné podoby“ metternichovských obav, to byly již živé zjevy a vážná znamení na zataženém horizontu rakouského a evropského politického nebe, která věstila bouři, jejíž vzdálené dunění začínalo doléhat k pozornému sluchu. Vlastní pozorování a úvahy Palackého doplnily hovory s italskými přáteli v Nizze — i tam bila pro sardinského krále italská srdce jeho poddaných, — a pilná četba cizích novin, jež v takové míře nebyly v Praze po ruce. Také z kruhů milánské vlády dostával Palacký dobré informace: ještě na zpáteční cestě z Turina zastavil se v Miláně (25. IX.) u ryt. Kolba a zajisté pohovořil si s ním o nových dojmech a zkušenostech. Ozvěnou těchto vážných hovorů je politická zmínka v dopise, který psal Palacký ještě z Milána — po návštěvě u Kolba — do Nizy Terezii,

kteřou až dosud v své rodinné korespondenci ušetřil všech politických rozprav. „My na severu, jak se zdá, — psal Palacký — jdeme vstříc zimě nikterak zcela dobré. Naše státní papíry klesají znepokojivě, naproti tomu, jak slyším, ceny obilí stále stoupají.“

Zbývající cestu z Milána vykonal Palacký rychle bez zastávky známou tratí na Lublaň, „Smrčnick“ a Vídeň, kde se zdržel celý den (30. IX.). Ubytoval se, jako tak často, u dr. Dvořáčka a den ztrávil v samém shonu po návštěvách, pochůzkách — šlo také o záležitosti nové akademie vídeňské, mezi jejímiž prvními členy jmenovanými na jaře toho roku byl i Palacký — a v tajném archivu a v dvorské knihovně; mezi jinými setkal se tehdy ve Vídni v knihovně také s historikem Böhmerem z Frankfurtu, kterého poznal na své letní cestě po německých archívech a knihovnách loňského roku, a s prof. Neumannem z Vídně, který současně s Palackým vyjel z Milána, ač jeden o druhém nevěděli. Následujícího dne (1. X.) vyjel časně zrána severní železnicí z Vídně — přes Přerov — „na noc, vždy v dešti, po 11. hod. octnul se konečně zase v Praze, kdežto sem lidi své burcovati musel, až teprve po půlnoci k odpočnutí sem se dostal, osamělý v bytu svém někdy dosti hlučném“.

Tato ukázka z podrobného životopisu Palackého se opírá o neoydaný denník a dopisy; jinak čtenář, věci znalý, pozná prameny té doby.

O italských poměrech předběznových kromě prvních informací u A. Sterna, Geschichte Europas VI, 400 a n. viz nyní základní práce italské Italo Raulich, Storia del risorgimento politico d'Italia I—III (1920 a n.), A. Monti, L'idea federalistica nel risorgimento italiano (1922); srv. dále H. v. Srbik, Metternich II, 116 a n., který jedná o věci s rakouského, metternichovského hlediska; tam také v poznámkách uvedena příslušná, i nejnovější literatura. O milánských poměrech a speciálně o demonstracích r. 1847 srv. A. v. Helfert, Casati und Pillersdorf und die Anfänge der italienischen Einheitsbewegung (Archiv f. öst. Gesch. XCI, 249—519); tam jsou také otištěny současné zprávy o demonstracích, jak úřední rakouské tak italské (milánský podestà hrabě Casati).

H. TRAUB

OHLAS KVĚTNOVÝCH UDÁLOSTÍ VÍDEŇSKÝCH 1848 NA MORAVĚ

Zatím co v Čechách svolání stavovského sněmu v měsíci březnu 1848 se stalo nemožností, jsouc předstiženo událostmi z 11. března a co z toho vyplynulo, rozvázná Morava, bez politického i kulturního vlastně střediska — ačkoli či právě proto, že měla hlavní zemská města dvě —, především pak bez politického vedení, snesla klidně, ne-li s uspokojením, že se její sněm sešel ještě téhož měsíce. A šlo přece stejně o shromáždění, v němž městský stav měl vedle šlechty a duchovenstva všeho všudy zástupce ze 7 měst královských, jež odevzdávala dohromady jeden hlas. Konec konců bylo dobře, že se brněnský sněm sestoupil, představuje náležitou autoritu v tom nebezpečném kolotání, zmítání vášní i všeliké bezradnosti, dvojnásob na Moravě. Země, už tehdy ze tří čtvrtin česká, měla však reprezentaci veskrze německou, čímž teprve si vysvětlíme, že a jak shromáždění to reagovalo na současné události vídeňské, počínaje s měsícem březnem. Stavovský sněm, obratně se přetvořiv sám ze sebe povoláním něco zástupců měst i venkova, ještě v závěrečné schůzi, konané 13. května, obíral se vídeňskými pohnutými příběhy, jak se vytvářely do té doby od pádu Metternichova. Bylo odzvoněno záhy jeho nástupcům Kolovratovi a Ficquelmontovi, jež vystřídal Pillersdorff, následovaly vídeňské porady zástupců jednotlivých zemí, mezi nimiž byli i mluvčí Moravy,¹⁾ a vyhlášena první oktrojovaná ústava z 25. dubna, která narazila od počátku na odpor zejména vídeňského obyvatelstva, ježto stanovila dvojkomorní soustavu a přiznávala volební právo jenom majetným. Petr ryt. Chlumecký, jsa zpravodajem t.ř. velikého stavovského výboru sněmovního, podával sněmu zprávy o všech příbězích od měsíce března, jež prý dokazují „buřičství vůbec“ jakož i to, kterak „anarchie neboli bezvládní uvolnily svazek pořádku a zákonitosti“. Řečník upozornil především shromáždění na to, kterak prý byly odvolány zákony, zahrnány osoby a ministři odstraněni, sdělil, že veliký výbor je si plně vědom toho, kterak je štván měšťan proti měšťanu, student proti učiteli, jako sedlák proti vrchnostem, ale ani dělníků nevyjímaje. Těžce nesl, že vzhledem k těmto zmatkům se chová vláda slabošsky, nestarajíc se o to, aby byl konečně svolán říšský sněm všerakouský,

¹⁾ Srov. R. Dvořák: Změny ve zřízení městském na Moravě r. 1848, Č. M. M. 1910.

slíbený přece již v polovici března, na němž podle ujištění Chlumeckého záleží dokonce zachování celistvosti a nezávislosti rakouského císařství. Proto se prý velký výbor odhodlal k rozhodnému činu.

Pokládaje, jak dí v odůvodnění zpravodaj, za svou povinnost obranu prospěchů země — rozuměj t. ř. širší vlasti — a uváživ vše potřebné se zřetelem „k důležitosti věci“, rozhodl se výbor, že vyšle ze svého středu poselstvo k ministrovni vnitra do Vídně, aby tento učinil přítrž tomu „nezákonnému počínání.“ Přijal proto výbor rozhodný projev 10. května, adresovaný Pillersdorffovi a zároveň celé vládě, kterýžto „odpor“, jak se sám nazývá, vyzněl důtklivou žádostí — nikoli vyzváním, — aby byly rozepsány volby do „obecného“ říš. shromáždění co nejdříve a mohl býti parlament s největším urychlením svolán.²⁾ Stojí též za povšimnutí, že se projev dotkl hned s počátku oktrojírky, nekritisuje jí přímo, ale zastává nazor, že v budoucnosti smějí být vydávány zákony a prováděny změny toliko ústavní cestou, jako si přál, aby vláda použila vydatnějších prostředků „k zastavení přehnalosti“. Avšak stavovský výbor se nespokojil tímto toliko zakročením, protože se mu nezdálo býti dosti účinným a nechtěl zůstat státi na půl cestě. Učinil o svém zákroku vzhledem k tomu, že „příběhy ve Vídni svobodu všech zemí

²⁾ Tento rozklad německý, uveřejněný v Moravii ze dne 16. května, přeložil V. J. Šembera a zní doslovně: *Vaše Excellenci! Velký výbor stavů markrabství Moravského, jenžto se 30. března prohlásil za stálé, uslyšél s politováním i s hněvem o rejdech jistých korporací, spolků ano i jednotlivých osob v c. k. hlav. a síd. městě Vídni, jimiž rozličných záměrů opětými peticemi ano i činem a skutkem dojíti chtějí. Výbor stavů Mor. upokojil se nejprv poněkud naději, že po vyjítí konstituce císařství, od J. M. C. 25. dubna t. r. prohlášené, takovéto věci přestanou a že od nynějška všeliké zákony k zákonům a cožkoli se na blaho obecné vztahuje, jen cestou konstituční, totiž shromážděným sněmem říšským, docíliti lze; avšak nejnovější příběhy ve Vídni dávají na jevo, jak velice naděje ta se zklamala, dávají nám patrně i truchlivé svědectví o anarchickém stavu v městě sídelním, jenž znepokojuje i vlast našī³⁾ a naplňují každého pravého vlastence bázní ohledem následků podobných příběhů, jenžto i mocnářství v nebezpečí uvéstí mohou, odcizují sobě země. Výbor co orgán stavů Moravu zastupujících, maje na péči blaho vlasti, klade odpor proti přehnalosti a slabosti, k zastavení přehnalosti nepostačitelné, použilo prostředků mocnějších, aby se přítrž učinila z pupnosti těch, jenž se osmělují vystupovati ve jménu milionů občanů co zákonodárcové, jenž sahají v konstituční práva mocnářova a vynucují změny v ministerstvu, rušice vykonávání zákonů. Výbor stavovský jest toho mínění, že kdyby konstituce od 25. dubna měla zapotřebí reformy, začátek k tomu učiniti náleželo by podle § 50. konstituce jedině shromážděnému sněmu říš., jakožto jedinému k tomu povolnému orgánu. Aby pak se konec učinil všem šmejďm a myslí v nejistotě tonoucí se upokojily, žádá velký výbor slav. ministerium, by v duchu § 35. listiny konstituční volby pro obecný sněm říšský co nejdříve rozespalo a se svoláním tohoto sněmu si pospíšilo.*

³⁾ Tím se čítí narážka na událost, o které sdělil kníže Salm 13. května sněmu: „Jest známo, že přišli studenti z Vídně do Kroměříže, jenž se vydávali za deputované university a velké nepořádky tam způsobili.“

s sebou uvádějí v nebezpečnosti a společné nebezpečnosti vede k společnému jednání“, sdělení stav. výborům v Opavě, v Praze, ve Štýr. Hradci, v Inšpruku, v Lublani, Celovci, Linci, ve Vídni, ve Lvově, v Terstu a v Zadru. Upozornil v doprovodu, že se „stav anarchický“ vzrůstá nejen ve Vídni den ke dni, nýbrž že i v provinciích se „žalostně“ „objevuje, pročť že se rozhodl jménem stavů markrabství moravského odporovati mu „slavně“ jakožto stavu, jenž je nebezpečným vlasti i celé říši. Proto se prý ustanovil na tom, vyzvati vládu, aby svolala říšský sněm jakožto „jediný prostředek“, kterým lze předejiti „rejdům bezzákonným“ a upokojiti zároveň „pobouřené myslí.“

Se žádostí, zde pod čarou uvedenou, bylo odesláno do Vídně tříčlenné poselství (dva šlechticové a zástupce města Olomouce), jejímž jménem učinil bar. Widmann po návratu sdělení sněmu o tom, jak vlastně pochodili. Především upozornil, že ve skutečnosti veliká část požadavků doznala mezitím svého splnění, totiž že vláda svolala již rakouský říš. sněm do Vídně a to na 26. července. Deputace se prý tudíž spokojila vybitím ministra vnitra, „by se mocně opřel počínání buřičskému,“ a to tím spíše, že „věrná“ Morava bude vždy ochotna podporovati vládu „jménem i životem“ na cestě ústavní, stojíc jí oddaně po boku proti všem útokům nepovolaných osob. Poselstvo dále vyzvalo ministra vnitra pečovati o to, aby byly obnoveny pokoj i pořádek, a znova připomnělo, aby se bez ohledu „na dotírání korporací jistých“ nic neměnilo ve státě, dokud nerozhodne o věci sám říš. sněm. Kníže Liechtenstein pokládal za svou povinnost, aby vyslovil díky a uznání velkému výboru jménem sněmu, že tak „rozvážným“ způsobem dostal úkolu, jež prý veškeré shromáždění uznalo za nutné, aby se tak Morava opřela „anarchickému snažení“, kdežto ryt. Laminet si přál na zamezení nepokojů, aby ministerstvo učinilo politické vyznání víry „v plném smyslu“, t. j. aby podalo konečně důkaz, že je ministerstvem „svobodného národa v plném smyslu slova toho“. Taková byla situace 13. května.

Avšak sotvaže se sněm rozešel, aby udělal místo prvnímu novodobému shromáždění země moravské, stala se Vídeň svědkem nových a ještě pohnutějších událostí, ačkoli právě nedávno zjistil K. Kazbunda podle min. protokolů, že Pillersdorff nebyl přece takovým slabochem, zač byl dotud obecně pokládán, ani pouhou loutkou nebo hříčkou v rukou vídeňské auly. Studentstvo vynutilo si přece spolu s nár. gardou 15. května pověstnou šturmpetici a hrozivým chováním (vždy vášnivěji si vedl podle Charmatz⁴⁾ ozbrojený dav, lomozící před komnatami dvoru i příbytkem min. předsedy), že byl povolen jejich veliký ústřední výbor a vysloven

⁴⁾ Charmatz: *Ad. Fischhof*, 45.

slib, že bude provedena změna volebního řádu pro jedinou komoru. Ještě v noci vydána proklamace z minister. rady, znamenající dokonalé vítězství ulice neboli „suverenního národa“, jak o tom vypravuje ze široka sám výbor.⁵⁾ Tím zastrašen ujel císař 17. května z Vídně, aniž kdo z vlády věděl předem o tom, co známo bylo jedině v nejužším kruhu zasvěcenců. Zajímavé je, že 16. bylo již po bouři a obnoven klid v ulicích, zatím co se dvůr chystal na zejtří k útěku.

Prvního sdělení dostalo se zemské správě moravsko-slezské o vídeňských nových „příbězích“ ku podivu přes Prahu telegramem hrab. Lva Thuna dne 16. května o 6 hod. a 45 min. odp. a to s doložením, aby místodržitelství podalo zprávu tu dále do Lvova. Z vídeňské depeše z téhož dne zvědělo Brno opět přes Prahu, že vláda odvolala po zakročení nár. gardy rozkaz proti politickému ústřednímu výboru, že stanovení ústavy bylo vyhrazeno prvnímu říš. sněmu a že prozatím volební řád bude podroben novému zkoumání. Na konec ubezpečovala zpráva, že Vídeň je klidna a nár. garda tamní že zachovává pořádek i bezpečnost. Vlastní informace ministra vnitra pro Brno došla ku podivu telegr. cestou až 18. května právě v poledne. Zvěstovala zem. správci a místopředsedovi hr. Lažanskému, že císař opustil předešlého dne s rodinou Vídeň, ministři pak že očekávají bližší vyrozumění i rozkazy o odjezdu a pobytu panovníkově. Proto prý setrvávají ve Vídni a žádají místodržitele, aby se obracel se všemi dotazy k nim a plnil věrně všechny rozkazy, které budou vydány odpovědnými ministry. Lažanský měl telegram sdělit s veřejností a oznámiti do Vídně ještě téhož dne (!) dojem, s jakým se setkala neočekávaná zvěst o odjezdu dvora. Ani slovem se však Pillersdorff nezmiňoval o ústupcích vídeňské ulici. Místodržitel odpověděl ihned telegraficky, že náhlý odjezd císařův vzbudil v Brně — byl to arcití výhradně jeho dojem osobní — veliké ohromení (*Bestürzung*), všeobecný že je hlas pro dynastii a proti každé další „anarchické donucovací“ petici. Lažanský se sice neobával pro Moravu nejmenšího porušení klidu, ale dodal významně, že by největším uklidněním bylo nejspěšnější oznámení místa panovníkova pobytu. Ku podivu, že brněnská Moravie, třikrát týdně vycházející, věděla až 28. května, že vídeňské příběhy způsobily v Brně „nejživější sensaci“, první dojem z neurčitých zpráv že značil rozhořčení. Lažanský vydal téhož dne 18. dvě „proklamace“ a to českoněmecké — nikoli naopak — jakožto sdělení „dalekopisných zpráv“ k veřejnosti, z níž první oznamovala doslovně to, co zvěstoval ministr v poledne, a jak ji uveřejnil Ohéalův Týdenník s datem z téhož dne, v druhé se dělo na základě dalšího sdělení Vídně o 3³/₄ hod., že „první pobouření se utišilo“, ačkoliv o několik jen hodin dříve hlá-

⁵⁾ *Srov. můj Příspěvek k událostem r. 1848, Č. M. M., 1912.*

sil, že je ve Vídni „ouplný pokoj“, dále že lid (!) zatkl několik rušitelů pokoje, nár. garda i měšťanstvo že posílají deputace se žádostí, aby se panovník vrátil, a posléze že ústřední výbor nár. gardy se „rozpustil“, podle původní zprávy se rozešel dobrovolně. Tímto druhým sdělením, jakoby dodatečným, vyzývala vláda, aby místodržitelství zdvojilo v nynějším „vážném“ okamžiku všechna opatření i péči na zachování klidu, pořádku a veřejné bezpečnosti. Při tom měl místodržitel postupovati v „nejtěšnějším dorozumění“ s vojenskými úřady, prováděti nařízení ministrů odpovědných přesně i rychle a „neustále“ zpravovati ministerstvo o svých opatřeních, jakož i o dojmech z posledních událostí ve veřejnosti.

Nazejtří učinil Lažanský všem kraj. hejtmanům zprávu o vídeňských příbězích, připojiv po výtisku (českém a německém) „Oznámení“ ze 17. května, podepsaného prozatímními (!) ministry Pillersdorffem, Sommarugou, Kraussem, Latourem, Doblhoffem a Baumgartnerem.⁶⁾ Při tom vyzval zemský správce hejtmany, aby rozšířili proklamaci ihned mezi lidem a podali mu „nejspěšněji“ (schleunigst) zvěst o dojmu, jaký sdělení to způsobilo v dotyčném kraji. Nespokojiv se tím, vydal hr. L. Lažanský 19. května zvláštní proklamaci na uklidněnou k „Milým krajanům“, sděluje, že snad již slyšeli o odjezdu panovníkově do Inšpruku, že jim pak dále oznamuje „k upokojení“, že ani císaři ani jeho trůnu nehrozí nebezpečnoství, při tom pak „otcovsky“ varuje, aby se nedali svéstí „s cesty práva a zákona“ řečmi ani spisy zlovolných nebo lehkomyšlných lidí a vyčkali v klidu, až jim budou „co nejdříve“ poskytnuty ulehčení a změny v poddanských povinnostech.⁷⁾ O tomto

⁶⁾ *Ve věrném úředním překladě projev zní: „Dnes v deváté večerní hodině oustní nenadálá zpráva ministerstvu se sdělila, že J. M. C. Pán, v zhlédaje na zdraví jsa doprovázen císařovnou a nejjas. arcivév. Františkem Karlem s jeho osvícenou manželkou a třemi princí, síd. město opustiv do Inšbruku se bral. Podepsané ministerstvo, neznajíc příčiny a bližší okolnosti tohoto odjezdu vidí se povinno, obyvatelstvu síd. města to oznámiti. Onof za svou první povinnost poznalo, v osobě vrch. komandanta nár. gardy hr. Hoyosa důvěrnou osobu k J. M. Císaři Pánu hnedky (sic) v noci odeslati a snažnou prosbu vznésti, aby obyvatelstvo se upokojilo navrácením císaře aneb veřejným představením důvodů, pro kteréž ono nemožno jest. Takéž snažná žádost p. arcivévodovi výpravou presidenta hr. Wlčka (v něm. originále Wilczek) se přednese. Min. rada rovněž v tomto důležitém okamžení za svou povinnost uznává, aby záležitostem vlasti svou celou péči a pozorlivost věnovala, a pod svou odpovědností tak jednala, jakž toho okolnosti žádají. Podpora spoluměšťanů a všech dobromyslných občanů jí usnadní, aby pokoj a pořádek zachovati a myslí upokojiti mohla. Co o této události v známosti ministrů přijde, vždy se věrně a ouplně ku všeobecnému vědomí oznámí, jakož oni také bez prodlení u veřejnost dají, až jim bezprostředně od Císaře nařízeno a sděleno bude.“*

⁷⁾ *Doslova čteme v tomto projevu: Milí krajané! Snad jste se již dozvěděli, že J. M. C. Pán z Vídně se odebral do Inšpruku v Tyrolích jel. Jsa přesvědčen, jak rádi svého císaře máte a Jemu věrně oddáni jste, snažím se k vašemu upokojení vám oznámiti, že císaři a jeho dědičnému a vladařskému trůnu žádné nebezpečí nehrozí. Ačkoliv přesvědčen jsem, že Vy všichni císaři oddaní a vládě poslušní poddaní jste a že poznáváte, jak Císař Pán všecko k vašemu dobru zamýšlí, nicméně mi také povědomo jest, že mnoho zlomyšlných lidí,*

kroku svém vyrozuměl Lažanský též krajské hejtmany hned téhož dne sdělením, že tak musil učinit, aby přispěl k nutnému uklidnění obyvatelstva o odjezdu císařově a zabránil „nepříznivým následkům“, které by mohly vzniknouti pod dojmem pobuřujících letáků a rozšířených klamných zpráv. Zaslal jim „přiměřený“ počet těchto provolání vyzýval je, aby se postarali o neprodlené a největší (ausgedehnteste) jejich rozšíření. Překvapuje, že první vlastní sdělení s veřejností učinil velký sněmovní výbor, ohlásiv s datem 17. května, že vznesl žádost k ministerstvu vzhledem ke zprávě ve Wiener Zeitungu z předešlého dne, aby byla především ochráněna osoba panovníkova. Zároveň, tak prohlásil, pokládal za svou povinnost pečovati o „konstituční“ trůn a bezpečnost sídel. města, na konec schválil návrh k císaři, aby byl prohlášen první říšský sněm za konstituující, t. j. ústavodárný (v originále „zřizující“), a volení do něho omezeno jedině na jednu komoru. Tím vším viděl se veliký sněm. výbor nucena „snažně“ žádati o svolání říš. sněmu co nejrychleji a na všechen způsob ještě přede dnem dříve ustanoveným, t. j. před 26. červencem, aby konstituce „smluvní cestou“ a to nejdříve se stala skutkem, čímž by „ovoce její způsobem zákonem ustanoveným požíváno býti mohlo a veškerému bezzákonnému stavu konec učiněn byl“.

Dne 21. května podával Lažanský Pillersdorffovi po 18. květnu první sdělení a zevrubnou relaci, ačkoli do toho dne ještě neměl v rukou ni jediné zprávy kraj. hejtmanů o náladě v lidu a přijetí proklamace. Ve zprávě, která je na rubu označena tužkou jako nutná (dringend), čteme, že je smýšlení obyvatelstva v zemi stále klidné a že zvěst o opatřeních, jež byla vykonána ve Vídni na zachování zákonitého pořádku, vzbudila všade nejlepší dojem. Ujišťuje, že bude prováděti věrně všechny pokyny shora a jedině v případě, že by mimo nadání mohly „anarchistické převraty“ rušiti počínání vlády, zakročil by sám u vědomí své povinnosti k císaři a jeho rodu. Připomíná dále, že mezi venkovany brněnského okolí projevována po zprávě o odjezdu panovníkově nejvěrnější oddanost k dynastii, jako nemá nejmenších pochybností o tom, že by venkov povstal v „masách“ a ihned, kdyby došla první zvěst o nebezpečí, jež by hrozilo panovníkovi, neboť lid byl by ochoten

mladých a starých, se potulují, vynasnažující se, vás dílem rozprávkou, dílem tištěnými spisky, s cesty práva a zákona svéstí. Před takovými zlovolnými aneb lehkomyšlnými mladíky aneb starci, kteří častokrát sami nevědí, kam zaměřují, a jimžto málo na tom záleží, když vás v neštěstí uvrhnou, chci vás otcovsky varovati. Nedůvěřujte se tehdy k těmto buřitelům a jejich písmům, očekávejte pokojně ulehčení a změny ve svých poddanských povinnostech, které se vám co nejdříve udělají; zachovejte věrnost a lásku k našemu dobrotivému Císaři, který vás všechny co své dítky miluje, jsouce přesvědčeni, že kdyby našemu Císaři (sic) a Jeho panujícímu domu nebezpečnoství hrozilo, že bych já první byl, jenž by vás k jeho pomoci povzbudil. Pročez i žádného jiného kromě mého hlasu neposlouchejte, neboť toliko skrze mne můžete a smíte hlas svého Císaře slyšeti.

obětovati majetek i krev. Zaslouží pozornosti, že Lažanský si neodpustil poznámky, kterak odchod císařův z Vídně jest uznáván všeobecně jako nutný a že se schvaluje, ale měl ještě skrytou výtku, že by se totiž doporučovalo, aby byla vydána nejev. proklamace o posledních příbězích. Relace krajských hejtmanů, které beztak předběhly zase nové události ve Vídni zvláště z 26. května, vyzněly přirozeně ve smyslu očekávání zem. správy a vlády. Překvapuje nejvýše, že si hranický kraj. hejtman (přerovského kraje) dal na čas s odpovědí, zasílaje ji až 6. června — zato byla aspoň obsažnější, či lépe mnohomluvnější —, kdežto správce olomouckého kraje odpověděl k vyzvání brněnskému z 19. května až 21. července. Hranický hejtman na př. hlásil, že zpráva o náhlém odjezdu císařově do Inšpruku způsobila „velmi zdrcující“ dojem, myslí že se objevily ve „skličujícím napětí“ a projevo-vány byly v lidu výroky odporu nad událostmi, jež byly bezprostřední toho příči-nou. Tento zpravodaj věděl též, že jsou myslí stále rozčilovány a že zejména venkovské obyvatelstvo se domnívá, kterak se strana, toužící po vládě, chtěla dopustiti násilí na císaři, čímž by tento byl omezen ve svobodném rozhodování, pročež prý lze pozorovati, že je otřesena důvěra k úřadům vysokým i nejvyšším, čímž prý ještě zvýšena beztak dlouho živená nedůvěra venkovana vůči vrchnostenským úřadům. Tato nedůvěra se prý markantně projevila o volbách sněmovních koncem května, kdy lid odepřel vykonati volby, dokonce se zdráhal připojiti podpis a razítko obecní, ježto prý zem. sněm brněnský nebyl vypsán císařem, při čemž všechna poučení i napomenutí z úřadu vyzněla naprázdno.

Dne 25. května vypravilo se studentstvo z Brna i z Olomouce, stídla moravské university, „na pomoc“ vídeňským druhům, avšak zatím již 27. obnověn ve Vídni pokoj a barikády se z města „stěhovaly“. Před samým rozchodem svým odeslal velký sněmovní výbor 27. května deputaci k císaři s adresou nejhlubší loyality, kterou odevzdalo čtyřčlenné poselstvo. Teprve 6. června projednáván na sněmě moravském návrh, aby bylo vysláno zvláštní poselství za císařem do Inšpruku, kam se dříve již odebrala deputace národní gardy. Český posl. Wurm naléhal, aby se stal krok ten co nejdříve, poněvadž venkovský lid chová obavy z převratu, dokonce i místy vypověděv poslušnost úřadům. Ryt. Laminet usiloval rovněž o rychlé odeslání poselství, ježto se proslychá, že se chce císař vzdáti trůnu, pročež doporučoval, aby se putovalo do Tyrol „v celých procesích“ se žádostí, aby panovník setrval na svém místě, poněvadž „my nejen císaře potřebujeme, nýbrž potřebujeme našeho císaře Ferdinanda, pod jehož panováním slunce svobody nám se rozsvítilo“. Brněnský mluvčí Mayer vyslovil přesvědčení, že císař neopustil Vídně, protože by pochyboval o své bezpečnosti, neboť prý mu nehrozilo v nejmenším nebezpečí; řečník měl však za to, že to byly „jiné“ a „hlubší“ příčiny, které způsobily císařův

odjezd a zavinity, že nemohl jednati svobodně, kteréžto příčiny by měly býti tudíž odstraněny především. Opětovně bylo připomenuto, že je naléhavě nutné, aby se panovník navrátil do Vídně, ježto venkované jsou tak zmateni, že se zdráhali vykonati volby do zem. sněmu. Proto bylo usneseno projednati věc ihned bez odkázání výboru a olomoucký zástupce Szábel přečetl návrh adresy. Doporučováno vyslati s ní desítičlenné poselství ze „selského“ sněmu, tak aby v něm bylo zastoupeno každé sněmovní oddělení rovnoprávně, adresu měli podepsati všichni do jednoho, nikoli jen předsednictví, deputace měla býti odeslána ihned, ježto prý venkov je „nanejvětš“ rozjítřen, takže (podle posl. Richtra) možno očekávati dokonce vzbouření lidu (!) „každou chvíli“. Na konec se z toho vyklubala i otázka jazyková, když posl. dr. Al. Pražák navrhl, aby byl projev k císaři sepsán vedle německého přirozeně též „moravským“ jazykem. Sibiňský Němec Szábel doporučoval, aby se český text „co neobíječný“ (sic) prostě vynechal, a to tím spíše, ježto prý i sami Čechové, rozuměj poselství z Prahy, jak se domnívá, sepsali své podání toliko německým jazykem. Proti tomu sám místopředseda ryt. Vojkovský se ozval s upozorněním, že již „od dávných časů“ bylo zvykem a zároveň též předepsáno, aby se všechna sněmovní usnesení předkládala v obou jazycích zem. Konečně rozhodla většina, aby se podání učinilo oběma jazyky, ale již vznikl nový rozpor o počet členů deputace. Bylo navrhováno místo 10 raději 12 osob, z nichž polovina by byla sedláků, jinému řečníkovi stačili 2 se zřetelem k výlohám, další doporučoval 6 členů a to po dvou z každého stavu, což také posléze přijato. Tu se vyskytla zase jiná nesnáz, když zvolení kromě jediného se vymlouvali na zdraví, nebo zaneprázdnění v komisích či na práci v hospodářství, aby nemusili do Tyrol. Dříve než bylo přikročeno k volbě nové, došel císař. patent z 3. června o blízkém návratu dvora do Vídně, čímž se celá otázka změnila od základu. Znovu se rozředla debata o přiměřenosti adresy vůbec a usnesení toho zvláště následkem změněné situace. Zase se rozvířila otázka voleb pro deputaci, až na konec rozhodnuto, aby ti, kdo měli po zvolených nejvíce hlasů, byli otázaní, zdali přijímají úkol, když zejména mnohomluvný Szábel dovedl, že se novým listem panovníkovým v podstatě nic nezměnilo, neboť nešlo prý o to, že se navrátil, nýbrž o to běželo, aby se navrátil brzy a obklopen ministry dal vládě „pevnost“, které tolik potřebuje. Přes návrh Pražákův a Liechtensteinův, kteří rovněž doporučovali, aby se adresa aspoň přizpůsobila situaci podstatně změněné, rozhodla ku podivu většina, aby zůstalo vše při starém. Teprve až 20. června podával Laminet zprávu o vykonané misi v Inšpruku, avšak ani slova nečteme v protokolech, co tomu řeklo shromáždění. Účinek květnových bouří ve Vídni, někde označovaných jako nová revoluce, byl na zemi českou vůbec a Čechy zvláště arcit zcela jiného rázu, zejména když v květnu nastala v Praze též

významná změna ve vládě dosazením L. Thuna na Stadionovo místo a ve vzduchu visela nedočkávaná otázka, kdy už nastoupí úřad svůj arcikníže František Josef.⁸⁾ Kdežto v Praze došlo tak daleko, že si Thun troufal nebo se cítil povinován pod dojmem květnových událostí ve Vídni jmenovati prozatímní vládní radu,⁹⁾ spojil se moravský sněm celkem hodně pokorným a oddaným postupem, o místodržiteli ani nemluvě. Právě proto je hodno pozorů, pokud chování moravské reprezentace odůvodňuje Havlíčkovu tvrzení o Brnu jako předměstí Vídně. Mám dojem, že se moravský sněm snažil, aspoň do jisté míry, jíti svou cestou, kterou určovala arciv. německá jeho většina.

⁸⁾ Srov. můj čl. *František Josef českým místodržícím*, Č. Č. M., 1929.

⁹⁾ Srov. můj čl. *Thunova zatímní vláda česká*, Č. Revue, 1918.

V. ČEJCHAN

TŘI NĚMECKÉ ODPOVĚDI NA PROJEVY ODDANOSTI Z ČECH CÍSAŘSKÉMU DOMU HABSBURSKÉMU V KVĚTNU 1848

Ohlas vůdčích ideí 19. století — národní a demokratické, dědictví to Velké revoluce francouzské — na jejichž podkladě se počala přerovovati Evropa v minulém století, zasáhl význačnou měrou i do dějin bývalé říše habsburské v počátcích památného roku 1848. Jest přirozeno, že především idea národní došla širokého ozvuku, neboť jako téměř u všech ostatních národů evropských, tak také v bývalém Rakousku byla půda předchozí dobou obrozenskou dostatečně připravena. Ovšem pestré a spletité poměry národnostní vedly tu ke střetnutí snah jednotlivých národů, území říše obývajících. Clánek náš jest příspěvkem k poměrům těmto, pokud se týče hnutí českého a německého v počátku bouřlivých událostí r. 1848, přinášeje z května t. r. dva zajímavé doklady, v nichž se typicky jeví účinek obou ideí na vzájemné vztahy česko-německé. Je známo, že české hnutí vzbuzovalo u liberálních i konservativních nacionálů německých podezření, že je nesené především hlediskem národnostním zejména Němcům nepřátelským. Podezření to a z něho prýšící obavy před vzrůstem „národního“ hnutí a politického uvědomení českého, byly přirozeně živnou půdou, v níž jakýkoliv počín Čechů vyrůstal do gigantických rozměrů, jevě se tak nebezpečím, na které nutno upozorniti a případně již v zárodku je odstraniti. Takovým činem, v jehož pozadí němečtí liberálové i konservativci spatřovali ostří proti sobě namířené, byly květnové projevy české, osvědčující loyaltitu k císaři Ferdinandovi V. proti radikální ulici vídeňské, dožadující se zrušení ústavy Pillersdorfovy a vyplnění svých požadavků takovým způsobem, že okolí císařovo uznalo posléze za vhodné opustiti tajně Vídeň.

Již výtržnosti vídeňské 3. května, jimiž byl donucen k demisi ministr zahr. věcí — hrabě Ficquelmont, vyvolaly ostré vystoupení hraběte Wurmbanda na schůzi Národního výboru z 8. května. Hrabě Wurmband poukázal na ohrožení osoby panovnickovy uprostřed stranických bouří a podal proto návrh, aby byl císař pozván do Čech.¹⁾ Když brzy potom vypukly ve Vídni známé bouře v polo-

¹⁾ *Projev hr. Wurmbanda zachoval Schopf ve své kronice událostí roku 1848: Wahre und ausführliche Darstellung der Prag begonnenen Volksbewegung (III. seš., str. 13): „aby dvůr a vláda byl pozván k přest-*

vině května, došlo k podobnému projevu opětně s české strany a to hrabětem Lažanským, který, prodlévaje právě v té době ve Vídni, prohlásil ministru Pilersdorfovi a bratru císařovu, arcivévodovi Frant. Karlovi, že nepokládá Vídeň za dosti bezpečnou pro dynastii a rovněž poukazyval na Cechy jako případný útulek.²⁾

Projevy ty byly bezprostředním podnětem k sepsání letáku, který jest příznačným pro stanovisko velkoněmecky naladěných radikálů k českému hnutí a jeho snahám.³⁾ Jest psán jako osobní odpověď s demagogickou obratností ve využívání fakt a se zřejmým úsilím postaviti do příznivého světla vídeňské výtržnosti a hnutí velkoněmecké vůbec, kdežto hnutí českému chce vtisknouti pečeť zrádovství proti posvátné ideji svobody národní a politické. Prozrazuje autora obeznaného s minulostí evropských národů (již ovšem přizpůsobuje svým cílům), i bedlivě sledujícího pohnutou přítomnost, která se mu však jeví zkresleně pod skly jeho velkoněmeckých brýlí. Vytýká zásadní rozdíly mezi „egoistickým“ hnutím českým a hnutím německým, usilujícím o pravou svobodu pro všechny, varuje před zrádci rázu Wurmbandova, Lažanského i Palackého a j., kteří z osobních pohnutek jen zaslepují důvěřivé masy národa a apeluje proto na členy nastávajícího sjezdu slovanského, aby upustili od dosavadního směru českého hnutí a nerozsévali tak sémě sváru mezi národy, kteří sotva se počali dorozumívati. Ukázav pak, že jedině radikálové vídeňští a liberálové velkoněmečtí jdou správnou cestou za dobytím ideálů pravé svobody, zve posléze Cechy do náruče velkoněmecké ke společné obraně vlasti a svobody, ohrožených mnohostranným nebezpečím, načež zakončuje zdůrazněním jednotného postupu obou národů, neboť společných zájmů, jak je přinesla doba, je prý tolik a jsou tak naléhavé, že je nutno vynaložit všechny síly, aby bylo lze zdolati překážky, které se staví v cestu.

Národnostně zabarvený tón letáku Robertova, zaznívající místy v polohách velkoněmeckého šovinismu, přechází zcela do nejvyšších poloh jeho v jiném projevu, vyšlém — rovněž v květnu — z řad velkoněmecky naladěné inteligence tyrolské. Opětně sami Cechové dali přímý podnět k tomuto projevu, který stejně

dlení do Prahy, jestliže jim nedovoluje rostoucí nadoláda luzy volné působnosti.“ Srv. též K. Kazbunda: České hnutí roků 1848, str. 205, pozn. 2.

²⁾ Hr. Lažanský referoval o tomto svém vystoupení ve Vídni na schůzi Nár. výboru 20. května. Za své projevy byl napaden vídeňským tiskem, takže byl nucen veřejně se ospravedlniti prohlášením z 22. května 1848. — Srv. Schopf, c. d. seš. IV.; str. 11—12, prohlášení ibid., str. 69—72.

³⁾ Leták jsem nalezl mezi papíry zabavenými po potlačení svatodušních bouří pražských studentskému spolku Slavii, uloženými dnes v Archivu minist. vnitra ve 4. fasciklu Registratury vyšetřovacích komisí z roku 1848. Leták je tištěn ve Vídni, má 8 stran velikosti velké osmerky. Nese datum 20. května 1848 a podpis „Karl Robert aus Tirol“. Kým byl tento Robert nebo kdo se kryje za tímto jménem, nepodařilo se mi zjistiti.

jako Robert využívá obratně příležitosti k agitaci pro připojení německých zemí rakouských k Německu.

Když totiž pronikly do Prahy zprávy o květnových bouřích vídeňských a o odjezdu císaře z Vídně do Tyrol, byla Národním výborem vypravena deputace, která za vedení knížete Kamila Rohana měla ujistiti císaře o oddanosti Čechů a pozvati jej do Prahy k zahájení českého sněmu vedle žádosti o brzké vyslání arciknížete — místodržitele do Prahy.⁴⁾ Ač deputace byla přijata příznivě císařem i jeho bratrem, od tyrolské veřejnosti se jí nedostalo sympatického přijetí, takže „uznala za nutné vydati provolání k obyvatelstvu tyrolskému“.⁵⁾

Teprve nyní z náhodného nálezu v Archivu minist. vnitra vidíme, že se smýšlení jistých kruhů tyrolské společnosti, které lze považovati za vedoucí, nezměnilo ani po uveřejnění provolání, zdůrazňujícím oddanost Čechů k panovníkovi a přání udržeti jednotné, ovšem svobodné a spravedlivé Rakousko. Provolání se dostalo veřejné odpovědi, která byla víc než nepříznivým přijetím.⁶⁾

Odpověď anonymního pisatele, uveřejněná v „neúřední části“ „Bote für Tirol und Vorarlberg“ s datem 23. května 1848⁷⁾ je naprostým odmítnutím českého úsilí o spravedlivé a svobodné Rakousko, podkládajíc tomuto úsilí egoistické snahy národností slovanských na úkor národnosti německé. Důkazem pro to je autorovi dubnová odpověď Palackého přípravnému výboru frankfurtskému. Proto upozorňuje Cechy, aby nezapomínali, že obyvatelstvo rakouského území je cele proniknuto kulturním duchem německým, takže německé dějiny jsou zároveň dějinami rakouskými. Výjimku z toho nečiní prý ani země české, neboť nesmí Cechové zapomínati, že sami bydlí na půdě původně německé. Také pozvání k slovanskému sjezdu do „německé“ Prahy ukazuje prý jasně, co rozumí Cechové „ne-

⁴⁾ K. Kazbunda, c. d., str. 205. — Deputaci možno právem považovati za mluvčí celé země české, jak ukazuje dopis člena deputace Matouše Klácela P. Václ. Štulcovi o cestě deputace. Srvn. Traub, H.: Z cesty pražské deputace do Innsbrucku 1848. ČČM., XCII. (1918, str. 265—268).

⁵⁾ Prohlásil tak Ruppert, člen deputace na schůzi Národního výboru 29. května ve svém referátu o cestě a výsledku deputace. Srvn. Schopf, c. d., seš. IV., str. 28. Schopf otiskuje též provolání (uveřejněné v innsbruckých novinách 23. V. 1848), ibid., str. 86. Přejímám je od něho. — Stručný záznam referátu Ruppertova u Schopfa neprvní bohužel ničeho bližšího, pokud se týče ohlasu provolání v tyrolské veřejnosti. Dovídáme se pouze, že „ani toto (provolání) nebylo v Tyrolsku příznivě přijato.“ Jak a v čem se ono nepříznivě přijetí projevilo, nedočítáme se ani u Schopfa ani jinde v dosavadní literatuře.

⁶⁾ V uvedeném již fasciklu Registratury vyšetř. komisí z roku 1848 jsem nalezl objemnou listovní zasilku adresovanou na Ph. Dr. Eduarda Brunu s poštovním razítkem tyrolským (s datem 12. června). Ze zasilky této (o jejímž obsahu a osudech bude ještě řeč níže) bylo patrné, že na provolání české deputace bylo odpověděno veřejně v novinách innsbruckých. Otiskují v příloze tuto odpověď, jejíž opis byl jsem nucen si opatřiti přímo v Innsbrucku.

⁷⁾ Čís. 58, z 27. května 1848, str. 281—282.

odvislým Rakouskem“ — Rakousko stojící proti Německu. A k jeho budování zvou nyní Čechové je, tyrolské Němce, prodchnuté vědomím o plné oprávněnosti velkoněmeckého hesla, v jehož znamení se mají konati porady frankfurtské. Varuje proto Čechy, neboť jejich usilování o slovanské Rakousko by prý vedlo k občanské válce a k zničení Rakouska spíše než k vytvoření lepšího. Proto se prohlašuje pro Rakousko, jaké je a odmítá české, ale i maďarské!

Přímo prorocky znějí dnes slova, která dějinným vývojem došla — po sedmdesáti letech — uskutečnění ovšem právě v opačném smyslu: „Rakousko nezaklikne, pokud se bude opírat o Německo. Rakousko stojí a padá s Německem“. Vyzývá proto Čechy, aby, záleží-li jim skutečně na zesílení Rakouska, zanechali svého nepřátelství k Německu i k spolubratřím německé národnosti v Čechách a na Moravě a naopak, aby se účastnili činně zasedání frankfurtského sněmu ve prospěch Rakouska.

Znamé celkem body velkoněmeckého a konservativního odmítání českých snah v roce 1848 rozhojňuje inšprucký anonym o obvinění Čechů, že jejich pletichy především — spíše než co jiného — vyvolaly květnové bouře ve Vídni, takže na Čechy padá prý přímá vina na odjezdu císaře z Vídně. Mezi řádky pak můžeme čísti podezření, že Čechové svými domnělými pletichami chtěli dosíci odjezdu císaře do Prahy, aby tím nabyli většího vlivu na běh událostí ve směru svých snah o slovanské Rakousko.⁸⁾

Jistým novem neméně zajímavým je též přiznání autorovo k dějinné filosofii Herderově. Pouze tři národové jsou povoláni k tomu, aby rozhodovali o osudu světa. Francouzové, Němci a Rusové, ostatní, ať Čechové, Jihoslované či Maďaři, mohou naléztí zabezpečení své existence jen, připojí-li se k některému ze tří uvedených velkých národních celků.

Konstatování této „dějinné nutnosti“ poskytuje autorovi opětně příležitost k agitaci pro Velké Německo, při čemž prozrazuje obavu před praktickým uskutečněním idejí panslavistických, jak se ozývaly v romanticky naladěných kruzích Slovanů rakouských i nerakouských vzhledem k mocné slovanské říši ruské. Vidí proto posílení a zabezpečení proti útokům, zejména se strany ruské, v těsném semknutí Němců jak z říše, tak ze zemí rakouských. Získání Čechů bylo by ovšem znamenitou zárukou bezpečí v týle a proto autor vynakládá všemožnou výmluvnost, aby přesvědčil Čechy, že jedině ve spojení s Velkým Německem vyjdou vítězně z nastávajících bojů.

⁸⁾ Podobné podezření bylo vyslovováno ve vládních kruzích uherských, jak ukazuje deník uherského ministra Štěpána Széchenyiho (srov. Kazbunda, c. d. 205 a pozn. 3.).

Podobně jako Robert i innsbrucký anonym prozrazuje obsahem své odpovědi, že mluví za inteligentní vrstvu tyrolskou, prohlašuje ovšem svou odpověď za odpověď celé země. A tu právě je zajímavé a charakteristické, že vypjaté hledisko velkoněmecké, jak se jeví v odpovědi, nedošlo souhlasu u všech vrstev tyrolského obyvatelstva.

Svědčí o tom veršovaný a silně ironicky zabarvený projev, který vypracoval jménem kraje kolem Schwatzu sedlák a pomolog tyrolský, Jan Obrist a — jak jsem již uvedl — 12. června poslal do Prahy na adresu Phdra Eduarda Bruny.⁹⁾

Proč poslal svůj projev právě Brunovi, vysvětluje Obrist v přiloženém dopise tím, že Bruna „byl uveden na svolání mezi podepsanými členy deputace jako první doktor“, což bylo Obristovi zárukou, že „smýšlení jejich (sedláků) nejlépe porozumím“. Tamtéž označuje Obrist svůj projev jako „políček veleučeným pisatelům odpovědi“ na svolání české deputace, jehož obsah prohlašuje naopak za přátelský a srdečný, kdežto odpověď je prý psána tak, že „venkov ji jen s nelibostí četl v novinách“. Dodává pak, že skoro všichni sedláci by se musili stydět, kdyby měl podobný projev platiti za smýšlení celé tyrolské země, jak je zaň vydáván. „Gegengruss“ má naopak ukázati, jak jsou tyrolští sedláci rozhořčeni nad oním, „městským pisálkem“, autorem odpovědi. Očekává pak — píše Obrist dále, — že „nejen Bruna, nýbrž ani žádný z Čechů věrných dobrotivému císaři nebudou jim ve zlé vykládat jejich upřímný, byť i pepný projev“.

Obristova zásilka došla však do Prahy teprve 22. června, tedy již po svatodušních bouřích, kdy Bruna zatím zmizel z Prahy, jsa kompromitován horlivou účastí v radikálním hnutí pražského studentstva. Obrist však pamatoval i na možnou nepřítomnost adresátovu v Praze. V případě tom měla býti zásilka předána knížeti Rohanovi, jenž byl znám Obristovi jako vůdce deputace do Innsbrucku. Listonoš, zjistiť nepřítomnost Brunovu, chtěl skutečně odevzdati zásilku v domě knížete Rohana, byl však zadržen velitelem stráže u poštovní budovy podporučíkem Wanschheimem, jenž zásilku určenou kompromitované osobě dal uložit v poštovní budově a celý případ ohlásil písemně velitelství na Hradčanech. Toto postoupilo záležitost komisi, vyšetřující svatodušní bouře. Předseda komise, Jendrassik si pak vyžádal podezřelou zásilku od poštovního úřadu.¹⁰⁾ Ježto však adresát unikl

⁹⁾ Projev poslal Obrist v opisu, originál měl již innsbrucký tiskař Felician Rauch, který již před tím vytiskl některé Obristovy časové verše, jichž ukázkou Obrist zároveň Brunovi poslal. V jedné vltá autor císaře do Tyrol, druhé dvě oslavují tyrolské střelce-vojáky. Zásilka Obristova je dnes uložena ve 4. fasc. Registratury vyšetř. komisi z roku 1848 u aukčt Muzových pod číslem XLVII.

¹⁰⁾ Jak oznámil Wanschheimovo, tak přepis Jendrassikův poštovnímu úřadu i odpověď tohoto jsou u zásilky na citovaném místě.

úřadům a obsah zásilky neměl vztahu k vedenému vyšetřování, nedošlo k žádnému šetření komise a balíček prostě přiložen k ostatním aktům.

Pro historii roku 1848 je však výrazným dokumentem tím, že mluví za skupinu uvědomělých sedláků tyrolských, která se staví proti odpovědi vyšlé z řad měšťanských a naplněné demagogickými hesly nacionálního šovinismu, drsně zaznívajících do všeobecného volání po rovnosti a bratrství. V ideové náplni „Gegengrussu“ se obráží velmi zřetelně nový myšlenkový proud doby, která tuší, že osudové kolo dějinné dokonává svůj obrat, aby vyneslo na povrch a dalo příležitost k uplatnění se i nižším stavům — jak selskému, tak zejména nově vyrůstajícímu stavu průmyslového dělnictva. V „Gegengrussu“ se ozývá především druhá z nosných idejí minulého a zejména našeho století — idea demokratická.

PŘÍLOHY

I.

Provolání české deputace v Innsbrucku.

Tyroler! Der Kaiser ist in Euerer Mitte! Das Volk der Böhmen sendet uns, Ihm die Versicherung der unerschütterlichen Treue und Anhänglichkeit darzubringen. Eben so treu, wie Ihr, ist es bereit, Gut und Blut begeistert einzusetzen für Ihn, der uns Allen die Freiheit gab. Brüder, lasst uns Alle fest zusammenhalten im Bunde zur Wahrung, zur Kräftigung eines einigen unabhängigen österreichischen Kaiserthums. Gott stellte uns mit gleicher Berechtigung neben einander, um unsern Thron wie eine feste Burg zu umgeben. Österreichs Freiheit, Österreichs Einheit, Österreichs Selbstständigkeit, Treue und Liebe zu unserm Kaiser sei unsere gemeinsame Losung. Es lebe Ferdinand der Gütige! Es lebe das Kaiserhaus Habsburg!

Innsbruck, den 23. Mai 1848.

Fürst Camille Rohan, Major der bürgerl. Infanterie im Namen des Nationalausschusses, als Präsident der böhmischen Deputation und 31. Deputirte.

II.

Antwort der Tiroler an die böhmische Deputation auf deren Aufruf an uns.

Ihr kommt in unsere Hauptstadt, um dem Kaiser, der uns mit Seiner Gegenwart beglücket, die Versicherung Euerer Treue und Anhänglichkeit darzubringen, wir heissen Euch von Herzen willkommen. Ihr ruft uns auf zu Österreichs Freiheit, zu Österreichs Einheit, zu Österreichs Selbstständigkeit, zu Treue und Liebe zu unserm Kaiser. Fürwahr kein Volk bedarf dieses Aufrufs weniger als die Tiroler, dafür spricht unsere Vergangenheit und unsere Gegenwart laut genug; was wollt Ihr mit diesem Aufrufe an uns? und was bedeutet Euch der Ruf des einigen unabhängigen Kaiserthums Oester-

reich? Ist er jetzt etwas anderes, als was Ihr offen vor der Welt, offen den deutschen Abgesandeten von Frankfurt erklärt habet? Ihr wollt die deutschen Stämme einander entfremden, Euer unabhängiges Oesterreich ist die Feindschaft Oesterreichs gegen Deutschland, und das in einer Zeit, wo mehr als je das festeste Zusammenhalten noththut, ja wo unser ganzes Schicksal davon abhängig ist. Ihr vergesst, dass biedere Stämme deutschen Blutes Oesterreichs Kernvölker sind, dass es deutsche Bildung ist, welche Oesterreichs Völker durchdringt, dass die deutsche Geschichte auch Oesterreichs Geschichte ist und dass Ihr Böhmen selbst auf deutschem Boden wohnt, Deutschland angehört, Ihr überseht, dass die künftigen Geschicke Deutschlands und Oesterreichs unzertrennlich sind, ihre Spaltung ist ihr Verderben. Ihr aber habt kein Wort für Deutschland, Ihr hasst Deutschlands Farben, die auf unseren Zinnen wehen, Ihr riefst die Slaven in die deutsche Hauptstadt Prag, um mit ihnen ein Slavenreich zu berathen. Das ist der Sinn, den Ihr mit dem „unabhängigen Oesterreich“ verbindet, das Kaiserthum soll ein Slavenreich werden und Ihr wollt uns die Hand biethen, damit wir mit Euch gegen unsere deutschen Brüder ziehen. Lasst ab von diesem unheilvollen Beginnen, und reicht uns eine redliche Bruderhand! Euer Slavenreich ist der Bürgerkrieg, ist das Verderben Oesterreichs, für das Ihr so schöne Worte und keine Thaten habt. Wir sind Tiroler und bleiben es, aber Niemand und Ihr selbst zweifelt nicht, dass wir gute Oesterreicher sind, wir sind es aber für Oesterreich wie es ist, und weder für eine Tschechen —, noch für eine Magyarenherrschaft. Als gute Oesterreicher wie als Deutsche halten wir fest an Deutschland, weil Oesterreich nicht aufgehört hat, seinen Schwerpunkt in Deutschland zu haben; Oesterreich steht und fällt mit Deutschland. Ist es Euch ernst mit der Kräftigung des einigen Oesterreichs, so müsst Ihr Euere Feindschaft gegen Deutschland aufgeben, müsst aufhören Euere deutschen Brüder in Böhmen und Mähren anzufeinden und zu hassen, müsst Euer und des Kaisers Anliegen in Frankfurt mitberathen helfen, und müsst Euere Umtriebe in Wien und anderwärts einstellen, denen vielleicht, mehr als irgend einer andern Ursache die Abreise des Kaisers von der Hauptstadt des Reiches dürfte zugeschrieben werden.

Wir kennen nur drei Völker auf dem Festlande, welche das Geschick der Welt entscheiden werden, die Franzosen, die Deutschen und die Russen. Ein Tschechenthum, ein Illyriertum und ein Magyarentum haben für sich allein keine Garantien des Bestandes. Alle drei können nur im Anschlusse an Deutschland, an Russland oder an Frankreich Konsistenz gewinnen. Seyd Ihr gegen Deutschland, und stellt Ihr die oesterreichischen Slaven demselben feindlich gegenüber, so stellt Ihr Euch auf Seite Russlands. Wer von Euch nicht mit Deutschland ist, der ist des Deutschen, ist auch des Tirolers Feind. Nochmals stehet ab von Euerem verderbenschwangeren Treiben, und schliesset Euch redlich mit ganz Oesterreich an Deutschland an, denn nur im grossen Vereine können wir dem Andränge von Westen und von Norden widerstehen. Das mussten wir Euch sagen auf Eueren Gruss, der uns nicht heimlich angesprochen, liebe böhmische Brüder! bringt es Eueren Brüdern heim, und sagt ihnen wie wir denken, und wie jeder biedere Deutsche in Oesterreich denken wird, sagt ihnen aber auch, dass es unser innigster Wunsch sey, dass alle Völker Oesterreichs zu ihrem gemeinsamen Heile in wahrer Eintracht und Brüderlichkeit sich kräftigen mögen, um vereint mit den deutschen Brüdern aus den Kämpfen, welche die nächste Zukunft uns bereitet, mit Ruhm siegreich hervorzugehen, sagt ihnen, dass wir sie freundlich mahnen, zu lassen ein Unter-

nehmen, das keinen Zweck hat, weil unmöglich, und das ihnen mehr noch als uns Verderben bringen muss.

Wollt Ihr nun wirklich ein mächtiges unabhängiges einiges Oesterreich, so ruft mit uns: Es lebe Oesterreich mit Deutschland! Es lebe das Kaiserhaus Habsburg-Lothringen! Es lebe unser Kaiser Ferdinand!

III.

*Gegenruss an die böhmische Deputation.
Von den Bauern aus Tirol.*

Seid gegrüsst! ihr, treuen Böhmen
von uns, Bauern aus Tirol:
Müsst es uns nicht übel nehmen
unsre Grobheit: wisst es wohl!
Euer Gruss an uns war herzlich
gutgemeint, er traf das Ziel. —
Doch die Antwort drauf so schmerzlich
kränkend Euer Ehrgefühl. —

Uns heisst man hier grobe Bauern,
dumme Esel hin und her,
doch wir müssen sehr bedauern,
diesmal sind wir höflicher.
Geht das Ding noch lang so weiter,
dreht das Blatt zule[t]zt sich um
und die Bauern werden g'scheiter,
Herren aber grob und dumm. —

Seitdem uns der gute Kaiser
Pressfreiheit verliehen hat,
findet sich ein naseweiser
hochgelehrter Herr der Stadt
schon berufen, herzufallen
mit der Feder, wie wir seh'n:
und die treuesten Wasalen
unsers Kaisers so zu schmah'n! —

Einverstanden sind nicht hundert
hier mit diesem Grobian;
und es hat uns recht gewundert,
wie man so was drucken kann? —
Wie kann so ein Flegel wissen,
dass dies Aller Meinung sei? —
Und wir armen Bauern büssen
einst die Federfuchserey.

Anders muss es freilich werden
so was ist uns Bauern klar,
den jetzt frass auf Gottes-Erden
Ananas auch oft ein Narr. —
Jetzt kann jeder sie bereiten,
wer die Pflege gut versteht;
nur Talente, Fähigkeiten
werden Bartlmä am Brett.

Mit den Wienern meinen Viele
Bauern macht man's auch zu grob?!
War es doch des Kaisers Wille
dass Er zu uns kamm — Gottlob!
Aber Deputirte schmähen,
auf der Weise! o, bedenkt!
Solche rohen Herrn verstehen
nicht wie diess uns Bauern kränkt. —

Wer wird jetzt vor Federn zittern?
Solche Schriften dienen schön
die Gemüther zu erbittern
statt sie zu besänftigen.
Doch wir haben solche Zett'l
hier zu lesen schon verschmäht,
weil nach übermüth'gem Bett'l
einst kein Hahn darnach mehr kräht. —

Aber was durch solche Schritte
uns am meisten noch empört! —
Unsre gute alte Sitte
wird durch den Bombast zerstört. —
Wie verlieren durch den Schreier
unsre Nationalität
niemand bleibt den Kaiser treuer,
wenn es d'rauf und d'runter geht! —

Unsre Schützen-Fahnen wehen
nun in Innsbruck wie bekannt;
wo wir Bauern Wache stehen,
in der Burg, im Festgewand.
Um den Kaiser uns zu schaaren
halten wir für d'höchste Gnad!
Das Paladium zu wahren
in der neuen Kaiserstadt.

Was bekümmern uns die Sachen?
Was der Zeitungs-Schreiber Spott?
Wie sie es in Frankfurt machen
geh'es wisst dort oder hott. —
Unsre Deputirten sitzen
auch zu Rath in Römmer dort! —
Und hier kämpfen unsre Schützen
mehr durch Thaten, als durchs Wort.

Möchten solche Federhelden
sich in Zukunft doch bemü'n,
sich als Schützen anzumelden
und bald übene Brenner zieh'n. —
Die Muskette statt der Feder
in die schreibeseel'ge Hand,
und den Säbel zieh'n vom Leder
dort für Kaiser, Gott und Land! —

Eintracht kann allein jetzt nützen
zwischen Fürst und Unterthan;
dann wird Deutschland Gott beschützen
vor Verwirrung, Freiheitswahn. —
Wir sind gute Katholicken,
bleiben es auch bis zum Tod!
Und kein andrer lass sich blicken
sonst kriegt er die schwere Noth. —

Diess ihr Böhmen hab'ich wollen
schreiben, dass wir uns versteh'n
und ich meinet halt wir sollen
friedlich an die Arbeit geh'n. —
Wer wird uns den Kaiser nehmen?
Wagen wies, in Gottes Namen,
Österreicher, Ungarn, Böhmen,
und Tiroler halt's uns zusammen! —

Grüsst nun von uns Bauern allen
Eure Landsleut'sagt, das[s] wir
auch nicht auf den Kopf gefallen
sind im unsern Lande hier. —
Mag ein Grobian auch schreiben
was er will nun aus Tirol,
wir und alle Böhmen bleiben
treu dem Kaiser! — lebet wohl!

Johann Obrist
Bauer in Stans
bei Schwatz in Tirol.

F. KAMENÍČEK

PROTOKOLY ÚSTAVNÍHO VÝBORU ŘÍŠSKÉHO SNĚMU RAKOUSKÉHO 1848-49

Ústavní výbor říšského sněmu rakouského roku 1848—1849¹⁾ byl zřízen 31. července²⁾ 1848 ve Vídni. Skládal se z 30 členů. Z každé země rakouské (provincie), ať veliké nebo malé, bylo do něho zvoleno po třech členech a to: za Čechy Frant. Palacký, Fr. Lad. Rieger, Adolf Maria Pinkas; za Moravu a Slezsko Frant. Hein, Kajetán Mayer, Jan Feifalik; za Halič s Bukovinou Řehoř Jachimovicz, Frant. Smolka, Florian Ziemialkowski; za Dolní Rakousy Adolf Fischhof, Arnošt Violand, Josef Goldmark; za Horní Rakousy Alois Fischer, Josef ryt. Lasser, Emil Vacano; za Štýrsko jazykozpytec Frant. Miklosich, Jos. Krainz, Ed. šl. Cavalcabo; za Kraňsko a Korutany Matěj Kaučič, Jos. Scholl, Michal Ambrosch; za Dalmácii Jan Filippi, Theod. Petranovich, Pavel Plenkovich; za rak. Přímoří Ferd. Gobbi, Ant. Madonizza, Ant. Goriup; za Tyroly s Vorarlberkem Šimon sv. p. Turco z Trent-Turcati, Robert Pfretschner, Kašpar Ratz.

Dne 28. listopadu 1848 se staly některé změny: Na místě Smolky, který se vzdal pro jiná zaměstnání, byl povolán do ústavního výboru Marian Dylewski, za ochuravělého Kaučiče Fluck; ještě později nastoupil za Fischera dómský vikář solnohradský Halter, pozorlivý obhájce církve katol., za Violanda bystrý matematik Rud. Brestel, za Scholla Laufenstein. Po 6. únoru 1849 za Fr. Palackého nastoupil Ant. Strobach.

V celém ústavním výboru bylo 12 Slovanů, tedy něco víc než třetina; z nich zástupcové Dalmácie nemohli se účastnit jednání, jak by si byli přáli, jelikož buď vůbec neuměli německy nebo velmi málo. Valná většina výboru náležela k rozhodným centralistům.

Ve schůzi dne 2. srpna bylo ujednáno, že předsednictvo bude voleno vždy po čtyřech týdnech. Na poprvé byl zvolen za předsedu *Jan Feifalik*, za místopředsedu *Matěj Kaučič*, za zapisovatele *Jos. Lasser* a za jeho zástupce *Goldmark*. Dne 2. září byl na místě ochuravělého Kaučiče zvolen místopředsedou *Frant. Palacký* a po vystoupení Palackého z ústavního výboru *Ad. Maria Pinkas*. Jinak

¹⁾ Říšský sněm rak. byl slavnostně zahájen ve Vídni arcivévodou Janem dne 22. července 1848. Od 22. listopadu zasedal v Kroměříži až do 7. března 1849, kdy byl nepředvídaně rozpuštěn.

²⁾ K. Kazbunda udává (Časop. arch. roč. II.-1924) den 1. srpna.

se stala při volbě předsednictva změna jen, byla-li nutnost. Pravidelně bylo předsednictvo voleno aklamací beze změny.

Ve schůzi dne 2. srpna byla nadhozena otázka, má-li v ústavním výboru platiti jednací řád říšského sněmu. Otázka byla odložena do schválení jednacího řádu v říšském sněmě, ale bylo patrné, že členové ústavního výboru souhlasí, aby jednací řád říšského sněmu byl platný také pro výbor ústavní s jedinou výhradou, že každý člen ústavního výboru smí o témž předmětu ujmouti se slova pouze dvakrát.

Potom se dostala na denní pořádek otázka protokolování řečí, návrhů a konečných usnesení v ústavním výboru. Uznáno jednomyslně, že protokolování je nutné. Protokoly měly býti dvojit: *obecně* a úplně stručně psané zvolenými zapisovateli ústavního výboru a psané *podrobně* zvlášť k tomu zjednanými zapisovateli úřednickými. Stručné protokoly měly obsahovati pouze datum schůze, účastenství, předmět jednání a konečná rozhodnutí. Druhé měly poskytovat úplný a podrobný obraz jednání se všemi řečmi, návrhy i s postupem při hlasování a s udáním počtu hlasů pro a proti. Přesně mělo býti textováno konečné usnesení o každém paragrafu nové ústavy. To nemohli ovšem dělati zapisovatel a náhradník ústavního výboru, proto bylo usneseno, aby bylo požádáno ministerstvo spravedlnosti o přidělení dvou nebo čtyř „takových individuí“, která by byla schopna podobně, jako se děje při protokolech justičních kolegií, zapisovati jednání ústavního výboru za dozoru zapisovatelů výboru, kteří by s předsednictvem tyto protokoly verifikovali. Ministerstvo spravedlnosti (Dr. Bach) vyhovělo té žádosti a vyzvalo úředníky, aby se k tomu úkolu přihlásili dobrovolně. A přihlásili se:

Dr. Gustav Keller, adjunkt radního protokolisty u dolnorakouského apelačního soudu; *Antonín Willim*, aktuár vídeňského kriminálního soudu; *dr. Richard Jonak* z *Freyenwaldu*, auskultant dolnorakouského zemského práva; *Adolf Much*, auskultant vídeňského civilního soudu, a ti byli také všichni ústavnímu výboru přiděleni jako zapisovatelé³⁾ — ale, zdá se, že zahájili činnost později a nikoli najednou.

Při nastoupení slíbili rukou dáním, že zachovají v tajnosti postup jednání i vývody řečníkův a podepsali o tom i zvláštní písemné vyjádření, které znělo: „Slibuji při své cti a úřední přísaze, že jako zapisovatel výboru, zvoleného za účelem vytvoření návrhu říšské ústavy pro říšský sněm, neprozradím ani ústně ani písemně nejmenšího, co v tomto výboru bude projednáváno a usneseno, nikomu, kdo není členem tohoto výboru.“⁴⁾ Ve schůzi dne 18. srpna 1848 složili slib mlčenlivosti zapisovatelé Keller a Willim, dne 22. srpna Jonak z Freyenwaldu. Kdy Much,

³⁾ *Dr. Alfr. Fischel: Protokolle des Verfassungsausschusses etc. XI.*

⁴⁾ *Tamže str. 3.*

není zaznamenáno.⁵⁾ Zápisy jejich měl vždy podepisovati po schůzi výborem zvolený zapisovatel Lasser s poznámkou „viděl“.⁶⁾

V druhé řádné schůzi dne 3. srpna byla ustanovena důvěrnost jednání také pro všechny členy ústavního výboru. Zvláště na nich žádáno, že nesmějí prozrazovati jmen navrhovatelův a řečníkův, ani kritisovati mínění většiny nebo menšiny.⁷⁾ Jednání se konalo pouze německy; jen zástupce Dalmácie Filippi promluvil jednou delší řeč vlašsky, která však byla protokolována stručně německy.⁸⁾

V téže schůzi dne 3. srpna byly zvoleny dva subkomitěty z ústavního výboru: *tříčlenný* (Rieger, Violand a Hein) za účelem stanovení základních práv občanských, a *pětičlenný* (Palacký, Smolka, Mayer, Gobbi a Goldmark), aby připravil dle elaborátu tříčlenného výboru, jehož referentem byl Rieger, návrh nové ústavy říšské pro plný říšský sněm. V pětičlenném subkomitétu hlavním pracovníkem byl Palacký, vedle něho Mayer a Gobbi.⁹⁾ O schůzích těchto dvou subkomitétů nebyly asi psány zvláštní protokoly, aspoň není o nich nikde zmínky.

Za to o jednání celého ústavního výboru, který zasedal od počátku srpna ve Vídni do polovice listopadu a potom v Kroměříži, zachovaly se protokoly aspoň částečně a byly vydány tiskem jednak brněnským právním historikem *Drem Alfredem Fischlem* s názvem: „Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte“ (Viedeň-Lipsko r. 1912), zabírající porady od 2. srpna do 19. prosince 1848, jednak *prof. Drem Antonínem Springrem*, zetěm českého Dra Pinkasa, s názvem: „Protokolle des Verfassungsausschusses im österreichischen Reichstage 1848—1849“ (Lipsko 1885), obsahující zápisy od 22. ledna do 4. března 1849.

Dr. Alfr. Fischel našel protokoly ústavního výboru o základních právech občanských ve dvorním, domácím a státním archivě ve Vídni — něco v originále, něco v opisech, — *Springrovi* odevzdal druhou část protokolů — o nové ústavě říšské — jeho tchán *Dr. Adolf Maria Pinkas*, který je dostal v opisech od archiváře říšského sněmu *Aloise Jelena* v březnu roku 1849. *Pinkas* je chtěl původně vydati tiskem sám, ale nedostal se k tomu.

Ani protokoly, vydané *Fischlem*, ani vydané *Springrem* nejsou úplné. Chybí menší polovice. Jediné z protokolů, vydaných *Fischlem*, ztratilo prý se asi jedno sto archů, bezpochyby za stěhování říšského sněmu z Vídně do Kroměříže. Něco prý zůstalo také u referentů, kteří si vypůjčovali jednotlivé archy ke svým referátům. Některé z protokolů nejsou také úplné. Zachovalo se tudíž jen torso. *Universitní profesor vídeňský Dr. Josef Redlich* doplnil částečně protokoly *Springrem* vydané

⁵⁾ *Fischel* etc., str. 4—5. — ⁶⁾ *Tamže*, XI. — ⁷⁾ *Tamže*, str. 2 a 3. — ⁸⁾ *Springer: Protokolle* etc., str. 257. — ⁹⁾ *Fischel*, str. 4.

v časopise *Österreichische Rundschau* zápisy ze dne 13., 15. a 18. ledna a dodatkem k protokolu o schůzi dne 24. ledna 1849.¹⁰⁾

Dr. Fischel i *Dr. Springer* pokládají protokoly ústavního výboru říšského sněmu 1848 a 1849 za velmi důležité pro seznání politického hnutí obou dotčených let; *Springer* je docela nazývá zpovědním zrcadlem, v němž se odrážejí touhy, přání a zámysly jednotlivých národův, obývajících říši rakouskou, pokud byly tyto tužby tlumočeny v ústavním výboru jejich zástupci.

František Palacký, který byl po delší dobu místopředsdou ústavního výboru a také několikrát za *Feifalika* i za *Kaučiče* schůzím předsedal, pronáší o nich v listě, napsaném politickému vůdci moravskému *Dru Al. Pražákovi* dvě léta před svou smrtí (s datem dne 27. března 1874), soud dokonce velmi odsuzující, neboť píše: „Musím především kategoricky popřít, že by *vůbec* byly někdy o jednáních ústavního výboru *té doby* skládány jakékoli protokoly. Přidělil nám sice ministr *Bach* několik zapisovatelů, kteří byli za jednání přítomni a činili si o nich záznamy *pro sebe* a dle svého názoru, jež také zůstaly jejich majetkem —, ale poněvadž je nikdy ústavní výbor nevzal na vědomí, nikdy nebyly ve schůzích čteny a nikým verifikovány, ba zůstaly pro mne, jako pro jiné členy tajemstvím, lze je pouze neprávem jmenovati „protokoly o zasedáních ústavního výboru“, jak to činí *Springer*. Zapisovatelé napsali bez jakékoli kontroly, co se jim zlíbilo. Můj centralistický odpůrce z Čech *Dr. Pinkas* — *Springrův* tchán —, který se stal po mně ve výboru místopředsdou, mohl sice zapisovatele k tomu pohnouti, že zhotovili jemu k libosti *kopie*, ale kde je záruka za jejich nepředpojatost a věcnost?“¹¹⁾ Také nedávno zemřelý mladý historik *Dr. Jan Heidler* poznamenal ve svém díle o *Antonínu Springrovi*, že protokoly ústavního výboru, uveřejněné *Springrem*, „mají vady, byly dosti špatně zapisovány, tak že jsou v nich místa nelogická“.

Rozpor mezi nazíráním *Fischlovým* a *Springrovým* v této příčině a mezi míněním *Palackého* je tak diametrální, že je téměř nutno, aby se tato otázka sledovala podrobněji tím více, že na vysvětlení těchto různých názorů na protokoly ústavního výboru ř. sněmu 1848 a 1849 závisí ne-li úplně, tedy snad aspoň částečně vyjasnění otázky pro nás Čechoslováky velmi závažné, jež zní: *Viklal Pa-*

¹⁰⁾ *Fischel*, V.

¹¹⁾ *List Palackého Dru Pražákovi* jsem našel v pozůstalosti *Pražákově* teprve v červnu 1928. Jest psán německy a byl již mnou v České akademii uveřejněn, jednak v „Doplňku“ ke II. dílu *Paměť a Listáře JUDra Al. Pražáka*, jednak i s fotografickým snímkem v 1. čísle řady akademických přednášek r. 1929. *Prof. Goll* o tomto listě něco zaslechl a zmínil se o něm v životopise *Palackého*, *Vybrané spisy* (1928), str. 91, pozn. 3. Obsahu listu toho však *Goll* neznal a neměl ho v ruce.

lacký v Kroměříži státním právem českým,¹²⁾ to jest, snažil se ho odstavit, jak mu vytýkali Němci se Springrem v čele, nebo se stal obětí vážného nedorozumění jednak tím, že protokoly ústavního výboru nejsou přesným obrazem schůzí a porad jeho, jednak také vlastní vinou Palackého, že se nevyjádřil hned napoprvé dosti jasně ani úplně za jednání o rozdělení Rakouska na osm kurií národnostních a tím zavinil nedorozumění, které způsobilo nejen jemu, ale po jeho smrti také českým poslancům mnoho nepříjemností.

Především běží o to, byly-li opravdu psány řádné protokoly o zasedáních ústavního výboru, či konaly-li se jen soukromé zápisy z pouhé osobní záliby, a potom, věděl-li ústavní výbor o těchto záznamech, zajímal-li se o ně, a konečně, což je zvláště důležité, verifikoval-li je.

Z toho, co bylo dosud řečeno o zařízeních ústavního výboru ve příčině zapisování postupu a jednání v jednotlivých schůzích o pověření určitých i dle jmen známých a dle svého vzdělání k tomuto úkolu schopných osob, je nesporno, že o protokolování všech jednání ústavního výboru bylo postaráno slušně. Měly být dokonce psány protokoly dvojí: obecné a podrobné. Obecné mimo první a snad i druhou schůzi asi jistě psány nebyly, poněvadž se o nich neděje žádná další zmínka a nic se z nich nezachovalo, podrobné protokoly, opatřované přijatými zapisovateli úřednickými, byly zapisovány stále dosti zevrubně, ač nikoli doslovně — o stenografování není nikde ani zmínky — a také byly s počátku verifikovány. Z Fischlovy publikace je zřejmo, že protokol první schůze ze dne 2. srpna, celkem stručný, byl čten na počátku druhé schůze ze dne 3. srpna, která měla již delší denní pořádek. Protokol této schůze předčítal na počátku porady dne 18. srpna sám člen ústavního výboru a zapisovatel Lasser.¹³⁾ Právě se výslovně, že protokol byl shledán bezvadným. V téže schůzi — jak již pověděno — úředničtí zapisovatelé Keller a Willim teprve skládali slib. Tím se vysvětluje, že až do této porady se o protokolování staral Lasser. Protokol této schůze, také ještě dosti stručný, byl čten a schválen bez námitek v poradě dne 22. srpna, v níž skládal slib přijatý zapisovatel Jonak šl. Freyenwald. Schůze byla dlouhá a také protokol podrobnější. Ve schůzi dne 23. srpna nebyl čten protokol schůze předchozí, jelikož počet přítomných členů „nebyl úplný“. Z téže příčiny se také nekonala schůze vůbec, nýbrž byla odložena na 24. srpna. Za této porady byl teprve čten protokol schůze ze dne 22. srpna a schválen po opravách, jež navrhli Vacano a Rieger. Tato schůze byla již pracovní poradou v pravém významu slovním a postup byl zapisován podrobně. Bylo také toho dne při jednom hlasování žá-

¹²⁾ Springer napsal „Korunou českou“. (Děj. rak. II., str. 620.)

¹³⁾ Po 3. srpnu pracovaly zatím subkomitety a schůze ústavního výboru celého se nekonaly.

dáno, aby v protokole byla zaznamenána jména minority, což se stalo. Protokol této schůze byl čten v poradě 25. srpna zapisovatelem Willimem a opraven ve dvou bodech Riegrem. Hned potom se o dalším protokolování schůzí rozpředla zajímavá debata. Lasser totiž navrhl, aby příště nebyly veřejně čteny protokoly o schůzích, nýbrž aby byly pouze zapisovatelem předloženy председовi k podpisu a vidování. Člen ústavního výboru Mayer byl však toho mínění, že by měly býti čteny protokoly na počátku každé schůze, jelikož obsahují debatu i usnesení, a lze tudíž lépe navázati další jednání. Rieger se přidal k Mayerovi, Lasser neodporoval, a na konec usneseno, že protokoly mají býti doslovně čteny v každé schůzi.¹⁴⁾

Protokol o této schůzi byl čten v následující poradě 26. srpna a verifikován po opravách, navržených Riegrem, Ziemiakowskim a Mayerem.¹⁵⁾ Jelikož byly čteny protokoly doslovně, trvala verifikace protokolu o dlouhé schůzi ze dne 28. srpna v poradě dne 30. srpna déle, než půl hodiny, proto navrhl poslanec Pfretschner z Tyrol, aby pro úsporu času byl příště protokol jen předložen členům výboru k nahlédnutí bez předčítání. Goldmark z Dolních Rakous trval však na dosavadním způsobu a Hein dodal, aby protokol byl čten vždy půl hodiny před začátkem každé schůze. Palacký — a to je velmi překvapující — dovozoval, že potud téměř vždy trvalo půl hodiny, než se páni ústavního výboru sešli, a za tu půl hodiny že se zatím může vždy přečísti celý protokol. Ať se tedy začne s předčítáním protokolu přesně v dobu, na kdy schůze byla svolána, a než se protokol vyřídí, že bude zatím schůze výboru kompetentní. Návrh Palackého po doporučení Mayerem byl přijat, a protokoly byly potom přirozeně čteny často za přítomnosti nepatrného počtu členů, ne-li docela jen za přítomnosti zapisovatelů, kteří se střídali při zapisování i při čtení. Časem, zdá se, čtení vůbec přestalo. A připustíme, že nepřestalo, že protokoly byly čteny stále až do konce činnosti ústavního výboru vždy půl hodiny před zahájením každé schůze dle přijatého návrhu Palackého. I potom se mohlo státi, že většina poslancův o čtení zápisu nevěděla, poněvadž byly protokoly čteny vřo jnatně prázdným zdem a pouze náhodou snad tomu neb onomu poslanci, který si do schůze přispíšil, a také v tom případě takový poslanec chodil asi raději v koridoru před zasedací síní, než by byl poslouchal monotonní čtení protokolů. Maně napadá, je-li vůbec možno, aby Palacký, zkušený pracovník spolkový, byl učinil návrh tak povážlivý neb aspoň nepraktický. Spíše je podobno pravdě, že návrh Palackého byl zaznamenán jen zkomoleně, že zde chybí nějaký dodatek ve příčině nutného počtu přítomných členů ústavního výboru, měl-li býti zápis předešlé schůze vůbec čten. Některé

¹⁴⁾ Fischel, str. 18 a 19.

¹⁵⁾ Fischel, str. 22.

známky by pro to byly, neboť ve schůzích 7. září, 28. listopadu, 4., 12. a 13. prosince nebyly vůbec čteny protokoly předchozích schůzí. Teprve v poradě 14. prosince čteny dva protokoly ze schůzí 12. a 13. prosince. V poradě 15. prosince nebyl opět čten protokol, ač toho dne byly schůze dvě. Dne 16. prosince byl čten protokol v druhé (odpolední) schůzi o dopolední poradě ze dne 15. prosince. Dne 17. prosince byly konány dvě schůze bez čtení protokolů, podobně v poradě 18. prosince, která se konala odpoledne. Ke konci této porady bylo uloženo zapisovatelům, aby do příštích dvou schůzí, jež byly určeny na 19. prosince, připravili čistý opis schválených 29 paragrafův i s minoritními voty o základních právech občanských. Zapisovatelé skutečně četli dne 19. prosince dopoledne i odpoledne — vždy na počátku schůze — znění paragrafův i s minoritními voty, jak byla usnesena pro další postup ústavního výboru za účelem vypracování nové ústavy rakouské. Zápisy shledány správnými.

Proč se stalo, že přes určité usnesení ústavního výboru nebyly čteny protokoly značného počtu posledních schůzí, není nikde zaznamenáno. Snad, jak již bylo řečeno, přestalo čtení samo sebou, když v ustanovenou dobu začátku schůze nebyl žádný ze členův ústavního výboru přítomen, nebo nebylo času, když schůze se stávaly den za dnem delší a nad to se ještě konaly často dopoledne i odpoledne. Zapisovatelé asi nestačili zaznamenávat všecko, co se ve schůzích událo a mluvilo. Opravdu také jsou některé protokoly neúplné. Na př. protokol schůze ze dne 4. září je nedokončen a cizím písmem je poznamenáno (ovšem německy): Opsáno neúplně.¹⁶⁾ Tato slova naznačují, že původní záznamy byly po schůzích zapisovateli opisovány. Neúplné jsou také protokoly ze dnů 5. a 7. září a končí poznámkou: „Shledáno neúplným. Much.“¹⁷⁾ To by zase nasvědčovalo, že Much — tedy jeden ze zapisovatelů přidělených, obstarával revisi. Tutéž poznámku i s podpisem Muchovým má také dlouhý protokol o schůzi ze dne 28. srpna.¹⁸⁾

Tolik o protokolech, které vydal Dr. Fischel.

Ve přičině protokolů Springrem vydaných dlužno mítí především na mysli, že publikace neobsahuje vůbec žádné originály protokolů, nýbrž pouhé — a to ještě později vyhotovené opisy schůzí od 22. ledna do 4. března 1849, kdy ústavní výbor byl s návrhem na novou ústavu rakouskou úplně hotov. Že i zde chybí protokoly některých schůzí, bylo již řečeno. Springer poznamenává v předmluvě, že ty opisy vydal doslovně, že opravil jen patrné chyby a vynechal formální věty, „které se opakují vždy na počátku a na konci každého protokolu“.¹⁹⁾ Tato slova se přirozeně nemohou týkati verifikace protokolů, která náleží k pod-

statným částem programu každé schůze. A tu se shledáváme s překvapujícím zjevem, že v celé publikaci Springrově pouze na počátku schůze dne 27. února 1849 je poznámka: „Po přečtení protokolů schůzí předěšlého dne . . atd.“²⁰⁾ Jinak není v celé knize vůbec zprávy, že by se byly protokoly četly, ač psány byly, poněvadž se o nich přece tu a tam objevuje zmínka. Na str. 126 se na př. praví: „Protokolování tohoto návrhu bylo přijato většinou hlasů“. Jinde²¹⁾ se žádá protokolování minoritního vota za schůze dokonce třikrát. O protokolech ústavního výboru se také mluví při otázce, má-li se vlašské Tyrolsko oddělit od německého.²²⁾ V protokole o schůzi 19. února konané je poznámka, že zapisovatel Freyenwald oznámil na počátku porady změnu jednacího pořádku.²³⁾ A v předposlední schůzi bylo uloženo zapisovatelům, aby uspořádali v celek všechna minoritní vota a dali je litografovati.²⁴⁾ Redakci vlastního návrhu ústavy konali členové ústavního výboru sami, a byli tím úkolem pověřeni: Feifalik, Pinkas, Mayer a Lasser.

Dle toho, co lze zjistiti o protokolech ústavního výboru, mohli bychom se domnívati, že Palacký se mýlil, když napsal, jako by snad nebyly vůbec o jednáních ústavního výboru psány a revidovány protokoly; že se sice zapisovalo jednání přidělenými zapisovateli, ale zápisy že byly víceméně soukromého rázu, a proto že je Springer nazývá neprávem protokoly.

Je přesně zjištěno, že zapisováním postupu jednání ústavního výboru byli pověřeni úřední zapisovatelé a že konali tu práci nikoli sice od počátku, ale asi od třetí schůze, až do konce. Protokoly jejich byly s počátku verifikovány pravidelně, později výjimečně a od 22. ledna 1849 až na jedinký případ dne 27. února, kdy Palacký již nebyl v ústavním výboru, vůbec ne. Poněvadž však Palacký ve svém listě praví, že „té doby“, totiž v úseku lednovém, nebyly protokoly ani čteny ani verifikovány, nemohli bychom ho správně viniti z omylu.²⁵⁾ Jeho výklady ze dnů 22. a 23. ledna i ve schůzích pozdějších, o něž hlavně běží, nebyly skutečně pověřeny, a je podobno pravdě, že o těch záznamech nevěděl ani on, ani jiní členové ústavního výboru, a že tedy nemohou býti spolehlivými dokumenty historickými. Zjistili jsme, že za verifikace protokolů prvních schůzí bylo vykonáno několik oprav, že tedy verifikace bylo nutně potřeba, jak také dobře usuzoval ústavní výbor; jenže nebyl dosti dbalý, aby trval na svých usneseních. Sám Palacký uplatnil svůj návrh, aby v první půlhodině, než se členové sejdou, byly čteny a verifikovány protokoly předchozích schůzí. V našem případě jest jediné to

²⁰⁾ Springer, str. 326. — ²¹⁾ Tamže, str. 208. — ²²⁾ Tamže, str. 350, 352. — ²³⁾ Tamže, str. 245.

²⁴⁾ Tamže, str. 360.

²⁵⁾ Palacký ve svém listě míní opravdu jen „Sitzungsprotokolle des Constitutions-Ausschusses von Kremsier“. To znamenají také slova „té doby“. Věc se tedy netýká protokolů vídeňských vůbec.

¹⁶⁾ Fischel, str. 68. — ¹⁷⁾ Tamže, str. 69, 71. — ¹⁸⁾ Tamže, str. 45. — ¹⁹⁾ Springer, III. a IV.

směrodatné a závažné, že *nebyly vůbec pověřeny protokoly schůzí, ve kterých Palacký mluvil o rozdělení říše na osm skupin národnostních a vůbec o rozdělení Rakouska na provincie se zřízením krajským*. Jeho slova v listu, psaném Pražákovi, musejí býti čtena pozorně, nesmí se přehlédnouti jeho časový údaj „té doby“, a potom se čtenář lehce dopátrá pravého významu jejich.

Máme však také ještě jiný důkaz, že protokoly ústavního výboru v té době nebyly verifikovány. Naznačil jej Heidler, když napsal, jak již bylo zaznamenáno, že „mají vady, že byly dosti špatně zapisovány, tak že jsou v nich místa nelogická.“ Možno ještě dodati, že zápisky ty mají také *mezery* a neobsahují všecko, co bylo mluveno. Několikrát, ba dosti často lze v nich čísti: „po krátké debatě“ nebo vůbec „po debatě“ usneseno...²⁶⁾ Brestlův návrh k § 73. ústavy o přímých volbách²⁷⁾ není v protokolech vůbec zaznamenán. Na str. 271. byla přijata oprava Riegrova k § 150. dle zprávy o hlasování, ale že by byl Rieger k tomu paragrafu mluvil, zapsáno není. O vystoupení Palackého z ústavního výboru není v protokolech ani zmínky. Strobach se objeví najednou v debatě, jako by byl spadl s nebe, tak že Springer uznal za vhodné, vysvětliti věc v poznámce.²⁸⁾ Ve schůzi dne 25. ledna se Palacký zmiňuje, že den před tím po slovech „koruna česká“ padla slova — velezrada, ale v protokole toho dne marně bychom hledali něco podobného. Takové mezery byly ovšem vysvětlitelné, poněvadž zapisovatelé byli pouze čtyři a schůze trvaly často až pět hodin, někdy dvakrát denně a na konec (26. února) byly prohlášeny za permanentní.²⁹⁾ Kdyby byly protokoly bývaly verifikovány, byly by jistě ve mnohém doplněny a opraveny, především pak by zcela jinak bylo vyznělo místo, které se každému čtenáři musí zdáti patrně porušené a zmatené.

Jest to *protokolární záznam ze dne 23. ledna 1849*, kde Palacký promluvil o osmi možných skupinách národnostních v Rakousku. V úvodě své řeči Palacký mezi jiným řekl:³⁰⁾ „Různé zde uplatňované ideje lze jen tenkrát uspokojiti, přihlíží-li se k dějinám a k ethnografii a najde-li se vhodný název — tedy skupiny národněhistorické — a potom, přijmou-li se říšské kraje jako menší národní území. Které z nich chtějí zůstatí pro sebe, zůstaňtež pro sebe, a které pohromadě, zůstaňtež pohromadě...“ A Palacký pokračuje potom dle záznamu protokolů: „*Navrhují následující skupiny zemí: 1. německorakouskou, 2. českou, 3. polskou, 4. illyrskou, 5. italskou; pro země zde nezastoupené 6. jihoslovanskou, 7. maďarskou a 8. valašskou.* — Počítám k 1. skupině Rakousy nad a pod Enží, Štýrsko, Korutany, Solnohradsko, německé Tyroly, Vorarlbersko, německé Čechy, němec-

²⁶⁾ Na př. u Springra, str. 134, 145, 146, 245 a j.

²⁷⁾ Tamže, pozn. 2. na str. 197. — ²⁸⁾ Tamže, str. 121. — ²⁹⁾ Tamže, str. 305. — ³⁰⁾ Tamže, str. 26.

kou Moravu a něm. Slezsko. Ke 2. skupině české Čechy, českou Moravu, čes. Slezsko a uherské Slovensko. K 3. skupině Halič, Krakov, Bukovinu a uherské Rusínsko při Karpatech, Ke 4. skup. Slavonii, slovinské Štýrsko, Korutany, Kraňsko a rak. Přímoří. K 5. skup. vlašské Tyroly, Lombardsko a Benátsko. K 6. skup. Dalmácii, Charvátsko, Slavonii a Vojvodinu. K 7. skup. Maďarsko v Uhrách a v Sibiňsku. K 8. skup. země rumunské a valašské v Sibiňsku, v Uhrách a v Bukovině.“ Končil pak tento svůj „návrh“ slovy: „Nejsem nikterak proti oddělení německých Čech od Čechie, jen kdyby bylo prakticky možné, *potom bych je navrhl*. Čechy jsou kotlinou, ale kotel nelze rozdělití, nemá-li býti zničen“ (hlas: „ale zaplátovatí“).

Nepřihlízejíc k tomu, že jednou se v protokole počítají Korutany ke skupině první a hned potom ke skupině čtvrté, že Slavonie přiřazena jednou ke skupině čtvrté, podruhé ke skupině šesté, každý pozorlivý čtenář ihned postřehne, že úvodní slovo: „*navrhují*“ a konečná slova: „kdyby oddělení německých Čech od Čechie bylo prakticky možné, *navrhl bych je*“, uvádějí do řeči Palackého jakýsi zmatek a mají ráz patrné nelogičnosti. Jest nemyslitelné, že by Palacký byl mluvil tak konfusně (bylo mu 50 let), proto nezbyvá, než pokládati za podobné pravdě, že protokol na tomto místě je vadný a že řeč Palackého mohla asi jedině zníti takto: „A takovými národně historickými skupinami v celé říši by mohly býti: 1. skupina německorakouská, 2. česká atd. ... K německorakouské skupině by mohly náležeti ... také německé části Čech, Moravy a Slezska, k české skupině ... atd.“ K těmto slovům by se potom zcela dobře hodil dodatek: „Nebyl bych nikterak proti oddělení německých Čech od Čechie, jen kdyby bylo prakticky možné, *potom bych je navrhl*.“³¹⁾ To by byl asi logický postup, který činí celé to místo srozumitelným. Palacký nenavrhl trhání zemí českých, poněvadž ani v Čechách je neuznával za prakticky možné, ale snad by byl mohl navrhnouti osm národnostních skupin, ovšem jen tak, aby celá skupina česká podržela své historické hranice s přibráním Slovenska uherského. To by snad bylo možné, ale Palacký popírá i to velmi rozhodně, neboť praví ve zmíněném listě Pražákovi bez jakékoli výhrady: „*Nikdy jsem ne učinil formálního návrhu ani nabídky na rozdělení monarchie v národní skupiny nebo kraje a nebyl bych také nikdy přivolil k roztržení české koruny*“. Úplnou novotou ovšem v listě Palackého jest, že by byl býval ochoten připustiti Němcům z Čech, z Moravy a ze Slezska zvláštní zemský sněmík, „aby v záležitostech zemských mohla každá národnost pro sebe ujednávatí, co se jí zdá býti vhodným, poněvadž Slované nechtějí žádným způsobem panovati

³¹⁾ Počáteční „*navrhují*“ by tedy odpadlo.

nad Němci, ale nechtějí také jimi býti ovládnáni“. O takovém německém zvláštním sněmu zemském v zemích českých není nikde v protokole ústavního výboru ani zmínky. Zdá se vůbec, že Palacký nadhodil v Kroměříži myšlenku o národních skupinách bona fide, bez náležitého vysvětlení a obsahového prohloubení, čímž také asi došlo ke zlomkovitému a nesprávnému záznamu i k různým ostatním nedorozuměním. Je to škoda, poněvadž přesný výklad a věrný záznam by byly zne-možnily jakékoli podezřívání Palackého, jako by byl viklal českým státním právem. Palacký byl vždy přesvědčen, že neměl nikdo práva ani příčiny se něčeho podobného vůbec domýšlet, poněvadž jeho „*federalistické ideje nemohly přece býti tehdaž nikomu tajemstvím*“, jak praví ve svém listě a jak je také patrno z protokolu o schůzi ústavního výboru ze dne 22. ledna 1849, kde výslovně prohlásil, že jest „absolutním federalistou“.³²⁾ A nejméně má pravdu Springer, když píše ve svých rakouských dějinách,³³⁾ že Palacký a Rieger, zahrnutí Poláky, kteří nechtěli připustiti dělení Haliče, do úzkých, byli ochotni hlasovati pro oddělení německých Čech od území českého.³⁴⁾ Palacký jako absolutní federalista nemohl navrhovati osm národních skupin v tom smyslu, jak se čte v protokole ze dne 23. ledna 1849, poněvadž by byl tím návrhem skutečně odstavoval nejen české, ale také uherské státní právo a tvrdil-li, že německou část Čech nelze prakticky oddělit od české, jistě si byl také vědom, že Slováky, Rusíny, Rumuny a Jihoslovany nebude lze bez obtíží, čili mírnou cestou, odtrhnouti od Uher, tím více, že koruna svatoštěpánská nebyla vůbec v říšském sněmě rakouském zastoupena. Ostatně nelze neuznati, že myšlenka o osmi národnostních skupinách nebyla špatná, naopak téměř geniální, právě že vznikla již roku 1849, vždyt za sedmdesát let (po válce světové) ji státníci vyluštili ve Versailles podobně, ale ovšem radikálně a velkoryse tak, že pět skupin přidělili sousedním státům a tři učinili úplně samostatnými. Česká republika má podobné hranice asi, jak si je představoval Palacký již roku 1849. A vyslovil-li se tenkrát,³⁵⁾ že dává přednost vývoji dějinnému před pergamenovým, mnil tím jistě především, aby Němci z Čech, z Moravy a ze Slezska si mohli za jistých okolností vyřizovati sami své národní, kulturní a hospodářské otázky. Také Rieger byl podobného mínění. Připouštěl totiž,³⁶⁾ že jest mnoho otázek, o nichž možno rozhodovati na zemských sněmích společně, jelikož nemají povahy národnostní; otázky rázu choulostivějšího že by se mohly luštit dle kurií — a odvolání že by bylo možné k říšskému soudu. A dodal: „Mohlo-li by odloučení

³²⁾ Springer, str. 14. — ³³⁾ Díl II., str. 620.

³⁴⁾ Takové přemlouvání Poláků Riegre a Palackým bylo by bývalo vlastně nemístné, poněvadž v Haliči běželo o oddělení slovaných národností, v Čechách však o odloučení dvou úplně různých národů.

³⁵⁾ Springer, str. 34. — ³⁶⁾ Dne 24. ledna 1849. Springer, str. 32.

německého území od Čech býti šťastně vykonáno, přijal bych to radostně“. Ta slova ovšem neznamena, že Rieger si toho nějak toužebně přál, nebo že by dokonce činil takový návrh, naopak naznačoval pouze jemným způsobem, že to nejde a že by takové nebo podobné odloučení se mohlo státi uvnitř hranic zemí českých jen administrativně.

Palackému i Riegrovi, zdá se, běželo skutečně jen o administrativní oddělení Čechů a Němců uvnitř hranic českých v tom způsobu, jak si věc představoval čilý a bystrý člen ústavního výboru Brestel ve všech zemích dvoj- nebo více-jazyčných, když navrhl,³⁷⁾ aby staré rozdělení Rakouska na provincie bylo zachováno, ale různojazyčné země aby byly rozděleny na dva nebo více národnostních krajů, kterým by byla dána autonomie ve všech otázkách, ve kterých mají autonomii provincie, které se skládají z jednoho kraje, mimo otázky, které jsou společné dvěma nebo více krajům téže země, nebo jsou nechány všem krajům na projednání sněmu celé země... Provincie nebudou trhány a přece národní zájmy nebudou porušovány. Tak bylo by lze na př. Štýrsko rozdělit na část německou a slovinskou.

Kdyby Palacký nebyl měl české státní právo stále na mysli, nebyl by mohl o něm mluvit tak více, jak promluvil ve schůzi ústavního výboru dne 25. ledna. Dokazoval, že koruna česká nemůže býti ohrožena ve svém trvání, o čemž svědčí nad jiné zákon ze dne 8. dubna 1848 o ústavodárném sněmu zemí českých. Ovšem uvnitř svých hranic že mohou i malé země býti děleny na kraje, na př. malé Slezsko na kraj německý, český a polský. A v tom smyslu že doporučuje svůj návrh s poznámkou, že znamená pouze základnu a nevylučuje smírné dohody.³⁸⁾ Tu se protokol zmiňuje po druhé o návrhu Palackého, ale to je sotva „návrh“ ze dne 23. ledna, když mu předchází výklad o možnosti dělení Slezska na tři národnostní kraje. Musíme předpokládati, že Palacký teprve později a poněmáhlu vysvětlil svůj názor o národnostních skupinách tak, že hranice zemí historických měly býti zachovány, tedy také hranice zemí českých. Návrh Palackého, o kterém bylo hlasováno, směřoval především k tomu, aby byly sřízeny veliké skupiny zemí a nikoli aby zůstaly i dále jako samosprávné celky země malé, obsahující často jediný kraj. Potvrzuje to Mayer svým výkladem ve schůzi 25. ledna, neboť praví, že Palacký chce z Čech, z Moravy a ze Slezska utvořiti „nové individuum“, a to že by se mohlo státi jen zrušením dosavadních „individu“.³⁹⁾ Mayer neřekl z českých Čech, z české Moravy a z českého Slezska, nýbrž z celých Čech, z celé Moravy a celého Slezska. V zemích dvou- nebo vícejazyčných doporučoval Mayer krajské sjezdy, jimž by byla postoupena část oboru působnosti zemských sněmů.⁴⁰⁾

³⁷⁾ Springer, str. 33. — ³⁸⁾ Springer, str. 37. — ³⁹⁾ Tamže, str. 42. — ⁴⁰⁾ Springer, str. 43.

O krajské sjezdy se zajímal ostatně i Rieger v jednotlivých krajích, které měly býti zřizovány se všemožným zřením k historickému vývoji a k národnostnímu ohraničení.⁴¹⁾ Na konec byl přijat Brestlův návrh s ponecháním i malých zemí. Palacký ani Rieger nepokládali návrh Brestlův s hlediska federalistického za výhodný, a Palacký to upřímně pověděl ve schůzi dne 30. ledna, když pravil: „Udělalí jsme chybu, které již nelze napravit. Vy vycházíte s hlediska malých provincií, my Čechové s hlediska jiného. Tak se nemůžeme dohodnouti, a naše práce bude marná.“⁴²⁾ Bylo to již preludium k vystoupení Palackého z ústavního výboru, které se stalo 6. února. Také Rieger hrozil ve schůzi dne 7. února, že vystoupí, bude-li stále urážen.⁴³⁾ Z celého jednání bylo patrné, že Palacký i Rieger a částečně i Pinkas a později také Strobach měli stále na zřeteli celistvost zemí českých a že bojovali za to, aby co možná nejvíce otázek hospodářských, kulturních, uměleckých a finančních bylo zůstaveno zemským sněmům a nikoli ústřednímu parlamentu. Palacký a Rieger svůj čistý federalism nezapírali, ale Pinkas a Strobach jej podstatně obmezovali na prospěch centralismu. Pinkas vyznal bez obalu, že jest černožlutý federalista,⁴⁴⁾ a Strobach se vyjádřil, že chce raději velmi mnoho obětovati, než by dopustil, aby se Rakousko rozpadlo.⁴⁵⁾

Rieger nevystoupil z ústavního výboru přes to, že byl četnými ústrky znechucen, tak že 17. února ve schůzi řekl: „Pozbyl jsem již chuti ujmouti se zde slova.“⁴⁶⁾ Doufal, že mnohé bude možno změnit v plenu říšského sněmu, který měl většinu Slovanům příznivou, tedy federativní, kdežto ústavní výbor byl ve své většině centralistický. Na konec se však i tam (v ústav. výboru) srovnaly téměř všechny rozpory — hlavně ústupky zástupců českých tak, že konečný návrh ústavy rakouské pro říšský sněm byl přijat jednomyslně.

Není pochyby, že tento návrh by byl býval v plenu říšského sněmu podstatně změněn, jelikož také umírnění Němci by si byli přáli důkladného projednání a revise. I sám Brestel, z nejvýznačnějších členů ústavního výboru, uznal ve schůzi dne 23. února, že by bylo bývalo asi nejrozumnější, kdyby ústavní výbor byl přijal nové rozdělení provincií dle měřítka národnostního.⁴⁷⁾

Dle tohoto podrobného studia protokolův ústavního výboru říšského sněmu rakouského let 1848 a 1849 lze celkem říci: Protokoly, vydané Fischlem i Springrem, jsou dílem originály, většinou však kopiemi a jsou torsem, poněvadž značná část jich chybí. Protokoly, vydané Fischlem, jsou stručnější, obsahem věcnější a částečně verifikované, protokoly, vydané Springrem, jsou podrobnější

⁴¹⁾ Springer, str. 44. — ⁴²⁾ Tamže, str. 72. — ⁴³⁾ Tamže, str. 132.

⁴⁴⁾ Springer, str. 138. — ⁴⁵⁾ Tamže, str. 143. — ⁴⁶⁾ Tamže, str. 229. — ⁴⁷⁾ Tamže, str. 279.

v záznamech proslovených řečí, ale nebyly již psány s patřičnou pozorností a přesností. Verifikace jim chybí téměř úplně. I v jediném případě, kdy byl protokol čten, není poznamenáno, byl-li obsah shledán správným.

Zapisovatelé nebyli soukromými osobami, nýbrž úředními, a ústavní výbor je zaměstnával stále, přihlížeje především k tomu, aby *znění* jednotlivých paragrafů nové ústavy bylo přesně stilisováno, za důležitých hlasování aby byl zaznamenán poměr hlasův a za hlasování dle jmen i jména hlasujících pro a proti. Pravidelná verifikace protokolů byla několikrát usnesena, ale ústavní výbor nedbal, aby se řádně a v každé schůzi konala, tak že záhy se o verifikaci nestaral nikdo, snad ani předsednictvo, v němž zasedal po delší dobu i Palacký, který napsal určitě, že o protokolech „té doby“⁴⁸⁾ vůbec nic neví. Kdyby se byla verifikace konala pravidelně a tak, jak bylo ustanoveno, snad by se v protokolech byly dodatečně opravily mnohé — ne-li všechny — nedostatky, a snad by tam také nebyly zůstaly některé ostré a neparlamentní výrazy, kdy na př. následující řečník nazval vývody svého předřečníka nesmyslnými a p. Celkem však dlužno vyznati, že jednání bylo většinou věcné, smírné a diplomatické, v čemž nad jiné vynikali Dr. Pinkas a Brestel. Většina výboru byla smýšlení liberálního.⁴⁹⁾

Na otázku, jsou-li protokoly tak důležité, za jaké je pokládají Fischel a Springer, nebo nemají-li vůbec valného významu dokumentárního, jak napsal Palacký, lze zodpověděti asi takto: Protokoly, které byly řádně verifikovány, *mají* přirozeně význam pro poznání politického hnutí let 1848 a 1849, kdežto protokoly, které vůbec nikdo nepověřil nebo jen formálně obvyklým podpisem, nejsou a nemohou býti tak spolehlivým pramenem, aby se dle nich mohly konati přesně vědecké dohady a dedukce. Tím více to platí o těch neverifikovaných protokolech, ve kterých jsou patrné nesrovnalosti, mezery a nelogičnosti. Palacký odsoudil protokoly víc, než zasluhují, poněvadž svůj výrok generalisoval, ale pokud se týče protokolů, které se týkají právě nejdůležitějšího období lednového roku 1849, napsal pravdu.

Kdyby zde citovaný záznam protokolu ze dne 23. ledna 1849 o „návrhu“ Palackého byl správný a neporušený, potom by jeho list Pražákovi ze dne 27. března 1874 měl cenu jen *literární* a nikoli *historickou*. Po bedlivém studiu jsem však přesvědčen, že můžeme věřiti *Palackému* a nikoli protokolu ze dne 23. ledna 1849.

⁴⁸⁾ V lednu 1849.

⁴⁹⁾ Zástupcové Čech si byli vědomi, že zastupují také Němce, a tu zol. Rieger a Pinkas několikrát zasáhli do debaty na jejich prospěch.

KAREL HAVLÍČEK DLUŽNÍKEM TOMKOVÝM

Dvě stati, které Karel Havlíček Borovský věnoval rychle za sebou a v těsné souvislosti vnitřní osudu a významu Husovu — první ve dvou zářijových (14. a 18.) číslech Slovanu r. 1850 (Politické spisy K. Havlíčka Borovského vyd. Zd. Třebolka 1902, díl III. 319—339) a druhá, zařazená jako X. kap. do II. t. j. knižního vydání Epištol kutnohorských r. 1851 (tamže díl III., 862—869) — zaujmají podle obecného soudu významné místo mezi Havlíčkovými projevy náboženskými a zvláště mezi dokumenty jeho poměru k české reformaci náboženské. Jim přisoudil Denis (Čechy po Bílé Hoře, přel. Vančura, 1905, díl II., str. 367) zásluhu, že „opravdu založily kult mučedníka kostnického a na dlouho zdržely v Cechách propagandu klerikální“; z nich vychází Masaryk, když Havlíčkovi ve velké své monografii (Karel Havlíček, snahy a tužby politického obrození II. vyd. 1904, str. 286) připisuje snahu o reformu církve ve smysle naší minulosti husitské a reformační, a dokonce když v syntetické přednášce o své „české filosofii“ (Jan Hus, naše obrození a naše reformace 1896) podkládá Havlíčkovi názor, že „Husa a reformaci poznat a ctíti je podstatou všeho snažení liberálního“ (str. 23), že si „přál reformu svého vyznání právě podle vzoru reformy české, obzvláště Husovy“ (str. 40) a že tedy je s Kollárem i Palackým za jedno v tom, že jádro našeho národního charakteru je a musí býti náboženské; jenom E. Chalupný (Havlíček, obraz psychologický a sociologický 1908, str. 170, a znovu Havlíček, prostředí, osobnost a dílo 1929, str. 145) prohlašuje tento článek o Husovi — míní první úvahu ve Slovanu a poukazuje na rozpory v ní — za jeden z jeho nejslabších.

Obě tyto stati stojí v Havlíčkově publicistické činnosti celkem osamoceně, neboť ani jeho povaha ani praktický směr jeho novinářského působení nenesly se k předmětům historickým, nezabývaly se hloub věcmi náboženskými, pokud nezasahují do praktické církevní politiky a mezi aktuality národní, a nikdy se soustavněji nevěnovaly českému hnutí náboženskému. Jest jenom pramaličko Havlíčkových projevů, které možno obsahově a názorově uvést do vztahu k těmto husovským článkům z okruhu Slovanu a z doby postupující reakce politické. Mladický protiřímský epigram „Bratře Čechu, shod' černou hazuku“ (Spisy K. Havlíčka vyd. L. Quis, 1906, sv. I., str. 5), psaný r. 1841 v kněžském semináři, volá do oposice proti Římu pro jeho vinu na Husově smrti; jest to nejběžnější a nejnaivnější forma českého protiklerikalismu v období předbřeznovém. Pak se dozvídáme

z moskevského dopisu příteli Girglovi z 30. dubna 1844 (Korespondence K. Havlíčka vyd. L. Quis 1903, str. 129), kterak byl Havlíček moskevským slavjanofilem O. M. Bodjanským upozorněn na slovanský a protiněmecký dosah husitského hnutí v dějinách. S těmito třemi motivy, protiřímským, slovanským a protiněmeckým, potkáváme se potom v publicistických statích Havlíčkových před revolucí i v revoluci; z pravidla vystupuje tu Hus spolu s Žižkou a celým hnutím husitským, nikdy však jako individualita náboženská.

V rozsáhlé serii článků Pražských Novin v únoru a březnu r. 1840, Slovan a Čech, zapíná Havlíček husity mezi průkopníky vzájemnosti slovanské a jmenuje je v této souvislosti před novodobými buditeli Krameriem a Dobrovským (Politické spisy, díl I., str. 41). Když 13. prosince 1849 v Národních Novinách polemizuje s oficiálním novinářem L. Landsteinerem z Oesterreichische Reichszeitung, zdůrazňuje rozmarným a posměšným způsobem u Husa i u Žižky motiv protiněmecko národnostní a jmenuje při té příležitosti Husa „naším osvíceným a svobodomyšlným krajanem“ (tamže díl II., str. 840). Dvakrát se pak vrací k Husovi a husitství v cyklu zásadních statí červencových ve Slovanu r. 1850, Slovanská politika, nejprve peprnou poznámkou o trvalém snižování a dočasném zneužívání Husovy a Žižkovy památky rakouským absolutismem (tamže díl III., str. 166), po druhé historicky zmateným výkladem o slovanských výbojích husitství, z něhož zaznívají snad staré moskevské reminiscence slavjanofilské: „kdyby Čechové byli za časů husitských se svými liberálními a svobodomyšlnými zásadami zvítězili, kdyby v jisté míře zůstávali, nebyli mezi sebou dali vzniku tolika přepjatým sektám, kdyby pak byli od tohoto času ustavičně duševně a materiálně postupovali, kdož ví, jestli by nyní nebyla čeština spisovným jazykem všech Slovanů a jestli by se všechny ostatní nářečí nepovažovaly za dialekty češtiny?“ (tamže díl III., str. 185). Národnost, slovanství, svobodomyšlnost v názorech a politická expanse budí na hnutí husitském Havlíčkovu pýchu i v r. 1850. Ze se snažil také o tom poučiti ve spolehlivých pomůckách, o tom svědčí ušlechtilý jeho počín v Slovanu dne 11. června 1850, kdež jako „Upomínku na staročeskou šlechtu“ otiskuje z Palackého edice v Archivu českém sv. III., str. 187 se sympatickou poznámkou o Husovi i o české šlechtě a s prudkým odsouzením císaře Zikmunda stížný list českých pánů z 2. září 1415 (tamže díl III., str. 1503).

I byli čtenáři Slovanu poněkud připraveni na rozsáhlý článek Mistr Jan Hus, který v měsíci září 1850 Havlíček otiskl ve dvou svazcích a to se slavnostně znějícím úvodem o historických změnách názorů na vůdčí osobnosti. Mezi ně spisovatel počítá Mistra Jana Husa, „jednu z prvních hvězd na obzoru českého národa, kterého alespoň, pokud nám popřáno bylo okem od předsudků protřejsím hledět

na dějiny naše, přede všemi ostatními nejvíce milujeme“ (tamže str. 320). Ačkoliv pak hned hájí Havlíček Husa před předsudky starší i nové hierarchie katolické, přece prohlašuje zásadně liberalistické a mimonáboženské stanovisko; projevuje stejnou necht k otázkám bohosloveckým a dogmatickým jako Palacký, a míní, že „Husovy zásluhy o vlast v národním, politickém a literárním ohledu jsou v každém ohledu veliké a zasluhující především naší velké úcty a vděčnosti“; přičinám národním a politickým přisuzuje Havlíček v této partii — rozpor se závěrem na str. 336, kde praví, že „nenávisť celé hierarchie jest jediná příčina jeho ohavného usmrcení a mučednictví“, postřehl již Chalupný na uved. m. — hlavní vinu na Husově tragickém konci.

Kdo by po tomto úvodě, psaném úplně v duchu národního liberalismu a úmyslně se vzdalujícím jakékoliv náboženské koncepce, očekával, že Havlíček nakreslí pro lidového čtenáře soustavný obraz Husova národního, politického a literárního působení, bude překvapen tím, co následuje. Jest to dosti pestrá a ne zcela souvislá mosaika historických i polohistorických zpráv o školských, národních, církevních poměrech v Čechách za doby Husovy, o jeho srážkách s Němci a s katolickou hierarchií s nepoměrně rozsáhlými citáty nejen z Husovy kostnické korespondence, ale i z jeho proklamací, ano i z exkomunikační bully papežské; kdežto v první části těchto zlomkovitých výkladů proniká stanovisko národně politické, jest v poslední třetině silně zdůrazněna tendence protihierarchická, až pak v slohově jednotném a účinném závěru Havlíček s rozhodností a výmluvností sobě vlastní napadá despotii církevní, kterou ztotožňuje s despotií světskou, a proti nim staví Mistra Jana Husa, „nejvěrnějšího přítele a otce národa, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě největší lidskou cenou, svým životem ochotně zaplatil“ (tamže, str. 338).

V závěrečné poznámce odkazuje Havlíček — kromě chystaného husitského svazku Dějin Palackého, který vyšel za nedlouho — své čtenáře na dvě informační pomůcky, na Tomkovy novotné Děje university pražské 1849 a na Sommerův právě (1850) vydaný obšrný životopis Mistra Jana z Husince od česko-německého osvícence P. Aug. Zitteho (1789). Masaryk (K. Havlíček, str. 290) a po něm důrazněji a s četnými libovolnými dedukcemi Arn. Kraus (Husitství v literatuře devatenáctého století, 1924, str. 187) se domnívají, že Zitte byl hlavní a vlastní pomůckou Havlíčkovou; zcela mylně. K dílu Tomkovu nepřihlédl žádný z nich, ačkoliv Havlíček z něho několikrátě výslovně a doslovně cituje. Snad se jim zdálo prací příliš odbornou a bez hlubšího vztahu k Havlíčkovi, kterého bylo přirozeněji spojovati s josefinistou Zitem.

Ve skutečnosti celá, právem či neprávem proslulá úvaha Havlíčkova není než kompilací neb parafrází díla Tomkova, a souvisí s ním také celým pojetím; Havlíček

ji prostě sestavil z výpisků, z II. a III. oddílu Tomkových Dějů, objímajících I. 1384—1436; partie ty, zvl. str. 103—136 četl patrně s tužkou v ruce a výpisků v libovolném sledu použil pro svou stať husovskou. Počínajíc Havlíčkovými výklady o poměrech na pražské universitě na str. 322, možno sledovati stránku za stránkou Havlíčkova výpůjčky u Tomka. Přehled obsahu Havlíčkova ozřejmí to schematicky: str. 322, scholastické hračky a hádky na pražské universitě a český národní odpor proti nim (Tomek, str. 103, 104, 107 a 172); str. 324, poprava tří mládenců v Praze (Tomek, str. 196); Husův výrok o Pálčovi při schůzi na Staroměstské radnici (Tomek, str. 200); kázání Husovo po německé secesi (Tomek, str. 155); Hus se hájí ze sočení proti Němcům (str. 162); str. 325, německý útok na Betlémskou kapli (Tomek, str. 205); str. 330, chování slovanských národů po německé secesi (Tomek, str. 154); stížnost do slovanské agitace Husovy (Tomek, str. 226); slovanské snahy Jeronýmovy (Tomek, str. 226); str. 331, dopis university Lackovi z Kravař (Tomek, str. 236); definice církve na koncilu kostnickém (Tomek, str. 216); str. 332, odpustky papežovy při válce neapolské (Tomek, str. 190); str. 333, Husovy námitky proti bulle Jana XXIII. (Tomek, str. 195—196); str. 334, exkomunikační bulla proti Husovi (Tomek, str. 204—205); str. 336, obsah Husova spisu o šesti bludiech (Tomek, str. 221); Husův názor o papeži (Tomek, str. 222 a násl., které parafrasovány).

Jak patrně, všechna historická fakta i s doklady a příslušnými výklady má Havlíček z Dějů university pražské od Tomka; sám přidal jenom (str. 326—330) tři výňatky z kostnických dopisů Husových (jsou to podle číslování Novotného, M. J. Husi korespondence a dokumenty, 1920, dopisy č. 128, 129, 130, citované však podle starších tisků a překladů, nikoliv z tehdy nové, přesné edice Vocelovy v ČCM. 1848).

Ale Karel Havlíček byl Tomkovi zavázán za více než za dějinnou látku, kterou od něho převzal přímo mechanicky. I řada vůdčích myšlenek pochází z klasického díla Tomkova o dějinách vysokého učení pražského. Tomkova jest liberalistická koncepce, že scholastika, od lidského života odvrácená, znamenala pro Karlovu universitu zhoubu, stejně jako dvojitý názor nacionalistický, že prý Čechové odedávna zahájili opozici proti nelidové scholastice a že prý, vedeni Husem, znamenali v universitních bojích liberální pokrok proti německému reakcionářství. S Tomkem souvisí názor, že spory náboženské věku XV. byly těsně sloučeny se spory národními, a že odpůrci myšlenek Husových byli zároveň nepřáteli živlu českého. Ostatně právě Děje university pražské zastávají v tehdejší rozhodném liberalismu Tomkově koncepci Havlíčkovi velice blížkou a příhodnou jeho svobodomyšlnému zápasu proti despotii církevní, že v Husově době šlo na universitě

o boj mezi autoritou a rozumem (viz hl. str. 217 a výklad Pekařův v Památníku na oslavu Františka Josefa I., 1898, Dějepisectví, str. 29).

Karel Havlíček nesáhl pro poučení a pro pomůcku do díla, jehož duch a jehož autor mu byli cizí; naopak, znamenají Tomkovy Děje university pražské, které byly vhodně definovány jako „dějiny hnutí husitského, pokud souviselo s universitou“ (Pekař na uved. m.) nejdůležitější vědecké dílo svého autora z prvního období, neseného koncepcemi národně liberálními, jemuž se ani Děje země české (1843), ani Děje pražské v krátkém nástinu (1845) rovnati nemohou; jenom vynikající článek o církevní správě strany podobojí v Čechách od r. 1415—1622 (v ČCM 1848) bývá měřen s Ději university jak pro odbornou cenu tak i pro svobodný rozhled myšlenkový. Všichni, kdož kriticky psali o Tomkově historickém vývoji (vedle Pekaře na uved. m. zvláště V. Novotný v ČCH, 1898, str. 144—161 a v Ottově Slovníku naučn. sv. XXV., str. 527—545, Jar. Werstadt v ČCH 1920 str. 42—50), vytkli osobitost tohoto mladistvého před-revolučního období Tomkova a jeho souvislost s ideami národně liberální revoluce r. 1848. Jsou to také ideje Havlíčkovy, jimž na rozdíl od svého staršího přítele zůstal trvale věren. Havlíčkův článek ve Slovanu jest vysoce zajímavým příkladem, jak Tomkovy myšlenky, ovšem nikoliv osobně původní, nýbrž převzaté z dobového ovzduší evropského a tehdy již také českého, z díla učeného došly přístupu do publicistiky a její pomocí pak v lidu zdomácněly. V. V. Tomek to byl, kdo pomohl Havlíčkovi modelovati Husovu podobiznu pro potřebu lidového čtenáře a vlastence českého.

Co zůstává tedy z Havlíčkovy úvahy jeho osobitým majetkem? Vedle obratné novinářské úpravy historického materiálu důtklivé zdůrazňování národně liberálních, protidespotických a protihierarchických zásad, důmyslné, ač leckdy i násilné shledávání obdob mezi ději XV. věku a poměry současnými, silná tendence slovanská a demokratická; předpoklady i pro toto vše lze sice shledati u Tomka, ale jen naznačeny jakoby mezi řádky. Havlíček s působivou výmluvností upozorňuje na vše zpřímá a bez jakýchkoliv ohledů, a jeho hlas, pozdvižený právě za přísné reakce, nabývá zároveň mravní odhodlanosti, která s mužnou přímostí byla nejkrásnější výsadou redaktora a pisatele Slovanu. V tom zároveň záleží význam jak husovského článku v Slovanu tak i jeho pozdější úpravy v Epištolách kutnohorských.

Nebylo to po prvé, ale bylo to naposled, co se tu Havlíček dovolával Tomkovy vědecké autority; od r. 1845 poutalo oba mladé muže důvěrné přátelství, zpečetěné nejen vzájemným svědectvím při svatbách ale i pomocí při pracích redakčních. R. 1846 poukazuje Havlíček v Pražských Novinách ve stati o školách

a učitelích na Tomkovu studii o Bacháčkovi (Politické spisy, díl I., str. 21); tam že v květnové polemice roku 1846 s Jakubem Malým zahanbuje osobivého protivníka vědeckou kritikou Tomkovou Prostonárodního dějepisu české země (tamže díl I. str. 100). V lednu roku 1849 se v Národních Novinách ztotožnil se stanoviskem přítele Tomka o poměru správy církevní a státní, proneseným v týchž Národních Novinách v duchu liberálním (tamže díl II., str. 282) a v září 1850 ve Slovanu doporučil čtenářstvu srdečně Tomkovy Děje země české a otiskl z nich partii o následcích bitvy bělohorské (tamže díl III., str. 280—281). O čtrnáct dnů později vyšla obsírná stať husovská s příklonou k Tomkovým universitním Dějům, ale již v únoru 1851 mluvil Slovan o V. V. Tomkovi jako „bývalém českém dějepisci, nyní domácím a hospodářským leibhistorikovi u hr. Thuna“ (tamže díl III., str. 598). Rozpor mezi někdejšími přáteli se již nikdy nezacelil.

Ale své husovské studii, založené na Tomkově materiálu, se Havlíček ani po rozchodu s V. V. Tomkem neodcizil; způsob, jak jí znovu použil, obsahuje zároveň správnou a soudnou její kritiku. Havlíčkovi nemohlo ujíti, že článek působí velice mosaikovitě, a že mnohé citátové vložky jsou zcela nepoměrné. Rovněž si povšiml asi rozporu, který zeje mezi národně politickým pojetím universitního reformátora na začátku stati a nábožensko polemickou koncepcí jejího závěru, vrcholícího prudkou invektivou proti dvojí despocii, i výzvou k národu, aby kacíře církví odsouzeného miloval a slavil jako „pravého ctitele Boha a přítele lidu.“ Vlastně jenom tuto druhou náboženskou část — mimo vstupní odstavec o potupení památky Husovy stranou jesuitskou — převzal r. 1851 Havlíček do druhého knižního vydání Epištol kutnohorských, jejichž X. kapitola, vložená mezi někdejší hlavu IV. a V., není než zkráceným přetiskem článku ze Slovanu 14. a 18. září 1850 (o vzájemném poměru obou vydání jedná zevrubně Tobolka, Politické spisy díl III, str. 815—817, který in margine textu poznamenal také shody obou znění). V rámci Epištol omezil se sice na nábožensko církevní stránku Husova zjevu, ale jednotného a tím charakteristického obrazu jeho ani tu v redukuující své úpravě nenakreslil. Opět jest to mosaika značně nahodilá, složená z těchto kamének tomkovské provenience: definice církve na koncilu, boj s Janem XXIII. ve válce neapolské o odpustky, Husovy námitky proti příslušné bulle papežské (per extensum!), názory Husovy proslovené ve spisku o šesti bludiech, Husův odpor protizbožňování papeže. Stať, kde Havlíček ponechal všechny své aktuální narážky na neomylnost papežskou, na poměr církve ke zřízení despotického monarchickému, na ziskuchtivost hierarchie, končí se opět mohutnou invektivou proti despocii světské a církevní a výzvou k národnímu kultu husovskému.

Když Václav Vladivoj Tomek v létě r. 1851 četl tuto žurnalistickou úpravu svých historických poznatků, kterou v radikalismu stále stupňovaném jeho někdejší druh znovu zahrotil proti církvi a despotismu, vyzýváje tím proti sobě sílející reakci, sotva reklamoval učený předák strany konservativní kus svého autorského práva v publikaci, kde se jeho jméno již nevyskytovalo a nikomu nesvěřil, že jest sám také věřitelem buřičských Epištol kutnohorských.¹⁾

¹⁾ Zvláštní dějinný paradox, že se názory českých liberálů starší doby o Husovi v podstatě zakládají na úsudcích učence, vyhlášeného za zpátečníka, jest zajímavou obdobou ke zjevu, k němuž ukázaly právě Peřařovy studie z doby husitské, že totiž obecně pojetí mohutnosti Žižkovy, v němž se tolik zalíbilo svobodomyšlnému táboru, pochází v jádře ze zpráv muže, platícího za krajního odpůrce reformace české, Aeneáše Sylvia.

F. ROUBÍK

ÚČAST POLICIE V ÚTOKU NA RUKOPIŠY ROKU 1858

Rukopisy, vzešlé z romantického ducha doby a z psychologické půdy fals Macphersonových písní Ossianových a podvrhů Chattertonových, chtěly vyplniti bolestnou mezeru ve staročeské literatuře a dáti českému nacionalismu do rukou domněle starou národní poesii podobného významu, jaký měla u Němců píseň o Nibelunzích. Plán tento se skutečně zdařil. Rukopis Královédvorský spolu s ostatními menšími rukopisy, již současníkům více méně podezřelými, stal se brzy celému národu posvátným palladiem národní hrdosti a sebevědomí, jehož bylo zvláště v době absolutismu po roce 1848 českému živlu velmi potřebí.¹⁾

Bylo to hlavně v době absolutismu, kdy se stal národní a politický význam Rukopisů velmi nemilým i státním úřadům. Zpěvy tyto, vymykající se svou domnělou starobylostí ostrým tehdejšíms censurením předpisům, dostaly se v četných vydáních do rukou nejšířších vrstev, jsouce vykládány i na školách a budíce všude ducha národního sebevědomí a hrdosti nad skvělou českou minulostí.

Poprvé byl úřední zájem obrácen k Rukopisům roku 1857 v souvislosti se slavnostním odhalením sochy domnělého mythického pěvce Záboje na královédvorském náměstí. Povolení k postavení této sochy, díla to Maxova žáka Františka Wagnera, bylo v prosinci r. 1856 bez obtíží uděleno, a rovněž vlastní slavnost dne 29. září 1857 minula bez širší pozornosti. Teprve když se v „Neue Preussische Zeitung“ objevil v prosinci 1857 článek (psaný podle mínění pražského policejního ředitelství známým německým básníkem Uffem Hornem) o této jubilejní slavnosti, povšiml si věci i nejvyšší policejní úřad a pražské úřady byly vy-

¹⁾ Článek jest psán podle původních, většinou důvěrných a dosud nepoužitých úředních spisů a to: z archivu ministerstva vnitra v Praze: registratura místodržitelského presidia 1855—1859, sign. 3/11/16 a 8/4/28/1 a Pre-sidiale 1853, sign. K 23, registratura policejního presidia 1858—1862, sign. P 2/9; z registratury nejvyššího policejního úřadu, uložené ve státním archivu ve Vídni: Nr. 9/BM/1858 a Nr. 55/BM/1859. Za opatření v děnských spisů srdečně děkuji příteli Dr. K. Kazbundovi. O otázce Rukopisů vůbec srv. blíže Jos. Hanuš: *Pa-dělký proní romantické družiny české (Literatura česká devatenáctého století, díl I., str. 809—856)*, J. Hanuš: *Rukopisové Zelenohorský a Kralodvorský. Památka z XIX. věku (Světová knihovna č. 933—935, v úvodě) a příslušnou četnou literaturu.*

zvány, aby dodatečně podaly příslušnou zprávu o této demonstrativní prý národní slavnosti.

Úřední informace vyzněly tentokrátě uspokojivě. Slavnost, jíž se kromě místních vlastenců zúčastnili z Prahy jen Hanka a ředitel kůru u Křížovníků Krejčí, učitel hudby z Králové Hradce Stefan a profesor italštiny Francesconi, minula celkem klidně podle obvyklého programu: uvítání Hanky, slavnostní mše, slavnostní průvod k nové soše, kde proslovil slavnostní českou řeč ředitel hlavní školy katecheta P. Landrok, načež na žádost Hankovu deklamovány ukázky z Rukopisů jak česky tak i v překladech: anglickém od prof. Wratislava, francouzském od Eichhofa, italském od Francesconih, ruském, chorvatském, slovinském, německém, polském a vendském. Hanka, k jehož oslavě byly tehdy napsány a prosloveny nadšené básně, byl ovšem středem pozornosti pyšného města, v jehož zdech „nalezl“ právě před 40 lety nejvzácnější český rukopis. Přes to však, že účast na slavnosti byla dosti značná, omezila se jen na místní okolí, kdežto v Praze nezbudila větší zájmu ani mezi literáty, z nichž nebyl žádný osobně přítomen. Žaloba na okresního představeného Scherkse pro jeho domnělou činnou účast na slavnosti objevila se ve světle úředního šetření bezpodstatnou.

Pozornosti nejvyššího policejního úřadu, vzbuzené invektivou Hornovou, užil však rád tehdejší pražský policejní ředitel Antonín svob. pán Päumann k tomu, aby ukázal Kempenovi svou úřední horlivost a aby jako obvykle projevil otevřenou svou animositu proti všemu, co neslo české jméno. Referuje dne 6. ledna 1858 ministrovi o průběhu zmíněné jubilejní slavnosti, neopomněl obrátiti jeho pozornost k rukopisu královédvorskému a k jeho s vládního hlediska škodlivému vlivu. Tendenci tento spis budí prý pod pláštíkem poetického obsahu nenávisť k Němcům i na školách, kde jest vykládán, a rozšířen ve mnoha vydáních, mezi jiným i ve Thunově německém vydání z r. 1845, jest v českých vlasteneckých kruzích nedotknutelným palladiem slávy a národnosti, tak že modlářství s ním prováděné předem znemožňuje projev jakékoli pochybnosti o jeho pravosti. Na pochyby Dobrovského a Kopitara se již téměř zapomnělo, a nedávná pouhá zmínka Fejfalíkova na přednášce v Brně, v níž užil o rukopisu královédvorském slov: „předpokládá jeho pravost“, vzbudila proti němu bouři odporu, jejímiž mluvčími se stali hlavně Jos. Jireček, redaktor Šesták a literát Mikovec. Upozorniv na protiněmecké smýšlení Hankovo, jež projevil jak svou činností r. 1848, tak i vydáním Dalimilovy kroniky, poukázal Päumann k tomu, že již před deseti lety byla v Králové Dvoře pořádána podobná oslava, takže jest obava, aby každých deset let nebo i ještě častěji nebylo české národní cítění posilováno podobnými tendenčními demonstracemi. Na Kempenovu výzvu pak poslal Päumann do

Vídně tiskopisy, související jak se zmíněnou slavností, tak vůbec s otázkou Rukopisů.²⁾

Kempenův zájem byl vzbuzen, a bylo nyní na Päumannovi, aby dalšími protičesky orientovanými referáty získal policejního ministra pro své další plány. Vyžádav si proto ihned od neznámého nám odborníka potřebná bližší data, předložil Päumann již dne 8. března 1858 Kempenovi podrobné vylíčení všech otázek souvisejících s Rukopisy. Vypočítav s podrobnějšími informačními údaji všechny rukopisy, vydávané Hankou společně s rukopisem královédvorským, upozornil Päumann na vážné pochybnosti, projevené o „Písni pod Vyšehradem“, o „Písni krále Václava“ a o „Libušině soudu“, zmiňuje se s netajenou radostí i o nejnovějším Fejfalíkově pokusu vzítí v pochybnost i památku dosud nepochybnou: rukopis královédvorský. Situace byla tehdy taková, že i Josef Jireček odmítal jako nejnovější padělky „Píseň krále Václava“, „Píseň pod Vyšehradem“ a „Libušino proroctví“, žádaje uveřejnění zprávy musejní komise a odhalení skutečných padělků, aby se pak ukázala pravá cena skutečně pravých rukopisů: „Libušina soudu“ a rukopisu královédvorského. Musejní komise se však dosud nesešla a Hanka se v došavadních sporech vůbec neozval, ač byl pochybnostmi nejvíce dotčen. V závěru své obšírné relace upozornil policejní ředitel i na Hankovu schopnost napodobiti každé písmo různými inkousty, jichž má prý ve své pracovně pěknou zásobu.³⁾

Informační tento referát Päumannův byl přijat ve Vídni příznivě a dvorní rada Clanner z Engelshofen mohl proto tlumočiti v dopise pražskému policejnímu řediteli Kempenovo mínění, že fakta v relaci uvedená stačila by k provedení důkazu podvrženosti Rukopisů, což by prý bylo triumfem policie.⁴⁾

Tento názor Kempenův musel ovšem Päumanna podnítiti k další činnosti v úředním postupu v otázce Rukopisů, aby bylo učiněno vše k odhalení podvodu, jenž od desítiletí jeví velmi politováníhodné politicky-národnostní následky, jak Päumann výslovně uvedl ve své další relaci. Jakékoli přímé nebo i nepřímé zasažení

²⁾ O oslavě Zábojově srv. sign. 3/11/16. a Nr. 9/BM. Päumann Kempenovi 23. I. 1858 v Nr. 9/BM. Ke zprávě byly přiloženy tyto tiskopisy: 1. Č. 38. „Lumtru“ s básní Vinc. Furcha na Hanku. 2. Č. 40. „Lumtru“ s programem slavnosti a s oslavou básní Jos. Koláře. 3. Č. 41. „Lumtru“ s referátem o slavnosti a s Hankovou básní. 4. Č. 51. „Lumtru“ s článkem proti Fejfalíkovi. 5. Č. 297 Pražských Novin se zprávou o přednášce Fejfalíkově. 6. Č. 6. Gutzkowova časopisu „Unterhaltungen am häuslichen Herd“ s korespondencí o Zábojově oslavě. 7. Č. 305 „Neue Preussische Zeitung“ se zprávou o Zábojově oslavě. 8. České a německé vydání RKD. 9. Brožura: Gedichte aus Böhmens Vorzeit, něm. od J. M. hr. Thuna, s úvodem P. J. Šafaříka a poznámkami F. Palackého, Praha 1845. 10. Č. 13 Gutzkowových „Unterhaltungen“ se zprávou o Zábojově oslavě.

³⁾ Päumann Kempenovi 8. III. 1858 v P 2/9.

⁴⁾ Clanner Päumannovi 17. III. 1858 v Nr. 9/BM.

státní policie v choulostivé této otázce pokládal však Päumann za nevhodné již proto, že pouhé podezření, že má ve věci prsty policie, by mohlo věci jen uškodit. Päumannův plán byl jiný: hodlal obratně potají vpašovat do některých velmi čtených zahraničních novin — nejlépe snad do „Augsburger Allgemeine Zeitung“ — článek sepsaný jeho úředníkem, v němž byl vyložen tehdejší stav rukopisné otázky. Päumann sliboval si od toho jednak, že napadení budou tím vyprovokováni k přerušení dosavadního mlčení, jednak že publikum bude tak informováno o padělcích a o podezření i proti ostatním rukopisům. Jsa však v rozpacích, jak připravený již článek dostati nenápadně do některého z vlivných zahraničních listů, poslal jej Päumann koncem března 1858 Kempenovi se žádostí, aby se postaral o jeho uveřejnění, zaručuje se za správnost dat v něm uvedených.⁵⁾

Připojený anonymní článek „Die altböhmschen Handschriften“, jehož originální rukopis se ve spisech zachoval, jehož autor se však nikde nejmenuje, charakterisoval hned v úvodu rukopis Královédvorský jako knihu nenávisti k německví, a vypočítává veškeré rukopisy společně s ním vydávané, uváděl způsob jejich nalezení a pochybnosti proti nim již pronesené. Odmítaje „Píseň na Vyšehradě“, kterou odhalil jako padělek již Šembera, dále „Milostnou píseň krále Václava“, odsouzenou Fejfalíkem a konečně „Libušin soud“, jež již Dobrovský prohlásil za falsum a Jungmanna a Hanku za jeho padělatele, věnoval anonym největší pozornost vlastnímu rukopisu královédvorskému, uvedl stručně jeho obsah a zmínil se o pochybnostech Kopitarových již z r. 1840 a o nejnovějším projevu pochybnosti se strany Julia Fejfalíka a Maxe Büdingera. Upozorniv na podobnost RKD se srbskými hrdinskými zpěvy, jichž ukázky vydal Herder již v 18. století a se Zpěvem o pluku Igorově, nalezeným již r. 1795, přeloženým Jungmannem r. 1808 a vydaným Hankou r. 1821, zdůraznil autor fakt, že se Hankův rukopis velmi podobá starému písmu a že jest si proto přáti, aby Hanka „nenalezl“ již žádného dalšího rukopisu, ale aby došlo brzy k uskutečnění Jirečkova návrhu na komisionální prozkoumání RKD, jež by zavrhl skutečné falsifikáty a určilo, které rukopisy jsou vlastně pravé. Je třeba jasna! — končí anonym svůj informačně-tendenční článek. Běda věci, jež má býti podporována podvodem!

Referent nejvyššího policejního úřadu podplukovník Schmidt, jemuž byl Päumannův návrh spolu s článkem přidělen k dobrému zdání, vyslovil se však proti jeho schválení. V písemném svém referátu Kempenovi upozornil Schmidt hlavně na to, že by nebylo dobře zdůrazňovati v článku protiněmeckou tendenci Ruko-

⁵⁾ Päumann Kempenovi 29. III. 1858 v Nr. 9'BM, kde jest přiložen i rukopis zmíněného anonymního článku: „Die altböhmschen Handschriften“.

pisů a předváděti tak spor s literárního pole na pole politické denunce. Zmiňuje se o národnostní tendenci Rukopisů, připojil referent i svůj názor na věc: poměr Čech k Rakousku byl prý v dřívějších stoletích jiný, než dnes, Čechy byly samostatnou říší a bylo by proto zřejmě anachronismem přenášeti nenávist oněch dob do přítomnosti, kdy jest germanisace Čech již vítězně provedena tak, že zde německá kultura, německé mravy, německá řeč a loyální přchylnost k německému vladařskému domu vyrostla v potěšitelné květy. Poetická díla nemohou působiti na lid politicky — pokračoval referent ve svém zdání, prozrazujícím nepatrnou znalost skutečných poměrů. Hankovy staročeské písně nejsou prý politicky nebezpečny ani tak, jako na př. Schillerův Vilém Tell a Valdštejn, jež se přece hrají ve dvorním divadle za hlučného potlesku publika a v přítomnosti císařské rodiny. Spor o pravost RKD může býti proto podle mínění Schmidta ponechán k rozřešení úzkému kroužku slovanských gramatiků, filologů a historiků, protože širší kruhy se o to nezajímají. Úřední účast na uměle vyvolané polemice nezůstala by v průběhu diskuse jistě utajena a vyvolala by nelibost i mezi loyální českou šlechtou.⁶⁾

Kempen rozhodl vskutku podle mínění referentova. V odpovědi Päumannovi vzal sice se zájmem na vědomí jeho obsáhlou zprávu i s článkem, jenž by podle jeho mínění mohl urychlití rozřešení sporné otázky. Bude prý však přece jen lépe pokusiti se jiným způsobem o odhalení domnělého podvodu a upustiti proto — aspoň prozatím — od publikace Päumannem předloženého článku.⁷⁾

Zmínka o účasti Fejfalíkové v boji o Rukopisy přiměla Kempena, že již počátkem dubna uložil brněnskému policejnímu řediteli Bornovi, aby nenápadně zjistil, co soudí Fejfalík o rukopisu královédvorském a má-li důkazy proti jeho pravosti. Relace tato nevyzněla však pro Kempena uspokojivě: kromě některých osobních dat o Fejfalíkovi mohl Born jen sdělit, že profesor chemie Rochleder zkoumal na žádost Fejfalíkovu pergamen rukopisu a shledal jej mladším, než text.⁸⁾

Päumann byl nečekaným odmítnutím svého návrhu nepříjemně překvapen a pokusil se proto ještě jednou zlomiti odpor ministrův a získati jej přece pro svůj plán. Již hned v prvních dnech května 1858 odpověděl Kempenovi, že nezná jiného prostředku rozvířiti kampaň proti rukopisu královédvorskému, než navrhovaný článek. Dosavadní důkazy proti jeho pravosti jsou prý celkem nedostatečné: okolnosti při jeho domnělém nalezení, z jehož svědků již nikdo nežije, a Hankova obratnost v napodobení starého písma, což ovšem nestačí k důkazu nepravosti. Hlavní

⁶⁾ Referát Schmidtův z 12. IV. 1858 tamtéž.

⁷⁾ Kempen Päumannovi 20. IV. 1858 tamtéž.

⁸⁾ Born Kempenovi 8. IV. 1858 tamtéž.

důkaz musel by býti veden z vnitřního obsahu rukopisu, což by ovšem předpokládalo důkladné slavistické vzdělání. Takovýchto odborníků však policie nemá k dispozici, protože tito náleží jednak k české straně, jednak není k nim potřebné důvěry, pokud se týče udržení nejpřísnějšího tajemství; zde by pomohla jen literární ctižádost a hodil by se k tomu nejlépe Fejfalík. Proto prý hodlal Päumann uveřejnit navrhovaný článek, jenž by podle jeho mínění vzbudil Kempenem obávané vzrušení jen v podružných českých kruzích, což by dobré věci neškodilo, protože většina čtenářů by prý s obsahem článku souhlasila. Pokud šlo o Hanku, projevil Päumann mínění, že jest zvyklý posměchu a hanbě, když jej i Miklosich nazval v poslední své publikaci veřejně lhářem.⁹⁾

Na nový tento svůj pokus nedočkal se však Päumann vůbec Kempenovy odpovědi a věc tak na čas usnula. Ne však na dlouho. Již počátkem července 1858 chopil se Päumann první vítané příležitosti k novému úřednímu rozsvícení otázky Rukopisů. Pod vlivem Jirečkova návrhu došlo totiž dne 3. července 1858 ve schůzi musejního výboru k jednání o Wenzigově návrhu, aby byla pro zkoumání královédvorského rukopisu jmenována komise podobně, jako se stalo s Písni krále Václava. Když však přítomný V. V. Tomek namítl, že nebyly dosud uvedeny důvody proti pravosti rukopisu a že není proto třeba vyšetřování, setkal se s všeobecným souhlasem a bylo usneseno uveřejnit v tisku článek v tomto smyslu. Päumanna ovšem v referátu o této schůzi nejvíce zajímala zmínka Wocelova, že již před rokem 1817, před nalezením rukopisu Hankou, viděli jej v Králové Dvoře někteří lidé, hlavně prý nynější okresní soudce Pelikán. Päumann proto upozornil, že by bylo velmi vhodné nenápadně zjistiti, co je na věci pravdy, a žádal proto za pokyny, jak by se měla věc provést, protože zatím se o ničem nezmínil místodržitel. Odpověď Kempenova ukládala Päumannovi, aby se obrátil se svými návrhy na pražského místodržitele, vyžádal si od něho bližší pokyny a aby pak podal zprávu o výsledku.¹⁰⁾

Teprve nyní byl Päumann nucen obrátiti se se svými návrhy i na místodržitele, jenž dosud nebyl informován o jeho plánech v otázce Rukopisů. Podav obšírné vylíčení všech dat, týkajících se čtyř rukopisů, vydávaných dosud Hankou souborně pod jménem rukopisu královédvorského, a upozorniv místodržitele na negativní výsledek jednání v musejním výboru, opakoval Päumann své vlastní námitky proti

⁹⁾ Päumann Kempenovi 6. V. 1858 tamtéž.

¹⁰⁾ Päumann Kempenovi 5. VII. 1858 v Nr. 9/BM, Kempen Päumannovi 9. VII. 1858 v P 2/9. Ve schůzi výboru musea dne 3. VII. byli přítomni: hr. Jindř. Chotek, velmistr Beer, prelát Zeidler, gub. rada Hawle, prof. Purkyně, Tomek, Wocel, Reuss, škol. rada Wenzig, statkář Berger a musejní sekretář Nebeský.

Rukopisům: hrají důležitou úlohu v českých národních snahách, mají nesčetné přívržence, jež svým národním duchem rozněcují, a jako nové básnické produkty musely by propadnouti konfiskaci pro svou protiněmeckou tendenci, jevící se hlavně v básních „Beneš Hermanov“, „Jaroslav“, a „Záboj, Slavoj a Luděk“. Zdůrazniv vliv, jímž Rukopisy již v 15ti vydáních působí a působily hlavně již r. 1848, upozornil Päumann, že by bylo velmi záslužno dokázati jejich nepravost a vymýtiti je proto ze škol. Jako původce RKD uvedl policejní ředitel Hanku, jemuž bylo již dokázáno padělání evangelia sv. Jana domněle z 15. století, nalezeného r. 1829, a Libušina prorocství, objeveného r. 1848. Provedení důkazu nepravosti záleží prý ovšem na vědeckých autoritách, ale mohla by k tomu velmi přispět i vláda. Na konec své informační relace navrhl Päumann, aby byla nenápadně zjištěna pravdivost Wocelova tvrzení v musejní komisi, že RKD měly již před Hankou v rukou některé jiné osoby.¹¹⁾

Místodržitelské presidium vyhovělo Päumannově žádosti a na jeho rozkaz hradecký krajský hejtman nařídil v listopadu téhož roku vyšetřiti pravdivost zmíněných údajů. Protokol, sepsaný u okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou se soudním adjunktem a kdysi (r. 1842) magistrátním radou v Králové Dvoře Josefem Pelikánem, nepřinesl však policii očekávaných sensací. Pelikán uvedl jen některé podrobnosti o nalezení RKD Hankou a zmínil se o pozdější výpovědi jakési ženy, že kaplan P. Borč měl ještě dva listy na pergameně, o nichž tvrdil, že by je nedal ani za tisíc dukátů, když Hanka nálezem rukopisu nalezl také štěstí.¹²⁾

Zatím co Päumann pátral po usvědčujících dokladech podvrženosti RKD, došlo v Praze k události, jež byla vlastně zdokonalenou realizací odmítnutého Päumannova plánu z dubna téhož roku. Pražský politický denník „Tagesbote aus Böhmen“, redigovaný Davidem Kuhem, přinesl totiž v říjnu 1858 pod čarou serií anonymních článků pod titulem „Handschriftliche Lügen oder palaeographische Wahrheiten“, jejichž obsahem byl prudký útok na pravost Rukopisů.

V obratně psaných, ironicky zabarvených a v celku protičeským tonem nesených těchto člancích podroboval anonym po informačním úvodu o známých falsech Macphersonových a Simonidových kritickému rozboru rukopisy, vydávané Hankou pod jménem RKD a ukazoval na jejich podvrženost buď již prokázanou (Píseň krále Václava, Píseň na Vyšehradě) nebo pravděpodobnou (Libušin soud). Vlastním úkolem článků bylo však vzbuditi pochybnosti také proti vlastnímu RKD. Zmínil se ironicky o tom, že domnělá „staročeská“ škola písarská existovala až

¹¹⁾ Päumann presidiu 14. VII. 1858 v K/23.

¹²⁾ Protokol s Pelikánem z 25. XI. 1858 tamtéž. P. Borč zemřel r. 1822.

v 19. století, kdy působil v Čechách asi nějaký literární Cagliostro, obrátil anonym ostentivně otevřeně proti Hankovi, tvrdě rovněž ironicky, že Hanka byl asi ve velmi úzkém a důvěrném styku s touto „staročeskou“ písarskou školou, když r. 1848 „objevil“ Libušino proroctví. Uváděje RKD v analogii s těmito ostatními podvrženými nebo podezřelými rukopisy, jež byly s ním dosud vydávány pod společným jménem jako corpus poeseos vetero-bohemicae, vyslovil anonym již zcela otevřeně některé pochybnosti i o jeho pravosti. Domněle lidové písně RKD jsou vesměs unice, ač by bylo očekáváti jejich větší písemné rozšíření a zachování. Namítá se, že tu jde o anthologii — čeho však? Je zjištěno, že Hanka obkresloval písmo RKD — činil by to však na rukopisu skutečně starém? Tak nekorrektně lze „občerstvovati“ jen tehdy, ví-li se, že se občerstvuje věc čerstvá. Pět svých článků skončil anonym poukazem, že by bylo třeba podrobiti RKD odborné zkoušce pravosti, což se dosud nestalo.¹³⁾

První tento otevřený a prudký útok na dosud nedotknutelný RKD vzbudil ovšem nesmírné vzrušení nejen v Praze a v Čechách, ale i ve Vídni, Německu, Rusku, Polsku, mezi jižními Slovany, ba i v Dánsku a Švédsku, a nemohl zůstat bez odpovědi s české strany, tím méně, když již tehdy počalo se projevovali podezření okolnostmi velmi oprávněné, že za tímto novým útokem vězí zájmy politické a ne pouze čistá touha po poznání pravdy. Podezření toto projevilo se mezi řádky již v rozhořčené replice Františka Palackého, otištěné pod stejným názvem v „Bohemii“.¹⁴⁾

Hned v úvodu své polemiky upozornil Palacký trpce na „nečistý duch“ různých německých novin v poslední době, jež se snaží prohlásiti všechny prastaré květy české literatury za padělek. Anonym v „Tagesbote“ promluvil velmi jasně jako reprezentant těchto snah. Již před nějakou dobou naléhal „Tagesbote“ na kritické prozkoumání RKD — jak nápadně něžná to péče o ryze literární otázky u listu, jenž dosud stavěl bursovní zájmy na prvé místo! — ironisuje trpce Palacký, a vysvětluje tento neobvyklý zájem jen tím, že tu jde o rukopis německý. Projevuje rozhodně svou pevnou víru v pravost jak RKD, tak i Libušina soudu (o němž měl až do r. 1834 pochybnosti) a dokazuje toto své přesvědčení doklady paleografickými a historickými, prohlásil Palacký, že by Hankovi neuvěřil, ani kdyby se sám přihlásil jako falsátor RKD, protože podle jeho mínění není pryč v Čechách člověka, jenž by stačil k jeho napsání.

¹³⁾ Články „Handschriftliche Lügen oder palaeographische Wahrheiten“ v „Tagesbote“ č. 276, 285, 289, 292 a 299 z října 1858.

¹⁴⁾ Palackého články: Handschriftliche Lügen und palaeographische Wahrheiten. Eine Entgegnung. V „Bohemii“ z 5., 6. a 10. listopadu 1858.

Zatím co ještě nebyla v „Bohemii“ skončena serie Palackého obranných článků, pospíšil si anonym v „Tagesbote“ reagovati na Palackého vývody ostře psanou odpovědí: „Herr Palacký und der kategorische Imperativ seiner palaeographischen Moral“, ¹⁵⁾ v níž se pokusil vyvrátiti nebo zlehčiti Palackého vývody poukazemna podezřelý inkoust a pergamen v „Libušině soudu“ a na pochybnosti, projevené i Pertzem, Wattenbachem a Miklosichem. Reklamuje pro každého právo na odůvodněné pochybnosti, popíral anonym Palackého podezření, že jde v útoku o anonymní vedlejší účely, tvrdě, že jde jen a jen o pravdu. V poznámce k této anonymní duplice prohlásil redaktor „Tagesbote“ David Kuh výslovně, že není sice autorem zmíněných článků, že však s jejich obsahem plně souhlasí.

Na toto Kuhovo prohlášení reagoval Palacký v „Bohemii“ konstatováním, že se Kuh poslední dobou přihlásil ke straně, rozsévající národnostní zášť a propagující všemi prostředky hrubou thesi, že Slovan jest od přírody tvor, z něhož teprve Němec musí udělati člověka. Proto ten útok na RKD! — praví Palacký s odůvodněným podezřením. Možno se tedy divit, že se Češi za těchto okolností brání? Zatím co Kuh žádá, aby Češi přijímali jeho útoky s „historickým klidem a objektivitou“, vyloukají z toho Němci hlučně i politický kapitál. Znechucen okolnostmi, za nichž došlo k útoku, prohlásil Palacký rozhodně, že se další polemiky již vůbec nezúčastní. Když pak anonym pokračoval v „Tagesbote“ ve své replice proti němu, prohlásil Palacký dosti výmluvně, že metoda a důslednost anonymova mu připomíná, že je nejvyšší čas, aby mu šel z cesty.

Anonymita útoku, okolnosti, za nichž k němu došlo a konečně i ironický a dosti zřejmě škodolibý tón článků v „Tagesbote“, to vše bylo tehdy v českém táboře pocítováno jako národní urážka a vzbudilo to mezi českou inteligencí značné roztrpčení, když i klidný jinak Palacký byl útokem vyprovokován k odpovědi tak zřejmě podrážděné. A dával-li Palacký mezi řádky své odpovědi nepřímou najevo, že tuší za tímto útokem nikoli touhu po pravdě, ale politické tendence vlády, resp. policie, tlumočil těmito narážkami jen všeobecné mínění zasvěcených kruhů. Bylo téměř samozřejmé, že odborné vědomosti jinak obratného redaktora „Tagesbote“ Davida Kuha nestačí naprosto k napsání útočných článků, a že jest tedy autorem kdosi zcela jiný, jehož jméno nepodařilo se tehdy zjistiti. Byl sice podezříván prof. Hanuš a sekretář českého musea V. Nebeský, ale oba veřejnými „Prohlášeními“ v novinách ¹⁶⁾ rozhodně popřeli jakoukoli přímou či nepřímou účast na této serii článků a nebylo vážného důvodu jim ne-

¹⁵⁾ „Tagesbote aus Böhmen“ č. 310 a 312 v listopadu 1858.

¹⁶⁾ Srv. i obšírné „Prohlášení“ Nebeského v „Bohemii“ z 20. XII. 1860.

věřiti. Když však proces Kuhův skončil v konečné instanci osvobozením žalovaného redaktora, vzrostlo tím jen podezření, že iniciátorem útoku jest vlastně vláda, jež musela úslužného redaktora „Tagesbote“ osvoboditi, obávajíc se jeho indiskrece, jíž prý hrozil. Byl podezříván i místodržitelství úředník Weber, ale ani jeho autorství nebylo možno tehdy dokázati a není tak možno ani dnes, kdy můžeme celou aféru sledovati daleko jasněji, než tehdejší její současníci. Není ostatně vyloučeno, že Weber mohl býti autorem prvního připraveného, ale neotisknutého článku pro zahraniční noviny — stěží se nyní již podaří věc přesně zjistiti.¹⁷⁾ Vratme se však k ohlasu útočných článků.

Policejní ředitel Päumann, posílaje do Vídně Kempenovi sensační články z „Tagesbote“, nemohl potlačití uspokojení nad tímto slibným začátkem, jenž tak brzy vyprovokoval obranné odpovědi z české strany. Neskrývaná protičeská tendence útoku musela ovšem vyvolati v českém táboře živelný odpor — byloť zde zasaženo paladium, jehož obsah a duch stal se duševním majetkem nejširších vrstev národa.

Mělo-li podezření současníků o vládní účasti v útoku na Rukopisy za základ ne tak určitější doklady, jako spíše jen vzdálené indicie, plynoucí z tendence článků a z jejich ducha, nemůže se podobnému podezření ubrániti ani ten, kdo pročítá dnes příslušné úřední spisy. Živý Päumannův zájem o otázku pravosti Rukopisů a jeho, Kempenem sice odmítnutý, ale brzy potom tak překvapujícím způsobem realizovaný plán umělého rozvíření polemiky policií dodanými novinářskými články, dává tušiti, že redaktor David Kuh otisknutím útočných feuilletonů prokázal úsluhu policejnímu ředitelství, slouže tak zároveň německé myšlence. Podezření toto muselo by však zůstatí jen pouhým sice velmi pravděpodobným, ale přece jen nedokázatelným podezřením, kdybychom neměli o této přímé účasti policie i výslovné svědectví z úst nekompetentnějších. Päumann, podávaje Kempenovi svrchu zmíněnou důvěrnou relaci o vydání sensačních článků a jejich

¹⁷⁾ Dr. Ed. Grégr zapsal si do svého denníku r. 1867: „Již za Bacha (r. 1859) pokusila se vláda o to, aby národ český oloupila o tuto duševní korunu jeho (RKD) a jest známo, že tehdejší napsal sám místodržitelství rada Weber, nynější vysoce postavený úředník v ministerstvu, perfidní pojednání do „Tagesbote“, jímž dokázati chtěl, že RKD je falsifikát, a poctivý, avšak trochu přihlouplý Hanke ničemný podvodník. Hanke žaloval redaktora „Tagesbote“, pověstného židáka Kuha, pro utržení na cti a soud nemohl jináč, než odsouditi ho. Avšak vláda nemohla dáti zavřítí věrného a úslužného žurnalistického pochopa svého, neboť hrozil tento, že vyrazí spisovatele a že udá veřejně, že přijal články proti RKD na vyšší rozkaz. V těchto nesnázích sáhla vláda k prostředku, který více než cokoli jiného vyznačuje nestoudný a drzý despotismus Bachovský, vydalať tenkrát vláda zvláštní zákon a jen pro tento případ, na základě jehož židák David Kuh šťastně a bez úrazu vyvázl. Sami Němci jmenovali zákon tento „Kuhgesetz“.“ (Dr. Ed. Grégr: Denník I., str. 178 násl. Vydal Dr. Z. V. Tobolka.)

účinku, neodolal, aby se svému chefovi nepochlubil, že on sám jest aranžérem této nejen literárně, ale i politicky důležité sensace. Oznamuje Kempenovi, že materiál ke zmíněným článkům dodalo redakci „Tagesbote“ nejvyšším opatrným způsobem pražské policejní ředitelství, neopomněl Päumann poznamenati, že pro působivost rozvířené polemiky bude míti značný význam i to, že ze všech německých v Praze vycházejících listů právě „Tagesbote“ jest nejméně podezřelý z toho, že by dal na sebe nějak působiti c. k. vládou.¹⁸⁾

První přímý útok na RKD vyvolal přirozeně ostrou polemiku, v níž s české strany úlohy byly rozděleny podle oborů. První vystoupil v „Bohemii“ Palacký odpovědí výše zmíněnou a po něm pak následovaly další obranné články: Hattalovy s hlediska filologického, Jirečkovy po stránce právní a Staňkův posudek chemický.¹⁹⁾ Anonym z „Tagesbote“ zůstal však v polemice osamocen, nejsa podepřen nikým ani se strany německé. I ostatní německé listy pražské postavily se celkem na stanovisko Rukopisům příznivé. „Bohemia“ popřála ve svých sloupcích místa obraně Palackého, „Prager Morgenpost“ postavil se rovněž proti „Tagesbote“, a dokonce i vládní německý list „Prager Zeitung“ vyslovil se dosti ostře proti Kuhovi a jeho protirukopisné kampani. Rovněž anonymní epilog k polemice, otisknutý v pražském časopise „Österr. Morgenblatt“, vyzněl pro pravost Rukopisů. Positivním výsledkem Päumannova tažení bylo tedy jen to, že Václav Hanke — podle policejních informací teprve na naléhání českých literárních předáků — podal na redaktora Davida Kuha žalobu pro urážku na cti.

Další relace, jež podával Päumann Kempenovi do Vídně, nezněly proto již tak sebevědomě, jako z počátku polemiky. Neúspěch svého pokusu snažil se Päumann zakrýti ve Vídni tvrzením, že v českých národních kruzích bylo rozhodnuto nedati Hanku padnouti za žádnou cenu a opřítí se proto všemi silami proti článkům v „Tagesbote“, v nichž byl spatřován útok na českou národnost.

¹⁸⁾ V relaci Kempenovi ze 24. X. 1858 (orig. v Nr. 9/BM) praví Päumann mezi jiným doslovně: „Ich kann nicht umhin, Euer Excellenz zur Kenntnis zu bringen, dass das Material zu den erwähnten Artikeln in höchst vorsichtiger Weise von hier aus der Zeitungsredaktion geliefert worden sei, und es dürfte bei der Beurtheilung der Wirksamkeit der angeregten Polemik nicht von geringer Bedeutung sein, dass unter allen in Prag in der deutschen Sprache erscheinenden periodischen Schriften gerade der Tagesbote am wenigsten in dem Rufe steht, als ob er sich in irgend einer Weise von einer k. k. Behörde influenzt liesse.“

¹⁹⁾ Hattala: Das Libuša's Gericht vom poetischen Standpunkte (Prager Morgenpost sammt Mercy's Anzeiger č. 8 a 9 z ledna 1859) „Das Libuša's Gericht und die Königinhofers Handschrift“ (tamtéž, č. 317, 318, 325 a 335 v prosinci 1858) a článek v Č. Č. M. 1858—1860. Prof. chemie J. Staněk měl 26. XI. 1858 v přírodovědecké sekci českého musea před četným publikem přednášku o RKD, v níž dokazoval, že pergamen rukopisu je starý. Přednáška vyšla pak tiskem v „Živě“.

Päumann nemohl nepodotknouti, že české autority mají ve veřejném mínění lepší situaci než osamocený anonym z „Tagesbote“, zvláště když české polemiky — hlavně články Palackého — pokoušejí se převést spor obratně s vědeckého pole na pole nacionálního nepřátelství. Byv vyzván Kempenem, aby vysvětlil zprávu „Ostdeutsche Post“, podle níž jest sporu využíváno k národnostním demonstracím, byl Päumann přiveden do určitých rozpaků. Byl nucen potvrditi, že českým historikům, filologům a chemikům nelze dokázati, že by byli při obraně Rukopisů vedeni nikoli jen věcnými, ale nacionálními motivy, přes to, že české straně nejde prý o definitivní rozřešení otázky, ale jen o to, aby byly odraženy útoky na RKD a aby byla vzata odvaha eventuálním příštím útočníkům. Stín národnostní demonstrace měl jen pokus herce Kolára ml., jenž tehdy uspořádal benefiční představení, v jehož programu byl i dramatický přednes básně „Jaroslav“ se živými obrazy, což bylo místodržitelstvím povoleno přes odmítavé zdání Päumannovo. Představení bylo sice čteně navštíveno, ale z recitace staročeské básně zajímaly publikum jen živé obrazy, protože textu málo přítomných rozumělo.²⁰⁾ Ku konci polemiky musel Päumann ve své úřední relaci přiznati, že pozitivních důkazů pro nepravost Rukopisů není. Protože pak by spor mohl býti podle jeho mínění rozhodnut jedině chemickou zkouškou, jíž se však Češi brání, pochyboval policejní ředitel, že by bylo možno nalézt Čecha, jenž by se odvážil rozhodně a s potřebnými odbornými znalostmi vystoupiti proti pravosti Rukopisů.²¹⁾

Boj o Rukopisy byl pak veden ještě po nějakou dobu dále. V. V. Tomek vydal brožuru o nalezení „Libušina soudu“, Büdinger a Julius Fejfalík vystoupili proti pravosti RKD za živého odporu s české strany, ale v širokých vrstvách národa zůstala víra v pravost Rukopisů neotřesená.²²⁾ Sensace z „Tagesbote“ vzbudila širší zájem ještě jednou, při soudním přelíčení proti Davidu Kuhovi, konaném ve dnech 25. a 26. srpna 1859. K přelíčení dostavilo se mezi 60—70ti posluchači dosti význačných českých politiků a literátů; byli tu kromě knížete Rudolfa Taxise a Dra Braunera i redaktor „Pražských novin“ Šesták, redaktor Vilfmek, Šimáček, Nebeský, Vaclík, Vávra-Haštalský a m. j. Přelíčení zajímalo nejen svým tematem, ale i tím, že to byl první tiskový proces v Praze. Kuh, jenž

²⁰⁾ Päumann Kempenovi 21. XI. 1858 a 3. I. 1859 v Nr. 9 a 55/BM.

²¹⁾ Päumann Kempenovi 25. I. 1859 v Nr. 55/BM.

²²⁾ Päumann Kempenovi 10. IV. 1859 tamtéž a v P 2/9. Srv. Max Büdinger: „Die Königinhofer Handschrift und ihre Geschichte“ (Sybelova „Historische Zeitschrift“ I, str. 127—152). Tomkova brožura: „Die Grünberger Handschrift“. Zeugnisse über die Auffindung des „Libušin soud“ a překlad J. Malého v Č. Č. M. 1859, str. 28 násl. (příloha v Nr. 55/BM). Srv. i V. Nebeský: Rukopis Kralodvorský a pan M. Büdinger (Č. Č. M. 1859, str. 198 násl.).

se hájil osobně, měl obtížnou situaci mezi českým publikem, jež vidělo v něm representanta pražského útočného němectví. Přes to, že se obratně hájil, popíraje vůbec žalovaný delikt urážky na cti tím, že označil Hanku jen za vydavatele a nikoli padělatele Rukopisů, a operuje dobře tvrzením Palackého, že označení Hanky za autora Rukopisů by proň nebylo urážkou, ale komplimentem, byl Kuh odsouzen ke dvěma měsícům vězení s posty v první a třetí pátek v měsíci, k propadnutí kauce v obnosu 100 zl. a k úhradě soudních výloh. Proti rozsudku, jenž byl prý i s české strany označován — hlavně pro spojené s ním posty — za příliš ostrý, podal Kuh tištěný obšírný rekurs k druhé instanci, ale i zde byl zamítnut. Vrchní zemský soud v Praze potvrdil rozsudkem ze dne 15. října 1859 rozsudek zemského jako trestního soudu v plném rozsahu.²³⁾

Kuhovo odsouzení bylo velikým vítězstvím nejen Hankovým, ale celé české veřejnosti, utvrdivši ještě pevněji víru v pravost Rukopisů. Uvedl-li Kuh ve své obhajovací řeči výrok, jež prý učinil s úsměvem Šafařík r. 1849: „Hanka má poslední dobou štěstí, že nalezne, co hledá“, měl Hanka štěstí i tentokráte, kdy šel před soud pravděpodobně jen nerad, dav se při líčení zastupovati advokátem Dr. Fričem a osobně se k soudu nedostaviv. Nelze sice dnes již kontrolovati pravdivost Päumannova tvrzení, že se musel Hanka písemně zavázati české straně, že neustoupí za žádnou cenu od žaloby na Kuha, v níž byla spatřována velmi vhodná příležitost položití legální hráz německým útokům na pravost Rukopisů — ale z celého průběhu polemiky je nápadno, jak nepatrnou úlohu v ní hrál sám Hanka, „felix scripturae imitator“ a objevitel RKD.

Bylo-li odsouzení Kuhovo ve dvou instancích velikým zadostiučiněním obhájcům Rukopisů, dodal další postup vlády v Kuhově procesu jen ještě větší pravděpodobnosti podezření českých kruhů, že za anonymními články v „Tagesbote“ neskrývá se jen autor, snažící se pomoci k vítězství vědecké pravdě, ale německý nacionalism, resp. vláda, hodlající tímto podloudným způsobem podvrátiti víru v Rukopisy a zlomiti tak jejich veliký národní a za daných poměrů i politický vliv v nejšířších českých kruzích. Poněvadž podle tehdejšího platného procesního řádu nebylo dovoleno odvolati se ke třetí instanci proti stejně vyzněvším rozsudkům I. a II. instance, byl Kuh nucen nastoupiti nezvyklou sice, ale přes to na konec úspěšnou cestu. Obrátiv se písemně na tehdejšího ministra spravedlnosti

²³⁾ O přelíčení srv. „Tagesbote aus Böhmen“ č. 237 a 238 ze srpna 1859 a „Bohemia“ ze 26. a 27. srpna 1859. Úřední relace o procesu ze 27. VIII. 1859 v P 2/9 a Nr. 55/BM. Soudci byli: předsedou rada zemského soudu Svoboda, r. z. s. Petz a adjunkt z. s. Opolecký. Päumann Kempenovi 27. VIII. 1859 v 8/4/28/1, P 2/9 a Nr. 55/BM. Päumann si neodepřel ve své relaci denuncijící poznámku, že byl proces veden horlivěji, než procesy pro urážku Veličenstva.

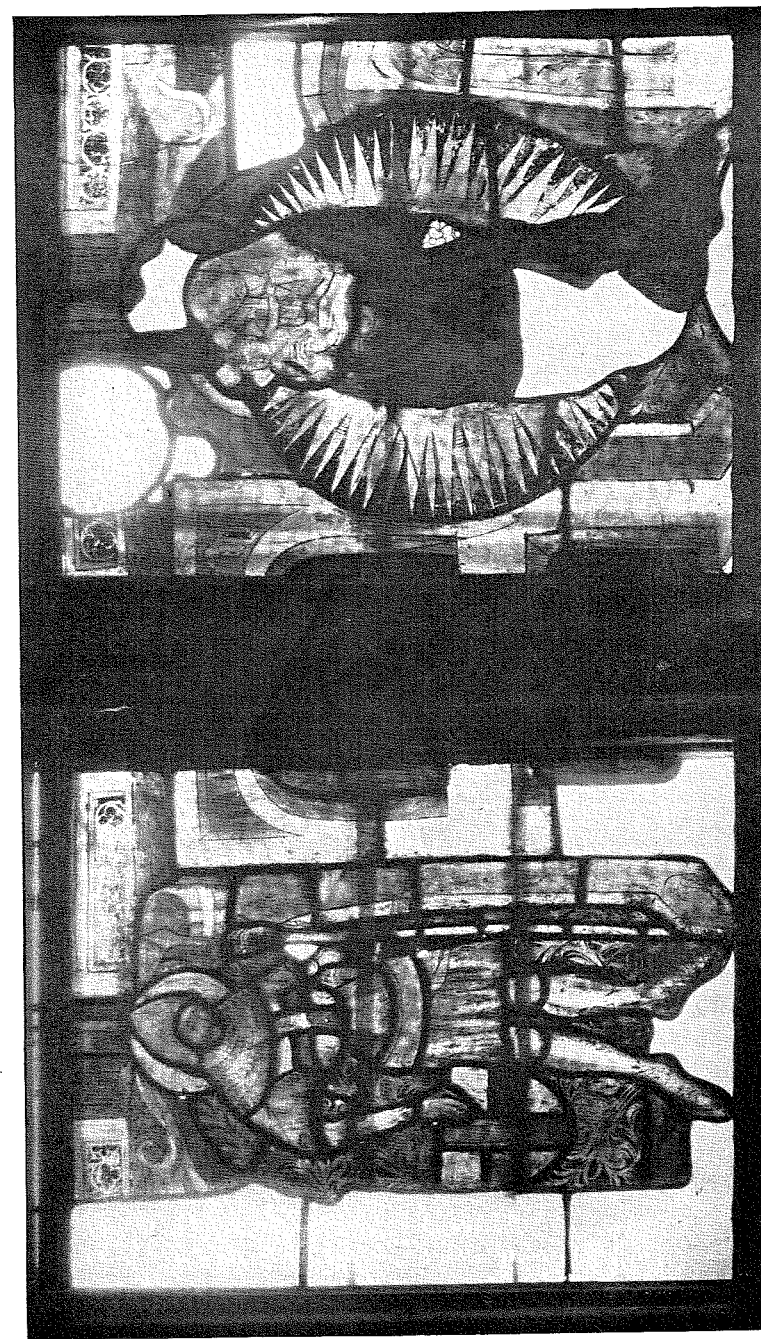
Nadasdyho, pokusil se ukázati na neudržitelnost rozsudků obou pražských instancí a dosáhl toho, že ministr — proti všem procesním předpisům — uložil nejvyššímu soudnímu a kasáčnímu dvoru ve Vídni přezkoušení oba rozsudky, a výsledek byl ten, že tato „Kuhova instance“ — jak se pak tomuto neobvyklému postupu posměšně říkalo — redaktora „Tagesbote“ v dubnu 1860 osvobodila. Není divu, že brzy vznikly v Praze v českých politických kruzích domněnky, že si Kuh vynutil tento neobvyklý postup vládou hrozbou, že bude mluvit, že prozradí vlastního iniciátora prvního útoku na Rukopisy.²⁴⁾

Konečné osvobození Kuhovo nebylo ovšem nikterak s to dodati víry skeptickým hlasům proti pravosti Rukopisů. Trvalo ještě velmi dlouho, než se podařilo definitivně vyvrátiti víru v Rukopisy. Po Šemberovi a Vaškovi musel přijíti teprve veliký boj Masarykův, Gebauerův a Gollův z r. 1886, jenž vědecky skončil dlouhý tento zápas o pravdu. A byly to snad také zkušenosti s bojem z r. 1858, jež způsobily, že zápas r. 1886 rozvinul se tak prudce do forem, na něž se dnes nerado vzpomíná, přes to, že tentokráte byla to česká věda, jež sama sbořila víru ve stáří Rukopisů bez jakýchkoli postranních tendencí jen proto, aby umožnila další rozvoj badání, brzděný dotud Hankovými falsy.²⁵⁾

Anonym z „Tagesbote“ zůstal však dlouho nevypátrán. Teprve když v lednu roku 1913 zemřel v Praze bývalý emeritovaný ředitel universitní knihovny Antonín Zeidler ve věku 90 let, objevilo se krátce po jeho pohřbu, že on jest vlastním autorem útočných článků z „Tagesbote“. Novinářské články, vyšlé krátce po Zeidlerově pohřbu, přinesly překvapující zprávu, že podle svého vlastního přiznání byl to Zeidler, jenž dodal r. 1858 Kuhovi materiál ke zmíněným článkům. Po celý život střežil podivínský starý mládenec Zeidler toto své tajemství, vymínil si výslovně, že smí býti publikováno teprve po jeho smrti. Přes to, že se v českém tisku objevily pochybnosti o pravdivosti tohoto tvrzení, není třeba o něm pochybovati, zvláště když jest velmi vysvětlitelné, že Zeidler jako státní úředník byl svého času pochopitelně přístupnější výzvě policejního ředitele, zvláště když anonymní jeho čin nečelil nikterak proti jeho německému přesvědčení. Způsob, jakým se německý tisk r. 1913 pokusil tradovati tuto „sensační“ zprávu, liče Zeidlerův čin jako „epochální“, srovnáváje prostý jeho pohřeb s pompésním pohřbem Hankovým r. 1861 a dlouhé mlčení Zeidlerovo označuje za symptom „takřka gigantické velikosti“, musel ovšem vyvolati na české straně repliky, uvádějící význam Zeidlerova anonymního autorství na pravou míru, zvláště když nacionální německý tisk

²⁴⁾ *Tištný Kuhův rekurs jest zachován v příl. Páumannovy relace ze 16. IX. 1859 v 8/4/28/1 a Nr. 55/BM. Páumann Kempenovi 25. X. 1859 a 21. XII. 1859 tamtéž.*

²⁵⁾ *Srv. J. Herben: Boj o podvržené rukopisy. Zpomínky po 25ti letech (Praha 1911).*

KOST, kaple sv. Anny, malba na skle z 1. čtvrti XV. století.

kladl zvláštní důraz hlavně na to, že to byl Němec Zeidler a nikoli Čech Nebeský, jenž první otrásl vírou v Rukopisy.²⁶⁾

Známe-li dnes zcela jasně vlastní pozadí útoku z r. 1858, soudíme ovšem zcela jinak o „skromnosti“ Zeidlerova mlčení i v době, kdy Rukopisy byly již definitivně odhaleny, a vidíme, že pravdu měl Hýsek,²⁷⁾ označil-li mužné hrdinství Fejfalíkovo za větší, než podezřelou skromnost Zeidlerovu. V prvním útoku na Rukopisy z r. 1858 musíme dnes viděti jen jednu z mnohých ukázek tehdejší policejní praxe, neštítící se žádného prostředku, o němž bylo možno předpokládati, že povede k cíli, jímž bylo v oné době oslabení resistenční síly českého živlu v boji proti germanisujícímu absolutismu.

²⁶⁾ Článek: „*Handschriftliche Lügen und palaeographische Wahrheiten*“ (*Montagsblatt aus Böhmen* 1913, č. 4) a „*Gegen den Versuch, die Autorschaft Zeidlers anzuzweifeln*“ (*tamtéž* č. 5). *Egon Erwin Kisch*: „*Zwei Begräbnisse*“ (*Bohemia* 1913, č. 28) a *Zeidlers Anteil an der Entdeckung der Handschriftenfälschung* (*tamtéž* č. 38). *Srv. i Fr. Spina*: *Neuere Literatur über die Königinhofer Handschrift* (*MVGDB* LIII, 1915, str. 43 násl.). *Fr. Spina*: *Anton Zeidler und die gefälschten tschechischen Handschriften* (*Deutsche Arbeit* XII, 1913, str. 611 násl.). *Dr. Paul Kisch*: *Der Kampf um die Königinhofer Handschrift* (*Sammlung gemeinnütziger Vorträge*, Nr. 472/74, Jhg. 1918. S bibliografií německých článků o RKZ). *Námítky proti autorství Zeidlerovu přinesl „Čas“* 28. I. 1913.

²⁷⁾ *Dr. M. Hýsek*: *Julius Fejfalík* (*Středa* 1913, str. 8 násl.).

MALBA NA SKLE V KAPLI NA HRADĚ KOSTI¹⁾

Doba Václava IV. znamená pro umění stavitelské v českých zemích po iniciativní a originálně tvořivé periodě karlovske určité ustrnutí vývoje a využití výsledků předešlého vzestupu k vytvoření prostředí, v němž výlučně dvorské umění stává se typickou formou celé kulturní společnosti. Až do bouří husitských setkáváme se pak i mimo Prahu s vybroušeným vkusem a ušlechtilými tvary, vyútlennými až k eleganci, jež dávají i drobným objektům, vzniklým na panstvích šlechty světské i církevní a v městech, ráz nápadně odlišný ode všeho, co s určitou robustností a setrvačným lpěním na archaismech bylo mimo dvorskou sféru vytvořeno až hluboko do 3. čtvrti XIV. stol. Zejména světská architektura, hrad, měšťanský dům a monumentální budovy veřejné, pro něž se nám mimo Prahu a královská panství nezachovalo skoro dokladů z doby Karlovy, pěstuje se na konci XIV. a začátku XV. stol., jak možno souditi ze z práv historických, intenzivně a se snahou po ozdobnosti, ba luxu, jež nápadně kontrastuje potom s nuznou užítkovostí architektury po válkách husitských až do doby krále Jiřího.

Málo pěstovaný obor v české literatuře, stavba hradů po stránce stavitelské,¹⁾ vynesl by při cílevědomé práci právě pro dobu Václavovu mnoho dokladů nejen přístaveb a rozšiřování, ale i celých staveb hradních.

Dokladem velmi typickým byla by při tom Kost. Vznikla²⁾ sice již ve středu XIV. století (Beneš z Vartemberka, zemřelý 1358, píše se 1349 z Kostí a v letech 1356—58 vyskytuje se jako pán podací kaple P. Marie na Kostí), ale její stavba, jak se nám zachovala po přestavbách za Jana ze Šelnberka († 1508) a Jana z Biberštejna z r. 1545, je ve svém jádře až dílo vyspělé vrcholné gotiky na rozhraní XIV. a XV. století. Symetrický půdorys, dokonalé řemeslo stavitelské a všechny podrobnosti stavby a její profilace, zejména krba a oken ve věži, posunují definitivní výstavbu hradu do doby, kdy na Kostí panoval syn Benešův Petr († před 1405), ačkoliv by v úvahu mohl přijít i Jan z Kunštátu († před 1409) nebo vdova po Petrovi Žofie (asi do r. 1414).

Ještě spolehlivěji můžeme zjistiti vznik hradní kaple původně P. Marie, v 18. stol. sv. Anně zasvěcené. Stojí v severovýchodním koutě hradního nádvoří, přiléhajíc

jednou stranou závěru a lodi na hradbu, ale není — aspoň na straně západní — do zdíva jejího zavázaná. Je nevysoká, z kvádrů zbudovaná, členěná na hladkých stěnách jenom soklem a okapní římsou běžného profilu. Tvar původního krytu je neznám, dnešní plechová střecha je neobyčejně plochá. Jižní průčelí kaple je prolomeno portálem a dvěma okny, volná strana závěru jedním oknem, vše zaklenuto hrotitým obloukem. Okno nad portálem je kratší. Profil portálu, opatřeného polygonálním hladkým soklem, tvoří hrušku, obloun a tři žlábků s dvěma šikmami, profil oken jednoduchý, hluboký žlábek s oblounem ve špaletě. Oblouk portálu provázen zevně archivoltou, shora skosenou a zdola vyžlabenou, již podporují v náběhu oblouku útlé, drobně profilované polygonální konsolky. Kružba v oknech prutem dělených má různé schema; v jednom nad nosy polokruhem zavřenými položen trojlist, v druhém nad stejnými nosy dva plaménky a mezi nimi čtyřlíst s protaženým a zahroceným dolním listem, ve třetím nad hrotitými nosy čtyřlíst podobný, ale z obloučků složený. Vnitřek kaple, obdélného prostoru s dvojstranným závěrem, byl — jak se dá souditi z nasazení hlavní římsy těsně nad vrcholy oken — pokryt plochým stropem trámovým, jenž (pravděpodobně při stavbě nového stavení obytného v r. 1545) nahrazen cihlovou klenbou křížovou s lunettami. Zařízení a úprava kaple je barokní. Je těžko dnes rozhodnouti, co asi odstranila nebo přidala na kvádrové stavbě restaurace v letech 1874—5.

Všechny tvary a profily na kapli ze středověku zachované ukazují ráz, o němž byla shora učiněna zmínka. Mají — i v provinciální své faktuře a v řemeslné práci — jistou útlost, schema kružeb signalisuje přechod od jednotných a přesných geometrických tvarů k jich mšeni a rozvolnění do formy druhotné, profily jsou měkké, sploštěné, sokl vystupuje u portálu do třetiny výšky, archivolta na konsolách ztratila již žabky a křížovou kytku. Položili-li jsme výstavbu hradu do doby kolem 1400, můžeme vestavění kaple do kouta nového nádvoří datovati do prvního čtvrtletí XV. stol.

Datování hradu a kaple mezi léta 1400—1420 je nám podkladem, do něhož dobou vzniku i stylem bezpečně zapadá jediný kus umělecké její výzdoby ze středověku,³⁾ malba na skle, zasazená do pravého okna vedle portálu. Při nepatrném počtu zachovaných památek tohoto druhu u nás je důležitým číslem budoucího katalogu maleb na skle v Čechách a její význam stoupá ještě její kvalitou. Připomená reprodukce podle fotografie⁴⁾ je první správná publikace památky a následující popis snaží se ji doplniti ve všech směrech.

*) Článek nemohl býti očas zařazen do I. dílu, kam obsahem náleží.

1) Máme, mimo Prokopa (Markgrafschaft Mähren, I.—II., 1904), jedinou publikaci toho druhu, Radyně od V. Kleina (1927).

2) A. Sedláček, Hradý X. (1985), 84 sl. — J. Peřař, Kost I. (1910) pas.

3) Teprve nedávno odkryt pod dřevěnou křuchtou na severní stěně kaple zbytek ornamentální výplně z konce XV. století (dva nohové).

4) Dosavadní reprodukce v literatuře o Kostí, zejména u Sedláčka, jen podle kreseb. Naši fotografii provedl v červenci 1929 A. Peřina ze závodu Štencova.

Malba, zobrazující sv. Jiří a P. Marii s Ježíškem, v plných postavách, stojící před trojdílnou architekturou, vyplňuje nejhořejší horizontální pás v okně pod nosy kružby, 57 cm vysoký, a je rozdělena na nestejně dva díly kamenným prutem okenním. Díl se sv. Jiřím má 36 cm, díl s P. Marií 45 cm šířky. Stav malby je poměrně dobrý. Několik časem zničených kusů bylo nahrazeno asi v různých dobách (většinou v XIX. stol.) hladkým barevným sklem bez malby ve 4 tonech.

Z architektury schází velká část napravo i nalevo od postavy sv. Jiří i pod jeho nohama, dále menší plošky vlevo nad postavou P. Marie i vpravo od ní, ačkoliv obrysy těchto zničených částí zůstaly zachovány. Vypadlá koruna P. Marie nahrazena sklem oranžovým, část šatu od kolenou bleděmodrým, plocha pod půlměsícem, v níž byl pravděpodobně obličej ubývajícího měsíce, žlutým a nepatrný cípek pod levým loktem madony žlutou ploškou renesanční s malovanou rosetou, vzatou ze zbytků, sklomalby, jež vyplňuje — v měřítku několikrát drobnějším — úzké horizontální pole pod sv. Jiřím.

Architektura, tvořící pozadí obrazu, je jednotná; skládá se ze středního risalitu, opřehého po stranách pilíři se soklem a prolomeného pravouhlým vchodem i polokruhovým oknem a z bočních výklenků, sklenutých na zevních stranách na hmotné, panelované pilíře. V celé šíři architektury položen na tři díly rozdělený baldachýn, nesený nad pilíři na koncích krakorci a vyzdobený na čele panelovaným vlysem ze čtyřlístů v kruhu. Pod baldachýnem v podhledu kasetový strop. Cvikle nad oknem v risalitu vyplněny kružbou z obloučků; kružba v okně nemá přesné kresby. Architektura černě konturovaná je malována bělí a žlutí, ornament ve vlysu vypořehen v černém pozadí, kružby nanášeny pastosně černí nebo jen slabě skizzovány hnědí, plocha otevřeného vchodu a okna nad ním fialová.

Plocha výklenků, tvořící pozadí postav obou světců, je rudě červená, akanťovým ornamentem zdobená.

Sv. Jiří, stojící na nohách symetricky rozkročených, s hlavou lehce nachýlenou, otočen poněkud vpravo, je oděn brněním, drží ve spuštěné pravici štítek s křížem, ve vztyčené levici kopí s praporcem a má kolem hlavy svatozář. Helmice má vpředu čelenku s liliemi. Krk a ramena pokrývá drátěný, kroužkový límec. Brnění hladké, s náloketníky, nákolenníky a železnými botami. Kolem beder pás s mečem, pod ním visí kožená kazajka. Inkarnát fialově červený, v něm černá kresba detailů; zejména ruce podrobně nakresleny i s nehty. Svatozář žlutá, v ní černě malovaný laločný ornament. Ve světležlutém (dnes zahnědlém) brnění malovány detaily sytě žlutou nebo tmavohnědou barvou. Na bílém štítku červený kříž s černými konturami se opakuje na brnění i na pavěze. Žerď kopí žlutá.

Horní část těla Mariina s rouškou i tělo Ježíška se svatozářmi jsou pevně vykresleny na běložluté ploše; svatozář P. Marie fialově červená s panelem (čtyřlíst a nosy) vyspořehným v černé barvě; svrchní šat madony sytě modrý, spodní fialově červený, s řasami černě malovanými; slunce za postavou Mariinou je vyspořehno v černé barvě na žluté ploše a zadní paprsky jsou čárkováním stínovány.

Popsaná barevná škála i technika malby je v soulase s jejím datováním. Proti 2. pol. XIV. století objevuje se tu nejistá kompozice barevná, jež kontrastuje s pevností kresby. Kdysi bílé nebo vůbec světlé plochy mění se ve fialové nebo červenohnědé, malování detailů sazovou černí, pastosně nakládanou nebo vyspořehování ornamentu v černé ploše ukazuje pozvolný přechod od původní mosaiky ke skutečnému obrazu na skle.

Také ikonograficky hlásí se malba do 1. čtvrti XV. století.

Typ sv. Jiří, jak je zde podán, jako mladistvého rytíře bezvousého, opěšalého a bez draka, držícího v jedné ruce štít a v druhé praporec, vznikl v západní oblasti ve XIII. století, a byl pak nejběžnějším způsobem zobrazování tohoto světce ve XIV. a na počátku XV. století.⁵⁾ Světcova zbroj až do podrobností náleží k úboru rytíře na počátku XV. století, těsně před vyvinutím dokonalého t. ř. gotického brnění (kol 1450); skládá se z helmy, konického šišáku, až do týla prodlouženého a v předu až do čela vykrojeného, bez nánosníku (mizí kolem 1350), dále z pancéřového kroužkového límce, na šišáku upevněného a přes krk na ramena splývajícího, z kožené kazajky bez rukávů, jež sahá přes kyčle až přes polovic stehen a na níž upevněn je přední a zadní kus, z plechů na rukou i nohou, zpevněných na loktech i kolenech a z železných bot, ještě jen mírně špičatých. Scházejí jen kožené rukavice s našitými šupinami a shrnovanými nátepníci. Meč s terčovou hruškou a charakteristickým dlouhým jilcem, štít (ruční pavěza) ve formě heraldického štítku se znakem.⁶⁾

Rovněž Madonna má přesné rysy vyspělého typu korunované Assumpty na půlměsíci, ve slunci, jehož vývoj pro dobu vzniku této sklomalby vysvětlil nedávno Jos. Cibulka⁷⁾ a jeví bezprostřední závislost na tabulích a dřevorytech 1. čtvrti XV. století, jak se nám zachovaly kopie v Deštné, Dubanech a Sepekově.⁸⁾

⁵⁾ Srov. K. Künstele, *Ikongraphie der Heiligen* (1926), 268, 271.

⁶⁾ Srov. W. Boeheim, *Handbuch der Waffenkunde* (1890) a A. Demmin, *Die Kriegswaffen* (1893).

⁷⁾ *Mádlův Sborník* 1929, 80 sl. (Praha, Štenc).

⁸⁾ Srov. R. Ernst, *Beiträge zur Kenntnis der Tafelmalerei Böhmens im XIV. und am Anfang des XV. Jhdts* (1912).

Konečně v rámci vývoje umělecko-historického v Čechách možno o této sklo-malbě (jako o několika málo současných pracích) říci, že stylisticky jeví těsnou souvislost s celým vývojem českého malířství kolem 1420 a že připomíná sloh tabulových obrazů té doby, vyjadřuje se plasticky v architektonickém pozadí i v bohaté úpravě šatu a zbroje; kresba postav je jasná, dobové typy bez individuálních změn jsou jistě vsazeny do plochy, architektura je sice bez měřítka, ale vzhledem k době vzniku nejví v miniatuře obvyklý archaismus.

FR. ŽÁKAVEC

KOSTECKÝ NÁČRTNÍK JOSEFA MÁNESA

Nazývám a potiori „*kosteckým*“ Mánesův náčrtník označený č. VII., chovaný v Moderní galerii (M. G. G., 369, č. inv. 2999), kam přišel státní koupí manesián F. A. Borovského, právě tak, jako by bylo možno a potiori označiti tam náčrtník č. I. „*novoměstským*“ nebo č. IV. „*řipským*“, apd. Jeť tu celkem jedenáct, ne-li dvanáct kreseb z Kostí — ale bylo by lze označiti ten skizzář i za „*náčrtník z Českého ráje*“, protože vedle kreseb kosteckých je tu ještě pohled na Sobotku, dále šest pohledů na Trosky a dva na Hrubou Skálu, nehledě k pravděpodobnosti, že i dva listy, vystřižené v samém sousedství této skupiny kreseb a po nichž zbyly jen ústřížky se stopami pokreslení, nesly rovněž náčrty z tohoto nad jiné krásného kraje Čech.

Skizzář je podélného formátu v tmavozelené papírové vazbě, s třemi zevními pouzdry na tužky. Takové náčrtníky kupoval Mánes, jak víme z nalepených vinět na příděšti jiných podobných skizzářů, u Mořice Zilligera na Koňském trhu v Praze, předchůdce firmy Bělský a Jeschek. Na příděšti uvnitř napsal někdo: Joseph Manes, a jiná, pozdější ruka naznačila jako obsah náčrtníku: Hr. Skála, Kost.

Mánes psával si na příděšti skizzářů různé záznamy — údaje cestovní, adresy, nikdy však, jak rád činí jeho bratr Quido, cestovní útraty. Také zde čteme typickým rukopisem Mánesovým: Žehrov, a níže, rukou nepevnou: Mšen, nejnižší pak: Pazelt-Rabbinergasse-Meubelhandlung Busch — nur den Herrn verlangen. Nahoře lehýnce, sotva znatelně je načrtnuta krajinka: hory zvedající se z roviny. Ta různost v pevnosti linie kresby i rukopisu na téže ploše papíru, nebo na rubu listu, je známi Mánesových kreseb dosti běžná: patrně vracel se umělec k těm pracím i později za své choroby a črtal vedle nich třaslavě a matně znovu, anebo tu jde o rozdíly v kvalitě podmíněné střídáním stavů tělesné a duševní rovnováhy se stavy chorobnými. Dávám však ze zkušenosti většinou přednost výkladu prvnímu.

Následuje třicet listů, jež očísloval konservátor Rudolf Kuchynka, když dělal Borovskému inventář jeho uměleckých sbírek. Uvidíme však, že toto očíslování neodpovídá původnímu rozsahu skizzáře, který byl o některé scházející listy bohatší a k němuž zase nenáležely jiné listy, zde do skizzáře začíslované. Výborný tento znalec díla Mánesova, zesnulý bohužel dříve, nežli mohl vydati chystaný

úplný „Soupis díla Josefa Mánesa“, zároveň určoval kresby v tomto náčrtníku a zaznamenával je v seznamu, jehož opis mi svou dobou půjčil.

Listy právem náležité do tohoto skizzáře mají vesměs rozměry 21·6:13 cm a jejich papír silně zažloutl.

List 1. (podle vepsaného číslování Kuchynkova, jež ponechávám) nese kresbičky tří znaků v renaissančních štítech, dále kartuš s letopočtem 1543, andílka tu kartuš nesoucího (mimoděk boubelatě „zmánesovaného“) a profil nějakého architektonického otvoru, okenního nebo dveřního, se zakresleným průřezem. — Kuchynka těch kreseb v svém seznamu neztotožnil a neoznačil, ale srovnání s listem 7. ukazuje, že jsou to detaily z portálu *zámku Pardubického* a z mostu k tomu portálu přes příkop vedoucího. Je to vše jemná kresba typicky mánesovská.

Na rubu je traslavý náčrt jakéhos detailu, tvaru srdčitého, jež vnikla asi přesná forma lípané, srdčité propletené kružby, patrně z kamene tesané, která je pevnou tužkou nakreslena naproti na listě 2., jednak dvakrát na attice tam nakresleného domu, jednak zvlášť jako veliký detail. Ten dům je nakreslen při zdi s cimbuřím, s ním tvoří kout a při ní dole podchod. Jdou do něho dva vstupy se schody, a mezi nimi je nějaký výstupek s pultovou stříškou. Okna, profilovaná, jsou nestejně velikosti a nepravidelně po průčelí rozložena. Nahoře je dvojité římsa, nad ní nástavec s menšími otvory a s oněma dvěma pozdně gotickými srdčitými průplety, končícími se třemi trojlístky, v pravouhlém zarámování. Nad další římsou je druhý nástavec, malebný a nepravidelný, složený ze štítu menšího, půlkruhového a většího, odstupňovaného. Vpravo je ještě přesně kreslená profilace s průřezy a s přípisem Mánesovým: Thürprofil. — Kuchynka tu do svého seznamu zanesl: Dům v Pardubicích. Ale takového domu jsem tam nenalezl, a na můj dotaz sdělil mi p. Fr. K. Potěšil z Musejního spolku v Pardubicích, že ani on ani starší pamětníci, nebo arch. Řepa, který kreslil stavební detaily pro monografii „Pardubicko, Holicko, Přeloučsko“, takového domu tam neznají ani nepamatují.

Neztotožnili mi s Pardubicemi ani nákres hořejšího levého rohu nějakého složitějšího rámování otvoru s prostupy prutů na rubu tohoto listu, ani na listě následovným profilování ještě složitější, s pruty zaoblenými, s jedním provazcovým, s příslušnými průřezy; rub tohoto listu je čistý.

List 4. vede nás do *Králové Dvora*. Je tu vlastní přípisek Mánesův: Die Könighofer Handschrift gefunden, k detailní kresbě malého sklenutého vnitřku gotického, s otevřenou schránou ve zdi, s nějakou vztýčenou korouhví. Nákres je proveden malířsky, s vystíněním polí klenebních, s osvětlením od okénka vlevo. Nahoře jsou ještě dva detaily, především konsolové zakončení náběhu klenebního,

a přípisek: Durchschnitt. Rub listu je prázdný. — Jak známo, rukopis *Králové-dvorský* zaměstnával Mánesa již v době předbřeznové, hlavně však se jím obíral v letech padesátých, kdy tvořil k němu své slavné ilustrace. Přišed do *Dvora Králové*, neopomenul si tedy nakreslit vnitřek kobky ve věži kostela, do níž byl kladen nález památky, v jejíž pravost Mánes se svou dobou plně věřil. Vnitřek ten propracoval, jak řečeno, značně malířsky — snad mínil té kresby užiti k publikování. Rub listu je nepokreslen.

Ale ještě listy 5. a 6. vedou nás do *Dvora*. Pan ředitel tamního gymnasia Dr. Tomáš Hrubý uspořil mi svou laskavostí cestu do tohoto města, ztotožniv mi tři kresby, o něž jde. Jest to na listě 5. „vchod do rukopisné kobky, pohled z ní zevnitř na schůdky vedoucí z kůru“. I tato kresbička je provedena malířsky, s valeurovým odstupněním vnitřkového přítmi až tmy. Rub listu je čistý. — Následovní list přináší kresbu hlavice mocného oblého pilíře z nitra chrámu *královského* s její pozdněgotickou výzdobou — detail takového trojlístu je po straně zvětšen, s druhé strany naznačena schematicky profilace. Na rubu je zevní pohled na kostel ve *Dvoře*, což již určil Kuchynka. Ovšem kostel je tu v podobě staré, před úpravou. Věž je nižší, nemá ještě *Mockrovy* puristické gotické helmice, nýbrž nizounký stan s malebnou lucernou. Jsou tu ještě dva přístavky později odbourané: jeden úzký a vysoký s pultovou střechou při věži, druhý, nízký, se sedlovou střechou, kaplový, uprostřed po délce těla chrámového. Náčrt je úhmný, jaksi jen záznamový.

List 7., uvolněný, uvádí nás znovu do *Pardubic*. Je to velmi pečlivý nákres tužkou jemně zaostřenou proslulého *Pernštejnského* portálu do *zámku Pardubického*, zhotovený s levé strany u zábradlí příkopu, takže je viděti též bohatě zdobený parapet mostu přes příkop. V malířském stínování jsou typické Mánesovy kudrny a čárkování zakončené ostrým smykem tužky. Srovnáním určíme nyní dobře detaily na listu 1.: znak orlího křídla držený andílkem, z levého koutu nad obloukem portálu; znak tří hvězd, rovněž s andílkem, z koutu pravého; renaissanční kartuš mezi těmi znaky, zdobící klenák toho oblouku (její levý závit je dnes uražen, Mánes jej ještě kreslí); andílka s kartuší letopočtovou, který je pobok portálu, blízko balkonového rozšíření mostu u zdi zámecké. Třetí štít se znakem diadému o šesti perech pětrosích objevuje se v plastické výzdobě mostu. — Rub listu 7. je prázdný.

Pak nějaká kresba chybí, po listu zbyl jen ústřížek se stopou po té kresbě a po přípisu („die . .“). List 8. je čistý.

Listem 9. začínají se kresebné záznamy z *Českého ráje*. Je to celkový pohled na *Trosky*, nořící se za kraječkovými obrysy lesů, v popředí jsou pískovcové

skalní útvary; nejbliže k okraji klikatí se potok. — Rub je prázdný. Razítko F. A. B. a zbytky nálepek nahoře ukazují, že list byl vyňat a někde svou dobou vystaven.

Pak je souvislá řada listů, do sebe knihařsky zapadajících (10. s 15., 11. se 14., 12. se 13.), sourodá i obsahem: po Sobotce Trosky, na konec Hrubá Skála.

Na listě 10. je příjemná kresba pohledu na *Sobotku a Humprecht*, s dálkovým obzorem. — Na rubu je náčrt s přípisem: baba. Je to téměř jen schema této nižší části *Trosek*, v níž Mánes pravděpodobně našel skutečný profil babský. — Následovní list (11.) je Mánesem označen: Panna, s přípisem: Der Thurm entschieden nach rechts fallend. Je to krásná kresba, malířsky pojatá v světle a stínu, vzorná ukázka Mánesovy kresebné rozlišující transkripce zdiva, skály a vegetace. Rub je prázdný. — Stejně krásný je náčrt, opatřený opět originálním nadpisem: Panna, na listu 12. Je to pohled se strany směrem k Babě. Na rubu není nic. — List 13. je označen kreslířem: Baba. Je to skála se zříceninou, v pravo je obloukově překlenujte zdivo, dole je detail sklepení s točitými schody, v pozadí rozsáhlý obzor. — Na listě 14. je celkový náčrt hradu *Trosky* s původními nápisy nad příslušnými skalami: Panna — Baba. Kresba, úhrnnější, přesahuje na rub listu 13., jinak prázdný.

Listy 15. a 16. věnovány jsou celkovým pohledům, dálkovým, na *Hrubou Skálu* (kresbu na listě 16. označil Kuchynka v svém seznamu chybně za Valdštejn s okolím). Jsou to úhrnné a letmé náčrty.

*

Rub listu 16. má nákreš uzounkého, střelnovitého okna s přípisem: Thurmfenster. Nový přípisek tu praví: Kost. Také Kuchynka tu píše do svého seznamu: Věžní okno na Kosti. Je to patrně okénko Bílé věže kostecké. Začíná se tak *řada kreseb kosteckých*, o něž nám tu hlavně jde. — Zde je ještě nakreslen, ale čarami neobyčejně třaslavými, jakýsi „oslí hřbet“ (accolade), známý z pozdně gotických oblouků a panelů.

Následovní list (17.) Mánes ověřil vlastním přípisem: Kost. K tomu připojil: Kamin in Thurmgemach. Kresba, jak jsme ji na místě porovnali, je přesná. Jde o krb v nejvyšší síni kosteckého donjonu, v „representačním salónu hradu“ (jak říká Pekař v své „Knize o Kosti“ I., v kap. XIV.). Rub je prázdný, mimo jakési pouhé dvě čáry.

Z téže síně věžní vykreslil Mánes zhruba jeden z jejích malebných okenních výklenků, s kružbou a kamennými sedátky. Na týž list, ale obráceně, okreslil si

z plastické desky nápisové a znakové u druhé brány na Kosti letopočet jejího trojúhelného štítu: 1 · 5 · 4 · 5 a nápis: DOMINVS · IOHAN · BARO · A · BIB · ER · STAN · KOST · ET · FRIDLONT, což si přeložil: Herr Johan Baron v. Biberstain z Kost u. Friedlant. Z celého bohatého pole znakového vybral kresebně štítek s parohem.¹⁾

Na rubu toho listu jsou detaily gotických profilací s přípisky: Kapellen Gesims, Steinschnitt am ganzen Bau deutlich, Im grossen Fenster sehr interessante alte Glasmalerei. Jde zřejmě zase o Kost a to o kapli sv. Anny na vnitřním nádvoří hradním („hořením placu“ starých dokumentů), a tu kapli nakreslil Mánes hned na následujícím listu 19., tvořícím k rubu s oněmi detaily při rozevřeném náčrtníku přímý protějšek. Ostatně při portálu u vysokého trnože kaple je na listě 19. písmeno B, což je podle zvyku Mánesova poukaz na detail zvláště nakreslený. Ten detail je vskutku s písmenem B nakreslen mezi oněmi pěti detaily na rubu listu předcházejícího, provázený oním přípisem: Steinschnitt am ganzen Bau deutlich. Je to opravdu, jak jsme poznali z autopsie, profil vysokého soklu kaple, právě tak jako tu zakreslil Mánes věrně profilací ostění jejího portálu i profily římsy a okna. — Sklomalba, o níž mluví přípisek, je proslulé barevné okno v kostecké kapli, o němž v tomto sborníku zvláště pojednává Zdeněk Wirth. O tu sklomalbu zaujal se Mánes nejen jako milovník starého umění, nýbrž jistě i jako malíř. Víme, že r. 1841 vystavil na pražské výstavě obraz „Ein Glasgemälde“, s námětem prý podle básně Christ. Schmidta: poutník klečící v opuštěné gotické kapli s úžasem hledí na okenní obraz, sluncem jakoby zázračně prozářený. I zde do přítmi kaple za slunného dne stará malba na skle mysticky svítí — nebyl ranní Mánesův obraz i vzpomínkou na nějakou návštěvu Kosti v mládí? Ovšem vnitřek kaple na obraze není přímou nápodobou vnitřku kosteckého a také námět sklomalby na obraze Mánesově je jiný — je to Mojžíš, jemuž se zjevuje Hospodin v podobě hořícího keře.²⁾

List 19., kreslící část vnitřního nádvoří hradního s kaplí sv. Anny, je pro věrnost a pečlivost zvláště důležitý. Věrnost kresby dosvědčují všechny dochované detaily: portál i obě okna kaple jsou podány velmi přesně. Proto jest nade všechnu pochybnost věrohodné i to, co jest zde nakresleno na víc proti dnešnímu stavu: vikýř na střeše kaple, dnes chybějící, jakož i jakés na venek zamřížované okénko

¹⁾ V překresbě desky Janem Prouškem v *Sedláčkových Hradech X.*, str. 83, každý by čel datum 1515, ovšem chybně: nabytí Bibrštejn Kosti jako věřitel Šelmerkův až r. 1542. Proušek patrně již nerozeznal a proto i nenakreslil příční čáru u čtyřky, jen její šířkou čáru správně protáhl na rozdíl od jedničky na začátku letopočtu.

²⁾ Mádl v svém velkém díle o Mánesovi (u Topiče, str. 42) se mýlí, mluvě o bohorodici na svítcí sklomalbě v kapli Mánesova obrazu; ovšem by tu pak byla shoda s kaplí na Kosti.

vpravo nad soklem, dnes rovněž beze stopy zmizelé. Však píše Pekař v své knize o Kostí (kap. XIV.) o kapli, že dnešní její úprava je patrně z restaurace 1874—5.

A historika zvláště zaujme, co je v úhlu od kaple kresleno napravo, tam, kde dnes je hned zeď s cimbuřím: nad stavením, jehož střecha sestupuje vlnou od kaple, je ještě zachována dřevěná konstrukce trámová pod vlastní střechou, průběžná to obranná chodba za cimbuřím, jehož zdívo se v pozadí temní mezi světlými mezerami nebe. Vzpomeneme tu slov Pekařových v jeho „Knize o Kostí“ I., str. 202: „Autor této knihy uvítal by s radostí, kdyby některý z čtenářů mohl jej upozorniti na starší, jemu neznámé vyobrazení Kostí, neb částí jejích, na př. oné zmizelé dřevěné chodby při cimbuří mezi kaplí a velkou věží“. Pekař tu vzpomíná popisu ve „Světozoru“ z r. 1871 (roku smrti Mánesovy) se zmínkou „o zvláštní pamětihodné chodbě bojovné“ pod střechou, jakou bylo znáti nad cimbuřím mezi velikou věží a vízkou v rohu nad kaplí. Znal dotud jen velmi matný popis té chodby z Květů (1869, str. 126): „velmi podivná dřevěná chodba, s jejíchžto spráchnivělých prken viděti na hradbu“, a také Bernau (v Krakonoši 1885) mu dosvědčoval (srv. kap. XIV. „Knihy o Kostí“ I.), že se ještě do let sedmdesátých 19. století zachovala „dřevěná ochranná chodba podél cimbuří na straně východní (k bílému rybníku), zajímavá to památka hradní výpravy na Kostí“. A Pekař dodává: „Její stříšku, nemýlíme-li se, vidíme na Haunově rytině Kostí i na kresbě Mánesově“ (jde o pohled na Kost od Josefa Mánesa, reprodukováný v knize Pekařově ze sbírky F. A. Borovského, který však již pro svůj formát, přibližně trojnásobně větší, s naším náčrtníkem přímo nesouvisí). Tu stříšku lze spatřiti též na akvarelu Kostí od otce Mánesova, z r. 1833, který zde též reprodukuje.

V kresbě Josefa Mánesa na listu 19. přání Pekařovo je vyplněno měrou vrchovatou. Věru, podle té kresby bylo by lze zmizelou chodbu konstruktivně dobře restituovati.

Rub tohoto listu je prázdný, a kresleno je hned zas na listě následovním (20), ale „nohama vzhůru“, jak tentokrát Mánes náčrtník obráceně otevřel. Jsou to části hradeb na Kostí, jak potvrzuje očitě srovnání. Vpravo dole je menší celkový pohled z nádvoří nad pivovarem na část opevnění se vstupem do vnitřního hradu. Písmeno B ukazuje pak odtud k velikému detailu B, zvláště nakreslenému, s přípisem: Auf dieser Stelle etwa auf 10 Schuh nach unten offen u. Kragstein.

Na rubu je nákras zase správně hlavou nahoru zhotovený a popsáný, dolní to roh okna s okrajovou ozdobou stylisovaných lilí. Taková lilie je ve větším měřítku nakreslena též zvlášť. Přípisky jsou: Ein gemauertes Fenster; při profilu

okna: Stein; na levo je označen nizounký stupínek z roviny (□) s přípisem: Diese Stukatur nur so erhaben. Die Verzierung weiss Kalk. Die weitere Wandfläche herum roth (Ziegelroth gemalt). — Ale takového zazděného okna jsem o svém zájezdu na Kost nenalezl, ani za pomoci Zdeňka Wirtha a malíře Karla Vika, kteří se mnou pátrali. Teprve doma při rozboru fotografie Mánesovy kresby na listě 23. jsem si všiml, že zazděné okno na zdi palácové, obrácené k pozorovateli stojícímu před druhou branou hradní má levý roh ovroubený podobným způsobem: to okno však od té doby bylo proraženo a zcela jinak upraveno ve formátu i profilaci. Přesto je nápadné, jak by na takovou dálku mohl Mánes rozpoznati přesný detail a jmenovitě určití výšku štukování. Zdá se tedy, že takové okno bylo na hradě aspoň ještě jedno, přístupnější, anebo odhadl Mánes výšku tuto podle jiných, přístupnějších míst, štukem pokrytých nebo sgrafitovaných. Nicméně je kresba na rubu listu 20, příspěvek velmi důležitý k poznání původního vzhledu hradního závěrem, jež nabízí: zdívo hradu Kostí bylo, aspoň na některých částech, zevně zušlechtěno a obarveno. Souhlasilo by to s Pekařovým výkladem (v kap. XIV.), že hrad Kost nepřipadal původně tak posupný jako dnes, nýbrž že měl omítku s rustikou naznačující kvádrové složení a že věž hlavní, „ze samých štuk dílem mistrovským provedená“, slula „Bílá“ od zevní své barvy, což i rybníku, v němž se obrážela, přineslo název „Bílý rybník“. Zajisté naše hrady, zvláště v době renaissanční, byly vzhledu nejen malebného, nýbrž i vesele světlého, ano barevného. Škoda, že takový jižní šat byl severskou nepohodou stále drán, až i zcela serván.

Na listě 21. je patrně vršek okrouhlíce u druhé brány (podle plánu u Sedláčka nazývám druhou hranou tu, která od přemostěné rokle ve skále vede do mezery mezi „panským“ domem a palácem). Ale dnešní stav ukazuje jen střílny, a nikoli již Mánesem nakreslené široké, skoro čtverečné otvory s mocným oblým profilem — jsou však dosud na té věži patrné stopy po původní šíři oken, a též Mánesův nákras této strany hradu na listě 23. ukazuje okna tak široká, jedno, vpředu, zabedněné a druhé, boční, v oné mocné oblé profilaci. Písmena A a B při tomto bočním okně ostatně prokazují Mánesův úmysl, nakresliti příslušné detaily. Na kresbě detailu okrouhlíce však těch písmen není, patrně jen opomenutím. — Na rubu tohoto listu 21. jsou matné stopy jakýchsi lichoběžníků a kosočtverce, kreslených nejistou rukou, zajisté někdy jindy, za choroby.

List 22. je pokreslen celkovým pohledem na Kost od jižní strany, zdola. Je to nákras provedený jen v hlavních rysech, takřka jen obrys a hlavní objemy staveb, bez detailů. Pozorný zrak objeví tu za cimbuřím na hradební zdi na pravo od Bílé věže dvojí jemnou linku střechy nad onou obrannou chodbou, jejíž spo-

lehlivý náčrt s druhé strany jsme uviděli na Mánesově kresbě vnitřního placu hradního.

Na rubu je nakreslen vchod do tohoto „hořného placu“ s přípisem: *letzte(l) Eingangsthor in d. Burghof*. Ten náčrt obráží věrně i dnešní stav, kdy i detail označený P a vysvětlený jako „Balken“ dosud trvá, dřevěný to trám pro veřej za hrotitým ostěním. Je tu ještě nakreslen profil s přípisem: *Wulstprofil unten* — vskutku je taková profilace u spodní římsy nárožní vikuše na zdi, v níž je otevřen tento vstup. Dále je tu profil okna (*Fensterprofil*). — Po straně je matná, třaslavá čmáranice, jako by někdo nemocný či stařecký chtěl zachytiti nějakou profilaci.

Značně propracovaná, jakoby již příprava k ilustraci, je kresba na listě 23., malebný to pohled na skupinu hradních staveb, jak se jeví pozorovateli s plošiny před druhou branou. Kreslíř se tu s náčrtníkem i trochu točil, jak při kreslení bývá, takže zabral do kresby větší zornou plochu, než by byl s téhož místa pojal fotografův ztrnulý objektiv. Pohled začíná se na pr. u Bílé věže, jen načrtnuté, a končí se zalesněným pozadím nalevo od „panského domu“. Na kresbě můžeme shlédnouti změny, jež od té doby nastaly, patrně za restaurace z let 1874—75. Na okrouhlé věži, jak již pověděno, jsou dnes jen úzké otvory střílnové, ne již ony široké, skoro čtverečné otvory s oblounovým profilem; nahoře je na věž nasazen stan. Stanová je dnes též střecha na části hradu hned na pravo vedle okrouhlíce, kdežto Mánes tu kreslí dřevěnou lomenici rázu chalupového. Pod ní je ono zazděné okno s obrubou při levém spodním rohu, o němž jsme mluvili při kresbě na rubu listu 20. Dnes je tu proraženo okno pravouhlé se vnitřním kamenným křížem. Také zazděný kruh vedle toho okna na kresbě patrný je dnes proražen v okrouhlý otvor, vyzděný a obtočený přesně opracovanými kameny. Hradba vedoucí od paláce k Bílé věži je dnes všude vypravena pravidelným cimbuřím, kdežto Mánes mohl vykreslit jen dva zbytky po cimbuří starém při Bílé věži, s jakousi zvoničkou. Také spodní hradba je dnes opatřena cimbuřím úplným a pravidelným, Mánes ji našel ještě malebně vykousanou a stromy jakési terasní zahrádky zveselenou. Rub listu je čistý.

Na listě 24. je náčrt okna, jež Kuchynka označil rovněž ještě za kostecké, ale jehož jsem nikde po hradě nemohl ztotožniti. Je pravouhlé, hluboké, po straně a nahoře profilované ústupkem, pak žlábkem a nakonec mocným čtvrtálcem. Mánes nakreslil i průhled tím otvorem do ztemnělého vnitřku, s dalším otvorem do plné tmy. Nezdá se, že by to bylo boční okno v okrouhlé věži, které Mánes nakreslil místo dnešního, úzce střílnového, na listě 23., ač při něm napsal písmena A a B jako poukazy ke kresbám detailním: schází tu totiž zevní oblounový profil na tom okně patrný.

Končí se tedy kostecká serie číslem pochybným (na rubu toho listu není nic).

Mánesovy kresby z Kosti jsou věrné, jak jsme z autopsie poznali. Jsou tedy spolehlivé i tam, kde podávají starší stav hradu před opravou. Tím jsou důležité pro historika vůbec a historika umění zvláště. Vytknouti tu jest především poučení, jež podávají o dřevěné chodbě jako součásti obranné soustavy hradní, i důkaz, jež vedou o původní štukové a malované výzdobě zevnějšku hradu.

*

Po listech kosteckých jde ještě list 26. s rozkošnou kresbičkou rázu genrového: v loubí nějaké zahradní terasy s výhledem sedí pán a dáma, v oblecích doby Mánesovy, ona pletouc a obrácena k vyhlídce do kraje, takže tváře jí nevidět, on k ní v profilu obrácen, v nějakém intimním dialogu. Z minulosti vracíme se tak do Mánesovy přítomnosti, jak on do svých náčrtníků zachycoval i výjevy současné, tak zvláště v náčrtníku č. II., v němž nalézáme roztomilé kresbičky dam různého věku, samotných nebo ve společnosti pánů či důstojníka, vždy v přírodě. Jde patrně o společnost aristokratickou, v níž se, jak známo, „pan baron“ Mánes často a rád nacházel. Kraj v jeho neurčitosti lokalizovati nelze.

Tímto listem končí se vlastní náčrtník č. VII., protože čtyři listy následující, dnes do náčrtníku vložené a jako jeho součást Kuchynkou očíslované, původně do něho nenáležely. Jsou to nejprve dva volné listy 27. a 28., s náčrtky jakési dvoupatrové renaissanční villy či casina italského rázu, a to na listě 27. s pohledem celkovým, na listě dalším s podrobnější kresbou té budovy s detaily A, B, M (*Barrier fortlaufend*), s přípisky o polychromii stavby (*Ziegelbau gelbröthlich, Profilgesimse dunkelroth* a pod.). Na rubech obou listů je vyraženo F. A. B. a jsou stopy nálepek na horním okraji — F. A. Borovský půjčil kresbičky někam na výstavu, a pak byly vloženy do náčrtníku, do něhož původně nenáležely ani formátem (o něco vyšším), ani papírem (bílým, nikoli žlutým).

Stejně listy 29. a 30. (poslední) jsou papíru jiného zase tónu i formátu (na výšku užšího), rovněž na rubech se stopami nalepení a s razítkem F. A. B. — však je na jejich levých okrajích zřejmé klikaté vystřihování ze svázaného náčrtníku. Oba listy souvisí i obsahem, jdeť vždy o kresbu lesního vnitřku s kmeny jen lehce načrtnutými a s propracovanou partií kořenů (na listu 29. je jediný přípisek: *Klee*). Lesní vnitřky i jednotlivé malebné stromy Mánes rád si kreslil do náčrtníků. Zvláště pak skizzář č. IX. zpracovává bohatěji thema „Les“ — je to knížka, do níž si Mánes zachytil i partie z Českého a Bavorského Lesa, i zas Hrubou Skálu a Trosky. — Zde, na rubu posledního listu, je ještě jemná kresbička liliovitého květu s detaily a udáním barev (*blässer grün; sehr tief warm grün*;

violett ganz oben dunkler; gelb etwas röhlich; weiss). Oba tyto listy jsou tedy zase z jiného, třetího skizzáře.

Tím se končí skizzář VII. v dnešním složení. Na předešlé zadním jsou třaslavou rukou kresleny obrysy tří znakových štítů a dekorativní pásek s hranoly kosmo postavenými.

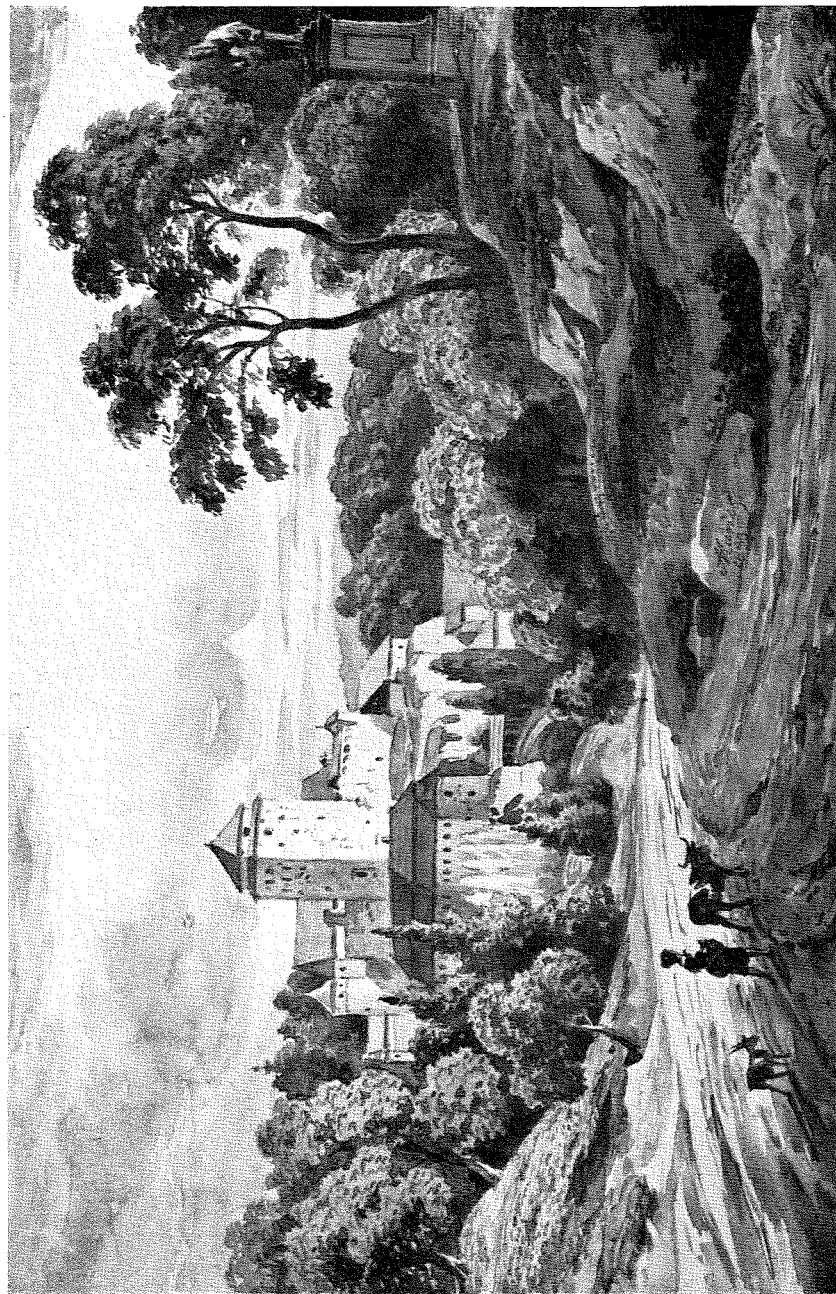
Protože zřejmě některé původní listy s kresbami ze skizzáře zmizely (aspoň 9 listů), bylo by zajímavé, až bychom ovládali celý zachovaný materiál Mánesových kreseb, rekonstruovali náčrtník VII. v jeho původní úplnosti, podobně jako na příklad Němci sestavili a vydali r. 1928 k jubileu Dürerovu v dokonalé reprodukci a v původní velikosti jeho dávno na jednotlivé listy rozebraný náčrtník z cesty nizozemské, i s facsimilovanými ruby prázdnými, třeba jen prsty poskvrněnými (Albrecht Dürer, *Niederländisches Reiseskizzenbuch*, 1520—1521, vydal Ed. Schilling, 1928, Prestel-Verlag, v světlotiscích vídeňského Maxe Jaffé).

Přesně datovati Mánesův „kostecký“ náčrtník není možno. Sloh kreseb v něm je vyvinutý kreslířský sloh Mánesův, jaký se jeví též v ostatních skizzářích I. až X. v Moderní Galerii, z nichž náčrtník VIII. a IX. jsou skizzáři sedmému formou i vazbou zvláště podobny. Do skizzáře IX. kdosi vepsal: Josef Manes 1867—1870, nelze však zjistiti, z jakých přesných důvodů. V skizzáři X., jenž obsahuje Mánesovy kresby obrazů z mnichovské výstavy prý roku 1863 nebo 1864 (podle pozdějšího vpisku) a v němž jsou již stopy Mánesovy duševní poruchy, je samým Mánesem vepsána mimo jiné adresa: S. Hochgeboren dem Herrn Johann Freiherrn von Aehrenthal in Grosz-Skal. Na Hrubé Skále byl Mánes též roku 1868, jak svědčí dopis odtud Lannovi, tak datovaný a po straně opatřený akvarelem „Myší díry“. Ale na Hrubé Skále býval Mánes častěji.

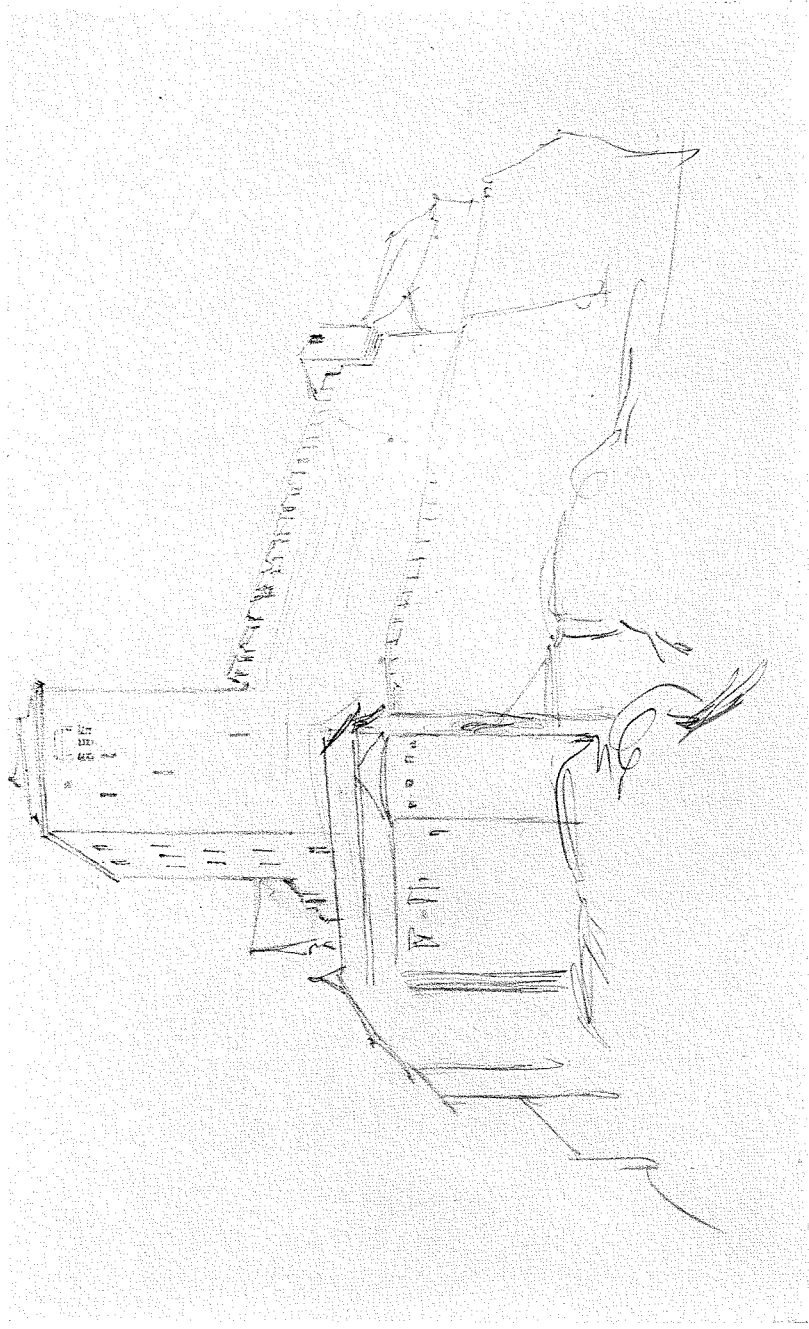
Také v Sobotce, kde býval u lékárníka Fierlingra a kde kreslil též postavu sv. Jana Nep. za vzor kameníkovi, nebo návrh stropní dekorace pro divadelní sál (srov. Mádl-Topič „Josef Mánes“, str. 141). Ale neznáme dat těch pobytů. Také v Pardubicích byl opětovně, aniž známe přesně kdy. Kresba místnosti v Králové Dvoře, kde nalezen byl Rukopis Královédvorský, nemusí nikterak souviseti s dobou, kdy Mánes hotovil k němu své ilustrace, zajímal se o Rukopis od mládí a přirozeně při pobytu v tom městě navštívil i to proslulé sklepení a načrtl si je.

Stav hradu Kosti na Mánesových kresbách je ovšem starší stav před opravou, ale ta se stala až několik let po Mánesově smrti.

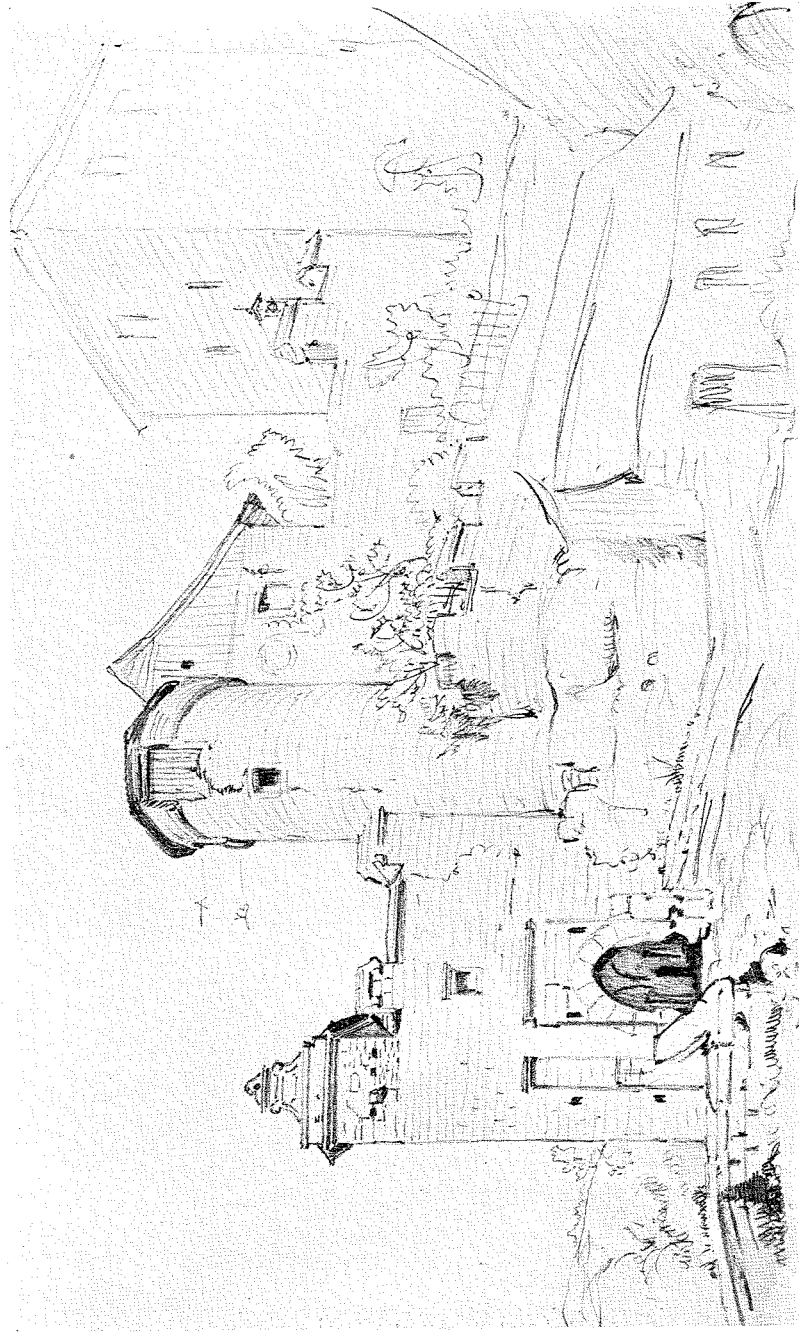
Lze tedy jen celkově říci, že „kostecký náčrtník“ je z vyhraněné doby Mánesova

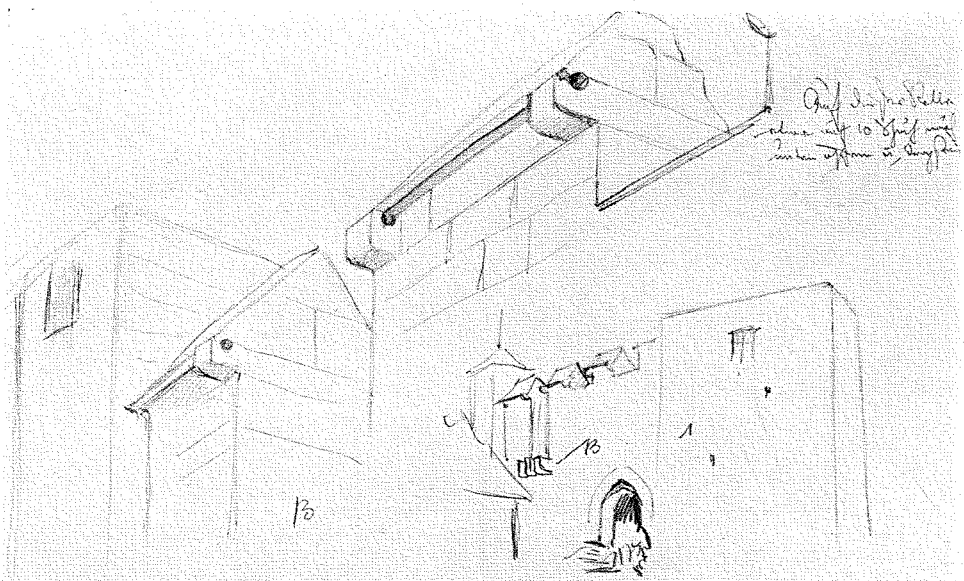
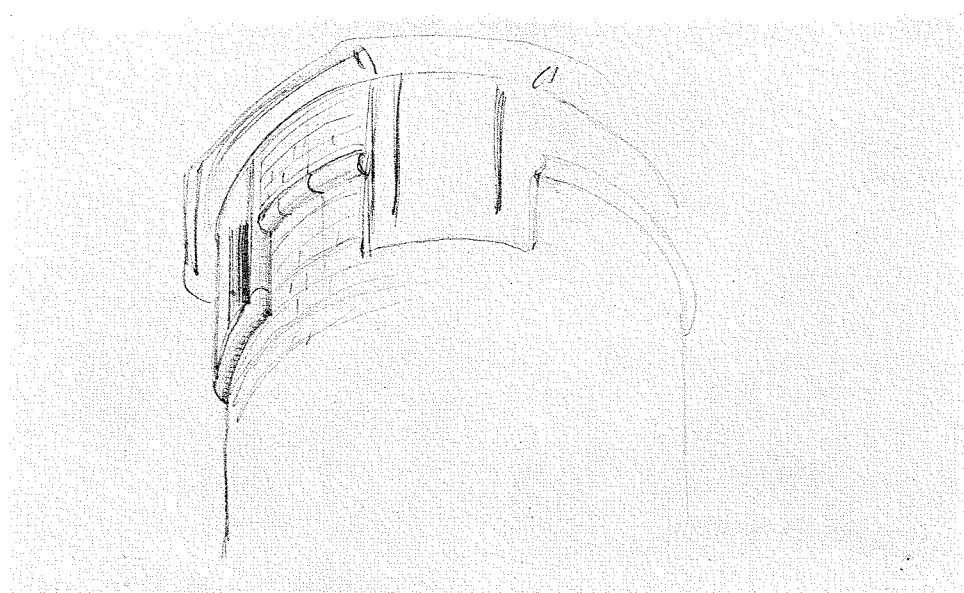
ANTONÍN MÁNES — Pohled na Kost z r. 1833. Akvarel.

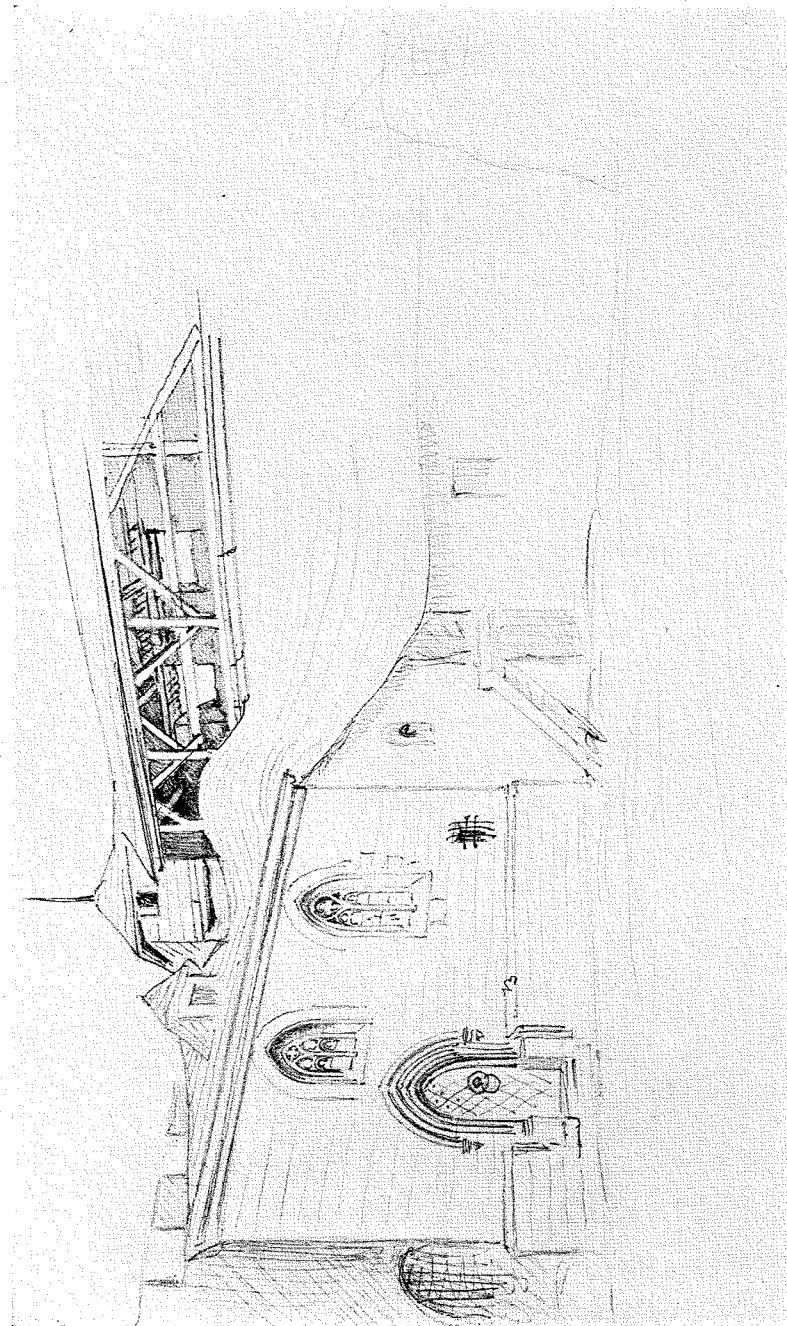
JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 22.: Pohled na Kost.

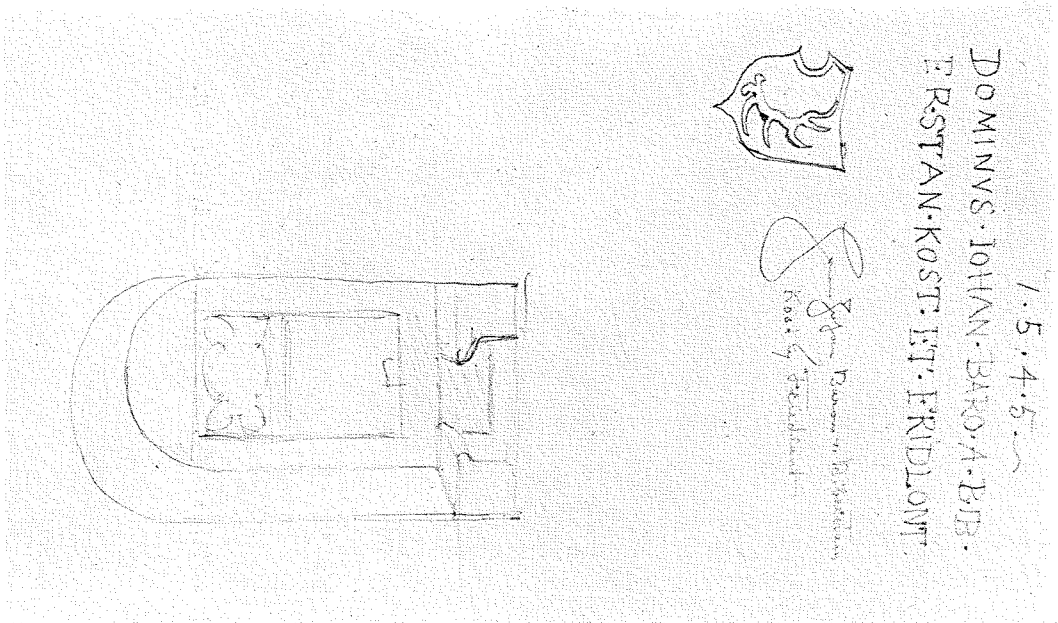
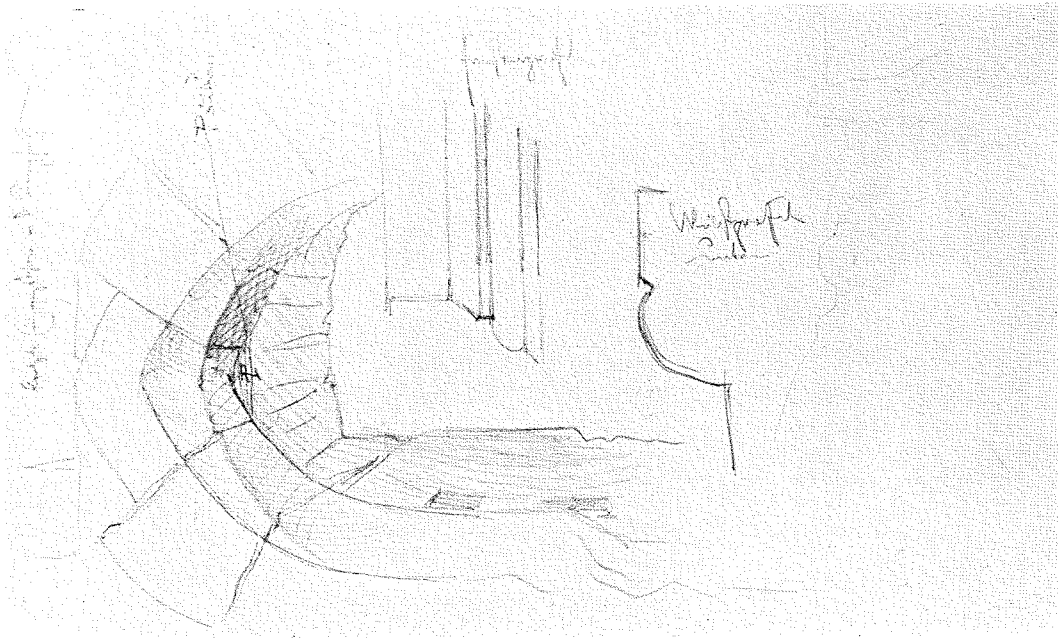
JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 23.: Před druhou branou na Kost.

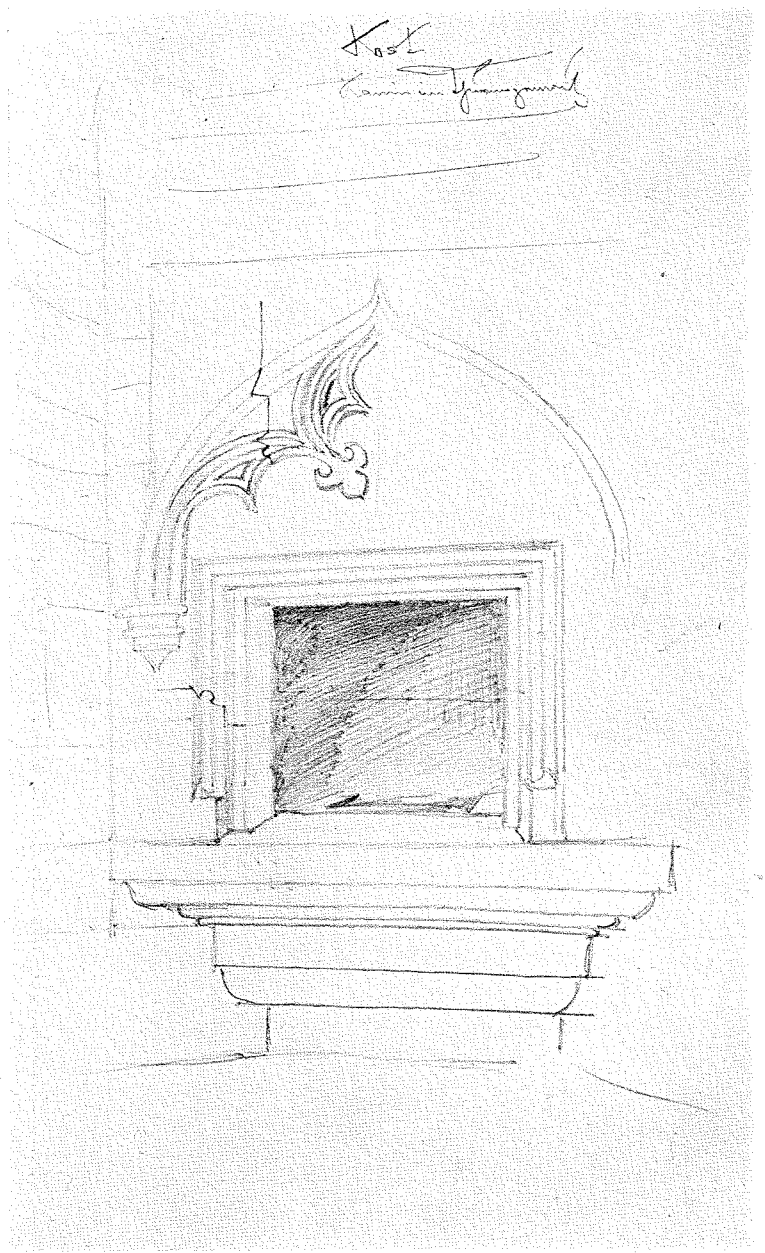
JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., listy 21. a 20.: Detaily opevnění Kosti.

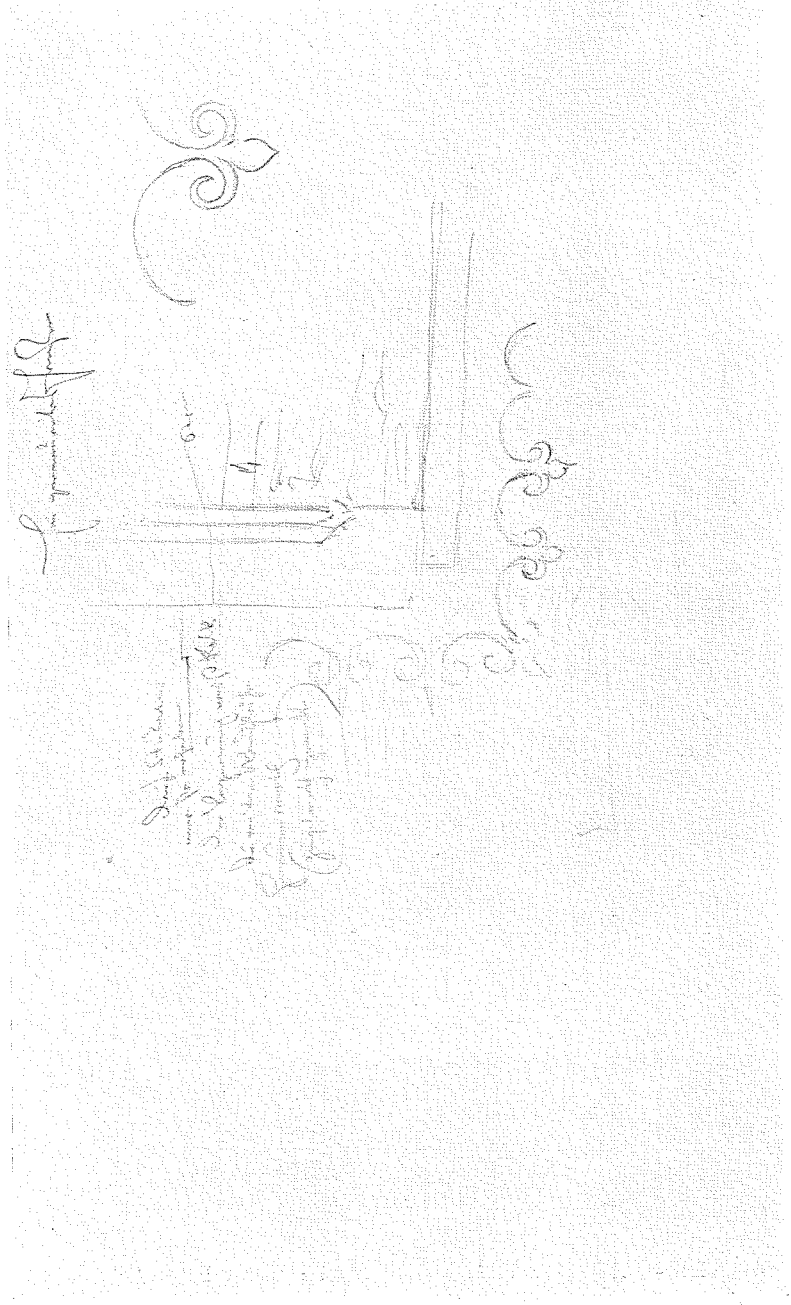
JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 19.: Kaple a obranná chodba ve vnitřním nádvoří Kosti.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., rub listu 22. a list 18.: Vstup do vnitřního nádvoří, okno v Bílé věži a detail nápisu na Kosti.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 17.: Krb v Bílé věži na Kosti.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáče č. VII., rub listu 20.: Přízdoba zazděného okna na Kosti.

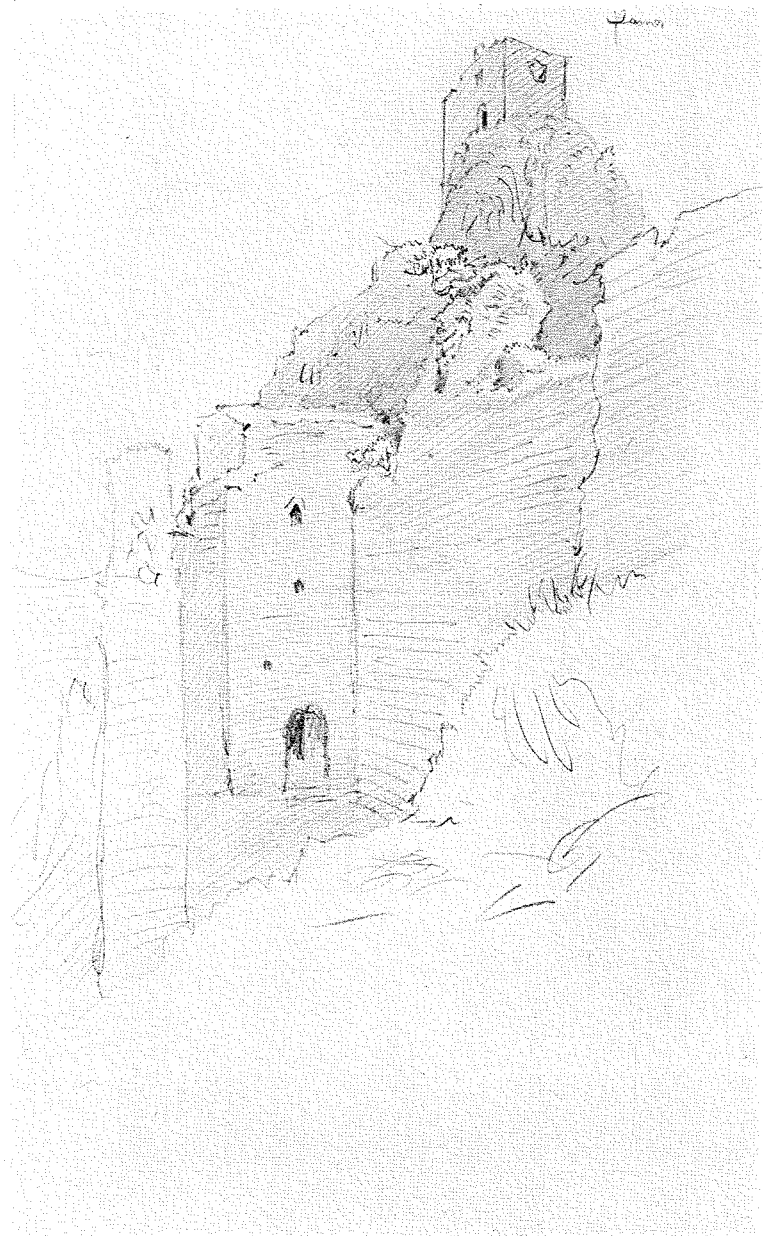
JOSEF MÁNES — Ze skizzáče č. VII., list 15.: Pohled na Hrubou Skálu.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 9.: Pohled na Trosky.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 13.: Baba.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 12.: Panna.

JOSEF MÁNES — Ze skizzáře č. VII., list 11.: Panna.

umění, a to spíše z její druhé polovice, blíže k jeho duševnímu rozvratu, kdy jeho osobitý sloh je na samém ostří své dokonalosti a následovního tragického zlomu.

*

Otázka, proč Mánes tak hojně a podrobně kreslil na Kosti, souvisí s celým problémem jeho uměleckých toulek a záznamů v náčrtnících, jež si na ty toulky bral. O tom putování Mánesově po vlastech našich psali F. X. Jiřík ve své mánesovské monografii v Květech a v předmluvě katalogu „Výstavy pohledů na český kraj“ r. 1917 v Praze, K. B. Mádl ve svém stěžejním díle o Mánesovi, Tyršová po stránce Mánesova zájmu o lid československý ve svých příslušných příspěvcích v „Českém Lidu“, speciálně pak Rud. Kuchynka v stati „Josef Mánes a staré umění“ v Ročence Štencova grafického kabinetu na r. 1920 (129—153) a podepsaný v stati „Poutník“, tamže (9—84).

Zájem o kraje české vlasti a o staré památky v nich měl Mánes od mládí, již vlivem svého otce Antonína, malíře, který stojí na počátku novočeské školy krajinářské, jejíž program určil též po stránce obsahové, jako zobrazování vlasti. Škoda, že nám nebylo vráceno z Vídně do Prahy oněch asi 60 akvarelů s českými hrady a zámky, jež z jeho pozůstalosti zakoupil r. 1846 císař Ferdinand. Z nich reprodukuje zde pohled na Kost, signovaný a datovaný z r. 1833 (na kameni při cestě). Tenkrát bylo Josefovi Mánesovi 13 let a mohl již otce provázeti. Když pak devatenáctiletý, r. 1839 poprvé vystavuje, je to vedle obrazu „Pobožnosti krále Davida“ též akvarel: „Gotický vchod do 2. dvora na Křivoklátě“, jež Fr. Doucha v Květech (1839, příl. str. 43) jmenuje: „Gotická (neboli lépe slovenská) brána křivoklátská“, uváděje ji jako „chvalitebný“ doklad, že „i někteří jednak z českého dějepisu, jednak ze starobylostí i památných krajin vlasti naší předměty sobě obrali“ — Ed. Herold, který po té stránce je svému spolužáku Josefu Mánesovi tak podoben, udává dokonce v pietní stati, kterou brzy po smrti Mánesově věnoval tomuto svému příteli v Osvětě (II, 1872), že Josef již jako patnáctiletý na Křivoklátě různé partie kreslil a koloroval, k radosti Karla Egona Eberta, který tenkrát chlapeci prorokoval slavnou budoucnost. Roku 1841 vystavil Mánes obraz „Ein Glasgemälde“, dobově romantický, s vnitřkem gotické kaple a sklomalbou, což, jak jsme řekli, mohla býti i kostecká reminiscence. Roku následovního jistě se účastnil oslav stoleté památky Petra Brandla v Kutné Hoře, jeť ohlas té návštěvy na prvním závažnějším plátně, jež dalšího roku (1843) vystavil, s námětem „Smrti Lukáše Lejdského“, kde je věrně namalován „Kamenný dům“ Horský. I na druhém jeho obraze z té výstavy, ponurém „Hrobníku“ jsou namalovány staré hrobní desky studované na cestách, a třetí

JOSEF MÁNES — Ze skizzáče č. VII., list 10.: Pohled na Sobotku a Humprecht.

zásilka, akvarel vnitřku staré pražské synagogy je cele dán podrobným zájmem o starou památku.

Brzy nato jel Mánes do Mnichova, s náčrtem obrazu setkání Petrarkey s Laurou v klášteře klarisek v Avignoně. Obraz ten, v Mnichově pak provedený, svědčí o pečlivém studiu architektury románské. Víme pak ze zpráv Ferdinanda Fingerhuta z Mnichova do Prahy, že se právě v Mnichově Mánes rozhodl, malovati obraz z českých dějin (zdá se, že Žižkovu smrt) a že též sbírá materialie k dějepisu českého malířství, který časem vydati hodlá. Jel ovšem Mánes do Mnichova s úmyslem, státi se především historickým malířem podle tehdejšího pojetí malířské specialisace, což s jistým pudem k realismu vedlo tenkrát malíře dějinných výjevů vždy k úsilnějšímu studiu starých památek, ale tuto slyšíme, že se přímo zajímal o soustavné dějiny domácího umění. Tak píše Ferdinand Fingerhut bratrovi Vojtěchovi z ciziny, když již Mánes byl zpět v Praze: „Pomáhej tedy Mánesovi sbírat, jak dalece Ti možná, materialie pro budoucí dějepis neb pojednání o českém malířství neb umění vůbec, zvláště výtvarném. Jan Kollár učinil hezký začátek“.³⁾

Zájem Mánesův o dějiny domácího umění jde zajisté již z mládí. Jeho otec měl přístup mezi vlasteneckou šlechtu, v jejichž rodinách vyučoval. Ta šlechta měla sbírky umělecké, umožnila otevření veřejné galerie obrazů v Praze a souvisela svými názory z části ještě s osvícenstvím, jež i u nás Pelclem, Dlabačem, Ehemantem a milovníky starožitností probouzelo zájem o výtvarné umění dob minulých. Jak známo, prof. Ehemant sestavil již i jakýs přehled dějin umění u nás, v období k Dobrovského přehledu dějin českého písemnictví, s tímž důrazem na dobu Karlovu, na „zlatý věk“ Rudolfův i na „tmavou noc naší vlasti“ po Bílé Hoře. Malíř Horčíčka, správce šlechtické galerie a přítel starého Mánesa, badal zvláště o staročeském malířství — Josef Mánes jej měl velmi rád a propagoval jeho památku ještě v letech šedesátých v Umělecké Besedě.

Ovšem po kritickém celkem osvícenství přišla doba romantismu, s Kollárem, s Hankou, vymýšlejícím i podvodně jméno dávného českého illuminátora. Tenkrát, jak jsme slyšeli, nazval Doucha samo opus francigenum, gotiku, uměním „slovanským“! — Jaký by byl tedy asi býval dějepis českého umění od Josefa Mánesa?

Jistě by bylo leccos dobového, romantického na něm utkvělo. Ale zase by byl přispěl Mánes mnohou cennou skutečností. Již pro upřímnou věrnost svého

³⁾ Srov. F. A. Borovský, *Josef Manes a Ferdinand Náprstek, v Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1918.*

oka a pro spolehlivost své kresby. Na ten dějepis patrně vskutku myslil. Zachovaný náčrtník z jeho zpětné cesty z Mnichova do Prahy (v majetku K. B. Mádl, který jej popsal ve Vol. Směrech I ve stati „Z notic Josefa Mánesa“) je ku podivu pln kreseb podle historických architektur, s přípisky tentokrát hlavně českými. Ale Mánes nestal se ani čistým historickým malířem, ani nenapsal dějepis starého umění českého. Zůstal však horlivým milovníkem starých památek. Ten zájem o staré české umění spojuje jej pak zvláště s Mikovcem ve spolku „Arkadii“, jež uspořádala r. 1861 proslulou pražskou výstavu starožitností, k níž přispěl zvláště jejich přítel, pětadvacetiletý Lanna, kusy ze své sbírky, ale i Mánes sám tu vystavil deset předmětů. Byla-li Arkadie národnostně bezbarvá, mohl brzy na to Mánes v ryze české Umělecké Besedě propagovati svou lásku k domácím památkám iniciativní péčí o Křížovou kapli, o fresky Emmausské, o Jelení příkop, protestem proti zničení Krocínovy kašny apd. Tehdy zasahuje jako znalec též do sporu Vocelova a Hanušova o Passionál abatyše Kunhuty a tehdy někdy dokonce i přednášel podle jednoho svědectví o staročeském ornamentu. Lásku jeho k uměleckému pokladu Čech měří rozhořčení dopisu, v němž nazývá „nevlasteneckým jednáním“ odhodlání pražského kavalíra, poslati největší část svých drahocenných starožitností do Vídně, do nového musea, jež zvláštním provoláním verbovalo po říši (srov. Besedy Času XIX č. I, dopis Mánesův sběrateli Smolíkovi do Budějovic).

Vždy pak plní Mánes své náčrtníky kresbami starých památek, především domácích, architektur a jejich detailů, kostelů, městských domů a opevnění, hradů a zámků, plastik a předmětů uměleckého řemesla. Viz o tom v uvedeném článku R. Kuchynky, který konstatuje v těch kresbách převahu středověku.

Je jisto, že Mánesovi byly ty kresby někdy pomůckou k pracím definitivním. Tak žádá v jednom dopise o zaslání svých kreseb velehradských pro práci o ilustrování Rukopisů. Někdy zpracoval takové náčrty na ilustraci dřevorytovou do časopisu: v Grégrových „Květech“ je od něho otištěno několik motivů z hradů i zámků v Čechách a na Moravě, a byl by patrně pokračoval, kdyby nebyla choroba tomu zabránila. Snad snil i o nějaké souborné publikaci takových svých kreseb, jako svou dobou pomýšlel na to, zužitkovati v publikaci svou zásobu krojových studií z lidu československého, nebo jako si přál vydati knižně své ilustrace k národním písním.

Celkem však činil si na svém putování po Čechách, Moravě, Slezsku a Slovensku — kde na př. pečlivě kreslil hrad Trenčinský — své záznamy zcela nezištně, z neutuchající vášně kreslířské a z čistého, spanilého zanícení pro vlast a její minulost.

To zanícení bylo z části zděděné, po otci, ale též dobové, společné současným romantikům. Jak nevzpomenouti si při „kosteckém“ náčrtníku na př. na Mikovcovy „Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen“! Vyšly r. 1864, jsou zcela dobově nazvány „malerisch“ ve smyslu těch různých starších „France, Espagne . . pittoresques“ nebo „Délices de . . Venise“ apd. Je v nich ovšem i Kost (str. 248) a v té stati o ní, vedle odborných poznatků z dějin vůbec a z dějin umění zvláště (na př. podrobněji o sklomalbě v kapli), zaznívá nám i citové podbarvení všeho zájmu tehdejších romantiků o staré stavby památné: snová fata morgana toho, co se již nenavráť —. Tak rozpadá se na zdi hradní znak rodu Buzů jako „sám tento pyšný rod, jenž s tímto znamením podal mnohý zářivý důkaz staročeské statečnosti . .“.

Ale ku podivu: byl-li ranní Mánes rád sentimentálně melancholický, je jeho zralé dílo, ač se blížila duševní katastrofa, zpravidla slunné a teple radostné. To proto, že celý svět, jímž procházel, Mánes zapřádal do světla a tepla své poesie, svého až pantheistického erótu. Ten nezištný zájem o svět tvarů a barev napojuje jeho linii pozornou něhou i citovým teplem, ať již kreslí a koloruje celý herbář květín z našich luhů, hájů a vod, i se všemi jemnými detaily okvěť a lístků, či ať kreslí starou architekturu, s rozmanitými jejími podrobnostmi. Je to ještě jakoby ohlas goetheovského spojení poesie a vědy, ale je to i osobitě ozáření všeho, co jeho zrak spatřil a čeho se jeho ruka dotkla, teplým světlem linoucím se z jeho vřelého entusiastického nitra.

A tak i v „kosteckém skizzáři“ leží na kresbách z Českého ráje teplý odlesk Mánesova okouzlení přírodou a památkami domoviny.

J. PAPOUŠEK

PŘEDPOKLADY POLITICKÝCH VZTAHŮ RUSKA K ČESKOSLOVENSKU

V LETECH 1907—1927

I.

Zájem o současné dějiny, který budil profesor Pekař svými přednáškami o dějinách našeho národa v 19. stol., dal mi podnět, abych si pro tento sborník zvolil thema z dějin nejnovějších, které zároveň má i bezprostřední souvislost s dneškem a nejbližším zítřkem. Zvolil jsem si je tím raději, ježto denní zkušenost mne poučuje, že bez historických znalostí nelze správně chápati přítomnost a hodnotiti význam dějů, které prožíváme. Bez nich nelze také správně postupovati v politickém životě. Historie není ovšem katechismem, podle něhož by se mohl řídit politik v každém jednotlivém případě. Neopakuje se. Avšak jak napsal Goll: „Politik, státník a občan se také z historie učit mohou.“ Není ostatně třeba důkazu, že současnému stavu našeho národa správněji porozumí, kdo zná náš vývoj za války a po válce a jeho bezprostřední, vzdálenější a vzdálené předpoklady. Podobně i skutečnosti ruské revoluce zcela jinak bude posuzovati prostý jejich pozorovatel a očitý svědek a zcela jinak ten, kdo na ně popatří také z historické perspektivy kulturního, sociálního, hospodářského a duchovního vývoje Ruska. Praktická potřeba historických znalostí je očividna. A naopak, správně zdůraznil Troeltsch, že konečným cílem historie je porozuměti současnosti. Totéž měl na mysli i Masaryk, když rozvíjel svou thési „věda pro život“. Vskutku nejen vděčným úkolem, nýbrž i povinností historikovou je lidem usilujícím o vybudování našeho života národního a státního poskytovat co možná objektivní obraz historického vývoje, o který by politický praktik mohl opřítí svá pozorování současného dění a který by mu umožnil lepší orientaci a hodnocení dějů současných. Tento úkol ukládá však také historikovi značnou odpovědnost; prakticky tato odpovědnost znamená, usilovati o maximum vědecké pravdy našim studiem a myšlením dosažitelné. Platí, co napsal Goll: „Historie svého nejvyššího zřetele, pravdy, nesmí spouštěti s očí, ani kdyby se zdálo, že toho žádá prospěch státu, národa, církve.“ Úkoly historika takto pojímané jsou ovšem velmi rozsáhlé, nemá-li však býti historická věda jen osobní zálibou, nýbrž i vědou, mající vztah k životu, je třeba, aby si

historik tyto úkoly uvědomoval. Neznamená to ani thematické, ani časové zužování historických prací, nýbrž spíše naopak jejich rozšíření i co se týče časového a prostorového rozpětí i co se týče pozornosti, která má být různým oborům národního života věnována.

Jedním z úkolů, před nimiž stojí historikové každého národa a tedy i naši, je sbírat poznatky nutné pro správné chápání našeho postavení ve světě a našich vztahů k jednotlivým státům a národům. Že tento úkol byl velmi živě pocíťován našimi historiky, dokazuje velká řada knih, monografií a článků. Šustovo rozsáhlé dílo o dějinách Evropy v 19. a 20. století, přímo z tohoto pojetí úkolu historické vědy vzniklo. Sám Šusta také správně již za války v článku „Národní úkoly české vědy“ předvídal, že „úkoly, které zájem národní vědy české ukládá . . . vzrostou nepochybně, vyprostíme-li se dokonaleji z centralistického poručení.“ A jaký jiný popud, než touha seznámiti náš národ s úskalími světové politiky, vedla téhož autora před válkou k napsání „Dějinných předpokladů moderního imperialismu“ a jiného autora prof. Bidla k napsání „Historického vývoje Slovanstva“ již před válkou a k sepsání „Dějin Slovanstva“ po válce. Živý smysl pro spojitost minulosti s přítomností byl také příčinou, že dva universitní profesori dějin, Krofta a Kybal stali se diplomaty a že již jako diplomaté dalšími historickými pracemi usilovali oprávněně své chápání přítomnosti pohledem do minulosti. Vědomí tohoto úkolu české historické vědy vedlo i mne, když jsem si zvolil za thema charakteristiku předpokladů politických vztahů Ruska k naší otázce a našemu státu v období posledních 20 let. Ocítl jsem se ovšem v zápětí před řadou otázek metodické povahy, jak nejpřesněji a nejobektivněji tuto charakteristiku podat.

II.

Stanovisko k naší otázce, vztahy Ruska k našemu státu, bývaly a bývají studovány a také chápány jednostranně. Větším dílem dosavadní úvahy a práce o vztazích Ruska k nám se omezovaly buď jen na líčení čistě formálních zahraničně politických vztahů, jindy byl dáván opět jen přehled styků čistě kulturních, hospodářských neb jiných. Ve všech těchto případech pak bývalo zvykem vy počítavati jen fakta, charakterisující kdy, jak a s jakým úspěchem ke stykům došlo. Pokud vím, nebyl také učiněn pokus charakterisovati styky politické, kulturní a hospodářské ve vzájemné jejich souvislosti a posléze i v rámci ruských problémů vůbec, aby tím zároveň byla charakterisována i míra, v jaké se Rusko o naše otázky zajímatí vůbec mohlo. Zatím však otázka vztahu jednoho státu ke druhému je tak složitá, že při jednostranném hodnotícím hledisku vyrůstá obraz nejen ne-

úplný, nýbrž mnohdy i velmi zkreslující skutečnost. Chceme-li tedy vztah Ruska k nám posouditi co nejobektivněji, zjistiti skutečnost, pokud je zjistitelná, můžeme toho dosáti jen tehdy, máme-li na mysli v dějinné perspektivě nejen všechny faktory, které ruský stát tvoří, nýbrž i vše, co s těmito faktory souvisí. Jimi je totiž určována nejen politická, kulturní a hospodářská mocenská pozice ruského státu v struktuře mezinárodní, nýbrž i ráz jeho vnitřních poměrů, určujících i jeho vztah k státům a národům jiným.

Rusko v letech 1907—1917 rozsahem svého teritoria a počtem obyvatelstva bylo státem, jehož čistě kvantitativní poměr k nám sám o sobě již určoval zájem o naše věci. Rusko mělo značně více než 10krát větší počet obyvatel než území, které zaujímá dnes celý náš stát. Mezi rozsahem území byl nepoměr ještě mnohem větší. Tato kvantitativní převaha Ruska byla sice u nás vždy jasně pocíťována dokonce i těmi, kteří neměli o ní nejpřesnější představy. Její význam pro nás byl však častěji vykládán chybně, zejména nebyl brán zřetel na důsledky, které z této převahy Ruska pro poměr k nám vyplývaly. Rozsah Ruska a počet jeho obyvatel určoval totiž i mnohost ruských zahraničních i vnitřních problémů, a tato mnohost byla zároveň i příčinou, proč se Rusku česká a slovenská otázka jeví jen jako nepatrný detail v rámci všech jeho ostatních starostí a snah. V stejné míře ilustruje to ostatně i okolnost, že hranice Ruska se jen z menší části stýkaly s Evropou a že dokonce i všechny evropské problémy dohromady (pokud neběželo zároveň o evropské zájmy koloniální) byly jen částí vztahů Ruska k ostatnímu světu vůbec.

Vztah Ruska k nám určovaly také ráz a povaha jeho teritoria, jeho přírodní bohatství (půda a bohatství nerostné) a závisící na nich z velké části hospodářská struktura a produkce Ruska. Uvážíme-li, že základní fakt ruských dějin, jak jej vymezil Ključevskij, byla kolonisace a na druhé straně, že hospodářská struktura dala této kolonizaci zároveň ráz boje za přístup k moři a za světové obchodní cesty, je nám tím zároveň dáno, že Rusko mohlo míti o nás s tohoto hlediska zájem jen potud, pokud jsme mohli tento jeho boj usnadňovati hospodářsky a politicky. České země, jako země převahou průmyslové, mohly ovšem budití zájem Ruska s hlediska exportu přebytků jeho produkce zemědělské. Ale ani v tomto směru podstatněji jsme nemohli jeho situaci ulehčovati. Poměrná rovnováha mezi zemědělskou a průmyslovou produkcí v Rakousko-Uhersku, s nímž jsme byli politicky a hospodářsky spíati, plynoucí z této situace celní politika rakouská, diktovaná i jinými, Rusku ne příliš příznivými ohledy, nedělala z nás dobrého konsumenta ruské produkce, tím spíše, že Rusko bylo ještě horším konsumentem produkce rakousko-uherské. V r. 1913 hodnota ruského exportu do Rakousko-

Uherska tvořila jen 4·3⁰/₁₀ veškeré hodnoty ruského exportu vůbec, t. j. v tomto ohledu Rakousko-Uhersko bylo rovnocenné Belgii, která vykazovala procento stejné a stálo tak značně daleko za Německem, Anglií a v určité míře i za Francií a Itálií. Rusko jako stát ohromnou převahou zemědělský, jistě mohlo mít zájem o české země v tom smyslu, že tyto země vysoce industrialisované mohly podobně jako Německo vhodně uspokojovati potřeby ruského vnitřního trhu. Rusko však na vybudování vztahů s tohoto hlediska nemělo a nemohlo mít zájmu jednak z důvodů zahraničně politických (tím že české země tvořily část Rakouska), jednak proto, že bránila tomu také obchodní politika německo-ruská a tím i německá konkurence. Neběreme-li však ani v úvahu, že od konce 19. století a zejména od počátku století 20. samo Rusko usilovalo o rozvoj svého vlastního průmyslu, bylo také dáno měřítko ruského zájmu o naše výrobky nejen skutečností, že náš průmysl na obchod s Ruskem nebyl zařízen (nevyhovovaly na př. typy našich hospodářských strojů), nýbrž i finanční slabostí, neorganisovaností a snad i obchodní nedovedností našeho průmyslu. Stálé potřebě Ruska v zahraničních kreditech, stálé potřebě kreditů ruských importérů (ruští importéři požadovali dvánáctiměsíční směnečný úvěr) jsme nejen nedovedli vyhověti, ale snad i vyhověti nemohli.

Při posuzování stanoviska Ruska k naší otázce nelze ovšem bráti v úvahu jediné zmíněné materiální předpoklady; důležité a snad i důležitější předpoklady plynuly ze skutečností, týkajících se ruského obyvatelstva, jeho politické, národnostní a vzdělanostní struktury a diferenciacie. Společně s faktory materiálními tyto stránky života ruského státu svým vývojem a současným stavem určovaly celý systém jeho státní politiky. Rusko po roce 1905 bylo v jistém smyslu státem konstitučním. Přes to ráz jeho politiky vnitřní a zahraniční záhy po revoluci znova vždy více a více určoval car, jeho vláda a stejné skupiny dvorské, vojenské, byrokratické a velkostatkářské jako před rokem 1905. Postupné změny ve složení ruské dumy od první až k čtvrté daly této tendenci výraz i po stránce formálně konstituční. V roce 1907, kdy v Rakousko-Uhersku byl volen parlament na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva, byla v Rusku již дума volená na základě okleštěných volebních práv a ruská oficiální politika vystupovala již téměř nezastřeně se starým svým programem. Byl to starý program samoděržavný; v ohledu náboženském politika ruské oficiální církve, v ohledu národnostním politika oficiální národností a persekuce národností jiných. Reformy Stolypinovy měly tento program jen opřít o pevnější základnu.

Rámec tohoto programu přímo vylučoval jakýkoliv vřelejší poměr k našim věcem. Odlíšovali jsme se od ideálů rozhodujících ruských kruhů nejen svým

demokratismem, nejen náboženstvím, nejen svým chápáním národních práv, nýbrž i svým pojetím sociálních otázek, které ještě bylo zdůrazňováno i rozdílem sociální diferenciacie v Rusku a u nás. Tento politický program Ruska, tím, že usiloval zároveň o zajištění državy velkostatku, měl i konkrétní obsah hospodářský, určoval také stanovisko Ruska k mezinárodním otázkám, jeho vztah k státním útvarům evropským, jeho vztah k evropským problémům národnostním a sociálním.

Chceme-li velmi zjednodušeně charakterisovati evropskou situaci v období posledních šesti let před světovou válkou, můžeme tak učiniti jmenováním tří ideových proudů a vývojových tendencí, ideje imperialismu, ideje světové centralisace (reorganisace světa na podkladě svobodných samostatných národů) a ideje sociální přestavby světa. Je ovšem nutno mít při tom na mysli, že to nebyly tendence a ideje příkře vyhraněné a zaostřené. Leckdy navzájem splývaly. Také jejich obsah se různil podle historických předpokladů u různých národů a států. I Rusko, celá jeho vnitřní a zahraniční politika, pohybovalo se v hranicích, které tyto tři ideje a tendence representovaly, v Rusku právě nabývaly nejpříkřejších forem a nejrudčeji se srážely.

Jak vznikl, jaký ráz a jaké cíle měl imperialismus ruský. Jeho hospodářský základ tkvěl v kolonisační tendenci Ruska, v boji Ruska za světové cesty obchodní. Jeho ideovým základem byla někdejší myšlenka „třetího Říma“ — rozvinutá později v myšlenku světovládného cara pravoslavného; vznikl z myšlenek řeckých a slovanských uprchlíků z Byzance, po jejím dobytí Turky. Širší náplň mu dal odpor proti vyhraněnému již imperialismu francouzskému, anglickému a německému. Proto i ideové formulace nepředcházely jeho vznik, nýbrž následovaly, až když cizí akce je podnítila. Ruský imperialism tím byl zbaven ideové mohutnosti, pokulhával za dobou a za jejími ideami. Proto i v době, kdy imperialism anglický rozvínoval nejšíře svůj program, přizpůsobiv ho požadavkům doby, ruský imperialism se mu nemohl vyrovnati ani materiálně ani myšlenkově. Nebyl rovnocenný imperialismu francouzskému, ba ani ne německému. Myšlenková nehybnost byla a zůstala specifickou vlastností oficiálního ruského imperialismu. Ve své náboženské podstatě byl cesaropapistický, v nacionální podstatě šovinistický a rusifikáčnický, ve své hospodářské podstatě hospodářsky extensivní, jako extensivní byla vůbec kolonisační podstata ruských dějin.

Tímto ruským imperialismem, jehož hlavní předpoklady můžeme stopovati hluboko do ruských dějin, a jehož stanovisko k naší otázce bylo tak jasně, přesně a všestranně formulováno r. 1871 v carem schválené direktivě kancléře Gorčakova vídeňskému velvyslanci Novikovovi, kterou jsem uveřejnil v Českém časopise

historickém (XXXIV), byla určována veškerá zahraniční politika Ruska v nejširším pojetí, jeho stanovisko k zahraničním vztahům i ve sféře politické, tak i kulturní, hospodářské a sociální. Většího rozpětí nabyl tento ruský imperialismus zejména v letech po ruské revoluci. Podnět k tomu přišel opět z venčí, zostřením soupeření anglo-německého a franko-německého, což Pokrovskému vedle okolnosti, že ruskému imperialismu chyběly některé typické rysy imperialismu západoevropského, bylo patrně podnětem, aby kladl vznik ruského imperialismu do této doby. Hospodářské důvody, vedle tradičních momentů náboženských, po neúspěchu za anekční krise i prestižních vedly k tomu, že Rusko upřelo svoji pozornost v období před světovou válkou hlavně na otázku cařihradských úžin a úzce s tím související otázku balkánských národů. Svazky německých předválečných dokumentů, čtvrtý svazek německého vydání publikace britské, dokumenty Benckendorfovy uveřejněné Siebertem, dokumenty srbské uveřejněné Boghitschévi-tschem, materiály uveřejněné v revui Krasnij archiv, sovětská publikace o franko-ruských vztazích, korespondence Izvolského vydaná Stiehem, příspěvek Adamova v publikaci „Konstantinopol i prolivy“, paměti Sazonova, Poincaré, Taubeho, Buchanana atd., dávají nadbytečný počet dokladů, jak toto úsilí zapadalo do rámce imperialistického soupeření evropského, jak se s ním sbíhalo a křížilo. Cifry o významu Cařihradu a úžin pro Rusko s hospodářského hlediska, stručně shrnuté v Pokrovského přehledu ruské zahraniční politiky v 20. století, vysvětlují ji s hlediska státních zájmů ruských.

Anexí Bosny a Hercegoviny, která byla provedena aniž byly uspokojeny požadavky ruské právě v ohledu Cařihradu a úžin a kterou muselo Rusko chápati za takových okolností, jako výbojný postup směrem k nejcitlivějšímu bodu ruské zahraniční politiky, vedly k tomu, že Rusko se ocitlo, po poměrně krátkém období klidných vztahů s Rakousko-Uherskem za ruského zahraničního ministra Lamsdorfa, ve velmi prudkém zápolení o vliv na Balkáně. Tato otázka soupeření Rakousko-Uherska s Ruskem na Balkáně stala se ostatně ožehavou i proto, že úmluva anglo-ruská z roku 1907 a spřátelení s Japonskem uvolnily Rusku ruce pro politiku v Evropě, pro soustředěnější účast v imperialistickém soupeření evropském, v jehož rámci doufalo Rusko dosíci svého cíle. A s tohoto hlediska nutno posuzovati i zahraničně-politický vztah Ruska k naší otázce, který byl dán stanoviskem naší politiky k Rakousko-Uhersku a k cílům ruského imperialismu vůbec.

Vezmeme-li v úvahu, že v období, o které běží, česká zahraniční politika byla reprezentována pozitivní politikou mladočeskou, jejíž vůdce Dr. Kramář formuloval její zásady, je nepochybné, že ruský imperialismus musel hleděti na českou

politiku s nedůvěrou. Vždyť právě strana mladočeská (a přece Dr. Kramář nejvíce zdůrazňoval ruskou orientaci a nutnost smíření Rakousko-Uherska s Ruskem), právě v době, kdy ruská diplomacie usilovala o izolaci Rakousko-Uherska, kdy dokonce hleděla této izolace dosíci jednáním s Německem, podporovala rakouskou politiku balkánskou a v letech dalších hlasovala v parlamentě pro vojenské, rakousko-uherské předlohy, které zjevně byly namířeny proti Rusku. Ruský vládní imperialismus neměl však také důvodu, aby i na skupiny vystupující v Rakousku opozičně, hleděl příznivě. Oposice proti rakouské vládě neznamovala ani zdaleka příznivé stanovisko vůči oficiálnímu Rusku. Ideový a nejznámější representant zahraničně-politických názorů oposice, Masaryk, stejně ostře ba ještě ostřeji kritisoval vládní systém a program ruský.

Za takových okolností ruský imperialismus nemohl na náš národ hleděti jinak, než jen jako na nástroj výhodný při oslabování mocenské polohy rakousko-uherské. Odtud také ony relativní sympatie, s nimiž ruská diplomacie, jak v revui Krasnij archiv (ročník 1929) konstatoval Popov, sledovala postup českých opozičních stran, dokonce i sociálně demokratické, přes její proticarské projevy a postup. Ale i jiný ráz české politiky sotva by byl na poměru Ruska k české otázce co změnil, jak ukazují doklady uveřejněné zmíněným již Popovem, o přijetí jakého se dostalo Kľofáčovi při jeho nabídkách organisovati boj proti Rakousko-Uhersku. Princip nevměšování se do rakouských věcí, který byl spíše principem nepodporovati boj proti dynastii, byl by zabránil jíti za hranice prostých sympatií. Kromě toho na překážku byly i důvody jiné.

Český národ byl zjevně jedním z nejpřednějších nositelů národní ideje a národní tendence vývojové, s níž carism zápasil uvnitř své říše. Ruský imperialismus nemohl tuto ideu sdíleti, nemohl s ní sympatisovati. Čeští politikové příliš jasně a otevřeně ji formulovali, než aby ruský imperialismus si neuvědomil její dosah pro Rusko. Vždyť již Rieger mluvil s ruským vídeňským velvyslancem o dějinném procesu, který vytvoří nejen federaci rakouskou, nýbrž i ruskou. Také Dr. Kramář přes svůj vřelý poměr k Rusku princip federace propagoval i vůči němu. Sborník „Slovanstvo“, který měl býti výrazem nové myšlenky slovanské, sloužící ke sblížení s Ruskem, formuloval v roce 1912 stav národnostní ideje v Rusku tak zastřeně proti ruské vládě, že obrátila-li naň vláda pozornost, mohl jí býti jen novým podkladem pro nedůvěru k Čechům.

Mezi ruským imperialismem a českou národní myšlenkou jak ve všech variacích byla chápána, byl jen jeden styčný bod. Uplatňování této myšlenky, boj proti vídeňskému centralismu, oslaboval Rakousko. Ruská diplomacie mohla z toho však dělat jediný závěr: národní hnutí české nepodporovat, pozorovat ho,

usilovat po případě a nanejvýš o to, aby ztratilo všechny rysy spojující ho s analogickými hnutími, zejména v Rusku, aby se stalo rusofilským ne ve smyslu národním, ale rusofilským, ve smyslu státním a vládním. Passivita ruské diplomacie v české otázce vhodně tak odpovídala nápadnému úsilí jednotlivců blízkých vládě a sdílejících její národnostní program, získati české politiky pro myšlenku samovládného a nacionálně jednolitého ruského státu jako opory českého národa.

Rusko konečně národnostní hnutí v Rakousko-Uhersku dosti pozorně sledovalo, bylo si také vědomo rozkladné jeho síly, počítalo s národnostními otřesy v Rakousko-Uhersku, jak souhlasně svědčí všechny dosud známé dokumenty z oné doby, zaznamenávající názory carovy, Sazonovovy a jiných. Ale rozkladnou sílu tohoto národnostního hnutí stejně tak dobře uvědomovalo si i Německo, jak svědčí dopis německého velvyslance Tschirského ve Vídni Bethmann-Hollwegovi z 18. XI. 1912, v němž mimo jiné psal: „Mnozí jdou ve svém pesimismu ještě dále a soudí, že po rozpadu Turecka přijde na řadu Rakousko-Uhersko.“ Pozorovali to i jiní, jako na př. Poincaré. Pozorovat, neznamenalo tedy ještě podporovat. A že ruský imperialism neměl zájmu na jakékoli hlubší podpoře našeho národního hnutí, svědčí i jeho školská politika, jak se pečovalo ve školách a na universitách o šíření znalostí našeho jazyka, dějin, literatury atd. Je jistě charakteristické, a mnoho vysvětluje, že ruské university neměly lektorů českého jazyka a slovanských jazyků vůbec a že tedy předpoklady pro studia slovanských otázek byly na kterékoliv ruské universitě horší než v Praze, kde byly lektoráty všech slovanských jazyků.

Charakterisoval-li jsem takto směrnice ruské oficiální zahraniční politiky, neznamená to ovšem, že ve vládních kruzích nebyly různé odstíny nazírání, že z programu, jehož hlavní body jsem vytkl, nebyly činěny pro praktickou zahraniční politiku odlišné závěry. Nelíčím-li tyto odstíny, je to jen pro nedostatek místa. Ostatně pro dané thema nemají podstatnějšího významu. Neběželo o rozdíly v nazírání na českou otázku, nýbrž v nazírání na celkovou koncepci ruské zahraniční politiky, na otázku, zda se má Rusko sblížit s Německem, či zda má pokračovati v cestě zahájené franko-ruskou aliancí a anglo-ruskou dohodou. Plynulo z toho jen kolísání ruské politiky vedoucí v letech, o něž běží, k dohodě s Německem a k bezprostřednímu rozvázání této dohody v roce 1911 (případ připomínající incident se smlouvou v Bjoerkoe), kolísání, které snad až příliš ostrým pérem vylíčil v nedávno vydané knize „La politique russe d'avant-guerre“ baron von Taube. Pro vztah Ruska k české otázce byly však rozhodující názory směru, který převládal a který po zakolísání v r. 1911—1912 převládl úplně.

III.

Vztah Ruska k české otázce před válkou nemusel ovšem býti určován jedině stanoviskem ruských vládních kruhů a veřejného mínění, o které se vláda opírala. I ruské vládní kruhy mohly se ocitnouti pod tlakem veřejného mínění opozičního. Mohlo-li veřejné mínění ruské míti na vytváření zahraničně-politických vztahů vliv i v dobách nejvyhraněnějšího absolutismu, jako na př. v době osvobozovacích válek na Balkáně, tím spíše mohlo míti vliv v době, kdy přece jen jakýs takýs konstitucionalism umožňoval uplatnit toto mínění ve větší míře v tisku, i v ruské *dumě* i v rozpravách zástupců lidu s ministry, byrokraty a vojáky. Třebaže tedy veřejné mínění levice svůj názor uplatňovati mohlo, činilo tak jen částečně, nebo lépe řečeno jen jeho část liberální reprezentovaná stranou konstitučně-demokratickou a usilující jak svým vnitropolitickým, tak i zahraničně-politickým programem nebyti jen stranou profesury a školské inteligence vůbec, nýbrž i stranou průmyslu. Ruští liberálové mohli v zahraničně-politických věcech míti vliv tím spíše, že v celku shodně s ruským vládním imperialismem posuzovali otázku Cařihradu a úžin. Ale i o liberálech platilo, co platilo o levicovém a v značné míře i o pravicovém veřejném mínění vůbec. Otázky vnitřních problémů byly jim naléhavější. Nezapomeňme, že anekční krize vypukla tři roky po revoluci r. 1905, že reakce k roku 1908 jen vnějškově ji zdolala, že však trvaly příčiny, které k revoluci r. 1905 vedly. Příznak revoluce stále byl jejím odpůrcům před očima, stejně jako druhý tábor, revoluční, neztratil naděje, že se bude opakovati. Nebyla řešena otázka agrární, národnostní (zejména polská) a již se k nim družila otázka nová, dělnická, jejíž význam tím rychleji rostl, čím prudší bylo tempo industrialisace Ruska. Čím byly zahraničně politické problémy proti všem úskalím, které skrývaly tyto vnitropolitické otázky. Nelze se pak divit nezájmu o otázky zahraničně-politické. Prohlédneme-li ruskou memoárovou literaturu, pokud nebyla psána zahraničně-politickými profesionály, jako Izvolským, Sazonovem, Taubem, Rosenem nebo vojáky, jako na př. Suchomlinovem, Brusilovem, převládají v ní, ba ovládají ji právě vnitropolitické otázky. I historik Kizeveter svými vzpomínkami věnovanými téměř výhradně vnitropolitickým věcem, význačně tento fakt dokazuje.

Nechci tím říci, že se ruská veřejnost a zvláště levice nezajímala o cizinu. Právě naopak. Ale v jakém průřezu? Nezajímaly ji vzájemné vztahy států a národů, nýbrž úprava poměrů ve státech jiných, ideové směry pokud se týkaly řešení otázky národnostní, sociální a agrární. Nemám přesných dat po ruce, ale jen když si namátkou připomínám, jakou literaturu vychrlila levice za revoluce r. 1905 a po ní, zdá se mi, že nepřeháním, řeknu-li, že v žádném státě studie o jmenovaných otáz-

kách nebyly tištěny v takovém počtu, a čteny s takovou dychtivostí, jako v Rusku. Snad to může ilustrovati jeden zajímavý detail. Zatím co z českých prací nebylo přeloženo nic, co by osvětlovalo současný stav v Čechách, byla přeložena Masarykova „Sociální otázka“ dvakráte. Po prvé ve výťahu, po druhé úplně. A je také symptomatické, že výťah přeložil prof. Jastrebov, který znal Prahu, byl v Praze a studoval české dějiny. Není také méně symptomatické, že na př. čtenáři Masarykovy Sociální otázky Ratnerovi, který se zabýval některými jejími vývody ve sborníku „Věchi kak znamenije vremeni“, z r. 1910 byla zcela lhostejná národnost autora, kterého nazval pruským učencem. Směr zájmu ruské levicové veřejnosti mohl by být ilustrován a dokumentován nesčetnou řadou dokladů. Uvádím jen jeden z velmi zajímavého a pro dané thema dokumentárně velmi cenného článku V. Červinky otiskčeného ve sborníku „Půl století Národních Listů“ v r. 1910, v němž se mezi jiným praví: „proslulý ruský historik profesor Karějev... přímo polemisoval s M. M. Kovalevským a jeho snahou o vyhledávání sblížení s ostatními Slovany. Za bližší a prospěšnější úkol Rusů prohlašoval nikoli hledati mimo ruské hranice přátele mezi národy jednoho plemene příbuzných jazyků, nýbrž mezi těmi, kteří „jdou v čele po cestách pokroku“.

Tímto rámcem zájmu ruské veřejnosti je i dáno, do jaké míry ji mohl zajímati problém rakousko-uherský, speciálně otázka česká. Ale otázka poměru ruské levice k Rakousko-Uhersku měla i druhou stránku. Politický, národnostní, náboženský a sociální útlak ruský přirozeně nemohl dávatí podnět k nějaké zvláštní nenávisti k tomuto útvaru. Všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo v Rakousko-Uhersku a u srovnání s Ruskem nepatrná míra útlaku všeho druhu spíše mohly býti podnětem, aby ruská levice viděla v rakouských poměrech vzor první etapy, již je žádoucí dosíci v Rusku. Jinak ruské levici nutně musilo býti zásadně cizí i pojetí našeho boje za národní práva na podkladě historického práva státního. Z jiných důvodů zásadních nemohla se nadchnouti ani pro program důsledného sebeurčení národů. Liberálům bylo pojetí úplného sebeurčení dokonce i Polska, cizí, nepřáli si, aby bylo uplatněno v Rusku, neměli důvodů, proč by toho požadovali pro Rakousko. Radikálnější levici odstrašovaly od tohoto pojetí obava před rozdmýcháním národnostních vášní, které by mohly znesnadniti řešení sociální přestavby Ruska a světa vůbec. A nebylo téměř ruského socialisty, jemuž by bylo něco dražšího nad sociální otázku.

Socialisté revolucionáři viděli ideál úpravy národnostních otázek v Rusku ve velmi různě pojímané federaci kulturně samostatných národů (byli jen pro plnou samostatnost Polska). Podobně smýšleli i soc. demokraté, menševici. Nebylo náhodné, že ruští socialisté zásadně byli proti autonomistickému hnutí našich soc.

demokratů. Výjimku v pojetí národnostní otázky činili jen někteří jednotlivci, mezi nimi zejména Lenin, jenž, jak svědčí svazek jeho sebraných spisů, věnovaný jeho článkům o národnostní otázce, konstatoval, od roku 1910, a snad i dříve, význam národnostních hnutí vůbec a vybudoval na tomto základě theorii o spojitosti národnostního boje s bojem třídním, která se stala základem bolševické taktiky.

Ruská oposice byla ostatně oddalována od sympatií k české otázce i slovan-skou frazeologií ruské pravice. Marxovy názory na škody, které způsobilo národnostní hnutí revoluci v roce 1848, tento odpor zesilovaly. Nedostatek sympatií a porozumění pro českou otázku byl ostatně diktován i momenty psychologickými. Zájem listů pravice o českou otázku motivovaný v duchu carského programu vedl levici k tomu, aby na českou otázku hleděla s nedůvěrou a podezřením.

Zahraněčně-politická orientace je však také v přímé souvislosti s celkovou kulturní vyspělostí státu. V massách ruského obyvatelstva stojícího civilisačně na velmi nízké úrovni, nezajímajícího se i o otázky proň mnohem důležitější a naléhavější, nemohlo býti zájmu o českou otázku, většina obyvatelstva ruského státu o její existenci dokonce ani nevěděla. Sazonovova slova o poměru ruského sedláka k balkánským událostem stejně dobře ilustrují i vztah ruského sedláka k české otázce. Nevěděl nic o Rakousku, nemohl nic věděti o Čechách. Bylo to konstatováno nejednou, ale nejlepším dokladem je však místo Brusilovových Pamětí, kde líčí vztah ruské massy k světové válce a kde mimo jiné praví: „Kdykoliv jsem se tázal v zákopech, proč bojujeme, vždy jsem nevyhnutelně obdržel velmi rozpačitou odpověď, že jakýsi erc-gerc-perc se ženou byli kýmsi zabiti a že proto Rakusané chtěli ublížit Srbům. Ale kdo jsou Srbové, nevěděl téměř nikdo, kdo jsou Slované — také jim nebylo jasné a proč si Němci usmyslili, k vůli Srbsku válčit — vůbec nevěděli“. A čím byla česká otázka proti světové válce? Na orientaci ruské vlády mohla tedy působiti jedině přání inteligence, která ovšem i kdyby jí byla zajímala česká otázka, jinak než jak jsme vylíčili, byla si vědoma, že v této věci nemohla by položiti na váhu sympatie lidových mass.

Předpoklady pro hlubší pochopení české otázky v Rusku tedy nebyly a nemohly ani býti také pro naprostý nedostatek pramenů poučení. Uvedl jsem, co ve školském ohledu pro poznání české otázky vláda podnikala a vlastně nepodnikala. Byli ovšem v Rusku jednotlivci, kteří o nápravu usilovali; jejich počet dosti rychle před válkou vzrůstal. V našich novinách a revuích bylo o tom sdostatek psáno a bude jednou úkolem vděčnosti této jejich práce podrobně vzpomenouti a souhrnně ji zvětšit. Měla svou hodnotu, ti, kdož zítra nebo pozítří ji převezmou, jistě se opřou o literární stopy, které zejména v revuích zanechala. Ale chceme-li si uvědomiti její význam v době, kdy byla konána, posoudíme jej správně tehdy,

budeme-li jej hodnotiti v rámci celého ideového a politického myšlení v Rusku vůbec. Především jak málo bylo oněch jednotlivců, běžeme-li ruské měřítko. Voznesenského bibliografie publikací o slovanských otázkách, i když není úplná, jasně to dokumentuje. Podle ní bylo věnováno českým věcem před válkou, nepočítáme-li spisy, věnované jim v rámci Slovanstva vůbec, tak málo, že to až překvapuje. Současným poměrům téměř nic. Podobný obraz dává pro starší dobu svazek Brockhaus-Jefronovy encyklopedie, věnovaný Rusku. (Velmi zajímavé údaje v tomto směru dává také článek Polivkův v České Revui (1919): „Rusko a ex oriente lux“. Dosavadní literaturu pro poměry do r. 1867 shrnula Jiráskova kniha: Rusko a my.) Bylo to ovšem i vinou naší. Zjišťování aktiv a pasiv s naší strany nespadá však do rámce této práce. Uvedl jsem, že do války žádná z ruských universit neměla lektora české řeči. Dodávám, že českým dějinám a českým otázkám byla všude věnována pozornost v rámci všeobecných dějin a dějin literatury (mnoho v tom směru vykonal Karčejev), nebo v rámci působnosti profesorů slavistů, (Ljubavkij, Šachmatov, Jastrebov, Ščepkin, Francev a j.), kteří se ovšem zajímali o doby starší a staré. Uvážíme-li dále, že ruské knihovny vůbec nebyly řádně vybaveny literaturou českou a že jedinou výjimkou v tomto ohledu v posledních letech před válkou byla knihovna ruské Akademie nauk, je nám tím dáno, na jaké obtíže narážel v Rusku každý, kdo se našimi otázkami chtěl zabývat a je nám tím dána zároveň aspoň jakási představa, co ruský inteligent o naší otázce mohl vědět i v tom případě, kdy se o ni živě zajímal.

Jako základ poměru oficiálního Ruska a ruské pravicové veřejnosti k naší otázce byla leckdy uváděna myšlenka slovanská. Vzpomínalo se úlohy Ruska při osvobození balkánských Slovanů, zdůrazňovalo se slovanské poslání Ruska. Vskutku v letech, o něž běží, jak z dokumentů uveřejněných v Rusku i mimo Rusko jest zjevno, o slovanství mluvil Sazonov, Izvolský a j. Ruská politika bývala charakterisována jako panslavistická, panslavistické tendence se připisovaly Rusku ve Vídni stejně jako v Budapešti a v Berlíně. Již v prosinci 1912 Vilém II. psal o budoucí válce Germánů se Slovany a Galy. Slovanské tendence veřejně připisal na účet Ruska ve známém výroku i Bethmann Hollweg v r. 1913, když mluvil o budoucí válce Slovanů s Germány. Jaká však byla skutečnost. Především jest si nutno uvědomiti obsah a rozsah pojmu slovanství, jak je chápaly ruské oficiální kruhy, jak jsme je chápali my, jak je chápali jiní. Němci a Maďaři mínili slovanstvím Ruska ruský imperialism, v tomto smyslu také Bethmann Hollweg v debatě, která následovala, svůj výraz objasnil. Rozdíl v pojetí našem a ruském byl dán již tím, co bylo řečeno o ideovém programu oficiálního Ruska vůbec.

Vládní kruhy užívající fraseologie slovanské, nemohly sledovati jiný cíl, než který byl dán právě rámcem celkového programu. Je pravda, že ve vládních kruzích mluvílo se o malých slovanských národech s nepochybnou sentimentalitou, ale nelze zapomínati, že zároveň s tím vynořovala se i představa prosícího „chudobného příbuzenství“. Ilustrací může býti, co na př. napsal Jiří Klecanda v článku „Naše sjezdy“, v roce 1917, v němž vzpomínal zájezdu pěveckého sdružení Moravských učitelů do Ruska v roce 1913, jehož byl organisátorem. Mezi jiným v něm uváděl: „Jeden z vynikajících ruských politiků, dnes státníků, na mou výtku, jak málo Rusové se zajímají o naše umění, poznamenal, že příčinou toho je ta okolnost, že obecnstvo nevědělo, je-li pěvecké sdružení Moravských učitelů sbor umělecký či dobročinný — něco podobného, jak sbory haličských Rusů, přijíždějících do Ruska pro kopějky“. Nejen vládní kruhy, nýbrž i širší ruská veřejnost spojovala tedy představu malého slovanského národa s pojmem dobročinnosti. Byl-li takový názor většiny na slovanskou otázku, nechci tím říci, že v Rusku slovanská myšlenka vskutku nerostla. Naopak, pravdu měli, kdo konstatovali její růst. Byla však chybně interpretována, její oživení bylo hledáno v značné míře ve vlivech českých, ve vlivu českého neoslavismu. Neměl jsem zatím možnosti prohlédnouti veškerou literaturu knižní, revuální a novinářskou, která by mohla vznik renaissance slovanské myšlenky v Rusku plně objasniti. Jsem však přesvědčen, že spojovati ji jedině se vznikem neoslavismu je nemožno. Při zjištění této historické skutečnosti jako vždy, mluví-li se o slovanství vůbec, působí obtíže již název. Sám pojem neoslavismu byl jinak chápán v Rusku, jinak v Čechách. Dr. Kramář ve svých „Pěti přednáškách o zahraniční politice“ vznik programu neoslavismu přisuzuje sobě. Dr. Alfréd Fischel v knize „Der Panslavismus bis zum Weltkriege“ rozvíjí genealogii podrobnější, historicky správnější, i když ne ve všem správnou a leckdy tendenční. Správně uvádí myšlenku neoslavismu v souvislost s ruskými problémy po ruské revoluci roku 1905, zejména s problémem polským.

Ve skutečnosti podnětů oživení slovanské myšlenky bylo více. Vyrůstala z trojího pramene a vyvíjela se trojím směrem. První směr vyrůstal z kruhů vládě blízkých, zřejmě usilujících zužitkovati ji politicky ve prospěch imperialistického programu Ruska; nápadná převaha delegátů z řad pravice při pražských poradách, na sjezdu sofijském, sama iniciativa k těmto poradám, k nimž mělo dojíti v dohodě s ruskou vládou, dává podnět k nejrůznějším kombinacím. Ideově tento směr nic nepřinášel a pokud nový ideový obsah slovanství, jak byl formulován v Praze, slovně sdílel, byla to jen slova, za nimiž nebylo přesvědčení a odhodlání domáhati se jeho uplatnění v samém Rusku. Příkrá slova Dra Kramáře proti ruskému oficiálnímu nacio-

nalismu v úvodní stati ke sborníku „Slovanstva“, jistě platila na nejednoho delegáta pražských porad, snad i jim byla přímo adresována.

Nositeli druhého směru, oživujícího v Rusku slovanskou myšlenku, byli jednotlivci z ruských pokrokových kruhů, kteří měli příležitost uvědomiti si slovanský problém při své vědecké práci, při svém styku s jednotlivými slovanskými národy. Patřil k nim na př. M. M. Kovalevskij, který první již v první ruské dumě pronesl z pokrokových řad slovo slavism, nebo na př. Bechtěrev, přivedený k přemýšlení o slovanské otázce účastí ve válce rusko-turecké. Podobně tomu bylo i u jiných. Neoslavism, pokud byl formulován v Praze Čechy, zejména Drem Kramářem, vyhovoval jim thesemi, namířenými proti útlaku národnostnímu. Cíle slovanského hnutí pojímali však svým způsobem, užíjeme-li české terminologie, v duchu humanitním. Existovala-li nějaká vnější spojitost mezi pokrokovými stoupenci neoslavismu v Rusku, mezi Masarykovými názory a názory jejich, nevím. V každém případě vnitřní, myšlenková spojitost, srovnáme-li na př. Bechtěrevův článek ze sborníku „Slavjanskij vopros“ z r. 1912, s Masarykovým pojetím slovanské myšlenky, je do očí bijící. Vnější organizační formy nabyl tento směr teprve za války balkánské „Spolkem slovanského vědeckého sjednocení“, pronikavější činnost však nevykázal. Třetí směr slovanské myšlenky byl reprezentován stoupenci ruské idealistické filosofie, jejímž tvůrcem byl V. Solovjev. Byl to směr myšlenkově neobyčejně plodný, před válkou u nás málo známý, třebaže se Masaryk Solovjevem v „Rusku a Evropě“ obšírně zabýval a třebaže také Krejčí ve své „Filosofii přítomnosti“ na Solovjeva upozornil. Právě pro nové pojetí slovanských směrů a pro oživení slovanské myšlenky v Rusku měl tento směr význam nejzákladnější. Revidoval od základů ideologii a program slavjanofilů let třicátých, pokusil se dáti ruskému imperialismu nový vnitřní obsah, zdůvodniti ho ideově. Revisi v tomto smyslu podnikl již Solovjev, a jeho názor na slovanství již v 90-tých letech minulého století vylíčil ve Slovanském Přehledu Zdiechowskij. Svazek Solovjevových sebraných spisů, pojednávající o národnostní otázce (a v jejím rámci i o slovanství), ani dnes nezastaral a lze jej čísti s velkým užitekem.

Pojetí slovanské myšlenky, jak je rozvinuli jeho stoupenci, zejména Berd'ajev, Trubeckoj, Ern a j., respektovalo státní potřeby Ruska, vymezovalo však zároveň ruskému imperialismu úkoly kulturně tvůrčí, zdůrazněním náboženské svépřávnosti a náboženské hodnoty každého národa, usilovalo překlenouti náboženskou propast mezi katolicismem a pravoslavím, proti politické revoluci hlásalo revoluci, jak bychom řekli v naší terminologii, revoluci v hlavách a v srdcích, potíralo tolstovství. Jeho poměr k vládě byl analogický poměru slavjanofilství 30-tých let. Program ten mohl snad změnit osud Ruska, kdyby jej za svůj základ přijala vláda, dala

mu výraz praxí změněnou v jeho duchu. Nestalo se tak. Ruský imperialism nedovedl myšlenkově držeti krok se západoevropským, nedovedl se opřít dokonce ani o ideologii, která neotřásala jeho základnou, nýbrž i dávala, co mu chybělo. Poměr tohoto směru k státu, jeho negace revoluce, jeho odsouzení pozitivismu, jeho boj za revisi ideálů inteligence byl příčinou, že tento směr byl považován v kruzích liberálních a zejména socialistických za reakční, ne sice pro názory na myšlenku slovanskou, které v celku tuto veřejnost nezajímaly, nýbrž pro celou soustavu názorovou, jak byla jeho stoupenci společně s jinými stoupenci ruské idealistické filosofie formulována ve sborníku „Problémy idealismu“ a zejména ve sborníku „Věchi“. Toto hnutí neoslavjanofilské nebylo neoslavistickým.

Ze všech směrů, které oživovaly slovanskou myšlenku v Rusku, jedině tento směr zůstal vývojem posledních let před válkou nedotčen. Program neoslavismu, jak byl vypracován v Praze a v Sofii, narazil v Rusku na tolik úskalí, že ztroskotal téměř druhý den po svém zrození. Rozbil jej nacionalism ruský, šovinistická politika ruská. Ruská vláda nemohla podporovati hnutí, které nechtělo býti do všech důsledků jejím nástrojem, jehož formulace nebyly jejími formulacemi. V pokrokových kruzích hned od počátku znemožnila ho vydatná účast stoupců pravice. Také slovanství ruských pokrokových jednotlivců bylo vysazeno těžkým úderům, z nichž nejsilnější byl konflikt bulharsko-srbský. Jedině třetí směr zdůvodňovaný filosoficky a odolávající tak nepohodám a vichřicím politickým a válečným, postupně sílil a rostl.

I oživení slovanské myšlenky v Rusku, hledíme-li naň s hlediska vztahu Ruska k nám, bylo charakteristické. Žádný z uvedených směrů nedal Rusku knihu, která by byla věnována současným ať politickým, či kulturním problémům českým.

IV.

Vztah Ruska a ruské veřejnosti k české otázce, jak jsme ho zde načrtli, změnila teprve světová válka. Ale ani zdaleka ne ve všech ohledech. Světová válka především postavila Rusko před konkrétní úkoly boje za cíle ruského imperialismu. Hlavní cíl tohoto ruského imperialismu byla otázka Cařihradu a průlivů. Vedlejší cíl vedle úpravy některých asijských otázek, cíl, který byl jen logickým závěrem z prvního, byla snaha oslabiti Německo a Rakousko-Uhersko, zajistiti si bezpečnost na západní hranici. Sjednocení všech větví polského národa v rámci Ruska a pod vládou ruského cara bylo nejlepším prostředkem pro jeho dosažení. S otázkou sjednocení Poláků byl však spojen i problém východní Haliče a jejího připojení k Rusku. Tím ruský imperialism se stal v určité míře nositelem

myšlenky národnostní, pokud běželo o sjednocení a osvobození z rámce německého a rakousko-uherského. Slavnostním výrazem této skutečnosti byl polský manifest Nikolaje Nikolajeviče. Výrazem v ohledu diplomatickém byla rusko-francouzská jednání v roce 1916 a 1917 o budoucí úpravě východních hranic francouzských a západních hranic ruských. S problémem národnostní myšlenky, s vývojovou národnostní tendencí, setkala se však Rusko i při jednání o neutralitu s Rumunskem. Aby Rusko získalo Rumunsko pro vystoupení na straně spojenců, bylo donuceno uznati smlouvou ze srpna roku 1916 princip národnostní i vůči Rumunsku. Na tutéž otázku narazilo Rusko, chtějíc vojensky oslabiti Rakousko. Manifest Nikolaje Nikolajeviče sliboval všem jeho národům osvobození. S toutéž otázkou mělo co činiti při jednáních o londýnský pakt v roce 1915.

Přes to po celou dobu trvání carského režimu za války ruský imperialism ze všech těchto skutečností nedovedl odvoditi závěry pro svoji vlastní politiku. Zůstal nacionalistický (v ruském smyslu), jako před válkou. Ačkoliv na národnostní myšlenku narazil při všech svých mezinárodních jednáních, ačkoliv sám Sazonov již v září r. 1914 v rozmluvě s velvyslanci Paléologuem a Buchananiem zdůraznil, že zásada národnostní má býti jedním ze základů budoucího míru, podstatu tohoto hesla nepochopil. Nedovolila mu to ona myšlenková nehybnost, která charakterizovala ruský imperialism, representovaný dvorem, byrokracií a velkostatkem. Ani potřeby taktické, jak je odůvodňoval Sazonov ve svých memorandech carovi o věcech polských, ba ani „polská ofensiva“ se strany německé a rakouské v r. 1916 na věci nic nezměnila. Sám Sazonov v srpnu roku 1914 prostřednictvím Izvolského upozorňoval Poláky, žijící v Paříži, že nemají viděti v manifestu Nikolaje Nikolajeviče nic, co by mohlo jakkoliv předurčovati budoucí úpravu polsko-ruských vztahů. Ruská politika v okupované Haliči byla nejjasnějším dokladem, jak se málo vnitřní obsah ruského imperialismu změnil a vlastně nezměnil. Česká otázka nemohla být v tomto směru výjimkou.

I když oficiální Rusko dobře mohlo si býti vědomo, jak významným nástrojem jeho politiky za dané situace mohli by býti Češi, přece jen z jeho iniciativy nebylo v tom směru nic podniknuto. Stál tomu v cestě stejný princip legitimacy jako před válkou. Tých princip byl podle všeho také příčinou, proč Sazonov jinak s českým národem osobně sympatisující doporučoval velvyslanci Paléologovi v r. 1914 thesi t. zv. malého Rakouska s Habsburky v čele a složeného ze tří států: českého, maďarského a rakouského. I Sazonov měřil tedy stejně Čechům jako Maďarům (maďarofilské sympatie ruských vládních kruhů i ruské veřejnosti jsou vůbec zajímavou kapitolou v dějinách zahraniční politiky nejen carského, ale i později sovětského Ruska). Ukázal jsem svého času v článku, uveřejněném v Národním

Osvobození ze dne 5. prosince 1926, že tento princip hájil Sazonov vůči českým delegátům při jejich audienci v září roku 1914. Dodatečně jsem to našel potvrzeno později ve svědectví Jiřího Klecandy, který ještě za carismu v Českoslováku ze dne 19. XI. 1915 (přetištěném v mé knize o Jiřím Klecandovi) zdůrazňuje zároveň, že by tak nečinil, kdyby se mu nezdálo, že „názor ruských oficiálních kruhů se nezměnil“, konstatoval toto: „Bylo to v době, když v moskevských novinách a potom také v petrohradských začaly proskakovati tu a tam články o malém Rakousku. Pamatuji se, jak horlivě bylo o tom debatováno na tehdejších petrohradském československém sjezdu. Je samozřejmé, že tento návrh, poměrně dosti často opakovaný ve veřejnosti vzbudil u přítomných nejružnější pocity. Proto také byla položena... ministru Sazonovi otázka, ve formě údivu, že mohla vůbec vzniknouti myšlenka o jakémsi malém Rakousku. Všeobecný souhlas delegátů (a bylo jich tuším 10) s tímto odmítavým stanoviskem dokumentoval ministru opravdový úžas při pouhém pomyslení, že by panství Habsburků nemělo vzítí konec. Ministr přijal tento projev na vědomí a konstatoval, že tedy Češi rozhodně by byli proti takové kombinaci“. Nakonec však po všech námitkách, které delegáti uvedli, Sazonov, jak Klecanda uvádí, opět namítl: „Což kdyby však Češi hráli v tomto malém Rakousku vůdčí úlohu?“

Vztah oficiálního Ruska k české otázce, který je ostatně ilustrován i tím, že carská vláda nedovolila přijeti do Ruska v roce 1915 poslanci Dürichovi, nemohli ovšem změnit jednotlivci z vládních kruhů, sympatisující s českou věcí, jako na př. ministr Krivošejin. Bylo to nad jejich síly. Proto vztah Ruska k naší otázce začal se měniti teprve tehdy, když se na scéně objevily první příznaky mezinárodnosti české otázky, dané zájmem Anglie a Francie o českou otázku a charakterisované zejména Masarykovou únorovou audiencí u Brianda. Česká otázka ocitla se v centru mocenského soupeření mezi spojenci.

A tak ruský zájem o českou otázku vznikl z obav, aby snad nedošlo k osvobození Československa za výhradné podpory západních spojenců a aby díky této podpoře nezměnily se přirozené rusofilské české tendence v západní orientaci nového státu, který na území Rakousko-Uherska mohl by vzniknouti. Mohl-li býti ruský nezájem na řešení české otázky v prvním období války diktován úvahami, že zájem o české země mohl by býti na západě chápán jako pokus Ruska porušiti rovnováhu, pak v r. 1916 bylo tomu naopak. Ruský zájem o českou otázku byl tehdy již diktován přímo opačnými obavami, aby na území Rakousko-Uherska nevznikla bariéra malých států, které by se mohly státi exponenty západních mocností proti Rusku. Memoranda Priklonského, která jsem otiskl ve své knize „Carské Rusko a naše osvobození“, jasně to dosvědčují. Je přirozené, že i za této změněné

situace v roce 1916 Rusko nepřestalo posuzovati českou otázku čistě mocensky. Ideologii ruského imperialismu musela býti proti mysli představa, že by se vytvořila taková situace, která by umožnila československému národu mítí vědomí, že se osvobodil sám. Jak ruské oficiální dokumenty svědčí, při jednání o zřízení české armády v r. 1916 nejednou bylo zdůrazněno, že Československo, bude-li osvobozeno, bude osvobozeno jen ruskou mocí a ruskými zbraněmi. Tento názor byl také rozhodující při projednávání otázky převozu dobrovolnických oddílů z Ruska do Francie.

V poměru vládních kruhů ruských k české otázce světová válka přinesla tedy jen změny, jež byly diktovány mezinárodní situací. Základní linie zůstala nezměněna. Dne 14. dubna 1913 řekl car Buchananovi: „Rozpadnutí Rakouska je jen otázkou času a není dalek den, kdy uvidíme království uherské a království české“. Audience u Sazonova dne 12. února 1915, jak zaznamenává protokol Správy svazu československých spolků na Rusi ze dne 19. dubna téhož roku, měla tento výsledek: „Správa svazu . . . spokojí se pouze písemným potvrzením, že: bude-li prohlášena samostatnost českého království, císařská vláda nebude mítí námitky proti jejímu uznání, s čímž pan ministr Sazonov souhlasil již 12. února, považuje to za samozřejmé“. Dne 10. ledna 1917 byla uveřejněna odpověď spojenců na notu Wilsonovu. Páso o Československu byl do ní zařazen z podnětu Francie, Rusko připojilo podpis.

I za války zůstalo tedy Rusko jen pozorovatelem české otázky, bralo jen na vědomí úspěchy české věci. Změnilo-li se co, tož jen tolik, že někdejší názor charakterisovaný slovy: „chudé příbuzenstvo“, byl korigován jen v tom smyslu, že začal býti zároveň, zejména od roku 1916, pocítován praktický význam českého rusofilství pro Rusko. Závěr, který vládními ruskými kruhy byl z tohoto poznání učiněn, zcela však zapadal do starého rámce ruské oficiální politiky. Vláda se pokusila utvrditi české rusofilství podněcováním sporů v českých řadách, podporou jednoho směru proti druhému, naléháním na rozkol v českých řadách, usilováním o podřízení českého hnutí organizačně, ideově i materiálně ruskému zahraničnímu ministerstvu a ministerstvu vnitra.

Byla-li situace v poměru vládních kruhů k otázce dobrovolnických oddílů značně lepší, bylo to opět jen zásluhou jednotlivců nám přátelských, jako byl na př. Alexějev, Brusilov a j. Naší věci, třebas i oni hleděli na ni s hlediska ruského státního egoismu, ujímali se oddaně, ale ne vždy s úspěchem. Nelze se ubrániti pohnutí, čteme-li na př. suchou a přece tak výraznou odpověď Alexějevovu na dopis Sazonova z února r. 1916, odůvodňující nutnost příjezdu poslance Düricha do Ruska a nutnost zájmu o českou otázku. Alexějev v této odpovědi ne bez ironie

prostě konstatoval: „Nemám námitek. Od počátku války příkládal jsem velký význam stykům s Čechy a určitému vlivu na jich myšlení“. Neméně pozoruhodný je také Alexějevův dopis z 12. září 1916 a Brusilovo memorandum ze 6. ledna 1917. Jsou výrazem přátelství k nám, zároveň však také nejen dokladem bezmocnosti jejich autorů poměry změnit, nýbrž i klasickou ilustrací a místy přímo dokonce i obžalobou politiky oficiálního Ruska.

Na poměr Ruska k české otázce měly za války vliv v míře větší než dříve také otázky hospodářské; vedle jiných příčin také hospodářská situace v r. 1916 způsobila, že se Rusko postavilo proti vytvoření větší české armády, ačkoliv její zřízení českým delegátům slíbil sám car. Je také zajímavé, že jako se nezměnil za války politický vztah Ruska k české otázce, nezměnil se ani názor na eventuální hospodářský styk s budoucím Československem. Mělo i po válce platiti, co jsme uvedli o hospodářských vztazích Ruska s Rakousko-Uherskem. Dosvědčuje to rozmluva poslance Düricha s úředníkem ruského zahraničního ministerstva Obnorskim, o níž poslanec Dürich ve své knize „V českých službách“ zaznamenal mimo jiné toto: „Pan Obnorski byl národohospodářským odborníkem a žádal mne o pomůcky, zejména statistické. Opatřil jsem mu co bylo možno. Měli jsme spolu několik konferencí o budoucích možných stycích Čech a Ruska, při čemž mi prohlásil, že na věc tu on pohlíží se stanoviska zájmů ruských a poukázal na to, že moskevští velkoobchodníci se styků těch obávají“. Jinými slovy, i v tomto ohledu se ruský názor příkře odlišoval od názorů českých, byl přinejmenším přímým opakem myšlenek „mladočechů, stoupenců Kramáře a blízkých jemu osob z jiných stran státoprávních (gosudarstvennikov)“, sdělených Svatkovskému podle slov Rašínových a počítajících s celním sjednocením s Ruskem.

Nepříznivě na vztah Ruska k české otázce působil konečně i problém národnosti. Někdejší styky Čechů s haličskými Ukrajinci a ukrajinofilství některých ruských Čechů byly chápány dokonce jako přímé nebezpečí pro Rusko.

Dosti podstatnou změnu přinesla světová válka v poměru ruské veřejnosti k české otázce. Podnítila zájem o ni, podnítila studium českých věcí, takže se začala otvírati dosti zajímavá a nadějná perspektiva do budoucna. Hlasy našich přátel, jako na př. profesora Jastrebova, Grota, Kovalevského, Miljukova, stoupenců neoslavjanofilství Berdajeva, Trubeckého, Erna, propagujících v tisku naši myšlenku, našly dosti širokou ozvěnu a dosti nových pomocníků v této práci. Množily se brožury o české otázce, Pogodin v knize „Slavjanskej mír“ dal mezi jiným také dosti důkladný obraz současného stavu českého národa.

Bohužel, vnitropolitické poměry v Rusku, které od počátku, zejména však od jara roku 1915 vždy více soustřeďovaly na sebe pozornost ruské veřejnosti, para-

lysovaly výsledky čechofilské aktivity přes to, že také tato aktivita byla stupňována. Česká otázka našla proto v dumě jen málo obhájců. I za války přes větší zájem tonula v moři problémů Ruska. Kruh politiků levice, zajímajících se o naši otázku, sice vzrostl, rozšířil se zejména o jednotlivce ze socialistických řad směru t. zv. oboronců. Oddaně pracovali pro nás i někteří jednotlivci z ruské pravice. Ale i za války z větší části platilo, co bylo řečeno o předválečném poměru inteligence k nám. Práce všech jmenovaných i nejmenovaných jednotlivců, byť i přinesla české věci mnoho užitku, ráz ruské oficiální politiky nezměnila, jako ho nemohla změnit ani v ohledech jiných pro Rusko nesrovnatelně důležitějších. Kromě toho od roku 1916 množily se příznaky akutní ruské krise. Začaly obtíže zásobovací, rostla deserce do zázemí, zprava i zleva stupňována byla agitace proti válce, sílila reakce, charakterisovaná jmény Rasputin, Stürmer, Protopopov, vzrůstal odpor proti vládě, měnil se i v kruzích dosud vládě blízkých a oddaných v krajní rozhořčení. Došlo konečně k srážkám s policií, vojskem a k převratu, který byl zároveň i počátkem revoluce do dnes neskončené. Co byla a co mohla být za takových okolností pro Rusko a širokou ruskou veřejnost česká otázka!

V.

Březnová ruská revoluce jen z malé části mohla změnit předpoklady vztahu Ruska k naší otázce a zlepšit je. Okolnost, že k ní došlo za války, obavy před oslabením ruské moci, obavy, že by mohl být otřesen právní řád, theorie o ústavodárné moci lidu, byly příčinou, že jednou z hlavních zásad vedoucích činitelů po březnovém převratu byla these o nutnosti právní kontinuity provázená zároveň thesí o všemohoucnosti budoucího ústavodárného shromáždění. Za takových okolností vláda, mající ostatně vedle sebe od počátku vedlejší vládu sovětů, považovala sebe a byla také jinými považována jen za dočasného správce země, dokud o zásadních otázkách nerozhodne ústavodárné shromáždění. Musela se proto vyhýbat jakémukoliv zásadnímu rozhodnutí, nemohla řešit a neřešila žádnou z naléhavých otázek. Noví vládcové Ruska velmi záhy, vlastně již na druhý den revoluce, ocitli se tak v rozporu s náladami a tužbami širokých mass, ovládaných vždy více nepochopenými hesly o nové, lepší sociální budoucnosti. V celé šíři a hloubce vyvstal problém války a míru a problém agrární.

Nejprve se ocitla v rozporu s přáním lidových mass zásadně naladěných proti válce a posilovaných v této náladě většinou socialistického tábora, zahraniční politika nové vlády, representovaná Miljukovem. Právě obor zahraniční politiky, kde these o právní kontinuitě byla nejvíce odůvodněna, byl vysazen nejprudším útokům.

Příčinou ani tak nebylo, že ministr zahraničních věcí Miljukov převzal závazky carské vlády vůči spojencům a slíbil je dodržeti, nýbrž skutečnost, že mezi oněmi závazky byl i závazek Ruska, neuzavřítí mír bez ostatních spojenců. Za instrument války byly ovšem považovány i závazky jiné. V Miljukovově obhajobě významu Cařihradu a průlivu pro Rusko stranami požadujícími mír byla viděna argumentace ve prospěch dalšího vedení války. Miljukov v celku akceptoval dosavadní zahraničně-politický program Ruska. Dal mu jen jiný obsah, pokud se týkalo Polska. Rozšířil jej také o radikální stanovisko k národnostním problémům rakouským a veřejně tento svůj program formuloval.

Karta poměru Ruska k naší otázce se však jen tím obrátila. Oficiální zahraniční politika Ruska byla od té chvíle pro radikální řešení československé otázky, naproti tomu ohromná většina veřejnosti žádající mír, byla proti tomuto programu. Byly proň vedle kadětů jen malé skupiny socialistů oboronců, mezi nimi obzvlášť čestné místo v obhajobě české věci patří Plechanovovi. Důvodů, proč se veřejnost, zejména socialistická, stavěla proti nám, byla řada: Obavy, že tento program znamená další vedení války, neinformovanost, jejíž klasickým dokladem byla instrukce pro delegáta na pařížskou konferenci o podmínkách míru, Skobeleva, v níž se žádala autonomie pro Dobrudžu, aniž byla zároveň učiněna zmínka o Čechách. Proti nám mířila dále theorie o nutnosti velkých státních celků. Také snaha socialistických stran reorganisovati Rusko na podkladě federativním přirozeně musela se octnouti v určitém rozporu s naším odmítáním analogické federalisace rakousko-uherské. Obecné zahraničně-politické heslo ruské revoluce „bez annexí, kontribucí a sebeurčení národů“ za této situace nebylo chápáno v pravé své podstatě, jako náprava křivd, které byly národnostem evropským způsobeny, nýbrž spíše se smyslu statu quo, jako základu budoucího míru. Náprava nebyla viděna ve změně hranic, nýbrž ve vnitřní demokratisaci států.

Demokratická myšlenka vedle ozvěny jakou mělo heslo sebeurčení národů za hranicemi, byla ovšem velmi cennou změnou ve vztahu k nám. Činila ruskou revoluci naším spojencem. Tím, že za myšlenkou nestála již jen levice ruské veřejnosti, nýbrž ruský stát, mohla také opravňovati naděje na postupnou změnu i v jiných ohledech z demokratické myšlenky vyplývajících. Demokratická myšlenka ruské revoluce zbavila nás nebezpečí rozkolu v našich řadách, umožnila větší svobodu při organisaci naší armády. Ale všechny naděje do budoucna skládané na demokratické Rusko zklamaly. Zničila je zoufalá hospodářská a politická situace Ruska. Již od května roku 1917 začala se nésti po Rusku vlna drobných demonstrací a bouří, podněcovaných jak krajní pravíci, tak krajní levíci, majících místy ráz výtržností antisemitských, větším dílem však ráz bouří, usilujících o expropriaci majetku

na ruské vesnici. Vznikla ohromná nejistota a neklid, všechny mysle se soustřeďovaly na otázku nejbližší budoucnosti, postupně vyrůstal přízrak nového převratu. Za této situace ozvěna práce našich přátel slábla a zanikala a jediné, co galvanisovalo pozornost ruské veřejnosti, byl chvilkový ohlas, který měl pokus o ofensivu ruské armády v prvních dnech červencových a úspěšný boj československé brigády u Zborova. V zápětí se však ruská fronta řítila, problém budoucnosti Ruska začínal se řešit zbraní. Potlačené bolševické povstání, srážka Kerenského s Kornilovem, byly úvodem k ohromné bratrovražedné vojně, jejímž počátkem byl bolševický převrat v Petrohradě, provázený zároveň agrární revolucí na ruské vesnici.

VI.

Bolševickou revolucí ocitl se vztah Ruska k české otázce na zcela jiné základně. V čele státu se ocitla strana komunistická. Program komunistický, jak ho definoval v ohledu zahraničně-politickém Marx a Engels a jak ho doplnil zejména Lenin a někteří jiní, tkvěl v úsilí o sociální přestavbu světa ve smyslu třídním. Byl to program světový a národy, nikoliv státy měly býti rámcem, v němž se procesy této přestavby měly odehrávat. Vítězná komunistická revoluce národní měly se spojovati v oblasti. Proces centralisace vítězných revolucí měl vyvrcholiti v centralisaci světovou. Z toho vyplývaly přímé důsledky pro zahraniční politiku nové vlády v Rusku. Neměla to býti více politika státu a vlády, nýbrž zahraniční politika předvoje revoluce. Pojem státu ve smyslu dosavadní státovědecké terminologie zmizel. Dosavadní pojem státu, obyvatelstvo, žijící na území přesně geograficky vymezeném, byl vystřídán pojmem státu, jehož složkou byly pracující vrstvy žijící na území vítězné revoluce spolu se světovým proletariátem bez ohledu na území, kde žil. Zmizel-li starý stát, zmizely i jeho závazky vůči státům ostatním; bývalé státní závazky zahraničně-politické, finanční a jiné staly se bezpředmětnými, zmizela-li v dějinném propadlišti jedna ze smluvních stran. V novém útvaru příslušník cizího státu přestal býti cizincem ve smyslu dosavadní státovědy; nebyl-li stoupencem revoluce, byl považován za vnitřního nepřítele státu. Spolu s tím zmizel i pojem majetku cizích státních příslušníků. Z toho ovšem vyplývala platnost všech opatření, vydaných na území vítězné sociální revoluce, na všechny obyvatele, bez ohledu na dosavadní státní příslušnost (nacionalisace atd.). Analogicky se stával příslušníkem státu příslušník kteréhokoliv státu, pokud byl příslušníkem revoluce (srovn. příslušný paragraf sovětské konstituce). V zahraničně-politickém ohledu tento nový pojem státu vedl ke zrušení hranic vnějších, k vytvoření hranic světové revoluce ve světovém měřítku a uvnitř každého státu. Zmizel-li

pojem státu v tomto smyslu, zmizelo s ním vše, co v zahraničně-politickém ohledu s ním souviselo. Prakticky to znamenalo mír na územní hranici oblasti vítězné revoluce, válku na vnitřní hranici revoluce v každém jednotlivém státě. Zbraní výboje přestala být armáda ve smyslu vojenském, rozložená na územní hranici, stala se jím armáda ve smyslu revolučním (občanská válka). Prostředkem diplomatického boje přestala být nota, stala se jím proklamace, neadresovaná vládám a diplomatům. Komunistický stát jako následník ruského státu nechtěl být státem formálně, stal se jím však fakticky. Stát ve starém smyslu učinil z něho dosavadní systém politické struktury mezinárodní.

Držitelé moci na území dosavadního státu postupně si ujasňující v detailech systém, který jsme zde staticky, ne dynamicky vylčíli, ocitali se totiž před úkoly, které stále naléhavěji připomínaly praktickou neodstranitelnost funkcí, vyplývajících ze starého pojmu státu. Konkrétně stáli hned na druhý den po převratu před skutečností války s Německem, o něco později před skutečností otázky ukrajinské, lotyšské, estonské, litevské, před problémem armády, loďstva, styků diplomatických atd. atd. Museli se podle toho zařizovati. Vedle theoretického systému zahraniční a vnitřní politiky sovětské, vznikal tak systém politiky praktické, který později byl nazván systémem přechodní doby. Z kompetence institucí převzatých od staré vlády a nově vytvořených začaly být vyjímány všechny úkoly, spojené se světovým usilováním o nový řád. Začaly vznikat instituce nové, které ovšem formálně nemohly býti sloučeny se jménem ruské komunistické strany, která chtě nechtě se stala stranou vládní. Tento proces uvědomování si úkolů státních v starém smyslu dosti rychle pokračoval. Podporovati tento proces, toť byl smysl původního stanoviska Spojených států amerických k sovětům a také smysl tokijského memoranda profesora Masaryka, adresovaného spojencům.

Konflikt mezi námi a bolševiky, o jehož příčinách jsem psal v jiné práci, a následující po něm pokusy o intervenci, tento proces značně zpomalil. Obrana revoluce, zesilivší představu o mezinárodním proletariátu jako jedině opoře nového útvaru, nutně musela zdůrazniti význam politiky světové revoluce. Nicméně proces vymezování kompetencí dále pokračoval. Protože však vytvářeti potřebné instituce v rámci působnosti komunistické strany znamenalo v podstatě zdůrazniti dvojakost její politiky, protože bylo potřebí zároveň zdůrazniti světovost a mezinárodnost těchto institucí, splynul tento proces se snahou paralyzovati vliv mezinárodních organizací druhé internacionály, a s tésí o internacionále třetí. Z podnětu ruské komunistické strany byla proto vytvořena soustava světových institucí, odpovídajících soustavě komisariátů. Tak vznikly kominterna, profinterna, sportinterna, mežrabpom (mezinárodní dělnická pomoc) atd.

Neúspěchy na poli světové revoluce (pád sovětské republiky bavorské a maďarské), zrušení blokády a rozhodnutí nejvyšší rady navázati se sověty obchodní styky, rostoucí potřeba vytvořiti modus vivendi s evropskými státy, působily na konec k tomu, že byla vytvořena soustava státní sovětské zahraniční politiky po stránce formální přesně oddělená od soustavy zahraniční politiky světové revoluce. Vnitřní náplň a cíl státní zahraniční politiky měly ovšem i nadále tvořiti zájmy předvoje proletariátu, zájmy ty však ani zdaleka nesplývaly se zájmy proletariátu zemí jiných; leckdy byly také protikladem zájmů, sledovaných politikou světové revoluce, leckdy s nimi splývaly. Splývaly tehdy, běželo-li o výboj státu nebo o jeho obranu.

Vedlo by nás daleko, kdybychom chtěli úvahu v tomto směru rozvíjeti podrobněji. Chtěl jsem zde jen naznačiti některé rozdíly mezi pojetím státu ve smyslu našem a sovětském — což při líčení v období předchozím nebylo nutno. Tyto rozdíly je totiž nutno třeba míti vždy na paměti, chceme-li správně pochopiti předpoklady zahraničně-politických vztahů sovětského Ruska vůbec.

Jiné předpoklady vztahu Ruska jako státu k nám se změnily, některé zůstaly stejné. Definitivní formy nabyly tyto předpoklady více méně v letech 1920 a 1921, tedy v době, kdy byly navázány mezi Ruskem a Československem první styky. Především se změnil rozsah ruského teritoria. Od Ruska se odloučilo Polsko, Finsko, Lotyšsko, Estonsko a Litva. Rusko také ztratilo Besarabii. Nepřestalo býti státem nepoměrně větším. Nesousedilo však více s naším územím. Jeho hranice se sice zmenšila, ale značně se zvětšil počet států, sousedících s ním. Tím vzrostla i mnohost jeho zahraničně-politických problémů. Zmenšením rozsahu nezměnila se mnohost problémů vnitřních, daných přírodními podmínkami a vyplývající z nich hospodářskou strukturou. Ztrátou Besarabie zmenšil se rozsah nejurodnější ovesné plochy. Ztráta Polska, ztráty na inventáři průmyslové výroby, přirozený přírůstek selského obyvatelstva zesílil zemědělský ráz ruského státu.

Hospodářské předpoklady vztahu Ruska k ostatnímu světu zůstaly tedy stejné. Proto nezměnily se ani předpoklady pro ráz a směr ruského zahraničního obchodu, změnila se jen jeho forma. Exportérem a importérem se stal stát a organizace, kterým tyto funkce svěřil. Vliv státu na směr exportu a importu stal se výhradním, vzrostla tím spojitost zahraničního obchodu se zahraniční politikou. Zahraniční obchod stal se v míře nesrovnatelně větší než jinde nástrojem zahraniční politiky. Tím, že se nezměnil ráz hospodářské struktury ruské, i sovětský stát měl tytéž zájmy jako Rusko carské, vedl stejný boj za světové obchodní cesty. Boj o Cařihrad a úžiny na lausanské konferenci, události v Číně měly v podstatě stejný smysl jako někdejší pronikání do Mandžurie, jako diplomatický boj za Cařihrad. Práce

sovětského profesora a historika Pokrovského o zahraniční politice Ruska v 20. století jest zajímavým dokladem jak jeho kritika zahraniční politiky carské jest zároveň obhajobou její hospodářské podstaty a spolu s tím i odůvodněním stejné politiky sovětské. Jako dříve ani v období, o které běží, náš stát podstatněji neulehčoval tento boj. Nutná ochránářská politika, diktovaná zájmy našeho zemědělství, nečinila z našeho státu dobrého konsumenta ruské zemědělské produkce. Jako před válkou, také po válce bylo měřítko ruského zájmu o naše výrobky určováno prudkým industrialisačním tempem, určitou nezařízeností našeho průmyslu pro ruské potřeby, zejména však nechotou nebo nemožností vyhovovati ruským požadavkům úvěrovým, které proti situaci předválečné ještě vzrostly. V míře ještě větší než před válkou působila však na vzájemné obchodní styky hlediska zahraničně-politická, která vedle uvedených příčin způsobila, že obchodní styky zemědělského státu ruského s průmyslovým státem československým ani zdaleka neodpovídaly možnostem.

Změnily se také podstatné rysy politické struktury v Rusku. Změnila se struktura národnostní. Rusko se stalo státem národnostně homogennější, přetvořilo se však ve federaci. Sociální diferenciacce se přiblížila naší, nabyla však mnohem menšího rozpětí. Vzdělanostní struktura se celkem nezměnila. Rusko, ačkoliv se obsah jeho konstituce zcela změnil, stalo se konstitučním jen theoreticky. Volební řád, dávající pětinasobnou převahu živlu městskému proti vesnickému a odnímající volební právo vrstvám obyvatelstva, byl antipodem okleštěných volebních řádů carského Ruska. Charakterisovalo-li dříve carism ideologicky heslo „samoděržaví, pravoslaví a národnost“, mohl by se charakterisovati systém sovětského Ruska slovy: diktatura, bolševisace, revoluce. Jinými slovy, v zahraničně-politickém ohledu byl to opět imperialism, ovšem zcela nového obsahu ideového. Věcný zahraničně-politický program zůstal však stejný.

Imperialistický světovládný rys nové politiky byl ostatně charakterisován především odporem proti Společnosti národů. Sovětský svaz jako předvoj a representant jiné centralisace světové tuto Společnost národů nemohl uzнат. Imperialistický ráz sovětské politiky byl charakterisován i soupeřením sovětů s Anglií, které nebylo jen bojem za ideály revoluční. Byl to především boj za světové cesty obchodní a určované jím boje za vliv v Číně, v Afganistanu (obchodní cesta do Indie), Persii (cesta k perskému zálivu), za vliv v Turecku (Cařihrad a úžiny). Nebylo tedy náhodné, že v dobách, kdy se toto soupeření dramatictější rozvíjelo, i většina nesmiřitelných odpůrců komunistů v emigraci sledovala toto soupeření s pozorností, která byla zároveň i souhlasem a nebylo také náhodné, že stoupenci směru směnověchovců (viz na př. sborník „Směna věch“) uviděli v třetí internacionále

nástupce a dědice idee třetího Říma. Soupeření s Anglií neznamenalovošem trvalý boj. Jako staré Rusko znalo dvojí politiku vůči Anglii, politiku dohodování a vymezování sfér vlivu, a politiku konfliktů, bojů a válek, také sovětské Rusko znalo podobnou dvojí politiku. Odpovídala v celku také dvojí politice anglické, z nichž jedna byla charakterisována návrhem na konferenci se sověty na ostrovech Principo, hospodářskou úmluvou v roce 1921, uznáním de jure a druhá dopisem Zinovjevovým, historií s Arcosem, přerušením styků diplomatických.

Sovětský stát od chvíle, kdy potřeby státního života nutily ho hledati oporu nejen ve světové revoluci, která se nedostavovala, nýbrž i ve vlastní síle (orientace na středního sedláka, nová hospodářská politika), musel zároveň hledati i opěrné body v dosavadní struktuře mezinárodní. Hledal je podle válečných, doznívajících nebo poválečných nově se rodících antagonismů. Na zesilování těchto antagonismů hledělo sovětské Rusko jako na přímý státní svůj zájem. V rozsahu evropské a světové politiky nejdůležitějším z těchto antagonismů byl poměr Německa k bývalým spojencům (reparace atd.). Sovětský stát proto tento spor podporoval, neboť oslaboval Evropu, podněcoval konflikty mezi Francií a Anglií, odvracel pozornost Anglie od sovětské politiky asijské, odvracel i Německo od sblížení s Anglií a Francií a znesnadňoval dohodu, jejíž výslednicí by mohlo býti i rozdělení sfér zájmů vůči Rusku. S Německem jej sblížovaly ostatně také důvody hospodářské, které hrály tak význačnou úlohu i v předválečných stycích Německa a Ruska. Sblížoval jej s ním i stejný odpor proti Polsku, jako exponentu západních mocností. Nadějí německých stran revanše, které v Rusku viděly budoucího spojence, odpovídaly v Rusku naděje a reminiscence, kladené na německé dělnictvo. (Bavorská sovětská republika, povstání v Hamburku.) Nebylo náhodné, že tři dny po ultimatu, zasláném Německu po třetí londýnské konferenci o reparacích v květnu r. 1921, byla podepsána německo-sovětská smlouva o úpravě diplomatických a hospodářských vztahů. Stejně tak jistě byla určitá souvislost mezi ultimativní notou reparační komise z konce března 1922 a mezi rapalskou smlouvou sovětsko-německou, uzavřenou během janovské konference. (Od r. 1927 se tato situace začala měnit.)

Důležitou, rok co rok důležitější úlohu při zahraničně-politické orientaci sovětského Ruska hrály konečně Spojené Státy. Pozornost sovětského Ruska soustřeďovala se tímto směrem z důvodů nejen hospodářských a finančních, nýbrž i politických. Lákavá byla jak perspektiva, že by sovětské Rusko mohlo výhodně využiti antagonismu anglo-amerického, tak i naděje, že příznivější vztah Spojených Států k Rusku poskytl by mu mnohem více (politicky i finančně) než přátelství Německa, sblížujícího se vždy více s Anglií.

Rámcem theoretických základů sovětské politiky, rámcem angloruského soupeření a německo-ruské spolupráce, pojetím významu Spojených Států pro Rusko (negativně byl tím charakterisován poměr k Francii), byl v podstatě dán i poměr sovětské politiky vůči našemu státu. Konkrétní předpoklady těchto vztahů byly ovšem dány i nazíráním na vzájemný poměr sil obou států. V určitém smyslu tyto předpoklady se změnily. Nebyl to více poměr mohutné velmoci k nesvobodnému národu. Změnil se poměr vzájemné hospodářské potence. Váha československé republiky rychleji vzrůstala než váha Ruska. Hospodářské a finanční zmožnění Československa zmenšilo také podstatně význam rozdílu v rozsahu území a počtu obyvatel. Postupně uzavírané spojenecké smlouvy malodohodové, spojenecká smlouva s Francií, dobré vztahy s Polskem a Rakouskem, sousedství s Německem, neporušené od počátku žádným konfliktem, členství a vlivné postavení ve Společnosti Národů, zmenšily tento rozdíl i s hlediska postavení v politické struktuře mezinárodní.

Nicméně se dalo mluvit o velmocenské psychologii sovětského Ruska. Ještě v roce 1923 bývalý sovětský zástupce v Praze Mostovenko, psal ve své knize „Sovremennaja Cechoslovakija“ o malých státech střední Evropy jako o státech „trpasličích“. V tiskové kampani proti Československu na jaře r. 1924 v témže smyslu psal sovětský oficios v Izvěstích těmito slovy: „Nemluvíme ani o tom, že sovětský svaz již nyní představuje veličinu, nezměřitelně větší, než tyto drobné státní útvary. Řekli bychom dokonce, že již nyní jest silnější než řada tak zv. velkých držav. Dokazovati tuto myšlenku vedlo by nás daleko. V každém případě nikdo nebude popírati, že položíme-li na váhy sovětský svaz a na druhé straně Československo nebo Jihoslavi, tož tato druhá strana vznese se k nebi jako perličko. Jest sice pravda, že každý stát, každá národnost představují cosi soběstačného a theoreticky rovnocenného druhým. Ale na naší hříšné zemi, kde na vahách dějin váží pouze reální síly, je nutno počítati i s rozměry země, i s počtem jejího obyvatelstva, i s jejími zásobami, i s její geografickou situací, i s její úlohou v celkovém světovém koncertě“. Snad z téhož důvodu historik zahraniční politiky sovětské Tanin v knize „Deset let zahraniční politiky SSSR“ v rámci 260 stran věnoval Československu nepočítáme-li konflikt z r. 1918 a 1919 jen řádky.

Tato psychologie nedovolovala ovšem správně hodnotiti vnitřní sílu a význam našeho národa a státu. Nutila ke špatné perspektivě. Tato psychologie nemohla pochopiti, že konflikt našich legií se sověty v roce 1918 byl diktován obranou, nutila věřiti, že legie byly „svedeny“ Francií a Anglií. Ostatně tato velmocenská psychologie k vzniku konfliktu podstatně přispěla, rozkaz Trockého z 25. května 1918 byl jejím výrazem. Jako kdysi padlo a o malých slovanských národech bylo

užíváno slovo „chudé příbuzenstvo“, tak typickým pro sovětskou mentalitu stalo se rčení „svedení malí“ použité na př. sovětským oficíosem o Československu a Jihoslavii ve zmíněné již tiskové kampani v roce 1924. Toto velmocenské nazírání ve své podstatě bylo staroruským. Opíralo se však také o konkrétní ne-správné představy o vnitřní síle našeho státu. Bolševici vyšli z marxismu. Teorii o významu velkých státních celků převzali také oni. Jako většina ruských socialistů za války, také oni hleděli na rozbití Rakouska jako na nežádoucí proces. Nedo-vedli si potom v převážně většině vysvětliti i proces vzniku malých států v Evropě. Viděli v něm prsty západních mocností, malé státy jevily se jim odtud jako útvary nepřirozené. Nebyl to jen Mostovenko, který psal o novém stavu ve střední Evropě jako o výsledku „cynické“, imperialistické politiky francouzské, řídící se heslem: *Divide et impera*. Ještě v roce 1923 Radek, znající lépe střední Evropu, proti těmto názorům v *Pravdě* polemisoval. Přes to však ještě v roce 1924 (bylo tomu tak i později) v oficiální sovětské revui *Meždunarodnaja Žižň*, objevil se článek tiskového ataše sovětského vyslanectví ve Vídni Menkese, který ve svých důsledcích hájil starý názor na vnitřní nesoudržnost nových malých států. Jako kdysi referent carského ministerstva zahraničních věcí Prikloňskij obviňoval Čechy, že chtějí pohltniti Slováky, jako carské ministerstvo zahraničních věcí vidělo v Čechách a Slovácích národy dva a chtělo zaujmouti a zaujalo v této otázce celkem stanovisko vyčkávací, tak také sovětská oficiální politika se této teorie držela a považovala Slováky za menšinu.

Přes to sovětská politika byla nucena s Československem počítati. Jako zmezinárodnění československé otázky vedlo k živějšímu politickému zájmu Ruska o naši věc, tak postavení Československa v politické struktuře mezinárodní muselo vésti k stejným důsledkům. Mezinárodní situace také měla v různých obdobích za následek zvýšení neb zmenšení zájmu o náš stát. Zájem o náš stát byl pro-jeven hned v roce 1920, jakmile nejvyšší rada zrušila blokádu Ruska a usnesla se obnoviti obchodní styky s Ruskem. Výrazem tohoto zájmu byly na jaře téhož roku Čičerinovy telegramy, navrhuující normalisaci vztahů mezi Československem a Ruskem. Vzápětí byl tento zájem ještě sesílen. Československá neutralita za války polsko-sovětské ukázala praktickou důležitost dobrých styků s Československem. Kromě toho sovětská činitelá ocitli se tváří v tvář faktoru českého rusofilství. Jako kdysi carská vláda se „sympatiemi“ pozorovala boj sociálně demokratické strany v Rakousku-Uhersku, tak sovětské politice nešlo, že největší odpůrce sovětského Ruska, strana národně demokratická (a nejen ona) svým stanoviskem k otázce společné hranice s Ruskem, k řížskému míru, k otázce Besarabie, k otázce nedotknutelnosti ruského území a jednotlosti ruského státu, byla faktorem podpo-

rujícím cíle sovětského Ruska jako státu. Podobně se důležitost dobrých styků Ruska s Československem ukázala zjevně v roce 1922 a 1923. Poučení v tom směru dala lausanská konference, likvidující věci turecké a naznačivší význam Československa i pro věci Cařihradu a průlivů. Rozvrat v Německu v roce 1923 a perspektiva eventuální revoluce v Německu nutila hledět na Československo jako na eventuálního souseda revoluce. Jinými slovy, úsilí sovětského státu udržeti dobré styky s Československem, bylo dáno postavením Československa jako zázemí Polska, jako souseda Německa pro případ revoluce v Německu, jako člena mezinárodní politické struktury, majícího určitý vliv při mezinárodních konferencích, na nichž je jednáno o věcech dotýkajících se státních zájmů Ruska. Jiné důležitější stránky významu Československa pro ruský stát, si sovětská činitelá neuvědomovali. Ale i důvody, o kterých jsme se zmínili, měly je k tomu, aby s Československem dobré styky udržovali, přes to, že Československo neuznalo dosud SSSR de jure a přes to, že Československo projevy ministra Beneše a svým poměrem k emigraci dokumentovalo, že chce mít dobrý poměr jen s ruským nebo sovětským *státem*, pokud tento pojem odpovídá starému pojmu státovědy.

Charakteristikou stanoviska, jaké zaujímal sovětské Rusko jako stát, byla zároveň již dána charakteristika ruského veřejného mínění. Oposičního veřejného mínění v Rusku nemohlo být a nesmělo se také projevit. Bylo to dáno illegalitou všech nekomunistických stran v Rusku. Státní diktátorskou strukturou byl také určen rozsah i poměrná uniformita informací o Československu. Tato informace nebyla objektivní, z velké části byla namířena proti nám. Mnoho k tomu přispěli i četní maďarští komunisté; čeští komunisté snad si ani dosah věci neuvědomující jim v tom pomáhali. V tomto smyslu bylo využito zejména bývalého konfliktu legií se sověty. Byly ovšem i výjimky, na př. sovětský tisk se postavil na naši stranu proti Rothermerovi. Nebylo to ovšem z lásky k nám, bylo to diktováno zájmem sovětského Ruska. Bylo to v době petrolejového boje anglo-sovětského. Sám Rothermere byl i jedním z organizátorů prudké protisovětské kampaně. Byly výjimky i jiné.

Politický zájem o Československo vedl k pokusům oživiti kulturní styk. V období, zejména po roce 1924 z podnětu sovětské vlády a s jejím souhlasem navštívila Československo řada spisovatelů a učenců. Bylo také přeloženo několik belletristických spisů. Jakákoliv hodnotnější a o Československu objektivně referující kniha vydána však nebyla, třebaže zájem o Československo značně vzrostl. Přes zřejmý zvýšený zájem o Československo možnost poučiti se ještě se zmenšila. Situace zhoršila se tím, že veškerá slavistika v Rusku, která za carského režimu, ač nebyla dokonale vybudována, přece jen mnoho vykonala, ocitla se v stadiu,

kteří se podobá skoro ničení slavistických studií. Byla-li znalost slovanských jazyků a zvláště českého již před válkou výjimkou, tedy po válce neznalost českého jazyka ještě vzrostla. Sovětská vláda, ač schvalovala kulturní styk s Československem, zároveň podetlnala všechny kulturní zdroje příznivějších vztahů mezi Ruskem a Československem. Činila tak přes to, že tím soustavně podetlnala kořeny českého rusofilství, jehož praktický význam pro Rusko nedokázal jen rok 1920. Nepatří do rámce této studie důkaz, že ke škodě Ruska. Posouditi, zda mimo rámec oficiálních institucí nevyrůstali snad jednotlivci, kteří by jevíli o naše věci pronikavější a hlubší zájem, není zatím možno. Světější perspektivu v tomto směru dávala dosti četná řada jednotlivců, žijících mimo Rusko, nebo v emigraci. Výsledky jejich studií mohly sice studovati oficiální kruhy (studovaly je?), ruská veřejnost z nich poučení čerpat nemohla pro zákaz, kterým byla stihána každá kniha, vydaná v emigraci.

Změna struktury státní v ohledu národnostním otázkou vlivu kulturních styků na styky politické zkomplikovala. Jak se zájem o naše věci u jednotlivých národností sovětské federace projevil, nebylo mi možno zjistiti. Neměl jsem dostatečného materiálu pro posouzení. Studie Rychlíkova v *Slavische Rundschau* 1929 o zájmu pro české věci na Ukrajině zdála by se navštědčovati, že byl tento zájem u komunistů Ukrajinců živější než u komunistů Rusů. Struktura Ruska odsunula také zcela do pozadí otázku slovanské politiky a myšlenky. Slovanská myšlenka přestala být složkou při určování předpokladů politických styků sovětských. Veřejné mínění nekomunistické své názory na tuto myšlenku, jak již z přechozího je zjevno, nemohlo a nesmělo projevit.

ZÁVĚR

Tato studie jest pokusem o celkovou charakteristiku předpokladů politických vztahů Ruska k naší otázce a našemu státu. Byl jsem veden snahou podat ji co nejstručněji, leckdy snad na úkor věci. Snaha po stručnosti nedovolila rozvinouti argumentaci tak, jak by toho význam otázky vyžadoval. Nutila mne také, abych odkazy na literaturu a dokumenty omezil na míru co nejmenší. Z dokumentárního materiálu, majícího přímý vztah k této studii, nemohl jsem již pro nedostatek času použiti důležitých svazků nové obsáhlé publikace rakouské. V jednotlivostech leccos bude lze podle ní doplniti, snad opravit. Snad doplní neb opraví mé vývody jiný. Bylo by to žádoucí pro důležitost věci, o níž v studii je psáno. V oddíle, týkajícím se sovětského Ruska (SSSR) užíval jsem názvu Ruska pro zjednodušení stilistické. Z týchž důvodů stilistických užíval jsem

minulého času i tam, kde údaje platí dodnes. Ostatně minulý čas lépe odpovídá historické práci. Mám dojem, že i psychologicky nutí posuzovati a líčiti věci klidněji. V minulém čase se snad i historicky přesněji myslí. Podal jsem charakteristiku ruské stránky politických vztahů rusko-českých. Úplnost by vyžadovala i vylíčení české stránky. Snad se později pokusím o podrobnější propracování obou stránek těchto vztahů. Charakteristika rusko-českých vztahů neposkytla právě obraz příliš utěšený. V leckterém ohledu neposkytla by ho ani charakteristika vztahů česko-ruských. Takový je však úkol historiků, líčiti i skutečnosti nepříjemné. Obraz, který jsem načrtl, lze ovšem správně pochopiti, chápeme-li jej jen jako část většího obrazu, dávajícího představu o vztahu evropských států k nám a naopak v nejšířím měřítku. Potom při srovnávání těchto obrazů se také ukáže, že leckterá černá barva na obzoru ruském nebyla v evropské perspektivě nejčernější, stejně jako některé světlé barvy jinde budou světlejší. Jako mezník zvolil jsem léta 1907 a 1927. Rokem 1927 skončil jsem proto, že přibližně tento rok je počátkem nového období ve vývoji Ruska, jehož ráz se ještě plně neprojevil. Od roku 1927 dosti se změnilo a mění v ruské situaci vnitřní i v postavení Ruska v politické struktuře mezinárodní. Je to tedy spíše ještě přítomnost. Politické závěry plynoucí z daného obrazu nezapadají do rámce historické práce. Není přímým úkolem historika, nýbrž občana a politika, usilovati, aby se obraz, kde je toho třeba, v budoucnosti zlepšil. Jak bylo viděti, pro všechny obory našeho národního života bylo by a je v Rusku práce dosti.

FR. ŠTEIDLER

ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU V PŘEDSTAVÁCH NAŠICH KRAJANŮ NA RUSI R. 1914

Otázka rozsahu a ohraničení budoucího československého státu nestala se sice dlouho akutním bodem naší politicko-diplomatické práce v zahraničí, ale úvahy a představy o tom, jaké as území by samostatné Československo zaujímal, jak by bylo ohraničeno, s kterými státy by sousedilo a podobně, zaměstnávaly mysl našich politických pracovníků od samého počátku osvobozenské akce.

V Rusku, kde byly již ve čtrnáctém roce učiněny iniciativou našich krajanůvých spolků první pokusy, aby se československý problém řešil v rámci politiky mezinárodní, kde podávána vládě i caru první memoranda o obnovení československého státu, musil býti pro informaci rozhodujících činitelů zhruba načrtnut i první obraz státního území Československa.

Chci uvést v tomto článku aspoň některé návrhy na úpravu našich hranic, pokud se nám zachovaly a jsou dnes historickému badání přístupny, nebo pokud jsou nám známy aspoň ze stručných poznámek v našem zahraničním tisku.¹⁾ Svou formulací poskytují návrhy ty cenný doplněk pro hlubší poznání revoluční koncepce našeho odboje v Rusku na počátku války, a odůvodněním teritoriálních nároků s různých hledisk přítomného stavu národa a jeho budoucího státního života dávají neméně cenný doklad o duchu a podstatě našeho boje za svobodu.

V těchto teritoriálních požadavcích byl československý nacionalism našich ruských krajanů co nejužší spojen s myšlenkou slovanskou a nesen plně pochopitelnou vírou ve vůdčí roli Ruska v díle konečného osvobození všech ještě porobených slovanských národů. Moc a mezinárodní význam tehdejšího ruského státu byl tak veliký a víra v jeho válečné úspěchy tak přesvědčivá, že zastíňovala jim

¹⁾ Poněvadž archivy čsl. spolků na Rusi, po případě soukromé písemnosti našich ruských krajanů zůstaly s největší částí v Rusku, a přímé zprávy získané u některých krajanů, kteří žijí dnes v Československu, dají většinou jen poměrně málo spolehlivého materiálu, nemůže býti tento článek úplným a definičním zpracováním vyčleněného tématu. Za některé dobré informace děkuji vřele jmenovitě seniorovi ruských Čechoslováků p. Otačaru Červenému. — Připomínám, že ve svém článku jedním pouze o otázce teritoria a hranic, ponechávaje stranou eventuelní otázky mezinárodního postavení nového státu, jeho právního poměru k Rusku a p.

i účast a spolupráci ostatních válečných spojenců jak na bojišti, tak v politice. Jediné v rozhodném vítězství ruských zbraní spatřovali možnost a záruku, že československý národ bude plně osvobozen a že dojdou uskutečnění i jejich poměrně značné teritoriální návrhy, tehdy koncipované. V návrzích těch, vytrysklých v prvním opojení a v bezmezné radosti nad možností tak ohromného štěstí, jež měla přinést našemu národu poměrně nedaleká doba, bylo zajisté i hodně romantismu a více citových než rozumových důvodů, ale podobný romantism nebyl na počátku jen na Rusi a v zahraničí, nýbrž jevil se — snad v neměsí míře — i v kruzích našich revolucionářů ve vlasti.

A ještě jeden důležitý fakt vysvětluje ze všech prvních úvah a představ o budoucím území nového státu. Byla v nich nejen přirozená starost o vlastní osud a o společné zájmy slovanského celku, v němž spatřována ovšem zase nejlepší mezinárodní ochrana naší svobody, nýbrž mluvila z nich i vpravdě bratrská péče o zabezpečení nejmenšího a nejubožejšího člena slovanské rodiny, národa Lužických Srbů, který téměř zapomenut, stál již jaksi vůbec stranou politických úvah a kombinací, a v osudné chvíli světové války sám na sebe ani upozorniti nemohl...

První známky úvah a jednání o budoucích hranicích Československa můžeme stopovati v Rusku již brzy po vypuknutí války, v polovině srpna r. 1914, a to hlavně ve spojení s revoluční činností našich krajanů petrohradských. Deputace komitétu, vytvořeného při tamním Českém výpomocném spolku, která si vyžádala audience u ministra vnitra Maklakova a ministra zahraničí Sazonova, dotkla se již samým požadavkem osvobození českého a slovenského území, rozděleného mezi dvě státní poloviny habsburské monarchie, složité otázky teritoriální úpravy nového státu. Sazonov zajímal se tehdy zvláště o Slovensko.²⁾

Petrohradské memorandum³⁾ vypracované Jiřím Klecandou, aby informovalo ruskou vládu i jiné vlivné činitele ruského života jak o našich osvobozenských snahách, tak i o politických a etnografických poměrech obou našich národních kmenů v Rakousko-Uhersku, má ve své první, programové části i dva důležité body, které se týkají našich územních nároků. Je to předně požadavek koridoru na Dunaji, jež by spojoval Československo s budoucí Jugoslavií, za druhé pak návrh na připojení Lužice jako autonomní části k našemu státu.

²⁾ J. Kudela, *Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi do odchodu čsl. armádního sboru z Ukrajiny*, str. 10.

³⁾ „Dokladnaja zapiska o češkoslovenskom voprosě“. — *Izdanie Češšago Vspomogatel'nago Obščestva v S.-Peterburgě*. — S.-Peterburg 1914.

Český překlad tohoto memoranda od dr. Werstadta byl otištěn v „Naší revoluci“ r. I. 1923/24 na str. 33—41, a v Papouškově práci „Jiří Klecanda, bojovník za věc národa“, na str. 86—100.

Co se týče dunajského koridoru, pro který se uváděly i hlasy Jihoslovanů, spisovatele Vojnoviče a sochaře Mestroviče, vychází memorandum především z faktu, že se naše vystěhovalectví koncentrovalo již od let ponejvíce na Dunaji, kde vytvořilo zejména velmi silnou kolonii vídeňskou, čítající přes půl milionu Čechů. Tato menšina nesmí být ztracena, osud její nebyl by však zabezpečen ani v tom případě, když by se rakouské císařství ztenčilo po válce jen na rakouské vévodství. Memorandum nevyslovuje sice přímo požadavku o připojení Vídně k Československu, ale z výše připomenuté obavy o vídeňskou menšinu je patrné, že chce aspoň touto formou upozornit na nutnost řešení vídeňské otázky v náš prospěch.

O Vídni se tehdy v kruzích našich ruských krajanů vůbec hodně uvažovalo a ještě více blouznilo. Při známé politické strážlivosti Klecandově je nápadné, že i on pojal tuto územní kombinaci — třebaže ve formě jen hodně neurčitě — do svého memoranda. Vysvětlení, proč se tak stalo, najdeme nejspíše v deníku jeho blízkého spolupracovníka, bývalého prvního předsedy Svazu čsl. spolků na Rusi, B. Čermáka. Klecanda předložil totiž svůj koncept zvláštní komisi, složené z několika petrohradských Čechů, kteří se pak spolu s ním dohodli o konečné redakci memoranda. Byli to pp. J. Bartoš, F. Reif, V. Štýbnar, V. Štolovský a zmíněný již B. Čermák.⁴⁾ Tento zaznamenal ve svém deníku, že požadavek připojení Vídně nevyšel od Klecandy, a že sami členové výboru — na jejichž návrh se tam Vídeň patrně dostala — považovali tuto otázku spíše jen za prostředek k jednání o eventuální kompensaci.⁵⁾

Území navrhovaného koridoru na Dunaji není v memorandu konkrétně označeno. Jen důvod pro jeho nutnost jest uveden, a to — patrně úmyslně — se zřetelem ne na vlastní zájmy naše, nýbrž na zájmy všeslovanské. Koridorem má se navždy zastaviti německý Drang nach Osten proti Slovanům.

⁴⁾ „Z odbojových vzpomínek Františka Reifa“. Věstník Ústředního sdružení Čechů a Slováků z Ruska, r. V. (1925), str. 10.

⁵⁾ Zápis Čermákov o Klecandově memorandu zní takto: „Memorandum bylo stručné. Znovouzřízení českého státu s připojením Slovenska. Urovnání hranic (Kladsko). Tuším i koridor k Jihoslovanům a též Vídeň. Vídeň nebyla návrhem Klecandy a též výbor považoval tento požadavek za prostředek ke kompensacím. Memorandum končilo nadějí, že nebude se rozhodovati o osudu čs. národa bez něho a proto byla ukázána též adresa: Národní rada v Praze. V memorandu byla zmínka o Lužických Srbech a vyjádřena naděje, že i jim osud bude zlepšen.“ —

K tomu poznamenávám: Požadavek úpravy hranic (připojení Kladska) není v memorandu vysloven. Patrně uznáno za lepší, detaily vypustiti. Otázka Lužických Srbů byla řešena jinak a určitěji. — Opis Čermákov deníku pořízený J. V. Valdmanem jest uložen v archivu Ústředního sdružení Čechů a Slováků z Ruska v Praze. Originál má Čermákov rodina. Některých míst tohoto deníku užil po své dr. Kudela ve svých článkách „Proč byl svolán petrohradský sjezd“ a „Druhé slyšení u cara“ („Naše revoluce“ r. IV. r. 1926/27, str. 42 a násl.).

Zato poměrně určitě jest formulována otázka Lužice. Nejprve se vysvětluje — jakoby na omluvu — proč se s výkladem o československé otázce spojují též informace o Lužici: „Nemá to být projevem nějakých ohromných nároků, nýbrž jen upřímným přáním zachrániti poslední zbytky Polabských Slovanů.“ Poté dovolává se memorandum starého státoprávního svazku Lužice se zeměmi koruny sv. Václava a vyslovuje přesvědčení, že jedině její „spojení s Čechami, rozumí se s plnou autonomií, může ji zachrániti“.⁶⁾

Podle petrohradského memoranda jeví se nám tedy první obraz československého státu přibližně takto: země koruny české se Slovenskem (bez bližšího určení slovenských hranic), část Dolních Rakous pravděpodobně s Vídni, koridor na Dunaji, spojující nás s budoucí Jugoslavií, a konečně autonomní Lužice.

Naše vlastní československé hranice byly, jak vidno, posunuty jen směrem jižním, přes území německé, po případě maďarské, kdežto o eventuálních hranicích s Ruskem a s Polskem se nemluvilo vůbec. Předpokládalo se nejspíše, že tuto otázku si vítězné Rusko rozřeší samo v souhlase s celkovou svou politikou slovanskou. Petrohradští krajané byli ovšem přesvědčeni, že vůbec otázka československé státní samostatnosti může být při likvidaci habsburské monarchie šťastně řešena jen ve vzájemném dorozumění ruské vlády s představiteli našeho národa ve vlasti a odkazují proto již v memorandu na Českou národní radu v Praze, jako na „jediného kompetentního tlumočnicka přání národa“. Tento názor, aby se vlastní a definitivní řešení všech otázek spojených s obnovením státní samostatnosti ponechalo zástupcům národa ve vlasti, byl nepochybně sdílen jistě převážnou většinou našich ruských krajanů.

V téže asi době, neb o málo později, dotkli se problému budoucího československého území i naši krajané v Moskvě. Při první audienci v Kremlu dne 20. srpna 1914 žádala deputace skládající se z pp. Koníčka, Tučka a Hraběte, aby car dovršil dílo osvobození Slovanů započaté jeho dědem a aby „do rodiny slovanských národů uvedl i náš československý“⁷⁾ národ se zřetelem k jeho historickým právům, v jeho historických a národopisných hranicích“.

⁶⁾ „Dokladnaja zapiska“, str. 4. — Vřelá slova o Lužici čteme též na konci původního podání, jímž Český výpomocný spolek provázel Klecandovo memorandum. — O tom, že světová válka přinese svobodu i všem do té doby nesvobodným Slovanům, mezi nimi i Lužickým Srbům, píše se již 18. srpna (5. VIII.) 1914 též v kyjevském „Čechoslovane“ (článek „Na Berlín — na Vídeň!“).

⁷⁾ V původním překladu uveřejněném v „Čechoslovane“ z 25. (12.) srpna 1914 jest užito výrazu „československý“. Ruský text proslovu se nezachoval. — Pro poznání počáteční činnosti moskevských krajanů, zvláště velmi iniciativní a intenzivní činnosti Tučkovy a Kontěkovy, máme dnes jen málo původních pramenů a též jen malý počet spolehlivých zpráv.

Jak vidno z posledních slov moskevského projevu, poznávalo se hned na počátku v Moskvě, stejně jako v Petrohradě i všude jinde, za hranicemi i doma, že budovati náš stát čistě jen na principu historickém nestačí. A byl to nepochybně především ohled na Slovensko, který nutil naše politické pracovníky dbáti též současného stavu československého osídlení a domáhati se v náš prospěch také hranic národnostních. Snahy o obnovení a zcelení bývalého českého státu v jeho téměř maximálním rozsahu splývaly zřejmě jak se snahami o připojení uherských Slováků, tak i s péčí o záchranu a zabezpečení všech údů společného národního těla, jež se octly přirozeným vývojem mimo české historické hranice.

Po těchto prvních, místních a jen všeobecně vyjádřených návrzích na československé státní teritorium došlo však zanedlouho, v polovině září, na petrohradském sjezdu již k určité formulaci společné, kterou možno pokládati — vzhledem k povaze sjezdu, mluvícího vlastně jménem všech našich ruských krajanů — za oficiální. Jako taková byla vložena i do memoranda, odevzdaného carovi při audienci 17. září.

Ve zprávě výboru o tomto sjezdu a audienci v kyjevském „Čechoslovanu“ čteme, že území obnoveného království Českého — míněny tím jak země koruny české, tak i Slovensko — má býti uzavřeno hranicemi, jež by šly „od jižního cípu Čech po hranici Horních a Dolních Rakous k Dunaji, po Dunaji včetně Vídně až k Vácovu, odtud k etnografické hranici mezi uherskými Rusy a Slováky, zpět po hranicích Haliče. Na Těšínsku a v horním pruském Slezsku až po Vratislav. Češi dohodnou se bratrsky s Poláky o hranice mezi Polským a Českým královstvím se zárukou plných práv na kulturní rozvoj českých a polských menšin.“ Obě Lužice mají tvořiti autonomní součást Českého království.⁸⁾ Obnovený stát sahal by tedy od Chebu až k Podkarpatské Rusi a od Dunaje až po bývalou severní hranici lužickou k Frankfurtu nad Odrou.

Tam, kde se hranice zvlášť neuváděly, jako na straně bavorské a saské, byly nepochybně míněny staré hranice historické. Po prvé mluví se v tomto návrhu též o budoucích hranicích slovensko-ruských a naznačuje se způsob, jak se dohodnouti o některá sporná území s Poláky.

Pokud se týče rozhraničení slovensko-ruského v Uhrách, byl tehdy požadavek čistě etnografických hranic, jako východisko vzájemné dohody, jistě v zásadě nepřijatelnější, zejména s ohledem na současné snahy válečné politiky ruské. Očeká-

⁸⁾ „Sjezd Čechů v Petrohradě“ („Čechoslovan“ 28. IX. (11. X.) 1914). Zpráva je označena jako úřední („Sdělení Výboru“). Táž slova o sjezdu a o hranicích čteme pak znovu v článku „Činnost Čechů v Rusku za doby války“ uveřejněném ve „Sborníku časopisu Čechoslovan“ na str. 80. (Kyjev, 1915.) Autorem obou článků je pravděpodobně bývalý tajemník zátimního přípravného výboru pro Radu Čechů v Rusku F. Dědina.

valo se, že území nynější Podkarpatské Rusi připadne po válce Rusku a proto si také vysvětlíme, proč v debatách našich zástupců s některými ministry a konečně i při audienci u cara jevil se u Rusů takový zájem právě o Slovensko. Zajímavý doklad o tom zaznamenal Jiří Klecanda, zejména ve své vzpomínce na návštěvu u oberprokurora Sv. synodu Vl. Sablera. Tento přijal sice naši osvobozenkou akci sympaticky, nesouhlasil však s počátku s naším programem územní jednoty československé. Byl, jak praví Klecanda, „ve slovenské otázce naladěn separatisticky. Teprve později vyslovoval souhlas s československou jednotou, zmenšil však Slovensko o značnou část, totiž o východní Slovensko. Sabler si nedovedl představití odtržení uniatské prešovské eparchie od pravoslavného Ruska. Teprve když mu bylo prokázáno, že pravosláví nesmí býti u nás propagováno a protežováno, nemá-li býti zkompromitováno od samého začátku, a že tedy přirozeným pramenem pravosláví u nás by byla právě prešovská stolice, uznal nutnost jednoty celého slovenského území.“⁹⁾

Tato návštěva není u Klecandy datována, ale z protokolu o petrohradském sjezdu¹⁰⁾ víme, že naše deputace byla u Sablera 16. září. Sablerův zájem a hlavně jeho celkovou informovanost o slovenských věcech máme dosvědčenu kromě toho i ve vzpomínce J. Országha,¹¹⁾ který uvádí též jméno Sablerova slovenského informátora. Byl jím básník Hurban Vajanský.

Návrh petrohradského sjezdu na úpravu hranic, který jest, jak jsme poznali, na některých místech již mnohem určitější a také náročnější, než byl návrh petrohradského memoranda, nezmiňuje se však vůbec o koridoru do Jugoslavie. Snad nebylo dosaženo v této otázce dohody o území koridoru,¹²⁾ nebo mohl býti koridor vypuštěn také z toho důvodu, že nebyl snad projektován jako přímá součást našeho státu, nýbrž jen jako území se zvláštní správou.

⁹⁾ J. Klecanda, *Naše sjezdy (Dojmy a vzpomínky)*. „Čechoslovák“ z 28. (15.) dubna 1917. Článek znovu otištěn u Papouška („Jiří Klecanda“), na str. 231—244.

¹⁰⁾ „Protokol sověščanij upolnomočennych ot češských občestv i komitetov Petrograda, Moskvy, Kieva i Varšavy“. Součástí tohoto protokolu je též zápis o audienci u cara, konané 17. (4.) září 1914. Kopie protokolu, ověřená tajemníkem Fr. Dědinou, jest uložena v archivu Památníku osvobození.

¹¹⁾ Kpt. J. Országh, *Spomienky (U cara)* — „Slovenské hlasy“, Irkutsk 23. října 1919.

¹²⁾ Že představy o koridoru na počátku války a snad ani později nebyly jednotné, potvrdzuje též J. Klecanda v článku „Stát československý“, uveřejněném v „Čechoslovák“ 25. (12.) listopadu 1915. Dovídáme se z něho, že byly v této věci tři návrhy rozdílné. Podle jednoho měl vésti tento koridor „přes Horní Rakousy, aby takovým způsobem v českých rukách zůstala t. zv. „Tauernbahn“, přímé železniční spojení s Terstem, podle druhého plánu přes Dolní Rakousy, aby se zachránily české menšiny dolnorakouské, podle třetího plánu konečně přes pohraniční pás rakousko-uherský, kde jest rozseto značné množství chorvatských, slovinských a slovenských ostrůvků.“ Tento Klecandův článek byl znovu otištěn u Papouška, na str. 194—203.

Je známo, že při tomto petrohradském sjezdu došlo zároveň k druhé audienci našich krajanů u cara v Carském sele dne 17. září, a že se při této příležitosti i sám car zajímal o podobu a hranice budoucího Československa. Mluvčím deputace byl kyjevský delegát O. Červený, rozhovoru s carem účastnili se však i ostatní delegáti, J. Klecanda za Petrohrad, Sv. Koníček za Moskvu a J. Országh za Varšavu. Podle protokolu, sepsaného o této audienci našimi delegáty, budil carovu pozornost zvláště smutný osud Slováků v Uhrách a návrh na spojení Slovenska s českými zeměmi. To bylo patrně také bezprostřední pohnutkou, že car vyzval deputaci, aby mu ukázala na mapě, jak si to představuje. Na konec vyžádal si pak od zástupce Slováků J. Országha ještě podrobnější informace o slovenské otázce, kterou tento dodal jednak hned následujícího dne, jednak o něco později z tarnovské fronty.¹³⁾

Carovu rozmluvu s našimi delegáty o hranicích líčí oficiální protokol takto: „Na velkém kulečníku ležely dvě mapy, mapa Rakousko-Uherska a jiná. Hosudar stanul na rohu kulečníku a skloniv se k mapě, pravil: „Jaké budete mítí hranice?“ Ukázali jsme Hosudarovi Čechy, Moravu, Slezsko, část Horních Rakous, podél Dunaje k Vídní i Vídeň, ježto tam žije přes půl milionu Čechů, a Slovensko po haličské hranice. „A s Ruskem nebudete hraničiti?“ — „Ne, (?) Halič připadne Rusku, a pak budeme mítí bezprostřední hranici s Ruskem na čáře 30—35 verst.“ Hosudar se stále usmíval a na konec řekl: „To je dobře.“ Slyšení skončilo.¹⁴⁾

Car, jak zřejmo z tohoto protokolu, přijal návrhy deputace na budoucí československé území jen jako osobní informaci, o níž se nijak určitě nevyslovil. Jeho závěrečná slova, jimiž deputaci propouštěl, projevovala ovšem zásadní a jistě také upřímně míněný souhlas s naší osvobozenkou akcí vůbec: „Děkuji Vám, pánové, za Vaše sdělení, doufám, že nám Bůh pomůže i že budou přání Vaše splněna.“

Někteří z našich pracovníků chápali však carova slova, po případě jeho mlčení k výkladům o hranicích jinak, vidouce v nich přímo oficiální slib a záruku do budoucna. V tom smyslu posuzoval situaci na př. kyjevský delegát F. Dědina, tajemník přípravného výboru pro založení ústředního orgánu Rady Čechů v Rusku. Ve své brožuře, vydané v Praze brzy po návratu do vlasti, r. 1920, píše Dědina o tomto bodu carské audience (které však sám přítomen nebyl) takto:

¹³⁾ Országh, *Spomienky*.

¹⁴⁾ Český překlad tohoto místa sjezdového protokolu jest otištěn v kronice „*Za svobodu*“ I., str. 37. — V podstatě stejně, místy i zcela shodně s protokolem líčí tuto scénu O. Červený ve svém velmi cenném vzpomínkovém článku, uveřejněném v *Nár. listech* ze 14. a 16. září r. 1924. („Druhé slyšení Čechoslováků u cara Nikolaje II.“) Značnou dokumentární cenu pro petrohradský sjezd a audienci 17. září mají i při ošl své stručnosti též výše uvedené „*Spomienky*“ Országhovy. Oba účastníci O. Červený a J. Országh přinášejí zvláště různé podrobnosti, jež jsou důležitými doplňky stručné zprávy protokolu.

„Hranice českého, naprosto neodvislého státu, jež nám byly dne 4. září [17. IX.] 1914 *carským slovem zaručeny* (podtrhuji já), byly tyto: mimo Slovensko měly nám připadnouti obě Lužice, Kladsko a část Pruského Slezska s Vratislaví. O celé Pruské Slezsko měli jsme se v přátelské dohodě rozdělití s bratry Poláky. Od Vyššího Brodu hranice měla být vedena na jih k Dunaji, podél Dunaje až k Vácovu a odtud k jižnímu cípu Karpatské Rusi, k Marmarošské Sihoti. Přes Blatské jezero a slovanské ostrovy v jeho okolí měli jsme mítí široký pás pro spojení s Jugoslavií a Středozemním mořem. Vídeň, jako klíč k Dunaji, měla připadnouti nám. Car nehtem palce přikrojil ji na mapě k našemu státu. Tak důkladně chtělo carské Rusko zúctovati s proradným germanismem, s jeho odvěkým „*Drang-em nach Osten*“.¹⁵⁾

Dědina tu zřejmě přičítá carskému Rusku vše to, co chtěl tehdy on sám a s ním stejně smýšlející kruhy našich ruských krajanů.

Srovnáme-li jeho slova s onou zprávou o hranicích, kterou jsme citovali jako úřední sdělení výboru z „*Čechoslovana*“, shledáme, že nehledě na dodatky týkající se cara, jde v celku o týž text, místy i slovně shodný, ale s územními nároky ještě určitějšími a většími. Také koridor se tu opět objevuje. Poněvadž není dnes možno kontrolovati vzájemný poměr obou těchto znění podle původních pramenů, možno vysloviti pouze domněnku, že citované místo z Dědinovy brožury přináší snad vlastní návrh Dědinův, po případě návrh kyjevského komitétu, který byl však později společnou prací na petrohradských poradách redakčně upraven tak, jak jej známe z „*Čechoslovana*“.

O několik let později, u příležitosti smrti bývalého ministra Sazonova, doplnil pak Dědina tuto svou zprávu o souhlase carové s budoucím československým teritoriem novými dodatky, obsahově velmi důležitými a závažnými, jež uveřejnil ve zvláštním článku „*Národních listů*“.¹⁶⁾ Že prý hranice ty byly stanoveny v dohodě se Sazonovem a pak teprve zapsány a zakresleny do pamětního spisu.

Dědina, vzpomínaje v tomto článku nejprve záslužné pomoci bývalého ruského konsula v Praze V. G. Žukovského, který se též účastnil redakce našeho nového memoranda ještě před audiencí u Sazonova, přechází poté k otázce hranic a píše o nich takto:

„Pouze ohledně českých říšských hranic netroufali jsme si nic předem stanoviti a ponechali jsme tuto otázku k rozřešení ministra Sazonova. V dohodě s min. Sazonovem byly pak vkresleny do pamětního spisu hranice v první mapce česko-

¹⁵⁾ Fr. Dědina, *Na obranu své cti*! str. 17—18.

¹⁶⁾ Fr. Dědina, *Ze vzpomínek předáka ruských Čechů na jednání s ruským zahraničním ministrem o československém státě*. („*Národní listy, Večerník-Národ*“, 26. a 27. ledna 1928.) Závěr článku tvoří kapitola „*Návrh hranic Československa za souhlasu Sazonova*“. Události datuje Dědina podle starého stylu.

slovenského státu, vzniklé mezi 27. srpem a 4. zářím 1914.“ — Mapový náčrt, představující československé státní území asi v rozsahu vytčeném dříve v citované Dědinově brožure, uveřejňuje Dědina na konci svého článku. Je to, tuším, první otisk této mapky vůbec. V našich časopisech a publikacích, vycházejících v Rusku za války, otiskována nebyla.¹⁷⁾ Na jiném místě tohoto článku vrací se Dědina k téže věci a opakuje znovu: „Když byly stanoveny hranice a vepsány do „dokladnoj zapiski“, měli jsme krátkou druhou audienci u všemocného tehdejšího ministra Sazonova, při které doručili jsme mu otisk pamětního spisu.“ Konečně pak v závěru Dědinova článku čteme: „Hranice československého státu byly stanoveny, jak výše řečeno, za hranicemi vůbec po prvé v pamětním spise na prvním sjezdu zástupců čl. spolků na Rusi od 27. srpna do 4. září 1914... Hranice českého státu podle připojené mapy byly stanoveny v dohodě s ministrem Sazonovem. Prostředníkem mezi nimi a ministrem byl bývalý ruský konsul V. G. Žukovskij. Hranice stanoveny hned po první rozmluvě.“

Tato tvrzení F. Dědiny, který byl na sjezdu delegátem kyjevského komitétu, účastnil se jak porad u Žukovského, tak i audiencie u Sazonova, zasluhují bedlivější pozornosti.

Víme, že Dědina vzal s sebou již z Kyjeva do Petrohradu svůj obsáhlý návrh pamětního spisu, který byl však na sjezdu pozměněn a doplněn zejména některými partiemi převzatými z návrhu, připraveného moskevskými delegáty S. Koníčkem a L. Tučkem. Společný elaborát, dodatečně přehlédnutý a upravený ještě konsulem Žukovským, byl pak při audienci 17. září odevzdán caru.¹⁸⁾ Obsahovalo-li však toto memorandum návrh na úpravu československých hranic v rozsahu uve-

¹⁷⁾ Při této příležitosti upozorňuji na omyl, který se stal redakci Věstníku Sdružení Čechů a Slováků z Ruska při vydání jubilejní obrazové přílohy k pětiletí republiky r. 1923. Mapa v této příloze otiskována a označena jako „projekt čl. státu ruských krajanů z r. 1914“ pochází teprve z roku patnáctého a neznikla vůbec ani v Rusku, nýbrž ve Francii. Redakce Věstníku převzala ji ze sborníku „Češko-ruskoe Edinenie“, kde zdobila přední stranu obálky 2–3 čísla, vydaného v Kyjevě v září r. 1915.

Z obrisu hranic je však na první pohled patrné, že v Kyjevě přetiskli si tehdy mapku čl. zemí, kterou pořídila pro „La Nation Tchèque“ francouzsko-česká liga v Paříži. Po prvé byla tato mapka uveřejněna ve 3. čísle „LNT“ 1. června 1915. V Kyjevě opatřili k ní pouze ruskou nomenklaturu, ostatní ponechali beze změny. Tak zůstala tam na př. i zolášť nápadná chyba v zakreslení Kroměříže.

¹⁸⁾ Informace o vzniku tohoto memoranda přináší projev F. Dědiny z 31. ledna 1915 st. st. napsaný „Českým spolkům na Rusi“ (Archiv Pam. osvobození), dále úřední protokol sjezdu, částečně též zmíněný již článkem O. Červeného v Nár. listech ze 14. IX. 1924. Srovnej i příslušný záznam v Čermákově deníku a v Országhových „Spomienkách“. Laskavostí p. O. Červeného dostalo se mně také dobré informace ústní. Bylo nutno zabývat se otázkou tohoto memoranda důkladněji, poněvadž dosavadní zprávy o něm v legionářské literatuře byly velmi sporé a nedostatečné. Proto jest dosud rozšířen názor, že při audienci 17. září byla carovi podána známá „dokladnaja zapiska“ Klecandova. Tak čteme na př. v článku majora ruských legií V. Holečka (šifra

deném v oficiální zprávě výboru („Čechoslovan“, 11. X. 14) nebo v poněkud větším rozsahu, jak jej uvádí Dědinaova brožura a znázorňuje zmíněná mapka v Nár. listech, nebo byl-li v memorandu i náčrt hranic, jak též píše F. Dědina, dnes přesně zjistiti nemůžeme, poněvadž se nám nezachoval ani koncept, ani opis memoranda. Mluvčí naší deputace u cara, kyjevský delegát O. Červený o zakreslování hranic do pamětního spisu nic neví a také zmíněný úřední protokol o sjezdu a audienci nemá o této věci žádné zprávy. (V protokole není ovšem ani zmínka o tom, že by se bylo o nějaké mapce na sjezdu vůbec jednalo!) Pokud se týče pamětního spisu, dá se však pravda zjistiti snadno, jakmile budou uveřejněny všechny naše dokumenty, uložené v bývalém carském archivu.¹⁹⁾ A také podrobnosti ze sjezdového jednání, jež bylo chvílemi velmi rušné, ba bouřlivé a trapné, dají se snad později osvětliti některými prameny, jež musily být zanechány u různých soukromých osob v Rusku.

Zatím ještě nelze tedy říci poslední slovo o první, jaksi oficiální mapce našich ruských krajanů. Byla-li tato mapka ve zmíněném memorandu carovi opravdu podána nebo ne, není však po mém soudu tak důležité, víme-li, že rozsah československého státního území v memorandu vytčen byl, a že car obdržel o našich územních nárocích dostatečné informace i přímo na audienci. A že také ruská vláda byla po této stránce dobře zpravena, svědčí, pokud dnes víme, zejména sdělení ruského vyslance v Sofii, Savinského, učiněné Vladimíru Sísovi v únoru r. 1915. Do jaké míry byl však teritoriální program našich ruských krajanů přijímán vládou a především Sazonovem, jako ministrem na věci nejvíce zainteresovaným, zda byl vyslovován souhlas se všemi požadavky rozšíření československého území na útraty Německa a ostatních zemí rakousko-uherských, ze slov Savinského nevysvítá. Savinský mluvil se Sísem hlavně o území Pruského Slezska, rozdělující země české od polských, při čemž dal najevo, že odstranění tohoto německého klínu — a to právě chtěli i naši krajané na Rusi — vyhovuje ruským zájmům.²⁰⁾

„ohk“) „Bratr Otašar Červený osmdesátníkem“ („Legie“ 16. ledna 1930). To je omyl. Už p. Reif upozornil ve své vzpomínce (viz naši poznámku č. 4.), že Klecandovo memorandum bylo odevzdáno carovi ne na audienci, nýbrž již dříve prostřednictvím min. Maklakova.

¹⁹⁾ Malou zmínku a také citát z tohoto memoranda přinesl článek A. Popova „Čečo-slovackij vopros i carskaja diplomatija v 1914—1917 gg.“ („Krasnyj archiv“, 1929, II. sv. (33.), str. 7.) — Obsah memoranda jest zhruba udán v citované úřední zprávě o sjezdu v „Čechoslovanu“ z 11. října a ve „Sborníku čas. Čechoslovan“ na str. 80.

²⁰⁾ Řeč Savinského a svou další rozmluvu s ním reprodukoval Vl. Sís takto: „Pokud se ruské vlády týče (mluví Savinský, pozn. ref.) mohu vás ubezpečit, že požadavky české nalézají u ní upřímné přijetí a zastání. Poněkud se rozcházejí vaše požadavky územní od požadavků vyslovených ruskými Čechy. Jde o teritoriální klín od Kladška přes Vratislav“. Ukázal prstem na mapě. „Excelence, na mapě českého státu z doby Karla IV.

Lze však vážně pochybovat o tom, že by se byl Sazonov sám jakýmkoliv způsobem účastnil již při stanovení návrhu hranic našeho státu v době petrohradského sjezdu a že by byl tudíž svou, třebaš jen nepřímou účastí (prostřednictvím Žukovského) jaksi spoluautorem první mapky československého státu, jak o tom píše F. Dědina.

Konfrontujeme-li tuto Dědinovu zprávu o jednání se Sazonovem se zprávami ostatních delegátů, shledáme, že je Dědina se svým tvrzením úplně osamocen. Žádný jiný z účastníků petrohradského sjezdu, pokud známe dnes jeho zápisky nebo vzpomínky, se o tomto jistě velmi závažném faktu nezmiňuje. Úřední protokol o sjezdu také ne. Nemluví však o něm ani Sazonov, který ve svých pamětech zaznamenal své jednání s našimi krajaný v roce čtrnáctém, vzpomněl zejména audience, na které byl přijal všech 11 delegátů petrohradského sjezdu, a také z audience u cara uvedl zvláště známou nám scénu před mapou. Píše, že car přijal deputaci neobyčejně laskavě a že podrobně s ní prohlížel na mapě hranice budoucího česko-slovenského státu v té podobě, jak si je čeští delegáti představovali.²¹⁾ Proč by byl vynechal právě svou účast v prvním projektu československého státního území?

Při známé diplomatické opatrnosti Sazonovově lze ostatně těžko uvěřiti, že by se byl již tehdy rozhodl, přes všechny své vřelé a upřímné sympatie k nám, aby dával svůj souhlas k určitému návrhu hranic neexistujícího státu, zvláště když sám byl toho mínění, jak připomíná ve svých pamětech, že ruská politika může řešiti otázku naší samostatnosti jen zásadně, ponechávajíc vše další na rozhodnutí samému národu ve vlasti. Podle svědectví Országhova, Sazonov, ač svou ochotou a jednáním nesporně posílil naše delegáty, moudře jim tehdy — jako odpovědný státník — připomněl staré přísloví, „že delit kožu medveda chodiaceho po lese, je ešte predčasné“.²²⁾

A rovněž nemáme od účastníků petrohradského sjezdu žádného svědectví o druhé audience u Sazonova, o které se zmiňuje F. Dědina.

V prvním případě, v otázce hranic, mohlo jíti spíše snad jen o souhlas a spolupráci konsula Žukovského, který byl, podle Dědiny, prostředníkem mezi naší deputací a Sazonovem, v druhém případě byla to nepochybně návštěva ne přímo u Sazonova, nýbrž jen u ředitele kanceláře ministerstva zahraničí barona Šillinga,

toto území je označeno českou barvou“. — „Označte je zas“. — „Mám obavy, že snad jiným dohodovým oládám by se to mohlo zdát upřílišněné“. — „Ničevó, zkusite to. Rusku to vyhovuje, plně vyhovuje“. — Savinský zřejmě myslil tu na ruské plány s Polskem a na utvoření silné přehradý mezi Němečkem a polskými kraji. (F. Šis, „Kapitoly z činnosti Maffie“, kap. X., „Nár. listy“ 4. I. 1930.)

²¹⁾ S. D. Sazonov, *Vospominanija*, str. 339.

²²⁾ J. Országh, *Spomienky*.

když byl tomuto odevzdáván pro ministerstvo Imperatorského dvora vyžádaný text proslovu, který měl býti přečten mluvčím naší deputace následujícího dne v audience u cara.

Poněvadž článek Dědinův byl psán teprve 14 let po oněch událostech a pravděpodobně bez písemných záznamů a k tomu ještě v době stále se zhoršující choroby autorovy, můžeme z něho pokládati za bezpečně jisté a spolehlivé jen to, co máme ověřeno také odjinud. Sazonovova účast na úpravě československých hranic tím ovšem odpadá, stejně jako carova záruka za teritoriální program petrohradského sjezdu. Ostatně audience u cara se Dědina, jak bylo již řečeno, sám neúčastnil a proto jest jeho svědectví v tomto případě méně závažné.

Že se hned po audience šířily zprávy, přinášející o carových slovech, po případě gestech a p. různé varianty, příznivé pro naše hnutí, je při povaze věci pochopitelné. Mluví-li na př. F. Dědina o tom, že car nehem palce připojil Vídeň k našemu státu, uváděl J. Heyduk, známý první praporečník České družiny na své náborové cestě v pokavkazských městech, kterak prý car, zajímaje se o českou menšinu ve Vídni, připojil tužkou k našemu království nejen Vídeň, nýbrž i celou severní část Dolních Rakous, tak že Dunaj spojoval by nás pak s mořem a p.²³⁾ Jinou variantu, svědčící o dalším vzrůstu legendy, zachoval nám generál J. Červinka ve své knize „Cestou našeho odboje“: „Jak ti páni vypravovali“, píše gen. Červinka, „zajímal se skutečně car o naši věc a dal si všechno dosti podrobně vysvětliti. Mluvílo se též o osvobození Čech, při čemž bylo použito i mapy. Někteří zástupci ruských Čechů neskrývali své chuti po rozšíření budoucích hranic českého státu se Slovenskem, vykládajíce, že vlastně nejpřirozenější hranicí projektovaného jimi nového státu českého na jihu byl by Dunaj, hned od Lince. Tehdy car s žertovným úsměvem podotkl, že by se měla k tomu přibrati vlastně zajedno i Vídeň?“ Gen. Červinka uvádí poslední větu v uvozovkách, patrně jako výrok, který byl od některého z účastníků audience sám slyšel.²⁴⁾ Ve skutečnosti požadavek o připojení Vídně byl tehdy zcela vážně vysloven — k carovu údivu — právě naší deputací! K citované již zprávě protokolu připojuji v tomto bodě pro úplnost ještě svědectví

²³⁾ *Deník plukovníka Švece (V. vydání)*, str. 52.

²⁴⁾ J. Červinka, *Cestou našeho odboje* str. 34. — Podobně, jako gen. Červinka byli informováni i jiní naši krajané na Rusi, na př. ředitel konstantinogradského gymnasia (poltavská gub.) F. J. Kovařík. Tento uveřejnil r. 1927 některé ze svých vzpomínek na tehdejší dobu v českém týdeníku „Hlas Volyně“. Cituji podle výňatku z těchto vzpomínek, který přinesl večerník „Nár. listy“ 13. července r. 1928: „Hosudar deputaci vytkl, že je příliš skromná ve svých nárocích ohledně hranic příštího českého státu a ukázal na Dunaj, jako na hranici zvlášť příhodnou“. — Autor uvádí za svého informátora O. Červeného, který však, jak víme, ličil v článku uvedeném námi již dříve („Nár. listy“ 16. IX. 1924), carovu rozmluvu zcela jinak. Dotazem u O. Červeného jsem zjistil, že tvrzení řed. Kovaříka spočívají na omylu.

O Červeného, který ve svém vzpomínkovém článku o audienci („Nár. listy“, 16. září 1924) píše toto: „K poslední otázce carově, ‚Co byste si ještě přáli?‘ jsem pronesl: ‚Vaše Veličenstvo, my bychom si přáli mít Vídeň.‘ Car pozvedl hlavu od mapy a udiveně na mne pohlédl. ‚Ano, Vaše Veličenstvo, ve Vídni žije víc než půl milionu Čechů a bude-li ona naše, za rok jich bude milion.‘ — ‚Jak tomu mám rozumět?‘ Objasnili jsme carovi praktiku s obcovací řečí, kterou byli Čechové, mluvící též po německu, zapisování co Němci. Car vrátil se opět k Slovensku...“

V tom smyslu, jako J. Heyduk, vykládali asi carova slova i jiní naši pracovníci a emisaři v Rusku a tak mohly se i širší kruhy našich krajanů seznámit s velkorýsým obrazem příštího československého státu ještě dříve, než přinesl „Čechoslován“ ono citované již úřední sdělení výboru.

Tou dobou počalo se o otázce území a hranic psát i v novinách. První zmínku toho druhu našel jsem v článku „Česká otázka“ („Čechoslován“, 20. VIII. [3. IX.] 1914, šifra „T-ek“) v souvislosti s myšlenkou všeslovanské koalice. Nutnost našeho osvobození odůvodňuje se tu zvláště strategickým, politickým a hospodářským významem československých zemí. Hlavní důraz se klade na zeměpisnou polohu budoucího Československa, jež by spojovalo Slovany východní s jižními a tvořilo by výhodnou baštu pro celé Slovanstvo. Zejména Čechy, chráněné přirozenou hradbou pohraničních hor, představují, podle autora, „jediný svého druhu strategický obranný bod, jehož vojenská důležitost pro budoucí koalici Slovanů jest okamžitě jasnou, vzpomeneme-li, že východní a jižní hranice historických Čech, tedy Čechy, Morava, Slezsko a Slovensko tvoří Slezskem most Slovanů k kontinuitě k Polsku a Rusku, Slovenskem pak most k jižnímu slovanštině teritoriu.“

Tato zeměpisná důležitost nejzápadnějších bašt Slovanstva oživena jest obrannou mocí, kterou by český stát ve svých historických hranicích mohl poskytnouti svým spojencům.“

V dalším čísle „Čechoslovana“ mluví se již konkrétně o značné rozloze našeho budoucího státu, „který bude tak, jak býval v minulosti“, t. j. bude k němu opět připojeno Slovensko, Lužice a Pruské Slezsko s českým i polským obyvatelstvem.²⁵⁾

Jiným příspěvkem pro poznání tehdejších představ našich krajanů o novém Československu jest článek Vratislava Tůmy „Za Českou Družinou“ („Čechoslován“, 7. [20.] září 1914). Autor líčí v něm svou cestu na Volyň, kterou podnikl jako emisař kyjevského komitétu za účelem náboru dobrovolníků do Družiny. V krátké úvaze, předslané úvodem, spřádá si pln nadšení sladkou vidinu budoucího česko-

²⁵⁾ J. M-Š, „Naše vojsko“. — V ročníku „Čechoslovana“ z r. 1914, který uložil do archivu Památníku osvobození bývalý jeho redaktor V. Švihovský, toto číslo bohužel chybí. Malou zmínku o článku „Naše vojsko“ zachoval však F. Zuman v „Osvobozenské legendě“ I., na s. 97.

slovenského státu, který bude, podle něho, patrně jen jedním ze svazu slovanských států střední Evropy. Středisko a hlavní město těchto států vidí dokonce v „československé“ Vídni...²⁶⁾

V dalším čísle „Čechoslovana“, v programovém článku „Proč bojujeme“, načrtává pak též autor budoucí mapu poválečné Evropy. Po vítězství nad Německem a Rakouskem bude prý při nové úpravě hranic v zásadě přihlíženo hlavně k hranicím národnostním. Pokud se nás týče, máme prý naději, že kromě Čech, Moravy, Slezska a Slovenska připadne nám i Lužice a možná též Pruské Slezsko a část Dolních Rakous, takže vytvoříme ve středu Evropy „samostatný slovanský stát, jenž co klín bude rozdělovati Němce“.²⁷⁾

Poněkud odchylné mínění v této věci projevili ředitel konstantinogradského gymnasia F. J. Kovařík. V článku nadepsaném „Království České“²⁸⁾ uvažuje nejprve o principu, podle něhož má být provedena reorganizace poválečné Evropy. Bude to princip historický nebo národnostní? Sám, jak se zdá, byl by pro řešení kompromisní, podle toho, jak by to bylo výhodné pro naše cíle a zájmy. Pro Čechy, Moravu a Slezsko reklamuje hranice přirozené a historické, v Uhrách žádá naopak při řešení slovenské otázky uplatnění principu národnostního. Jest však přesvědčen, že zejména slovenská otázka může být v náš prospěch rozhodnuta jen úplným vítězstvím ruských zbraní v Karpatech. Vezmou-li si Rusové kromě jiných území i severovýchodní Uhry (Marmaroš), pak je již jisté, že při další úpravě rakousko-uherského území nebude brán ohled na hranice historické, uherský stát bude rozdělen a nám se dostane Slovenska. V tom případě vyslovuje však zároveň obavu, aby nebylo stejnou měrou měřeno i u nás v Čechách, kde bychom podle téhož principu ztratili značné pohraniční území s kvetoucími městy, kraje pro náš státní život a hospodářský rozvoj nezbytně nutné. Kovařík je ovšem přesvědčen, že pozdějším vývojem a mírnými prostředky se naše pozice i v těchto německých krajích rozšíří a posílí, poněvadž jsme, jak praví: „mladí, energičtí a demokratičtí“. Proti násilnému počestování staví se však rozhodně, nevyhýbaje se v otázce menšin ani

²⁶⁾ Možnost federace nejen středoevropských Slovanů, nýbrž všeho Slovanstva vůbec, připouštěl tehdy, ovšem s určitými výhradami, jež by neobmezovaly státní samostatnost jednotlivých národů, i Jiří Klecanda. Federace byla by podle něho myslitelná jen „za podmínek dobrovolného rozhodnutí a za vědomí společnosti reálních zájmů každého samostatného státu zvláště“. Citováno z konceptu Klecandova „Pamětního spisu o budoucím zřízení československého státu“, který byl vypracován pravděpodobně brzy na počátku války. (Papoušek, str. 110.)

²⁷⁾ Autor podepsaný šifrou V. T. nezmiňuje se tu sice výslovně o Vídni, ale z jeho slov, jimiž připojené části Dolních Rakous odůvodňuje — „kde je také na 1 milion Slovanů“ — a pak i z toho, co napsal o Vídni v předešlém čísle „Čechoslovana“, je zřejmo, že s Vídni určitě počítal.

²⁸⁾ „Čechoslován“ 21. IX. (4. X.) 1914.

mezinárodní kontrole: „My nechceme a nepotřebujeme násilné „čechisace“. My nabízeli a nabídneme Němcům národnostní zákon, který bude jich chránit od všelikého násilí. A ať se dá ten zákon třeba pod ochranu nějakého Haagského tribunálu, ať vydá se takový spravedlivý zákon i v Uhrách.“

Úvaha Kovaříkova jest kromě toho ještě zajímavá tím, že pomíjí úplně Lužice i jakékoliv kombinace s připojením severní části obojích Rakous, a že se zároveň přímo vyslovuje z právních důvodů proti připojení Pruského Slezska. „My nemůžeme“, píše Kovařík, „vzbuzovat otázky o Pruském Slezsku, které legálním způsobem, nikoliv Marií Terezií, nýbrž českým sněmem bylo odstoupeno. Pouze o Kladsku, které tvořilo zvláštní celek, mohla by být řeč, tím více, že i nyní obydleno je Čechy.“

S tímto značně restringovaným programem Kovaříkovým, který jest prvním veřejným projevem střízlivějšího nazírání na otázku našeho státního území, nesouhlasila však redakce listu a svůj nesouhlas projevila touto charakteristickou poznámkou, obhajující nepochybně známý nám již maximální program československých hranic z petrohradského sjezdu: „Uveřejňujeme tento projev našeho krajana, ačkoliv naše mínění se s ním úplně nekryje. České království (rozhodně s uherskými Slováky) si představujeme obšírnější než je zde naznačeno. Horní a Dolní Lužice by měly být k Čechům připojeny jako samosprávná jednotka. Náš názor podáme jindy.“ Názor redakce však již uveřejněn nebyl, patrně proto, že zanedlouho přestal „Čechoslován“ pro finanční obtíže vycházeti a další veřejná diskuse byla tak znemožněna.

Že však územní program, přijatý na petrohradském sjezdu, nebyl kritisován jediné F. J. Kovaříkem, nýbrž i jinými našimi politickými pracovníky v Rusku, kteří přicházeli s více nebo méně pozmeněnými návrhy vlastními, svědčí nejlépe pozdější zpráva Jiřího Klecandy, obsažená v jeho článku „Stát československý“ („Čechoslovák“, 25. listopadu 1915). Podle tohoto Klecandova svědectví žádali jedni země koruny české se Slovenskem (bez bližšího určení slovenského území), druzí připojovali k tomu ještě koridor s Jihoslovany, jiní hájili projekt státu čistě národnostního bez ohledu na historické hranice korunních zemí, jiní opět snili o spojení území československého a slovinského přes Dolní Rakousy. Skoro všechny návrhy počítaly však také s Lužicí. O návrhu obsahujícím požadavek historických zemí českých, Slovenska a koridoru k Jihoslovánům, praví Klecanda, že je na Rusi dosti rozšířen.

Je přirozené, že Jiří Klecanda, který vlastně první upozornil ve svém memorandu na teritoriální požadavky naší osvobozené akce a spolupodepsal též územní návrh petrohradského sjezdu, nemohl chyběti ani později mezi těmi, kdo se problémem československého teritoria a hranic vážně zabývali. Jeho odborné vzdělání

a bystrý politický postřeh byl ovšem nespornou výhodou při řešení těchto otázek a je proto pochopitelné, že se právě Klecanda snažil budovati své úvahy a návrhy na solidním podkladě vědeckém i se zřetelem k tomu, co je v dané situaci politicky možné a pro další život národa užitečné.

Již ve svém memorandu ze srpna r. 1914 uznal za nutné podati vedle stručného náčrtu našich politických poměrů hlavně geografická, statistická a národopisná data československých zemí i Lužice. Užil k tomu známé práce Niederlovy „Obozření současných Slavjanstva“, jež vyšla r. 1909 v „Encyklopedii slovenské filologie“ a pro názornější informaci ruských kruhů, kterým bylo memorandum určeno, přiložil i národopisnou mapu Slovanstva, převzatou rovněž z této Niederlovy práce. Memorandum bylo vypracováno narychlo a muselo být ovšem co nejstručnější. Proto snažil se Klecanda později rozšířiti i prohloubiti tyto své první informace o československé otázce dalším studiem odborné literatury, jehož výsledky uložil pak koncem čtrnáctého roku v novém „Pamětním spise“, který měl býti doprovodem k etnografické a statistické mapě československých zemí.²⁹⁾ Byl-li tento spis vskutku odeslán a komu, nevíme. Pro naše téma je však důležitý zejména tím, že v něm Klecanda na některých místech uplatňuje i své věcné a kriticky vytríbené stanovisko k otázce našich teritoriálních nároků. V kapitole nadepsané „Obecné statistické poznámky“ počítá již za nepochybné součásti budoucího českého království jen Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko. Nezmiňuje se o Vídni s přilehlou částí Rakous, ani o koridoru a ovšem ani ne o Lužici. Značně zmenšuje Slovensko i Těšínské Slezsko, hájí však zato nutnost vrácení Kladska. Jak z různých jeho poznámek vysvítá, představuje si novou úpravu hranic nepochybně tak, aby naše hranice s Polskem, t. j. vlastně s Ruskem, byla co nejdělsí a pak aby náš stát nebyl zatížen příliš německými a zvláště maďarskými menšinami.

Pokud se týče Čech a Moravy je Klecanda ovšem rozhodně pro hranice historické, odmítaje zásadně myšlenku na oddělení německých pohraničních krajin jak z důvodů národních (české menšiny!) a státoprávních, tak i z hospodářských. Vrácení Kladska žádá především z důvodů strategických. České hranice šly by pak po kladské Nise až do jejího ústí do Odry. Výhody tím získané byly by podle něho tyto: „Čechy sousedily by na dlouhém prostranství se sjednoceným Polskem, které by bylo součástí ruské říše a za druhé značně by se zmenšil ně-

²⁹⁾ I tento „Pamětní spis“ uveřejnil Papoušek ve své práci o Klecandovi na str. 123–173. Celý titul zní takto: „Pamětní spis, obsahující etnografickou a statistickou mapu zemí, obydlených čsl. národem“. Kopie jeho jsou, podle Papouška, zachovány ve dvou exemplářích. Jeden jest uložen v archivu „Památníku osvobození“, druhý (rozšířený o jednu kapitolu) ve spisech ministerstva zahraničí.

mecký klín ve Slovanstvu, t. j. ta část pruského Slezska, která ve své jihozápadní části odděluje polské etnografické území od zemí české koruny“. Velmi strážlivé a národnostně přísně spravedlivé stanovisko zaujímá Klecanda zvláště v otázce hranic Těšínského Slezska. Je přesvědčen, že podle prohlášení Nikolaje Nikolajeviče o sloučení všech polských zemí připadne víc než dvě třetiny Těšínska ruskému Polsku. V tom případě ovšem této ztráty nelituje, poněvadž jde o ústupek nutný ve prospěch slovanské solidarity. Ostatně odstoupené území těšínské vyrovnává přibližně stejně velikým přírůstkem území kladského.

Rovněž zajímavé a pro tehdejší názory v Rusku zcela nové jsou i jeho úvahy o Slovensku. Víme, že představy o slovenských hranicích byly do té doby hodně neurčité. Klecanda bere za základ rozdělení župní a počítá do pravého Slovenska, t. j. takového, s nímž bude možno z národnostních důvodů vážně počítati, jen 11 žup, osídlených převážnou většinou obyvatelstvem slovenským. Jsou to župy: oravská, tekovská, hontská, liptovská, nitranská, prešpurská, trenčanská, turčanská, zvolenská, šarišská, spišská a pak městské kraje Štiavnice a Prešpurk. Podle tohoto měřítká nepatřily by k nám Košice neb jiná města i čistě slovenská, ležící v župách s většinou maďarskou nebo ruskou.

Celkový výsledek svých statistických úvah o budoucím Československu shrnuje Klecanda do těchto čísel: Území celého státu měřilo by 112.558 km², počet obyvatelstva byl by 12,221.237. Z tohoto počtu bylo by podle sčítání v roce 1900 Čechoslováků celkem 7,220.177, Němců 3,504.750, Maďarů 384.080, Rusů 48.468. Klecanda je ovšem přesvědčen, že při správném zjišťování národnosti značně by se zmenšil počet Němců, přibližně asi o 1 milion, který by připadl k dobru Čechoslováků, takže nápadně veliké číslo obyvatelstva neslovanského by se tím hodně změnilo v náš prospěch.

Ponecháme-li stranou Klecandovy výpočty a odhady týkající se pohyblivých čísel obyvatelstva a všimneme-li si jen jeho konečných cifer určujících rozlohu státního území, shledáme, že Klecandův návrh udává teritorium o 15.232 km² menší, než jsme po válce skutečně dosáhli.³⁰⁾ Podkarpatskou Rus ovšem z tohoto srovnání vylučujeme, poněvadž s ní Klecanda nemohl tehdy vůbec počítati.

Značně menší výpočet Klecandův vznikl hlavně tím, že velmi restringoval území slovenské. Rozlohu Slovenska vypočetl jen na 33.207 km², kdežto nynější Slovensko zaujímá 49.014 km². Z této hodně strážlivé kalkulace a politické opatrnosti Klecandovy možno, myslím, usuzovati i na jeho určitou reakci proti upřílišněným nárokům, jež tvořily tehdy podle vzoru petrohradského sjezdového

memoranda běžnou představu o velikosti budoucího Českého království. Tento „Pamětní spis“ Klecandův nebyl uveřejněn, a jak jsem již podotkl, nevíme ani, byl-li tehdy některému úřadu nebo některým veřejným pracovníkům ruským vůbec odeslán.

Části materiálu v něm shromážděného a zpracovaného mohl však Klecanda s výhodou užítí o rok později, když měl k dispozici novou tribunu našeho revolučního hnutí v Rusku, petrohradský týdeník „Čechoslovák“. Učinil tak v připomenutém již článku „Stát československý“, kterým zahájil novou veřejnou diskusi o našem teritoriu a hranicích, přerušenu zánikem „Čechoslovana“. Podnět k jeho napsání dala mapka československých zemí, uveřejňovaná od poloviny roku patnáctého v pařížské revui „La Nation Tchèque“. Tento článek, jakož i celá velmi zajímavá diskuse, která spadá již do roku šestnáctého, zasloužila by speciálního rozboru samostatného.

Téma ve čtrnáctém roce jen narychlo a zhruba načrtnuté mohlo být tehdy již klidně probráno a kriticky posouzeno. Důkladnější příprava a hlubší prostudování látky, jakož i lepší poznání celkové konstelace politických poměrů určených válkou a diplomatickou prací bojujících států, uvedlo i řešení otázky budoucího československého území do nového stadia.

³⁰⁾ F. Machát, *Illustr. zeměpis II, str. 484.*

FR. MACHÁČEK

PROBLÉMY HOSPODÁŘSKÉHO A KOLONISAČNÍHO VÝVOJE JIHOZÁPADNÍCH ČECH

1. *Úvodem.* Jihozápadními Čechami v této úvaze rozumím území ohraničené na východě Brdským pohořím, na západě a jihu Šumavou. Na severu sousedí s územím tímto Poohří, na samém jihu vylučují se Netolicko, Doudlebsko a Blatensko jako zvláštní kolonisační obvody, v nichž se asi již nenajdou odpovědi na otázky, které zde chci položit.

Dnes tyto jihozápadní Čechy nejsou územím jednotným; proti území vnitřnímu zaujatému břidličnou vysočinou středočeskou stojí v příkré protivě horský kraj Šumavy a Českého Lesa a mezi nimi tvoří přechod široký pás Pošumaví. V minulosti však od stol. XVI. do poloviny XIX. století protivy tyto nutno jinak formulovati než to činíme dnes, a čím dále jdeme do minulosti, tím více protivy vůbec mizejí. Na konec prostě z toho důvodu, že u horských krajín nelze mluvit o souvislé kolonizaci.

Vycházíme-li z osídlení jako předpokladu vývoje hospodářského, území toto je osídleno v době poměrně mladé; mezi pravěkým osídlením a kolonisační historickou nenajdeme té souvislosti, jako je tomu v jiných končinách Čech.

2. *Pravěk.* V starší době kamenné jen několik málo stop na okraji našeho kraje svědčí o tom, že sem patrně člověk přišel v době, kdy odtokem velkých diluviálních jezer v plzeňském kraji byla krajina odvodněna a zbavena nehostinných močálů. Ale ani v mladší době kamenné osídlení není daleko tak souvislé, jako je tomu v jiných částech Čech. Naleziště je málo a jsou nepravidelně roztroušena na jihu od Plzně a v Pošumaví, ale zato se často vyskytují naleziště neobyčejně bohatá inventářem. Plynuo by z toho, že tu bylo osad málo, že se krajem spíše jen potulovalo několik málo zástupů pravěkých lovců, ale zástupy jejich že byly zato silné počtem jedinců. Toto pravěké osídlení nemění svůj ráz ani v nejmladším období českého neolitu, v době zvané přechodní.¹⁾

¹⁾ Osady neolitické jsou rozloženy především obloukem kolem Plzně jako středu, v průměrné vzdálenosti 4–8 km od ní, souvislým na jihozápadě, kdežto severovýchod Plzně nebyl osazen. Na Klatovsku a Domažlicku byly nalezeny dosud jen ojedinělé stopy roztroušeného osídlení. Ovšem zvláště na Domažlicku bylo by třeba systematického výzkumu, aby výsledek byl spolehlivější.

Na počátku doby bronzové toto řídké osídlení mizí, obyvatelé neolitické odešli a země zůstala neosídlena. Osídlení je možno zjistiti v této době jen na okrajích našeho území, zvláště na severu na rozvodí mezi Ohří a Mží, směrem k středočeskému území kultury předúnětické a únětické.

Nová a tentokrát velmi mohutná vlna kolonisační přišla v střední době bronzové z jihozápadu — pokolení kamenných mohyl. Do Čech se noví obyvatelé dostali širokým proudem přes Šumavu a Český les a zaplavili celé území jižních a jihozápadních Čech. Na severu stala se hranicí území řeka Mže tak, že na levý břeh pronikly mohyly jen v úzkém pobřežním pruhu, sotva kde dále než čtyři km od levého břehu Mže. Vlna osídlení se zde totiž stočila směrem k středním Čechám a vyslala zde, snad bojovným způsobem, výběžek o širokém pruhu přes Křivoklátsko až za dnešní Prahu.

Toto osídlení mohylové zůstává v našem kraji až do střední doby těnské, mizí tedy před počátkem křesťanského letopočtu. Jím se liší území naše velmi ostře od ostatních Čech a proto dnešní jihozápadní Čechy nesouvisí v pravěku nikterak s ostatními dnešními Čechami. Od mladší doby bronzové možno sice pozorovati úzké kulturní styky mezi středními a jihozápadními Čechami v tak zv. kultuře milavečské, ale nikdy tato území nesplynula.

Území na sever od Mže, dnešní Tepelsko, Bezručicko a Manětínsko i severovýchod Plzeňska, zůstalo po celou dobu pravěkou bez souvislého osídlení. Zde zůstal od doby diluviální pravěký prales, to jest divoká porostlina stromů poněkud listnatých a křovisk. Hojně stopy jeho tu nalzáme v místní nomenklatuře.

Ale také husté osídlení mohylové v době těnské z naší končiny mizí a odtud se udržuje souvislé osídlení do doby historické snad jen na okraji, zvláště na okraji východním v Blatensku, odtud zasahuje pruh řídkého osídlení do Pootaví.²⁾ Ale i v této končině ještě výzkum o předvěkých poměrech není ukončen, a zdá se, že i tu jde jen o vyznívání staršího osídlení mohylového, jež se tu udrželo snad o několik století déle, ale nikoliv do doby provinciální kultury římské v druhé čtvrti prvního tisíciletí po Kristu. Od té doby v celých jihozápadních Čechách nastává druhá přestávka v osídlení, která trvá až do doby, kdy již první zprávy historické pomáhají řešiti záhady.³⁾

²⁾ *Doklady o něm sebral řed. Sibliš v blatenském museu a zvláště řed. Dubský na Strakonicku; zpráva v posledních ročnících Památek archeol. Na Plzeňsku dosud nalezeno jediné sídliště rázu stradonického v Kozolupcích u Stříbra.*

³⁾ *O době římské nalzáme jen doklady, svědčící o obchodních cestách: nálezy mincí (sebral je dr. Ječný v Sborn. měst. histor. musea v Plzni sv. VI.), hrob římského bojovníka v Doudlevcích u Plzně (Sborník I.) a pod. Podrobnosti o pravěkém osídlení v mém čl. ve sborníku Plzeň a Plzeňsko v přítomnosti a minulosti, Plzeň 1925, str. 46. a násl. Sro. také i pro další výklady čl. Frant. Albrechta, Zur Besiedlung Westböhmens itd. Zpráva něm. gymn. v Plzni 1910, 1911.*

3. *Počátky dnešního zalidnění.* Co bylo dosud zjištěno z nálezů hradištní kultury na Plzeňsku, Pošumaví i na severu od Plzně, svědčí o tom, že krajina byla osídlena teprve v plném rozkvětu kultury hradištní, t. j. v desátém století po Kristu. Na severovýchodě Plzně dokonce nemáme ani z té doby ještě stop po osídlení.

Tento výsledek archeologický se dá dobře srovnati s poznáním historickým, i s tím, že již zeměpisná poloha kraje na západě způsobila, že k jeho slovanskému osídlení došlo poměrně pozdě. Nemáme jména kmene, jež bychom mohli usaditi v naší krajině, ačkoliv všechny ostatní části Čech, snad mimo nehostinnou část Českomoravské vysočiny, dovedeme rozdělit mezi jednotlivé kmeny, z nichž se od devátého století počal tvořiti český národ; nemáme ani v pověstech ani v historických zprávách stopy po kmenovém hradu. V souvislosti s archeologií můžeme pak tvrditi, že takového kmene v jihozápadních Čechách vůbec nebylo.

Jihozápadní Čechy mezi Brdy a Šumavou jsou do IX. století vlastně jediným hraničním, skoro neosídleným územím mezi Čechami a Bavorsky. Ještě veršovaná legenda o sv. Vojtěchu vypravuje, že světec přišel do Plzně „na hranicích české země“ a také první zpráva o Plzni v kronice Thietmarově o přepadení bavorského vojska pod Plzní od Čechů r. 976 svědčí o události, jež se mohla přihoditi jen v území hraničním.

Plzeň se nám vynořuje z nepaměti historické v druhé polovině desátého století jako krajský hrad, položený na vrchu Hůrce nad dnešním Plzencem. Již nejstarší zprávy ukazují, že to bylo nově založené středisko správní, nikoli kmenové, že tu sídlili knížecí úředníci, a zprávy o Plzni jsou snad z nejstarších dokladů o krajské soustavě správní.⁴⁾ Nejbližší nepochybně krajský hrad, Prácheň u Horažďovic, souvisí již s kolonizační oblastí jihočeskou, jež se vyvíjela odlišně od naší krajiny.

Plzeňsko i sousední kraje jsou tedy nové kolonizační oblasti nově utvořené knížecí mocí sjednocovaného českého státu; je to první hospodářský čin nového útvaru státního. Kolonizační proud se patrně ubíral novou cestou, dotud neznámou, podle dnešní trati západní dráhy, podle níž nás vedou archeologické nálezy doby hradištní; starší cesta do středních Čech, jak jsme svrchu pověděli, vedla severněji přes jižní část Křivoklátska ke Stradonicům.

Toto rozsáhlé kolonizační území bylo územím knížecím, všechna půda mu původně náležela. Osídlení dalo se do XII. stol. velmi pomalu, jest tu vlastně jen několik jader osídlení, z nichž se osídlení pomalu šířilo na všechny strany. Přirozený pochod byl pomalý, rychle se věc dokončila teprve, když v pozdějších stolecích zakročily nové a intenzivnější hospodářské metody.

⁴⁾ Srv. výsledky archeol. výzkumu B. F. Horáka ve Sborn. musea v Plzni I. a III. v Pam. arch. XXII.

4. *Období kolonizace klášterské.* Půda v jihozápadních Čechách byla knížecí, a kníže neměl lepšího prostředku pro využití této neplodné půdy, než svěřit její vzdělání klášterům, zvláště když se takovým věnováním ve XII. stol. nijak nezabavoval všech majetkových nebo užitkových práv. Proto se právě jihozápadní Čechy staly oblastí rozsáhlé kolonizace klášterní, takže převahou byly rozděleny mezi velké kláštery cisterciácký v Plasích (zal. 1144) a u Nepomuka (zal. 1144), benediktinský v Kladrubech (zal. 1115), premonstrátský v Teplé (zal. 1197) a Chotěšově (zal. asi 1196), proboštství rokycanské a biskupský statek v Horšovském Týně. V krajině naší se ukázalo, že středověké kláštery byly především agrárními velkými podniky.

Ale nesmíme snad tento jejich význam přeceňovat. Nesmíme si představit, že snad opravdu teprve kláštery v dvanáctém a třináctém století založily všechny vesnice, které jim později patřily. Nerozhodovalo by v té věci, že král daruje klášterům osady již určité jmény vyznačené, takové darování často jen stvrdilo fakt, který se stal odevzdáním pozemků klášteru v době starší, než bylo darování dovršeno listinou. Ale na takové otázky si můžeme odpovědět jen tím, že opravdu zkoumáme počátky dějin jednotlivých míst, které se staly klášterským zbožím. A tu se nám často ukáže, že místo před tím, než bylo majetkem klášterským, mělo jiného majetníka, zpravidla drobného světského vladky.⁵⁾ Můžeme to doložit zvláště často u vesnic kláštera chotěšovského, který byl založen na území starší kolonizace.

Jsou to zvláště krajiny na okrajích zboží klášterských, kde ještě před počátkem klášterské kolonizace nalézáme celé shluky drobných pozemkových držav vladycých. Roztříštěnost majetková, jak nám ji ukazuje berní rejstřík z roku 1369, pochází v mnohých částech již z této předklášterské doby. Tyto drobné statky asi jsou původu výprosového, jsouce odměnami za nějaké služby krajskému úřadu prokázané. Ale to je ovšem jen dohad, podepřený tím, že nejvíce jest roztříštěn pozemkový majetek kolem bývalého krajského hradu Staré Plzně, zvláště na př. v krajině mezi Štáhlavy a Rokycany.

Ale proto přece, i když všechny vsi nezaložily, zbylo klášterům dost práce pro hospodářské využití daných podmínek. Především klášterům dostalo se osad, které si ještě nezasloužily jména vsí; byly to spíše shluky stavení kolem dvorce, který jediný býval samostatným hospodářským činitelem. Kláštery teprve z těchto osad vytvořily selské vsi se statky a intenzivnějším hospodařením. Přispělo jim k tomu zavedení nového, moderního v té době práva zákupného neboli německého. To

⁵⁾ Doklady z užšího Plzeňska k tomuto faktu i jiným v mém díle *Doč studie z dějin Plzně a Plzeňska*. Publ. m. h. musea v Plzni sv. VI. 1930 (v tisku). Text je otištěn ze Sborníku Plzeň a Plzeňsko II. Plzeň 1929.

jest ovšem zjev v Čechách obecný, o jehož epochálním významu bylo dosti pověděno a nemusím tu proto opakovati v podrobnostech; platí to všechno prostě také pro jihozápadní Čechy.

V této době klášterské teprve došlo k souvislému osídlení krajiny mezi Mží a Ohří na sever od užšího Plzeňska. Názvy osad tu svědčí zajímavým způsobem, jak přistěhovalí osadníci zde nacházeli porostliny bříz, habrů, dubů a buků i jiných listnatých stromů a keřů, ale v neproniknutelném houští těchto tak zvaných pralesů přece jen se svítily také holiny, planá místa, luhy a luční krajiny, jak o tom všem vypravují jména krajiny i jména topická, pokud jsou stará.⁶⁾

Tak se stalo ze starého hraničního území, jež bychom mohli nazvati českou markou, osídlené území spojené již organicky s ostatní českou zemí. Hraniční krajina se zúžovala, až se omezila na opravdový hraniční les. A tento hraniční les stal se územím, o něž až do čtrnáctého století soupeřili kolonizace česká a bavorská. S obou stran vnikají osadníci již dávno před dobou husitskou do šumavských hvozdů a využívají každého volného místa k zakládání osad. Ve střední Šumavě se kolonizace česká a bavorská přímo prolíná: český klášter strakonický vniká hluboko na Vimpersko a ke Kvildě, český osadnický průkopník se usazuje až na samé Modravě v srdci šumavských pralesů,⁷⁾ ale zato Sušicko teprve v době Karla čtvrtého je vymaněno z područí bavorských hrabat, a posledním pozůstatkem této bavorské kolonizace na Šumavě v území dnes českém byl do nedávna patronát bavorského kláštera vindberského nad kostelem v Albrechticích u Sušice;⁸⁾ i jméno té osady dosvědčuje původní bavorské osídlení. Teprve za Marie Terezie po dlouholetém jednání a četných komisích trvale se upevňuje neklidná hranice českobavorská. Celkem však výsledek toho soupeření i zde v střední Šumavě i v středním Českém lese na Ronšpersku a Hostounsku u Přimdy nebyl nepříznivý pro Čechy.

5. *Vliv válek husitských.* Jako všude jinde, tak i v jihozápadních Čechách války husitské způsobily především naprostý převrat v majetkových poměrech.

Značná část jihozápadních Čech, celé Plzeňsko, velké panství kolovratské na východ od něho na střední Mži, široký pruh panství na severozápadě a pak ovšem všechna zboží klášterská zůstala v rukou katolických, alespoň na počátku válek. Ale tento katolický ráz nic nepomohl klášterům, aby se tu udržely, spíše naopak. Nebyly to arci bědy válečné, které rozchvátily klášterské zboží,

⁶⁾ *Doklady z plzeňského okresu v mé studii svrchu citov. ; další doklady v nepřehledném množství možno sebrati z býv. panství plasského a to zvláště jeho západní části, z dnešního Manětínska.*

⁷⁾ *Doklady v městském archivu v Kašp. Horách.*

⁸⁾ *Srv. Sedláček, Hradky a zámky IX. porůznu.*

nýbrž sám Zikmund, který těchto statků užíval jako zdroje pro odměny a platy svým šlechtickým stoupencům v západních Čechách i jinde. Celé zboží kláštera nepomuckého zastavil Zikmund svým stoupencům a klášter tak zanikl. A tak se v podstatě vývoj v katolické části svými následky neliší od vývoje na Domažlicku, Klatovsku a Stříbrsku, kde měli Husité převahu; co si v těchto krajích šlechta prostě vzala právem výboje, to v kraji katolickém dostala právním postoupením od krále, darováním, zástavou i prodejem. Proto i na Plzeňsku stejně jako jinde zboží klášterské, pokud vůbec nemizí, znamenitě se ztenčuje, a ani zboží, které jim zbylo, nemohou kláštery udržeti v kritických dobách druhé poloviny XVI. století.

Neboť pronikavější vliv než přímé zádavy válečné měly tu hospodářské následky válek. Cena peněz poklesla, a tím klesla hodnota peněžitých úroků, na nichž se především zakládal příjem panství ze selských vesnic podle starých smluv. Třebaže vrchnosti pudily sedláky ke zvyšování povinností, nemohly vymoci zvýšení úroků peněžitých, poněvadž to opravdu přesahovalo všechnu možnost poddaných sedláků. Tento úbytek na příjmech snesla po kritickou dobu druhé poloviny XVI. století jen velká panství těch majetníků, kteří byli finančně dobře vyzbrojeni.

Ale v tomto kritickém období českého velkostatku podlehl nadobro drobní svobodní držitelé selských dvorců a jednotlivých vsí a jejich částí, kteří drželi jen několik málo dvorců a sedláků na nich usazených. Úroční příjem ze dvou nebo několika málo sedláků po válkách husitských nestačil ani na existenční minimum pro majetníka takového zboží, a proto drobný vладыka musil postoupiti své zboží mocnějšímu sousedu. Jedině v okolí větších měst se udržela taková drobná zboží tím, že je získali měšťané, kteří nezáviseli hospodářsky jen na příjmu z tohoto pozemkového majetku.

Hospodářská slabost klášterů, způsobená spíše nároky Zikmundovými nežli přímým dobytím a vypálením některých klášterů, objevila se také v tom, že všechny kláštery, plasský, chotešovský i tepelský, musily své zboží zastaviti alespoň z části světským pánům. Mimo to z podobných důvodů mizejí v XV. století i zbytky panství královského, pokud se udrželo ještě v době Karla IV., který se dokonce snažil toto zboží upevniti a stavbami pevných hradů Radyně, Kašperku a získáním Rabštejna zvýšiti i jejich význam vojenský a politický. Po válkách husitských udržuje se z toho všeho jen zboží ve střední Šumavě kolem Kašperku, které se mohlo opírat o výtěžek horního regálu a proto bylo výnosné.

Ještě důležitější však byly důsledky válek, kterými byla způsobena nová organizace hospodářské činnosti vůbec. Podrobnějším srovnávacím studiem teprve bude možno zjistiti, kolik je na faktech, které možno poznati podrobným studiem

od místa k místu v jihozápadních Čechách, rázovitého pro tento kraj a kolik je tu zjevů obecně českých nebo i střeoevropských.

6. *Nové formy hospodaření v době po válkách husitských.* Také velké statky těžce snášely pokles příjmů úročnic, o němž se stala zmínka svrchu, ale měly přece možnost se přizpůsobit novým poměrům.

Vývoj pozemkové držby od počátku až podnes jest ustavičným kolísáním mezi formou velkostatkářskou a parcelací na statky menší. Německé právo způsobilo parcelaci staré držby pozemkové, ale nové poměry po válce husitské vedou zpět k soustředování pozemkového majetku ve velkostatech. Vrchnostem nezáleží na udržení selských dvorů a celých osad, poněvadž jejich výnos není v poměru k ceně panství, a proto vrchnosti raději ruší selskou držbu a svádějí selskou půdu do panského majetku a panské správy. Svádění půdy, o němž se vykládá pro dobu pobělohorskou, dalo se v době po válkách husitských měrou, tuším, ještě rozsáhlejší. Přispěl k tomu arci také celkový úbytek obyvatelstva po válkách, ale to nebyla příčina hlavní.

V našem kraji je možno pozorovat velmi pronikavý vliv tohoto nového způsobu hospodaření ve vlastní režii v zanikání velmi četných osad. Na severu i na jihu od Plzně a na Klatovsku v některých krajích možno zjistiti celé shluky osad, které v XVI. století zanikly. Nikoliv tedy proto, že by se byly staly obětmi válečného zuření, příčina jako často i jinde, na př. při zániku starých našich hradů, byla mnohem všednější. Vrchnosti samy rušily staré selské dvory i celé osady, neosazující je, když byly opuštěny obyvatelstvem za války zřídlym, ale i přímo vypovídající dosavadní osadníky, aby hospodařily na půdě dosud selské ve vlastní režii.⁹⁾

Než nezměnil se jen právní stav pozemkového majetku, nýbrž také způsob hospodaření. Nebylo možno ani prospěšno na veškeré půdě takto přibrané k domínikálu pěstovati obilniny a udržovati tu hospodářství polní. V Plzeňsku i jinde v jihozápadních Čechách můžeme zjistiti, že na místě velmi mnohých skupin zaniklých osad jsou rozsáhlá poleš. Rozložení vesnic dnes zaniklých a na druhé straně o něco mladší doklady katastrů nebo záznamů v zemských deskách a purkrechtních knihách dokazují, že oba tyto způsoby hospodaření následovaly hned za sebou: vrchnosti půdu nově připojenou k půdě panské proměňovaly často na poleš. S tím ovšem souvisí také pokrok, nebo přesněji řečeno, počátek v soustavném pěstění lesů a těžení z nich. Pro zvětšení výtěžku dřeva byl by nastal

⁹⁾ *Doklady o plz. okrese v mé práci. Dvě studie atd. svrchu citované. Jinde v západních Čechách velmi četné jsou příklady na Merklínsku (podle zpráv Sedláčkových), Chotešovsku, Plassku, a t jinde je možno sledovati z topografické literatury. Ale doklady stejného zjevu našel jsem i v horském panství města Kašperských Hor, kde stejným způsobem zanikla ves Plavčín 1 km východně od města.*

brzy jeho přebytek, kdyby bylo zůstalo jako dosud jen na jeho zužitkování pro palivo v domácnosti a pro stavební práce. Ale nový odbyt pro dříví získán byl v nově vzniklém nebo alespoň vzrostlém průmyslu železářském, sklářském a kovy obrábějícím, který se usazoval při potocích v lese a v celém kraji brdském, ale i v plzeňské pánvi, a brzy vnikal i do nedotčených dosud částí lesa pohraničního. Ostatně i vzrůst tohoto průmyslu souvisí se základní příčinou hospodářských změn, poklesem měny, poněvadž jest jen jedním ze způsobů, kterými si vrchnosti hledí nahraditi úbytek svých peněžitých příjmů z panství.¹⁰⁾

Tento vývoj nebyl přerušen ani válkou třicetiletou a vyvrcholuje se vlastně teprve v druhé polovině XVII. století. V té době právě má velký význam pro okrajové, pohraniční území našeho kraje, pro Pošumaví, třeba intenzivnější kolonizace přímo hraničního lesa nastala teprve v době mnohem mladší. Ale rozsah obydlého území se přece jen těmito poměry znamenitě zvětšuje přes to, že osad ubylo.

Podobného rázu jako zakládání poleš jest i nový rozmach rybníkářství, které se dotklo také naší krajiny, třeba daleko ne tak intenzivně, jako tomu bylo v jižních Čechách. Rybníky v Čechách jihozápadních byly sice od XVI. století velmi hustě rozloženy, ale byly to rybníky vesměs, jako ještě dnes ukazují skrovné zbytky tohoto hospodářství, rozsahu skrovného. Ale vznikaly v XVI. století také tím, že zaplavovaly půdu opuštěnou sedláky nebo odňatou jejich hospodaření.¹¹⁾

Vedle toho ovšem zabraly vrchnosti ještě mnohem více půdy, kterou však ponechaly původnímu účelu zemědělskému a založily dvory. Nejsou ovšem všechny mladší dvory stejného původu. Některé, ale těch je snad nejméně, jsou opravdu staré panské dvory, jiné dvory vznikly tím, že se v době husitské velké vrchnosti ujaly drobnějších statků vladických a statky jejich ponechaly v své vlastní režii jako dvory panské. To je, myslím, v našem kraji případ nejčastější. Konečně někdy byly panské dvory založeny po zrušení vesnice buď celé nebo její části, takže stav selských statků byl zmenšen a z několika statků vytvořena nová hospodářská jednotka. Rozhodnutí o tom, jak se který dvůr vyvinul, je nutno ovšem individuálně podle starých nahodilých zpráv, jež bohužel často nevedou k poznání úplně bezpečnému.¹²⁾

¹⁰⁾ *K části našeho území hledí i Marešovo dílo České sklo, Rozpr. Č. Ak., 1893; o železářství mnohem více dokladů než v skrovné literatuře najdeme v písemné pozůstalosti zbrožského advokáta dra. Jana Pohla, který s neobyčejnou péčí a úzkostlivou úplností sebral doklady z místních archivů právě našeho území. Uloženy jsou ve filiálce zemského archivu v Bredovské ul.*

¹¹⁾ *Doklady na Plzeňsku (zámků vsi Kokotško) i Chotešovsku (rybník Janov místo bývalé vsi, rybník u Úherce na pozemcích původně selských, srv. Annaly chotešov. v univ. knih. pražské).*

¹²⁾ *Nejvíce dokladů, pokud dosud známo, možno nalézt na panství plaském, na severovýchod od Plzně.*

Vrchnosti se tedy stávají moderními hospodářskými podnikateli, jejich hospodaření se velmi rozrůžňuje, komplikuje a k vedení takového hospodaření jest třeba i odborných zkušeností. Proto mnozí zemané, kteří ztratili své drobné zboží, nacházejí dobrou obživu ve službách velkých vrchností jako hospodářští hejtmané a správcové, proto i města, jako Plzeň roku 1651, zakládají si vlastní hospodářský úřad s odborně zkušeným a placeným úředníkem.

Průmysloví pracovníci ve službách vrchnosti, huťští mistři i tovaryši, tvoří v XVI. století novou vrstvu kolonizační zvláště v brdském kraji od Příbrami k Rokycanům a potom v Pošumaví a na okraji hraničního lesa vůbec. Není to ovšem kolonizace, jež by mohla vytvořit souvislé osídlení celých území třeba jen malého rozsahu, nýbrž je to kolonizace roztroušená, která brzy splývá sociálně a hlavně národnostně se svým prostředím. Mistři huťští nespokojují se svým řemeslem, nýbrž hledí si také pozemkového majetku; již v XVI. století můžeme pozorovati u pošumavských sklářů, jak výtěžek ze svého podniku neukládají snad v investicích do svého podniku, nýbrž že si kupují pozemky stejně jako třeba městští kupci nebo příslušníci výnosných řemesel soukenického nebo apatykářského.¹³⁾ Ještě důkladněji splynuli tito noví kolonisté se svým novým prostředím národnostně. V Brdech i v pánvi plzeňské tito němečtí hamrníci, hutníci a skláři a horníci počestují se již v druhém koleně a splývají beze zbytku se svým českým prostředím; jen osobní jména německého původu dodnes jsou na příklad v Strašicích nebo v okolí padrských rybníků památkou na původní německé založení. Ale i v Pošumaví a v střední Šumavě tito Němci se ještě počestují, třeba zde již bylo dosti živlu německého, jako se to stalo na příklad v okolí Kašperka. S poměry náboženskými stav národnostního rozhraní na českém jihozápadě nelze uvádět v souvislost, aspoň nikoli obecně.¹⁴⁾

7. *Vliv války třicetileté.* Změny, které byly způsobeny velkým převratem majetkovým, bělohorskými konfiskacemi a konfiskací valdštejnskou, nezasáhly do naší krajiny tak pronikavě, jako tomu bylo jinde. Než přece přímým následkem konfiskací byla rekonstrukce velkých klášterských panství, plasského, tepelského, kladrubského a chotěšovského, která sice před tím nezanikla, ale přece jen ztratila mnoho na svém majetku. Klášterům se podařilo revindikovat všechny své bývalé državy a ještě mnoho získati nově, takže odtud jejich území jsou nejlépe zcelená

¹³⁾ *Doklady v starých knihách purkrechtních u okresního soudu v Kašperských Horách, z mladší doby v švarcenberském archivu v Krumlově z panství vímperského.*

¹⁴⁾ *Pokouší se o to Josef Resl v jinak pilné publikaci Poněmčení záp. Čech v XVI. stol. Ve skutečnosti přístěhovalectví bylo způsobeno poměry hospodářskými, stav národnostní a náboženský jsou jen důsledky hospodářských poměrů.*

panství. Jen na jihu nebyl obnoven klášter nepomucký a jeho zboží zůstalo v rukou světských. V rukou plasských zaniklo velké zboží Gryspoků z Gryspachu, ale jiné kláštery získaly spíše jen drobné statky. S převraty v Čechách severovýchodních nelze naše změny pozemkové držby ani srovnávat.

Pronikavé byly především následky národnostní. Moderní historie se právem obrací proti přeceňování vlivu třicetileté války na poněmčení Čech, ale stejně nespřávně by bylo jej popřít. V krajině naší vliv třicetileté války na národnostní poměry byl značný. Všechna panství musila v polovině sedmnáctého století nově osazovati četné dvory i selské vsi, aby nahradila úbytek obyvatelstva; a hranice národnostní ku podivu souhlasí odtud s novými hranicemi panství. Tak kláštery chotěšovský, tepelský, později i kladrubský svou novou kolonizací germanisovaly, klášter plasský naopak se stal strážcem českého osídlení. Tato kolonizace selská byla pronikavější nežli roztroušené skupiny německých hamrníků a hutníků nebo městských řemeslníků v století šestnáctém. Tam byly jednotlivé rodiny, vtroušené do českých osad, které se nutně již v druhém koleně musily přizpůsobiti národnostně novému prostředí; zde jsou to osadníci zemědělství, kteří se tedy ujímají také pozemků, jsou připoutáni k půdě a mnohem méně mají styku se svým českým prostředím, zachovávají si svou národnost a dokonce poněmčují i zbytky původního českého obyvatelstva, které tu zbyly. Tak se národnostní hranice v XVII. století posunuje s pohraničních okrajů Českého lesa hluboko do země přes kraj horšovskotýnský, chotěšovský, kladrubský a stříbrský; poněmčení celého kraje od Ronšperka a Hostouně na východ, obě tato města spolu počítajíc, jest původu mladého.¹⁵⁾ Nejdéle se bránilo proti germanisaci samo město Stříbro s vesnicemi svého panství a byly to jen nahodilé okolnosti, že se neubránílo. V jižní části našeho území zůstal pozemkový majetek roztroušen, nebylo tu příležitosti k tak rozsáhlé nové kolonizaci a proto posunutí národnostní hranice není tu daleko tak pronikavé; poněmčily se české před tím Hartmanice, Kašperské Hory, Vimperk i Prachatice, ale germanisace nepokročila mnoho na sever od těchto měst.

Poněvadž nebylo pronikavých změn v majetku pozemkovém, nezměnil se ani stav selského obyvatelstva tak nepříznivě, jako tomu bylo v jiných končinách Čech. Jen na okrajích našeho území došlo k opravdovým bouřím selským nebo stav selského obyvatelstva byl i tak bídný, že se ani v odporu neprojevil. Ale selská

¹⁵⁾ *Tímto vyličením nechci snad popřít starší šíření německosti v XVI. stol.; vykládám však zjev ten jen jako poněmčování roztroušené (jak se objevilo konečně i v Brdech, kdežto teprve po válce třicetileté se na západě od Plzně slily tyto jednotlivé proky německosti v souvislou změněnou oblast). Ovšem i tak je to pojetí poněkud odlišné od Kližova (Národn. poměry ČCH XXVII. a XXVIII. i zvlášt r. 1922), musím však podrobněji vykládat ponechatí k jiné příležitosti.*

rebelie chodská stejně jako úplně stejný spor poddaného města Plzně s Černínou na počátku XVIII. století byly boje jiné povahy, než jinde; byl to boj o práva, ať již opravdu existující nebo jen domnělá, a nebyl to boj povahy jen sociální. Opravdu bídné poměry byly jen v kraji brdském; ale ten již svým rázem nenáleží přesně do jihozápadních Čech. Jinak jen ojediněle na Plzeňsku i v Pošumaví nalézáme zprávy o sporech mezi poddanými sedláky a vrchnostmi, ale v době selských bouří byl v našem kraji přece jen poměrný klid. Spory na panství tepelském, chotěšovském, kašperskohorském i vimperském byly jen drobné a místní. Patenty robotní, pokud se zachovaly o tom zprávy a pokud můžeme souditi z dosavadních výzkumů archivních, v jihozápadních Čechách byly většinou dodržovány.

V osmnáctém století při podrobnějším studiu knih nacházíme nápadný počet případů, kdy sedláci nemohou plnit své závazky platební, kdy výtěžek jejich hospodářství nestačí ani na placení příročí, k nimž se noví nástupci v selském gruntu zavazovali při ujetí statku, ani na placení úroků a jiných povinností k vrchnostem, a kdy i kontribuční resty povážlivě vzrůstají.¹⁶⁾ Ale tento hospodářský úpadek není zvláštností selského stavu, nýbrž podobné poměry se objevují i v městech a jsou to tedy známky obecných poměrů hospodářských, jež by bylo nutno vyložit obecnými poměry doby. Jistě závažným způsobem tu zasáhly zvýšené nároky, které od sedmnáctého století činí na poplatníky finanční požadavky státu, vydržujícího si k ustavičným válkám stálé vojsko.

Hospodářský vliv průmyslového podnikání osmnáctého století nemohl napravit tyto nepříznivé vlivy. Neboť průmysl v našem kraji se omezil skoro jen na pošumavské sklárství, a toto podnikání nevybočuje během století z rozměrů práce řemeslné. Zaměstnává se při něm jen sklář sám s několika svými tovaryši, a hospodářský stav majetníka sklářské huti nezávisí jen na výrobě zboží, nýbrž sklář sám při tom má svůj selský statek a výroba řemeslná jest mu jen vedlejším povoláním, které mu pomáhá doplnit výtěžek práce zemědělské na slušnější životní existenci. Hospodářský vliv tohoto podnikání nemohl tedy zasahovati mimo nejužší oblast místní; proto jen přímo v Pošumaví pozorujeme, že hospodářské poměry jsou v této době poměrně příznivější než dole v kraji čistě zemědělském. Přispívaly k tomu také poměry komunikační, které v této době jsou právě opačné proti poměrům dnešním. Horské kraje šumavské byly blíže k hlavní obchodní cestě dunajské a proto odtud se zboží snáze a levněji vyváželo než z krajů vnitrozemských, kde se pro dalekost cesty nemohlo pomýšlet na výrobu pro vývoz do dalekých končin.

¹⁶⁾ Četné doklady v purkrechtních knihách panství plzeňského v měst. archivu v Plzni a panství plaského v zemském archivu v Praze.

8. *Reformy tereziánské a josefinské* v našem kraji nepřinesly jiných výsledků, nežli v jiných končinách Čech. Jako jinde, tak i na Plzeňsku rozsáhlejší měrou jsou parcelovány panské dvory a pronajímány podle systému Raabova a také u nás roboty jsou přeměňovány na platební povinnost. Stejně jako jinde děje se tak důsledně jen na panstvích královských měst, méně často na panstvích duchovenských a jen výjimkou na panstvích soukromých. Výklad o tomto postupu byl by celkem jen opakováním toho, co je známo odjinud.

Pronikavým způsobem zasáhlo však do šumavské oblasti nové hospodářství lesní, které se v druhé polovině osmnáctého století a v první polovině devatenáctého rozšířilo na panstvích šumavských, zvláště ve velkém panství švarcenberském.¹⁷⁾ Schwarzenberk kupuje r. 1798 rozsáhlé panství Dlouhou Ves a Prášily jen proto, aby zcelil svůj lesní majetek šumavský a mohl tu těžiti ve větších rozměrech. Tím si vysvětlujeme, že Schwarzenberk toto panství koupil přes to, že musil za ně zaplatiti neobyčejně vysokou sumu kupní. Odtud na panstvích schwarzenberských a podle jeho vzoru i na panstvích jiných, jako bystrickém a koutském, nastává nová doba kolonizační, kdy se zakládají vesnice uprostřed lesů na panských gruntech, na nichž dřevorubci si stavějí své chaloupky a platí za ně panské pokladně věčný úrok. Lesy šumavské jsou tu zalidňovány mnohem intenzivněji nežli na to stačil průmysl sklářský nebo papírnický, vzniká celý řetěz nových osad hlouběji v lesích, kde se dosud nemohlo racionálně hospodařiti, a do těchto osad příznivými podmínkami jsou lákáni i osadníci z vnitřních krajů českých, zvláště ze sousedních panství pošumavských. Bylo to možno arci jen po době josefinské, když již vrchnosti nemohly příliš překážeti tomu, aby se poddaní stěhovali z jejich panství jinam.¹⁸⁾

Obecné ochuzení po válkách napoleonských dotklo se, jak se zdá, pronikavěji měst než venkova. Patent valutový r. 1811 nemohl působiti příliš zla na venkově, kde nebylo rozvinutějšího hospodářství peněžního jako v městech, a naopak tam, kde u nově zakoupených osadníků povinnosti jejich k vrchnostem byly jen peněžní, tyto povinnosti se spíše snížily při poklesu valuty. Jakákoliv opatření vrchnosti proti tomu mohla jen pokulhávati za tímto poklesem výtěžku z věčných činží, poněvadž poddaní proti přílišným požadavkům vrchnosti nalézali trochu ochrany v krajské byrokracii. Proto do nových poměrů v druhé polovině devatenáctého století vstupuje také v našem kraji venkov průměrně v poměrech dosti příznivých.

9. *Nová doba* začíná také v našem kraji zrušením roboty roku 1848 a jinými hospodářskými změnami, jak je přineslo modernější zákonodárství. Vývoj se tak

¹⁷⁾ Doklady v archivu krumlovském, panství Vimperk.

¹⁸⁾ Upozorňuji tu na cenné, třebaž neúplné, zprávy v práci Jos. Blaua, *Böhmerwälder Hausindustrie und Volkskunst I. Wald- und Holzarbeit*, Praha 1917.

komplikuje, že nemůžeme jej popisovati na území tak širokém jako dosud a nemůžeme se ani pokusiti o jednotnou syntesu vývoje v těch oblastech, na něž se v nové době rozrůžňuje český jihozápad. K obecné charakteristice tu musí dostačiti jen několik vět, které ale v podstatě platí i o jiných krajích českých a v nichž je málo krajových zvláštností.

Nová doba změnila od základu směr pohybu obyvatelstva, na něž neodolatelnou silou působí vznik nových průmyslových center v kraji. Na počátku devatenáctého století na sever od Plzně rozvíjí se ve velkých rozměrech průmysl chemický, opírající se o rozsáhlou těžbu břidlice vitriolové. V druhé čtvrti devatenáctého století počíná se nejdříve na panství chotěšovském a pak i jinde zakládati těžba kamenného uhlí. A když průmysl chemický klesá pro anglickou konkurenci, nastupuje na jeho místo průmysl opírající se o těžení kaolinu, a konečně se ze starých zbytků průmyslu hutnického a hamrnického rozvíjí v moderním rozmachu průmysl železářský. Proti vlivům těchto průmyslových kolosů nemůže se uplatniti dřevařské bohatství pošumavských nebo brdských lesů a tak se nové kolonizační vlny valí z pohorských krajů dolů do kraje k Plzni.

Průmysl mění pronikavě sociální složení našeho venkova. Velká část venkovského obyvatelstva nachází nový zdroj výživy v městech, a třebaže všichni tito dělníci pocházejí ze selského kořene, jsouce selskými synky, na něž se nedostalo z otcovského dědictví, přece jen svým způsobem života brzy se odcizují tomuto svému původu a tvoří i v případech, kde zůstávají bytem na venkově, novou rázovitou vrstvu venkovského obyvatelstva. Ale tu již opravdu přestává úkol historie, poněvadž to již jsou poměry, jež možno jen popisovati podle stavu dob nedávno minulých i doby přítomné.

D. RAPANT

ČESKOSLOVENSKÉ DEJINY

Problémy a metody.

I.

1. Meno i pojem do prevratu neznáme. Obrat z. r. 1918 stvoril nielen čs. štát, ale aj československé dejiny. Bo niet pochyby, že opravdové a skutočné dejiny československé sú možné len od zrodenia štátu československého ako dejiny jeho a dejiny ľudu v ňom obývajúceho. O československých dejinách v tomto smysle slova netreba však dajakých zvláštnych úvah, nakoľko ich problémy a metody nebudú sa líšiť od problémov a metodických zásad, užívaných v dejepisectve ostatných štátov a národov.

Naša prítomná úvaha mieni sa zaoberať preto len s problematikou a metodikou československých dejín do prevratu r. 1918 ako prirodzeného základu a predpokladu čl. dejín poprevratových. I tieto dejiny alebo aspoň — miestami veľmi živú — túhu po nich vyvolal prevrat z roku 1918 ako prirodzené stelesnenie túžby nielen jednotlivcov, ale aj celých národov a štátnych celkov, vidieť a hľadať korene svojej prítomnosti a zábezpeku svojej budúcnosti v čim hlbšej vrstve dôb minulých.

Až do prevratu byly pestované len dejiny české, omezujúce sa v najširšom poňatí na zeme koruny českej, moravskej a slovenskej.¹⁾ A sú to do prevratu len dejiny literárne, ktoré keď i nie podľa mena, tak aspoň vecne zahrňujú i písomníctvo slovenské (a to jak do rozluky rečovej: Jungmann, Jireček, Vlček, Jakubec a i., tak po nej: Vlček, Literatúra česká XIX. století: Novák-Novák atd.) ako integrujúcu časť literatúry českej. (Výraz český treba tu zrejme rozumieť v smysle širšom, nadradenom pojmom užším: českému a slovenskému, tedy asi v dnešnom význame slova: československý.)²⁾

¹⁾ Tu treba poznamenať, že označenie samo: slovenské dejiny sa do prevratu ako označenie zvláštného diela dejepisného o slovenskej minulosti tuším ani neovyskytuje. Známe len diela s nadpismi; *Historia, Dejepis Slovákov, (Příč, Sasinek) Dejiny Slovenska (Botto, Hýbl), Slováci v Uhorsku (Sasinek), Slováci (Botto, Denis) atd.* Až po prevrate sa vyskytuje aj názov: *Slovenské dejiny a literatúra (Osuský-Ruppeldt, 1922).*

²⁾ *Sabina: Dějiny literatury československé (1866) znamená tiež len český v u. význame. Len podtitulok Vlčekovho diela: Literatúra na Slovensku (1881) — Príspevek k dějinám písemnictva československého užívá slova v dnešnom význame. Palackého „Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě“ tiež nenaznačujú*

Prvé pokusy o spoločné vylčenie osudov československých v minulosti najdeme až po prevate. Snáď najprvším z nich sú Kulhánkové Ľudové dejiny československé (B. Bystrica, 1920. Predmluva je z novembra 1919). V roku nasledujúcom môžeme zaznamenať Pekařove: Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středných a Novotného: Z dějin československých. Dalšími významnějšími pokusy v tomto smere sú Šimákova Kronika československá (I. 1—3, 1921—25), Kulhánková Kronika československá (I—VII; Praha, 1924—28), Prokešova Histoire tchécoslovaque (Praha, 1927), Rezek-Dolenský-Kosina: Obrázkové dějiny československé (Praha, 1923—24), dielo Machta a Hrnčířa tohože názvu a Ráčkove Československé dějiny (Praha, 1929).³⁾

Niektoré z týchto diel: (Kulhánek, Novotný) obsahujú mimo konkrétne vybudovanie aj teoretické odôvodnenie spoločných dejín československých. Prvá úvaha teoretická v tomto smere je stať Chaloupeckého: Československé dějiny (1922, ČCH) a niektoré miesta spisku K. Kroftu: O úkolech slovenské historiografie (1925. Extense univ. Komenského, sv. 8).

Už tento stručný bibliografický prehľad (omedzujúci sa prirodzene len na zjavy význačnejšie) stačí myslím na dostatočné dokázanie toho, že vytvorenie dejín československých (mena i pojmu), koincidujúce so vznikom štátu československého, stalo sa vlivom udalostí zvonjších a nebolo a nie je ničím vzniklým organicky. Bo keby československé dejiny boli ničím organickým, boli by pojmove a názvoslovne mohli, ba museli byť vytvorené už pred prevratom. Pri organickom súvisi života československého pred Moravou a za ňou — i keď soznáme, že do istej miery mohol tu pôsobiť v neprospech dejín československých starší názor dejín politických, viažuci možnosť dejín na substrát štátny — ani čínske hradby by neboli mohli prekaziť, aby spolu a jednotne s českými nebyli pestované aj dejiny východnej časti či vetvi národa československého (užívam tu tejto terminologie úmyselne, aby neorganičnosť veci a rozpor medzi ideálom a skutočnosťou bol tým zrejmejší). Nedopúšťame sa tedy žiadnej prenáhlenosti, keď zisťujeme, že československé dejiny a ich zrodenie po prevrate treba pripísať snahe, ktorá sjednotenie českej a slovenskej vetvi národa československého v spoločný

„už jaksi titulom, že nejsou to dějiny celého našeho národa“ — ako myslí Chaloupecký (ČCH, XXVIII, 1) — tedy, že do slova český zahrnuje Palacký i Slovákov. Naopak, dodatkom „a na Moravě“, chce Palacký úzký pojem „český“ rozšíriť i na Moravu a Moravanov. (Srovn. jeho predmluvu k 1. českému vydaniu.)

³⁾ Z menších pokusov tohoto smeru zaznamenávame Loubalovu Malú kroniku československú (Praha, 1922); Čaha: Stručné dějiny národa československého (Brno, 5. vyd. 1921). Traub: Naše politické dějiny v 19. století. Význam pre našu otázku majú i Vlčekove: Dějiny č. lit., ďalej práca Hodžova (Čsl. rozkol), Denisova (Slováci) a práce Pražákove (hlavne Dějiny spisovné slovenčiny po dobu Štúrova, Čsl. národ, Češi a Slováci atď.) a niektoré práce iné.

československý štát chceta odôvodniť i po stránke historickej a chápať osvobodenie aspoň do istej miery ako dovŕšenie historického vývoja. Táto snaha po stránke národnostne-politickej je dozaista plne odôvodnená. My v prítomnom článku chceme si však povšimnúť jej odôvodnenosti vedeckej. Sú československé dejiny možné? Sú-li možné, aké sú ich problémy a aké musia byť metódy, vhodné na ich vybudovanie? To by boli asi dve najhlavnejšie otázky, na ktoré by nám prichodilo v tomto článku odpovedať.

2. Naše tvrdenie o neorganičnosti a zvonjšej podmienenosti jednotných dejín československých najlepšie môže potvrdiť rozbor dosavadných hlavných pokusov, podniknutých v tomto smere. Prvý z nich, Kulhánkové Ľudové dejiny československé, vychodí z jednotnosti československého národa: „Česko, Morava, Sliezske a Slovensko sú ... obydlené jedným národom československým. Od Šumavy až k Dunaju a za Tatry je domovina jedného národa“. „Vývoj československého národného života“ bol by obsahom jeho dejín. V dobách, keď Česi a Slováci netvorili spoločný štát „spojoval ich spoločný jazyk a spoločný národný charakter, ktorý v nich na veky udržoval vedomie spoločného pôvodu“.⁴⁾ Ako vyzerajú tieto jednotné dejiny v praxi? Po stručnom úvode o praveku zemí československých a o dobe staroslovanskej oboznamujeme sa s kmenmi, z ktorých sa utvoril „národ československý“⁵⁾ s ich sjednotením v spoločnej ríši za doby V. Moravy, Boleslava I, a II. Touto dobou počínajúc pojednáva o dejinách Čechov a Slovákov oddelene;⁶⁾ spájajúcimi okami sú mu styky Čechov a Slovákov v jednotlivých dobách⁷⁾ a spoločné pojednávanie o kultúrnych dejinách »národa československého«⁸⁾ nepresahujúce nikde stupeň formálneho paralelizmu, prostej,

⁴⁾ „Od dávnych vekov až do terajšej svobody boli Čechovia a Slováci len za krátky čas spojení v jeden štát, ale majú dejiny slávne, dôstojné národa samostatného. Dejiny tieto pútajú oba bratské kmeny k sebe, lebo aj v takej dobe, keď netvorili štátnu jednotu, spojoval ich spoločný jazyk a spoločný národný charakter, ktorý v nich na veky udržoval vedomie spoločného pôvodu. A keď mali Čechovia silný, slobodný štát, a keď v dobe husitskej boli v popredí evropských národov v boji za pravdu a slobodu ľudskú, boli slávy tejto účastní aj Slováci, ktorí vždy od Čechov dostávali najviac posily v boji za národnú slobodu v uhorskom štáte.“ (str. 4.)

⁵⁾ „Všetky tieto kmeny spájalo však vždy vedomie spoločného pôvodu a príbuznosti, a práve toto vedomie aj spoločný jazyk sjednocuje a činí z nich jediný národ československý.“ (str. 25).

⁶⁾ Slováci a Maďari v prvých dobách; závislosť č. kniežat a kráľov Premyslovcov od Nemecka; ríša česká za posledných Premyslovcov atď.

⁷⁾ „Prvé styky Čechov a Slovákov v dobe, keď netvorili spoločný štát. Matúš Trenčiansky.“ — „Styky Čechov a Slovákov v dobe husitskej a pozdejšej.“

⁸⁾ Náboženské pomery v zemiach čsl. v 10—13. st. Šľachta a ľud v 12—13. st. Zakládanie nemeckých osád v zemiach československých. Sociálne pomery čsl. národa za válok husitských a po nich. Sociálne pomery v zemiach československých na konci stredoveku. Remeslá, obchod, jedlo a šatstvo atď. — Počiatky obrodovania Čechov a Slovákov. Literárny rozvoj v dobe obrodenskej v Čechách a na Slovensku atď.

zovnútornej juxta pozície. Týmto spôsobom by bolo možno práve s takým úspechom napísať i spoločné dejiny národa na pr. českomadžarského alebo ktorýchkoľvek dvoch národov iných, hoc i nesúsediacich. Kulhánkova obširnejšia kronika československá pridružuje sa tohoto základného schématu prvotného, ktoré len rozširuje, rozsiahlejšie spracúva. Pri tom všetkom treba pokladať pokus Kulhánkov v tomto smere za dosť zdarilý a jednotný, nakoľko i takémuto len zovňajšne paralelnému pojednávaniu dodáva predsa len akejsi, hoc len čiste postulatívnej, jednoty jeho podloženie dejových pásiem myšlienkou, chceme-li postulátom jednoty československého národného života. Ostatné praktické pokusy o dejiny československé zachovávajú v podstate to isté schema; ich formálny a zovňajšný paralelizmus sa však stupňuje, jednak vlivom väčšej kritičnosti autorov, jednak a snád predovšetkým vlivom väčšieho odstupe od prevratových medových týždňov československých a vzťahujúceho sa presvedčenia o neudržiteľnosti pojatia o československej jednote vo forme pôvodne postulovanej. Tento paralelizmus dejín českých a slovenských je tým silnejší, čím väčšia je úcta toho-ktorého pôvodcu k dejinám politickým, viazaným na kostru sriadenia štátneho.

Podľa presvedčenia prof. Novotného „ani rozdielne zájmy štátni, ani rozdielna štátni príslušnosť nedovedla prerušiť národnú jednotu a jednoho vnútorného života“, ... národ československý žil, „treba oddelené, prece stejným vnitřním životem.“ „Dejiny československé jsou toliko jedny.“ „Jako dějinný vývoj Slováků nemůže býti vylučován z dějin českých, tak také Slovák má plné právo hlásiti se k slavným dějinám českým jako k dějinám svého národa.“ Na inom mieste prijíma plne názor Denisov na jednotu československých dejín: „Slováci, ačkoli zpravidla byli politicky připojeni k Uhrám, ve skutečnosti ponejvíce žili životem Čechů“ a ešte viac iný výrok tohože spisovateľa: „Netvrdíme sice, že dějiny Slovenska splývají s dějinami Čech ... ale aspoň jsou jich odrazem a jako prodloužením.“⁹⁾ Na tejto poslednejšej myšlienke sú Novotného Úvahy z dejín československých vlastne vybudované, hoc treba o nej poznamenať, že neplatí pre všetky obdobia čl. dejinného vývoja (tak na pr. nie pre dobu veľkomoravskú, nie pre dobu osvietenú a počiatky doby obrodzenskej atď.). Novotného názor o jednotnosti československých dejín vnútorných i pri rozdielnosti dejín zovňajších, podložený akousi metafyzikou jednoty národného ducha, tvoriaceho a žijúceho stejne i za pomerov rôznych,¹⁰⁾ možno v podstate odvodiť z dejepisných trudov Denisových, ktorý ich zase prevzal alebo aspoň doklady k nim si priniesol od Píča a Vlčka, z ich úvah o spoločných čl. dejinách literárnych, čo ako moment pre tento spôsob chápania českosloven-

⁹⁾ Srov. str. 17–18, 53, 55, 116–117. — ¹⁰⁾ Tamže str. 55.

skej jednotnosti dejinnej zvlášť význačný a priekazný treba zdôrazniť osobite.¹¹⁾ Táto teoria o jednote československého života vnútorného predstavuje nám súčasne najvyspelejší pokus o spoločné dejiny československé, hoc treba podľa pravdy priznať, že berie zreteľ len na dejinné momenty pozitívne (so stanoviska československého), negatívne zanedbáva takmer úplne, čím si usnadňuje organickejšie vybudovanie dejín čl.

Jednotiacou páskou dejín československých v pojatí a spracovaní prof. Pekařa je tiež zreteľ kmenový, resp. národný. Kmeny české, moravské a slovenské sú u neho správne chápané ako možný substrát jednotnej ríše, ku ktorej sa staly už aj určité nábehy, ktoré však vlivom okolností stroskotaly. Jednotiace hľadisko, inšpirované zrejme i opätným sjednotením Čechov a Slovákov v jednom štáte, je tu pekne vyjadrené vetami „Za takových okolností (rozkotanie ríše Velkomoravskej a priklonenie sa Čechov k ríši nemeckej) posunulo se těžiště moci a naděje československé z Moravy do Čech.“ (Podobnú koncepciu srovn. už u Novotného: ČD. I. 1, 436.) Moravanov podarilo sa časom pripojiť k Čechám. „Ale Slovensko bylo ztraceno jednotě národní na víc než na deset století.“ Súhlasne s týmto svojím pojatím podáva Pekař (po nástine postupného zanikania Slovenska v politickom rámci uhorskom) na príslušných miestach svojich Dejín vedľa dejín českých len paralelné prehľady z dejín uhorských so zreteľom na Slovensko a Slovákov. Prevláda tu tedy zreteľ na dejiny štátne, na čo nemalý vliv mala dozaista i okolnosť, že dielo toto je vlastne len prepracovaním starších autorových dejín rakúsko-uhorských. Jednotiace hľadisko uplatňuje sa tu jednak zdôrazňovaním shodností vývojových a iných medzi dvoma ríšami, vytykaním kultúrnych súvislostí československých a zvlášť zdarilým vylíčením spoločného úsilia Čechov a Slovákov o oslobodenie za svetovej vojny, vzniku čl. štátu, čím sa jednota, rozrazená Maďarmi pred 1000 rokmi zrejme zase sceluje a uzaviera.

Podobne, hoc so zdarom značne menším je asi koncipovaná aj Prokešova práca Histoire tchécoslovaque. Přemyslovci sú mu dediacami V. Moravy (za doby veľkomoravskej tvorili Slovania Čiech, Moravy a Sliezska jednu grupu rečovú; nábehy k vývoju dialektov boli, ale bez rozdielneho vývoja politického a sociálneho nikdy by neboly maly za následok dnešné rozdiely), duševné styky trvajú i po prerušení jednoty politickej až do našich dní, hoc nové politické zaradenie Slovákov znamenalo počiatky nového života pre nich i po tejto stránke. V ďalších (poveľkomoravských) partiách, sú však dejiny Prokešove vlastne len dejinami Čiech

¹¹⁾ Denis: Slováci str. 91, 99, 122, 159 atď. — Vlček, II. 1, 34, 279 atď. — Píč, Istoría Slovákov. Slav. Sborník I. II. IV. — Podobný názor zastáva i Hodža v Čsl. rozkole, a takmer celá literatúra poprevratová smeru čl., predovšetkým prof. Pražák.

s paralelnými nepatrnými prídavkami dejín slovenských, pri čom málokde je využitá príležitosť k zdôrazneniu a zdôvodneniu stykov kultúrnych, ichž jestvovanie sa všeobecne, ako sme videli, tvrdí. Do istej miery jednotiaci význam má i Prokešovo širšie hľadisko celorakúske, ktoré dodáva istého pojitka i dejinám Čechoslovákov, ako čiastočným predstaviteľom oboch polovín bývalej ríše rakúsko-uhorskej. Nedostatok i tohoto jednotiaceho hľadiska robí z Traubových dejín čiru juxtapozíciu, kde veci slovenské sú privesované k českým zväčša zcela neorganicky a i stylisticky násilne (á la „A co slovenská větev našeho národa?“), a kde vlastné a súvislé pásмо dejín českých je slovenskými vsuvkami pretrhované čiste mechanicky a zovňajšne, takže sa neubránime dojmu, že tu išlo o dodatky do hotových už dejín českých. Výnimku do istej miery tvorí tu len vylúčenie národného obrodenia po rozluku Štúrova.

Šimák vo svojej Čsl. kronike vychodí tiež z pôvodnej kmenovej jednoty Čechoslovákov. Prvé pokusy o sjednotenie vidí vo V. Morave. Jej pádom „prvotní celek našeho národa“ bol rozpoltený a vpádom Maďarov bol vrazení medzi Slavianov (rozumej Čechoslovákov) klin, ktorý trval 1000 rokov. Pojednávanie ďalších udalostí (nakoľko to z dosiaľ vyšších sväzkov, siahajúcich do smrti Karola IV., možno posúdiť) je i u neho čiste paralelné: v súvislosti s trojou korunou Václava III. retrospektívne shrňuje dosavadne deje Uhorska a Slovenska (zväčša podľa Chaloupeckého knihy „Staré Slovensko“). Podobnú asi štruktúru majú i populárne Československé dejiny, spísané autormi Rezek-Dolenský-Kosina.¹²⁾

3. Prezre-li dosiaľ uvedené konkrétne pokusy o spoločné dejiny československé a shrnieme-li názor, vyslovený nimi buďto výslovne alebo vyvoditeľný nepriamo z ich postupu pri budovaní týchto dejín, môžeme myslím zcela bezpečne rozoznať dva hlavné prúdy, dva hlavné smery, pokiaľ ide o predstavu a možnosť spoločných dejín československých. Rozdiely v chápaní československých dejín a v uvažovaní o ich možnosti sú tu dané stanoviskom autorov k pojmu dejín vôbec, predovšetkým však k ich súvisu s pevnou organizovanou jednotkou politickou, tedy štátom. Autori, preniknutí presvedčením, že substrátom, nositeľom dejín môže byť len štát, skutočnými dejinami len dejiny politické, hľadajú prirodzene na problém dejín československých inak než zastánci takzvaných dejín kul-

¹²⁾ Práca Hrnčířova a Machtova sleduje úplne koncepciu Kulhánkovu. Ráčkove Čsl. dějiny, odhladneme-li od doby veľkomoravskej s jednotou kmenovou (i u něho „nositeli života státního a kulturního vůbec stávají se od zániku říše Svatoplukovy kmenové sídlici v Čechách“) sú snáď najčistejším príkladom koncepcie čiste paralelnej, nehľadiac na to, že veciam slovenským sú tu venované len omrvinky. Z menších prác n. výše Loubalovo pojetie shoduje sa takmer úplne s Pekařovým, podobne je tomu aj u Cáhly s tým rozdielom, že sa tu kladie väčší dôraz na spoločný kultúrny vývoj od obrodenia a menší alebo žiadny na dejiny uhorské.

túrnych v najširšom slova smysle, nezávisle na rámci politickom. Pre prvých môže ísť pri československých dejinách len o súbežné pojednávanie dejín českých a uhorských, u týchto poslednejších so zvláštnym zreteľom na Slovensko a Slovákov. Naproti tomu zastáncovia dejín kultúrnych v uvedenom smysle slova majú skôr možnosť dopracovať sa organickejšieho pojetia spoločných dejín československých vzhľadom na kultúrny vývoj, do istej miery spoločný, oboch častí československého národa, ktorý sa tu stáva zrejme nositeľom dejín, nahradzujúcim funkciu štátu v dejinách smeru politického. Úplne presné zadelenie autorov, uvedených nami vyše, do jednej alebo druhej kategórie nie je ovšem možné, a to jednak preto, že ani zastáncovia dejín politických v spomenutom smysle slova nezanedbávajú dejín kultúrnych, ktorými rámec svojich dejín, daný politickým útvarom, vyplňujú, jednak však a hlavne i preto, že ani u stúpenčov dejín kultúrnych nejde o opozíciu proti dejinám politickým, ale len o omedzenie sa na vývojové momenty, spoločné obom vetviám národa československého, tedy momenty predovšetkým kultúrne, a opomíjanie momentov opačných, predovšetkým politických, takže v skutočnosti možno hovoriť len o prevahe toho-ktorého hľadiska u jednotlivých spomínaných autorov, a i to len, pokiaľ ide o pokusy o dejiny československé. Ako spoločnú jednotiacu predstavu treba ďalej u obidvoch smerov vyzdvihnúť presvedčenie o národnostnej spolupatričnosti Čechov a Slovákov, posilňovanej pravda zvlášť u zastáncov smeru politického utvorením spoločného československého štátu. S týmito výhradami môžeme pokladať Kulhánka, Pekařa, Prokeša, Šimáka, Trauba, za zastáncov smeru prvého, Vlčka, Denisa, Novotného, Hodžu, Pražáka však za stúpenčov smeru druhého. Obom smerom je spoločná základná myšlienka Kulhánkova: Sme jeden národ. Všetko, čo sa s týmto národom, respektive s jeho složkami v minulosti stalo, tvorí bez ohľadu na politické priehradu a rôzne vývojové rozdiely dejiny tohoto národa. Sú-li však u smeru prvého kristalizačnou osou, okolo ktorej sa pásмо dejín (i vývoj kultúrny) ovíja, útvary politické, vystupuje u smeru druhého ako nositeľ dejín československých národ sám ako organizmus, kde-tu takmer zosobnený; jehožto vnútorný život je ich vlastným predmetom. Presvedčenie o národnostnej spolupatričnosti Čechov a Slovákov, spoločné obom smerom, spôsobuje, že čiste mechanické pojetie dejín československých (ako súhrnu predbežných udalostí, vzťahujúcich sa na jednotlivé časti krajín a obyvateľov, spojených teraz v československý štát, po vzore na pr. starších dejín Ciech do príchodu slavianskeho obyvateľstva, dejín Uhorska do príchodu Maďarov, alebo ríšskych dejín rakúskych, zvlášť do r. 1526,) zastáncu vôbec nemá, hoc je nesporné, že utvorenie štátu československého bolo tu nielen popudom, ale aj umožnením úvah a pokusov obzvlášť u zastáncov dejín politických.

Je zaujímavé, že i úvahy teoretické, zaoberajúce sa s možnosťou dejín československých, rôznia sa podľa tohoto zásadného rozporu v názore na substrát dejín vôbec. Je-li Krofta stupenom smeru prvého, treba pokladať Chaloupeckého za zastáncu smeru druhého.

Krofta vo svojom pojednaní o úkoloch slovenskej historiografie — dovolávajúc sa Palackého — hovorí, že „vlastním a na venek patrným obsahem dějin jsou přece jen především osudy, proměny a vzájemné styky pevných útvarů politických států“, a že „na jevišti dějin státy zastupují ti, kdo jimi vládnou a je spravují, panovníci a třídy obdařené politickými právy“, hoc inak uznáva, že „i národ nesvobodný, nežijící ve vlastním státě, má své dějiny, pokud vývojem své kultury a svým životem duchovním liší se od svého okolí“. Pre Slovensko v tomto smere prichodí v úvahu jeho geografická, etnografická a jazyková odlišnosť od štátu uhorského. Dve poslednejšie zvláštnosti sblížovali ho viac s kultúrnym svetom českým. „Přes svou politickou příslušnost k Uhersku bylo Slovensko svým životem kulturním namnoze bližší Čechům než Maďarům“; — „Slovensko, ačkoli právně a politicky splývalo se státem uherským a v něm pro ostatní svět takřka zanikalo, přece uvnitř žilo svým vlastním životem“ — opakuje Krofta po Denisovi, Novotnom. Chaloupeckom a i. Spoločné dejiny československé predstavuje si Krofta po vzore spoločných dejín celorakúskych do 1526, ktorému roku odpovedal by tu zrejme rok 1918. Boly by to tedy dejiny české a paralelne vedľa nich dejiny slovenské, tieto poslednejšie s nezbytným zreteľom na dejiny uhorské na jednej, na dejiny české na strane druhej. Zmienené kultúrne spoločenstvo československé súvis v tomto smere robia o veľa organickejšim a prehlbenejšim, než tomu bolo u dejín celorakúskych v uvedenom smysle.¹³⁾

Snáď nikde nejavi sa súvis politického sriadenia ako nutného substrátu samostatných dejín a z tohoto presvedčenia s prirodzenou nútiosťou plynúcej viac-menej mechanickej a čiste paralelnej koncepcie dejín československých ako v z zmienených názoroch Kroftových.¹⁴⁾ Preklenúť tento paralelizmus a mechanickosť v prospech organickejšieho pojatia je možný i podľa Kroftu len v dejinách kultúrnych.

I pri koncedovaní možnosti zvláštnych dejín československých so strany zastáncov dejín politických, ide tu vždy len o dejiny Slovenska a zemí českých, vykladané súbežne a spájané presvedčením o jednote československého národa

¹³⁾ Op. c., str. 8—10; 14—17.

¹⁴⁾ Pri tom treba poznamenať, že politické chápanie dejín je u Kroftu voči jeho staršej formulácii z „Čtení o ústavních dějinách“ z r. 1923 (vznikly však 1919, resp. ešte skôr), asi vlivom pojednania Chaloupeckého a i. do istej miery zmiernené.

a kde-tu shodným alebo aj spoločným vývojom, tedy o dejiny v podstate teritoriálne-politických útvarov a ich obyvateľstva, nie o dejiny Čechov a Slovákov. Príbuznosť etnografická a rečová nemá tu zrejme väčšieho významu než jedna, keď i snáď hlavná z príčin spomenutého vhodného vývoja kultúrneho. Voči tomuto chápaniu dejín československých značí stanovisko Chaloupeckého — aspoň zásadne — priamy protiklad. Polemizujúc priamo s Palackého známym výrokom, z ktorého vychodí i Krofta,¹⁵⁾ dospieva, čiastočne i upozornením na konkrétne príklady historické, presvedčenia, že národ nie je štát.

„Národ nevzniká státem, ani se státem nezaniká. Stát je sice důležitým pojítkem, ale nikoli podstatou národa. Tou byla, je a bude jeho zem, jeho řeč a jeho národní kultura“.¹⁶⁾ Vo všetkých týchto troch složkách nachodí Chaloupecký podporu svojho názoru o možnosti a existencii spoločných dejín československých. Bo všetky tieto složky, dávajúce podľa Chaloupeckého definíciu národa,¹⁷⁾ sú celému celku československému — jedny viac, jedny menej — spoločné. Celé čl. národné územie náleží jedinému typu geomorfologickému, čím je daná shodnosť vývojových podmienok prírodných; sám ľud je v podstate shodného alebo aspoň silne príbuzného složenia etnického a charakteru rečového; jeho kultúrny vývoj v mnohých bodoch shodný, ba spoločný, bo štátne hranice „nedovedly zamezit, aby velké kulturní vlny nepřelily se i přes t. ř. tisícročnou přehradu, a aby celý národ společně . . . nevytvářel svoji národní kultura“. Možno tedy — podľa Chaloupeckého — právom hovoriť o dejinách československého národa, ichž obsahom je postupný vývoj, postupná integrácia v celok a jednotu. „Základom jejich bylo přirozené území, v starší minulosti a celistvější a jednotnější než nyní jazyk kmenů vzájemně nejpříbuznějších a konečně společný kulturní vývoj často jednotný, často aspoň analogický“.¹⁸⁾

¹⁵⁾ „Dějiny ve vyšším a pravém smyslu jen tam vznikají, kde národ duchem proctilý a ke společenským účelům ve stát zákony vlastními spojený, svobodnou vůlí s odpory svými zápasí.“ (Palacký: 6. vyd., I, 5—6).

¹⁶⁾ Str. 8. u. m.

¹⁷⁾ „Národ je skupina lidstva etnicky jednotná, kteří se narodili a rostli více méně v stejných poměrech přírodních, jazykových a kulturních . . .“

Národ je jakási skupina lidstva dědičně zatížena stejným nebo podobným způsobem, Toto „dědičné zatížení“ v dobrém, ale i v zlém smyslu, je právě podmíněno celkovým rázom přírodních poměrů, ve kterých národ žije, jazykem, kterým mluví, a konečně jeho kulturním vývojem“. (Tamže str. 4.)

¹⁸⁾ Tamže, str. 30. O konkrétne zdôvodnenie tohoto hľadiska pokúša sa Chaloupecký takmer vo všetkých svojich prácach venovaných Slovensku (Staré Slovensko; K nejstarším dějinám Bratislavy; Radla-Anastasius; Slovenské diocese; Uherská politika Přemysla Otakara II.; Martinská deklarace; Dvě úvahy o nár. probuzení na Slovensku atd.)

II.

4. Vlastným nositeľom narodných dejín je tedy podľa Chaloupeckého nie štát, ale národ sám, ich obsahom jeho vývoj, predovšetkým kultúrny. Tento názor je dozaista správny a je i v súhlase so zásadami modernej historiografie, ktorá čím ďalej, tým viac kladie dôraz i na hospodárske, sociálne a kultúrne dejiny v najširšom smysle slova, tedy na dejiny, chápané kolektívne, a nie individualisticky podľa chápania staršieho, vidiaceho v dejinách len dejiny štátov, ich panovníkov a ich vzájomných, väčšinou nepriateľských stykov. Pri tom všetkom nie je možno povedať, že v našom prípade ide len o aplikáciu moderného nazierania historiografického. Ide aj o jeho dôležitú modifikáciu. Pri všetkom svojom sociálno-psychickom nazeraní i moderná historiografia berie za základ svojho skúmania dejzpytného zase len štátne útvary. Rozdiel je len v tom, že sa rozprestiera i na ich dejiny nepolitické. Výrok Hanotau-ov v úvode k nim redigovanej *Histoire de la nation française*, ktorý inšpiroval zrejme i Chaloupeckého, že na miesto dosavadných dejín Francie musia nastúpiť dejiny francúzskeho národa, má len tento význam. Ide tu o dejiny ľudu (obyvateľstva francúzskeho štátu), nazývaného spôsobom na západe obvyklým a odôvodneným kongruenciou štátnej integrácie s integráciou národnou (aspoň z väčšej časti), nie o dejiny francúzskeho národa v našom spôsobe chápania, tedy i o dejiny Francúzov mimo francúzsky štát (v Belgii, vo Švajčiarsku). Nutno priznať, že i na vývodoch Chaloupeckého, hoc urobil medzi štátom a národom — ako sme videli — veľmi energickú deliacu čiaru, badať vliv tohoto chápania, že i jemu nejde všade len o národ v našom smysle slova, tedy o národ vo význame etnicko-kultúrnom, ale miestami aj o národ v uvedenom smysle západnom, nakoľko hovorí a poukazuje často nielen na vývojové shody u národa československého v smysle etnickom a kultúrnom, ale hovorí o shodách v českých zemiach a na Slovensku vôbec, bez ohľadu na národnosť obyvateľstva tam bývajúceho, pri čom mu, pokiaľ ide o Slovensko, chybuje štátne hranice nahrádza jedným Slovesko dnešné, jedným však Slovensko staré, tvoriace po istú dobu i politickú predovšetkým však geografickú jednotku a tvoriace jednotku geomorfologickú, shodnú s ostatnými zemami českými, až do dnes. V tomto vidíme istú nedôslednosť, ktorá by i Chaloupeckého zaraďovala medzi stúpcov historiografie etatickej, pojednávajúcej i o kultúrnych dejinách v rámci útvarov teritoriálne-politických a málo odchyľnej na pr. od koncepcie Kroftovej. Bráni tomu do istej miery len okolnosť, že chápe územie v smysle nie štátne-politickom, ale antropogeografickom, ako rámec, v ktorom sa národ vytvoril.

Vedľa toho všima si Chaloupecký zväčša tiež len momentov spoločných, spájajúcich. Zdôrazňovaním shôd vývojových nie u národa, ale na území ním obývanom, blíži sa mimo to silne koncepcii Pirenneovej, ktorý tiež silne zdôrazňuje shodné momenty sociálne a kultúrne, vedúce k utvoreniu belgického národa.

5. My, chceme-li sa opravdu pokúsiť o skutočné dejiny československého národa, chápaného ako celku, (tedy Čechov i Slovákov) musíme urobiť krok ďalej, od národa v smysle etatickom k národu v smysle etnicko-kultúrnom, ako to ináčce chce v zásade i sám prof. Chaloupecký. Prvá otázka, ktorá sa nám tu naskytuje, je, či dejiny národa v tom smysle sú vôbec možné. Bo že dosavadná historiografia, či už v smysle dejín politických, alebo i kultúrnych, brala za substrát svojho vypravovania štáty, dynastie atď., malo svoju príčinu nielen v jakosti prameňov, ktoré v shode so stredovekým individuálne psychickým názorom zaznamenávaly v starších dobách skutočne len dejiny panovníkov atď., ale aj v umelecko-tvorčích predpokladoch historickej práce vôbec. Dejiny môže mať len niečo pevného, určitého, organizovaného, niečo, čo tvorí celok, čo má nielen pevné jadro, ale aj určité obrisy, nie však mlhovina, chaos. Z tohoto netvorí výnimku ani dejiny kultúrne. I ony jednáajú a môžu jednať len o dejinách pevných tvarov, ich vzájomných reláciách, o určitých daných pomeroch. V staršej dobe takýmto celkom bol štát atď. V novej dobe prístupujú aj iné kolektíva, medzi nimi i národ, či už v závislosti na organizácii štátnej alebo samostatne, nezávisle na ňom (rozumieme tu umelecko-tvorčiu stránku problému) alebo v priamej protive s ním. Preto v starej dobe, kým neboly známe národné individuality v dnešnej forme, nezávislej na štáte, byly možné len dejiny politické. V našej dobe však, v dobe vyvinutých národných individualít, je možný, ba snáď jedine možný ako nositeľ dejín národ sám. A je to predovšetkým táto koncepcia, ktorú máme na mysli, keď sa pokúšame o problém spoločných dejín československých.

6. Čo je národ? To je iste prvá otázka, ktorú je nezbytné riešiť pri uvažovaní o možnostiach dejín československých v koncepcii naznačenej. Z tohoto problému vychodí i Chaloupecký, definuje si však národ (jednotné územie, spoločný jazyk a kultúra) spôsobom nedostatočným, neodpovedajúcim už dnešným názorom v tomto ohľade. Skoro by sme mali chuť povedať, že do definície pojal len prvky, u ktorých sa jednota československá, aspoň spôsobom obvyklým dosiaľ, dá viac-menej dokázať.

Prezreme-li všetky dosavadne pokusy o definíciu národa a vytvoríme-li vo pred definície metafyzickú (a to jak materialistickú, odvodzujúcu národ z protoplazmy praotca a vysvetľujúcu jej pôsobnosťou aj jeho osudy, vývoj a celý charakter, tak spiritualistickú, vidiacu v národoch len pôsobenie „národného genia“,

chápaného často ako rôzne kvalitatívne odlišné objektivácie ducha univerzálneho) ako nevedecké, môžeme zbývajúce definície empirické rozdeliť do troch skupín: objektívne, subjektívne a dualistické (spojenie oboch). Prevláda tretí a zvlášť druhý druh definícií, vidiaci podstatu národa v princípe subjektívnom: spoločnom cítení, chcení a myslení, v spoločnom povedomí národnom. Voči definíciám čiste subjektivistickým musíme poznamenať, že hoc o národe v pravom slova smysle bez nich nie je možno hovoriť, práve tak nie je možno podceňovať ani pojmové elementy objektívne (spoločné územie, dejiny, kultúra, reč, štát atď.), nakoľko v nich väžia nielen vývojové predpoklady národného povedomia, ale na nich (aspoň na niektorých z nich, ako sú územie, spoločná reč a kultúra) je závislé aj jeho ďalšie trvanie, nakoľko „elementy subjektívne nie sú ničím absolútnym, nezávislým na elementoch objektívnych, ba ani len ničím protikladným. Sú len či už vecným alebo do istej miery pozmeneným a ďalej dobudovaným obrazom objektívnej skutočnosti, len jednou stranou toho istého oblúku, ktorého druhú stranu tvoria elementy objektívne.“¹⁹⁾

V tomto smysle mohli by sme tedy národ definovať tak, že je to väčšie (prirodzené i duševné) spoločenstvo ľudí, obývajúce na spoločnom území, majúce spoločnú reč i kultúru, a cítiace sa vlivom svojho povedomia súnáležitosti, vyvinutšieho a udržiavajúceho sa vlivom uvedených²⁰⁾ známk spoločných osobitou kolektívnou jednotkou (osobnosťou), a snažiace sa takou sotrváť i naďalej.

Rozhodujúcim kritériom pravda pre podstatu národa je národné povedomie, z čoho plynie myslím samo-sebou, že otázka národného povedomia musí byť rozhodujúcou i pri riešení nášho problému, že na možnosť alebo nemožnosť národných dejín československých môžeme pozeráť jedine len s tohoto hľadiska.²¹⁾

7. S tohoto hľadiska je na prvý pohľad zrejmé, že prostá objektívna (a i to len viac-menej čiastočná) shoda v prírodných podmienkach (rátajúc v to i etnickú príbuznosť), v rečovom a kultúrnom vývoji k oprávnenosti spoločných dejín nestačí. Aby sme to doložili konkrétne, všimnime si bližšie niektorých argumentov pojednania prof. Chaloupeckého, najvynikajúcejšieho to pokusu v tomto smere, shrňujúceho a zúžitkujúceho všetky výsledky bádania staršieho. Je to predovšetkým geologická, geomorfologická jednota nášho územia československého, ktorá tu

¹⁹⁾ *Srovnaj můj článok: "Národ a československá otázka" v Prádoch 1925, str. 454. a n.*

²⁰⁾ *Vedľa týchto známk môžu byť tomu-ktorému národu spoločné aj mnohé známky iné. Tu uvádzame však len tie, ktoré pokladáme pre vznik i ďalšie trvanie národa za nezbytné.*

²¹⁾ *V tejto súvislosti treba spomenúť názor prof. Peřařa: čo dodáva dejinám českým jednotu popri všetkej ich vývojovej rozdielnosti v jednotlivých kultúrnych epochách, čo ich robí českými, je české národné vedomie. (Smysl č. dějin, str. 19–20.)*

prichodí v úvahu ako činiteľ jednotiaci. Tieto prírodné podmienky uplatňujú sa síce dodnes, práve tak nesporné je však, že zveladením kultúry a sociálneho niveau ich význam čím ďalej, tým viac upadal. Rozhoduje tu tedy vlastne, aspoň v dobe historickej, viac milieum sociálne ako prírodné, hoc toto druhé v značnej miere spoluurčovalo a spoluurčuje prvé. V tomto smysle hodnotí konečne shodnosť milieum prírodného i sám Chaloupecký, keď vidí v ňom hlavný predpoklad jednotného podliehania jednotlivým vlnám hospodársko-sociálnym a kultúrnym. Tu poukazuje predovšetkým na istú jednotu v pochopení kresťanstva a v organizácii spoločenskej na jeho podklade v dobe románskej; na kultúrnu vlnu kolonizácie (pozemnej i podzemnej a mestskej), rozlievajúcu sa stejnomerne po celom území československého národa a vytvárajúcu tuná „celkom podobné pomery sociálne a právni“, a s ňou súvisiace shody kultúry nehmotnej (výtvyry umelecké, spisovná reč, husitstvo) v dobe gotickej; na kultúrnu (správnu, náboženskú, literárnu) jednotu v dobe reformačnej a protireformačnej a na kultúrne styky s Čechmi aspoň u evanjelickej časti národa v dobe obrodzenskej. Čo z tohoto svedčí pre jednotu československého národa v týchto dobách? Všimneme-li si hneď prvej vlny, kresťanstva, je nesporné — ako konečne uznáva to i sám prof. Chaloupecký — že tu ide o čosi rázu nadnárodného, čo keď i snáď vykazuje svoje zvláštnosti jednotné a charakteristické snáď pre celú oblasť nášho národa (o týchto zvláštnostiach vieme však veľmi málo, skoro nič) sotiera predovšetkým rozdiely medzi nami a národmi susednými a robí nás členom evropskej spoločnosti kresťanskej, predovšetkým nemeckej, pri čom treba dodať, že christianizujúci vliv západu vztahoval sa rovnako i na Uhry celé, predovšetkým avšak na ich maďarské časti. Po tejto stránke by na pr. o veľa značnejší význam malo kresťanstvo východné, keby sa bolo mohlo u nás udržať. Povedomie zvláštnosti (alebo aspoň predpoklady k nemu) tu iste viac trpí než získava. Spomínané charakteristické odlišnosti, na pr. Chaloupeckým uvedená jednotnosť československého otčenáša (bez ohľadu na jeho pozdný pôvod), znamenajú pre otázku našej národnej jednoty a pre vývojové predpoklady k nej práve tak málo ako jednotný otčenáš v cirkvi pravoslávnej pre národnú jednotu slavianskych národov pravoslávnych. A podobne je tomu i pri kultúrnych vlnách ďalších. Kolonizácia hornícka, zemedelská i mestská pri tom, že bola vlnou stredoevropskou (čo platí na pr. o banských a iných mestách, lehotách atď. u nás, platí o nich zväčša aj v Sedmohradsku, v Poľsku) postupujúcou so západu na východ a prispela zase len k nášmu sblíženiu kultúrnemu s Nemeckom, svedčí viac o jednakých snahách vtedajších stredoevropských panovníkov a ich shodných túžbach po bohatstve a moci, ako o dajakej kultúrnej jednote československej. Shoda českého a uhorského banského práva je na pr. výsledkom hospodárskej dohody

českých a uhorských panovníkov (niečo podobného dnešným kartelom). A i pokiaľ išlo o vytvorenie shodných pomerov sociálnych a právnych, tedy eventuálne možných stupňov k národnej integrácii, nesmieme tu zabúdať na pr. na značne izolované postavenie miest, pôvodne cudzie ich obyvateľstvo, ktoré okolnosti nám nijako nedovoľujú vidieť v nich súčiastku národnej pospolitosti, ba práve naopak. To, že Kremnica bola založená na práve kutnohorskom, svedčí len o súvise jej práva s banským právom kutnohorským, (prví baníci a minciari kremnickí boli väčšinou odtiaľto), nie však o súvise Kremnice s Kutnou Horou, tým menej o kultúrnom súvise Slovenska s Čechami. (Srov. i súvis baníctva a mincovníctva poľského s českým!) Ide tu asi o podobný proces, ako bola neskoršie recepcia rímskeho práva. A konečne práve tak, ako slovenské bánske právo je prevzaté z Čiech, je toto prevzaté z Nemecka (nemeckí horníci). Podobne je to s českým právom mestským. Budeme preto hovoriť o spoločných dejinách nemecko-českých? Pri baníctve išlo v podstate o hospodársku politiku vládarsku a súkromnú, ktorá sa v Uhorsku neomezovala len na Slovensko, ale na všetky kraje, kde prírodné podmienky ju pripúšťali. Podobne sa to má i s kolonizáciou zemedelskou, ktorá zasiahla nielen celé Uhorsko, ale aj Poľsko atď. Shodnosť právneho termínu pre túto kolonizáciu (lehota), patrí do otázky jednoty rečovej (ináč vedľa lehoty, vyskytujú sa u nás v krajoch susediacich s Poľskom aj volje); je oprávnené preto hovoriť už o shodnom a národnostne jednotiacom kultúrnom vývoji s Poľskom? ²²⁾ To isté platí aj o lánoch a o šoltýsoch, ktoré pojmy tiež neboli omedzené len na Slovensko. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že pri kultúrnej vlne kolonizácie išlo o vlnu cudziu, ktorá sa preliala síce (preliala, a nezastavila sa ani na geografickej, tým menej na etnografickej hranici nášho národa) cez nás, zanechala stopy u nás a mala aj význam pre náš ďalší vývoj, no pre otázku našej národnej jednoty v dobách uvedených znamená sotva niečo. Niet snáď dvoch, zvlášť susedných národov evropských, ktoré by nevedely vykázat aspoň toľkoto shodných kultúrnych vln bez toho, že by niekoho len napadlo hovoriť o spoločných národných dejinách. Tak na pr. podobné kultúrne shody vyskytujú sa iste častejšie medzi Čechmi a Nemeckom ako medzi Českom a Slovenskom. Vo všeobecnosti však ide tu o nadnárodné hospodárske i kultúrne prúdenie, ktoré keď i prispieva k vytvoreniu obdobných sociálnych a právnych pomerov v rámci niektorého národa, práve v takej miere prispieva i k jeho sblíženiu s národmi ostatnými. Poslednejšie platí zvlášť o Slovensku, kde kolonizácia značne prispela

²²⁾ Ináč i po stránke jednoty rečovej musíme už tu poznamenať, že (ako tomu svedčí dvojica lehota-volja) meno sa berie odtiaľ, odkiaľ pojem a je svedectvom len pre provenienciu pojmu, nie však pre rečovú jednotu.

k sotreniu pôvodných prírodných hraníc zeme (Chaloupecký!). Nepriaznivý vliv mala kolonizácia po stránke národnostnej, nakoľko znamenala príliv cudzieho živlu a jeho osadenie v útvaroch (mestách) pre národnú integráciu najdôležitejších.

8. Podobne bude úkolom budúcich dejin československých kriticky preskúmať otázku československých stykov, chcete-li otázku československej jednoty kultúrnej či spoločných kultúrnych vln i v dobe reformačnej a protireformačnej. Tu bude treba predovšetkým rozlišovať (spôsobom, ako sme to naznačili tuná) medzi stykmi, ktoré môžu mať význam s hľadiska národnej jednoty, a stykmi takými, ktoré by pravdepodobne nič sa neboly zmenily, keby na Slovensku býval iný a inorečový národ. Husitstvo samé na pr. má medzi Slovákmi stúpcov menej a vyskytuje sa ako hnutie pozdejšie, než je tomu u obyvateľstva inonárodného, v Dolných Uhrách, v Sedmohradsku, v Multansku atď., čo samo o sebe, ako aj okolnosť, že husitstvo bolo rozšírené po všetkých krajinách susediacich s Čechmi, stačí na dôkaz, že nejde tu o daký organický plod národnej duše, ale o náhodnosť stykov (poslucháči univ. v Prahe) a kopu iných okolností, v celku však o náboženský styk rázu medzinárodného, v ničom sa nelíšiaci na pr. od pozdejšieho luterstva nemeckého, šíreného priamými stykmi s Nemeckom. Význam zvláštny má husitstvo pre Slovensko (ale aj pre Poľsko!) len vlivom rečovej príbuznosti. Pri nasledujúcom vladarení českých vojsk na Slovensku bude si tiež treba všimnúť vlastného složenía národnostného tohoto vojska, jeho národného povedomia a spôsobu jeho národnostného reagovania voči obyvateľstvu slovenskému a navzájom. Najnovšie bádanie v tomto smere ukazuje, že tu nešlo o akési vojsko české, ani nie o husitov, ale o prosté stredoveké vojsko žoldnierske, kde Česi mali väčšinu, ktoré však ináč vykazuje všetky typické znaky v podstate medzinárodného typu vojsk žoldnierskych. O vzájomnej národnostnej reakcii medzi týmto vojskom a domácim obyvateľstvom nevieme takmer nič. Čo vieme, neukazuje práve na uvedomovanie si národnej súňaležitosti a je určované zreteľom viac vlasteneckým a náboženským než národnostným. Po tejto stránke už viac súňaležitosti sa javí v dobe reformačnej a protireformačnej medzi protestantmi domácimi a českými emigrantami, osadlými jak v Uhorsku, tak inde za hranicami. Ide tu pravda viac o súňaležitost náboženskú, čo vidno najlepšie z toho, že protestanti inej ako slovenskej národnosti (Nemci, zvlášť však Maďari, predovšetkým zemskí páni) vykazujú túže reakciu povedomia voči českým exulantom ako vrstvy slovenské. Vedľa povedomia súňaležitosti náboženskej treba tu vyzdvihnúť i moment kultúrno-hospodársky, nie nepodobný obdobnému problému usadzovania francúzskych Hugenotov v susedných zemiach protestantských (a i neprotestantských) po odvolaní nantského ediktu. Tento náboženský reagens súňaležitosti je v tejto dobe tak rozhodujúcim, že ešte i tam, kde sa hovorí

o spoločnom národe (českom alebo československom),²³⁾ tedy terminológiou výslovne národnostnou, rozumie sa zväčša súňaležitosť náboženská, omedzená na príslušnosť tohože jazyka. Československý národ v tomto smysle zahrňuje československých príslušníkov cirkvi protestantskej na Slovensku a za hranicami, nie však príslušníkov katolíckych jazyka československého v Čechách, teda v hlavnom sídle národa, tým menej ovšem katolíckych príslušníkov národa slovenského. Ide tu tedy o zvláštny pojem národa, o istý, znárodnený pojem cirkvi mučedníckej. Už medzi katolíckmi slovenskými a českými (v Čechách) takejto jednoty a súňaležitosť nebolo. Spoločná literatúra protireformačná svedčí viac o spoločnej a jednotnej organizácii rádu jezuitského (pre Rakúsko a Uhry mali spoločnú provinciu) a akcie protireformačnej, kde shoda vecná pripadá skôr na vrub nadnárodnosti katolicizmu, než dajakaj, hoci len podvedomej súňaležitosť československej.²⁴⁾ Sem spadajúce produkty domáce sú imitáciou, osamostatňujúcou sa očividne. Význam v tomto vzťahu má celá vec pre našu otázku len po stránke rečovej, nakoľko i tieto katolícke knihy protireformačné a iné boly písané spisovným jazykom českým, viac-menej čistým a prenikaným čím ďalej-tým viac domorodým, dialektickým živlom slovenským. Týmto sa dostávame k otázke pre nás najdôležitejšej: k otázke jednotnej reči a literatúry.

9. Rozširovať sa tu všeobecne o vzájomných vzťahoch medzi národom a jazykom nebolo by na mieste. Spokojíme sa len stručným výsledkom dosavádných skúmaní v tomto smere, ktorý by sme mohli snád najlepšie shrnúť vo vetu, že jednota jazyková je síce pre pojem a existenciu národa nezbytná, že však jednota jazyková nezaručuje sama o sebe už i jednotu národnú. Slovom: jedon národ znamená nutne i jedon jazyk, spoločný jazyk neznamená však nutne vždy a všade i jedon národ.²⁵⁾ Znamená ho ovšem tým menej, ide-li o jazyky vlastne nie totožné, ale len silne príbuzné, ako je to v prípade slovenčiny a češtiny. Bo i v prípade národnej jednoty je to nie vlastne jazyk, ktorý túto jednotu tvorí, ale spoločnosť národného vedomia, ktorú jazyk ako nástroj a tlumočník ľudských prejavov duševných vyjadruje, sám súc len paralelným produktom a umožňovateľom národného

²³⁾ Tieto dva výrazy znamenajú v podstate to isté. Československý nie je tu totiž složený z českého a slovenského v dnešnom smysle slova, ale znamená len určenie generálne (slaviansky) k špeciálnemu (český) po spôsobe ruskoslovenský t. j. Slaviáni český, ruský, atď. Od polovice XVIII. storočia, vlivom prebúdajúceho sa národného uvedomenia slovenského, začína sa vyskytovať aj označenie uhorsko-slovenský.

²⁴⁾ Pre obšírnejší výklad a zdôvodnenie vecí tu naznačených odkazujem na svoje chystané dielo: *K počítanom slovenského prebudenia*.

²⁵⁾ Obšírnejšie pojednám o týchto veciach v chystanej práci o Čsl. otázke, kde 1. časť bude venovaná teórii národa a národnosti vôbec. Príklad švajčiarský, belgický atp. bude tam hodnotený ako v l a s t.

sjednotenia. Týmto pravda je povedané i to, že spoločný jazyk predpokladá istý stupeň spoločného vývoja i vtedy, keď slúži za vyjadrovací prostriedok dvom rozdielnym útvarom národným s osobitým národným vedomím. Rozhodujúcim je však i tu národné vedomie, ktoré nemusí vždy súhlasit s daným stavom jazykovým, nakoľko jazyk sám nadobúda samostatnej existencie vo smysle javu sociologického a nijako neprekáza sám o sebe vzniku dvoch národne uvedených kolektívnych jednotiek, ktoré môžu používať celkom dobre spoločného nástroja, ba na jeho ďalšom zveladení aj ďalej spolupracovať bez toho, že by musely ztratit povedomie svojej osobitosti, v ktorom prípade však nutne nastane skôr-neskôr väčšia-menšia diferenciácia jazyka spoločného, kde rozsah tejto diferenciácie nijako nemusí byt úmerný diferenciácii národného povedomia, zvlášť sú-li dané ďalšie styky vzájomné. Pojem jazykovej jednoty je aj ináčej pojmom veľmi neurčitým a relatívnym a nebolo by väčšej chyby, než ju posudzovať s hľadiskiem čiste formálnych a z malých odchýliek rečových usudzovať na malosť odchýliek sociopsychických a odopierať eventuálne na tomto základe oprávnenie novému útvaru národnému. Nepatrnosť odchýliek je často len popudom k tomu, aby ju odchýlné národné uvedomenie tým účinnejšie zdôrazňovalo, respektive, aby malú diferencovanosť prirodzenú umele prehlbovalo.

10. I problém jazykovej a literárnej jednoty československej musíme posudzovať s tohoto hľadiska. Pokiaľ ide o jednotu jazykovú, zdá sa pravdepodobným, že nábehy k slovenskej diferenciácii jazykovej sú už v pravlasti zakarpatskej. V nových terajších sídlach udržuje sa (i pri všetkom trieštení dialektickým menšieho významu v súvislosti s kmenovým rozvrstvením, zdôrazňovaným väčšinou i geografickou odlúčenosťou) jednota jazyková, podporovaná dozaista aj slavianskou rečou liturgickou, vo forme kmenových nárečí vzájomne si veľmi blízkych v podstate až do konca doby veľkomoravskej a snád i ďalej. Užšie primknutie sa Čiech, od X. storočia počínajúc, k západnému svetu rímsko-germánskemu (integračná rotácia okolo jadra, tvoreného ústredným kmenom českým, nestačiacia uviesť do stejného pohybu i východnejšie časti pôvodnej jednotnej kmenovej mlhoviny československej — tak asi by sme najlepšie vystihli s použitím obrazu kosmografického vývoj, nasadzujúci v dobe uvedenej) privodí v západných kmenových nárečiach postupom doby zmeny, ktoré sa neuplatňujú stejnomerne v nárečiach východnejších, predovšetkým slovenských, ktoré zaostávajú na staršom vývojovom stupni. Pri tom všetkom rozdiel vývojový je tak nepatrný, že vytvárajú sa spisovnú reč českú (od XIV. storočia) môžu i Slováci bez ťažkostí užívať ako literárnu reč svoju. Tento fakt, spoločná reč spisovná, a i ďalšie kultúrne styky zamedzily nepochybne značnejšiu diferenciáciu rečovú v krajoch, Slovákmi oby-

vaných, i v dobách, v ktorých sa tieto kraje dostaly do silnejšieho inosmerného kultúrneho víru, než tomu bolo v prvých storočiach veľkomoravských, takže ešte dnes je si čeština a slovenčina tak blízka, že zavedenie spoločnej reči spisovnej by nenarážalo na žiadne objektívne ťažkosti, hoc je tomu už vyše 150 rokov, čo možno hovoriť o zvláštnej spisovnej reči slovenskej.

Dejinným faktom je tu tedy blízka príbuznosť živých nárečí a po dlhé storočia spoločnosť spisovnej reči. Čo z toho plynie pre základný náš problém? Na základe dosavadných našich vedomostí môžeme povedať, že z týchto objektívnych skutočností pre otázku československej národnej jednoty neplynie žiadny nevyvratiteľný doklad. Ten by bol daný len nepochybným zistením povedomia národnej súnalezitosti. Pre posúdenie tohoto, snáď do istej miery nezvyklého názoru musíme si všimnúť inostranných analogií (nechceme-li pokračovať čiste deduktívne na základe predoslaného súhrnu sociologického o vzájomnom vzťahu reči a národa). Tu sa nám núka predovšetkým analogia spoločnej cirkevne-slovanskej spisovnej reči po dlhé storočia nielen u slavianskych národov (Rusov, Srbov, Bulharov), ale aj u národa rumunského, ktorého vlastná národná literatúra, ako je známo, začína až v XVI. storočí (a i to na popud kalvinských kniežat sedmohradských, ktorí dali do ľudovej reči rumunskej poprekladať Písmo Sväté a iné náboženské knihy z dôvodov reformačných) a ustavuje sa vlastne až koncom storočia XVIII., súčasne s národnou spisovnou rečou ruskou, srbskou, bulharskou a slovenskou. (Táže reč je u Rumunov i rečou úradnou až do konca XVI. storočia.) Sme snáď preto oprávnení hovoriť o národnej jednote rusko-rumunsko-bulharsko-srbskej? Iste to nikoho nenapadne ani so vzťahom na vzájomne najbližšiu dvojicu týchto národov, na Srbov a Bulharov. V tejto súvislosti môžeme snáď poukázať i na príklad nám bližší: Kultúrny rozmach český, zvlášť od nastúpenia Karola IV. a založenia univerzity pražskej, je citeľný nielen v Uhorsku a na Slovensku, ale aj v Poľsku. Čeština stáva sa v tejto dobe takmer diplomatickou rečou vo východnej Strednej Európe, jej rozšírenie vo vzdelaných vrstvách poľských, v písomnostiach a vliv v literatúre (XIV.—XVII. storočie) je taký, že čeština a poľština pokladá sa po istú dobu za jednu reč. Budeme preto hovoriť o národnej jednote česko-poľskej? O kultúrnych vzťahoch, o kultúrnych vlivoch áno, o jednote na žiadaný pád. Na základe uvedených analogií vidíme, že spoločná spisovná reč česká pre Čechov a Slovákov nemôže byť sama o sebe nijako vzatá za presvedčivý a nesporný preukaz národnej jednoty československej. Prípád všeobecnej rozšírenosti a vzdelanosti diplomatickej a literárnej reči francúzskej v XVII. a XVIII. storočí takmer po celej Európe môže nám byť ďalším príkladom, pri svetle ktorého môžeme skúmať fakt užšieho síce, ale v podstate obdobného, keď i príbuz-

nosťou etnickou a rečovou väčšmi podporovaného, rozšírenia reči českej v storočiach XIV. až XVI.

11. Po týchto výkladoch môžeme snáď všetci bezpečne koncedovať aspoň toľko, že dovolávanie sa púheho faktu spoločného spisovného jazyka na Slovensku a v Čechách má cenu dost problematickú. Týmto samým stáva sa však, aspoň do istej miery, problematickou aj odôvodnenosť tvrdenia o spoločnej československej literatúre, nota bene i po literárnom osamostatnení slovenčiny. Dôvody, uvádzané v tejto súvislosti v smysle kladnom, sú rôzneho druhu. Je to jednota rečová, národná, jednotný spôsob reakcie na literárne pomysly, tedy jednota duševná (ktorú však dokázať, ba ani len jej problematiku postaviť dosiaľ nepokúsil sa opravdu vážne ešte nikto: shody uvádzané nepresahujú všeobecné kultúrne shody celoeurópske a stredoeurópske, respektíve mieru individuálnych vlivoch spisovateľa na spisovateľa). Koľko spôsobov, toľko upomienok, ako by bolo potrebné uvažovať nie len o možnosti, problémoch a metódach československých dejín vôbec, ale aj dejín československej literatúry zvlášť. Mnoho problémov je i tak spoločných. Ako srovnávacie východisko by tu bola na pr. otázka i titul príslušnosti francúzskeho písomníctva švajčiarskeho, belgického (rátajúc v to aj inorečové plody príslušníkov týchto zlomkov národných) do literatúry francúzskej. Neškodilo by zauvažovať i o probléme príslušnosti francúzskych literárnych plodov príslušníkov nefrancúzskych národov z doby európskej hegemonie francúzskej reči (na pr. literárnych plodov Bedricha Veľkého) atď. Vzhľadom na prevážne náboženský ráz literatúry českej na Slovensku až do sklonku XVIII. storočia, nezaškodí spomenúť i náboženskú literatúru pravoslavnú so vzťahom na problém literárnej jednoty príslušných národov pravoslavných. Takto by sa snáď podarilo stanoviť vedecky nezávadne, čo národná literatúra je a čo nie, čo do nej patrí a čo nepatrí. Moment národného uvedomenia, národnej súnalezitosti nebude možno pri týchto úvahách podľa našej skromnej mienky práve tak opomenúť, ako je to nie možno ani v problematike dejín československých. Organické pojmá národnej literatúry neobíde sa bez predbežného ujasnenia pojmu národ. S tohoto hľadiska by bolo snáď možno národnú literatúru určiť ako genetický súhrn kultúrne a umelecky významných literárnych plodov toho ktorého národa (v našom smysle pojmu!) bez ohľadu na reč, v ktorej tieto plody boli osnované.

Pokiaľ ide o význam spoločnej literatúry československej pre jednotné československé dejiny môžeme povedať, že dosavadné názory o jednote čl. literatúry, spočívajúce buďto na kritériách čiste formálnych a zovňajších (reč) alebo na presvedčení o etnickej a kultúrnej spolupatričnosti Čechov a Slovákov, nemusí znamenať pre otázku spoločných dejín československých viac ako názory o príslušnosti

francúzsky písanej literatúry švajčiarskej a belgickej do literatúry francúzskej pre spoločnosť dejín francúzsko-belgických alebo francúzsko-švajčiarskych.

12. Shody kultúrne a vyvojové, jednota alebo príbuznosť etnická a literárna, spoločná reč spisovná a spoločná literatúra, slovom momenty čiste objektívne nestačia k definícii národa, nestačia tedy ani k preukazu možnosti československých dejín v našom chápaní. Nestačia už proste preto, že mnohé z týchto prvkov objektívnych vyskytujú sa aj u národov úplne odlišných, kde síce môžu byť predmetom dejín kultúrnych a iných stykov medzi uvedenými národmi, no nikdy nemôžu byť podkladom dajakých spoločných dejín národných, vzťahujúcich sa na tieto kultúrne a inak stýkajúce sa národy. Slovom prostá objektívna shoda dejinných udalostí tu nestačí. Musí k nim pristúpiť i stránka subjektívna: tieto udalosti musia byť i súčasťnými národmi chápané a cítené ako čosi spoločného, čo je nie možné bez vedomia vzájomnej súnalezitosti, bez povedomia národného.

Oprávnená námietka proti nášmu chápaniu československých dejín je poukaz, že národné vedomie v tomto smysle slova je až produktom doby najnovšej a že by bolo prinajmenej anachronistické posudzovať vývoj starší týmto, vtedy neznámym merítkom a na tomto základe popierať možnosť vybudovania spoločných dejín na základe momentov a shod čiste objektívnych. Vzhľadom na to však, že pri našom názore na problém československých dejín nejde o hodnotenie alebo vysvetľovanie udalostí minulých na základe merítka inodobého, ale len o shrnutie vývoja v jeho vzťahu ku koncepcii celonárodnej jednoty, nebola by táto námietka oprávnená ani vtedy, keby v uvedených dobách starších išlo v tomto smere len o zápor, nedostatok národného povedomia v našom smysle. Ale minulosť voči prítomnosti nie je zápor, nie je prosté negatívum, je aj inorodé pozitívum. Nie je tu len nedostatok národného povedomia v našom chápaní pojmu, ale je tu povedomie národné iného druhu: povedomie národné v smysle a význame politicko-teritoriálnom, štátnom. Toto štátne povedomie národné, popreplietané rôzne i složkou rečovou a etnickou, sa veľmi shoduje i po stránke rečovej jak v Čechách (kde sa javí už od storočia XIV. vo forme zvlášť vyspelej), tak v Uhorsku²⁶⁾ a viažúc Slovákov k štátu uhorskému, Čechov zase k štátu českému (moravskému) a po-

²⁶⁾ Pre túto otázku srovnaj moje „K počiatkom maďarizácie“, príslušné kapitoly, zvl. však I. 6. (Gens Hungara) a IV. 6., jež zistenia sú zväčša platné i pre doby staršie XVIII. storočia. Tú istú námietku musíme vysloviť aj proti Novotného (l. c., str. 18, 53) argumentácii: jak dočtené styky česko-slovenské, tak ich nedostatok („Nebýlo-li styků... nebylo jich proto, že jich nebylo zapotřebí, poněvadž se nestýkal cizí z cizím, nýbrž svůj se svým“) svedčí pre spoločné dejiny čsl., bo nejde tu vždy len o nedostatok stykov (negatívum), ale o časté styky, svedčiace o antagonizme (pozitívum), nehľadiac ani na to, že existencia stykov (element objektívny!) nezaručuje nijako jednotu národnú v našom smysle.

stupom doby i k rakúskemu, je to predovšetkým ono, ktoré nedovoľuje hovoriť o vedomí národnej súnalezitosti čsl. až do konca XVIII. storočia, tedy do doby počínajúceho obrodovania národného, výsledkom ktorého je i vznik národa v modernom smysle etnicko-kultúrnom, a tým i umožnenie koncepcie československého celku bez ohľadu na štátne a politicko-teritoriálne priehradu.²⁷⁾ Rozdiel kultúrneho súvisu s Čechmi u slovenských protestantov, naznačený vyšie, respektíve nesúvisu u slovenských katolíkov nám vysvetľuje, prečo ide počiatkové obrodovanie slovenské dvojím smerom (alternatívne: prečo trvala emancipácia zpod českého vlivu u protestantov dlhšie ako u katolíkov, tradične toľme nezatažených česky): československým, kde nábožensko-rečová podmienenosť staršieho súvisu mení sa postupom obrodovania v podmienenosť čiste národnú (jeho operný bod premiestňuje sa zánikom exulantov do Čiech už od konca XVII. storočia) a uhorskoslovenským, v ktorom môžeme vidieť výraz uvedomovacieho pochodu domáceho, česky nedeterminovaného, aby koncom prvej poloviny storočia XIX. vystúpením Štúrovcov splynulo (nie v poslednej rade i vlivom odchodných — kvalitatívne i pohybove a i naďalej i politicky-teritoriálne determinovaných — ciest obrodovania českého a etaticko-politických výplyvov dualistickej desintegrácie ríše rakúsko-uhorskej, k čomu kultúrne rozčesnutie česko-slovenské je po určitej stránke len paralelným produktom druhotným) v jedno: v domáce národné uvedomenie slovenské. Pri tom všetkom nehľadíme-li na kritéria formálne a objektívne, ale jedine len na rozhodujúce kritéria subjektívne, a berieme-li v úvahu slovenský národ ako celok (nie len niektorých jeho jednotlivcov, odchovancov kultúry českej), musíme zdôrazniť, že otázka československej súnalezitosti týmto vývojom len získala, že vývojová čiara československého národného povedomia týmto rozdelením literárnym sa nedvojí, ako to bolo často tvrdené dosiaľ, ale naopak dosavádna čiara dvojité (nie bez porúch a úpadkov) sa sjednocuje alebo aspoň približuje k sjednoteniu.²⁸⁾ Výsledkom tejto sblížovacej tendencie je práve republika československá. Výsledkom, pravda, vlivom okolností zovňajších predčasným, vnútorne, po stránke integrácie česko-

²⁷⁾ Po tejto stránke snád netreba presvedčujúcejšieho dokladu, ako je fakt, že prof. Pražák, hlavný zástupca smeru opačného, nevie pre čsl. uvedomenie slovenské uviesť dokladu pred 1806. (Čsl. národ, str. 29.) Dokladov českých nespomína vôbec! Starší (1790) doklad (Češi a Slováci, 56) zdá sa, že patrí ešte k národnému chápaniu protestantskému. Nie menej príznačné je, že Ribay hlási sa ešte r. 1785 k Dobrovškému ako jeho „půlzemek“, čo ovšem nijako neznamena, že by sa cítil napolo príslušníkom uh. vlastní na napolo členom čsl. národa, ako chce Chaloupecký (ČČH, XXVI, 222), ale len toľko, že Dobrovškého, ktorý sa v Uhrách len narodil, ale vychovaný bol a žil úplne v Čechách, nepokladá za celého, ale len za polovičného „Landsmanna“. Ináče o zmene pojmu národ koncom XVIII. storočia a jej význame pre čsl. uvedomenie súdi Chaloupecký podobne ako my. (Srovn. tamže.)

²⁸⁾ Podobnú mienku zastáva i Škultěty: „125 rokov“, 114 a n..

slovenského národného povedomia, nie dosť pripraveným, z čoho plynú všetky ťažkosti dosavadného nášho spolunažívania v jednotnom štáte a čo môže byť eventúálne aj príčinou (ak sa naša národná politika radikálne čoskoro nezmení) nášho trvalého národného (nie štátneho) rozdvojenia.

13. Zdôrazňujeme-li opätovne zreteľ na vedomie československej národnej súňaležitosti ako na jedine možnú jednotiacu osnovu spoločných dejín československých v koncepcii národnej, nemienime tým nijako podceňovať význam i prostých objektívnych faktorov vývojových, hmotných i nehmotných. Už z nášho riešenia vzájomného pomeru národo-konstitučných prvkov objektívnych a subjektívnych vidno, že na prvsie nazierame ako na nutné predpoklady poslednejších, ktoré sú zasa len reflexom prvých.

Shodnosť týchto objektívnych predpokladov vytvorí priebehom doby určité jednotné milieu determinačné, ktoré vliava na všetkých členov jemu podliehajúcich a určuje ich jednanie i vtedy, keď si neuvedomujú svoju príslušnosť k národnému celku, slovom keď nemajú národného povedomia. Túto determináciu menujeme národnosťou členov tej-ktorej národnej spoločnosti. Jej vyvrcholením a vývojovým dovŕšením je národné vedomie, ktoré jedine umožňuje činnosť národnú. Do vzniku národného vedomia prejavuje sa národná súňaležitosť, ktorá proste už týmto nedostatkom vykazuje čosi nedovŕšeného, nehotového, len shodnosťou reakcií na rôzne zovňajšie popudy, výplyvom to shodnosti determinačnej. Historický postup vývoja národného vedomia ide shora od vrstiev vedúcich nadol (ináčé moment, ktorý pri bližšom skúmaní snád umožní hovoriť o československej jednote vo smysle totožnej alebo aspoň obdobnej determinácie vrstiev, nepodliehajúcich stredovekému štátne-teritoriálnemu pojmu národa, ktorý až do najnovšej doby omedzený je zväčša len na vrstvy vedúce). Tam ovšem, kde ide o výslovné uvedomenie si príslušnosti k národu či už v stredovekom alebo v novovekom význame slova, musí argumentácia zo shodnosti niektorých objektívnych momentov ustúpiť, nakoľko je tu zrejme, že pri určovaní národného vedomia podľahly vlivom iným (početnejším alebo silnejším) a uplatňujú sa naďalej len ako modifikácia (tak hovoríme na pr. o príznakoch slovenskej mentality u básnika, vliavšieho sa v maďarský národ atď.). Vôbec treba podotknúť, že pri zisťovaní týchto shodných faktov objektívnych vykonané bolo dosiaľ veľmi málo skutočne kritického.

14. Kritické zhodnotenie dejín československých bude si musieť samozrejme všímať nielen objektívnych momentov shodných v československom vývoji, ale aj momentov, tomuto vývoju nepriaznivých. Len zo skutočného soradenia a shodnotenia momentov obého smeru vysvitnú nám osudy a peripetie československého vývoja náležite. Dosavadné bádanie upadalo v tomto ohľade v prílišnú jedno-

strannosť zdôrazňovaním len momentov sjednocujúcich a naprostým takmer nedbaním vlivov opačných. Dalším nedostatkom doterajšieho bádania je prílišná a nie vždy a všade odôvodnená generalizácia zistených shod na celú oblasť slovenskú. Slovensko už na úsvite svojich dejín javí sa nám ako sporné pole zápolenia kultúry západnej a východnej a tento jeho charakter križovatkový sa v ďalšom vývoji len zväčšuje, i keď to už nie sú zápasy Východu so Západom (hoc ani tieto neprestávajú tu úplne), ale skôr vzájomné prenikanie sa jednotlivých kultúrnych prúdov, síce viac-menej z kultúrnych oblastí západných, ale modifikovaných rôzne rôznymi národnými prvkami. Preto bude nutno postupovať pri študovaní vývoja československého, zvlášť pokiaľ ide o Slovensko, decentralizovane, a to jak chronologický, tak geograficky, zisťovať pre jednotlivé kraje v jednotlivých dobách rôzne vlivy a na základe týchto parciálnych výskumov pokusiť sa o súhrn platný pre celé Slovensko a československý vzťah v tej-ktorej dobe. Kritický československý dejepyt a dejepis bude si musieť ďalej všímať aj raz silnejšej, raz slabšej, ale stálej imigrácie českej na Slovensko a nepripisovať československej jednote, čo patrí len jednote českej.

15. Po týchto výkladoch by sme snád mohli pojem československých dejín určiť ako dejiny národnej integrácie, resp. desintegrácie, kde by sjednocujúcim momentom na jednej strane bola pôvodná kmeňová príbuznosť a nábehy k ich sjednoteniu štátnemu a národnému (V. Morava²⁹), na strane druhej však utvorenie československého štátu r. 1918 ako výsledku postupujúceho procesu integrácie, datujúceho sa v podstate (samozrejme s naviazaním na predpoklady minulé) od dôb obrodzenských a korunovaného r. 1918 zdarom predčasným, ako sme už spomenuli, z dôvodov medzinárodne-politických, aspoň po stránke zovnútornej, štátnej. Vývoj medzi týmito dvoma medzníkmi bude možné shrnúť s tohoto hľadiska ako vývoj tejto jednote priaznivý alebo nepriaznivý, dve vetvi národa sblížujúci alebo oddiaľujúci, pri čom nebude možno zabudnúť úlohu štátu, vytvoreného vetvou západnou, a jeho významu pre konečné sjednotenie oboch vetví národa československého v štáte spoločnom.

16. Takáto by asi bola koncepcia spoločných československých dejín so stanoviska národného, podľa našej mienky jedine možného. Nemusíme snád ani zvlášť zdôrazňovať, že toto podloženie československých dejín jednotiacim hľadiskom národným nijako nezúži ich zovnútorného rozsahu a vnútornej bohatosti objektívnej. Tento podklad sjednotí len rôzne elementy týchto dejín, zistené

²⁹ Tu poznamenávame, že význam V. Moravy, pokiaľ ide o stupeň dosiahnutého národného sjednotenia, sa obyčajne preceňuje.

pozitívne, a zaradí ich vzhľadom na sjednocovací vývojový pochod československý. Predmetom týchto dejín bude i naďalej všetko, čo má význam pre obe vetvi národa po stránke historickej. Len faktá, zistené objektívne v tomto smere, budú kompozične sdružované a kombinované s hľadiska vytknutého. Budú to tedy i naďalej nielen dejiny české a slovenské, ale aj rakúske a uhorské, rakúsko-uhorské a stredoeurópske vôbec, nakoľko budú mať význam pre tu-ktorú časť nášho národa. (Zvlášť hľadisko rakúsko-uhorské, ako súhrn najbližších a v mnohom ohľade spoločných vlivov na obe časti národné bude mať, zvlášť v novej dobe v mnohom ohľade význam sjednocujúci i po stránke koncepcnej.) Československé dejiny v tomto smysle budú tedy i naďalej súhrnom všetkého toho, čo sa s jednotlivými časťami československého národa v minulosti stalo, udalo, budú i naďalej súčtom všetkých vlivov priaznivých i nepriaznivých, dôležitých pre národný vývoj (a to nielen po stránke pozitívnej, ale i negatívnej), lenže to nebude viac prostá neorganická a paralelná juxtapozícia týchto udalostí, ale ich organické sjednotenie v jednotu vyššiu použitím princípu naznačeného. Nejde tu tedy nijako o dajaké ochudzovanie dejín v prospech uvedeného hľadiska, naopak práve jeho dôsledné uplatňovanie bude vyžadovať ešte minucioznejšieho prepracovania dejín, než tomu bolo dosiaľ.

Tým je súčasne povedané už aj to, že naše československé dejiny nebudú zanedbávať ani dejín štátnych (či už českých, uhorských alebo rakúsko-uhorských). Nebude to však pojednávanie o dejinách štátu ako útvaru sebestačného a sebecieľneho, ale o jeho (ako i územia národného) priaznivom a nepriaznivom vlive na národný vývoj československý, a na jednotlivé jeho vetvi. Výrok Gumploviczov „národ je produktom štátu“ je pravdivý v tom smysle, že niet národa, ktorý by sa nebol vytvoril súbežne so štátom alebo v opozícii voči nemu, podliehajúc však i takto jeho mocenskému vlivu a potrebe zvonjšej organizácie, reprezentovanej štátom. Práve tak nebudú zanedbávané ani osudy ostatných obyvateľov, budú len shrnuté so vzťahom k našej koncepcii.

17. Sú tedy v základe možné tri rozdielne koncepcie spoločných československých dejín: 1. štátne-mechanická (dejiny jednotlivých teritoriálnych celkov a ich obyvateľstva do utvorenia čl. štátu r. 1918, kedy začínajú vlastné československé dejiny v tomto smysle), 2. národne-mechanická (sme národ jedon, všetko, čo sa s nami v minulosti stalo, patrí do spoločných dejín bez ohľadu na štátne priehrady, ktoré sú tu však predsa respektované paralelným podávaním udalostí podľa dosavadných hraníc politických so zreteľom na momenty spoločné) a 3. koncepcia naša, ktorú by sme snáď najlepšie mohli pomenovať národne-organickou vzhľadom na to, že grupuje československé dejiny okolo ústredného princípu,

daného zreteľom na vývoj národného organizmu. Tento posledný spôsob jednotnej koncepcie má mimo iné i tú prednosť, že dve koncepcie prvé plne v sebe absorbujú, ktorá okolnosť môže hovoriť len v jej prospech.

Všetky tri tieto koncepcie majú to spoločné, že do štruktúry dejinnej reprodukcie vnášajú aposteriorne jednotiacie hľadisko pomerov prítomných. So stanoviska prítomnej jednoty chápe sa vývoj starší ako vedomá alebo nevedomá cesta, priamy vývoj k nej. V tomto sa však československé jednotiacie pojetie dejín národných (či už v štátnom alebo národnostnom význame slova) v ničom nelíši od koncepcií inonárodných. Ani dejiny anglické, ani francúzske (aby sme spomenuli len národy, pokladané dnes za najjednoduchšie) neboli jednotné samy o sebe, tedy objektívne, od počiatku. Až vývoj národnej jednoty anglickej (dovŕšený v podstate asi v storočí XVI.) a francúzskej (dokončený v storočí XVII.) dodáva dejinám týchto národov jednotiacu koncepciu i pre minulosť. Až s perspektívou tejto jednoty javia sa i tuná jednotlivé udalosti minulé ako cesta k nej alebo jej prekážky, hate. Podobne je tomu u dejín belgických, kde dnešné Belgicko tvorí v podstate až do storočia XIV. shluk osobitých štátočkov, závislých nota bene čiastočne na Francii, čiastočne na ríši nemeckej. A predsa moderný belgický historik Pirenne pokusil sa o spoločné dejiny Belgie i pre dobu tejto územnej mozaiky, kladúc dôraz na spoločné vývojové momenty sociálne-kultúrne, ktoré umožnili neskôr shrnutie týchto štátočkov v jednotu a vytvorenie nielen jednotného štátu, ale i spoločnej vlasti belgickej (od pol. XVI. storočia). Ešte presvedčivejšie je srovnanie vývoja nemeckého alebo italského, kde národná jednota uskutočňuje sa vlastne a plne až v storočí XIX. a kde predsa celý vývoj starší pojednáva sa jednotne ako dejiny dnes už jednotného národa italského, nemeckého.

Sme si plne vedomí rozdielu, panujúceho medzi národom v smysle západnom (takmer spoločný a vzájomne sa podopierajúci vývoj jednoty v smysle štátnom i národnom) a medzi národom v smysle našom. Tento rozdiel by však nijako nevadil jednotiacu koncepciu v smysle čiste národnom. Práve tak, ako je možno na západe chápať vývoj s jednotiacim hľadiskom štátne-národného, bolo by možno u nás aposteriorne sjednotiť náš vývoj starší s hľadiskom národného v našom význame pojmu. Co nás po tejto stránke od západu delí, je to, že u nás sjednocovací vývoj národný nedospel ešte toho stupňa, aby jeho pomocou bolo možno aposteriorne sjednotiť i vývoj starší. Naša jednota národná je ešte sporná, a i keď, zvyklí na historické perspektívy stá a stáročia, nijako nemienime posudzovať a odhadovať budúci vývoj podľa ťažkostí a nálad prvých desaťročí v samostatnom štáte, predsa len musíme vyznať, že dnes nie je ešte možno predvídať, či z Čechov a Slová-

kov bude kedysi národ úplne jednotný (pre čo by boli dané všetky objektívne podmienky) a či vývoj pôjde smerom k vytvoreniu blízko príbuzných národov dvoch, sdrúživších sa na zabezpečenie svojho nehateného národného vývoja ďalšieho v spoločný štát (na ktorý smer vývoja by bolo možno usudzovať z nábehov a skúseností dosavadných). Touto vývojovou neurčitostou a nejednotnosťou národného vedomia československého trpí samozrejme aj jednotná koncepcia spoločných dejín československých v smysle národnom, ktorým sa týmto spôsobom nedostáva aposteriorného, subjektívneho posvätenia národnej jednoty. I subjektívneho zavŕšenia dostalo sa vývojom vlastne len koncepcii prvej štátne-mechanickej. Štát československý je daný nesporene. Všimneme-li si však spôsobu jeho vzniku, nemôžeme nepriznať, že štát tento je dielom spoločnej dejinnej vôle Čechov a Slovákov (tedy nie na pr. politiky dynastickej alebo medzinárodnej), ovocím úsilia celých generácií, determinovaných vývojom starším, takže koncepcia národne-organická je tu predsa len na svojom mieste i pri zmienenej dnešnej neurčitosti v stave národnej integrácie československej. Túto neurčitost môže však riešiť len budúci vývoj. Jeho výsledok rozhodne o tom, či za jednotiacu osnovu dejín československých má byť položený vývoj k spoločnej národnej jednote, kde štátneho vyvrcholenia tejto jednoty podarilo sa dosiahnuť pred sjednotením národným, a či sa má ňou stať vývoj blízko príbuzných vetví vo dva osobité národy, spojivších sa na zachránenie svojho národného bytia v spoločný štát. I jedna i druhá koncepcia bude logickým pojtkom medzi dejinami československými v smysle národnom do r. 1918 a medzi dejinami československými i v smysle štátnom po tomto roku. Naša koncepcia československých dejín na podklade národnom, ktorá plnou integráciou československou nadobudne teprv svojho plného oprávnenia i po stránke subjektívnej, nestane sa nepoužiteľnou ani v tomto druhom prípade. Bude môcť tvoriť jednotiacu osnovu dejín československých, chápaných ako súhrn osudov integračných a desintegračných dvoch blízkych vetví československých s výsledkom negatívnym po stránke národnej, s pozitívnym po stránke štátnej.

18. Po zdôvodnení vnútornej koncepcnej jednoty dejín československých v smysle národnom najdôležitejším problémom je ich zovňajšné členenie, ich periodizácia. Dva jej medzníky budú myslím nesporné pre každého, kto sa postavil na stanovisko nášho pojatia dejín československých. Vzhľadom na priaznivý význam, ktorý má vzájomný blízky styk medzi príbuznými etnickými elementami pre ich integráciu národnú, ktorý styk najúčinnejšie môže byť podporovaný štátom spoločným, respektive hatený príslušnosťou týchto elementov k viacerým organizáciám štátnym, môžu byť týmito medzníkmi len zánik štátu veľkomoravského

ako medzník doby prvej, doby to prvého pokusu o národné i štátne sjednotenie elementov československých, končiaceho nezdarom, a založenie štátu československého ako východiska doby tretej. Doba medzi týmito medzníkmi tvorila by dobu strednú, dobu československého rozdelenia. Ďalšie pododdelenia tejto strednej doby by by dané medzníkmi 1306 a 1740. V tejto veci pripojujem sa k rozdeleniu Novotného, pozmeneného Prokešom, s tým rozdielom, že práve z dôvodov nimi uvedených pokladám rok 1306 za primeranejší, nakoľko priechodná doba, ktorú menovaní začínajú r. 1346 z toho dôvodu, že vlivy, ktoré začaly r. 1306, začínajú sa od tohoto roku javiť intenzívnejšie, začína vlastne, ako to i sám prof. Novotný uznáva, už r. 1306, príchodom cudzej dynastie a postupným vníkaním západných vlivov. Rozrezať prípravnú dobu na dve poloviny, nezdá sa mi dobre možným. Je iste logickejšie prípravnú dobu priradiť celú buďto k epoche predošlej (to robí Palacký s r. 1403) alebo ešte lepšie k epoche nasledujúcej, ktorú pripravuje. (Z týchto dôvodov bude ešte treba uvažovať, či za rok epochy tretej nehodí sa lepšie r. 1711 alebo 1780.) S nášho stanoviska hovorí tu pre r. 1306 i shoda s vývojom uhorským, kde vymretím Árpádovcov (1301) dostávajú sa na trón Anjouovci a tým i kultúrne vlivy románske. I vývoj sociálny (feudalizmus, poddanstvo) a vnútorne politický (počiatky stavovstva, úplné zmiznutie Slovenska i v smysle geograficko-etatickom v Uhorsku atď.), ale, a to zaväzi s nášho stanoviska predovšetkým, i vývoj československo-národný dá sa touto epochou dobre omedziť. Vzmach českej kultúry národnej (i rečovej), počínajúci storočím XIV. a jej vliv na Slovákov a Slovensko je tu momentom s nášho hľadiska príliš dôležitým, než aby mohol byť opomenutý. Slovensko, ktoré štátne-politicky a i geograficky je už úplne absorbované Uhorskom, nahradzuje vo svojom pomere k českému západu putá hmotné putámi kultúrnymi. Rokom 1740 (alebo snád lepšie rok 1711 alebo 1780), keď i tieto putá slabnú, začína epocha nová, ktorú by bolo snád najsprávnejšie nazvať dobou národného obrodzenia a osvobodzenia, kde k vlivom kultúrnym, objektívnym, pribýva i moment subjektívny: počiatky spoločného národného vedomia. Toto by boli hlavné epochy československých dejín, podrobnejšie rozdelenie (eventuálne i zmeny rozdelenia tohoto) bude umožnené až podrobnejším prepracovaním dejín československých, pri čom by som kombináciu zreteľov a epoch, uvedených tu, so zreteľmi, tvoriacimi základ k rozdeleniu českých dejín v diele Pekařovom pokladal zvlášť za plodnú.³⁰⁾

³⁰⁾ Čsl. dějiny a Smysl č. dějin.

III.

19. Spomenuli sme už vyššie, že do našej národne-organickej koncepcie československých dejín bude možno bez ťažkostí zaradiť všetky udalosti, majúce význam pre tú-ktorú vetev československú. Pri tom všetkom však budúce dejiny československé po stránke obsahovej predstavujeme si skôr ako niečo nadradeného dejinám českým, moravským, slovenským, než ako prostý ich súhrn. Československé dejiny v tejto koncepcii obsiahly by len priaznivé alebo nepriaznivé momenty československého sjednocovacieho problému, kde rôzne udalosti partikulárne boli by zahrnuté, len nakoľko by boly v tomto ohľade dôležité, a i to len vo svojich výsledkoch. Preto potreba ďalšieho samostatného pestovania dejín českých, moravských ostáva i naďalej. (Je si aj ťažko predstaviť, že by na pr. české dejiny nemaly byť pestované v dosavadnej svojej koncepcii.) Všade by postúpil len nutný zreteľ československý, predovšetkým v tom smere, aby nebol ztrácaný ohľad na československý celok a problém jeho sjednotenia, respektive, aby neboly opomíjané udalosti, dôležité s tohoto hľadiska, ako sa to dialo dosiaľ takmer všeobecne. Preto v pojednaní o probléme dejín československých nie je možno nezmieniť sa aj o týchto dejinách partikulárnych. Vzhľadom na to však, že jak české, tak moravské dejiny možno pokladať jak po stránke teoretickej, tak praktickej za ustavené, zbývajú nám vlastne len dejiny slovenské, s ktorými sa chceme po tejto stránke v ďalšom zaoberať.

Dosavadne pokusy o zvláštne dejiny slovenské (keď i neužívajú tohoto názvu) môžeme rozdeliť (všimame si zase len zjavov dôležitejších) do týchto skupín: 1. Sú to predovšetkým dejiny Uhorska so zreteľom na Slovákov (Sasinek, kde treba zdôrazniť, že i skutočne vedecké dejiny Uhorska by sa neboly mohly obísť bez tohoto zreteľu, takže slovenskými dejinami možno túto koncepciu menovať len v protiklade k maďarskej historiografii, ktorá národnostné zretele zamlčovala alebo aspoň skreslovala a skresluje dosiaľ); 2. sú to dejiny Slovenska v dnešnom jeho rozsahu, naväzujúce na jeho dávnu celistvosť geografickú a do istej miery i samostatnosť politickú a zdôrazňujúce odlišnosť jeho osudov, plynúcu i z rozdielnosti národnostnej a jazykovej, spájajúcej ho po tejto stránke ako i po stránke kultúrnej v mnohom so zemami českými (Chaloupecký, Krofta); 3. sú to dejiny Slovákov a ich osudov v Uhorsku (Píř, Sasinek, Seton-Watson, Denis) so zreteľom na dejiny Uhorska, uplatnenie sa Slovákov v nich a na vzťahy československé; 4. sú to dejiny Slovákov, chápaných ako národného celku a zaoberajúce sa predovšetkým vývinom ich národného povedomia (Botto), ktorý preto aj vynecháva celú dobu 1000—1792 ako pre Slovákov podľa jeho

mienky po tejto stránke nedôležitú.³¹⁾ Sem spadajú čiastočne i pokusy, uvedené pod 3.

20. Naša koncepcia, v podstate shodná so zreteľom, uplatňovaným pri dejinách československých (podloženie slovenských dejín zreteľom národným) najviac ešte bliži sa pojatiu Bottovmu. Líši sa však od neho tým, že do slovenských dejín zahrňuje národný vývoj slovenský nielen po stránke pozitívnej, ale i negatívnej, shrňujúc ako ta patriace všetko, čo slovenský vývoj na ceste k zvláštnemu národu napomáhalo alebo hatilo. Týmto zreteľom negatívnym zahrňuje naša koncepcia do seba súčasne i prvé tri koncepcie, rovnako oprávnené s ich hľadiska, nestačiace však na úplné shrnutie slovenských osudov, a dáva i most k dejinám československým. Ostatné otázky kladú sa tu obdobne ako pri dejinách československých s tým rozdielom, že subjektívne hľadisko prítomnosti, jednotiace s hľadiska prítomnej národnej jednoty aposteriorne i vývoj starší, je u dejín slovenských dané takmer plne. Preto stačí proste odkázať na naše horejšie úvahy pri dejinách československých (pokiaľ ide na pr. o periodizáciu atď.).

21. Na tomto mieste zbýva nám pridať len niekoľko slov o pestovaní partikulárnych dejín (českých, moravských a slovenských) na našich univerzitách. Na univerzite v Prahe a v Brne pestujú sa dejiny české (zahrňujúc v sebe viac-menej i dejiny moravské, málokedy slovenské), na univerzite v Bratislave vyskytujú sa zase dejiny československé (v pravom dnešnom význame slova). Pestovať vedľa dejín československých i dejiny partikulárne malo by byť úkolom jednotlivých univerzít miestnych (českých v Prahe, moravských v Brne, slovenských v Bratislave). Najlepším spôsobom riešenia by bolo sriadenie zvláštnych stolíc pre tieto dejiny partikulárne, ako tomu bolo na pr. za Rakúska, kde vedľa dejín celoríšskych bola na univerzite v Prahe zvláštna stolica pre dejiny české. Presvedčenie o potrebe nielen geografickej, ale i vednej decentralizácie a špecializácie vzhľadom na miestne pomery našich univerzít vzráha sa potešiteľne. Nahliada sa čím ďalej, tým viac, že by bolo škoda, keby univerzity v Brne a v Bratislave boly len prostými kópiami univerzity pražskej bez ohľadu na rôzne miestne potreby, susedstvo atď. Na univerzite Komenského po tejto stránke ako problém zvlášť naliehavý javí sa nielen

³¹⁾ „Z riše veľkomoravskej utvorilo sa čisto feudálne, zemianske, kšastové Uhorsko, v ktorom pre národné individuality nebolo miesta, ale v ňom zahynula i individualita národa maďarského. Do roku 1848 nemajú ani Maďari prejavov politického života genetického národa maďarského, lebo v štáte feudálnom borila sa uhorská internacionálna, národne bezfarebná aristokracia ako jediný politický činiteľ len za svoje výsady. Tak je to i s národom slovenským. Do 10. mája roku 1848 — do slovenského národného shromaždenia v Liptovskom Sv. Mikuláši — ani v dejinách národa slovenského niet príznakov nejakej národnej politickej manifestácie svedčiacej o národnom povedomí Slovákov ako národnej jednotky a politického celku“... (Slováci, str. 19—20.)

sriadenie zvláštnej stolice pre dejiny Podkarpatskej Rusi,³²⁾ a pre dejiny slovenské, ale i stolice pre slovenskú reč a literatúru. Odfahovanie sa bratislavskej univerzity od týchto úkolov a ich prenechanie inštitúciám nie dosť povolaným, môže mať nedozierne následky nie len pre vedu, ale aj pre otázku československej jednoty, nehovoriac ani o tom, že spojenie týchto oborov na univerzite slovenskej so širšími odbormi československými, a to jak po stránke zovňajšej, tak vnútornej, vzbudzuje v slovenskej verejnosti oprávnené pocity trpkosti a odcudzuje ju univerzite.

IV.

22. Hovoriť v súvislosti s československými dejinami v našom pojatí zvlášť ešte aj o metodách nie je potreba snáď z toho dôvodu, že by pri vybudovaní týchto dejín boli snáď potrebné dajaké nové metódy, dejezpytu (a vedám, ktoré pri jednotlivých špeciálnych otázkach môžu prísť v úvahu) dosiaľ neznáme. Ide len o stručný poukaz na metódy a spôsoby, vlastne len niektoré z nich, ktoré predovšetkým tu prichodia v úvahu a ktoré tu opätovne zdôrazniť pokladáme za potrebné už i preto, že popri všetkom teoretickom uznávaní ich dôležitosti a potrebnosti v praxi sú väčšinou opomíjané alebo nedostatočne užívané. Niektoré metodické poukazy sme si ináč dovolili už i dosiaľ.

Ide tu predovšetkým o zdôraznenie inštancií negatívnych (Bacon). Dosavádne bádanie, vedené zreteľom na prítomné potreby (zreteľom, ako budeme mať ešte príležitosť zdôrazniť, naprosto mylným, a to nielen vedecky), vyhľadávalo v minulosti československej otázky len momenty kladné, spájajúce, a takmer úplne zanedbávalo zjavy opačné, ktoré zase boli jednostranne zdôrazňované v prácach tendencií (vzhľadom na prítomnosť) protibežných. A predsa pravý a spoľahlivý obraz minulosti môže dať len svedomité rozdelenie svetla a tienov v každom prípade. Odstredivý vývoj a doklady preň sú pre našu otázku práve tak dôležité, ako doklady vývoja stredosmerného.

23. Druhou, ak možno snáď ešte banálnejšou požiadavkou pre bádanie o dejinách československých v našej koncepcii je požiadavka synchronizmu. Nielen doklady majú byť čerpané z minulosti, ale aj ich výklad, resp. pomôcky a doklady k nemu. V našej otázke je táto požiadavka zvlášť dôležitá, bo ide pri nej o celú radu pojmov a skutočností (národ, jazyk, národné vedomie atď.), ktoré v našej dobe majú úplne iný význam a ichž premietnutie do pomerov minulých by nám

³²⁾ *Srovnaj novoročný prejav prorektora Komenského univerzity Dr. A. Pražáka (N. L. I. I. 1930), ktorý správne zdôrazňuje i potrebu vedného decentralizovania a vednej specializácie u jednotlivých univerzít.*

naprosto znemožnilo ich pochopenie. Čo platí o pojmoch a skutočnostiach, platí aj o slovách, termínoch minulosti, ichž naplňovanie moderným obsahom (na pr. u pojmu československý) a interpretácia čiste rečová a formálna je ďalšou závadou, pre ktorú sa nemôžeme dostať k pravému jadrú vecí. Presné zistenie súčasných pomerov a vzťahov (kto, kde, kedy a prečo) vo veľkej väčšine je s to, pozbaviť mnohé udalosti nimbu, ktoré sme im s nášho moderného hladiska snáď až príliš ochotní pripisovať. Uplatňovanie, resp. aplikovanie diplomatickej metódy Fickerovej ukázalo sa tu veľmi plodným.³³⁾

24. Sú-li dosavádne naše pripomienky každému historikovi samozrejmé — i keď bohužiaľ nie vždy a dostatočne respektované — nie tak nespornou je naša požiadavka ďalšia: dôkladná príprava sociologická. Ešte nedávno vznikol u nás spor — a to práve medzi prof. Pekařom a Slavikom o užitočnosti či škodlivosti sociologie pre dejezpyt. Spor — môžeme povedať už vopred — zakladajúci sa väčšinou na vzájomnom nedorozumení. S týmto sporom nie je tu miesta sa zaoberať. Je len jedným z mnohých sporov obdobných, odohrávších sa inde. Za najlepšie riešenie tohoto sporu pokladám, čo napísal v tomto smere Bouglé, profesor dejín národného hospodárstva na Sorbonne v dvoch svojich statiach.³⁴⁾ S použitím jeho základných vývodov mohli by sme otázku riešiť takto: Niet historika, ktorý by sa obíšiel bez sociologie, t. j. bez znalosti sociálnych javov, práve tak ako niet historika, ktorý by sa vedel obísť pri svojej práci bez znalosti ľudskej duše, tedy psychologie. Úkolom historie nie je predsa len mŕtve, exaktné zistenie faktov, ale aj ich pochopenie, vysvetlenie, ba čo viac rekonstruovanie. A tu sa historik neobíde ani bez znalostí psychologických (pri spájaní a vysvetľovaní počinov individuálnych), ani bez znalostí sociologických (pri chápaní a rekonštituovaní zjavov hromadných). Otvorte si ktorúkoľvek knihu, ktoréhokoľvek historika — tak by sme mohli shrnúť Bouglého konkrétne doklady — všade sa len tak hemžia všeobecné sociologické poučky, ktoré, keď i nie sú tu výslovné formulované a vyslovené, slúžia ako podklad explikácie a kauzálneho spájania historických faktov, zistených exaktné. Pokiaľ ide o psychológiu, môže sa historik opierať o svoju vlastnú skúsenosť a vedu psychologickú, ktorá je na školách všeobecne pestovaná atď. Pokiaľ ide o sociológiu, ktorá veda je v školskej osnove zanedbaná takmer naprosto, môže

³³⁾ *Kombináciou inštancií negatívnych, snahy po výklade naprosto synchronistickom a metódy Fickerovej dospel som na pr. v obraze rečových pomerov v Uhorsku. (K počiatkom maďarizácie, I.) v mnohom nových výsledkov.*

³⁴⁾ *La sociologie populaire et l'histoire a L'histoire et la science sociale d'après Cournot, vydané spolu s inými článkami, uverejňovanými predtým po rôznych časopisoch, naposledy súborne v Bibliothèque de philosophie contemporaine s názvom: „Qu'est-ce que la sociologie?“ Paríž, 1921 (4. vyd.).*

sa opierať len o sociologiu ľudovú, a všeobecné ľudové predstavy o súvislosti javov spoločenských a — dodávame my — o svoje vlastné štúdium, kde zvlášť snaženie objasniť hromadné javy dejinné pomocou štúdia javov obdobných inde (srovnávacie štúdium) nie je ničím iným, než snahou po všeobecnej formulácii istého konkrétneho javu, tedy formulácii sociologickej. Keďže tedy niet historika, ktorý by sociologiu — viac-menej nevedome — nepestoval, nemôže byť otázkou, či historik má alebo nemá sociologiu pestovať, ale len to, či ju má pestovať náhodne, nevedome a či vedome, metodicky a racionálne? — zakončuje Bouglé otázkou, ktorá je pre nás spolu i odpoveďou.

Musíme ovšem dodať, že Bouglé, ako stúpenec sociologie vedeckej, môže mať na mysli len túto, a nie rôzne iné odrudy sociologického bádania, viac-menej neempirické a generalizujúce ukvapene čiastočné výsledky, zistené čo i najspôľahlivejšie, alebo pracujúce pri vysvetľovaní javov sociálnych neodôvodnenými a povrchnými analogiami. A je to predovšetkým tento druh sociológií, proti ktorým sa obracia oprávnená nedôvera historikov z povolania. Druhá častá výtká historikov o nehotovosti sociologie je oprávnená čím ďalej, tým menej.

Pri pomere sociologie a historie nejde tedy o to, aby exaktné a konkrétne bádanie historické bolo nahradené dedukciou zo všeobecných poučiek sociologických (historik a i vedecký sociológ bude vychodiť vždy z pozitívnych faktov), ale aby pri interpretácii faktov, objektívne a pozitívne zistených, podklad vysvetľovacieho, spájajúceho a rekonštrukčného pochodu psychologia a sociologia populárna, resp. len autopsiou nadobudnutá, bola nahradená psychologiou a sociologiou vedeckou, výsledku to empiricky zistených skutočností nepomerne početnejších a bohatších, než je daná možnosť poznať a zistiť i tomu najpilnejšiemu a najpracovitejšiemu historikovi. Že v prípade kolízie faktu empiricky zisteného s poučkou sociologickou rozhodne sa historik pre singularnosť historickú, netreba snáď zvlášť ani podotýkať. Sociologia je tedy pre historiú nie dajakou vedou všeobecnou (sociologia zúčtúva len výsledky zistené historiú, ako aj inými vedami zaoberajúcimi sa ľudskou spoločnosťou a jej vývojom) v presnom slova smysle, ani filozofiou dejín, ale len prostou vedou pomocnou v obore javov sociálnych asi toho rázu, ako je ňou psychologia pre javy individuálne.³⁵⁾

V našom konkrétnom prípade dejín československých v koncepcii národnej bude teda historikovi nezbytným, aby si náležite ujasnil pojmy národ, národnosť, národné vedomie, význam jednotlivých faktorov, ako sú jazyk, charakter, rasa atď. pre národ, ich vzájomný súvis atď., a to nie len staticky, ale i dynamicky t. j. historicky.

³⁵⁾ Nie nepodobné stanovisko zaujíma dokonca i Bernheim: *Lehrbuch*, 1908, str. 96—97.

v historickom vývoji, má-li vôbec byť schopným v obore dejín československých v našej koncepcii vedecky a s úspechom pracovať a nechce-li sa spokojiť populárnymi názormi v tejto veci, pre minulosť ináče ešte viac nevhodnými ako pre prítomnosť, alebo vlastnými skúsenosťami, nadobudnutými viac-menej náhodne srovnávacím štúdiom historickým a s použitím mylných názorov populárnych.

25. Po vytknutí hlavných metodologických nedostatkov prác v obore dejín československých (nevyskytujúcich sa samozrejme u všetkých ich vzdelávateľov došavádných v rovnakej miere) nech je nám nakoniec dovolené stručne poukázať aj na jedon z hlavných prameňov, z ktorého tieto metodologické nedostatky — i u pracovníkov vedecky školených — plynú: je ním ohľad na prítomnosť a budúcnosť. Dokladmi z minulosti chce sa buďto priamo, alebo nepriamo vlivať na pomery v prítomnosti a na ďalší vývoj do budúcnosti, z ktorého dôvodu sa často minulosť prispôsobuje a preformúva podľa potrieb prítomnosti a nádejí budúcnosti. Snaha, pomýlená a škodlivá nielen vedecky, ale aj politicky a pozbavená tým jediného dôvodu, ktoré by ju mohlo snáď ospravedlniť, keď i nie pred fórom vedeckým, tak aspoň pred tribunálom národnej verejnosti.

Minulosť má pre národ význam objektívne a subjektívne. Objektívne ako súhrn všetkých udalostí, ktoré na národ v minulosti pôsobili, ktorých sa národ v minulosti, či už činne alebo trpne, účastnil, ichž výsledkom je národ sám (i pokiaľ ide o jeho subjektívny pomer k dejinám). Subjektívne ako časť týchto dejín objektívnych, žijúca vo vedomí národa, o ktorú sa národ vo svojich prítomných počinoch opiera, ktorej sa pri odôvodnení svojich nádejí do budúcnosti dovoľáva, slovom ako živá národná tradícia, chcete-li smysel dejín. Tu pomer národa a jeho dejín je obrátený. Nie minulosť (jej jednotlivé javy) určuje tu prítomnosť, ale minulosť je tu oživovaná prítomnosťou. Minulosť je tu len symbolom snáh prítomných. Paradoxne by bolo možno v tomto vzťahu povedať, že nie dejiny národa určujú jeho vedomie, ale naopak. Kde toto vedomie národné je nie jednotné, nemôže byť jednotný ani jeho subjektívny pomer k dejinám (srovn. na pr. spory ešte i o smysel českých dejín). Preto chciť národné vedomie sjednotiť oživovaním dejinných udalostí, zo živého záujmu národného vedomia vypadnúvších alebo sa mu priamo protiviacich, je počínanie beznádejné a vzbudzuje len odpor a utvrdenie vedomia osobitého, tedy pravý opak toho, čo sme chceli dosiahnuť. Mrtvá minulosť nepôsobí vlivom sjednocujúcim, naopak sama môže byť sjednotená a oživená len vývinom poločného vedomia národného, spoločných cieľov a ideálov, čoho nijako nemožno dosiahnuť ohrievaním minulosti, ale len múdrou politikou prítomnou.³⁶⁾

³⁶⁾ Pre obšírnejšie zdôvodnenie srovnaj môj článok: „Národ a dejiny“ v *Prúdoch* 1924, str. 470 a n.

O RODU JOSEFA PEKAŘE

Na chalupnické živnostíce na Malém Rohozci u Turnova č. domu 19, bývalé panství Hrubý Rohozec, hospodařil od roku 1729 28. března *Václav Cop*. Tento *Václav Cop* se dopustil nějakého zlého činu, pro který byl na hrdle trestán a chalupnická živnostka mu odňata. Z vůle a z poručení milostivé vrchnosti a kanceláře dosazen na tuto živnostku *Samuel Pekař*. Škoda, že neudáno, odkud byl povolán; ujal živnost roku 1740 22. listopadu i s řeznickým krámem. S ní ujal role a pole, která ležela vedle gruntů milostivé vrchnosti se strany jedné a vedle gruntů Jana Ťokana se strany druhé. Živnostku ujal za 210 zl. r., závdavku položil 87 zl. 6 kr. r., zbytek splácel každoročními lhůtami po 8 zl. r. V chalupě zůstaly špatné brány, hák, ostatně vše chatrné a pusté. V chalupě zůstalo též nějaké žito v truhle zavřené; z toho měl rychtář počet dáti a vše navrátiti dětem Copovým. Výměnek se pro zlé chování předešlého hospodáře *Václava Cop*a, který pro zlé činy a výstupky na hrdle trestán býti měl, žádný neučinil, nýbrž stálo při vůli nynějšího hospodáře, děti někdy „schrániti“, t. j. poskytnouti jim schránku (byt) v chalupě.

Samuelovi Pekařovi se narodili na Malém Rohozci č. d. 19. tři děti, a to 1.) *Josef*, nar. 17. června 1740, oženil se 20. listopadu 1768 s *Annou*, dcerou *Matěje Mráze* z *Ohrazenic* a *Kateřiny*, dcery po zemřelém *Václavu Šilhánovi* z *Ohrazenic*; 2.) *Jan Ev.*, nar. 9. ledna 1744, oženil se asi roku 1777 s *Dorotou*, dcerou *Matěje Bárty*, sedláka z *Příšovic* č. d. 20. a *Doroty Kouřilové* z *Kotle*; 3.) *Anna Marie*, nar. 4. prosince 1746; o ní nic bližšího nevíme.

Od *Samuela Pekaře* ujal roku 1771 1. května jeho syn *Jan Ev. Pekař* tuto chalupu za 128 kop m.; závdavku složil 11 kop 35 kr. m., ostatní kladl ročními termíny po 5 kopách m. S chalupou dostal rolní potřeby, volka a krávu, jako jiné děti, a co hlínou přimazáno a hřebem přibito. Otec si vymínil ve světnici svobodný byt. Sutého obilí: 2 kor. žita, 2 větele pšenice, 2 větele ječmene, 2 čtvrce hrachu, 2 čtvrce čečelky, kousek půdy pro čtvrtku okurkových jader, záhon pro zelí a nad chalupou jeden záhon, kousek pažití i se stromem. Z míšenské jabloně půl a hrušky též polovic, voříš pod mezí. Krávu na hospodářským obroku si hlídali a slepici. Ostatní domácí nádobí, co by potřeboval, si mohl svobodně pro svou potřebu vzíti. Komoru nad sklepem a ten krám si také vymínil.

Samuel Pekař byl asi řezníkem a zemřel 12. května 1771, stár 75 let a jeho manželka *Anna* zemřela 9. ledna 1779, stará 75 let.

Jan Ev. Pekař měl 11 dětí, z nichž některá buď v dětském, buď ve mladém věku zemřela. Z nich *Anna*, nar., 25. června 1784, se provdala 26. listopadu 1805 za *Josefa Vitinu* z *Bukoviny* č. d. 9.; *Barbora Kateřina*, nar. 4. října 1788, se provdala 26. listopadu 1804 za *Josefa Kopala* z *Bukoviny* č. d. 9.; *Marie Terezie*, nar. 1. srpna 1793, se provdala za *Františka Krause*, kamnáře a souseda z *Turnova*.

Po otci *Janovi Ev. Pekařovi* ujal tuto chalupu syn *Jan Ev. Tomáš Pekař*, nar. 14. prosince 1799. Týž se oženil 25. listopadu 1823 s *Monikou*, dcerou *Jana Bechyně*, chalupníka z *Malého Rohozce* č. d. 6. a *Anny* roz. *Skálové* ze mlýna ve *Vazovci* č. d. 8., narozenou na *Malém Rohozci* č. d. 6., 3. října 1805. Otec jeho *Jan Ev.* zemřel 18. června 1820, stár 75 let, a matka jeho *Dorota* 1. ledna 1845, stará 92 let. Dle urbáře z roku 1773 měl *Jan Pekař* při chalupě 8 korců a 3 a půl větele polí a 1 korec lada, platil daní 6 zl. r., úroků vrchnosti 2zl. 8 xr. r., z přádlá 12¹/₂ xr. a robotoval dva dny týdně. *Jan Ev. Pekař* byl též roku 1803 rychtářem a měl s *Monikou Bechyňovou* 4 děti, a to 1.) *Kateřinu*, nar. 19. října 1824, provdanou 26. ledna 1847 za *Josefa Vitáka*, chalupníka z *Malého Rohozce* č. d. 1.; 2.) *Františka*, nar. 22. června 1828, který studoval a po gymnasiálních studiích vstoupil do bohosloveckého semináře v *Litoměřicích*, kdež ve druhém ročníku dne 22. února 1853 zemřel; 3.) *Josefa*, následujícího hospodáře; 4.) *Annu*, nar. 8. srpna 1837; zemřela 28. března 1853, stará 16 let.

Od otce *Jana Ev. Tomáše Pekaře* a matky *Moniky* ujal r. 1867 1. srpna syn *Josef Pekař*, nar. 13. července 1832, tuto chalupu č. d. 19 za 1200 zl. r. č. i s těmito pozemky:

č. parc.	32. stavební	79 ⁰
	1. pastva	58 ⁰
	2. „	102 ⁰
	3. „	97 ⁰
	4. lom	231 ⁰
	5. pole	114 ⁰
	6. pastva	180 ⁰
	7. pole 4 j,	536 ⁰
	8. pastva	132 ⁰
	9. zahrada	1265 ⁰
	145. pole 3 j,	712 ⁰
	170. „	684 ⁰
	436. cesta	53 ⁰
		<hr/>
		9 j, 1043 ⁰

Josef Pekař se oženil 4. června 1867 s Františkou, dcerou Jana Černého, sedláka z Daliměřic č. d. 18. a Anny, dcery Antonína Matouše, největšího sedláka z Frýdštejna č. d. 21., narozenou v Daliměřicích č. d. 18. 15. června 1848. Otec jeho Jan Ev. Tomáš Pekař zemřel 5. července 1882 stár 83 let a matka Monika zemřela 22. ledna 1884, stará 79 let, oba na Malém Rohozci č. d. 19.

Josef Pekař měl s manželkou Františkou Černou 8 dítek, z nichž zůstal na živu jen náš profesor *Josef Pekař*, narozený na Malém Rohozci č. d. 19. dne 12. dubna 1870; ostatní bratři a sestry jeho zemřeli vesměs v jinošském věku. Roku 1874 18. ledna prodal Josef Pekař chalupu svou na Malém Rohozci č. d. 19. a koupil od svého tchána Jana Černého usedlost v Daliměřicích č. d. 18., kde vyrostl náš oslavenec a zde byl také vychován. Zde v Daliměřicích mu zemřela matka ještě v mladém věku, stará teprve 36 let, dne 9. února 1884. Otec jeho pan Josef Pekař se oženil 18. května 1885 po druhé s Marií, dcerou Josefa Nováka, chalupníka z Příhrazí č. d. 6. a Alžběty, dcery Václava Vocáska, chalupníka ze Žehrova, narozenou v Příhrazí č. d. 6., 14. června 1856. Josef Pekař měl s druhou manželkou Marií Novákovou tři děti; zemřel 23. listopadu 1904 a jeho druhá manželka Marie zemřela 3. března 1923, oba v Daliměřicích.

Strýc profesora Josefa Pekaře, Jan M. Černý, bratr jeho matky, narozený v Daliměřicích č. d. 18. 26. září 1839, byl vynikajícím publicistou, cestovatelem, spisovatelem a konečně tajemníkem národního musea. Byl pro svou vlasteneckou činnost, a že rozšiřoval: „Pláč koruny České“ dvakrát žalářován. Byl též zemským poslancem za města: Bělou, Mnichovo Hradiště a Turnov. Ve svém rodišti Daliměřicích založil krásnou obecní knihovnu, které nebylo daleko široko rovno. Dokud ji spravoval pan František Salmon, dobrý přítel J. M. Černého, byla v pořádku, pak čím dále, tím více scházela, až u Predigrů shořela.

F. NAVRÁTIL

JAN MATOUŠ ČERNÝ

Příspěvek k životopisu.

Turnov a Turnovsko se svými malebnými hrady a historickými památkami mocně burcovaly historický zájem, historiky rodily a vychovávaly. Profesor Pekař má předchůdce v Turnovanu *Fortunátu Durychovi*, předchůdci a učiteli J. Dobrovského, i ve svém strýci z matčiny strany *Janu Matoušovi Černém*, dnes již skoro zapomenutém, ale zasloužilém vlastenci a historikovi.¹⁾

Nebude proto od místa, vzpomenouti tohoto muže ve Sborníku, jenž jest věnován profesoru Pekařovi, a to tím spíše, že J. M. Černý byl první, který budil v Pekařovi zájem historický a působil mocně na jeho duševní rozvoj nejen ryzností svého charakteru a vynikajícími vlastnostmi osobními, nýbrž i svou činností veřejnou a spisovatelskou, v níž mladistvý Pekař našel svůj první vzor. Ostatně osobnost J. M. Černého by si zasloužila podrobnějšího rozboru též proto, že J. M. Černý měl v našem životě politickém i veřejném úlohu ne sice vůdčí, ale přesto velmi význačnou a čestnou. Věc jest ovšem podstatně stížena tím, že se nezachovala ani jeho souborná korespondence²⁾ ani jeho osobní dokumenty nebo zápisky, které by dovolily nahlédnouti blíže do jeho nitra a osvětlily jasněji jeho postavení ve veřejném životě i vztah k ostatním souvěkým osobnostem. Proto bylo nutno omeziti tuto životopisnou črtu hlavně na shrnutí a zhodnocení fakt již dříve odjinud známých; novými daty bylo možno částečně ji doplniti toliko v líčení období 1868—1869, kdy se J. M. Černý jako žurnalista, zaměstnaný v předním českém listu, osvědčil jako neohrožený bojovník za české národní právo, nezaleknuv se ani žaláře, do něhož byl vládní persekucí uvržen.³⁾

*

Rodištěm Jana Matouše Černého byly Daliměřice u Turnova, náležející k rohozeckému panství hraběte J. Desfoura, kde se narodil dne 26. září 1839. Otec jeho Jan Černý byl majitelem selské usedlosti a matka Anna, rodem Matoušova, pocházela z nedalekého Fridštejna. Ve svých třinácti letech byl dán J. M. Černý

¹⁾ Příloha „Národních listů“ z 20. 6. 1925 č. 169.

²⁾ V archivu knihovny Národního musea v Praze jsou zachovány pouze 4 delší jeho dopisy a 10 kratších dopisů povahy většinou úřední.

³⁾ Registratura státního návladnictví VI. 1867/84 „Národní pokrok“ 1867—1869 v archivu ministerstva vnitra v Praze.

na gymnasijsní studia do Jičína. Jičín byl tehdy střediskem studentů z celého Turnovska; zde se J. M. Černý sešel a seznámil s *Janem Gebauerem* a *Josefem Emlerem*, z nichž první byl o dva, druhý o čtyři roky ve studiích výše. O bystrosti a nadání mladého studenta svědčí již vysvědčení z první třídy a jeho pořadí ve prospěchu, kdež se uvádí jako devátý mezi padesátosmi žáky. Z předmětů nepovinných navštěvoval mimo němčinu a krasopis také češtinu, kteréž jej v první a druhé třídě vyučoval *Dr. Gustav Lindner*, později známý paedagog a ředitel reálky v Kutné Hoře. Teprve ve třídě sedmé se staly němčina a čeština povinnými předměty. Maturitní zkoušce se podrobil dne 19. července 1860⁴⁾ a na podzim vstoupil na pražskou universitu, kdež absolvoval šest semestrů filosofické fakulty.

Již tehdy prý obracel k sobě pozornost vážnými názory životními. Veřejnou svou činnost počal z jara roku 1861, kdy byl přijat do redakce vládního politického listu „*Pražských novin*“, kterou vedl Jos. Šesták. Téhož roku o prázdninách se vydal na cestu do Chorvatska, Dalmacie a Černé Hory, kam lákalo jej nadšení slovanské. Na svých cestách poznal vynikající národní pracovníky a politiky jihoslovanské. Vzpomínky a dopisy z těchto cest uveřejňoval pak v novinách a časopisech. Samostatně vyšla knížka „*Hercegovina, země a lid*“ v „*Osvětě lidu*“ roku 1876, napsaná podle „zápisů vlastenců a zkušeností cizinců“. Na slovanský jih zavítal ještě v roce 1872, kdy cestoval po Srbsku a Bulharsku.

Navrátil se ze své první cesty vstoupil do redakce *Riegrova Slovníku naučného*, jenž byl tehdy považován za chloubu a pýchu současné české literatury i vědy. V redakci slovníku zůstal po celou dobu svého prvního pobytu v Praze. V roce 1863 podnikl druhou cestu do ciziny. Z pobytu v jižním Německu a Švýcarsku vytěžil materiál pro příspěvky, které uveřejňoval v nepolitickém Šimáčkově týdeníku „*Poslu z Prahy*“, do něhož i jinak literárně přispíval.

Když v prosinci roku 1863 počal vycházeti nový politický deník „*Národ*“, byl J. M. Černý mezi jeho prvními stálými spolupracovníky. Palacký a Rieger prohlásili „*Národ*“ za svůj orgán a odůvodňovali jeho vydání tím, že je potřebí listu, jenž by čelil snahám rozdrobujícím český národ na různé strany. Vskutku však byl „*Národ*“ založen proti „*Národním listům*“, které se staly majetkem Dr. Julia Grégra a sloužily straně mladočeské. Tím že se přihlásil J. M. Černý za spolupracovníka „*Národa*“, vstoupil zároveň do řad staročeských, jichž programu zůstal vždy věrným.

⁴⁾ Podle maturitního vysvědčení byl uznán dospělým s tímto prospěchem: Chování: Zcela přiměřené — Náboženství: Velmi dobrý — Latina: Dobrý — Řečtina: Dobrý — Matematika: Dobrý — Fysika: Dobrý — Němčina: Velmi dobrý — Čeština: Výborná — Přírodopis: Velmi dobrý — Propedeutika: Velmi dobrý.

V Praze však již dlouho nepobyl; neznáme blíže příčiny, proč nedokončil svá studia, neznáme příčiny jeho odchodu. Již roku 1865 odebral se do svého rodiště a domáhal se povolení ke zřízení knihtiskárny a knihkupectví v Turnově. Ježto však se nemohl prokázat odbornou způsobilostí, byla žádost jeho za povolení od úřadů zamítnuta. Do této doby spadá první z jeho literárních prací samostatně vydaných. Vydal totiž „*Kroniku Turnovskou první doby XVIII. století*“, sepsanou svědkem události Kristiánem Josefem Vejřichem, měšťanem turnovským.⁵⁾ Cistý výtěžek z prodeje knížky, kterou J. M. Černý vydal vlastním nákladem, měl připadnouti obecní knihovně v Daliměřicích, v jejímž majetku byl originál vydané kroniky. Není pochyby, že byl to v první řadě místní zájem, který vedl J. M. Černého k vydání kroniky, ale není vyloučeno, že spolupůsobila u něho i tendence politická. V předmluvě ke kronice zvláště zdůrazňuje, že je v ní zachována „paměť neobyčejné statečnosti, s jakouž občané turnovští hájili svobodu a práv svého města proti násilnictví vrchnostenskému“ a tak naznačuje, že i potomkové jejich mají statečně a neochvějně hájiti svobodu a práv svého národa.

Válečné události roku 1866 zastihly J. M. Černého v Turnově, kde byl tajemníkem hospodářského odboru turnovského. O jeho politické orientaci za války rakouskopruské se nám zachovaly zajímavé doklady, z kterých je zřejmo, že mladý J. M. Černý sympatisoval s myšlenkami propagovanými blouznivým exulantem a bouřlivákem *J. V. Fričem*. *J. V. Frič*, jak známo, oddával se klamně naději, že pruská pomoc by mohla sjednati českému národu úplnou samostatnost. Pro svou myšlenku získal malou skupinu mladších českých radikálů,⁶⁾ sdružených kolem knížete Rudolfa Thurn-Taxisse.⁷⁾ V jejich poradách, konaných na Honsově statku v Nemyslovicích u Ml. Boleslavě byl vybědnut mladý redaktor „*Národních listů*“ *Antonín Kotík*⁸⁾ k sepsání letáku, jenž by rozšiřoval tyto ideje. Kotík vskutku v tomto duchu napsal — ovšem anonymně — brožurku, která byla vtištěna v Berlíně pod titulem „*Pláč koruny české, čili upřímná slova Staro-Čecha propověděná milým krajanům leta 1866. Seberme se!*“ a koncem srpna rozhozena v Praze a v severních Čechách. Radilo se v ní, aby Čechové společně se Srby a Uhry uzavřeli „velikou svobodnou federaci na základě práva mezi-

⁵⁾ *K. J. Vejřich* zaznamenal turnovské události z let 1707—1736. Od r. 1736 je mezera až k r. 1775, kdy jiný kronikář zapsal paměť o selském povstání a pak o znovuzřízení magistrátu. K vydání svému připojil J. M. Černý ještě ze soukromých zápisů vypravování souseda *Fr. Tázlera*. Tento byl předním účastníkem hájení práv a svobody města Turnova, za což byl mučen a vězněn v letech 1712—1721.

⁶⁾ Byl mezi nimi též *Adolf Šimek*, okresní tajemník v Bělé, přítel J. M. Černého.

⁷⁾ *K. Krofta*, Válka roku 1866 a české snahy státopravní. Česká revue XI. str. 77.

⁸⁾ *Antonín Kotík*, později okresní tajemník v Nové Pace, vydal znovu tento leták po převratě r. 1919. Srov. referát *Pekařův ČČH XXV.* str. 118.

národního, která bude sloužit za vzor celé Evropě.“ — „Nejedná se o žádnou revoluci“, praví se v letáku, „jedná se jen o veřejné osvědčení českého národa, aby Evropa viděla, že žijeme a co chceme. Evropa nám jistě podá pomocné ruky, ano ona čeká, abychom se ozvali. Nuže bratří, Čechové a Moravané, ozvěme se tedy hlasitě, aby nás slyšel svět a řekneme: My nechceme Rakouska, poněvadž jsme poznali, že nám nejen nic platno není, nýbrž že nám i překáží; my chceme a můžeme bez něho býti a samostatný život vésti. Snad dnes, snad již zítra nastane potřeba takového osvědčení; protož hotovme se k němu, aby okamžik ten nás nezastihl nepřipravených.“

Není divu, že tato nadšená vlastenecká výzva našla ohlas u J. M. Černého a že se mu zalíbila. Když obdržel od svého přítele A. Kotíka část nákladu, nepomýšleje na nebezpečí a možné následky, začal letáky horlivě šířit po kraji. Činil tak zvláště prostřednictvím Hruboskalského kostelníka a poslíčka Cimbála.⁹⁾ Avšak věc, jak ani jinak nebylo možno, brzy se prozradila a J. M. Černý byl na telegrafický rozkaz c. k. trestního soudu zatčen. O způsobu jeho zatčení a dopravení do Prahy se dovídáme některých podrobností ze zprávy, kterou podal dne 8. září 1868 c. k. okresní hejtman místodržitelstvímu presidiu. Zatčení bylo prý provedeno v noci z 31. srpna na 1. září bez jakéhokoliv hluku v úplném klidu, takže kromě rodičů J. M. Černého nikdo o tom nezvěděl. Do Prahy byl dopraven zcela nenápadně jedním četníkem a nikoliv, jak bylo psáno v „Národních listech“ ze 6. září, šesti pruskými vojáky. Zpráva však přiznává, že zatčení způsobilo později rozruch v Turnově v kruhu mladých mužů, s nimiž se J. M. Černý stýkal.

Ještě jednou za svého zatčení podíval se J. M. Černý do Turnova, aby byl u turnovského okresního soudu konfrontován s Janem Reslem, na jehož svědecké výpovědi prý mnoho záleželo a který pro nemoc se nemohl do Prahy jako svědek vydati. Stalo se tak dne 17. září za velikého bezpečnostního opatření v průvodu policejního úředníka H. A. Katzerovského a četníka Ignáce Johna, neboť měl zemský trestní soud obavu, aby se J. M. Černý nepokusil o útěk, nebo aby snad nebyl ze strany pruské učiněn pokus o jeho osvobození. Další průběh vyšetřování není znám; je pouze jisto, že J. M. Černý svého známého Ant. Kotíka neprozradil a že se rakouské úřady nikdy nedozvěděly autora „Pláče koruny české“.¹⁰⁾ Mimo J. M. Černého byli zatčeni z téže příčiny Fr. Pfeffermann tesařský mistr, Jan Ladt kupecký příručí z Karlína, Fr. Storek představený obce Podlusk v okresu roudnickém a Jan Pujman z Německého Brodu. Po uzavření pražského

⁹⁾ J. L. Turnovský, *Ze života J. M. Černého. Hlas Národa* z 9. března 1893.

¹⁰⁾ Za jejího autora byl všeobecně považován J. V. Frič, který opět meškál v cizině a také c. k. trestní soud vydal proto na něho tajný zatýkač. Srov. J. Opočenský, *Historie „Pláče koruny české“*, Sobota I. roč. 6.

míru se soudilo, že X. článek tohoto míru (ve kterém se praví, že nemá býti žádný poddaný císaře rakouského ani krále pruského pro politické chování své za posledních událostí stíhán) se vztahuje také na tyto vězně, avšak trestní soud byl opačného názoru. Po osmiměsíční vazbě bylo vězňům oznámeno, že X. článek mírový se na ně nevztahuje. Neměla se jich týkati ani úplná amnestie vydaná 20. června 1867 na paměť slavnostní korunovace v Uhrách, která platila pro politické provinilce odsouzené v době od 13. března 1848 až do 15. prosince 1866, poněvadž nebyli dosud odsouzeni. Teprve dodatečně zvláštním rozhodnutím císařovým ze dne 10. září byl J. M. Černý s ostatními občany téměř po třináctiměsíčním vězení propuštěn na svobodu.

Když opouštěl těsně a dusné stěny žalární, jistě sobě J. M. Černý nepomyslel, že v poměrně krátké době se opět do nich vrátí. Tentokrát ne jako planý „revolucionář“, nýbrž jako redaktor a uvědomělý bojovník za česká práva v době nadšených táborů a v době krutého pronásledování českého tisku.

Po svém propuštění zůstal J. M. Černý v Praze a za krátko se stal členem redakce nově založeného deníku „*Národní pokrok*“, který počal vycházeti místo Šimáčkova „*Národa*“, neboť tento zanikl v květnu r. 1866 dílem z nedostatku předplatitelů, dílem nedbalostí svého nakladatele. Nový deník, jehož prvé číslo vyšlo 19. prosince 1867, vedl J. S. Škrejšovský se svým bratrem Dr. Fr. Škrejšovským a jako vydavatel a zodpovědný redaktor byl na policii ohlášen August Tonner.¹¹⁾ Nebyl jím však dlouho, neboť již 30. dubna 1868 oznamuje c. k. státnímu návladnictví společně s J. M. Černým, že od 1. května t. r. počínaje převezme vydavatelství a odpovědnost za redakci „*Národního pokroku*“ Jan Černý, bytem v Šlikově paláci na Novém městě. Týž dokládá se v oznámení, že jest plnoletý, bezúhonný, že studoval filosofické vědy a že jest příslušníkem obce Vohrazenic v okresu turnovském, tedy občanem rakouským. A. Tonner byl asi nucen se vzdáti své funkce, neboť se dopustil přečinu opomenutí povinné péče tím, že ve 125. čís. „*Národního pokroku*“ nechal vytisknouti v překladu vídeňských telegramů jméno panovníkovo s vynecháním titulu, totiž pouze „*František Habsburský*“. „*Tak prý*“, píše policejní ředitel Štraub v úřední své zprávě státnímu návladnictví, „*mluvilo se za francouzské revoluce o Ludvíku Capetovi nebo v Mexiku o Maxmilianovi Habsburkovi*“. A. Tonner byl proto později odsouzen na měsíc do vězení a korektor Fr. Mišeš, který telegram přeložil, byl odsouzen pro zločin urážky majestátu na 6 měsíců do těžkého vězení. Toto byla však jen předzvěst dalšího pronásledování listu.

Prvním závadným článkem za redakce J. M. Černého shledalo policejní ředi-

¹¹⁾ Rodák ze Zdkova, bývalý tajemník okres. zastupitelstva v Písku.

telství úvodník ve 154. čísle „Národního pokroku“ ze dne 23. května pod názvem „Cislajtánská svobodomyslnost v koncích“. Jednal o zprávě, kterou přinesla „Neue freie Presse“, že prý vláda se rozhodla energicky zakročiti proti české opozici a především že nebudou povoleny žádné tábory lidu, které by směřovaly k podkopání ústavy.

V tomto článku jsou nadhozeny otázky: „Co je to za ústavu, kterou vláda musí hájiti proti národům? Co je to za vymoženost lidu, kterou lid sám chce podkopati? Co je to za ministerstvo, o kterém jediný hlas, kterýž jest slyšeti z lidu, jest hlas nedůvěry?“ Při zodpovídání těchto otázek přichází se k závěru, „že vláda cislajtánská vystrojila vývěsku svobodomyslnosti a že tato svobodomyslnost je jenom prázdnou dutinou. Vláda prý ihned zavírá krám svobody, jakmile Čechové se blíží; tato vláda musí padnout, neboť sama otvírá oči světu, že příčina jejího bytí jest jen předstíraná. Vláda z lidu proti lidu, vláda parlamentní proti vůli většiny obyvatelstva, vláda dle jména svobodomyslná nad národy spoutanými jest nesmysl, jest věc nepřírozená, strojená, sama sobě odporující a musí zahynouti na neduh, jenž jest její podstatou“. Neméně ostrý, ba možno říci i protirakouský v plném slova smyslu je úvodní článek z 31. května v čísle 162, pojmenovaný „Svatodušní svátky r. 1848“. Nebádá se v něm, aby svátky svatodušní r. 1848 a jejich politické následky se přikryly rouškou zapomenutí a za základ aby byl vzat patent z 28. dubna toho roku. Z událostí svatodušních je zapotřebí vzít si i naučení, aby vždy jen cestou zákonnou se hledělo dosíci práv, neboť ruská vláda přede všemi jinými uznává toho ducha zákonitosti při českých snahách. Policie dobře vystihla smysl článku a ve své relaci státnímu návladnictví shrnula jeho vedoucí myšlenky: „Nyní jest třeba zachovat pasivní odpor proti ministerstvu až do krajnosti, poněvadž bychom v otevřeném odboji nic nepořídili; pak budme svorni a připraveni, a až to jednou v Evropě začne, tehdy udeříme i my; v Rusku máme svou podporu“.

Podobně protivládně jsou zahroceny i další články v čís. 165. a 166. pod názvem „Narovnání s Čechy“ a „České tábory a přímé volby“. Proto požádalo státní návladnictví, které shledalo v těchto článcích zločin rušení veřejného pokoje, aby zemský co tiskový soud zavedl trestní řízení proti zodpovědnému redaktoru a vydavateli J. M. Černému. Obžalobu vypracoval 17. června referent V. Předák a uvádí v ní, že J. M. Černý zdá se býti vinným zločinem rušení veřejného pokoje, poněvadž neprokázal, že bez jeho vědomí a vůle jmenované články byly v „Národním pokroku“ otiskány, dále pak, třeba že udává, že autory oněch čtyř článků zná, přece nechce jejich jmen udati, dokonce sám výslovně přejímá na sebe zodpovědnost za první z uvedených článků. Posléze, třeba že zajistě svou zodpovědnost musí znáti, přece dopustil, aby se rukopisy článků zničily, takže nemůže je předložiti.

Proto navrhuje, aby J. M. Černý byl dán v obžalovanost a ponechán zatím na svobodě až do vyjiti konečného rozsudku.

Mezi tím přinášel „Národní pokrok“ řadu článků, které byly zabavovány a postupně hlášeny policií státnímu návladnictví. Již samy názvy jejich mluví za celý jejich obsah jako: „Vyrovnání s Čechy“ (č. 176), „My chtěli chléb a dostali jsme kámen“ (č. 185), „Pozor“ (č. 187), „Na Betlémském pláčku“ (č. 196), „Všem hlavy dolů“, „Čím dál, tím hůř“, „Kdo se smí vyrovnat“ (č. 199, 197, 198). Zabavována byla i čísla, která přinesla výzvu k účasti na táborech lidu v Hradci u Strahovic, Levíně u Nové Paky a na Šaldách na Ml. Boleslavsku. Státní návladnictví opět podávalo zemskému co tiskovému soudu návrh, aby pro všechny tyto články bylo zavedeno trestní řízení se zodpovědným redaktorem J. M. Černým, stejně jako i pro články další, jako „Politický bankrot“ (č. 206), „Tajná armáda“ (č. 209), „Vyšetřování pro tábor na Pravdě“ (č. 210), „Jeden a šedesáte osob“ (č. 202), „Doba španělské inkvizice“ (č. 219). Když pak v čís. 211. uveřejnil J. M. Černý noticku „V ruské korespondenci“, ve které se kritisuji poměry v Rakousku vzhledem k Čechám, shledalo v ní státní návladnictví zločin velezrády, a protože zločin ten se trestal nejméně desetiletým žalářem, podalo 24. července návrh, aby bylo povoleno předběžné uvěznění J. M. Černého. Jako důvod se uvádělo, že proti „Národnímu pokroku“ je před soudem již 15 tiskových procesů pro zločin rušení veřejného pokoje a 9 procesů pro přečin proti veřejnému pokoji a bezpečnosti. V úvahu prý přichází, že „Národní pokrok“ se tiskne v téže tiskárně u Dr. Fr. Skřejšovského, kde také „Politik“ vychází a poněvadž již dva redaktoři tohoto časopisu a to Fr. Kotek a Václav Nedoma se vyhnuli útekem trestnímu vyšetřování a zatýkačem jsou stiháni, jest prý se třeba obávat, aby také toto již trvající vyšetřování, případně jeho ukončení, útekem redaktora J. M. Černého nebylo zmařeno, nebo aspoň ztíženo. Uvěznění J. M. Černého je proto žádoucí a to z ohledu na veřejnou bezpečnost a právní stav pro vysoce nebezpečný směr „Národního pokroku“. Zemský co tiskový soud nespátroval v uvedené zprávě skutkovou povahu zločinu velezrády, nýbrž pouze zločinu rušení veřejného pokoje, avšak svolil k předběžnému uvěznění J. M. Černého, zvláště když dne 29. července přinesl „Národní pokrok“ článek „Samostatné království české“ namířený proti dualismu a úvodník „Čechy a Evropa“, přeložený z francouzského listu „Messenger de Paris“, v němž se praví, že Palacký a Rieger se netají vyznáním, že otázka česká je otázkou mezinárodní a že se při ní jedná o rovnováhu evropskou. Není prý to náhled mylný. Hned na to klade autor článku otázku: „Jsou základové Rakouska tak pevné, aby se říše ta nemohla zbořiti?“ a proto Evropa prý se musí připraviti na vše a Čechové zasluhují veškerou pozornost, když se táží, co se bude

díti s Čechami, kdyby Austrie klesla v zříceniny. Pro uveřejnění těchto článků byl dne 30. července redaktor J. M. Černý předvolán k trestnímu soudu a po výsledku podržen ve vazbě.

Funkci zodpovědného redaktora „Národního pokroku“ převzal zaň od 1. srpna Jan Kočtoň¹²⁾ a když byl i tento zatčen, ujal se vydávání a redakce Jan Zehnal.¹³⁾ Avšak i tento se dostal do vyšetřovací vazby a vydávání „Národního pokroku“ bylo dne 21. října zastaveno. Na místo něho byla založena v Chrudimi „Koruna“, která však stíhána byla státními úřady způsobem nejhorším a zanikla dne 20. dubna 1869.

J. M. Černý, jenž byl uvězněn v jedné celi se sprostým zločincem, odvolal se proti vyšetřovací vazbě, avšak žádost jeho byla nejvyšším soudním dvorem zamítnuta. Dne 14. září došlo k líčení pře pro zločin rušení veřejného pokoje podle § 65 odstavce a), b), trestního zákona, spáchaný čtyřmi prvními články.¹⁴⁾ J. M. Černého hájil obhájce Dr. Mezník. Obžalovaný se hájil také sám, avšak byv dvakrát napomenut vzdal se dalšího hájení, ježto prý se mu zakazuje hájiti se způsobem, jaký sám uznává za dobrý. Jedině prý nemůže pochopit, proč má býti žurnalista stíhán, když konstatuje pouhá fakta. Po té probíral Dr. Mezník každý článek zvláště, snaže se stejně jako dříve obžalovaný dokázat, že v člancích jsou uvedena pouhá fakta.

Rozsudek byl vyhlášen druhého dne a podle něho byl J. M. Černý uznán vinným podle § 65 a) a odsouzen do těžkého žaláře na dobu 18 měsíců zotřebeného každý první pátek v měsíci postem a ke ztrátě 3000 zl. z kauce ve prospěch chudinského ústavu města Prahy. Proti tomu rozsudku podalo státní návladnictví dne 21. září odvolání k vrchnímu zemskému soudu pro nízkou výměru trestu, kterýž prý není v žádném poměru k velikosti a nebezpečí trestních činů J. M. Černého. Přílišná mírnost trestu mohla by prý býti za nynějších politických poměrů spojena s velkými škodami pro veřejnou bezpečnost. Vyměření vyššího trestu, jenž by odpovídal zákonu i provinění obžalovaného, jest prý tím potřebnější, ježto otištěné články hraničí přímo s velezradou a ježto „Národní pokrok“ velmi povážlivě jest veden směrem vládě nepřátelským. Avšak vrchní zemský soud potvrdil 16. října prvotní rozsudek a pozměnil jej jedině v tom, že J. M. Černý byl uznán vinným i podle § 65 b). Odvolání, jež podal J. M. Černý proti těmto rozsudkům, bylo nejvyšším soudním dvorem dne 3. listopadu zamítnuto.

Tím byla skončena první etapa tiskového procesu. Po ní následovala další vyšetřování, přelíčení, obsáhlé obžaloby a rozsudky a marná, nic nepomáhající

¹²⁾ Jan Kočtoň, spisovatel, narozen v Praze 25. dubna 1827.

¹³⁾ Jan Zehnal, mědřutec, narozen ve Štípu na Moravě 9. ledna 1836.

¹⁴⁾ Část líčení otiskuje J. Arbes, Pláč koruny české I. 276 (1894).

odvolání. Tak dne 22. října byl J. M. Černý odsouzen do vězení na 3 měsíce a ke ztrátě 300 zl. z kauce, dne 10. prosince v závěrečném tajném přelíčení za předsednictví rady Macha prohlášen proti němu rozsudek, odsuzující jej na 2 leta těžkého žaláře a ke ztrátě 1000 zl. z kauce. V procesu se pokračovalo i následujícího roku a po jeho skončení činil souhrn všech trestů J. M. Černého čtyři a půl roku těžkého vězení. Takovým způsobem hleděla vláda zbaviti se nepohodlných osob a donutiti je k mlčení.

Z trestnice novoměstské, kde bylo vězněno ještě 8 jiných spisovatelů a redaktorů opozičních listů, byl J. M. Černý odveden v lednu 1869 do trestnice svatováclavské, avšak ani zde nezůstal nečinným. Byl v tajném spojení se svými přáteli a v červenci 1869 napsal ve vězení článek „Z listů Juniových“. Prostřednictvím Emanuela Tonnera poslal jej Skrejšovskému, který jej otiskl dne 22. července pod čarou v 87. čísle „Pokroku“, ¹⁵⁾ pokračování pak 23. července, 5. a 19. srpna. Článek obsahoval vybrané ukázky z politických listů, které právě před sto lety (1769) byly pod pseudonymem „Junius“ uveřejňovány v londýnském listě „Public Advertiser“ a velmi prudce útočily na státní úředníky ano i na samotného krále. Ke svému výboru z listů připomíná J. M. Černý, „že podává některé různé lupeny, o nichž se naděje, že i v nynější době budou zajímavé a českému lidu srozumitelné“. Proloženým písmem pak upozorňuje své čtenáře zvláště na některá místa, která shledává obdobnými s českými poměry, jako o ústavě, zákonodárství a vládě a je věru ku podivu, že články tyto, ač smysl jejich byl jasný, nebyly skonfiskovány.

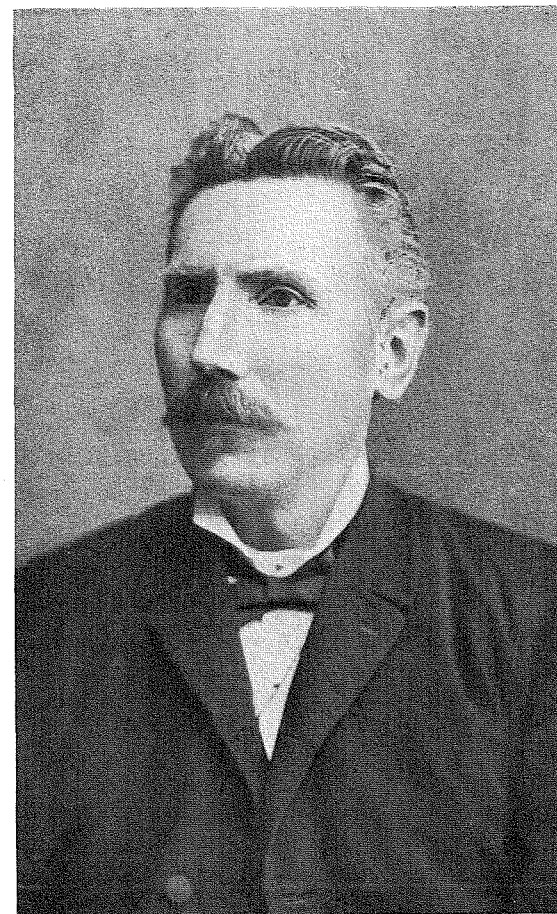
Bránu vězení otevřela J. M. Černému i ostatním politickým vězňům amnestie, kterou jim dalo v dubnu 1870 po pádu vlády německoliberalní nové ministerstvo hr. Potockého. Po propuštění vrátil se J. M. Černý opět k práci redakční do „Pokroku“, jehož zodpovědnou redakci vedl od 13. srpna 1871 do 5. ledna 1872; mimo jiné psával vřelé a obsažné články o vzájemnosti slovanské, při čemž mu byla vhodnou oporou znalost jazyků a literatur jihoslovanských. V roce 1874 se stal majitelem politického a literárního týdeníku „Slovan“. Hlavním jeho spolupracovníkem byl Ed. J. Zajčček, redaktorem a vydavatelem J. L. Turnovský. Po dvou letech nejspíše pro finanční obtíže „Slovan“ jako samostatný list zanikl a sloučil se s politickým deníkem „Brouskem“. Žurnalistický sloh J. M. Černého byl jasný a prostý vši frásovitosti; skutečné vědomosti a bystrý talent pozorovací činily ho nevšedně působivým publicistou, takže míval v záležitostech politických a v české společnosti závažné slovo. To uznali i jeho krajané v Turnově, kteří ho

¹⁵⁾ „Pokrok“ začal vycházeti v Praze 25. dubna 1869 hned po zániku chrudimské „Koruny“ pod vedením Dra J. Jeřábka, později A. O. Zeithammera.

s Mnichovohradištskými a Bělskými zvolili r. 1871 do českého sněmu, kdež zasedal až do všeobecných voleb r. 1889, kdy stížen jsa chorobou vzdal se kandidatury. Pro svou činnost a zvláště pro svůj zájem všeslovanský zůstával státním úřadům stále podezřelým a policie si opatrovala o něm zprávy od konfidentů. Když v lednu r. 1872 meškal ve Vídni, měla policie v patnosti jeho obydlí a měla i zjištěno, že ráno o 9. hodině odchází a vrací se až druhého dne ve 2 hodiny ráno. Podobně o rok později v únoru má jej policie v podezření, že je to on, ten „panslavistický apoštol“, jež česká oposice poslala do Vídně a do Záhřebu.

V roce 1876 dostalo se J. M. Černému, jenž se zabýval až do té doby jediné žurnalistikou, pevného zaměstnání; byl totiž od 1. července ustanoven zástupcem nemocného musejního sekretáře *V. B. Nebeského* a od 1. dubna 1877 sekretářem českého musea s ročním požitkem 800 zl. a v úřadě tom setrval až do své smrti. Sekretářem se stal příčiněním W. W. Tomka, tehdy jednatele Společnosti musejní, neboť v dopise z 21. června 1876 píše mu J. M. Černý své stručné „curriculum vitae“ a na doklad svých znalostí uvádí, že ve všech jazycích slovanských se vyzná v té míře, že z nich může překládati, srbsko-chorvatsky pak umí i mluvit tak jako německy. Ke konverzaci francouzské nenabyl prý příležitosti, ale jest mocen frančiny tak, že spisy francouzské dovede věrně a rychle překládat, jakož i anglické, ač si při těchto musí ukládati trochu více opatrnosti. O jazykových znalostech J. M. Černého svědčí i ta okolnost, že v roce 1877 přeložil do ruštiny projev souhlasu a díků českého studentstva adresovaný slovanskému komitě v Moskvě za to, že se Rusko vojensky ujalo Jihoslovanů v jejich bojích proti Turecku. Téhož roku pojal J. M. Černý ještě s Kalouskem a některými jinými vlastenci myšlenku vydání u příležitosti stoleté památky narozenin cara Alexandra I. českoruský sborník, který by obsahoval vědomí totožného původu kmenového a vše, v čem se jevily vzájemné sympatie českoruské za dob panování cara Alexandra I. Děly se přípravy a byl sbírán materiál pro sborník, avšak vydání jeho nebylo uskutečněno.

Úřední činnost jakožto sekretáře musejního dala J. M. Černému podnět, že sestavil a vydal svým nákladem r. 1884, když se schylovalo k tomu, že zemský sněm rozhodne o stavbě nové budovy musejní, stručnou zprávu historickou i statistickou „*Museum království českého*“. V připomenutí datovaném v Praze „na den sv. Václava, patrona a dědice země České“ praví, že se mu zdálo býti vhodné podati alespoň stručnou zprávu, kterouž by snad některé mínění mylné o Museu mohlo býti napraveno a kusé o něm vědomosti porozšířeny, neboť za příčinou stavby nového domu musejního jest k ústavu tomu obrácena všeobecná bedlivější pozornost. Zprávu zpracoval J. M. Černý podle tištěných pramenů, které v předmluvě uvádí, a podal české veřejnosti o musejní společnosti a jejich sbírkách pěkný

JAN M. ČERNÝ, STRÝC PEKAŘŮV
(publicista a historik, 1839—1893).

prehled po všech stránkách. Po vystavění této budovy pořídil r. 1891 její dosti podrobný popis „*Nové museum království českého v Praze*“.

Když v roce 1880 byla založena *Ústřední matice školská*, byl J. M. Černý mezi jejími zakladateli a byl prvním jednatelem jejího ústředního výboru. Funkci svou zastával až do r. 1886 včetně; od r. 1887 zůstával dále jen členem výboru. Poněvadž v prvních letech po svém založení neměla Ústřední matice školská spolkové kanceláře s úřednictvem a všechna spolková agenda spočívala na bedrách čestných funkcionářů, byla činnost J. M. Černého jakožto prvního jednatele zvláště namáhavá a záslužná. Funkce tato dala J. M. Černému podnět k sepsání brožurky „*Pravda o Schulvereinu*“ (1883). Podává v ní zprávy o povaze a činnosti tohoto spolku s úmyslem nejen poučiti, nýbrž i upozorniti na nebezpečí, jež Schulverein v sobě má pro české školství. Stejně tak činil již dříve ve člancích novinářských a vyzýval národ k jednomyslnému zápasu o právo na českou školu.

Ke konci svého života oddal se J. M. Černý se zvýšenou horlivostí spisovatelské činnosti. O jeho širokém interese svědčí i ta okolnost, že účastnil se r. 1886 sporu o Rukopisy; nevystupuje však jako jejich fanatický obránce, spíše povzbuzuje k mírnosti boje a k opatrnosti při posuzování pravosti Rukopisů. Učinil tak nejprve článkem v „*Národních listech*“ z 22. dubna 1886 „*K sporům o naše rukopisy*“, kdež se obrací proti poslednímu číslu „*Athenea*“ a proti „pp. Truhlář a spol.“, kteří dokazují, že zásoba jazyková, rčení a obraty Rukopisů jsou vzaty z české literatury novověké a pak sám vydal brožurku „*Legenda o sv. Kateřině a Rukopisové Kralodvorský a Zelenohorský*“, jako příspěvek k obraně jejich pravosti. Pokládá za užitečné, aby se věnovala bedlivější pozornost legendě o sv. Kateřině, neboť tato nebyla při objevení Rukopisů, ba ani dlouho po tom známa. Rozborem shledává, že jazyk a některá slova legendy o sv. Kateřině i její poetická technika se srovnávají s Rukopisy a tím pomáhají k jejich vysvětlení a proto ji považuje za svědectví pro staročeský původ Rukopisů.

O dva roky později vydal na čtyřicetiletou památku slovanského sjezdu v Praze publikaci „*Slovanský sjezd v Praze roku 1848*“. Vypisuje a příslušnými akty dokládá vznik a průběh „myšlenky krásné a pokusu utěšeného“, jenž z kvasu r. 1848 vynikl na povrch a měl „opatrěti důležitosti Slovanův ve střední Evropě proti nebezpečím, jimiž doba právě soptila“. Nazývá slovanský sjezd v Praze mnohoslibným počátkem podnikání Slovanů rakouských, jehož úspěch byl však daleko nedokonalý. Sám v něm shledává mnoho velevážených myšlenek politických a návrhů praktických, ale mimo to i dosti politické poesie. Ke své práci použil současných obecně přístupných publikací a ústního sdělení účastníka sjezdu *Josefa Jirečka*.

Posléze pořídil na základě spisů a korespondence Durychovy životopisný nástin svého krajana pod názvem „*Fortunát Durych, první slavista český*“, vydaný nákladem obce města Turnova r. 1889. Tato historická práce vděčí za svůj vznik interese krajauskému. J. M. Černý v úvodě přiznává, že jakožto kraján Durychův velmi blízký zaujímal se živě o činnost, povahu a osudy jeho. Zajímal se však o Durycha zvláště pro jeho snahy o pravou všeslovanskou vzájemnost a viděl v něm jednoho z prvních nadšených pracovníků, který podle slov libušského faráře Antonína Marka „už před sto lety mýtil prvorodné slovanské luhy, aby potomkové je v úrodné pole obraceti a zasívatí mohli dobrým semenem“.¹⁶⁾

Nejvýznamnější historickou prací J. M. Černého je sborník aktů politických o věcech státu a národa českého od r. 1848 „*Boj za právo*“. K vydání této sbírky J. M. Černého povzbudil Dr. F. L. Rieger, který jej vyzval, aby sbíral a k tisku připravoval „akta politická“, kterýmižto akty se rozuměly petice, žádosti, kabinetní listy, patenty, diplomy, protesty, deklarace, memoranda, zkrátka toho druhu důležitější projevy v českých věcech státoprávních, politických, národních i kulturních. S přípravnými pracemi započal již asi v roce 1886 a v prosinci r. 1891 v úkolu svém dospěl tak daleko, že měl přehled a seznam takových aktů politických od r. 1848 do r. 1879, totiž do druhého vstoupení českých poslanců do říšské rady. O aktech zejména z let dávnějších, kamž nesahala jeho paměť, sbíral zprávy o příčinách jejich vzniku, o jejich původcích a okolnostech a snažil se podati jejich výběr co možná úplný, aby zvláště bouřlivý ráz roku 1848 co nejvíce vynikl.

Poněvadž pak sborník byl míněn i pro širší české čtenářstvo, bylo potřebí poříditi dílo úplně české a proto mnohá akta přeložil z němčiny do češtiny. Část těchto aktů připravil již k tisku opatřiv je stručnými úvody a připojiv k nim i obsah případných aktů jiných, jichž nebylo třeba pojímati do sborníku v celé obšírnosti. Nežli by se mohlo přikročiti k tisku, potřeboval ještě J. M. Černý zajeti do Brna, aby tam doplnil si materiál sebraný v Praze zejména pokud se týkalo zemského sněmu moravského r. 1848. Rád by byl také doplnil sborník některými akty slovenskými z let 1848—1861, kteráž chtěl vyhledati v Hurbanově pozůstalosti. Počítal totiž Slováky v oněch letech ještě k Čechům, jakož oni sami se k nim počítali a od jiných počítáni byli.

Avšak práce šla mu pomalu ku předu, neboť již po několik let trpěl reumatismem. Léčival se sice v lázních Sedmihorkách, ale přesto býval často chorobou svou poután na lůžko a nemohl psáti. Ještě v září 1892 se obrací J. M. Černý

¹⁶⁾ Z řeči Ant. Marka proslovené při svěcení pomníku F. Durycha na hřbitově turnovském 29. 9. 1867. Posvátná kazatelna II. roč. str. 168.

na W. W. Tomka s prosbou o zapůjčení některých spisů pro chystaný sborník. Maje část látky i s historickými výklady připravenou počal tisknouti, ale úplného vydání své práce se již nedočkal. Když dospěl v tisku do června r. 1848, zachvácen byl těžkou chorobou a zemřel dne 7. března 1893.¹⁷⁾

Dne 9. března pohřben byl J. M. Černý za účasti svých přátel a zástupců rodného kraje. K věčnému odpočinku na hřbitově Olšanském byl uložen „muž ryzí, přímé povahy, horoucí vlastenec a ke každé oběti pro dobro svého národa odhodlaný“, jak napsal o něm nekrolog v „*Osvětě*“,¹⁸⁾ jeden z těch, o nichž obyčejně historie mnoho nemluví, ale kteří přece jen sami dějiny tvoří.

¹⁷⁾ V jeho díle uvolil se pokračovati V. Schulz, a to podle plánu původně stanoveného; první díl sborníku, obsahující dobu od 11. března 1848 až do rozpuštění sněmu Kroměřížského dne 7. března 1849, byl vydán v červenci r. 1893, druhý díl jdoucí až do vydání diplomu říjnového r. 1860 byl dokončen v prosinci téhož roku 1893. K vydání třetí části pokračující až do r. 1879, po případě až k úmlouvám vídeňským, již nedošlo a tak toto důležité a cenné dílo zůstalo nedokončeno.

¹⁸⁾ J. L. Turnovský, *Nové rovy české, Osvěta 1894 str. 173.*

J. KLIK

BIBLIOGRAFIE PRACÍ JOSEFA PEKAŘE

Do této bibliografie nebylo možno pojmouti všechny drobnější recenze Pekařovy, jichž na sta jest otiskáno v Českém Časopisu Historickém v rubrice „Zprávy“, případně i (hlavně v dřívějších letech) ve „Výtazích z časopisů“ dílem pod značkou *J. P.*, dílem bez podpisu. Široký zájem Pekařův o všechny problémy a otázky historické (patrný ostatně i z věcného přehledu k této bibliografii), bojovný duch a nezřídká i redaktorská jeho povinnost vedly jej k tomu, že reagoval obsáhlejšími či drobnějšími poznámkami na tolik prací historických, že výčet jejich by tuto bibliografii jistě zdvojnásobil.

S druhé strany ovšem nebylo dobře možno některé z těchto „Zpráv“ pominouti zcela; jsou zajisté mezi nimi stati povahy zásadní nebo silně polemické, ostře osvětlující Pekařovy názory na význačné zjevy i osoby našich dějin a dokreslující výrazně jeho složitý profil vědecký.

Zařadil jsem proto do bibliografie i ty „zprávy“, jež jsem pokládal za důležitější neodlišuje je nikterak od „referátů“. Jde ostatně většinou o práce, jež by jiné časopisy přinesly v rubrice referátů, kam vlastně svou povahou z největší části patří.

Řady novinářských a jiných článků, jež Pekař shrnul později ve větší knihy („Z české fronty“, „Světová válka“ a j.) rozepisují jednotlivě. Činím tak proto, že u některých z nich, zvláště těch, jež se dotýkají současných otázek politických, jest zvláště důležité vytknout dobu jejich vzniku (mám na mysli hlavně stati z let válečných a popřevratových), u jiných zas dlužno upozorniti na jejich původní znění, které leckdy doznalo v knižním vydání korektur a doplňků.

1888

- 1 *Sevastopol v měsíci srpnu*. Napsal Lev Nikolajevič Tolstoj. Z ruštiny přeložil Jiří Douša (= Josef Pekař). Čech XX (1888), č. 108, 109, 110, 113, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 129 (9., 11., 12., 17., 22., 25., 26., 28., 29., 30. května, 7. června).
- 2 *Mistr Jiřík Kezelius Bydžovský*. Památky archeologické XIV (1887—9), str. 401—404, 451—456, 499—504, 635—640.
- 3 *O zahajování soudů*. Památky archeologické XIV (1887—9), str. 423—424.

1889

- 4 *Hrad Valdstein*. Jizeran X (1889), č. 32, 33, 35, 37, 39, 40, 41 (20., 28., dubna, 4., 11., 15., 18., 22. května).
- 5 *Liber klevetarum*. Jizeran X (1889), č. 54, 56 (13., 20. července).
- 6 *Mladá Boleslav ve věcích minulých*. Jizeran X (1889), č. 60, 63, 64, 65, 67 (3., 14., 17., 21., 28., 31. srpna), 69, 71, 72, 73, 74 (4., 11., 14., 18., 21. září),

77, 80, 82, 84 (1., 12., 19., 26. října), 86 (2. listopadu), 100, 101 (21., 25. prosince).

- 7 *O povstání královice Přemysla proti králi Václavovi I.* Seminární práce. Stran 16. Rukopis uložen v archivu m. Prahy. (Sem. práce IX, W 4, sv. 6.)

1890

- 8 *Hrubá Skála*. Příspěvek k historické topografii a ke sporu o Rukopis Královský. Atheneum, roč. VIII (1890), str. 33—41.

1892

- 9 *Kandidatury Přemysla II. na německý trůn*. Časopis Matice Moravské roč. XVI (1892), str. 45—48, 94—105, 227—237, 297—302. Ročník XVII (1893), str. 38—49, 131—140.
- 10 *Komenský a politické snahy české emigrace*. Národní listy XXXII, (1892) č. 34 (3. února).

1893

- 11 *Z mladoboleslavské knihy smolné* (Kulturní črta). Hlas národa 1893, č. 234 (24. srpna).
- 12 *Paměti o hradu Valdštejnu*. Zvl. otisk z „Jizerana“ 1889. Zpráva o činnosti komitétu a stavu musea Turnovského z r. 1880—92. Turnov 1893, str. 38.

1894

- 13 *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* (Annales Otakariani). Časopis Matice Moravské roč. XVIII (1894), str. 128—136.

1895

- 14 *Dějiny Valdštejnského spiknutí*. (1630—1634). Kritický pokus. Rozpravy české akademie tř. I., roč. IV č. 3. Praha 1895, str. 507.
- 15 *Český Časopis Historický*. Nedělní Listy. Příloha k Hlasu Národa, 1895, č. 27 (27. ledna).
- 16 *Bílá Hora*. (Ří. o stejnojmenné knize V. Řezníčka). Nedělní Listy. Příloha k Hlasu Národa, 1895, č. 41 (10. února).
- 17 *Ref.*: Georg Irmer, Hans Georg von Arnim (Leipzig 1894). ČČH I (1895), str. 200—203.
- 18 —: Memoari Prote Matije Nenadoviča (Beograd 1893). ČČH I, 1895, str. 416—417.

1896

- 19 *Hrubá Skála v R-kém.* Listy filologické XXIII (1896), str. 259—264.
- 20 *Naukowe Towarzystwo im. Ševčenka.* Zpráva o utvoření a organisaci. ČČH II (1896), str. 132—133.
- 21 *Zpráva o čtvrtém sjezdu německých historiků v Inšpruku.* ČČH II (1896), str. 395—398.
- 22 *Ref. : A. Huber, Studien über die Correspondenz d. Generale Gallas, Alringen u. Piccolomini im Februar 1634 (Wien 1895).* ČČH II (1896), str. 53.

1897

- 23 *Josef Vratislav Edler von Monse.* Politík XXXVI (1897) č. 37 (6. února).
- 24 *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví.* ČČH III (1897), str. 146—160.
- 25 *Alfred rytíř Arnež.* (Nekrolog). ČČH III (1897), str. 327—8.
- 26 *K slovanské politice Čech ve středověku.* (Rf. o knize J. Golla, Čechy a Prusy ve středověku. Praha 1897). Česká revue I (1897), str. 78—86.
- 27 *Böhmen und die deutschen Eroberungen an der Ostsee.* (Rf. o knize J. Golla, Čechy a Prusy ve středověku. Praha 1897). Politík XXXVI (1897) Nro 257, 258 (16., 17. September)
- 28 *Die Böhmen als die Apostel der Barbarisierung.* Theodor Mommsen gewidmet. Politík XXXVI (1897), No. 339, 342, 345 (8., 11., 14. Dezember). Též samostatně. Prag 1897, Bursík-Kohout, str. 22. České vydání pod titulem *Čechové jako apoštolové barbarství.* Praha 1897, Bursík-Kohout, str. 18. Polské vydání. Ruské vydání pod titulem *Čechi apostoli varvarstva* (přeložil Th. Jareš) vyšlo v Kijevě 1901, stran 24.

1898

- 29 *Dějepisectví.* Památník na oslavu padesátiletého panování jubilea Františka Josefa. Praha 1898, nákl. České akademie, str. 58.
- 30 *Franz Palacký.* Politík XXXVII (1898), č. 140 (22. Mai), 149, 150, 155, 156, 162, 163, 165, 166 (1., 2., 7., 8., 14., 15., 17., 18. Juni), 179, 180, 187, 191, 204, 205 (1., 2., 9., 16., 26., 27. Juli), 211, 212, 227, 228, 238, 239 (2., 3., 19., 20.,

- 30., 31. August), 252, 253, 262, 263 (13., 14., 23., 24. September), 275, 277, 282, 289, 290, 291 (6., 8., 13., 20., 21., 22. Oktober), 345, 347, 351 (15., 17., 21. Dezember). Politík XXXVIII (1899) č. 46, 47, 87, 88, 90 (15., 16. Feb., 28., 29., 31. März).
- 31 *Myslenky vybrané ze spisů Fr. Palackého.* Oddíl Dějiny. Otištěno v publikaci „Palacký národu“. Vydal výbor pro oslavu stých narozenin Frant. Palackého v Praze 1898, str. 25—33.
- 32 *František Palacký.* Zlatá Praha XV (1898), čís. 31 (10. června).
- 33 *Literatura k jubileu stých narozenin Palackého.* ČČHIV (1898), str. 279—284, 423—424.
- 34 *Memoiren des Bauers Josef Dlask.* Politík XXXVII (1898), č. 355 (25. Dezember).
- 35 *Ref. : Karol Potkański, Kraków przed Piastami (Kraków 1897).* ČČHIV (1898), str. 128—131.
- 36 —: *Fr. Kryštůfek, Čechy nenáležely nikdy diecési k Řeznu (Praha 1897).* ČČH IV (1898), str. 195—196.
- 37 —: *A. Bernheim, Der Universitätsunterricht u. die Erfordnisse der Gegenwart (1898)* ČČH IV (1898), str. 207—210.

1899

- 38 *O Albrechtu Valdštejnovi v Plzni před katastrofou v Chebu.* (Výňatek ze stenogramu přednášky, již měl J. Pekař v Měšťanské besedě v Plzni 26. února 1899). Plzeňské listy 1899, č. 50, 51, 52, 53, 54 (2., 3., 4., 5., 7. března).
- 39 *Altons Huber.* Nekrolog. ČČH V (1899), str. 66.
- 40 *A. Meissner o Mickiewiczovi.* ČČH V (1899), str. 179.
- 41 *Ref. : F. Palackého Spisy drobné. Díl I. Spisy a řeči z oboru politiky (Praha 1898).* ČČH V (1899), str. 51—52.
- 42 —: *J. Peisker, Slovo o záduze.* (Národop. sborník 1899). ČČH V (1899) str. 192—195.
- 43 —: *Prof. Masaryk o jubilejní literatuře Palackého (Naše Doba VI.)* ČČH V (1899), str. 195—6.
- 44 —: *Ch. V. Langlois a Ch. Seignobos, Introduction aux études historiques (Paris 1898).* ČČH V (1899), str. 255—257.

- 45 —: L. Klicman, *Processus judiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae 1410 a 1412* (Praha 1898), ČČH V (1898), str. 260—261.
- 46 —: Paul Schweizer, *Die Wallensteinfrage in der Geschichte und im Drama* (Zürich 1899), ČČH V (1899), str. 262—265.
- 47 —: Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury I/1* (Praha 1897), ČČH V (1899), str. 325—327.
- 48 —: Jan Kvačala, *Neue Beiträge zum Briefwechsel zwischen D. E. Jablonsky und G. W. Leibniz* (Jurjev 1899), ČČH V (1899), str. 327—328.
- 49 —: J. Novák, *Henricus Italicus und Henricus de Isernia* (MJÖG 1899), ČČH V (1899), str. 330—331.

1900

- 50 *O době husitské*. Přednáška proslovená na slavnosti Husově v Slaném dne 8. července 1900, V Slaném 1900, nákl. redakce „Svobodného občana“, str. 14.
- 51 *Na adresu „Času“*. (Polemika s posudkem Pekařovy přednášky „O době husitské“ proslovené ve Slaném 8. VII. 1900. — Srv. výše číslo 50), *Politik XXXIX* (1900) č. 191 (13. Juli).
- 52 *Ještě na adresu „Času“*. (Odpověď na článek J. Herbena „Husovy oslavy“ v Času 25. VII. 1900), *Politik XXXIX* (1900) č. 214 (5. August).
- 53 *K sporu o zádruhu staroslovanskou*. ČČH VI (1900), str. 423—267.
- 54 *O t. zv. mapách základních*. ČČH VI, str. 341—348.
- 55 *Ref.: F. M. Mayer, Geschichte Oesterreichs mit besonderer Rücksicht auf das Kulturleben* (Wien-Leipzig 1900), ČČH VI (1900), str. 63—66.
- 56 —: Č. Pinsker, *Český panský stav a říšské hrabství*. (Praha 1899), ČČH VI (1900), str. 83—84.
- 57 —: G. Steinhausen, *Der Kaufmann in der deutschen Vergangenheit* (Leipzig 1899), ČČH VI (1900), str. 162—163.
- 58 —: Fr. Westberg, *Iráhím's Ibn Ja'kúb's Reisebericht über die Slavenland aus dem Jahre 965* (Petrohrad 1899), ČČH VI (1900), str. 184—185.
- 59 —: E. Bernheim, *Geschichtsunterricht u. Geschichtswissenschaft*. (Wiesbaden 1899), ČČH VI (1900), str. 189—190.
- 60 —: E. Fiala, *České denáry*. (Praha 1897), ČČH VI (1900), str. 367—374.

- 61 —: J. Smolík, *Denáry údělných knížat na Moravě* (Praha 1896), ČČH VI (1900), str. 367—374.
- 62 —: J. Smolík, *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*. (Praha 1899), ČČH VI (1900), str. 367—374.
- 63 —: B. Hilliger, *Studien zu mittelalterlichen Massen und Gewichte* (*Hist. Vierteljahrschrift* 1900), ČČH VI (1900), str. 398—399.

1901

Čechi apostoli varvarstva viz výše č. 28.

- 64 *Nová kniha o českém horním právu a českém dolování středověkém*. (Rf. o knize A. Zycha, *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters*. Berlin 1900), ČČH VII (1901), str. 40—56.
- 65 *Kojakovice*. Materiály k dějinám české vesnice. (Spolu s *Theodorem Antlem*). ČČH VII (1901), str. 163—187.
- 66 *K českým dějinám agrárním ve středověku*. ČČH VII (1901), str. 326—363.
- 67 *K dějinám stavovského státu*. (Rf. o knize Fr. Teznera, *Technik u. Geist d. ständisch-monarchischen Staatsrechts*-Leipzig 1901), ČČH VII (1901), str. 439—448.
- 68 *Dr. Ant. Lenz*. Nekrolog. *Česká revue* V (1901—1902), str. 145.
- 69 *Ref.: A. Chéradame, L'Europe et la question d' Autriche en seuil du XXe siècle* (Paris 1901) „*Česká Revue*“ IV (1900—1901), str. 857—863, 976—984.
- 70 —: Leo Heinrich, *Untersuchungen zur Besiedelungs- und Wirtschaftsgeschichte des Thüringischen Osterlandes in der Zeit d. früheren Mittelalters*. (Leipzig 1900), ČČH VII (1901), str. 76—81.
- 71 —: O. Hötzsch, *Die wirtschaftliche und soziale Gliederung vornemlich der ländlichen Bevölkerung im Meissnischerzgebirg. Kreise*. (Leipzig 1900), ČČH VII (1901), str. 81—84.
- 72 —: Georg von Belov, *Territorium und Stadt*. (München-Leipzig-Oldenburg 1900), ČČH VII (1901), str. 208—212.
- 73 —: Fr. Palackého *Spisy drobné; díl II. Články z oboru dějin*. Uspořádal a úvody opatřil V. J. Nováček (Praha 1900). ČČH VII (1901), str. 227—228.

1902

- 74 *Palacký František*. Ottův slovník naučný, sv. XIX, str. 39—71.
- 75 *Jan Hus*. Přednáška proslovená o Husově slavnosti dne 5. července 1902 ve velkém zasedacím sále radnice staroměstské v Praze. Praha 1902, nákl. Bursík—Kohout, str. 22.
- 76 *O poloze starého Velehradu*. ČČH VIII (1902), str. 198—202.
- 77 *Max Büdinger*. Nekrolog ČČH VIII (1902), str. 246—248.
- 78 *Nejstarší kronika česká*. Vnitřní kritika práce Kristiánovy. Kritika vnější. Závěr. Mnich Kristián. Kritika Dobnerova a Dobrovského. Výsledky pro českou historiografii. ČČH VIII (1902), str. 385—481.
- 79 *Prof. A. Bachmann und die zweite böhmische Universität*. Politik XLI (1902) Nro. 303, 304 (4., 5. November.).
- 80 *Prof. A. Bachmann und die böhmische Geschichtsschreibung*. Politik XLI (1902), Nro. 318, 319 (19., 20. November.).
- 81 *Ref.: Fr. Mikolášek*, Staré paměti osad soudního okresu Nymburského. (Nymburk 1901) ČČH VIII (1902), str. 76—77.
- 82 —: J. Lippert, *Bürgerlicher Landbesitz im XIV Jahrhundert*. (MVGDB 1901). ČČH VIII (1902), str. 78—82.
- 83 —: K. Lechner, *Die ältesten Belehungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*. (Brünn 1902). ČČH VIII (1902), str. 216—217.
- 84 —: M. Ritter, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges*. III 1. (Stuttgart-Berlin) ČČH VIII (1902), str. 226—227.
- 85 —: *Literatura česká XIX. století*. Dílu prvního seš. 1—5. (Praha 1903). ČČH VIII (1902), str. 228—229.
- 86 —: H. Schreuer, *Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte der böhmischen Sagenzeit*. (Leipzig 1902). ČČH VIII (1902), str. 333—336.

1903

- 87 *Nejstarší kronika česká*. Námitky Kalouskovy. Ještě námitky Kalouskovy. Text bodecenský. Boj cyrilice s hlaholicí a správné datum umučení sv. Ludmily. ČČH IX (1903), str. 125—163, 300—320, 398—414.
- 88 *Nejstarší kronika česká*. Praha 1903, nákl. fy Bursík—Kohout, str. 203.

- 89 *In memoriam*. Otištěno v „Pamětním listu“ vydaném spolkem pro zbudování Husova pomníku k slavnosti položení základního kamene k Husovu pomníku na velkém staroměstském náměstí dne 4—5. července 1903 v Praze. Nákladem výboru. Str. 4—6.
Přetištěno v Husově čísle „České osvěty“, Praha 1908, str. 3—8.
- 90 *Zpráva Petra z Mladenovic o procesu a umučení Husově*. V publikaci „In memoriam“ (viz výše č. 89), str. 12—18.
- 91 *Polemika s Naší Dobrou a názor na husitství*. ČČH IX (1903), str. 233—235, 354—356.
- 92 *Bitva na Bílé Hoře*. Máj II (1903/4), č. 7. (6. listopadu 1903), str. 97—102.
- 93 *Vrcholná scéna dramatu bělohorského*. V publikaci „Bílá Hora“, vydalo nakladatelské družstvo Máje v Praze, str. 26—33.
- 94 *Autoreferát: J. Pekař*, Nejstarší kronika česká. (Praha 1903). ČČH IX (1903), str. 90—91.
- 95 *Ref.: Fr. Pastrnek*, Slovanská legenda o sv. Václavu. (Praha 1903). ČČH IX (1903), str. 322—329.
- 96 —: Her. Jíreček, *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. stol.* (Praha. Brno 1903). ČČH IX (1903), str. 447—449.
- 97 —: A. Brückner, *Mystificationen*. I. Die Wahrheit über die Slavenapostel und ihr Wirken (1903). *Cyryli Metody* (1903). ČČH IX (1903), str. 474—475.

1904

- 98 *Nejstarší kronika česká*. Děčínský text Kristiána. Námitky Bretholzovy. Staroslovanské zpracování Gumpoldovy legendy. Legenda „Oportet nos fratres“. ČČH X (1904), str. 37—44, 304—321, 414—433.
- 99 *K sporu o zakládací listinu biskupství pražského*. ČČH X (1904), str. 45—58.
- 100 *O knize Bezoldově „K dějinám husitství“*. Úvod k českému vydání. Vyšlo v Praze 1904, nákl. J. Pelcla, str. I—XI.
- 101 *Ref.: Ákos v. Timon*, Ungarische Verfassungs- u. Rechtsgeschichte. Přeložil F. Schiller. (Berlín 1904). ČČH X (1904), str. 110—111.
- 102 —: J. V. Šimák, *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. I. (Turnov 1903). ČČH X (1904), str. 222—223.

- 103 —: Zd. Nejedlý, Dějiny města Litomyšle a okolí I. (Litomyšl 1903). ČČH X (1904), str. 223—224.
- 104 —: H. Jireček, Prove. Historický slovar slovanského práva. (Praha, Brno 1904). ČČH X (1904), str. 326—327.
- 105 —: Albert Schäffle, Aus meinem Leben I, II (Berlin 1905). ČČH X (1904), str. 463—467.

1905

- 106 *Nejstarší kronika česká. Ještě námitky Bretholzovy.* ČČH XI (1905), str. 267—300.
- 107 *Rakouské dějiny. I* (Universitní přednášky). Litografoval J. Kluch v Praze, nákl. J. Strakatého v Praze 1905, str. 417.
- 108 *Vývoj sociální v Čechách.* (Obsah z lidových přednášek c. k. české university Karlo-Ferdinandovy v Praze. Učitelská Beseda, roč. XXXVII (1904-5), str. 192, 205—6, 218—20, 233—34, 257, 271—72, 328—29.
- 109 *František Palacký v letech 1823—1848.* Napsali J. Pekař a Arne Novák. Literatura česká devatenáctého století, dílu III., část 1., str. 62—130. Praha 1905, nákl. J. Laichtra.
- 110 *Eine unbekannt gebliebene Abhandlung über die Echtheit Christians.* Věstník král. české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč. 1905, II, stran 22.
- 111 *Bibliografie české historie za rok 1904.* Praha 1905, nákl. Historického Klubu str. II + 48.
- 112 *Rejstřík bibliografický prvních deseti ročníků Českého Časopisu Historického 1895—1904.* Praha 1905, nákl. Hist. Klubu, str. 72.
- 113 *K dějinám českého státního práva v XIX. st.* ČČH XI (1905), str. 66—68.
- 114 *Ref.: A. Dopsch, Die landesfürstlichen Urbare Nieder- u. Oberösterreichs aus dem XIII—XIV Jhrt.* (Wien. Leipzig, 1904). ČČH XI (1905), str. 91—95.
- 115 —: *První desetiletý rejstřík českého Časopisu Historického* (Praha 1905). ČČH XI (1905), str. 119—120.
- 116 —: M. Tangl, *Die Echtheit des oesterreichischen Privilegium Minus* (1904). ČČH XI (1905), str. 120—121.
- 117 —: Hip. Delehaye, *Les légendes hagiographiques* (Bruxelles 1905). ČČH XI (1905), str. 434—437.

- 118 —: H. G. Voigt, *Der Verfasser d. röm. Vita des hl. Adalberti.* ČČH XI (1905), str. 211.

1906

- 119 *Die Wenzels u. Ludmila-legenden und die Echtheit Christians.* Prag 1906. Verlag A. Wiesner, str. 443.
- 120 *O správním rozdělení země české do polovice XIII. st.* Sborník historických prací k jubileu Jaroslava Golla, nákl. Hist. Klubu, str. 81—123. Též zvláštní otisk, str. 44.
- 121 *K šedesátým narozeninám J. Golla.* Zlatá Praha. roč. XXIII. (1906). str. 477, 491—2.
- 122 *Bibliografie české historie za rok 1905.* Praha 1906, nákl. Historického Klubu, str. 54.
- 123 *Autoreferát o knize Die Wenzels u. Ludmila-legenden.* ČČH XII 244—245.
- 124 *Ref.: V. Müller, Svobodníci* (Praha 1905), ČČH XII (1906) str. 80—82.
- 125 —: B. Bretholz, *Zur Lösung d. Christianfrage* (ZGMS 1906). ČČH XII (1906), str. 245—246.
- 126 —: J. Čelakovský, *Hrad Pražský a majetková práva k němu do r. 1526* (Praha 1906). ČČH XII (1906), str. 495—497.

1907

- 127 *Jan Hus.* Pozměněný přetisk přednášky z r. 1902. Srv. č. 75. V Praze 1907. Nákladem Ústřední školy dělnické, str. 16.
- 128 *Václav svatý, knize český.* Ottův slovník naučný, sv. XXVI, str. 284—6.
- 129 *z Waldštejna Albrecht Václav Eusebius.* Ottův slovník naučný, sv. XXVI, str. 343—350.
- 130 *Bohuslav Rieger.* ČČH XIII (1907), str. 272—276.
- 131 *Kontroverza o složení společnosti starogermánské a práce Fr. Gutmanna Die soziale Gliederung der Bayern zur Zeit des Volksrechtes* (Strassburg 1906). ČČH XIII (1907), str. 77—86.
- 132 *Bibliografie české historie za rok 1905 a kritika prof. Zibrta.* ČČH XIII (1907), str. 104—111.
- 133 *Polemiky a posudky o knize Die Wenzelslegenden und die Echtheit Christians.* ČČH XIII (1907), str. 117—118, 347—353, 452—453.

- 134 *Ref.*: H. Friedjung, *Der Krimkrieg und die oesterreichische Politik* (Stuttgart-Berlin 1907). ČČH XIII (1907), str. 97—99.
- 135 —: O. Wittner, *Moritz Hartmanns Leben u. Werke* (Prag 1907). ČČH XIII (1907), str. 120—121.
- 136 —: H. G. Voigt, *Die von dem Přemysliden Christian verfasste und Adalbert von Prag gewidmete Biographie des heil. Wenzel und ihre Geschichtsdarstellung.* (Prag 1907.) ČČH XIII (1907), str. 333—337.
- 137 —: *Paměti Frant. J. Vaváka z let 1770—1816.* Vydal J. Skopec. I./1. (Praha 1907). str. 434—439.
- 138 —: R. Dvořák, *Poslední robotní vzpoura na Moravě r. 1821.* (Brno 1907), ČČH XIII (1907), str. 439—445.
- 139 —: G. Friedrich, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (Praha 1907), ČČH XIII (1907), str. 453—454.
- 140 —: A. Fournier, *Gentz u. Wessenberg* (Wien 1907). ČČH XIII (1907), str. 458—459.
- 141 —: J. Lippert, *V. V. Tomek.* (Deutsche Arbeit 1907). ČČH XIII (1907), str. 459—460.

1908

- 142 *Pár vzpomínek.* Almanach „Od kolébky Riegrovy.“ Praha 1908, str. 91—93.
- 143 *Ref.*: H. Friedjung, *Oesterreich von 1848 bis 1860 I T.* (Stuttgart-Berlin 1908). ČČH XIV (1908), str. 100—109.
- 144 —: R. Kötzschke, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte bis zum 17 Jhrt.* (Leipzig 1908). ČČH XIV (1908), str. 217—218.
- 145 —: K. Zeumer, *Die goldene Bulle Kaiser Karls IV.* (Weimar 1908). ČČH XIV (1908), str. 253—254.
- 146 —: J. V. Prásek, *Brandejs n. Lab., město, panství v okres. I.* (Brandejs n. Lab. 1908). ČČH XIV. (1908), str. 343—347.
- 147 —: J. Goll, *Rozdělení pražské university r. 1882* (Praha 1908). ČČH XIV (1908), str. 347—349.
- 148 —: E. Chalupný, *Havlíček* (Praha 1908). ČČH XIV (1908), str. 365—366.

1909

- 149 *Kniha o Kostí.* Kus české historie. Díl I, Praha 1909, nákladem vlastním. Stran 208+12+XX příloh.
- 150 *Antonín Rezek.* Nekrolog. ČČH XV (1909), str. 145—152.
- 151 *Ref.*: Fr. Tischer, *Dopisy Sylvie hr. Černínové s chotěm jejím Heřm. hr. Černínem z Chudenic z let 1635—1651.* (Praha 1908). ČČH XV (1909), str. 92—94.
- 152 —: O. v. Mitis, *Účastenství Gundackera z Liechtensteínu v centrální správě cis. statků.* (Wien 1908) ČČH XV (1909), str. 126—127.
- 153 —: Z. V. Tobolka, *Dějiny české politiky nové doby.* (Praha 1908). ČČH XV (1909), str. 231—241, 383—384.
- 154 —: R. Novotný, *České dějiny politické I* (Praha 1908) ČČH XV (1909), str. 255—257.
- 155 —: Z. Winter, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách* (Praha 1909). ČČH XV (1909), str. 381—382.

1910

- 156 *Hermenegild Jireček.* Nekrolog. ČČH XVI (1910), str. 114—116.
- 157 *Jullius Lippert.* Nekrolog. ČČH XVI (1910), str. 116—117.
- 158 *Jaromír Hanel.* Nekrolog. ČČH XVI (1910), str. 474—475.
- 159 *Ref.*: A. Sedláček, *Úplný místopisný slovník království českého. II. část historická.* (Praha 1909). ČČH XVI (1910), str. 71—73.
- 160 — F. A. Slavík, *O popisu Čech po válce třicetileté* (Praha 1910), ČČH XVI (1910), str. 441—446.
- 161 — J. Kalousek, *Řády selské a instrukce hospodářské* (Archiv český XXX.) ČČH XVI (1910), str. 473—474.

1911

- 162 *Kniha o Kostí.* Kus české historie. Díl II. V Praze 1911, nákladem vlastním. Strana 216+10+XXI příloh.
- 163 *O agrárních dějinách.* (K vzniku *Knihy o Kostí.*) *Venkov VI.* (1911), č. 304. (24. prosince.)

- 164 *Das gräflich Czerninsche Archiv von Neuhaus*. Archivalien zur neueren Geschichte Oesterreichs I Bd. Wien (A. Holzhausen) 1911, str. 266—289.
- 165 Ref.: A. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus d. Mittelalter. (Wien-Leipzig 1910). ČČH XVII (1911), str. 86—88.

1912

- 166 *František Palacký*. Doplněný otisk z Ottova slovníku. Světová knihovna č. 1025—6. Praha 1912, nákladem J. Otty, str. 160.
- 167 *František Palacký*. Český překlad feuilletonu z „Politik“ 22. V. 1898. Zlatá Praha roč. XXIX., (1912), str. 478—479.
- 168 *František Palacký*. Přednáška proslovená při oslavě Palackého v Pantheonu musejním dne 29. června 1912. ČČH XVIII (1912), str. 269—274. Srv. i č. 342.
- 169 *Masarykova česká filozofie*. ČČH XVIII (1912), str. 170—208.
Též zvláštní, rozšířený otisk Praha 1912, nákl. Hist. Klubu, str. 42.
Druhé vydání Praha 1912, str. 44.
Třetí vydání viz č. 357.
- 170 *Polemické stati s Masarykem*. ČČH XVIII (1912), str. 380—382, 504—507.
- 171 *Nové zprávy o českém vyrovnání*. Rozbor knihy A. O. Zeithammera, Zur Gesch. d. böhm. Ausgleichversuche II. ČČH XVIII (1912), str. 449—462.
- 172 Ref.: B. Lukavský, Raciones silvarum arcis Carlstein de annis 1428—1431. (Praha 1911). ČČH XVIII (1912), str. 86—91.
- 173 —: Fr. Palackého Korespondence a zápisky III. K tisku upravil V. J. Nováček. (Praha 1911). ČČH XVIII (1912), str. 109—117.
- 174 —: V. Novotný, České dějiny I. 1. (Praha 1912). ČČH XVIII (1912), str. 120—121.
- 175 —: J. Vančura, Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu (Česká mysl 1910). ČČH XVIII (1912), str. 130—136.
- 176 —: Vilém Alter, Feldzugmeister Benedek und der Feldzug der k. u. k. Nordarmee 1866 (Berlín 1912). ČČH XVIII (1912), str. 136—137.
- 177 —: Th. Schiemann, Eine russische Denkschrift aus d. J. 1859 oder 1860 über die Nationalitäten in Oesterreich u. der Slavismus (Zeit. zur osteuer. Gesch. 1912). ČČH XVIII (1912), str. 138—140.

1913

- 178 *České katastry 1654—1789*. 1. Berní rolla 1653—1655. 2. Boj o berní rolu. Revisitace. 3. Katastr z r. 1683—1684. 4. České daně v l. 1652—1748. 5. První katastr tereziánský. ČČH XIX (1913), str. 1—56, 149—192, 301—344.
- 179 Ref.: C. A. Straka, Albrecht z Valdštejna a jeho doba. ČČH XIX (1913), str. 113—117.

1914

- 180 *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke království a zemím v říšské radě zastoupeným*. Praha 1914, nákl. Historického Klubu, str. 190.
- 181 *České katastry 1654—1789*. Desetiletý recess z r. 1748. Druhý katastr tereziánský. Panský katastr z r. 1756—7. Číselné výsledky katastrů z r. 1757. Otázka reformy katastrální od r. 1757 až do katastru josefinského. ČČH XX (1914), str. 20—73, 263—296, 397—468.
- 182 *Naše šlechta a český jazyk v 18. st.* ČČH XX (1914), str. 80—82.
- 183 *Protokol o sezení sněmu českého z 23. srpna 1706*. ČČH XX (1914) str. 200—201.
- 184 *Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách*. ČČH XX (1914), str. 330—333.
- 185 Ref.: A. Patera, Dobrovského Korespondence II. (Praha 1913). ČČH XX (1914), str. 110.
- 186 —: Ig. Baranowski, Wies i folwark (Warszawa-Poznań 1914). ČČH XX (1914), str. 209—215.
- 187 —: Zd. Nejedlý, Spor o smysl českých dějin (Praha 1914). ČČH XX (1914), str. 227—231.
- 188 —: Jos. Kaizl, Z mého života. I.—III. Vydal Z. V. Tobolka. (Praha 1908—1913). ČČH XX (1914), str. 231—240.
- 189 —: M. Uhlířz, Die Genesis der vier Prager Artikel. (Wien 1914). ČČH XX (1914), str. 336.

1915

- 190 *České katastry 1654—1789*. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním. Zvl. otisk z ČČH XIX, XX, XXII. V Praze 1915, nákl. Historického Klubu, str. 363.
- 191 *F. J. Vavák*. Venkov X (1915) č. 81 (4. dubna).
- 192 *Karel Lamprecht*. Nekrolog. ČČH XXI (1915), str. 310—312.

- 193 *Ref.*: J. Heidler, A. Springer a česká politika v l. 1848—1849. (Praha 1914) ČČH XXI (1915), str. 98—102.
- 194 —: A. Zycha, Über d. Ursprung d. Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden. (Prag 1914). ČČH XXI (1915), str. 262—273.
- 195 —: Wilhelm Wostry, Ein deutschfeindliches Pamphlet aus Böhmen aus dem XIV. Jahrhundert (MVGDB 1915). ČČH XXI (1915), str. 298—300.
- 196 —: Fr. Ilwof, Der ständische Landtag d. Herzogstums Steiermark unter Maria Theresia und ihren Söhnen (AÖG 1914). ČČH XXI (1915), str. 305—306.
- 197 —: V. Novotný, Hus v Kostnici a česká šlechta. A. Masák, Popis a ocenění pečeti při stížném listu. (Praha 1915). ČČH XXI (1915), str. 399—410.
- 198 —: A. Schreiber, Beiträge zur Ortsnamenskunde Böhmens (MNVHW 1915). ČČH XXI (1915), str. 434—435.

1916

- 199 *Josef Kalousek*. ČČH XXII (1916), str. 1—16.
- 200 *České katastry*. (Dokončení). ČČH XXII (1916), str. 68—97.
- 201 *K sedmdesátinám Jaroslava Golla*. Národní Politika XXXIV (1916), č. 192 (13. července).
- 202 *František Vavák*. Národní Politika XXXIV (1916), č. 317, 318 (15., 16. listopadu).
- 203 *František Josef I.* Přednáška, kterou ve velkém smutečním shromáždění české university Karlovy Ferdinandovy dne 4. XII. 1916 proslovil Josef Pekař. Otisky Národní Listy LVI (1916) č. 337 (5. prosince).
Knížně vydal Akademický senát c. k. české university v Praze 1916, str. 14.
- 204 *Polemika: Novotný V., Hus v Kostnici a česká šlechta*. ČČH XXII (1916), str. 232—237, 493—4. Srv. č. 197.
- 205 *Ref.*: Vaváka Fr. J. Paměti I.—III. Vydal J. Skopec. (Praha 1908—15). ČČH XXII (1916), str. 192—216.
- 206 —: J. L. Červinka, O poloze velkomoravského Velehradu (Osvěta 1915). ČČH XXII (1916), str. 225—227.
- 207 —: Pessina Thomas, Memorabilia ab anno 1665 usque ad annum 1680. Vydal A. Podlaha, (Praha 1916). ČČH XXII (1916), str. 365—366.

1917

- 208 *Poznámky k uherské korunovaci*. Národní Politika XXXV (1917), č. 1 a 2 (2. a 3. ledna).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ I (1917), str. 5—15.
- 209 *Poselství Wilsonovo a české memorandum z r. 1870*. Národní Politika XXXV (1917), č. 33 (4. února).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ I (1917) str. 16—21.
- 210 *Kdo založil Rakousko*. Národní Politika XXXV (1917) č. 56, 57 (27. a 28. února).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ I, str. 22—29.
- 211 *O německé a české práci v Rakousku*. Národní Politika XXXV (1917), č. 80, 81, 85, 87, 91, 93 (23., 24., 28., 30. března, 3. a 5. dubna).
Přetiskl též petrohradský Čechoslovák, roč. III (1917), č. 92, 93, 94 (27., 30. dubna, 3. května dle kalendáře ruského, [10., 13., 16. května našeho datování]).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ I (1917), str. 30—60.
- 212 *Memorandum o postupu české politiky za války*. Napsáno 12. IV. 1917. Otiskl Jan Heidler v brožuře: „1917“. Projevy českých spisovatelů. Praha, Vesmír 1921, str. 66—74.
- 213 *Dopis psaný dne 10. května 1917 dr. Meissnerovi* (požaduje, aby se čeští poslanci zasazovali o změnu rak. ústavy ve smyslu decentralistickém a drželi se českého státního práva). Otiskl dr. B. Šmeral v článku: První část mé odpovědi, Rudé právo V (1924), č. 57 (7. března).
- 214 *České státní právo a rakouské znaky a tituly*. Národní Politika XXXV (1917) č. 142 a 143 (25. a 26. května).
Otiskl též kijevecký Československý deník, roč. I č. 1, 2, 3 (1., 3., 4. ledna dle ruského kalendáře, [14., 16., 17. ledna dle datování našeho]).
Přetištěno i v knize „Z české fronty“ I (1917) str. 61—78.
- 215 *Z české fronty*. Díl I. Praha 1917, nákl. „Českého čtenáře“, str. 78.
- 216 *Válečné cíle naší říše*. Venkov XII (1917), č. 139 (13. června).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 28—35.
- 217 *Český stát a Němci*. Venkov XII (1917), č. 161, 162, 163 (8., 10., 11. července).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II. (1919), str. 36—54.

- 218 *Co jsme chtěli*. Národní Politika XXXV (1917), č. 196, 198, 201 (19., 21. a 24. července).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 7—27.
- 219 *Vzchopme se k protestu!* (Proti vnitropolitickým štvanicím). Národní Politika XXXV (1917), č. 223 (15. srpna).
- 219a *Viktoru Dykovi*. [Další projev proti stranickým štvanicím, srv. č. 219]. Národní Politika XXXV (1917), č. 231 (23. srpna).
- 220 *Ref.: H. Pöpperle, Die pragmatische Sanktion* (Prag 1917) ČČH XXIII (1917), str. 249.
- 221 —: *St. Zakrzewski, Czeski charakter Krakowa za Mieszka I. w świetle krytyki žrodeł* (Kwart. Hist. 1916) ČČH XXIII (1917), str. 449—453.
- 222 —: *Beer A., K dějinám slov „böhmisch“ a „čechisch“* (Praha 1917), ČČH XXIII (1917), str. 471—472.

1918

- 223 *Dvorní rada Tezner a české státní právo*. Národní Listy LVIII (1918), č. 28 a 30 (2. a 6. února).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 55—74.
- 224 *Pan Kisch*. Národní Politika XXXVI (1918), č. 40 (17. února).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 76—81.
- 225 *K odhalení knížete Lichnowského*. Venkov XII (1918), č. 70 (24. března). (Konfiskováno v celém rozsahu.)
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 82—89.
Znovu otiskáno ve „Světové válce“ (1921), str. 5—12.
- 226 *Kněžce Lži*. Národní Politika XXXVI (1918), č. 105 (8. května).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 90—97.
- 227 *K velkému výročí*. Národní Politika XXXVI (1918), č. 117, 118, 121, 125, 128 (23., 24., 26. května, 1., 5. června).
Samostatně 1920. Přetištěno i v „Bílé Hoře“, str. 7—49. Srv. č. 269 a 276.
- 228 *Z říše nepravděpodobnosti*. Venkov XIII (1918), č. 162 (16. července).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 98—110.
- 229 *Zase proti nám*. Národní Politika XXXVI (1918), č. 240. (19. října).
Přetištěno v knize „Z české fronty“ II (1919), str. 111—115.

- 230 *České svobodě*. Proslov přednesený v slavnostním shromáždění České Akademie dne 10. listopadu 1918. Otištěno v „České frontě“ II (1919), str. 116—122.
Přetištěno i v „Zlaté Praze“ XXXVI (1919), str. 66—67, a v Almanachu české Akademie sv. XXIX—XXX (1920), str. 239—246.
- 231 *Pozdrav (čsl. samostatnosti)*. ČČH XXIV. (1918), str. VII.
- 232 *K dnešnímu stému výročí narození Riegrova*. Venkov XIII (1918), č. 288 (10. prosince).
- 233 *Ref.: J. V. Šimák, Dějinné paměti okresu mnichovohradištského*. (Mnichovo Hradiště 1917.) ČČH XXIV (1918), str. 300—303.
- 234 —: *E. Denis, La guerre*. (Paris 1915.) ČČH XXIV (1918), str. 335—346.

1919

- 235 *Z české fronty*. Díl II. Praha 1919, nákladem Českého Čtenáře, str. 122.
- 236 *Česká akademie věd a umění všem akademickým civilizovaného světa*. Odpověď na pamětní spis maďarské akademie. L'Académie tcheque à toutes les Académies du monde civilisé. Réponse à un mémoire de l'Académie Magyare. Praha, únor 1919, str. 8. Text česko-francouzský.
Česky přetištěno i ve „Světové válce“, str. 221—228.
Francouzsky přetištěno i v časopisu La République Tchecoslovaque I (1919), č. 11—12 (2. dubna).
- 237 *Arnošt Denis*. Slavnostní přednáška pronesená v den oslavy 70tých narozenin Denisových 11. II. 1919 ve velké aule učení Karlova. ČČH XXV (1919), str. 1—14.
Otištěno též ve „Světové válce“ (srv. níže), str. 182—201.
- 238 *Arnošt Denis za války*. Venkov XIV (1919), č. 38 (13. února).
- 239 *Po stopách zločinu*. Národní Politika XXXVII (1919), č. 87 (29. března).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 13—21.
- 240 *Potřeba chvíle* (proti demagogii tisku). Národní listy LIX (1919), č. 124 (27. května).
- 241 *O vině na vzniku války*. Národní Politika XXXVII (1919), č. 157 (8. června).
- 242 *Mistr Jan Hus*. Praha 1919, nákladem „Mladých Proudů“, str. 16. Přetisk přednášky z r. 1902. Srv. č. 75.

- 243 *Dvě dobrá zdání napsaná pro výbor pro pozemkovou reformu v Národním shromáždění.* První z dubna, druhé z 22. listopadu 1919. Otištěno v knize „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“. Praha 1923 (viz níže), str. 68—80.
- 244 *Naše úřední zpravodajství.* Národní Listy LIX (1919), č. 200 (24. srpna).
- 245 *Židé a bolševictví.* Národní Listy LIX (1919), č. 206 (31. srpna).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 228—237.
- 246 *Cesta ke katastrofě.* (O knize K. F. Nowaka, Der Weg zur Katastrophe, Berlin 1919.) Národní Politika XXXVII (1919), č. 247, 249, 250 (7., 10. a 11. září).
Přetištěno v knize „Světová válka“ (1921), str. 94—110.
- 247 *Nová odhalení o vzniku války.* Národní Listy LIX (1919) č. 217. (14. září).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 22—30.
- 248 *Ještě o vzniku války.* Národní Listy LIX (1919), č. 229 (28. září).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 31—39.
- 249 *Ke dni svatého Václava 1918.* Národní Politika XXXVII (1919), č. 267 (28. září).
- 250 *Jak to bylo.* (Rf. o knize R. Goosse, Das Wiener Kabinett u. die Entstehung d. Krieges.) Národní Listy LIX (1919), č. 240, 241, 242 (11., 12., 14. října).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 40—62.
- 251 *Říjen 1918.* Slavnostní přednáška proslovená ve velké aule university Karlovy 28. X. 1919.) ČČH XXV (1919), str. 181—197.
Též samostatně. Levná knihovna „Národa“ Praha 1920, stran 28.
Otištěno i v publikaci Slavnostní schůze české university 28. X. 1919. Praha 1919, nákl. rektorátu, str. 11—27.
Přetištěno z části v publikaci „Den osvobození“. Vydal Masarykův lidových. ústav. Praha 1925, str. 18—32.
- 252 *Stařenka z Podještědí 28. října.* Sborník „Československé armádě k 28. říjnu,“ str. 45. Praha 1919, nákl. ústředí svazů důstojníků a poddůstojníků.
- 253 *Vice vlastenectví.* Národní Listy LIX (1919), č. 257 (1. listopadu).
- 254 *Ke vzniku světové války.* Základy občanských nauk, vydávané II. odborem ministerstva Národní Obrany v Praze 1919, str. 105—117.

- 255 *Černin.* (O knize Czernin im Weltkrieg. Berlin 1919.) Národní Listy LIX (1919), č. 281, 292 (30. listopadu, 14. prosince).
Přetištěno v knize „Světová válka“ (1921), str. 111—128.
- 256 *Německá akta o vzniku války.* (Rf. o knize „Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch.“ Charlottenburg 1919.) Národní Listy LIX (1919), č. 300, 302., 303. (21, 23, 24 prosince).
Přetištěno v knize „Světová válka“ (1921), str. 63—93.
- 257 *Nedostatky českého žurnalismu. Odpověď k anketě.* Národní listy LIX (1919), č. 301 (25. prosince).
- 258 *Ref.: Ant. Kotík, Pláč koruny české.* (Praha 1919.) ČČH XXV (1919), str. 118—121.
- 259 —: K. Krofta, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě.* (Praha 1919.) ČČH XXV (1919), str. 299—302.
- 260 —: A. Fischel, *Der Panslavismus bis zum Weltkrieg.* ČČH XXV (1919), str. 361—362.
- 1920**
- 261 *O nové církvi československé.* Národní Politika XXXVIII (1920), č. 13, (13. ledna).
- 262 *Pokusy císaře Karla o separátní mir.* Národní Listy LX (1920), č. 17, 21, 22. (17., 21., 22. ledna).
Přetištěno ve „Světové válce“, str. 146—165.
- 263 *Arnošt Denis.* ČČH XXVI (1920). Str. X.—XI.
- 264 *Župy?* Národní Politika XXXVIII (1920), č. 43, (13. února).
- 265 *Volby letošní a loňské.* Národní listy LX (1920), č. 111, (22. dubna).
- 266 *O volebních výsledcích.* Národní listy LX (1920) č. 114, 116, (25. a 27. dubna).
- 267 *V den svatojanský.* Národní Listy LX (1920), č. 134 (16. května).
Přetištěno po změnách v brožůře „Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém“ (1921), str. 5—15. Srv. č. 278.
- 268 *Ke sporu o sv. Jana a české dějiny.* Národní Listy LX (1920), č. 159 a 165. (11. a 17. června).
Přetištěno po změnách v brožůře „Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém“ (1921), str. 16—38. Srv. č. 278.

- 269 *K velkému výročí 1618—1620*. Praha 1920, Umělecké snahy sv. 230. Nákl. B. Kočího, str. 36.
- 270 *O náš osud*. (Pokusy o separátní mír s Rakouskem.) Venkov XV (1920), č. 228, 230. (26. a 29. září).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 166—181.
- 271 *Po Bílé Hoře*. Národní Politika XXXVIII (1920), č. 301, (31. října), 303, 304, 306, 309, 311, 313, 319, 325, 327, 330. (3., 4., 6., 9., 11., 13., 19., 25., 27., 30. listopadu), 331, 334, 338, 341. (1., 4., 8., 11. prosince).
Pozměněné přetištěno v knize „Bílá Hora“ z r. 1921. Srv. níže č. 276.
- 272 *Pracovní poměry ve vědeckém světě historickém*. ČČH XXVI (1920), str. 270.
- 273 *Ref.: Rudolf Koss, Zur Frage nach der Entstehung u. Entwicklung des böhmischen Herrenstandes* (Prag 1920). ČČH XXVI (1920), str. 188—191.
- 274 —: Rudolf Koss, *Forschungen zur mittelalterlichen Gerichtsverfassung Böhmens und Mährens* (Prag 1919). ČČH XXVI (1920), str. 188—191.

1921

- 275 *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha 1921, nákl. Historického Klubu, str. 198 a 2 mapky.
- 276 *Bílá Hora* Její příčiny a následky. Praha 1921, nákl. „Vesmíru“, str. 159.
Vydání I a II.
- 277 *Světová válka*. Statí o jejím vzniku a jejích osudech. Praha 1921, nákl. „Vesmíru“, str. 247.
- 278 *Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém*. Praha 1921, nákl. „Vesmíru“, str. 60.
- 279 *Memoire présenté par la gouvernement de la Republique Tchecoslovaque pour obtenir, conformément à l' article 195et annexe IV. du traité de paix de Saint-Germain, la restitution d' objets artistique et historiques faisant actuellement partie des collections ci-devant imperiales de Vienne*.
Článek: *La coopération des pays Tchéques aux bugdets de l' etat autrichien* (str. 9—14). Praha 1921. Ministère de l' instruction publique et de la culture nationale.
- 280 *Přednáška při návštěvě A. Denise*. Otištěno v publikaci Universita Karlovo za r. 1920—1921, (Praha 1921), nákl. university, str. 66—70.
- 281 *Český Ráj*. Doprovod k cyklu dvanácti černých dřevorytů Karla Vika. (Praha 1921), nákl. F. Topiče.

- 282 *Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily dle sepsání Křišťana*. Úvod (Předmluva k českému překladu), Praha 1921, nákl. J. Kuncíře, str. VII—XXIV.
- 283 *Knih Windischgrätzova*. Venkov XVI. (1921), č. 1, 4, 7. (1., 6., 9. ledna).
Přetištěno ve Světové válce (1921), str. 129—145.
- 284 *Ve vážné chvíli*. (Proti vystupování z církve). Národní Politika XXXIX (1921), č. 38 a 42. (8. a 12. února).
- 285 *Manifest, jenž nebyl uveřejněn*. Lidové noviny XXIX (1921), č. 183, (8. dubna).
- 286 *Seton-Watson*. Venkov XVI (1921), č. 89, 90, 91. (17., 19., 20. dubna).
Přetištěno ve „Světové válce“ (1921), str. 202—220.
- 287 *Češi a Němci*. Odpověď k anketě. Tribuna III (1921), č. 303 (25. prosince.)
- 288 *Zpráva o sporu o povahu dějepisné práce v Německu*. ČČH XXVII (1921), str. 512—513.
- 289 *Autoreferát o knize Dějiny československé* ČČH XXVII (1921), str. 499.
- 290 *Ref.: v. Srbik H., Wallensteins Ende* (Wien 1920). ČČH XXVII (1921), str. 224—229.
- 291 —: A. Sedláček, *O starém rozdělení Čech na kraje*. (Praha 1921). ČČH XXXVII (1921), str. 250—251.
- 292 —: Jan Heidler, „1917“. Projevy českých spisovatelů. (Praha 1921). ČČH XXVII (1921), str. 257—258.
- 293 —: F. M. Bartoš, *Světec temna*. (Praha 1921). ČČH XXVII (1921), str. 469—481.
- 294 —: B. Bretholz, *Geschichte Böhmens u. Mährens*. (Reichenberg 1921) a polemiky o této knize ČČH XXVII (1921), str. 247—248, 500—501.

1922

- 295 *Objevy Bretholzovy*. Lidové noviny XXX. (1922), č. 71, 73, 75, 80, 82, 90, 93, 95, 97, (9., 10., 11., 14., 15., 19., 21., 22., 23. února).
Vyšlo též samostatně pod titulem „*Objevy Bretholzovy, čili od které doby sedí Němci v naši vlasti*.“ V Brně 1922, nákl. Hist. Klubu v Praze, str. 48.
- 296 *Vyjednávání o navrácení uměleckých pokladů odvezených z Čech Habsburky*. ČČH XXVIII (1922), str. 256—259.
- 297 *Cisár Vilém o vzniku války*. Národní Listy XII (1922), č. 303, (5. listopadu).

- 298 *Mistodržitel hr. Thun a výstava 1891*. Národní Politika XL. (1922), č. 328, 329. (30. listopadu, 1. prosince).
- 299 *O některých předpokladech pozemkové reformy*. Národní Listy LXII (1922), č. 352. (24. prosince); LXIII. (1923), č. 5, 19, 26. (6., 21., 28. ledna).
Pozměněné otištěno v knize „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ z r. 1923 (srv. níže).
- 300 *Ref.: V. Bibl, Der Zerfall Oesterreichs, Kaiser Franz und sein Erbe*. (Wien 1922), ČČH XXVIII (1922), str. 227—236.
- 301 —: F. V. Šteidler, Zborov (Praha 1922), ČČH XXVIII (1922), str. 261—262.
- 302 —: H. Richter, Slované kapitoly z české historie. (Olomouc 1922), ČČH XXVIII (1922), str. 432—438.
- 303 —: J. Hanuš, Národní museum a naše obrození I. (Praha 1921), ČČH XXVIII (1922), str. 469—477.
- 304 —: A. Brückner, Początki Słowiańszczyzny Zachodniej (Slavia I.) ČČH XXVIII (1922), str. 500—503.

1923

- 305 *Kritické poznámky k pozemkové reformě*. Národní Listy LXIII (1923), č. 33, 47, 54 (4., 18., 25. února), 61, 68 (4., 11. března).
Pozměněné otištěno v knize „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy z r. 1923“. Srv. níže.
- 306 *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923, nákl. „Vesmíru“, str. 80. Vydání I, II, III.
Též německy: *Irtümer u. Gefahren der Bodenreform*. Ins Deutsche übersetzt von Eugen Czernin. Prag, Kommissionverlag J. G. Calve, str. 103.
- 307 *Ludendorff a bolševictví čili reakce ve školství*. Národní Listy LXIII (1923), č. 137 (20. května).
- 308 *Vzpomínka* (bez titulu) v Jubilejní revue studentstva turnovského. Turnov 1923, str. 9—12.
- 309 *Řeč nad hrobem Jana Heidlera ze 7. VI. 1923*. Otištěno v publikaci „In memoriam Jana Heidlera“. Praha 1926, nákl. Vesmíru, str. 182—183.
- 310 *K sporu o rodiště Husovo*. ČČH XXIX (1923), str. 460—474.
Též zvláštní otisk. Praha 1923, nákl. Hist. Klubu, str. 15.
- 311 *K sporu o rodiště Husovo*. Národní Listy, LXIII (1923), č. 352 (25. prosince).

- 312 *Ref.: H. Benedikt, Franz Anton Graf von Sporck (1662—1738)* (Wien 1923), ČČH XXIX (1923), str. 217—237.
Též zvláštní otisk, (Praha 1923), nákl. vlastním, str. 23.
- 313 *Ref. J. Jareš, Jest otázka česká otázkou náboženskou?* (Praha 1922), ČČH XXIX (1923), str. 275—276.
- 314 —: Balbínova Obrana jazyka slovanského zvl. českého. Přeložil J. Dostál (Praha 1923), ČČH XXXI (1923), str. 558—559.
- 315 —: St. Stanojevič, Pravda o sarajevském atentátu. Přeložila M. Paulová (Praha 1923), ČČH XXIX (1923), str. 564—565.

1924

- 316 *Jan Heidler*. Almanach České Akademie, roč. XXXIV (1924), str. 119—127.
- 317 *Historik Jan Heidler*. Ročenka českoslov. republiky, roč. III str. 138—139.
- 318 *Ještě k sporu o rodiště Husovo*. ČČH XXX (1924), str. 109—132.
Též zvláštní otisk. (Praha 1924), nákladem Hist. Klubu, str. 24.
- 319 *Jan Žižka*. I. Žižka u Eneáše Silvia. ČČH XXX (1924), str. 413—432.
- 320 *O vině na válce*. Národní Listy LXIV (1924), č. 205, 206, 208 (26., 27., 29. července).
Též zvláštní otisk. Praha 1924, nákl. Pražské akciové tiskárny, str. 35.
- 321 *Ref.: J. Herben, Z mého válečného deníku* (Čsl. legionář 1924), ČČH XXX (1924), str. 188.
- 322 —: E. Šimek, Čechy a Morava za doby římské (Praha 1922), ČČH XXX (1924), str. 369—371.
- 323 —: V. Flajshans, Náš jazyk mateřský (Praha 1924), ČČH XXX (1924), str. 371—373.
- 324 —: J. Vančura. A. Denis (Praha 1923), ČČH XXX (1924), str. 386—388.

1925

- 325 *Jan Žižka*. II. Žižkovo prostředí zejména tábořské v lici vrstevníků. III. Žižka v podání vrstevníků a pamětníků. ČČH XXXI (1925), str. 1—112, 271—336.
- 326 *A csehszlovák nemzet történelme*. A középiskolák legfelső osztályaiszámára. Přeložil Dr. Tanar. Prága 1925, náklad. prof. nakladatelství, str. 286 + 2 mapky. Srov. č. 275.

- 327 *Ještě o vině na válce*. Národní Listy LXV (1925), č. 149, 156, 163, 170 (31. května, 7., 14., 21. června).
- 328 *O Turnovsku*. Národní Listy LXV (1925), č. 169 (20. června).
- 329 *K boji o Husa*. Národní Listy LXV (1925), č. 230 (23. srpna).
- 330 *Ein deutsches Buch über unsere Vergangenheit u. Gegenwart*. (Rf. o knize H. Hassingera *Die Tschechoslowakei*. Prager Presse V (1925), čís. 353 (25. Dezember.)
- 331 *Ref.*: A. Brückner, Wzory etymologií i krytyki źródłowej (Slavia III.) ČČH XXXI (1925), str. 206—207.
- 332 —: J. F. M. Bartoš, Eneáš Silvius (Praha 1925). ČČH XXXI (1925), str. 209—215.
- 333 —: V. Chaloupecký, Staré Slovensko (Bratislava 1923). ČČH XXXI (1925), str. 593—603.
- 334 —: V. Chaloupecký, Dvě studie k dějinám Podkarpatska (Bratislava 1925). ČČH XXXI (1925), str. 593—603.
- 335 —: O. Odložilík, Z počátků husitství na Moravě (Brno 1925). ČČH XXXI (1925), str. 650—651.
- 336 —: T. G. Masaryk, Světová revoluce (Praha 1925) ČČH XXXI (1925), str. 655—6.

1926

- 337 *Za Augustem Sedláčkem*. ČČH XXXII (1926), str. 1—8.
- 338 *K sporu o rodiště Husovo*. ČČH XXXII (1926), str. 126—134.
- 339 *Zprávy pramenů o boji na hoře Vitkově 14. července 1420*. Pro cvičení seminární. V Praze 1926, nákl. Historického semináře Karlovy university, str. 32.
- 340 *K jubileu Palackého*. (Proslov na radnici staroměstské dne 26. května 1926). ČČH XXXII (1926), str. 237—242.
Otiskly též Národní Listy LXVI (1926), č. 144 (27. května).
- 341 *Palackého titul stavovského historografa*. ČČH XXXII (1926), str. 376—380.
- 342 *František Palacký*. Přednáška proslovená při oslavě Palackého v Pantheonu musejním 29. června 1912. Památník Palackého 1926. Nákladem Sokolské župy Palackého ve Valašském Meziříčí, str. 43—48, (srv. č. 168).

- 343 *Přehled literatury k jubileu Fr. Palackého*. ČČH XXXII (1926), str. 447—449, 649—650.
- 344 *Nový Bartoš*. Referát a polemiky s pracemi F. M. Bartoše Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra (Praha 1926) a Do čtyř pražských artikulů (Praha 1926). ČČH XXXII (1926), str. 342—376, 682—688.
- 345 *K osmdesátinám Jaroslava Golla*. ČČH XXXII (1926), str. 243—248.
- 346 *Jaroslav Goll*. Prager Presse VI (1926), N. 190 (14. Juli).
- 347 *Na rozcestí osudů*. (O volbě 1526.) Lidové Noviny XXXIV (1926), č. 538 (24. října).
- 348 *Ref.*: Bedřich Mendl, Z hospodářských dějin středověké Prahy. (Praha 1925). ČČH XXXII (1926), str. 147—160.
- 349 —: O. Placht, České daně 1517—1652 (Praha 1924). ČČH XXXII (1926), str. 147—160.
- 350 —: H. F. Schmid, Die slavische Altertumskunde u. die Erforschung d. Germanisation des deutschen Nordostens (Zeit. für slav. Philologie I, II, 1924—5), ČČH XXXII (1926), str. 191—192.
- 351 —: J. Fischer, F. Palacký a T. G. Masaryk (Masarykův sborník II.) ČČH XXXII (1926), str. 207.
- 352 —: Rudolf Koss, Mocran et Mocran. (Praha 1927.) ČČH XXXII (1926), str. 601—606.
- 353 —: J. Kazimour, Bibliografie české historie za l. 1920—25. (Praha 1926). ČČH XXXII (1926), str. 634.
- 354 —: A. Friedl, Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu (Praha 1926). ČČH XXXII (1926), str. 635—638.
- 355 —: J. Heidler, Příspěvky k listáři dr. Fr. L. Riegra. I, II. (Praha 1924—1926). ČČH XXXII (1926), str. 651—653.

1927

- 356 *Žižka a jeho doba*. Díl první. Doba se zvláštním zřetelem k Táboru. V Praze 1927, nákl. „Vesmíru“, str. XVI+285.
- 357 *Masarykova česká filosofie*. Třetí vydání. Praha 1928, nákl. Historického Klubu, str. 44.

- 358 *Rukopisy se stanoviska historického*. Národní Listy LXVII (1927), čís. 147, 154, 160 (29. května, 5. a 12. června).
- 359 *Ref.*: A. Neumann, *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské*. (Olomouc 1926.) ČČH XXXIII (1917), str. 201—202.
- 360 —: F. Kameníček, *Paměti a listář dr. A. Pražáka I* (Praha 1926). ČČH XXXIII (1927), str. 210—211.
- 361 —: H. F. Schmída práce z dějin slovanského práva. ČČH XXXIII (1927), str. 646—648.
- 362 —: O. Odložilík, M. Štěpán z Kolína. (Praha 1928). ČČH XXXIV (1928), str. 656.
- 363 *Autoreferát o knize „Žižka a jeho doba I“*. ČČH XXXIII (1927), str. 203—205.

1928

- 364 *Žižka a jeho doba*. Díl druhý. Jan Žižka. V Praze 1928, nákl. „Vesmíru“, str. XVI+281+mapka.
- 365 *Zprávy pramenů o bojích u Hory a Brodu kol Vánoc 1421*. Pro cvičení seminární. V Praze 1928, nákl. Historického semináře Karlovy university, str. 28.
- 366 *O nový názor na české dějiny*. Národní Osvobození V (1928). 1. Husitství hnutím čistě středověkým. Č. 236 (26. srpna). 2. Tábor a demokracie. Č. 243 (2. září). 3. Lipany. Č. 247 (6. září). 4. Historie a sociologie. Č. 250 (9. září). 5. Metodologická zaostalost české historiografie. Č. 254 (13. září). 6. Revoluce a reakce — revoluce a státnost. Č. 267 (16. září).
Přetištěno v „Smyslu č. dějin“ (1929), str. 23—47, (srv. č. 376).
- 367 *Český manifest křesťanstvu z listopadu r. 1431*. ČČH XXXIV (1928), str. 370—382.
- 368 *Fridrich von Bezold*. Nekrolog. ČČH XXXIV (1928), str. 451—452.
- 369 *Autoreferát: Žižka a jeho doba II*. (Praha 1928). ČČH XXXIV (1928), str. 442—443.
- 370 *Rf.*: V. Flajšhans, *Klaret a jeho družina* (Praha 1928), ČČH XXXIV (1928), str. 198—199.
- 371 —: V. Flajšhans, *K Husově orthografii*. (Sborník k šedesátinám V. Tilleho). ČČH XXXIV (1928), str. 199—202.

- 372 —: F. Kameníček, *Paměti a listář dr. A. Pražáka II* (Praha 1927). ČČH XXXIV (1928) str. 210—212.
- 373 —: E. Chalupný, *Husitství, táboři a prof. Pekař*. (Praha 1928). ČČH XXXIV (1928), str. 443—444.

1929

- 374 *Poznámky historikovy [k J. Dobrovského legendě prokopské]*. V publikaci Josefa Dobrovského *Kritická rozprava o legendě prokopské*. K stému výročí jeho úmrtí z pozůstalých rukopisů vydáno péčí České akademie věd a umění. V Praze 1929, str. 51—60.
- 375 *S Vikem po Českém Ráji*. (Doprovod k Vikovým obrazům). Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci II (1929), str. 247—260.
- 376 *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*. Praha 1929, nákladem vlastním, str. 62.
Druhé rozšířené vydání. Praha 1929, nákl. vlastním, str. 70.
- 377 *Hr. Jana Harracha návrh na státoprávní vyrovnání s Čechy z r. 1875*. ČČH XXXV (1929), str. 137—145.
- 378 *Svatý Václav*. ČČH XXXV (1929), str. 237—278.
Též zvláštní otisk. V Praze 1929, nákl. Historického Klubu, str. 44. Vydání I a II.
Bibliofilské vydání s kresbami J. Konůpka v Praze 1929, nákl. A. Dyka, str. 76.
Otisky jednotlivých partií v denních listech kol 28. září 1929.
La légende et le culte de Saint Venceslas. La Revue française de Prague, VIII (1929), No 44—45, (Octobre), str. 223—224. (Překlad z výše uvedené práce).
- 379 *Svatý Václav*. Kulturní prostředí doby. Lidové noviny XXXVII (1929), č. 479, (22. září).
- 380 *Svatý Václav a Slovensko*. Slovenský denník XII (1929), č. 224, (28. septembra).
- 381 *Přehled literatury k milleniu svatováclavskému*. ČČH XXXV (1929), str. 434—439, 645—651.
- 382 *Golliana*. 1. Z dopisů otce Gollova z l. 1870—3. 2. Z Gollových překladů Bezručových Slezských písní. 3. Z úředních akt o Gollově profesorské kariéře. ČČH XXXV (1929), str. 603—608.

- 383 *Ref.*: V. Černý, Pozemková reforma v XVIII století (Praha 1928). ČČH XXXV (1929), str. 175—177.
- 384 —: V. Flajšhans, Husova Orthografie (Praha 1929). ČČH XXXV. (1929), str. 200—203.
- 385 —: V. Novotný, Kdy vznikla kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, (Bídlův sborník 1928). ČČH XXXV (1929), str. 442.

1930

- 386 *Žižka a jeho doba*. Díl třetí. Žižka vůdce revoluce, (Praha 1930), nákl. „Vesmíru“, str. XVI+330.
- 387 *Několik řádků z intimní historie*. Studie a vzpomínky Arne Novákovi k padesátým narozeninám. (1930), stránka 76.
- 388 *Přehled další literatury k milleniu svatováclavskému*. ČČH XXXVI (1930), str. 186—190.

VĚCNÝ PŘEHLED PRACÍ J. PEKAŘE

Při uspořádání tohoto přehledu jsem se řídil v celku schématem použitým v *Třetím desítiletém rejstříku Českého Časopisu Historického*. Uvedené číslice odpovídají číslům v bibliografii chronologické, při čemž jest však typograficky rozlišeno, jde-li o práce samostatné povahy či referáty neb zprávy.

Samostatné články jsou označeny číslicí obyčejnou; práce knižní silnější, kdežto referáty a jiné drobnější zprávy jsou tištěny ležatě.

Každá práce jest uvedena v přehledu pouze jednou; to platí i o studiích, jež se svým obsahem dotýkají řady odvětví historického badání.

I. DĚJINY ČESKOSLOVENSKÉ

Všeobecná část:

1. Organizace vědecké práce

164, 15, 272

2. Bibliografie

111, 122, 132, 353, 112, 115

3. Celková sepsání československých dějin

107, 180, 275, 289, 326, 174, 294, 154, 26, 27, 333, 334

4. Pojetí československých dějin

169, 170, 175, 357, 187, 366, 376, 313

5. Historiografie

29, 80, 30, 32, 167, 33, 43, 74, 166, 168, 342, 340, 343, 109, 341, 41, 73, 173, 31, 351, 141, 121, 201, 345, 346, 382, 237, 280, 238, 263, 324, 68, 150, 156, 157, 130, 158, 199, 337, 309, 316, 317

6. Archeologie

322

7. Prameny všeobecné povahy

139

8. Sfragistika

197

9. Numismatika

60, 61, 62

10. Místopis

159, 198, 6, 11, 146, 233, 103, 81, 281, 375, 102, 328, 4, 12

11. Dějiny jazyka a literatury

323, 370, 371, 384, 222, 47, 85

12. Dějiny právní a hospodářské96, 42, 53, 120, 291, 56, 273, 194, 274, 3, 5, 64, 126, 108, 259, 66, 82, 83,
124, 65, 348, 172, 349, 149, 162, 163, 178, 181, 200, 190, 161*Speciální část:***13. Slované vůbec a země československé do r. 900**

350, 304, 361, 331, 86, 303, 97, 76, 206

14. Doba od r. 900 do r. 1200378, 128, 379, 380, 381, 388, 58, 78, 87, 88, 94, 98, 106, 110, 125, 119, 123,
133, 136, 282, 95, 354, 374, 118, 36, 99**15. Doba od r. 1200 do r. 1306**

352, 295, 330, 13, 7, 9, 49

16. Doba od r. 1306 do r. 1403 (bez předzvěstí husitství)

195, 267, 268, 278, 293

17. Husitství (1403—1470)359, 50, 51, 52, 100, 362, 75, 91, 89, 127, 242, 329, 310, 311, 318, 338, 197,
204, 90, 45, 344, 189, 335, 385, 339, 365, 319, 325, 356, 363, 364, 369, 386,
373, 367, 332**18. Doba od r. 1470 do 1740**347, 28, 2, 155, 227, 269, 271, 276, 92, 93, 16, 152, 14, 129, 38, 179, 46, 290,
22, 17, 10, 151, 160, 207, 314, 312, 183, 182**19. Doba od r. 1740 do r. 1914**383, 184, 191, 137, 202, 205, 302, 23, 34, 113, 138, 185, 8, 19, 358, 153, 260,
148, 135, 193, 355, 232, 258, 360, 372, 171, 377, 147, 188, 298, 79**20. Doba od r. 1914**208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 219a, 223, 224, 226,
228, 229, 235, 249, 230, 231, 251, 252, 336, 321, 292, 301, 286, 236, 253, 287,
243, 299, 305, 306, 279, 296, 261, 284, 265, 266, 264, 244, 240, 257**II. DĚJINY VŠEOBECNÉ.****1. Methodologie**

44, 24, 288, 37, 59

2. Historiografie

25, 368, 77, 39, 192

3. Organizace vědecké práce

20, 21

4. Vědy státní, dějiny právní a hospodářské

67, 72, 54, 104, 63

5. Dějiny církevní

117

6. Německo

144, 131, 70, 71, 57, 145, 84, 48

7. Rakousko

55, 114, 165, 116, 220, 196, 300, 140, 143, 203, 177, 134, 176, 105, 69

8. Uhry

101

9. Polsko

186, 221, 35, 40

10. Srbsko

18

11. Světová válka

277, 234, 225, 239, 241, 247, 248, 250, 254, 256, 297, 320, 327, 315, 255, 246,
283, 262, 270, 285, 216, 245, 307

OSOBNÍ POZNÁMKY

142, 308, 387

PŘEKLADY

1

O B S A H*)

<i>K. Stloukal</i>	Portrét Rudolfa II. z roku 1600	1
<i>J. Glücklich</i>	Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků	15
<i>J. B. Novák</i>	Jazyková praxe na generálním sněmu 1611	30
<i>Fr. Hrubý</i>	Filip du Plessis-Mornay a Karel Žerotín v letech 1611—1614	39
<i>O. Odložilík</i>	Poslední Smiřičtí	70
<i>Zd. Kalista</i>	1644—1645	88
<i>J. Cibulka</i>	Socha barokního světce	127
<i>Fr. Teplý</i>	O zrušení husitského kostelíka na Křižánku	133
<i>J. Pečírka</i>	Římovské pašije	151
<i>J. V. Šimák</i>	Máti kapucínů	163
<i>Fr. Tischer</i>	O náboženském hnutí na Opočensku r. 1732	184
<i>Fr. Táborský</i>	Ze starých špalíčků	202
<i>J. Volf</i>	Klauserova pozůstalost	212
<i>V. Letošník</i>	Příspěvek k dějinám školství v kraji boleslavském koncem XVIII. století	222
<i>V. Černý</i>	Zřízení administrace státních statků	232
<i>E. Janoušek</i>	Raabisace na panství karlštejnském	248
<i>K. Kazbunda</i>	Dvě kapitoly z dějin „stolice dějin“ na pražské universitě	281

*) Článek *J. Werstadta Politické plány české Mafie v prvním roce války*, určený pro Sborník, nemohl být pro autorovu indisposici otiskn; bude publikován v *Naší revoluci*, roč. VI., č. 4.

<i>Zd. Hájek</i>	Špilberk v memoárech polských vězňů	332
<i>J. Klik</i>	Kapitolka z národního ruchu doby předbřeznové	375
<i>J. Borovička</i>	Palacký v Itálii r. 1847	389
<i>H. Traub</i>	Ohlas květnových událostí vídeňských r. 1848 na Moravě	396
<i>V. Čejchan</i>	Tři německé odpovědi na projevy oddanosti z Čech v květnu 1848	405
<i>Fr. Kamentiček</i>	Protokoly ústavního výboru říšského sněmu rakouského 1848 až 1849	414
<i>A. Novák</i>	Karel Havlíček dlužníkem Tomkovým	428
<i>Fr. Roubík</i>	Účast policie v útoku na rukopisy roku 1858	435
<i>Z. Wirth</i>	Malba na skle v kapli na hradě Kosti	450
<i>Fr. Žákavec</i>	Kostecký náčrtník Josefa Mánesa	455
<i>J. Papoušek</i>	Předpoklady politických vztahů Ruska (SSSR) k československé otázce (CSR) v letech 1907—1927	469
<i>Fr. Šteidler</i>	Území československého státu v představách našich krajanů na Rusi 1914	500
<i>Fr. Macháček</i>	Problémy hospodářského a kolonizačního vývoje jihozápadních Čech	518
<i>D. Rapant</i>	Československé dějiny	531
<i>J. Hájek</i>	O rodu J. Pekaře	564
<i>Fr. Navrátil</i>	J. M. Černý	567
<i>J. Klik</i>	Bibliografie prací J. Pekaře	580

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Díl první

Reprodukce Šwabinského portrétu Josefa Pekaře	
Reliefy a sochy praslovanské (16 obrázků)	24
Meč zv. svatováclavský a j.	72
Chalupa v M. Rohozci (rodiště J. Pekaře)	80
Josef Pekař, otec prof. Pekaře	96
Františka Pekařová, roz. Černá, matka prof. J. Pekaře	128
Statek v Daliměřicích u Turnova, v němž vyrostl J. Pekař	160
Novobydžovská městská kniha (pag. 28 a 458)	192
J. Pekař po maturitě (1888)	208
Votivní obraz rytíře z Všechlap. — Zvěstování P. Marie	320
Archa z oltáře sv. Václava v Münsteru v Cáchách, otevřená a zavřená	336
Fr. Clouet, Karel IX. — Fr. Clouet, Alžběta, královna francouzská, dcera Maxmiliána II.	416

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Díl druhý

Josef Pekař. Podobizna z r. 1930	
Prof. Goll s prof. Pekařem na výletě (kol r. 1900)	80
Obrazy a sochy sv. Jana Nepomuckého (8 obrázků)	128
Římovské pašije (16 obrázků)	160
Jan Černý, sedlák v Daliměřicích, s chotí Annou (rodiče J. M. Černého a matky prof. Pekaře)	240
Matoušův statek ve Frydštejně u Turnova (rodiště matky J. M. Černého a matky prof. Pekaře)	320
Kost, kaple sv. Anny, malba na skle z 1. čtvrti XV. století	448
Kostecký náčrtník Josefa Mánesa (16 obrázků)	464
Jan M. Černý	576

OD PRAVĚKU K DNEŠKU

SBORNÍK PRACÍ Z DĚJIN ČESKOSLOVENSKÝCH

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

JOSEFA PEKAŘE

VYDAL HISTORICKÝ KLUB V PRAZE

12. DUBNA 1930

DÍL II.

VYTISKLA »POLITIKA« V 1000 EXEMPLÁŘÍCH

ŠTOČKY DODAL JAN ŠTENC,

JENŽ TÉŽ ŘÍDIL ÚPRAVU KNIHY

